

K. MARX-F. ENGELS

DE LA

Karl Marx
Friedrich Engels

Karl Marx
Friedrich Engels
Dela
Četrnaesti tom

Urednik

dr Branko Pribičević

Prevodioci

Zoran Marić

Aleksandar Petrović

Milutin Šušović

Boris Vuković

Institut
za medunarodni
radnički pokret

Prosveta
izdavačko preduzeće

KARL
MARX
FRIEDRICH
ENGELS

DELA
TOM 14

BEOGRAD 1977

PREDGOVOR

U opširnoj zaostavštini Karla Marxa i Friedricha Engelsa važno mesto zauzimaju i njihovi publicistički radovi. Danas se malo zna o tome da su oni uporedo sa naučnim radom — koji je, uzet sam za sebe, jedno od najvećih ostvarenja ljudskog duha svakodnevnom praktičnom revolucionarnom delatnošću — dugi niz godina kao redovni dopisnici saradivali u većem broju evropskih i severnoameričkih dnevnih i nedeljnih listova. Koliko je ovo bilo značajno polje rada u njihovom životu i delu, vidi se već iz toga što su godinama svake nedelje pisali prosečno dva do tri članka. Često su pisali i više. Rezultat ove njihove delatnosti su publicistički radovi, koji sačinjavaju zaista impozantnu zbirku — više od dvadeset tomova sabranih dela.

Ovaj tom sadrži samo isečak iz njihove bogate publicističke delatnosti. Ovde su sakupljeni članci napisani od kraja januara 1855. do početka maja 1856. godine — ukupno 131 rad. Od toga Marx je sam napisao 84 rada, zajedno sa Engelsom 15, a Engels 32. Osim dva veća rada, svi ostali objavljeni su u dnevnim listovima »Neue Oder-Zeitung« i »New-York Daily Tribune«, čiji su dopisnici bili Marx i Engels. Dva veća rada objavljena su u američkom mesečnom časopisu za društvena pitanja »Putnam's Monthly« i čartističkom nedeljnom listu »People's Paper«. U prvom je objavljen Engelsov rad *Evropske vojske*, a u drugom Marxov članak *Pad Karsa*.

Spektar tema koje Marx i Engels obrađuju u ovde sakupljenim člancima veoma je širok i raznovrstan. Njihovu pažnju privlače zbivanja na međunarodnoj areni, ali isto tako i prilike u pojedinim zemljama. Najviše ih interesuje Velika Britanija, ali ima mnogo članaka i o drugim važnijim evropskim zemljama; s druge strane, ovde je i članak o štrajku rudara u Novom Južnom Velsu (Australija) i nekoliko osvrta na događaje u Indiji. Njihovo britko pero daje podjednako uspele i vredne analize pojedinih društvenih klasa, kao i profile nekih vodećih političkih ličnosti. U horizontu njihovog interesovanja nalaze se politički vrhovi tadašnje Evrope, ali i londonska sirotinja iz kvarta bede Ist End. O širini zahvata u tadašnju socijalnu i političku panoramu govori i to da oni pokreću pitanja koja idu od stručnih vojnih do opštepoličkih, od finansijskih do etičkih.

Čitaoca na svakom koraku impresionira njihovo poznavanje materije i sigurnost pri komentaranju tako različitih tema. Navedena širina zahvata daje naročitu vrednost ovim radovima. Za njih se s puno osnova može reći da predstavljaju široku panoramu evropske socijalne i političke situacije iz sredine pedesetih godina prošlog veka.

U nemogućnosti da svaku temu posebno pomenemo, a još manje da je analiziramo, smatramo da će za čitaoca biti korisno da se zadržimo samo na onim problemima koji su tada bili u središtu pažnje Marxa i Engelsa, i koji, stoga, imaju ključni značaj za razumevanje većine napisa sadržanih u ovom tomu. Izbor ne zadaje mnogo teškoća pošto su ga, u stvari, izvršili sami autori. Mada se pokreću brojne teme, ipak nekoliko problema dominira u ovom tomu.

Dovoljno je baciti pogled na naslove ovih članaka pa videti da je *krimski rat* centralna tema. U kontekstu analiza ovog vojnog sukoba nalaze se i šira razmatranja o odnosima između vodećih svetskih sila. Rat je bio povod mnogobrojnim osvrtima i na neka važna pitanja teorije vojne organizacije i vođenja ratnih operacija.

Drugi veliki kompleks sačinjavaju radovi u kojima se prikazuju i analiziraju unutrašnji društveni problemi u pojedinim evropskim zemljama. Najveći broj napisa iz ove grupe odnosi se na zbivanja u Velikoj Britaniji. Ovo je sasvim razumljivo, pošto su Marx i Engels u to vreme živeli u toj zemlji, s naročitom pažnjom studirali njenu socijalnu istoriju i sistematski pratili sve važnije aktuelne društvene pojave. Na kraju, to je bila njihova glavna obaveza prema listovima čiji su bili redovni dopisnici. Posle Engleske najviše prostora dobila je Francuska, a znatno manje Rusija, Pruska i Austro-Ugarska.

U posebnu grupu mogli bi se izdvojiti ne tako brojni, ali zato ne manje interesantni napisi u kojima se govori o borbi pojedinih evropskih naroda za nacionalno oslobođenje (Irska, Poljska) ili ujedinjenje (Italija, nemačke zemlje).

Da bi se čitalac lakše snašao u mnoštvu pokrenutih pitanja, biće korisno da se makar vrlo grubo skiciraju bitne odrednice, koordinatne tačke tadašnje međunarodne situacije i socijalnih prilika u najrazvijenijim zemljama. Ovo je neophodno pošto većina napisa predstavlja analizu pojedinačnih situacija i događaja, tekući dnevni komentar, gde autori nisu imali ni potrebe, a i zbog ograničenog prostora (dve do tri »novinarske« stranice) nisu ni mogli da u svakom članku daju šira uvodna objašnjenja potrebna današnjem čitaocu.

Pre svega, treba istaći da je to bio početak tzv. zlatnog doba u razvoju engleskog kapitalizma, a u nešto manjoj meri i u još nekim zemljama Zapadne Evrope. Bio je to period burne i silovite ekspanzije proizvodnih moći mladog kapitalističkog poretka. Izgradnja železnica, koja je baš tada bila u punom zamahu, dramatično menja sliku starog kontinenta i otvara neslućene mogućnosti ekonomskom razvoju i bližem povezivanju pojedinih zemalja i uži područja. Uvođenje parobroda

ima slične posledice za svet u celini. U tadašnjim uslovima ovi pronalasci su, na prvom mestu, doprinosili bogaćenju posedničkih klasa širenjem zone kapitalističke eksploatacije. Kapitalistički način proizvodnje postaje dominantan u ekonomici većine evropskih zemalja. Kolonijalna ekspanzija i trgovina bili su instrumenti uvlačenja gotovo svih naroda sveta u gravitacionu zonu svetskog kapitalizma. Železnica i parobrod imali su izuzetno veliku ulogu u konstituisanju kapitalizma kao jedinstvenog svetskog sistema. Mašinska industrija, koja se baš u to vreme počela razvijati i sa ove strane kanala La Manša, bila je glavna propulzivna snaga ovog procesa. Drugu stranu ovih dubokih društvenih preobražaja, ali istovremeno i njihovu pretpostavku, predstavljalo je ukidanje kmetstva, a time i feudalnih odnosa u većini evropskih zemalja. U mnogim zemljama to je bila jedina stvarna promena koju je donela burna 1848. godina. Ukidanje kmetstva i razvoj industrije otvaraju put naglom porastu radničke klase. Njeni uslovi života i borbe veoma su teški. U većini zemalja to su još uvek uslovi prvobitne kapitalističke akumulacije kada iz svakog novog zlatnika kapitaliste »kaplje krv i znoj proletera« (Marx).

Najmarkantnije specifično obeležje je u tome što je to doba izrazite oseke, pada u razvoju revolucionarnih borbi i pokreta radničke klase. Poraz koji su doživeli revolucionarni pokreti u svim evropskim zemljama imao je teške posledice. Bio je koliko težak toliko i neočekivan. Ovog puta to je bio ne samo poraz građanske levice, nosilaca radikalne buržoasko-demokratske revolucije, već i poraz prvog politički samostalnog nastupa proletarijata. Gorka iskustva poraza pokazala su da nisu bile tačne neke fundamentalne polazne pretpostavke na kojima su revolucionari gradili svoju taktiku i strategiju. Pokazalo se da kapitalizam još nije bio zreo za uklanjanje sa svetske pozornice. Uspehi koji su pre revolucionarnog požara postignuti u klasnom osvešćivanju i organizovanju proletarijata, koliko god bili krupni, nisu bili dovoljni za otvaranje procesa proleterske revolucije. Sledeće važno saznanje odnosilo se na metod borbe. Najsvesnije snage došle su do saznanja da kapitalizam nije tvrđava koja se može zauzeti u jednom jurišu. Predstoji period u kojem treba obaviti ogroman posao izgradnje čvrstih i masovnih radničkih političkih i ekonomskih organizacija i, što je naročito važno, osloboditi ih od ideološkog uticaja buržoazije.

Odmah posle poraza revolucije otpočeo je period brutalnog buržoaskog obračuna sa revolucionarima koji nije poznavao granice zemalja. Mnoge revolucionarne organizacije su tih godina razbijene, a u neke se uvukao crv malodušnosti i razočaranja. Gotovo u svim zemljama dolazi do teškog osipanja u redovima revolucionarnih pokreta. U takvim uslovima buržoazija i druge vladajuće društvene grupe vide šansu da ponovo ideološki razoružaju i počjarme proletarijat. Zato je u svim zemljama došlo do široke ofanzive raznih struja buržoaske ideologije. Ukratko, poraz i povlačenje proletarijata otvorili su prostor širokom nastupanju buržoazije.

Odmah posle revolucije Marx i Engels su pristupili istraživanju uzroka neuspeha. Zajedno sa svojim najbližim saradnicima uložili su maksimalan napor da spreče širenje malodušnosti i defetizma, s jedne, i malogradanskog avanturizma (anarhizam), s druge strane. Postalo je bitno očuvati jezgro revolucionarnog pokreta i pripremiti teorijske i idejno-političke uslove za obnovu pokreta i njegovo osposobljavanje za dugoročnu klasnu borbu. Izloženo stanje u kojem se tih godina našao revolucionarni pokret objašnjava zašto su u ovim člancima malo pisali o ovoj temi. Nisu ni mogli pisati više jer se u to vreme malo šta značajno dešavalo u pokretu. Čartistički pokret, koji je ranijih godina tako mnogo privlačio njihovu pažnju, sada je bio u raspadanju.

I na kraju da istaknemo da je to bilo vreme značajnih pomeranja u rasporedu i odnosima snaga velikih evropskih i svetskih sila. Ove promene naročito su bile uočljive baš sredinom pedesetih godina i zato zauzimaju tako istaknuto mesto u ovde sabranim člancima. U središtu scene koju opisuju Marx i Engels nalazi se Engleska, koja koristi svoju veliku ekonomsku moć (prva svetska ekonomska sila) za ostvarenje spoljopolitičkih ciljeva. Druga glavna poluga njene spoljne politike je vešto manevrisanje kako bi se stalno održavala tzv. evropska ili kontinentalna ravnoteža, što je značilo držati sve druge sile podeljene tako da Engleska uvek bude u poziciji arbitra koji presuđuje u sukobima interesa. Baš u to vreme polažu se i temelji »entente cordiale« — njenog saveza sa Francuskom, koji je uprkos svim kolebanjima međusobnih sukoba interesa i nepoverenja, ipak potrajao sedam-osam decenija i imao tako važnu ulogu u razvoju međunarodnih odnosa u drugoj polovini prošlog i u prve četiri decenije ovog veka. Francuska je tih godina ponovo izbila u prvi red svetskih sila. Rusija je tražila da naplati usluge učinjene 1848/49. vladajućim režimima zaštitivši ih svojom vojskom od naleta revolucionarnog vihora. Ona je zahtevala takvo proširenje granica koje će biti u skladu s njenom naraslom vojnom moći. Pruska je takođe bila u ekspanziji. Ona je želela da postane jezgro i hegemon nemačkog ujedinjenja. Austro-Ugarska je držala poziciju glavne sile centralne Evrope, ali su se počele javljati i prve ozbiljnije pukotine u njenom položaju. Nerešeno nacionalno pitanje sve više se nazire kao izvor njenih slabosti, koje će tri četvrti veka kasnije dovesti do potpune propasti imperije. Jedan od glavnih izvora evropske nestabilnosti postaje »bolesnik na Istoku« — Turska. Nekadašnja velika svetska sila sve više je džin na staklenim nogama. Ponestalo joj je vojne snage i unutrašnje vitalnosti za održavanje ogromnih poseda. Kako se velike evropske sile nisu mogle sporazumeti oko podele plena, većina je mislila da je najbolje održavati »bolesnika« u životu. Rusija nije bila spremna da prihvati ovo mišljenje, pa je sukob postao neizbežan. Kada je odlučila da proširi svoj uticaj i teritoriju na račun Turske (crnomorski basen, Balkan i Kavkaz), Engleska i Francuska su videle u tome narušavanje »ravnoteže« i ušle u rat na strani Turske. Tako je počeo krimski rat.

U mnogobrojnim člancima o krimskom ratu Marx i Engels su komentarisali i analizirali ne samo tok vojnih operacija već i mnoga ključna pitanja odnosa između evropskih sila, spoljne politike uopšte i unutrašnjeg razvoja pojedinih zemalja.

Najpre nekoliko reči o njihovom načelnom stavu o ovom ratu. Za sve vreme rata oni dosledno zastupaju gledište da je on koristan za demokratske i revolucionarne snage. Iz pojedinih formulacija mogao bi se steći utisak da je njihov stav bio motivisan željom da pobeđe saveznici. U stvari, ovo nije suština njihovog stava. Njihova glavna motivacija može se definisati kao želja da Rusija bude poražena. Da li ima razlike između ova dva stava? Kakvog ima značaja razlikovanje između želje da jedna strana bude poražena ili priželjkivanja pobeđe druge strane? Faktički, ova razlika je bitna pošto se iza nje kriju principijelno različiti motivi. Iza tobožnje pristrasnosti nalazi se njihovo odlučno opredeljenje protiv ruskog carizma kao beđema evropske reakcije, kao möre Damoklovog mača koja pritiska sve demokratske i progresivne snage Evrope. Krupan poraz ruskog carizma bar bi privremeno oslobodio ove snage te pretnje i pružio veće mogućnosti za uspeh revolucionarnih pokreta.

To je razlog što Marx i Engels izražavaju negodovanje zbog neodlučnosti savezničke vojske i pozivaju na proširivanje ratnih operacija na sva područja gde se ruski carizam može efikasno tući. U tom smislu oni se zalažu za angažovanje većih snaga na Kavkazu, za energičnije operacije flote u Baltiku i posebno za uvlačenje Austro-Ugarske u rat kako bi se otvorio presudni centralni front. Kada je reč o saveznicima, onda i letimičan pogled na ove članke pokazuje da Marx i Engels nisu imali nikakvih iluzija u pogledu motiva velikih zapadnih sila, a još manje simpatija za njihovu stvar. Upravo su oni, kao niko drugi, do kraja razgoltili stvarne motive Engleske i Francuske, ukazujući na imperijalistički karakter njihove krimske ekspedicije. Prema tome, zalaganje za poraz ruskog carizma nikako nije proisticalo iz simpatija za stvar saveznika. Zauzimajući izloženi načelni stav prema ovom ratu, oni su gledali mnogo dalje nego što je neposredni ishod krimskog sukoba. Njih nisu brinuli interesi jedne ili druge zaraćene strane, već perspektive proleterске revolucije.

Sasvim je razumljivo što su Marx i Engels vrlo pažljivo pratili ceo tok krimске ekspedicije, jer je to bio najznačajniji spoljnopolitički događaj ne samo te godine već i decenije. U njemu su se jasno kao na dlanu ispoljile sve protivrečnosti i sukobi interesa velikih sila koji su snažno uticali na razvoj međunarodnih odnosa narednih godina.

U člancima o ratu impresionira širina zahvata i poznavanje svih relevantnih činjenica koji dolaze do izražaja u analizi svih aspekata rata, uključujući i usko stručne vojne. U ovom poslednjem naročito se ističu neki Engelsovi napisi. Obrađene su sve važnije faze vojnog poduhvata. Naročito su reske primeđbe upućene savezničkoj vrhovnoj komandi, koja je bila odgovorna za neke teške promašaje i poraze.

Engels je, na primer, reljefno jasno izložio uzroke neuspeha nekoliko juriša na Sevastopolj. Marx je napisao veći rad o uzrocima pada velike tvrđave Kars (na Kavkazu). Pod lupom njihove analize nalaze se kako krupna strateška pitanja tako i pojedini detalji vojnih operacija. Engels vrlo detaljno piše o greškama u rasporedu savezničkih artiljerijskih baterija, načinu organizovanja i strukturi baražne vatre, ili u izvedenim inženjerijskim radovima.

U sklopu ovih napisa nalazimo zapažanja i analize trajnijeg značaja za razvoj vojne nauke i veštine. Kao primer možemo navesti Engelseva zapažanja o ulozi i vrednosti tvrđava u većim ratnim operacijama posle usavršavanja ostvarenih u artiljerijskoj tehnici i posle povećanja pokretljivosti artiljerije i pešadije. On odbacuje gledište da su tvrđave prevaziđene ali ističe da nova vojna tehnika zahteva značajne promene u načinu izgradnje i u rasporedu pojedinih objekata velikih tvrđava. S druge strane, podvlači da tvrđave više ne mogu da imaju strategijsku samostalnost. One su korisne samo ukoliko su tesno povezane sa dejstvima krupnih linijskih jedinica aktivne vojske koje se na njih oslanjaju kao na svoje velike vatrene bastione. Engels je jedan od prvih autora koji se bavio teorijskim aspektima rata i uočio izuzetno veliki značaj manevra, brzog prestrojavanja krupnih jedinica i naročito faktora pokretljivosti. Zato on ukazuje na prednosti pešadijskog napada »u kolonama« za razliku od tradicionalnog napada »u zbijenim strojevima«. Posebno se zalagao za dejstvo pešadije u tzv. rasutom stroju, što je u to vreme bila relativna novina.

Naoružan dubokim poznavanjem vojne teorije, Engels je neumoljivo razotkrivao sve slabosti, promašaje i nesposobnosti saveznika, a kasnije i ruskih komandanata. Naročito je verno prikazao neslavnog engleskog komandanta Raglana. Zajedno sa Marxom Engels ukazuje na birokratizaciju vojnih vrhova kao važan izvor slabosti engleske, a donekle i francuske vojske.

Posebno su interesantni i vredni napisi u kojima se otkrivaju i osvetljavaju unutrašnje protivrečnosti u taboru saveznika. To se, pre svega, odnosi na strategijske ciljeve i uloge velikih sila u krimskom ratu. Francuska i Engleska su ušle u rat zato što su želele da spreče dalju ekspanziju carske Rusije na račun uticaja i teritorije Turske. S druge strane, one su stalno vodile računa o tome da ovaj »lokalni« sukob ne preraste u globalni rat protiv Rusije. Njihovim ograničenim ciljevima odgovarao je samo lokalni rat. Zahtevi demokratskih krugova da se sukob proširi u kontinentalni, da krimski rat bude povod za organizovanje velike evropske koalicije protiv carske Rusije — ni u jednom trenutku nisu bili ozbiljnije uzimani u obzir. Engleska i Francuska koliko su priželjkivale pobjedu na krimskom bojištu, toliko su zazirale od eventualnog odlučujućeg vojnog poraza carizma. Pruska nije ni pomišljala da se pridruži jednoj takvoj ekspediciji. Austrija se jedno vreme kolebala, bar tako se činilo pre početka bečke konferencije (skup predstavnika svih evropskih sila, na kojem se raspravljalo o

uslovima i putevima za okončavanje krimskog rata), ali je na kraju odlučno odbacila ideju o kontinentalnom ratu.

Otkud ovakva »miroljubivost« vladajućih krugova velikih evropskih sila? Kako objasniti njihovo ustručavanje da formiraju koaliciju koja bi sigurno teško pogodila jednog od glavnih pretendena na dominaciju u evropskom prostoru? Marx i Engels ubedljivo pokazuju da su u jednoj stvari vlastodršci u svim velikim zemljama bili saglasni: ruski carizam je za sve njih vrlo koristan, gotovo nezamenljiv u borbi protiv demokratskih i revolucionarnih društvenih snaga. Pored ovog osnovnog momenta bila je prisutna i teza da bi uništenje vojne moći ruskog carizma osetno narušilo sistem evropske vojno-političke ravnoteže. Polazeći od ovih momenata Marx i Engels su naročito uspešno objasnili tadašnja diplomatska laviranja austrijskog dvora. Mada se na balkanskom prostoru najneposrednije sukobljavala sa carskom Rusijom, Austro-Ugarska je »propustila« šansu da eliminiše svog velikog rivala. Ona mu je, u stvari, omogućila da se izvuče iz teške situacije uz relativno male gubitke. Uslovi pod kojima je završen krimski rat bili su, sigurno, nepovoljni za Rusiju, ali nikako i presudni. Njena moć je privremeno suzbijena u crnomorskom i balkanskom prostoru, ali je na svim drugim vitalnim pravcima ostala netaknuta.

Kao što smo već pomenuli, Marx i Engels su bili vatreni zagovornici proširivanja krimskog rata. Na njihov stav uticala su dva momenta. Pre svega, oni su kao i sve demokratske snage tog vremena gledali na ruski carizam kao na »žandara Evrope«, moćnog zaštitnika svih reakcionarnih režima. Drugo, pretpostavljali su da bi proširenje rata moglo da dovede do produbljivanja unutrašnjih protivrečnosti u zaraćenim zemljama i, u krajnjoj liniji, do ubrzavanja revolucionarnog preobražaja. Na jednom mestu Marx kaže da bi takav rat »... morao izazvati događaje koji će proleterskoj klasi omogućiti da povratu onaj položaj koji je izgubila u junskoj bici 1848«. Nastavljajući ovu misao, on ističe: »U Francuskoj, zacemento, ne može biti sumnje da svaka nova revolucionarna struja mora, pre ili kasnije, dovesti na vlast revolucionarnu klasu. U Engleskoj se stvari razvijaju gotovo na isti način« (članak *Izgledi u Francuskoj i Engleskoj*).

U drugoj grupi radova dominantno mesto zauzimaju članci o društvenim zbivanjima u Engleskoj. Čitajući ove članke, odmah uočavamo da su autori veoma dobro poznavali ne samo aktuelne pojave već i socijalnu istoriju te zemlje. U većini članaka povod i potku za dublje analize predstavljaju osvrti na parlamentarne debate. Oba su, a naročito Marx, pažljivo pratili parlamentarne rasprave i o tome redovno izveštavali svoje listove. Marx je prisustvovao nekim važnijim debatama, što njegovim izveštajima daje živost i snagu neposrednog doživljaja.

Prodorni analitički duh i britko pero osnivača naučnog socijalizma podjednako su snažni u oceni pojedinih ličnosti i događaja, kao i u razmatranju širih društvenih problema. Portreti vodećih političara

koje nalazimo u ovim člancima ostaju i danas remek-dela u ovoj kategoriji političke publicistike. Sticajem okolnosti, u to vreme su se na političkoj sceni nalazila sva najveća imena viktorijske Engleske — Disraeli, Palmerston, Gladstone, Russell i Grey — ličnosti koje su fascinirale tadašnju Evropu, a i danas se pominju ne samo kao veliki majstori parlamentarne igre već i kao političari izuzetnih sposobnosti. Ne osporavajući sposobnosti tamo gde ih je bilo, Marx je istovremeno pokazao i drugu stranu medalje. Pred našim očima padaju impozantni velovi vestminsterske političke igre. Ruši se bleštava fasada da bi se pokazala ogoljena realnost koja u mnogim slučajevima nije ništa drugo do obična farsa. Iza privida političke drame i visokoparnog besedništva iskrsava sasvim prizemno politikantstvo. Velike besede o principima i interesima nacije samo su paravan iza kojeg se vodi bespoštedna borba za sebične interese pojedinaca ili užeg političkog klana. Veliki idoli viktorijske Engleske »spušteni su na zemlju«. Naročito snažan utisak ostavljaju politički profili Palmerstona i Russella (vidi *Lord Palmerston* i *Lord John Russell*).

Širi značaj imaju analize socijalnih osnova relativne stabilnosti engleskog političkog poretka. Marx i Engels ubedljivo pokazuju da se koreni ove stabilnosti nalaze u specifičnom klasnom kompromisu postignutom između politički dominantne aristokratije i ekonomski vladajuće kapitalističke klase. Oni ukazuju na ekonomske i šire društvene pretpostavke koje su takav kompromis dopuštale, pa čak i tražile. Putevi razvoja engleskog kapitalizma i izuzetno povlašćen položaj ove zemlje na svetskom tržištu pružali su dovoljno prostora za njihovo sporazumevanje i uzajamne ustupke. Bitno je to da politička dominacija aristokratije nije bila smetnja kapitalističkom razvoju. Aristokratski vrhovi ne samo da su dopuštali i podsticali takav razvoj već su i sami sudelovali u njemu.

Ovo je osnovni razlog što engleska buržoazija nije nikad bila tako radikalna u svojim političkim zahtevima kao, na primer, francuska. Drugi razlog je u njenom strahu da pojedini demokratski zahtevi ne prerastu u pokret za stvarno radikalnu socijalnu promenu. U borbi za svoje posebne klasne interese ona je bila tokom celog 19. stoleća razdirana željom da se osloni na podršku širih društvenih slojeva i strahom od posledica koje bi mogle da nastanu iz takvog privremenog saveza. Zato je uvek bila vrlo kolebljiva i obazriva u takvim situacijama. Na primer, početkom veka ona je bila inicijator širokog, mogli bismo reći svenarodnog pokreta za opšte pravo glasa, ali je 1832. godine vrlo spremno prihvatila reformu kojom je samo ona dobila to pravo i odmah je okrenula leđa pokretu koji joj više nije bio potreban. Marx kaže da je politički ideal buržoazije »aristokratiju ukloniti a proletarijat podjarmiti«, ali pošto nije moguće ostvariti jedno i drugo, ona se zadovoljava da postigne ovo poslednje (vidi članak *Velika parlamentarna debata*). Razotkrivajući klasnu uslovljenost i ograničenost političkog ponašanja engleske kapitalističke klase, Marx naročito sna-

žno razgoličuje filistarski karakter pojedinih ideja i inicijativa buržoaskih reformatora, uključujući i tzv. radikale. Pišući o jednom takvom, neizbežno malokrvnom »antiaristokratskom« poduhvatu buržoaskih radikala, Marx kaže da »antiaristokratski pokret u Engleskoj može dovesti samo do jednog neposrednog rezultata — da na vlast dodu torijevci, što znači specifično aristokratska partija« (vidi »*The Morning Post*« protiv Pruske — Karakter vigovaca i torijevaca). Engleski buržuji bili su zaplašeni isto kao i aristokratija baukom revolucije koji se krajem prethodne decenije bio tako preteći nadneo nad celu Evropu.

U člancima nalazimo izvanredno zanimljive prikaze i analize tadašnjih dveju dominantnih političkih formacija u engleskom političkom životu — vigovaca i torijevaca. Marx i Engels daju politički profil i socijalnu anatomiju ovih parlamentarnih formacija. Oni pokazuju da su to, u stvari, dva velika aristokratska politička klana. Bitna je razlika u tome što su vigovci politički instrument samog vrha, elite, a torijevci uglavnom odražavaju interese »aristokratskog plebsa«. U ovoj razlici oni nalaze pravo objašnjenje za jedan prividni paradoks u političkom ponašanju ovih stranaka. Suština ovog paradoksa bila je u tome što su vigovci pokazivali mnogo više spremnosti da prihvate razne zahteve engleske buržoazije nego torijevci, koji su bili partija sitnog plemstva. Nešto kasnije vigovci su postali politička stranka krupne buržoazije. Za Marxa ovde nema nikakvog paradoksa. Vrhovi aristokratije mogli su da budu ovako širokogruđi, liberalni, zato što političkim inkorporiranjem buržoazije nisu ništa gubili — ni statusno ni materijalno. Njihov politički i društveni status bio je tako neprikosnoven, u svakom slučaju još u to vreme, da ustupci buržoaziji nisu mogli da je ni na koji način ugroze. Sasvim je drugi slučaj bio s položajem sitnog plemstva. Ono je svoj ugled, ali i razne materijalne privilegije, zasnivalo gotovo isključivo na političkom monopolu plemstva kao klase. Ukidanjem ovog monopola ovaj sloj bi izgubio društveni prestiž, i još gore, pozicije u državnom aparatu, vojsci i sudstvu, što je predstavljalo ne samo njegovu društvenu privilegiju već i važan izvor povlašćenog materijalnog položaja. Zato Marx naglašava da su torijevci po prirodi svog društvenog položaja »... veći protivnik buržoaziji nego narodnim masama«.

Važno je i Marxovo i Engelsovo uočavanje bitne razlike u stavu engleskih posedičkih klasa prema radničkoj klasi u odnosu na ponašanje vladajućih klasa u drugim razvijenijim zemljama. U Engleskoj su ove klase već u to vreme uočile da u borbi protiv proleterskog pokreta delimični ustupci i kompromisi mogu u nekim situacijama biti efikasnije sredstvo od represije. U zemlji su istovremeno postojale materijalne pretpostavke koje su omogućavale takvu politiku. Ovo ne znači, naravno, da vladajuće snage u toj zemlji nisu bile spremne da se koriste i sredstvima klasnog nasilja. Naprotiv, one su i te kako pribegavale ovim sredstvima kada su smatrale da su njihovi bitni interesi ugroženi i da se ne mogu zaštititi na drugi način. To je suština poznate

taktike »stick and carrot« kojom su se služile engleske posedničke klase u održavanju radničke klase i drugih radnih slojeva u potčinjenom položaju. Ova politika svodi se na to da se jednom rukom nudi neki ustupak, a u drugoj se nalazi preteća batina. Vladajuće klase su u ovoj zemlji razvile do savršenstva veštinu da istovremeno djeluju na oba koloseka.

U napisima o Francuskoj u središtu se nalazi uspostavljanje Dru-
gog Carstva, nastojanja »malog Bonaparte« da na bilo koji način dočara bar nešto od veličine prethodnog. Marx i Engels su nemilosrdno razgo-
litali skorojevički i špekulantski karakter novog režima. Oni pokazuju kako je Louis Bonaparta nastojao da lažnom fasadom, bleštavim sjajem dvora prikrije trošno zdanje sopstvenog režima. Čak je i krimska ek-
spedicija delom bila zamišljena kao mera koja treba da pokaže »veli-
činu« novog režima i njegovog nosioca. Špekulantski karakter režima odražavao se u mnogim oblastima javnog života tadašnje Francuske. Poplavu berzanskih špekulacija i banaka sa fiktivnim kapitalom, koja je baš u to vreme dovela do velikog broja bankrotstava Marx i Engels tesno povezuju sa karakterom režima. Lažnom, špekulantskom režimu odgovaraju baš takve finansije.

I na kraju, da se kratko zadržimo na jednom tekstu u kojem Engels podvrgava žestokoj kritici panslavističke ideje i pokret (*Nemačka i panslavizam*). Ovo je potrebno zato što neke ocene date u ovom članku mogu da izazovu izvesno nerazumevanje i zabunu kod čitaoca. To se odnosi na ona mesta gde se u kontekstu kritike panslavizma kao instrumenta reakcionarne politike vladajućih krugova carske Rusije daju uopšteno negativne ocene o ulozi i istorijskim mogućnostima mnogih slovenskih naroda — na primer, izražavanje sumnje u svrsishodnost, pa čak i sposobnost ovih naroda da uspostave sopstvenu državnost. Neke formulacije u ovom tekstu vrlo su uprošćene, ali istovremeno kategorične u svom negativnom sudu.

Uzimajući u obzir ovaj članak, kao i još neke osvrte na ove proble-
me, neki građanski istoričari, naročito iz germanskih zemalja, nastojali su da dokažu tezu o navodno opštem antislovenskom raspoloženju osnivača naučnog socijalizma. Ne želeći da na ovom mestu detaljnije pobijamo pomenutu tezu, navešćemo samo nekoliko momenata koji pokazuju neodrživost ovog zaključka. Prvo, Marx i Engels su bezbroj puta javno istupali u prilog borbe poljskog naroda za nacionalno oslo-
bodenje. U vreme osnivanja Prve internacionale to je bila jedna od njihovih glavnih političkih preokupacija. Drugo, u kritici panslavizma oni su tačno uočili ulogu ruskog carizma. Engels ispravno naglašava da je carizam podržao ove ideje ne iz nekakvih sentimentalnih razloga, već iz želje da se posluži ovim pokretom kao sredstvom za širenje granica svog uticaja i vlasti. Kao što smo videli, njihov stav o ovome uvek je bio jasan. Širenje uticaja ruskog carizma bilo je ravno jačanju vlasti krajnje reakcionarnih snaga na celom Kontinentu. Treće, na Engelsove ocene veoma su jako uticali neki događaji iz 1848. godine,

kada su vojne jedinice, formirane u Krajini pretežno od Hrvata i Srba, imale značajnu ulogu u gušenju revolucije u Beču i delovima Ugarske i Italije.¹

Članci sabrani u ovom tomu su za današnjeg čitaoca od višestrukog značaja. Oni su, pre svega, impresivno svedočanstvo o jednom trenutku novije istorije Evrope, trenutku koji je bio bremenit značajnim događajima i u kojem su se počele definitivno uobličavati glavne putanje kasnijeg socijalnog i političkog razvoja. U mnoštvu detalja o tekucim političkim događajima oni otkrivaju ono što je najznačajnije: afirmaciju nove društveno-ekonomske formacije — kapitalizma. U složenom spletu izukršanih sukoba interesa vodećih evropskih sila oni naziru kraj jedne epohe čiji je najvažniji međunarodni izraz predstavljala reakcionarna Sveta alijansa i otvaranje nove u kojoj će englesko-francuska koalicija imati glavnu ulogu. Danas su sve to uglavnom dobro poznate stvari. U to vreme trebalo je veoma mnogo truda, znanja, dalekovidosti i izuzetno prodornog kritičkog duha da bi se shvatila suština ovih društvenih i političkih zbivanja. Na čitaoca ostavlja naročito jak utisak sposobnost autora da u vrlo kondenzovanom obliku, u granicama jednog novinskog članka, otkriju i reljefno prikažu vrlo složene i suptilne društvene pojave. Iako su ovi tekstovi po formi publicistički, u mnogima od njih nalazimo razmatranja koja imaju karakter duboke naučne analize.

Prošlo je više od jednog veka otkako su ovi članci pisani i objavljeni, a poruke koje nalazimo u njima, u najvećem broju slučajeva, nisu izgubile ništa od svoje aktuelnosti i vrednosti. Proteklo vreme nije moglo da izbrise dah svežine koji i sada provejava kroz mnoge stranice. Oni predstavljaju izuzetno vredan doprinos savremenom fondu političke literature. U ličnosti njihovih autora ostvarena je sinteza genijalnih naučnika, istraživača najsloženijih problema tadašnjeg kapitalističkog društva, strasnih boraca — revolucionara. Njihovo briljantno pero je podjednako dobro služilo u najsuptilnijoj filozofskoj raspravi i britkoj političkoj polemici. Takve sinteze retko se ostvaruju.

BRANKO PRIBIČEVIĆ

---

¹ Engelsove primedbe o učešću Južnih Slovena u revoluciji 1848/49. godine detaljnije su iznete u predgovorima 8, 9. i 11. tomu.

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

DELA

JANUAR 1855 – APRIL 1856

Neue Oder-Zeitung.

Mittagsblatt.

In Vertheil bei den Subscribenten
und den Buchhändlern in Danzig
1 Kiste 20 Gr.

Stettin.
Samstag, den 27. Januar 1855.

In Preußen bei allen Postämtern
unter No. 10000 in Danzig
1 Kiste

№ 45.

Karl Marx

Otvaranje parlamenta^[1]

London, 24. januara. Juče je ponovo otvoreno zasjedanje parlamenta^[2]. U Domu lordova grof Ellenborough je objavio da će u četvrtak, 1. februara, predložiti da se podnese službeni izveštaj o broju poslatih trupa na Krim — pešaka, konjanika i mornara —, kao i o broju poginulih, ranjenih, obolelih i uopšte izbačenih iz stroja. Vojvoda od Richmonda zatražio je da ministar vojni objasni zašto su prilikom dodele odlikovanja zaobidjeni borci kod Balaklave^[3]. Odlikovanja treba da dobiju ne samo borci kod Balaklave nego i svi mornari stacionirani na Crnom moru koji se nisu borili, — tako je ministar vojni, vojvoda od Newcastle-a, nadmudrio vojvodu od Richmonda. Nasuprot tome vojvoda od Richmonda, grof Ellenborough i Hardwicke dokazivali su odavno otkriveni zakon Adama Smitha da vrednost mašte kao robe, dakle i odlikovanja, stoji u obrnutoj srazmjeri sa njenom masom. Posle ove značajne rasprave, koja je trajala otprilike pola časa, lordovi su se razišli.

U Donjem domu bilo je prepuno. Međutim, očekivanja su izneverena. Disraeli nije bio prisutan, pa je govorio ser Benjamin Hall. Sednica koja je počela u četvrt do četiri zaključena je već pre šest. Svet je bio iznenađen otmenim mirom rimskog senata sa kojim je primio vest o porazu kod Kane^[4]. No engleski commoners¹ prevazišli su rimske patres conscripti². Bilo je nemoguće videti izraze njihovih lica i poverovati u poraz engleskih armija na Krimu. Izgleda da je stanje zdravlja krimske armije navelo ser Benjaminu Halla da podnese dva nacrtta zakona za bolju organizaciju sanitarne policije u Engleskoj. Ser Benjamin Hall je jedan od takozvanih radikala tipa ser Williama Moleswortha, Osborne-a i kompanije. Radikalizam ove gospode sastoji se u tome što oni zahtevaju ministarske položaje, a niti pripadaju oligarhiji, niti imaju plebejskog talenta. No, samo to

¹ članovi Donjeg doma — ² počasno ime i način oslovljavanja rimskih senatora

što sede u vladi — radikalna je činjenica. Tako kažu njihovi prijatelji. Kad je u leto 1854. Engleskom opako harala kolera, a »zdravstveni kolegijum«, dotle pod kontrolom Palmerstona, ministra unutrašnjih poslova, pokazao da je isto tako nesposoban kao i sanitetska služba u logoru pod Sevastopoljem, — koalicija je smatrala da je to pogodan trenutak za stvaranje još jednog ministarskog položaja — položaja samostalnog predsednika zdravstvenog kolegijuma — i za ojačavanje svoje pozicije privlačenjem »radikalnog« ser Benjamina Halla. Ser Benjamin Hall postao je, tako, ministar zdravlja. Kolera, doduše, nije iščezla iz Londona čim se njegovo naimenovanje pojavilo u listu »The Gazette«⁽⁵⁾, ali je neki Taylor nestao iz lista »Punch«⁽⁶⁾ u kojem je ismevao koaliciju i ruskog cara. Ser Benjamin Hall postavio ga je, naime, za sekretara zdravstvenog kolegijuma sa platom od 1000 funti sterlinga. Radikal ser Benjamin Hall voli radikalno lečenje. Biće dovoljno vremena da se govori o zasluzi njegovih prednacrtata zakona kad budu doneti. Juče su mu samo dali priliku za njegov ministarski entrée u Donji dom. Na Layardovo pitanje:

»da li vlada ima nešto protiv pokazivanja prepiske koja je razmenjena sa stranim silama u vezi sa ugovorom od 2. decembra 1854⁽⁷⁾ i to upravo nekih dokumenata koji su u vezi sa tumačenjem četiri tačke podneti ruskoj vladi sa englesko-francuske strane ne radi pregovora, već radi prihvatanja?«,

— lord John Russell je odgovorio da ne zna da li će mu biti moguće da pokaže ma i jedan od dokumenata o kojima je reč. Tako nešto ne bi odgovaralo parlamentarnim običajima. U vezi sa istorijom četiri tačke⁽⁸⁾ može svom poštovanom prijatelju da saopšti sasvim uopšteno sledeće: krajem novembra Rusija je preko (Aleksandra Mihailoviča) Gorčakova objavila prihvatanje četiri tačke; zatim dolazi ugovor od 2. decembra; onda 28. decembra dolazi do sastanka u Beču između Gorčakova i izaslanika Engleske, Francuske i Austrije. Francuski izaslanik pročitao je u ime saveznika akt u kome se tumače četiri tačke — tumačenje koje treba smatrati osnovom za pregovore. U trećoj je bilo predloženo da se učini kraj premoći Rusije na Crnom moru. Gorčakov nije prihvatio tu interpretaciju, ali je izjavio da će se obratiti svojoj vladi radi instrukcije. Deset dana kasnije izjavio je grofu Buolu da je dobio ove instrukcije. Sedmog ili osmog januara održan je drugi sastanak u kancelariji austrijskog ministra inostranih poslova. Gorčakov je pročitao memorandum koji je sadržavao gledišta njegove vlade. Grof Buol, lord Westmoreland i baron od Bourqueney-a izjavili su da nisu ovlašćeni da prihvate memorandum. Osnov za pregovore, rekli su oni, mora da bude prihvatanje interpretacije četiri tačke. Gorčakov je stavio svoj memorandum u džep i prihvatio interpretaciju kao osnov za pregovore. Uprkos prihvatanju ovog »osnova«, dodao je Russell, Rusija ima pravo da ospori njegovu »svaku tačku« čim bude tačno formulisan (sadašnja formulacija predstavljala je samo skicu). Engleska vlada izrazila je spremnost

da stupi u pregovore na bazi pomenutog osnova. »Međutim, ona do sada nije dala svom izaslaniku nikakvo punomoćje za pregovaranje.« Poslednja rečenica je jedina novost koju je Russell saopštio »commoners«¹. Najvažniji momenat sednice je Roebuckova najava da će »sledećeg četvrtka predložiti naimenovanje specijalne komisije koja bi utvrdila brojnost i stanje armije pod Sevastopoljem i ispitala način rada vladine službe čija je dužnost bila da se brine o potrebama armije«.

»The Times«^[9] »preklinje« Roebucka »da viče i da ne štedi«. Preklinjanje lista »The Times« i prošlost gospodina Roebucka nisu u stanju da uklone sumnju da će Roebuck da viče ili čak da krešti, samo da bi sprečio druge da govore. Odisej, koliko mi znamo, nikada nije iskoristio Terzita, ali će vigovci, koji su lukavi koliko i Odisej, iskoristiti Roebucka.

Naslov originala:

Die Eröffnung des Parlaments

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 45 od 27. januara 1855.

---

¹ članovima Donjeg doma

Karl Marx

Objašnjenja o krizi kabineta

London, 26. januara. Kad je izaslanik sultana Melikšaha došao u Alamut i pozvao Hasana ibn Sabbaha da se preda, »starac sa bregova« pokazao je, umesto bilo kakvog odgovora, na jednoga od svojih fidavi^[10] i naredio mu da se ubije. Mladić je smesta zario sebi mač u grudi i beživotno telo srušilo se na pločnik. Tako je »starac«¹ koalicije zatražio od svoga lorda Johna Russella da se umesto njega ubije u Donjem domu. Russell stari parlamentarni čovekoljubac, koji je božju zapovest »Ljubi bližnjega svoga kao samog sebe« oduvek tumačio onim »Ko nije za sebe, nije ni za drugoga«, — više je voleo da usmrti »starca«. Nismo se prevarili u Roebucku. Svoj predlog podneo je u dogovoru sa Russellom, sa ciljem da se »bolji deo« — vigo-
ci — spase od propasti.

I zaista! Ovaj predlog nije uperen protiv vlade, već protiv vojnog resora koji je direktno ovlašćen za rukovođenje ratom, a to znači protiv *pilovaca*^[11]. Uz to je bilo jasno da Russell nije slučajno otvorio parlamenat objašnjenjem da ne postoje osnovi za pregovore sve dok Rusija zadržava pravo da ospori bilo koju od četiri tačke, i da pregovori isto tako nisu pregovori kad engleski kabinet nije nikog ovlastio za pregovaranje. Zato, čim je Roebuck podneo svoj predlog — u četvrtak — Russell je iste večeri napisao »starcu« da ovaj predlog povlači izglasavanje ukora vojnom resoru (pilovcima), te stoga *on* mora da podnese ostavku. Aberdeen se odvezao kraljici u zamak Vindzor i posavetovao je da prihvati ostavku, što se i dogodilo. Hrabrost »starca« objašnjiva je kad se čuje da Palmerston *nije* podneo ostavku.

Za ove važne događaje saznao je Donji dom na sednici u četvrtak. Dom je odložio svoju sednicu i Roebuck svoj predlog za večeras. Sada je čitav Donji dom nagnuo u Gornji gde se od Aberdeena očekivalo razjašnjenje, no on je bio dovoljno promućuran da ne bude prisutan — bio je navodno opet u Vindzoru — te je

¹ Aberdeen

Duke od Newcastle-a ispričao istu priču u Gornjem domu koju je Palmerston ispričao u Donjem. Pri tom su vigovci Donjeg doma sa užasom shvatili u Gornjem domu da su im plan prozreli i da im je odstupnica odsečena. Torijevci, koji nikako nisu želeli da vigovce na račun pilovaca opet vide u njihovom starom privilegovanom položaju »božjom milošću zakupnika velikobritanskog carstva«, naveli su lorda Lyndhursta da podnese predlog, koji, nasuprot Roebuckovom, ne napada pojedine resore vlade, već čitavu vladu, i to ne samo — à la Roebuck — da napada, nego formalno optužuje. Predlog lorda Lyndhursta glasi od reči do reči:

»Ja ću u petak, 2. februara, podneti predlog o tome da su, po mišljenju parlamenta, ministri njenog veličanstva preduzeli krimsku ekspediciju sa vrlo oskudnim sredstvima i bez dužne opreznosti ili dovoljnog ispitivanja karaktera i obima otpora koji se mogao očekivati od neprijatelja, i da su nemarnost i rdavo rukovođenje vlade u vođenju ovog poduhvata doveli do najnesrećnijih rezultata.«

Čovek se ne može prevariti u tome da je Lyndhurstov predlog uperen isto toliko protiv vigovaca, koliko je Roebuckov uperen protiv aberdinovaca. Uzgred da primetimo: lord John Russell obavestio je preko Haytera Donji dom da će prvom prilikom, dakle večeras, objasniti razloge svoga povlačenja. »Ko ne očekuje ništa, neće se prevariti^[12],«

Naslov originala:

Erläuterungen zur Kabinettskrisis

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 47 od 29. januara 1855.

Karl Marx

Iz parlamenta

London, 27. januara. Ton i izgled jučerašnje sednice Donjeg doma jasno su pokazali dokle se srozao engleski parlament.

Na početku sednice, negde oko 4 časa po podne, sala je bila dupke puna, jer se očekivala scena, skandal: objašnjenje lorda Russella o povlačenju. Čim se završila personalna debata i započela stručna — o Roebuckovom predlogu — pohitali su ogorčeni patrioti da obeđu; sala se gotovo ispraznila, i nekoliko glasova je povikalo: »Glasati, glasati!« Nastala je mučna pauza koja je potrajala sve dok nije ustao državni sekretar za ratna pitanja¹ Sidney Herbert i održao dug i podroban govor praznim klupama. Onda su se, malo-pomalo, dovikli do svojih sedišta siti članovi parlamenta. Kad je Layard počeo svoj govor, otprilike u pola deset, bilo je prisutno oko 150 članova. Kad ga je završio, otprilike jedan sat pre zaključenja sednice, bilo je opet sve ispunjeno. No nastavak sednice potpuno je ličio na parlamentarnu sijestu.

Lord John Russell, čije se celokupne zasluge mogu svesti na jedno — na iskustvo u parlamentarnoj taktici, nije držao svoj govor za stolom govornika, kao što je običaj u takvim prilikama, već iz treće klupe iza ministarskih sedišta gde vladaju nezadovoljni vigovci. Govorio je polako, promuklo razvlačeći reči, zlostavljajući engleski izgovor kao i uvek, boreći se često sa pravilima sintakse. (Primedba: Govori, onakvi kakvi su u novinama, ne smeju se nikako brkati sa onim kako su oni stvarno izgovoreni.) Dok dobri govornici zagladuju rđavu sadržinu dobrim izlaganjem, Russell je hteo rđavu sadržinu da opravda još gorim izlaganjem. Način na koji je govorio predstavljao je molbu za oprostaj za ono što kaže.

I, u stvari tu je i bila potrebna molba za oprostaj. Prošlog meseca Russell još nije mislio na povlačenje, ali u utorak, čim je

---

¹ ovde Secretary at War; vidi u 13. tomu ovog izdanja, str 478.

Roebuck objavio svoj predlog, shvatio je da je ono neizbežno. Ovo podseća na slugu koji nije imao ništa protiv laganja, ali mu se savest probudila, čim je laž otkrivena. Na osnovu čega, kaže, da istupi protiv predloga o parlamentarnoj istrazi, što mu je dužnost kao lideru parlamenta. Valjda zato što zlo nije toliko da bi zahtevalo parlamentarnu istragu. Niko ne može da poretne žalosno stanje armije pod Sevastopoljem. Ono nije samo mučno, već užasno i nepodnošljivo. Ili bi trebalo da tvrdi parlamentu da je njegova istražna komisija nepotrebna zato što bi mogla da se upotrebe bolja sredstva za otklanjanje nevolje? Ovo pitanje bilo je klizavo, pošto je Russell ne samo kao član vlade, već naročito kao predsednik Privy Councila¹ bio direktno odgovoran za primenu takvih sredstava. On priznaje da je odobrio naimenovanje vojvode od Newcastle-a za »vrhovnog« ministra vojnog. Ne može da poretne da je bar u avgustu i septembru trebalo preduzeti mere predostrožnosti za ishranu, odevanje i lekarsku negu armije. No šta je on radio u ovom kritičnom periodu? Putovao je po zemlji, kako sam priznaje, držao male govore pred »Literary Institutions«² i izdavao prepisku Charles James Foxa¹³¹. Dok je on putovao po Engleskoj, Aberdeen je putovao po Škotskoj, i od avgusta nije održano nijedno savetovanje kabineta sve do 17. oktobra. Na ovom savetovanju kabineta, od 17. oktobra, lord John, kako sam kaže, nije predložio ništa što bi bilo vredno da se saopšti parlamentu. Zatim je lord John opet uzeo mesec dana za razmišljanje, a tada je, 27. novembra, poslao pismo Aberdeenu u kome mu je predložio da se sjedine položaji ministra vojnog i državnog sekretara za ratna pitanja i da se oba daju lordu Palmerstonu — drugim rečima: da se ukloni vojvoda od Newcastle-a. Aberdeen je ovo odbio. Dvadeset osmog novembra Russell mu je pisao opet u istom smislu. Tridesetog novembra Aberdeen je odgovorio vrlo ispravno da ceo njegov predlog izlazi na to da umesto jednog čoveka treba postaviti drugog, umesto Newcastle-a Palmerstona. Ali kada se Ministarstvo kolonija odvojilo od Ministarstva vojnog, Russell je ovo poslednje rado predao Newcastle-u da bi jednoga od svojih vigovaca, ser George-a Greya, uveo u Ministarstvo za kolonije. Aberdeen je tada lično zapitao Russella da li želi da iznese svoj predlog pred savet kabineta. Russell se toga odrekao, kako sam kaže, »da ne bi cepao vladu«. Znači, pre svega vlada, pa tek onda armija na Krimu.

Russell priznaje da nisu bile preduzete *nikakve* mere u cilju sprečavanja zla. Čitava reorganizacija u ratnom rukovodstvu svela se na to što je komesarijat potčinjen ministru vojnom. Pa ipak, iako nisu bile preduzete nikakve mere, Russell je ostao spokojan u vladi, ne podnoseći više nikakve predloge od 30. novembra 1854, pa sve do 20. januara 1855. Toga dana — prošle subote — Aberdeen je saop-

¹ Kraljevskog tajnog saveta — ² »Literarnim ustanovama«

štio Russellu neke predloge za reorganizaciju ratnog rukovodstva, ali je ovaj smatrao da su nedovoljni, pa je podneo pismenim putem protivpredloge. Tek posle tri dana našao je za shodno da podnese ostavku zato što je Roebuck objavio svoj predlog, a Russell nije bio sklon da podeli odgovornost sa kabinetom sa kojim je delio službu i postupke. On je čuo — objašnjava Russell — da se Aberdeen neće nikada odlučiti da postavi Palmerstona za diktatora u Ministarstvu vojnom. Ako je to tačno, onda on — Kurcije — čestita sebi što sa čvrstog tla vlade nije skočio u razjapljenu jamu opozicije. Pošto se naš lord John srozao dotle, uništio je i poslednju mogućnost za opravdanje svog povlačenja rekavši: 1. da izgledi rata ni u kom slučaju nisu takvi da bi davali povoda za postojeću neutešnost; 2. da je Aberdeen veliki ministar, Clarendon veliki diplomata, a Gladstone veliki finansijski stručnjak; 3. da partija vigovaca nije sastavljena od lovaca na položaje, već od patriotskih sanjalica — i najzad da će se on, Russell, uzdržati od glasanja u vezi s Roebuckovim predlogom, iako je on navodno istupio iz vlade zato što jedan patriota ne može imati *ništa* protiv Roebuckovog predloga. Russellov govor primljen je još hladnije nego što je bio održan.

U ime vlade ustao je Palmerston. Njegov položaj bio je smešan. Kurcije Russell se povlači zato što Aberdeen neće da postavi Palmerstona za ratnog diktatora. Brutus Palmerston napada Russella zato što ostavlja Aberdeena na cedilu u trenutku opasnosti. Palmerstonu se dopalo u ovoj smešnoj situaciji. Ona mu je pomogla da uz smešak, kao što ima običaj u kritičnim momentima, pretvori ozbiljnost situacije u farsu. Kad je ukorio Russella što svoju herojsku odluku nije doneo još u decembru, nasmejao se glasno Disraeli — koji bar nije krio svoju radost zbog propasti venecijanske konstitucije, a Gladstone, koji se specijalizovao za ozbiljnost mrmljao je očigledno sve pjuziističke^[14] molitve da ne bi eksplodirao. Palmerston je objašnjavao da prihvatanje Roebuckovog predloga znači pad vlade. Ukoliko bude odbāčen, kabinet će morati da se posavetuje o sopstvenoj reorganizaciji (uključujući i pitanje Palmerstonove diktature).

Baš je veliki čarobnjak ovaj Palmerston. Jednom nogom u grobu, on ume da ubedi Englesku da je homo novus¹ i da njegova karijera tek počinje. *Dvadeset godina* državni sekretar za ratna pitanja i kao takav poznat jedino po sistematskom pravdanju kazne batinanjem i prodaje položaja u armiji^[15], usuđuje se da se izdaje za čoveka, čije je samo ime dovoljno da ukloni nedostatke sistema. Jedini među svim engleskim ministrima koji je u parlamentu u više navrata, a naročito ozbiljno 1848, bio razobličavan kao *ruski agent*, on je u stanju da se izdaje za čoveka koji je jedini sposoban da predvodi Englesku u ratu sa Rusijom. Veliki čovek, taj Palmerston!

---

¹ novi čovek

O debati u vezi sa Roebuckovim predlogom, koja je odložena za ponedjeljak uveče, sledeći put. Predlog je postavljen tako vešto da su protivnici vlade izjavili da će glasati za njega, iako je neukusan, a pristalice vlade da će govoriti u prilog njemu, iako će glasati protiv. Sednica Gornjeg doma nije bila naročito zanimljiva. Russellovom objašnjenju Aberdeen nije dodao ništa osim svog iznenađenja: Russell je iznenadio čitav kabinet.

Naslov originala:

Parlamentarisches

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 49 od 30. januara 1855.

Friedrich Engels

Evropski rat^[16]

Kako se dan održavanja nove konferencije u Beču^[17] približava, tako postaje sve manje verovatno da će Rusija učiniti bilo kakav ustupak. Sjajni uspeh tog velikog diplomatskog *coup*-a, to brzo carstvo prihvatanje predložene osnove za pregovaranje stavlja ga, bar trenutno, u dominantan položaj i, nezavisno od toga pod kakvim se prividom on može složiti s predlozima za mir, izvesno je da je zaista jedina realna osnova na kojoj će on sada pristati da sredi spor — *status quo*. Prihvativši četiri tačke, on je Austriju ponovo bacio u nezvestan položaj, dok Prusku i dalje drži pod svojom kontrolom i dobija u vremenu da dovede sve svoje rezerve i nove trupe na granicu, pre nego što dođe do sukoba. Sama činjenica da je postignuta saglasnost o pregovorima, odmah oslobađa onoliko vojnika iz osmatračke armije na austrijskoj granici koliko ih je za dva meseca ili deset nedelja moguće prebaciti na drugo mesto — što će reći, bar šezdeset do osamdeset hiljada ljudi. Kako je čitava bivša Dunavska armija prestala da postoji kao takva (četvrti korpus se od kraja oktobra nalazi na Krimu, treći korpus stigao tamo u drugoj polovini decembra, a ostatak petog korpusa, osim konjice i rezerve, sada je na putu onamo), trupe sa Buga i Dnjestra moraju da se sklone i zamene svežim snagama koje će se uzeti iz Zapadne armije u Poljskoj, Voliniji i Podoliji. Prema tome, ako rat treba da se prenese u središte kontinenta, period od dva ili tri meseca je od najveće važnosti za Rusiju; jer, trenutno, one snage koje je ona razbacala duž linije Kališ-Ismail nisu joj više dovoljne bez pojačanja, da bi se suprotstavila sve većem broju austrijskih trupa koje se koncentrišu na suprotnoj strani. To vreme je ona sada dobila, a mi ćemo preći na prikaz sadašnjeg stanja njenih vojnih priprema.

U našim ranijim napisima prikazali smo, u glavnim crtama, vojnu organizaciju Rusije^[18]. Ta velika aktivna armija koja je određena da deluje protiv južne i zapadne Evrope, prvobitno se sastojala od šest armijskih korpusa, svaki korpus sa četrdeset i osam bataljona dva

korpusa odabranih trupa — u svakom trideset i šest bataljona, uključujući i relativno jaku konjicu sastavljenu od regularnih i neregularnih snaga, sa artiljerijom. Kao što smo ranije javili, vlada nije pozvala pod zastavu rezervu da bi obrazovala samo četvrti, peti i šesti bataljon od odabranih trupa, kao i peti i šesti od ostalih šest armijskih korpusa, već su čak sedmi i osmi bataljon svakog puka obrazovani od novoprikupljene vojske, te je tako broj bataljona udvostručen dodavanjem šest linijskih korpusa, i više nego udvostručen dodavanjem odabranih trupa (garde i grenadira). Tako bismo ove snage mogli približno oceniti ovako:

Garda i grenadiri —			
prva četiri bataljona			
po jednom puku	96 bataljona po 900 ljudi	....	86 400
Garda i grenadiri —			
poslednja četiri bataljona			
po jednom puku	96 bataljona po 700 ljudi	....	67 200
1. i 2. korpus (još neuključeni) —			
prva ili aktivna četiri bataljona po			
jednom puku	96 bataljona po 900 ljudi	....	86 400
1. i 2. korpus — poslednja četiri			
bataljona po jednom puku	96 bataljona po 700 ljudi	....	67 200
3, 4, 5, 6. korpus — aktivni bataljoni	192 bataljona po 500 ljudi	....	96 000
3, 4, 5, 6. korpus — poslednja četiri			
bataljona po jednom puku	192 bataljona po 700 ljudi	....	134 400
Korpusi iz Finske	16 bataljona po 900 ljudi	....	14 400
<hr/>			
Ukupno	784		552 000
	Plus:		
	konjica, regularna		80 000
	konjica, neregularna		46 000
	artiljerija		80 000
	Ukupno		758 000

Neki deo ovih procena može nekome izgledati visok, ali te procene u stvari nisu tako visoke. Velika regrutacija koja je počela sa izbijanjem rata, treba da je uvećala redove armije više nego što je procenjeno, uprkos gubicima koji u celosti padaju na 96 aktivnih bataljona trećeg, četvrtog, petog i šestog korpusa; ali mi smo ovde dopustili pretpostavku da mnogi regruti poginu pre nego što stignu u svoje pukove. Osim toga, naša procena u pogledu konjice veoma je niska.

Od gornjih trupa, 8000 ljudi (jedna divizija petog korpusa) nalaze se na Kavkazu, i zato se taj broj mora odbiti; jer mi ovde ostavljamo po strani one snage koje su uposlene van Evrope. Ostatak od 750 000 vojnika raspoređen je uglavnom kako sledi: na obalama Baltika — Baltička armija pod komandom generala Siversa, koja se sa-

stoji od finskih korpusa i rezervi garde, grenadira i šestog korpusa, što zajedno s konjicom i artiljerijom iznosi oko 135 000 ljudi; međutim, može se smatrati da ovaj broj uključuje i jedan deo novih regruta i bataljone koji jedva da su organizovani. U Poljskoj i na granici Galicije, od Kališa do Kamjenjeca — garda, grenadiri, prvi korpus, jedna divizija šestog korpusa i nešto rezerve grenadira i prvog korpusa, uključujući konjicu i artiljeriju, oko 235 000 ljudi. Ova armija predstavlja najbolji deo ruske vojske; sastoji se od odabranih trupa i najboljih snaga rezerve. U Besarabiji i između Dnjestra i Buga nalaze se dve divizije drugog korpusa i jedan deo njegovih rezervi — oko 60 000 ljudi. Oni su činili jedan deo Zapadne armije, ali pošto se Dunavska armija šalje na Krim, oni su odvojeni da zauzmu njeno mesto. Oni su sada suprotstavljeni austrijskim trupama u Kneževinama, a nalaze se pod komandom generala Panjutina. Za odbranu Krima određeni su treći i četvrti korpus, jedna divizija petog korpusa, dve divizije šestog, kao i nešto rezervi koje se već nalaze tamo, pored još dve divizije koje pripadaju drugom i petom korpusu i koje su sada u maršu — ceo sastav, uključujući konjicu i artiljeriju, predstavlja snagu — pod komandom Menjšikova — koja bi se teško mogla proceniti ispod 170 000 ljudi. Ostale rezerve i nove formacije, naročito one što pripadaju prvom, drugom, trećem, četvrtom i petom korpusu, sada se pod nadzorom generala Čedajeva organizuju u jednu veliku armiju rezerve. Oni se koncentrišu u unutrašnjosti i sigurno broje oko 150 000 ljudi. Koliko ih se nalazi u maršu ka Poljskoj ili jugu, razume se da je nemoguće reći.

Tako car Nikolaj, koji je prošlog leta imao manje od 500 000 vojnika na zapadnoj granici svoga carstva, od Finske do Krima, sada na tom sektoru raspolaže sa 600 000 ljudi, pored rezerve od 150 000 vojnika, koja se formira u unutrašnjosti. Ali i pored svega toga, njegove snage prema Austriji sada su slabije nego ranije. U avgustu ili septembru bilo je u Poljskoj i Podoliji 270 000 Rusa, a na Prutu i Dnjestru nalazila se Dunavska armija od oko 80 000 ljudi; ova poslednja je držana tamo više radi Austrijanaca nego iz bilo kog drugog razloga. To je činilo ukupno 350 000 ljudi koji su mogli da se upotrebe u operacijama protiv Austrije. A danas, kao što smo videli, duž austrijske linije predstraža ima koncentrisanih samo 295 000 vojnika, dok Austrijanci dosad moraju imati 320 000 ljudi neposredno suprotstavljenih Rusima, kao i 70 do 80 hiljada vojnika u Češkoj i Moravskoj radi podrške tim zemljama. Ova trenutna inferiornost u brojnom stanju na ruskoj strani i velika neizvesnost u pogledu vremena dolaska svežih formacija iz unutrašnjosti, u ovo godišnje doba i u zemlji u kojoj je celokupna administracija korumpirana, predstavljaju sasvim dovoljne razloge za rusku vladu da pokuša da što više dobije u vremenu. Ova inferiornost u brojnom stanju sprečava Ruse da preduzmu ofanzivne operacije; a to u jednoj geografski nezaštićenoj zemlji kao što je Poljska, bez velikih reka između dveju armija, znači

da je pri prvom sukobu potrebno odstupiti do nekog održivog položaja. U ovom posebnom slučaju, to znači presecanje ruske armije na dva dela, od kojih bi jedan morao da se povuče do Varšave, a drugi do Kijeva; a između te dve polovine nalazile bi se neprohodne močvare Polesja koje se protežu od Buga (pritoke Visle a ne južnog Buga) do Dnjepra. U stvari, Rusi bi morali da imaju više sreće nego obično u ovakvim prilikama, pa da veliki broj njih uspe da se izvuče iz tih baruština u koje bi bili naterani. Tako bi čak i bez bitke veći deo južne Poljske, Volinije, Podolije, Besarabije, zemlje od Varšave do Kijeva i Hersona morao da se evakuiše. S druge strane, jedna nadmoćna ruska armija mogla bi isto tako lako da protivničku austrijsku vojsku odbaci — bez rizika od upuštanja u odlučujuću bitku — iz Galicije i Moldavije, i da forsira upad u Mađarsku, čije posledice nije teško zamisliti. Zapravo u jednom ovakvom ratu između Austrije i Rusije, prva uspešna ofanziva je od najveće važnosti kako za jednu tako i za drugu stranu; a svaka strana će učiniti sve što je u njenoj moći da se prva učvrsti na protivničkoj teritoriji.

Mi smo često govorili da ovaj rat ne bi imao onaj vojni interes koji se zapravo pridaje evropskim ratovima, sve dok se Austrija ne bi izjasnila protiv Rusije. Čak i borbe na Krimu nisu ništa drugo do jedan veliki rat na malo. Silni marševi Rusa i muke saveznika dosad su smanjili suparničke armije do te mere, da se, u stvari, nikakva velika bitka ne bije. Kakve su to bitke kad na svakoj strani učestvuje samo petnaest do dvadeset i pet hiljada vojnika? Zar se prave strategijske operacije mogu razviti na onom malom prostoru između Rta Herson i Bahčisaraja? Ma šta se dogodilo čak i tamo, nikada nema dovoljno trupa da okupiraju čitavu liniju. Interes je više u onome što se ne čini, nego u onome što se stvarno čini. Osim toga, ovo što se radi predstavlja anegdodu a ne istoriju.

No, sve bi bilo drukčije kad bi ove dve armije, što sada stoje jedna prema drugoj na galicijskoj granici, ušle u igru. Ma kakve bile namere i sposobnosti njihovih komandanata, sudeći po samoj veličini armija i prirodi terena, vidi se da ovo nije nikakav lažni rat i da ne postoji nikakva neodlučnost. Brze koncentracije trupa, usiljeni marševi, manevrisanje i zaobilazanje u najvećoj mogućoj meri, menjanje baza i linija operacija, taktiziranje i velike borbe — sve bi to ovde, prema stvarnim vojnim principima, moralo da bude neophodno i logično; jer onaj glavnokomandujući koji je pod uticajem političkih obzira ili koji dela neodlučno, mora da izgubi svoju armiju. Rat ovakvih razmera i u ovakvoj zemlji najednom postaje jedna ozbiljna i poslovna stvar; a to je baš ono što će rat između Austrije i Rusije, ako do njega dođe, učiniti jednim od najinteresantnijih događaja posle 1815. godine.

Što se tiče izgleda za mir, oni nipošto nisu više onako jasni kao što su izgledali pre nekoliko nedelja. Kad bi saveznici bili voljni da prestanu da se natežu oko odredaba *status quo*-a, do mira bi moglo

doći; ali nije potrebno govoriti našim čitaocima kako malo nade ima da se to postigne. Svakako, kad se ima u vidu da polovina Nemačke dela, bar moralno, u svoju korist, i da su uveliko pokrenute ogromne armije čije smo snage već opisali, ne možemo očekivati da će se Rusija složiti sa uslovima koje bi Francuska i Engleska možda predložile, ili na koje bi pristale. Teško da će Rusi pristati na to da se onaj gotovo neprekidni niz probitačnih ugovora o miru, još od Petra Velikog pa do jedrenskog mira⁽¹⁹⁾, sada prekine jednim ugovorom kojim bi Rusi predali svoju vlast nad Crnim morem pre pada Sevastopolja i u trenutku kad je angažovana samo jedna trećina ruskih snaga. Ali ako se mir ne može zaključiti pre nego što se sagleda kakva će biti sudbina Sevastopolja ili kako će se do kraja razvijati pohod saveznika, to će biti još manje verovatno posle ishoda krimske kampanje. Ako Sevastopolj padne, Rusiji neće dopustiti njena čast — a ako saveznici budu poraženi i bačeni u more, njima, opet, neće dopustiti njihova čast — da dođe do sporazuma pre nekog odlučnijeg ishoda. Kad bi se pripreme za konferenciju odvijale u toku primirja, kako smo nagovestili kad smo čuli za carevo prihvatanje *četiri tačke*, bilo bi i razloga da se i dalje gaje nade u mir; ali, pod sadašnjim okolnostima, prinuđeni smo da priznamo da je mnogo verovatnije da će doći do jednog velikog evropskog rata.

Naslov originala:
The European War

Napisano oko 29. januara 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu
»New-York Daily Tribune«
br. 4316 od 17. februara 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx / Friedrich Engels

Iz parlamenta — Sa ratišta

London, 29. januara. Naša ocena engleskog parlamenta danas je potvrđena u engleskoj štampi.

»Engleski parlament«, kaže »The Morning Advertiser«⁽²⁰⁾, »ponovo se sastao i razišao prve večeri uz smeh, koji je odvratniji od šale kakvog idiota nad kovčegom svoga oca.«

Ni »The Times« ne može da ne primeti:

»Sigurno je malo onih koje posle čitanja debata od petka neće obuzeti turobno raspoloženje. Pri podrobnijoj analizi ono će se pretvoriti u uverenje da naše zakonodavno telo, sazvano u najhitnijoj prilici radi razmatranja najozbiljnijih pitanja, zapostavlja najvažnije stvari zbog sporednih, i da ličnim i partijskim interesima posvećuje časove koji pripadaju isključivo razmatranju očajnog položaja naše krim-ske armije.«

Tom prilikom »The Times« još savetuje da se Palmerston postavi za ministra-predsednika, pošto je za ministra vojnog »suviše star«. Isti ovaj list je savetovao da se krim-ska ekspedicija preduzme u takvo godišnje doba i sa takvim snagama koje, prema tvrđenju ser Howarda Douglasa, najvećeg vojnog kritičara Engleske, skoro garantuju njen neuspeh.

Evo još jednog malog priloga karakteristici sednice od petka. Iako je Roebucka njegovo višegodišnje hronično oboljenje primoralo da prekine svoj govor posle deset minuta i da svoj predlog podnese nepotpuno, on je, ipak, našao dovoljno vremena da uobličí fatalno pitanje: Poslali smo na Istok 54 000 ljudi u dobro opremljenim trupama. Od toga postoji još 14 000. Šta se zbilo sa 40 000 koji *nedostaju*? A kako je odgovorio državni sekretar za ratna pitanja Sidney Herbert, veliki pokrovitelj engleskih pobožnika, traktarijanaca⁽¹⁴⁾? Sistem ništa ne valja. Ali ko se protivio pre nekoliko meseci, kad je izvršeno odvajanje Ministarstva vojnog od Ministarstva za kolonije, svakoj temeljnoj reformi sistema? Sidney Herbert i njegove kolege. Nezado-

voljan spasavanjem iza »sistema«, Sidney Herbert optužuje komandante brigada i pukova za potpunu nesposobnost. Onaj ko poznaje sistem zna i to da ovi komandanti nemaju nikakva posla sa upravom, pa tako ni sa rđavom upravom koja sada priznaje da je žrtvovala uzornu armiju. Ali pobožnom Herbertu još nije dosta ispovedanja *tudih* grehova. Engleski vojnici su, kaže, nespretni. Nisu znali sami sebi da pomognu. Hrabri su, ali glupi.

»Kad se tuku — poštovanje!

Al' kad misle — za plakanje.«^[21]

On, Sidney Herbert, i njegove kolege — to su sve sami nepriznati geniji. Može li se čovek čuditi što je Herbertova pridika izazvala neobičnog Drummonda da postavi pitanje, nije li vreme da se ustav suspenduje i naimenuje diktator za Englesku? Vernon Smith, vighovski ex-ministar, dao je konačno klasičan izraz opštoj zbrci izjavivši da ne zna ni šta se predlogom upravo želi postići, ni šta on sam treba da učini, ni da li se obrazuje novo ministarstvo, ni da li je staro ikad postojalo, te zato neće da glasa za predlog. »The Times«, međutim, smatra da će predlog večeras biti prihvaćen. Dvadeset šestog januara 1810. u engleskom parlamentu, kao što je poznato, naišao je na otpor predlog lorda Porchestera da se obrazuje istražna komisija povodom valherenske ekspedicije^[22]. Sličan otpor postoji i sada, 26. januara 1855. Dvadeset devetog januara 1810. predlog je prihvaćen, a Engleska je zemlja istorijskih ponavljanja.

Samo prihvatanje pregovora o miru omogućilo je Rusiji da od opservacione armije na austrijskoj granici oduzme onoliko trupa koliko se može nadoknaditi za dva meseca ili za 10 nedelja, što znači najmanje 60 000 - 80 000 ljudi. Mi sada znamo da je cela nekadašnja (ruska) Dunavska armija prestala da postoji kao takva, pošto se 4. korpus od kraja oktobra nalazi na Krimu, 3. je tamo stigao poslednjih dana decembra, a ostatak 5. korpusa sa konjicom i rezervom upravo je na putu za Krim. Novi raspored ovih trupa, koje na Bugu i Dnjestru treba da budu zamenjene trupama Zapadne armije (stacionirane u Poljskoj, Voliniji i Podoliji) i činjenica da uz to na Krim upravo marširaju delovi 2. korpusa i rezervne konjice, sami dovoljno objašnjavaju, bez obzira na sve druge diplomatske sporedne ciljeve, zašto Rusija ni trenutka nije oklevala da ponovo prihvati pregovore na takozvanoj »bazi«. Dva do tri meseca su od odlučujućeg značaja za to, jer njena armija, rasuta na dugoj liniji od Kališa prema Izmailu, bez pojačanja nije više u stanju da se suprotstavi austrijskoj armiji, koja stoji naspram nje i brojno se uvećava. Da bismo ovo pobliže prikazali dajemo sledeći pregled jačine i položaja velike ruske aktivne armije, koja je određena za dejstvo prema jugu i zapadu Evrope; ovaj pregled potiče iz najboljih mogućih izvora i pre *procenjuje* nego što *potcenjuje* rusku ubojnu snagu. Ona se prvobitno sastojala od 6 armijskih korpusa, u svakome po 48 bataljona, od 2 korpusa odabranih

trupa (garde i grenadira), oba jačine 36 bataljona, uz to od relativno velikog broja konjanika, redovnih ili neredovnih, i od artiljerije. Ruska vlada je onda mobilisala rezervu da bi obrazovala 4, 5, i 6. bataljon pri odabranim trupama i 5. i 6. bataljon pri drugim armijskim korpusima. Uskoro potom, novim trupnim regrutovanjem dodala je svakome puku 7. i 8. bataljon, tako da se broj bataljona u linijskim korpusima udvostručio, a u odabranim trupama više nego udvostručio.

Ove borbene snage mogu se približno ovako izračunati: *Garde i grenadiri* — prva 4 bataljona u puku = 96 bataljona po 900 ljudi = 86 400 ljudi; poslednja 4 bataljona u puku po 700 ljudi = 67 200 ljudi. *1. i 2. korpus* (još neangažovani) — prva 4 bataljona u puku = 96 bataljona po 900 ljudi = 86 400 ljudi. Poslednja 4 bataljona u puku = 96 bataljona po 700 ljudi = 67 200 ljudi. *3, 4, 5, 6. korpus* — prva 4 bataljona u puku = 192 bataljona po 500 ljudi = 96 000 ljudi; poslednja 4 bataljona u puku = 192 bataljona po 700 ljudi = 134 400 ljudi. *Finski korpus* — 14 400 ljudi. (Ukupan broj) = 784 bataljona (sa) 552 000 ljudi. *Konjica* (redovna) — 80 000 ljudi. *Konjica* (neredovna) — 46 000 ljudi. *Artiljerija* — 80 000 ljudi. Ukupan broj 758 000 ljudi. Gubici otpadaju dosad samo na 96 aktivnih bataljona 3, 4, 5. i 6. korpusa.

Kad se oduzme 1. divizija 5. korpusa, koja se nalazi na Kavkazu, ostaje 750 000 ljudi, koji su sada ovako raspoređeni: na obalama Baltičkog mora Baltička armija pod komandom generala Siversa, koja se sastoji od finskog korpusa i gardijske rezerve, grenadira i 6. korpusa, zajedno sa konjicom itd. — oko 135 000 ljudi, od kojih su jedan deo neobučeni regruti i jedva organizovani bataljoni. U Poljskoj i na granici Galicije, od Kališa do Kamjenjeca, garde, grenadiri, 1. korpus, 2. divizija 6. korpusa, izvesne rezerve grenadira i 1. korpusa zajedno sa konjicom i artiljerijom, otprilike 235 000 ljudi. Ovo je najodabraniji deo ruske armije pod komandom (Mihaila Dimitrijeviča) Gorčakova. U Besarabiji i između Dnjestra i Buga dve divizije 2. korpusa i jedan deo njegovih rezervi, oko 60 000 ljudi. Oni su sačinjavali deo Zapadne armije. Ali kad je Dunavska armija poslata na Krim, oni su, da bi zauzeli njeno mesto, odvojeni od Zapadne armije i sada stoje naspram austrijske armije u Kneževinama pod komandom generala Panjutina. Za odbranu Krma su određeni: 3. i 4. korpus, 2. divizije 6. korpusa i rezerve, sa po jednom divizionom kako 2. tako i 5. armijskog korpusa u maršu, sve zajedno sa konjicom oko 170 000 ljudi pod Menjšikovom. Ostatak rezervi i novoformirane bataljone, naročito 1, 2, 3, 4. i 5. korpusa, iznova je organizovao general Čodajev kao veliku rezervnu armiju. Ona je koncentrisana u unutrašnjosti Rusije i sastoji se od oko 150 000 ljudi. Nije poznato koliko od toga sada maršira ka Poljskoj ili ka jugu.

Dakle, dok je Rusija krajem prošlog leta imala 500 000 ljudi na zapadnim granicama svoje države, od Finske do Krma, sada ima 600 000 ljudi, i jednu rezervnu armiju od 150 000 ljudi. No, i pored

toga, sada protiv Austrije ima slabije snage nego onda. Tada, u avgustu i septembru, nalazilo se u Poljskoj i Podoliji 270 000 Rusa, dok je armija na Prutu, Dnjestru i Dunavu imala oko 80 000 ljudi, — ukupno 350 000 ljudi koji su skupa mogli operisati protiv Austrije. Sada još samo 295 000 ljudi, dok Austrija raspolaže sa 320 000 koje im može direktno suprotstaviti i koje može da pojača sa 70 000 — 80 000 iz Češke i Slovačke. Stoga Rusija ne može *u ovom trenutku* da se odvaži ni na kakvu ofanzivnu operaciju, što u jednoj geografski nezaštićenoj zemlji kao što je Poljska, bez velikih rečnih linija između dve armije, znači isto što i nužnost povlačenja na održiv položaj. Kad bi sad Austrija napala, ruska armija morala bi se pocepati na dva dela, od kojih bi jedan hitno morao da se povuče ka Varšavi, a drugi ka Kijevu, te bi se između njih našle neprohodne močvare Polesja, koje se pružaju od Buga do Dnjepra. Otuda je dobitak u vremenu za Rusiju *u ovom trenutku* odlučujuća stvar. Otuda njena »diplomatska razmišljanja«.

Naslov originala:

Aus dem Parlamente—Vom Kriegsschauplatz

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 53 od 1. februara 1855.

Karl Marx / Friedrich Engels

Poslednja britanska vlada^[23]

Pišući o dolasku vlade lorda Palmerstona na vlast, koja će po našem dubokom uverenju biti kratkotrajna i ne baš mnogo sjajna, čini se da ne bi bilo zgoreg osvrnuti se malo i na ono što se događalo za vreme bivše vlade za koju je teško reći da li će budući istoričar najviše istaći njen bučan i naduven početak, značajne događaje u kojima je učestvovala s dotada neviđenom nesposobnošću, ili sramni kraj.

Pamtiće se da je lord Aberdeen sa svojom koalicijom došao na vlast posle glasanja koje je 16. decembra 1852. godine oborilo Derbyjevu administraciju. Disraeli je posle glasanja o njegovom budžetu ostao u manjini od devetnaest glasova, pod izgovorom da njegovo povećanje poreza na prihode od zgrada i proširenje opšteg područja neposrednog oporezivanja nije u skladu sa vigovskim i pilovskim^[11] principima zdrave političke ekonomije. Međutim, glasanje je zapravo odlučila Irska brigada^[24] čiji su motivi, kao što je dobro poznato, znatno manje teoretski; pa čak su i takozvani liberali i liberalni konzervativci morali da svojim delima demantuju svoje reči kad su u svom sopstvenom budžetu ponovili mnoge Disraelijeve predloge i većinu njegovih argumenata. U svakom slučaju, torijevci su izbačeni, i, posle nešto borbe i jalovih pokušaja, obrazovana je ova koalicija s kojom je Engleska, prema pisanju lista »The London Times«, stigla »na početak političkog milenijuma«. Ovaj milenijum je trajao tačno dve godine i jedan mesec; završio se opštim porazom i propašću, sred opšteg negodovanja britanskog naroda. Taj isti »The Times« koji je vladavinu »sve samih talenata« inaugurisao kao milenijum bio je među listovima zapravo onaj koji je najviše i doprineo njihovom padu.

Talenti su izišli pred parlament 10. februara 1853. godine. Ponovo su izdeklamovali istovetni vigovski program koji je lord John Russell već jednom inaugurisao 1850. godine i koji je ubrzo zatim doveo do ministarske krize. I to zbog glavnog pitanja — parlamentarne reforme, koja je predstavljala predmet o kojem se nije moglo

misлити pre »sledeće sednice«. Zemlja je privremeno morala da se zadovolji manjim, ali brojnijim i praktičnijim administrativnim reformama kao što su reforma zakona, sređivanje stanja u železničkom saobraćaju i poboljšanjima u prosveti. Povlačenje lorda Johna Russella iz Ministarstva spoljnih poslova, gde ga je zamenio lord Clarendon, bila je prva od izmena koje karakterišu ovu talentovanu administraciju, a sve te izmene su se završile otvaranjem novih mesta, novih sinekura, novih plata za njene verne pristalice. Russell je neko vreme bio član kabineta, bez ikakve funkcije, sem što je bio glava Donjeg doma, i bez plate; ali on je vrlo brzo izvoleo zatražiti da mu se ona dodeli i najzad je dobio položaj i titulu predsednika Saveta¹ s dobrom godišnjom platom.

Lord John je 24. februara doneo svoj nacrt zakona za ukidanje obespravljenosti Jevreja, što nije dovelo ni do čega, pošto ga je Gornji dom odbacio. Na dan 4. aprila izišao je i sa svojim nacrtom zakona o prosvetnoj reformi. Oba ova zakonska predloga odlikovala su se pitomošću i bezazlenošću kakve i priliče jednom ministarstvu nikakvih poslova. U međuvremenu je Palmerston, u svojstvu sekretara Ministarstva unutrašnjih poslova, otkrio novu barutsku zaveru, veliku raketnu aferu Kossuth-Hale². Podsetićemo na to da je Palmerston izvršio premetačinu u fabrici raketa g. Hale-a i zaplenio izvesnu količinu raketa i sirovina; ta stvar je bila mnogo naduvana, a kad se o njoj diskutovalo u parlamentu, 15. aprila, Palmerston joj je pridao još veću važnost svojim tajanstvenim govorom. Ali u nečemu nije bio nimalo tajanstven: otvoreno je izjavio da je on glavni doušnik kontinentalne policije kad su u pitanju izbeglice, isto onako otvoreno kao što je ser James Graham učinio 1844. godine prilikom otvaranja Mazzinijevih pisama^[25]. Međutim, plemeniti doušnik je najzad morao da napusti ovu aferu pošto je g. Hale mogao da bude optužen samo zbog toga što je proizvodio eksploziv u nedopuštenoj blizini london-skog predgrada; te je tako ta velika zavera dizanja cele Evrope u vazduh svedena na jedan običan, novčano kažnjivi prekršaj policijskih propisa!

Sada opet Russell dolazi na red. U jednom svom govoru održanom u Domu 31. maja, on je uvredio rimokatolike^[26] — ljude koji su ga i doveli na položaj — i to na takav način da su irski članovi administracije odmah dali ostavku. Ovo je bilo više nego što je »jaka vlada« mogla da podnese. Podrška Irske brigade bila je prvi uslov za njeno postojanje, pa je zato Aberdeen u svome pismu jednom od irskih članova morao da demantuje svoga kolegu, a Russell je morao da povuče svoje reči u parlamentu.

Glavna karakteristika ove sednice bio je predlog zakona o Istočnoj Indiji, kojim je vlada nameravala da, bez ikakve materijalne koristi

¹ Privy Council—Kraljevski tajni savet. — ² Vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 69 - 72.

za vladu Indije, produži važnost ugovora Istočnoindijske kompanije za sledećih dvadeset godina. Ovo je čak i za ovakav parlamenat bio i suviše loš potez, i od tog predloga se moralo odustati. Odlučeno je da parlamenat može raskinuti ugovor svake godine. Ser Charles Wood, bivši nesposobni ministar finansija, sada je pokazao svoje sposobnosti u Kontrolnom savetu, ili Indijskom savetu. Sve predložene reforme svedene su na nekoliko sitnih izmena sumnjive vrednosti u sudstvu i na dobijanje zaposlenja u građanskim institucijama i vojnim naučnim ustanovama putem javnih konkursa. Ali ove reforme su predstavljale obične izgovore; pravi cilj ovog zakonskog predloga bio je u sledećem: ser Charles Wood je kao predsednik Kontrolnog saveta dobio povišicu plate; od 1200 skočila mu je na 5000 funti sterlinga godišnje; zatim, umesto 24 direktora u Indiji koje bira Kompanija, odlučeno je da ih bude samo 18, od kojih je šest stavljeno vladi na raspolaganje, što predstavlja patronat dostojan manjeg prezira nego činjenica da su direktorima plate povećane sa 300 na 900 funti sterlinga, dok su predsednik i potpredsednik Kompanije dobili po 1000 funti sterlinga. Nezadovoljan zbog traćenja narodnog novca, generalni guverner Indije, koji je ranije istovremeno bio i guverner Bengala, morao je, po novom, da ima ispod sebe jednog posebnog guvernera tog predsedništva, dok će novo predsedništvo s novim guvernerom biti obrazovano na Indu. Razume se, svaki guverner mora da ima svoj savet, kao i preplaćene i prekomerne sinekure, što i jesu mesta u tim savetima. Baš je srećna ta Indija kad se njome ovako upravlja, najzad, u skladu sa neizopačenim ugovorskim principima!

Zatim je na red došao budžet. Ova sjajna finansijska kombinacija, zajedno s planom g. Gladstone-a za likvidaciju državnih dugova, tako je lepo prikazana u listu »The Tribune«, da je suvišno ponovo pričati o njenim karakteristikama. Mnoge od njih uzete su iz Disraelijevog budžeta, koji je opravdano izazvao toliki gnev kod Gladstone-a; ipak su smanjenje poreza na čaj i proširenje neposrednog oporezivanja zajedničke karakteristike ova dva budžeta. Veliki finansijer je morao da se složi sa najvažnijim merama budžeta, pošto je i pored njegovog protivljenja parlamenat ponovnim glasanjem te mere usvojio; tako je došlo do ukidanja takse na oglase i povećanja naslednih taksa za zemljišne posede. Reforma sistema davanja koncesija, koja je nekoliko puta preinačavana u toku diskusije, morala je da padne u vodu. Budžet, iznesen s pretenzijama da predstavlja jedan celovit sistem, pretvorio se u toku debate u jedan zbrkani *mixtum compositum* nevezanih malih stavki, koje jedva da zaslužuju stoti deo razgovora koje su izazvale.

Što se tiče smanjenja nacionalnog duga, Gladstone je tu pretrpeo još teži fijasko. Posledica ovoga plana donetog s većim pretenzijama nego budžet, je stvaranje 2¹/₂ odsto državnih obveznica, umesto 1 odsto državnih menica, što je dovelo do toga da građani izgube 1¹/₂ odsto, da se na veliku žalost javnosti, pojavi potreba za naknadom celog

iznosa državnih menica, kao i šest miliona južnomorskih akcija^[27], i da državne obveznice, koje više niko ne želi da uzme, potpuno padnu. Zahvaljujući ovom divnom aranžmanu, g. Gladstone je imao to zadovoljstvo da vidi kako saldo Ministarstva finansija opada, 1. aprila 1854, od 7 800 000 funti sterlinga, koliko je iznosio godinu dana ranije, na 2 800 000 funti sterlinga, smanjivši tako, u samo predvečerje jednog rata, raspoložive državne fondove za celih pet miliona funti sterlinga. A sve to uprkos tajnoj prepisci sa ser H. Seymourom, koja je vladi sigurno omogućila da sazna godinu dana unapred da je rat s Rusijom neizbežan.

Novi irski predlog zakona o zemljoposjednicima i zakupcima^[28], koji je podneo torijevac Napier za vlade lorda Derbyja, naišao je u Donjem domu bar na prividno odobravanje od strane vlade; lordovi su ga odbacili, na šta je Aberdeen, 9. avgusta, izrazio svoje zadovoljstvo. Predlozi zakona o deportovanju^[29], navigaciji i dr., koji su prihvaćeni, predstavljali su nasleđe od Derbyjevog kabineta. Zakonski predlozi o reformi parlamenta, narodne prosvete i gotovo svi zakonski predlozi o reformi zakona morali su da budu odloženi. Čini se da britanski vigovci smatraju da je nesreća što nijedna od njihovih mera neće izbeći tu sudbinu. Jedini zakonski predlog koji je prošao, i koji se može smatrati zakonskom svojinom ovoga kabineta, je Uredba o fijakeristima, koja je morala da se podvrgne reformi već sutradan po njenom prihvatanju, usled opšte pobune fijakerista. Sve sami talenti nisu bili u stanju da uspešno sprovedu u život ni jednu običnu zbirku propisa o fijakerima.

Na dan 20. avgusta 1853. godine, Palmerston je raspustio parlamenat uveravajući narod da može da bude miran u pogledu teškoća oko Istoka; evakuaciju Kneževina garantuje »njegovo verovanje u čast i karakter ruskog cara, što će ovoga pokrenuti da povuče svoje trupe iz Kneževina!« Na dan 3. decembra, Rusi su razbili tursku flotu kod Sinopa. Na dan 12. decembra, četiri sile su uputile svoju notu u Carigrad, kojom su zapravo tražile od Porte čak veće koncesije od onih zahtevanih u noti bečke konferencije.^[30] Na dan 14. decembra, britanska vlada je uputila u Beč telegram u kome se kaže da se događaj kod Sinopa ne smatra preprekom za nastavak pregovora. Palmerston se izričito složio sa ovim; ali već sutradan je dao ostavku — tobože zbog nekog neslaganja sa Russellovim zakonskim predlogom o reformi, a u stvari da bi javnost poverovala da se povukao zbog spoljne i ratne politike. Pošto je svoj cilj postigao, on je nekoliko dana kasnije opet ušao u vladu, izbegavši na taj način da u parlamentu daje neprijatna objašnjenja.

Godine 1854, predstava je počela s davanjem ostavke jednog od mladih lordova iz Ministarstva finansija, gospodina Sadleira, koji je takođe bio ministarski agent Irske brigade. Skandalozna otkrića u jednom irskom sudu lišila su administraciju njegovog talenta. Kasnije je došlo i do novih skandala. Gospodin Gladstone, taj čestiti Glad-

stone, pokušao je da jednom od svojih rođaka pribavi guvernerski položaj u Australiji; reč je o njegovom ličnom sekretaru, izvesnom Lawleyju, koji je poznat samo kao kladilac i posrednik na berzi; ali, na žalost, stvar je izišla na videlo suviše brzo. Na isti način, taj isti Gladstone bio je nezgodno umešan u greh utaje jedne znatne sume narodnog novca, koji je počinio neki O'Flaherty, čovek koji se nalazio u Gladstone-ovoj službi i kome je sam Gladstone našao službu. Druga jedna individua, po imenu Hayward, napisala je jedan pozamašan pamflet, bez ikakve književne ili naučne vrednosti, protiv Disraelija, za što je od Gladstone-a nagrađena polčžajem u Odboru za staranje o sirotinji.

Parlamanat je sazvan početkom februara. Na dan 6. februara Palmerston je ukazao na nacrt zakona o organizovanju milicija u Irskoj i Škotskoj; ali pošto je rat zapravo objavljen 24. marta, on je smatrao za svoju dužnost da taj zakon ne podnosi pre kraja juna. Na dan 17. februara Russell je podneo svoj nacrt zakona o reformi, da bi ga deset nedelja kasnije povukao »sa suzama u očima«, takođe zato što je rat bio objavljen. U martu Gladstone istupa sa svojim budžetom tražeći samo onu »sumu koja je potrebna da bi se 25 000 ljudi *odvratilo* od napuštanja britanskih obala«. Zahvaljujući svojim kolegama, on je sada pošteđen te nevolje. U međuvremenu je car, objavljivanjem tajne prepiske^[31], prinudio vlade Francuske i Engleske da objave rat. Iz ove tajne prepiske, počev od jedne Russellove zvanične poruke od 11. januara 1853, vidi se da su u to vreme britanski ministri bili savršeno svesni agresivnih namera Rusije. Sve njihove izjave o časti i karakteru Nikolajaja, kao i o pacifističkom i umerenom stavu Rusije, izgledale su sada kao i one mnoge druge gole neistine, izmišljene samo zato da bi se obmanuo John Bull.

Na dan 7. maja, lord Grey, osećajući u sebi veliki talenat za položaj ministra rata i nameravajući da razbije disciplinu u armiji, kao što je razbijao lojalnost Kruni u toku svog ranijeg službovanja u kolonijalnoj administraciji — taj isti lord Grey održao je jedan žučan govor protiv sadašnjeg ustrojstva Ministarstva vojnog. Tražio je da se sve kancelarije Ministarstva konsoliduju pod jednim ministrom vojnim. Ovaj govor je pružio ministrima mogućnost da u junu obrazuju jedan novi sekretarijat za rat, odvojivši Ministarstvo vojno od Ministarstva za kolonije. Tako je sve ostalo defektno kao i ranije, dok je samo obrazovana jedna nova institucija s novom platom. Čitavo to zasedanje parlamenta moglo bi se ovako sumirati: podneseno sedam glavnih zakona; od kojih su propali zakon o nastanjanju^[32], zakon o javnim školama u Škotskoj i zakon o rekonstrukciji parlamentarnih zakletvi^[33] — drugi oblik zakona o Jevrejima; ostala tri, zakon o sprečavanju korupcije, zakon o reorganizaciji uprave i zakon o reformi — povučena su; samo je jedan predlog zakona prihvaćen — o reformi Oksfordskog univerziteta, ali i on u užasno osakaćenom stanju.

U ovom članku nemamo potrebe da govorimo o samom vođenju

rata i diplomatskim naporima koalicije. Sve je to još u svežem sećanju svih nas. Parlamenat je raspušten 12. avgusta, ali je ponovo sazvan u decembru, da bi na brzu ruku usvojio dve najhitnije mere: nacrt zakona o legiji stranaca i nacrt zakona o dopuštanju miliciji, kao takvoj, da dobrovoljno obavlja službu u inostranstvu. Oba su do dana današnjeg ostala mrtvo slovo na hartiji. U međuvremenu je stigla vest o nesrećnom stanju britanske armije na Krimu. Ovo je izazvalo gnev javnosti; činjenice su bile jasne i neoborive; ministri su morali da razmišljaju o povlačenju. Parlamenat se sastao u januaru, Roebuck je izneo svoj predlog, lord J. Russell je odmah iščezao, i posle samo nekoliko dana debate sve sami talenti su doživeli poraz bez presedana u istoriji parlamenta.

Velika Britanija se može pohvaliti mnogim bednim administracijama, ali tako bedna, oskudna i pohlepna, a uz to i ohola vlada kao što je bila ova sve samih talenata, nikada pre nije postojala. Počeli su s bezgraničnim hvalisanjem, živeli su od cepidlačenja i poraza, a završili su tako sramno, da sramnije ne može biti.

Naslov originala:

The late British Government

Pisano 1. februara 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

»New-York Daily Tribune«

br. 4321 od 23. februara 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx

O ministarskoj krizi

London, 2. februara. Sinoć je Donji dom opet odložio sednicu, pošto je Palmerston podneo formalno obaveštenje o ostavci vlade.

U Gornjem domu Aberdeen je održao posmrtni govor »kabinetu sve samih talenata«. On se, kaže, suprotstavio Roebuckovom predlogu ne zato što njegova administracija zazire od istrage, već zato što taj predlog vređa konstituciju. Pa ipak Aberdeen izbegava da ovo istorijski ilustruje, kao što je učinio njegov prijatelj Sidney Herbert, koji je zapitao Donji dom da li se mislilo podražavati francuskom Direktorijumu (osnovanom 1795), koji je poslao komesare da uhapsu Dumouriez-a — komesare, koje je Dumouriez, kao što je poznato, 1793. izručio Austriji^[34]. Takvu učenost izbegava škotski tan¹. Njegov kabinet, uverava on, može samo dobiti obrazovanjem istražnog komiteta. On ide dalje, pa predviđa da će rezultat istrage biti pohvala njemu samom i njegovim kolegama, prvo ministru vojnom, zatim ministru finansija, onda ministru mornarice i konačno ministru spoljnih poslova. Svaki je na svom položaju, veli, bio veličina — bio je talenat. Što se tiče engleskog vojnog položaja, stanje krimske armije je, doduše, nesnosno, ali Bonaparte je kazao Evropi da se francuska armija sastoji od 581 000 ljudi; on je uz to naredio novo regrutovanje 140 000 ljudi. Sardinija je stavila lordu Raglanu na raspolaganje izvrsne trupe u jačini od 15 000 ljudi. Ako bi propali pregovori o miru u Beču, bila bi im osigurana pomoć velike vojne snage jedne armije od 500 000 ljudi.

Škotski tan nikako ne boluje od istih grešaka od kojih boluje veliki ekonomist i pisac istorije Sismondi, koji, kako sâm priča, jednim okom sve vidi crno. Aberdeen sa oba oka vidi ružičasto. Tako on u ovom trenutku pronalazi da je u svim engleskim okruzima blagostanje, dok trgovci, fabrikanti i radnici tvrde kako propadaju zbog velike trgovinske krize. Na svoga protivnika, lorda Derbyja sasuo

¹ plemić koji odgovara francuskom peru

je sledeću količinu atičke soli, koju je još lord Byron hvalio kod škotskog tana.^[35]

«Moji lordovi! Ono što zemlja sada traži jeste jaka administracija. Nije moje da govorim kako da je obrazujemo. Javno mnjenje pouzdano tvrdi da je lord Derby primio od Njenog Veličanstva nalog da preduzme obrazovanje administracije. Pošto ga, međutim, vidim na njegovom mestu, pretpostavljam da to nije tačno i da se javno mnjenje vara.»

Da bi se razumela atička prefinjenost ove izjave potrebno je navesti odgovor lorda Derbyja:

«Plemeniti grof Aberdeen potcenjuje izvor iz kojeg crpi svoje obaveštenie. Ne javno mnjenje, nego sam ja sam» (Derby) »pre nego što sam krenuo u Dom lordova, obavestio Aberdeena lično o pozivu koji sam primio od kraljice. Javno mnjenje, koje navodi plemenitog grofa na verovanje u mogućnost da sam imao sastanak s Njenim Veličanstvom, stoga je samo način izražavanja koji je plemeniti grof upotrebio usled svoje urodene bojazni od preterivanja i da bi nepristrasno izložio svaki deo stvari koju zastupa.»

Ovom prilikom Derby je takođe izjavio da zbog trenutnog stanja partija i sadašnjih prilika u Donjem domu nije mogao da se prihvati obrazovanja vlade.

Izjašnjenja ministra vojnog, vojvode od Newcastle-a, i njegov opis unutrašnjosti »jednodušne porodice« potisli su slušaocima Gornjeg doma i samim plemenitim perovima interesovanje ne samo za krimsku armiju, nego čak i za ministarsku krizu. Izlaganje lorda Johna Russella u Donjem domu primorava ga — veli vojvoda od Newcastle-a — da se izjasni o svom ličnom položaju u oborenem kabinetu. Russellovo istorijsko pripovedanje nije bilo ni potpuno ni verno. On je stvari prikazao tako kao da je, prilikom odvajanja Ministarstva vojnog od Ministarstva za kolonije, kad je odobrio postavljanje vojvode za ministra vojnog, samo popustio pred Newcastle-ovom »žarkom željom« i protiv svoje volje. Kad je u ministarskom savetu bila doneta odluka o ovom odvajanju, Newcastle je, naprotiv, izjavio: »Što se tiče mene samog, potpuno sam spreman da preuzmem bilo koji ili da ne preuzmem nijedan od oba resora.« On se ne seća da je Russell bilo kada izrazio želju da postavi Palmerstona za ministra vojnog, ali se dobro seća da je Russell jednom lično hteo da preuzme ministarstvo vojno. Nije nikada (Newcastle) mislio da mu u tome stoji na putu. Preuzeo je, kaže, Ministarstvo vojno potpuno svestan da u slučaju uspeha zasluga ne bi bila pripisana njemu, dok bi se u slučaju neuspeha sav prekora svalio na njega. Ali on je smatrao svojom dužnošću da ne dezertira sa ovog nezahvalnog položaja, punog opasnosti i teškoća. To je ono što su neki nazivali njegovom »arogantnošću«, a lord Russell u svom otmeno-pokroviteljskom tonu »pohvalnim častoljubljem«. Lord Russell namerno nije pročitao Donjem domu sledeće mesto iz jednog Aberdeenovog pisma upućenog plemenitom lordu:

«Saopštio sam sadržinu Vašeg pisma vojvodi od Newcastle-a i Sidneyu Herbertu. Obojica su, kao što se moglo očekivati, živo navaljivali na mene da u pogledu njihovih položaja donesem takva rešenja za koja se smatra da će biti najkorisnija za javnu službu.»

Tom prilikom on (Newcastle) je izjavio Aberdeenu još ovo:

«Ne dopustite lordu Russellu da pod bilo kakvim izgovorom istupi iz kabineta. Ne suprotstavljajte se čak ni njegovoj želji da me udalji iz službe. Postupajte sa mnom onako kako je najbolje za javnu službu.»

Lord John Russell je u Donjem domu tajanstveno ukazao na greške o kojima je pismenim putem obavestio Aberdeena. Dobro se čuvao, kaže Newcastle, da ne pročita dotična mesta, od kojih se prvo odnosi na neupućivanje 97. puka iz Atine na Krim, jer je ministar spoljnih poslova smatrao da je odlazak engleskih trupa iz Atine nedopustiv i opasan. Što se tiče njegove druge greške — propuštanja da pošalje 3000 regruta — stvar je u tome što je lord Raglan protestovao protiv daljeg dovođenja tako mladih i nedisciplinovanih vojnika. Osim toga, tada uopšte nije bilo transportnih brodova. Ove dve navodne greške — to je, veli, sve što je Russell izmislio odmarajući se sa svojim kolegama po banjama, dok je on (Newcastle) u toku cele 1854. godine radeći u znoju izdržao na svome mestu. Uostalom Russell je konačno 8. oktobra pisao njemu samom o »greškama«: »Učinili ste sve što se moglo učiniti i ja gajim vrlo žive nade u uspeh.»

Aberdeen je, uostalom, celom Russellovom kabinetskom savetu podneo predlog za personalne promene, koji je jednoglasno odbačen. Trinaestog decembra u Domu lordova iscrpnim govorom on (Newcastle) je odbranio svoje rukovođenje; 16. decembra Russell je izjavio Aberdeenu da je promenio svoja gledišta i odustao od svoje želje u vezi sa promenom mesta. Russell nikada nije preduzeo mere niti je podneo predloge za reformu ratne administracije, izuzev u dva maha. Tri dana pre njegovog povlačenja i podnošenja Roebuckovog predloga sastao se kabinetski savet. Russell je predložio da se da formalni i službeni karakter sastancima šefova svih vojnih resora, koji se od pre izvesnog vremena održavaju u kancelariji ministra vojnog. Russellov predlog je prihvaćen. Uskoro potom podneo je Russell jedan pismeni predlog, koji je, pored novine već usvojene u kabinetskom savetu, sadržavao još samo dva predloga: 1. Na čelu sa ministrom vojnim osnovati jedan vrhovni biro, koji bi trebalo da obuhvati ordonanski biro i da ima kontrolu nad celom civilnom upravom armije; 2. ovom vrhovnom birou priključiti, pored dosadašnjih šefova vojnih resora, dva viša oficira. Russell je izjavio u Donjem domu kako je imao sve razloge za verovanje da će njegovi »pismeni predlozi« biti odbačeni. Ovo je bilo pogrešno. Predlog broj 1 Newcastle je prihvatio; predlog broj 2 bio je odbačen pored ostalog i zbog toga što je »generalni komesar«, koga je Russell hteo priključiti, već godinama mitska

osoba i više ne postoji u engleskoj armiji. Tako Russell nikada nije podneo nijedan predlog koji nije bio prihvaćen. Inače on (Newcastle) je još 23. januara izjavio grofu Aberdeenu, da će, ma kako parlament odlučio — za ili protiv vlade — istupiti iz vlade. On samo neće da ispadne da on beži pre nego što parlament donese svoj sud.

Lord John Russell, čiji je ceo život, kako veli stari Cobbett, bio samo niz »lažnih izgovora za življenje«, skončao je sada, kako pokazuje Newcastle-ov govor, takođe zbog lažnih izgovora.

Naslov originala:

Zur Ministerkrise

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 59 od 5. februara 1855.

Karl Marx

Pad Aberdeenove vlade

U analima predstavničkih vlada još nikada nije bilo zabeleženo da je neka administracija doživela tako sraman poraz kao što je to slučaj s čuvenim kabinetom »sve samih talenata« u Engleskoj. Biti u manjini je stvar koja se svakome može dogoditi, ali biti poražen sa 305 glasova prema 148, što iznosi više od dva prema jedan, u jednoj skupštini kao što je Donji dom Velike Britanije, predstavlja izuzetak koji je bio rezervisan samo za sjajni skup genija pod komandom ce cher¹ *Aberdeena*.

Nema sumnje da je taj kabinet smatrao da su mu dani izbrojani čim se parlamenat sastao. Skandalozni događaji na Krimu, potpuna propast armije, nemoć svih onih koji imaju veze sa ratnom administracijom, protesti u zemlji, pothranjivani prikazima u listu »The Times«, očigledna rešenost Johna Bulla da najzad sazna ko treba da snosi krivicu, ili bar na kome da iskali svoj gnev — sve je to najzad moralo da otvori oči kabinetu i da mu predoči da je došlo vreme da napravi red u svojoj kući. Odmah je zapažen veliki broj pretećih pitanja i predloga; a iznad svega, opasni predlog g. Roebucka da se obrazuje jedan komitet koji bi ispitao vođenje rata kao i rad svih onih koji su u bilo kom vidu odgovorni za ratnu administraciju. Ovo je odmah iznelo stvari na diskusiju. Lorda Johna Russella nije izdao njegov politički njuh i on je odmah shvatio da će ovaj predlog biti prihvaćen uprkos manjinama^[36]; a jedan državnik njegovog kova, koji se diči što ima veći broj glasova u manjinama nego godina, ne bi mogao lako podneti da ga ponovo nadglasaju. Prema tome, lord John Russell, sa onom malodušnošću i niskošću sitnog advokata, koje su — pod plaštom važne govornosti i uz urođeni smisao za podražavanje ranijih sličnih slučajeva — bile jasno izražene u toku čitave njegove karijere, smatrao je da je »bolji deo hrabrosti promišljenost«^[37] i napustio je svoj položaj naprećac, ne obavestivši svoje kolege o toj svojoj

¹ ovog dragog

odluci ni jedan trenutak unapred. Ali iako je on čovek koji bi teško mogao bilo kome da nedostaje, izgleda da su »sve sami talenti« ipak bili strašno pogodeni njegovim neočekivanim povlačenjem. Štampa Velike Britanije jednodušno je osudila tog malog državnika; ali kakva korist od toga? Ni sva štampa, ni sve njene optužbe nisu u stanju da ponovo srede ovaj ministarski darmar; a sred ovog nereda kad i vojvoda od Newcastle-a napušta svoje Ministarstvo vojno a lord Palmerston još ne preuzima njegov položaj, kabinet je morao da se suoči sa strašnim predlogom gospodina Roebucka.

Gospodin Roebuck je mali advokat koji je mogao da bude isto tako smešan sitni vigovac kao što je to i lord John Russell, samo da je imao više uspeha u svojoj parlamentarnoj karijeri. Ali ovaj *ci-devant*¹ advokat bez clijenata i sadašnji parlamentarni deklamator, i pored sve svoje oštroumnosti i aktivnosti nije uspeo da sakupi bilo kakav politički kapital od vrednosti. Iako je on, uopšte uzevši, neka vrsta tajnog i poverljivog činovničića svake vigovske vlade, njemu nikad nije pošlo za rukom da dostigne onaj položaj koji osigurava »položaj« — taj veliki cilj svih britanskih liberala. Osujećen u svojim najskromnijim očekivanjima, potcenjen od svoje rođene stranke, ismejan od svojih protivnika, naš prijatelj Roebuck je osećao kako se mleko ljudske dobrote postepeno kiseli u njegovim grudima i zato je ubrzo postao jedan zavidljiv, nedruštven, neprijatan i razdražen štenac, i to štenac kakav nikad ranije nije lajao na podu zgrade parlamenta. U ovom svojstvu on je u više mahova služio sve one koji su znali kako s njim treba postupati, a da pri tom nikad nije uspeo da zasluži zahvalnost ili poštovanje bilo koje stranke; i niko nije znao bolje da ga iskoristi nego naš stari prijatelj Palmerston, po čijoj je muzici on opet igrao 26. prošlog meseca.

Predlog gospodina Roebucka, onakav kakav je stvarno, jedva da ima bilo kakvog smisla u jednoj takvoj skupštini kao što je britanski Donji dom. Svima je poznato kakvi se lenjivci, lezilebići i dokoličari nalaze u komitetima Donjeg doma; istraga o vođenju ovoga rata koju bi preduzeo neki od ovih komiteta ne bi bila ni od kakve praktične koristi, jer njegov izveštaj bi došao sa takvim zakašnjenjem da se ništa valjano ne bi moglo preduzeti — ukoliko bi išta valjano i proisteklo iz jedne takve istrage. Takvi komiteti bi mogli da učine nešto valjano samo u nekoj revolucionarnoj, diktatorskoj skupštini kao što je bila ona francuska Narodna skupština iz 1793. Ali tamo sama vlada nije ništa drugo nego jedan takav komitet — njeni agenti su predstavnici same skupštine, i, stoga, u jednoj takvoj skupštini slični predlozi bi bili suvišni. Gospodin Sidney Herbert ipak nije sasvim pogrešio kad je istakao da taj predlog ima protivustavni karakter (koji mu gospodin Roebuck sigurno nije dao namerno) i kad je upitao, sa svojom uobičajenom istorijskom tačnošću, da li Donji dom namerava da pošalje

¹ nekadašnji, bivši

na Krim svoje predstavnike, kao što je *Direktorijum* (sic!¹) uradio generalu Dumouriez-u. A mi možemo ovde takođe primetiti da je ova ista dragocena hronologija po kojoj Direktorijum (osnovan 1795) šalje komesare Dumouriez-u, koje je ovaj general uhapsio i izručio Austrijancima još 1793, — da je ova hronologija sasvim iste vrste kao i konfuzija vremena i prostora što vlada u svim operacijama gospodina Sidney Herberta i njegovih kolega. Ali da se vratimo na predlog gospodina Roebucka: ta natuknuta neformalnost služila je zapravo kao izgovor velikom broju kandidata za položaje da ne glasaju za njega, i da imaju određene ruke za ulazak u svaku moguću kombinaciju. A ipak, većina protiv ministara bila je ogromna!

Sama debata je bila karakteristična naročito po tome što su se različiti resori vlade međusobno svađali. Svaki je bacao krivicu na drugog. Sidney Herbert, državni sekretar za ratna pitanja, rekao je da svu krivicu snosi transportna služba; Bernal Osborne, sekretar Admiraliteta, rekao je da se u korenu svakog zla nalazi potpuno truo sistem Horse Guards^[38]; admiral Berkeley, jedan od lordova Admiraliteta, prilično je jasno i otvoreno savetovao gospodinu Herbertu da ne zabada svoj nos, itd., itd. U isto vreme, na sličan način su se međusobno častili u Domu lordova vojvoda od Newcastle-a, ministar vojni, i vikont Hardinge. Istina, gospodina Herberta je u krajnje težak položaj doveo lord John Russell, koji je, objašnjavajući razloge za svoju ostavku, priznao da je sve ono što je bilo objavljeno u štampi o stanju krimske armije savršeno tačno i da je stanje u kojem se nalaze trupe »užasno i bolno«. Posle ovoga, Sidney Herbert nije mogao ništa drugo nego da se bez i jedne reči negodovanja preda pred činjenicama i pruži krajnje nejasna i delimično neosnovana objašnjenja. On je morao da prizna, i to još oštrije, da je ratna administracija sasvim nesposobna i dezorganizovana. Uspeli smo da sa relativnom lakoćom prebacimo 240 000 tona raznih zaliha i jednu brojnu armiju, preko prostranstva od 3000 milja, do Balaklave; zatim sledi vatreno nabranje uniforme, šatora, provijanta, a čak i luksuznih artikala, koji su u ogromnim količinama poslani armiji. Ali, avaj! sve to nije bilo potrebno u Balaklavi, već tamo gore u unutrašnjosti, šest milja dalje od Balaklave. U stanju smo da sav taj materijal prebacimo preko prostranstva od tri hiljade milja; ali tri hiljade i šest milja — nemoguće nam je da savladamo! Činjenica da je trebalo preći još šest milja sve je upropastila! Ipak, njegovo držanje bi možda i pobudilo sažaljenje prema njemu, da nije bilo govora Layarda, Stafforda i njegovog sopstvenog kolege Gladstone-a. Dva prva člana behu se tek nedavno vratila sa Istoka; sopstvenim očima su videli ono o čemu su govorili. I daleko od toga da samo ponavljaju ono što je već bilo objavljeno u štampi, oni su izneli primere nemarnosti, neveštog upravljanja i nesposobnosti; opisali su scene užasa koji daleko prevazilazi ono što je već od

¹ tako! stvarno tako!

ranije bilo poznato. Govorili su o konjima koji su transportovani brodovima od Varne do Balaklave, ali bez i trunke hrane; pričali su o rancima od tako dobrog materijala da su mogli poslužiti za pet do šest putovanja od Krima do Bosfora, ali su ljudi bili gladni, ozebli i pokisli, jer u tim rancima nije bilo odeće za njih; »rekonvalescenti« su slati natrag u aktivnu ratnu službu na Krim, iako su bili tako slabi da se nisu mogli držati na nogama; zatim, sramna nemarnost, nepogodnosti i prljavština u kojoj su živeli bolesni i ranjeni vojnici u Skadru, kao i u Balaklavi i na palubama transportnih brodova, — sve je to pružilo sliku prema kojoj su oni opisi »našeg dopisnika« ili privatna pisma sa Istoka krajnje bleđi. S namerom da otkloni strahoviti utisak koji su ovi opisi ostavili, mudra samodovoljnost gospodina Gladstone-a bila je prinudena da uzme reč; i, na nesreću Sidneya Herberta, on je opovrgao sva priznanja koja su učinile njegove kolege u toku prve večeri debate. Roebuck je Herbertu postavio direktno pitanje: vi ste iz Engleske poslali 54 000 ljudi; sad se pod oružjem nalazi samo 14 000; šta se dogodilo sa onih ostalih 40 000 ljudi? Herbert je u svom odgovoru samo podsetio Roebucka da su neki od njih umrli već u Galipolju i u Varni; on nikada nije proveravao tačnost tih brojeva koji su citirani kao stavke o izgubljenim odnosno onesposobljenim vojnicima. Ali sad se ispostavilo da je Gladstone bolje obavešten od sekretara za ratna pitanja, te po njemu, odnosno »prema poslednjim izveštajima koji su nam prispeli«, stvaran broj vojnika pod oružjem ne iznosi 14 000 nego 28 200 ljudi, osim 3000 do 4000 marinaca i mornara koji služe na obali. Svakako, Gladstone dobro pazi da ne pomene datum tih »poslednjih izveštaja«. Ali s obzirom na besprimernu lenjost koja vlada u svim odeljenjima, a naročito u štabovima brigada, divizija i u samom Glavnom štabu, što se može zaključiti po sporom slanju izveštaja o gubicima, neka nam bude dopušteno da pretpostavimo da ti sjajni izveštaji u posedu gospodina Gladstone-a nose datum, recimo, 1. decembar 1854, i obuhvataju jedno mnoštvo ljudi koji su definitivno onesposobljeni usled šestonedelnog lošeg vremena i premorenosti posle tog datuma. U stvari, izgleda da Gladstone veruje u zvanična dokumenta isto onako slepo kao što je ranije očekivao od javnosti da veruje u njegove finansijske izveštaje.

Neću da se upuštam u dalju analizu ove debate. Pored jednog mnoštva *dii minorum gentium*¹ govorio je i Disraeli, zatim Walpole, bivši torijevski sekretar Ministarstva unutrašnjih poslova, i, najzad, Palmerston koji je »dostojanstveno« bio na strani svojih opanjkanih kolega. On nije progovorio ni jednu jedinu reč u toku cele debate, sve dok nije bio sasvim načisto s tim u kojem se smeru ona odvija. Tada, i tek tada, on je uzeo reč. Glasine koje su zahvaljujući potčinjenim doušnicima stigle do ministarske klupe i predstavljale opšte raspoloženje Doma govorele su o izvesnosti poraza — poraza koji je

¹ manjih bogova

upropastio njegove kolege, ali koji njemu nije mogao da naškodi. Iako tobož među »brodolomcima«, on je bio toliko siguran da će ostati na svom položaju, toliko siguran da će izvući korist iz njihovog povlačenja, da je smatrao gotovo za dužnost koju mu je nalagala učtivost — da im se pokloni dok izlaze. I to je on obavio svojim govorom pred samo preglasavanje.

I zaista, Palmerston je to izveo vešto. U vezi sa pitanjem Pacifica⁽³⁹⁾ proglašen za »pravog engleskog ministra«, on je otada i zadržao tu ulogu, i to u tolikoj meri da je uprkos svim zapanjujućim otkrićima John Bull sebe uvek smatrao prodatim nekoj stranoj sili onog trenutka kad Palmerston napusti Ministarstvo spoljnih poslova. Izbačen iz te fotelje od strane lorda Johna Russella na jedan veoma neceremonijalan način, on je ovog malog čoveka pretnjama naterao da ne prozbori ni reč o uzrocima tog izbacivanja, i od tog trenutka »pravi engleski ministar« počinje iznova da skreće pažnju na sebe kao nevinu žrtva svojih ambicioznih i nesposobnih kolega, kao čovek koga su prevarili vigoči. Posle pada Derbyjeve vlade, on je premešten u Ministarstvo unutrašnjih poslova, na položaj na kome je opet izgledao kao žrtva. Nisu mogli bez velikog čoveka koga su svi oni mrzeli, a pošto neće da mu daju položaj koji mu pripada, oni ga bacaju na položaj koji je daleko ispod vrednosti takvog genija. Tako je mislio John Bull i bio sve ponosniji na svoga Palmerstona gledajući ga, gledajući pravog engleskog ministra kako se koprca na svom podređenom položaju, kako petlja s mirovnim sudijama, kako se pača u kočijaške probleme, prekoreva upravu kanalizacije, kako se vežba u govorništvo o pitanju sistema licencija, kako se nosi sa velikim problemom dima, pokušava da sprovede centralizaciju policije i staje na put sahranama u okviru gradskih zidina. Pravi engleski ministar! Njegova pravila ponašanja, njegovi izvori informacija, njegova riznica novih mera i reformi bila su beskrajna pisma »paterfamilias«-a u listu »The Times«. Svakako, niko nije bio zadovoljniji od paterfamilias-a čije pristalice čine većinu glasača iz redova srednjih klasa Engleske, i Palmerston je postao njihov idol. »Vidite li šta jedan veliki čovek može da napravi od jednog malog položaja! Koji je raniji ministar unutrašnjih poslova ikad i pomislio da otkloni takve nevolje?« Ali i pored svega toga, niti je došlo do reforme fijakera, niti je savladan dim, niti su likvidirana groblja u okviru gradskih zidina, niti je policija centralizovana, niti je i jedna od tih velikih reformi sprovedena, ali za to su krive Palmerstonove zavidljive i glupe kolege! Ubrzo je ova nadobudna šeprtlja izbila na glas kao veoma energičan i aktivan čovek; i ovaj najnesigurniji među engleskim državljanima, koji nikad nije uspeo da dovede do povoljnog ishoda ni neke pregovore ni neki predlog zakona u parlamentu, ovaj političar koji se samo zabavlja i čije sve mere padaju u vodu — taj isti Palmerston je naduvan kao jedini čovek na koga se njegova zemlja može osloniti u slučaju velike nevolje. Istina, onaj koji je tu najviše duvao bio je on sâm. Malo mu je bilo to što je suvlasnik lista »The Morning Post«⁽⁴⁰⁾,

lista koji ga svaki dan reklamira kao budućeg spasioca svoje zemlje, već je angažovao individue kao što je Chevalier Wykoff da ga hvale i u Francuskoj i u Americi; pre nekoliko meseci podmitio je list »The Daily News«⁽⁴¹⁾ na taj način što mu je omogućio da objavljuje telegrafске izveštaje i ostale korisne nagoveštaje; imao je svoje ljude u direkcijama gotovo svih londonskih listova. A zapravo je rđavo vođenje rata dovelo zemlju u tu veliku nevolju, u kojoj je on nameravao da bude velik, neokaljan i nedostižan, na ruševinama koalicije. U ovom odlučujućem trenutku on je uspeo da dobije iskrenu podršku lista »The Times«. Kako mu je to pošlo za rukom, kakav je ugovor sklopio sa g. Delane-om, mi, svakako, ne umemo reći. I tako, dan posle glasanja, čitava dnevna štampa Londona, sem lista »The Herald«⁽⁴²⁾, jednoglasno je uzviknula da Palmerston treba da bude premijer; a mi pretpostavljamo da on misli da je postigao cilj kome je težio. Na žalost, kraljica je imala prilike da dobro upozna tog pravog engleskog ministra i neće mu se predati, ako to bude mogla.

Naslov originala:

Fall of the Aberdeen Ministry

Pisano 2. februara 1855. u Londonu.

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«

br. 4316 od 17. februara 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Svrgnuta vlada

London, 3. februara. Šesnaestog decembra 1852. prva tačka Disraelijevog budžeta — proširenje direktne poreze, pre svega poreze na kuću — odbačena je većinom od 19 glasova. Torijevska vlada dala je ostavku. Posle desetodnevnih spletki obrazovana je koaliciona vlada. Ona se sastojala od jednog dela vigovske oligarhije — Greyov klan bio je ovoga puta isključen — od birokratije pilovaca^[11], jednog prirepka zvanog Mayfair-radikali^[43] kao što su Molesworth i Osborne, i najzad od maklera Irske brigade^[24], — Sadleir, Keogh, Monsell, — koji su 16. decembra odlučujuće uticali na ishod i bili postavljeni na podređene ministarske položaje. Vlada je samu sebe predstavila kao »kabinet sve samih talenata«. Zaista, ona je obuhvatala *sve* talente koji su se smenjivali u vladi već trideset godina i više. »The Times« je izvestio o »kabinetu sve samih talenata« rečima: »Nalazimo se na početku *političkog hiljadugodišnjeg carstva*.« »Političko hiljadugodišnje carstvo« nastupilo je za vladajuće klase u stvari od onog trenutka kad su otkrile da su njihova nastojanja da obrazuju partije pretrpela neuspeh, da su njihove unutrašnje suprotnosti počivale još samo na ličnim čudima i sujetama i da njihova uzajamna trvenja nisu više bila kadra da privlače interesovanje nacije. Koaliciona vlada nije predstavljala nijednu posebnu frakciju. Ona je predstavljala »sve talente« klase koja je do sada vladala Engleskom. Stoga je značajno da bacimo pogled unatrag na njena dela.

Posle pada Derbyjeve vlade parlament je prekinuo rad za vreme božićnog raspusta. Zatim opet za vreme uskršnjeg raspusta. Tek posle toga počelo je stvarno zasedanje 1853, skoro potpuno posvećeno debatama o Gladstone-ovom budžetu, o nacrtu zakona o Indiji ser Charlesa Wooda i o Youngovom nacrtu zakona o regulisanju odnosa između zemljoposjednika i zakupaca u Irskoj.

Pre nego što je podneo na razmatranje svoj budžet, Gladstone je objavio veliku operaciju za smanjenje državnog duga — kako kratkoročnog, tako i konsolidovanog. U pogledu prvih, operacija se sastojala

u tome da snizi kamatu obveznica državne blagajne sa $1\frac{1}{2}$ na 1 peni dnevno, i to u trenutku kad je tržišna stopa kamate rasla. Kao rezultat, prvo je imao da otkupi oko 3 miliona obveznica državne blagajne, pa zatim da ih ponovo pusti u opticaj uz veću kamatu. Još je značajniji njegov eksperiment sa brdom konsolidovanog državnog duga. Očigledni cilj bilo je njegovo smanjenje. On je postupao tako umešno da je na kraju finansijske godine morao ponovo da kupi¹ 8 miliona akcija Južnomorske kompanije, koje su prema tadašnjem berzanskom kursu vredele samo 85%. Istovremeno je bacio na tržište novi papir koji je sam izmislio — obveznice državne blagajne. Tražio je, i parlament ga je ovlastio za puštanje u opticaj takvih papira u vrednosti od 30 miliona funti sterlinga. Prodao je s mukom jedan deo u vrednosti od 400 000 funti sterlinga. Jednom rečju: njegove operacije koje su imale za cilj smanjenje državnog duga svršile su se povećanjem konsolidovanog državnog duga i povećanjem kamate kratkoročnog.

Njegov *budget*, ponos koalicije, sastoji se od raznorodnih momenta. Od svog prethodnika pozajmio je delove budžeta kao što su smanjenje poreza na čaj, smanjenje prireza (samo što ga je on smanjivao na svilu, a Disraeli na slad) i povećanje direktne poreze. Ostale i istovremeno najvažnije odredbe, kao što su uvođenje poreze na nasleđivanje zemljišta, ukidanje poreze na novinske oglase itd. bile su mu nametnute, pošto je sa svojim protivpredlozima u Domu dvaput propao. Druge sastavne delove svoga plana, kao na primer novo regulisanje patentnog sistema, morao je u potpunosti da povuče. Ono što je doneo u Dom kao enciklopedijski sistem, pretvorilo se u zbrku heterogenih i protivrečnih stavova. Originalno mu je ostalo samo još jedno mesto u budžetu — ono u kome se listu »The Times« oprašta 30 000 - 40 000 funti sterlinga godišnje ukidanjem takse na podliste, koje, od svih listova, izdaje samo »The Times«. Utoliko je upornije nastojao da ostane taksa za glavni list i time zadobio naklonost lista »The Times« u tolikoj meri da će ga ovaj poželeti i u novoj vladi. To su bila Gladstone-ova remek-dela od kojih je koalicija živela za vreme celog zasedanja 1853.

Povelja o *Istočnoindijskoj* kompaniji prestala je da važi 30. aprila 1854. Morao se, dakle, iznova regulisati odnos Engleske prema Indiji. Koalicija je nameravala da opet obnovi povelju o Istočnoindijskoj kompaniji na 20 godina. To joj nije pošlo za rukom. Indija nije ponovo na decenije »iznajmljena« Kompaniji. Kompanija je postojala još samo do »saopštenja« o svom ukidanju, koje joj parlament može dostaviti svakog dana. Ovaj jedini značajan stav nacrtu zakona o Indiji bio je sproveden *protiv* volje vlade. Sa izuzetkom nekoliko sporednih reformi u indijskoj sudskoj službi i otvaranja civilnih mesta i mesta stručnjaka za vojne nauke svima koji su za njih sposobni, suština nacrtu zakona o Indiji može se ovako ukratko izložiti: plata ministra za Indiju (pred-

¹ po nominalnoj vrednosti

sednik Board of Control¹), koji upravlja iz Londona, povećana je sa 1200 na 1500 funti sterlinga godišnje. Od 18 direktora vlada će ubuduće birati 6, a skupština akcionara Istočnoindijske kompanije još samo 12. Plata ovih direktora povećava se sa 300 na 900, a njihove dvojice starešina sa 900 na 1000 funti sterlinga. Osim toga ubuduće se odvaja položaj guvernera Bengala (zajedno sa njegovim upravnim kolegijumom) od položaja generalnog guvernera Indije; isto tako biće stvoren novi predsednički položaj sa kolegijumom za posebni okrug Inda. Indijska reforma kabineta sve samih talenata svodi se na ovo povećanje plata i stvaranje novih sinekura.

Od svojih torijevskih prethodnika koalicioni kabinet preuzeo je nacrt zakona o odnosu zemljoposjednika i zakupaca u Irskoj. Nije se smelo dopustiti da ih torijevci nadmudre. Kabinet ih je podneo i progurao neposredno pre zaključenja zasedanja posle desetomesečne debate u Donjem domu, ili tačnije, omogućio je da tamo budu prihvaćeni. U Gornjem domu Aberdeen je, naprotiv, odobrio da ovi nacrti zakona budu odbačeni — pod izgovorom da ih u toku sledećeg zasedanja treba pažljivije ispitati i ponovo podneti.

Ministarski nacrti zakona o parlamentarnoj reformi, nacionalnom vaspitanju, zakonskoj i sudskoj reformi itd., odloženi su na zahtev kabineta za sledeće zasedanje. Veliko delo »sve samih talenata« — nacrt zakona o fijakeristima u Londonu — postalo je stvarno zakon, ali samo što je prevalilo prag parlamenta, moralo se vratiti na preinacjenje. Bilo se pokazalo kao neizvodljivo.

Najzad, 20. avgusta završeno je zasedanje parlamenta. Spoljnu politiku vlade ukratko je izložio Palmerston otpuštajući parlament rečima: »Imam puno poverenja u časnost i karakter ruskog cara«, koji će dobrovoljno napustiti Dunavske kneževine.

Palmerstonovo javno mešanje u spoljnu politiku svelo se za vreme zasedanja 1853. na ovu izjavu, na jedan parlamentarni govor, održan nekoliko dana pre raspuštanja Donjeg doma, u kome je zatvaranje ušća Suline u Dunav od strane Rusa tretirao kao rđavu šalu, i najzad na priznanje koje mu je iznuđeno na sednici 15. aprila 1853 — u vezi sa slučajem Kossuthove barutne zavere² — da po nalogu dvorova sa Kontinenta upotrebljava englesku policiju za nadzor nad političkim emigrantima.

Naslov originala:
Das gestürzte Ministerium

Prvi put objavljeno u listu
»Neue Oder-Zeitung«
br. 63 od 7. februara 1855.

¹ kontrolna ustanova (za pitanja Indije) — ² Vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 69 - 72.

Karl Marx

Partije i klike

London, 5. februara. Trajanje sadašnje ministarske krize je više-manje normalno, pošto su takve krize u Engleskoj trajale prosečno 9 - 10 dana. U svom čuvenom delu o *Ljudskim sposobnostima*^[44] Quételet zapanjuje dokazom da se godišnji zbir nesrećnih slučajeva, zločina itd. za civilizovane zemlje unapred može utvrditi skoro sa matematičkom tačnošću. Naprotiv, normalno trajanje engleskih ministarskih kriza u raznim periodima 19. veka nije vredno čuđenja, pošto ovde, kao što je poznato, uvek ima da se prođe kroz dati krug kombinacija, da se raspravlja o datom broju mesta i da se parališe određena količina intriga. Neuobičajen je samo karakter tih kombinacija, a to je ovoga puta izazvano raspadanjem starih partija. Prisustvo ovog raspadanja učinilo je da obrazovanje palog kabineta bude moguće i neizbežno. Upravljačka kasta, koja se u Engleskoj nikako ne podudara sa vladajućom klasom, biće prisiljavana da ide iz koalicije u koaliciju, sve dok ne bude pružen ubedljiv dokaz da je izgubila svoju upravljačku sposobnost. Kao što je poznato, derbijejci su se najpatetičnije izjašnjavali protiv koalicije. Prvi korak lorda Derbyja, čim ga je kraljica opunomoćila za obrazovanje novog kabineta, bio je pokušaj sa jednom koalicijom, ne samo sa Palmerstonom — kome je Disraeli za vreme Roebuckove debate jasno rekao da se predloženi ukor ne odnosi na vojvodu od Newcastle-a ili na Aberdeena više nego na samog Palmerstona —, već i sa Gladstone-om i Sidney Herbertom, dakle sa pilovcima, koje torijevci progone sa posebnom mržnjom kao neposredno oruđe cepanja svoje partije. Kad je Russell bio opunomoćen za obrazovanje kabineta, pokušao je koaliciju sa istim ovim pilovcima, čiju je prisutnost u staroj vladi uzeo kao izgovor za svoje povlačenje i koji su ga uterali u laž na svečanoj sednici parlamenta. Najzad Palmerston, kad stvara svoj kabinet, izdaje samo drugo, malo izmenjeno izdanje stare vlade. Russellov klan vigovaca biće možda zamenjen Greyovim klanom vigovaca itd. Stare parlamentarne partije, koje uživaju upravni monopol, postoje još samo u obliku koterija; ali isti oni uzroci koji su

ovim koterijama oduzeli snagu da obrazuju partije, da se izdvoje, oduzimaju im sada snagu da se ujedine. Otuda nijedna epoha engleske parlamentarne istorije ne pokazuje rascepanost na toliki broj beznačajnih i slučajnih klika, kao što pokazuje upravo epoha koalicione vlade. Po brojnosti su značajne samo dve od ovih klika — derbijevci i raselovci. U njihovoj pratnji nalazi se vrlo razgranata grupa moćnih starih porodica sa brojnom klijentelom. Ali baš ta brojna jačina predstavlja slabost kako derbijevaca tako i raselovaca. Suviše mali da bi obrazovali parlamentarnu većinu, oni su suviše veliki i imaju da zbrinu suviše lovaca na položaje u sopstvenom krilu, da bi dodeljivanjem važnih položaja mogli da kupe dovoljnu podršku spolja. Stoga su brojno slabe klike pilovaca, grejovaca, palmerstonovaca itd. pogodnije za obrazovanje koalicionih vlada. Ali ono što ih čini sposobnim za obrazovanje vlada — njihova pojedinačna slabost — čini da njihova parlamentarna većina bude stvar slučaja, koja svakog dana može biti razbijena, bilo kombinacijom derbijevaca sa raselovcima, bilo kombinacijom Mančesterske škole^[45] itd. sa derbijevcima.

Novi pokušaji ministarskih kombinacija isto tako su interesantni sa druge tačke gledišta. U svakoj su se nalazili članovi starog kabineta. Na čelu novog nalazi se najvažniji član starog kabineta. A zar prihvatanjem Roebuckovog predloga Donji dom nije — kao što je sam Palmerston izjavio Disraeliju u svom odgovoru — protiv svih članova stare koalicije izrekao ne samo ukor, već se izjasnio i za istražni komitet? Komitet još nije naimenovan, istraga još nije otvorena, a optuženi ponovo preuzimaju državno kormilo? Ali ako parlament poseduje moć da obori vladu, vlada poseduje moć da *rasпусти* parlament. Iz izjave ser Johna Trollope-a, koju je dao u Donjem domu 1. marta 1853, može se videti kako na sadašnji parlament mora delovati izgled jednog raspuštanja.

«Sada zaseda», primetio je on, «već 14 komisija koje je Donji dom obrazovao od svojih članova da bi sproveo istragu u vezi sa podmićivanjima koja su se dogodila prilikom poslednjih parlamentarnih izbora. Ako bi se nastavilo istom merom, uskoro bi ceo parlament bio rascepan u istražne komisije. Još i više. Broj optuženih članova parlamenta bio bi toliki da ostatak neoptuženih ne bi bio dovoljan da im sudi, pa čak ni da ih sasluša.»

Bilo bi surovo tako skupo plaćena mesta izgubiti već na početku trećeg zasedanja zakonodavne skupštine — iz patriotizma.

Naslov originala:

Die Parteien und Cliques

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitunge

br. 65 od 8. februara 1855.

Karl Marx

Dve krize

London, 6. februara. Dve krize zaokupljaju u ovom trenutku javno mnjenje — kriza krimske armije i ministarska kriza. Prva zanima narod, druga klubove i salone. Poslednji izveštaji sa Krima, sve crnji od crnjeg, govore da su engleske borbene snage spale sa 14 000 na 12 000 ljudi i stavljaju u izgled skoro obustavljanje opsade Sevastopolja. U međuvremenu u Donjem domu se pretresa salonska spletku. Lord (John) Russell i gospodin Gladstone ponovo pretrpavaju celu sednicu opširnim raspravama za i protiv istupanja velikog Russella iz kabineta koji više ne postoji. Ni sa koje strane nisu iznete nove činjenice, ali se brane stare. Lord John je sam sebi advokat, Gladstone je advokat vojvode od Newcastle-a. Duboka ispitivanja o upotrebljivosti Newcastle-a kao ministra vojnog dobijaju novi sjaj zbog okolnosti da više ne postoji nikakva armija kojom treba upravljati. Čak je i ovaj Donji dom pri svem tom dao oduška svom neraspoloženju poznatim tradicionalnim gundanjem kad je Gladstone na kraju svog opširnog govora rekao: »Želim da se prekine sav nesporazum« (između Russella i Newcastle-a).

Dakle, ne to što je Dom izglasao nepoverenje, još manje propast jedne engleske armije, ništa drugo već »nesporazum« između jednog starog lorda i jednog mladog vojvode — na to se svodi ministarska kriza. Krim je samo goli izgovor za salonsku spletku. Nesporazum između vlade i poslanika Donjeg doma ne zaslužuje čak ni tu čast da se spomene. To je čak i ovim članovima Donjeg doma bilo previše. Russell je propao, Gladstone je propao, propala je cela sednica.

Oba Doma su obaveštena da je lord Palmerston opunomoćen za obrazovanje nove vlade. On je ipak naišao na neočekivane prepreke. Lord Grey je odbio da preuzme rukovođenje jednim ratom, koji od početka nije odobravao i još ne odobrava. Ovo je sreća za armiju, čiju bi disciplinu sigurno upropastio isto onako kao što je svojevremeno upropastio disciplinu kolonija. No, opirali su se i Gladstone, Sidney Herbert i Graham. Zahtevali su potpunu restauraciju pilovaca^[11].

Ovi državnici su svesni da predstavljaju vrlo malu kliku, koja u Donjem domu raspolaze sa otprilike 32 glasa. Samo držanjem na okupu svojih »velikih« talenata može se ta mala klika nadati očuvanju svoje samostalnosti. Kad bi jedan deo pilovaca bio u kabinetu, a jedan deo *van* njega, to bi značilo isto što i iščezavanje ovog uspelog kluba državnika. Palmerston, međutim, pokušava sve što može, ne bi li se parlamentu, u kome nema svoju partiju, nametnuo isto onako kao što se nametnuo kraljici. Njegov kabinet još nije ni obrazovan, a on već preti preko lista »The Morning Post« da će se u ime zakonodavnog tela obratiti narodu. On preti rasturanjem Doma, ukoliko se ovaj usudi »da mu uskrati poštovanje koje on uživa izvan Vestminsterske palate, u narodu«. Ovaj »narod« svodi se na listove koji su upola ili u celosti njegovi. Tamo gde se narod nedavno oglasio, na primer na zboru u Njukastl-epon-Tajm, odakle su parlamentu upućene peticije sa zahtevom da se optuži vlada — Palmerston je najžešće ocrnjen kao tajni vođa propale koalicije.

Evo još nekoliko dodataka radi dopune nekrologa »kabinetu sve samih talenata«. Na dan 30. novembra 1853. odigrao se događaj kod Sinope; 3. decembra to je bilo poznato u Carigradu; 12. decembra predstavnici Porte uručili su Rusiji notu u kojoj su traženi veći ustupci nego u poznatoj bečkoj noti. Četrnaestog decembra telegrafisala je engleska vlada u Beč da Sinopa ne treba da dovede do prekida bečkih konferencija o miru. Lord Palmerston je prisustvovao sednici kabinetskog saveta na kojoj je donet ovaj zaključak. On se složio s njim, ali je sutradan istupio iz kabineta pod izgovorom da nacrt zakona o reformi, koji je Russell nameravao da podnese, nije u skladu sa njegovim konzervativnim gledištem. Stvarni cilj je bio da pred publikom opere ruke i pokaže da nije kriv za događaj kod Sinope. Čim je postigao ovaj cilj, vratio se u kabinet bez oklevanja.

Početak februara 1854. parlament je ponovo otvoren. Podnose mu se, navodno, diplomatski dokumenti o nemirima na Istoku. Nedostaju najvažnije hartije. Parlament ih dobija preko Petrograda od cara Nikolaja umesto od britanskih ministara. »Tajna i poverljiva prepiska«⁽³¹⁾, koja je tamo objavljena, dokazuje zapanjenom parlamentu jasno kao dan da su ga njegovi ministri namerno obmanjivali o spoljnoj politici za vreme celog dosadašnjeg zasedanja 1853. kao i 1854. Ona je 27. marta prinudila ministre na objavu rata. Šestog februara Palmerston je bio objavio da će podneti nacrt zakona o sazivu milicije u Škotskoj i Irskoj. No čim je objavljen rat, odložio je svoj nacrt zakona i nije ga podneo do pred kraj juna. Trinaestog februara Russell je podneo svoj nacrt zakona o reformi, drugo čitanje odložio je za kraj aprila, u martu ga je povukao patetično jecajući, a njegove kolege su ga za ovu žrtvu nagradile time što je — dotle bez resora i bez plate — dobio tako reći kao vanredni ministar ministarsku sinekuru sa platom, — položaj predsednika Tajnog saveta. Šestog marta veliki finansijski stručnjak Gladstone je podneo svoj budžet. On se ograničio samo na to

da udvostruči porezu na prihod za šest meseci. Tražio je »samo onu sumu koja će biti dovoljna da se povrati 25 000 ljudi koji se upravo spremaju da napuste Englesku«.

Njegov kolega Newcastle oslobodio ga je sada ove brige. Već 2. maja bio je prinuđen da podnese novi budžet. Dvanaestog aprila izjasnio se protiv bilo kakvog državnog zajma; 21. aprila obratio se Domu s molbom za odobrenje zajma od 6 miliona, da bi podmirio troškove svojih nesrećnih pokušaja da promeni stanje državnih dugova. Sedmog aprila održao je lord Grey svoj govor o nedostacima engleskog ratnog rukovodstva. Drugog juna vlada je iskoristila svoju reformu — kao što je iskoristila reformu u vezi sa Indijom i reformu u vezi sa kolerom — za stvaranje jednog novog položaja. Ministarstvo vojno odvojeno je od Ministarstva za kolonije. Sve drugo je ostalo po starom. Zakonodavna ostvarenja vlade u toku ovog zasedanja, ukratko izloženo, izgledaju ovako: vlada je podnela 7 značajnih nacrti zakona. Tri su propala: nacrt zakona o nastanjivanju, o vaspitanju u Škotskoj i o promeni parlamentarne zakletve. Tri su povučena: nacrt zakona o sprečavanju podmićivanja prilikom izbora, o potpunom preobražaju civilne službe i o parlamentarnoj reformi. Jedan zakonski predlog je usvojen: o reformi univerziteta u Oksfordu, ali toliko izmenjen amandmanima da se njegov prvobitni oblik ne može više prepoznati. Diplomatska i vojna velika dela su u svežem sećanju. To je bio »kabinet sve samih talenata«.

Naslov originala:

Zwei Krisen

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 67 od 9. februara 1855.

Friedrich Engels

Borba na Krimu

Neposredno posle bitke na Almi i savezničkog marša na Balaklavu izrazili smo gledište da će ishod krimskog rata zavisiti od toga koja će od zaraćenih strana prva dovesti nove snage i tako postati nadmoćna kako po broju vojnika tako i po efikasnosti.^[46] Međutim, otada su se mnoge stvari znatno izmenile i mnoge su iluzije uništene; ali za to vreme su i Rusi i saveznici učestvovali u nekoj vrsti trke u dovlačenju pojačanja, te smo prinuđeni da kažemo da su u tom nastojanju Rusi stekli prednost. Uprkos svakom hvalisanju o poboljšanoj mehanizaciji i pogodnijim transportnim sredstvima, ispostavilo se da armija ruskih varvara može lakše da pređe rastojanje od tri do pet stotina milja drumom, nego što armija visoko civilizovanih Francuza i Engleza može da savlada morsko prostranstvo od dve hiljade milja — naročito kad ovi poslednji postavljaju sebi za cilj da zanemaruju sve prednosti koje im njihova visoka civilizacija stavlja na raspolaganje, i kad ruski varvari mogu sebi da dopuste da izgube dva čoveka za jednog savezničkog, a da pri tom ne umanje svoju bitnu nadmoćnost.

Ali šta ostaje saveznicima kad jedna od njihovih armija — britanska — očajavajući zbog toga što je Rusi uništavaju, svesno nastoji da uništi sama sebe s takvom upornošću, marljivošću i uspehom koji nadmašuje svaki raniji uspeh na bilo kom polju? No ipak, stvari tako stoje. Sada smo obavješteni da su britanske snage prestale da postoje kao armija. Od ukupno 54 000 vojnika ostalo je samo nekoliko hiljada ljudi pod oružjem, i oni sami su, prema izveštajima, »sposobni za borbu« zahvaljujući samo tome što u bolnicama više nema mesta gde bi mogli da umru. Od Francuza je možda još nekih 50 000 vojnika pod oružjem, što čini polovinu prvobitnog broja; i, u svakom slučaju, oni su nekako uspeli da u stanju za ratnu službu zadrže bar pet puta više vojnika u poređenju sa britanskim. Ali zar može vojska od pedeset do šezdeset hiljada ljudi da preko cele zime drži Heraklejski Herson; da nastavi s blokadom Sevastopolja na južnoj strani; da brani rovove i da — sa onim što bude od nje ostalo — preduzme prolećnu ofanzivu?

Britanci su za sada prestali da šalju pojačanja. Zapravo izgleda da Raglan, koji očajava zbog stanja svoje armije, ne želi nikakvo pojačanje jer ne zna kako će da hrani, smesti i uposli ni ono ljudstvo koje mu je ostalo. Francuzi možda spremaju nove divizije za ukrcavanje u martu, ali oni imaju pune ruke posla oko priprema za odbranu od eventualne velike neprijateljske ofanzive na Kontinentu u proleće, a mali su izgledi da ono što budu poslali ne bude suviše slabo ili da njihove trupe ne stignu suviše kasno. Da bi se ovakvo stanje popravilo, preduzeta su dva koraka, ali oba govore o krajnjoj beznadežnosti saveznika da će njihove armije na Krimu mimoći teška sudbina koju im se sporo ali sigurno približava. Prvo, da bi ispravili ogromnu grešku što preduzimaju ovu ekspediciju sa četiri meseca zakašnjenja, oni prave jednu neuporedivo veću grešku na taj način što četiri meseca posle dolaska njihovih sopstvenih trupa šalju na Krim, usred zime, jedini ostatak jedne solidne armije koji Turska još uvek poseduje. Ta armija, koja propada i koja se raspada kod Šumle usled nemarnosti, nesposobnosti i korumpiranosti turske vlade, kad se bude iskrcala na Krim počće prosto da nestaje zbog gladi i zime, i to u tolikoj meri da će to zaseniti čak i ono što je samo englesko Ministarstvo vojno činilo — to jest, ukoliko Rusi budu pametni i Turke jedno vreme prepuste samima sebi, ne napadajući ih. Ako vreme dopusti napad, oni će odmah biti uništeni, mada bi to Ruse više stajalo a od toga ne bi imali gotovo nikakve koristi, sem moralne.

Zatim, saveznici su uzeli na svoj trošak — jer to se samo tako može reći — petnaest do dvadeset hiljada Pijemonćana koji treba da popune proređene redove britanske armije i koji će se hraniti na britanskim kazanima. Pijemonćani su se pokazali kao hrabri i dobri vojnici 1848/49. godine. Pošto su uglavnom planinci, oni poseduju pešadiju koja se u čarkama i borbama na neravnom terenu prirodno bolje snalazi čak i od Francuza, dok su ravnice reke Po dale konjanike čiji visok i lep stas mnogo podseća na pripadnike sjajnih regimenti Horse Guards³⁸. Osim toga, oni nisu bez koristi prošli kroz ljute bitke revolucije. Nema sumnje da će ove dve divizije Pijemonćana ispasti jedna dobra »legija stranaca« sa značajnom ulogom u ovom ratu. Ali šta će ovi laki i okretni mali momci da rade pod komandom jedne matore britanske cepidlake koja nema pojma o manevrisanju i koja od svojih vojnika ne očekuje ništa drugo do tvrdoglavu postojanost koja predstavlja diku i jedinu vojnu vrlinu britanske armije? Oni će se naći u položaju koji ne odgovara njihovom načinu borbe; njih će sprečavati da rade ono za šta su spremni i od njih će se očekivati sve ono što ni jedan pametan čovek ne bi očekivao. Voditi britansku armiju na klanicu na onako nerazuman, neposredan i glup način, kao što je to bio slučaj na Almi, možda je najkraći put da se obavi posao koji ih očekuje. Stari vojvoda¹ je obično ovako olako uzimao stvari. Možda su nemačke

¹ Wellington

trupe stvorene za takve stvari, mada nemačkim oficirima njihovo visoko vojno obrazovanje nikada ne bi dopustilo da dugo podnose ovakav nedostatak vojne taktike. Ali pokušaj da se ovako nezgrapnom sistemom ratovanja podvrgnu francuska, italijanska ili španska armija, — koje raspolažu trupama sposobnim prvenstveno za laku pešadijsku službu, za manevrisanje i korišćenje terenske nadmoći, trupama čija se efikasnost u velikoj meri sastoji od brzine i okretnosti svakog pojedinog vojnika, — nikad neće uroditi plodom. Međutim, možda će ovi jadni Pijemonćani biti pošteđeni iskušenja da se bore na engleski način. Njih će hraniti ona ozloglašena organizacija — Britanska provijantura, koja osim sebe nije u stanju da hrani nikog drugog. Prema tome, oni će deliti sudbinu tek pridošlih britanskih trupa. I oni će ginuti, stotinu u toku jedne sedmice, a tri puta toliko biće slato u bolnice. Ako lord Raglan veruje da će Pijemonćani podnositi čutke, kao što to čine britanske trupe, nesposobnost i njegovu i njegove Provijanture, onda se on ljuto vara. Niko sem Britanaca i Rusa ne bi se pokoravao pod takvim okolnostima; i, moramo reći, to ne služi na čast karakteru tih nacija.

Ovaj tužni ratni pohod — tužan i hladan kao i blatnjava sevastopoljska visoravan — razvijace se verovatno ovako: kad se budu sasvim koncentrisali i ako im dopuste vremenske prilike, Rusi će verovatno prvo napasti turske jedinice Omer-paše. To očekuju sami Britanci, Francuzi i Turci, jer svi su savršeno svesni toga u kakvom se nezavidnom položaju nalaze ovi poslednji; u svakom slučaju, ovo nam govori da se Turci otvorenih očiju šalju na sever; a za očajno stanje saveznika nije potreban bolji dokaz od toga što su se sa ovim manevrom i protiv svoje volje složili i turski generali. Može se smatrati kao sigurno da će Turci biti poraženi. I kakva će onda biti sudbina savezničkih i pijemonćanskih armija? Buka oko napada na Sevastopolj već se prilično stišala. O tome nalazimo u listu »The London Times« od 3. februara pismo pukovnika E. Napiera koji kaže da će saveznici, ako napadnu Sevastopolj sa južne strane, najverovatnije i ući u grad; ali ako to pokušaju sa severne strane, biće pretvoreni u prah i pepeo strašnom vatrom baterija sa utvrđenja na severu a istovremeno će ih opkoliti ruska armija na bojnopolju. Tu armiju bi, kaže on, trebalo prvo potući, a zatim opsesti severnu i južnu stranu grada. Da bi potkrepio to svoje tvrđenje, on se poziva na činjenicu da je vojvoda od Wellingtona dva puta napuštao opsadu Badahosa da bi marširao protiv pojačane neprijateljske armije.^[47] Pukovnik Napier je sasvim u pravu, a i »The Tribune« je isto to pisao u vreme famoznog bočnog napada na Balaklavu^[48]. A što se tiče savezničkog prodora u Sevastopolj, izgleda, međutim, da je on prevideo specifičan način ruske odbrane, usled kojeg je nemoguće jednim jedinim napadom zauzeti grad. Pre svega, tamo postoje spoljašnji forovi, zatim iza njih glavni bedem, a još dalje u pozadini zgrade grada koje su pretvorene u utvrđenja; na ulicama su barikade, na kućama puškarnice; i, najzad, puš-

karnice na zadnjim zidinama obalskih utvrđenja, te bi svako od tih utvrđenja moralo da se jedno za drugim posebno napada, — možda bi bila potrebna i posebna opsada, pa čak i operacije miniranja. Ali povrh svega toga, uspešni ruski nedavni upadi iz utvrđenja dovoljno jasno dokazuju da se gradu prilazi na mestu na kojem su protivničke snage sasvim uravnotežene i da nijedan napad ne može doneti nikakvu nadmoćnost, sem kad je reč o dejstvu artiljerije. Sve dok se ovi prepadi ne onemoguće, svaka pomisao na napad je nerazumna; opsadnik koji nije u stanju da opsadenika drži u granicama utvrđenja, još manje će biti u stanju da to utvrđenje osvoji borbom prsa u prsa.

I tako, opsadnici će i dalje životariti u svom logoru. Primorani da tu ostanu zbog svoje slabosti i ruske armije u polju, oni će i dalje da se osipaju, dok Rusi dovlače sveže snage; i ukoliko novo britansko Ministarstvo vojno ne ubaci u igru neke sasvim neočekivane rezerve, mora doći dan kada će Britanci, Francuzi, Pijemonćani i Turci biti zbrisani sa krimskog tla.

Naslov originala:

The struggle in the Crimea

Pisano oko 9. februara 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

»New-York Daily Tribune«,

br. 4323 od 26. februara 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx / Friedrich Engels

Palmerston — Armija

London, 9. februara. Zbog prihvatanja novih ministarskih položaja Palmerston i Sidney Herbert moraju da obave formalnost oko novih izbora za svoja mesta u parlamentu. Zato su oba doma juče raspuštena na nedelju dana. Saopštenja lorda Derbyja i markiza od Lansdowne-a u Domu lordova o tajanstvenoj istoriji ministarske krize ponovila su ono što je već više puta ponovljeno. Značajna je bila samo jedna Derbyjeva izjava, koja je sadržavala tajnu Palmerstonovog postavljenja. Palmerston, kao što je poznato, nema za sobom nikakvu partiju ili kliku koja se krije pod ovim imenom. Vigovci, torijevci, pilovci^[11] gaje podjednako nepoverenje prema njemu. Mančesterska škola^[45] otvoreno ga napada. Među Mayfair-radikalima^[43] (za razliku od mančesterskih radikala) ima najviše tuce njegovih pristalica. Ko i šta ga je, dakle, učinilo sposobnim da se nametne Kraljici i parlamentu? Njegova popularnost? Ona je isto tako malo doprinela tome kao što je nepopularnost mogla sprečiti Gladstone-a, Herberta, Grahama i Clarendona da se ponovo dokopaju državnog kormila. Ili je taj čovek, koji nikada nije pripadao nijednoj partiji, koji je naizмениčno služio svakoj, pa napustio sve redom i neprestano držao ravnotežu između njih, prirodni vođa razbijenih partija, koje, stupajući u koalicije, gledaju da zaustave tok istorije? Ova okolnost ne dokazuje ništa u *ovom* trenutku, jer je bila suviše slaba da 1852. dovede na čelo koalicije Palmerstona umesto Aberdeena.

Derby je dao ključ za rešenje zagonetke. Palmerston je otvoreni prijatelj Bonaparte. Njegovo preuranjeno priznavanje državnog udara od decembra 1851. bilo je tada tobožnji uzrok njegovog uklanjanja iz vigovskog kabineta^[40]. On je, stoga, »persona grata«, Bonapartin čovek od poverenja. Otuda je savez sa Bonapartom u ovom trenutku presudan. Palmerston je dakle bacio inostranstvo na tas ministarskih kombinacija — i to ne prvi put, kao što bi dokazala pažljivija analiza istorije engleskih vlada od 1830. do 1852.

Pošto položaj krimske armije u ovom trenutku ne može više da bude korišćen za kabinetske spletke, lord John Russell je na jučerašnjoj

sednici Donjeg doma povukao svoje pesimističko gledanje, izmislio ponovni porast engleske armije za nekih 10 000 ljudi i razmenio čestitanja sa pravovernim Gladstone-om. Uprkos ovom »parlamentarnom vaskrsenju« engleske armije, nema nikakve sumnje da je ona u ovom trenutku prestala da postoji kao armija. Navodi se samo nekoliko hiljada ljudi »sposobnih za službu«, jer u bolnicama nema mesta da i oni budu primljeni. Od 100 000 Francuza ima još nekih 50 000, ali šta su 50 000 ili 60 000 ljudi kad treba izdržati zimu Heraklejskog Hersona, blokirati Sevastopolj s južne strane, odbraniti rovove, i sa onima koji preostanu na proleće preduzeti ofanzivu? Francuzi žele da diže u pripravnosti nove divizije za ukrcavanje u martu, ali su prezauzeti pripremama za prolećnu borbu na Kontinentu, i svi su izgledi da su njihove trupe za ukrcavanje suviše slabe ili da će stići suviše kasno.

Dva koraka, preduzeta radi uklanjanja nevolje, pokazuju bespomćnost engleske i francuske vlade, pokazuju da one čak dižu ruke od krimske armije.

Da bi popravili grešku što su ekspediciju preduzeli sa zakašnjenjem od 4 meseca, oni prave neuporedivo veću grešku šaljući na Krim usred zime, 4 meseca posle svog sopstvenog dolaska, jedini upotrebljivi ostatak turske armije. Ova armija, kod Šumle već upropašćena i upravo u rasulu usled nemarnosti, nesposobnosti i podmićivanja u turskoj vladi, prorediće se zbog gladi i hladnoće na Krimu u tolikoj meri da će to prevazići čak i engleska dostignuća u ovoj oblasti.

Rusi će verovatno, čim potpuno koncentrišu svoje snage i vremenske prilike dozvole ratne operacije, prvo napasti Turke pod Omer-pašom. Ovo očekuju Englezi i Francuzi. Toliko su svesni nimalo zavidnog položaja u koji su uvalili Turke. Tako jasno pokazuju da su otvorenih očiju počinili strategijsku grešku bacajući sada Turke na sever. Samo uz najnesхватljivije greške Rusa mogli bi Turci izbeći sudbinu propasti.

Kao drugo, za popunu proređenih engleskih redova uzeli su Englezi i Francuzi u svoju službu 15 000 najamnika Pijemonćana, koje bi trebalo da hrani engleska provijantura. Pijemonćani su se 1848. i 1849. pokazali kao hrabri i valjani vojnici. Većinom gorštaci, oni imaju pešadiju koja u borbenim dejstvima na neravnom terenu, u streljačkom stroju i čarkanju nadmašuje čak i Francuze. S druge strane, ravnice Poa uvek daju konjicu, koja se može uporediti sa Horse Guards⁽³⁶⁾. Konačno, oni su prošli tešku školu za vreme poslednjih bitaka revolucije. Ovi lakonogi, pokretljivi i spretni momci malog rasta pogodni su za sve samo ne za engleske vojnike, u koje hoće da ih preobrate, niti za jednostavne i glomazne frontalne napade, na koje se ograničava sva taktika jednog Raglana. I sad još da ih hrani engleska provijantura, koja se dosada razumevala samo u to da hrani samu sebe! Stoga bi se 15 000 Pijemonćana mogli pokazati kao novi promašaj.

Engleska pojačanja više se ne šalju. Izgleda da ih je sam Raglan zabranio, pošto ne može da izađe na kraj ni sa postojećim ostatkom armije. Da li je moguće poverovati da se zapanjujuća praksa bičevanja primenjuje utoliko više, ukoliko je u britanskom logoru više bolesti, prenaprezanja i nedostatka odmora. Ljude, koji su sposobni samo za slanje u bolnicu, koji nedeljama spavaju i obavljaju službu u mokrim odelima i na mokrom tlu i sve to podnose sa skoro natčovečanskom upornošću, — (ove ljude) nagrađuju »mačjim repom« i štapom, kad ih u rovovima iznenade ophrvane snom. »Petnaest udara svakoj bitangi!« — to je jedina strategijska naredba koju lord Raglan izdaje s vremena na vreme. Zar je onda čudo što se vojnici izumitelja čuvenog »bočnog marša« na Balaklavu⁽³⁾, podražavajući ga, spasavaju od štapa bežeći »bočnim maršom« na stranu Rusa? Dezertiranja u ruski logor svakodnevno su u porastu, kako je javio dopisnik lista »The Times«.

Razmetanje jurišem na Sevastopolj je, naravno, prestalo. Ruska armija morala bi prvo da bude potučena na otvorenom polju. Tako je Wellington dvaput napuštao opsadu Badahosa da bi marširao protiv armije koja je pošla da se bori protiv opsade. Uz to smo ranije videli kako su novosagrađene ruske odbrambene prepreke učinile nemogućnim zauzimanje ovog mesta jurišem.⁽⁵⁰⁾ Najzad, poslednji ispadi Rusa pokazuju da saveznička armija nadmašuje Ruse još samo u artiljeriji. Sve dok se ispadi ne budu mogli osujetiti, smešna je bilo kakva pomisao na jurišanje; opsadivači koji nisu u stanju da sabiju opsadenike na prostor samog utvrđenja, još manje su kadri da zauzmu to utvrđenje borbom prsa u prsa. Tako će opsadivači nastaviti da životare upućeni na svoj logor, na šta ih prisiljava sopstvena slabost i ruska armija u polju. Nastaviće se njihovo proređivanje, dok će Rusi dovoditi nove ubojne snage. Predigra evropskog rata, koja se odigrava na Krimu, svršiće se propašću savezničkih trupa, ukoliko se ne pronađu sasvim neočekivani izvori pomoći, koji se ne mogu unapred proračunati.

Naslov originala:

Palmerston — Die Arme

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 71 od 12. februara 1855.

Karl Marx

Iz parlamenta — [Gladstone-ov nastup]

London, 10. februara. Gladstone, državni blagajnik dogmatike i Duns Scotus finansija, pružio je novu potvrdu starom načelu da se verom postiže sve. Pomoću vere vaskrsnuo je mrtve i povećao englesku armiju sa 11 000 na 30 000 ljudi. Tu istu veru on traži i od parlamenta. Na nesreću, baš je stigao izveštaj doktora Halla, šefa sanitetskog odseka u logoru pod Sevastopoljem. Prema ovom izveštaju, ne samo da je 63. puk potpuno iščezao, a od 46. koji je novembra prošle godine napustio Englesku u jačini od 1000 ljudi, ostalo u stroju samo još 30 ljudi, nego polovina trupa koje vrše službu treba da bude u bolnici, tako da u logoru ima najviše 5000-6000 ljudi sposobnih za službu. Onaj ko poznaje majstorije pobožnih apologeta neće posumnjati da će Gladstone, kao Falstaf, od 6000 ljudi u ogrtačima od uvoštenog platna^[51] napraviti 30 000. Nije li nam on na poslednjoj sednici u četvrtak objasnio da su proračunom dobijena dva rezultata zato što se pošlo sa različitih stanovišta. Na primer, oni koji računaju da je krimska armija manja nisu, kao on, računali konjicu, kao da posle bitke kod Balaklave uopšte postoji konjica još vredna spomena? Za Gladstone-a je jednostavna stvar da uračuna »nepostojeće«. Nenadmašne su bile fraze kojima je završio svoj »budžet« stanja armije — u kome je svako dugovanje prikazano kao potraživanje i svaki manjak kao višak: »Opraštam protivnicima vlade njihova preterivanja.« Nenadmašni su bili ton i držanje dok je opominjao članove parlamenta da se ne daju savladati »osećanjima«. *Tude* patnje podnositi sa skrušenošću i smirenošću, — to je geslo pravovernog Gladstone-a.

Naslov originala:

Aus dem Parlamente — [Gladstones Auftreten]

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 73 od 13. februara 1855.

Karl Marx

Lord Palmerston^[52]

I

London, 12. februara. Lord Palmerston je neosporno najinteresantniji fenomen službene Engleske. Iako starac i od 1807. skoro neprekidno na pozornici javnog života, umeo je sebe da prikazuje kao kakvu novinu i da podgreva nade koje se obično polažu u neoprobanu omladinu koja mnogo obećava. Jednom nogom u grobu, on kao da još nije započeo svoju istinsku karijeru. Ako sutra umre, cela Engleska će biti iznenađena činjenicom da je on pola veka bio ministar. Nije univerzalni državnik, ali jeste univerzalni glumac — sa jednakim uspehom u herojskom kao i u šaljivom, u patetičnom kao i u familijarnom stilu, u tragediji kao i u farsu, iako bi se ovo poslednje njegovoj prirodi pre moglo pripisati. Nije prvoklasni govornik, ali je u debati savršen. Sa čudesnim pamćenjem, velikim iskustvom, savršenim taktom, sa prisustvom duha koje ga nikad ne izneverava, sa otmenom savitljivošću i svestranim poznavanjem parlamentarnih smicalica, spletki, partija i ličnosti, on postupa u teškim slučajevima sa dopadljivom lakoćom, prilagođavajući se predrasudama svoje svagdašnje publike, zaštićen svojom nonšalantnošću od bilo kojeg iznenađenja, od samoispovedi svojom samoživom okretnošću, od strasnih izliva dubokom frivolnošću i aristokratskom ravnodušnošću. Srećni šaljivčina bez duha, ulaguje se celom svetu. Pošto nikada ne gubi svoju hladnokrvnost, on imponuje plahovitim protivnicima. U nedostatku opštih stanovišta uvek je spreman da isplete elegantnu mrežu uopštenosti. Kad nije sposoban da ovlada nekim predmetom, on zna s njim da se poigra. Kad se drhteći povlači iz borbe sa nekim jakim neprijateljem, on zna da improvizuje slabog protivnika.

Uistinu popuštajući uticaju iz inostranstva, bori se protiv njega na rečima. Pošto je od Canninga — koji je, međutim, na umoru upozoravao na Palmerstona kao na opasnost — nasledio misiju Engleske u vršenju ustavne propagande na Kontinentu, nikad mu, naravno,

nije nedostajala tema da polaska nacionalnim predrasudama i da održi budnim surevnjiva podozrenja stranih sila. Postavši na ovaj ugodan način bête noire¹ za dvorove na Kontinentu, u svojoj zemlji je lako obezbedio ugled »pravog engleskog ministra«. Iako je prvobitno bio torijevac, uspeo je da unese u vođenje engleske spoljne politike sve »shams«² i protivrečnosti koje čine suštinu vigizma. On ume da pomiri demokratsku frazeologiju sa oligarhijskim nazorima; da buržoaziju koja propoveda mir brani koristeći nadmeni jezik aristokratske prošlosti Engleske; da se pojavi kao napadač kad se saglašava, a kao zaštitnik kad je izdajnik; da poštedi prividnog neprijatelja i da ozlojedi tobožnjeg saveznika; da se u odlučujućem trenutku sukoba nađe na strani jačega protiv slabijeg i da pri bekstvu izgovori odvažne reči.

S jedne strane optužen da se nalazi u službi Rusije, na drugoj je osumnjičen za karbonarizam³. Ako je 1848. morao da se brani u parlamentu od optužbe da je u tajnom sporazumu sa Rusijom, 1850. je, na svoje zadovoljstvo, bio proganjen zaverom stranih poslanstava, koja je imala uspeha u Domu lordova, ali je u Donjem domu propala⁵⁴. Kad je izneveravao strane narode, to se uvek događalo uz veliku uglađenost. Ako su ugnjetači stalno bili sigurni u njegovu aktivnu podršku, ugnjeteni su uvek bili zasipani sjajem njegovog velikodušnog besedništva. Kad god su Poljaci, Italijani, Mađari itd. padali u ropstvo, nalazili su ga na vlasti, no oni koji su ih pobeđivali stalno su podozrevali da je on u zaveri sa žrtvama kojih su se dokopali s njegovim dopuštenjem. Dosada je u svim slučajevima imati njega za neprijatelja značilo imati verovatnu mogućnost za uspeh, a imati ga za prijatelja — sigurnu mogućnost poraza. Ali ako se veština njegove diplomatije ne odražava u stvarnim rezultatima njegovih pregovora sa inostranstvom, ona utoliko jasnije dolazi do izražaja u načinu na koji je uspeo da dovede engleski narod dotle da fraze prima kao činjenice, fantaziju kao realnost, i da iza vrlo zvučnih izgovora ne uoči bedne pobude.

Henry John Temple, vikont Palmerston, naimenovan je 1807. za mladeg lorda admiraliteta prilikom obrazovanja vlade vojvode od Portlanda. Godine 1809. postao je Secretary at War³ i zadržao se na tom položaju do maja 1828. u vladama Percevala, Liverpoola, Canninga, Godericha i Wellingtona. Svakako je čudnovato naći Don Kihota »slobodnih ustanova« i Pindara »velelepnosti ustavnog sistema« kao istaknutog i stalnog člana torijevske vlade, koja je obnarodovala zakone o žitu⁵⁵, odobrila boravak stranih plaćenika na engleskom tlu, s vremena na vreme — kako se izrazio lord Sidmouth — narodu »puštala krv«, zatvarala štampi usta, sprečavala mitinge, razoružala narodne mase, ukinula istovremeno normalan rad suda i ličnu slobodu, — jednom rečju, zavela opsadno stanje Velike Britanije i Irske. Godine 1829. prešao je Palmerston vigovcima, koji su ga u novembru 1830.

¹ (bukvalno: crna životinja; ovde:) bauk, strašilo — ² »obmane« — ³ državni sekretar za ratna pitanja

postavili za ministra spoljnih poslova. Izuzev prekida od novembra 1834. do aprila 1835. i od 1841. do 1846. isključivo on je vodio spoljnu politiku Engleske od revolucije 1830. do državnog udara 1851. U sledećem članku daćemo pregled njegove delatnosti u tom periodu.

II

London, 14. februara. »Punch« je poslednjih nedelja imao običaj da prikazuje Palmerstona kao klovna u pozorištu lutaka. Ovaj klovn je, kao što je poznato, smutljivac po profesiji, ljubitelj bučnih tuča, vinovnik opakih nesporazuma, virtuoz u prepirci; on se oseća kao kod svoje kuće samo u opštem neredu koji sâm izaziva izbacujući kroz prozor ženu, decu i najzad i policiju, da bi se na kraju, posle mnogo buke ni oko čega, sam izvukao iz škripca manje-više čitav i sa pakosnom zlradošću zbog razvoja skandala. I tako se lord Palmerston prikazuje — dabome s umetničke tačke gledišta — kao nemirni i neumorni duh, koji kao prirodni materijal svoje delatnosti traži teškoće, zaplete, smutnje, te stoga stvara sukobe tamo gde ih ne zatiče već stvorene. Nijedan engleski ministar spoljnih poslova nije se nikad pokazao tako aktivnim u svakom kutu zemljine kugle: blokada Šelde, Taha, Dura, blokade Meksika i Buenos Airesa^[56], napuljske ekspedicije, ekspedicije u vezi s Pacificom, ekspedicije u Persijski zaliv^[57], ratovi — u Španiji za »slobodu« i u Kini za uvoz opijuma^[58], severno-američki granični sukobi, ratni pohodi u Avganistanu, bombardovanje Sen-Žan-d'Akra^[59], nesuglasice u Zapadnoj Africi oko prava na kontrolu brodova, razdor čak na »Pacifiku«, i sve to praćeno i dopunjeno nebrojenim pretećim notama, svežnjevima protokola i diplomatskih protesta. Sva ova buka se, izgleda, završava obično burnim parlamentarnim debatama, koje plemenitom lordu svaki put obezbeđuju kratkotrajne trijumfe. Dobija se utisak da on sa sukobima u inostranstvu postupa kao neki artist, koji se njima bavi do izvesne tačke, ali se povlači čim priprete da postanu previše ozbiljni i prirede mu dramatično uzbuđenje za kojim oseća potrebu. Na taj način i sama svetska istorija dobija izgled rasonode specijalno izmišljene za privatno samozadovoljstvo plemenitog vikonta Palmerstona od Palmerstona. To je prvi utisak koji ostavlja Palmerstonova šarena diplomatija na neupućenog posmatrača. Ali pri pažljivijem ispitivanju pokazuje se da je, začudo, jedna zemlja uvek imala koristi od njegovih diplomatskih poteza, i to ne Engleska, nego Rusija. (Joseph) Hume, Palmerstonov prijatelj, izjavio mu je 1841:

»Kad bi ruski car imao svog agenta u britanskom kabinetu, taj ne bi mogao zastupati njegove interese bolje nego što to čini plemeniti lord.«

Godine 1837. lord Dudley Stuart, jedan od najvećih poštovalaca lorda Palmerstona, obratio mu se sledećim rečima:

«Koliko dugo još namerava plemeniti lord da dopušta Rusiji da vređa Veliku Britaniju i da ugrožava britansku trgovinu? Plemeniti lord degradira Englesku u očima sveta dodeljujući joj ulogu hvalisavca, nadmenog i tiranskog prema slabima, pokornog i snishodljivog prema jakim.»

Svakako, ne može se poreći da su svi oni ugovori, koji su povoljni za Rusiju, počev od jedrenskog^[19] pa do ugovora u Balta-Limanu^[60] i ugovora o nasleđivanju danskog prestola^[61] zaključeni pod Palmerstonovim pokroviteljstvom. Jedrenski ugovor, razume se, nije zatekao Palmerstona u vladi, već u opoziciji, no ugovor je priznao baš on, i to koristeći skriveni put; s druge strane, on je tada predvodio vigovsku opoziciju, napadao Aberdeena zbog njegove austrijsko-turske usmerenosti i proglasio Rusiju pobornikom civilizacije. (Vidi, na primer, zasedanja Donjeg doma od 1. juna 1829, 11. juna 1829, 16. februara 1830. itd.) Ser Robert Peel izjavio mu je tom prilikom u Donjem domu: »Ja ne znam koga Palmerston upravo zastupa.« U novembru 1830. Palmerston je preuzeo Ministarstvo spoljnih poslova. Zbog »prijateljskih odnosa između kabineta u Sen Džemu i kabineta u Petrogradu« ne samo da je odbacio francuske ponude za zajedničku intervenciju u korist Poljske, već je zabranio naoružavanje Švedske i zapretio ratom Persiji, ako ne povuče armiju koju je upravo bila poslala na rusku granicu. On čak podmiruje jedan deo ruskih ratnih troškova, nastavljajući, bez odobrenja parlamenta, sa isplatom procenta i osnovne sume na osnovu takozvanog rusko-holandskog zajma, posle belgijske revolucije koja je anulirala sporazum o ovom zajmu^[62]. Godine 1832. dopušta da se otkáže hipoteka na nacionalna dobra, koju je grčka narodna skupština dala kao garanciju engleskim kontrahentima grčko-engleskog zajma iz 1824, i da se prenese na jedan novi zajam zaključen pod pokroviteljstvom Rusije. Njegove depeše gospodinu Dawkinsu, engleskom otpravniku poslova u Grčkoj, neprestano glase: »Postupajte u sporazumu sa ruskim predstavnikom.« Osmog jula 1833. Rusija prisiljava Portu na sklapanje hunkjar-iskeleskog ugovora, kojim se zabranjuje prolaz evropskih ratnih brodova kroz Dardanele i obezbeđuje Rusiji osmogodišnja diktatura u Turskoj^[63] (vidi drugi član ugovora). Sultan je bio prinuđen na sklapanje ugovora, jer se jedna ruska flota nalazila u Bosforu i jedna ruska armija pred kapijama Carigrada — navodno radi zaštite od Ibrahim-paše. Palmerston je u dva maha odbio hitni poziv Turske da interveniše u njenu korist i na taj način je primorao da prihvati rusku pomoć. (Prema njegovim sopstvenim izjavama u Donjem domu 11. jula, 24. avgusta itd. 1833. i 17. marta 1834.) Kad je Palmerston stupio u Ministarstvo spoljnih poslova, uticaj Engleske u Persiji bio je sasvim nadmoćan. Engleski predstavnici dobijaju od njega stalni nalog: »U svim slučajevima postupajte u sporazumu sa ruskim izaslanikom.« Uz njegovu pomoć Rusija je postavila na persijski presto svoga pretendenta^[64]. Lord Palmerston dopušta rusko-persijsku ekspediciju na He-

rat^[65]. Tek pošto je ova pretrpela neuspeh, naredio je da se preduzme anglo-indijska ekspedicija u Persijski zaliv — prividni manevar koji je pojačao uticaj Rusije u Persiji. Godine 1836, dok je plemeniti lord bio na vlasti, Engleska je prvi put priznala rusku uzurpaciju ušća Dunava, njene karantine, njeno raspolaganje carinom itd.^[66] Iste godine iskoristio je zaplenu engleskog trgovačkog broda »Vixen«, — a »Vixen« je upućen na podstrek engleske vlade —, od strane jednog ruskog ratnog broda u čerkeskom zalivu Sudžuk-kale, za službeno priznavanje polaganja prava Rusije na čerkesku obalu. Tom prilikom se pokazalo da je još pre šest godina u tajnosti priznao polaganje prava Rusije na Kavkaz. Plemeniti vikont izbegao je izglasavanje nepoverenja u vezi s tim u Donjem domu zahvaljujući većini od samo 16 glasova. Čovek koji ga je tada najžešće optuživao, bio je ser Stratford Canning, sada lord Redcliffe i engleski izaslanik u Carigradu. Godine 1836. zaključio je jedan engleski predstavnik¹ u Carigradu za Englesku koristan trgovinski ugovor sa Turskom. Palmerston je odgodio ratifikaciju ovog ugovora, a 1838. je podmetnuo jedan novi, toliko koristan za Rusiju i toliko štetan po Englesku da je izvestan broj engleskih trgovaca na Levantu odlučio da ubuduće posluje pod pokroviteljstvom ruskih firmi. Smrt kralja Wilhelma IV dala je povoda za zloglasni Portfolio-skandal^[67]. U vreme varšavske revolucije prilikom zauzimanja dvorca velikog kneza Konstantina pala je Poljacima u ruke zbirka tajnih prepiski, depeša itd. ruskih diplomata i ministara. Grof Zamojski, nećak princa Čartorijskog, preneo je ove spise u Englesku. Tu su po kraljevom naređenju objavljeni u »Portfoliju« u Urquhartovoj redakciji i pod Palmerstonovim vrhovnim nadzorom. Samo što je kralj umro, Palmerston je stao da poriče svoju vezu s »Portfoliom«, odbio je da plati troškove štampanja itd. Urquhart je dao u štampu svoju prepisku s Backhouse-om, Palmerstonovim državnim podsekretarom. »The Times« (od 26. januara 1839) je u vezi s tim primetio:

»Nije naše da ulazimo u to šta oseća lord Palmerston, ali smo sigurni da nema dvoumljenja oko toga šta bi svaka druga osoba, koja spada u red džentlmena i nalazi se na ministarskom položaju, osećala posle objavljivanja te prepiske.«

Naslov originala:

Lord Palmerston

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 79 i 83 od 16. i 19. februara 1855.

¹ Urquhart

Karl Marx

Herbertov ponovni izbor — Prvi koraci nove vlade — Vesti iz istočne Indije

London, 16. februara. Juče se u gradskoj većnici u Solsberiju odigrala farsa ponovnog izbora gospodina Sidneya Herberta za člana parlamenta za južni deo Viltšira. Viltšir je čak među engleskim grofovijama čuven po koncentraciji zemljišnog poseda, kojom je celokupna njegova zemljišna površina pretvorena u vlasništvo manje od dvanaestak porodica. Sa izuzetkom nekoliko severnoškotskih okruga, nigde kao ovde nije zemlja tako temeljno »očišćena« od stanovnika i nigde nije tako dosledno sproveden sistem moderne poljoprivrede. Kad ne bi iznenadno izbijale porodične razmirice među njegovim malobrojnim posednicima, Viltšir ne bi znao ni za kakve izborne borbe.

Sidneyu Herbertu nije suprotstavljen nikakav protivkandidat. Stoga je glavni šerif, koji je predsedavao na izboru, odmah posle početka sednice objavio da je Herbert ponovo izabran po svim pravnim normama. Onda je Sidney Herbert ustao i uputio nekoliko sasvim ovestalih uopštenih fraza svojim zakupcima i vazalima. U gradskoj većnici se, međutim, postepeno okupila gradska publika bez biračkog prava, koju je engleski ustav namirio dajući joj privilegiju da dosađuje kandidatima dok su na hustingsu¹. Samo što je Sidney Herbert seo, njegova posvećena glava zasuta je unakrsnom vatrom pitanja: »Kako stoji sa nezrelim zrnavljem kafe koje je davano našim vojnicima?«, »Gde je naša armija?«, »Šta je rekao 'The Times' juče o Vama?«, »Zašto ste poštedeli Odesu?«, »Ima li Vaš ujak, ruski princ Voroncov, dvorce u Odesi?« itd. Naravno, niko nije obratio ni najmanju pažnju na ova pitanja, potekla s neparlamentarne strane. Naprotiv, Sidney Herbert je iskoristio prvi trenutak stišavanja buke da predloži da se izrazi zahvalnost šerifu, koji je tako »nepriistrasno« sproveo »raspravljanje«. Parlamentarna publika primila je to aplauzom odobravanja, a

¹ izborna bina, govornička bina

neparlamentarna zviždanjem i gundanjem. Zatim je usledila nova salva ubitačnih pitanja: »Ko je umorio naše vojnike gladu? Pošaljite njega samoga u rat!« itd. Rezultat je bio isti kao i prvi put. Posle toga šerif je objavio da je predstava, koja je trajala nešto više od pola časa, završena, i zavesa je pala.

Prvi koraci obnovljenog kabineta nipošto ne nailaze na odobravanje. Pošto je lord Panmure, novi ministar vojni, invalid, to glavni teret njegove uprave pada na državnog podsekretara za rat. Postavljanje na ovaj važni položaj Fredericka Peela, mladeg sina pokojnoga Peela, izaziva utoliko veće negodovanje što je Frederick Peel jedna notorna prosečnost. Uprkos svojoj mladosti on je slika i prilika rutine. Dok drugi ljudi postaju birokrate u toku života, on se rodio kao birokrata. Frederick Peel ima za svoje mesto da zahvali uticaju pilovaca^[11]. Stoga je bilo potrebno baciti na drugi tas terazija jednog vigoanca. Zato je ser Francis Baring postavljen za kancelara vojvodstva Lankaster. On je bio državni blagajnik vigovske administracije lorda Melbourne-a i u to vreme je potpuno zaslužen nosio nadimak: »gospodin Deficit«. Sva nova naimenovanja u armiji izvršena su dosledno sistemu gerontokratije. Tako je lord Seaton, koji ima preko 80 godina, postavljen za komandujućeg generala u Irskoj. Stari, reumatični, glupi lord Rokeby poslat je na Krim za komandanta gardijske brigade. Komandovanje tamošnjom drugom divizijom — koje se ranije nalazilo u rukama ser de Lasy Evansa — pripalo je generalu Simpsonu, koji nije nikakav Samson, već se, naprotiv, kao prestareli guverner Portsmuta nalazio na odgovarajućoj spokojnoj dužnosti. General Somerset, koji je još 1811. bio brigadni komandant, otplovio je za istočnu Indiju kao komandujući general. Konačno, general Boxer, taj stari »anarhist«, kako ga naziva »The Times«, koji je kod Carigrada u celoj transportnoj službi napravio potpuni nered, poslat je sada u Bala-klavu da bi tamošnju luku doveo »u red«.

»Bojimo se«, kaže »The Times«, »da ćemo negde na drugom mestu morati da potražimo ministarsku energiju. Bilo bi uzaludno protiv takvog nemilosrdnog i lakomisenog upropašćivanja najboljih izvora nacije apelovati na one koji su vinovnici takvih stvari. Kad ne bi bili zaslepljeni dugotrajnim posedovanjem vlasti, koja je neprestano prelazila s jednog dela njihove sopstvene klase na drugi, oni bi se bar klonili toga da izaberu baš ovaj trenutak za ispoljavanje takve razuzdane i kratkovide sebičnosti. Instinkt samoodržanja naučio bi ih nečim boljem, no mi svečano pitamo engleski narod, hoće li dozvoliti da njegovi zemljaci na ovaj način budu žrtvovani na oltaru grozne apatije ili bespomoćne nesposobnosti.« »The Times« preti: »Ne vlada, ne čak ni Donji dom, — britanski ustav je taj koji stoji pred sudom.«

Najnovije vesti iz istočne Indije su značajne zato što prikazuju žalosno stanje poslova u Kalkuti i Bombaju. U manufakturnim oblastima kriza osvaja lagano ali sigurno. Vlasnici predionica finog vlakna u Mančesteru odlučili su na prekjučerašnjem sastanku da počev od

26. februara uvedu četvorodnevnu radnu nedelju i da u međuvremenu zatraže od fabrikata iz okoline da preuzmu slične korake. U fabrikama u Blekbernu, Prestonu i Boltonu radnicima je već saopšteno da će se ubuduće raditi samo »skraćeno«. Bankrota će biti utoliko više i biće utoliko veći, zato što su prošle godine mnogi fabrikanti, da bi forsirali tržište, sami uzeli u ruke poslove oko izvoza, zaobilazeći trgovačke firme. »The Manchester Guardian«⁽⁶⁸⁾, od prošle srede, priznaje da postoji *hiperprodukcija* ne samo fabrikata, nego i fabrika.

Naslov originala:

Herberts Wiederswahl — Die Ersten Schritte des neuen Ministeriums — Nachrichten aus Ostindien

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 85 od 20. februara 1855.

Karl Marx

Parlament

London, 17. februara. Juče je parlament ponovo otvorio svoja zasjedanja. Donji dom je očigledno bio rdavo raspoložen. Izgledao je mučen ubedenjem da su transakcije, izvedene u posljednje tri nedelje, potpuno srušile njegov autoritet. Tu je opet sedeo stari kabinet, samo sa novom politurom. Iz njega su iščezla dva stara lorda, koji nisu mogli podneti jedan drugog, no jedan treći stari lord, koji je sa njima dvojicom delio izglasano nepoverenje, nije pao nijedan stepen niže, već se domogao najvišeg položaja. Lord Palmerston dočekan je svečanim čutanjem. Nikakvo »cheers«¹, nikakvo oduševljenje. Njegov govor primljen je, preko običaja, sa očiglednom ravnodušnošću i zlovoljnom skepsom. Takođe izuzetno, pamćenje ga je izneverilo, tako da je, snebivajući se, kopao po beleškama, koje su ležale pred njim, sve dok mu ser Charles Wood šapući nije doturio izgublenu nit. Njegov auditorijum izgledao je nepoverljiv prema mišljenju da će promena firme spasti staru kuću od bankrotstva. Cela njegova pojava dozivala je u sećanje sud kardinala Alberonija o Wilhelmu Oranskom:

«Ovaj čovek bio je jak dok je držao terazije. Otkako je samoga sebe bacio na jedan od tasova -- on je slab.»

Najznačajnija činjenica je ipak, nesumnjivo, bila pojava jedne nove koalicije nasuprot obnovljenoj staroj — koalicija torijevaca, predvođenih Disraelijem, sa najodlučnijim delom radikala — Layardom, Duncomb-om, Horsmanom itd. Baš među ovima, među Mayfair-radikalima⁽⁴³⁾, imao je Palmerston dosada svoje najodanije pristalice. To se dogodilo zbog Layardove izjalovljene nade u dobitak nekog mestašca u Ministarstvu vojnom — natuknuo je jedan ministarski list. Dajte mu neki položaj! — šapuće drugi.

Lord Palmerston otpoče predstavljanje svoje nove vlade kratkom

¹ pljeskanje

istorijom ministarske krize. Potom uze da hvali svoju sopstvenu tvo-
revinu. Vlada koju je on obrazovao

»ima dovoljno sposobnosti za upravljanje, dovoljno političkog oštroumlja, dovoljno liberalnih principa, dovoljno patriotizma i odlučnosti da obavi svoju dužnost«.

Lord Clarendon, lord Panmure, gospodin Gladstone, ser James Graham — svaki je dobio njegov kompliment. No i pored tih izvršnih osobina, ta vlada nalazi se pred velikom teškoćom. Tu je gospodin Roebuck koji uporno nastoji da se idućeg četvrtka naimenuje njegov istražni komitet. Šta će Domu istražni komitet? — pita se Palmerston. On ga, veli, podseća na jednu anegdotu iz epohe Richarda II, za vreme pobune Wata Tylera. Mladi kralj susreo je jednu četu pobunjenika, čiji starešina tek što je bio poginuo pred njihovim očima. Odvažno prolazeći pored njih, kralj je uzviknuo: »Vi ste izgubili svog vođu; ja ću, prijatelji, biti vaš vođa.« »Ja« (mladi (!) diktator Palmerston), »kažem ovako: ako vi, Donji dom, hoćete da odustanete od obrazovanja ovog komiteta, onda će sama vlada biti komitet.«

Ovo, s malo poštovanja učinjeno, izjednačavanje Donjeg doma s družinom »odmetnika« i bezobzirno traženje da kabinet bude sam sebi sudija — dočekano je ironičnim smehom. Pa šta vi hoćete, povika Palmerston povisujući glas i drsko zabacujući glavu na poznati irski način. Šta ima za cilj istražni komitet? Pобоljšanje u upravljanju? Baš dobro! Čujte šta rešavamo da popravimo. Pre ste imali dva ministra vojna, Secretary at War i ministra vojnog. Ubuduće imaćete samo jednoga, ovog poslednjeg. U ordonanskom odseku vrhovno vojno zapovedništvo biće predato vrhovnom komandantu (Horse Guards^[38]), a civilno rukovodstvo — ministru vojnom. Transportni biro biće proširen. Do sada je, po propisu iz 1847, rok za službu bio 10 godina. Sada će biti ostavljeno na volju da se stupi u vojsku na bilo koje vreme od 1 do 10 godina. U službu se neće uzimati lica ni mlađa od 24 ni starija od 32 godine. A sada na ratno poprište! Da bi u vođenje rata i u upravu uneo jedinstvo, energiju i red, Palmerston bira neobično sredstvo: uz svaki položaj postaviti po jednog kontrolora sa neograničenim ovlašćenjima. Lord Raglan ostaje vrhovni komandant, ali će general Simpson biti načelnik generalštaba, te će Raglan »smatrati svojom dužnošću da izvršava njegove savete«. Ser John Burgoyne biće opozvan, a ser Harry Jones biće postavljen za generalnog komesara u komesarijatu s neograničenom diktatorskom vlašću. Istovremeno će jedna civilna ličnost, ser John Mac Neill (pisac čuvenog pamfleta: *Uspesi Rusije na Istoku*^[69]) biti upućena na Krim radi sprovođenja istrage o proneverama, nesposobnosti i povredi dužnosti u provijanturi. Biće organizovane nove bolnice u Smirni i Skadru; sprovedena reforma medicinskog resora na Krimu i u zemlji; biće uvedena plovidba transportnih brodova između Krma i Engleske svakih 10 dana za bolesnike i ranjenike. No istovremeno će ministar vojni posuditi

od ministra zdravstva 3 civilna lica i poslati ih na Krim da bi tamo preduzeli potrebne sanitarne mere za zaštitu od kuge u toku nastupajućeg proleća i radi sprovođenja istrage o radu osoblja i rukovodstva medicinskog resora. Vidi se da se postaralo da dođe do sukoba u kompetencijama. Da bi lord Raglan bio oštećen zbog toga što je sada njegova vrhovna komanda »okružena zakonskim institucijama«, data mu je punomoć za pregovore u Carigradu o angažovanju jednog korpusa od 300 turskih čistača ulica i grobara, koji bi, kad počne otapanje snega, očistili i pobacali u more izginulu vojsku, satrunule rage i ostalu nečistoću. Na bojištu će se organizovati poseban kopneni transport. Dok će tako na jednoj strani biti vršene pripreme za rat, lord John Russell pripremaće u Beču mir, — ako bude moguće.

Disraeli: Slušajući hvalospev plemenitog lorda o »sposobnostima za upravljanje i političkom oštroumlju« njegovih kolega, čovek bi jedva mogao poverovati da on govori o istim onim »neuporedivim kvariš-majstorima«, koje je Dom osudio pre 19 dana! Pretpostavimo da se ostvare obećana poboljšanja i da ostvarenja budu onakva kako se to predstavlja; neće li to biti najjača satira na vladu, koja se samo protiviti tim poboljšanjima, koja je istragu Donjeg doma o dosadašnjem rđavom upravljanju proglasila za izglasavanje nepoverenja prema sebi? Čak je lord John Russell izjavio da mu je tajanstveno iščezavanje armije neobjašnjivo i da je neophodno istraživanje njegovih skrivenih uzroka. Treba li Dom da pravi od samog sebe budalu i da povuče odluku koju je doneo pre samo 10 dana? Time će za dugo vreme nenaknadivo izgubiti svoj uticaj u javnosti. Od kojeg argumenta polaze plemeniti lord i njegove kolege, koje se prikazuju u novom svetlu, da bi nagovorili Donji dom da nasamari samog sebe? Od obećanja koja nikad ne bi bila data bez pretnje istražnim komitetom? Disraeli nastoji na tome da se sprovede parlamentarna istraga. Palmerston stupa na svoj novi položaj s pretnjom samostalnoj aktivnosti parlamenta. Nikad nijedna vlada nije kod opozicije naišla na takvu podršku i spremnost da joj se pomogne kao vlada lorda Aberdeena, »poslednja« vlada ako se može tako reći! Dva Dromija potpuno su ga zburnila; zato će reći »poslednja vlada i njegovi sadašnji verni sledbenici — njegovi identični predstavnici na ministarskoj klupi«.

Roebuck je izjavio da će idućeg četvrtka predložiti sastav komisije, s čijim se obrazovanjem Dom već saglasio. Uprava je, veli, ista, karte su samo izmešane, ali su dospele u iste ruke. Jedino neposredna intervencija Donjeg doma može da raskine okove rutine i ukloni prepreke, kako se ne bi dopustilo da vlada sprovodi neophodne reforme samo onda kad se njoj prohte.

T(homas) Duncombe: Plemeniti lord nam je rekao da on i vlada hoće da preuzmu na sebe ulogu našeg komiteta! Hvala im lepo! Dom baš zahteva da se povede istraga o rukovođenju plemenitog lorda i njegovih kolega! On je obećao reforme, ali ko treba da ih *izvede?*

Isti oni ljudi čije je upravljanje dovelo do neminovnosti reformi. U upravljanju se nije ništa izmenilo. Tu je status quo ante¹ Roebucka. Lord John Russell je kukavički pobegao sa svoga položaja. Sam lord Palmerston je »uveli cvet« 13 kabineta, pridruženih svojim precima, počev od kabineta lorda Liverpoola, pa sve do ovog sadašnjeg. Stoga on neosporno mora imati »bogato iskustvo i veliki upravljački talenat«. Njegov lord Panmure ne vredi čak ni koliko vojvoda od Newcastle-a. Naimenovanje komiteta nije presuda. Radi se o istrazi. Presuda će, verovatno, doći odmah posle nje. Što se tiče pregovora u Beču, to vlada i u tome stoji nasuprot narodu. Narod traži reviziju bečkih ugovora iz 1815. u korist Poljaka, Mađara i Italijana. A pod ratom protiv Rusije podrazumeva bukvalno uništenje ruske nadmoćnosti.

Kao što se vidi, Palmerstonova vlada počinje sa onim sa čim je Aberdeenova vlada završila karijeru — s borbom protiv Roebuckovog predloga. Do idućeg četvrtka biće upotrebljena sva sredstva kako bi se dobila ministarska većina protiv istražnog komiteta.

Naslov originala:

Das Parlament

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 88 od 22. februara 1855.

---

¹ stanje kao pre (predloga)

Karl Marx

Koalicija torijevaca s radikalima

London, 19. februara. O koaliciji torijevaca s radikalima, o kojoj smo govorili u našem poslednjem članku¹, pretresa se danas u celokupnoj engleskoj dnevnoj štampi kao o svršenoj stvari. Vladin »The Morning Chronicle«^[70] primećuje u vezi s tim:

»Nikad nije bilo *revolucije*, koja ne bi bila ubrzana razdraženošću, povredom sujetom, lažnim častoljubljem ili čistom ludošću njenih predodređenih i nesvesnih žrtava, i šarena kombinacija derbijevaca i radikala, koji su se ujedinili s gospodinom Roebuckom, ide stopama članova poslaničke skupštine, koji su, sprovodeći 1848. banketnu agitaciju u cilju reforme, hteli samo da uklone jednu vladu, a završili su obaranjem prestola.«

Roebuck je spreman da igra ulogu jednog Robespierre-a ili (u najvećoj meri značajno »ili«!) jednog Ledru-Rollina. On namerava da obrazuje »odbor javnog spasa«. Nije prezao od toga da za svoj predloženi istražni komitet predloži sledeća lica: Roebuck, Drumond, Layard, ser Joseph Paxton (graditelj palate svetske industrijske izložbe), lord Stanley (Derbyjev sin,) Ellice, Whiteside, Disraeli, Butt, Lowe (član tajnog saveta lista »The Times«) i Miles.

»Bilo bi nekorisno«, nastavlja »The Morning Chronicle«, »kriti da smo otvoreno ugroženi revolucionarnim krstaškim pohodom protiv aristokratije ove zemlje. Demagozi gledaju da svrgnu upravu lorda Palmerstona, vešto koristeći protiv nje udružene, ali nesjedinjene borbene snage Disraelija i Roebucka. Demokratija hoće da izazove revoluciju time što metodično obara jedan kabinet za drugim.«

Jedan vladin list preti, konačno, raspuštanjem parlamenta, »jednim apalom narodu« — kao što je učinio Bonaparta nekoliko meseci pre državnog udara.

»The Economist«^[71], čiji je izdavač Wilson, sekretar Ministarstva finansija, proglašava »predstavničko uređenje« nespojivim sa vođenjem rata. Bivši šeširdžija Wilson stoga predlaže da članovi parlamenta, koji se prihvataju državne službe, budu oslobođeni obaveze ponovnih izbora i da se ministrima kabineta *ex officio*² obezbedi

¹ Vidi stranu 61. u ovom tomu. — ² službeno, zvanično

mesto i pravo glasa u Donjem domu. Na taj način vlada bi postala nezavisna od birača i Donjeg doma, a Dom bi bio zavisan od vlade. U vezi s tim »The Daily News« opominje:

«Engleski narod mora da bude oprezan i da se priprema za stvaranje fronta radi zaštite svojih predstavničkih institucija. U izgledu je pokušaj da se vladi dá više nezavisnosti u odnosu na Donji dom. U tom slučaju došlo bi do sukoba između vlade i Doma. Rezultat bi bio — *revolucija*.»

U stvari, u Merilebonu, jednoj od najradikalnijih gradskih četvrti Londona, sazvan je za iduću sredu zbor radi »donošenja odluke u vezi s pokušajem vlade da se suprotstavi parlamentarnoj istrazi«.

Dok tako »The Morning Chronicle« proriče revoluciju, a »The Daily News« pokušaj kontrarevolucije, »The Times« aludira na februarsku revoluciju, i to ne u vezi sa banketnom agitacijom za reformu, nego sa ubistvom Praslina. Pre nekoliko dana, naime, pred irskim vrhovnim sudom pretresan je jedan slučaj nasledstva, u kome je markez od Clanricarde-a — engleski per, izaslanik na petrogradskom dvoru za vreme Melbourne-ove administracije i upravnik pošta za vreme Russelove — figurirao u ulozi glavne ličnosti kao u pravom Balzacovom romanu sa ubistvima, brakolomstvom, podmetanjem oko nasleđa i obmanom.

«Za vreme tmurne jeseni 1847«, primećuje »The Times«, »kad je duša Francuske bila uznemirena neodređenom slutnjom o revoluciji koja se približava, jedan veliki skandal u najvišim krugovima pariskog društva izazvao je još veće zaprepašćenje kod ionako previše razdraženog naroda i u najvećoj meri ubrzao dolazak predstojeće katastrofe. Onaj ko pažljivo posmatra vrlo uzbuđeno stanje javnog mnjenja u ovom trenutku, ne može bez sličnog uzbuđenja pratiti veliki skandal koji se razotkriva pred irskim vrhovnim sudom.»

Prestupi u krugovima vladajuće kaste, obelodanjeni u isto vreme kad i arogantna bespomoćnost i nemoć, propadanje cveta engleske armije, raspadanje starih partija, jedan Donji dom u kome nema većine, ministarske koalicije zasnovane na preživelim tradicijama, troškovi evropskog rata uz istovremenu najstrahovitiju trgovinsku i industrijsku krizu, — to su dovoljni simptomi predstojećeg političkog i socijalnog preokreta u Velikoj Britaniji. Posve je značajno što s propašću političkih iluzija istovremeno dolazi do propasti iluzija o slobodnoj trgovini. Kao što su prve obezbeđivale aristokratiji monopol vlasti, tako su druge obezbeđivale buržoaziji monopol u zakonodavstvu.

Naslov originala:

Die Koalition zwischen Tories und Radikalen

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 92 od 24. februara 1855.

Friedrich Engels

Rat koji se nadneo nad Evropom^[72]

Ako se u Beču za sledećih nekoliko nedelja ne zaključi mir, i to s takvom gotovošću kakvu u Evropi izgleda niko ne očekuje, bićemo svedoci izbijanja jednog rata na Kontinentu u poređenju s kojim će sukob na Krimu postati toliko beznačajan koliko je uvek i trebalo da bude u jednom ratu između tri najveće nacije na svetu. Dosadašnje nezavisne operacije na Crnom moru i Baltiku biće u tom slučaju povezane jednim frontom preko cele teritorije Kontinenta između ta dva ogromna jezera; dok će se armije čija veličina odgovara gotovo beskrajnom prostranstvu sarmatske ravnice, boriti za prevlast nad njom. Tada, i samo tada, moći će da se kaže da je taj rat odista postao evropski rat.

Što se tiče borbi na Krimu, daćemo samo jedan dopunski osvrt na osnovu podataka kojima raspoložemo. Mi smo često i veoma podrobno opisivali karakter tog sukoba i njegov razvoj, te nam sada ostaje samo da zabeležimo još nekoliko novih činjenica kao potvrdu o tačnosti naših izveštaja. Pre jedne sedmice primetili smo da se taj sukob degenerisao u neku vrstu trke u dovlačenju pojačanja i da u tome Rusi imaju najviše izgleda da stignu prvi. Sada je gotovo van svake sumnje da će Rusi, do onog trenutka kad vreme bude dopustilo nesmetane operacije, imati, kao što je i planirano, od 120 000 do 150 000 ljudi na poluostrvu, kojima će saveznici uz natčovečanske napore možda moći da suprotstave 90 000 ljudi. Ako čak pretpostavimo da će i Francuska i Engleska moći tamo da upute dovoljno trupa, gde će se za njih naći transportna sredstva, kad se zna da se od svaka četiri broda koji se upućuju na Crno more, tri zadržavaju tamo pod svim mogućim izgovorima? Engleska je već potpuno dezorganizovala svoju transatlantsku parobrodsku poštansku službu, a tamo trenutno ništa nije potrebnije od prekookeanskih parobroda; ali rezerve su iscrpene. Jedina stvar koja bi mogla da spase saveznike bio bi dolazak na Krim (i to u pravom trenutku) jednog austrijskog korpusa od nekih 30 000 ljudi, koji bi se ukrcao na ušću Dunava. Bez takvog pojačanja saveznici

neće imati nikakve stvarne koristi ni od pijemontskih korpusa, ni od napuljskih korpusa, ni od pomenutih delića anglo-francuskih pojačanja, ni od Omer-pašine armije.

A sada pogledajmo koliki su deo svojih snaga Engleska i Francuska angažovale na Krimu. Govorićemo samo o pešadiji, jer su porcije u kojima se konjica i artiljerija pridodaju ovakvim ekspedicijama tako nestalne, da se nikakvi pozitivni zaključci u tom smislu ne mogu donositi. Osim toga, čitava aktivna vojna sila jedne zemlje uvek se angažuje u srazmeri sa učešćem njene pešadije. O Turskoj ne govorimo, jer sa armijom Omer-paše ona u ovoj bici angažuje svoju poslednju, svoju jedinu armiju. Ono što je Turskoj ostalo u Aziji nije armija; to je jedna obična rulja.

Engleska poseduje ukupno 99 pukova, ili 106 pešadijskih bataljona. Od toga broja bar 35 bataljona nalaze se na službi po kolonijama. Od ostatka, prvih pet divizija poslatih na Krim preuzelo je još nekih 40 bataljona; a otada je bar osam bataljona upućeno kao pojačanja. Ostaje oko 23 bataljona, od kojih se gotovo ni jedan jedini ne bi mogao odvojiti. Prema tome, preduzimanjem svojih poslednjih vojnih mera, Engleska jasno stavlja do znanja da su mirnodopske rezerve njene armije sasvim iscrpene. Sada se izmišljaju razni načini da se nadoknadi ono što je bilo zanemarivano. Miliciji, koja se sastoji od oko 50 000 ljudi, sada se dopušta da dobrovoljno pristupa jedinicama u inostranstvu. Ona treba da okupira Gibraltar, Maltu i Krf i da tako oslobodi oko dvanaest bataljona angažovanih po kolonijama, koji se zatim mogu poslati na Krim. Donesen je zakon o osnivanju legije stranaca; ali, na žalost, izgleda da se nijedan stranac nije prijavio za službu pod knutom. Najzad, 13. februara izdato je naređenje za osnivanje drugih bataljona za 93 puka — 43 od po 1000 ljudi i 50 od po 1200 ljudi. Ovo će predstavljati dodatak od 103 000 ljudi, uz još oko 17 000 ljudi za konjicu i artiljeriju. Ali još se nijedan od tih 120 000 ljudi nije prijavio za vojnu službu; zatim, kako će ti ljudi da dobiju vojnu obuku i ko će da ih obučava? Sjajna organizacija i rukovodstvo britanske armije izmajstorisali su na ovaj ili onaj način da između Krima i kolonija angažuju gotovo celu pešadiju, sa izuzetkom vojnih stanica i nekoliko stacioniranih bataljona, — i to su angažovali ne samo vojnike, nego i *oficirski kadar*. Danas ima dosta neaktivnih i s pola plate generala, pukovnika i majora na spisku pripadnika britanske armije koji se mogu zaposliti u ovoj novoj sili; ali, koliko je nama poznato, ne postoji ni jedan kapetan s pola plate, a ako ih ima, onda je to veoma mali broj, dok obučenih poručnika, zastavnika i podoficira nema ni za lek. Sirovina za obradu ima koliko hoćete; ali slaba je korist od sirovih regruta koje obučavaju sirovi oficiri; svima je poznato da su stari i iskusni narednici stubovi svake armije. Osim toga, znamo, prema izjavi najvećeg autoriteta — ser W. Napiera — da su potrebne pune tri godine egzerciranja da bi se

od »tag-rag« i »bob-tail«¹ stare Engleske napravilo ono što John Bull naziva »prvim vojnicima sveta« i »najboljim sojem Engleske«. Ako stvari tako stoje kad je oficirski kadar pri ruci i kad ga treba samo prekomandovati tamo gde je potreban, koliko će onda, bez nižih oficira ili podoficira, biti potrebno vremena da se od 120 000 ljudi, kojih još nema, isfabrikuju heroji? Imajući u vidu celu vojnu snagu Engleske koja je dosad učestvovala u ovom ratu, smatramo da će u toku sledećih dvanaest meseci britanska vlada najviše moći da učini to da samo jednu »malu grupu heroja« od četrdeset do pedeset hiljada ljudi zadrži pred neprijateljem. Ovaj broj bi se mogao povećati jedino u veoma kratkim navratima, ali to bi u samom temelju poremetilo sve pripreme za stvaranje pojačanja.

Francuska, sa svojom većom armijom i znatno boljom organizacijom, angažovala je proporcionalno znatno manji deo svojih snaga. Francuska poseduje 100 pešadijskih pukova stajaće vojske, 3 zuavska puka, i 2 legije stranaca, svaka sa 3 bataljona; osim 20 bataljona strelaca i 6 afričkih bataljona — što sve zajedno čini 341 bataljon. Od toga broja 100 bataljona, ili jedan na svaki puk stajaće vojske, smatraju se za dopunske bataljone, za prijem i obuku regruta; samo se prva dva bataljona šalju u aktivnu službu, dok dopunski pripremaju pojačanje namenjeno održavanju pune vojne gotovosti. Prema tome, 100 bataljona se odmah moraju isključiti iz tog broja. Ako se ovi dopunski bataljoni budu naknadno iskoristili kao osnova za jedan treći poljski bataljon, što se nekoliko puta radilo pod Napoleonom, to će moći da se izvede ako im se bude ustupio jedan poseban broj regruta, no i tada će biti potrebno neko vreme da se ovi osposobe za upućivanje na front. I tako, trenutno raspoloživa snaga francuske armije ne premašuje broj od 241 bataljon. Od ovog broja bar 25 bataljona moraju biti u Alžiru. Četiri bataljona su u Rimu. Devet pešadijskih divizija, ili bar 80 bataljona, upućeni su na Krim, u Carigrad i Atinu. Sve u svemu, recimo da je angažovano 110 bataljona, ili gotovo polovina raspoložive pešadije Francuske, na održavanju mira, manje dopunski bataljoni. Prema tome, sama organizacija francuske armije, dopunski bataljoni koji su unapred formirani, pozivanje natrag onih vojnika koji su pušteni na odsustvo u toku poslednje godine njihovog služenja vojnog roka, sposobnost Francuza da svake godine regrutuju pun broj vojnih obveznika, pored vanrednog broja regruta, i, najzad, pristalost Francuza za vojnu službu — dopuštaju francuskoj vladi da u roku od oko godinu dana udvostruči svoju pešadiju. Kad se uzme u obzir mirno, ali neometano francusko naoružavanje koje je počelo sredinom 1853. godine, formiranje deset do dvanaest bataljona Carske garde, kao i sposobnost kojom su francuske trupe prošle

¹ »lumpenproletarijata«

jeseni sabrane po svojim odgovarajućim vojnim logorima, može se pretpostaviti da je snaga njihove pešadije u otadžbini ostala ista kao i pre nego što je devet divizija napustilo zemlju, i da je čak veća, s obzirom na činjenicu da su Francuzi bili u stanju da od dopunskih bataljona obrazuju treću grupu bataljona a da pri tom mnogo ne smanje snagu dopunskih. Ako procenimo, međutim, da će do kraja marta Francuska imati na svojoj teritoriji oko 350 000 vojnika — pripadnika pešadije, onda je to svakako više a ne manje nego ranije. Uključujući konjicu, artiljeriju itd., onda bi takva jedna pešadijska snaga, saglasno francuskoj vojnoj organizaciji, predstavljala armiju od 500 000 ljudi. Od toga broja bar bi 200 000 moralo da ostane u otadžbini, kao *kadrovi* za dopunske bataljone koji čuvaju bezbednost zemlje, rade u vojnim radionicama i bolnicama. Te bi tako do 1. aprila Francuska mogla da pošalje na front 300 000 vojnika, tj. oko 200 bataljona pešadije. Ali tih 200 bataljona ne bi moglo ni po organizaciji, ni disciplini, niti po postojanosti pod vatrom, da se meri s trupama već poslatim na Krim. Među njima bi bili mnogi mladi regruti i mnogi bataljoni tek formirani za tu priliku. Sve one jedinice u kojima se oficiri i vojnici ne poznaju, koje su prema jednom propisanom planu organizovane na brzu ruku i formirane pred sam marš na neprijatelja, imaju znatno manju vrednost od onih starih i oprobanih jedinica čije je ljudstvo naviklo na dugu vojnu službu, na drugarstvo u borbama, na zajednički život čitav niz godina, i u kojima vlada onaj *esprit du corps* što svojim snažnim uticajem vrlo brzo apsorbuje čak i najmlađe regrute. Prema tome, mora se priznati da onih osamdeset bataljona već poslatih na Krim predstavljaju znatno važniji deo francuske armije nego što to njihov broj govori. Ako je Engleska angažovala, gotovo bez izuzetka, najbolji deo svoje armije, onda je i Francuska uputila na Istok gotovo polovinu svojih najboljih trupa.

Ovde nije potrebno praviti rekapitulaciju ruskih snaga, jer smo sasvim nedavno dali jedan prikaz broja i rasporeda jedinica ruske armije. Biće dovoljno ako kažemo da od ruske aktivne armije, ili od onog njenog dela određenog da dejstvuje na zapadnoj granici carstva, dosad su u ratu bili angažovani samo treći, četvrti, peti i šesti korpus. Korpusi garde i grenadira su netaknuti. Netaknut je i prvi korpus. Izgleda da je otprilike jedna divizija odvojena od drugog korpusa i upućena na Krim. Osim ovih trupa, formirani su, ili se još uvek formiraju osam korpusa rezerve, koji su po broju bataljona, ako ne i po broju vojnika, isto što i osam korpusa aktivne armije. Prema tome, Rusija suprotstavlja Zapadu snagu od oko 750 bataljona, od kojih se, međutim, 250 možda još uvek nalaze u stanju formiranja, i uvek će biti brojno slabiji, dok je 200 bataljona u dve borbe pretrpelo velike gubitke. Rezerva — što se tiče petog i šestog bataljona pukova — mora prevashodno da se sastoji od starih vojnika, ako su formirani prema prvobitnom planu organizacije; ali sedmi i osmi bataljon sigurno su obrazovani od regruta, i mora da su veoma slabi, jer uprkos

svojoj poslušnosti, Rusi se veoma sporo navikavaju na vojne dužnosti. Osim toga, čitava njihova rezerva ima veoma slab oficirski kadar. Stoga je Rusija za sada angažovala oko polovinu svoje regularne armije. Međutim, njena garda, grenadiri i prvi i drugi korpus koji čine drugu polovinu i koji još nisu angažovani, predstavljaju cvet njene armije, careve trupe-miljenice na koje on mnogo polaže. A šta je Rusija postigla angažovanjem polovine svoje aktivne armije?¹ Ona je gotovo uništila ofanzivnu i defanzivnu snagu Turske; prinudila je Englesku da žrtvuje jednu armiju od 50 000 ljudi i onesposobila je bar za sledećih dvanaest meseci; a, osim toga, prisilila je Francusku da angažuje deo trupa srazmeran onom koji je ona sama angažovala. I dok se najbolji afrikanski pukovi Francuske već nalaze pred neprijateljem, elita Rusije nije još ni jedan metak ispalila.

Prema tome, Rusija je do sada izvukla najviše koristi, iako se njene trupe angažovane u Evropi ne mogu pohvaliti ni jednim jedinim uspehom, već su, naprotiv, bile prisiljene da se povlače u svakoj značajnijoj akciji i da dignu ruke i od svih sopstvenih poduhvata. Ali stvari će se potpuno izmeniti čim Austrija stupi u rat. Ona raspolaze armijom od nekih 500 000 vojnika spremnih za front, osim 100 000 ljudi koji se nalaze u vojnim stanicama i 120 000 u rezervi; zapravo armijom koja bi uz nešto vanrednog regrutovanja mogla da dostigne broj od 850 000 ljudi. Ali mi ćemo uzeti da se njena armija sastoji od 600 000 ljudi, uključujući tu i vojne stanice a isključujući rezervu koja još nije pozvana pod zastavu. Od tih 600 000 ljudi, 100 000 se nalaze u vojnim stanicama, još 70 000 u Italiji i drugim delovima unutrašnjosti zemlje koji još nisu ugroženi od Rusije. Ostatak od 430 000 vojnika prikupljen je u nekoliko armija, od Češke preko Galicije do donjeg toka Dunava, a 150 000 ljudi moglo bi se za veoma kratko vreme koncentrisati na bilo kojoj datoj tački. Ova ogromna armija začas bi izmenila odnos snaga prema Rusiji, čim bi Austrija počela da dejstvuje protiv nje; jer otkako je bivša ruska Dunavska armija povučena na Krim, Austrijanci su u odnosu na Ruse na svakoj tački nadmoćniji i u stanju su da dovedu svoje rezerve na granicu veoma brzo, uprkos pokretu koji su Rusi sada preduzeli. Treba imati u vidu samo ovo: da je austrijska rezerva brojno ograničeniya od ruske i kad Austrija jednom pozove pod zastavu 120 000 rezervista, svako dalje povećanje toga broja moralo bi da rezultira iz novog regrutovanja i zato bi išlo veoma sporo. Stoga, što Austrijanci više odugovlače sa objavom rata, Rusi će imati više koristi. Da bi se to odugovlačenje nadoknadilo, kako smo obavestili, jedna francuska pomoćna armija

---

¹ Prevodeći ovaj članak za »Neue Oder-Zeitung« br. 91 i 93 od 23. i 24. februara 1855, Marx je ovu rečenicu zamenio sledećom: »Samo uticaj diplomatije na zapadnjačko rukovođenje ratom objašnjava rezultate koje je Rusija već postigla . . .«

treba da umaršira u Austriju. Ali put od Dižona, ili od Liona do Krakova je veoma dug, i, ukoliko se stvari ne budu povoljno razvijale, francuska armija može stići suviše kasno, sem ako pri tom sama suštinska vrednost austrijske reorganizovane armije ne doprinese bar nekoj skromnoj brojnoj nadmoćnosti nad Rusima.

Zatim, Austrija je gospodar situacije. Otkako je zauzela vojne položaje na svojim istočnim granicama, ona je stalno nadmoćnija od Rusa. Ako je pravovremeni dolazak ruskih rezervi i za trenutak liši te nadmoći, ona će moći da se osloni na svoje iskusne generale — i to samo na njih, izuzev jednog malog broja mađarskih koji su poslednjih godina pokazali vojnu darovitost i na svoje dobro organizovane trupe, od kojih je većina već učestvovala u borbama. Nekoliko većih manevara i jedan mali korak unazad, prinudili bi njenog neprijatelja na takva detaširanja da bi joj bila obezbeđena terenska nadmoćnost. S vojne tačke gledišta, onog trenutka kad Austrija pokrene svoje armije, Rusija će morati da pribegne samo defanzivnom ratovanju.

Moramo pomenuti još jednu stvar. Ako Francuska povećá svoju domaću armiju na 500 000 ljudi, a ukupan broj austrijskih snaga dostigne 800 000, obe ove zemlje biće u stanju da u roku od godinu dana pozovu pod zastavu bar još po 250 000 ljudi. S druge strane, ruski car — ako ikad upotpuni sedmi i osmi bataljon svojih pešadijskih pukova i na taj način povećá ukupan broj svojih aktivnih snaga, recimo na 900 000 ljudi, — učinio je gotovo sve što je u njegovoj moći za obezbeđenje odbrane. Govori se da je njegova poslednja regrutacija svuda naišla na znatne teškoće; zahtevi nekih propisa u pogledu rasta regruta morali su biti smanjeni a moralo se pribeći i još nekim sredstvima, kako bi se dobio potreban broj ljudi. Imperatorova naredba da se svi muškarci južne Rusije pozovu pod zastavu, što je daleko od mogućnosti za jedno stvarno povećanje armije, predstavlja otvoreno priznanje da Rusi nisu u stanju da nastave sa redovnim regrutovanjem. Ovom sredstvu se pribeglo za vreme francuske invazije 1812. godine, kad su se Francuzi već uveliko nalazili u Rusiji; i to samo u sedamnaest pokrajina. Moskva je tada dala 80 000 dobrovoljaca, ili jednu desetinu ukupnog broja stanovnika pokrajine; Smolensk je poslao 25 000 ljudi, i tako dalje. Ali u toku rata njih nigde nije bilo; i te stotine hiljada dobrovoljaca nisu nimalo pomogle da se Rusi ne pojave na Visli u isto tako očajnom stanju i razbijeni kao i sami Francuzi. Ovo novo prikupljanje vojske *en masse*, znači, između ostalog, i to da je Nikolaj odlučio da u ovaj rat baci sve što može.

Ako učešće Austrije u ovom ratu prinudi Rusiju na defanzivnu borbu u vojnom smislu, to ne mora da znači da će se Rusija tako ponašati i u političkom smislu. Veliki politički adut carev — na koji smo više no jedanput ukazali — jeste ustanak Slovena koji se nalaze pod Austrijom i Turskom, i proglašenje mađarske nezavisnosti. Našim čitaocima je poznato koliko se austrijski državnici boje toga. Nema sumnje da će car, u slučaju potrebe, pribeći tim sredstvima; a s kakvim

uspehom, to će se videti. Nismo govorili o Pruskoj — izgleda da će ona, najzad, prići Zapadu protiv Rusije, iako možda samo posle nekih bura koje niko ne može da predvidi. U svakom slučaju, sve dok ne dođe do nekog pokreta nacionalnih razmera, ne postoji verovatnoća da će njene trupe igrati neku značajnu ulogu, te stoga o Pruskoj zasad samo toliko.

Naslov originala:

The war that looms on Europe

Pisano oko 20. februara 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

„New-York Daily Tribune“

br. 4332 od 8. marta 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx / Friedrich Engels

O parlamentarnim i vojnim pitanjima

London, 20. februara. Iako je Donji dom zasedao juče od 4 časa po podne pa sve do 2 časa noću i odobrio oko 7,5 miliona funti sterlinga za suvozemnu vojsku, rasprave nisu donele ništa što bi bilo interesantno za štampu. Zato samo da primetimo da je Palmerston razbesneo svoje liberalne protivnike, kako krajnjom trivijalnošću svojih replika, tako i izazivački samopouzdanom bezobzirnošću, sa kojom je izlagao tu trivijalnost. Dok je deklamovao, na način koji priliči Astley-evom amfiteatru, o bici kod Balaklave^[3], obrecnuo se na Layarda zbog njegove »prostačke deklamacije o aristokratiji«. Ne nalazi se, kaže on, aristokratija u provijanturi, u transportnoj službi, u sanitetskom odseku. A zaboravio je da se tamo nalaze njeni lakeji. Layard pravilno ističe da komisije koje je izmislio Palmerston ne služe ničemu, sem da stvaraju sukobe oko kompetencija u ekspedicionoj armiji. Šta!, uzvikuje Palmerston, — on je opet bio na mestu Richarda II, a parlament u ulozi Wat Tylerovog ološa — vi hoćete da postavite parlamentarni komitet, koji ne ume ništa drugo do da sastavlja Blue Books^[73], a ne slažete se s mojim komisijama »koje treba da rade!« Palmerston je postupao prema parlamentu sa takvom nadmenošću, da je ovom prilikom čak smatrao suvišnim da sam pravi svoje dosetke, već ih je pozajmio iz jutarnjih vladinih listova koje su članovi parlamenta imali pred sobom na svojim stolovima. Tu je bio i »odbor javnog dobra« iz lista »The Morning Chronicle«, i »The Morning Post« sa svojom rdavom dosetkom da se inkvizitorski raspoloženi poslanici transportuju na Krim i — ostave tamo. Ovako nešto smelo se uputiti samo parlamentu takvog sastava. Prevazilazeći tako u parlamentu čak i starog Aberdeena, Palmerston se istovremeno postarao da se preko štampe — ne preko svojih neposrednih organa, već u lakovernom organu udruženih vlasnika pivnica¹ pronese glas o tome kako on u otpravljanju poslova nema određene ruke, već ga dvor drži na lancu itd.

Pošto će se uskoro u Beču održati konferencija o miru, vreme je da se počne govoriti o ratu i da se procene borbene snage sa kojima

¹ »The Morning Advertiser«

raspoložu one države koje su dosad u manjoj ili većoj meri stupile na bojište. Pri tome se ne radi o tome da prikazemo samo broju jačinu armija, nego onaj njihov deo koji se može upotrebiti za ofanzivne operacije. Podrobno ćemo se osvrnuti samo na pešadiju, pošto se ostali rodovi vojske moraju kretati u datim proporcijama prema njoj.

Engleska ima ukupno 99 pukova ili 106 pešadijskih bataljona, od kojih se bar 35 bataljona nalazi na službi u kolonijama. Ostatak je, slanjem prvih 5 divizija na Krim, umanjen za daljih 40 bataljona, a otada je najmanje 8 bataljona otplovilo na Krim kao pojačanje. Ostaje, dakle, 23 bataljona, od kojih teško da i jedan može biti odvojen za službu u inostranstvu. Milicija, koja ima na broju preko 50 000 ljudi, dobila je ovlašćenje za vršenje službe izvan Engleske. Ona će biti stacionirana na Gibraltaru, Malti i Krfu i na taj način osloboditi oko 12 bataljona, koji se mogu upotrebiti na Krimu. Obrazovanje legije stranaca, kako je Palmerston juče saopštio Donjem domu, ne može se ostvariti. Konačno, 13. februara izdato je naređenje da se formiraju drugi bataljoni za 93 puka, — 43 po 1000 ljudi i 50 po 1200 ljudi. Ovim bi se dobilo povećanje od 103 000 ljudi, pored 17 000 za konjicu i artiljeriju. No, još nijedan čovek od ovih 120 000 nije regrutovan, još moraju proći obuku i dobiti oficire.

Krasna organizacija, koja sada postoji, dogurala je dotle da je skoro cela pešadija — i to ne samo vojnici, nego, što izgleda neverovatno, i oficirski kadar — upotrebljena na Krimu i u kolonijama, izuzev rezervnih četa i nekoliko rezervnih bataljona. Generala, pukovnika i majora sa polovinom plate ima u izobilju na spisku britanske armije i oni mogu biti iskorišćeni za ove nove borbene snage. No kapetana gotovo nema, a poručnika i podoficira sa polovinom plate nema uopšte. A podoficiri, kao što je poznato, čine kamen temeljac svake armije. Po mišljenju najvećeg autoriteta u ovoj oblasti — generala ser Williama Napiera, pisca istorije pirinejskog rata^[74] — potrebne su 3 pune godine da bi se »tag-rag« i »bob-tail« (lumpenproletarijat) stare Engleske pretvorio u »najbolji soj Engleske«, u »najbolje vojnike na svetu«. To u slučaju da oficirski kadar postoji i da ga treba samo popuniti. Koliko će, dakle, biti potrebno vremena da se od ovih 120 000 ljudi isfabrikuju heroji? Za sledećih 12 meseci engleska vlada može suprotstaviti neprijatelju najviše »jednu malu grupu heroja« od 50 000 ljudi. Ovaj broj bi mogao biti povećan u veoma kratkim navratima, ali samo uz ozbiljno ometanje pripremanja budućih pojačanja.

Otpравljanje pošte primorava nas da ovde prekinemo ovo izlaganje.

Naslov originala:

Parlamentarisches und Militärisches

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 91 od 23. februara 1855.

Karl Marx

O novoj krizi vlade

London, 24. februara. Donji dom bio je juče prepun, jer su bile najavljene ministarske izjave povodom rascjepa u Palmerstonovom prvom kabinetu. Tiskajući se, parlamentarci su nestrpljivo iščekivali dolazak plemenitog vikonta, koji se najzad pojavio jedan čas posle otvaranja Doma, dočekan od jednih sa podsmehom, od drugih sa cheers¹. Ministri otpadnici — Graham, Gladstone, Herbert — posedali su na klupe takozvanih radikala (Mančesterska škola⁽⁴⁵⁾), gde ih je, izgleda, pozdravio gospodin Bright. Na klupi ispred njih sedeo je Cardwell, koji je takođe istupio iz vlade. Palmerston ustade i predloži da se Roebuckov komitet odmah uzme u razmatranje. Zatim ser James Graham otpoče ministarske ispovesti i još se nalazio na pragu svojih retoričkih kula u vazduhu, kad Palmerston stade da ga prati očiglednim znacima zdravoga sna.

Grahamova polemika protiv istražnog komiteta svodila se u principu na to da bi njegovo obrazovanje značilo mešanje Donjeg doma u prerogative Krune. Mi znamo da je, evo već jedno i po stoleće, običaj engleskih ministara da se protiv Krune pozivaju na privilegije Doma i protiv Doma na prerogative Krune. U stvari, Graham preti da će usled ispitivanja komiteta doći do ugrožavanja englesko-francuskog saveza. Šta je ovo drugo ako ne insinucija da će se francuski saveznik pokazati kao glavni vinovnik oplakivanih nedaća! Što se tiče njegovog istupanja iz vlade, ta je vlada, kaže on, od samog početka Roebuckov predlog smatrala jedino prikrivenim izglasavanjem nepoverenja. Zato su žrtvovani Aberdeen i Newcastle, a stari kabinet je raspušten. Novi kabinet sastoji se, sa izuzetkom Canninga i Panmure-a od prethodnih lica; kako je, dakle, mogao Roebuckov predlog najednom dobiti neko novo tumačenje? Nije on, nego je Palmerston od petka do utorka promenio svoja gledišta. Dezerter nije on, nego njegov plemeniti prijatelj. Osim toga — a to je bilo naivno priznanje — Gra-

¹ pljeskanjem

ham je kao razlog svog istupanja iz obnovljenog kabineta naveo svoje uverenje

«da sadašnja vlada ne uživa nimalo veće poverenje Doma, nego vlada koja se povukla pre nekoliko nedelja».

U toku svog izlaganja Graham je rekao sledeće:

«Prilikom obrazovanja nove vlade želeo sam da saznam od plemenitog lorda (Palmerstona) «da li će nastupiti bilo kakva promena u spoljnoj politici kakvu je vodio grof Aberdeen i isto tako, hoće li se bilo šta menjati u postavljenim uslovima za mir. Lord Palmerston me je potpuno uverio da će u ovim odnosima sve ostati po starome.»

(Citiramo ove reči onako kao što su *izgovorene* u Donjem domu, a ne kao što su u više opisnoj formi *stampane* u novinama.)

Bright se odmah uhvati za ovu *Grahamovu* izjavu da bi konstatovao kako ne želi obaranje *Palmerstonove* vlade, kako lično ne mrzi plemenitog lorda, da je, naprotiv, ubeđen da *Palmerston* i *Russell* poseduju ono što je nedostajalo nepravedno prognanom *Aberdeenu* — a to je, naime, dovoljno popularnosti da bi se zaključio mir na osnovu četiri tačke⁽⁸⁾.

Sidney Herbert: *Roebuckov* predlog sastoji se iz dva sasvim različita dela. On, kao prvo, predlaže da se ispita stanje armije pod *Sevastopoljem*; kao drugo, da se ispita rad rukovodstva vladinih resora koji su bili specijalno zaduženi za očuvanje armije. Dom ima pravo da učini ovo poslednje, ali ne i ono prvo. Iz tog razloga se, valjda, *Herbert* 26. januara isto tako vatreno protivio «poslednjem», kao što se sada, 23. februara, protivi «prvom»? Kad je on (*Herbert*) prihvatio položaj u sadašnjem kabinetu, lord *Palmerston* je, u skladu sa svojim govorom od prošlog petka, proglasio komitet nezakonitim i, povlačenjem *Aberdeena* i *Newcastle-a*, skinutim sa dnevnog reda. *Palmerston* čak nije sumnjao da će sada Dom bez diskusije odbaciti *Roebuckov* predlog. Ukoliko komitet ne bude imao za cilj podizanje optužbe protiv vlade, nego istragu o stanju armije, — on će se pokazati kao velika obmana. Pošto lord *Palmerston* nema hrabrosti da postupi po svom više puta izrečenom ubeđenju, on dovodi do slabljenja vlade. Kakva korist od jakog čoveka, ako on sprovodi slabu politiku?

Izjašnjenjima svojih kolega *Gladstone* nije, u stvari, dodao ništa osim one vrste argumentacije koja je pokojnog *Peela* podstakla da izjavi prilikom *Gladstone-ovog* izlaska iz njegovog kabineta — tada se radilo o koledžu u *Maynothu*⁽⁷⁵⁾ — kako je verovao da razume razloge za istupanje svoga prijatelja, pre nego što je njegov prijatelj stao da ih raspreda parlamentu u dvočasovnom govoru.

Palmerston je smatrao suvišnim da se osvrće na izjave svojih bivših kolega. On žali njihov izlazak, no znaće da se uteši. Po njegovom mišljenju, komitet nema za cilj ukor nego istragu o stanju armije. On se protivio postavljanju komiteta, ali se uverio da se odluka Doma

ne može poništiti. Zemlja ne sme ostati bez vlade, pa će on zato ostati u vladi s komitetom ili bez njega. U vezi s Brightovim pitanjem on je izjavio da se pregovori o miru uzimaju ozbiljno i da su instrukcije za Russella sastavljene na osnovu četiri tačke. O stanju u svom sopstvenom kabinetu ništa nije saopštio Domu.

Uprkos iznenadnom rascepu u svojoj prvoj administraciji, Palmerston je neosporno već izvojevao pobjedu, ako ne kod javnog mnjenja, a ono u kabinetu i u parlamentu. Poslavši Russella u Beč, oslobodio se neugodnog i ćudljivog rivala. Kompromis sa Roebuckom omogućio mu je da parlamentarni istražni komitet pretvori u jedan od vladinih komiteta, koji, uz tri koje je on sam postavio, predstavlja samo četvrti po redu. On je, kako kaže Sidney Herbert, na mesto realnosti postavio jednu »veliku obmanu«. Istupanje pilovaca^[11] omogućilo mu je da obrazuje kabinet od samih nula, uz koje se nalazi on sam kao jedina brojka. Nema, međutim, sumnje da obrazovanje jedne takve, prave palmerstonovske vlade, mora da dovede do borbe sa skoro nesavladivim teškoćama.

Naslov originala:

Zur neuen Ministerkrisis

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 97 od 27. februara 1855.

Karl Marx

[Joseph] Hume

London, 24. februara. Smrću Hume-a Donji dom je izgubio svog veterana. Njegova dugotrajna parlamentarna delatnost predstavlja tačan barometar buržoasko-radikalne partije koja se 1831. nalazila na svome vrhuncu. U prvim danima posle reforme Doma^[76] bio je neka vrsta parlamentarnog Warwicka ili tvorca poslanika, a 8 godina kasnije figurirao je sa Danielom O'Connellom i Feargusom O'Connorom kao jedan od autora »Narodne povelje«^[77], koja još i danas čini politički program čartista i u suštini ne sadrži ništa drugo osim traženja *opšteg prava glasa*, kao i uslova pod kojima bi se to pravo u Engleskoj moglo ostvariti.

Kad je uskoro potom došlo do raskida između radnika i buržoaskih agitatora, našao se Hume na strani ovih poslednjih. U vreme Russellovog kabineta sastavio je »malu povelju«^[78], koja je postala program »parlamentarnih i finansijskih reformatora«. Umesto šest tačaka »Narodne povelje« ona sadrži tri tačke, a umesto traženja »opšteg« — zahteva više ili manje »prošireno« pravo glasa. Najzad, 1852. proklamovao je Hume novi program u kome se odriče i svoje »male povelje« te zahteva samo još *jednu* tačku — glasanje pomoću kuglica (ballot). Uostalom, Hume je bio klasični predstavnik takozvane »nezavisne« opozicije, koju je Cobbett tačno i iscrpno okarakterisao kao »ventil sigurnosti« staroga sistema. U njegovim poslednjim danima njegova navika da podnosi predloge i da ih onda na mig ministra povlači u poslednjem času — pretvorila se u pravu maniju. Njegova koketerija sa »ekonomisanjem državnim sredstvima« postala je poslovična. Sve vlade su mu dopuštale da se bori protiv malih stavki i da ih smanjuje, da bi velike utoliko lakše prošle kroz Dom.

Naslov originala:

[Joseph] Hume

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 98 od 28. februara 1855.

Karl Marx

Palmerston [i engleska oligarhija]

London, 27. februara. Na poviku protiv aristokratije Palmerston je ironično odgovorio obrazovanjem kabineta od 10 lordova i 4 baroneta — pri čemu se 8 od 10 lordova nalaze u Gornjem domu. Zauzvrat nestrpljenju, nastalom zbog kompromisa između raznih frakcija oligarhije, on je napravio kompromis između raznih porodica unutar vigovske frakcije. U njegovoj vladi našli su svoje mesto Greyov klan, vojvodska porodica Sutherland i, najzad, porodica Clarendon. Ministar unutrašnjih poslova, ser George Grey, jeste brat od strica grofu Greyu, čiji je zet ser Charles Wood, prvi lord admiraliteta; grof Granville i vojvoda od Argylla predstavljaju porodicu Sutherland. Ser G(eorge) C(ornewall) Lewis, ministar finansija, zet je grofa Clarendona, ministra spoljnih poslova. Jedino je Indija pripala jednoj ličnosti bez titule, mada ženidbom vezanoj za vigovsku porodicu — pripala je Vernonu Smith-u. Kraljevstvo za konja! uzviknuo je Richard III. Konja za kraljevstvo! viče Palmerston, podražavajući Kaligulu^[79] i proizvodi Vernona Smith-a u Velikog mogula Indije^[80].

«Lord Palmerston», jadicuje «The Morning Advertiser», «ne samo što nam je dao najaristokratskiju upravu — a po takvim upravama naša istorija služi za primer, nego je svoju vladu sastavio od najgoreg aristokratskog materijala koji se mogao naći.» Ali, teši se čestiti «Advertiser», «Palmerston još uvek ne može slobodno da dela; on je još uvek u lancima i okovima» itd.

Kao što smo predvideli, Palmerston je obrazovao kabinet od nula sa sobom samim kao jedinom brojkom. Lorda Johna Russella, koji ga je 1851. nediplomatski izbacio iz vigovskog kabineta, on je diplomatski poslao na put^[81]. Pilovce^[11] je iskoristio za to da bi nasledio Aberdeena. Kad je već obezbedio mesto ministra-predsednika, napustio je aberdinovce i oteo Russellu, kako kaže Disraeli, ne samo vigovsku odecu, nego i vigovce same. I pored velike sličnosti, čak skoro istovetnosti sadašnje vlade sa Russellovom upravom iz perioda 1846 - 1852, ne bi bilo veće greške nego ih pomešati. Ovoga puta uopšte

se ne radi o nekom kabinetu, već o lordu Palmerstonu umesto kabineta. Iako je sastav većinom isti, položaji unutar njega su tako raspodeljeni, njegova podrška u Donjem domu je toliko različita i on se pojavljuje u toliko promenjenim okolnostima da, ako je ranije činio slabu vigovsku vladu, taj sastav sada sačinjava kabinet jake diktature jednog jedinog čoveka, pod pretpostavkom da Palmerston nije lažni Pitt, da Bonaparta nije lažni Napoleon i da se lord John Russell zadrži na putu. Iako je engleskom buržuju bio neprijatan neočekivani obrt stvari, njega u prvi mah zabavlja nesavesna umešnost pomoću koje je Palmerston prevario i obmanuo i prijatelja i neprijatelja. Palmerston je opet pokazao da je »clever«, kaže trgovac iz Sitija. No »clever« je neprevodiva reč, dvosmislena, sa više značenja. Ona obuhvata sve osobine čoveka koji zna da se plasira i koji podjednako dobro ume da izvuče korist za sebe i da drugome naškodi. Moralan i dostojan poštovanja kakav je inače engleski buržuj, on se ipak pre svega divi onom čoveku koji je »clever«, koga moral ne sputava, poštovanje ne zbunjuje, koji principe smatra zamkama u kojima njegov bližnji treba da nađe svoju propast. Ako je Palmerston toliko »clever«, neće li on nadmudriti Ruse isto onako uspešno kako je nadmudrio Russella? Tako razmišlja političar iz viših krugova engleske buržoazije.

Što se tiče torijevaca, oni veruju da se vratilo ono dobro staro vreme, da su srušene čari koalicije i da je ponovo uspostavljeno tradicionalno smenjivanje vigovskih i torijevskih vlada. Stvarna promena, koja se ne bi ograničila samo na pasivno razlaganje, mogla bi u stvari nastupiti tek za vreme jedne torijevske vlade. Samo kad su torijevci na vlasti započinje snažan pritisak spolja — pressure from without — i nastaju neizbežni preokreti. Tako je bilo s emancipacijom katolikā^[82] za vreme Wellingtonove vlade, tako s ukidanjem žitnih zakona za vreme Peelove vlade, tako — ako ne sa nacrtom zakona o reformi, ono bar sa agitacijom u korist reforme, koja je sama po sebi bila značajnija nego njen ishod.

Kad su Englezi pozvali jednog Holandanina¹ da dođe preko mora da bi ga učinili kraljem, sa novom dinastijom započela je i nova epoha — epoha združivanja zemljoposedničke aristokratije s finansijskom aristokracijom. Od tog doba vidimo da privilegija krvi i privilegija zlata stoje u ustavnoj ravnoteži. Privilegija krvi, na primer, ostvaruje prednost dobijajući izvestan broj položaja u armiji pomoću porodičnih veza, nepotizma i favorizovanja; no i princip zlata ostvaruje svoje pravo, pošto se svi oficirski položaji mogu kupovati i prodavati za zvečeći novac. Tako se račun da su oficiri, koji sada služe u pukovima, platili svoja sadašnja mesta sumom od 6 miliona funti sterlinga. Siromašniji oficir, da ne bi izgubio svoje pravo stečeno za vreme službe, i da ga ne bi istisnuo neki mladi bogataš, uzima novac na zajam da bi obezbedio svoje napredovanje, i tako postaje zarobljenik hipoteke.

¹ Wilhelma III Oranskog

Kako u armiji, tako i u crkvi, pored principa porodice, vlada princip gotovine. Ako jedan crkveni položaj dopadne mladim aristokratskim sinovima, onda drugi pripada onome ko najviše plati. Trgovina »dušama« engleskog naroda — ukoliko pripadaju državnoj crkvi — nije ništa manje redovna pojava nego trgovina crncima u Virdžiniji. U ovoj trgovini ne pojavljuju se samo kupac i prodavac, već i posrednik. Jedan takav »klerikalni« posrednik, po imenu Simpson, pojavio se juče pred Court of Queen's Bench¹ i zatražio svoj deo novca od nekog Lamba, koji se ugovorom obavezao da mu isporuči preporuku za postavljenje sveštenika Joseah-a Rodwella na položaj paroha u Vesthek-niju, pri čemu je bilo ugovoreno da Simpson dobije i od kupca i od prodavca 5%, uz nešto sporednog prihoda. Lamb nije ispunio svoju obavezu. Stvar je stajala ovako: Lamb je sin 70-godišnjeg sveštenika, vlasnika dveju parohija u Saseksu, čija tržišna cena iznosi 16 000 funti sterlinga. Cena, naravno, stoji u direktnom odnosu prema prihodu parohije i u obrnutom odnosu prema starosti vlasnika parohije. Mladi Lamb je staratelj parohije čiji je vlasnik stari Lamb i istovremeno brat jednog još mladeg Lamba, koji je vlasnik parohija i paroh Vesthek-nija. Pošto je vlasnik parohija u Vesthek-niju još vrlo mlad, tržišna cena za sledeće postavljenje na njegovu sinekuru je relativno niska. Iako je njen godišnji prihod 550 funti sterlinga, uz korišćenje parohijske kuće, njen vlasnik prodaje sledeće postavljenje za samo 1000 funti sterlinga. Njegov stariji brat obećao je da mu da parohije u Saseksu posle očeve smrti, a njegovo tako upražnjeno mesto u Vesthek-niju prodaje preko Simpsona za 3000 funti sterlinga Joseah-u Rodwellu, pri čemu bi, dakle, ostvario čistu dobit od 2000 funti sterlinga, njegov brat bi dobio bolju parohiju, a posrednik bi sa 5 posredničkih procenata napravio posao od 300 funti sterlinga. Ostalo je nerazjašnjeno zbog čega je ugovor bio raskinut. Sud je dosudio posredniku Simpsonu obeštećenje od 50 funti sterlinga »za uloženi trud«.

Naslov originala:

Palmerston [und die englische Oligarchie]

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 105 od 3. marta 1855.

¹ Vrhovnim kraljevskim sudom

Karl Marx

Britanski ustav

London, 2. marta. Dok je britanski ustav pretrpeo neuspeh do detalja u svim onim tačkama u kojima ga je rat stavio na probu, na unutrašnjem planu propala je koaliciona vlada, najkonstitucionalnija od svih vlada koje je dala engleska istorija. Četrdeset hiljada britanskih vojnika izgubilo je život na obalama Crnog mora — žrtve britanskog ustava! Oficiri, generalštab, provijantura, sanitetski odsek, transportna služba, admiralitet, Horse Guards^[38], artiljerijska služba, vojska i mornarica — svi su propali i sami sebi srušili ugled u svetu; ali svi su našli zadovoljenje u saznanju da su, po britanskom ustavu, samo vršili svoju dužnost! »The Times« je izrekao veću istinu nego što je i slutio kada je uskliknuo povodom ove opšte propasti: »Sam britanski ustav nalazi se na probi.« I bio je na probi i utvrđeno je da je kriv.

Ali šta je ovaj britanski ustav? Sastoji li se njegova suština u predstavničkom uređenju i ograničenju izvršne vlasti? Po ovim obeležjima on se ne razlikuje ni od ustava Sjedinjenih Američkih Država ni od statuta bezbrojnih engleskih akcionarskih društava, koja se razumeju »u svoj posao«. Britanski ustav je u stvari samo jedan zastareli, preživeli, prestareli kompromis između buržoazije, koja *nezvanično* ali stvarno vlada u svim odlučujućim oblastima buržoaskog života, i *zvanično vladajuće* zemljoposedničke aristokratije. Prvobitno, posle »slavne« revolucije 1688, bio je samo jedan deo buržoazije — *finansijska aristokratija* — uključen u taj kompromis. Nacrt zakona o reformi iz 1831. otvorio je vrata i drugom delu, millocracy, kako ga nazivaju Englezi, to će reći — velikodostojnicima *industrijske* buržoazije. Od 1831. istorija zakonodavstva jeste istorija ustupaka industrijskoj buržoaziji, počev od zakona o domovima za sirotinju^[39] pa do ukidanja žitnih zakona, i od ukidanja žitnih zakona do uvođenja poreze na nasleđivanje zemljišnih poseda.

Ako je buržoazija — čak samo najviši sloj srednje klase — uopšte i bila priznavana kao *vladajuća klasa* i u *političkom* smislu, to se ipak

dogadalo samo pod jednim uslovom: da celokupna organizacija upravljanja u svim svojim pojedinostima, čak i izvršni odsek zakonodavne vlasti, to jest stvarno donošenje zakona u oba doma parlamenta, bude u rukama zemljoposedničke aristokratije. Buržoazija je negde oko 1830. pretpostavila obnavljanje kompromisa sa zemljoposedničkom aristokracijom kompromisu s engleskim narodnim masama. Sada aristokratija, potčinjena izvesnim principima koje je postavila buržoazija, i isključivi gospodar u kabinetu, parlamentu, upravi, u armiji i mornarici, — ta relativno najznačajnija polovina engleske konstitucije, upravo je sada prinuđena da potpiše svoju sopstvenu smrtnu presudu i da prizna pred celim svetom kako više nije sposobna da upravlja Engleskom. Razmišlja se samo o pokušajima da se galvanizuje njeno mrtvo telo. Obrazuje se jedna vlada za drugom da bi sama sebe raspustila posle vladavine od nekoliko nedelja. Kriza je neprestana, vlada — samo privremena. Sva politička aktivnost je obustavljena i svako priznaje da misli jedino još na to koliko da podmaže političku mašinu da se ne bi potpuno zaustavila. I sam Donji dom nije u stanju da prepozna sebe u vladama koje su sastavljene prema njegovom sopstvenom liku.

Usred ove sveopšte bespomoćnosti treba ne samo voditi rat, nego se i boriti protiv još jednog neprijatelja, opasnijeg čak i od cara Nikolaja. Taj neprijatelj je *trgovinska i industrijska kriza*, koja od prošlog septembra svakim danom postaje sve jača i sveobuhvatnija. Njena gvozdena ruka odmah je zatvorila usta površnim apostolima slobodne trgovine, koji već godinama pridikuju kako su od ukidanja zakona o žitu prezasićena tržišta i socijalne krize zauvek prognani u carstvo prošlosti. No prezasićena tržišta su tu, i sada niko glasnije ne viče o nesmotrenosti fabrikanta koji nisu ograničili proizvodnju, nego isti oni ekonomisti koji su još pre 4 meseca sa dogmatskom nepogrešivošću poučavali da nikada ne može doći do suviše proizvodnje.

U hroničnom obliku ispoljilo se nezdravo stanje još za vreme obustave rada u Prestonu^[84]. Ubrzo posle toga, prezasićenost američkog tržišta dovela je do izbijanja krize u Sjedinjenim Državama. Indija i Kina, iako prezasićene, isto kao i Kalifornija i Australija, i dalje su predstavljale odvodne kanale za hiperprodukciju. Pošto engleski fabrikanti nisu više mogli prodavati robu na domaćem tržištu bez snižavanja cena, pribegli su opasnom sredstvu — slanju svoje robe na konsignaciju u inostranstvo, naročito u Indiju, Kinu, Australiju i Kaliforniju. Ovo dovijanje omogućilo je trgovini da za neko vreme nastavi posao s manje smetnji nego da je roba bila odjednom bačena na tržište. No čim je roba prispela na odredišna mesta, odmah je tamo uticala na kurs, a pred kraj septembra posledice su se osetile i ovde u Engleskoj.

Tada je hronični karakter krize prešao u akutni. Prva preduzeća koja su propala bile su fabrike pamučnog platna — među kojima stare

firme iz Mančestera i njegove okoline. Na red su zatim došli brodovlasnici i australijski i kalifornijski trgovci, onda kineske firme i na kraju indijske. Svi su došli na red, većina je pretrpela teške gubitke, mnogi su morali da obustave svoj posao i ni za jednu od ovih trgovačkih grana opasnost još nije prošla. Ona je, naprotiv, u stalnom porastu. Fabrikanti svile su takođe pogođeni; njihova industrija trenutno je svedena na nulu, a u mestima u kojima rad nije prekinut vlada najveća beda. Sada je red na predionice pamuka i na njihove fabrikante. Nekoliko ih je već podleglo, a veliki deo moraće da podeli njihovu sudbinu. Ranije smo videli da predionice tankog vlakna rade još samo sa skraćenim radnim vremenom, a predionice debelog vlakna uskoro će pribеći istom sredstvu. Neke već sada rade samo nekoliko dana u nedelji. Koliko dugo će one ovo moći da izdrže?

Još nekoliko meseci — i kriza u fabričkim oblastima dostići će onaj stepen koji je imala 1842, ukoliko ga ne prevaziđe. A čim se njene posledice budu sasvim osetile među radničkom klasom, počеće opet onaj politički pokret koji je u ovoj klasi manje ili više dremao 6 godina i od koga su preostali samo još kadrovi za jednu novu agitaciju. Sukob između industrijskog proletarijata i buržoazije ponovo će početi u isto vreme kad sukob između buržoazije i aristokratije bude na vrhuncu. Tada će spasti maska koja je sve do sad skrivala pred inostranstvom prave crte političke fizionomije Velike Britanije. Međutim, samo onaj ko ne poznaje bogatstvo ove zemlje u ljudskim i materijalnim sredstvima može sumnjati u to da će ona izići pobedonosno i podmladena iz predstojeće velike krize.

Naslov originala:

Die britische Konstitution

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 109 od 6. marta 1855.

Karl Marx

Layard

London, 2. marta. Layard, veliki naučnik — poznavalac Ninive, izneo je prekjuče u govoru, koji je održao svojim biračima u Ajlsberiju, jedno zanimljivo poglavlje karakterišući, s jedne strane, način kojim se služi oligarhija prilikom raspodele najvažnijih državnih položaja, a, s druge strane, najdvoičniji stav takozvanih liberalnih i nezavisnih članova parlamenta prema toj oligarhiji.

Lord Granville, pripoveda Layard, postavio ga je za državnog podsekretara u Ministarstvu inostranih poslova, gde je službovao tri meseca — do pada Russellove vlade i obrazovanja Derbyjevog kabineta. Derby mu je predložio da ostane na svom mestu dok se iz Indije ne vrati lord Stanley (Derbyjev sin), koji mu je određen za naslednika na tom položaju. Onda će mu (Layardu) poveriti jednu diplomatsku misiju u inostranstvu.

«Svi moji politički prijatelji», pripoveda Layard, «bili su mišljenja da treba da prihvatim tu ponudu, osim lorda Russella, koji je izrazio suprotno mišljenje. Poslušao sam njegov savet bez oklevanja.»

Tako je Layard odbio Derbyjevu ponudu. Divno! Lord Russell ponovo postaje ministar i Layard nije zaboravljen. Russell ga poziva za ministarski sto, za kojim treba da zauzme mesto podsekretara »Board of Control«, to jest Ministarstva za indijske poslove. Layard pristaje. No iznenada seti se Russell da jedan postariji gospodin, vigovac, po imenu ser Thomas Redington, koji se nekad ranije bavio irskim, ali se nikada nije bavio azijskim poslovima, — da taj gospodin »još nije zbrinut« (doslovce). Tako on stavlja Layardu do znanja da ne treba da ometa postavljenje tog postarijeg gospodina. Layard se opet povlači. Russell, ohrabren samopožrtvovanom skromnošću učenjaka, došapne mu sada da se potpuno ukloni s puta i da primi položaj konzula u Egiptu. Ovog puta Layard se razbesni, odbije ponudu i istakne se u parlamentu značajnim govorom protiv politike koju vlada vodi prema Istoku.

Čim je Palmerston počeo sa obrazovanjem svog kabineta, pokušao je da ga umiri položajem sekretara u artiljerijskoj upravi. Layard to odbija pošto uopšte nema pojma o artiljeriji. Kakva naivnost! Kao da je prethodni sekretar — gospodin Monsell, jedan od maklera Irske brigade^[24] — ikada bio u stanju da razlikuje jednu običnu musketu od puške sa iglom za okidanje! Palmerston mu zatim ponudi položaj podsekretara u Ministarstvu vojnom. Layard prihvati, ali je Palmerston sledećeg jutra pronašao da je Frederick Peel — ta birokratska ništarija — u ovom trenutku neophodan u Ministarstvu vojnom, o čijim funkcijama Peel notorno ništa ne zna. U naknadu za to Palmerston u ime Russella nudi konačno Layardu mesto podsekretara u Ministarstvu za kolonije. Layard smatra da su okolnosti suviše teške da bi u ovom trenutku ulazio u problematiku 50 kolonija, koje ga nikada nisu zanimale. On odbija i time se završava ova poučna istorija.

Jedina pouka koju su iz toga izveli ministarski listovi jeste to da je Layard još vrlo neiskusna u međuljudskim odnosima i da je nedostojno proigrao svoju asirsku slavu.

Naslov originala:

Layard

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 107 od 5. marta 1855.

Karl Marx

Kriza u Engleskoj

Svakako da je careva smrt i uticaj tog događaja na nerešene komplikacije najinteresantnija vest iz Evrope, koju nam prenosi »Atlantik«⁽⁸⁵⁾. Ali ma koliko izveštaj o tome i o drugim zbivanjima na Kontinentu bio važan, on za pažljivog posmatrača teško da bi mogao biti važniji od postepenih indikacija i razvoja one značajne političke krize u koju je i bez svoje volje upletena britanska nacija u svojoj rođenoj kući. Poslednji pokušaj da se održi onaj zastareli kompromis zvani britanski ustav — kompromis između klase koja vlada zvanično i klase koja vlada nezvanično — slavno je propao. Koaliciona vlada, koja je od svih najustavnija, nije jedina propala stvar u Engleskoj, već je to i sam ustav, čija ni jedna jedina tačka nije izdržala ratnu probu. Četrdeset hiljada britanskih vojnika izgubilo je živote na obalama Crnog mora, kao žrtve britanskog ustava. Oficiri, štab, provijantura, sanitetski odsek, transportna služba, admiralitet, Horse Guards⁽⁸⁶⁾, artiljerija, armija i mornarica, sve je to propalo i samo sebe upropastilo u očima sveta; ali u tom opštem padu imali su zadovoljstvo u saznanju da su samo vršili svoju dužnost u skladu sa britanskim ustavom. »The London Times« nije ni znao koliku je istinu izrekao kad je u vezi sa onim opštim padom pisao da se sam britanski ustav nalazi na probi!

I bio je na probi, i utvrđeno je da je kriv. A taj britanski ustav, šta je on drugo nego zastareli kompromis kojim se celokupna vlast prepušta nekim delovima srednje klase, pod uslovom da čitava stvarna uprava, izvršna vlast u svim svojim pojedinostima, pa čak i izvršna funkcija zakonodavne vlasti — stvarni donosioci zakona u dva doma — pripadaju zemljoposedičkoj aristokratiji? Ova aristokratija koja, prema opštim principima što ih je postavila srednja klasa, vodi glavnu reč u kabinetu, u parlamentu, u administraciji, armiji i mornarici, — ova veoma značajna polovina britanske konstitucije sad mora sama sebi da potpiše smrtnu presudu. Prinudena je da prizna da više nije u stanju da vlada Engleskom. Vlada za vladom se formira samo zato da bi se posle nekoliko sedmica vladanja rasturila. Kriza je stalna a vlada je

samo privremena. Sve političke akcije su obustavljene; niko ne tvrdi da može da učini bilo šta drugo sem da političku mašinu podmazuje samo toliko da ne stane. Sam Donji dom, taj ponos ustavnih Engleza, doveden je na mrtvu tačku. On ni sam sebe više ne poznaje, jer je razbijen u bezbroj frakcija koje pokušavaju da pribegnu svim mogućim aritmetičkim kombinacijama i varijacijama koje su moguće u slučaju nekog datog broja. On sebe više ne može da prepozna ni u raznim kabinetima koje obrazuje po svom liku samo zato da ih ponovo ras-turi. Bankrotstvo je potpuno.

Usred beznadežnosti nacionalnih razmera, koja je, izbijajući kao kuga na Krimu, postepeno zahvatala sve grane državnog života, trebalo je ne samo nastaviti rat već se i boriti protiv jednog neprijatelja znatno opasnijeg od Rusije — neprijatelja s kojim se ne mogu uhvatiti u koštac ni Gladstone-i, Cardwelli, Russelli i Palmerstoni prošlih, sadašnjih i budućih kabineta — svi zajedno. Taj neprijatelj je trgovačka i industrijska kriza koja je od prošlog septembra uzela toliko maha, da je njena strašna prisutnost apsolutno nedvosmislena. Njena odlučna, gvozdена šaka odmah je zapušila usta onim plitkoumnim pristalicama slobodne trgovine koji su godinama propovedali da je posle ukidanja Zakona o žitu nemoguće da dođe do prezasićenosti tržišta. Međutim, do prezasićenosti tržišta je došlo, i to sa svim njegovim posledicama i u najgorem obliku; a s obzirom na to, sada proizvođače niko žešće ne optužuje za nesmotrenost što nisu smanjili proizvodnju nego oni isti ekonomisti koji su im nekoliko meseci ranije govorili da nikad ne mogu da proizvedu suviše. Mi smo još davno ukazivali na prisustvo ove bolesti u hroničnoj formi. Svakako, ona se još pogoršala usled nedavnih teškoća u Americi i krize koja pritiska našu trgovinu. Iako su Indija i Kina, kao i Kalifornija i Australija bile prezasićena tržišta, njih su i dalje koristili kao ventile. Kad engleski proizvođači više nisu mogli da prodaju svoju robu u zemlji, ili to nisu želeli da učine da ne bi spuštali cene, oni su pribegavali apsurdnoj meri da je otpremaju u konsignaciona skladišta u inostranstvo, naročito u Indiju, Kinu, Australiju i Kaliforniju. Zahvaljujući ovoj meri, trgovina se neko vreme nastavljala s manje teškoća nego što bi to bio slučaj da je ta roba bila odmah bačena na domaće tržište; ali čim bi roba stigla na svoja mesta opredeljenja, odmah je dolazilo do teškoća čije su posledice krajem prošlog septembra počele da se osećaju u Engleskoj.

Zatim se hronična forma krize pretvorila u akutnu. Prve fabrike koje su je osetile bili su proizvođači deseneranog cica; jedno mnoštvo njih, uključujući tu i veoma stare firme u Mančesteru i njegovoj okolini, pale su pod stečaj. Onda su došli na red brodovlasnici i kalifornijski i australijski trgovci; za njima trgovci sa Kinom i, najzad, indijske firme. Svi su došli na red; većina je pretrpela ogromne štete, dok su mnogi morali da obustave rad; a ni za koga još nije prošla opasnost. Štaviše, opasnost se samo povećava. Ništa bolje nisu prošli ni proizvođači svile; njihova proizvodnja se svela gotovo na nulu, što se porazno

odrazilo i još odražava na mesne prilike njihovih područja. Zatim su došle na red predionice pamuka i proizvođači. Neki su obustavili rad od našeg poslednjeg izveštaja do danas, a sad su mnogi drugi prinuđeni da učine isto to. Kako saznajemo, predionice za finu pređu počele su da rade samo četiri dana u sedmici, a to će uskoro morati da učine i predionice za grubu pređu. Ali postavlja se pitanje koliko će njih i dokle izdržati sve ovo.

Još nekoliko meseci i kriza će dostići tačku na kojoj se u Engleskoj nikada nije nalazila posle 1846. godine, ili možda još od 1842. godine. Kad radnička klasa počne u punoj meri da oseća njene posledice, onda će onaj politički pokret, koji je već šest godina pasivan, ponovo da stupi u akciju. Onda će radni ljudi Engleske opet dići glave i ugroziti srednje klase u trenutku kad one najzad oteraju aristokratiju s vlasti. Tada će biti zderana maska i Velika Britanija će pokazati svoje pravo političko lice. Tada će dve stvarno protivničke stranke da se nadu licem u lice — srednja klasa i radnička klasa, buržoazija i proletarijat — i Engleska će najzad biti prinuđena da uzme učešća u opštoj socijalnoj evoluciji evropskog društva. Kad je Engleska prišla francuskoj alijansi, ona je najzad odbacila svoju izolovanost ostrvske zemlje, izolovanost koju je već davno potkopala svetska trgovina i sve veće mogućnosti za međunarodnu razmenu robe. I zato će ona odsad teško izbegavati velika unutrašnja kretanja do kojih dolazi i u ostalim evropskim zemljama.

Takođe je jako izražena činjenica da poslednji trenuci britanskog ustava pružaju isto onoliko mnoštvo dokaza o jednom trulom društvu kao i poslednji trenuci monarhije Louis-Philippe-a. Ranije smo se već osvrnuli na skandale u vladi i parlamentu, na afere Stonor, Sadleir i Lawley¹; ali kao kruna svega došla su otkrića o Handcocku i De Burgh-u, kao i o lordu Clanricarde-u, jednom od perova ovoga kraljevstva, koji se pokazao kao jedan od glavnih, mada posrednih, aktera u jednoj od najgnusnijih rabota. Nije čudo što ovo izgleda upotpunjava paralelu i što će svet, čitajući odvratne pojedinosti o tome, spontano uzviknuti: »Pa to je Duc de Praslin! Duc de Praslin!« Engleska je stigla u svoju 1847, ko zna kada će i kakva biti njena 1848?

Naslov originala:
The Crisis in England

Pisano 2. marta 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik
u listu »New-York Daily Tribunes«
br. 4346 od 24. marta 1855.

Prevod s engleskog

¹ Vidi u ovom tomu, str. 25.

Karl Marx

Kupovina položaja — Vesti iz Australije

London, 3. marta. Na prekjučerašnjoj sednici Donjeg doma odbačen je, kao što je poznato, predlog lorda Godericha o unapređenju podoficira do čina kapetana. Palmerston je kao razlog upotrebio staru dilemu: Delimična reforma nije mogućna, zato što jedan deo staroga sistema uslovljava drugi. Pojedinačna praktična reforma, dakle, nije ostvarljiva, zato što je teorijski nemogućna. Potpuna reforma sistema je nemogućna zato što to i nije reforma nego revolucija. Dakle, teorijski reforma nije mogućna zato što je praktično neostvarljiva. Ovaj Donji dom — koji se upravlja prema principu principis obsta¹ — dao se, naravno, lako ubediti ili ga, bolje reći, nije ni trebalo ubediti, pošto je svoj sud izrekao još pre rasprave.

Tom prilikom Palmerston je naveo da je sistem prodaje oficirskih položaja stara stvar, i tu je bio u pravu.

Mi smo ranije već napomenuli da je to počelo sa »slavnom« revolucijom 1688, istovremeno sa uvođenjem državnih dugova, novčanica i holandske kraljevske loze. Još u zakonu o pobunama iz 1694.^[86] pominje se neophodna potreba da se stane na put

»velikom zlu — kupovini i prodaji vojnih položaja u kraljevskoj armiji«, i naređuje se da se »svaki oficir koji ima povelju« (samo podoficiri *nemaju* povelje) »mora zakleti da svoju povelju nije kupio«.

Ovo ograničenje, međutim, nije sprovedeno; naprotiv, 1702. ser N(athan) Wright, lord keeper², doneo je odluku u suprotnom smislu. Prvog maja 1711, jednom naredbom kraljice Ane izrično je priznat ovaj sistem, pošto se u njoj nalagalo

»da nijedna oficirska povelja ne sme biti prodana bez kraljevskog odobrenja i da nijedan oficir ne može prodati svoju povelju ako nije služio 20 godina ili postao nesposoban za vreme službe«, itd.

Od ovog zvaničnog priznanja trgovine vojnim položajima, pa do zvaničnog regulisanja tržišnih cena povelja — bio je još samo jedan korak. I tako su 1719/1720. prvi put određene ove tržišne cene. Cene oficirskih povelja preinačavane su 1766, 1772, 1773, 1783. i konačno

¹ odoli iskušenju — ² lord čuvar pečata

1821, kada su utvrđene i današnje cene. Još 1766. objavio je ministar vojni Barrington jedno pismo, u kome se kaže:

«Česta posledica ove trgovine oficirskim poveljama jeste to da oni ljudi, koji su stupili u armiju sa najtoplijom ljubavlju prema službi, koji su se istakli u svakoj prilici, — da ti ljudi celog svog života ostanu u najnižem činu zato što su siromašni. Ovi zaslužni oficiri često trpe to teško poniženje da im komanduju balavci iz bogatih porodica, koji mnogo kasnije stupaju u službu, i kojima njihovo bogatstvo dozvoljava da se zabavljaju van puka, dok drugi, stalno u kasarni, ovladavši svojim sopstvenim, ispunjavaju i dužnosti ove gospode.»

Istina, opšte pravo Engleske smatra nezakonitim davanje poklona ili »posredničkih nagrada« za postavljenje u bilo koju javnu službu, baš kao što se po statutima državne crkve za Simonov greh⁽⁸⁷⁾ isključuje iz crkve. No istorijski razvitak sastoji se u tome što niti zakon opredeljuje praksu, niti praksa uklanja sebi protivrečan zakon.

Prema poslednjim vestima iz Australije, opštoj nelagodnosti, uznemirenosti i nesigurnosti pridodat je jedan novi elemenat. Moramo praviti razliku između pobune u Balaratu (nedaleko od Melburna) i opšteg revolucionarnog pokreta koji je zahvatio provinciju Viktoriju. U ovom trenutku prva je već možda ugušena; ovaj drugi može biti ugušen samo davanjem potpunih ustupaka. Ona prva je samo simptom, slučajna eksplozija ovog drugog. Što se tiče pobune u Balaratu, stvari jednostavno stoje ovako: neki Bentley, vlasnik hotela »Eureka« koji se nalazi pored rudnika zlata u Balaratu, došao je u svakojake sukobe sa kopačima zlata. Jedno ubistvo, koje se dogodilo u njegovoj kući, povećalo je mržnju prema njemu. Posle istrage i pregleda tela ubijenog, Bentley je pušten kao nevin. Međutim, deset od dvanaest porotnika koji su prisustvovali pregledu tela žrtve, ulože protest zbog pristrasnosti coronera (islednika koji je pregledao telo žrtve), jer je pokušao da omete iskaze svedoka koji su išli na štetu uhapšenog. Na traženje mase istraga je sprovedena ponovo. Uprkos iskazima svedoka koji su ga teretili, Bentley je opet pušten. Saznalo se međutim, da jedan od sudija ima uloženi novac u Bentleyev hotel. Mnoge optužbe, ranije a i posle toga, potvrđuju dvoičan karakter upravnih činovnika u okrugu Balarat. Na dan Bentleyevog ponovnog puštanja kopači zlata organizuju veliku demonstraciju, zapale njegov hotel, a onda se povuku. Po naredenju ser Charlesa Hothama, generalnog guvernera provincije Viktorija, uhapšena su trojica predvodnika pobune. Dvadeset sedmog novembra jedna delegacija kopača zlata tražila je njihovo puštanje na slobodu. Hotham to odbije. Kopači zlata onda održe veliki miting. Guverner pošalje iz Melburna policiju i vojne jedinice. U sukobu koji je nastao bilo je više mrtvih, a kopači zlata su, prema poslednjim vestima koje obuhvataju vreme do prvog decembra, razvili barjak borbe za nezavisnost.

Već sama ova priča, uglavnom uzeta iz jednog vladinog lista, nikako ne govori u prilog engleskim sudijama i upravnim činovnicima.

Ona pokazuje da vlada atmosfera nepoverenja. Revolucionarni pokret u provinciji Viktoriji vrti se oko dva suštinska velika pitanja. Kopači zlata zahtevaju ukidanje dozvola za kopanje zlata — tj. ukidanje poreze, koja je uvedena neposredno na rad; kao drugo, zahtevaju ukidanje imovinskog cenzusa za članove predstavničke skupštine, da bi na taj način sami dobili kontrolu nad uvođenjem poreza i zakonodavstvom. Očigledno: motivi u suštini slični onima koji su doveli do proglašenja nezavisnosti Sjedinjenih Država, samo što u Australiji suprotstavljanje monopolistima udruženim s kolonijalnom birokratijom potiče od radnika. U melburnškom listu »Argus« čitamo o velikim mitinzima na kojima se traži reforma, dok vlada sa svoje strane vrši vojne pripreme. Tu se, između ostalog, kaže:

»Na jednom mitingu, kome je prisustvovalo 4000 osoba, zaključeno je da plaćanje dozvole predstavlja namet i bespravnu porezu na slobodni rad, te zato zbor uzima na sebe da ga smesta ukine spaljivanjem svih dozvola. Bude li neko uhapšen zato što nema dozvolu, braniće ga i štititi ujedinjeni narod.«

U Balaratu su se 30. novembra pojavili komesari Rede i Johnson, s konjicom i zahtevali, sa isukanim mačevima i uperenim bajonetima, da im kopači zlata pokažu dozvole. Kopači zlata, većinom naoružani održe masovni miting i reše da se najodlučnije suprotstave naplaćivanju omražene poreze. Odbili su da pokažu svoje dozvole; izjavili su da su ih spalili. Pročitani je zakon o pobuni^[88], i onda je pobuna dobila svoj pravi karakter.

Da bi se prikazalo zajedničko vršljanje monopolista, koji su se ugnezdili u lokalnom zakonodavnom telu, i kolonijalne birokratije koja se povezala sa njima — dovoljno je ovde navesti činjenicu da su rashodi uprave u Viktoriji 1854. iznosili 3 564 258 funti sterlinga. U to je uračunat i deficit u iznosu od 1 085 896, dakle veći od jedne trećine ukupnog prihoda. A uoči sadašnje krize, uoči opšteg bankrotstva, ser Charles Hotham traži za 1855. godinu sumu od 4 801 292 funte sterlinga. Viktorija ima jedva 300 000 stanovnika, a od gornje sume 1 860 830 funti sterlinga, to jest 6 funti sterlinga po glavi, određeno je za javne radove, naime za puteve, dokove, kejove, kasarne, upravne zgrade, carinarnice, botaničke bašte, državne konjušnice itd. Po ovom merilu — 6 funti sterlinga po glavi stanovništvo Velike Britanije moralo bi da plati 168 000 000 funti sterlinga godišnje samo za javne radove, to jest, triput više nego što mu iznosi ukupna poreza. Razumljivo je što se zaposleno stanovništvo buni protiv ovog preteranog oporezivanja. Takode je shvatljivo kakvu dobit moraju ostvariti zajednički birokratija i monopolisti pri tako obimnim javnim radovima na tuđ račun.

Naslov originala: *Stellenkauf — Aus Australien*

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«, br. 111 od 7. marta 1855.

Karl Marx

Engleska štampa o mrtvom caru

I

London, 3. marta. Celokupna današnja štampa, dnevni i nedeljni listovi, donosi, prirodno, uvodne članke o smrti ruskog cara — no svi su bez izuzetka suvoparni i puni otrcanih izraza. »The Times« u najmanju ruku pokušava da pomoću patosa od stotinu konjskih snaga naduje svoj stil do visine Timur-Tamerlana. Istaći ćemo samo dva mesta; oba su komplimenti lordu Palmerstonu. Naimenovanje lorda Palmerstona, »najgoreg neprijatelja carevog«, za ministra-predsednika, još više je pojačalo carevu razdraženost, koja je ubrzala njegovu smrt. Još od perioda 1830—1840 (prva decenija Palmerstonove spoljne politike), odrekao se car svoje politike pljačkanja i vladavine svetom. Jedna tvrdnja dostojna je druge.

»The Morning Advertiser« odlikuje se, naprotiv, otkrićem da je Mihail carev najstariji sin i da je on zato legitimni prestolonaslednik. »The Morning Post«, Palmerstonov privatni list, otkriva, u svom posmrtnom govoru, engleskoj publici da

»će Bečka konferencija, istina, sada biti odložena za kraće vreme, no ona treba da bude otvorena sa novim izgledima«, i da »danas po podne lord Clarendon ima sastanak sa carem Napoleonom u Bulonji, na kome će dve vlade razmeniti mišljenja o ovom iznenadnom i značajnom događaju«.

»The Daily News« ne veruje u mirne posledice »iznenadnog događaja«, pošto se zapadne sile ne mogu povući *pre* nego što bude pao Sevastopolj, a Rusija *posle* njegovog pada.

II

London, 6. marta. Smrt cara Nikolaja daje povoda za neobične reklame u ovdašnjoj štampi. Gospodin James Lee, koji nije vršio nikakva medicinska posmatranja, prevazilazi doktora Granville-a⁽⁸⁹⁾.

«Šestog februara», piše on u listu »The Morning Advertiser«, »poslao sam Vam jedno pismo u kome sam rekao da će ruski car biti pokojni u roku od tri nedelje, računajući od datuma moga pisma.»

Redakcija lista »The Morning Advertiser« izjavljuje u postskriptumu da je zaista primila Lee-ovo pismo, no da ga je, kao proizvod bolesne glave, osudila na boravak u košu za hartiju. Lee ide još dalje. On se nudi da u listu »Advertiser« prorekne skorbu smrt jednog drugog vladara, i to pod jednim jedinim uslovom — da se njegovo saopštenje objavi. Lee-ova proricanja su, izgleda, jeftinija nego Sibiline knjige.

Careva smrt je i Urquharta, koji je kao škotski gorštak obdaren šestim čulom, pobudila da izgovori nekoliko pitijskih izreka, od kojih je sledeća najkarakterističnija i najrazumljivija:

«Krv je stajala između Nikolaja i Poljaka, koji nisu mogli biti ostavljeni bez nadzora i od kojih je traženo da daju 500 hiljada ratnika. I bilo je sasvim shvatljivo da se restauracija belog dvoglavog orla — simbola ujedinjenja slovenske rase, ujedinjenja koje je u moskovskoj katedrali objavio Aleksandar, predak cara Nikolaja — nije mogla dogoditi za njegova života.»

Urquhart, dakle, misli da je sada došao trenutak kad Rusija treba da se pretvori u državu svih Slovena, kao što se nekad moskovsko carstvo pretvorilo u Rusiju.

Naslov originala:

Die englische Presse über den toten Zar

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 109 i 116 od 6. i 10. marta 1855.

Karl Marx

Prilog istoriji francuske alijanse

London, 6. marta. Današnji »The Morning Herald« zapanjuje London sledećim saopštenjem:

«Imamo osobit razlog za verovanje da je francuski car uložio protest protiv obrazovanja komiteta za sprovođenje istrage protiv ratnog rukovodstva i da je izjavio da, ukoliko komitet nastavi sa radom, armije dveju nacija neće više moći zajednički da dejstvuju, mada obe žele da rade na ostvarenju istog cilja. Da bi se, bez nanošenja uvrede engleskom narodu, učinilo po volji Louis-u Napoleonu, parlament će biti raspušten u najskorije vreme.»

Ne pridajući naročit značaj ovom paragrafu lista »Herald«, mi ga registrujemo kao jedan od mnogih simptoma koji govore o tome da *skriveni faktori sa obe strane Kanala rade na razbijanju englesko-francuskog saveza.*

Da se podsetimo na izjave ministra *ser Jamesa Grahama*, koji je istupio iz kabineta: Pod pritiskom istražnog komiteta naš admiral će biti prinuđen da nam otkrije sve uzroke koji su doveli do odugovlačenja blokade i istraga će tako doterati sve do odnosa između nas i našeg velikog i moćnog saveznika, i to u trenutku kad je u najvećoj meri važno da među nama ne bude ni najmanjeg nesporazuma.

Sidney Herbert: On poziva komitet da, ako sme, zađe u suštinu stvari bez opasnosti da naša armija bude osramočena i da možda bude poljuljano poverenje naših saveznika. Ako nijedan član komiteta ne bude sposoban da zaustavi komitet kad bude čepkao po najopasnijim stvarima, biće učinjena velika nepravda, a sami oficiri, koje komitet bude pozvao, biće možda žrtvovani, jer bi im mogla biti postavljena optužujuća pitanja, dok oni ne bi mogli dobiti odobrenje za davanje odgovora, zato što bi se time morali odvažiti na opasna i delikatna razobličavanja. Što se njega lično tiče, on smatra svojom dužnošću da spreči dovođenje oficira britanske armije u situaciju da budu optuženi, dok bi im ruke bile vezane i ne bi bili u stanju da se brane.

Gladstone: Komitet će između ostalog imati da ispita zašto put od Balaklave nije izgrađen ranije! Ukoliko komitet ovo ne ispita, neće

postići baš ništa. Ako ispita, odgovor će glasiti: zbog nedostatka radne snage. Ako dalje bude pitao otkud taj nedostatak radne snage, dobiće odgovor da je ljudstvo kopalo rovove i da su radovi na ovim rovovima *bili velikog obima zahvaljujući odnosu u kome su bili podeljeni položaji između Francuza i Engleza*. On takođe izjavljuje da bi istraga bila gola obmana ako se ne bi pozabavila pitanjem puteva, a ukoliko bude razjašnjavala ovo pitanje, odbrana optuženih direktno će se kosnuti najneposrednijih odnosa između Engleske i Francuske.

Razume se, ove ministarske izjave stvorile su već posejanom semenu nepoverenja uslove za razvoj kao u staklenoj bašti. Već sama činjenica da se engleska armija na Krimu svela samo na stražarsku službu u Balaklavi teško je ranila nacionalni ponos. Potom je došao poluzvanični članak u listu »Le Moniteur«⁽⁹⁰⁾ sa svojim »imperatorskim« razmišljanjima o engleskom ustavu. On je izazvao zajedljive replike u ovdašnjoj štampi. Onda dolazi do objavljivanja briselskog »Memoira«⁽⁹¹⁾ u kome je Louis Bonaparta, s jedne strane, prikazan kao pokretač krimske ekspedicije, a, s druge strane, kao vinovnik davanja ustupaka Austriji. Komentari koji su se pojavili povodom ovog »Memoira«, na primer, u listu »The Morning Advertiser«, po svojoj beskrupuloznosti podsećaju na *Pisma jednog Engleza*, koja govore o državnom udaru od 2. decembra⁽⁹²⁾. Na kakav odjek sve ovo nailazi u tipično narodnoj štampi, može se sagledati iz ovog izvoda iz čartističkog organa »The People's Paper«⁽⁹³⁾.

»Bonaparta je domamio Englesku na Krim... Kad je naša armija već pala u tu klopku, on ju je stavio u takav položaj da je morala da se suprotstavi oštrici ruskih borbenih snaga pre nego što je ovo sečivo moglo dosegnuti do njegove sopstvene armije. Kod Alme, kod Balaklave, kod Inkermana, kod Sevastopolja — Britanci su smišljeno bili postavljeni na pogibeljne položaje. Oni su morali da ponese na svojim plećima najžešće trenutke okršaja, oni su morali da pretrpe najveće gubitke. Prema sporazumu, Engleska je trebalo da postavi na položaje trostruko manje ljudstva nego Francuska. Ova jedna trećina morala je da bije skoro sve bitke. Ova jedna trećina morala je da zaposedne više od polovine linija pod Sevastopoljem. Naša armija je uništena zato što nije mogla da dospe do hrane i odeće koji su propadali kod Balaklave. Ona to nije mogla zato što od Balaklave prema Sevastopolju nije postojao nikakav put, a put nije postojao zato što je Napoleon insistirao na tome da Englezi, kojih je bilo manje nego trećina od ukupnih borbenih snaga, urade više od polovine posla na kopanju rovova; a zbog toga se Englezi nisu mogli odreći ljudstva koje bi gradilo put. To je ta tajna na koju su ciljali Graham, Herbert i Gladstone... Na taj način je Napoleon namerno usmrtio 44 000 pripadnika naših trupa itd., itd.«

Svi ovi znaci podozrivе zlovolje prema francuskom savezniku dobijaju u značaju činjenicom da se na čelu vlade nalazi lord Palmerston — čovek koji se uvek preko lestvica sačinjenih od saveza s Francuskom uspenra do svoga položaja, a onda najednom preokrene taj savez u gotovo neizbežni rat između Francuske i Engleske.

Tako se dogodilo prilikom tursko-sirijskog sukoba 1840. i prilikom sporazuma od 15. jula^[94], kojim je Palmerston krunisao svoj desetogodišnji savez s Francuskom. Ser Robert Peel primetio je u vezi s tim 1842. godine:

»Nikada nisam potpuno razumeo zašto je raskinut savez s Francuskom, na koji je plemeniti lord, kako je govorio, bio oduvek tako ponosan.«

Tako se opet dogodilo 1847. prilikom planova o španskim brakovima^[95]. Tada je Palmerston — koji je 1846. mogao ponovo da zauzme svoj položaj pošto je učinio posetu Louis-u Philippe-u, pomirio se s njim uz veliko razmetanje i polaskao Francuzu u jednom govoru u Donjem domu — tvrdio da je Louis-Philippe raskinuo savez jer je povredio Utrechtski ugovor^[96] (ugovor koji je prestao da važi još od 1793. i od tog doba nije nikada više bio obnovljen) i zato što je počinio »verolomstvo« prema engleskoj kruni. Bilo je neke istine u vezi s tim verolomstvom, ali, kako su kasnije pokazali objavljeni dokumenti, Palmerston je najrafiniranijom spletkom uvukao francuski dvor u to verolomstvo, kako bi dobio *izgovor* za raskid. Lukavi Louis-Philippe je smišljao kako da mu doskoči, ali je uspeo samo da upadne u brižljivo postavljenu klopku »šaljivog« vikonta. Samo je februarska revolucija tada sprečila izbijanje rata između Engleske i Francuske.

Naslov originala:

Zur Geschichte der französischen Allianz

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 115 od 9. marta 1855.

Karl Marx

Istražni komitet

London, 7. marta. Glas o predstojećem raspuštanju parlamenta pod izgovorom da istražni komitet kompromituje savezništvo s Francuskom, kako izgleda, dobija svoju potvrdu. Dopisnik lista »The Morning Advertiser« primećuje povodom toga:

»Ko je dao komiteru javno obeležje? Lord Palmerston, koji, kako se govori, hoće da raspusti Dom. Roebuck, koji je tražio i izbio se za istragu, zahtevao je tajnost. Lord Palmerston koji je bio protiv istrage, ali mu je nametnuta, bio je za javnost. On je prvo naterao komitet da pođe putem koji je najneprijatniji za našeg stranog saveznika, a zatim ministar uzima ovu neprijatnost kao razlog da raspu. ti Dom, da obustavi istragu i da se zbog ove stvari zjurado smeje.«

U uvodnom članku »The Morning Herald« o istoj stvari kaže, između ostalog:

»Kad su savezničke armije zauzele svoje položaje pred Sevastopoljem, engleski kontingent bio je jači, a opustošenje naše armije, do koga je posle došlo, može se u potpunosti pripisati nedostatku rezervi na Sredozemnom moru i organizovane milicije u zemlji, pošto je zbog ovih uzroka engleska armija bila lišena neophodnih pojačanja. Pokušaj da se ime naših saveznika uplete u debatu, predstavlja slabo prikriveni strateški potez očajnih i nesavesnih ljudi da zaštite sami sebe od istrage, koja će, kako im je poznato, nužno biti kobna za njihov budući politički opstanak. Lord Clarendon je neredovnim putem tražio sastanak s carem samo zato da bi od njega dobio neku izjavu ili mišljenje koje bi se moglo tumačiti kao neodobravanje istražnog komiteta. Kad se to najzad postiglo, ovi patriotski ministri su postavili sebi za cilj da pokušaju da zaplaše Dom pretnjom o raspuštanju i da apeluju na zemlju parolom: *U opasnosti je savez s Francuskom!*«

Ako ovaj izgovor služi engleskoj vladi kao sredstvo za oslobađanje od istražnog komiteta, jasno je da on isto toliko doprinosi i ugrožavanju saveza s Francuskom, te tako izaziva posledicu koju, navodno, treba da spreči. Uveravanjem da od komiteta treba odustati zato što bi on otkrio »delikatne i opasne« tajne, koje kompromituju savezničku

Francusku — saveznička Francuska je već kompromitovana. Onemogućavanje rada komiteta govorilo bi protiv nje glasnije nego što to bio u stanju sam komitet. Osim toga i najmanje poznavanje kolebljivosti engleskog javnog mnjenja mora nas uveriti da bi svest o jednom tako velikom ustupku inostranstvu, kao što bi bilo onemogućavanje rada jednog parlamentarnog komiteta ili raspuštanje parlamenta navodno na Bonapartin zahtev, prvom prilikom dovela do strahovite reakcije protiv francuskog uticaja.

Iz izveštaja sa prve dve sednice istražnog komiteta navešćemo izlaganja generala ser de Lacy Evansa. Stigavši na Maltu, jedan komesar koji je upućen tamo nešto pre polaska armije iz Engleske, utvrdio je, na svoje zaprepašćenje, da nije bila kupljena nijedna mazga. U Skadru nisu bile izvršene dovoljne pripreme za klanje stoke i pečenje hleba. Već tada neke mere Ministarstva finansija pokazale su vrlo negativno dejstvo. Evans tvrdo veruje da je rat započet sa iluzijom da će se stvari urediti bez ijednog metka, i da nema neophodne potrebe za podizanjem bilo kakvih skladišta. Iako provijantura stoji pod kontrolom glavnokomandujućeg generala, ipak je ona tesno bila povezana i sa Ministarstvom finansija (dakle, sa predsednikom vlade) a činovnici provijanture mora da su se rukovodili mišljenjem da je preterano praviti izdatke potrebne za jedan stvarni rat. Kod Varne nije organizovano gotovo ništa za negu ranjenika. Očigledno je prevladao utisak da će to biti rat bez ranjenika. Kad su Rusi prešli Dunav, Omer-paša je zamolio Engleze za pomoć. Odgovorili su mu da armija ne raspolaze potrebnim transportnim sredstvima, za koja se trebalo pobrinuti mnogo ranije. Vlada je i dalje čekala note i zapisnike iz Beča i nije činila velike napore da pripremi armiju za marš. Za odugovlačenja ove vrste odgovornost snosi, naravno, vlada a ne provijantura. Rusi su već bili počeli sa opsadom Siliistrije, a armija još uvek nije bila spremna za marš. Za snabdevanje armije životnim namirnicama bila su zadužena dva odseka — provijantura i odsek komandanta glavnog stana. Na dnevnom redu su bili konflikti s provijanturom. Njeni činovnici su mogli da budu dobri pisari u Ministarstvu finansija. Oni su zaista stalno pisali pisma Ministarstvu finansija. U boju su se pokazali nesposobni. Čak i na 18 milja od Varne dopremanje životnih namirnica predstavljalo je veliku teškoću. Tamo se pokazalo da je osoblja u provijanturi toliko malo, da mu se moralo pridodati još 100 oficira. Visok procenat smrtnosti u redovima vojnika kod Varne najvećim delom je rezultat potištenosti, kao posledice ubitačne i duge neaktivnosti.

U vezi s položajem trupa na Krimu de Lacy je delimično ponovio poznate stvari — nedostatak životnih namirnica, odeće, baraka itd., itd. Navodimo samo još sledeće izjave u vezi s pojedinostima:

»Filder, star i prestar, još za vreme pirinejskog rata rukovodilac provijanture, sada komandant glavnog stana, nikada se nije savetovao sa mnom o potrebama

moje divizije; dužnost mu je da se stara o tome; tražio sam da to čini, no Filder je odbio; Filder je, razume se, pod Raglanovom komandom ali pored toga stoji i u direktnoj prepisci 's Ministarstvom finansija'. Upotrebljavanje konja iz artiljerije i konjice za furaž bilo je vrlo necelishodno. To je imalo za posledicu da su moji topovi u poslednje vreme bili samo upola snabdeveni konjima.« «Put od luke u Balaklavi do logora bio je veoma razmekšan i mokar. Da je 1000 ljudi samo 10 dana radilo na tome, put bi bio osposobljen za saobraćaj; ali ja mislim da su svi ljudi, koji su za to mogli biti odvojeni, upotrebljeni za kopanje rovova.»

Na kraju, Evans objašnjava uzroke gubitaka engleske armije pod Sevastopoljem:

«Ubeđen sam u to da nedostaci u dopremanju odeće, hrane i goriva ne bi prouzrokovali veliku smrtnost i bolest u armiji, da vojska nije bila iznurena kopanjem rovova. Iscrpljenost ljudi imala je vrlo štetne posledice. Od samog početka obim radova koje su imali da obave bio je u potpunoj nesrazmeri sa brojem ljudi. Prenaprezanje u toku noći predstavljalo je, nesumnjivo, glavni uzrok stradanja armije.»

Naslov originala:

Untersuchungskomitee

Prvi put objavljeno u listu

«Neue Oder-Zeitung»

br. 117 od 10. marta 1855.

Karl Marx

Briselski »Memoire«

London, 7. marta. »The Morning Post«, Palmerstonov privatni list, donosi danas poznati briselski »Memoire«^[91] u engleskom prevodu sa kratkim uvodom u kome se iznosi pretpostavka da je autor pamfleta princ Napoleon. Istovremeno ovaj isti list donosi jedan uvodni članak, pun zlobnih napada na Napoleona Bonapartu, sa neukusno često ponavljanim zaključkom da »samo jedan ruski špijun« može biti autor tih »Memoire«.

Pod izgovorom da uzima u zaštitu Louis-a Bonapartu pred njegovim rođakom i da čuva uspomenu na neokaljanog Achille Leroya, alias Florimonda, alias de Saint-Arnaud-a, »Post« očigledno ima nameru samo da nagomila materijal za koliziju između Francuske i Engleske. Saint-Arnaud je bio jedan od onih *saints*¹, koji se sreću u kalendarima francuskog industrijskog plemstva svih vremena, na primer, Saint-Germain, Saint-Georges itd. Listu »The Morning Post« pripada zasluga za kanonizaciju ovih saints i za njihovo pretvaranje u svece u skladu sa društvenim položajem. Tvrdnja da »Memoire« otkriva Rusima »vojne« tajne potpuno je apsurdna. Ni u Engleskoj ni u Americi ili Nemačkoj kritika nije čekala na »Memoire« da bi krimsku ekspediciju ocenila kao neuspeh. »Memoire« nisu dodali ništa novo do sada izrečenim kritikama, mada im pripada zasluga za slikanje intimnih portreta mediokriteta koji su kod Sevastopolja imali odlučujuću reč. Samo Rusima ide u račun da se održe iluzije o krimskoj ekspediciji, a patos kojim »Post« deklamuje o ruskim agentima i ruskim špijunima podseća na Eshina koji se takođe hvalio da je prvi prozeo planove makedonskog cara, istovremeno optužujući Demostena da ga je potkupio Filip. No mi smo, naravno, daleko od toga da princa Napoleona Bonapartu prikažemo kao Demostena.

Naslov originala:
Das Brüsseler »Memoires

Prvi put objavljeno u listu
»Neue Oder-Zeitung«
br. 118 od 11. marta 1855.

¹ svetaca

Karl Marx

Irska osveta

London, 13. marta. Irska se osvetila Engleskoj u *socijalnom* pogledu time što je svakom većem engleskom fabričkom, lučkom ili trgovačkom gradu podarila po jednu *irsku četvrt*, a u *političkom* pogledu time što je britanskom parlamentu podarila »Irsku brigadu«^[24]. Godine 1833. ocrnio je Danijel O'Connell vigovce izjavivši da su »niski, krvožedni i brutalni«. Godine 1835. on je postao najkorisnije oruđe tih vigovaca, i Melbourne-ova uprava, iako je većina Engleske bila protiv nje, održala se od aprila 1835. do avgusta 1841. zahvaljujući podršci O'Connella i njegove Irske brigade. Šta je stajalo između O'Connella iz 1833. i O'Connella iz 1835? Stajao je takozvani »Lichfield-House«-sporazum^[97] po kojem je vigovska vlada obezbeđivala O'Connellu svoje »pokroviteljstvo« u Irskoj, a O'Connell vigovskoj vladi glasove Irske brigade u parlamentu. Samo što su vigovci oboreni, otpočela je agitacija »kralja Dana« za Repeal^[98], no čim su torijevci bili potučeni, srozao se »kralj Dan« ponovo na običnog advokata. Smrću O'Connella nije prestao uticaj Irske brigade. Naprotiv, pokazalo se da ona za ovaj uticaj ne duguje talentu jednog jedinog čoveka, već dejstvu opštih uslova. Velike tradicionalne partije engleskog parlamenta, torijevci i vigovci, bile su otprilike podjednake snage. Stoga nije nikakvo čudo što su nove brojno slabe frakcije, koje su zauzele svoje mesto u reformisanom parlamentu — Mančesterska škola^[45] i Irska brigada — morale rešavati ishod stvari i odlučivati o pobjedniku. Otuda značaj »irske četvrti« u britanskom parlamentu. Posle O'Connellove smrti nije više bilo moguće pokrenuti irske mase pomoću »Repeal«-a. I »katoličko« pitanje moglo je da posluži samo još od slučaja do slučaja. Od vremena katoličke emancipacije to pitanje više nije moglo biti stalna tema agitacije. Irski političari bili su, dakle, prinuđeni na ono što je O'Connell stalno izbegavao i odbijao — da potraže koren irske nevolje — da pitanje odnosa oko vlasništva zemlje i reformu tih odnosa postave kao izbornu parolu koja bi im pomogla da budu izabrani u parlament. Čim bi se jednom našli u parlamentu, koristili bi pitanje prava zakupa, kao nekad Repeal, za sklapanje novog »Lichfield-House«-sporazuma.

Irška brigada je svrgla Derbyjevu vladu. Domogla se jednog mesta — makar i drugorazrednog — u koalicionoj vladi. A za šta ga je koristila? Ona je pomogla koalicioni da »gurne u vodu« mere za reformu odnosa oko posedovanja zemlje u Irskoj. Torijevci, verujući u patriotizam Irske brigade i u nadi da će ih pridobiti za sebe, bili su odlučili da sami predlože ove mere. Palmerston koji kao rođeni Irac poznaje svoju »irsku četvrt«, obnovio je sa svoje strane »Lichfield-House«-sporazum iz 1835. na široj osnovi. Keogha, šefa Irske brigade, postavio je za Attorney-General¹ Irske. Fitzgeralda, takođe liberalno-katoličkog člana parlamenta iz Irske, za Solicitor-General²; trećeg člana brigade postavio je u pravni savet lorda Lieutenanta³, tako da se ceo pravni generalštab irske vlade sada sastoji od irskih katolika. Monsella, *Clerk of Ordnance*-a⁴ koalicije, Palmerston je ponovo potvrdio na tom položaju posle izvesnog kolebanja, iako Monsell, kao što je ispravno primetio Muntz (poslanik Birminghama i fabrikant oružja), nije u stanju da razlikuje musketu od puške sa iglom za okidanje. Namesnicima grofovija Palmerston je naložio da, prilikom postavljanja na pukovničke i druge više položaje u irskoj miliciji, svuda daju prednost šticienicima irskih sveštenika, povezanih sa Irskom brigadom u parlamentu. Prelazak serjeanta⁵ *Shee*-a na stranu vlade pokazuje da je Palmerstonova politika već imala dejstva. To se, dalje, vidi još i po tome što je katolički biskup iz Etlone postigao to da Keogh ponovo dobije na izborima, dok je katoličko sveštenstvo potpomoglo da Fitzgerald, takođe, bude ponovo izabran. Kad bi ponegde niže katoličko sveštenstvo uzimalo »irski patriotizam« ozbiljno i bilo u opoziciji prema članovima brigade koji su se priklonili vladi, dobijalo je prekore od svojih biskupa koji su bili posvećeni u tajne diplomatije.

»Između lorda Palmerstona i irskog sveštenstva vlada potpuno razumevanje«, jadikujući uzvikuje jedan protestantsko-torijevski list. »Ako Palmerston preda Irsku sveštenicima ovi će u parlament izabrati one poslanike koji će predati Englesku Palmerstonu.«

Irška brigada služi vigovcima za to da bi dominirali u engleskom parlamentu; vigovci se odužuju bacajući brigadi položaje i plate; katoličko sveštenstvo dozvoljava jednima da kupuju a drugima da se prodaju pod uslovom da njegov uticaj bude priznat, učvršćen i širen i na jednoj i na drugoj strani. Ali vrlo je interesantna pojava da sa porastom irskog *političkog* uticaja u Engleskoj podjednako opada kelt-ska moć u Irskoj u *socijalnom* pogledu. Čini se da su »irska četvrt« u parlamentu i irsko sveštenstvo podjednako nesvesni činjenice da iza njihovih leđa jedna anglosaksonska revolucija iz osnova preo-

¹ državnog tužioca — ² visokog sudskog činovnika Krune bez mesta u kabinetu — ³ lorda namesnika — ⁴ sekretara za pitanja ratne opreme — ⁵ visokog pravozastupnika opšteg (ili javnog) prava

bražava irsko društvo. Ova revolucija sastoji se u tome što irski sistem agrikulture ustupa mesto engleskom, što sistem malih zakupa ustupa mesto sistemu krupnih — isto onako kao što se stari zemljoposednici povlače pred novim kapitalistima.

Glavni momenti koji su doveli do pojave ovog preokreta jesu sledeći: glad 1847, koja je usmrtila oko milion Iraca, iseljavanje u Ameriku i Australiju, koje je očistilo još jedan milion s irskog tla i još uvek odnosi nove hiljade; neuspeli ustanak 1848^[99] koji je slomio i poslednju veru Irske u sopstvene snage; najzad, akt parlamenta koji je prepustio imanja starog prezaduženog irskog plemstva udarcima izvršitelja i licitaciji i proterao ih sa zemlje isto onako kao što je strah da ne umru od gladi oterao male zakupce, podzakupce i bezemljaše.

Naslov originala:

Irlands Rache

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 127 od 16. marta 1855.

Friedrich Engels

Događaji na Krimu⁽¹⁰⁰⁾

London, 16. mart. Iluzije kojima su nesposobnost zvaničnih organa, engleske ministarske spletke i koristoljubivi bonapartizam obavijali sve vojne operacije na Krimu, počinju da se tope zajedno sa snežnim pokrivačem koji je poslednjih meseci pokrivaio bojište. Pamflet Jérôme-a Bonaparte (mlađeg)⁽⁹¹⁾ jasno pokazuje da su u vreme kada su poslovi na Krimu išli naopako,

»komandanti savezničkih vojski dobijali naređenja od vlada da skrivaju i prećutkuju one teškoće na koje je naišlo zauzimanje Sevastopolja«.

To se potpuno potvrđuje izveštajima tih generala, a naročito glasovima koje oni proturaju o tome da će se juriš izvršiti određenog dana. Oni su od 5. novembra do početka marta držali javnost s jedne i s druge strane Kanala u stalnom očekivanju tog prizora.¹ Međutim, dugotrajnost opsade izazvala je u samom logoru nešto slično javnom mnenju, zasnovanom na jasno izraženom mišljenju oficira specijalista, tako da gospoda iz Generalštaba više ne mogu zuckati o tome da će se juriš izvršiti određenog dana i da će grad biti zauzet. Sada se time ne može obmanuti nijedan običan vojnik. Karakter odbrambenih utvrđenja, nadmoćnost neprijateljske vatre, nesklad između opsadničkih vojnih snaga i zadatka koji im je postavljen, i, pre svega, odlučujući značaj severnih utvrđenja — shvaćeni su u ovom trenutku suviše dobro a da bi se mogle ponoviti stare priče. Sami smo čitali pisma engleskih oficira koja o tome ne ostavljaju nikakve sumnje.

Krajem februara trebalo je da saveznici imaju kod Sevastopolja

---

¹ U listu »New-York Daily Tribune« br. 4353 od 2. aprila 1855. sledi rečenica: »Mada je stalno odgađan, svako odugovlačenje je trebalo da potraje samo kratko vreme, a radoznalost javnosti se time samo pojačala. Ali sada stvari počinju da dobijaju drugi obrt i . . .«

58 000 Francuza, 10 000 Engleza i 10 000 Turaka, tj. svega oko 80 000 ljudi. Međutim, čak i da imaju 90 000 saveznici neće biti u stanju da jednim delom podržavaju opsadu, a drugi deo odvoje za ofanzivna dejstva protiv Rusa u Bahčisaraju, jer bi saveznička operativna armija kod Bahčisaraja mogla upasti samo sa 40 000 ljudi dok bi im Rusi mogli suprotstaviti najmanje 60 000, a da i ne govorimo o nepristupačnosti bokova između Inkermana i Balaklave.¹ Na taj način saveznici će ostati pod opsadom na svom Hersonesu sve dok ne budu u stanju da pređu Čornuju sa armijom od oko 100 000 ljudi. Ali oni se upravo vrte u začaranom krugu: Ukoliko više ljudi ubacuju u ovu kužnu mišolovku, utoliko im više bolesti odnose ljude; a ipak jedini način da se otuda srećno izvuku jeste da pošalju što više trupa.

Druga mera koju su izmislili — turska ekspedicija u Evpatoriju — bukvalno je ponavljanje prvobitne greške. Turci, koji su se iskrcali u Evpatoriju, isuviše su slabi za to da bi mogli prodreti duboko u unutrašnjost zemlje. Utvrđenja oko toga mesta su toliko velika da bi za njihovu zaštitu bila potrebna armija od nekih 20 000 ljudi.² Osim toga, protezanje utvrđenog logora, koji je namenjen za smeštaj 40 000 ljudi, mora biti toliko veliko da je potrebna skoro polovina toga odreda za aktivnu službu u slučaju napada. Na taj način, za zaštitu grada treba gotovo 20 000, tako da ostaje samo 20 000 za operacije na otvorenom polju. Ali se 20 000 ljudi ne mogu usuditi da se udalje od Evpatorije više od nekoliko milja, a da se ne izlože raznim vidovima napada s bokova i iz pozadine, pa čak i opasnosti da ih Rusi odseku od veze sa gradom. A Rusi, koji imaju dva pravca za odstupanje — prema Perekopu i Simferopolju — i koji pri tome ostaju na sopstvenoj teritoriji, mogu izbeći svaki odlučujući sukob sa 20 000 Turaka koji bi se pojavili iz Evpatorije. Deset hiljada Rusa, koji bi se nalazili na udaljenju jednodnevnog marša od grada, mogu ugrožavati 40 000 Turaka prikupljenih u tom gradu. Svakih deset ili dvanaest milja, koje bi Rusi napustili u povlačenju smenjivalo bi onaj broj Turaka koji se može udaljiti na veće odstojanje od svoje operacijske baze. Drugim rečima, Evpatorija je drugi Kalafat, ali s tom razlikom što je Kalafat imao Dunav u pozadini a ne Crno more, i što je bio odbrambeni položaj, dok je Evpatorija napadni položaj. Ako je 30 000 ljudi u Kalafatu moglo da vodi uspešnu odbranu, povezanu sa slučajnim i u isto vreme uspešnim ispadima na datom

---

¹ U listu »New-York Daily Tribune« slede reči: »i stoga bi na moralnu nadmoć savezničke armije znatno uticali manevri koje brojno nadmoćni Rusi nisu mogli da primene ni kod Balaklave ni kod Inkermana«. — ² U listu »New-York Daily Tribune« sledi rečenica: »Izveštaji o „bici“ kod Evpatorije 17. februara navode za zaključak da je najmanje polovina od 40 000 ljudi sabranih na tom mestu angažovana pri odbrani.«

odstojanju, to je 40 000 ljudi u Evpatoriji isuviše veliki broj za zaštitu mesta koje je u toku pet meseci držalo oko 1000 Engleza i Francuza, a odveć mali broj za bilo kakvu ofanzivnu operaciju. Kao rezultat — dovoljna je jedna ruska brigada, a u svakom slučaju jedna divizija da na mestu prikuje čitavu Tursku vojsku u Evpatoriji.

Takozvana *bitka kod Evpatorije*^[101] bila je prosto izviđanje koje su izvršili Rusi. Oni su sa 25 000 do 30 000 ljudi prišli Evpatoriji sa severozapada, tj. sa strane sa koje se jedino mogla ugroziti, pošto je sa juga zaštićena morem, a sa istoka blatnjavim jezerom Sasik. Zemljište severozapadno od grada predstavlja nisku valovitu površinu, koja, sudeći po mapama i iskustvu ove poslednje operacije, ne dominira gradom u granicama topovskog dometa. Pošto su bili za 10 000 ljudi slabiji od posade i pošto su na oba krila, a naročito na desnom, bili u zoni dejstva vatre ratnih brodova usidrenih u zatonu, Rusi nisu mogli imati ozbiljnu nameru da zauzmu grad na juriš. Zato su se ograničili na energično izviđanje. Oni su počeli time što su sa čitavog svog fronta otvorili artiljerijsku vatru na takvom odstojanju koje je isključivalo mogućnost nanošenja ozbiljnije štete, zatim su sve više i više približavali svoje baterije, zadržavajući svoje kolone što dalje od vatrene linije, a kasnije ih pokrenuli napred kao da će napadati, da bi time naterali Turke da pokažu svoje snage, i izvršili napad na takvu tačku gde su im zakloni koje obrazuju spomenici i rastinje groblja omogućili da se primaknu blizu odbrambenih utvrđenja. Pošto su stekli određeno mišljenje u pogledu položaja i jačine utvrđenja kao i o približnoj brojnoj jačini posade, oni su se povukli, što bi učinila i svaka druga vojska kojom se mudro rukovodi. Njen cilj je bio postignut; da je pretrpela veće gubitke od Turaka razumljivo je samo po sebi. Saveznički komandanti su taj savršeno jednostavan poduhvat naduvali do stepena slavne pobeđe. Šta to dokazuje osim velike pretenzije na pobeđe i malog broja stvarno izvojevanih? Naravno, Rusi su učinili veliku grešku što su dozvolili saveznicima da se pet meseci održe u Evpatoriji dok nisu stigli Turci. Bila bi dovoljna jedna ruska brigada sa dovoljnom količinom topova od 12 funti da ih baci u more, dok bi laka zemljišna utvrđenja, podignuta na obali mora, mogla držati na pristojnom odstojanju i same ratne brodove. Da su savezničke flote poslale jake ratne brodove u Evpatoriju, bilo bi moguće spaliti ovo mesto i učiniti ga savršeno nepogodnim za operacijsku osnovicu desantnih trupa. Međutim, prema sadašnjem stanju stvari, Rusi mogu biti sasvim zadovoljni time što su ostavili Evpatoriju u rukama saveznika. Četrdeset hiljada Turaka — poslednji ostatak jedine turske armije koja zaslužuje uvaženje i kojim Turska raspolaže — opsednuto je u logoru, u kome ih 10 000 Rusa može ugrožavati i gde su izloženi svim bolestima i patnjama koje se pojavljuju tamo gde su prikupljene velike mase ljudi; tih 40 000 paralisanih Turaka predstavlja solidan odbitak od savezničkih ofanzivnih snaga.

Francuzi i Englezi¹ zatvoreni u logoru na Heraklejskom Her-sonesu; Turci u logoru u Evpatoriji; Rusi u slobodnoj vezi sa severnom i južnom stranom Sevastopolja, — to su slavni rezultati petomesečnih eksperimenata na Krimu. Tome se pridružuje niz političkih i ratnih momenata, čije ćemo razmatranje ostaviti za sledeće pismo.

Naslov originala:

Krimische Angelegenheiten

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 131 od 19. marta 1855.

---

¹ U listu »New-York Daily Tribune« ovde su dodate reči: »pošto su izgubili 50 000 - 60 000 ljudi«.

Friedrich Engels

Sudbina velikog pustolova

Pre neki dan smo objavili neke zanimljive izvode iz pamfleta koji je nedavno publikovao princ Napoleon^[91], te ne sumnjamo da su naši čitaoci tome posvetili odgovarajuću pažnju^[102]. Taj pamflet otkriva neobičnu i veoma važnu činjenicu da je krimska ekspedicija bila originalan izum samog Louis-a Bonaparte; da ju je on razradio do tančina, bez ičije pomoći; da je svoj sopstveni rukopis o tome poslao u Carigrad, da bi na taj način izbegao prigovore maršala Vaillant-a. Kako je sve to poznato, jedan veliki deo sramnih vojnih grešaka u vezi sa ovom ekspedicijom objašnjen je dinastičkim potrebama njihovog autora. To je imao da nametne admiralima i generalima na ratnom savetu u Varni St. Arnaud, koji se otvoreno pozivao na autoritet »imperatora«, dok je taj vladar, zauzvrat, sva suprotna gledišta javno nazvao »bojažljivim savetima«. Kad su se našli na Krimu, Arnaud je rado prihvatio Raglanov zaista bojažljiv predlog da se maršira na Balaklavu, jer to je vodilo neposredno, ako ne u sam grad, ono bar negde u blizinu Sevastopolja. Mahnita nastojanja da se izvrši opsada, iako bez dovoljno sredstava za to — želja da se otvori vatra, koja je učinila da Francuzi do te mere zanemare čvrstinu svojih utvrđenja, da im je neprijatelj već za nekoliko časova učutkao baterije — zatim premorenost vojnika u rovovima usled preterane angažovanosti, što se sada pokazalo kao jedan od glavnih uzroka uništenja britanske armije — besmislena i nekorisna kanonada od 17. oktobra do 5. novembra — zanemarivanje svih odbrambenih utvrđenja, pa čak i potrebe za odgovarajućim zauzećem prevoja prema Čornoj, što se završilo gubitkom Balaklave i Inkermana — sve je to danas tako jasno objašnjeno, da se jasnije ne bi moglo poželeti. Dinastija Bonaparte je bila odlučila da po svaku cenu zauzme Sevastopolj, i to po najkraćem postupku; a savezničke armije su to morale da izvrše. Ako Canrobert-u to pođe za rukom, on će postati maršal Francuske, grof, vojvoda, princ, što god želi, i to sa neograničenom moći vršenja »nepravilnosti« u finansijskim poslovima; ali, ako mu se ratna sreća ne bude osmehnula, on će za imperatora biti izdajnik i moraće da ode

u izgnanstvo i da se pridruži svojim bivšim kolegama Lamoričière-u, Bedeau-u i Changarnier-u. A Raglan je bio dovoljno mekan da popusti pred svojim zainteresovanim kolegama.

Međutim, sve je ovo najvažniji vid posledica proizišlih iz ovog imperatorskog plana operacija. Devet francuskih divizija, koje odgovaraju snazi od 31 bataljona, angažovane su u jednom beznađnom poslu. I pored najvećih napora i najvećih žrtava ništa nije postignuto; Sevastopolj je jači nego ikad ranije; francuski rovovi — kako saznajemo iz verodostojnih izvora — još uvek se nalaze na čitavih tri stotine metara od ruskih utvrđenja, dok su britanski rovovi dva puta dalje; general Niel, koga je poslao Bonaparta da izvrši inspekciju opsade, izjavljuje da o nekom napadu ne može biti ni govora; on je glavne tačke napada premestio sa francuske na britansku stranu, čime je ne samo produžio opsadu, već je i glavni napad usmerio na jedno predgrađe, koje, čak ako bude i zauzeto, od grada još uvek razdvaja mali zaliv. Ukratko, pribegava se čas ovom čas onom sredstvu, čas ovom čas onom izgovoru samo zato da bi se podgrejavala, ne nada, već samo nešto što tek podseća na neku nadu u uspeh. I pošto su stvari dostigle ovu tačku, pošto je jedan opšti rat na Kontinentu sasvim blizu a sveža ekspedicija na Baltik se priprema — ekspedicija koja mora nešto da učini u ovo godišnje doba i koja zato mora da ima jače kopnene snage nego ona iz 1854 — u ovom času Louis-a Bonapartu podbada tvrdoglavost da još pet pešadijskih divizija baci u ovo krimsko blatište u kojem ne samo pojedinci, nego i čitavi pukovi nestaju kao začarani! I kao da to nije bilo dovoljno, nego je i on sam odlučio da lično ode tamo da bi prisustvovao poslednjem napadu njegovih vojnika.

Takva je situacija u koju je prvi stratezijski eksperiment Louis-a Bonaparte uvalio Francusku. Taj čovek, koji iz nekakvog razloga smatra da je predodređen da bude veliki zapovednik, kao što je to donekle bio osnivač njegove dinastije, u samom početku se pokazao samo kao uobraženi nespretnjaković. Na osnovu veoma ograničenih podataka, on stvara plan ekspedicije na nekih 3000 milja udaljenosti od mesta zbiivanja, detaljno ga razrađuje i, ne konsultujući nikoga, tajno ga šalje svome glavnom generalu, koji, mada samo nekoliko stotina milja udaljen od mesta za napad, isto tako nema pojma o tome na kakve će prepreke i kolike neprijateljske snage naići. Otkako je ekspedicija počela, samo se nesreće redaju jedna za drugom; čak je i pobjeda gora od sterilnosti, a jedini ishod je propast same ekspedicione armije. Ni Napoleon, u svojim najboljim danima, nikada se ne bi tako tvrdoglavo držao jednog ovakvog poduhvata. U takvim situacijama on je uvek nalazio neko novo rešenje: iznenada bi prebacio svoje trupe na neki nov položaj za napad, i sjajnim manevrom, krunisanim uspehom, čak bi i privremeni poraz učinio da izgleda samo kao jedan od doprinosna krajnjoj pobjedi. Šta bi bilo od njega da je išao do kraja Asperna?⁽¹⁰³⁾ On je samo u vreme svoga propadanja, kad je grom 1812. uzdrmao njegovu veru u sebe, došao u položaj da mu se snaga volje pretvori

u slepu tvrdoglavost, te je zato kod Lajpciga^[104] ostao do kraja na položaju na kojem, da je slušao svoje vojničko rasuđivanje, nikada ne bi ostao. Ali upravo je u tome razlika između te dvojice imperatora; ono što je za Napoleona bilo svršetak, za Louis-a Napoleona je početak.

Sasvim je verovatno da je Louis Bonaparte čvrsto odlučio da lično ode na Krim i sam zauzme Sevastopolj. On možda odlaže svoj dolazak, ali ne postoji ništa, sem mira, što bi moglo da ga pokoleba u toj odluci. I zaista, on je svoju sudbinu vezao za tu ekspediciju koja predstavlja njegov prvi vojni poduhvat. Ali kad on stvarno bude krenuo na Krim, moglo bi se reći da će taj datum istovremeno biti i datum četvrte i najveće francuske revolucije. Svi u Evropi to osećaju. Svi ga odvrćaju od toga. Kad se taj njegov nameravani odlazak na Krim pomene, cela francuska srednja klasa uzdrhti. Ali heroj od Strazbura^[105] je nepokolebljiv. Kockar celog svog života, kockar koji je u poslednje vreme navikao da igra samo visoku igru, stavlja sve što ima samo na jednu kartu, na kartu svoje »zvezde«, i to protiv najstrašnijih suparnika. Osim tog, on sasvim dobro zna da su nade buržoazije da će se kriza izbeći ako ga zadrže u Parizu, potpuno neosnovane. Bio on tamo ili ne, sudbina Francuske imperije, sudbina njenog društvenog poretka, još uvek se rešava tamo u rovovima ispred Sevastopolja. Ako i suprotno očekivanjima bude imao uspeha, on će svojim prisustvom tamo prekoračiti barijeru koja jednog drumskog razbojnika odvaja od heroja, bar u očima Evrope; a ako ne bude imao uspeha, onda je sigurno svršeno s njegovom imperijom. Da on računava i s takvom mogućnošću, vidi se iz njegove namere da sa sobom povede i svog suparnika i verovatnog naslednika, mladog Jérôme-a Bonapartu u generalskoj uniformi.

Ova ekspedicija na Krim trenutno nikom bolje ne odgovara nego Austriji. Krimsko blatište, koje armijskim korpusima crpe snagu i slabi kako Francusku tako i Rusiju, moraće, ako bitka pred Sevastopoljem potraje još koji mesec, omogućiti Austriji, kao glavnom arbitru na Kontinentu, da kompaktnu masu od njenih 600 000 bajoneta baci na svoj tas vage, koji će pretegnuti. Ali, srećom, postoji jedna protivteža ovoj austrijskoj supremaciji. Onog trenutka kad Francuska ponovo krene svojim revolucionarnim putem, ova austrijska snaga će se raspasti na svoje protivrečne elemente. Nemci, Mađari, Poljaci, Italijani i Hrvati će se osloboditi nametnutih veza koje ih međusobno spajaju, i umesto sadašnjih nesigurnih i slučajnih saveza i antagonizama, Evropa će opet biti podeljena na dva tabora sa visoko uzdignutim zastavama i novim parolama. Onda će se borba voditi samo između demokratske revolucije i monarhističke kontrarevolucije.

Naslov originala: *Fate of the great Adventurer*

Pisano oko 16. marta 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

»New-York Daily Tribune«, br. 4353 od 2. aprila 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx / Friedrich Engels

Kritika francuskog načina vođenja rata

London, 17. marta. Pošto je pamflet Jérôme-a Bonaparte (mlađeg)^[91] razotkrio da je krimska ekspedicija originalan izum Louis-a Napoleona, da ju je on sam do detalja razradio bez ičije pomoći, da je u rukopisu poslao svoj projekt u Carigrad da bi izbegao prigovore maršala Vaillant-a — pošto je sve to postalo poznato, veliki se deo najgrubljih vojnih grešaka ove ekspedicije može objasniti dinastičkim potrebama njenog autora. U vojnom savetu u Varni ekspedicija je bila nametnuta prisutnim generalima i admiralima direktnim pozivom Saint-Arnaud-a na autoritet »cara«, koji je, sa svoje strane, otvoreno žigosao mišljenje svojih protivnika kao »bojažljive savete«. Budući već na Krimu, Raglan je stvarno dao »bojažljiv savet« za pokret ka Bala-klavi, koji je Saint-Arnaud svesrdno primio, jer je taj savet vodio ako ne pravo u Sevastopolj, a ono bar k njegovim vratima. Grozničavi naponi za ubrzanje opsade, iako za to nije bilo dovoljno sredstava; žed za otvaranjem vatre, koja je prinudila Francuze da u takvoj meri zanemare solidnost svojih utvrđenja da je neprijatelj za nekoliko časova učutkao njihove baterije; prekomerno naprezanje vojnika u rovovima, koje je, kao što je već dokazano, u isto tolikoj meri doprinelo propasti engleske vojske koliko i provijantura, transportna služba, sanitetsko odeljenje, itd.; nepromišljeno i beskorisno bombardovanje od 17. oktobra do 5. novembra; zanemarivanje odbrambenih utvrđenja — sve je to sada dobilo dovoljno objašnjenje. Dinastija Bonaparte osećala je potrebu za zauzimanjem Sevastopolja u što kraćem roku; saveznička armija je bila dužna da to izvrši. U slučaju uspeha, Canrobert bi postao maršal Francuske, grof, vojvoda, knez i sve što god bi zaželeo, sa neograničenim ovlašćenjima u oblasti finansija. U slučaju neuspeha njegova bi karijera bila zapečaćena. Raglan je bio prilična kukavica, pa je popustio svome lično zainteresovanom kolegi.

Ali to svakako nisu najvažnije posledice imperatorskog¹ operacijskog plana. U taj beznadežni poduhvat uvučeno je 9 francuskih

¹ U »Neue Oder-Zeitung«: imperijalističkog

divizija ili 81 bataljon. A priznato je da je poduhvat skoro beznađežan; najveći naponi, ogromne žrtve nisu doveli ni do kakvog rezultata; Sevastopolj je jači nego pre; francuski rovovi — kao što znamo iz verodostojnih izvora — nalaze se na 400 jardi od ruskih utvrđenja, a britanski dva puta dalje. General Niel, koga je Bonaparte poslao da izvrši pregled opsednutih gradova, izjavio je da o jurišu ne može biti ni reči; on je pomerio mesto glavnog napada sa francuske na englesku stranu i time ne samo izazvao odlaganje opsade nego i upravio glavni udar na jedno predgrađe, koje bi, čak i kad bi bilo zauzeto, od grada još odvajao jedan mali zaliv. Ukratko rečeno, jedan projekt za drugim, jedno lukavstvo za drugim i sve to radi toga da bi se podržala ne nada već jedan izgled nade na uspeh. I u vreme kada su stvari dobile takav obrt, kada na Kontinentu postoji sveopšti rat, kada se za Baltičko more priprema nova ekspedicija, — ekspedicija koja će ovoga puta stvarno nešto učiniti i kojoj će zbog toga uskoro biti potrebno više desantnih trupa nego 1854. godine — u takvom momentu Bonaparta je poslao 5 pešadijskih divizija na krimsku močvaru, gde ljudi nestaju a pukovi propadaju tako reći na volšeban način. Da, on je sam odlučio da tamo krene i on će tamo poći ako malo verovatni mir ili ozbiljni događaji na poljskoj granici ne iznude drugo rešenje. Prvi Bonapartin strategijski eksperiment doveo je u takvu situaciju i samog Bonaparta i »carsku« Francusku. Međutim, njega tamo ne gura jedino inat već i fatalistički instinkt da će se sudbina francuskog carstva odlučiti u sevastopoljskim rovovima. Do sada ni jedan Marengo nije opravdao drugo izdanje 18. brimera.^[106]

Može se smatrati ironijom istorije okolnost da je restaurisano carstvo, ma koliko se s mukom trudilo da podražava svoj prototip, prinudeno da svuda radi suprotno onome što je radio Napoleon. Napoleon je napadao u samo srce onih država sa kojima je ratovao; sadašnja Francuska je napala cul de sac¹ Rusije. Cilj nisu bile krupne vojne operacije već uspešni coup de main, prepad, avantura. U tim različitim namerama se i sastoji sva razlika između prvog i drugog carstva i njihovih predstavnika. Napoleon je imao običaj da kao pobednik ulazi u prestonice *savremene* Evrope. Njegov sledbenik je pod raznim izgovorima — radi zaštite pape, zaštite sultana, zaštite kralja Jelina — razmestio francuske garnizone po prestonicama antičke Evrope — u Rimu, u Carigradu i u Atini; time niukoliko nije pojačao svoju moć, već je jedino doveo do rasparčavanja snaga. Napoleonova veština se sastojala u koncentraciji a njegovog sledbenika u rasplinjavanju snaga. Kada je Napoleon bio prinuđen da vodi rat na dva različita bojišta, kao, na primer, u svojim ratovima protiv Austrije, on je odmah koncentrisao najveći deo svojih snaga na odlučujućem operacijskom pravcu (u ratovima sa Austrijom na liniji Strazbur—Beč), ostavljajući srazmerno neznatne snage na pomoćnom bojištu (u Italiji), uveren u to

¹ čorsokak

da će, čak i u slučaju poraza njegovih trupa na pomoćnom bojištu, njegovi sopstveni uspjesi na glavnom pravcu sigurnije zadržati nadiranje neprijateljske vojske nego pružanje neposrednog otpora. Suprotno tome, njegov sledbenik rasejava vojne snage Francuske po mnogim mestima i deo tih snaga koncentriše na onom mestu gde je i manji, pa uopšte i svaki uspeh morao biti plaćen cenom ogromnih žrtava. Osim trupa u Rimu, Atini, Carigradu, Krimu, predstoji da se pošalje još jedna pomoćna armija u Austriju na poljsku granicu, a druga na Baltičko more. Na taj način bi francuska vojska morala da dejstvuje na tri bojišta, udaljena jedno od drugog najmanje po 1000 milja. U skladu sa tim planom bila su, *još pre nego što* je rat u Evropi ozbiljno počeo, izdata naređenja koja su se odnosila na francuske vojne snage u celini. Kada bi Napoleon ocenio da je neki njegov poduhvat neracionalan (kao kod Asperna), on bi, umesto da i dalje nastoji na njegovom izvršenju, umeo odmah da pronade neki novi izlaz, da neprimetno prebaci svoje trupe ka novoj tački napada i da tako blagodareći izvanrednom, uspešnom manevru, ispadne da je delimičan poraz neophodan korak na putu ka konačnoj pobedi. Samo u danima svoga pada, kada je posle 1812. godine izgubio veru u samoga sebe, energija njegove volje se pretvorila u slepu tvrdoglavost, koja ga je prinudila da drži položaje (kao kod Lajpciga) koje bi on kao strateg po svojoj sopstvenoj oceni morao da odbaci. A njegov sledbenik je *prinuden* da počne od onoga čime je završio njegov prethodnik. Ono što je kod jednoga bilo rezultat neobjašnjivih poraza, kod drugoga se javljalo kao posledica neobjašnjivih srećnih slučajnosti. Kod jednoga je zvezda u koju je on verovao bila sopstveni genije; kod drugoga je vera u svoju zvezdu trebalo da zameni genija. Jedan je pobedio istinsku revoluciju jer je bio jedini čovek sposoban da je ostvari; drugi je pobedio ponovo oživelu uspomenu na prošlu revolucionarnu epohu, jer je on nosio ime toga jedinstvenog čoveka, tj. sam on je bio samo uspomena. Moglo bi se lako dokazati da pretenciozna prosečnost njegovog načina vođenja rata nalazi svoj odraz u unutrašnjoj upravi Drugog carstva, da je i ovde iluzija stala na mesto stvarnosti i da »ekonomske« operacije ni u kom slučaju nisu bile uspešnije od vojnih operacija.

Naslov originala:

Kritik der französischen Kriegführung

Prvi put objavljeno u listu

«Neue Oder-Zeitung»

br. 133 od 20. marta 1855.

Karl Marx

Agitacija protiv Pruske — Dan posta

London, 19. marta. Da bismo okarakterisali antiprusko raspoloženje domaće štampe navešćemo dva pasusa — jedan iz lista »The Morning Herald«, organa torijevaca, drugi iz lista »The Morning Post«, Palmerstonovog lista. U vezi sa govorom ser Roberta Peela, novonaimenovanog mladeg lorda Admiraliteta, koji je održao svojim biračima u Portsmautu, »The Morning Herald« primećuje:

»Ser Robert Peel je sasvim tačno izrazio osećanje engleskog naroda kad je zahtevao da se od Pruske traži da sledi izričito proklamovanu politiku ili će naša druga ekspedicija na Baltičko more biti isto onako beskorisna kao što je bila prva. Imali smo dosta protokola, dosta ,tačaka', sada je krajnje vreme da odsečemo Rusiju od njenih izvora pomoći i da izazovemo reakciju unutar Rusije.«

Dopisnik lista »The Morning Post« iz Pariza piše o misiji generala Wedella:

»General Wedell saopštio je Napoleonovom kabinetu dobijene instrukcije. A kakve su te instrukcije? General Wedell izlaže francuskoj vladi: 1. da je njegovo veličanstvo kralj Pruske duboko ožalošćen smrću cara, svoga šuraka; 2. da je Pruska potpuno saglasna sa zapadnim silama u vezi s protokolom od 28. decembra i da je spremna da ga potpiše u bilo kojoj redovnoj formi, te da Pruska stoga mora da zauzme svoje mesto na bečkoj konferenciji. No stvari stoje tako da protokol od 28. decembra nikoga ne obavezuje ni na šta, on pre predstavlja samo diplomatsku skicu za jedno istorijsko delo. A pošto Pruska odbija da potpiše stvarni sporazum o savezu između Engleske, Francuske i Austrije, Wedellova misija može se smatrati zaključenom.«

Poznato je da gospodari Tira i Kartagine, kad su hteli da umilostive bogove, nisu žrtvovali sami sebe, nego su kupovali decu siromaha i bacali ih u užareno naručje Moloha. Oficijelna Engleska propisuje narodu da pogne glavu pred gospodom bogom, da posti i da se kaje za sramotu koju mu je natovarila njegova pređašnja vlada svojim lošim upravljanjem, za milione funti sterlinga koje je beskorisno is-

cedila iz njega, za one hiljade života koje mu je vlada nesavesno otela. Iduću sredu državni savet je proglasio danom pokajanja i molitve »da bi izmolili oprostaj za naše grehe i u najodanijoj i najpobožnijoj formi uputili naše molitve svevišnjem, moleći ga za blagoslov i podršku našem oružju i ponovno uspostavljanje mira za kraljicu i njene zemlje.

Isto onako kao što čini maršal dvora prilikom dvorskih svečanosti, nadbiskup kenterberijski objavio je jedan »formular« za ovu religioznu svečanost, formular u kome je propisano kako se treba obraćati svevišnjem. Pri ovoj neobičnoj konkurenciji između engleske državne crkve i ruske, koja je takođe molila božja za blagoslov ruskom oružju, preimućstvo je očigledno na strani ove poslednje.

»Molitva, koju je propisao nadbiskup kenterberijski«, primećuje »The Leader«⁽¹⁰⁷⁾, »biće, sa stanovišta carevih podanika, molitva kukavica; za Engleze to je molitva licemera. Disidentima ona izgleda kao molitva jedne sekte koja hoće da diktira drugim sektama. Radništvo će je shvatiti kao molitvu bogatih koji pripadaju jednoj sekti i podržavaju ovu maskaradu smatrajući je indirektnim sredstvom za očuvanje svog monopola na rang i položaje. Miropomazanje nadbiskupovo izazvalo je negodovanje radničke klase u raznim krajevima zemlje. Dan posta i skrušenosti za nju je realnost. Za sve druge veroispovesti, osim za onu koja se zove siromaštvo, taj dan znači samo dodavanje jaja i riblje čorbe već uobičajenom obedu i zatvaranje radnji kao nedeljom. Za radnike *dan posta* znači gubitak nadnice a time i gubitak obeda.»

U jednom od prethodnih članaka rekli smo: »Sukob između industrijskog proletarijata i buržoazije ponovo će početi u isto vreme kad sukob između buržoazije i aristokratije bude na vrhuncu.»

Na velikom mitingu, održanom prošlog petka u London-Tavernu, ova rečenica dobila je opipljivu potvrdu. Pre izveštaja o ovom mitingu šaljem nekoliko podataka o sukobima koji su u poslednje vreme izbili između proletarijata i buržoazije i u parlamentu i van njega. Pre kratkog vremena fabrikanti su održali sastanke na kojima je doneta odluka o pokretanju agitacije za uklanjanje oficijelnih »fabričkih inspektora«, pošto ovi, ne samo što se usuđuju da kontrolišu da li se poštuje radno vreme propisano zakonom, nego čak zahtevaju da se u fabrikama stvarno preduzmu mere koje je propisao parlament za zaštitu života i tela radnika od povreda pri radu sa mašinama. Fabrički inspektor za južni Lankašir, poznati Leonard Horner, izazvao je posebne antipatije fabrikanta zato što u svom poslednjem izveštaju nastoji da se u predionicama sprovede zakonom propisana mera, čije je zanemarivanje, kako je naivno uzviknuo jedan fabrikant — naravno član Društva za mir⁽¹⁰⁸⁾ — prošle godine stalo života *samo* pet odraslih radnika.

Ovo se dogodalo *van parlamenta*. U *samom Donjem domu* odbačen je posle drugog čitanja nacrt zakona ser Henryja Halforda, koji je proglašavao nezakonitim »stoppage of wages«. »Stoppage of wages« znači *odbitak od nominalne nadnice* delom na ime globe za narušavanje

fabričkog reda koji je propisao poslodavac, delom — u industrijskim granama u kojima još nije uveden novi sistem — kao odbitak u vidu rente itd. za tkačke razboje iznajmljene radnicima.

Ovaj sistem vlada naročito u fabrikama čarapa u Notingemu; ser H. Halford je izneo da tamo radnik često, umesto da prima platu od preduzetnika, mora preduzetniku, naprotiv, sam da plaća. Pod raznim izgovorima uvedeno je, naime, toliko odbitaka da njihova suma prevazilazi nadnicu, a ovaj višak kapitalista upisuje radniku kao dug. Postavši na taj način dužnik svoga poslodavca radnik je prinuđen da s njim obnavlja ugovor pod sve nepovoljnijim uslovima, sve dok ne postane rob u punom smislu reči, ali bez garancije da će, kao rob, bar održati svoju fizičku egzistenciju.

Dok je nacrt zakona ser H. Halforda, kojim je trebalo ukloniti ovu nepravdu, Donji dom odbacio posle drugog čitanja, nacrt zakona Cobbeta, sina velikog engleskog pamfletiste, — *Dom nije uopšte hteo da uzme u razmatranje*. Ovaj zakon imao je za cilj: 1. da zameni zakon o 10¹/₂ časovnom radnom vremenu iz 1850. zakonom o desetočasovnom radnom vremenu iz 1847^[109]; 2. da pretvori u »stvarnost« zakonom ograničeno radno vreme u fabrikama na taj način što bi se na kraju svakog radnog dana predviđenog zakonom prinudno obustavio rad mašina.

Sutra o mitingu u London-Tavernu.

Naslov originala:

Agitation gegen Preußen — Ein Fasttag

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 137 od 22. marta 1855.

Karl Marx

Jedan miting

London, 20. marta. »The Morning Advertiser« radio je mesecima na stvaranju jednog agitacionog društva pod nazivom »Nacionalno i ustavno udruženje« koje bi imalo za cilj obaranje oligarhijskog režima. Posle mnogih priprema, poziva, raspisa itd. konačno je bio sazvan za prošli petak javni miting u London-Tavernu⁽¹¹⁰⁾. To je trebalo da bude dan rođenja novog udruženja o kome se toliko govorilo. Mnogo pre početka mitinga velika sala je bila prepuna radnika i kad su se konačno pojavili samoizabrani predvodnici novog pokreta, jedva su našli mesta na tribini. Gospodin James Taylor, koji je izabran za predsednika, pročitao je pisma Layarda, ser de Lacy Evansa, Wakleya, ser James Duke-a, ser Johna Shelley-a i drugih, koji su potvrđivali svoje simpatije prema ciljevima udruženja, no istovremeno su, pod raznim izgovorima, odbili poziv da lično prisustvuju mitingu. Zatim se prešlo na čitanje »Poruke narodu«. U njoj se naročita pažnja poklanja vođenju rata na Istoku i ministarskoj krizi. Potom dolazi tumačenje »da umešni ljudi bilo koje klase, a naročito srednji stalež, imaju sve osobine koje su potrebne za preuzimanje upravljanja zemljom«.

Ova nespretna aluzija na naročita prava buržoazije dočekana je glasnim negodovanjem.

»Glavni cilj ovog udruženja«, kaže se dalje, »biće ukidanje aristokratskog monopola na upravnu vlast i položaje, koji je koban po najvažnije interese zemlje. Među sporedne ciljeve spada *ukidanje tajne diplomatije*. Naročita misija udruženja sastojće se u tome da se obrati biračima Ujedinjenog Kraljevstva i da ih upozori da dobro paze čijim će rukama pokloniti materijalna dobra i slobode zemlje, a naročito da više ne daju svoje glasove nasledajući obmanama aristokratije i bogatstva i njihovim marionetama.«

Onda je ustao gospodin *Beales* i u iscrpnom govoru podržao prvi predlog:

«Opasno stanje državnih poslova i očigledna beznadežnost ma kakvog poboljšanja pri sadašnjem oligarhijskom sistemu, koji uzurpira funkcije vlade, zadržava isključivo pravo na položaje i privilegije, navlači na zemlju sramotu i nesreću, — sve to čini neophodnim ujedinjavanje naroda radi uklanjanja starog sistema . . . Stoga se mora obrazovati jedno udruženje pod nazivom 'Nacionalno i ustavno udruženje'.»

Jedna od zvezda Merilebona, gospodin *Nicholay*, podržao je taj predlog. Isto tako i *Apsley Pellatt*, član parlamenta:

«Narod će pristupiti reformi upravljanja sa rešenošću, odmerenošću, istrajnošću, i odlučnošću Cromwellovih *ironsides*¹. Birači u Engleskoj imali bi mogućnost da spreče svaku zloupotrebu, ako bi odlučili da besplatno pošalju u parlament poštene ljude; no oni ne mogu očekivati da budu časno zastupani, ako bi jedan čovek kao što je lord Ebrington prešao iz Merilebona u parlament samo zahvaljujući troškovima u iznosu od 5000 funti sterlinga, dok bi njegov nesrećni protivnik izgubio 3000 funti sterlinga.»

Onda je istupio napred gospodin *Murrough*, član parlamenta, ali je posle znatnog negodovanja prisutnih bio prinuđen da ustupi mesto George-u Harrison-u (radniku i čartisti iz Notingema).

«Ovaj pokret», rekao je Harrison, «predstavlja pokušaj buržoazije da uzme upravljanje u svoje ruke, da razdeli između sebe položaje i penzije i da stvori još goru oligarhiju od ove koja sada postoji.»

On je zatim pročitao jedan *amandman* u kome je i zemljoposedičku i finansijsku aristokratiju proglasio za podjednake neprijatelje naroda i dodao da je za preporod nacije jedino sredstvo — uvođenje *Narodne povelje*^[77] sa njenih 5 tačaka: opšte pravo glasa, glasanje kuglicama, jednaki izborni okruzi, jednogodišnji mandat parlamenta, ukidanje imovinskog uslova.

Ernest Jones (čartistički vođa, član jedne ugledne aristokratske porodice) podržao je amandman i, između ostalog, primetio:

«Narod će upropastiti svoj sopstveni položaj, ako podrži ovaj pokret buržoazije, koja hoće da se dočepa vlasti i položaja. Na tribini bi se našlo, bez sumnje, mnogo gladnih premijer-ministara» (*cheers*²), «mnogo lovaca na položaje in *partibus*³» (*cheers*). «Narod ipak ne sme da stupa u savez sa *Brightima* i *Cobdenima* i sa interesima novčanog kapitala. Ne zemljoposedička aristokratija, nego su se predstavnici novčanog kapitala suprotstavili uvođenju jednog humanog zakona o fabrikama, odbacili nacrt zakona protiv *stoppage of wages* (protiv odbitaka od nominalne nadnice), sprečili prihvatanje jednog valjanog zakona o udruženjima, i pre svega predstavnici novčanog kapitala i vlasnici fabrika su ti koji teže ugnjetavanju i ponižavanju naroda. Ja sam sa svoje strane u svakom trenutku spreman da se priključim onom pokretu koji ima za cilj suzbijanje uticaja vojvode *Devonshire-a*

¹ (ljudi gvozdenih pesnica; ovde:) gvozdenih konjanika — ² odobravanje — ³ bez službe

i drugih, ali ne radi toga da na njihovo mesto budu postavljeni vojvoda Fabrička prašina i lordovi od Vretena.» (cheers i smeh) »Rečeno je da je radnički pokret, da je čartistički pokret mrtav. Ja ovde izjavljujem gospodi reformatorima iz buržoaskih redova da radnička klasa ima dovoljno snage da uništi svaki pokret. Ona neće dopustiti pokret buržoazije ukoliko se ova ne odluči da u svoj program uvrsti Narodnu povelju i njenih 5 tačaka. Neka buržoazija ne obmanjuje samu sebe. Ponašanje starih trikova ne dolazi u obzir.»

Diskusija je trajala još neko vreme, a zatim je predsednik pokušao, usred znatnog komešanja, da se otarasi amandmana izjavivši da to i nije amandman; no ipak se osetio pobudim da promeni svoju odluku. Amandman je stavljen na glasanje i prihvaćen većinom od bar 10 prema 1, uz burno odobravanje i mahanje šeširima. Pošto je saopštio da je amandman prihvaćen, predsednik je, uz glasan smeh prisutnih, izjavio kako je uveren da je većina prisutnih i sada kao i ranije za osnivanje »Ustavnog i nacionalnog udruženja«. Oni će stoga nastaviti rad na organizovanju udruženja i kasnije će ponovo uputiti apel narodu, rekao je predsednik nagoveštavajući, iako ne otvoreno, da će se na zborove puštati samo oni koji budu imali članske karte, kako bi se ubuduće izbegla opozicija. Čartisti, raspoloženi za šalu, pohvalili su predsednika izrazivši mu zahvalnost, i miting je završen.

Ne može se poreći da je, čak sa stanovišta javno proklamovanih principa udruženja, logika bila na strani čartista. Udruženje hoće da sruši oligarhiju. I to putem apela vlade parlamentu. Ali šta je vlada? Kreatura parlamentarne većine. Ili ona hoće da obori parlament putem apela na birače. A šta je parlament? Slobodno izabrani predstavnik birača. Dakle, ostaje jedino da se proširi krug birača. Ukoliko bude odbijeno da se prihvatanjem Narodne povelje pravo glasa proširi na ceo narod, onda se priznaje težnja da se stara aristokratija zameni novom. Želi se da se prema postojećoj oligarhiji istupa *u ime naroda*, ali da se u isto vreme izbegne da se sam narod pojavi kada ga pozovu.

Naslov originala:

Ein Meeting

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 141 od 24. marta 1855.

Karl Marx

Saopštenja iz engleske štampe

London, 20. marta. Vojvoda od Newcastle-a izdao je naredbu o opozivu lorda Lucana; Raglanovo pismo upereno protiv njega objavio je lord Panmure, a lord Hardinge, taj basnoslovni connetable¹ engleske armije, nije mu odobrio sprovođenje istrage i proces pred vrhovnim vojnim sudom. Uprkos protivljenju dva kabineta, glavnokomandujućeg na Krimu i zapovednika Horse Guards^[38] u Londonu, lord Lucan je u jučerašnjem iscrpnom izlaganju u Domu lordova dokazao da za propast lake konjice kod Balaklave^[3] nije kriv on nego Raglan i da su kabineti Aberdeena i Palmerstona, da bi spasli mlakog, slaboumnog i popustljivog vojskovođu na Krimu, hitnuli ozlojeđenom narodu kao plen lorda Lucana. Aždaja javnog mnjenja morala je biti nahranjena. Odlučujuću stvar u ovom pitanju predstavlja jedno nedovršeno pismo nađeno kod poginulog generala Cathcarta, upućeno njegovoj supruzi, pisano 2. novembra, 3 dana pre bitke kod Inkermana^[111] i 8 dana posle napada konjice kod Balaklave. U tom pismu doslovce stoji ovako:

»Ni lord Lucan ni lord Cardigan ne zaslužuju prekore, već obratno, jer su se oni povinivali zapovestima.«

»The Times« u današnjem članku o bečkoj konferenciji^[30] iznosi karakterističnu primedbu u kojoj se kaže da, ukoliko na konferenciji bude ozbiljnih stvari, teškoće treba očekivati od strane Turske. Glavne ustupke u okviru četiri tačke^[8] treba dobiti od sultana, a ne od cara.

Prekjuče je »The Times« još jedanput doveo svoje čitaoce u zabudu »autentičnim« obaveštenjem da je pre 19. marta izvršeno snažno bombardovanje i odlučujući juriš na Sevastopolj. Otkuda sad ova iznenadna promena iz stanja očajne beznadežnosti u stanje sangvinične praznoverice?

»The Times« je započeo svoju krimsku bitku protiv svrgnute

¹ maršal (vrhovni), zapovednik vojske

koalicije i svoj »ceterum censeo«¹ o neophodnosti obrazovanja istražnog komiteta upravo u trenutku kad je Gladstone ugrozio njegov monopol predloživši ukidanje takse na štampu i smanjivanje težine listova, koji se prenose poštom za jedan peni, na 4 unce — dakle manje od težine jednog primerka lista »The Times«. Čim je Gladstone oboren, njegov naslednik ser George Cornwall Lewis povukao je ovaj zakonski predlog, a »The Times«, u nadi da će sve ostati po starom, najednom je svoje pesimističko gledanje na krimske događaje preokrenuo u viziju o jednoj dirljivoj panorami, iz koje zrači nada u uspeh i u kojoj ponovo deluje upravo ona armija kojoj je on pre tri meseca održao posmrtni govor. Danas je njegov izgled ponovo smrknut, pošto je, suprotno svim očekivanjima, ser G. C. Lewis opet podneo zakonski predlog o ukidanju takse na štampu. Netrpeljivost autora retrospektivnih pregleda prema svežim novostima! — uzvikuje »The Times«. Lewis je, kao što je poznato, bio izdavač »Edinburgh Review«.

O ovom zakonskom predlogu biće još govora čim bude podrobno izložen u Donjem domu, a zasad da primetimo da on predstavlja ustupak prema *Manchester School*^[45], kojoj pripada zasluga za upornu agitaciju u korist sprovođenja slobodne konkurencije u oblasti štampe. Koncesija Palmerstonovog kabineta *Mančesterskoj školi* predstavlja captatio benevolentiae za slučaj raspuštanja Donjeg doma i novih izbora za parlament.

Naslov originala:

Mitteilungen aus der englischen Presse

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 139 od 23. marta 1855.

---

¹ Početne reči poznate rečenice rimskog državnika Katona Starijeg koji je svaki svoj govor završavao rečima: »Uostalom, mislim da Kartagu treba razoriti.« Navedene dve reči se upotrebljavaju kao način da se istakne da se nešto samo po sebi podrazumeva.

Karl Marx

Iz parlamenta [Debate o Pruskoj u Gornjem domu]

London, 21. marta. Na jučerašnjoj sednici Gornjeg doma lord Lyndhurst, stari kolega Liverpoola i Castlereagh-a, podneo je svoj već duže vreme najavljivani predlog »u vezi sa odnosom Pruske prema bečkoj konferenciji«^[30]. Dve okolnosti, primetio je on, doprinele su porastu interesovanja za ovo pitanje u poslednje vreme — poruka umirućeg ruskog cara pruskom dvoru i manifest Aleksandra Drugog, u kome obećava da će dovršiti politiku Petra, Katarine, Aleksandra i svoga oca. Kako sama Rusija gleda na prusku politiku može se zaključiti iz sledećeg odlomka tajne depeše koju je Pozzo di Borgo uputio Neselrode-u neposredno pred izbijanje rata 1828/1829. U toj depeši se, između ostalog, kaže:

«Ukoliko Rusija primeri protiv Turske prisilne mere, ima puno razloga za verovanje da joj se Pruska neće suprotstaviti ni na koji način, već naprotiv, držanje Pruske, istovremeno nezavisno i prijateljsko, predstavljaće veliku smetnju za druge države i navešće ih na prihvatanje rešenja koja odgovaraju dostojanstvu i interesima Rusije. Biće neophodno upoznati u izvesnoj meri berlinski kabinet sa ovim planovima i ubediti ga da će uloga koju namenjujemo Pruskoj doprineti povećanju korisnog poverenja između oba suverena i oba dvora.»

Je li bilo moguće, uzvikuje lord Lyndhurst, biti veći prorok u predskazivanju pravca koga se pruski dvor držao poslednjih šest meseci ili godinu dana? Pruska je, istina, potpisala protokole od 5. decembra, 13. januara i 9. aprila. Ovi protokoli imali su za cilj evakuaciju Dunavskih kneževina i dobijanje garancije za nezavisnost sultana i integritet Turske. Da li je pruski dvor postupio u skladu sa ovim ciljem? U vezi sa zajmom od 30 miliona talira za vojne operacije baron Mantueffel je izjavio: O ruskoj politici Pruska je u gore pomenutim protokolima izrazila mišljenje da je učinjena velika nepravda; no ona se ne oseća obaveznom da ide dalje od toga i da se aktivno umeša. Zar je to jezik jedne velike nacije? I zar prema ugovorima iz 1840. i 1841.

Pruska nema jasnu obavezu da štiti Tursku? Baron Manteuffel je dodao da ovim sukobom nisu zahvaćeni nezavisnost Nemačke niti nemački interesi, te stoga Pruska nije obavezna da podnese bilo kakve žrtve. No u jednom drugom dokumentu sam baron Manteuffel konstatovao je suprotno. Uostalom, kad se car jednom bude dokopao Carigrada biće izlišno i dalje govoriti o nemačkoj nezavisnosti i nemačkim interesima. Oni će onda morati da podlegnu nadmoćnoj sili. Pošto se lord Lyndhurst zatim osvrnuo na otpuštanje ministra vojnog Bonina, na opozivanje izaslanika Bunsena iz Londona i na odbijanje pruskih narodnih skupština da upute odgovor na prestonu besedu, on je došao »do drugog čina ove političke drame«. Pošto je prošlo prilično vremena Austrija je našla za shodno da zatraži od Rusije da napusti Dunavske kneževine. Ovaj zahtev je stavljen na hartiju i poslat na potpis u Berlin. Iz Berlina su upućeni u Beč protivpredlozi koji su bili sasvim nedovoljni, no koji su doveli do gubitka u vremenu, utoliko što ih je trebalo pružiti saveznicima na razmatranje. Rusija je u međuvremenu evakuisala kneževine, ali je iz vojnih razloga jedan deo držala posednutim i izjavila da će se držati sasvim defanzivno. Pruska se odmah povukla iz saveza, pošto je Rusija udovoljila svim razumnim zahtevima. Od tog trenutka Pruska je činila sve da bi osujetila planove Austrije. U tu svrhu, većinom uspešno, obraćala se s predlozima Bundestagu i pojedinim nemačkim državama. U isto vreme Rusija se javno zahvalila dvema nemačkim državama zbog njihovog odbijanja da se priključe saveznicima. On (Lyndhurst) došao je sada do trećeg i poslednjeg čina drame. Saveznici su za 8. avgust imali zakazan sastanak u Beču na kome je trebalo doneti odluku o tome koje zahteve postaviti Rusiji kao osnovu za bilo kakve prethodne pregovore. O tome je, kao i obično, Pruska bila obaveštena i cbaveštenje je ponavljano ne jedanput. Pruska nije otvoreno odbila da prisustvuje ovom sastanku, no stvarno se nije našla na konferenciji. Zbog njene odsutnosti saveznici su, umesto da sastave protokol, potpisali jednu notu koja je kao osnov za buduće pregovore postavila četiri tačke⁽⁸⁾. Onda je Rusiji bilo predloženo da prihvati ove četiri tačke, no ona je to odbila. Pruska je, sa svoje strane, objavila i rasprostranila jedan dokument u kome je iznela svoje prigovore na ove četiri tačke. Takođe je produžila sa nastojanjima u Bundestagu i kod pojedinih nemačkih dvorova da spreči pristupanje malih nemačkih država saveznicima. Posle zaključenja ugovora od 2. decembra⁽⁷⁾ Pruskoj je saopšteno da joj je ostavljena mogućnost da mu se priključi. Pruska je odbila da se priključi, ali je izrazila spremnost da sklopi pojedinačne slične ugovore s Francuskom i Engleskom. Od momenta kad su Francuska i Engleska prihvatile ovaj predlog, Pruska je prilikom raznih pregovora i raznih predloga zahtevala bezbroj izmena za koje je bila sigurna da ih Engleska i Francuska moraju odbaciti. Kad govori o Pruskoj, on (Lyndhurst) time misli na *zvaničnu* Prusku. On zna da je pruski narod u velikoj većini nastrojen protiv Rusije. Nepojmljivo je kako Pruska, pošto je odbila

da pristupi ugovoru od 2. decembra, može tražiti da učestvuje na bečkoj konferenciji. On se nada da savezničke sile ni pod kakvim izgovorom neće dozvoliti prisustvo pruskom predstavniku. Ako se dogodi suprotno, Rusija će na bečkoj konferenciji umesto sa jednim raspolagati sa dva glasa. Pruska diplomatija ostala je nepromenjena od vremena Friedricha Velikog. On podseća na 1794, na vreme neposredno pred bitku kod Austerlica i posle nje.

Lord *Clarendon*: On će se zadržati samo na tome da popuni neke pukotine u saopštenjima o kontaktima između Engleske i Pruske. Pošto je ruski kabinet odbacio uslove saveznika, sazvana je konferencija odgovarajućih savezničkih opunomoćenika, koja se, međutim, nije mogla održati zato što pruska vlada nije htela da pošalje svog predstavnika. Kasnije mu je, doduše, pruski izaslanik u Londonu izjavio da njegova vlada ima nameru da dâ traženo odobrenje svom opunomoćeniku u Beču. No on (*Clarendon*) je odgovorio: »Suviše je kasno.« Prepiska između Pruske i Austrije koristila je Rusiji. Pre potpisivanja ugovora od 2. decembra Pruska je već bila pozvana da se priključi, ali uzalud. Pruska je zahtevala da joj se bezuslovno dozvoli da prisustvuje novoj konferenciji, pošto je ona nastavak još nezavršene prethodne konferencije, od koje ona, navodno, nikako nije htela da odustane. U vezi s tim engleska vlada je ukazala na činjenicu da se jednom prilikom ranije konferencija nije mogla održati zato što Pruska nije htela da prisustvuje, iako je više puta pozivana. Nova konferencija nipošto nije nastavak prethodne, pošto je Austrija, kad je u oktobru i novembru zatražila od Francuske i Engleske da se konferencija ponovo sazove, dobila odgovor da je prošlo vreme za protokole i konferencije, ali da će one — ukoliko je Austrija spremna da prihvati zajedničke vojne obaveze — razmotriti mogućnost postizanja mira. To je dovelo do ugovora od 2. decembra. Kasnije je izražena spremnost za sklapanje posebnih sporazuma sa Pruskom.

»Ali dopustiti Pruskoj da polaže pravo na sve privilegije, ne podelivši nikakvu opasnost, bezuslovno je pustiti na konferenciju koja se može okončati mirom, no isto tako dovesti do rata širokih razmera, bez njenog izjašnjenja o svojim namerama ili o svojoj politici, dopustiti joj da ne uđe ni u kakvu obavezu prema nama ni neposrednu ni za slučaj potrebe, da ne znamo da li dolazi na konferenciju kao neutralna, kao neprijateljska ili kao prijateljska zemlja, — to je apsolutno nemoguće.«

Specijalne misije, koje je kasnije Pruska uputila, podjednako ljubazno su dočekane i u Londonu i u Parizu, no one do sada nisu dovele ni do kakvih rezultata. Pri svem tom on ne smatra da su pregovori prekinuti. Tek pre tri dana došlo je do novih predloga. Na nesreću, bečka konferencija je bila otvorena, dok je Pruska sopstvenom zaslugom ostala po strani. Jedna velika sila kao što je Pruska ne bi se smela držati u najužoj nemačkoj zatvorenosti. Ovakvom držanju ne jednom su stavljeni prigovori. Na to se stalno dobija odgovor da je cilj pruske politike mir. Ali njena politika nije, u stvari, »ni evropska, ni nemačka,

ni ruska« i više je usmerena na ometanje planova Austrije nego na to da se Rusija drži u šahu. Uprkos svemu tome, Pruska ne može dugo izdržati u toj izolovanosti, čim budu ugroženi krupni evropski interesi. Ona ne može stati na stranu Rusije, jer bi to bilo u suprotnosti sa nacionalnim osećanjem u Pruskoj i Nemačkoj. Pruska dobro zna da bi, istupajući protiv Austrije na strani Rusije, došla u podređen položaj prema Rusiji. Austriji neće da pride. Naprotiv, prema njoj pokazuje neprijateljsko držanje.

«Zato kažem da se Pruska drži usamljeno i dvolično. To će možda radovati njene neprijatelje, ali će izazvati duboko žaljenje kod njenih saveznika i patriota iz redova njenog sopstvenog stanovništva.»

Neće se žaliti truda, uveravao je on na kraju, da se Pruska pridobije za saradnju.

U Donjem domu lord William Graham uputio je pitanje premijer-ministru:

«Da li je austrijski izaslanik tražio objašnjenje od lorda Clarendona u vezi sa izjavom ser Roberta Peela, datom prilikom njegovog ponovnog izbora, da nema zadovoljavajućeg okončanja istočnog pitanja bez ponovnog uspostavljanja poljske i mađarske države?»

Umesto bilo kakvog odgovora na ovo pitanje, lord Palmerston je prvo čestitao sebi što je ser Robert Peel zauzeo mesto u njegovoj upravi. Što se tiče Mađarske, nastavio je, Austrija odavno zna da bi njeno odvajanje od carske države Engleska smatrala velikom nesrećom za Evropu, jer je carska država kao jedinstveno telo u središtu Evrope bitan činilac ravnoteže snaga. Što se tiče Poljske — (tu se razlegao gromki smeh koji je izazvala mala pauza u Palmerstonovom govoru i neobičan način kojim je nastavio svoj govor) — on je mišljenja da kraljevina Poljska, ovakva kako je sada konstituisana i kako se sada njome gospodari, predstavlja stalnu opasnost za Nemačku. Međutim, u tačkama o kojima se sada vode pregovori u Beču nema ni reči o nagodbama u vezi sa nekim preuređenjem Poljske. Ali Engleska i Francuska zadržale su sebi pravo da, prema okolnostima i prema ratnim događajima, dodaju uz četiri tačke, na osnovu kojih se sada pregovara, nove klauzule koje bi im mogle izgledati važne za buduću bezbednost Evrope.

Naslov originala:

*Aus dem Parlamente [Debatten über
Preußen im Haus der Lords]*

Prvi put objavljeno u listu
«Neue Oder-Zeitung»

br. 141 od 24. marta 1855.

Friedrich Engels

Poslednja Napoleonova podvala⁽¹¹²⁾

»Ako Krez prede Halis, uništiće jedno veliko carstvo.« Ovaj odgovor koji je prorok iz Delfa dao kralju Lidije mogao bi se danas sa istom gotovošću dati Louis-u Bonaparti u vezi sa njegovom ekskurzijom na Krim. Ovo njegovo putovanje nije sračunato na to da uništi rusko carstvo, već njegovo sopstveno.

Neobičan, nenormalan položaj stvari i nenormalne potrebe. Svakog drugog čoveka na njegovom mestu smatrali bi za budalu kad bi pošao na takav put, čiji nepovoljni izgledi stoje prema povoljnima kao deset prema jedan. Louis Bonaparte mora da je savršeno svestan ove činjenice, a ipak mora da krene. On je i vinovnik čitavog tog pohoda; doveo je savezničke armije u nezavidan položaj, u kome se one danas nalaze, te sad mora, pred očima cele Evrope, da ih iz tog položaja ponovo izvuče. Ovo je njegov prvi vojnički poduhvat, i od njegovog ishoda će zavisiti, bar za neko vreme, njegov dobar glas vojskovođe. Za uspeh poduhvata on ne može dati manje jemstvo no što je njegova kruna.

Osim toga, postoje i manji razlozi koji isto tako doprinose da ovo riskantno putovanje dobije vid državne potrebe. Vojnici na Istoku su u više navrata pokazali da njihova očekivanja u pogledu vojne slave novoga carstva predstavljaju gorko razočarenje. Kod Varne i Bazardžika vitezi lažnog Karla Velikog doživeli su da ih njihova rođena vojska počasti imenom »majmuni!« »A bas les singes! Vive Lamoricière!¹ bio je poklič zuava kad su ih St. Arnaud i Espinasse poslali u bugarsku pustaru da umiru od kolere i groznice. Generali koji su poslani u prognostvo danas nisu jedini ljudi čija se slava i popularnost suprotstavljaju zapovednicima sumnjive reputacije, koji danas vode francusku armiju. Neobično ponašanje Napoleona-Jérôme-a mlađeg, dok se nalazio na Istoku⁽¹¹³⁾, podsetilo je stare alžirske vojnike na sasvim drukčije ponašanje orleanskih prinčeva u Africi, koji su, uprkos onome što bi još moglo da se kaže o njima, uvek bili na čelu svoje vojske i vršili svoje vojničke dužnosti. Razlika između mladog Aumale-a i mladog Napoleona svakako je dosta velika, kad su vojnici morali

¹ »Dole majmuni! Živeo Lamoricière!«

da kažu: »Da su Orleansi još na vlasti, prinčevi bi sada bili sa nama u rovovima i delili bi sa nama sve opasnosti i druge nedaće; a ipak njihovo ime nije Napoleon!« Upravo *tako* govore vojnici, i šta ih u tome može sprečiti? Čovek kome je »dopušteno da nosi uniformu divizijskog generala« uspeo je da baci ljagu na vojne tradicije vezane za ime Napoleon; ostatke ove porodice čine sve sami veoma mirni građani, prirodnjaci, sveštenici, ili neiživljeni avanturisti; stari Jérôme ne može da ide zbog svojih godina, ali ni zato što njegovi raniji junački podvizi ne ovenčavaju njegovu glavu velikim oreolom; te tako Louis-u Napoleonu nema druge, već da ide sam. Zatim, glasine o njegovom putu na Krim doprele su i do najudaljenijih zaselaka Francuske i seljaštvo ih je pozdravilo sa oduševljenjem; a ti isti seljaci su od Louis-a Napoleona i napravili cara. Seljaštvo je uvereno da jedan car koga su oni stvorili i koji nosi ime Napoleon, mora u stvari da bude jedan *Napoleon redivivus*¹; njegovo je mesto, po njihovom mišljenju, na čelu vojske, koja će se, pod njegovim vodjstvom, uspešno takmičiti sa legijama Velike armije. Sevastopolj nije zauzet samo zato što car još nije otišao tamo; samo kad on dođe na lice mesta, bedemi ruske tvrđave pretvoriće se u prah i pepeo kao zidine Jerihona. Prema tome, ako je ikad i želeo da povuče svoje obećanje da će ići, sada to više ne može, jer je vest o tome već objavljena.

U skladu s tim, sve se već priprema. Posle deset divizija koje se već nalaze na Krimu, tamo treba da se upute još četiri, od kojih dve u početku kampanje treba da formiraju jednu rezervnu armiju u Carigradu. Jednu od ovih divizija treba da sačinjava carska garda, a drugu kombinovane elitne jedinice, ili grenadiri i voltžeri Pariske armije; dve druge divizije (11. i 12.) već se ukrcavaju ili koncentrišu u Tulonu i Alžiru. Sa ovim svežim pojačanjem francuske trupe na Krimu imale bi nekih 100 000 ili 110 000 ljudi, dok će krajem aprila stići 15 000 pešaka Pijemonćana i jedno veće britansko pojačanje. Ali, ipak, teško se može očekivati da će saveznici biti u mogućnosti da sa armijom od 150 000 ljudi otpočnu kampanju u maju. Heraklejski Hersones, koji je pretvoren u jedno veliko i zapušteno groblje, u takvom je stanju da će se s povratkom toplog i vlažnog vremena sigurno pretvoriti u pravi rasadnik svih mogućih bolesti; a ako bilo koja jedinica bude morala da se tu zaustavi, pretrpeće gubitke usled bolesti i smrti strašnije nego ikad ranije. Za saveznike nema mogućnosti da se sa svog sadašnjeg položaja probiju sa jednom aktivnom vojskom, pre nego što im stignu pojačanja; a ona će stići negde oko polovine maja, kad bolesti budu već uveliko harale.

U najboljem slučaju saveznici će morati da ostave 40 000 ljudi ispred južne strane Sevastopolja, te će im tako ostati na raspolaganju 90 000 do 100 000 ljudi za borbu protiv ruske armije na frontu. Ako ne bude vrlo dobro manevrisala a Rusi ne naprave velike greške, ova

¹ vaskrslu Napoleon

će armija pri napuštanju poluostrva morati prvo da porazi Ruse i da ih odbaci od Simferopolja, pre nego što uspe da se spoji sa Turcima u Evpatoriji. Međutim, mi ćemo pretpostaviti da će se to spajanje izvesti bez teškoća; najveće pojačanje koje će Turci pridružiti tom šarenilu od Francuza, Engleza i Pijemonćana, biće 20 000 ljudi, ne baš tako dobro prilagođenih za bitku na otvorenom polju. To će, ukupno, činiti jednu armiju od nekih 120 000 vojnika. Nije lako unapred reći kako se od jedne takve armije može očekivati da živi u zemlji koju su sami Rusi iscrpli, u kojoj nema žita, a za čiji će se glavni izvor hrane, stoku, Rusi već postarati da je oteraju ka Perekopu. I najmanje napredovanje zahtevaće široko snabdevanje i mnoge detašmane za obezbeđenje bokova i veze sa morem. Ruskā neregularna konjica, koja dosad nije imala prilike da stupi u dejstvo, počće tada sa svojim operacijama uznemiravanja. U međuvremenu će i Rusi dobiti svoja pojačanja; zahvaljujući publicitetu koji već šest nedelja prati francusko naoružavanje, Rusi će moći na vreme da preduzmu potrebne korake u tom pravcu. Ne može biti nikakve sumnje da ovog trenutka tamo marširaju dve, tri divizije ruske armije iz Volinije i Besarabije ili od novoformiranih rezervi, da bi uspostavile ravnotežu snaga.

Međutim, najveći detašman koji će odvojiti saveznička armija mora da bude snaga koja ima zadatak da opsedne Sevastopolj sa severa. U tu svrhu moraće da se odvoji 20 000 ljudi, a da li će ostatak njihovih snaga koji je svakako sputan teškoćama oko snabdevanja i pometen svom onom gužvom oko transporta, biti dovoljan za odbacivanje ruske poljske armije sa Krima, veoma je neizvesno.

Ali jedno je sigurno: lovorike pomću kojih Louis Bonaparte namerava da zasluži ime Napoleona na Krimu više na prilično visokoj grani, i neće biti tako lako ubrati ih. Međutim, sve teškoće koje su dosad pomenute, samo su lokalnog karaktera. Veliki prigovor ovakvom načinu ratovanja na Krimu je, najzad, u tome što se jedna četvrtina raspoloživih snaga Francuske prebacuje na jednu malu ratnu pozornicu na kojoj čak i najveći uspeh ništa ne odlučuje. Upravo ta apsurdna tvrdoglavost u odnosu na Sevastopolj, koja se degeneriše u neku vrstu prazneverice i daje lažnu vrednost kako uspehu tako i onom suprotnom, predstavlja osnovnu grešku čitavog ovog plana. A upravo ta lažna vrednost koja se pridaje događajima na Krimu, s dvostrukom snagom udara po glavi samog nesrećnog vinovnika te zamisli. Za Aleksandra Sevastopolj, ni izdaleka, nije Rusija; ali za Louis-a Bonapartu nemoćnost zauzeća Sevastopolja znači gubitak Francuske.

Naslov originala:
Napoleon's last dodge

Napisano oko 23. marta 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik
u listu »New-York Daily Tribune«
br. 4358 od 7. aprila 1855

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Bitka kod Sevastopolja⁽¹¹⁴⁾

Na stupcima naših današnjih novina pojavili su se zvanični francuski, engleski i ruski izveštaji o bici između protivnika pred Sevastopoljem. Zato je važno da i mi damo, pored zvaničnih dokumenata, nekoliko reči objašnjenja i komentara.

Pre nekih mesec dana, na osnovu uglavnom uspešnih ispada Rusa, došli smo do zaključka da su rovovi pomaknuti napred do one tačke na kojoj se snage opsednutih izjednačuju sa snagama opsadnika; drugim rečima, da je rastojanje između protivničkih rovova takvo da je Rusima moguće da, pri jurišu, do svakog sektora rovova dopreme snage koje bi bile u najmanju ruku jednake snagama koje bi saveznici doveli u toku jednog ili dva prva časa. Kako je vreme od jednog časa ili dva sasvim dovoljno da se jedna baterija rasturi i da se njenim topovima zapuše usta, sasvim je prirodno da iza te tačke saveznici ne bi mogli da guraju napred. Otada je opsada mirovala sve do dolaska tri francuske brigade (jedne iz Osme i dveju iz Devete divizije) koje su zamenile jedan deo engleske pešadije i omogućile ustrojstvo jačih rovovskih straža. U isto vreme, dolazak generalâ Niela i Jonesa, iz inženjerije, osvežio je aktivnost učesnika u opsadnim operacijama i ispravio greške do kojih je došlo uglavnom zbog tvrdoglavosti francuskog generala Bizot-a i zbog brojčane slabosti britanske pešadije. I stoga je došlo do novog napredovanja, naročito na engleskoj strani, gde je otvorena jedna paralela na oko 300 jardi od ruskih utvrđenja na bregu Malahov. Neke od novoobrazovanih baterija bile su toliko isturene u pravcu Inkermana da su mogle učutkati deo ruskih baterija u pozadini, ili ih tući bočnom vatrom, čim bi počele sa kanonadom. Rusi su protiv ovih novih linija upravo preduzeli jedan korak koji je izveden sa neobičnom veštinom i hrabrošću.

Kao što se iz svakog plana može videti, ruske linije se protežu polukružno, u vidu luka oko grada, počev od ulaza u Karantinski zaliv pa do ulaza u unutrašnju ratnu luku, a otuda do ulaza u Kilen-zaliv. Ovaj poslednji zaliv zapravo predstavlja jedan mali zaklon,

na kraju jedne duboke jaruge, i proteže se od velike luke u Sevastopoljskom zalivu pa sve do visoravni na kojoj su saveznicima ulogoreni. Na zapadnoj strani ove jaruge, duž jednog niza uzvišenja nalaze se ruske linije; među njima je najznačajniji breg Malahov, koji, zbog svog dominantnog položaja, predstavlja najvažniju tačku celog ruskog desnog krila. Na istočnoj strani jaruge i Kilen-zaliva nalazi se jedna druga uzvišica, sva pod vatrom kako ruskih baterija tako i njihovih ratnih brodova, koja je van domašaja saveznika sve dok oni sasvim ne prekinu komunikacije između Sevastopolja i Inkermana, branjene vatrom iz utvrđenja i baterija sa severne strane luke. Ali pošto su saveznicima zauzeli položaje istočno i jugoistočno od Malahova, za baterije koje treba da tuku ruske linije, bok i pozadinu, ovaj neutralni breg je postao važan. Prema tome, noću 21. februara Rusi su tamo poslali jednu grupu radnika da izgrade utvrđenje¹, koje su još ranije isplanirali njihovi inženjerci. Sutradan ujutro, saveznicima su na bregu ugleдали jedan veliki rov a iza njega prve obrise gradobrana. Izgleda da oni uopšte nisu bili u stanju da shvate značenje svega toga; dosledno tome, dopustili su da se te stvari razvijaju kako im drago. Ali sledećeg dana utvrđenje nije bilo završeno, već su mu se nazirali samo obrisi, jer je ta faza rada pokazivala da je profil, to jest dubina jarka i jačina gradobrana, još uvek veoma slab. Sad su i saveznicima počeli da shvataju da to utvrđenje predstavlja sjajan položaj za ruske baterije za vatru s boka na njihove sopstvene baterije predviđene za otvaranje bočne vatre na ruske baterije, što bi savezničke potpuno paralisalo. Inženjerci su protestovali zahtevajući da se to utvrđenje zauzme po svaku cenu. Zato je Canrobert s najvećom pažnjom organizovao jednu jurišnu kolonu od oko 1600 zuava i 3000 pripadnika mornaričke pešadije. Naređenje za napad je trebalo da padne negde pre ponoći, ali neočekivano je došlo do nekog zastoja u sakupljanju jedinica, te je napad mogao da počne tek u 2 časa izjutra 24. februara. Na čelu su se nalazili zuavi. Posle kratkog marša našli su se na dvadesetak koračaja od rova na uzvišici. Kao i obično u takvim napadima, nije smeo ni jedan metak da se ispali; vojnicima je bilo naređeno da zakoče orožje svojih pušaka, kako ne bi došlo do nekorisne i produžene paljbe. Iznenada su se začule nekolike komande na ruskom jeziku; iz šanca se pojavila jedna veća grupa ruskih vojnika koji su polčili svoje puške na vrh gradobrana i ispalili plotun na kolonu koja im se približavala. Mrak i ukorenjena navika ušančenih vojnika: pucanje pravo preko gradobrana — imala je veoma malog efekta na usko čelo kolone. Zuavima gotovo uopšte nisu smetali nedovršeni rov i bedem, te su se začas našli u ruskom šancu i s bajonetima na puškama jurnuli na svoje protivnike. Došlo je do strašne bitke prsa u prsa. Posle kraćeg vremena, zuavi su zauzeli polovinu šanca, a kasnije Rusi su im prepustili i drugu. U međuvremenu, mornarička pešadija koja je išla iza zuava na kratkom

¹ redut Selenginsk

odstojanju, ili je zalutala, ili je iz nekog drugog razloga zastala na ivici breza. Tu ih je sa oba boka napala jedna ruska kolona, koja ih je, posle očajničkog otpora, odbacila niz breg. U toku te borbe ili ubrzo posle nje, sigurno je svanulo, jer Rusi su se brzo povukli sa brega — ostavivši redut zuavima, na koje je sada grunula cela ruska artiljerija koja je mogla biti dopremljena na lice mesta. Zuavi su za trenutak plegli po zemlji, dok je nekoliko dobrovoljaca sa puškama, koji su ih pratili, otpuzalo do utvrđenja Malahov u nastojanju da pobije ruske tobdžije pucanjem kroz otvore u zidu za cevi. Ali vatra je bila suviše žestoka; i, nije mnogo potrajalo a zuavi su morali da se povuku na stranu prema Inkermanu, gde su bili zaštićeni od većine topova. Kažu da su sa sobom vukli i sve svoje ranjenike.

Ovaj mali sukob izveden je zahvaljujući velikoj hrabrosti zuava i jednog generala, po imenu Monet, kao i velikoj veštini Rusa kombinovanoj sa njihovom uobičajenom upornošću. Njihove snage su se sastojale od dva puka iz Selenginska i Volinska, što sve u svemu, posle nekoliko borbi u kojima su ranije učestvovali, ne može da iznese više od 500 ljudi po bataljonu, ili, ukupno, 4000 vojnika. Bili su pod komandom generala Hruščova. Njihov raspored je bio tako sjajan, da Francuzi izjavljaju da je Rusima ceo plan napada morao biti poznat. Njihov napad na mornaričku pešadiju bio je potpuno i gotovo odmah uspešan, dok je njihovo povlačenje iz nedovršenog reduta bilo sračunato na izlaganje nesrećnih i nepotpomognutih zuava teškoj vatri iz topova, koji se nisu oglasili sve dok se vodila borba u redutu.

General Canrobert smatra da je ovaj poraz učinio dubok utisak na njegovu vojsku. Njeno nestrpljenje, koje je u mnogim prilikama dolazilo do izražaja, sada je izbilo punom snagom. Vojnici su zahtevali da se izvrši napad na grad. Reč izdaja, to većito opravdanje za poraz Francuza, glasno se izgovarala, a ime generala Forey-a isticano je, bez nekog očiglednog razloga, kao ime čoveka koji je izdao neprijatelju tajne odluke francuskog ratnog saveta. Canrobert je bio tako zbunjen, da je u jednom dahu napisao jednu dnevnu zapovest u kojoj je ceo taj sukob na bregu prikazao kao sjajan, mada relativan uspeh, i pismo lordu Raglanu s predlogom da se odmah izvrši napad. Lord Raglan je taj predlog, naravno, odbio.

Što se tiče Rusa, oni su održali svoj novi redut i otada rade na njegovom dovršavanju. Taj položaj je od velike važnosti. On obezbeđuje komunikacije sa Inkermanom i snabdevanje iz tog pravca; ugrožava celo desno krilo savezničkog opsadnog utvrđenja time što Rusi mogu da ga gađaju bočnom vatrom, i iziskuje njihove nove napade u svrhu paralisiranja. Iznad svega, taj položaj govori o sposobnosti Rusa ne samo da drže svoj teren, nego i da napreduju van njega. U drugoj polovini februara oni su od svojih novih uporišta krenuli još dalje napred ka savezničkim utvrđenjima iskopavši šančeve za protivnapad. Međutim, iz izveštaja se ne vidi tačan pravac tih uporišta. U svakom slučaju, prisustvo pomenuta dva puka u Sevastopolju

pokazuje da je taj garnizon, koji se dosad sastojao samo od mornaričke pešadije i mornara, znatno pojačan i da je dovoljno jak za svaku eventualnost.

Sada se javlja da će do 10. ili 11. marta saveznici biti u položaju da otvore vatru iz svojih baterija na ruske odbrambene snage; ali, kad se imaju u vidu ruski resursi i savezničke teškoće, kako se može očekivati da će prvi uslov biti ispunjen; naime, da će vatra opsadnika nadjačati vatru opsednutog, i to tako, da učutka ruske baterije pre nego što Englezi i Francuzi potroše sve svoje zalihe municije. Pretpostavimo čak da će im i to poći za rukom. Pretpostavimo i to da će Rusi u tom odlučnom trenutku propustiti da napadnu položaje kod Inkermana i Balaklave. Zamislimo i napad na prve ruske linije i pretpostavimo da će ih saveznici probiti: ali šta onda? Rusima pristizu nove snage za odbranu, nove baterije; jake zgrade se pretvaraju u male tvrđave koje se mogu razbiti samo novim baterijama, pre nego što krenu njihove jurišne kolone; počinje nova vatra i saveznici se povlače, i to je sve što bi mogli da učine ukoliko prethodno zauzmu rusku prvu liniju.

Zatim dolazi opsada druge, pa onda opsada treće linije — da ne pominjemo one mnoge manje prepreke koje ruski inženjerci, kao što se zna iz dosadašnjeg iskustva, nisu propustili da postave u unutrašnjost prostora koji se nalazi pod njihovom brigom. A u ovo godišnje doba, kad se stalno smenjuju vlaga i vrućina, i na tlu prezasićenom ljudskim i konjskim leševima koji se raspadaju, doći će do neviđenih i nečuvenih boleština. Sigurno je da će zaraze da caruju kako u samom gradu, tako i van njega; ali koja će strana prva da im podleže?

Proleće će doneti sa sobom strašne stvari na ovo malo, pet milja široko i deset milja dugačko, poluostrvo na kojem tri najveće nacije Evrope biju jednu upornu bitku; a Louis Bonaparte će imati dosta razloga da sebi čestita kad ovaj njegov veliki poduhvat počne da daje pune plodove.

Naslov originala:

A battle at Sevastopol

Napisano oko 23. marta 1855.

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»

br. 4358 od 7. aprila 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Prilog istoriji francuske alijanse

London, 24. marta. List »The Press«^[115], Disraelijev organ, izazvao je prošle nedelje buru u čaši vode tvrdnjom da »car Louis« predstavlja jedinu prepreku sklapanju mira i da je vezao za sebe Austriju tajnim »sporazumom« koga ona teži da se oslobodi. Torijevci su do sada sebi pripisivali zaslugu za stvaranje englesko-francuskog saveza. Zar nije lord Malmesbury udario pečat na savez sa Bonapartom?^[116] Nije li Disraeli u parlamentu sručio svoj sarkazam na Grahama i Wooda, koji su pred svojim biračima prestupnički klevetali državni udar od 2. decembra? Zar nisu torijevci već dve godine, i sa tribine i u štampi, najgrlatiji pobornici rata? I sad najednom bez prelaza, bez ikakvog okolišenja — insinuacije protiv francuske alijanse, zajedljivosti na račun »cara Louis-a« i propovedanje mira? Posustali list starih torijevaca »The Morning Herald«, neposvećen u tajnu partijskih vođa, sumnjičavo je vrteo glavom i mrmljao ljutite proteste protiv halucinacija lista »The Press«, koje su mu bile neshvatljive. »The Press« se, međutim, danas vraća na fatalnu temu. Na najupadljivijem mestu krupnim slovima štampano je sledeće obaveštenje:

»Izašle su na videlo značajne okolnosti. Kad smo nedavno pisali, postojali su izgledi da konferencija bude prekinuta re infecta¹ i da se lord John Russell iznenada vrati u Englesku. Ton Austrije prema Rusiji, promenjen posle smrti cara Nikolaja — a naročito izjava austrijskog cara data Aleksandru II — bez sumnje su doprineli ovakvom ishodu stvari. Imamo razloga za verovanje da je francuski car uklonio sve prepreke na putu ka uspostavljanju sveopšteg mira i da će Francuska dati svoju saglasnost za potpunu evakuaciju Krima bez postavljanja bilo kakvih uslova u smislu razaranja ili smanjivanja utvrđenja u toj oblasti.»

U prilog razjašnjenju ovog proročanstva »The Press« ukazuje na »autentične detalje svog uvodnog članka«. Začudo baš ovi detalji protivreče zaključku koji se zasniva na njima i koji im je prethodio:

¹ nesvršena, neobavljena posla

»Stvari u Beču«, kaže se u tom uvodnom članku, »iz časa u čas postaju sve manje razumne i sve nepovoljnije. Stoga je važno da prosvেćeno mnjenje s obe strane Kanala upotrebi svoj uticaj da bi se izbegli rezultati koji bi mogli izazvati srdžbu i bili za žaljenje. Da su 1853. naši ministri bili iskreni u odnosu na englesko-francuski savez, onda verovatno ne bi bilo povoda za rat; a ako bi rat i bio neophodan, on bi po svoj prilici bio uspešan i pobedonosan. Umesto da sklopi takav iskreni savez s Francuskom, britanska vlada je stracila godinu dana na ono što je nazvala *adhezijom krupnih nemačkih država*. Rat zapadnih sila protiv Rusije nije se mogao opravdati ničim drugim do čvrstom rešenošću da se postigne materijalno smanjenje njenog carstva na jugu. To je jedino rešenje istočnog pitanja. Godine 1853. prilika je bila povoljna, ali je propuštena. Podjednako su upropašćivani vreme, novac, armije i ugled. Da smo 1853. postupali iskreno s Francuskom, nemačke države bi morale poći za nama. Šta se sada dogodilo? Austrijski car uverio je ruskog cara u to da Austrija ne teži ni sužavanju granica njegovog carstva niti nanošenju bilo kakve sramote njegovoj vladavini¹. Ove reči dopuštaju samo jedno tumačenje. Što se tiče tajnog sporazuma između Francuske i Austrije, na koji smo ranije ukazali, to smo na osnovu vrlo autoritativnog izvora, uvereni da on, i pored toga što verovatno ukazuje na trajni savez među dvema državama, ne sadrži ništa što bi neizbežno moralo dovesti do napada Austrije na Rusiju. — Ruski car je spreman da prihvati uslove mira, koji doduše ne daju rešenje istočnog pitanja, ali nesumnjivo predstavljaju priznavanje osujećenja agresije i kaznu za izvršeno nasilje. Smatramo da je prilika za izvanredan politički potez propuštena i da se neće skoro ponoviti takva kombinacija okolnosti koja je mogla da obezbedi nezavisnost Evrope; no jedan mir, u celini povoljan za Evropu, koristan za Tursku, a koji ne bi bio nečastan za zapadne sile — može se i sad ostvariti. Imamo razloga za bojazan da se o takvom miru neće voditi pregovori. Ko stoji tome na putu? Francuski imperator. Kad bi on, uprkos nepovoljnim okolnostima, još uvek smatrao da treba prići rešavanju istočnog pitanja, mi ne bismo rekli da Engleska treba da se povuče. No mi saznavimo da su imperatorova gledišta sasvim drukčija. Između sužavanja ruskih granica i pregovora o projektovanom miru francuski imperator je izmislio jedan mezo termine¹ koji je opasan i koji može biti koban. On namerava da povede borbu punu briljantnih podviga koja treba da obnovi »prestige« (sjaj) i da se onda završi mirom, koji ni za dlaku više ne bi promenio granice u Evropi ili Aziji nego austrijsko-ruski predlozi, koje je bio spreman da prihvati engleski izvanredni i opunomoćeni izaslanik u Beču. Nezavisno od onog dela plana koji predviđa žrtvovanje mnogih hiljada ljudskih života radi puke restauracije *prestige* . . . , mi smatramo da nepromišljenost ovoga projekta isto toliko bode oči kao i njegova nemoralnost. Pretpostavimo da borba radi *prestige* pretrpi neuspeh? . . . Osim prepreka koje suprotstavlja ruska armija na Krimu, kuga predstavlja istu toliku opasnost koliku i oružje. Ako borba radi *prestige* pretrpi neuspeh, šta će biti s Engleskom i Francuskom? Na čijoj strani će se tada naći velike nemačke države? Nema drugih izgleda osim pada i propasti Evrope. Čak i kad šanse ne bi bile protiv nas, imamo li pravo da se upuštamo u takve opasnosti čak ne za ljubav određene politike već radi puke demonstracije? Za francuskog imperatora može biti mučno da propusti tako

¹ srednji put (za poravnanje)

pogodnu priliku; to nije ništa manje mučno ni za engleski narod. No državnici moraju uzimati okolnosti onakve kakve jesu. Ni Francuska, ni Engleska, kao ni Rusija ne stoje 1855. na istim pozicijama na kojima su bile 1853. Teško onima koji su izdali najviše interese Evrope! Neka ih snađe sudbina koju zaslužuju. Francuski imperator i engleska kraljica su nevini, ali oni ne moraju, poput igrača koji su izgubili glave, forsirati svoju nesreću u bezumlju razočarenja i u agoniji očajanja.»

U istom listu se ukazuje na Girardinov pamflet *La Paix* u kome se istovremeno razoružavanje Sevastopolja i Gibraltara veliča kao pravo rešenje pitanja mira.

«Pomislite», uzvikuje »The Press«, »da je ovaj pamflet, ili tačnije njegovu prodaju, odobrila francuska vlada i da je njegov autor odličan i intiman prijatelj, savetnik i sadrug verovatnog prestolonaslednika!«

Da ovde samo primetimo da derbijevci, čiji je organ »The Press«, rade na stvaranju koalicije sa (miroljubivom) Mančesterskom školom^[45] i da vlada sa svoje strane pokušava zakonskim predlogom o novinskom žigu (na koji ćemo se još vratiti) da privuče na svoju stranu Mančestersku školu. Ideja o jednom čisto demonstracionom ratu, o evropskom ratu ne radi ugrožavanja neprijateljske sile, već radi spasavanja sopstvenog *prestige*, o ratu radi spektakla — mora, svakako, dovesti do besa svakog trezvenog Engleza. Postavlja se pitanje: nije li to jedna od onih »idéés napoleoniennes«^[117] kako ih shvata i kako mora da ih shvati restaurisana imperija.

Naslov originala:

Zur Geschichte der französischen Allianz

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 145 od 27. marta 1855.

---

¹ »napoleonskih ideja«

Karl Marx

Napoleon i Barbès — Novinski žig

London, 27. marta. Saznajemo iz najpouzdanijih izvora da će Bonapartina poseta palati Saint James^[118] — koja se očekuje 16. aprila — biti povod za veliku *protestnu demonstraciju*. Čartisti su, naime, pozvali francuskog emigranta *Armand-a Barbèsa* da poseti London takode 16. aprila, gde će biti dočekan organizovanjem ulične povorke i velikim mitingom. Pitanje je, međutim, da li će stanje njegovog zdravlja dozvoliti putovanje morem.

Juče je posle drugog čitanja u Donjem domu prošao zakonski predlog o ukidanju novinskog žiga. Glavne odredbe ovog zakonskog predloga sastoje se u sledećem: 1. obavezni novinski žig je ukinut; 2. periodične publikacije, štampane na papiru sa žigom, uživaju, kao i ranije, privilegiju besplatnog rasturanja putem pošte. Treća klauzula odnosi se na obim štampanih stvari koje se šalju poštom, a sledeća određuje da novine sa žigom moraju da daju kaucije zbog eventualnih tužbi za klevetu. U prilog karakteristici starog novinskog sistema poreze dovoljna su dva podatka. Izdavanje jednog dnevnog lista u Londonu iziskuje kapital od najmanje 50 000-60 000 funti sterlinga. Celokupna engleska štampa, sa vrlo malo izuzetaka, pokrenula je bestidnu i drsku kampanju protiv novog zakonskog predloga. Jesu li potrebni drugi dokazi za to da stari sistem predstavlja zaštitni sistem za postojeću štampu, a za slobodno duhovno stvaranje — sistem onemogućavanja? Sloboda štampe bila je dosad u Engleskoj isključiva privilegija kapitala. Malobrojni nedeljni listovi, koji su zastupali interese radničke klase — tu, naravno, nije moglo biti reči o dnevnim listovima — produžuju svoj vek nedeljnim novčanim priložima radnika, koji u Engleskoj znaju podneti sasvim drukčije žrtve za *opšte* ciljeve, nego radnici na Kontinentu. Tragikomičan je bukački patos kojim se Leviatan engleske štampe »The Times« bori pro aris et focis¹, to jest, za novinski monopol; čas poredеći se skromno sa proročkim hramom u Delfiju, čas tvrdeći da Engleska ima samo jednu jedinu instituciju vrednu očuvanja, a to je »The Times«; čas pretendujući na autokratiju u svetskoj žurnalistici bez ikakvog kućuk-kajnardžijskog ugovora^[119], na protektorat nad svim novinskim dopisnicima u Evropi.

¹ za oltar i ognjište

Sav taj »cant«¹ lista »The Times« dostojno je zbrisao neobični *Drummond* na jučerašnjoj sednici Donjeg doma:

»Sadašnja štampa predstavlja jednu merkantilnu špekulaciju i ništa više... Gospoda Walter« (glavni akcionari lista »The Times«) »imaju, naravno, isto tako pravo da osnuju fabriku političkih naklapanja, kao što gospodin Bright ima pravo da osnuje fabriku pamučnog platna...«, »The Times« se bolje razume u posao nego njegovi protivnici. Porodica Walter imala je uvek pri ruci prepredene ljude, advokate sa sedmogodišnjom praksom ili njima slične, koji su oduvek bili spremni da istupaju i za i protiv bilo čega. Tu su, na primer, bili gospoda Barnes, Alsager, Sterling, Delane, Morris, Lowe i Dasent. Svi ovi džentlmeni imali su različite stavove. Glupavi listovi koji se nisu razumeli u posao kako treba, kao, na primer, »The Morning Chronicle«, pristupali su uz neku određenu partiju. Jedan se prikličio pilovcima⁽¹¹⁾, drugi de/bijevcima itd. Kad bi procvetala partija pilovaca, procvetao bi i njen list; kad bi ona posrnula, posrnuo bi i list. To očigledno nisu bili poslovni ljudi. Prava veština, u kojoj je »The Times« majstor, sastoji se u tome da se iznajmi banda džentlmena različitih stavova i da se da na pisanje. Naravno da nijedan od ove gospode ne može biti optužen za nedoslednost. Jedan isti čovek može stalno biti veran istom gledištu, i ovi spisatelji, uzeti pojedinačno, vrlo su dosledni, dok ako se na njih gleda kao na kolektiv — nije moglo biti ništa nedoslednije od njih. Istinsko savršenstvo žurnalizma sastoji se, izgleda mi, u tome: individualno časni, kolektivno izopačeni, kako politički tako i u pisanju. To je vrlo unosno, i »The Times« me neprestano podseća na jednoga od mojih zakupaca kome sam predložio da isušuje jedan močvarni deo zemljišta. — Ni za živu glavu! — rekao je zakupac. — Nikako ga nemojte isušivati! Za vreme kiša na njemu se nade nešto za kravu, a kad tu nema ričega za kravu, podraсте nešto za svinju, a kad nema ničega više za svinju, tu još uvek ostane nešto za gusku. — Što se tiče podmitljivosti listova, u tom pogledu postoje pozitivni dokazi u vezi s listom »The Times«, o kome je Napoleon rekao: »Poslali ste mi »The Times«, podli »The Times«, list Bourbona!« U jednom od dela O'Meara⁽¹²⁰⁾ tvrdi se da je »The Times« od njih dobijao 6000 franaka mesečno. O'Meara je imao u rukama priznanicu za primljeni novac, potpisanu od izdavača lista. O'Meara je takođe utvrdio da je Napoleon pre svog egzila na Elbu dobijao ponude od raznih listova, posebno od lista »The Times«, da pišu povoljno o njemu. On je to odbio, no kasnije je imao razloga da se kaje zbog svoje odluke.«

Uz to samo da primetimo da se »The Times« 1815. godine zalagao za to da Napoleon, koga »The Times« prikazuje kao centar evropske demagogije, bude izveden pred vojni sud i streljan. Isti ovaj list — godine 1816 — hteo je da vrati Sjedinjene Države Severne Amerike, »taj nezdravi primer uspešnog ustanka«, pod vlast engleskog despotizma.

Naslov originala: *Napoleon und Barbès — Zeitungsstempel*

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«, br. 151 od 30. marta 1855.

¹ »licemerstvo«

Karl Marx

Istražni komitet [i njegov rad]

London, 28. marta. Istražni komitet Donjeg doma održao je dosad više od dvanaestak sednica i rezultati njegove istrage velikim delom nalaze se pred javnošću. Počev od vojvode od Cambridge-a pa sve do gospodina Macdonalda iz lista »The Times« saslušani su svedoci iz najrazličitijih društvenih slojeva, i retko kad je neko saslušanje svedoka nosilo obeležje takve podudarnosti iskaza. Pod lupom su se našle razne grane administracije i pokazalo se da su sve ne samo u nezadovoljavajućem, već u strašnom, skandaloznom stanju. Štab armije, sanitetski odsek, nabavni odsek, provijantura, transportna služba, bolnička uprava, sanitarna policija, lučka policija Balaklave i Carigrada — sve su osuđene bez pogovora. Ali ma koliko da je bio rđav svaki odsek posmatran sam za sebe, sav sjaj sistema izlazio je na videlo tek u međusobnom kontaktu i zajedničkom delovanju svih njih. Propisi su bili tako lepo udešeni da, čim su stupili na snagu, niko više nije znao gde počinje njegova nadležnost, a gde prestaje ili kome se obraćati. Čitate opis stanja u bolnicama, opis sramnih brutalnosti počinjenih iz nemarnosti ili indolencije prema bolesnicima i ranjenicima na palubi transportnih brodova i prilikom dolaska na odredište. Ni pri povlačenju iz Moskve nije se događalo ništa užasnije. I te stvari događale su se u Skadru, na domaku Carigrada, velikog grada, snabdevenog raznovrsnim bogatstvima, i to ne pri naglom povlačenju kad su kozaci za petama begunaca odsekavši im snabdevanje, nego na mestu koje je, usled do tada uspešno vođenog rata, bilo obezbeđeno od svakog neprijateljskog napada — u velikom centralnom depou, u kome je Velika Britanija nagomilala zalihe za svoju armiju. A vinovnici svih ovih grozota nisu bili varvari, nego džentlmeni, pripadnici »10 000 viših«, po svojoj naravi blagi ljudi. Fiat¹ propis, pereat² armija! »Obratite se nekoj drugoj komandi, ta stvar ne spada u našu nadležnost.« »Ali kome se obratiti?« »Ne spada u našu nadležnost da znamo koji je odsek kompetentan, a čak i da spada,

¹ živeo — ² dole

ne bismo bili kompetentni da vam to saopštimo.« »Ali bolesnicima su potrebne košulje, sapun, posteljno rublje, smeštaj, lekovi, arrowroot¹, porto. Umire ih na stotine.« »Zaista nam je žao što se najbolji engleski soj tako brzo zatire, ali ne možemo pomoći. Čak i da imamo, ne možemo ništa dati bez odgovarajućih zahteva, koje je potpisalo pola tuceta ličnosti, od kojih je dve trećine odsutno, na Krimu ili negde drugde.« I vojnici su, kao Tantal, morali umirati gledajući, čak osećajući blizinu udobnosti koje su im mogle spasti život. Na licu mesta nije bilo nijednog čoveka koji bi imao energije da raskine mrežu rutine, da preuzme na sebe odgovornost i postupi u skladu sa zahtevom trenutka a nasuprot propisima. Samo jedna jedina osoba usudila se da to učini, i to jedna žena, mis *Nightingale*. Pošto se uverila da u skladištu ima potrebnih stvari, odabrala je nekoliko momaka jakih ruku i doista izvršila provalu u skladišta njenog veličanstva. Liferantima ukočenim od straha je rekla:

«Sad imam ono što mi je bilo potrebno. Idite sad kući i saopštite šta ste videli. Svu odgovornost preuzimam na sebe.»

Slabići koji su odlučivali kod Carigrada i Skadra, daleko od toga da budu kadri za takvu odvažnost, bili su toliko velike kukavice da je to prosto neverovatno, da oni sami to nisu otvoreno priznali. Jednome od njih, na primer, izvesnom doktoru *Andrew-u Smithu*, koji je neko vreme bio šef bolnica, istražni komitet je uputio pitanje: da li u Carigradu nije bilo fonda za kupovinu i zar nije bilo tržišta za nabavku neophodnih stvari?

«O da!» odgovorio je, «ali posle četrdeset godina prakse i argatovanja kod kuće, uveravam vas da mi je ovih nekoliko meseci bilo malo da shvatim da su mi fondovi stavljani na raspolaganje.»

I takvim starim babama bila je data u ruke britanska armija! U stvari i najživlji opisi u štampi i u parlamentu izgledaju blede prema stvarnosti koja se odvijala u toku saslušanja svedoka. A šta da kažemo za Herbertove, Gladstone-ove, Newcastle-ove i tutti quanti², za Peelove pomodne činovnike koji su ne jednom izjavljivali u parlamentu kako su laž sve činjenice koje su sada dokazane i odbacivali ih sa žestokom gorčinom koja se dotle nije mogla pripisati ovoj »uvaženoj« gospodi! Ovi dendiji iz Exeter Halla¹²¹, pjuziistički kicoši¹⁴, za koje razlika između »transsupstancijacije«³ i »stvarne prisutnosti!« predstavlja životno pitanje, poduhvatili su se rukovođenja ratom sa skromnom uobraženošću, koja je za njih karakteristična, i toliko su imali uspeha u »transsupstancijaciji« engleske armije da od njene »stvarne prisutnosti« nije ostalo ništa. »Da, ona je tu negde«, odvrća Gladstone.

¹ jedna vrsta skroba (koja se dobija iz korena jedne južnoameričke biljke)
— ² (ovde:) njima slične — ³ reč je o transsupstancijaciji, tj. o pretvaranju hleba i vina u telo i krv Hristovo

»Prvog januara britanska armija na Krimu imala je na broju 32 000 ljudi.« Na nesreću, imamo svedočanstvo vojvode od Cambridge-a da posle bitke kod Inkermana⁽¹¹¹⁾, 6. novembra, britanska armija nije brojila ni 13 000 bajoneta, a znamo da je od novembra i decembra izgubila još oko 3000 ljudi.

U međuvremenu, vest o ustajanju Donjeg doma protiv ministara, o Roebuckovom komitetu i opštem nezadovoljstvu u Engleskoj — doprla je do Krima. S radošću dočekana od vojnika, ona je uterala strah generalima i šefovima odseka. Nedelju dana kasnije stigla je vest da su na putu komesari, opunomoćeni za istragu i pregovaranje. Ovo je delovalo kao galvanski šok na paraličare. Istom se dadoše na posao radnici graditelji železnice nesputani ni tradicijom, ni pravilima, ni birokratskim navikama. Oni su osigurali jedno pristanište, stavili su u pokret lopate, podigli su kebove, barake, nasipe i, pre nego što su komični stari džentlmeni i slutili, prva šina bila je položena. Ma kako železnica, verovatno, bila beznačajna za opsadu — sve prednosti koje je ona pružala mogle su se ostvariti jevtinije i jednostavnije — ona se pokazala od najveće koristi kao očigledni primer, kao živo suprotstavljanje moderne industrijske Engleske bespomoćnoj engleskoj rutini. Operacije »Napred!« koje su izveli graditelji železnice razbile su začaranost koja je opčinila svu englesku armiju, začaranost prouzrokovanu nestvarnom predstavom o prividnim nemogućnostima koja je dovela britanske oficire i vojnike do tupog fatalizma Turaka i navela ih da spokojno gledaju na sigurnu propast kao na neizbežnu sudbinu. Sa graditeljima železnice ponovo se u armiji pojavilo ono »Aide toi et le ciel t'aidera«¹. Za 6 nedelja sve je dobilo drugi izgled. Raglan i njegov štab, divizijski i brigadni generali svakodnevno se nalaze u rovovima, vrše smotru i izdaju naređenja. Provijantura je pronašla konje i goniče, trupe smeštaj pod krovom za svoje ranjenike a delom i za sebe. Medicinski štab uklonio je iz bolničkih šatora i baraka najgroznije slučajeve. Odnekud je počela iskrsavati municija, odeća, pa čak i sveže meso i povrće. U izvesnoj meri počeo je vladati red, i ma kako da još uvek ima da se leči ponešto od starog zla, popravljjanje stanja je nepobitno i iznenadujuće.

Naslov originala:

Das Untersuchungskomitee [und seine Arbeit]

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 153 od 31. marta 1855.

¹ »Pomozi sam sebi, pa će ti i bog pomoći.«

Karl Marx

Britanska armija

Pred nama se sada nalazi izveštaj sa desetak sednica onog čuvenog komiteta kojeg je Donji dom ovlastio da ispita stanje u kojem se nalazi britanska armija na Krimu. Ispitani su svedoci svih rangova i položaja, počev od vojvode od Kembridža pa naniže, i ustanovilo se da se njihova svedočanstva neverovatno poklapaju. Izvršena je inspekcija svih sektora uprave i svi su nađeni ne samo u lošem, već u skandalozno lošem stanju. Osoblje, sanitetski odsek, služba snabdevanja, provijantura, transportna služba, bolnička uprava, sanitarna i disciplinska policija i lučka policija Balaklave — svi su naišli na jednoglasnu osudu.

Svaka pojedinačna služba kao takva bila je loša, a velelepnot čitavog sistema pokazivala se tek u njihovom uzajamnom kontaktu i saradnji. Zatim, propisi su bili tako divno sredeni da niko nije znao gde mu nadležnost počinje a gde se završava, kad je propise valjalo primenljivati posle iskrcavanja prvih trupa u Turskoj. I, prema tome, iz zdravog straha od odgovornosti svako je sve prebacivao sa sebe na drugoga. Ovakav sistem je omogućio da u bolnicama dolazi do prizora sramne grubosti. Indolentnost i nehat odrazili su se u najgorem vidu kod bolesnih i ranjenih na transportnim brodovima u toku plovidbe i po dolasku na mesto opredeljenja. Otkrivene činjenice su prosto neverovatne; jer, zaista, užasnijih stvari nije bilo ni prilikom povlačenja iz Moskve. I da se sve to zapravo dogodi u Skadru, nadomak Carigrada, velikog grada sa svim njegovim rezervama i radne snage i materijala. Te užasne stvari se nisu dogodile prilikom bezglavog povlačenja vojske kojoj su kozaci za petama i kojoj je prekinuto svako snabdevanje, nego upravo vojsci u toku njenog delimično uspešnog ratovanja, i to na mestu zaštićenom od svih neprijateljskih napada, u velikom centralnom depou u kojem je Velika Britanija nagomilala materijalne rezerve za svoju armiju. A uz to vinovnici svih tih užasa i gnusoba uopšte nisu neki bezdušni varvari. To su sve sami britanski džentlmeni dobrog porekla, visokog obrazovanja i blage, filantropske i pobožne naravi. Što se tiče njihovih nadležnosti kao privatnih

lica, oni su bez sumnje bili spremni i voljni da učine sve; ali u pogledu njihovih nadležnosti kao službenih lica, njihova je dužnost bila da hladno i skrštenih ruku gledaju svu tu sramotu, svesni činjenice da u propisima njenog veličanstva ne postoji ni jedan deo koji bi se u ovom slučaju ticao njih. Dakle, pusti da propadnu čitave armije, ali u propise njenog veličanstva ne diraj! I slično Tantalu, vojnici su morali da umiru gledajući, gotovo dodirujući spas. Nijedan čovek na licu mesta nije imao snage da razbije ustaljenu praksu i da se, radeći na svoju ruku prema potrebama situacije, direktno suprotstavi propisima. Jedina osoba koja je imala smelosti da tako postupi jeste jedna žena, gospođica Nightingale. Kad je utvrdila da se potrebne stvari nalaze u magacinu, kažu da je povelala jednu grupu srčanih momaka i u pravom smislu te reči — izvršila provalu u kraljičine magacine! Oni slabici pod čijom su komandom Carigrad i Skadar, uopšte nisu imali tri čiste za takav poduhvat i pokazali su se takve kukavice da bi se u to teško moglo i poverovati da to oni sami nisu otvoreno priznali. Jedan od njih, dr Andrew Smith, jedno vreme upravnik bolnica, bio je upitan: »Zar u Carigradu nije bilo fonda za kupovinu i zar nije bilo tržišta za nabavku neophodnih stvari.«

«O, da, bilo je», odgovorio je on, *«ali posle četrdeset godina prakse i argatovanja kod kuće, uveravam vas da mi je ovih nekoliko meseci bilo malo da shvatim da su mi fondovi stavljani na raspolaganje.»*

I oni najcrnji opisi stanja stvari koji su se pojavili u oba lista i bili izneti u govorima u parlamentu sasvim su bleđi prema stvarnosti koja se sada nalazi pred nama. Na videlo su bili izneti i neki svetli momenti, ali čak su i oni sada potamnili. Iako je slika u ovom trenutku još daleko od potpune, nama je i to dovoljno za donošenje suda o celine. Izuzimajući one bolničarke koje su poslate, tu još uvek ne postoji ništa što bi popravilo grešku. Sve grupe su podjednako i loše i glupe, i ako komitet ima hrabrosti da u svom izveštaju govori na osnovu postojećih činjenica, njegovim članovima će biti teško da u engleskom jeziku nađu reči kojima bi mogli da izraze svoju osudu.

S obzirom na ova otkrića, nemoguće je suzbiti jaku srdžbu i prezir koje su izazvali ne samo neposredni učesnici, već iznad svega sama vlada, koja je i organizovala tu ekspediciju, i koja je, kao što jasno izlazi iz činjenica, imala toliko drskosti da izjavi da je sve to sušta izmišljotina. I gde je sada ona velika »koalicija sve samih talenata«, ona galaksija državnika koji su svojim nastupom objavili početak zlatnog doba u Engleskoj? Nalazeći se između vigovaca i pilovaca, pristalica Russella i Palmerstona, Iraca i Engleza, liberalnih konzervativaca i konzervativnih liberala, oni se na sitno cenjkaju i trguju između sebe, te se pokazalo da je svaki onaj ko je od njih dobio lekciju ili obična kukavica ili neizlečiva budala. Ovi državnici su bili toliko sigurni da će mehanizam kojim oni rukuju već trideset godina raditi bez i najmanjeg kvara, da nisu tamo uputili ni jedno jedino lice sa posebnim

ovlašćenjima za nepredviđene okolnosti; jer, nepredviđene okolnosti, razume se, ne postoje u rečniku jedne dobro ustrojene vlade! Sitni činovnici i po prirodi i po navikama, ovi britanski ministri, koji su se neočekivano našli na komandnom položaju, naneli su Engleskoj najveću moguću sramotu. Tu je stari Raglan, celog života čata u Wellingtonovom glavnom štabu; čovek kome nikada nije bilo dopušteno da bilo šta radi na svoju odgovornost; čovek koji je vaspitan da dela samo po tuđem nalogu, i to do svoje 65. godine; i tog istog čoveka iznenada odrede da vodi jednu armiju protiv neprijatelja i da odjednom o svemu sam odlučuje! Zato je i napravio lepu zbrku. Neodlučnost, snebivljivost, totalan nedostatak samopouzdanja, čvrstine i inicijative vide se u svakom njegovom koraku. Sada nam je poznato i to kako se on slabički poneo u ratnom savetu gde je doneta odluka o krimskom pohodu. Zar da ga uvuče u kolo jedan bučni nitkov kao što je St. Arnaud, koga bi stari Wellington zauvek učutkao jednom jedinom suvom, ironičnom reći! Pa onda onaj njegov plašljivi marš na Balaklavu, njegova bespomoćnost pri opsadi i u toku zimskih nedaća, kad nije našao ništa bolje da uradi nego da se sakrije. Zatim, tu je i lord Hardinge, isto tako sitan činovnik po karakteru, koji komanduje armijom kod kuće. Mada je stari borac, po njegovoj upravi i po načinu na koji je on brani u Domu lordova, moglo bi se zaključiti da nikad nije napustio svoju kasarnu ili kancelariju! Reći za njega da pojma nema o tome koji su neophodni rekviziti jedne armije na bojnom polju, ili da je bio isuviše lenj da ih ponovo prikupi, bilo bi najpovoljnije što bi se moglo reći u njegovom slučaju. Zatim dolaze Peelove čate — Cardwell, Gladstone, Newcastle, i *tutti quanti*¹. Sve su to dobro odgojeni, naročiti mladi džentlmeni, kojima njihovi lepi maniri i prefinjena osećanja ne dopuštaju grubost u rukovanju stvarima, pa čak ni najmanju manifestaciju odlučnosti u rešavanju stvari ovoga sveta. »Razmatranje« je njihova reč. Oni sve uzimaju u razmatranje; kod njih se sve nalazi u razmatranju; oni svakog samo razmatraju; i kad se sve to lepo razmotri, vidi se da i oni sami očekuju da ih svi razmatraju. Kod njih je sve okruglo i glatko. Po njima ništa ne zaslužuje toliki prekor kao uglasti oblici, koji znače snagu i energiju.

Svaki izveštaj koji stiže iz armije o njenom propadanju zbog lošeg rukovođenja nailazi na drsko pobijanje od strane ovih blagih, istinoljubivih i pobožnih džentlmena koji su, budući *a priori* ubeđeni u savršenstvo svoje vlade, najpozvaniji za takvo pobijanje; ali kad se ovaj predmet stalno nametao, pa čak kad su ih i zvanični izveštaji Ministarstva vojnog prinudili da potvrde verodostojnost armijskih izveštaja bar delimično, oni su i dalje pobijali sa izvesnom dozom ogorčenja i besa. Njihovo suprotstavljanje Roebuckovom predlogu da se povede istraga predstavlja skandalozan primer javnog podržavanja neistine. Londonski »The Times«, Layard, Stafford, pa čak i njihov

¹ njima slični

sopstveni kolega, Russell, optužili su ih za laž, ali oni su ostali uporni. Ceo Donji dom, sa većinom od dva prema jedan, optužio ih je za laž, ali oni su i dalje tvrdili suprotno. Sada oni stoje kao optuženi pred Roebuckovim komitetom; ali, koliko nam je poznato, oni i dalje teraju svoje. Međutim, njihova upornost je sada od malog značaja. Pošto je istina, sa svom svojom strašnom realnošću, otkrivena svetu, nemoguće je da ne dođe do neke reforme u sistemu i upravljanju britanskom armijom.

Naslov originala:

The British Army

Napisano 28. marta 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

»New-York Daily Tribune«

br. 4364 od 14. aprila 1855.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Tok rata

Dok diplomati, okupljeni u Beču, raspravljaju o sudbini Sevastopolja a saveznici pokušavaju da zakluče mir pod najboljim mogućim uslovima, Rusi na Krimu, koristeći se greškama svojih protivnika i svojim centralnim položajem, opet na svim tačkama preduzimaju ofanzivu. Čudan je ovo tok stvari, kad se uzmu u obzir hvalisanja sa kojima su saveznici započeli svoju invaziju, što naliči golemoj satiri o ljudskom preterivanju i ludosti. Ali uprkos toj svojoj komičnoj strani, drama je ipak duboko tragična; i mi još jednom pozivamo naše čitaoce na ozbiljno razmatranje činjenica datih u poslednjim vestima koje smo ovde primili u nedelju ujutru poštom koja je stigla brodom »Amerika«^[122].

Kod Evpatorije, Omer-paša se stvarno učvrstio na kopnu. Nadmoćnost u konjici dopušta Rusima da svoje pikete i vedete postave pod sam grad, kako bi patrolama pretraživali okolinu, prekidali snabdevanje i, u slučaju kakvog ozbiljnog protivničkog ispada, mogli da se povuku ka svojoj pešadiji. Na taj način oni čine ono što smo i predvideli da će učiniti: nadmoćne turske snage drže u šahu ljudstvom koje možda ne iznosi više od četvrtine ili trećine njihovog brojnog stanja^[123]. Zato Omer-paša očekuje dolazak konjičkih pojačanja, a u međuvremenu je bio u anglo-francuskom logoru da obavesti svoje saveznike da zasad ne može ništa da učini, kao i da bi bilo veoma poželjno pojačanje od nekih 10 000 francuskih vojnika. Bez sumnje da bi bilo; ali ne manje poželjno i za Canrobert-a lično, koji je dosad morao da uvidi da ima i previše i premalo trupa; previše za samo nastavljanje opsade kao takve, kao i za odbranu Čorne; ali nedovoljno da se probiju od Čorne, da poteraju Ruse u unutrašnjost i okruže Severnu tvrđavu. Slanje 10 000 ljudi u Evpatoriju ne bi pomoglo Turcima da sa uspehom nastave bitku; dok bi njihovo odsustvo paralizovalo francusku armiju u vreme kada se očekuje da ona, sa pojačanjima koja pristižu u proleće, nastavi bitku.

Sada opsada zaista izgleda sasvim bedno. Noćni napad zuava 24.

februara bio je čak pogibelniji po svom ishodu nego što smo izveštali pre nedelju dana¹. Iz Canrobert-ove vlastite depeše se vidi da ni on sam nije znao šta je imao na umu kad je naredio ovaj napad. On kaže:

«Pošto je svrha napada sada postignuta, naše trupe su se povukle, jer niko nije mogao ni pomisliti da se možemo učvrstiti na položaju koji se nalazi pod žestokom neprijateljskom vatrom.»

Ali kakva je svrha bila time postignuta? Šta da se čini ako se položaj ne može zadržati? Baš ništa. Uništenje reduta nije bilo izvršeno, i ne bi ni moglo da se izvrši pod neprijateljskom vatrom, čak i da su zuavi, kao što se tvrdilo u prvom izveštaju, za trenutak imali situaciju potpuno u svojim rukama. Ali oni je nikada nisu imali; ruski izveštaj to najodlučnije tvrdi, i Canrobert ne pretenduje na tako nešto. Šta se, onda, nameravalo sa ovim napadom? Pa, jednostavno ovo: kada je video da su Rusi zauzeli položaj koji je zbudnjivao i isto tako omalovažavao opsadnike, Canrobert je bez i malo razmišljanja, i ne pomučivši se da oceni mogućan ishod tog poduhvata, poslao trupe u napad. Bila je to besmislena klanica, koja će baciti ljagu na Canrobert-ovu vojničku reputaciju. Ako se i može naći neko izvinjenje, onda je ono u pretpostavci da je general želeo da francuske trupe, koje su jedva čekale da krenu u juriš, bar malo vide kako izgleda juriš. Ali je ovo izvinjenje isto toliko sramno za Canrobert-a koliko i za sam napad.

Okršajem na Malahovu Rusi su potvrdili svoju nadmoćnost na terenu neposredno ispred svojih odbrambenih linija. Utvrđenje podignuto na vrhu brda, koje su zuavi uzalud napadali, Rusi su nazivali redut Selenginsk, po puku koji ga je branio. Oni su se odmah bacili na posao da iskoriste svoju prednost i da se oslone na osećaj sigurnosti koji su stekli na taj način. Selenginsk je bio proširen i pojačan, dovučeni su gore topovi, iako su morali da se izlože najžešćoj vatri opsadnika, i povučene su kontrapribližnice, verovatno s ciljem da se ispred njega podigne jedno, ili dva manja utvrđenja. Isto tako, na jednom drugom mestu, ispred Kornilovljevog bastiona, bio je takođe izgrađen niz novih utvrđenja, 300 jardi ispred starih ruskih utvrđenja. Prema ranijim britanskim izveštajima mogućnost takvog koraka čini se čudnovatom, jer nama su uvek govorili da su saveznici iskopali svoje rovove na manjem rastojanju od ruskih linija. Ali kao što smo pre otprilike mesec dana mogli da utvrdimo iz najboljih izvora ratne veštine, francuske linije bile su još nekih 400 jardi dalje od ruskih spoljnih utvrđenja, a britanske čak dvaput dalje. I, najzad, dopisnik lista «The Times» u pismu od 16. marta priznaje da su i do tog datuma britanski rovovi bili još uvek udaljeni 600 do 800 jardi,

¹ Vidi u ovom tomu, str. 132/133.

i da su, u stvari, *baterije, spremne da otvore vatru na neprijatelja, bile one iste koje su otvorile vatru 17. oktobra prošle godine*. Dakle, to je taj veliki korak u opsadi — to pomeranje rovova napred, koje je koštalo britansku armiju dve trećine ljudskih života!

U takvim okolnostima bilo je dovoljno mesta da se u međuprostoru između dveju linija baterije podignu ta nova ruska utvrđenja; ali to ipak ostaje najbesprimerniji, najodvažniji i najveštiji poduhvat koji je ikada izveo neki opsednuti garnizon. On se svodi, ništa manje, nego na otvaranje nove paralele protiv saveznika, na 300 do 400 jardi od njihovih utvrđenja; na isturena utvrđenja najvećih razmera protiv opsadnika, koji su se najednom našli u defanzivi, dok je prvi bitan uslov za opsadu da opsadnici drže opsadenike u defanzivi. Tako su se uloge sasvim izmenile, i Rusi imaju odlučujuću prevagu.

Ma kakve da su greške i fantastične eksperimente mogli da učine ruski inženjerci pod Šilderom u Silistriji, saveznici ovde, kod Sevastopolja, očigledno imaju posla s drugom vrstom ljudi. Tačna i brza orijentacija, brzina, smelost i nepogrešivost koje su ruski inženjerci pokazali opasujući svojim linijama Sevastopolj, neumorna brižljivost kojom je zaštićivana svaka slaba tačka čim bi je otkrio neprijatelj, izvrsna organizacija vatrene linije, tako da ona na bilo kojoj tački bojišta može da bude nadmoćna i pod vatrom opsadnika, pripremanje druge, treće i četvrte linije fortifikacije iza prve, — ukratko, čitavo vođenje ove odbrane bilo je klasično. Poslednja ofanzivna nastupanja na Malahov i na prednje linije Kornilovljevog bastiona bez primera su u istoriji opsada i označavaju njihove začetnike kao prvoklasne znalce svog zanata. Pravo je da dodamo da je u Sevastopolju glavni inženjer pukovnik Totleben, relativno nepoznat čovek u službi Rusa. Ali odbranu Sevastopolja ne smemo smatrati tipičnim primerom ruske inženjerije. Srednja vrednost između Silistrije i Sevastopolja je bliža stvarnosti.

Ljudi na Krimu, pa i u Engleskoj i Francuskoj, sad počinju da uviđaju, iako vrlo sporo, da se Sevastopolj ne može osvojiti na juriš. U toj zbunjenosti londonski »The Times« se pozvao na »visoki ratni autoritet«, i saznao da bi bilo najrazboritije da se povede ofanziva ili prebacivanjem preko Čorne i spajanjem sa Turcima Omer-paše, pre ili posle bitke sa ruskom izviđačkom armijom, ili diverzijom na Kafu, koja bi naterala Ruse da se razdvoje. Pošto se pretpostavlja da saveznička armija sada broji 110 000 do 120 000 ljudi, takve pokrete bi ona morala da izvrši. Niko ne zna bolje od Canrobert-a i Raglana da bi prelaz preko Čorne i spajanje sa armijom Omer-paše bili veoma poželjni; ali, na žalost, kao što smo to dokazali već toliko puta, 110 000 do 120 000 savezničkih vojnika ne postoji na uzvišicama ispred Sevastopolja, i nije nikad ni postojalo. Na dan 1. marta nije bilo više od 90 000 ljudi sposobnih za borbu. Što se tiče ekspedicije na Kafu, Rusi ništa lepše ne bi mogli poželeti nego da vide kako se savezničke trupe razduju na tri različite tačke, koje su udaljene 60

do 150 milja od centralne tačke, dok ni na jednoj od dve tačke koje oni sada drže nemaju dovoljno snage da izvrše postavljeni zadatak. Po svoj prilici »visoki ratni autoritet« je samo nasamario »The Times«, kad ga je ozbiljno posavetovao da se zauzme za novo izdanje evpatorijske ekspedicije.

Naslov originala:
Progress of the War

Napisano oko 30. marta 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu
»New-York Daily Tribune«
br. 4366 od 17. aprila 1855.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

O situaciji na Krimu

London, 30. marta. Saopštenja o toku mirovnih pregovora svaki dan menjaju svoj karakter. Danas je mir siguran, a sutra rat. Palmerston u svom listu »The Post« pretil topovima i mačem, — dokaz da je spreman da svakog trenutka zaključi mir. Napoleon je naredio svojoj štampi da slavi palmu mira, — najsigurniji dokaz da želi da produži rat. Tok stvari na Krimu ni najmanje ne dozvoljava da se govori o skorom padu Sevastopolja. Omer-paša čvrsto stoji u Evpatoriji na kopnenoj strani. Koristeći nadmoćnost svoje vojne konjice, Rusi mogu približavati svoje stražare i osmatrače do samog grada, mogu ceo predteren pretresti patrolama koje sprečavaju dovoz hrane i, u slučaju većeg ispada, mogu se vratiti pešadiji koja je postavljena dalje. Kao što smo i pretpostavljali¹, Rusima polazi za rukom da četvorostruko ili trostruko manjim snagama ugrožavaju nadmoćniju tursku vojsku. Ispad turske konjice pod komandom Skender-bega (Poljak Ilinski koji se proslavio pod Kalafatom) bio je odbijen jednovremenim napadom tri ruska odreda koji su se pojavili sa tri razna pravca. Kao i svaka slabo obučena i neotporna konjica, Turci su se, umesto da se sa isukanim sabljama bace na Ruse — zaustavili na pristojnom odstojanju i počeli gađati iz karabina. Taj nedvosmisleni dokaz njihove neodlučnosti podstakao je Ruse da predu u napad. Skender-beg je pokušao da prodre sa jednim eskadronom, ali su ga svi njegovi ostavili, osim bašibozuka, tako da je bio prinuđen da se posle toga probija kroz ruski bedem. Omer-paša čeka dolazak konjičkih pojačanja, a sada je otišao u anglo-francuski logor da izvesti saveznike da u sadašnjem trenutku ne može ništa učiniti i da bi bilo veoma poželjno da dobije pojačanje od 10 000 francuskih vojnika. Poslednje je nesumnjivo poželjno ali ta pomoć ne bi bila ništa manje poželjna ni za Canrobert-a koji je došao do otkrića da istovremeno raspolaže i sa odveć mnogo i sa suviše malo trupa. Suviše mnogo za opsadu Seva-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 107 - 109.

stopolja na stari način i za zaštitu Čorne; odveć malo da forsira Čornu, da protera Ruse u dubinu blizu njihove teritorije i da obuhvati Severno utvrđenje. Slanje 10 000 ljudi u Evpatoriju ipak ne bi omogućilo Turcima da stupe u borbu, a u isto vreme oslabilo bi operacije francuske vojske na otvorenom polju. *Opsada Sevastopolja* svakim danom postaje sve rizičniji poduhvat za opsadivače.

Videli smo da su Rusi 29. februara držali u svojim rukama redut na brdu Sapun (kod Malahova kurgana)⁽¹²⁴⁾. Oni su sada taj redut povećali, utvrdili, postavili topove na njemu i odatle preduzeli izradu kontrapribližnica. Isto tako je i na drugom mestu, na frontu Kornilovljevog bastiona, podignut niz reduta na 300 jardi dalje od starih ruskih tvrđavskih objekata. Za čitaoce lista »The Times« ovo poslednje mora biti neshvatljivo, jer su saveznici, po rečima ovog lista, već odavno izgradili svoje rovove na neznatnom odstojanju od ruskih linija.

Sada, najzad, na primer u svom pismu od 16. marta, dopisnik lista »The Times« priznaje da su se engleske tranšeje u poslednje vreme nalazile na odstojanju 600-800 jardi od ruskih utvrđenja i da su *one baterije koje su spremne da dejstvuju protiv neprijatelja iste one baterije koje su otvorile vatru 17. oktobra*. Takvi su, prema tome, uspesi opsade; takvo je pomicanje rovova napred koje je stalo života i zdravlja dve trećine engleske vojske! Pod takvim uslovima u međuprostoru između dve linije baterija našlo se dovoljno mesta za podizanje novih ruskih utvrđenja. Ova utvrđenja mogu se razmatrati kao nova paralelna linija protiv opsadnika na odstojanju 300-400 jardi od njihovih utvrđenja ili kao kontrapribližnica na najvećem terasastom ispupčenju u pravcu trupa koje je obuhvataju. Na taj način, ove trupe su se našle u defanzivnom položaju, dok se bitan uslov opsade sastoji u tome da opsadnici nateraju opsednute u defanzivu.

Kako u logoru kod Sevastopolja tako i u samoj Engleskoj počinju shvatati da nema nikakvih izgleda da će se Sevastopolj zauzeti na juriš. U tom teškom položaju »The Times« se obratio jednom »visoko autoritativnom vojnom specijalisti« i od njega saznao da je neophodno preći u nastupanje bilo prelazom Čorne i spajanjem s Turcima pod komandom Omer-paše pre ili posle bitke s ruskom izviđačkom vojskom — bilo diverzijom u pravcu Kafe, što bi pri nudilo Ruse da podeli svoje snage. Pošto saveznička vojska sada broji od 110 000 do 120 000 ljudi, to takve operacije moraju odgovarati njenim mogućnostima. Tako smatra »The Times«.

Zaista niko tako dobro ne zna kao Raglan i Canrobert koliko bi bilo poželjno spajanje s vojskom Omer-paše, ali, na žalost, saveznici na visovima kod Sevastopolja nemaju 110 000-120 000 ljudi, već svega 80 000-90 000 koji su sposobni da nose oružje. A što se tiče ekspedicije u Kafu, Rusi ne bi mogli ništa bolje poželeći. Rasturiti savezničku vojsku na tri razne tačke, na odstojanju 60-150 milja od glavne tačke, i to u vreme kada saveznici, ni na jednoj od tačaka

na kojima se sada nalaze, nisu toliko jaki da izvrše zadatak koji stoji pred njima! Nije li list »The Times« pozajmio svoj savet od »ruskih« vojnih specijalista?

Pošto se 11. i 12. francuska divizija već nalaze na putu, bar jedan njihov deo, a ostatak s 13. i 14. i s dvema pijemontskim divizijama spreman da sledi za njima, to će saveznička vojska krajem maja dostići takvu snagu koja će joj omogućiti i primorati je da se pokrene sa svojih odbrambenih položaja na Čornoj. Trupe će se prikupiti u Carigradu i verovatno jednovremeno ukrcati na brodove, te će što manje vremena provesti na kobnom Hersonesu. Ta mera je skopčana s izvesnim zastojem, ali pruža velike koristi. Pojačanja, koja su do sada čitavo vreme slata na Krim u malim odredima, mada zajedno čine čitavu armiju, nisu toliko ojačala ekspedicioni korpus da bi mu omogućila da pređe u nastupanje.

Naslov originala:

Über die Situation in der Krim

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 155 od 2. aprila 1855.

Karl Marx

Skandal u francuskom zakonodavnom telu — Uticao Drouyna de Lhuysa — Stanje milicije

London, 3. aprila. Iz Pariza pišu:

«U bonapartističkom Corps Legislatif¹ došlo je do jedne scene, koja nije doprla do engleske štampe. Za vreme debate o zakonu o zameni⁽¹²⁵⁾ skočio je Granier de Cassagnac — posle Montalembert-ovog govora — i stao u svojoj pomami da brblja. Tek kad ovaj zakon stupi na snagu, rekao je on, armija će postati ono što je trebalo da bude, odana poretku i caru, i mi nikada više nećemo videti sraman prizor vojnika, koji okreću puške naopako» (soldats à baionnettes renversées). «Ovakav završetak jednog govora, u kome se janičarstvo otvoreno propoveda kao ideal armije, izazvao je glasno gundanje čak i u ovoj skupštini, tako da je Granier bio prinuđen da sedne. Tada je skočio jedan drugi član zakonodavnog tela i stao da šiba Granier-a. Skandal je bio tako veliki da je sam Morny morao da zatraži od Cassagnaca da se izjasni.» (Još dok je Cassagnac redigovao svoj palanački listić «The Globe», Guizot ga je, kao što je poznato, nazvao: Le roi des drôles².) «Granier je učinio formalno izvinjenje sa najvećom malodušnošću i sam predložio da se u listu „Le Moniteur“ čitke pređe preko ovog nemilog slučaja. Sednica je bila tako burna kao u najlepšim danima poslaničkog doma za vreme Louis-a Philippe-a.»

«Britanska publika», kaže današnji «The Morning Chronicle», «došla je do zaključka da je gospodin Drouyn de Lhuys otputovao u Beč da bi kao neka vrsta došaptača i podstrekača delovao na lorda Johna Russella čije držanje do sada nije zadovoljilo ni njegove zemljake ni naše saveznike. Plemeniti lord je čuven po svojim nastupima i izlivima patriotizma i liberalizma, po svojoj ekstremnosti u javnim stvarima sve dok se nalazi u opoziciji ili dok mora da stvara politički kapital, a po svojoj učmalosti čim prođe neposredna nužnost. Nešto slično se, izgleda, dogodilo i ovom prilikom i narod počinje da gunda . . . Otkako je gospodin Drouyn de Lhuys bio u Londonu, u visokim krugovima može se zapaziti odlučniji ton. Čak se proneo glas da je njegova misija bila toliko uspešna, da su težnje lorda Johna Russella ka

¹ zakonodavnom telu — ² kralj probisveta

postizanju mira naišle na zvaničan otpor i da je *naš energični čovek* (Palmerston) «i protiv volje morao da odobri jedan ultimatum koji će Rusija, verovatno, odbaciti s prezrenjem.»

Engleska armija je iščezla, a engleska milicija upravo iščezava. Milicija, stvorena za vreme lorda Derbyja aktom parlamenta od 1852, po zakonu trebalo je u normalnim prilikama da bude sazivana na više od 28 dana u godini. Međutim, u slučaju neprijateljske invazije ili nekim drugim značajnim i neposrednim povodom mogla je biti sazvana kao stalna služba. Nasuprot tome, na osnovu parlamentarnog akta od 1854. svi oni koji su mobilisani posle 12. maja 1854. bili su obavezni da ostanu u službi sve dok traje rat. Sad je iskrsllo pitanje kakve su obaveze onih koji su mobilisani na osnovu akta iz 1852! Pravni savetnici Krune su izjavili da i ovu kategoriju smatraju obaveznom da oстане u stalnoj službi za vreme rata. Lord Panmure, nasuprot ovoj odluci pravnika, izdao je pre nekoliko dana uredbu, prema kojoj svi oni koji su mobilisani pre akta iz 1854. mogu da napuste službu, ali da će dobiti nagradu u visini jedne funte sterlinga ukoliko prihvate da budu ponovo angažovani na pet godina. Kako nagrada za regrute koji sada stupaju na dve godine u regularnu armiju iznosi u pešadiji 7 funti sterlinga a u konjici 10 funti sterlinga, to nagrada od jedne funte sterlinga za petogodišnju službu u miliciji nije mogla biti bolje sredstvo za njeno raspuštanje. Lord Palmerston, koji je skoro godinu dana oklevao sa sazivanjem milicije, hoće, izgleda, da je se opet otarasi što je moguće pre. Shodno tome saznajemo da su za poslednjih 14 dana pukovi milicije jedan za drugim izgubili od $\frac{2}{3}$ do $\frac{5}{8}$ svog ljudstva. Tako je u prvom puku milicije u Somersetu od 500 ljudi službu napustilo 414, u Nort Daramu 770 od 800, iz milicije u Lesteru otišlo je 340 od 460, iz artiljerije u Safolku 90 od 130 itd.

Naslov originala:

*Ein Skandal in der französischen Legislativen —
Drouyn de Lhuys' Einfluß — Zustand der Miliz*

Prvi put objavljeno u listu

«Neue Oder-Zeitung»

br. 163 od 7. aprila 1855.

Karl Marx

Izgledi u Francuskoj i Engleskoj

London, 10. aprila. Dopustite mi da se opet, posle duge pauze, prihvatim dopisništva za »The Tribune«.

Jučerašnji i današnji dan su najverovatnije dva odlučujuća dana bečke konferencije^[30] koja su imala da počnu 9. u prisustvu gospodina Drouyna de Lhuysa, i kada se, istovremeno, očekivalo da je ruski ambasador primio instrukcije u pogledu treće i četvrte tačke. Putovanje Drouyna de Lhuysa isprva se na svim berzama naduvalo kao izvestan predznak mira; jer jedan tako eminentan diplomata, rečeno je, svakako ne bi išao da lično učestvuje u tim debatama ako ne bi bio siguran u uspeh. Što se tiče »eminentnosti« ovog diplomate, ona ima jaku mitsku crtu i postoji prvenstveno u plaćenim novinskim člancima u kojima on sam sebe veliča do visine jednog Talleyrand-a, kao da u svojoj dugogodišnjoj karijeri pod Louis-om Philippe-om već odavno nije nepobitno dokazao svoj »eminentni« mediokritet. Ali pravi razlog za njegovo putovanje je ovaj: lord John Russell je uspeo da svojim notornim nepoznavanjem francuskog jezika, u roku od nekoliko nedelja, uplete saveznike u davanje koncesija, što on nikada nije nameravo da učini, ali koje će biti veoma teško povući. Francuski jezik lorda Johna je od prave John Bullove sorte, onaj kojim govori »Milord« u *Fra Diavolu*^[126] i drugim nekada popularnim pozorišnim komadima u Francuskoj; to počinje sa »Monsieur l'aubergiste«¹ i završava se sa »très-bien«²; i kad on razume samo polovinu od onoga što mu se kaže, zadovoljan je u svom saznanju da drugi još manje razumeju ono što on kaže. Upravo ga je iz ovog razloga njegov prijatelj i suparnik lord Palmerston i poslao u Beč, smatrajući da će nekoliko grešaka na tom pozorju biti dovoljno da se konačno upropasti jadni mali John. A greške su se i desile. Zadugo nije mogao da shvati šta se oko njega zbiva, a jedno brzo i neočekivano upadanje u reč od strane Gorčakova ili Buola svakako je nesrećnom diplomatskom početniku izmamilo jedno smeteno »très-bien«. Na taj način

¹ gospodin krčmar -- ² vrlo dobro

su Rusija i, donekle, Austrija potvrdile da je postignut sporazum u pogledu nekoliko tačaka, bar što se tiče Engleske, što jadni lord John nije nikad nameravao da dopusti. Palmerston, naravno, nije tome ništa prigovorio, sve dok krivica pada isključivo na njegovog zlosrećnog kolegu. Ali Louis Bonaparte ne može podneti da ga na takav način uvuku u mir. Da bi prekinula takvu vrstu diplomatije, francuska vlada je smesta rešila da stvari privede kraju. Ona se odlučila za ultimatum, sa kojim je Drouyn de Lhuys otišao u London, dobio pristanak britanske vlade, i zatim se s njim vratio u Beč. Tako se on sada može smatrati zajedničkim predstavnikom Francuske i Engleske, i nema sumnje da će on svoj položaj iskoristiti u najboljem interesu svoga gospodara. I kako je jedini, isključivi interes Louis-a Bonaparte da ne zaključi mir sve dok ne pribavi Francuskoj novu slavu i nove prednosti, i sve dok rat u potpunosti ne posluži svojoj svrsi kao »moyen de gouvernement¹«, pokazaće se da Drouynova misija, daleko od toga da je miroljubiva, ima, naprotiv, za cilj da osigura nastavljanje rata pod najprikladnijim izgovorom do kojeg se može doći.

U srednjim klasama Francuske i Engleske ovaj rat je sigurno nepopularan. Sa francuskom buržoazijom tako je bilo od početka, jer ova klasa je još od 2. decembra¹⁷⁾ u punoj opoziciji prema vladi »spasiteljki društva«. U Engleskoj je srednja klasa bila podeljena. Velika masa je svoju nacionalnu mržnju prenela sa Francuza na Ruse; i mada John Bull može da se povremeno bavi poslom anketiranja u Indiji, njemu ne pada na pamet da to isto dopusti drugim nacijama u drugim oblastima koje su u neugodnoj blizini njegovoj ili njegovih poseda. Rusija je zemlja koja u tom pogledu već odavno izaziva njegovu zabrinutost. Za ogromno širenje britanske trgovine prema Levantu, i preko Trapezunta prema unutrašnjosti Azije, slobodna plovidba Dardanelima je od najveće važnosti za Englesku. Engleska ne može dozvoliti da Rusija postepeno apsorbuje podunavske zemlje, čija vrednost kao žitnica sve više raste, i da ova sila onemogući plovidbu Dunavom. Rusko žito predstavlja veoma važnu stavku u britanskoj potrošnji, dok bi ruska aneksija žitorodnih pograničnih zemalja učinila Veliku Britaniju potpuno zavisnom od nje i Sjedinjenih Američkih Država, a ove dve zemlje bi postale regulatori svetskog tržišta žita. Sem toga, stalno kruže neodređene i uznemirujuće glasine da Rusi prodiru u Centralnu Aziju; te glasine su izmislili zainteresovani indijski političari ili zastrašeni vizionari, a u njih se poverovalo zato što Britanci uopšte slabo znaju geografiju. I tako, kada je Rusija počela agresiju protiv Turske, rasplamsala se nacionalna mržnja, i nikada možda jedan rat nije bio tako popularan kao ovaj. Pristalicama mira¹⁰⁸⁾ bilo je privremeno uskraćeno da govore; a i mnoge je među njima samima povukla opšta struja. Ko god poznaje Engleze, morao je biti uveren u to da ovo ratničko oduševljenje ne može biti duga

¹ sredstvo vladanja

veka, bar što se tiče buržoazije; čim ih rat udari po džepovima u vidu poreza, merkantilni duh će sigurno potisnuti nacionalni ponos a gubitak neposrednih ličnih profita postaće teži od neminovnog, postepenog gubitka velikih prednosti cele nacije. Pilovci^[11], protivnici rata ne toliko iz istinske ljubavi prema miru koliko zbog uskogrudosti i malodušnosti koja se gnuša svake velike krize i svake odlučne akcije, učinili su sve što su mogli da ubrzaju veliki trenutak kada je svaki trgovac i fabrikant mogao u paru da izračuna koliko bi ga rat lično koštao godišnje. Gospodin Gladstone, odbijajući vulgarnu ideju o zajmu, smesta je udvostručio porez na prihod i obustavio finansijsku reformu. Rezultat se odmah pokazao. Pristalice mira su ponovo podigle glave. John Bright je sa svojom dobro poznatom srčanošću i upornošću uticao na opšte raspoloženje, sve dok nije uspeo da pridobije industrijske rejone. U Londonu je raspoloženje još uvek u prilog ratu, ali je očigledno i jačanje pristalica mira, čak i ovde; uz to, ne sme se zaboraviti da društvo za mir nije nikada, ni u koje vreme, imalo nekog naročitog uticaja u glavnom gradu. Uprkos tome, njegova agitacija se sve više vrši u svim delovima zemlje; a sada će još jedna godina udvostručenog oporezivanja i zajam — jer smatra se da je on neizbežan — ugasiti i poslednje iskre ratničkog žara među pripadnicima industrijske i trgovačke klase.

Sasvim je drugi slučaj sa narodnim masama ove dve zemlje. Seljaštvo u Francuskoj je, još od 1789, veliki pristalica rata i ratničke slave. Ovog puta seljaci su sigurni da neće mnogo osetiti ratne nedaće; jer regrutovanje, u državi u kojoj je zemljište podeljeno među sitnim vlasnicima na beskrajno male posede, ne samo da oslobađa poljoprivredne rejone viškova radne snage, nego i svake godine predstavlja mogućnost za otprilike 20 000 mladih ljudi da zarade znatnu svotu novca iznajmljujući se kao zamena. Samo bi se dugotrajan rat teško izdržao. Car ne može da nametne ratne poreze seljaštvu, sem ako ne želi da rizikuje i svoju Krunu i svoj život. Njegov jedini način da među njima održi bonapartizam je u tome da ih kupi oslobađanjem od ratnih poreza; i tako, za još nekoliko godina, oni će možda biti oslobođeni te vrste tlačenja. U Engleskoj stvari slično stoje. U poljoprivredi obično ima previše radne snage, i ona čini glavnu masu vojnika, koji tek u kasnijem periodu rata stižu neke jako izražene osobine gradskih siledžija. Kada je počeo rat, trgovina je prilično dobro napredovala i bilo je ostvareno dosta poboljšanja u poljoprivredi; kontingent regruta poljoprivrednika bio je ovog puta skromniji nego ranije, a u današnjoj miliciji svakako preovladuje gradski elemenat. Ali oni koji su se iz nje povukli, bar su povoljno uticali na plate; i simpatije seljaka su uvek na strani vojnika koji dolaze iz njihove sredine i koji sada postaju heroji. Porezi, u svom neposrednom vidu, ne pogađaju sitne farmere i radnike, a pre nego što ih osetno pogode posredni nameti, mora proći nekoliko ratnih godina. Među ovim ljudima oduševljenje ratom je uvek veliko, i nema sela u kome se ne može naći

neka nova pivnica sa firmom »Heroji Alme«, ili sličnim nazivom, i gde gotovo u svakoj kući zidove ne krase divne slike Alme, Inkermana, bitke kod Balaklave, portreti lorda Raglana i drugih. Ali ako se u Francuskoj mišljenju sitnih farmera, koji su u velikoj većini (četiri petine stanovnika), i njihovom neobičnom odnosu prema Louis-u Napoleonu pridaje priličan značaj, u Engleskoj jedna trećina stanovništva koju čini seljaštvo jedva da ima nekog uticaja, sem što je privesak i hor aristokratskih zemljoposjednika.

Industrijski radnici obeju zemalja nalaze se gotovo u istom neobičnom položaju prema ovom ratu. I britanski i francuski proleterii ispunjeni su plemenitim nacionalnim duhom, mada su manje-više oslobođeni zastarelih predrasuda svojstvenih seljaštvu obeju zemalja. Oni imaju malo neposrednog interesa za rat sem što pobjede njihovih zemljaka gode njihovom nacionalnom ponosu, i što im vođenje rata, smelo i drsko što se tiče Francuske, plašljivo i glupo što se tiče Engleske, pruža lepu mogućnost da agituju protiv postojećih vlada i vladajućih klasa. Ali za njih je glavna stvar u ovome: da će ovaj rat — koji se vremenski poklapa sa trgovačkom krizom, čiji su tek prvi počeci dosad uočeni, koji je vođen rukama i glavama nedoraslim zadatku — dobijajući istovremeno evropske razmere, izazvati, a i mora izazvati, događaje koji će proleterskoj klasi omogućiti da povratu onaj položaj koji je izgubila u junskoj bici 1848. u Francuskoj¹²⁷⁾, i to ne samo u odnosu na Francusku nego i na čitavu centralnu Evropu uključujući Englesku.

U Francuskoj, zacemento, ne može biti sumnje da svaka nova revolucionarna struja mora, pre ili kasnije, dovesti na vlast radničku klasu; u Engleskoj se stvari razvijaju gotovo na isti način. Tu je aristokratija voljna da nastavi rat, ali nesposobna za to, i potpuno posramljena vođenjem rata prošle zime. Tu je i srednja klasa; ona ne želi da nastavi ovaj rat koji se ne može dokrajčiti, i žrtvuje sve za mir, te na taj način javno pokazuje da je nesposobna da upravlja Engleskom. Ako događaji isključe jednu, sa njenim različitim frakcijama, i ne dozvole pristup drugoj, ostaju još samo dve klase na koje se može preneti vlast: sitna buržoazija, klasa malih trgovaca koja je pokazala odsustvo energije i odlučnosti kad god je bila pozvana da sa reči pređe na dela — i radnička klasa kojoj se stalno prigovara da pokazuje preveliku energiju i odlučnost kada se poduhvati da dejstvuje kao klasa.

Koja će od ovih klasa izvesti Englesku iz sadašnje borbe i komplikacija koje će ta borba ubrzo stvoriti?

Naslov originala:

Prospect in France and England

Napisano 10. aprila 1855.

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«
br. 4375 od 27. aprila 1855.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Kritika Napoleonovog članka u listu »Le Moniteur«^[128]

London, 14. aprila. Javnost, čak i u Francuskoj, počinje da razjašnjava tajnu koja obavlja opsadu Sevastopolja. Imajući to u vidu, Louis Bonaparte, kao glavni urednik lista »Le Moniteur«, ponovo je napisao dug uvodnik o toj temi. Time je trebalo postići nekoliko ciljeva: uopšte, utešiti javnost zbog neuspjeha poduhvata; posebno, sa pleća Napoleonovog sledbenika zbaciti odgovornost za neuspjeh; konkretno, odgovoriti na briselski pamflet^[91]. U poluzvaničnom, polufamilijarnom stilu, toliko karakterističnom za čoveka koji istovremeno piše za francuske seljake i evropske kabinete, daje se nešto slično istoriji rata sa tobožnjim obrazloženjem svakog učinjenog koraka. Taj dokumenat je u znatnoj meri apolitičan, pošto je preko svake mere slab i nepotpun. A ipak, »pressure from without«¹ mora da je dovoljno jak kad je Bonaparte prinuđen da istupa i sebe štiti na takav način.

Posle razvučenog uvoda, izlaže se deo instrukcija koje je Saint-Arnaud dobio u početku rata i daje se objašnjenje o tome zašto su savezničke trupe u početku bile poslate u *Galipolje*. Rusi su — kaže se tamo — mogli forsirati Dunav kod Ruščuka i, obilazeći linije Varne i Šumle, preći preko Balkana i krenuti ka Carigradu. To je najgori od svih razloga koji bi se mogli navesti u odbranu iskrcavanja kod Galipolja. Prvo, Ruščuk je *tvrdava*, a ne otvoren grad, kako to, izgleda, zamišlja uzvišeni izdavač lista »Le Moniteur«. To nas podseća na istorijsku grešku koju je »Le Moniteur« nedavno dopustio u svom nekrologu o caru Nikolaju brkajući jedrenski^[19] sa kućuk-kajnardžijskim ugovorom.^[119] Što se tiče opasnosti od takvog ruskog bočnog marša, treba podsetiti na to da se turska vojska od 60 000 ljudi, koja je bila čvrsto zasela između četiri jake tvrđave, nije mogla ostaviti nekažnjena a da se ne pošalje jak odred da se njome pozabavi; da bi taj bočni marš doveo Ruse u balkanskim klanicama u onakav položaj u kakvom su se našli Dupont kod Bajlena i Vandamme kod

¹ »pritisak spolja«

Kulma^[129], i da bi Rusi, u najboljem slučaju, mogli poslati u Jereane svega 25 000 ljudi. Onaj ko takve snage smatra opasnim za Carigrad može štošta naučiti iz knjige majora Moltkea o rusko-turskom ratu 1828 - 1829^[130] godine. Cujmo dalje. U slučaju da Carigradu ne preti nikakva opasnost, trebalo bi da saveznici pokrenu nekoliko divizija ka Varni, da bi sprečili svaki pokušaj opsade Silistrije. U takvom slučaju nametale su se još dve operacije: iskrcati se u blizini Odeze ili ovladati Krimom. Trebalo je da saveznički generali razmotre obe operacije na licu mesta. Instrukcije se završavaju sa nekoliko pametnih vojnih saveta u obliku pravila i pouka:

«Budite uvek u toku onoga što neprijatelj radi. Držite trupe prikupljene, ne delite ih; ali kada ste prinuđeni da ih delite, onda to činite tako da ih u toku 24 časa možete prikupiti na kojoj bilo datoj tački, itd.»

Sve su to stvarno dragocena uputstva o tome kako treba postupati ali toliko otrcana i opšte poznata da bi St-Arnaud u očima svoga zapovednika bio potpuna nezalica ako bi osećao potrebu za takvim savetima. I instrukcije se iznenadno prekidaju sledećim rečima:

«Imam potpuno poverenje u Vas, maršale! Idite jer sam uveren da će francuski orao pod vašim iskusnim rukovodstvom steći novu slavu.»

Što se tiče glavne tačke, krimske ekspedicije, Bonaparte priznaje da je to bio njegov omiljeni plan i da je u pogledu te ekspedicije poslao Saint-Arnaud-u nov svežanj instrukcija. On odriče da je plan bio razradio u svim pojedinostima i poslao u Glavni štab. Po njegovim rečima, generali su mogli dati prednost iskrcavanju u Odesi. Kao dokaz za to on navodi jedno mesto iz tih novih instrukcija. Bonaparte predlaže da se izvrši iskrcavanje u Feodosiji (Kafi) imajući u vidu bezopasno i prostrano sidrište koje se ovde moglo staviti na raspolaganje flotama čija je uloga bila da za sve vreme služe kao operacijska baza kopnene vojske. Šta je operacijska baza, to je znamenitom maršalu već bilo razjašnjeno na najpodrobniji i najelementarniji način još u prvim instrukcijama. Iz te tačke — Kafe — kopnene snage trebalo je uputiti ka Simferopolju, da odbace Ruse ka Sevastopolju, pred čijim bi utvrđenjima, verovatno, došlo do bitke a zatim da opsednu Sevastopolj. «Na nesreću» saveznički generali nisu izvršili taj plan! Taj se «nesrećni» slučaj pokazuje utoliko srećnijim što on dovođa Bonaparti da svu odgovornost za tu neprijatnost sa sebe svali na generale. U samoj stvari plan iskrcavanja 60 000 ljudi kod Kafe, da bi se odavde uputili ka Sevastopolju, izgleda veoma originalan. Smatrajući za opšte pravilo da se napadna snaga trupa koje se nalaze na neprijateljskoj teritoriji smanjuje proporcionalno njihovom udaljenju od operacijske baze, postavljamo pitanje: Koliko bi ljudi saveznici poslali u Sevastopolj posle marša na daljinu od 120 milja? A koliko bi ljudi trebalo ostaviti u Kafi? Koliko za to da bi se držale i utvrdile tačke u međuprostoru. Koliko bi ljudi bilo potrebno za zaštitu trans-

porta i čišćenja teritorije? Ne bi bilo moguće koncentrisati ni 20 000 ljudi pod bedemima tvrđave koja za normalnu blokadu zahteva tri puta više ljudi. Ako sam Bonaparte pođe u rat i povede ga saglasno ovim principima, to će jedna te ista porodica Bonaparte predstavljati najčudniji kontrast u vojnoj istoriji¹. Što se tiče bezopasnog sidrišta kod Kafe, to svaki mornar na Crnom moru zna, a to i svaka karta pokazuje, da je Kafa otvorena luka koja je zaštićena samo od severnih i zapadnih vetrova, dok najopasnije bure na Crnom moru prete od jugoistočnih i jugozapadnih vetrova. Na primer, takva je bura besnela 14. novembra. Da je tada flota bila ukotvljena u Kafi, neosporno je da bi bila odbačena u pravcu vetra.

Tu smo stigli do najmučnijeg dela dokumenta. Očevidno je da Louis Bonaparte smatra da je uspešno skinuo sa sebe svu onu odgovornost koju mu je natovarilo briselski pamflet. No, razume se, ne mogu se prineti na žrtvu Raglan i Canrobert, a da bi u skladu sa tim dokazao njihovu sposobnost, on daje kratak opis opsadne veštine. Taj opis ima zadatak da pokaže pod kakvim okolnostima Sevastopolj ne može biti zauzet, pošto završava uveren da sva ta pravila nisu mogla biti primenjena kod Sevastopolja:

«Na primer», nastavlja on, «kod normalne opsade gde se napad vrši s fronta dužina poslednje paralele iznosila bi 300 m, a ukupna dužina rovova ne bi prelazila 4000 m. Ovde pak dužina paralele iznosi 3000, a ukupna dužina rovova dostiže do 41 000 m.»

Tačno, ali stvar je baš u tome: *Zašto* je bilo dozvoljeno tako ogromno protezanje polaznog položaja za napad, kada su sve okolnosti zahtevale što je moguće veću koncentraciju vatre na jednu ili dve tačke? Odgovor glasi:

«Sevastopolj ne liči na druge tvrđave. On ima samo jedan plitak rov bez kamenih eskarpi, s tim što su ova odbrambena postrojenja zamenjena *zasekama* i *palisadama*. Na taj način naša vatra je mogla ispoljiti samo slabo dejstvo na zemljane grudobrane.»

Pošto to nije pisano za maršala St-Arnaud-a, koji bi možda tome i poverovao, mora biti da je to napisano samo za francusko seljaštvo, jer bi se svaki podoficir francuske vojske glasno nasmejao takvom galimatijasu. Samo ako nisu postavljene na dno rova ili bar van vido-kruga neprijatelja, palisade se veoma brzo uništavaju kartečima. Zaseke se mogu lako zapaliti, one se moraju nalaziti na podnožju glasije, na odstojanju 60 - 80 jardi od grudobrana, pošto bi u protivnom smetale vatri iz topova. Ali odakle je uzeta građa za te zaseke — dugačko

¹ U «New-York Daily Tribune» br. 4377 od 30. aprila 1855. ova rečenica glasi: «Ako sâm Bonaparte pođe u rat i povede ga saglasno ovim principima, može odmah da rezerviše sebi stan u hotelu Mivart u Londonu, jer više nikad neće videti Paris.»

po dnu položeno drveće sa oštrim granama okrenutim prema neprijatelju i međusobno čvrsto povezano — odakle je uzeta grada sa teritorije koja nema šuma, o tome »Le Moniteur« ćuti.¹ Da se palisade pokazuju boljim od kamenih eskarpi — to je zaista novo. Međutim, te se drvene ograde mogu lako zapaliti i čim se učukaju neprijateljski topovi, juriš je moguć.

Na kraju krajeva saznajemo — a to treba da dokaže ekspozije koji smo razmatrali — da su saveznički generali učinili sve što je bilo moguće, pa čak i više od onoga što se od njih moglo očekivati u takvim uslovima, i da su se oni čak ovenčali slavom. Mršava je to slava — ako je treba dokazivati i to još na takav način! Ako gospoda generali nisu mogli okružiti Sevastopolj, ako nisu mogli proterati ruske zaštitne trupe, ako ni dosada nisu u Sevastopolju, — onda je to samo zbog toga što nisu bili dovoljno jaki. U stvari, oni i nisu dovoljno jaki. Ali ako je to tako, ko je onda vinovnik za taj *najveći propust*? Niko drugi do Bonaparte. Eto neizbežnog zaključka do koga dovodi uvodni članak lista »Le Moniteur«. Kakav je utisak proizveo taj članak u Parizu pokazuje sledeći citat iz pisma toliko poniznog korespondenta lista »The Times«:

»Neka lica smatraju ovaj članak kao uvod za potpuno napuštanje Krima. U legitimističkim krugovima govore: Obećali su nam *rat à la Napoleon*, a izgleda da ćemo sada dobiti *mir à la Louis-Philippe*. S druge strane, slični utisci takode vladaju u raspoloženju radničkog stanovništva predgrada Sent-Antoan. Oni smatraju članak otvorenim priznanjem svoje nemoći.«

Naslov originala:

*Kritik des napoleonischen
»Moniteurs«-Artikels*

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 177 od 17. aprila 1855.

¹ U listu »New-York Daily Tribune« ovde sledi rečenica: »Odsustvo podzidanih eskarpi nemø nikakve veze sa dugom opsadom, jer i po prikazu samog lista »Le Moniteur« one nešto znače tek kad su baterije postavljene na vrh glasije — položaj od koga su saveznici još uvek mnogo udaljeni.«

Friedrich Engels

Afera od 23. marta^[131]

London, 15. aprila. Opsada Sevastopolja nastavlja da se vuče sporo, dosadno, bez događaja i rešenja, jedva tu i tamo da živne pokojom beskorisnom čarkom ili kratkotrajnim napadom od kojih je poslednji uvek kopija preposlednjeg i uzor sledećem. Izuzev preimućstva koje pokazuju branioci u inženjerskom odseku, sigurno je malo bitaka sa takvim trajanjem koje pružaju sliku podjednake osrednjosti komandujućeg oficirskog kadra obeju strana.

Pred nama su francuski i engleski zvanični izveštaji o aferi od 23. marta; podroban ruski izveštaj još nismo videli. Kao i obično, izveštaji savezničkih generala vešto su sastavljeni tako maglovito da iz njih ne možemo dokučiti ništa određeno. Uz pomoć privatnih pisama Engleza i novinskih dopisa ipak se, u glavnim crtama, događaj može rekonstruisati. *Desno krilo jurišne linije* saveznika, upravljeno prema jugoistočnom delu odbrane Sevastopolja, pomereno je napred do na 600 jardi ispred prve linije ruske odbrane pomoću 3 prilazne ili cik-cak linije koje su na svojim krajevima povezane jedna s drugom takozvanom drugom paralelom. Na ove se dalje nadovezuju tri izlomljene linije, mada lagano i nepravilno, da bi bile povezane trećom paralelom i tako obrazovale na centralnom prilazu jedno zborište ili jedno pokriveno mesto, dovoljno prostrano za smeštaj rezerve. U rukama Engleza nalazi se srednji od ta tri prilaza, dok su desni i levi zaposeli Francuzi. Ova dva krilna prilaza isturenija su od centralnog, teko da su tu francuske tranšeje bliže gradu za oko 50 jardi od pozicije koju su zauzeli Englezi.

Dvadeset trećeg marta pred zoru krenule su znatne ruske borbene snage, oko 12 bataljona iz grada na opsadne robove. Dobro znajući da su tranšeje konstruisane uz potpuno zanemarivanje uobičajenih i propisanih mera, da su protivnička krila i nedovoljno uvučena i nezaštićena redutima, da ih, dakle, jedan smeli napad na krajeve krila paralele mora dovesti u tranšeje — Rusi su počeli svoj napad iznenadnim i brzim pokretom, i pri tom obišli istočni i zapadni kraj paralele. Napad s fronta angažovao je stražu tranšeja i njenu rezervu, dok su kolone, obilazeći, uprkos hrabrom otporu Francuza, zašle u tranšeje i stale da čiste robove, sve dok nisu stigle do centralnog prostora, koji su branili Englezi. Engleski položaji, obezbedeni od oz-

biljnog ugrožavanja s fronta, nisu bili uznemireni sve dok puščana paljba sleva i sdesna nije odvukla jedan deo njihovih rezervi, pa i tada napad s fronta nije bio naročito silovit, pošto su glavne snage napadača bile usredsređene u obilaznim kolonama. No i ove kolone, prešavši već veliki prostor koji su zahvatili rovovi, izgubile su prvobitni polet i, otkako su se primakle Britancima, njihovi oficiri stalno su morali da misle na mogućnost završnog povlačenja. Borba je tako vrlo brzo došla do one tačke, kad obe strane uspevaju da zadrže svoje položaje, a to je trenutak u kome jedinica koja pravi ispad mora misliti na bezbedno povlačenje. Rusi su tako i učinili. Uopšte ne pokušavajući da Britance zaista zbace sa njihovih položaja, oni su otvarali vatru sve dok se većina njihovih trupa nije znatno primakla Sevastopolju, a onda se izvukla i njihova zaštitnica, kojoj su francuske i britanske rezerve nanele osetne gubitke.

Mora da su Rusi očekivali da će u drugoj paraleli naići na mnogo topova, znatnu količinu municije i drugog ratnog materijala. Jedini cilj njihovog ispada mogao je da bude da sve to unište. No od svega toga nisu našli gotovo ništa, te tako ispadom nisu ništa ni dobili, osim uverenja da su još uvek u stanju da održe najjači front na tolikom odstojanju od sopstvenih linija u toku jednočasovnog ili dvočasovnog ispada, pre nego što neprijateljske rezerve uspeju da se prikupe. To ima nekog značaja, ali jedva da je vredno žrtava jednog takvog ispada. Materijalna oštećenja koja su Rusi naneli na opsadnim postrojenjima, popravljena su za dan-dva, a moralni efekat ovog ispada može se svesti na nulu. Pošto se svaki ispad završava povlačenjem, opsadnici sebe uvek smatraju pobednicima. U slučaju da gubici opsadenika ne budu relativno mali u poređenju sa gubicima opsadnika, moralni efekat je, obično, više ohrabrujući za ove poslednje nego za one prve.

U ovom slučaju, kada je Canrobert-u i Raglanu više nego ikad bio potreban uočljiv uspeh, ovaj ispad — sa svojim ništavnim rezultatima i završnim žurnim povlačenjem Rusa — došao je baš kao poručen. Francuske trupe hvalisavo pripisuju sebi da su gonile neprijatelja sve do samih linija pred Sevastopoljem. To, uostalom, u sličnim okolnostima i nije tako teško, pošto topovi iz grada nisu mogli da progovore iz bojazni da ne pogode sopstvene trupe. Čutke prelazeći preko činjenice da zauzimaju izuzetno povučen položaj koji im daje više karakter rezerve nego vojske u prvoj borbenoj liniji, Britanci se opet hvale — ali ovog puta sa manje osnova nego ikad ranije — svojom nepobedivošću i nesalomljivom hrabrošću koja engleskim vojnicima ne dâ da uzmaknu ni za korak. Britanski oficiri, pukovnik Kelly i drugi, koji se nalaze u rukama Rusa, otrgnuti baš iz redova tih nesalomljivih vojnika i sigurno otpavljeni u Sevastopolj, — znaju koliko vredi ovaj *cant*¹.

U međuvremenu veliki stratezi britanske štampe sa velikom

¹ licemerstvo

emfazom nastavljaju da tumače kako se, pre nego što se i pomisli na juriš na Sevastopolj, moraju potpuno osvojiti spoljne fortifikacije koje su Rusi napravili, i oni se nadaju da će se to uskoro dogoditi. Njihova tvrdnja svakako je koliko tačna toliko i otrcana; ali pitanje je *kako* osvojiti te fortifikacije kad saveznici nisu uspjeli čak ni da spreče njihovo stvaranje, koje se odvijalo pred očima njihove sopstvene baterije? Napad na Selenginsk (na brdu Sapun) pokazao je dovoljno jasno da jedan takav objekt uz velike žrtve može biti osvojen za trenutak, no teško je reći kakva je korist od toga kad ne može biti zadržan u rukama ni onoliko vremena koliko je potrebno za njegovo uništenje. Činjenica je da ove nove fortifikacije, koje čine integralni deo ruskog odbrambenog sistema, kojima na krilima i sa zadnje strane dominira glavna ruska linija, ne mogu biti osvojene bez primene istih onih sredstava koja se koriste protiv glavne linije. Pre nego što se počne ozbiljno razmišljati o napadu na ove spoljne fortifikacije i njihovo osvajanje, približnice se moraju primaknuti do podesnog rastojanja, moraju se napraviti pokrivene paralele sa oružnicama i formirati i naoružati baterije za dejstvo protiv glavne ruske linije. »The Times«, najglasniji u svojoj povici za osvajanje tih spoljnih fortifikacija, jedino je zaboravio da saopšti nov način pomoću koga se za nekoliko časova rešava ovaj teški zadatak, o kome je pisao tako samouvereno. Samo što je obelodanio svoje sangvinične nade, stigao je izveštaj od dopisnika sa Krima u kome ne samo što se nove ruske spoljne fortifikacije proglašavaju za neosvojive, već se na njih gleda kao na sam prvi kamen međaš, od koga Rusi nameravaju da pomere napred svoje kontraprilaze. Streljački rovovi ispred mamelonskog reduta (koji su Rusi nazvali Kamčatkom) povezani su među sobom jednom tranšejom, te tako obrazuju jednu novu odbrambenu liniju. Između reduta Mamelon i Selenginsk (na brdu Sapun) iskopana je jedna druga tranšeja koja obrazuje tri strane jednog kvadrata i dopušta otvaranje vatre na jedan deo francuskih približnica. U svakom slučaju, jasno je da Rusi teže stvaranju savršenog sistema isturenih položaja, kako bi zaklonili Malahov s oba krila i s fronta, i možda se, konačno, utvrdili u tranšejama saveznika. Ukoliko bi takav pokušaj uspeo, opsadne linije na ovoj strani napada bile bi probijene. Dok su saveznici u toku poslednjih 6 meseci uspjeli samo da održe svoje pozicije, a svoje baterije više pojačali nego što su ih pomerili napred, dotle su Rusi u toku jednog jedinog meseca znatno primakli svoje pozicije prema njima i nastavljaju sa približavanjem. Svakako je bilo slavnijih odbrana od odbrane Sevastopolja, ali je nemoguće u analima rata još od opsade Troje ukazati na neku opsadu koja bi bila tako nepovezana, besmislena i neslavna kao opsada Sevastopolja.

Naslov originala: *Die Affäre vom 23. März*

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«, br. 179 od 18. aprila 1855.

Friedrich Engels

Nemačka i panslavizam⁽¹³²⁾

I

Iz pouzdanih izvora se tvrdi da je *sadašnji* ruski car uputio telegram nekim dvorovima, u kome se, između ostalog, kaže:

«Onog trenutka kad Austrija definitivno stupi u savez sa Zapadom ili preduzme bilo kakav otvoreni neprijateljski akt protiv Rusije, *Aleksandar II će lično stati na čelo panslavističkog pokreta* i svoju sadašnju titulu *cara sve Rusije* promeniti u titulu *cara svih Slovena*.»

Ova Aleksandrova izjava, ukoliko je autentična, predstavlja prvu otvorenu reč od početka rata. To je prvi korak ka tome da se ratu da evropski karakter, koji je vrebao iza svih vrsta paravana i izgovora, protokola i sporazuma, iza paragrafa iz Vattela i navoda iz Pufendorfa. Time je pitanje nezavisnosti, čak opstanka Turske potisnuto u drugi plan. Više se ne postavlja pitanje ko će vladati u Carigradu, već ko će gospodariti celom Evropom. Slovenska rasa, dugo razdirana unutrašnjim sukobima, potisnuta natrag na Istok od strane Nemaca, podjarmljena — delom od Nemaca, delom od Turaka i Mađara, neprimetno iznova ujedinjujući svoje ogranke, posle 1815, postepenim širenjem panslavizma, sada po prvi put uverava u svoje jedinstvo i time objavljuje rat na život i smrt rimsko-keltskoj i nemačkoj rasi, koje su dosad gospodarile u Evropi. Panslavizam ne predstavlja samo pokret za nacionalnu nezavisnost, to je pokret koji teži da poništi ono što je stvorila hiljadugodišnja istorija; pokret koji se ne može realizovati ako ne očisti sa karte Evrope Tursku, Mađarsku i jednu polovinu Nemačke, pokret koji ne može postići svoj cilj, ne može obezbediti svoj opstanak na drugi način, osim podjarmljivanjem Evrope. Iz verispovesti panslavizam se pretvorio u politički program koji ima na raspolaganju 800 000 bajoneta. On ostavlja Evropi samo jednu alternativu: podjarmljivanje od strane Slovena ili trajno uništenje centra njihove ofanzivne snage — Rusije.

Sledeće pitanje na koje treba da odgovorimo je — na koji način je Austrija pogođena panslavizmom u onom obliku koji mu je dala Rusija. Od 70 miliona Slovena koji žive istočno od Čeških gora i Koruških Alpa, oko 15 miliona potčinjeno je austrijskom *skiptru*, uključujući predstavnike skoro svih podvrsta slovenskog jezika. Češko stablo (6 miliona) u celini potpada pod austrijsku vlast; poljsko stablo zastupljeno je sa oko 3 miliona stanovnika Galicije; rusko sa 3 miliona Malorusa (Rusina, Rutena) u Galiciji i na severoistoku Mađarske — jedino rusko stablo van teritorije ruskog carstva; južnoslovensko stablo zastupljeno je sa oko 3 miliona Slovenaca (stanovnika Koruške i Hrvata¹) i Srba, uključujući i rasepkane Bugare. Tako su austrijski Sloveni podeljeni na dve vrste: jedna od njih sastoji se od ostataka nacionalnosti za koje je sopstvena istorija stvar prošlosti i čiji je sadašnji razvitak vezan za razvitak nacija različitih rasa i jezika. Da bi još pogoršali svoj nepovoljni nacionalni položaj, ovi žalosni ostaci nekadašnjeg sjaja nemaju čak ni svoju nacionalnu organizaciju u okvirima Austrije, već su, naprotiv, podeljeni na razne provincije. Slovenci, iako ih ima jedva 1 500 000, raštrkani su po raznim oblastima Kranjske, Koruške, Štajerske, Hrvatske i jugozapadne Mađarske. Česi, iako su najbrojnije stablo među austrijskim Slovenima, delom su naseljeni u Češkoj, delom u Moravskoj, a delom (slovački ogranak) u severozapadnoj Mađarskoj. Otuda ove nacionalnosti, iako žive isključivo na tlu Austrije, nikako nisu priznate kao konstituisane nacije. Na njih se gleda kao na priveske bilo nemačke, bilo mađarske nacije i, zaista, one ništa drugo i nisu. Druga vrsta austrijskih Slovena sastoji se od delova raznih stabala, koji su tokom istorije odvojeni od velikog tela svoje nacije i čije se težište nalazi van granica Austrije. Tako austrijski Poljaci imaju svoj prirodni gravitacioni centar u ruskim Poljacima, Rusini u drugim maloruskim oblastima ujedinjenim s Rusijom, a Srbi u turskoj Srbiji.

To što delovi naroda koji su odvojeni od svojih nacionalnosti teže svome prirodnom centru razume se samo po sebi i sve je očiglednije što se više među njima širi civilizacija i sa njom potreba za nacionalno-istorijskom delatnošću. U oba slučaja austrijski Sloveni samo su *dissecta membra*² koji streme svome ponovnom ujedinjenju, bilo među sobom, bilo sa glavnom masom svojih posebnih nacionalnosti. To je razlog što *panslavizam nije ruski već austrijski izum*. Da bi obezbedila restauraciju svake posebne slovenske nacionalnosti, razna slovenska stabla u Austriji počinju da rade na povezivanju svih slovenskih naroda u Evropi. Rusija, Poljska, jaka sama po sebi, svesna sebe u smislu nesalomljive žilavosti nacionalnog postojanja, a uz to u otvorenom neprijateljstvu prema slovenskoj Rusiji — obe ove nacije, oči-

¹ Ovde Engels, očigledno pogrešno, uzima Hrvate kao ogranak Slovenaca

— ² rasuti članovi, rastureni delovi

gledno, nisu bile pozvane da dođu na ideju o panslavizmu. A Srbi i Bugari pod Turcima bili su suviše varvari da bi mogli doći na takvu misao; Bugari su se mirno potčinili Turcima, a Srbi su bili zaokupljeni borbom za svoju sopstvenu nezavisnost.

II

Prvi oblik panslavizma bio je čisto literarne prirode. Njegovi tvorci bili su *Dobrovsky*, Čeh, osnivač naučne filologije slovenskih dijalekata i *Kollár*, slovački pesnik sa mađarskih Karpata. Kod Dobrovskog je to bilo oduševljenje naučnika-pronalazača, kod Kolara su brzo pretegle političke ideje. No još se panslavizam uljuljkivao u elegiji, a glavna tema njegove poezije bila je veličina prošlosti, sramota, jad i tuđinski jaram u sadašnjosti. »Zar nema, o bože, čoveka na zemlji koji će Slovenu suditi po pravdi?« Tada su se još jedva usuđivali da nagoveste snove o jednom sveslovenskom carstvu koje bi diktiralo zakone Evrope. No period jadikovanja ubrzo je prošao, a sa njim i vapaj makar za »pravednošću prema Slovenima«. Istorijsko istraživanje, obuhvatajući politički, literarni i lingvistički razvoj slovenske rase, napravilo je u Austriji džinovske korake. *Šafařík*, *Kopitar* i *Miklošič* kao lingvisti, *Palacký* kao istoričar, stali su na čelo, dok ih je pratila povorka sa manje ili bez ikakvog dara za nauku, kao što su *Hanka*, *Gaj* itd. Slavne epohe češke i srpske istorije naslikane su jarkim bojama kao kontrast ponižavajućoj i skrhanjoj sadašnjosti tih nacionalnosti; i upravo onako kako su u ostalim delovima Nemačke politika i teologija bile podvrgnute kritici pod okriljem »filozofije«, tako su u Austriji, naočigled Metternicha, panslavisti upotrebljavali teologiju da bi propovedali učenje o slovenskom jedinstvu i da bi stvorili političku partiju, koja je očigledno imala za cilj: preokrenuti položaj svih nacionalnosti u Austriji i nju samu pretvoriti u veliko slovensko carstvo.

Jezička zbrka koja vlada istočno od Češke i Koruške sve do Crnoga mora zaista je čudnovata. Proces denacionalizacije među Slovenima koji se graniče s Nemcima, lagano ali neprestano nadiranje Nemaca, upad Mađara koji je doveo do toga da severni i južni Sloveni budu razdvojeni kompaktnom masom sedmomilionske finske rase, uklinjavanje Turaka, Tatara i Vlaha usred slovenskih plemena — sve je to dovelo do stvaranja jezičkog Vavilona. Jezik se menja od sela do sela, bezmalo od poseda do poseda. Sama Češka među 5 miliona stanovnika ima 2 miliona Nemaca i 3 miliona Slovena koji su, osim toga, sa tri strane okruženi Nemcima. Isti je slučaj sa slovenskim narodima u Austriji. Vratiti Slovenima teritoriju koja im je prvobitno pripadala, pretvoriti Austriju, izuzev Tirola i Lombardije, u slovensko carstvo — što su panslavisti imali za cilj — značilo bi potpuno negirati istorijski razvoj poslednjih hiljadu godina, odseći trećinu nemačke teri-

torije i celu Mađarsku, i Beč i Budimpeštu pretvoriti u slovenske gradove — bio bi to postupak koji Nemci i Mađari, u čijem su posedu ove teritorije, ne bi mogli gledati sa simpatijama. Uz to je razlika među slovenskim dijalektima tako velika da se oni koji njima govore, sa malim izuzecima, međusobno ne razumeju. To se na komičan način potvrdilo na slovenskom kongresu u Pragu 1848^[133] gde su, posle raznih i uzaludnih pokušaja da nađu jezik razumljiv za sve učesnike, konačno morali govoriti jezikom koji je svima njima bio najmrskiji — *nemačkim* jezikom.

Vidimo, dakle, da su austrijskom panslavizmu nedostajali najbitniji elementi za postizanje uspeha: masa i jedinstvo. *Masa*, zato što panslavistička partija, ograničena na jedan deo obrazovanih klasa, nije imala nikakvog uticaja na narod, te stoga nije imala snage da se istovremeno suprotstavi austrijskoj vladi i nemačkim i mađarskim nacionalnostima, kojima je bacila rukavicu. *Jedinstvo* — zato što je njen princip jedinstva bio potpuno idealan, tako da je pri prvom pokušaju realizacije pretrpeo neuspeh zahvaljujući razlikama među jezicima. Sve dotle dok je panslavizam bio čisto austrijski pokret, nije predstavljao veliku opasnost, no ubrzo se našao centar jedinstva i masa koji su mu bili potrebni.

Nacionalni pokret Srba pod Turcima početkom ovoga veka^[134] skrenuo je pažnju *ruske vlade* na činjenicu da je u Turskoj naseljeno nekih 7 miliona Slovena, čiji je jezik više nego svi drugi slovenski dijalekti sličan ruskom, čiji su religija i *crkveni* jezik — staroslovenski ili crkvenoslovenski — potpuno isti kao ruski. Rusija je prva među ovim Srbima i Bugarima započela panslavističku agitaciju, oslanjajući se na svoju ulogu glave i protektora pravoslavne crkve. Kad je panslavistički pokret bio osvojio nešto prostora u Austriji, stala je Rusija vrlo brzo da širi mrežu svoje agenture na oblast svog saveznika. Tamo gde je naišla na Slovence rimokatoličke vere, Rusija je napustila religioznu stranu stvari i postavljala se kao gravitacioni centar slovenske rase, kao jezgro oko koga se preporođeni slovenski narodi kristališu, kao snažan i jedinstven narod, pozvan da oživotvori veliko slovensko carstvo od Elbe do Kine i od Jadranskog do Severnog mora. Tu su, dakle, nađeni jedinstvo i masa koji su nedostajali! Panslavizam je odmah pao u klopku. Na taj način izrekao je samom sebi presudu. Da bi iznova potvrdili zamišljene nacionalnosti, panslavisti su izrazili spremnost da rusko-mongolskom varvarstvu žrtvuju osamstogodišnje faktičko sudelovanje u civilizaciji. Zar to nije bio prirodni rezultat jednog pokreta koji je započeo odlučnom reakcijom protiv hoda evropske civilizacije i hteo da zaustavi tok svetske istorije?

Metternich, u godinama svoje najveće moći, uočio je opasnost i pronikao ruske intrige. On je suzbijao pokret svim sredstvima koja su mu stajala na raspolaganju. No sva njegova sredstva bila su obuhvaćena jednom rečju: *represija*. Jedino pogodno sredstvo: slobodan

razvitak nemačkog i mađarskog duha — koje bi bilo više nego dovoljno da odagna slovensku avet — nije odgovaralo Metternichovoj usko-grudoj politici. Zbog toga se, posle Metternichovog pada 1848, slovenski pokret razbuktao snažnije nego ikad, zahvatajući šire slojeve stanovništva nego ikad pre toga. No tu je odmah izbio na videlo u osnovi reakcionarni karakter ovog pokreta. Dok su nemački i mađarski pokreti u Austriji bili odlučno progresivni, Sloveni su bili ti koji su stari sistem spasli od propasti, koji su omogućili Radetzkom da nastupa prema Minčou i Vindišgrecu da osvoji Beč. Da bi zavisnosti Austrije od slovenske rase dala karakter potpunosti, velika *slovenska rezerva*, ruska armija, morala je 1849⁽¹³⁵⁾ da se spusti u Mađarsku i da joj tamo diktira uslove mira.

No ako je vezivanje panslavističkog pokreta za Rusiju značilo izricanje presude samom sebi, Austrija je takode priznala odsustvo sposobnosti za život, prihvatajući, čak tražeći slovensku pomoć protiv one tri nacije pod svojom vlašću, koje su jedine imale i potvrdile svoju istorijsku životnu snagu: protiv Nemaca, Italijana i Mađara. Od 1848. ovaj dug prema panslavizmu stalno je pritiskao Austriju, i svest o njemu predstavljala je glavnu polugu austrijske politike.

Prvo što je Austrija učinila bilo je delovanje protiv Slovena u svojim sopstvenim oblastima, a to je bilo moguće samo putem jedne bar delimično progresivne politike. Ukinute su privilegije svih provincija, a federativni sistem uprave ustupio je mesto centralizovanom, umesto raznih nacionalnosti priznata je samo jedna *veštačka* — *austrijska*. Iako su ove novine delimično bile usmerene i protiv nemačkih, italijanskih i mađarskih elemenata, ipak su se one najvećom težinom svalile na manje kompaktne slovenske narode i dale nemačkim elementima znatnu prednost. Ako je na taj način bila uklonjena zavisnost od Slovena na unutrašnjem planu, ostala je zavisnost od Rusije, a s njom i neophodnost da se bar za trenutak i u izvesnoj meri prekine sa tim direktnom i ponižavajućom zavisnošću. To je bio stvarni razlog, istina kolebljive, ali bar javno proklamovane antiruske politike Austrije u istočnom pitanju. S druge strane, panslavizam nije iščezao; duboko pogođen, on negoduje, čuti i od vremena intervencije u Mađarskoj gleda na ruskog cara kao na svog predodređenog Mesiju. Nije naš zadatak da istražujemo da li Austrija, ukoliko Rusija otvoreno istupi kao predvodnik panslavizma, može odgovoriti davanjem ustupaka Mađarskoj i Poljskoj, a da time ne dovede u opasnost svoj opstanak. Jedno je jasno — Rusija sada više nije sama, već se tu radi o panslavističkoj zaveri koja preti osnivanjem svoga carstva na ruševinama Evrope. Ujedinjavanje svih Slovena uskoro će, nesumnjivom snagom koju ima i koju može steći, prisiliti suprotnu stranu da nastupa u jednoj sasvim drugačijoj formi nego do sada. Ovom prilikom nismo govorili ni o Poljacima — koji su najodlučnije neprijateljski raspoređeni prema panslavizmu, što im služi na čast — niti o navodno de-

mokratskoj i socijalističkoj formi panslavizma koji se u osnovi samo svojom frazeologijom i licemerjem razlikuje od opšteg, časnog, ruskog panslavizma. Isto tako malo smo govorili o nemačkoj spekulativnoj filozofiji^[136] koja je sa nivoa svog uzvišenog neznanja spala na to da bude organ ruske zavere. Drugom prilikom podrobno ćemo govoriti o tim i o drugim pitanjima vezanim za panslavizam.

Naslov originala:

Deutschland und der Panlawismus

Napisano oko 17. aprila 1855.

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 185 i 189 od 21. i 24. aprila 1855.

Karl Marx

Prilog istoriji agitacije

London, 7. maja. U vreme velikih agitacija u Engleskoj londonski Siti nikada nije umeo da se nade u redovima avangarde. Kad bi se on priključio nekoj agitaciji to je do sada bio dokaz samo za to da je ta agitacija postigla cilj, da je postala fait accompli¹. Tako je bilo sa *pokretom za reformu*, u kome je Birmingham imao inicijativu. Tako je bilo sa pokretom Anti-Corn-Law^[137] kojim je rukovodio Mančester. Izuzetak predstavlja akt o bankovnoj restrikciji iz 1797^[138]. Mitinzi banakara i trgovaca londonskog Sitija olakšali su tada Pittu da *zabrani* Engleskoj banci dalju isplatu gotovine — i to *pošto* su mu direktori banaka nedeljama pre toga saopštili da se banka nalazi na ivici bankrotstva i da se može spasti samo jednim coup d'état², jednim prinudnim kursom novčanica. Okolnosti tada nisu zahtevale više odricanja od Engleske banke, da bi se podvrgla *zabrani* isplate gotovine, nego od trgovaca Sitija, čiji je kredit opstajao i propadao zajedno sa kreditom banke, da bi podržali Pittovu zabranu i da bi je preporučili čoveku u zemlji.* Spasenje Engleske banke bilo je spasenje za Siti. Otuda njihovi tadašnji »patriotski« mitinzi i njihova »agitatorska« inicijativa. Inicijativa koju je u sadašnjem trenutku uzeo Siti održavanjem svojih mitinga prošle subote u London Tavernu i Guildhallu i obrazovanjem »Udruženja za administrativnu reformu«^[140] — ima zaslugu kao novina, zaslugu retku u Engleskoj da nešto bude

* Neverovatno je da se tadašnje držanje Sitija čak i u najnovijim istorijama nacionalne ekonomije navodi kao dokaz engleskog patriotizma. Još je neverovatnije da je gospodin von Haxthausen u svome delu o Rusiji (tom treći, 1852) toliko lakoveran da tvrdi kako je Pitt svojom suspenzijom bankovnih isplata gotovine očuvao stabilnost novca u Engleskoj^[139]. Kakve li se tek laži mogu prodati u Rusiji jednom čoveku, koji je u stanju tako da veruje? I šta da mislimo o berlinskoj kritici koja potpuno veruje gospodinu von Haxthausenu i kao dokaz toga *prepisuje* ga!

¹ svršena stvar — ² državnim udarom, prevratom

dogadaj bez presedana. Osim toga na ovim mitinzima nije se ni jelo ni pilo, što je isto tako novo u analima Sitija, čiji je »patriotizam sa supom od kornjače« ovekovečio još Cobbett. Konačno bilo je novo i to što su mitinzi trgovaca Sitija u »London Tavernu« i »Guildhallu« održani u radno vreme usred bela dana. Sadašnji zastoj poslova može se donekle povezati sa tim fenomenom, kao što to uopšte može predstavljati jedan ferment u previranju duhova u Sitiju i to bitni ferment. Pri svem tom, nije moguće poreći značaj ovog pokreta u Sitiju, ma koliko se u Vestendu trudili da ga ismeju. Buržoaski listovi koji se zalažu za reformu — »The Daily News«, »The Morning Advertiser«, »The Morning Chronicle« (poslednji spada u ovu kategoriju od pre izvesnog vremena) — nastoje da pred svojim protivnicima demonstriraju »veliku budućnost« udruženja Sitija. No oni previdaju ono što je neposredno pred njima. Oni nisu shvatili da je o vrlo bitnim, vrlo značajnim momentima već odlučeno samom činjenicom održavanja ovih mitinga a to su: 1. raskid između vladajuće klase *izvan* i vladajuće klase *unutar* parlamenta; 2. potiskivanje elemenata buržoazije koji su do sada davali ton u politici; 3. rušenje Palmerstonovog mita.

Layard je, kao što je poznato, najavio da će svoje predloge o reformi podneti večeras u Donjem domu. Kao što je poznato, Donji dom ga je pre otprilike nedelju dana učutkao zviždanjem i gundanjem. Prinčevi trgovačkog sveta u Sitiju odgovorili su na to na svojim mitinzima jednim borbenim »Živeo« za Layard-a. On je bio junak dana u London Tavernu i u Guildhallu. Cheers¹ Sitija je provokativni odgovor na groans² Donjeg doma. Pokaže li se večeras da je Donji dom zaplašen, njegov autoritet je srušen, njegovi dani su izbrojani. Ponovi li svoje groans, to će se protivnički cheers oriti još glasnije. A poznato je iz *Abderićana*^[141] do čega dovodi suparništvo između cheers i groans. Mitinzi Sitija bili su direktan izazov Donjem domu, slično biranju ser Francis Burdetta u Vestminsteru u prvoj deceniji ovoga veka.

Kao što je poznato, do sada je na čelu pokreta engleske buržoazije stajala *Mančesterska škola*^[45] sa svojim Brightima i Cobdenima. Sada su trgovci Sitija potisnuli fabrikante iz Mančestera. Njihovo ortodoksno suprotstavljanje ratu ubedilo je buržoaziju — koja u Engleskoj ni jednog trenutka ne može mirovati — da oni bar trenutno nisu u stanju da je predvode. Mančesterska gospoda mogu u ovom trenutku još zadržati svoju »hegemoniju« samo ako nadmudre gospodu Sitija. Ovo suparništvo između dve najvažnije buržoaske frakcije, stvarno najavljeno mitinzima Sitija, iz kojih su Brighti i Cobdeni bili isključeni i sami sebe isključili, obećava dobro za narodni pokret. Kao dokaz možemo već da navedemo to što je sekretar komiteta Sitija uputio pismo londonskim čartistima i zatražio od njih da imenuju jednog člana za stalni odbor. Čartisti su delegirali Ernesta Jonesa. Između

¹ odobravanje, aplauz — ² učutkivanje (negodovanje)

trgovaca i radnika, naravno, ne postoje tako *direktne* suprotnosti, kao između radnika i fabrikanta, millocracy, te se tako bar za početak mogu praviti *zajednički* koraci, koji nisu bili mogući između čartista i mančesteraca.

Palmerston je — to je poslednja krupna činjenica mitinga u Sitiju — po prvi put izvikan i izviždan u najznačajnijem izbornom telu zemlje. Čarolija njegovog imena uništena je zauvek. Ono što mu je srušilo ugled u Sitiju nije bila njegova rusofilska politika, dugotrajnija i od tridesetogodišnjeg rata^[142]. To je bio drski podsmech, pretenciozni cinizam, to su pre svega bile »neslane šale« koje je pravio izmotavajući se za vreme najgroznije krize koju je Engleska ikad doživela. To je uzbunilo buržoasku savest, ma koliko da je prolazilo u propalom Domu »prostaka«. Izvršiti parlamentarnu reformu sa jednim Parlamentom kao što je ovaj sadašnji — to je skromna želja čija je nelogičnost jasna svakome na prvi pogled. No mi smo u našem stoleću videli i pape-reformatore^[143]. Doživeli smo bankete u korist reforme na čelu sa Odilonom Barrot-om^[144]. Onda nije nikakvo čudo da se lavina koja će zbrisati staru Englesku najpre pojavi kao grudva snega u rukama trgovaca-reformatora iz Sitija.

Naslov originala:

Zur Geschichte der Agitationen

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 215 od 10. maja 1855.

Friedrich Engels

Iz Sevastopolja^[145]

Pošta koja nam je prispela brodom »Amerika« u subotu uveče, još jednom nam omogućava da našim čitaocima damo donekle potpun pregled ratne situacije na Krimu, mada još uvek kontradiktorni i neodređeni karakter zvaničnih izveštaja kao i novinski dopisi ne olakšavaju naš zadatak. Očigledno je da je neuspeh u Beču^[146] bio praćen povećanom oprežnošću i aktivnošću u savezničkom logoru kod Sevastopolja, i da bombardovanje, mada se može reći da je bilo prekinuto 24. aprila, ipak u sledećih četrnaest dana nije bilo mnogo slabije. Ipak je vrlo teško reći kakve su se prednosti stekle; doduše, jedan izveštač tvrdi da je odbrana napustila ruska isturena utvrđenja Selenginsk, Volinsk i Kamčatku, kao i tranšeje ispred cele odbrambene linije^[147]. Kako je ovo svakako vrlo velika prednost za saveznike, zasad ćemo je prihvatiti kao istinitu. Neki izveštači javljaju da su Francuzi jurišali na bastion Jarbol i da su se tamo ušančili, ali tome ne treba verovati. To nije ništa drugo nego glupo preuveličavanje okršaja od 21. aprila, kada su Francuzi, eksplozijom mina, napravili jedan isturen rov ispred tog bastiona.¹

¹ U listu »Neue Oder-Zeitung« br. 217 od 11. maja 1855. dat je namesto ovog pasusa sledeći tekst: »Otvaranje telegrafске veze između Balaklave i Londona i Pariza dosad je, bar što se tiče javnosti, unelo samo još veću zbrku u ono što joj je saopšteno.

Engleska vlada ne objavljuje ništa ili u najboljem slučaju objavljuje neka neodređena uveravanja u postignute uspehe; francuska vlada objavljuje depeše sa Canrobert-ovim potpisom ali tako skresane i falsifikovane da je prosto nemoguće izvući iz njih bilo šta. Na primer: Bastion na koji je usmeren glavni francuski napad nazivao se dosad uvek *bastion Jarbol* ili *bastion du Mât*. Sada saznajemo da su veliki uspesi postignuti protiv Centralnog bastiona, a zatim protiv bastiona br. 4. Posle dugog upoređivanja sa ranijim izveštajima, naročito sa ruskim, izlazi da se još uvek radi o našem starom poznaniku, *bastion du Mât*, samo pod drugim nazivima i nomenklaturi. Ova vrsta mistifikacije je sasvim tendenciozna i tako u neku ruku i »providencijalna».

Ali ako telegraf i ne koristi javnosti, on je neosporno uneo živost u saveznički

Prihvat ćemo dakle da je tačno da su Rusi odbačeni nazad na svoje prvobitne odbrambene linije, mada je vrlo čudnovato da još nema izveštaja o tome da su saveznici zauzeli brdo Sapun i Mamelon. Ali čak i ako utvrđenja na ovim brdima više nisu u rukama Rusa, niko ne može da ospori da su oni iz njih izvukli velike prednosti. Oni su držali Sapun od 23. februara i utvrđenje Mamelon-Kamčatku od 12. marta do kraja aprila, za koje vreme su saveznički rovovi bili tučeni ili flankirnom ili neprekidnom frontalnom vatrom, dok su ključ čitave situacije — Malahov — u potpunosti branili za vreme petnaestodnevne kanonade. Pošto su ih tako dobro iskoristili, Rusi su mogli sebi da dopuste da ih izgube.

Razne noćne napade, pri kojima su saveznici ovladavali ruskim tranšejama i isturenim utvrđenjima, nije potrebno ovde opisivati kao ni iznenadne ispade koje su Rusi preduzimali da ih povrate. Takve operacije nemaju nikakve taktičke važnosti, sem da se upozna teren; njih su uglavnom preduzimali niži oficiri i vojnici oslanjajući se na svoju inteligenciju, sposobnost za brzu i odlučnu akciju i upornost. Po ovim odlikama Englezi i Francuzi nadmašuju Ruse, i otuda su na nekim mestima blizu ruskih utvrđenja izgradili dobra uporišta. Razdaljina između protivnika svela se, tu i tamo, na domet ručnih bombi, to jest na nekih dvadeset ili trideset jardi od ruskog prikriivenog puta, ili četrdeset do šezdeset jardi od glavnog bedema. Rusi kažu da su opsadnici na trideset hvati ili šezdeset jardi od njega. Ovo je slučaj naročito ispred bastiona Jarbol, Centralnog bastiona i Redana, gde zemljište obrazuje mrtve uglove sa tako razmeštenim udubljenjima da se ruski topovi ne mogu dovoljno spustiti ispred horizontale da bi u njih uputili svoje granate. Pošto ruska artiljerija nikako nije mogla biti učutkana, komunikacije sa ovim udubljenjima i njihovo pretvaranje u potpun sistem rovova predstavljaju dosta veliku teškoću, i saveznici će na sebi osetiti vrlo snažnu flankirnu vatru Rusa. Zbilja, sve dok su savezničke baterije oko četiri do pet stotina jardi iza isturenih rovova, ne može se objasniti kako oni misle da zadrže tako izložene položaje protiv iznenadnih napada sa dovoljnim snagama; i posle priznatog neuspešnog bombardovanja biće potrebno izvesno vreme dok ne stupe u dejstvo nove i isturenije baterije.

Ovo iznenadno napredovanje saveznika sve do samog podnožja ruskih bedema, u suprotnosti sa njihovom ranijom tromošću i neodlučnošću, sada je ipak u skladu sa tim. U vođenju ove opsade nije bilo ni sistema niti čvrste doslednosti; i pošto je opsada u suštini sistematska operacija, u kojoj se svaka osvojena stopa smesta mora pretvoriti u neku novu prednost, uz opasnost da se pokaže besplodnom, jasno

---

logor. Nema sumnje da su prve depeše koje je dobio Canrobert sadržavale strogu zapovest da se dejstvuje odlučnije i po svaku cenu postignu bilo kakvi uspesi. U jednom nezvaničnom izveštaju se tvrdi da su Rusi napustili *sua* isturena utvrđenja Selenginsk, Volinsk i Kamčatku, kao i tranšee ispred čitave linije.»

je što su saveznici ovo izvodili prema najgorem mogućem planu. Uprkos razočarenju savezničkih generala kada su prvi put videli to mesto, uprkos greškama počinjenim prošle jeseni, za vreme onoga što se može nazvati prva opsada, oni bi možda više napredovali. Severnu stranu grada uopšte ne uzimamo u obzir, jer su je zanemarili i sami saveznički generali. Oni su se jednom za svagda odlučili da odvojeno napadaju južnu stranu, rizikujući da dospeju na mesto kojim dominira tvrđava njima nedostižna. Ali ovde se postavlja jedna alternativa: ili su se saveznički generali osećali dovoljno jakim da zauzmu južnu stranu, i onda moraju priznati da su neoprostivo pogrešili; ili su se osećali suviše slabim, i zašto se onda ne bi pobrinuli za pojačanja? Neosporna je činjenica da je jedna greška radala drugu u ovoj »znamenitoj i besprimernoj« opsadi. Nevolje sa zimovanjem izgleda da su i armiju i generale zapahnule dahom nesavladljive učmalosti, apatije i mlitavosti. Kada su Rusi februara hrabro izašli iz svojih odbrambenih linija i ispred njih izgradili nove, mora da je to za njih bio dovoljan podsticaj da smognu sve svoje snage; ipak Canrobert nije mogao ovo veoma ozbiljno upozorenje da iskoristi u neku drugu svrhu sem da borbeni žar zuava zadovolji jednim napadom za koji je unapred znao da ne može voditi nikakvom dobru. Rad u rovovima bio je opet nastavljen, ali više da bi se izgradili prikriveni putevi za jurišne kolone nego da se primaknu baterije bliže neprijatelju. Čak i posle šest meseci provedenih ispred tvrđave, svaki postupak pokazuje da nije bilo određenog plana, niti da je uočena ijedna tačka za opšti napad; štaviše, da je stara fiksna ideja o zauzimanju Sevastopolja na način zvani *coup de main*¹, još uvek preovladavala u glavama saveznika, osujećujući svaki razborit predlog, sprečavajući svaki pokušaj da se sistematski napreduje. I ono malo što je bilo urađeno, izvedeno je tri puta sporije od normalnih opsadnih operacija, dok mu nedoslednost i nedostatak plana, što karakteriše celinu, nisu davali čak ni onu izvesnost uspeha svojstvenu takvim normalnim operacijama.²

Ali sve se očekivalo od ponovnog otvaranja vatre. Bio je to uglavnom izgovor za sva oklevanja i besposličenje. Iako je teško reći šta

¹ prepad — ² U listu »Neue Oder-Zeitung« namesto ovog pasusa dat je sledeći tekst: »Čak i ovo iznenadno nastupanje saveznika čini samo kariku u lancu neplanskih upada, koji karakterišu ovu opsadu — gde su sasvim izbrkani redovna blokada, nasilni napad, snovi o coups de main. Prvom bombardovanju od 17. oktobra do 5. novembra prethodila je odluka saveznika da se ne obziru na severnu stranu grada i da preduzmu odvojen napad na južnu stranu, tj. da se izlože opasnosti da upadnu na položaj kojim bi dominiralo za njih neosvojivo utvrđenje. Zatim, već prvo bombardovanje se odlikovalo rascepkanošću vatre na ogromnoj liniji, umesto da je ona bila koncentrisana na jednu ili dve tačke. Pet meseci između prvog i drugog bombardovanja nisu iskorišćeni za to da se otkriju glavne tačke napada, već samo za to da se do pojedinosti razradi prvobitna greška, ravnomerni napad na svim tačkama ogromnog polukruga, što je delovalo potpuno umrtvljujuće.«

se očekivalo od ovog velikog događaja — od baterija 600 do 1000 jardi daleko od cilja napada — vatra je najzad otvorena. Oko 150 granata po topu prva dva ili tri dana; zatim 120 granata, onda 80, pa 50 i na kraju 30 granata po topu bilo je ispaljeno; posle toga paljba je obustavljena. Učinak jedva da se mogao videti, sem u tome što su topovi postali neupotrebljivi a saveznička skladišta municije prazna. Petodnevna kanonada punom snagom nanela bi Rusima više štete i pružila bi saveznicima više izgleda za uspeh nego petnaest dana vatre koja je počinjala sa velikom žestinom, da bi brzo jenjavala kao što je i počela. Da li bi saveznici bili u poziciji da iskoriste ove povoljne šanse pošto su potrošili municiju a topovi im postali neupotrebljivi? Isto toliko kao i sada, dok su se Rusi, videći da vatra jenjava i da su pošteđeni zasipanja pljuskom od 50 000 granata dnevno pet dana uzastopce, našli u mnogo boljem položaju nego što bi inače bili. Ovo produžavanje kanonade, uz smanjivanje njenog intenziteta, tako je veliko i neobjašnjivo odstupanje od svih ratnih pravila, da tome svakako moraju biti uzrok politički razlozi. Kada je vatra prva dva dana izneverila nade saveznika, potreba da se za vreme bečke konferencije^[30] održi privid kanonade morala je dovesti do uzaludnog trošenja municije.

Kanonada se završava, bečka konferencija se privremeno odlaže a brzojav je napisan. Odjednom se scena menja. Iz Pariza stižu naredjenja da se dejstvuje brzo i odlučno. Napušten je stari sistem napada; pojedinačni juriši, ušančavanje putem eksplozija mina, borba puškama i bajonetima slede neuspešnu riku artiljerije. Osvajaju se istureni položaji, pa se čak i brane posle prvog ispada opsadenika iz tvrđave. Ali ako se ne izvede tako da se baterije postave na kratko odstojanje od ruskih linija, i da ove linije postanu odveć vruće za opsadenike, ništa se neće dobiti. Istureni položaji ne mogu se držati bez velikih gubitaka koji se svakodnevno ponavljaju, i bez redovnog pribegavanja okršajima sa sumnjivim i nesigurnim ishodom. Pretpostavimo čak da će ove baterije druge i treće paralele biti postavljene, i da je za njihovo otvaranje najpre bilo potrebno da se isteraju Rusi iz tranšeja — koliko će potrajati dok ove baterije ne budu imale dovoljno topova da bi mogle uspešno da odgovore na rusku vatra, koja se za vreme dve kanonade pokazala ravnopravnom sa savezničkom? Što su baterije bliže postavljene neprijateljskim utvrđenjima, to se na njih može koncentrisati smrtonosnija unakrsna vatra, i više se sužava prostor za postavljanje topova; drugim rečima, utoliko se vatra napada više izjednačuje sa vatrom odbrane, sem ako ova poslednja nije prethodno učutkana od udaljenijih baterija, što ovde nije slučaj.

Kako je, onda, moguće da se Rusi tako uspešno odupiru napadima saveznika? Prvo, zbog grešaka i neodlučnosti samih saveznika; drugo, zahvaljujući hrabrosti garnizona i veštini rukovodećeg inženjera pukovnika Totlebena; treće, zbog prirodne jačine položaja. Jer mora se priznati da je položaj jak. Loše mape, koje su donedavna bile jedine dostupne, prikazivale su Sevastopolj kao grad smešten u donjem delu

jedne kosine nad kojim u pozadini dominira visoravan; ali najnovije i najbolje mape pokazuju da grad počiva na nekoliko oblih, osamljenih brežuljaka, klancima odvojenih od kosine platoa, i da oni u stvari dominiraju i njime i gradom. Ovakva konfiguracija zemljišta izgleda da u potpunosti opravdava oklevanje prošlog septembra da se juriša na tvrđavu, očigledno da je savezničkim generalima ona izgledala odveć impozantna, tako da nisu čak ni pokušali da izazovu neprijatelja da pokaže kakvim snagama raspolaže za odbranu. Ruski inženjer je ove prirodne prednosti iskoristio na najbolji mogući način. Gde god Sevastopolj ima kosinu okrenutu platou postavljena su dva, čak i tri reda baterija, jedan iznad drugog, dok je odbrana pojačana dvaput i triput. Takve baterije su bile postavljene na drugim fortifikacijama (na primer, na obronku Mont Valérian kod Pariza), ali ih inženjeri uglavnom nisu prihvatili nazivajući ih klopama za granate. Istina je da su one veća meta za opsadnika, čiji plotuni mogu da pogode gornju ili donju bateriju ako promaše onu koju su gadali; i iz tog razloga oni će uvek prouzrokovati veće gubitke u odbrani; ali tamo gde tvrđava nije sa svih strana opkoljena, kao što je slučaj sa Sevastopoljem, takav nedostatak nema nikakvog značaja u poređenju sa ogromnom snagom koju daju odbrambenoj vatri. Posle ove opsade Sevastopolja verujemo da ćemo imati malo zamerki u pogledu ovih klopki za granate. Jer tvrđave prvog reda, koje imaju dosta materijala i teško se mogu opsesti, mogu se vrlo pogodno iskoristiti gde im zemljište ide naruku. Osim ovih klopki za granate, Rusi su u jednom drugom pogledu odstupili od uobičajene inženjerske prakse. Prema zastarelim sistemima utvrđenja sa puno bastiona, petnaest ili šesnaest bastiona bilo bi nedovoljno da se tvrđava opase, a vrlo loše bi je štitili. Umesto toga, na isturenoj visoravni ima samo šest bastiona, dok su srednji bedemi koji ih povezuju izlomljeni u linije koje obrazuju trouglove, da bi se vodila flankirna vatra nezavisno od vatre sa bastiona, i sa ovih isturenih tačaka teški topovi obasipaju vatrom teren ispred njih. Ovi srednji bedemi naoružani su topovima skoro celom svojom dužinom, što je opet jedna novina, pošto su srednji bedemi u normalnim tvrđavama sa bastionima obično naoružani jednim do dva topa samo za specijalne svrhe, i čitava vatrena odbrana prepuštena je bastionima i utvrđenjima u obliku polumeseca. Ne ulazeći u dalje tehničke pojedinosti, može se iz svega ovoga videti da su Rusi svoje mogućnosti najbolje iskoristili, i da saveznici, ako ikada budu osvojili bastione Jarbol i Malahov, mogu biti sigurni da će naići na drugu i treću liniju odbrane, tako da će morati da se posluže svom svojom dovrtljivošću kako bi ih zauzeli.

Naslov originala: *From Sevastopol*

Napisano oko 8. maja 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

»New-York Daily Tribune«
br. 4401 od 28. maja 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Pianori — Neraspoloženja prema Austriji

London, 9. maja. »The Morning Chronicle«, »The Advertiser«, »The Daily News« i drugi listovi završavaju sve svoje filipike protiv plaćenog ubice Pianorija manje ili više bojažljivim prekorima upućenim jednom od brojeva lista »Le Moniteur« u kome je optužnica protiv Pianorija objavljena uporedo sa dekretom o Napoleonovom zaveštanju 10 000 franaka Cantillonu, bivšem francuskom podoficiru koji sada sedi na vratu svojim briselskim domaćinima — kao nagradu za pokušaj ubistva Wellingtona. Najzanimljivije se krivi i uvija uvek ozbiljni »The Chronicle«. Napoleon III, veli on, ne mora da zna za ovo neobično i u ovom trenutku tako netaktično izražavanje poštovanja prema Napoleonu I. Ime »Cantillon« mora da je nekom lapsus pennae¹ zalutalo na neokaljane stupce lista »Le Moniteur«. Ili je neki suviše revnosni niži činovnik na svoju ruku dodelio Cantillonu 10 000 franaka itd. Časni »The Chronicle«, kako izgleda, uobražava da je francuska birokratija ustrojena po engleskom uzoru, gde, dabome, kao što vidimo iz poslednjeg saslušanja pred parlamentarnim istražnim komitetom, jedan niži činovnik iz *Board of Ordnance*² na svoju ruku, iza leđa svojih pretpostavljenih i uz izdatak hiljada funti, može da poruči izvesnu vrstu raketa, i gde, kako to Palmerston objašnjava Donjem domu, parlamentu nedeljama mora biti uskraćen uvid u diplomatske dokumente zato što »osoba« kojoj je u Ministarstvu inostranih poslova povereno prevođenje tih dokumenata ima kijavicu ili reumu.

Od pre nekoliko dana engleska štampa pokušava da se odrekne svog divljenja prema Austriji i da pripremi svoju publiku za jedan nagli prelaz na sasvim suprotan ton. Kao i obično, led moraju probiti »our own correspondents«³. Tako »The Morning Chronicle« objavljuje dopis iz Berlina:

»Pruskom kabinetu ne može se prebaciti nikakav određeni čin prevare ili formalnog kršenja date reči. Ukoliko su kabineti zapadnih zemalja obmanuti, to je njihova sopstvena greška ili greška onih čiji je posao da im otvaraju oči. No može

¹ greškom u pisanju (štamparskom greškom) — ² artiljerijske uprave —

³ »naši sopstveni dopisnici«

li se to reći za Austriju? Je li njeno držanje bilo toliko iskreno koliko i držanje Pruske? Ova posljednja delovala je na štetu zapadnih sila koliko god su joj to mogućnosti dopuštale i činila je to otvoreno i neuvijeno. Ona nam prkosi i podsmeva nam se bez maske i bez ustručavanja. Austrija je koketirala sa Engleskom i Francuskom u toku 20 meseci, ismevala nas je u potaji, pobuđivala nade i službeno i privatnim putem, mamila nas iz komisije u komisiju, davala uveravanja najformalnijeg karaktera i, kao što su to odavno prorekli oni koji nisu bili zaslepljeni preteranim poverenjem, sada je spremna da nas ostavi na cedilu u slučaju da ne prihvatimo uslove mira koji su do maksimuma korisni za Rusiju i potpuno štetni po Francusku i Englesku. I zaista! Pošto je Austrija poslužila Rusiji kao štit na Prutu i omogućila Gorčakovu da gotovo svu svoju vojsku prebaci iz Besarabije na Krim, ona sada istupa i insistira na jednom miru koji treba da aminuje stanje onakvo kakvo je. Ako je to sve što možemo očekivati od austrijskog prijateljstva, onda — što pre maska bude odbačena tim bolje.»

S druge strane »The Times« objavljuje iz Beča sledeći izveštaj:

»Baron Heß, glavnokomandujući 3. i 4. armijskog korpusa, nedavno je sastavio i predao svome caru jedan memorandum u kome dokazuje da pod sadašnjim okolnostima za Austriju nije preporučljivo da objavi rat Rusiji. Verovatno će se dići povika protiv mene što tako javno diram u jedno tako delikatno pitanje, ali, po mom mišljenju, ja služim Engleskoj i Francuskoj kad im kažem da moraju računati na svoje sopstvene snage i da se podržci od strane Austrije gotovo ne treba ni nadati. Da je Austrija mogla da nagovori Prusku i Savez nemačkih država da jednom armijom od 100 000 ljudi pokriju njeno levo krilo, onda bi se ona, i pored manjih prepreka, verovatno još odavno obavezala da preduzme ofanzivu protiv Rusije. Argumenti koje baron Heß navodi u svome memorandumu nisu sasvim poznati, ali rusofilski raspoloženi Austrijanci, koji su o takvim stvarima uvek najbolje obavešteni, uveravaju da se oni sastoje u sledećem: Zapadne sile su nepobitno dokazale da su im za suprotstavljanje Rusima na Krimu potrebne sve sopstvene, kao i sve turske snage. Stoga bi od strane Austrije bilo krajnje nerazumno, u slučaju da ne može obezbediti podršku Saveza nemačkih država, da se upušta u rat s Rusijom. Po opštem priznanju Rusija ima u Poljskoj stacioniranu armiju od 250 000 ljudi, uključujući garde i grenadirske korpusa, i pošto se ona ovde nalazi u rejonu sedam najjačih utvrđenja ruske imperije, nijedna armija, makar imala dvostruko jaču vojsku, ne može se nadati da joj se uspešno suprotstavi. Takođe treba uzeti u obzir: nesredeno stanje finansija u Austriji, nesposobnost Francuske da Austriji stavi na raspolaganje 100 000 ljudi, obelodanjenu bespomoćnost britanske vlade, slabu mogućnost oslanjanja na Prusku itd. Prošle nedelje iskrsnuo je još jedan novi razlog — prolaznost stvari uopšte, a posebno neizvesnost ljudskog života, kao i dilema u kojoj bi se našla Austrija ako bi se ma šta dogodilo Louis-Napoleonu dok se ona nalazi u ratu sa Rusijom!«

Naslov originala:

Pianori — Mißstimmung gegen Österreich

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«, br. 219 od 12. maja 1855.

Friedrich Engels

Rat na Krimu^[148]

London, 11. maja. Nestrpljenje francuske armije nateralo je Canrobert-a da izbrblja planove savezničkih operacija. Na Krim treba da bude prebačeno 25 000 ljudi iz sastava rezervne armije; slediće prebacivanje još 30 000 - 40 000 ljudi — Francuza i Pijemonćana. Čim rezervna armija bude stigla, Francuzi će krenuti u borbu, pregaziće Čornu, napašće na Ruse ma gde da ih susretnu, gledaće da se spoje sa trupama Omer-paše negde u blizini Alme i Kača, a onda će postupati prema tome kako prilike budu zahtevale. U međuvremenu flota treba da izvrši napad na Kafu i Kerč i, ako joj to pođe za rukom, da zauzme ova mesta i da ih drži kao eventualne oslonce ili baze za aktivnu armiju na kopnu. To je zaista jedini plan za saveznike koji im daje mogućnost da krimski rat dovedu do uspešnog završetka. Ali takva akcija na otvorenom prostoru iziskuje znatnu nadmoćnost savezničkih trupa u broju ljudi. Bez toga oni ne mogu očekivati da se uspešno suprotstave ruskoj izviđačkoj armiji. A kakav je bilans borbenih snaga u ovom trenutku?

Francuzi imaju na Krimu 9 pešadijskih divizija i jednu konjičku brigadu (*Chasseurs d'Afrique*¹). Po 7000 ljudi u svakoj diviziji — to čini pešadiju od 63 000 vojnika, uz konjicu — 1500 ljudi. Englezi imaju 5 pešadijskih divizija, u svakoj najviše po 6000 ljudi, i jednu konjičku diviziju od 2000 ljudi. Osim toga na Krimu se nalazi jedna turska pešadijska divizija od oko 6000 ljudi. Neka se tome doda francuska rezervna armija od koje će, uključujući i 4000 Pijemonćana prispelih 3. maja, na Krim moći da bude prebačeno, u vreme koje je Canrobert utvrdio za početak ofanzive, ne više od 20 000 bajoneta. Celokupne savezničke snage pod Sevastopoljem sastoje se, dakle, u sledećem:

Francuska pešadija	83 000, konjica	1500
Engleska „	30 000, „	2000
Turska „	6 000	
<hr/>		
Ukupno: pešadija	119 000, konjica	3500

¹ Iaku konjicu predviđenu za dejstva u Africi

Sastav francuske rezervne armije kod Carigrada nije dovoljno poznat. Stoga ne znamo da li se u ovom trenutku može dovesti na Krim bilo kakva nova konjica. U najboljem slučaju, konjica sa kojom će biti započeta borba, može se povećati za 2000 ljudi, tako da će celokupna saveznička konjica dostići cifru od 55 000 ljudi. Da bi se nastavilo sa opsadom neophodno je bar isto toliko trupa koliko ih sada ima na tom zadatku, naime 46 000 ljudi (4 francuske divizije sa po 7000 ljudi i tri engleske sa po 6000). Tu spadaju mornari — trupe kojima je poverena kontrola Balaklave, linije od utvrđenja do Inkermana i koje istovremeno predstavljaju rezervu za opsadni korpus. Ocenjuje se da ih ima najmanje 12 000, u koje je uračunato i gore pomenutih 6000 Turaka. Računamo li mornare i mornaričku pešadiju po 4000 onda od ukupnog broja, 119 000, treba oduzeti 54 000, tako da za operacije u polju ostaje upotrebljivih 65 000 u pešadiji i 5500 u konjici, zajedno nešto preko 70 000. Osim toga, treba uračunati Omer-pašin korpus kod Evpatorije sa otprilike 35 000 u pešadiji i 3000 ili 4000 u konjici. Od ovoga 15 000 mora da ostane kao posada u mestu, tako da će Omer-paša verovatno krenuti u borbu sa 20 000 pešaka i 4000 konjanika, ukupno sa 24 000.

Otuda potpuni zbir savezničke vojske za *ratne operacije*, podeljene na dva korpusa, izgleda ovako:

	Pešadija	Konjica	Ukupno
Armija pod Sevastopoljem	65 000	5500	70 500
Armija kod Evpatorije	20 000	4000	24 000
	85 000	9500	94 500

Ako uzmemo najnižu procenu koju *Rusi* sami daju o svojim sadašnjim snagama na Krimu, onda imamo 120 000 pešaka i 20 000 konjanika. Od toga treba oduzeti 50 000 ljudi za odbranu Sevastopolja, naime 26 000 za južnu stranu i 24 000 za severnu tvrđavu i utvrđeni logor. Preostaje za upotrebu u polju 70 000 pešaka i 20 000 konjanika. Brojno stanje poljske artiljerije nije moguće čak ni približno odrediti. No teškoće saveznika oko pribavljanja konja i veliki broj topova koji prate svaku rusku armiju, jedva dopuštaju sumnju u to da će Rusi u artiljeriji biti nadmoćniji od svojih protivnika. Isto tako jasna je nadmoćnost Rusa u konjici. Što se tiče pešadije, saveznici su, *kao celina*, u tome nadmoćniji, ali svaki od njihova dva operativna korpusa pojedinačno je slabiji. Najveću prednost Rusa ipak predstavlja njihov položaj. Postavljeni u trouglu između Alme, Sevastopolja i Simferopolja, oni na severu prema Omer-paši drže ukopane položaje na reci Almi, kao odbranu prema frontu drže 15 000 pešaka, dok ruska konjica krilnim pokretom preti da odseče Turke od Evpatorije. Stoga, i ako Omer-paša prođe čak sve do Alme, on nikako neće biti u stanju da pređe na drugu stranu, pre nego što Englezi i Francuzi ne odbace Ruse prema Simferopolju i na taj način ih primoraju da napuste Almu.

U tom slučaju moglo bi se ostvariti spajanje dvaju korpusa. Otuda je napredovanje anglo-francuske armije osnovni uslov svih uspeha. Ali ovo napredovanje saveznika teško da se može ostvariti na drugi način, osim putem prema Mekenzi-visovima. Duž ovog puta prema Almi i Simferopolju postavljena je odbrana u vidu dvostrukog niza rovova, od kojih se jedan nalazi na planinskom grebenu nadnesenom nad Čornu, a drugi na severnoj strani planinskog klanca koji se od lanca stena u blizini Mekenzi-visova spušta sve do početka Sevastopoljskog zaliva. Ovaj drugi niz predstavlja glavnu odbrambenu liniju, široku samo oko 2 engleske milje, koja je vrlo čvrsto ukopana, i saveznici će tu morati da biju prvu odlučnu bitku, bitku koja će odlučiti o tome da li će oni biti prikovani za Heraklejski Hersones i tamo ostati odsečeni, ili će se probiti u unutrašnjost zemlje. Preimućstvo za Ruse predstavlja uski front na kome saveznici moraju dejstvovati. Kad bi Rusi ovde pretrpeli poraz i morali da napuste svoje položaje, ne bi im preostalo ništa drugo nego da se povuku na Belbek i da drže tu liniju protiv saveznika, dok bi jedan detašovani korpus držao u šahu Turke na Almi. Čak kad bi i ovde bili potučeni, njihova nadmoćnost u konjici i činjenica da loša transportna sredstva sprečavaju saveznike da žive na većoj udaljenosti od obale, omogućiće Rusima da se izvuku van domašaja saveznika. Linija njihovog povlačenja nalazila bi se tada u produžetku njihovog levog krila, što bi svakako predstavljalo vrlo nepovoljan položaj. Izgleda, međutim, da će Rusi od početka *pokušavati* da neznatnim snagama zaposle saveznike na Čorni, ali će glavne snage baciti na Omer-pašu, konjicom ga opkoliti i savladati, pa će se onda sa celokupnim snagama okrenuti protiv Engleza i Francuza.

Naslov originala:

Der Feldzug in der Krim

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 221 od 14. maja 1855.

Karl Marx

»The Morning Post« protiv Pruske— Karakter vigovaca i torijevaca

London, 14. maja. Palmerstonov privatni list »The Morning Post« donosi danas preteći članak protiv Pruske, u kome, između ostalog, stoji:

»Aprila meseca 1854, odlukom Tajnog saveta dato je neutralnim brodovima odobrenje za uvoz robe u Ujedinjeno Kraljevstvo. Pruska je ovo odobrenje iskoristila zapanjujuće brzo. Sledeći statistički podaci (uzeti iz jedne službene tabele, koja je podneta parlamentu) pokazuju uporedo obim njenog uvoza loja, kudeljje i lana iz Rusije u 1853. i 1854. godini. Razlika u korist poslednje godine jasno pokazuje količinu ruskih proizvoda koji su našli svoj put preko Mamele i Danciga do britanskog tržišta, uprkos našoj striktnoj blokadi ruskih luka na Baltičkom moru. Pruska je uvezla u Ujedinjeno Kraljevstvo:

	1853.	1854.
Loj (cente)	54	253 955
kudeljja (cente)	3 447	366 220
lan „	242 383	667 879
laneno seme (qrs) ¹	57 848	116 267

Ovi brojevi dovoljno pokazuju vrednost ove nove trgovinske grane za Prusku. Rezultat se sastoji u tome da Rusija, uprkos našoj blokadi, ima mogućnost da prodaje svoju robu isto tako slobodno kao i za vreme mira, dok mi za tu robu moramo platiti 50% više u obliku zarade i profita pruskog trgovca. Priznajemo da je naša sadašnja politika u suštini nedosledna. No lek ne treba tražiti u skidanju blokade sa neprijateljskih luka, već u tolikom uništavanju trgovine koja se na kopnu odvija preko pruskih poseda koliko nam to naše mogućnosti dopuštaju.*

Antiaristokratski pokret u Engleskoj može dovesti samo do jednog neposrednog rezultata, do toga da *na vlast dođu torijevci*, što znači *specifično aristokratska partija*. Ako on to ne postigne, neizbežno će

¹ »Neue Oder-Zeitung« daje cente umesto kvartera; 1 kvarter = 290,79 l

se ubrzo izgubiti u nekoliko vigovskih plitkosti, u nekoliko prividnih administrativnih reformi na koje nije vredno gubiti reči. Layardova najava da će podneti svoju rezoluciju »o stanju nacije« i prihvatanje na koje je naišla ova najava u Donjem domu izazvali su mitinge u Sitiju. Ali neposredno posle mitinga u Sitiju usledio je Ellenborough-ov predlog u Gornjem domu, kojim torijevci novu agitaciju u korist reforme prilagođavaju sebi, pretvaraju je u stepenice kojima bi se popeli u vladu. Sam Layard promenio je u svome predlogu reči »aristokratski uticaj« u »porodični uticaj« — ustupak torijevcima. Svaki pokret izvan Doma dobija unutar Doma karakter gloženja između dveju frakcija vladajuće klase. Anti-Corn-Law League^[137] postala je u rukama vigovaca sredstvo za obaranje torijevaca. Udruženje za administrativnu reformu^[140] postalo je u rukama torijevaca sredstvo za svrgavanje vigovaca. Samo, ne sme se zaboraviti da su na ovaj način obe frakcije naizmenično rušile jedan po jedan kamen temeljac starog režima, dok se — dodajmo to — sam režim održao. Mi smo ranije već utvrdili svoje gledište da su samo torijevci prinudeni na davanje velikih ustupaka zato što pritisak spolja samo dok su oni na vlasti dobija preteći i čak revolucionarni karakter. Vigovci predstavljaju pravu oligarhiju u Engleskoj, vladavinu malobrojnih velikih porodica, kao što su Sutherlandi, Bedfordi, Carlisle-i, Devonshire-i itd.; torijevci predstavljaju squireocracy, junkersku partiju, ako hoćete, iako između engleskog squire-a i severnonemačkog junkera postoje velike razlike. Otuda su torijevci nosioci svih starih engleskih predrasuda u vezi sa crkvom i državom, protekcijom i antikatolicizmom. Vigovci — oligarhija — su *prosveteni* i nikada se nisu ustručavali da uklone predrasude koje su stajale na putu njihovom naslednom pravu na državne položaje. Vigovci su svojom naklonošću oduvek uspevali da spreče pokret buržoazije; torijevci su putem svoje naklonosti bacili narodne mase buržoaziji u ruke, a ova ih je stavljala vigovcima na raspolaganje. U ovom trenutku ne postoji više nikakva razlika između vigovaca i torijevaca, osim što ovi poslednji predstavljaju plebs, a prvi hautevolée aristokratije. Staroaristokratska fraza je u upotrebi kod aristokratskog plebsa; liberalna fraza — kod aristokratskog hautevolée. Otkad su propali stari torijevci (lord Bolingbroke i dr.), torijevskom partijom stvarno su stalno rukovodili skorojevići — Pitt, Addington, Perceval, Canning, Peel i Disraeli. Homines novi¹ oduvek su se nalazili u redovima torijevaca. Kad je Derby (on sam prešao je iz reda vigovaca) obrazovao svoju vladu, u njoj su se, osim njega samog, našla možda još samo dva stara imena. Ostalo sve simple squires i jedan spasitelj. Naprotiv, vigovcima, koji ni u jednom trenutku nisu oklevali da u skladu sa zahtevima vremena promene svoju odeću i svoja shvatanja, koji su naoko neprestano sami sebe obnavljali i preobražavali, nisu bili potrebni nikakvi novi ljudi. Oni su mogli da ovek-

¹ novi ljudi

veće svoja porodična imena. Ako se baci pogled na celokupnu englesku istoriju od vremena »slavne« revolucije 1688, videće se da su vigovci bili inicijatori svih zakona uperenih protiv narodnih masa, počev od akta kojim je uveden sedmogodišnji mandat parlamenta^[140], pa sve do najnovijih zakona o sirotinjskim domovima^[83] i o fabrikama. Ali vigovska reakcija oduvek je nalazila zajednički jezik sa buržoazijom. Torijevska reakcija bila je još veći protivnik buržoaziji nego narodnim masama. Zbog toga se liberalnost pripisuje vigovcima.

Naslov originala:

»*The Morning Post* gegen Preußen —
Charakter der Whigs und Tories

Prvi put objavljeno u listu

»*Neue Oder-Zeitung*

br. 227 od 18. maja 1855.

Karl Marx

Sednica Gornjeg doma

London, 15. maja. Juče po podne galerije Doma lordova bile su prepune još pre početka sednice. Bio je najavljen jedan spektakl — predlog lorda Ellenborough-a i jedna regularna bitka između *Ins* i *Outs*¹. Uz to je bilo zanimljivo videti sopstvenim očima kako će nasledni zakonotvorci odigrati ulogu krstaša *protiv* aristokratije. Predstava je bila loša. Glumci su stalno izlazili iz svojih uloga. Komad je počeo dramom a završio se kao farsa. U toku prividne borbe nije održana čak ni iluzija, umetnička iluzija. Kod plemenitih boraca primećivalo se na prvi pogled da uzajamno teže ne samo da sami ostanu čitavi, nego da sačuvaju i oružje kojim su se borili.

Ukoliko se debata okretala oko kritike dosadašnjeg ratnog rukovodstva, nije dopirala ni do nivoa ma kojeg londonskog Debating-Cluba², tako da bi bilo čisto gubljenje vremena zadržavati se na tome makar i za trenutak. No mi ćemo prikazati u kratkim potezima kako su se plemeniti lordovi izdavali za avangardu administrativne reforme, za protivnike aristokratskog monopola u vladi, i kako su svoj stav prikazivali kao odraz mitinga u Sitiju. »Pravog čoveka na pravo mesto«, povikao je lord Ellenborough. A kao dokaz da zasluži i samo zasluži, pripadaju počasti, naveo je da *on* (Ellenborough) i lord Hardwicke zauzimaju svoja mesta u Gornjem domu zahvaljujući tome što su *njihovi očevi* sopstvenim zaslugama utrljili sebi put do Doma perova. Baš obratno, to je, izgleda, bio put kojim se pomoću *tudih* zasluga, zasluga svojih očeva, u toku života može dogurati ne samo do nekog položaja, nego čak do časti jednog zakonodavca Engleske. A koje su to zasluge koje su ovom *Lord-Chief justice of the Queen's Bench*³, starom Ellenborough-u, i gospodinu Charles-u Yorke-u, ocu lorda Hardwicke-a, utrljale put do Gornjeg doma? Istorija je poučna. Pokojni Ellenborough, engleski advokat, zatim sudija, umeo je u toku procesâ štampi, zavera i špijunskih procesa, koji su vođeni za vreme Pitta i

¹ (oni koji su u službi, u vladi i oni koji nisu u službi) vlada i opozicija — ² debatanog kluba — ³ Predsedniku Vrhovnog kraljevskog suda

njegovih sledbenika, da stekne glas jednog *Jeffrey-a en miniature*. Pod njegovim rukovodstvom specijalna porota stekla je u Engleskoj takav glas kakav nikada nisu imali čak ni »jurés probes et libres«¹ pod Louis Philippe-om. To je bila ta *zasluga* starog Ellenborough-a i to mu je otvorilo vrata Doma lordova. Što se tiče gospodina *Charles-a Yorke-a*, pretka lorda Hardwicke-a, on je u pogledu *zasluga* nadmašio starog Ellenborough-a. Ovaj Charles Yorke, u toku dvadeset godina poslanik Kembridža u parlamentu, bio je jedan od onih odabranih ljudi kojima su Pitt, Perceval i Liverpool prepuštali »to do the dirty work for them«². Sve »lojalne« mere zastrašivanja u ono vreme našle su u njemu svog Pindara. U Donjem domu on je u svakoj peticiji upe-renoj protiv neprikrivene prakse kupovanja i prodavanja položaja video »jakobinske ujdurme«. Svaki predlog protiv besramnih sinekura, i to u vreme kada se u Engleskoj pojavio pauperizam, Charles Yorke je proglašavao atentatom na »blagosloveni mir naše svete religije«. A kojom prilikom je ovaj Charles Yorke slavio svoje nebesko putovanje u Gornji dom? Godine 1810. valherenska ekspedicija^[22] izazvala je u Engleskoj slične posledice kao krimska ekspedicija 1855. Lord Porchester podneo je tada predlog da se obrazuje istražni komitet. Charles Yorke se tome žestoko usprotivi i stane da govori o zaverama, izazivanju nezadovoljstava i tome slično. Uprkos tome Porchesterov predlog bude prihvaćen. Ali sad Yorke reši da isključi javnost iz istražnog postupka, insistirajući (pri čemu se oslanjao na jednu staru, budalastu privilegiju parlamenta) da sa javne tribine budu uklonjeni slušaoci i predstavnici štampe. Tako bude i učinjeno. Onda neki gospodin Gale Jones, predsednik jednog londonskog Debating-Cluba, objavi vest da će na sledećoj sednici kluba doći do diskusije o povredi slobode štampe, i o vređanju javnog mnjenja od strane Charles-a Yorke-a. Sad Charles Yorke naredi da se Gale Jones pozove pred Donji dom zbog nanošenja uvrede jednom članu parlamenta i zbog gaženja »parlamentarnih privilegija«. Odatle Gale Jones, što je u suprotnosti sa svim engleskim zakonima, bude bez daljega, bez istrage, bez upućivanja na sud, otpremljen u zatvor Njugejt »da tamo ostane zatočen *dokle god to Donjem domu bude po volji*. Dok je Charles Yorke izvodio ova junačka dela, nastojao je u velikoj meri da ostavi utisak samostalnosti. On postupa samo kao čestiti »seoski plemić«, kao »kraljev prijatelj«, kao »lojalni antijakobinac«. Međutim, nisu prošle ni tri nedelje otkako je zatvorio vrata galerije u Donjem domu, kad se saznalo da je u međuvremenu poslao svoj račun Percevalovom kabinetu i da je isposlovao za sebe doživotnu sinekuru jednog *Teller of the Exchequer*³ (nešto slično »čuvaru sirovog voska«), što će reći, doživotni prihod od 2700 funti sterlinga godišnje. Zbog prihvatanja ove sinekure Charles Yorke je morao da se podvrgne ponovnom izboru od strane svojih

¹ »časni i slobodni sudovi« — ² »da umesto njih obavlja prljave poslove« —

³ *blagajnika državne blagajne*

birača u Kembridžu. Na izbornom mitingu pozdravljen je negodovanjem, učutkivanjem, trulim jabukama i pokvarenim jajima, tako da je bio prinuđen da pobjegne. Da bi ga obeštetio, Perceval ga je uzdigao do titule pera. Tako se Charles Yorke preobrazio u lorda i na taj način — poučava lord Ellenborough lorda Palmerstona — treba zasluži odati priznanje u jednom dobro uređenom državnom aparatu. Ne računajući ovu krajnje naivnu i karakterističnu lapsus linguae, Ellenborough, koji ima nesumnjive sličnosti s vitezom tužnoga lika, više se držao frazeologije mitinga u Sitiju.

Njegov prijatelj Derby ulagao je napore da ionako čisto retorični ustupak svede na još manju meru. On je odbacio glasine da je u savezu sa Layardom. On, čiji se sav talenat sastoji u diskreciji, optužio je Layarda za indiskreciju. Ima mnogo istinitog u pogledima ljudi iz Sitija, ali oni su, veli, otišli u suviše ekstravagantne (!!) zaključke. Jedan ministar mora da traži svoje kolege u parlamentu, i to ne samo u parlamentu, nego u partiji kojoj pripada, i to ne samo u toj partiji, već u krugu ljudi koji imaju najviše uticaja u parlamentu. Unutar ovoga kruga svakako moraju sposobnosti biti presudne, a to se do sada često zanemarivalo. Po Derbyjevom mišljenju, greška se krije u parlamentarnoj reformi iz 1831. Uklonjene su »trule izborne jedinice«, »rotten boroughs«, a baš su ove »trule izborne jedinice« davale Engleskoj zdrave državnike. One su omogućavale uticajnim ljudima da dovedu talentovane, ali siromašne mlade ljude u parlament, a odatle u državnu službu. Dakle, čak i prema lordu Derbyju, moguće je sprovesti administrativnu reformu bez reforme parlamenta — sprovesti parlamentarnu reformu u obrnutom smislu, restaurirati »trule izborne jedinice«. Derbyjeva optužba ne izgleda sasvim opravdana, ako se pomisli na to da 85 sedišta u Donjem domu još uvek drže nekih 60 malih »rotten boroughs« (samo u Engleskoj), od kojih nijedno nema više od 500 stanovnika, a neka od njih biraju i po dva poslanika.

Lord Panmure, koji je govorio u ime vlade, doveo je debatu u Gornjem domu na njen pravi teren. Vi hoćete, mucao je on, da iskoristite poviku izvan parlamenta da biste nas deklamacijama izbacili iz vlade, a vi da uđete u njega na isti način. Zašto Derby nije obrazovao vladu pre tri meseca kad je dobio nalog od kraljice? Da, odvratio je Derby smeškajući se, pre tri meseca! Za tri meseca stvari su se izmenile. Lord Palmerston bio je pre tri meseca *homme à la mode*¹, veliki, neophodni državnik. Palmerston je odigrao svoje, sad je red na nas.

Debata u Gornjem domu pokazala je da ovdje ni na jednoj strani nema materijala od koga bi se mogli skrojiti ljudi. A što se tiče Donjeg doma, u vezi s njim Ellenborough je s pravom primetio da je otrcan, da je izgubio svoje poverenje i da politički uticaj treba tražiti ne više unutar Doma, već izvan njega.

¹ čovek u modi, poželjan čovek

Debate u Gornjem domu jasno su pokazale *mala fides*¹ aristokratske opozicije, koja smjera da potisne buržoaski pokret i da ga istovremeno iskoristi kao sredstvo za obaranje vlade. U narednom pismu imaćemo prilike da dokažemo isto tako *mala fides* reforme, za koju se zalaže Siti, protiv radničke klase, sa kojom Siti namerava da se poigra kao što se aristokratska opozicija poigrava s njim. Iz toga će se izvući zaključak da je sadašnji pokret u Engleskoj vrlo komplikovane prirode i da se on, kako smo to ranije nagovestili, istovremeno sastoji od dva potpuno suprotna i neprijateljska pokreta.

Naslov originala:

Oberhaussitzung

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 228 od 19. maja 1855.

---

¹ *rdave namere*

Karl Marx

Uzbudjenje izvan parlamenta

London, 16. maja. Ogorčenje buržoaske opozicije zbog ishoda glasanja u Gornjem domu o Ellenborough-ovom predlogu predstavlja izraz slabosti. Ona bi, naprotiv, odbacivanje predloga morala slaviti kao pobjedu. Naterati Gornji dom, visoki savet aristokratije, da u javnoj i svečanoj debati izrazi svoje zadovoljstvo dosadašnjim načinom vođenja rata, da glasno prizna Palmerstona za svoga predvodnika i predstavnika, i da definitivno odbaci same puste želje za administrativnom reformom, za bilo kojom vrstom reforme — kakav bolji rezultat su mogli očekivati neprijatelji aristokratije od Ellenborough-ovog predloga? Oni bi morali težiti diskreditovanju pre svega Doma lordova, poslednjeg bastiona engleske aristokratije. A oni se žale što Dom lordova s prezrenjem odbacuje prolaznu popularnost koju bi stekao ne po cenu svojih privilegija, već na račun postojećeg kabineta. Što se žali »The Morning Herald«, organ torijevaca, organ svih predrasuda »našeg nenadmašnog ustava« — to je na mestu. Za »The Morning Herald« bila je to prijatna nada da se sada, pošto je vigovska oligarhija u toku jednog i po veka fungirala kao prijatelj buržoazije i »liberalnog progresa«, uloge promene i da opet u toku veka i po gleda torijevce u ulozi »aristokratskih« predstavnika buržoazije i »liberalnog progresa«. »The Morning Herald« ima potpuno pravo da bude ožalošćen. Ali buržoaska opozicija? Da nije možda uobražavala kako je jedna umerena demonstracija trgovaca Sitija dovoljna da natera aristokratiju na samoubistvo, na abdikaciju? No istina je u tome da buržoazija želi kompromis, da očekuje popustljivost na drugoj strani, kako bi sama mogla da bude popustljiva, da bi želela, ako je moguće, da izbegne stvarni okršaj. Čim borba postane stvarna, navalice »milion«, kako nazivaju »niže« klase, u arenu, i to ne samo kao gledalac, ne samo kao sudija, nego kao partija. A to bi buržoazija htela da izbegne po svaku cenu. Sličan razlog sprečavao je vigovce od 1808. do 1830. da uđu u kabinet. Oni su hteli da izbace svoje protivnike po svaku cenu, samo ne po cenu stvarnih ustupaka buržoaziji, bez čije podrške torijevci

nisu mogli biti izbačeni; samo ne po cenu jedne parlamentarne reforme. Videli smo kako su se Ellenborough i Derby dvolično, ravnodušno, rezervisano, ironično-prečutno pravili pristalicama buržoaske administrativne reforme, braneći pri tom i nogama i rukama svoje tobožnje saveznike. S druge strane, sada ćemo videti kako su strahovito perfidno Sitijeva gospoda-reformatori gledali najpre da preduprede svako neslaganje od strane čartista i da privremeno obezbede njihovo čutanje, da bi ih onda izbacili sa položaja koje su im dobrovoljno ustupili. U vezi s tim, kako kod torijevaca tako i kod trgovaca Sitija, osećanje straha i antipatije prema tobožnjem savezniku bilo je jače od neprijateljstva prema navodnom protivniku. Stvari su se, ukratko, ovako odvijale.

Udruženje za administrativnu reformu^[140] plašilo se opozicije čartista, koji su na dva velika mitinga, kako će se čitalac setiti, u St. Martins Hallu i u Southwarku odneli pobjedu nad »Nacionalnim i ustavnim udruženjem« i naterali ga na povlačenje sa samovoljno izabranog terena. Na dan 26. aprila poslat je gospodin James Acland (ranije Anti-Corn-Law lecturer¹) u stan Ernesta Jonesa, gde se predstavio kao »izaslanik« Udruženja za administrativnu reformu, koje računa na podršku čartista, pošto je želja Udruženja da se uništi »klasno zakonodavstvo« i da se postavi narodna vlada. On je pozvao Ernesta Jonesa da dođe sutradan na sastanak sa *komitetom* pomenutog Udruženja. Jones je izjavio da nije kompetentan da daje odgovore u ime čartističke partije. Mora da odbije poziv za sastanak dok se ne posavetuje sa Londonskim upravnim komitetom čartista^[150] koji se sastaje u iduću nedelju.

U nedelju uveče, 29. aprila, Jones je celu stvar saopštio čartističkom komitetu. Dobio je ovlašćenja da nastavi sa vođenjem pregovora. Sledećeg jutra Jones je imao sastanak sa gospodinom Ingrahamom Traversom, rukovodiocem pokreta u Sitiju, koga je lično gospodin James Acland potvrdio kao opunomoćenog agenta i predstavnika svoje partije. Gospodin I. Travers uveravao je Jonesa u postojanje namere da se osnuje narodna vlada. Rezolucije, kakve sada objavljuje »The Times«, imaju samo *privremeni karakter*; o sredstvima za postizanje cilja treba da odluči tek upravni komitet, koji će biti izabran na mitingu u London-Tavernu. Čartisti bi, kao dokaz svojih simpatija prema stvari administrativne reforme, trebalo da odrede jednog govornika koji će istupati na mitingu u njihovo ime. Njega bi predsednik pozvao da podrži jednu od rezolucija. Dalje, čartisti treba da imenuju jednog predstavnika koji bi na mitingu u Tavernu, na predlog privremenog komiteta trgovaca Sitija, bio izabran za stalnog člana upravnog odbora Udruženja za reformu. Najzad, sklopljen je sporazum da, pošto je pristup bio dozvoljen samo uz ulaznice, čartisti dobiju dogovarajući broj ovih ulaznica. Jones je

¹ propagator protiv zakona o žitu

odbio da ova stvar ostane samo na usmenom dogovoru, i izjavio gospodinu Ingrahamu Traversu, da o svim pomenutim tačkama mora podneti predlog u vidu pisma upravnom komitetu čartista.

To se i dogodilo. Pismo, puno svečanih uveravanja, urodilo je plodom. Međutim, kad je došlo vreme da se pošalju ulaznice, stiglo je samo 12 karata. Na žalbu čartističkog komiteta zbog kršenja reči odgovoreno je izvinjenjem da nije preostala nijedna karta, ali da, ukoliko čartistički komitet hoće da postavi dva svoja člana na ulaze u Tavern, oni će dobiti ovlašćenje da puštaju koga god oni budu hteli, pa i one koji nemaju ulaznice. Za to su odabrani gospoda Slocombe i Workman, koji su od gospodina Traversa dobili svoja ovlašćenja. Da bi otklonilo svaku sumnju, Udruženje za administrativnu reformu poslalo je i na sam dan mitinga, nekoliko časova pre njegovog otvaranja, jednog specijalnog glasnika sa pismom Jonesu, kako bi ga podsetilo da će ga predsednik pozvati da podrži 4. rezoluciju i da će na mitingu biti predložen za člana upravnog odbora u svojstvu predstavnika čartista.

Otrprilike jedan čas pre početka mitinga velike mase čartista okupile su se ispred Taverna. Samo što su ulazi bili otvoreni, gospodi Slocombe-u i Workmanu su naredili da bez karte ne puštaju nikoga. U trenutku kad je izgledalo da će pritisak spolja postati ozbiljan, i protiv volje bilo je podeljeno osam karata kako bi se dobilo u vremenu. Dobitak u vremenu bio je iskorišćen za to da se progura jedno odeljenje policije, koje je stajalo spremno u jednoj sporednoj ulici. Od tog trenutka više niko nije pušten unutra, osim »poznatih trgovaca i bankara«. Da, ljudi u *radničkom odelu*, u poznatim somotskim kaputima, odbijani su čak i kad su imali propusnice. Da bi obmanuli radničku masu koja je čekala na ulici, iznenada su zatvorili vrata i stavili cedulju na kojoj je pisalo: »Sala je puna. Niko više ne može unutra.« No u to vreme sala nije bila ni upola puna, a »džentlmeni«, koji su prolazili u svojim kolima, propušteni su kroz prozore i na jedna sporedna vrata kroz kuhinju. Masa radnika mirno se razišla, pošto o izdaji nije ništa slutila. Iako je Ernest Jones za vreme mitinga pokazao svoj »govornički tiket« nije bio pušten ni do tribine, a kamoli da govori. Udruženje je postiglo dva cilja — onemogućilo je opoziciju čartista i moglo je da pokaže mase na ulici kao *svoje pristalice*. Ali one će, verovatno, jedino na ulici figurirati kao statisti.

Ernest Jones u jednom proglasu radnicima Engleske izlaže tok ove intrigantske komedije i u ime čartista dobacuje rukavicu Udruženju za administrativnu reformu^[151].

Naslov originala:

Die Aufregung außerhalb des Parlaments

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitunge

br. 229 od 19. maja 1855.

Karl Marx

Finansijska pitanja

London, 19. maja. Po mišljenju optimista ovdašnje štampe, poslovna kriza u Engleskoj došla je do svog kraja i trgovina i industrija krenule su ponovo linijom porasta. Činjenica iz koje oni izvlače ovaj utešni zaključak jeste *popuštanje na novčanom tržištu*. Naime, s jedne strane, pod krovom Engleske banke povećala se *zaliha zlata*, a s druge strane banka je snizila *kamatnu stopu*. Dok je zaliha zlata 20. januara 1855. iznosila samo 12 162 000 funti sterlinga, ona se do 12. maja 1855. popela na 16 045 000 funti sterlinga — porast od 3 883 000 funti sterlinga. Kamatnu stopu, koja je 20. januara stajala na 5%, banka je 31. marta snizila na 4,5%, a 28. aprila na 4%. Međutim, gospoda su izgubila iz vida da jedan drugi uzrok, a ne cvetanje poslova, može dovesti do gomilanja zlata pod krovom banke i do pada kamatne stope, i to *obrnuti uzrok*: zastoj poslova i s tim u vezi opadanje *potražnje kapitala*. Da je to ovoga puta stvarni uzrok pokazuju tabele koje svake nedelje objavljuje Engleska banka, samo čovek ne sme, kao pomenuti optimisti, da upravi oči isključivo u one dve rubrike na ovoj tabeli koje pokazuju zalihu zlata i kamatnu stopu. Moraju se uporediti druge dve rubrike — rubrika *rezerve novčanica* i rubrika *eskontovanih menica*. Engleska banka, kao što je poznato, podeljena je na dva različita odeljka. Issuing department (Emisioni odeljak) i Banking department (Bankovni odeljak). Prvome možemo dati ime *kovnica* Engleske banke. Sav njegov posao sastoji se u tome da proizvodi novčanice. Aktom Roberta Peela iz 1844. ova proizvodnja zakonski je ograničena. Banka, naime, ne sme ići preko sume od 14 miliona funti sterlinga, koja predstavlja kapital posuđen od države; ne sme izdavati više novčanica nego što ima zlata pod njenim krovom. Dakle, ako banka, na primer, izda novčanica u vrednosti od 20 miliona funti sterlinga, onda se u njenim podrumima mora nalaziti zlata za 6 miliona funti sterlinga. Posao Issuing departmenta banke svodi se na tako regulisano kovanje i izdavanje novčanica. Celokupnu sumu novčanica koje tako proizvede, on predaje Banking department-u, pra-

voj banci koja posluje sa publikom kao i svaka druga depozitna i eskontna banka, i koja pušta novčanice u opticaj eskontujući menice, dajući zajmove na hartije koje donose kamatu, isplaćujući dividende državnim poveriocima, otplaćujući vrednosti koje su kod nje depenovane itd. Robert Peel napravio je ovo lepo otkriće — podelu Engleske banke na dva samostalna odseka, kao i pomenuto regulisanje količine izdavanja novčanica — zato što je uobražavao da će na taj način preduprediti sve buduće novčane krize i da će pomoću jednog automatskog mehaničkog zakona uskladiti promet novčanica i promet zlata. Ono što mnogohvaljeni državnik nije sagledao jeste nimalo beznačajna činjenica da će njegovo regulisanje obuhvatiti samo cirkulaciju između Issuing i Banking department-a, između dva odseka Engleske banke, no da ni u kom slučaju neće obuhvatiti promet između Bankovnog odseka i spoljnog sveta. Emisioni odsek banke isporučuje Bankovnom odseku onoliko novčanica koliko po zakonu sme da proizvede, na primer 20 miliona, kad se u njenim trezorima nalazi zlata u vrednosti od 6 miliona. Ali, koliko će od ovih 20 miliona sad stvarno doći u promet — zavisi od stanja poslova, od potreba i potražnje trgovačkog sveta. Ostatak koji banka ne ume da ubaci u promet, koji, dakle, ostaje u trezorima Banking department-a — fungira u bančinim izveštajima pod imenom *rezervne novčanice*.

Kad smo sad videli da se zaliha zlata u banci od 20. januara 1855. do 12. maja 1855. povećala za 3 883 000 funti sterlinga, nalazimo da se u istom periodu iznos rezervnih novčanica popeo sa 5 463 000 na 9 417 000, to znači porastao je za 3 954 000 funti sterlinga. Što je veći iznos rezervnih novčanica, to jest, novčanica koje leže u trezorima Banking department-a — utoliko je manji iznos novčanica koje su stvarno u prometu. A upravo iz navedenih cifara proizilazi da je istovremeno sa nagomilavanjem zlata pod krovom banke opala masa novčanica koje su u cirkulaciji. Otkud ovo sužavanje cirkulacije? Jednostavno, zbog opadanja prometa i smanjivanja poslovnih transakcija. Ne može biti više nikakve sumnje u ispravnost ovog mišljenja kad iz tog istog izveštaja banke razaberemo da je vrednost menica, koje je ona eskontovala, 20. januara 1855. iznosila 25 282 000 funti sterlinga, a da je 12. maja 1855. bila pala na 23 007 000 — dakle, smanjenje za 2 275 000 funti sterlinga. Vrednost menica koje je banka eskontovala, predstavlja najsigurnije merilo obima poslova koje je banka obavila sa trgovačkim svetom. Rezultat je još porazniji kad se uzme u obzir da je banka 28. aprila bila snizila svoju kamatnu stopu na 4%, te tako nudila svoju robu — kapital — za 20% jevtinije nego u januaru. A do danas, od 28. aprila, kad je banka snizila svoju kamatnu stopu, do 12. maja, iznos novčanica izdatih na ime eskontovanja menica opao je, umesto da se poveća — što predstavlja dokaz da je u uslovima sadašnje konjunktore kapital, čak uz kamatnu stopu od 4%, suviše skup da bi naišao makar i na onu potražnju koju je još uvek imao početkom januara uz stopu od 5%; to je dokaz da pad kamatne

stope ne treba pripisati povećanom priticanju kapitala, već isključivo smanjenom interesovanju za komercijalne i industrijske poduhvate; konačno, to je dokaz da porast zaliha zlata u podrumima banke znači samo porast kapitala koji beskorisno leži i koji se u ovom trenutku ne može korisno upotrebiti.

Naslov originala:

Finanzielles

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 233 od 22. maja 1855.

Friedrich Engels

Krimski rat

Dok ovo pišemo, na Krimu mora da su počele ratne operacije čiju smo pripremu pre nekoliko dana nagovestili.¹ Ukoliko se rat ograničava na poluostrvo, on sa ovim operacijama ulazi u novu i verovatno odlučujuću fazu razvoja. Brzi dolazak pijemontskih i francuskih rezervi i naročito ona iznenadna promena kada je Canrobert svoje vrhovno zapovedništvo zamenio zapovedništvom nad jednim malim korpusom, dok je Pélissier preuzeo vrhovnu komandu, sigurni su znaci da je došlo vreme za menjanje savezničke taktike.

Što se tiče opšteg opisa terena koji će postati poprište operacija i opšteg pregleda snaga koje će se angažovati, upućujemo čitaoca na naš raniji članak. Treba imati na umu da ruska izviđačka armija, povezana sa severnom stranom Sevastopolja, drži svoj glavni položaj na platou između Inkermana i tačke gde put iz Balaklave u Simferopolj preseca planinski greben, razdvajajući doline Čorne i Belbeka. Na ovom položaju sa jakim prirodnim utvrđenjima Rusi su se potpuno ukopali. On se pruža otprilike na četiri milje između vrha sevastopoljskog zaliva i neprohodnog planinskog lanca, i Rusi će tamo moći da koncentrišu najmanje 50 000 do 60 000 pripadnika pešadije i artiljerije, što je sasvim dovoljno za odbranu.

Da bi se ovaj položaj napao frontalno, bila bi potrebna velika brojčana nadmoćnost; a to bi povlačilo za sobom i ogromne žrtve. Saveznici nisu u stanju da podnesu ni jedno ni drugo. Čak ako bi i uspeli da zauzmu rovove, gubici bi im bili toliko teški da bi ih onespobili za energično nastavljanje vojnog pohoda. Stoga moraju pokušati da jedan broj Rusa odmame sa tog položaja i nađu načina kako da ga zaobiđu. U tom cilju bila je preduzeta misteriozna ekspedicija na Kerč. Bilo je ukrcano oko 15 000 savezničkih vojnika. Rusi su ih videli kako prolaze preko Jalte. Otplovili su do Kerča i vratili se natrag. To što nisu pokušali da se iskrcaju, neki nastoje da objasne jed-

¹ Vidi nemačku varijantu u ovom tomu, str. 183 - 185.

nom telegrafskom naredbom iz Pariza. U svakom slučaju, samo ovo šturo objašnjenje demonstracije mora se obeležiti kao potpun promašaj; nijedan razborit general ne bi se mogao navesti da odvoji za ekspediciju svoje trupe koje se ne usuđuju da pokažu čak ni nešto nalik na želju za borbom. Napad na Kafu, iako je bio razmatran u štabu, čini se da je takođe konačno napušten. Upućivanje trupa u Evpatoriju i dalje od tog mesta ne može doći u obzir, jer bi tamo odmah bile prebačene pijemontske i francuske rezerve. A kako na obali između Balaklave i Kafe, kao ni između Sevastopolja i Evpatorije, nema druge luke ili dobrog sidrišta, izgleda da se konačno odustalo od zamisli da se Rusi zaobiđu morem, te ne preostaje ništa drugo nego da ih zaobiđu kopnom; što mora, kao što smo već objasnili, da se pokaže kao izvanredno teška operacija.

Sem puta koji drže Rusi iznad Inkermana postoji još jedan drum koji vodi iz Balaklave u Simferopolj. On ide južnom obalom sve do Alušte, gde zaokreće u unutrašnjost, prelazi preko planina istočno od Čatir-Daga ili Šator-planine, i silazi u Simferopolj dolinom reke Salgir, glavne reke Krima. Od Balaklave do Alušte ima četiri dana marša, od Alušte do Simferopolja tri — ukupno oko 95 engleskih milja. Ali pošto nema sporednih puteva koji bi omogućavali da trupe marširaju u nekoliko kolona, čitava armija morala bi da se kreće ovim jedinim putem u ogromnoj razvučenoj koloni; a za takav marš, u neprekidnoj koloni po jedan, bilo bi potrebno najmanje četiri do pet dana. Blizu Alušte i na planinskom sedlu uzdižu se neka stara utvrđenja, i možemo biti sigurni da je i samo sedlo ispresecano rovovima. Umesto sedam dana, armiji bi možda bilo potrebno dvanaest, pre no što bi mogla da pređe planinsko sedlo Čatir-Daga — vreme dovoljno da Rusi izvrše napad na korpus koji je ostao da obezbedi opsadu, ili da sa većim delom svojih snaga krenu na neprijatelja i dočekaju ga, sa bročanom nadmoći, kad se on pomoli iza brda; dok bi lake, pokretljive kolone, upućene stazama Gornje Kače i Alme, udarile s boka i na pozadinu neprijatelja. Ali najveća greška bočnog marša preko Alušte bilo bi potpuno odsustvo operacijske baze. Otvoreno sidrište Alušte isključuje mogućnost da se ono pretvori čak i u privremenu bazu; tako da čak i pre no što se prođe pored Alušte, ruska laka pešadija može, spuštajući se stazama preko planina, sasvim efikasno prekinuti komunikacije sa Balaklavom.

Zbog toga je teško poverovati da se marš preko Alušte može izvesti. Riskantnost toga marša znatno prevazilazi njegove eventualne prednosti. Ipak postoji jedan drugi put da se Rusi zaobiđu. Ako se u maršu preko Alušte sve prednosti koje saveznicima pruža drum uveliko gube time što se Rusi koriste stazama za napad, zar onda i saveznici ne bi mogli da iskoriste ove iste staze u istom cilju? Ovo bi značilo jednu sasvim drugu operaciju. U tom slučaju saveznici bi glavninu svojih trupa, uključujući korpus određen za blokadu severne strane Sevastopolja, direktno suprotstavili ruskom logoru iz-

nad Inkermana, prisiljavajući na taj način svoje protivnike da veći deo trupa koncentrišu u rovovima. U međuvremenu, zuavi, chasseuri, laka pešadija, britanski strelci, pa čak i chasseurs d'Afrique¹ na konjima, i sve što se može sakupiti od brdske artiljerije, obrazovali bi onoliko kolona koliko ima staza koje vode od Bajdarske doline i od južne obale blizu Alupke, 30 milja od Balaklave, u doline Belbeka i Kače. Jedan noćni marš bi bio dovoljan da trupe, određene da zaoberu rusko krajnje levo krilo, Bajdarskom dolinom stignu do južne obale, gde ih neprijatelj više ne bi mogao dostići. Još jedan dnevni marš doveo bi ih do Alupke. Iznad Alupke se uzdiže strm venac planine Jaile, koji na svom severnom obronku obrazuje visinsku zaravan, sa dobrim pašnjakom za ovce, na oko 2000 stopa nad morem, i svojim liticama se spušta u dolinice rečica Bjuk Uzen i Uzen Baš, koje spajanjem obrazuju reku Belbek. Tri staze vode na tu zaravan blizu Alupke i silaze u doline dveju Uzena. Sav ovaj teren je sasvim prohodan za pešadiju kao što su zuavi i chasseuri koji su se u Africi navikli na mnogo teže planinsko ratovanje. Zatim, od doline Gornje Čorne, koja je više poznata kao dolina Bajdara, najmanje dve staze vode u dolinu Gornjeg Belbeka, i, konačno, jedna se odvaja od puta Balaklava—Simferopolj, upravo ispred planinskog prolaza, preseca greben tri milje južno od Mekenzijevog imanja i direktno vodi do levog krila ruskih rovova. Iako su ove staze dosta teške, morale bi biti prolazne za francuske lake trupe iz Afrike. »Gde prolazi koza, može i čovek; gde prolazi čovek, može i ceo bataljon; gde prolazi bataljon, mogu uz malo napora proći i dva, tri konja; i najzad, možda će moći da se progura i poljski top.« I zaista, ne bismo se uopšte začudili kad bi se ove kozje staze, označene na mapama, pretvorile čak i u seoske puteve, doduše dosta loše, ali sasvim podesne za bočni marš, u kome bi čak i artiljerija mogla da ide za kolonama. U tom slučaju obuhvat bi trebalo izvršiti sa što je moguće većim snagama, i onda će Rusi ubrzo morati da napuste svoje rovove, čak i bez ozbiljnog frontalnog napada. Ali ako se ove staze pokažu neprohodne za poljske topove (bacači i brdske haubice mogu proći svuda), obuhvatni odredi pretvoriće se samo u pokretne kolone, odbaciće ruske trupe što dalje iz gornjih dolina Belbeka, upašće u dolinu Kače, ugroziće rusku pozadinu, prekinuće njihove komunikacije, uništiće konvoje, prikupiće verodostojne informacije, rekognosciraće zemljište, navući na sebe što više ruskih odreda, sve dok se put, koji pričinjava najmanje teškoće, toliko ne osposobi da njime može proći artiljerija. Onda bi se za njima mogle poslati snage dovoljne da se ruska pozadina tako ozbiljno ugrozi, da se prinudi da napusti rovove. Ne verujemo da nastupanje samo pešadije i lake konjice preko tih planina na levom krilu i pozadini Rusa može imati takvo dejstvo, jer oni ne bi mogli ozbiljno da ugroze ruske komunikacije ako se ne bi spustili u predeo koji artiljeriji ponovo omo-

¹ laka konjica određena za službu u Africi

gućuje puno dejstvo, i tako obezbeđuje prednost onoj strani koja ga zauzme. Ali nema sumnje da se sa malo dovitljivosti artiljerija može staviti u položaj da prati obuhvatne kolone. Kod Jene^[152] je Napoleon pokazao šta se može učiniti sa jednom običnom stazom koja vijuga uz strm brežuljak; za pet časova je put bio dovoljno proširen da prođu topovi. Prusi su bili napadnuti s boka, i sutradan je bila osigurana pobjeda. A gde može da prođe krimska araba¹, može i poljski top; neke staze o kojima je reč, naročito one koje vode od Čorne do Belbeka, izgleda da su upravo takvi stari seoski putevi za arabe.

Ali da bi se izvršio jedan takav pokret, prvi je uslov posedovati dovoljno snaga. Rusi će svakako biti brojčano nadmoćni i oni bolje poznaju teren. Prvi uslov može da se ispuni smelim pokretom Omer-paše od Evpatorije do Alme. Iako mu ruska nadmoćnost u konjici neće dopustiti da napreduje ni brzo ni daleko, ako bude dobro manevrisao i štitio komunikacije, on može naterati kneza Gorčakova da za borbu protiv njega odvoji veći deo svoje pešadije. Ali oslanjanje na jednu takvu sporednu operaciju bilo bi za saveznike odveć nesigurno. Dakle, da bi izvršili pokret od Balaklave, najbolje bi bilo da na dan-dva pre stvarnog napada prebace oko 20 000 Turaka u Hersones (što su, prema nekim ranijim izveštajima navodno i učinili²), gde bi koristili dvaput više nego u Evpatoriji. To bi im pružilo mogućnost da napadnu Ruse otprilike sa 110 000 ljudi, uključujući i oko 6000 konjanika. Ovim snagama Rusi bi mogli da suprotstave oko 65 000-75 000 pešaka (uključujući 15 000-20 000 ljudi iz garnizona na severnoj strani) i 10 000 konjanika. Ali čim obuhvatni korpus počne da ugrožava levo krilo i pozadinu Rusa, snage koje bi mu se suprotstavile bile bi srazmerno slabe, jer odredi sa severne strane ne bi smeli da se izlože opasnosti da budu odsečeni od svog logora s rovovima oko tvrđave. I zato bi saveznici, budući u mogućnosti da gde god žele upotrebe celu raspoloživu armiju, imali veliku nadmoćnost. U tom slučaju oni bi sa sigurnošću mogli da računaju na uspeh; ali ako napadnu Ruse bez ičije pomoći, i ako se brojčani odnos obeju armija poklapa, kao što se doznaje iz pouzdanih izvora, onda oni imaju malih izgleda na uspeh. Njihov bočni korpus bio bi preslab, i Rusi bi ga mogli sasvim zanemariti, te bi smelim napadom sa svojih linija mogli oslabljene saveznike da bace niz strme litice u Čornu.

Predložen je jedan drugi manevar saveznika — direktan juriš na južnu stranu Sevastopolja. Saznali smo da je iz Pariza bio poslat odlučan telegram da se taj juriš izvede, i da je Canrobert to odbio, jer on nije mogao da jamči za manevar koji bi, po njegovom mišljenju, proizukovao gubitak od 40 000 ljudi. Prema onome što vidimo iz ratnih zamisli Louis-a Bonaparte, koje je on izneo svojim uplitanjem u sadašnji vojni pohod, uopšte nije neverovatno da je takva naredba i

¹ teretna kola na dva visoka točka — ² Ovu rečenicu je, očigledno, umetnula redakcija lista «New-York Daily Tribune».

data. Ali manje je verovatno da je čak jedan tako lakomislen *sabreur*¹ kao što je Pélissier, preuzeo obavezu da izvrši jedno takvo naređenje. Prošlog meseca mora da su francuski vojnici dobili sasvim jasnu predstavu o tome na kakav će otpor naići prilikom juriša. I razume se da operacija koja se ne može izvesti bez gubitka nekih 40 000 ljudi — a to je više od trećine čitave armije određene za juriš — ima malo izgleda na uspeh. Pélissier možda strasno želi da uzme maršalsku palicu koja je iskliznula iz ruku Canrobert-a, ali mi jako sumnjamo u to da je on baš toliko veliki bonapartist da svoju sreću i ugled stavi na kocku radi jedne takve šanse. Pretpostavimo čak da juriš bude uspešan; da bude osvojena ne samo prva nego i druga odbrambena linija; da čak i barikade, kuće sa puškarnicama i barake branilaca, koje sprečavaju prilaz obalskim utvrđenjima, budu zauzete i da u ruke saveznika padne čitava južna strana, uz gubitak, recimo, samo 30 000 prema gubitku Rusa od 20 000 ljudi — šta onda? Saveznici bi izgubili 10 000 ljudi više od Rusa, taj prostor bi odmah morao da se napusti, a ratovanje na frontu bilo bi još teže nego ranije.

Ali ima jedna činjenica koja odmah isključuje pomisao na direktan opšti juriš. Na osnovu nekih poluzvaničnih izveštaja bili smo navedeni da, u ranijem članku o opsadi², iznesemo, samo radi dokaza, da su Rusi bili isterani iz svojih novih spoljnih utvrđenja ispred tvrđave. Istovremeno smo tvrdili da imamo razloga za sumnju u tačnost takvih izveštaja, jer bi saveznici svaki takav uspeh glasno i jasno objavili. Sada smo pouzdano saznali od Rusa da su utvrđenja Kamčatka (Mamelon), Selenginsk i Volinsk još uvek u njihovim rukama, dok vesti iz savezničkih logora ne samo da to potvrđuju nego isto tako dodaju da su opsadenici podigli nova spoljna utvrđenja. Prednost koju su saveznici stekli prilaženjem isturenih jedinica bliže tvrđavi potpuno je izravnata protivispadima Rusa, a linija na kojoj se obe strane sa istim snagama mogu sresti još je vrlo daleko od glavnog šanca. Dakle, juriš je preporučljiv samo onda kad linija, na kojoj je snaga napada u običnoj opsadnoj operaciji jednaka snazi odbrane, prolazi samim glavnim šancem; u protivnom, jasno je da bi jurišne kolone bile zauzstavljene i uništene pre nego što bi mogle da se domognu vrha grudo-brana. Sve dok Rusi ne budu isterani iz glavnog jarka, nemoguće je jurišati na glavni bedem koji se nalazi iza ovog glavnog šanca. Što se tiče zauzimanja druge linije izgrađene iza toga šanca, ono zasad uopšte ne dolazi u obzir.

Možda postoji i mogućnost za delimične napade na levu, ili gradsku, stranu bastiona Karantin i Jarbol, gde se izvodi glavni francuski napad. Ali ovde nas francuska vlada ostavlja u potpunom neznanju u pogledu veličine i jačine ruskih spoljnih utvrđenja, a najnoviji ruski izveštaji, koji se u poslednje vreme šalju samo telegrafski, ne sadrže nikakav definitivan i detaljan opis. Kod bastiona Jarbol,

¹ junačina — ² Vidi u ovom tomu, str. 176.

međutim, sami Rusi priznaju da francuska utvrđenja leže uza sam glavni bedem i da je pod njim eksplodirala jedna mina, mada bez nekih težih posledica. Prema tome, ovde bi mogao biti uspešan jedan lokalni juriš, ali, s obzirom na istaknuti položaj ovog bastiona i teren koji dominira iza njega (ruski Jazonovski redut¹), vrlo je neizvesno da li bi se išta dobilo osvajanjem bastiona, koji mora da je odvojen od stalnih utvrđenja jednim ili sa dva poprečna bedema u svojoj pozadini, čime bi se sprečile jurišne kolone da se tamo utvrde ili bar da dalje prodiru.

Dakle, bilo da se pokuša juriš ili preduzmu operacije na frontu, saveznici će se susresti sa velikim teškoćama. Ali u svakom slučaju tromo ratovanje koje saveznici vode još od svog dolaska pred Sevastopolj, primiče se svome kraju; i sada se mogu očekivati uzbudljiviji događaji i operacije od stvarnog vojničkog interesa.

Naslov originala:
The Crimean War

Napisano 21. maja 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu
New-York Daily Tribune
br. 4411 od 8. juna 1855.

Prevod s engleskog

---

¹ U engleskom tekstu: *the Russian Garden Battery*

Karl Marx

O reformatorskom pokretu

London, 21. maja. Svi londonski listovi danas objavljuju poruku Sitijevih reformatora ili, tačnije, njihovog upravnog odbora »engleskom narodu«. Stil ovog akta je suv, poslovan, ne baš onako uzvišen kao stil trgovačkih cirkulara koji povremeno izlaze sa istog mesta i, manje-više ukusnim spletom fraza, nude svetu na prodaju kafu, čaj, šećer, začine i druge plodove tropskih predela. Udruženje obećava da će pružiti materijale o pravoj fiziologiji raznih odseka vlade i da će razobličiti sve tajne Dauning strita^[153], nasledno mudrog Dauning strita. To je ono što Udruženje obećava. Sa svoje strane ono zahteva da engleski birači šalju u parlament one kandidate koje izaberu po sopstvenom ubedenju i samo one koji su se istakli svojim zaslugama, a ne, kao što je to bilo do sada, one koje su im nametali aristokratski klubovi. Ono, dakle, prihvata kao normalno postojeće privilegovano biračko telo, isto ono biračko telo, koje je — Udruženje to priznaje — zahvaljujući svojoj podmitljivosti, svojoj zavisnosti od nekoliko klubova, svojoj nesamostalnosti stvorilo ovakav Donji dom, pa prema tome i sadašnju vladu. Ono neće da ukine ove ekskluzivne grupacije, neće čak ni da ih proširi, već hoće samo da ih učini poštenim. Zašto se onda ne obraćati direktno savesti same oligarhije, umesto da joj se preti ukidanjem njenih privilegija? Svakako bi trebalo da bude lakše preobrati oligarhijske vrhove nego oligarhijsko biračko telo. Udruženje Sitija očigledno bi htelo da izazove jedan antiaristokratski pokret, ali pokret *unutar* granica *legalne* Engleske (kako je to Guizot nazvao), zvanične Engleske. A na koji način misle da ustalasaju ustajalu baruštinu ovog biračkog tela? Kako nagnati birače da se oslobode interesa i navike koje ih čine vazalima šačice gospodskih klubova i temeljnim stubovima oligarhije? Fiziologijom Dauning strita? Ne baš samo time. Već i *pritiskom spolja*, masovnim mitinzima i sličnim stvarima. A kako nameravaju da pokrenu nezvanične narodne mase, koje nemaju pravo glasa, da bi delovale na privilegovane biračke krugove? Time što ih pozivaju da se odreknu Narodne povelje^[77]

(koja u osnovi ne sadrži ništa drugo osim traženja *opšteg prava glasa* i uslova pod kojima je jedino moguće da ono postane stvarnost u Engleskoj) i da priznaju privilegije ovih grupacija, koje se, prema priznanju samih reformatora iz Sitija, upravo nalaze u stanju raspadanja. Udruženje Sitija ima pred sobom primer »finansijskih i parlamentarnih reformatora«. Njemu je poznato da je ovaj pokret, na čijem su čelu stajali Hume, Bright, Cobden, Walmsley i Thompson, pretrpeo neuspeh zato što su oni hteli da na mesto Narodne povelje stave tzv. »Malu povelju«⁽¹⁷⁸⁾, zato što su hteli da narodnim masama učine samo ustupak, da s njima naprave samo kompromis. A Udruženje uobražava da će moći bez davanja ustupaka da postigne ono što oni nisu mogli postići *uprkos* datom ustupku? Ili oni na osnovu pokreta protiv zakona o žitu zaključuju da je moguće pokrenuti engleski narod radi delimične reforme? Ali predmet tog pokreta imao je vrlo opšti, vrlo popularan, vrlo opipljiv karakter. Simbol Anti-Corn-Law League⁽¹³⁷⁾ bio je, kao što je poznato, veliki i narastao hleb nasuprot malom hlebu protekcionista. Beli okrugli hleb, osobito u gladnoj godini 1846, govori, naravno, jednim sasvim drugačijim narodnim dijalektom nego što je »fiziologija Dauning strita«. Nema potrebe da podsećamo na jednu poznatu knjižicu — na *Fiziologiju Sitija*⁽¹⁵⁴⁾. U njoj se u dlaku tačno dokazuje da ta gospoda, ma kako dobro obavljali svoje sopstvene poslove, u upravljanju *društvenim* poslovima, kao i poslovima svih *osiguravajućih društava*, manje-više verno slede primer Dauning strita. Njihovo upravljanje *železnicom*, sa drskim podvalama, obmanama i potpunim zanemarivanjem mera bezbednosti, toliko je ozloglašeno da je ne jednom u štampi, u parlamentu i izvan parlamenta postavljano pitanje da li da se železnica stavi pod direktnu kontrolu države i da se uzme iz ruku privatnih kapitalista! Fiziologija Dauning strita neće, dakle, ništa »učiniti«, kako kažu Englezi. »This will not do, sir!«

Naslov originala:

Zur Reformbewegung

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 237 od 24. maja 1855.

Karl Marx

Prilog kritici krimskih događaja — Vesti iz parlamenta

London, 23. maja. Preteće nezadovoljstvo koje je naredba o opozivu ekspedicije na Kerč izazvala u savezničkoj armiji i floti pod Sevastopoljem našlo je svoj odjek, iako slab i mutan, u engleskoj štampi. Počinje da vlada bojazan da su jedinstvo i umetničko odvijanje drame na Krimu još manje ugroženi od strane Rusa nego od uobražene i čudljive intervencije jednog *Deus ex machina*¹ — vojnog genija Napoleona III. Eksperimenti ovoga genija, u stilu poznatog vojno-naučno-didaktičkog »opita« u listu »Le Moniteur«⁽¹⁵⁵⁾, zaista su pre sve drugo nego utešni i umirujući. Ali dosada je udaljenost ratnog poprišta od Tiljerija pružala izvesnu garanciju da neće doći do praktične primene vojnog diletantizma iz Pariza. Međutim, podvodni telegrafski kabl uništio je tu udaljenost a sa njom i garanciju, i John Bull, koji ima običaj da sam sebe naziva »the most thinking people of the world«², počinje duboko da razmišlja, da gundā i da se tuži kako engleska mornarica i flota treba da daju corpus vile³ na kome će »vojni genije«, dāt od providenja i predat u nasleđe, vršiti eksperimente.

Današni »The Morning Herald« pouzdano tvrdi da se od ekspedicije odustalo zato što se Bonaparta ponovo latio sumnjive ideje o jurišu na Sevastopolj s južne strane. Ne sumnjamo ni za trenutak da je vojni genije sa Tiljerija opsednut ovom fiksnom idejom, ali ne možemo da budemo ubeđeni da je čak i jedan obični »sabreur« kao Pélissier sposoban za izvođenje jednog tako bezumnog pogibeljnog plana. Zato verujemo da je odlučeno da se izvede en mass prelaz preko Čorne i da se stalo na stanovište da je nepodesno razbijati celokupne snage odvajanjem jednog korpusa od 12 000 ljudi. U stvari, umesto da se odvoji ovih 12 000 ljudi, valjalo bi učiniti obrnuto —

¹ neočekivano i iznenadno pojavljivanje neke osobe (u antičkom pozorištu: bog koji se putem pozorišne tehnike iznenada pojavljuje na bini) — ² »najpametnijim narodom na svetu« — ³ bezvredno telo (zamorče)

neposredno pre pokreta armije ukrcati 15 000–20 000 Turaka u Evpatoriji i pripojiti ih glavnim snagama, tako da za držanje tog mesta ostane samo neophodna posada. Kao što je u jednom od prethodnih članaka već rečeno, ishod celog rata zavisi od jačine armije koja prelazi preko Čorne. Bilo kako bilo, obustavljanje ekspedicije na Kerč predstavlja novi dokaz nesigurnosti i kolebanja, nesigurnog tapkanja tamo-amo, koje danas izdaju za »idéés napoleoniennes«^[17].

U međuvremenu, nečuvenom brzinom propadaju heroji koji su prekonoc stvoreni radi coup d'état. Počelo je sa Espinasse-om, koga su posle njegovog sramnog pohoda u Dobrudžu^[156] zuavi naterali da navrat-nanos pobegne u Pariz. Ovaj *Espinasse* bio je isti onaj čovek kome je bilo povereno čuvanje zgrade Narodne skupštine; međutim, on je zgradu predao neprijatelju^[157]. Drugi po redu u strmoglavom padu bio je *Leroy*, alias *Saint-Arnaud*, ministar vojni 2. decembra. Za njim je došao *Forey*, toliko hrabar u hajci na nesrećne seljake jugoistočne Francuske i tako obzirno-čovečan prema Moskovljanima. Sumnja da je on izbrbljao Rusima tajne francuskog ratnog saveza naglala je armiju da ga ukloni sa Krima i pošalje u Afriku. I najzad *Canrobert* — degradiran zbog notorne nesposobnosti. Ironija istorije postavila je *Pélissier-a* za njegovog naslednika i učinila ga, dakle, manje-više glavnokomandujućim englesko-francuske armije — onog istog *Pélissier-a*, u vezi s kojim su 1841. nebrojeno puta unutar parlamenta, u londonskim oficirskim klubovima i na country meetings¹, u listu »The Times«, i »Punch« davane svečane izjave da nijedan engleski oficir od časti *nikada* ne može biti u službi zajedno sa ovim »čudovištem« (»that ferocious monster«). A sada engleska armija služi ne samo *sa njim* nego *pod njegovim rukovodstvom*. Celokupna engleska armija! Kad su torijevci bili oborili vigovce, kao i njihovog ministra spoljnih poslova Palmerstona, Palmerston je okupio svoje birače u Tivertonu i dokazivao svoje pravo da raskine savez između Engleske i Francuske i da stupi u savez sa Rusijom, zasnivajući to na činjenici da francuska vlada, da Louis Philippe drži u svojoj službi takvog »nečoveka« kakav je *Pélissier*! Mora se priznati da, ako Francuska armija skupo plaća svoju decembarsku pobunu, ni za Englesku ne »cvetaju ruže« u savezu sa obnovljenom imperijom.

Vlada je juče doživela poraz koji ne dokazuje ništa drugo osim to da se parlament s vremena na vreme sveti vladi zbog prezrenja koje uživa »out of doors«². Izvesni gospodin *Wise* podneo je predlog »da, po mišljenju ovog Doma, treba sprovesti potpunu reviziju našeg diplomatskog establišmenta, onako kako je to u izveštaju iz 1850. o činovničkoj strukturi preporučio izabrani komitet«.

Gospodin *Wise* je Palmerstonov prijatelj. Njegov predlog vuče

¹ skupovima lokalne zemljoposedičke gospode — ² »izvan kapija« (parlament)

se na dnevnom redu ima možda dve godine, a nikako da se o njemu govori. Slučaj ga je juče izbacio pred nezadovoljne poslanike Donjeg doma. Wise je držao svoj govor i pri tom mislio da će moći posle nekoliko Palmerstonovih primedbi da odigra uobičajenu ulogu i da povuče svoj predlog. Ali sasvim u suprotnosti sa tim dogovorom, gospodin Baillie ponovo je potegao predlog od koga je Wise odustao i progurao ga, nasuprot Wise-u i Palmerstonu, uz većinu od 112 protiv 57 glasova. Ovaj poraz nije nipošto zbunio starog iskusnog taktičara kakav je Palmerston, pošto on zna da Dom, da bi sačuvao izgled samostalnosti, mora s vremena na vreme da osudi na smrt neki ministarski predlog i da poštedi život nekom predlogu koji ide na štetu vlade. Nasuprot tome, Disraelijev predlog^[158] delovao je na ministarske klupe poput električnog šoka. Sam Palmerston, majstor parlamentarne komedije, čestitao je »pesnicima i izvođačima ove nenadmašne scene«. Nije to učinio sa ironijom. Bio je to nehotičan izraz poštovanja koje jedan umetnik ukazuje svome protivniku kad ga ovaj potuče u njegovoj sopstvenoj veštini. Palmerston je na sednici u ponedeljak tako vešto vodio igru sa Milnerom Gibsonom, Gladstone-om, Herbertom, Brightom i lordom Vane-om, da je izgledalo da je svaka debata o spoljnoj politici odgođena sve do iza raspusta povodom praznika Svete trojice, da su vlada i Dom obavezani na određeno uzdržavanje i da je samom blagorodnom vikontu obezbedena višenedeljna diktatura. Jedini dan kada je još moglo doći do debate — četvrtak — bio je rezervisan za Layardov predlog o reformi. Tako niko nije mogao sprečiti Palmerstona da za vreme praznika Svete trojice sklopi mir i da, kako je to ne jednom učinio, iznenadi ponovo okupljeni Dom jednim od svojih ozloglašanih sporazuma. Dom se, sa svoje strane, verovatno ne bi nevoljno povinovao ovoj veštini spremanja iznenađenja. *Mir sklopljen iza njegovih leđa*, čak mir à tout prix¹, bio bi prihvatljiv uz nekoliko post festum protestnih akcija — radi pristojnosti. Ali od onog trenutka kad su i Dom i vlada bili prinuđeni da se izjasne *pre* polaska na odmor, vlada više nije mogla da priredi iznenađenje, a Dom nije mogao da dopusti da bude iznenađen. Stoga je nastala pometnja kad je Layard *svoj* dan ustupio Disraeliju i kad je Disraeli ustao i podneo svoj predlog. Ova »zavera između Disraelija i Layarda«, kako je »The Post« nazvao tu stvar, osujetila je sva manevarisanja, izvođena još od »završetka« bečke konferencije^[17], koja još nije prekinuta.

Naslov originala:

Zur Kritik der Krimischen

Angelegenheiten — Aus dem Parlamente

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 241 od 26. maja 1855.

¹ po svaku cenu

Karl Marx / Friedrich Engels

Predigra kod lorda Palmerstona — Tok poslednjih događaja na Krimu^[159]

London, 24. maja. Čim je Disraelijev predlog stavio u izgled jednu regularnu bitku između *Ins* i *Outs*¹, Palmerston je dao znak za uzbunu i nekoliko časova pre početka sednice sazvaio sastanak ministarske pratnje zajedno sa pilovcima^[11], Mančesterskom školom^[45], i takozvanom grupom »nezavisnih«, u svojoj rezidenciji u Dauning stritu^[153]. Okupilo se 202 člana Parlamenta, uključujući gospodina *Layarda*, koji se nije osećao kadrin da se odupre zovu ministarske sirene. Palmerston je diplomatisao, ispovedao se, kajao se, stišavao, nagovarao. Sa osmehom je primio učiteljske ukore od gospode *Brigh-ta*, *Lowe-a* i *Layarda*. Pošredovanje sa »pobunjenicima« prepuštio je lordu Robertu Grosvenoru i ser Jamesu Grahamu. Od trenutka kad je video nezadovoljnike okupljene oko sebe u svojoj rezidenciji, pomešane sa onima koji su mu odani, bio je siguran u njih. Bili su zle volje, ali spremni na pomirenje. Time je rezultat sednice doma bio unapred određen; nije ostalo ništa više osim izvođenja komedije pred publikom u Parlamentu. Oštrica je bila otupljena. Kratku skicu ove komedije daćemo čim bude izveden njen poslednji čin.

Povratak toplog i vlažnog vremena ponovo je oživeo oblike oboljenja koji su svojstveni prolećnom i letnjem godišnjem dobu na Krimu. U savezničkom vojnom logoru ponovo su se pojavile kolera i hladna groznica, do sada još ne sa velikom žestinom, ali dovoljne da budu opomena za budućnost. Osetilo se prisustvo zaraze koja se širi iz mase životinjskih ostataka u raspadanju koji leže zakopani samo nekoliko palaca duboko na čitavoj površini *Hersonesa*. U isto vreme moralno stanje opsadne armije je ništa manje nego zadovoljavajuće.²

¹ (između onih koji su u službi, u vladi, i onih koji nisu u službi) vlade i opozicije — ² U »New-York Daily Tribune«, u br. 4414, od 12. juna 1855, ovo mesto u članku počinje rečima: »Sigurno je da povlačenje generala Canrobert-a sa položaja komandanta francuske armije nije usledilo ni za trenutak prerano. Moral armije već je bio u vrlo nezadovoljavajućem i sumnjivom stanju.«

Pošto su vojnici preturili preko glave okrutnosti i opasnosti jednog besprimernog zimskog rata, povratak proleća i stalno ponavljanje obećanja o skorom i slavnom završetku rata održavali su izvjesnu sredenost i unosili dobro raspoloženje u njihove redove; no dan za danom je prolazio a oni nisu napredovali, dok su Rusi izlazili ispred svoje linije i postavljali redute na »ničijem terenu« između dveju neprijateljskih strana. Zuavi su postali nedisciplinovani, te su stoga poslati na klanicu na bregu Sapun, 23. februara¹. Zatim su saveznički generali ispoljili nešto više pokretljivosti — aktivnošću se to ne bi moglo nazvati; ali nije se dosledno išlo ni za kakvim ciljem, nije se sprovodio nikakav određeni plan. Na smirivanje pobunjeničkog raspoloženja u redovima Francuza i dalje su delovali samo ispadi Rusa, koji su donekle zapošljavali vojnike, kao i otvaranje artiljerijske vatre, druge po redu, koja je — ali ovog puta sigurno — trebalo da se završi spektaklom velikog juriša. Ali sledio je žalosni fijasko². Zatim su došle inženjerske operacije — tromе, naporne, lišene takvih uspeha koji bi održali moral vojnika na visini. Oni su uskoro bili siti ovih noćnih borbi u rovovima, koje su odnosile stotine života, dok vidnog napretka nije bilo. Ponovo su zahtevali da se izvrši juriš i opet je Canrobert bio prinuđen da daje obećanja čije je ispunjenje smatrao nemogućnim. Péliissier ga je spasao ponavljanja buntovničkih scena preduzevši noćni napad 1. maja. Kažu da je Péliissier izveo ovaj napad uprkos Canrobert-ovoj protivnaredbi, koja je stigla u trenutku kad su trupe već bile poslate napred. Ovaj uspešni napad povratio je trupama dobro raspoloženje. U međuvremenu je prispela pijemonćanska rezerva. Hersones se napunio. Trupe su verovalе da su sa ovim pojačanjem sposobne za neposrednu akciju. Nešto se *moralo* dogoditi. Doneta je odluka o ekspediciji na Kerč i trupe su zaplovile. Ali pre nego što su stigle do luke toga grada, jedna depeša iz Pariza navela je Canrobert-a da *obustavi* ovu akciju. Raglan se, naravno, složio. Brown i Lyons, komandanti engleskih kopnenih snaga i mornarice u ovoj ekspediciji, preklinjali su svoje francuske kolege da se mesto napadne *uprkos* protivnaredbi. Uzalud. Trupe su morale natrag³. Ovoga puta sružba trupa nije se dala obuzdati. Čak su i Englezi govorili jezikom koji se nije mogao pogrešno protumačiti; Francuzi su se nalazili u stanju koje je odisalo pobunom. Canrobert-u nije, dakle, preostalo ništa drugo nego da se odrekne komandovanja armijom nad kojom je izgubio svaki uticaj i kontrolu. Péliissier je bio jedini mogućni na-

¹ Umesto ovog pasusa u listu »New-York Daily Tribune« stoji: »Ovo je razjarilo francuske vojnike, zuavi su se pobunili, te su stoga 23. februara poslati na klanicu na bregu Sapun.« — ² Umesto ovog pasusa u listu »New-York Daily Tribune« stoji: »U međuvremenu vatra je nastavljena, sve više jenjavajući i najzad je prestala, a da nije učinjen ni pokušaj da se juriša.« — ³ U listu »New-York Daily Tribune« kaže se dalje: »i čak je bilo saopšteno da je Canrobert u svojoj brzopleto-sti naredbu koja je bila samo uslovna, pogrešno protumačio«.

slednik, pošto su vojnici, već odavno siti generala izđikalih u staklenoj bašti bonapartizma, *ponovo po ko zna koji put zahtevali vodu iz stare afričke škole*¹. Pélissier uživa poverenje vojnika, ali on preuzima vrhovnu komandu pod teškim okolnostima. On mora da dela, i to brzo.² Pošto se juriš ne može izvesti, nije preostalo ništa drugo nego krenuti na Ruse na otvorenom polju, i to ne putem koji smo ranije opisali, da cela armija maršira *jednom jedinom* stazom, koju su još uz to Rusi dobro utvrdili, već — podelom armije na više delova — malim planinskim stazama i putanjama, kuda su većinom prolazili samo pastiri sa svojim stadom, i koje omogućavaju da se izvrši bočni napad na ruske položaje. Ovde se pojavljuje jedna teškoća.³ Francuzi nemaju više transportnih sredstava nego toliko koliko im je potrebno za prebacivanje oko 30 000 ljudi na vrlo malo rastojanje od obale. Transportna sredstva Engleza bila bi iscrpljena kad bi jednu jedinu diviziju prebacili ne dalje nego do Čorguna na Čorni. Kako krenuti u borbu, zatvoriti — u slučaju uspeha — severnu stranu, potisnuti neprijatelja ka Bahčisaraju i povezati se sa Omer-pašom, — to je teško odgonetnuti pri ovakvoj oskudici u transportnim sredstvima. Utoliko pre što će se Rusi — pošto im saveznici nanesu potpuni poraz — po svom običaju postarati da za sobom ne ostave ništa drugo osim krša, tako da će se sačuvati komora sastavljena samo od dvokolica, konja, kamila itd. Videćemo kako će se Pélissier izvući iz ovih teškoća.

Mi smo ranije već ukazali na neke neobične okolnosti u vezi sa Pélissier-ovim naimenovanjem. Međutim, tu stvar treba pogledati još sa jedne strane. Kad je počeo rat, vrhovna komanda poverena je bonapartističkom generalu *par excellence* — Saint-Arnaud-u. On je učinio svome caru uslugu time što je odmah umro. Posle toga nije

¹ Ovo mesto u listu «New-York Daily Tribune» glasi: «Pélissier je bio jedini mogući naslednik. Vojnici su bili siti ovih mladih generala, koji su u svetloj staklenoj bašti bonapartizma uznapredovali do najviših položaja časti. Oni su u više navrata vapili za jednim vođom koji se dugo nalazio u staroj afričkoj školi, za čovekom, koji je u alžirskim ratovima držao u rukama odgovornu komandu, i to časno držao. Pélissier je bio gotovo jedini čovek ove vrste pod imperatorovom vlašću; car ga je poslao ovamo sa očiglednom namerom da ga pre ili kasnije učini Canrobert-ovim naslednikom. Ma kakve bile njegove sposobnosti, on je uživao poverenje trupa, a to vrlo mnogo znači.» — ² Ova rečenica nastavlja se u listu «New-York Daily Tribune» ovako: «Pre nego što ljude napusti sveže oduševljenje, koje mora da im je ulila izvesnost score akcije.» — ³ Obe napred izložene rečenice glase u listu «New-York Daily Tribune» ovako: «Pošto se juriš ne može izvesti, ne preostaje ništa drugo nego da se pođe Rusima u susret na otvorenom polju, a to se može dogoditi samo ako se ruski položaji zaobidu na način koji smo ranije prikazali. Naše mišljenje o tome stvarno je potvrdio jedan engleski oficir, koji kaže u listu «The Morning Herald» da, po opštem mišljenju kompetentnih ljudi, ne postoji nikakav drugi put kojim bi se borba mogla povesti sa uspehom. Pa ipak jedna ozbiljna prepreka stoji na putu ostvarenja ovog plana.»

naimenovan nijedan od bonapartista prvog reda — ni Magnan, ni Castellane, ni Roguet, ni Baraguay d'Hilliers. Pribeglo se Canrobert-u, čoveku čiji je bonapartizam bio manje dubok i nije bio tako starog kova, ali čoveku koji je imao više afričkog iskustva. Sada kada se opet menja komandant, isključeni su kako bonapartisti du lende-main¹ tako i bonapartisti de la veille², i položaj se dodeljuje jednom prostom afričkom generalu bez ikakve izrazite političke obojenosti, ali sa dugim stažom u službi i poznatom u armiji. Neće li ova silazna linija neminovno dovesti do *Changarnier-a*, *Lamoricière-a* ili *Cavaignac-a*, što znači izvan kruga bonapartizma?

»Nesposobni kako za mir tako i za rat — to je naša situacija!«, primetio je pre nekoliko dana jedan francuski državnik, čija je sudbina vezana sa imperatorskim³ režimom. Da je bio u pravu dokazuje svaki potez obnovljene imperije, pa i naimenovanje *Pélissier-a*.

Naslov originala:

*Das Vorspiel bei Lord Palmerston —
Verlauf der letzten Ereignisse in der Krim*

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 243 od 29. maja 1855.

---

¹ od sutradan — ² od juče — ³ u »Neue Oder-Zeitung«: imperijalističkim

Karl Marx

Reforma parlamenta — Prekid i nastavljanje bečke konferencije — Takozvani rat do uništenja

London, 26. maja. Bliže pojedinosti o Comité du Salut Ministériel¹, koji je sazvaó Palmerston prekujuće pre početka sednice Donjeg doma, pružaju sliku karakterističnu za parlamentarni mehanizam i položaj raznih frakcija, koje su donele vladi većinu od 100 glasova. Palmerston je odmah na početku pretio *ostavkom* ukoliko se prihvati Disraelijev predlog. Pretio je izgledima za obrazovanje *torijevske vlade*. Takozvani radikalni parlamentarci, »poor fellows«², sve od 1830. uživaju povlasticu da im se izriče ova velika i posledna pretnja kad god se pobune. Ona ih svaki put vraća disciplini. A zašto? Zato što se plaše pokreta masa, koji je pod torijevskom vladom neizbežan. Koliko je ovo gledište doslovce tačno može se videti iz priznanja jednog radikala, koji je trenutno čak ministar, iako samo ministar kraljevskih šumskih poseda, — iz priznanja ser Williama Molesworth-a. Taj položaj pristaje čoveku, koji je oduvek imao dara da od samih stabala ne vidi šumu. Kao poslanik Sautvorka, jednog dela grada Londona, dobio je poziv od svojih birača da prisustvuje javnom zboru u Sautvorku, koji je održan prošle srede. (N.B. Na ovom zboru, kao i na većini zborova održanih u raznim provincijama, usvojena je rezolucija u kojoj se kaže da administrativna reforma bez prethodne parlamentarne reforme predstavlja *šam*³ i *podvalu*.) Molesworth se nije pojavio, ali je poslao jedno pismo, i u tom pismu on, radikal i ministar kabineta, izjavljuje: »Ako bude prihvaćen predlog gospodina Disraelija, neophodnost administrativne reforme postaće očiglednija.« To »očigledno« znači: ako torijevci uđu u vladu, reformatorski pokret postaje ozbiljna stvar. Pretnja ostavkom nije, međutim, bila najjači hitac koji je ispalio Palmerston. On je aludirao na *raspuštanje parla-*

¹ Komitetu za spas vlade — ² »siromasi« — ³ *prevaru*

menta i na sudbinu mnogih nesrećnika koji su pre jedva tri godine uz ogromne žrtve došli do položaja u »časnom Domu«. Ovaj argument bio je neodoljiv. Više se nije radilo o *njegovoj* ostavci. Radilo se o *njihovoj* ostavci.

Iako je Palmerston na taj način obezbedio većinu od 100 glasova protiv Disraelijevog predloga, jednima preteći *svojom* ostavkom, drugima *njihovim* proterivanjem iz Donjeg doma, jednima stavljajući u izgled mir, drugima rat — novoosnovana koalicija odmah se ponovo raspala, i to za vreme javnog izvođenja dogovorene predstave. Izjave na koje su ministri bili navedeni u toku debate poništile su one izjave koje su bili dali en petit comité¹. Vezivni materijal koji je labavo držao na okupu nesložne frakcije raspao se ne od orkana, već od parlamentarnog vetra. Na jučerašnjoj sednici, naime, Roebuck je uputio premijeru pitanje u vezi s veću o ponovnom otvaranju bečke konferencije^[17]. Tražio je da zna da li je engleski izaslanik u Beču opunomoćen da uzme učešća na ovoj konferenciji. Kao što je poznato, pošto se Russell, nesrećni diplomata, vratio iz Beča, Palmerston je odbacio svaku diskusiju o ratu i diplomatiji, pod izgovorom da se ne bi ometala »doduše prekinuta, ali nipošto završena bečka konferencija«. Prošlog ponedeljka Milner Gibson je povukao ili odložio svoj predlog, zato što je, prema objašnjenju plemenitog lorda, »sudbina konferencije još u neizvesnosti«. Palmerston je tom prilikom jasno istakao da je engleska vlada prepustila *Austriji*, »našem savezniku u okviru izvesnih granica«, da uspostavi nove dodirne tačke za pregovaranje o miru. Nastavljanje bečke konferencije, rekao je on, stoji van svake sumnje. Russell je, istina, napustio Beč, ali Westmoreland nastavlja boravak u Beču, gde osim toga zasedaju izaslanici svih velikih sila, — postoje, dakle, svi elementi jedne neprekidne konferencije.

Od ponedeljka, dana kada je Palmerston počastvovao parlament ovim otkrićima, nastupio je, međutim, veliki preokret. Disraelijev predlog i jedan dan debate o ovom predlogu stajali su između Palmerstona od ponedeljka i Palmerstona od petka, a Disraeli je motivisao svoj predlog sumnjom da će vlada za vreme pauze u radu Doma »doterati do sramnog mira«, kao što je pod Aberdeenovim rukovodstvom »doterala« do sramnog rata. Nad Palmerstonovim odgovorom na Roebuckovo pitanje nadvila se, dakle, sudbina izglasavanja. On nije smeo u ovom trenutku da priziva avet bečke konferencije i da objasni Domu da se u Beču odlučuje, dok se u dvoranama Sv. Stefana^[160] raspravlja; da se ovde predlaže, ali tamo raspolaze. Mogao je to utoliko manje zato što je Russell prethodne večeri dao Austriji negativan odgovor i za projekte o miru i za bečku konferenciju. Stoga je Palmerston odgovorio Roebucku: Bečka konferencija *nije* ponovo otvorena i engleski izaslanik nema nikakvu dozvolu da bez specijalne

¹ u malom komitetu

naredbe Dauning strita^[153] prisustvuje novoj konferenciji. Na to je ustao Milner Gibson, ljut kao ris. Nekoliko dana ranije, rekao je on, plemeniti lord je izjavio da je konferencija samo *obustavljena* i da Westmoreland ima *apsolutno punomoćje* da uzme učešća u pregovorima. Da li mu je oduzeto ovo punomoćje i kada? — Punomoćje! odgovorio je Palmerston, njegovo punomoćje potpuno je kao i ranije, ali on nema moći da ga upotrebi. Imati punomoćje i moći ga upotrebiti, to su dve stvari. Ovaj odgovor na Roebuckovo pitanje pokidao je veze između vlade i pobornika mira à tout prix, koje su podržali pilovci^[11]. To, međutim, nije bio ni jedini ni poslednji »nesporazum«. Disraeli je prekućče tiranisoao i mućio Russella, i zabadao mu usijane klince. U jednoj ruci pokazivao je Disraeli govornićku lavlju kožu kojom je imao obićaj da se razmeće vigoovski Actek, a u drugoj statuu ćovećuljka-patuljka od gutaperke koji se krio iza te kože. Russell, iako svojim dugim parlamentarnim iskustvom i pustolovinama tako zašćićen od ošćtrih reći kao »rožnati Zigfrid« protiv rana, nije umeo da saććuva pribranost pred ovim bezobzirnim razgoliććavanjem svoje prave liććnosti. On je pravio grimase, dok je Disraeli govorio. Nemirno i bez ććvrstine u drzanju osvrtao se i vrteo na svom sedištu za vreme Gladstone-ove pridike. Kad je Gladstone napravio pauzu u govoru, Russell je ustao i samo ga je smeh poslanika podsetio da na njega još nije došćao red da govori. Najzad je Gladstone definitivno uććutao, i najzad je Russell mogao da dć sebi odušćka. Isprićao je Domu sve ono što je bio mudro preććutao knezu Gorććakovu i gospodinu Titovu. Rusija, za ććiju se »ććast i dostojanstvo« zalagao na beććkoj konferenciji, izgledala mu je sada kao sila koja bezobzirno stremi vladavini svetom, koja sklapa sporazume da bi dobila izgovore za osvajaććke ratove, koja vodi ratove da bi putem sporazuma sejala otrov. Ććinilo mu se da nije samo Engleska, već da je Evropa ugrožena, da tu nema drugog izlaza osim rata do unišćenja. Aludirao je i na Poljsku. Ukratko, beććki diplomata iznenada se preobrazio u »uliććnog demagoga« (jedan od njegovih omiljenih izraza). Disraeli ga je sraććunato i lukavo naterao na ovaj lirski stil.

Ali odmah *posle glasanja* podigao se ser James Graham, pilovac. Da li da poveruje svojim ušćima? Russell je najavio »novi rat« protiv Rusije, krstašćki rat, rat na život i smrt, rat meću nacijama. Stvar je suviše ozbiljna da bi se rasprava završila. Sada su namere ljudi iz vlade manje jasne nego ikada ranije. Russell je verovao da *posle glasanja* može po obiććaju da zbaciljavljju kožu. On, dakle, nije okolišćio. Graham ga je »pogrešćno razumec«. On hoće samo »bezbednost za Tursku«, rekao je on. Eto, vidite, povika Disraeli, vi, koje je vlada odbacivanjem mog predloga oslobodila mogućnosti da vam se prebaci za »dvoliććan jezik«, ććujće njegovu iskrenost! Ovaj Russell povlaćći *posle glasanja* ceo govor koji je održao *pre glasanja*! Ććestitam vam na vašem glasanju!

Dom nije mogao da se suprotstavi ovoj demonstratio ad oculos¹; debata je odložena do posle praznika Svete trojice; pobeda koju je vlada izvojevala opet je izgubljena za tren oka. Komediya je trebalo da se sastoji samo od dva čina i da se završi glasanjem. Sada je uz to pridodat epilog koji preti da bude ozbiljniji nego u istorijskim tragedijama. Pauza u radu parlamenta zbog praznika dopustiće nam da pobliže proanaliziramo prva dva čina. Kao nečuveno ostaje u anallima parlamenta to da je rasprava tek *posle* glasanja uzela ozbiljan ton. Dosad je bio običaj da se parlamentarne bitke završavaju glasanjem, kao ljubavni romani venčanjem.

Naslov originala:

Die Parlamentsreform — Abbruch und Fortdauer der Wiener Konferenzen — Der sogenannte Vernichtungskrieg

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 245 od 30. maja 1855.

---

¹ očiglednom dokazu

Karl Marx

Disraelijev predlog

London, 28. maja. Jedan »bogat jelovnik«, kako kaže uglašeni Gladstone, nudio je parlamentu izbor između Disraelijevog predloga i Baringovog amandmana na Disraelijev predlog, između podamandmana ser Williama Heathcote-a na Baringov amandman i protiv podamandmana gospodina Lowe-a protiv Disraelija, Baringa i ser W. Heathcote-a. Disraelijev predlog sadrži ocenu vladinog rada i jednu ratnu poruku Kruni; prva konkretna, druga neodređena, a obe međusobno povezane vezom pristupačnom za parlamentarni proces mišljenja. Slabija forma, u koju je bila uvijena ratna poruka, bila je uskoro razjašnjena. Disraeli je morao strahovati od pobune u redovima sopstvene vojske. Jedan torijevac, markiz od Granbyja, govorio je protiv njega, a drugi, lord Stanley, njemu u *prilog*, ali obojica u korist mira. Baringov amandman bio je *ministarski*. Njime se odbacivalo izglasavanje nepoverenja kabinetu i usvajao onaj deo predloga u kome se zalaže za rat, pri čemu je upotrebljena Disraelijeva terminologija, samo što je prethodno istaknuto da je Dom »sa žaljenjem gledao na to što bečka konferencija¹⁷⁾ nije dovela do okončavanja neprijateljstava«. Baring duva u hladno i toplo u istom dahu. »Žaljenje« za pobornike mira, »nastavljanje sa ratom« za pobornike rata, nikakva određena obaveza kabineta ni prema kojoj partiji — *shell-trap*¹ za glasove, crno i belo, tekst za flautu i tekst za pozaunu. Heathcote-ov podamandman daje završetak Baringovom amandmanu u čisto lirskom stilu, dodajući reči »da Dom još uvek gaji u sebi toplu želju« (*cherishing* je jedan sasvim prijatan izraz) »da produžetak održavanja veza dovede do uspešnog završetka«. Lowe-ov amandman, naprotiv, iznosi tumačenje da su odbacivanjem treće tačke od strane Rusije, pregovori o miru završeni, i tako obrazlaže ratnu poruku Kruni. Vidi se da obe strane, koje je vlada težila da zataška i neutrališe, stoje samostalno i miroljubivo jedna prema drugoj u eklektičnom amandmanu vlade.

¹ klopka

Nastavak bečke konferencije! uzvikuje Heathcote. Nikakva bečka konferencija! odgovara Lowe. Bečka konferencija i vođenje rata! šapće Baring. Kroz 8 dana čućemo izvođenje tema ovog terceta, a sada da se vratimo raspravi o Disraelijevom predlogu, na čijoj su se predstavi prve večeri u svojim ulogama pojavila samo tri lica iz istorijske tragedije — *Disraeli*, *Gladstone* i *Russell*, prvi pun žaoka i drastično, drugi glatko i sitničavo, treći bez duha i bučno.

Ne slažemo se sa zamerkom da je Disraeli zbog svog ličnog stava prema Gladstone-u izgubio iz vida »samu stvar«. Tajne rusko-engleskog rata ne treba tražiti na ratnom poprištu, već u Dauning stritu. Russell, ministar spoljnih poslova u vreme tajnih saopštenja petrogradskog kabineta, Russell, izvanredni izaslanik za vreme poslednje bečke konferencije, Russell, istovremeno leader¹ Donjeg doma — taj Russell je promenljivi Dauning strit, on je njegova *otkrivena* tajna. Ne zato što je on duša vlade, nego zato što je njena drombulja.

Pred kraj 1854, priča Disraeli, Russell je duvao u ratnu pozaunu i izjavio u punom parlamentu uz glasno cheers² Doma:

»Engleska ne može odložiti oružje sve dok se ne dobiju *materijalne garancije*, koje bi moć Rusije u Evropi svele na bezopasne *razmere* i na taj način jamčile punu bezbednost za budućnost.«

Taj isti čovek bio je član kabineta koji je odobrio bečki protokol od 5. decembra 1853^[30], u kome su se francuski i engleski opunomoćenici sporazumeli da rat ne sme dovesti do smanjenja ili menjanja »materijalnih razmera« ruske imperije. Clarendon, kome je Lyndhurst postavio pitanje u vezi s ovim protokolom, izjavio je u ime vlade:

»Možda je to želja Pruske i Austrije, ali ni Francuska ni Engleska ne žele smanjivanje ruske moći u Evropi.«

Držanje cara Nikolaja Russell je proglasio u Donjem domu kao »neiskreno i prevarantsko«. Jula 1854. on je brzopletu najavio invaziju Krima, on je razaranja Sevastopolja predstavio neophodnim za Evropu. On je, najzad, oborio Aberdeena, zato što je ovaj, po njegovom mišljenju, suviše slabo vodio rat. Toliko o lavljjoj koži, a sada o lavu. Russell je bio ministar spoljnih poslova u toku dva ili tri meseca 1853. godine, u vreme kad je Engleska primila iz Petrograda »*tajno i poverljivo pismo*«. U njemu Nikolaj otvoreno zahteva podelu Turske pri čemu se poglavito oslanjao na svoj navodni protektorat nad hrišćanskim podanicima Turske, protektorat, za koji Neselrode u svojoj poslednjoj depeši priznaje da nikada nije ni postojao. Šta je učinio Russell? Uputio je engleskom izaslaniku u Petrograd depešu, u kojoj se doslovce kaže:

»Što turska vlada više bude usvajala pravila nepristrasnog zakona i pravednog upravljanja, utoliko će manje ruski imperator nalaziti za potrebno da vrši izuzetnu

¹ voda — ² odobravanje

ulogu zaštitnika, koja mu je pala tako teško i neugodno, iako mu je, bez sumnje, naložena dužnošću i posvećena sporazumom.*

Tako Russell unapred polaže oružje u vezi sa spornom tačkom. On proglašava protektorat ne samo legalnim, nego i obligatornim. Za njega to proizilazi iz kajnardžijskog sporazuma⁽¹¹⁹⁾. A šta stoji u »4. tački« bečkog kongresa? »Pogrešno tumačenje kućuk-kajnardžijskog sporazuma glavni je uzrok sadašnjeg rata.« Ako Russella pred izbijanje rata tako vidimo kao branioca *prava* Rusije — koga sada napušta čak i Neselrode — ugledaćemo ga na kraju prvog razdoblja rata, na Bečkom kongresu, kao zastupnika ruske *časti*. Čim je počeo stvarni posao, 26. marta, — diskusija o 3. tački — ustao je rusozder Russell i svečano izjavio:

»U očima Engleske i njenih saveznika najbolji i *jedino dopustivi* su oni uslovi mira, koji su najviše u skladu sa čašću i dostojanstvom Rusije, a istovremeno znače bezbednost za Evropu itd.«

Stoga su 17. aprila ruski opunomoćenici odbili da prvi daju predloge u vezi sa 3. tačkom jer su posle Russellove izjave bili ubeđeni da će uslovi koje budu predložili saveznički opunomoćenici više odražavati ruski duh, nego oni koje sama Rusija može da izmisli. No je li ograničavanje ruske pomorske sile »u najvećem skladu sa čašću Rusije?« Zato se Neselrode u svom najnovijem cirkularu čvrsto drži Russellovog ustupka od 26. marta. On citira Russella. On ga pita jesu li predlozi od 19. aprila »najbolji i jedino dopustivi«? Russell se na pragu rata javlja kao ruski patron. Pojavljuje se kao njen patron i na kraju prvog razdoblja rata za zelenim stolom u palati grofa Buola.

Toliko je Disraeli rekao protiv Russella. Zatim je, kako nesrećne događaje na ratnom poprištu tako i neraspoloženje u sopstvenoj zemlji, protumačio kao posledicu protivrečnih akcija vlade, koja na Krimu radi za rat, a u Beču za mir, povezujući ratnu diplomatiju sa ratom u kome se diplomatiše.

»Tvrđim«, uskliknuo je on, »da za vođenje rata nije dovoljno podizati poreze i opremiti ekspedicije. Vi morate da obodrite duh narodu. Vi to niste u stanju, kad stalno utuvljujete zemlji da se teži postizanju mira, da je cela stvar oko koje se spor okreće, najzad, relativno beznačajne prirode. Čovek se miri sa velikim žrtvama kad veruje da treba da se sukobi sa nekim silnim neprijateljem. Čovek se miri sa velikim žrtvama kad veruje da je upleten u bitku u kojoj se radi o njegovoj časti, o njegovom opstanku i njegovoj moći. Ali kad udvostručujete ili utrostručujete porezu na prihod, kad ljude dižete sa njihovih ognjišta i odvlačite ih u rat, kad srca Engleza zavijate u crno krvavim nesrećama, kad sve to činite — onda narod ne sme čuti da je tu u pitanju to da li Rusija treba da drži 3 ili 8 fregata na Crnom moru . . . Da bi se rat uspešno vodio, nije neophodno samo to da se održi duh zemlje, već i duh stranih sila. Budite uvereni da, dokle god apelujete na neku stranu silu da deluje kao posrednik, ona nikako neće postupiti kao vaš saveznik . . . Lord Palmerston daje uveravanja da neće sklopiti sramni mir. Plemeniti lord svedoči

za samog sebe; ali ko svedoči za plemenitog lorda? . . . Vi ne možete uteći svojim teškoćama pomoću bečke konferencije; diplomatijom ćete samo povećati teškoće i opasnosti. Vaš stav je potpuno pogrešan; i vi ne možete nikada sa uspehom voditi jedan ofanzivni rat bez podrške oduševljenog naroda i saveznika, koji su ubedeni u vašu odlučnost. Želim da Dom večeras svojim glasanjem učini kraj ovom pogrešnom dvostrukom sistemu, sistemu rata i diplomatije, da iskrenim, nedvosmislenim jezikom proglasi da je vreme za pregovore isteklo. Mislim da niko ko je čitao Neselrodeov cirkular, ne može sumnjati u to.*

Naslov originala:

Disraelis Antrag

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 247 od 31. maja 1855.

Karl Marx

Iz parlamenta — [Debata o Disraelijevom predlogu]

London, 29. maja. Gladstone-u svojstvena rečitost nikada nije došla do potpunijeg i iscrpnijeg izražaja nego što je to bio slučaj u njegovom »speech«¹ u četvrtak uveče. Ugladena glatkoća, prazna dubina, fraze ne bez otrovnih primesa, mekane šape ne bez kandži, skolastičke distinkcije i distinkcijice, questions² i quaestionculae³, čitav arsenal probabilizma sa njegovom cepidlačkom savešću i njegovim besavesnim ogradama, njegovim nepodozrivim motivima i motivisanim podozrenjima, skrušena pretenzija na nadmoćnost, spletku puna vrline, prostodušnost okovana paragrafima, Vizant i Liverpool. Gladstone-ov govor okretao se ne toliko oko pitanja rat ili mir između Engleske i Rusije koliko oko istraživanja zašto je Gladstone, još do nedavno član vlade koja je vodila rat, sada postao Gladstone stranke za mir po svaku cenu? Analizirao je, čeprkao u svim pravcima po svojoj savesti, i tražio, iz karakteristične mu skromnosti, da se cela Britanska imperija kreće u granicama Gladstone-ove savesti. Stoga je njegov govor imao jednu diplomatsko-psihološku obojenost, koja je, ma koliko unosila savesti u diplomatiju, još više od toga unosila diplomatiju u savest.

Rat protiv Rusije bio je prvobitno pravedan, no sada smo dospeli do tačke kad nastavljanje s njim postaje greh. Od samog početka zbrke na Istoku mi smo postepeno povećavali svoje zahteve. Sa svojim uslovima kretali smo se jednom ushodnom linijom, dok se Rusija sa visa svoje nepopustljivosti kretala naniže. Najpre je Rusija pretendovala ne samo na duhovni, nego i na svetovni protektorat nad pravoslavnim hrišćanima u Turskoj. Ona se nije htela odreći nijednog ranijeg sporazuma, pa čak nije htela da prihvati ni samu eventualnost evakuacije Dunavskih kneževina. Odbijala je da prisustvuje ma kojem kongresu sila u Beču, a turskog izaslanika pozivala je u Petrograd ili u ruski glavni stan. To je bio jezik Rusije još 2. fe-

¹ govoru — ² pitanja — ³ mala pitanja

bruara 1854. Kakva razlika između tadašnjih zahteva zapadnih sila i četiri tačke! A još 26. avgusta 1854. Rusija je izjavila da nikada neće prihvatiti četiri tačke, sem posle duge, očajničke i zlokobne borbe. Kakva, opet, razlika između ovog jezika Rusije u avgustu 1854. prema njenom jeziku u decembru 1854, kada je dala obećanje da će četiri tačke^[8] prihvatiti »bez rezerve«! Ove četiri tačke predstavljaju čvornu tačku do koje se mogu popeti naši zahtevi i spustiti ustupci Rusije. Ono što izlazi iz okvira ove četiri tačke, izlazi iz okvira hrišćanskog morala. I šta sad! Rusija je prihvatila 1. tačku; prihvatila je 2. tačku, 4. tačku nije odbacila, zato što se o njoj nije diskutovalo. Ostaje, dakle, samo 3. tačka, dakle, samo $\frac{1}{4}$ cele stvari, a čak ni cela 3. tačka, nego samo polovina 3. tačke, preostaje, dakle, samo $\frac{1}{8}$ spora. Treća tačka sastoji se, naime, iz dva dela: broj 1. garancija turske teritorije; broj 2. smanjivanje ruske moći na Crnom moru. Rusija se pokazuje manje ili više spremnom za prihvatanje prvog dela. Ostaje, dakle, samo druga polovina treće tačke. Ni tu se Rusija nije izjasnila protiv ograničavanja svoje nadmoćnosti na moru; ona se izjašnjava samo protiv *našeg metoda* kojim to treba sprovesti u delo. Zapadne sile predložile su jedan način, Rusija predlaže ne samo jedan, nego dva druga načina, dakle i ovde je u preimućstvu u odnosu na zapadne sile. Što se tiče načina koji su predložile zapadne sile, on vredi čast ruske imperije. A ne sme se vredati čast jedne imperije bez smanjivanja njene moći. S druge strane, ne sme se smanjivati njena moć, zato što se time vredi njena čast. Različiti stavovi u pogledu »metoda«, $\frac{1}{8}$ sporne tačke, koja se može, s obzirom na »metode«, svesti na $\frac{1}{32}$ -- zar za to treba da bude žrtvovano pola miliona ljudi više? Naprotiv, mora se reći da smo mi ostvarili ciljeve rata. Treba li da ga nastavimo radi pukog *prestiža*, radi vojne slave? Naši vojnici su se proslavili. Ako Engleska uprkos tome na Kontinentu uživa rdav glas,

»za ime boga«, uskliknuo je uvaženi Gladstone, »nemojte taj rdav glas svetiti ljudskom krvlju, već ga popravite time što ćete u inostranstvo slati tačnije informacije«.

I zaista, zašto ne »ispravljati« inostrane listove? Novi uspesi na strani savezničkih snaga, čemu oni vode? Oni prisiljavaju Rusiju na žilaviji otpor. A porazi saveznika? Oni razdražuju Londonce i Parižane i nagone ih na odvažniji napad. Čemu, dakle, vodi vođenje rata radi rata? Prvobitno su Pruska, Austrija, Francuska i Engleska bile *ujedinjene* u svojim zahtevima prema Rusiji. Pruska se već povukla. Ako se produži ovako, onda će se povući i Austrija. Engleska bi bila upućena samo na Francusku.

Ako Engleska nastavi rat iz pobuda koje ne deli nijedna druga sila osim Francuske, onda će »moralni ugled njenog položaja biti jako oslabljen i podriven«.

Naprotiv, mirom sa Rusijom, ako i izgubi *prestige*, koji je prolazna stvar, Engleska ojačava svoj »moralni ugled« koji ne razjedaju ni moljci ni rda. I uz to, šta se želi kad se ne prihvata ruski metod

za izvođenje druge polovine treće tačke? Hoće li se rasparčavanje ruske imperije? Nemogućno, osim da se izazove »rat nacija«. Hoće li Austrija, može li Francuska podržati rat nacija? Preduzme li Engleska »rat nacija«, onda će ga preduzeti sama, što znači »da ga čak neće ni preduzeti«. Nije, dakle, moguće ništa drugo, osim da se ne zahteva ništa od onoga na šta Rusija nije pristala.

To je bio Gladstone-ov govor, ako ne doslovce, a ono sa ovakvim smislom. Rusija je promenila svoj jezik; to je dokaz da je popustila u samom sporu. Za uvaženog pjuziistu¹⁴¹ jezik je jedina stvar koja postoji. On je takođe promenio svoj jezik. Sada govori jeremijade o ratu; obuzima ga sva patnja čovečanstva. Govorio je apologije kad je besneo protiv istražnog komiteta i nalazio da je u redu da engleska armija bude ostavljena na milost i nemilost svim patnjama koje sa sobom nose smrt od gladi i kuge. Svakako! Armija je tada žrtvovana za mir. Greh počinje onda kad se ona žrtvuje za rat. On je, međutim, bio blažen dokazujući da engleskoj vladi nikada nije bilo ozbiljno stalo do rata protiv Rusije, blažen dokazujući da ni sadašnja engleska ni sadašnja francuska vlada ne mogu i neće da vode ozbiljan rat protiv Rusije; blažen dokazujući da izgovori za vođenje rata ne vrede ni lule duvana. On zaboravlja jedino to da su ovi »izgovori« njegova svojina i svojina njegovih nekadašnjih kolega, ali da im je sam »rat« nametnut od engleskog naroda. Vođenje rata za njih je predstavljalo samo izgovor da njega parališu i da sačuvaju svoje položaje. A iz istorije i metamorfoze lažnih izgovora pod kojima su vodili rat, on pobedonosno izvlači zaključak da oni pod isto tako lažnim izgovorima mogu sklopiti mir. Samo oko jedne tačke on se nalazi u neslozi sa svojim starim kolegama. On je Out¹, oni su In². Ako je neki lažan izgovor dobar za ex-ministra, ne mora da znači da je dobar i za ministra, mada je sos za gusku isto što i sos za gusana.

Ovo Gladstone-ovo strahovito mešanje pojmova dalo je Russellu dugo željeni znak. On se podigao i stao da slika Rusiju crnim bojama na onim mestima na koja je Gladstone stavljao belu boju. No Gladstone je bio »Out« a Russell »In«. Pošto je Russell izblebetao sva poznata i, uprkos njihovoj otrcanosti, istinita opšta mesta o planovima Rusije za osvajanje sveta, on je prešao na stvar, na Russellovu stvar. Nikada, izjavio je on, nije jedno tako veliko nacionalno pitanje tako potpuno degradirano, kao što je to učinio Disraeli. I zaista, može li se jedno veliko nacionalno, čak svetsko-istorijsko pitanje, više degradirati nego kad se identifikuje sa little³ Johnnyjem, sa Johnny Russellom? Samo, stvarno nije bila Disraelijeva greška to što na početku i na kraju ovog prvog ratnog razdoblja sukob Evropa contra Rusija figurira kao sukob Russell contra Neselrode. Naročito se vrteo taj mali čovek kad je došao na četiri tačke. S jedne strane morao je da pokaže da su njegovi uslovi za mir stajali u nekoj vezi s ruskim strahovanjem o kome je on nedavno

¹ (nije u službi, u vladi), opozicija — ² (u službi, u vladi) vlada — ³ malim

raspredao. S druge strane morao je da pokaže da je, budući veran svom dobrovoljnom, neisprovociranom obećanju, datom Titovu i Gorčakovu, predložio uslove »koji su u najvećem skladu sa ruskom časću«. Zato je s jedne strane dokazivao da Rusija kao pomorska sila postoji samo *nominalno*, da može, dakle, vrlo rado pristati na ograničavanje ove zamišljene moći. Na drugoj strani dokazivao je da bi čak i potopljena ruska mornarica predstavljala opasnost za Tursku, pa otud i za ravnotežu u Evropi, dakle da »druga polovina treće tačke« čini jednu veliku celinu. Ponekog protivnik satera u ćorsokak stavljajući ga pred dilemu. Russell je sam sebe doveo u ćorsokak. O svom *talentu za diplomatiju* pružio je nove dokaze. Od aktivnog savezništva Austrije ne treba ništa očekivati, *pošto* jedna njena izgubljena bitka mora dovesti Ruse do Beča. *Tako* on bodri jednog saveznika.

«Po našem mišljenju», nastavio je on, «namera Rusije je da se dočepa Carigrada i da tamo vlada, *pošto se Turska očigledno nalazi na putu ka propasti*; a ja ne sumnjam da Rusija ima isto mišljenje o namerama Francuske i Engleske u slučaju da prodru u Tursku.»

Samo je nedostajalo još da doda: »Ona se, međutim, vara. Ne Engleska i Francuska, nego Engleska sama mora da se dokopa Carigrada.« Tako je veliki diplomata podsticao Austriju da se zauzme. Tako je on odao Turskoj, i to »očigledno«, šta misle njeni *spasioci*, prijatelji koji su na njenoj strani. Kao parlamentarni taktičar on je ipak pokazao izvestan napredak. Jula 1854, kad se razmetao o osvajanju Krima, dozvolio je da ga Disraeli tako zbuni da je svoje herojske reči progutao *pre* glasanja Doma. *Ovoga puta* odložio je ovaj proces samoproždiranja — opoziv svog najavljenog svetskog rata protiv Rusije — za trenutke *posle* obavljenog glasanja. Veliki napredak, zaista!

Njegov govor sadrži još dve istorijske ilustracije — njegovo vrlo komično opisivanje pregovora sa imperatorom Nikolajem o kajnardžijskom sporazumu⁽¹¹⁹⁾ i jednu skicu *nemačkih* prilika. Obe stvari zaslužuju da se ukratko spomenu. *Russell* je, kao što će se čitalac setiti, unapred priznao protektorat Rusije zasnovan na kućuk-kajnardžijskom sporazumu. Engleski izaslanik u Petrogradu, ser Hamilton Seymour, pokazao se nešto teži, sumnjičaviji. On je postavio ruskoj vladi jedan zahtev; *Russell* je bio toliko naivan da ispriča istoriju ovog zahteva:

«Ser Hamilton Seymour zatražio je od pokojnog ruskog cara da bude tako ljubazan i pokaže mu onaj deo ugovora na kome se zasnivaju carevi zahtevi. Njegovo carsko veličanstvo reče: „Ja vam neću pokazati poseban član ugovora na kome se zasniva moje pravo protektorata. Idite grofu Neselrode-u, on će to učiniti.“ Onda Hamilton Seymour ode sa svojom brigom do grofa Neselrode-a. Grof Neselrode mu odgovori da nije upoznat sa članovima ugovora, te zatraži od Hamiltona da ode baronu Brunovu ili da uputi svoju vladu na njega, pa će im baron reći koji deo sporazuma služi za osnovu carevom polaganju prava. Verujem da baron Brunov nije nikada pokušao da pokaže takav član u ugovoru.»

Plemeniti lord rekao je o Nemačkoj ovo:

»Rusija je u Nemačkoj povezana sa malim kneževima sklopljenim brakovima. Mnogi od ovih kneževa, žao mi je što to moram da kažem, upravljaju uz veliki strah, pretpostavljajući da su njihovi podanici revolucionarno nastrojeni. Stoga se oslanjaju na zaštitu svojih armija. Ali, ko su ove naoružane snage? Njihove oficire zaveo je i iskvario ruski dvor. Ruski dvor im dodeljuje ordenje, odlikovanja i pohvale, a u nekim slučajevima Rusija redovno daje novac za isplatu njihovih dugova, tako da je Nemačka — koja bi trebalo da bude prestonica nezavisnosti, da stoji prva na braniku Evrope protiv Rusije — već godinama potkopana i, zahvaljujući ruskim veštinama i ruskom novcu, lukavo lišena svoje samostalnosti.«

I da bi podstakao Nemačku da korača na čelu kao ognjeni stub i da bi u njoj probudio »kategorički imperativ«, da bi probudio *dužnost*, Russell se na bečkoj konferenciji oglasio kao zastupnik »časti i dostojanstva Rusije« i omogućio da se čuje ponositi glas slobodnog i nezavisnog Engleza.

Naslov originala:

Aus dem Parlamente —

[Debatte über Disraelis Antrag]

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 249 od 1. juna 1855.

Karl Marx

Prilog kritici poslednjeg Palmerstonovog govora

London, 1. juna. Ako Gladstone obmanjuje prividnom dubinom, Palmerston to čini prividnom površnošću. Svoju pravu nameru ume umetnički da sakrije uvijajući je u nedovoljno povezane efektne fraze i otrcane ustupke mišljenju koje trenutno vlada. Njegov govor u ime kabineta nalazi se, evo, već osam dana pred javnošću. Dnevna i nedeljna štampa ga je pretresala, ispitivala, kritikovala. Njegovi protivnici kažu da je on, pošto je mesecima govorio jezikom starog Aberdeena, sada ponovo našao da je podesno da jedne večeri govori jezikom starog Palmerstona. Kažu: plemeniti lord svedoči za samog sebe; a ko svedoči za plemenitog lorda? Njegov govor oni su proglasili umetničkim delom utoliko što mu polazi za rukom da izbegne svaku određenu izjavu o svojoj politici i da dobije takav elastičan, neopipljivi oblik da ga nije moguće uhvatiti ni za rep ni za glavu. Nasuprot tome, njegovi prijatelji ne pristaju na to da vetar, koji je on podigao svojom retoričnom svirkom na orguljama, priznaju za pravu muziku. On je odmah tačno ocenio u kakvom položaju treba samog sebe da prikaže Domu i zemlji. Koga imam pred sobom? pita on. Na jednoj strani one koji smatraju da u vođenju rata nismo bili dovoljno energični, ali na drugoj strani one koji gledaju da nateraju zemlju na prihvatanje sramnih uslova mira; na jednoj strani one koji nam prebacuju da smo s Austrijom ušli u pregovore koji su beskorisni i koji koče rat; na drugoj strani one koji smatraju da u ovim pregovorima nismo išli dokle treba i da smo ih pokvarili preteranim zahtevima.

Tako je on samom sebi odredio mesto čoveka koji se drži zlatne sredine. Napade pristalica rata odbio je time što je sam napao pristalice rata. Okrećući se protiv apsolutnih pristalica mira imao je priliku za dobro sračunate izlive patriotskog žara, za pokazivanje velike energije u davanju svećanih izjava i za sve one odvažne reči kojima je tako često obmanjivao »niais«¹. On je polaskao nacionalnom ponosu nabrajajući

¹ nevešte, glupave

velika sredstva kojima raspolaže Engleska — njegov jedini odgovor na optužbe da je nesposoban da rukuje velikim sredstvima.

«Plemeniti lord me podseća», kaže Disraeli, «na skoroevića koji bi hteo da se preporuči svojoj metresi svojim bogatstvom: Imam letnjikovac, imam kuću u gradu, imam kolekciju slika, imam lep podrum s vinom.»

Tako Engleska ima Baltičku flotu, i flotu na Crnom moru, i godišnji državni dohodak od 80 miliona funti sterlinga i tako dalje. Ali uz sve te govorničke besmislice od kojih se sastojao Palmerstonov govor, uspeo mu je da ubaci jednu *određenu izjavu*, na koju će se kasnije u zgodnoj prilici vratiti i moći je proklamovati kao pravilo svoje politike koje je Dom sankcionisao. Nijedan engleski list nije *istakao* ovu izjavu, ali Palmerstonova govornička veština oduvek se sastojala baš u tome da sakrije njegovu karakterističnu poentu i da je glatkom i plitkom bujicom svoje frazeologije izbriše iz sećanja slušalaca. Pošto njemu nije, kao jednom Russellu, stalo samo do trenutnog uspeha, jer uzima u obzir budućnost, on se ne zadovoljava samo oratorskim sredstvima za trenutnu nevolju, već brižljivo priprema teren za svoje kasnije operacije. Izjava o kojoj je reč doslovce glasi:

«Mi smo angažovani u velikim operacijama na Crnom moru — mi verujemo i nadamo se da ćemo postići uspeh, i verujemo da će nam uspeh omogućiti da se prihvate uslovi, čije traženje Engleska, Francuska i Austrija budu smatrale opravdanim pri sadašnjem stanju sukoba.»

Dakle, ma koliko se proširile operacije na Crnom moru, diplomatska osnova rata ostaje jedna te ista. Ma kakav bio vojni uspeh, konačan rezultat je unapred određen i svodi se na takozvane »četiri tačke«⁽⁸⁾. I Palmerston to izjavljuje pošto je Layard nekoliko časova ranije zderao rusofilsku masku sa 4 tačke. Ali Palmerston je odvratio pažnju od Layardove kritike, on je izbegao da se upušta u stvarno pitanje, u vrednost očiglednih ciljeva i motiva rata, uzimajući u zaštitu pred Gladstone-om drugu polovinu treće tačke i podižući tu *polovinu* na stepen *celoga*.

Incident koji je prekinuo Palmerstonov govor zaslužuje da se spomene. Jedan engleski bogomoljac, lord Robert Grosvenor, stao je, naime, da okrivljuje Palmerstona i traži od njega da se pokaje što je govorio o ratnim uspesima i diskutovao o izgledima rata ne vodeći pri tom računa o blagonaklonosti i milosti svevišnjega, čak i »ne pominjući ime božje«. On time izaziva božju kaznu za svoju naciju. Palmerston se smesta dao na kajanje i stao da se busa u grudi, dokazujući da i on kad zatreba ume da propoveda i da prevrće očima isto tako dobro kao lord Robert Grosvenor. No parlamentarni incident dobio je svoju dopunu izvan parlamenta. Građani Merilebonea (deo grada Londona) sazvali su, naime, veliki zbor u Kauper stritu u prostorijama škole, da bi protestovali protiv »predloga zakona o ukidanju trgovine nedeljom«. Pošto se ovde radilo o biračima, pojavili su se lord Ebrington

i lord Robert Grosvenor kao branioci tog predloga zakona koji su oni sami podneli u parlamentu. Međutim, umesto da se oslone na zaštitu i milost božju, oni su predostrožno postavili tuce plaćenih aminaša i izazivača nereda na razna mesta na zboru. Tajna je ubrzo otkrivena i građani su odmah dograbili najmljene agente licemerja i izbacili ih na ulicu. »Plemeniti lordovi«, nesposobni da se suoče sa nastalim žagorom, negodovanjem i zviždanjem, ponovo su zbunjeni seli na svoja mesta. Čim su napustili skup, za njihovim kolima pošla je »neplaćena« svetina pokazujući znake bezbožne poruge i okorelosti duše.

Naslov originala:

Zur Kritik der letzten Rede Palmerstons

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 253 od 4. juna 1855.

Karl Marx

Udruženje za administrativnu reformu — [Povelja]

London, 5. juna. Udruženje za administrativnu reformu^[140] odnelo je pobjedu u Batu. Njegov kandidat gospodin Tite, u borbi sa torijevskim kandidatom, izabran je velikom većinom za člana parlamenta. Ovu pobjedu, izvojevanu na terenu »legalne« Engleske, slave danas liberalni listovi kao veliki događaj. Zvanični izvještaji o »poll-u«¹ objavljuju se sa ne manje razmetanja nego izvještaji o uspehu bez proliivanja krvi u Azovskom moru. Bat i Kerč! — to je parola dana. Ono što štampa prećutkuje, kako reformatorski tako antireformatorski listovi, članovi vlade i opozicije, torijevci, vigovci i radikali — jesu porazi i razočarenja koje je Udruženje doživelo poslednjih dana u Londonu, Birminghamu i u Vusteru. Razume se, bitka se ovog puta nije odigrala na ograničenom terenu privilegovanog biračkog tela. Pa ipak, njeni rezultati su mogli da izazovu trijumf u redovima protivnika reformatora iz Sitija.

Prvi zaista javni zbor (to znači bez propusnica), koji je održalo Udruženje za reformu, priređen je prošle srede u Merilebonu. Protiv rezolucija reformatora iz Sitija jedan čarist podneo je amandman »da je novčana aristokratija koju predstavljaju citymen isto tako loša kao i zemljoposjednička aristokratija; da ona pod izgovorom reforme teži samo tome da se preko leđa naroda popne u Dauning strit, da bi tamo sa oligarhijom podijelila položaje, plate i počasti; da je povelja sa svojih 5 tačaka^[77] jedini program narodnog pokreta«.

Predsedavajući na zboru, jedan od prosvetitelja iz Sitija, izneo je niz nedoumica: prvo da li amandman uopšte staviti na glasanje, zatim da li da se prvo glasa o rezoluciji ili o amandmanu, najzad kako treba sprovesti glasanje. Auditorijum, zamoren njegovim nedoumicama, taktičkim mozganjima i nesimpatičnim manevrima, proglasio ga je nesposobnim za predsedavanje, pozvao Ernesta Jonesa umesto njega

¹ »izboru«

na *chair*¹, i zatim u ogromnoj većini glasao protiv rezolucije i za amandman. U Birminghamu Udruženje Sitija priredilo je javni zbor u gradskoj sali pod predsedništvom mayora. Ovde je protiv rezolucije podnet sličan amandman kao u Londonu. Mayor je, međutim, definitivno odbio da stavi amandman na glasanje ukoliko se reč »povelja« ne zameni nekim manje neprijatnim izrazom. Ili će, veli, da napusti predsedničku stolicu. Umesto reči »povelja« umetnuto je: »*opšte pravo glasa* i glasanje kuglicama«. U ovako izmenjenom obliku amandman je izglasan većinom od 10 glasova. U *Vusteru*, gde su reformatori iz Sitija priredili javni zbor, pobeda čartista i poraz administrativista bili su još potpuniji. »Povelja« je ovde proklamovana bez daljeg.

Taj, u najvećoj meri sumnjiv uspeh ovih zborova u Londonu, Birminghamu i *Vusteru* pobudio je administrativiste da u svim većim i naseljenijim mestima pošalju istomišljenicima peticije na potpis, umesto da javno apeluju na vox populi². Višestruka povezanost prvaka iz Sitija sa trgovačkom gospodom u Ujedinjenom Kraljevstvu i uticaj ove gospode na svoje trgovačke pomoćnike, warehousemen³ i »sitnije« trgovačke agente bez sumnje će im omogućiti da u potpunoj tišini, svetu iza leđa, napune ove peticije imenima i da ih onda upute »uvaženom Domu« sa etiketom: *Glas engleskog naroda*. Njihova zablude sastoji se samo u tome što takvim potpisima, sakupljenim prošenjem, spletkarenjem i potuljenošću, misle da zaplaše vladu. Vlada je sa ironičnim samozadovoljstvom gledala kako su administrativisti zviždanjem bili oterani sa *theatrum mundi*⁴. Njeni listovi za sada čute, delom zbog toga što bi inače morali da zabeleže uspehe čartzizma, a delom zato što se vladajuća klasa već nosi mišlju da se stavi na čelo administrativista, ukoliko narodni pokret postane nametljiv. Oni zadržavaju za sebe jedan »nesporazum« za trenutak takve opasnosti: nesporazum da administrativiste jednom ubuduće smatraju kolovodama masa. Takvi nesporazumi predstavljaju glavno lukavstvo »istorijskog« razvitka Engleske i niko nije bolje upoznat sa njegovom upotrebom od slobodoumnih vigovaca.

Povelja je vrlo lakonski akt i osim traženja *opšteg prava glasa* sadrži samo sledećih 5 tačaka, kao i uslove za njihovo sprovođenje: 1. glasanje kuglicama; 2. *nikakve* imovinske kvalifikacije za članove parlamenta; 3. plaćanje članova parlamenta; 4. jednogodišnji mandat parlamenta; 5. jednake izborne okruge. Posle eksperimenata koji su 1848. potkopali *opšte pravo glasa* u Francuskoj^[161], ljudi sa Kontinenta su skloni olakom potcenjivanju važnosti i značaja engleske *povelje*. Oni gube iz vida da je društvo u Francuskoj sastavljeno od $\frac{2}{3}$ seljaka i preko jedne trećine gradskog stanovništva, dok u Engleskoj više od $\frac{2}{3}$ boravi u gradovima a manje od $\frac{1}{3}$ na selu. Rezultati *opšteg prava glasa* u Engleskoj moraju stajati u istom takvom *obrnutom* odnosu

¹ predsedničku stolicu — ² glas naroda — ³ upravnike skladišta — ⁴ svetske pozornice

prema njegovim rezultatima u Francuskoj kao što stoje grad i selo u obema državama. Na osnovu toga dá se objasniti dijametralno suprotan karakter koji nosi zahtev za opštim pravom glasa u Francuskoj prema onome u Engleskoj. Tamo je to bio zahtev političkih ideologa, u čemu je svako »obrazovan« mogao da uzme manje ili više učešća, već prema svom ubeđenju. Ovde ga obrazuje široka razdvojna linija između aristokratije i buržoazije na jednoj i narodnih klasa na drugoj strani. Tamo to predstavlja političko, ovde socijalno pitanje. U Engleskoj je agitacija za opšte pravo glasa prošla kroz istorijski razvoj pre nego što je postala lozinka masa. U Francuskoj je ono bilo *prvo* uvedeno pa je *potom* otpočelo svoju istorijsku putanju. U Francuskoj je propast doživela praksa, a u Engleskoj ideologija opšteg prava glasa. U prvim decenijama ovoga veka, sa ser Francis Burdettom, sa majorom Cartwrightom, sa Cobбетtom — opšte pravo glasa imalo je još sasvim neodređeni idealistički karakter, koji ga je učinio pustom željom svih delova stanovništva, koji nisu direktno pripadali vladajućim klasama. Za buržoaziju bio je to zaista samo ekscentrični uopštavajući izraz za ono što je ona dobila parlamentarnom reformom iz 1831. Posle 1838. zahtev za opštim pravom glasa u Engleskoj nije dobio svoj realni, specifični karakter. Dokaz: Hume i O'Connell pored ostalih bili su potpisnici povelje. Godine 1842. iščezle su sve iluzije. Lovett je tada učinio poslednji, ali uzaludni pokušaj da se opšte pravo glasa formuliše kao *zajednički* zahtev takozvanih radikala i narodnih masa^[162]. Od ovog trenutka ne postoji više nikakva sumnja u pogledu smisla opšteg prava glasa. Isto tako i u pogledu njegovog imena. To je *povelja* narodnih masa i znači prisvajanje političke moći kao sredstva za ostvarenje njihovih potreba. Otuda je opšte pravo glasa, koje u Francuskoj 1848. predstavlja lozinku sveopšteg bratimljenja, u Engleskoj shvaćeno kao bojni poklič. Tamo je najpreči zadatak revolucije bilo opšte pravo glasa; ovde je najpreči zadatak opšteg prava glasa bila revolucija. Ako se prođe kroz istoriju opšteg prava glasa u Engleskoj, naći će se da ono gubi svoj idealistički karakter u istoj onoj meri u kojoj se ovde razvija moderno društvo sa svojim beskrajnim suprotnostima, koje su rezultat napretka industrije.

Pored zvaničnih i poluzvaničnih partija, kao i pored čartista, u Engleskoj se primećuje još jedna klika »mudraca«, koji su podjednako nezadovoljni vladom i vladajućim klasama kao i čartistima. Šta hoće čartisti? — uzvikuju oni. Hoće da povećaju i prošire svemoć parlamenta, podižući je na nivo narodne vlasti. Oni ne razbijaju parlamentarizam, oni ga podižu na viši stepen. Ono pravo što treba učiniti jeste: razbiti predstavnički sistem! — vele ovi mudraci. Jedan mudrac sa Istoka, *David Urquhart*, stoji na čelu ove klike. David hoće da se vrati na Common Law (opšte pravo) Engleske. On hoće da vrati Statute Law (pisani zakon) u njegove granice. On hoće da lokalizuje umesto da centralizuje. On hoće da iskopa iz ruševina »stare istinske izvore prava anglosaksonskog doba«. Onda će oni sami od sebe po-

kuljati i naplaviti i oploditi zemlju unaokolo. No David je bar dosledan. I savremenu podelu rada i koncentraciju kapitala David hoće da vrati na stari anglosaksonski ili radije na istočnjački nivo. Po rođenju škotski gorštak, po slobodnom izboru adaptirani Čerkez i Turčin, on je u stanju da osudi civilizaciju sa svim njenim čirevima a s vremena na vreme čak i da prosuđuje. Ali on nije plitak kao oni zanesenjaci koji odvajaju moderne oblike države od modernog društva, koji trabunjaju o lokalnoj samostalnosti zajedno sa koncentracijom kapitala, o individualnoj pojedinačnosti zajedno sa antiindividualnom podelom rada. David je prorok okrenut unazad, u pogledu stare Engleske ushićen kao antikvar. Otuda za njega mora biti na mestu da Nova Engleska prolazi i da ga ostavlja za sobom, ma kako tvrdo uveren vikao: »David Urquhart je jedino stvorenje, koje vam može doneti spasenje.« Tako je govorio još pre nekoliko dana na jednom zboru u Stafordu.

Naslov originala:

*Die Administrativreform -
Assoziation — [Die Charte]*

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 261 od 8. juna 1855.

Karl Marx

Iz parlamenta — [Prilog pitanju rata ili mira]

London, 6. juna. Palmerston je ponovo potvrdio svoje staro majstorstvo da diplomatiju vodi služeći se parlamentom i da rukovodi parlamentom uz pomoć diplomatije. Trebalo je da se raspravlja o politici vlade na osnovu amandmana koje su podneli Baring, Heathcote i Lowe. Ovi amandmani imali su u celini za osnovu bečku konferenciju¹⁷⁾. Za vreme Svetih trojica Palmerston je madioničarski uklonio bečku konferenciju pozivajući se pred Austrijom na prošlu debatu u parlamentu, a ispred ponovo okupljenog parlamenta madioničarski uklanja debatu pozivajući se na prošlu konferenciju, konferenciju koja postoji još samo u priči. Sa nestankom bečke konferencije otpadaju amandmani, koji počivaju na pretpostavci o njenom postojanju; sa amandmanima otpada diskusija o politici vlade, sa diskusijom neophodnost da se vlada izjasni o *tendenciji, cilju i motivu »novoga«* rata. Rat nema ništa drugo za cilj, kako uverava *David Urquhart*, alijas *David Bey*, nego da se savezničke trupe upoznaju sa letnjim krimskim bolestima, pošto su oprobale zimske krimske bolesti. A ako Urquhart i ne razume sve, on razume svoga Palmerstona. On se jedino vara u pogledu moći tajne namere nad javnom stvari. Dakle, Palmerston saopštava ponovo okupljenom parlamentu da nema nikakvog predmeta za savetovanje, i da Dom sad ne može učiniti ništa bolje, nego da uputi ratnu poruku Kruni, što će reći da vladi *izglasa poverenje*. On privremeno doživljava neuspeh zbog svojeglavosti parlamentaraca, koji su pripremili duge govore i svoju robu hoće da utrape nekome. Samo, raspuštanjem konferencije on je ovim govorima odsekao poentu, i horror vacui¹, dosada, nateraće parlament na prihvatanje njegove poruke Kruni. Da bi se spasao tih govora parlament će pribeći poruci.

Lowe-ov amandman je sa promenom situacije promenio svoj smisao. Prvobitno je značio prekid bečke konferencije. Sada znači potvrdu bečke konferencije i vladine diplomatije, utoliko što smanjenje

¹ »strah prirode« od praznog prostora

ruskih pomorskih snaga u Euxinu¹, koje je formulisao Russell, ističe kao *krajnji cilj*, kao pravi *motiv* rata. Ovaj amandman predstavlja kamen spoticanja za pristalice mira zato što može da bude ozbiljan povod za rat, za pristalice rata zato što nije dovoljan povod za rat, a za vladu zato što ona uopšte traži neki motiv, i to priznati motiv za rat. Otuda fenomen da pristalice mira sada budu *za*, a vlada *protiv* nastavljanja *debate* o Lowe-ovom amandmanu; otuda Palmerstonov pokušaj da se taj amandman baci u vodu. Pokušaj nije uspeo. On je odložio debatu za četvrtak uveče. Dobijen je jedan dan vremena. U međuvremenu odštampan je bečki oproštajni protokol. Podnosi se Domu na razmatranje. Pojavljuje se dakle nova sporedna stvar, i Palmerston se može nadati da svojim *dissolving view*² ukloni ispred očiju diskutantata pravi predmet o kome se radi.

Dvodnevna parlamentarna diskusija bila je tako dosadna, razvučena, konfuzna kao što se samo i može očekivati od govora čija je poenta unapred odsečena. Pa ipak, ona je pružala karakterističan prizor: pobornici mira, ukoliko su pre izjašnjavanja o Disraelijevoj rezoluciji to činili sa vladom, sada su koketirali sa opozicijom, mislimo opozicijom po struci. Ona je, dalje, pokazala postojanje entente cordiale između pilovaca^[11] i Mančesterske škole^[45]. Pilovci su očigledno laskali sebi da će *po* sklapanju mira gospodariti Engleskom na čelu industrijske buržoazije. Tako bi pilovci posle dugotrajnih tumaranja konačno našli za sobom jednu stvarnu partiju, a industrijalci bi konačno našli profesionalne državnike. Ako su pobornici mira tako dobili Gladstone-a, Grahama i kompaniju, oni su izgubili »radikalnog« *ser Williama Molesworth-a*, čoveka koji im je više od 20 godina bio prijatelj. Molesworth mora da je pročitao kod Hobbesa, čija je dela on sam izdavao, »da razum na uši ulazi«. On stoga nije apelovao na razum, već na uši. On je činio ono što Hamlet zabranjuje glumcima^[163]. On je tiranisaio tiranina, bio je veći Russell od samog Russella. On je kod svog Hobbesa čitao i to da su svi ljudi jednaki zato što svako može drugome oduzeti život. Pošto se kod njega radi o tome da spase svoj ministarski život, on je u tom smislu govorio ljudima koji mu ga mogu oduzeti. Bilo je neobično videti ovu računsku mašinu kako govori slavopojke. To čak ni *Babbage* nije slutio u svojoj *Filozofiji mašina*^[164]. *Milner Gibson*, baronet iz okoline Mančestera, bio je monoton, uspavljujući, suvoparan, i tu suvoparnost je prenosio na druge. On je očigledno naučio od svog suseda, metropole engleske industrije, da proizvodi maksimalnu količinu proizvoda uz minimalne troškove proizvodnje. To je čovek čija cela pojava odaje da mu je dosadno. Zašto bi on nastojao da zabavi svoga bližnjega? Kako ti meni, tako ja tebi! Osim toga, duh, šalu, život, računa on sasvim jasno u *faux frais de production*³, a glavno načelo ekonomske škole kojoj on pripada jeste

¹ (zapravo: Euxinus) starogrčki naziv za Crno more — ² maglovitim prikazima — ³ sporedne troškove proizvodnje

da se izbegnu »nepotrebni troškovi«. *Bulwer* je lebdeo između herojskog raspoloženja svog »tvorca kraljeva« i posmatračkog stava svog »Eugene Arama«⁽¹⁶⁵⁾. Prvo je bacio rukavicu Rusiji, a potom je stavljao venac od mirte na Metternichovu glavu.

Milner Gibson, Molesworth i *Bulwer* bili su korifeji prve, a *Cobden*, *Graham* i *Russell* druge večeri. *Cobden*ov govor sâm zaslužuje jednu analizu, koju nam u ovom trenutku ne dopuštaju ni prostor ni vreme. Primetićemo samo da on tvrdi kako je Bonaparte bio spreman da prihvati poslednje austrijske predloge. Dirty boy¹ pokojnog Roberta Peela, koji se u poslednje vreme dao na »sentiments«², »slomljena srca« i »istinoljublje«, održao je govor u samoodbranu svoga bližnjega, naime ser Jamesa Grahama. On je zabranio Napieru da dejstvuje u Baltičkom moru, dok ne nastupi godišnje doba u kome bi svaka akcija značila propast za englesku flotu. Zabranio je Dundasu da bombarduje Odesu. Na taj način ukočio je englesku flotu kako u Baltičkom tako i na Crnom moru. On se pravda veličinom flote koju je opremio. Samo postojanje ovih flota bio je dokaz engleske moći. Stoga je njihova akcija bila suvišna. Napier je pre nekoliko dana uputio lakonsko pismo jednom Urquhartovom prijatelju, koje je Urquhart pročitao na zboru u Stamfordu. Ovo pismo doslovce glasi: »Gospodine! Smatram da je ser James Graham sposoban da učini svaku niskost. *Charles Napier*.«

Najzad, *Russell* je prevazišao samoga sebe. Na početku svog govora izjavio je da je veliko pitanje koje se postavlja sledeće:

»Ako hoćemo da sklopimo mir, koje uslove mira možemo dobiti? Ako hoćemo da nastavimo rat, sa kojim ciljem ga nastavljamo?«

Što se tiče prvog pitanja odgovor na njega nalazi se u bečkim protokolima. Što se tiče drugog pitanja, motiva rata, odgovor na njega mora biti vrlo uopšten, naime čak nikakav. Ako kao odgovor hoće da se uzme fraza »bezbednost za Tursku«, on nema ništa protiv. Jedno tumačenje ove »bezbednosti« nalazi se u *bečkoj noti*; drugo u tekstu *četiri tačke*⁽⁸⁾; traženje nekog trećeg tumačenja nije Russellov zadatak, nego zadatak *rata*. Napoleonov princip je da sam rat pokriva svoje troškove, Russellov princip je da rat sam mora naći svoj *motiv*.

Naslov originala:

Parlamentarisches — [Zur Frage Krieg oder Frieden]

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 263 od 9. juna 1855.

¹ musavi dečko — ² osećanja»

Friedrich Engels

Sa Krima^[166]

Pošta prispela brodom »Azija« u četvrtak u kasnim večernjim časovima omogućila nam je da juče objavimo depešu generala Péliissier-a koja se odnosila na bitku što se odigrala pred Sevastopoljem uveče 21. maja, kao i autentičan izveštaj o nadiranju saveznika na Čergun, izvršenom 26. maja. Oko 25 000 ljudi pod komandom Canrobert-a prešlo je Čornu i uz tu rečicu zauzelo odbrambenu liniju isteravši ruske predstraže sa njihovih položaja na uzvišici koja neposredno dominira desnom obalom. Rusi su se, prirodno, povukli, jer ovo za njih nije bilo pravo ratno poprište, da bi svoje snage koncentrisali na jako utvrđenoj liniji između Inkermana i stenovitog lanca istočno od tog mesta. Ovim nadiranjem saveznici su gotovo udvostručili prostranstvo koje su zauzeli — što im je davalo prostora za kojim su njihove povećane snage osećale veliku potrebu — i stvorili prolaz u Bajdarsku dolinu, što se može pokazati veoma korisnim. Prvi korak ka ponovnom započinjanju ratnih operacija bio je uspešno završen i trebalo bi da bude praćen akcijama od još većeg značaja.

Što se tiče okršaja od 22. maja, poprište bitke bilo je između zaliva Karantin i Centralnog bastiona — bastiona br. 4 ruskih snaga. Borba je bila veoma žestoka i krvava. Kao što sada saznajemo iz Péliissier-ovog izveštaja, Rusi su zauzeli sav prostor od vrha zaliva Karantin do groblja, a odatle do Centralnog bastiona sa izdvojenim utvrđenjima i streljačkim rovovima, mada se iz zvaničnog plana britanskog admiralteta, koji prikazuje opsadna postrojenja, vidi da je ovaj važan teren sav ispresecan rovovskim utvrđenjima. No sada se čini da je tačno da su Rusi ovo zemljište pretvorili u jedno ogromno utvrđenje, čim su bastion Jarbol i Centralni bastion bili ozbiljno ugroženi a spoljna utvrđenja koja ih štite zauzeli Francuzi. Za nekoliko noći bile su podignute duge linije povezanih grudobrana koji su opasivali čitav teren, obrazujući na taj način veliki *place d'armes*, ili zaštićeni prostor gde su se trupe mogle bezbedno koncentrisati da dejstvuju protiv svakog bočnog napada Francuza, ili čak da preduzimaju snažne napade na bokove istu-

renih francuskih utvrđenja. Pélissier je iz iskustva poznavao brzinu kojom Rusi izvode takve građevinske radove, kao i upornost kojom brane svoja utvrđenja kad ih dovrše. On ih je odmah napao. Uveče 21. maja izvršen je napad u dve kolone. Leva kolona se učvrstila u ruskim rovovima na vrhu zaliva Karantin i prokopala zemunice; desna kolona je takođe zauzela isturene rovove, ali pošto nije mogla da se utvrdi usled snažne neprijateljske vatre, morala je u zoru da se povuče. Sutradan naveče napad je obnovljen sa jačim kolonama i postignut je potpun uspeh. Celo utvrđenje bilo je osvojeno i okrenuto protiv Rusa premešanjem koševa na suprotnu stranu. Čini se da su se Francuzi u ovoj akciji borili vrlo hrabro — kao i da su donekle oživeli onu svoju staru *furia francese*¹ koja ih je u prošlosti toliko proslavila, mada se mora priznati da izjava generala Pélissier-a da su se morali tući protiv nadmoćnih snaga, zvuči pomalo hvalisavo.

U pogledu trećeg bombardovanja grada, za koje zvanični izveštaj iz Halifaksa kaže da je počelo na dan 6. posle čega su 8. usledili juriš i osvajanje Mamelona i Bele kule², pošta pristigla brodom »Azija« ne sadrži nikakve nove informacije, i mi ništa ne možemo da dodamo našim zapažanjima od prošle srede. Ipak znamo da je iz Omer-pašine vojske kod Evpatorije prebačeno 25 000 ljudi u Herson, očigledno u cilju borbenih operacija, jer da su bili u planu još jedno bombardovanje i juriš, bolje bi bilo za Turke da su ostali na pređašnjim položajima. Ali isto tako se čini da je saveznička armija bila vrlo slabo opremljena transportnim sredstvima i snabdevena rezervama namirnica za vojni pohod u unutrašnjost zemlje; a moguće je i da je Pélissier, dok je čekao opremu, hteo da zaposli svoje vojnike aktivnim obnavljanjem opsadnih operacija, ne sa namerom da sada preduzme juriš na tvrđavu, nego samo da održi *moral* svojih ljudi.

Po držanju Pélissier-a otkako je preuzeo komandu, izgleda izvesno da je rešio da se oslanja samo na svoj sud i da se ne obazire ni na kakve zamisli i projekte koji bi mogli da se rode u mašti Louis-a Bonaparte. Izgleda da je danas u Parizu u modi pravljenje planova za krimski rat: čak je i stari maršal Vaillant poslao dva, tri plana; ali je Pélissier odmah telegrafisao da je bolje da Vaillant, ako misli da su mu planovi toliko dobri, dođe na Krim i sam ih sprovede. Kako će se ovaj energični ali tvrdoglavi i okrutni komandant ponašati, videćemo uskoro; u svakom slučaju, on će u savezničkom logoru vrlo brzo zapodenući lepu kavgu, ako su tačni nagoveštaji da se već usudio da pošalje »naređenja« britanskim, turskim i sardinijskim načelnicima štabova, čak se i ne potrudivši da dotične komandante prethodno upozna sa njihovim sadržajem. Jer dosad se nije desilo da jedan general, već ratni savet koji čine svi komandanti, sebe smatra vrhovnom komandom. Zamislite starog feldmaršala lorda Raglana pod komandom jednog francuskog general-lajtnanta!

¹ ratničku žestinu Francuza — ² reduća Selenginsk i Volinsk

U međuvremenu Rusi ne sede zaludni. »Očekivana« situacija u koju je Austrija ponovo dospela i dolazak rezervi i novih regruta iz unutrašnjosti, omogućili su Rusima da na Krim pošalju sveže trupe. Tamo se već nalaze 3, 4, 5. i 6. pešadijski korpus, pored nekoliko konjičkih divizija. Sada je 2. pešadijski korpus, koji je trebalo da bude na Krimu još pre šest nedelja, zaista pošao iz Volinije na ratno poprište, u pratnji 7. lake konjičke divizije, pridodate grenadirskom korpusu. Ovo je sasvim siguran znak da su pešadija i artiljerija grenadirskog korpusa sledeći na listi koji će krenuti na Krim: i doista, oni su već na putu za Voliniju i Podoliju da zauzmu mesto 2. korpusa. Sa ovim korpusom, pod komandom generala Panjutina, koji je u Madarskoj komandovao ruskom divizijom pridodatom armiji Haynaua, na Krim će stići 49 bataljona pešadije, sem artiljerije i lake konjice, što ukupno čini oko 50 000- 60 000 ljudi — jer ne može biti sumnje u to da je ovaj korpus, koji još nije bio angažovan, potpuno pripremljen za ratne operacije. Trupe 2. korpusa postepeno će dolaziti na bojište od 15. juna do 15. jula, u vreme kada će najverovatnije biti preduzete odlučujuće operacije; i tako ove trupe mogu odigrati vrlo značajnu ulogu u predstojećoj krimskoj kampanji.

Mesec jun mora doneti neku odluku u ovom ratovanju na Krimu. Pre kraja juna ili, najkasnije, jula, moraće ili ruska armija da napusti Krim, ili će, pak, sami saveznici morati da se spremaju za povlačenje.

Naslov originala:

From the Crimea

Napisano oko 8. juna 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

»New-York Daily Tribune«

br. 4424 od 23. juna 1855.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Prilog kritici događaja na Krimu

London, 8. juna. Dolazak tri francuske rezervne divizije uz dve sardinijske divizije učinio je saveznicima nemogućnim da se i dalje zadržavaju u uskim granicama Heraklejskog Hersona. Stoga su oni 25. maja, kratko vreme posle preuzimanja komande od strane generala Péliissier-a, poslali na Čornu 20 000 - 25 000 ljudi, koji su zaposeli liniju ove reke i oterali ruske predstraže sa njihovih položaja na visovima, nadnetim nad desnu obalu reke. Čitalac će se setiti da smo pre više od mesec dana ukazali na to¹ da ova ruska najisturenija odbrambena linija nije njihovo pravo bojište i da će je oni, stoga, umesto da zadržavaju ovaj teren i da prihvate bitku na ovoj liniji, verovatno pri prvom ozbiljnijem napadu napustiti, kako bi koncentrisali sve svoje snage na jakoj liniji između Inkermana i venca brežuljaka na istoku od ovog mesta. To se sada i dogodilo. Ovim pomeranjem napred saveznici su gotovo udvostručili širinu u kojoj su zaposeli poljanu i otvorili jednu kapiju ka bogatoj Bajdarskoj dolini, što može biti vrlo korisno za dalji razvoj događaja. Međutim, dosada stečena prednost nije korišćena brzo i aktivno. Posle prvog pokreta ponovo je nastupio zastoj. Do toga je moralo doći pored ostalog i zbog nedostatka transportnih sredstava. Kao jedan od uzroka navodi se i nesloga među savezničkim vojskovođama. Ponovo započeto bombardovanje Sevastopolja 6. juna, bombardovanje broj 3, pobudilo je sumnju da će se opet, posle jedne epizode, vratiti stari javašluk. Ipak bi bombardovanje moglo da bude kombinovano sa operacijama na bojištu. U svakom slučaju, jedna neophodna mera (uporedi N.O-Z. broj 241²) konačno je preduzeta — transportovanje nekih 20 000 Turaka pod neposrednom komandom Omer-paše iz Evpatorije za Herson. Tako je saveznička armija porasla na punih 200 000 ljudi. Sa takvim borbenim snagama sigurno mogu početi aktivne operacije čim organizovanje snabdevanja i transportna sredstva dopuste da se krene na bojno polje. Ali ovde, izgleda, treba savladati velike teškoće.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 184/185. — ² Vidi u ovom tomu, str. 208.

Drugi događaj koji treba spomenuti u istoriji glavne armije jeste bitka između zaliva Karantin i Centralnog bastiona (ruski, broj 5). Ona je bila uporna i krvava. Rusi su, kao što to sada vidimo iz izveštaja generala Pélissier-a, držali pomoću utvrđenja i streljačkih rovova svaku stopu zemlje od početka zaliva Karantin pa do groblja i odatle do Centralnog bastiona, iako se čak u zvaničnom planu britanskog admiralteta koji prikazuje opsadna postrojenja, uobražava kako sav ovaj značajni prostor pokrivaju francuska utvrđenja. Čim su bastion Jarbol i Centralni bastion bili ozbiljno ugroženi i Francuzi zauzeli spoljna utvrđenja koja su štitila ove grudobrane, Rusi su pretvorili ovaj široki prostor u jedno jedino veliko utvrđenje. Za nekoliko noći bile su povezane duge linije, nasuti zaštitni bedemi koji su zatvarali sav prostor i na taj način obrazovali jedan prostrani *place d'armes*, to jest jedno zaštićeno mesto na kome su se trupe mogle koncentrisati u sigurnosti, da bi deystvovala na krila ma kojeg napada od strane Francuza ili da bi preduzimale snažne ispade na bokove isturenih francuskih utvrđenja. Da im ne bi ostavio vremena za izvođenje njihovog plana Pélissier je doneo odluku da se smesta navali na njih još dok njihovi zemljani radovi ne budu završeni. Uveče 22. maja izvršen je napad sa dve kolone. Leva kolona uglavila se u ruske rovove na početku zaliva Karantin i tu izvršila ukopavanje; desna kolona dokopala se takođe isturenih rovova, ali se pred žestokom vatrom neprijatelja u svitanje morala povući. Sledeće večeri pokušaj je ponovljen sa jačim kolonama i uz potpuni uspeh. Celo utvrđenje bilo je osvojeno i okrenuto protiv Rusa premeštanjem zaštitnih koševa s jedne strane rovova na drugu. Izgleda da su se Francuzi u ovoj akciji ponovo borili sa poznatom furia francese¹, mada treba priznati da ton u kome je Pélissier slikao teškoće koje je trebalo savladati nije bio bez traga vašaarske reklame.

Ekspedicija u Azovsko more krunisana je, kao što je poznato, najpotpunijim uspehom. Jedna flotila sastavljena pretežno od lakih ratnih parobroda, sa posadom od 15 000 britanskih, francuskih i turskih vojnika, zauzela je, ne nailazeći na otpor, Kerč, Jenikale i moreuz koji vodi u Azovsko more. Prodirući u ovo more koje je uvučeno duboko u kopno, parobrodi su se iznenada pojavili pred Berdjanskim, Geničeskim i Arabatom i uništili ili prinudili Ruse da unište velike zalihe žita i municije, izvestan broj parobroda i blizu 200 transportnih brodova. Saveznicima je pošlo za rukom da kod Kerča zaplene pismo Gorčakova upućeno komandantu Kerča. Glavnokomandujući ruske armije žali se na nestašicu namirnica u Sevastopolju i traži da se hitno upute sveže namirnice. Sada se pokazuje da je Azovsko more za sve vreme ovoga rata bilo glavni kanal preko koga su Rusi na Krimu dobijali svoje zalihe i da je za njihov transport bilo upotrebljavano 500 jedrenjaka. Pošto su saveznici do sada našli i uništili samo 200 jedre-

¹ ratničkom žestinom Francuza

njaka, mora biti da se ostalih 300 nalazi negde severnije kod Taganroga ili Azova. Stoga je tamo upućena jedna eskadra parobroda. Uspeh saveznika utoliko je značajniji što primorava Ruse da sve zalihe šalju sporim i nesigurnim kopnenim putem preko Perekopa ili posred Jezera Sivaš i da svoja glavna skladišta obrazuju kod Hersona ili Berislava na Dnjepru, dakle na mestima koja su daleko ugroženija od onih na početku Azovskog mora. Uspeh ekspedicije, pri kome se gotovo nije naišlo na otpor, predstavlja najveći prekor za savezničko ratno rukovodstvo. Ako je sada moguće postići takve rezultate za 4 dana, zašto onda ekspedicija nije upućena u septembru ili oktobru prošle godine, u vreme kada su slični prekidi ruskih spoljnih linija mogli dovesti do povlačenja njihove armije sa kopna i predaje Sevastopolja?

Suvozemne trupe, koje prate ovu ekspediciju, određene su za zaštitu parobroda u slučaju opasnosti, za popunjavanje osvojenih mesta garnizonima i za dejstvovanje protiv ruskih komunikacija. Njihov glavni korpus određen je, izgleda, da dejstvuje na bojištu kao čisto leteći korpus, da vrši ispade kad god se ukaže prilika, da zada brzi udarac i da se vraća u svoju bazu pod zaštitom brodskih topova, pa čak i da se ponovo ukrca u najgorem slučaju, ako bude ugrožen od daleko nadmoćnijih neprijateljskih snaga. Ako mu je to postavljeno kao cilj onda on može da postigne značajne rezultate i za takve zadatke 15 000 ljudi nije prevelik broj. U obrnutom slučaju, ako je određen da dejstvuje kao samostalni korpus sa sopstvenom operacionom bazom, da preduzima ozbiljan bočni napad na Ruse ili da pokuša sa ozbiljnim ugrožavanjem unutrašnjosti Krima, onda su 15 000 ljudi, oslabljeni detašovanjima, za takvu operaciju suviše malobrojni i izlažu se velikoj opasnosti da budu odsečeni, opkoljeni od nadmoćnijih neprijateljskih snaga i uništeni. Za sada znamo samo toliko da su oni prispeli u Kerč i da su zauzeti time da ovo mesto dovedu u odbrambeno stanje prema kopnenoj strani. Pošto su Rusi od svoje volje napustili Sudžuk Kale, Anapa ostaje kao jedino utvrđenje u njihovim rukama na čerkeskoj obali. Prirodni položaj mesta čini ga vrlo jakim, a sada je, osim toga, dobro utvrđeno. Sumnjamo da će saveznici za sada preduzimati napad na ovo mesto. Ako to učine napraviće veliku grešku ukoliko nije siguran brzi uspeh. Rasipali bi trupe kojima je potrebna najveća koncentracija, i trošili bi snage napadajući nove objekte pre nego što stari budu obezbeđeni.

Naslov originala:

Zur Kritik der Vorgänge in der Krim

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 265 od 11. juna 1855.

Karl Marx

Velika parlamentarna debata

London, 9. juna. Velika parlamentarna debata okončana je ili bolje reći skončala je baljenjem. Baringov predlog prošao je bez otpora »uz opšti smeh Doma«. Taj predlog, sam po sebi glup, završava se ratnom porukom Kruni. Je li Dom proglasio rat za »une guerre pour rire«¹ ili je samog sebe proglasio za »un parlement pour rire«²? U svakom slučaju pravi završetak dvonedeljne debate nije ležao u usvajanju Baringovog predloga — što je bila puka formalnost — već u opštem smeđu, spontanom, neslužbenom grču mišića, indiskretnom krikui prirode kojim je »uvaženi Dom« sahranio predloge i protivpredloge, amandmane i podamandmane, vladu i opoziciju, govore i protivgovore, pridike, dedukcije, oštri sarkazam i patetično zaklinjanje, molitvu za mir, ratni poklič, taktiku i netaktičnost, samoga sebe i svoje mišljenje. Iz smešne situacije Dom se spasao time što je ismejao samoga sebe. Na taj način on je priznao da se u njegovom parlamentarnom medijumu svetskoistorijska zbilja prvo izokreće u konvencionalnu zbilju dotle dok se veštačka zbilja ne izokrene u prostu šalu.

Svaki pokušaj da se Palmerston natera na neko formulisanje politike vlade, na neku izjavu o motivu, tendenciji, svrsi rata, — potpuno je propao. On je jednostavno izjavio: »Nemoguće je jednog ministra, čak bilo koju poznatu ličnost, pitati za motiv rata.« Ono što mu je pre svega pomoglo bile su pristalice mira. Vi hoćete da znate zbog čega vodimo rat? Tu je Richard Cobden koji hoće mir po svaku cenu. Zar vi ne pretpostavljate rat bez ikakve cene miru po svaku cenu? Udrite ne Richardu Cobdenu! Tako je on stalno između sebe i svojih protivnika gurao Cobdena, ili Brighta, ili Grahama, ili Gladstone-a.

Heroji pamuka nisu mu služili samo kao vata za postavu njegovog ratnog koporana. Više od toga. On je od pamuka pravio barut. Istovremeno u toku debate se pokazalo da Palmerston sada u Russellu, kao što je to ranije bilo sa Aberdeenom, ima gromobran koji pripada

¹ »rat za smejanje« — ² »parlament za smejanje«

samom kabinetu, gromobran za zaštitu svoje presvete osobe. U tu svrhu on je bio poslao Russella u Beč, zato da ga pretvori u svoj gromobran. I kao što su to ranije Layard i kompanija činili s Aberdeenom, tako sada Roebuck proglašava Russella odgovornim za »shortcomings«¹ junačnog Palmerstona. Kao što su onda pilovci^[11], tako su sada rase-
lovci njega sprečili u »uzmahu« njegove »slobodne duše«^[167]. On ima ove tegove okačene o sebe ne da bi, kao švarcvaldski satovi, mogao da radi, nego da bi mogao pogrešno da otkucava.

Iz konvencionalne prividne borbe sve klike Donjeg doma izišle su oštećene. *Pilovci* su konačno priznali da su dosada bili oficiri bez vojske. Napustili su pretenzije za obrazovanje sopstvene frakcije i otvoreno se priključili Mančesterskoj školi^[45]. Oni kojima je bilo povereno vođenje armija i mornarice za vreme prve godine rata, ispovedanjem vere u večiti mir proglasili su sebe, na glupav način, *izdajnicima* unutar koalicije, i to na radosno iščuđavanje Palmerstona i Russella. Oni su oduzeli sebi svaku mogućnost da delaju.

Mančesterska škola zaista hoće mir kako bi mogla da vodi industrijski rat, i u inostranstvu i u zemlji. Ona hoće vladavinu engleske buržoazije na svetskom tržištu gde se treba boriti samo njenim oružjem — pamučnim balama, i njenu vladavinu u Engleskoj, gde aristokrata, kao nepotreban za modernu proizvodnju, treba da bude uklonjen, a proleter, kao golo oruđe ove proizvodnje da bude podjarmljen, ali gde ona sama, kao rukovodilac proizvodnje, treba da upravlja i državom i da prisvoji državne položaje. A sada Cobden žigoše jednog sveštenika, doktora Griffitha, zato što je na javnom mitingu proglasio Dom lordova nepotrebnim. I Bright plače nad sudbinom *kraljevske* dece koju će propast izazvana ratom naterati da peru svoje sopstvene košulje. Obojica žigošu narodnu agitaciju. To li su ti heroji Anti-Corn-Law League^[137], koji su, izneseni u visine na valovima narodne agitacije, žigosali »varvarski sjaj Krune« — lordove, zemljoposedičku aristokratiju itd., kao »nepotrebne troškove proizvodnje? Sva njihova poenta sastojala se u borbi protiv aristokratije, ne isključujući propoved za mir. A sada ocrnjuju mase pred aristokratijom! Et propter vitam vivendi perdere causas². Mančesterska škola odrekla se u ovoj debati razloga za svoje postojanje.

Torijevci su sa svoje strane otkrili u sopstvenom krilu pristalice mira i dokazali da su tradiciju da budu predstavnici engleskog nacionalizma očuvali isto tako malo kao i svoju mržnju prema »Bonapartes«.

Najzad ministarska strana? Nju ništa ne karakteriše bolje nego grčevito hvatanje za jedan predlog koji je Palmerston nedeljama ranije morao da odbaci, od koga je podnosilac hteo da odustane, a koji je Valpole prihvatio u ime torijevaca, Gladstone u ime pristalica mira, Dom u ime »opšte veselosti«.

¹ »nedostatke« — ² Da bi se moglo živeti, lišiti se razloga za život (Juvenal, Satire, VIII, 85).

»The Morning Herald« primio je sledeći dopis iz Finskog zaliva:

«Šesnaest milja od Kronštata, 28. maja, 'Orion' je izvršio izviđanje. On javlja da se ruska eskadra kod Kronštata sastoji od 6 bojnih brodova sposobnih za plovidbu, od isto toliko bojnih brodova gotovo bez opreme, od 13 bojnih brodova koji su, sudeći po izgledu, upotrebljavani u plovnoj bateriji, od 8 velikih parobroda i velikog broja — nije pošlo za rukom da se izbroje — artiljerijskih čamaca. Prilikom jedne posete Bomarsundu zatekli smo sve u onom stanju u kome smo bili ostavili; Rusi nisu ništa učinili da bi ponovo podigli utvrđenja. Nijedan stanovnik se nije mogao videti. Kazne koje su bile izrečene onima koji su prošle godine trgovali sa savezničkim eskadrama učinile su stanovništvo vrlo opreznim.»

Naslov originala:

Die große parlamentarische Debatte

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 267 od 12. juna 1855.

Friedrich Engels

Sevastopolj^[168]

Brodom »Baltik« prispeli su nam zvanični dokumenti o poslednjim događajima u Sevastopolju. Juče smo objavili depeše generala Péliissier-a i lorda Raglana; i sada nastavljamo da otkrivamo činjenice onako kako su utvrđene putem ovih ili onih svedočanstava.

Šestog juna, savezničke baterije sa desnog krila napada opet su otvorile vatru na grad. Ovog puta, međutim, to nije bilo opšte bombardovanje; bila je to kanonada koncentrisana na izvesne tačke s ciljem da se one odmah učutkaju. Spoljna utvrđenja, koja su Rusi podigli 23. februara i 12. marta na ovom odbrambenom frontu, utvrđenja Selenginsk, Volinsk i Kamčatku, dosad su držala opsadnike i njihove baterije na odstojanju. Na zapadnom frontu, savezničkom levom krilu napada, nije bilo takvih spoljnih utvrđenja, i pošto su se u to vreme Francuzi bili učvrstili gotovo na ivici jarka ili skrivenog puta (ako takav put postoji) odbrambenih utvrđenja, nastupanje na toj strani bilo je znatno brže od napredovanja na desnom krilu. Pošto se u opsadnom planu saveznika dva velika sektora odbrambenih linija — grad zapadno od unutrašnje luke¹ i predgrađe Korabeljna na njenoj istočnoj strani — smatraju kao dve odvojene tvrđave koje se moraju napasti istovremeno, napad zdesna morao se izvesti sa većom energijom a spoljna utvrđenja forsirati, kako bi se saveznici na ovoj strani poravnali sa svojim isturenim paralelama na levom krilu napada. Da bi se ovo ostvarilo, morala su se zauzeti pomenuta utvrđenja i neki manji šančevi u kamenolomu koji se oslanja na Mamelon (Kamčatku) sa njegove desne strane. Dakle, posle 36-časovne kanonade, uveče 7. juna, Francuzi su izvršili juriš na utvrđenja Selenginsk i Volinsk preko Kilen-balka i na Mamelon, dok su Britanci napali kamenolom. Posle jednočasovne žestoke borbe saveznici su zauzeli utvrđenja. Zaplenjen je izvestan broj topova i zarobljeno 400 vojnika, među kojima 13 oficira. Gubici na obema stranama bili su veoma teški.

¹ Južnog zaliva

Tako je sada na ovoj strani sve gotovo u istom stanju kao i pre 22. februara. Od utvrđenja koja su saveznicima osvojili najvažnije je Mamelon (Rusi ga zovu utvrđenje Kamčatka). Njegova izgradnja počela je 12. marta a završena je tokom sledećih dana. Već tada smo ukazali na veliki značaj ovog utvrđenja i na važnu ulogu koju bi ono moglo odigrati u ovom sukobu¹⁶⁹). Događaji su u potpunosti potvrdili naša gledišta. Ovo na brzinu izgrađeno poljsko utvrđenje zadržalo je napredovanje opsadnika na polovini čitave linije napada — 88 dana, a to je dvaput duže vreme od onoga za koje se pri običnim opsadama smatra da je više nego dovoljno da se zauzme jedna prilično velika tvrđava. Sada ćemo objasniti ovu začuđujuću pojavu, koja u istoriji opsada ima samo dva primera: jedan je odbrana Colberga, 1807, od strane Prusa; a drugi odbrana Danciga od strane Francuza 1813 - 1814.

Povećanjem brojnosti armija na bojnopolju, stara i većinom mala utvrđenja iz vremena Vaubana izgubila su svoj značaj. Kraj njih su bezbedno prolazile pobedničke vojske, i jedva da su ih zapažali njihovi leteći korpusi, sve dok ne bi pristigle armijske rezerve i naše vremena da ih zauzmu. Ali kada bi ove velike armije na svom maršu naletele na velike tvrđave, one bi uvek bile zaustavljene. Takav je bio slučaj sa Napoleonom kod Mantove 1797, i kod Danciga 1807. Razlog je očigledan. Kada je jedna armija od 150 000 ljudi nadirala u neprijateljsku zemlju, beznačajne tvrđavice u pozadini nisu predstavljale nikakvu opasnost: svi njihovi garnizoni uzeti zajedno nisu bili dovoljno jaki da se odupru pojačanjima i rezervama koji su bili upućivani iz depoa da bi održavali aktivnu armiju u punoj snazi. Sem toga, takvi mali garnizoni nisu mogli da odvoje nijednu jedinicu za krstarenje bojištem i uništavanje komunikacija neprijateljske armije. Ali kada se sa garnizonom od 15 000 do 25 000 ljudi naišlo na dobro utvrđenu tvrđavu, stvar je izgledala drukčije. Takva tvrđava bila je težište odbrane za celu provinciju; ona je mogla da u bilo kom pravcu i na znatnu udaljenost uputi jake delove trupa sposobnih da deluju na bojištu i da se uvek, u slučaju nadmoćnog napada, bezbedno povuku u tvrđavu. Motriti na jednu takvu tvrđavu bilo je gotovo isto toliko teško koliko i zauzeti je; zato se ona morala odmah zauzeti.

Sada su stare tvrđave tipa Vauban i Cormontaigne, sva svoja sredstva odbrane koncentrisale oko glavnog bedema i glavnog jarka. Sva njihova utvrđenja, u obliku klešta, polumeseca, contre-quards¹ i tvrđavski reduti, bila su tako nagomilana da su, u stvari, obrazovala samo jednu odbrambenu liniju koja, kada se u nju jednom prodre, biva probijena već za nekoliko dana; i čim se izvrši proboj kroz ovu odbranu, pada i sama tvrđava. Očigledno je da je ovakav sistem sasvim neprikladan za velike tvrđave koje jedine mogu da zaustave nadiranje

¹ protivbedemi, zaštitni bedemi

velikih invazivnih armija; on bi značio žrtvovanje garnizona; kad se izvrši proboj, tvrđava se ne može više braniti. Moralo se pribeci jednom drugom sistemu — sistemu isturenih utvrđenja. Francuski general Montalembert, učitelj Carnot-a, bio je prvi koji se, uprkos predrasudama svoje profesije, smelo zalagao za izdvojena utvrđenja; ali metod izgradnje velikih tvrđava sa izdvojenim utvrđenjima, u cilju obrazovanja punog odbrambenog sistema, razrađen je do svog sadašnjeg savršenstva u Nemačkoj, posebno zahvaljujući pruskom generalu Asteru. Izvanredna odbrambena utvrđenja Kelna, Koblenca, Pozena, Kenigzberga, i delimično Majnca, njegovo su delo, i ona označavaju novu eru u istoriji fortifikacije. Francuzi su najzad priznali potrebu prelaska na taj sistem i izgradili odbrambena utvrđenja Pariza sa izdvojenim utvrđama, koje su bile planirane i izvedene u prvoklasnom stilu.

Sistem izdvojenih utvrđenja odmah je zahtevao i nov način odbrane. Garnizoni velikih tvrđava morali su se toliko pojačati da nije bilo potrebe da se pruža samo pasivna odbrana, sve dok neprijatelj, u nadiranju ka poljskom grudobranu, ne dođe na odstojanje koje omogućuje ispade iz tvrđave. Garnizon od 20 000 ili 25 000 ljudi bio je dovoljno snažan za napad na neprijatelja na njegovom vlastitom tlu. Tvrđava i prostor oko nje, ukoliko su bili branjeni izdvojenim utvrđenjima, pretvarali su se u ušančeni logor ili bazu za borbene operacije garnizona, koji se i sam preobrazio u malu armiju. Dosad pasivna odbrana postala je aktivna; dobila je ofanzivno obeležje. To se pokazalo toliko potrebnim da je pruski garnizon od oko 20 000 ljudi, kada su Francuzi opsedali Dancig 1807, izgradio ista takva izdvojena utvrđenja, kakva ranije nisu postojala, ali za koja se odmah našlo da su potrebna kao pomoćna sredstva ovog velikog garnizona za uspešnu odbranu tvrđave. Kada su Francuzi branili Dancig (1813-1814) od saveznika, primenili su isti princip sa još većim uspehom.

Opsada, koja je od Vaubana uvek bila kratkotrajna operacija i koja se gotovo uvek završavala u roku od nekoliko dana, sem ako se tok stvari ne prekine spolja — opsada danas postaje operacija koja zavisi od mnogih okolnosti kao i rat na bojnopolju. Artiljerija na bedemima najednom je dobila sekundaran značaj; poljska artiljerija gotovo da je postala važnija od nje čak i u odbrani tvrđave. Svoje znanje inženjerac više nije upotrebljavao samo da popravi štetu nanesenu za vreme opsade; on je morao, kao na bojnopolju, da ispred samih utvrđenja odabere i utvrdi položaje; rov s rovom da poveže; s boka da se postavi prema neprijateljskim utvrđenjima svojim protivutvrđenjima; da iznenada promeni front odbrane i tako prisili neprijatelja da promeni svoj front napada. Pešadija je postala glavni stub u opsadnom ratu kao i na bojnopolju, a konjica je postala vrlo potreban sastavni deo gotovo svakog garnizona. Više nikako nije bilo moguće da se utvrdi koliko će trajati opsada, i pravila Vaubana za napad na neko mesto, koja su uglavnom tačna ukoliko se odnose na detalje ar-

tiljerijskog napada, ni u kojem slučaju nisu se mogla primeniti na *ensemble* opsade.

Rusi kod Sevastopolja nisu imali vremena da grade izdvojena utvrđenja. Bili su prisiljeni da se posluže starim metodom utvrđivanja nekog mesta. Oni su kao prvo utvrđenje podizali glavni bedem; to je zaista i bila najvažnija stvar. Iza ovog bedema podizali su drugu i treću odbrambenu liniju, a sve vreme su učvršćivali prvu. Zatim, pošto su sve više osećali svoju nadmoć, čak i na izvesnoj udaljenosti od glavnog bedema, oni su krenuli napred, izgradili utvrđenja Selinginsk i Volinsk, i najzad utvrđenje Mamelon, kao i dugi niz streljačkih rovova, dok su na zapadnom frontu, gde se nalazila glavnina francuskih trupa, mogli da podignu samo nekoliko lineta uza sam glavni jarak, kao i niz streljačkih rovova ne mnogo odmaknutih. Tako je, od trenutka kada su Rusi utvrdili Mamelon, istočni front bio relativno bezbedan; dok su na zapadnom frontu, gde nije bilo takvih zaštitnih spoljnih utvrđenja, opsadnici postepeno napredovali sve do same ivice glavnog jarka. Da bi se na desnom krilu napada primakli dominirajućem i odlučujućem položaju bastiona Malahov, opsadnici su morali najpre da zauzmu Mamelon; ali su Mamelon, koji je štiti Malahov, branila sva utvrđenja u njegovoj vlastitoj pozadini; a kako su ga ona branila, videlo se po drugom bombardovanju kada se Canrobert nije usudio da ga ozbiljno napadne. Čak i sada ne može biti sumnje u to da bi pri osvajanju ovog utvrđenja Francuzi pretrpeli vrlo velike gubitke.

Ponovno otvaranje vatre od strane saveznika i energija sa kojom general Pélissier, ne obazirući se na živote svojih vojnika, koristi svaku pogodnu priliku da se primakne utvrđenjima, praćeni su potpunim zastojem operacija na Čornoj. Ovakav postupak daje nam istovremeno uvid u karakter Pélissier-a, potvrđujući njegovu raniju upornost, tvrdoglavost i lakomisenost. Dva su mu načina stajala na raspolaganju; da započne borbu, da isto tako obuhvati Sevastopolj sa severne strane, a zatim da obnovi opsadu sa udvostručenom energijom i uz četvorostruku šansu na brz uspeh, ili da nastavi krivim putem kojim je išao poslednjih osam meseci; da se uporno zakači za južnu stranu, da razmrska svaki kamen i da Ruse istera iz tvrđave koju, iako napuštenu, ipak ne može da zauzme svojim trupama zbog baterija na severnoj strani.

Nema nijednog razboritog vojnika u obe hemisfere koji, saznajući za Pélissier-ovo naimenovanje za komandanta i za velika pojačanja koja su dobili saveznici, nije očekivao da će on smesta preduzeti prvi korak. Ili još preciznije — kada je Omer-paša sa 25 000 Turaka ušao u Balaklavu, nije postojala sumnja u to da su saveznici dovoljno jaki da nastave opsadu, pošalju u Kerč 15 000 ljudi i da još uvek u borbu bace više ljudi nego što bi Rusi mogli da im suprotstave. Zašto oni to nisu učinili? Zar još uvek nemaju prevoznih sredstava? Zar nemaju poverenja u svoju sposobnost da nastave rat na Krimu? Mi to ne

znamo. Ali sigurno je ovo: sem ako Pélissier nema *vrlo jake* razloge da se uzdrži od započinjanja borbi, on iz puke tvrdoglavosti i samovolje ide krajnje pogrešnim putem; jer sa istim onim gubicima kojima stalno izlaže svoju armiju prilikom juriša, on bi na bojnopolju mogao da postigne neuporedivo veće i odlučujuće rezultate. Zauzeti južnu stranu bez prethodnog opkoljavanja severne strane koja južnom potpuno dominira,¹ znači do kraja prkositi svim pravilima vođenja rata; i ako Pélissier tako nastavi, on još može uništiti veliku armiju kojom komanduje.

Mi ćemo, ipak, svaku neizvesnu okolnost izložiti u prilog novom zapovedniku. Možda su borbe na levom krilu bile neizbežne i izazvane kontra-približnicama Rusa. Možda je bilo potrebno da se Rusi sateraju u granice svojih prvobitnih odbrambenih linija — da bi se posle, sa nekoliko teških, neodoljivih udara uverili u nadmoćnost opsadnika — pre no što se ovi usude da svoju armiju razdvoje na opsadni i operativni korpus. Ali čak ako i ovo dopustimo, moramo reći da se stiglo do krajnje dozvoljene granice, i da bi svaki dalji ozbiljan napad na tvrđavu predstavljao očiglednu grešku, sem ako se snaga ruske armije ne bi prethodno iskušala na bojnopolju u borbi sa svim snagama koje se mogu staviti na raspolaganje u tu svrhu.

Naslov originala:
Sevastopol

Napisano oko 12. juna 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik
u listu »New-York Daily Tribune»
br. 4429 od 29. juna 1855.

Prevod s engleskog

---

¹ U listu »Neue Oder-Zeitung» br. 273 od 15. juna 1855. tekst se ovako nastavlja i članak završava: »predstavlja neshvatljiv postupak. Pélissier-u je možda nedostajalo prevoznih sredstava za operacije na otvorenom. Ili su kontra-približnice Rusa učinile neophodnim da se oni odbace na svoje prvobitne linije i da se *pre* preduzimanja bojnih operacija ispita nadmoć opsadnika. Ali, u svakom slučaju, sa oduzimanjem Malahova prestaje da postoji poslednji razlog. Bude li Pélissier *do*-voljno zadržat pa *produži* ozbiljne napade na glavne delove mesta, umesto da svim raspoloživim snagama na bojnopolju slomi snagu ruske armije, *propast armije pod njegovom komandom uopšte nije neverovatna*, utoliko pre što je mesto na kome je opsednuta tolika masa ljudi samo jedna porta u kojoj će letnja vrućina ponovo izazvati širenje smrada truleži.

Friedrich Engels

Napoleonovi ratni planovi

Francuska vlada smatrala je umesnim da na stupcima pariskog lista »Le Constitutionnel«^[170] dá svetu još jedan nagoveštaj u pogledu načina na koji treba nastaviti rat u sledećih nekoliko meseci. Ovi izveštaji sada postaju ne samo pomodni, nego čak i povremeni, i mada obično protivreče jedan drugom, oni pod ovakvim okolnostima daju dosta dobru predstavu o tome kakve se povoljne mogućnosti pružaju francuskoj vladi. Sve u svemu, oni čine zbirku svih mogućih ratnih planova Louis-a Bonaparte protiv Rusije. Kao takvi oni zaslužuju izvesnu pažnju, jer je sa njima povezana sudbina Drugog carstva i mogućnost francuskog nacionalnog preporoda.

Čini se, dakle, da neće biti »grande guerre«¹ sa 500 000 Austrijanaca i 100 000 Francuza na Visli i Dnjepru. Niti će biti opšteg ustanka onih »potlačenih nacionalnih manjina« koje stalno upiru oči u Zapad. Mađarske, italijanske, poljske armije neće se pojaviti na magični zov čoveka koji je srušio Rimsku Republiku^[171]. Sve to pripada prošlosti. Austrija je izvršila svoju obavezu prema Zapadu. To isto je učinila i Pruska. I ceo svet. Svako je zadovoljan svakim. Ovaj rat uopšte nije veliki rat. Nije mu suđeno da obnovi slavu starih bitaka Francuza protiv Rusa, iako Pólistier kaže suprotno u jednoj od svojih depeša. Francuske trupe nisu poslate na Krim da poberu plodove slave; one su tamo prosto zato da vrše dužnost policajaca. Pitanje koje traži rešenje samo je lokalnog značaja: suprematija nad Crnim morem — i ona će biti uspostavljena u datom prostoru. Dati ovom ratu ma koje druge veće dimenzije bila bi ludost. Saveznici će »sa puno poštovanja ali odlučno« osujetiti svaki pokušaj Rusa da pruže otpor na Crnom moru i na njegovim obalama; i kada oni to ostvare, onda će, prirodno, oni ili Rusija, ili obe strane zaključiti mir.

Na taj način odbačena je još jedna samoobmana bonapartista. Snovi o Rajni kao granici Francuske, o osvajanju Belgije i Savoje

¹ »velikog rata«

raspršili su se, i na njihovo mesto je došla trezvena neobičajena umerenost. Mi se ne borimo da vratimo Francuskoj položaj koji joj pripada u Evropi. Daleko od toga. Čak se ne borimo ni za civilizaciju, kao što smo govorili pre kratkog vremena. Odveć smo skromni da pretendujemo na nešto tako veliko. Ono za šta se borimo nije ništa drugo do interpretacija treće tačke bečke povelje! Takvim se sada jezikom služi njegovo carsko veličanstvo Napoleon III, po milosti vojske i trpeljivosti Evrope, car Francuza.

I na šta sve ovo izlazi? Kažu nam da se rat nastavlja u čisto lokalne svrhe, i uspešno se može završiti čisto lokalnim sredstvima. Treba samo uzeti iz ruku Rusa vlast nad Crnim morem, i cilj će biti ostvaren. Čim postanete gospodari Crnog mora i njegovih obala, držite čvrsto to što imate, i Rusija će se ubrzo predati. To je najnoviji od mnogih planova rata koji su izašli iz glavnog štaba u Parizu. Mi ćemo ga razmotriti malo pobliže.

Uzećemo stvari kako sada stoje. Od Carigrada do Dunava na jednoj strani, i idući oko čerkeskom obalom, Anapa, Kerč, Bala-klava, do Evpatorije, čitava obala je oteta od Rusa. Kafa i Sevastopolj su jedine tačke koje se još drže, prva u teškom položaju, druga tako postavljena da se mora napustiti čim se ozbiljno ugrozi. Osim toga, saveznička flota obasipa vatrom Azovsko more; njeni laki brodovi stigli su čak do Taganroga, i napali su svako važno mesto. Može se reći da nijedan komad obale nije ostao u ruskim rukama, izuzev predela od Perekopa do Dunava, što je otprilike petnaesti deo njihovih poseda na toj obali. Čak ćemo pretpostaviti da su Kafa i Sevastopolj pali, i da je Krim u rukama saveznika. Šta onda? Da Rusija u takvoj situaciji neće zaključiti mir, to je ona već glasno obznanila. Bila bi luda kad bi to učinila. To bi značilo odustati od bitke pošto su vam prethodnice odbačene baš u trenutku kada je pristizala vaša glavnina. Šta onda saveznici mogu da učine, pošto su uz ogromnu cenu osigurali ove prednosti?

Oni mogu, kažu nam, da razore Odesu, Herson, Nikolajev; čak mogu da iskrcaju jaku armiju u Odesu, da se tamo utvrde i da se održe protiv bilo kojeg broja Rusa i dejstvuju zavisno od okolnosti. Uz to oni mogu da odvoje trupe i pošalju ih na Kavkaz i da unište gotovo celu rusku armiju koja pod zapovedništvom generala Muravjova brani Gruziju i druge zakavkasko zemlje. Uzmimo da će se sve ovo ostvariti; i opet pitamo, šta onda ako Rusija odbije da sklopi mir pod takvim okolnostima, što će ona sigurno i učiniti? Ne sme se zaboraviti da Rusija nije u istom položaju kao Francuska ili Engleska. Engleska može sebi dozvoliti da zaključí bedan mir. U stvari, čim Johnu Bullu budu dodijala uzbuđenja i ratni nameti, jedva će čekati da se izvuče iz gužve i da svoje drage saveznike prepusti same sebi. Prava snaga Engleske i izvor te snage ne leže tačno u tom pravcu. I Louis Bonaparte može se takođe naći u položaju kada će za njega biti povoljniji nedoličan mir nego rat do istrebljenja; jer ne

sme se zaboraviti da u beznadežnom položaju jedan takav pustolov šansu da svoju vlast produži za još šest meseci pretpostavlja svim drugim obzirima. U presudnom trenutku sigurno je da će Turska i Sardinija biti prepuštene svojim vlastitim skromnim mogućnostima. Bar toliko je poznato. Ali Rusija *ne može* zaključiti mir (kao što nije mogao ni stari Rim) dok je neprijatelj na njenoj teritoriji. Za poslednjih sto pedeset godina Rusija nikada nije sklopila mir kojim je gubila neku svoju teritoriju. Čak joj je Tilzit povećao teritoriju, a tilzitski mir⁽¹⁷²⁾ bio je zaključen pre no što je ijedan Francuz stupio nogom na rusko tle. Zaključiti mir dok ruskom zemljom nadire velika armija, mir koji podrazumeva žrtvovanje teritorije, ili bar ograničavanje carevog suvereniteta u njegovim vlastitim oblastima, značilo bi istovremeno raskrstiti sa tradicijom dugom jedno i po stoleće. Takav korak ne bi se mogao očekivati od jednog cara koji je tek zaseo na presto, koji je nov za narod, i nad kojim brižno bdi jedna moćna nacionalna partija. Takav mir ne bi mogao biti zaključen sve dok ne bi bile preduzete akcije svih ofanzivnih (i pre svega) *defanzivnih* snaga Rusije. Taj dan će, bez sumnje, doći i Rusiji će biti nametnuta potreba da gleda svoja vlastita posla, ali ne od strane neprijatelja kao što su Louis Bonaparte i Palmerston, i to posle mnogo presudnijih borbi nego što je »lokalno«
razaranja koje se vrši na njenim crnomorskim posedima. Ali pretpostavimo da je Krim osvojen i zaposednut sa 50 000 savezničkih vojnika — Kavkaz i sve južno od njega očišćeno od ruskih trupa, da jedna saveznička armija drži Ruse u šahu na Kubanu i Tereku — Odesa zauzeta i pretvorena u utvrđen logor u kome se nalazi, recimo, 100 000 anglo-francuskih vojnika; Nikolajev, Herson, Izmail razoreni ili okupirani od strane saveznika. Čak ćemo pretpostaviti da se osim ovih »lokalnih«
podviga nešto važno odigralo na Baltiku, mada je, prema informacijama koje nam stoje na raspolaganju, teško reći šta bi to moglo biti. Šta onda? Hoće li se saveznici ograničiti na to da drže svoje položaje i iscrpljuju Ruse? Njihovi vojnici na Krimu i Kavkazu umiraće od bolesti brže no što mogu biti zamenjeni. Njihovu glavninu, recimo kod Odese, moraće da snabdeva flota, jer oblast na stotine milja oko Odese ništa ne proizvodi. Ruska armija, sa kozačkom izvidnicom — koja je u ovim stepama spremnija nego igde drugde — uznemiravaće saveznike ma gde se pojavili iz svojih rovova, ako se za to ne može osigurati trajan položaj negde u okolini grada. U ovim uslovima nemoguće je naterati Ruse da prime borbu; njihova velika prednost biće uvek u tome što će moći saveznike da namame u unutrašnjost zemlje. Na svako napredovanje saveznika oni će odgovoriti laganim povlačenjem. Ipak jedna velika armija ne može duže vreme ostati u utvrđenom logoru a da ne bude aktivna. Postepeno širenje nereda i demoralizacije nateralo bi saveznike da preduzmu nekakav energičan korak. Pa i bolesti bi učinile da za njih tlo postane vruće. Jednom rečju, zauzeti glavne tačke na obali i tamo čekati trenutak kada Rusija nađe za potrebno da kapitulira — to je zamisao koja

se nikada neće ostvariti. Verovatnoća je tri prema jedan da će najpre saveznicima dojaditi, i da će uskoro na stotine hiljada grobova njihovih vojnika prekrivati obale Crnog mora.

To bi takođe bila i vojnička greška. Da bi se ovladalo obalom, nije dovoljno zauzeti njene glavne tačke. Samo posedovanje unutrašnjosti zemlje osigurava ovladavanje obalom. Kao što smo videli, sama okolnost što su se utvrdili na obali južne Rusije naterala je saveznike da marširaju u unutrašnjost. I sad ovde nastaju teškoće. Sve do granica gubernija Podolije, Kijeva, Poltave, Harkova, predeo predstavlja jednu gotovo neobrađenu ravnicu, sa vrlo malo vode, ravnicu na kojoj ne raste ništa drugo sem trave, pa čak ni nje nema posle letnjih pripeka. Pretpostavimo da Odesa, Nikolajev, Herson budu zauzeti kao operacijske baze, gde bi onda bio cilj na koji bi saveznici mogli da uprave svoje snage? Gradova ima malo i daleko su jedan od drugoga, i nijedan nije od takvog značaja da bi mogao, kad se zauzme, da dá presudan značaj operaciji. Sve do Moskve nema nijedne tačke koja je presudna, a Moskva je udaljena 700 milja! Za marš na Moskvu bilo bi potrebno pet stotina hiljada ljudi, ali odakle da stignu? Svakako da je slučaj takav da na ovaj način »lokalni« rat nikad ne može dovesti do nekog odlučujućeg ishoda; i mi čikamo Louis-a Bonapartu da pored svoje bujne strategijske mašte nađe i neki drugi način.

Sve ovo, međutim, pretpostavlja ne samo striktnu neutralnost nego i moralnu podršku Austrije. A na čijoj je strani ta sila u sadašnjem trenutku? Austrija i Pruska su izjavile da će nadiranje ruske armije na Balkan, 1854, smatrati kao *casus belli* protiv Rusije^[173]. Gde je garantija da oni 1856. neće smatrati francusko nadiranje na Moskvu ili čak na Harkov kao uzrok rata protiv zapadnih sila? Ne smemo zaboraviti da će svaka armija koja nadire od Crnog mora u unutrašnjost Rusije izložiti svoje krilo Austriji, baš kao i ruska armija koja od Dunava nadire u Tursku; i, stoga, na datoj udaljenosti njene komunikacije sa operacijskom bazom, tako reći sa njenom samom egzistencijom, zavise od milosti Austrije. Da bi se Austrija umirila, bar privremeno, moraće se potkupiti na taj način što će se Besarabija predati njenim trupama. Kada već bude izbila na Dnjeper, njena armija će potpuno gospodariti Odesom, baš kao da su Austrijanci zaposeli grad. I da li bi u ovakvim uslovima saveznička armija mogla da se usudi na jalov lov na unutrašnjosti zemlje? Besmislica! Ali ova besmislica, da se podsetimo, jeste logička posledica najnovijeg plana »lokalnog rata« Louis-a Bonaparte.

Prvi plan za vojni pohod bio je »grande guerre« u savezu sa Austrijancima. On bi francusku armiju stavio u istu brojčanu podređenost i faktičku zavisnost u odnosu na austrijsku armiju kao što je sada slučaj sa engleskom armijom u odnosu na francusku. On bi Rusiji dao revolucionarnu inicijativu. Louis Bonaparte nije mogao da učini ni jedno ni drugo. Austrija ga je odbacila i plan je propao. Drugi plan je bio »rat nacionalnih manjina«. Ovaj bi digao buru među Nem-

cima, Italijanima, Mađarima, s jedne strane, i ustanak Slovena, s druge, što bi odmah imalo uticaja na Francusku i, za vreme kraće no što je bilo potrebno da se podigne, Lower Empire^[174] Louis-a Bonaparte bi se srušilo. Lažni »gvozdeni čovek«, koji se izdaje za Napoleona, ustuknuo je. Treći i najskromniji plan od svih jeste »lokalni rat za lokalne ciljeve«. Odmah pada u oči njegova apsurdnost. Opet smo primorani da upitamo: Šta onda? Uostalom, mnogo mu je lakše postati car Francuza, pri čemu sve okolnosti idu tome naruku, nego da deluje kao takav, iako se njegovo veličanstvo, posle dugog studiranja pred ogledalom, savršeno upoznalo sa teatarskom stranom tog posla.

Naslov originala:

Napoleon's War Plans

Napisano oko 15. juna 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

»New-York Daily Tribune«

br. 4431 od 2. jula 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Napierova pisma — Roebuckov komitet

London, 15. juna. Ser *Charles Napier* započinje seriju napisa o baltičkoj floti sledećim brojem 1^[175]:

«Postavlja se pitanje zašto naša eskadra u Baltičkom moru nije učinila ništa vredno spominjanja, a ni ove godine verovatno opet neće ništa učiniti? Na to pitanje lako se daje odgovor, naime ovaj: *zato što* ser James Graham nije mario za planove koje sam mu poslao prošle godine, i o kojima, kako se izgovarao, ne zna ništa; dalje, *zato što* je admiralitet odbio da pokloni pažnju planovima koje sam mu poslao prošlog septembra. Da je admiral Dundas bio naoružan spravama na koje sam ukazivao, sada bi Sveaborg već mogao biti bombardovan i verovatno razoren. Umesto da učine to, oni su utracili otprilike jedan milion na gvozdene, leteće baterije, koje plove samo teškom mukom i koje se, kad budu poslate u Baltičko more, verovatno nikada neće vratiti; i to je učinjeno pošto je kod Portsmauta pružen dokaz da bi ih granata od 68 funti uništila na rastojanju od 400 jardi, dok svako zna da one na udaljenosti od 800 jardi ne mogu oštetiti granitne bedeme. Da je isti taj novac uložen u brodove sa kratkim topovima, onda bi bilo opravdano da se nešto očekuje; ili da je bar polovina tog novca upotrebljena za izvođenje planova lorda Dundonalda, koje mi je on izneo, to ne sumnjam da bi oni doveli do uspeha kako u Baltičkom tako i u Crnom moru. Moje vreme će doći, i to ubrzo, kad ću biti u stanju da raskrinkam celo ponašanje ser Jamesa Grahama prema meni. Gospodin Duncombe je dokazao« (slučaj Bandiera^[268]) «da je on otvarao privatna pisma. On je pokušao da ljagu za smrt sirotog kapetana Christie-a baci na gospodina Layarda, a ja sam ga optužio da je izokrenuo sadržinu mojih pisama. Sprečavaju me da izvedem dokaz pod izgovorom da bi objavljivanjem neprijatelj došao do informacija. Ovaj izgovor ubrzo će nestati i zemlja treba da sazna koja sredstva upotrebljava uvaženi baronet da bi naveo admirala Berkeleyja i admirala Richardsa na potpisivanje instrukcija koje bi, kad bi bile sprovedene, dovele do propasti kraljevske flote. Zemlja treba da se upozna sa tim da li prvi lord admiraliteta ima tu vlast da privatna pisma jednog oficira preokrene u javnu stvar i da ga onda spreči da to isto učini sa pismima prvog lorda. Ser *Ch. Napier*.»

Roebuckov komitet sastao se juče ponovo, 49. put, da bi došao

do nekog zaključka o kome bi bio podnet izveštaj Donjem domu. Posle četvoročasovne debate njegovi članovi su uspeli da usaglase svoja gledišta isto tako malo kao i na prethodnim sednicama. Ponovo su odložili sednicu do ponedeljka u »nadi« da će konačno moći da objave kraj svojoj proceduri.

»Udruženje za administrativnu reformu^[140] održalo je juče veliki miting u pozorištu Drury-Lane; ali, da se dobro razumemo, ne *javni*, nego *tiket-miting*, miting na koji su imali pristupa samo oni kojima su bile podarene ulaznice. Gospoda je, dakle, bila neuznemiravana »au sein de leur famille«¹. Prema opštem priznanju, oni su se okupili da bi dali oduška »javnom mnenju«. Ali da bi javno mnenje zaštitili od promaje spolja, na ulazima Drury-Lane-a bilo je postavljeno pola čete policajaca. Kako delikatno organizovano javno mnenje koje se samo pod zaštitom policajaca i ulaznica usuđuje da bude javno! Taj miting bio je pre svega demonstracija u korist Layarda koji večeras konačno donosi u Donji dom svoj predlog za reformu.

Na jednom javnom mitingu, održanom prekuče u Njukastlu na Tajni, David Urquhart žigosao je »izdajničku vladu i slaboumni parlament«.

O mitinzima koje sada pripremaju čartisti po pokrajinama — drugi put.^[176]

Dok je tako sa raznih strana i sa raznih stanovišta kritikovano postojeće stanje, *princ Albert* je ugrabio priliku da na jednoj gozbi u *Trinity-House*^[177] izloži stav *dvora* prema opštem previranju. On takođe ima recept opšteg leka za krizu. Taj recept glasi: »*Patriotsko, samopregorno poverenje u kabinet!*« Samo despotizam kabineta, smatra princ Albert, može osposobiti ustavnu Englesku da Rusiji uzvratii dvostrukom snagom i da vodi rat sa severnjačkim despotizmom. Razlike između Engleske i Rusije, koje je on istakao, nisu bile ni uverljive ni uspele. Na primer: Kraljica nema moći da regrutuje trupe, niti ima bilo kakve trupe na raspolaganju, osim onih u kojima se služba obavlja dobrovoljno. Albert zaboravlja da kraljica ima na raspolaganju oko 30 miliona funti sterlinga za *kupovinu* trupa. Otkad je to *prinudni rad* produktivniji od *najamnog rada*? Šta bi se reklo za jednog fabrikanta iz Mančestera koji bi se žalio na konkurenciju fabrikanta iz Moskve zato što on sam ima na raspolaganju samo one radnike koji su dobrovoljno ponudili svoje usluge! Umesto da podvuče da car Rusije jasno i određeno sa predikaonice objavljuje svome narodu svrhu svoga »svetog« rata, dok Engleska već dve godine vodi jedan rat za koji premijer-ministar u parlamentu priznaje »da niko ne može naznačiti njegov *motiv*«, — princ Albert se žali što

»Kraljičina vlada ne može da se lati *nikakve mere* za nastavljanje rata pre nego što se prethodno o njoj ne izjasni u parlamentu«!

¹ »u krilu svoje porodice«

Kao da Roebuckov komitet nije postavljen tek *pošto* su bile žrtvovane dve trećine engleske armije! Kao da se o bečkoj konferenciji⁽¹⁷⁾ nije raspravljalo tek *pošto* je ona završena! Faktički u parlamentu nije dato ni jedno jedino izjašnjenje ni o jednoj jedinjoj meri u vezi s ratom, osim Russellove bučne i neisprovocirane objave ekspedicije na Sevastopolj, što je očigledno imalo za cilj da se dá blagovremeno upozorenje petrogradskom kabinetu! A kad se raspravljalo o blokadi, to se nije dogodilo zato što je vlada preduzimala ovu meru, nego zato što ju je proklamovala ne preduzimajući je. Umesto da se princ Albert žali što je Kruna putem parlamentarnih spletki bila prinuđena da dopusti da joj se u ratu protiv Rusije natovari diktatura jednog, prema opštem priznanju, rusofilskog i, što je opšte poznato, antiratnog kabineta, on se, naprotiv, žali što kraljicu jedno nepovoljno glasanje u parlamentu »primorava da otpusti svoje poverljive sluge«. Umesto da se s pravom žali što greške, slabosti, niskosti, koje bi ruske generale, ministre i diplomate učinile zrelim za Sibir, u Engleskoj povlače za sobom najviše nekoliko ravnodušnih brbljarija u štampi i u parlamentu, — princ Albert se, obrnuto, žali što se

»ne može napraviti nikakav pogrešan potez, što ne može postojati nikakav nedostatak, nikakva slabost, koja smesta ne bi bila žigosana, ponekad čak i sa preterivanjem, sa nekom vrstom bolesnog zadovoljenja«.

Ove bolesno razdražene izlive srca plasirao je princ Albert u zdravici svom dugogodišnjem protivniku lordu Palmerstonu. Ali Palmerston se razume u velikodušnost. Smesta je iskoristio pogrešan stav koji je princ zauzeo da bi se pred njim počeo busati u grudi i glasno uveravati u svečanom tonu: »Primoran sam da izjavim da nam je engleski narod pružio najvelikodušniju podršku.« On je otišao i dalje. Izjavio je upravo da uživa »poverenje« engleskog naroda. Odbacio je prinčeve nametljive opomene upućene narodu. Udvarao se narodu, pošto se princ udvarao njemu. Čak je smatrao da nije vredno truda da u odgovoru uputi kompliment Kruni. Princ Albert je hteo da se nametne kao zaštitnik vlade, pa je stoga proklamovao »nezavisnost« kabineta od parlamenta i naroda; Palmerston odgovara konstatujući »zavisnost« Krune od kabineta.

Naslov originala:

Briefe von Napier — Roebucks Komitee

Prvi put objavljene u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 277 od 18. juna 1855

Karl Marx / Friedrich Engels

Prilog debati o Layardovom predlogu — Rat na Krimu

London, 16. juna. Debata o Layardovom predlogu nije juče dovedena do kraja, već je odložena za ponedjeljak. Tako ćemo za neko vreme odložiti opisivanje njenog karaktera.

Jedan incident na sednici Donjeg doma zaslužuje da se pomene. Za vreme rasprave o bečkoj konferenciji^[17] Palmerstonu se omaklo da kaže da su pilovci^[11] kao uslov za stupanje u njegov kabinet postavili utvrđivanje izvesnih uslova za mir. Baš te uslove Russell je branio u Beču. Juče je, dakle, *Otway* zatražio izjašnjenje od Palmerstona o tome da li se on drži uslova mira koji su potekli od pilovaca, dakle od jedne stranke koja priznaje da je delovala u interesu Rusije? Gladstone je ustao i zahtevao da se govornik, koji njega i njegove prijatelje optužuje za *izdaju*, pozove na red. Usledilo je pozivanje na red. Uprkos tome *Otway* je ponovio svoju karakteristiku pilovaca i svoje pitanje Palmerstonu. Palmerston je, kao i obično, odbio da dà bilo kakav odgovor. Naravno, uslovi mira su, rekao je on, zavisili od ratnih događaja. Što se tiče pilovaca, to su se oni posebno s njim pogodili da »izvestan« uslov, koji mora prećutati, ne bude postavljen kao *conditio sine qua non* za mir. U svom odgovoru Palmerstonu Gladstone je sa svoje strane poricao da je ikada razgovarao sa Palmerstonom o uslovima mira. Stvar, veli, možda drukčije stoji s njegovim prijateljem Grahamom. Uostalom, on je protestovao protiv Palmerstonovog sistema u kome se na jednoj strani javlja prividno zvanično uzdržavanje, a na drugoj skriveni nagoveštaj, dvosmislena aluzija i polovično saopštenje. Vlada treba da se izjasni otvoreno ili uopšte da čuti. Ovu lekciju Gladstone je uputio Palmerstonu sa blagoslovenom gorčinom.

Francuska vlada podnela je u listu »*Constitutionnel*« novi *exposé* o vođenju rata u narednim mesecima. Ovi *exposés* sada su postali ne samo moderni, nego i periodični. Iako u dubokoj protivrečnosti sa samim sobom, oni su veoma dragoceni kao otkrivanje »svih mogućih«

ratnih planova Louis-a Bonaparte protiv Rusije. Oni su veoma dragoceni ukoliko dokumentuju iščezavanje jedne bonapartističke iluzije za drugom. Prvi plan bio je »veliki rat« uz pomoć saveza s Austrijom, sa 500 000 Austrijanaca i 100 000 Francuza na Visli i Dnjepru. Taj plan bi upućivao francusku armiju na isti onaj podređeni položaj prema austrijskoj armiji u pogledu broja trupa kakav zauzimaju Englezi na Krimu prema Francuzima. To bi dopustilo Rusiji da preuzme borbenu inicijativu. Austrija je odbila da pregovara. Plan je propao. Drugi plan bio je »rat nacionalnosti«, sveopšte ustajanje »ugnjetenih, čiji su pogledi stalno upereni na Zapad«. On bi izazvao buru među Nemcima, Italijanima i Mađarima, na jednoj strani, i slovenski ustanak, na drugoj. To bi, delujući povratno na Francusku, zapretilo propašću »drugom« carstvu. Lažni »gvozdeni čovek« ustuknuo je uplašeno. Plan je propao. Sada je sve to prošlost. Austrija je izvršila svoju dužnost, Pruska je izvršila svoju dužnost, ceo svet je izvršio svoju dužnost, a Bonaparta je dospao do svog trećeg i najskromnijeg plana. »Lokalni rat radi lokalnih ciljeva«. Francuske trupe na Krimu ne bore se radi slave, one vrše puku policijsku službu. Nerešeno pitanje je čisto lokalnog karaktera: *premoć na Crnom moru*, i treba ga rešiti tu, na licu mesta. Davati ratu šire razmere bila bi ludost. »S puno poštovanja, ali čvrsto« saveznici će suzbiti svaki pokušaj Rusa da se suprotstave na Crnom moru, a onda će oni ili Rusi ili i jedni i drugi sklopiti mir. Od velikih reči nije ostalo ništa, čak ni fraza o civilizaciji, ništa osim bitke za treću tačku bečkog protokola⁽⁸⁾. *Rat jedino radi lokalnog cilja*, primećuje imperatorsko¹ proroštvo, *može se voditi samo lokalnim sredstvima*. Oduzmite Rusima samo njihovu premoć na Crnom moru! U sledećem pismu ukazaćemo na to kako — pošto se Bonaparta spustio sa »velikog rata« na »rat nacionalnosti« i sa »rata nacionalnosti« na »lokalni rat« radi »lokalnog cilja lokalnim sredstvima« — ovaj poslednji rat postaje »apsurdan«.

Naslov originala:

*Zur Debatte über Layards Antrag —
Der Krieg in der Krim*

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 279 od 19. juna 1855.

¹ u »Neue Oder-Zeitung«: imperijalističko

Karl Marx

Zdravica princa Alberta — Novinski žig

London, 18. juna. Sa objavljivanjem govora princa Alberta i Palmerstonovog odgovora bile su povezane neke neobične okolnosti. Govori su bili održani u Trinity-House^[177], u subotu, 9. juna. Sledećeg ponedjeljka dnevni listovi pomenuli su samo uzgred godišnji banket Trinity-bratstva, ne zadržavajući se na zdravici princa Alberta. Tek u sredu, 13. juna, »The Daily News« a u četvrtak, 14. juna, »The Times« doneli su zdravicu i zahvaljivanje za zdravicu. Sada se ispostavlja da je objavljivanje bilo potez lorda Palmerstona, koji misli da na račun čoveka kraljevskog roda koji mu upućuje čestitke izgradi sopstvenu popularnost. Princ Albert sagledava sada na svoju nesreću do čega dovodi »samopožrtvovano poverenje« u plemenitog vikonta, poverenje koje je on tako nametljivo preporučio zemlji. Sledeći izvod iz »Reynolds Weekly Newspaper«^[178] može pokazati kako većina nedeljnih listova tumači zdravicu princa Alberta. Reynoldsov list, da se dobro razumemo, ima tiraž od 2 496 256 primeraka. Posle jedne iscrpnije kritike u tom listu se, pored ostalog, kaže:

»Kraljevski cenzor tvrdi da se svaka slabost, svaki nedostatak žigošu, i to često čak sa preterivanjem, sa nekom vrstom *bolesnog zadovoljenja!* Strpljenje engleskog naroda je poslovično. Slično Isaharu, on se može uporediti sa magarcem koga pritiskaju dva tereta — zelenaštvo i opšti monopol; ali ovaj prekor od strane princa-supruga jeste najdrskija i najubitačnija uvreda koju moraju da podnesu upravo Englezi. *Bolesno zadovoljenje!* To znači da je engleski narod osećao bolesno zadovoljenje pri posmatranju strahovitih patnji kojima su naši herojski vojnici bili izloženi zbog izdaje i aristokratskog slaboumlja; — bolesno zadovoljenje što ga je prevarila Austrija, — bolesno zadovoljenje pri rasipanju 40 000 000 funti sterlinga i pri gubitku 40 000 najboljih ratnika, — bolesno zadovoljenje zbog toga što je izazvano nepoverenje saveznika kome smo tvrdili da ćemo ga tobož pomoći i prezir neprijatelja koga smo hteli da kaznimo! Ali ova optužba nije samo drska i uvredljiva, ona je istovremeno lažna i klevetnička u najvećoj meri. Ma kakve da su greške engleskog naroda, a nebo zna da su one mnogobrojne, Englezi ne nalaze

nikakvo *zadovoljenje* u jadu svojih vojnika i mornara i u nanošenju sramote naciji. Izuzetke svakako čine prinčevi nemačkog porekla, aristokratski izdajnici i njihovi gnusni i odvratni paraziti . . . Mi smo, međutim, voljni da priznamo da je jednom tromom i mesnatom Sibarićaninu i vojniku pod »jorgan-planinom« teško da razume nešto o patnjama i iskušenjima pravih vojnika i mornara . . . U jednoj stvari ipak smo saglasni s kraljevskim ratnikom: *ustavnost* je ogromna sham¹ — jedna sasvim glomazna, murderska, neprilagodljiva i štetna forma vladavine. Ali princ se vara u svojoj pretpostavci da osim despotizma nema nikakve druge alternative. Zamolićemo ga da se priseti da postoji i nešto što se zove republikanizam — alternativa kojoj možda može pribeći ova nacija i u čijem pravcu, kako mi smatramo, teži struja javnog mnjenja, umesto ka neograničenom despotizmu koji priželjkuje militaristički princ.«

Toliko »Reynolds Weekly Newspaper«.

Novi zakon o *ukidanju novinskog žiga* potvrđen je u prošlu nedelju od strane dvora i stupiće na snagu 30. juna. Po njemu, novinski žig obavezan je još samo za primerke koji se *besplatno* šalju preko pošte. Od londonskih dnevnih listova jedini je »The Morning Herald« najavio sniženje svoje cene sa 5 na 4 penija. Nasuprot tome veći broj nedeljnih listova, kao »Lloyd's«^[179], »Reynolds«, »The People's Paper« itd. najavili su sniženje sa 3 na 2 penija. Jedan novi londonski dnevnik, »Courier and Telegraph«, formata lista »The Times«, oglašava se po ceni od 2 penija. Od *novih* nedeljnih listova po 2 penija do sada su izašli u Londonu: »The Pilot« (katolički list); »Illustrated Times« i »Town and Country Paper« mistera *Charlesa Knighta*. Najzad imamo najavljen nedeljni londonski list za 1 peni (pennypaper). Ipak je značajnija revolucija koju je izazvalo ukidanje novinskog žiga u provincijskoj štampi. Samo u Glazgovu pojaviće se 4 nova dnevnika po 1 peni. U Liverpulu i Mančesteru listovi koji su se do sada pojavljivali samo jednom ili dva puta nedeljno pretvoriće se u dnevne listove po 3, 2 i 1 peni. Oslobođenje provincijske štampe od zavisnosti od Londona, decentralizacija žurnalizma, bili su, u stvari, glavni cilj Mančesterske škole^[45] u njenoj žilavoj i dugogodišnjoj borbi protiv novinskog žiga.

Naslov originala:

Prinz Alberts Toast — Zeitungsstempel

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 283 od 21. juna 1855.

¹ podvala

Karl Marx

Čudna politika

U svojoj knjizi *Congrès de Vienne*, Abbé de Pradt s pravom osuđuje taj »plešući« kongres, kako ga je nazvao knez de Ligne, da je položio temelj za rusku suprematiju u Evropi i uz to je sankcionisao.

»Na taj način«, uzvikuje on, »dešava se da se evropski rat za nezavisnost protiv Francuske završava podređivanjem Evrope Rusiji. Nije vredelo truda mučiti se toliko za takav ishod.«⁽¹⁰⁰⁾

Rat protiv Francuske, koji je istovremeno bio rat protiv revolucije, antijakobinski rat, prirodno je vodio premeštanju uticaja sa Zapada na Istok, sa Francuske na Rusiju. Bečki kongres bio je prirodna tvorevina antijakobinskog rata, bečki ugovor legitimni proizvod bečkog kongresa, a ruska supremacija prirodno čedo bečkog ugovora. Stoga se masi engleskih, francuskih i nemačkih pisaca ne može dozvoliti da svu krivicu bace na Prusku, jer je Friedrich Wilhelm III, svojom slepom odanošću caru Aleksandru i kategoričnim naređenjima svojim ambasadorima da u svim važnim pitanjima budu na strani Rusije, pobrkao tajno skovane planove sramnog trijumvirata — Castlereagh, Metternich i Talleyrand — da podignu sigurne teritorijalne barijere protiv ruskog narušavanja prava drugih i na taj način preduprede neprijatne ali neizbežne posledice sistema koji je bio tako revnosno nametnut Kontinentu. Čak i jednoj takvoj beskrupuloznoj konklavi nije bilo dato da falsifikuje logiku događaja.

Pošto se ruska nadmoć u Evropi ne može odvojiti od bečkog ugovora, svaki rat protiv te sile koji ne proklamuje od početka poništenje ugovora, ne može da bude ništa drugo nego splet laži, obmana i potajnih sporazuma. Dakle, sadašnji rat je preduzet ne sa ciljem da se bečki ugovor poništi, nego pre da se on konsoliduje dopunskim uvođenjem Turske u protokol od 1815. Zatim se očekuje da će se ponovo javiti konzervativno zlatno doba i da će združenim snagama vladá biti omogućeno da se okrenu isključivo »smirivanju« evropskog duha.

Iz sledećih značajnih odlomaka pamfleta maršala Knesebecka, prevedenih sa ruskog, »koji se odnose na ravnotežu u Evropi napravljenu na sastanku Bečkog kongresa«^[181], videće se da su čak i u vreme tog kongresa glavni akteri bili duboko svesni toga da je primanje Turške isto toliko bilo sraslo sa »sistemom« kao i podela Poljske.

»Turci u Evropi! Šta su vam učinili Turci? Oni su moćan i čestit narod; stolicima su mirni ako ih ne dirate, može im se pokloniti poverenje. Da li su vas ikad prevarili? Nisu li oni iskreni i otvoreni u svojoj politici? Hrabri i ratoborni, doduše; ali ovo je korisno i dobro ne samo iz jednog razloga. Oni su najbolji zaštitni bedem protiv prodiranja azijskog prenaseljenog stanovništva, a baš zato su jednom nogom u Evropi, oni sprečavaju svako prodiranje. Kad bi ih oterali, i sami bi prodirali. Zamislite da su otišli. Šta bi se dogodilo? Rusija ili Austrija dobile bi sve te zemlje, ili bi tamo bila osnovana posebna grčka država. Da li želite da Rusija bude još moćnija? da i sa ove strane navučete sebi na vrat kolosa? Zar još niste zadovoljni što je ona zakoračila od Volge do Njemena, od Njemena do Visle, i sada će možda pružiti korak čak do Varte? A ako to nije tako, želite li da okrenete snage Austrije u pravcu Azije, i da je na taj način oslabite i učinite ravnodušnom prema očuvanju svog centralnog položaja u odnosu na prodiranje sa Zapada? Setite se položaja iz prošlih vremena Jana Sobjeskog, Eugena Savojskog i Montecuculija. Na koji je način Francuska u prvo vreme stekla premoć u Nemačkoj nego samo time što je snaga Austrije stalno morala da se angažuje u sprečavanju prodiranja iz Azije? Želite li da se povrti ovo stanje stvari i da se ono još više pojača time što se ona dovodi bliže Aziji?

Prema tome, treba osnovati posebnu grčku ili vizantijsku državu! Da li bi ovo poboljšalo prilike u Evropi? Ne bi li Evropa, u stanju mrtvila koje je obuzelo taj narod (Grke), morala, naprotiv, da bude stalno pod oružjem da bi se branila od povratka Turaka? Zar ne bi Grčka postala samo ruska kolonija, zbog uticaja koji bi Rusija imala na ovu državu putem religije, trgovine i interesa? Bolje ostavite Turke gde su, i ne budite nemirnu silu dok miruje. »Ali«, uzvikuje jedan dobronamerni filantrop, »tamo se sa ljudima rđavo postupa. Najlepši kraj sveta, uključujući Atinu i Spartu, naseljavaju varvari.«

Možda je sve to tačno, prijatelju moj: sada ljude tamo dave, ili su ih doskora davili; ali njih batinaju, tuku, bičuju i prodaju u druge zemlje. Pre no što išta izmenite, razmislite da li će to što popraviti stvar; da li bi se batinanje i šibe i grčka podmuklost lakše podneli od svilenog konopca i turskog fermana. Najpre raščistite te stvari i uništite trgovinu robljem u Evropi, i pomirite se sa necivilizovanošću Turaka; njihova necivilizovanost ima snage, njihova vera rađa hrabrost, i nama su potrebne snaga i hrabrost da mirno gledamo kako Moskovljani prodiru čak do Varte.

Dakle, Turke treba zadržati, Poljaci, međutim, moraju propasti kao nacija! Da, drukčije ne može biti.

Sve što ima snage da izdrži, preživi; gde je sve trulo, mora propasti. I tako je to. Neka se svako zapita šta bi se desilo ako bi se poljska nacija zadržala nezavisnom u svome prirodnom obeležju. Pijanstvo, pohlepa, servilnost, prezir prema svemu

što je bolje i prema svakom drugom narodu, podlo ismejavanje svakog rada i običaja, nastranost, razuzdanost, podmitljivost, prepredenost, izdajstvo, nemoralnost, od palate do kolibe, — to je elemenat u kome Poljak egzistira. O tome peva on svoje pesme, svira na violini i gitari, ljubi ljubavnicu i pije iz njene cipele, vadi svoj mač, gladi brkove, uzjahuje konja, odlazi u borbu sa Dumouriez-om i Bonapartom ili sa bilo kime na svetu, neumereno uživa u rakiji i punču, tuče se i sa prijateljem i sa neprijateljem, zlostavlja svoju ženu i svog kmeta, prodaje svoj posed, odlazi u inostranstvo, uznemiruje pola sveta i zaklinje se Koščuškom i Ponjatovskom da je isto toliko sigurno da Poljska neće propasti koliko je sigurno da je on Poljak.

Eto vidite šta biste podržali kada kažete da Poljsku treba ponovo uspostaviti.

Je li takva nacija dostojna da postoji? Da li je takav narod zreo za ustav? Ustav prepostavlja predstavu o redu, jer on samo reguliše i svakom članu društva pokazuje mesto koje mu pripada, iz kog razloga on određuje staleže koji treba da čine državu, i svakom staležu njegovo mesto, položaj, red, prava i dužnosti, kao i kurs državne mašine i glavne poteze njene vlade. Šta! Vladati narodom koji ne želi reda? Poljski kralj (Stefan Bathory) jednom je uzviknuo: »Poljaci — nema ni govora o redu — vi ne znate ni za kakav red; — nema ni govora o vladi — vi nijednu ne poštuju; imate ludu sreću što još uvek postojite!«

I još uvek je tako. Nered, nemoralnost — to je poljski elemenat. Ne; neka se ovaj narod podvrgne batinanju. Providenje to želi. Nebo zna šta je za čovečanstvo probitačno.

Stoga, zasad, nek' ne bude Poljaka!»

Dakle, pogledi starog maršala Knesebecka treba da se ostvare u sadašnjem ratu — u ratu koji je poveljen za proširenje i konsolidaciju bečkog ugovora iz 1815. Za vreme čitavog perioda restauracije i Julske monarhije u Francuskoj se širila zabluda da napoleonizam znači poništavanje bečkog sporazuma, koji je stavio Evropu pod zvanično tutorstvo Rusije, a Francusku pod »surveillance publique«¹ Evrope. Sadašnji imitator svog strica, progonjen nemilosrdnom ironijom svog kobnog položaja, sada dokazuje svetu da napoleonizam znači rat, ne da bi se Francuska *oslobodila* bečkog sporazuma, nego da bi se Turska *njemu* potčinila. Rat u interesu bečkog sporazuma i pod izgovorom da se ograniči moć Rusije!

Ovo je prava »idée napoléonienne«⁽¹¹⁷⁾², kako su je interpretirali resurekcionisti u Parizu. Pošto su Englezi ponositi saveznici drugog Napoleona, osećaju se, naravno, ovlašćenim da postupaju sa izrekama Napoleona kao što njegov sinovac postupa s njegovim idejama. Onda ne treba da se čudimo kada čitamo kod jednog novijeg autora (Dunlop)⁽¹⁸²⁾ da je Napoleon prorekao da će sledeći sukob sa Rusijom obuhvatiti veliko pitanje o tome da li Evropa treba da bude »ustavna

¹ »javni nadzor« — ² »napoleonovska ideja«

ili kozačka«. Priča se da je pre Lower Empire^[174] Napoleon rekao »republikanska ili kozačka«. Čovek se uči dok je živ.

I zato što je propustio da oceni vrednost i sjaj bečkog sporazuma i evropskog »sistema« koji na njemu počiva, listu »Tribune« se prebacuje da izdaje ljudska prava i slobodu!

Naslov originala:

Eccentricities of Politics

Napisano 19. juna 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik
u listu »New-York Daily Tribune«
br. 4437 od 10. jula 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx / Friedrich Engels

Lokalni rat — Debata o administrativnoj reformi — Izveštaj Roebuckovog komiteta itd.

London, 20. juna. *Lokalni rat*, koji Bonaparta proklamuje u listu »Constitutionnel«, jeste rat u Crnom moru, a njegov cilj je uništenje tobožnje ruske supremacije na Crnom moru — supremacije koja se, da se razumemo, na moru nije nikada potvrdila, pa čak ni protiv Turaka. Kako stvar stoji u ovom trenutku? Od Carigrada pa sve do Dunava na jednoj strani, i unaokolo oko čerkeske obale do Balaklave i Evpatorije cela obala istrgnuta je iz ruskih ruku. Jedino još odolevaju Kafa i Sevastopolj; prvo mesto je pod jakim pritiskom, drugo u takvom položaju da mora popustiti čim bude ozbiljno ugroženo. Još i više. Flote seku vode Azovskog mora, njihovi laki brodovi prodiru sve do Taganroga i bombarduju svako mesto. Nijedan deo obale ne ostaje u ruskim rukama osim prevlake od Perekopa prema Dunavu, što čini otprilike $\frac{1}{15}$ njihovih poseda na ovoj obali. Pretpostavimo da su sad pali i Kafa i Sevastopolj i da je Krim u rukama saveznika, šta onda? Rusija neće sklopiti mir kao što je već proklamovala. Bila bi to ludost. Značilo bi to predati bitku, pošto je prethodnica odbačena unatrag, u onom trenutku kad se glavni korpus pojavljuje na bojištu. Šta preostaje saveznicima da učine sa svoje strane? Kažu nam da oni mogu razoriti Odesu, Herson, Nikolajev. Mogu da idu i dalje, da iskrcaju jednu jaku armiju kod Odese, utvrde mesto protiv bilo kojeg broja ruskih trupa i da onda dejstvuju već prema prilikama. Osim toga, mogu detašovati trupe prema Kavkazu, do nogu potući rusku armiju u Gruziji (pod komandom generala Muravjova) i u drugim zakavkaskim krajevima i odseći rusku imperiju od njenih južnoazijskih predela. A ako Rusija ni onda ne sklopi mir? Rusija ne može sklopiti nikakav mir dokle god se na njenoj teritoriji nalazi neprijatelj. Već 150 godina nije sklopila nijedan mir kojim bi ona bila u gubitku. Čak joj je i Tilzit doneo porast teritorije, a taj mir je sklo-

pljen još pre nego što je i jedan Francuz stupio na rusko tlo. Aleksandar II, tek što je stupio na presto, ne sme čak ni da pokuša ono što bi i za samoga Nikolaja bilo opasno. Pretpostavimo da je Krim osvojen i da je na njemu postavljen saveznički garnizon od 50 000 ljudi, da su Kavkaz i svi posedi na jugu očišćeni od Rusa, da jedna saveznička armija drži Ruse u šahu na Kubanu i Tereku, da je zauzeta Odesa i pretvorena u ušančeni logor sa armijom od 100 000 ljudi, da su Nikolajev, Herson i Izmail razoreni ili zauzeti od saveznika — hoće li se tada saveznici ograničiti na to da drže svoje položaje i da čekaju da dođe do iscrpljivanja Rusa? Savezničko ljudstvo na Krimu i Kavkazu osipaće se zbog bolesti većom brzinom nego što će moći da bude popunjavano. Njihovu glavnu armiju u Odesi morale bi da hrane flote, jer stotinu milja oko Odese zemlja ne daje nikakve plodove. Kad bi se usudili da izidu izvan svog logora bili bi izloženi napadima Rusa, a ponajpre Kozaka. Naterati ove poslednje na bitku bilo bi nemoguće. Njihovo preimućstvo sastojalo se oduvek u tome da povuku saveznike za sobom u unutrašnjost zemlje. Na svako napredovanje saveznika oni bi odgovarali povlačenjem. Pored toga, velike armije ne mogu dugo biti držane u neaktivnosti u ušančenim logorima. Bolest i postepeni porast nediscipline i demoralizacije nagnali bi saveznike na neki odlučujući korak. Dakle, nije stvar u tome da se posednu glavne tačke na obali i da se čeka dok Rusi ne nađu za potrebno da popuste. To bi s vojne tačke gledišta bilo pogrešno. Za ovladavanje jednom obalom nije dovoljno samo držati glavne tačke. Samo posedovanje unutrašnjosti kopna garantuje posedovanje obale. Smeštanje na južnu obalu Rusije dovelo bi do takvih okolnosti koje bi naterale savezničku vojsku da krene napred u unutrašnjost zemlje. Ali ovde počinju teškoće. Sve do granica Podolije, Kijeva, Poltave i Harkova zemljom se najvećim delom prostire nenaseljena stepa, vrlo oskudna vodama, ne dajući ništa osim trave, pa čak ni nju, jer je sprži sunčana žega. Uzmu li se Odesa, Nikolajev i Herson kao polazna baza za operacije, gde je onda taj *objekt* protiv koga saveznici treba da usmere svoje napore? Ne ukazuje se nijedan drugi osim Moskve, koja je udaljena 700 milja i koja zahteva 500 000 ljudi da bi se marširalo pravo na nju. Ali sve to pretpostavlja ne samo strogu neutralnost, nego čak moralnu podršku od strane Austrije. A gde je ona? Nadiranje Rusa na Balkan Pruska i Austrija proglasile su 1854. za casus belli. Zašto to ne bi učinile 1856. sa nadiranjem Francuza na Moskvu ili na sam Harkov? Ni za trenutak se ne sme zaboraviti da svaka armija koja bi marširala do Crnog mora prema unutrašnjosti Rusije izlaže Austriji svoj bok isto onako kao što ruska armija koja, polazeći od Dunava, prodire u Tursku i stoga, na određenom odstojanju, stavlja u zavisnost od milosti Austrije svoje komunikacione linije i svoju operacionu bazu, što znači i samu svoju egzistenciju. I pod takvim uslovima trebalo bi da savezničke armije jure za Rusima u divljoj hajci u unutrašnjost zemlje. To je besmislica, čista besmi-

slica, ali neizbežna posledica Bonapartinog poslednjeg plana za »lokalni rat«. Neumoljiva dijalektika isteruje »lokalni rat« u svim tačkama izvan pretpostavljenih prostornih granica i pretvara ga u »veliki« rat, ali bez pretpostavki o uslovima i sredstvima velikog rata. Pa ipak, značaj poslednjeg Bonapartinog »plana« se ne gubi. On predstavlja priznanje da na pozornicu moraju stupiti druge sile da bi se vodio rat protiv Rusije, i da restaurirana Imperija uvida da je osuđena na nemoć te da rat protiv Rusije — koji se može voditi samo u evropskim razmerama — vodi u lokalnim razmerama. Sve groteskne metamorfoze, koje su kao »idéés napoléoniennes«⁽¹¹⁾ propale u obnovljenoj imperiji, bivaju prevaziđene pretvaranjem napoleonovskog rata protiv Rusije u jedan »lokalni rat«.

U debati o *administrativnoj reformi*, koja je večeras ponovo pokrenuta, Bulwerov amandman, podnet u ime torijevaca, pružio je vladi priliku da potuče »administrativiste«⁽¹⁴⁰⁾ većinom od 7 prema 1. Ono što je uopšte karakterisalo debatu bilo je to što je ličila na debatu *nižih činovnika* i više od toga nije bila ni za trenutak. Pojediniosti o favoritizmu i nepotizmu, istraživanja o »najboljem načinu ispitivanja«, negodovanje zbog zapostavljene zasluge — sve je bilo sićušno i bedno. Čovek bi pomislio da sluša žalbu nekog pomoćnika šumara na slavni vladin kolegijum. I Aberdeen je imao in petto¹ svoju reformu birokratije, uveravao je Gladstone. I Derby, uveravao je Disraeli. Ništa manje ni vlada, tvrdio je Palmerston. Nije dakle potrebno da se gospoda Sitija stavljaju u pokret da bi reformisala, informisala i reorganizovala naše biroe. To je suviše ljubazno od njih!

U svojoj ranijoj agitaciji engleska buržoazija iznenadila je vladajuću kastu i povukla za sobom mase kao hor, zato što je u svom programu otišla daleko iznad stvarnog cilja. Ovoga puta program se ne usuduje da dopre ni do stvarnog cilja. — Vi svi redom uveravate kako ne želite svrgavanje aristokratije, već samo da prijateljski zajedno sa nama očistite vladin mehanizam! Very well! Prijateljstvo za prijateljstvo! Za vas mi ćemo reformisati administraciju — naravno unutar njenih tradicionalnih okvira. »Administrativna reforma«, kako to vi svečano tvrdite, nije sporna tačka između klase i klase. Radi se samo o »predmetu«, o »dobronamernim« reformama. Kao prvi dokaz vaše dobre namere mi tražimo da nama samima prepustite pojediniosti, a u pitanju su samo pojediniosti. Mi najbolje moramo znati dokle možemo ići, a da ne ugrozimo svoju klasu, da administrativna reforma iz nesmotrenosti ne postane sukob između klase i klase i da ne izgubi svoj čovekoljubivi karakter. Reformatorska buržoazija prinuđena je da prihvati ovaj ironični jezik aristokratske *bonhomie* zato što ona sama govori masama lažnim jezikom. Aristokratija, ministarstvo i opozicija, vigovci i torijevci ni trenutka se nisu varali u pogledu odnosa admi-

¹ imati nešto *in petto* — imati nameru, smerati (italijanski doslovce in petto — u grudima)

nistrativnih reformatora prema masi. Oni su znali da je agitacija pretrpela neuspeh još pre nego što je imala prilike da se pokaže u parlamentu. A kako bi i mogli da se varaju? Iako je Udruženje za reformu dopustilo da njegovom mitingu prisustvuju samo odabrani članovi u pozorištu Drury-Lane, iako je njegov auditorijum bio prosejan dvostrukom i trostrukom, — njegov strah od nekog predloga bliskog masama ili makar samo nepredviđenog govora bio je toliko preteran da je predsednik prilikom otvaranja mitinga izjavio da je publika tu jedino zbog toga »da bi čula govore govornika koji su najavljeni u programu«, da nikakvi »predlozi« neće biti iznošeni na glasanje, te da »stoga takođe ne mogu biti podneti nikakvi amandmani« i da se ne može vršiti »nikakva dopuna liste upisanih govornika«. *Takva* agitacija zaista nije podobna da ulije strahopoštovanje žilavoj engleskoj oligarhiji i da od nje iznudi ustupke.

Izveštaj Roebuckovog komiteta, koji je juče pročitan u Donjem domu, zavija svoje poente u razvučenu i slabačku bujicu reči. On sadrži bojažljivo formulisan prekor raznim resorima, kao što su ordonanska služba, provijantura, sanitetski odsek itd. On osuđuje Palmerstona zbog njegovog upravljanja milicijom i celu koalicionu vladu zbog nerazborite lakomislenosti sa kojom je preduzela sevastopoljsku ekspediciju. Pošto je komitet u toku saslušanja svedoka apsolutno izbegavao da dođe do saznanja o pravim uzrocima velikih nesreća, prinuđen je, naravno, da i u izveštaju održava ravnotežu između opšteg prekora upućenog političkim vodama i ljage bačene na administrativne organe koja se odnosila na pojedinosti. U celini komitet je ispunio svoj zadatak — da posluži kao ventil sigurnosti protiv visokog pritiska razjarene javnosti.

Dnevna štampa srdito podiže galamu protiv »mučkog ubistva« koje su izvršili Rusi kod Hankoa. Međutim, »The Morning Chronicle« priznaje da su Englezi zloupotrebljavali brodove sa zastavom mira za merenje dubine mora viskom i za špijuniranje ruskih položaja, na primer kod Sevastopolja i Odese.

Naslov originala:

Der lokale Krieg —

Debatte über Administrativreform —

Bericht des Roebuck-Komitees usw.

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 287 od 23. juna 1855.

Karl Marx

Obaveštenje o zauzimanju Sevastopolja — O pariskoj berzi — O masakru kod Hankoa u Gornjem domu^[183]

London, 22. juna. Taman je bio završen drugi čin *Mesečarke*^[184] i zavesa pozorišta Drury-Lane pala, kad iznenada strahoviti udarac u bubanj pozva natrag publiku, koja se tiskala ka osvežavajućim napicima. Zavesa se ponovo podiže, pojavi se direktor pozorišta i, u melodramatičnom ushićenju, održa sledeći govor:

»Ladies and Gentlemen! Srećan sam što mogu da Vas obavestim o jednom velikom događaju. Saveznici su zauzeli Sevastopolj.»

Oduševljeni usklik trijumfa, ura, živeo, kiša buketa cveća. Orkestar zasvira i publika stade da peva: »God save the Queen«, »Rule Britannia« i »Partant pour la Syrie«^[185]. Sa gornjih redova razleže se jedan glas: »La Marseillaise!«, ali ostade bez odjeka. Ova improvizacija direktora pozorišta bazirala se na jednoj telegrafskoj depeši, koja doduše ne govori o zauzimanju Sevastopolja, ali svakako govori o tome da su Francuzi prilikom svog juriša na Malahov i Englezi prilikom svog juriša na Redan, 18. juna, *odbijeni uz znatne gubitke*. Taj glumac na daskama Drury-Lane-a kopirao je juče jednog drugog direktora pozorišta koji je pre skoro godinu dana usred jedne velike vojne spektakularne predstave^[186] improvizovao neočekivane, nezaboravne reči: »Messieurs, Sevastopol est pris!¹«

Neshvatljiva zadržtost s kojom Pélissier nastavlja da satire savezničke armije jednostranim napadom s južne strane, ne može se obrazložiti *vojnim, već finansijskim* motivima. Bonaparte je, kao što je poznato, na račun zauzimanja Sevastopolja izvukao već milijarde i naplatio ih od francuske nacije. On se upravo nalazi na putu da opet izvuče 800 miliona ili približno toliko. Dakle, otplaćivanje onih obveznica

¹ »Gospodo, Sevastopolj je zauzet!«

koje su već u opticaju izgledalo je beznadežno. Ako prelaz preko Čorne pruža stvarne rezultate, napad na južnu stranu Sevastopolja obećava zasenjajući prividan uspeh. »Pad Sevastopolja« — delovalo bi to blagotvorno u prospektu novog zajma, a ako se može praviti zajam radi rata, zašto se ne bi vodio rat radi zajma! Pred takvim stanovištem mora zanemeti svaka naučna vojna kritika. Postoji uopšte neka misteriozna povezanost između rata na Krimu i pariske berze. Kao što svi putevi vode u Rim, tako se, kao što je poznato, sve električne žice stiču u Tiljerije, gde se ulivaju u »kabinetsku tajnu pregradu«. Sada je primećeno da se najvažnije telegrafske depeše u Parizu objavljuju časovima kasnije nego u Londonu. U toku tih časova izvesni Korzikanac, po imenu Orsi, treba da uradi neizmerno mnogo poslova na pariskoj berzi. Ovaj Orsi, kao što je poznato, bio je u proteklim vremenima »od providenja dati« agent tadašnjeg izgnanika¹ na londonskom Stock-Exchange-u².

Da depeše admirala Dundasa koje je objavio engleski kabinet nisu već dokazale da za ruski masakr kod Hankoa nema nikakvog izgovora u bilo kakvoj zloupotrebi od strane oficira ili posade čamca poslatog sa »Cossacka«, onda bi priča »Ruskog invalida«^[187] opovrgla svaku sumnju o toj stvari. Rusi očigledno nisu slutili da se jedan mornar, John Brown, otuda izvukao živ i da će dati svedočanstvo protiv njih. »Invalid« je, dakle, smatrao suvišnim da optužuje engleski čamac zbog špijunaže, merenja dubine itd., a isfabrikovao je jednu improvizovanu priču, ubeđen zajedno sa opatom Sieyès-om da »mrtvi ne govore«. Ova afera došla je juče na dnevni red Gornjeg doma. Međutim, ne možemo se složiti s listom »The Times«, da su »ovaj inače po navici i iz principa tako hladni i otmeni senat« ovoga puta zatresli nepatvoreni glasovi istinske jarosti. Mi vidimo afektiranu srdžbu u bujici reči, u stvari, prefinjeno staranje o »ruskoj časti« i bojažljivo zastupanje ideje o nacionalnoj osveti. Torijejski ministar spoljnih poslova grof Malmesbury je ustao, ukratko objasnio stanje stvari i onda uskliknuo:

»Ja sam prekopavao po engleskoj istoriji i ne mogu da nađem nijedan primer sličnog gnusnog postupka. Koje mere vlada namerava da preduzme pod ovim okolnostima? Od najvećeg je značaja za svakog oficira i za svaku armiju u Evropi da se ova stvar ispita do kraja i da se izrekne odgovarajuća kazna izvršiocima ovog sramnog dela.«

Clarendon, vigovski ministar spoljnih poslova, izjavio je da deli »srdžbu« svoga kolege. To je, rekao je on, tako užasno i neuporedivo delo nasilja, u tolikoj meri u protivrečnosti sa pravilima i običajima civilizovanih nacija, da se mora pretpostaviti da njegovi izvršiocima nisu mogli postupati po nalogu ili sa odobrenjem svojih pretpostavljenih. Mogućno je da zapovednik 500 Rusa nije bio commissioned officer³

¹ Louis-a Bonaparte — ² berzi — ³ oficir koji je postavljen na položaj kraljevskom poveljom

(svaki engleski oficir sve do čina poručnika poseduje po jednu *commission*¹, ali ne i narednici i podoficiri). Stoga je verovatno da ruska vlada ne odobrava ovaj akt. On je zato naložio engleskom izaslaniku u Kopenhagenu da preko danskog izaslanika u Petrogradu predoči ruskoj vladi da engleski kabinet očekuje sa najvećim nestrpljenjem koje korake je preduzela ili namerava da preduzme ruska vlada radi utvrđivanja svog stava o jednom aktu, koji možda ne bi izazvao iznenađenje da se odigrao na nekom divljem ostrvu u Tihom okeanu, no koji se ne očekuje u civilizovanoj Evropi, i koji bi, ukoliko ne bude strogo i na odgovarajući način kažnjen od strane ruske vlade, zasluživao najoštrije represalije. Engleski kabinet, zaključio je Clarendon, očekuje rusko objašnjenje da bi shodno tome preduzeo dalje korake.

Lord Colchester smatra

»da je u svakom takvom slučaju dužnost komandanta bila da neposredno stupi u kontakt preko jednog pregovarača pod zastavom mira sa najvišom ruskom vlašću do koje može dopreti, da prikaže okolnosti i da zahteva ograđivanje od zločina«.

Ponovo ustaje lord Malmesbury i izjavljuje da je u celini saglasan sa postupanjem vlade, ali da se grozi što je od Clarendona čuo reč »represalija«. Engleska ne sme da se spusti na ruski nivo. Ona mora da se osveti caru *moralno*, da privoli sve evropske dvorove na upućivanje protesta petrogradskom dvoru i na taj način dovede do izricanja međunarodne osude Rusije. Svaka vrsta »osvete« samo će povećati »odvratnost« kod javnosti. Nominalni predsednik engleskog kabineta, grof *Granville*, žudno se uhvatio reči torijevca i stao hrišćanski da moli: »Bez odmazde!« Šta nam, dakle, pokazuje ovaj, kako tvrdi »The Times«, izliv strasti u Gornjem domu? Torijevac, pun moralne srdžbe, postavlja pitanje. Vigovac ga nadmašuje u srdžbi, ali sâm ispod ruke daje ruskoj vladi razloge za izvinjenje i pokazuje joj izlaz u dezavuisanju i žrtvovanju nekog nižeg oficira. On prikriva svoje uzmicanje mumlajući nešto o »eventualnim« represalijama. Lord Colchester hoće da kazni Ruse za ubilački napad na pregovarače pod zastavom mira šaljući im novog pregovarača pod zastavom mira. Torijevac ponovo ustaje i u vezi s represalijama apeluje na moral. Vigovac, radostan što se oslobodio represalija, slaže se: »No retaliation!«² Ništa drugo do komedija. Gornji dom se postavlja između narodne jarosti i Rusije ne bi li zaštitio Rusiju. Jedini per koji nije ostao pri svojoj ulozi bio je *Brougham*. »Ako je zemlja«, rekao je on, »ikada vapila za krvlju, to sada vapi.« Što se tiče engleske osetljivosti prema »represalijama«, prema »jus talionis«,³ lord Malmesbury je prekopao po stranicama engleske istorije ne našavši nijedan irski list, nijedan indijski, nijedan severnoamerički! Kad li je to još engleska oligarhija bila sentimentalna, osim prema Rusiji!

¹ dekret (ili povelju) o unapređenju — ² »Bez odmazde!« — ³ »pravu na odmazdu«

U izveštaju Roebuckovog komiteta, koji je pročitao Domu, izostavljen je završni stav, stav koji je predložio Roebuck i koji je bio prihvaćen posle glasanja komiteta. On glasi ovako:

«Ono što je bilo planirano i preduzeto na osnovu nedovoljnih informacija, izvedeno je bez dovoljno predostrožnosti i obazrivosti. Ovakvo držanje vlade bilo je prvi i glavni uzrok nesreća koje su zadesile našu armiju na Krimu.»

Naslov originala:

*Anzeige über die Einnahme Sewastopols —
Von der Pariser Börse — Über die Massacre
bei Hangö im Oberhaus*

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 289 i 290 od 25. i 26. juna 1855.

Karl Marx

Udes 18. juna — Pojačanja

London, 23. juna. Osamnaesti juni, godišnjica bitke kod Waterloo⁽¹⁸⁶⁾, nije, naravno, ovoga puta proslavljena u Londonu. Trebalo je da se proslavlja na Krimu jednom pobedom ne protiv Francuza, već sa Francuzima. Taj događaj bio je utoliko zanimljiviji što je Raglan, Wellingtonov famulus, komandovao manje ili više po naredbama jednog generala Napoleona III. Natpis je bio gotov; samo događaj koji je trebalo da bude njime ovekovečen, izneverio je. U istoriji restaurirane imperije ne može se poreći fatalistička ljubav prema ožvljavanju velikih datuma empire¹, koji potvrđuju uspeh, a poriču nesreću uz pomoć drugog popravljenog izdanja. Ovo veličanstveno vaskrsavanje napoleonovskih datuma, koje je dosada imalo uspeha udarajući po republici, trpi neuspeh u napadima po spoljnom neprijatelju. A empire bez pobeđe podseća na obradu Shakespeare-ovog Hamleta u kojoj ne samo što nema melanholije danskog kraljevića, već nema ni kraljevića samog⁽¹⁸⁹⁾. Drugog decembra 1854. naručen je iz Pariza veliki vojnički podvig na Krimu. On se nije ostvario zbog preobilja kiše i nedostatka municije. Osamnaestog juna 1855. trebalo je da se bitka izvede pod Sevastopoljem u popravljenom izdanju i sa obrnutom poentom. Umesto toga događa se *prvi ozbiljan poraz* francusko-engleske armije.

London je natmuren; temelji su srušeni, a Palmerston je za jedan dan ponovo izgubio ono što je obezbeđivao mesecima najfinijom taktikom. Porazi su se dogodili 18. juna; telegrafska depeša javlja o njima tek 22. Prošlog četvrtka po naređenju Palmerstona vladin list «The Globe»⁽¹⁹⁰⁾ objavljuje: »Nije se dogodilo ništa ozbiljno.« Na noćnoj sednici Donjeg doma istog dana Palmerston svečano ponavlja isto uveravanje. A sada je utvrđeno da je on telegrafsku depešu bio primio još u sredu, 20. juna, u 4 sata po podne. »The Leader« tvrdi da se ovo dogodilo na hitno traženje Pariza, gde su nesreću na bojištu preokrenuli u sreću na berzi. Bilo kako bilo, cockney² ozbiljno negoduje protiv

¹ imperija — ² podrugljivo ime (dijalekt kojim se služi londonska sirotinja koja živi u istočnom delu grada)

Palmerstona. Biti potučen, to je dosta rđava stvar. Ali podvalom ministara biti navučen na smešne ovacije osvajanju Sevastopolja u pozorištima Drury-Lane i Coventgardenu — this is too bad, Sir!¹

Mi smo naše čitaoce bili dovoljno pripremili na to da Pélissier-ovo uporno ostajanje pri jurišu s južne strane nagoveštava nesreću za savezničke armije. Istovremeno smo, kad je on preuzimao komandu, skrenuli pažnju na ublažavajuću okolnost što mu nedostatak transportnih sredstava pričinjava velike teškoće u pogledu operacija na otvorenom polju¹⁸¹. Obe stvari potvrđene su sada u engleskoj štampi. Tako, na primer, u današnjem broju lista »The Morning Herald« piše:

»Armija *ne može* da krene na otvoreno polje, kako bi morala da učini po svim pravilima strategije, da bi potukla pomoćnu armiju kod Simferopolja. Ne može zato što su *poglavarski grobari*, nehat i odlaganje, opet bili na svom ubilačkom poslu, te nam od 28 000 grla stoke za vuču, koliko nam je potrebno, stoji na raspolaganju samo 4000 do 5000; i sve to dok se bolest šunja kroz logor u kome se kriju svi uzročnici groznice, kolere i kuge. Ova nemoć da se krene dalje, slično slučaju kod Varne i u Dolini Smrti, jeste uzrok što su naši generali prinuđeni da iz dana u dan upropašćuju živote naših vojnika u očajničkim napadima na gotovo neosvojiva zemljišna utvrđenja, dok srčana armija, koja bi trebalo da se dohvati bojišta, besposlena leži na Čornoj bez konjice i transportnih sredstava.«

Sa kakvim prepređenim nehatom je kabinet rukovao sredstvima koja su mu od početka rata stavljena na raspolaganje ponovo se pokazalo u upravo objavljenom finansijskom izveštaju. Prema ovom zvaničnom izveštaju, stanje blagajne sa novcem odobrenim za armiju na dan 1. januara 1854. jeste 1 835 882 funte sterlinga a na dan prvog aprila 1854. suma izdata za armiju samo 2 270 000 funti sterlinga, tako da je od sume koju je izglasao parlament za regrutovanje armije upotrebljeno manje od $\frac{3}{4}$. A zbog čega je, prema izveštaju Roebuckovog komiteta, propala armija? Zbog preteranog rada. A otkuda taj preterani rad? Zbog toga što je armija bila malobrojna. A malobrojnost je, kao što pokazuje ovaj finansijski izveštaj, bila rezultat jedne kabinetske intrige. I princ Albert se žali da kraljica ne raspolaže trupama! I da su kabinetu vezane ruke! Kako taj isti kabinet, dok se u isto vreme žali na oskudicu u transportnim sredstvima, upućuje transportne brodove za Portsmaut preko Njukastla na Tajni, da bi otuda uzeli ugali, ili sa Klajda za Liverpul i od Deptforda za Vulidž da bi ih prekontrolisao surveyor² — sve to izišlo je na videlo u Layardovoj diskusiji.

Udesi 18. juna doveli su do potrebe za hitnim pojačanjem. Shodno tome juče su izdate naredbe za neodložno ukrcavanje: na bojište odmah treba da odu 15. pešadijski puk koji se nedavno vratio sa Cejlona; 51. laki pešadijski kraljevski puk, 80. i 94. pešadijski puk, indijska

¹ to je suviše rđavo, gospodine! — ² kontrolor brodova koji pristižu i odlaze

odeljenja raznih dopunskih četa i 1200 ljudi iz konjice. Telegrafskim putem otišle su naredbe za Marselj da se otud pošalju vanredni parobrodi guverneru Malte i Gibraltara i lordu high comissioneru¹ Jonskih ostrva, sa nalogom da se sve ljudstvo koje je sposobno za službu, i to ne samo ljudstvo garnizona, već i rezerve household brigade i svi rezervni bataljoni, bez kojih se može ostati, ukrcaju *pre* dolaska pukova i milicije za smenu. Odmah će otploviti: 13. laki pešadijski puk sa Gibraltara, 31. pešadijski puk sa Jonskih ostrva, 48. sa Krfa, 54. sa Gibraltara, 66. sa Gibraltara, 92. gornjoškotski puk sa Gibraltara. Britanska vojska na Krimu biće time povećana za više od 13 000 ljudi. Uz to dolaze 4 poljske baterije, jedna četa konjičke artiljerije i jedno pojačanje opsadne komore, koji su svi spremni i čekaju samo na transportne brodove. Uostalom, Engleska se nalazi u istoj situaciji kao i 1854. Bez rezervne armije. I još gore. Godine 1854, kako priznaje Roebuckov izveštaj, Palmerston je sprečavao i odugovlačio obrazovanje milicije; a 1855. uspeo mu je da već obrazovanu miliciju gotovo rasformira. Kao što se vidi iz gornjeg nabranjanja, pojačanja ne apsorbuju samo gro armije; ona gutaju dopunske bataljone i rasturaju kadrove. Tako Engleska liči na Montesquieu-ovog divljaka koji obara drvo da bi s njega ubrao plodove. Zemlja ekonomije par excellence troši svoj vojni kapital umesto kamate. To je rezultat manevara kabineta u koji, kako to zahteva princ Albert, treba imati bezuslovno poverenje! Nema ništa gore nego da Kontinent stekne predstavu da Engleska suviše oskudeva u ljudstvu od koga bi mogla da sastavlja armije. Godine 1815, posle dvadesetogodišnjeg rata, Engleska je imala više od 350 000 ljudi u stroju! Ali kabinet hotimično zanemaruje oba sredstva — povećanje premija i pravo glasa za miliciju! Šta drugo očekivati od premijera za koga kneginja Lieven 1827. plaća dugove i koga ona 1830. postavlja za ministra spoljnih poslova, koji Rusiji pribavlja osmogodišnju diktaturu nad Turskom pomoću hunkjar-iskelesijskog ugovora^[63] i taj ugovor, 8 dana pre nego što će isteći, obnavlja u dardanelskom ugovoru^[192]?

Roebuck je juče najavio da će 3. jula (u utorak kroz 8 dana) podneti sledeći predlog:

»Duboko žaleći zbog stradanja naše armije na Krimu za vreme zimskog rata i slažući se sa izveštajem svog komiteta da je držanje vlade bilo prvi i glavni uzrok nedaća koje su zadesile ovu armiju, — ovaj Dom ovim putem izriče svoj strogi ukor svakom članu ovog kabineta, čiji su saveti doveli do tako kobnih rezultata.»

Roebuckov predlog namerno obuhvata: Palmerstona, Russella, Clarendona, Granville-a i Lansdowne-a, dakle istovremeno članove sadašnjeg i prethodnog kabineta. Taj mali otrovni advokat, nalik na Terzita, ali prepreden i savršen u parlamentarnoj taktici, bio je prinuđen da podnese ovaj predlog, jer su njegovi birači iz Šefilda pripretili

¹ visoki komesar

da će njega, koji je u utorak žigosao Palmerstona, a u četvrtak glasao za poverenje u tog istog Palmerstona, na javnom mitingu kazniti izglasavanjem nepoverenja. Nesrećno mešanje princa Alberta između kabineta i parlamenta, njegova provokacija na račun potpunosti parlamentarne vlasti, bili su drugi motiv za ovaj predlog koji preti da ponovo otme kraljici »njene poverljive sluges«.

Sledeći put o poslednjim podvizima *administrativista*, kao i o popovskim spletkama.

Naslov originala:

Der Unfall des 18. Juni — Verstärkungen

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 291 od 26. juna 1855.

Karl Marx

Agitacija crkve — [Demonstracija u Hajd Parku]

London, 25. juna. Staro i istorijsko pravilo je da preživele društvene snage, — koje nominalno još poseduju sve attribute moći i nastavljaju da životare i pošto im je odavno istrulio osnov opstanka, jer je među naslednicima već izbila svađa oko preuzimanja zaostavštine pre nego što je odštampan posmrtni plakat i otvoren testament, — da te društvene snage pre poslednjih samrtnih muka još jednom prikupljaju snagu, prelaze iz defanzive u ofanzivu, izazivaju umesto da odstupaju, gledaju da izvuku najekstremnije zaključke iz premisa koje ne samo da su dovedene u pitanje, nego su već odbačene. Tako je sada sa engleskom oligarhijom. Tako je i sa *crkvom*, njenom sestrom bliznakinjom. Nebrojani su pokušaji unutar državne crkve, kako visoke tako i niže, da se reorganizuje, da se izmiri sa disidentima^[193] i na taj način stvori jednu kompaktnu snagu nasuprot neposvećene mase; brzo slede jedna za drugom religiozne mere pritiska — pobožni grof Shaftesbury, ranije poznat kao lord Ashley, konstatovao je jadikujući u Gornjem domu da samo u Engleskoj ima 5 miliona ljudi koji su potpuno otuđeni ne samo od crkve, nego i od hrišćanstva. »Compelle intrare»¹, odgovara državna crkva. Ona ostavlja lordu Ashleyju i sličnim otpadničkim, sektaškim i suviše razdraženim bogomoljcima da za nju vade kestenje iz vatre.

Prvo religiozno sredstvo prinude bio je Beer Bill² kojim se propisuje zatvaranje svih mesta za razonodu svake nedelje, izuzev vremena od 6 do 10 uveče. On je prokrijumčaren u polupraznom Domu na završetku sednice, pošto su pobožnici kupili podršku krupnih pivara garantujući im produžetak postojanja patentnog sistema, što znači monopola krupnog kapitala. Zatim je došao Sunday Trading Bill³, koji je sada išao poslanicima na treće čitanje i o čijim se pojedinim

¹ »Nateraj ih da pridu« — ² Nacrt zakona o pivu — ³ Nacrt zakona o zabrani trgovine nedeljom.

odredbama diskutovalo upravo u komitetu sastavljenom od Doma kao celine⁽¹⁹⁴⁾. Za ovu novu meru prinude opet je obezbeđen glas krupnog kapitala zbog toga što nedeljom trguju samo prodavci na malo, te su velike trgovačke kuće sasvim spremne da parlamentarnim sredstvima uklone s puta nedeljnu konkurenciju malih radnji. U oba slučaja imamo zaveru crkve sa monopolom kapitala, ali u oba slučaja religiozne kaznene zakone protiv nižih klasa radi umirivanja savesti gospodskih klasa. *Beer Bill* pogodio je aristokratske klubove isto tako malo kao što *Sunday Trading Bill* pogađa otmene poslove nedeljom. Radnička klasa prima svoje nadnice subotom u kasnim časovima; stoga samo radi nje postoji trgovina nedeljom. Samo je ona prinuđena da nedeljom obavlja svoje sitne kupovine. Otuda je samo protiv nje uperen novi nacrt zakona. U 18. stoleću francuska aristokratija je govorila: Nama Voltaire, narodu misa i plaćanje desetka. U 19. veku engleska aristokratija veli: Nama pobožna fraza, narodu hrišćanska praksa. Klasični sveci mučili su *svoje* telo za spas duše masa; moderni, prosveteni sveci muče *telo masa* radi spasenja svoje sopstvene duše.

Ova sprega razuzdane, propale i požudne aristokratije sa crkvom, oslonjena na prljave račune magnata piva i monopolisanih veletrgovaca za sticanje profita, izazvala je juče *masovnu demonstraciju* u Hajd Parku kakvu London od smrti George-a IV, »prvog džentlmena Evrope«, više nikada nije doživeo. Bili smo posmatrači od početka do kraja i smatramo da ne preterujemo ako tvrdimo da je *juče u Hajd Parku počela engleska revolucija*. Poslednje vesti sa Krima činile su bitni ferment ove »*neparlamentarne*«, »*vanparlamentarne*« i »*antiparlamentarne*« demonstracije.

Lord *Robert Grosvenor*, tvorac nacrtu zakona o ukidanju trgovine nedeljom, odgovorio je sledećim rečima na prigovor da je njegov zakon uperen samo protiv siromašnih a ne protiv bogatih klasa:

»Aristokratija će se uzdržavati da nedeljom u velikoj meri zapošljava svoje sluge i svoje konje.«

Poslednjih dana prošle nedelje mogao se na svim zidovima Londona pročitati plakat, štampan krupnim slovima, koji su izdali čartisti:

»*Novi nacrt zakona o nedelji* ukida čitanje novina, brijanje, pušenje, obedovanje i pijenje, kao i sve vrste sredstava za ishranu i okrepljenje, telesno ili duhovno, u kojima *siroti narod* trenutno još uživa. U nedelju po podne u Hajd Parku održaće se na čistom vazduhu *miting* zanatlija, radnika i »*nižih staleža*« glavnog grada da bi se videlo koliko se religiozno aristokratija pridržava sabata i koliko je istine u tome da na taj dan ne upošljava svoje sluge i konje. Pogledajte govor lorda Roberta Grosvenora. Miting je sazvan za 3 časa po podne na desnoj strani Serpentine (rečica u Hajd Parku) prema Kensingtonskim vrtovima. Dodite! I povedite sa sobom svoje supruge i porodice! Da bi imale koristi od primera koji daju »oni koji su bolji od njih!«

Mora se, naime, znati da je ono što je za Parižane *Longchamps*,

za engleski *hautevolée*¹ putanja duž Serpentine u Hajd Parku — mesto gde oni u popodnevnim časovima, naročito nedeljom, praćeni jatima lakeja, održavaju smotru svojih raskošnih kočija i svoje gizdave odeće i razigravaju svoje konje. Iz gornjeg plakata će se sagledati kako borba protiv popovštine dobija isti onaj karakter koji i svaka ozbiljna borba u Engleskoj, — karakter *klasne borbe* siromašnih protiv bogatih, naroda protiv aristokratije, »nižih« vrsta protiv »boljih« vrsta ljudi.

U 3 časa okupilo se na zakazanom mestu, na desnoj obali Serpentine, na ogromnim travnjacima Hajd Parka oko 50 000 ljudi; malo-pomalo masa je pridolazila i broj se povećao bar na 200 000. Videle su se manje skupine ljudi kako se stalno guraju s jednog mesta na drugo. Mnogobrojni policajci očigledno su nastojali da pokretačima mitinga onemoguće ono što je Arhimed tražio da bi preokrenuo svet, naime, čvrst oslonac. Najzad se jedna poveća gomila učvrstila i Bligh, čartist, uzdigao se kao predsednik na malom uzvišenju u sredini gomile. Samo što je započeo svoj govor, kad mu policijski inspektor Banks, na čelu 40 policajaca koji su mahali pendrecima, objasnio da je park *kraljevo* privatno vlasništvo i da se tu ne sme održavati nikakav miting. Pošto su razmenili nekoliko reči, pri čemu je Bligh nastojao da mu dokaže da su parkovi društvena svojina, a Banks odvratio da ima određenu zapovest da ga uhapsi ukoliko bude uporno ostajao pri svojoj nameri, Bligh je uzviknuo uz strahovitu buku okolne mase:

»Njeno Visočanstvo policija izjavljuje da je Hajd Park kraljevo privatno vlasništvo i da Njeno Veličanstvo neće da pozajmljuje svoje zemljište narodu za njegove mitinge. Zato predimo na Oksfordski trg.«

Sa ironičnim usklikom: »God save the Queen!« isprepletenu masa stala je da se rastura da bi krenula u hodočašće na Oksfordski trg. Ali u međuvremenu se *Finlen*, član Centralnog komiteta čartista^[195], bio sjurio do jednog udaljenog drveta, mase su ga sledile i u tren oka napravile oko njega tako tesan i zbijen krug da je policija odustala od pokušaja da proдре do njega.

»Šest dana u nedelji smo podjarmljeni, a parlament hoće da nam otme i to malo slobode sedmog dana. Oni hoće da čine *pokoru*, ne na sebi, nego na nama, ti oligarsi i kapitalisti koji su se udružili sa licemernim povovima radi nesavesnog ubijanja čije su žrtve deca ovog naroda na Krimu.«

Ostavili smo ovu grupu da bismo se približili drugoj gde je jedan govornik ispružen na zemlji držao govor iz horizontalnog položaja. Iznenada se razleže sa svih strana: »Na kolovoz, na kočije!« U međuvremenu je već bilo započelo izrugivanje ekipaža i konjanika. Policajci, koji su stalno dobijali pojačanja iz grada, rasterali su šetače sa kolovoza. Time su potpomogli da se sa obe strane puta naprave špaliri ljudi od Apsley-House Rotten-Row naviše duž Serpentine sve do Kensington-

¹ visoko društvo

skog vrta, raspoređeni na više od četvrt sata hoda. Publika se sastojala od oko $\frac{2}{3}$ radnika i $\frac{1}{3}$ pripadnika srednje klase, svi sa ženama i decom. Glumci protiv svoje volje, — elegantna gospoda i dame, »poslanici i lordovi« u visokim državnim kočijama na kojima su napred i pozadi sluge u širitnoj odeći, postarija gospoda zagrejana portoom pojedinačno na konjima, — oni nisu ovoga puta priređivali smotru. Prolazili su kroz šibu. Jedan Vavilon svih podrugljivih izazivačkih i neskladnih glasova, kojima nijedan jezik nije tako bogat kao engleski, začas ih zasu sa obe strane. Pošto je koncert bio nepripremljen nedostajali su instrumenti. Hor je stoga morao da upotrebi svoje sopstvene organe i da se zadovolji vokalnom muzikom. I nastade đavolski koncert od roktanja, šištanja, zviždanja, brundanja, režanja, gundanja, gakanja, prodornog piskanja, stenjanja, krkljanja, podsmevanja, škrgutanja. Jedna takva muzika — da dovede ljude do besnila i da probudi kamenje. Uz to neobična mešavina provale pravog staroengleskog humora i dugo obuzdavanog usplamtelog besa. »Go to the Church!« (Idite u crkvu!) bio je jedini artikulisani glas koji se dao razabrati. Jedna ledi, u nameri da ih učutka, ispruži iz ekipaža pravoverno-ukoričeni prayerbook (molitvenik). »Give it to read to your horses!« (Dajte to svojim konjima da čitaju!), zagrme odjek iz hiljadu grla. Kad bi se konji poplašili, propeli, uzjogunili, stali da se otimaju, kad bi njihovom elegantnom teretu pripretila životna opasnost, podrugljivo vikanje postajalo bi glasnije, opasnije, neumoljivije. Plemeniti lordovi i ledi, pored ostalih grofica Granville, supruga ministra i predsednika Tajnog saveta, bili su primorani da siđu s kola i da upotrebe svoje sopstvene noge. Kad bi na konjima prolazili postariji džentlmeni čija je odeća, naročito šešir sa širokim obodom, ispoljavala izuzetne pretenzije na savršenost u pogledu vere, utišali bi se, kao po komandi, svi glasovi besa i prelazili u nezadrživi smeh. Jednog od ovih džentlmena izdade strpljenje. On napravi, kao Mefistofel, jedan nepristojan izraz, isplazi jezik prema neprijatelju. »He is a wordcatcher! a parliamentary man! He fights with his own weapons!« (On je mlatišuma, parlamentarac, on se bori svojim sopstvenim oružjem!), začulo se s jedne strane puta. »He is a Saint! he is psalm singing!« (On je svetac, on peva psalme!), bila je antistrofa s druge strane. U međuvremenu metropolski¹ električni telegraf je javio svim policijskim stanicama da u Hajd Parku predstoji pobuna i naredio im da dođu na poprište. Stoga su u malim razmacima marširala odeljenja policije jedno za drugim kroz dvostruki špalir ljudi od Apsley-House-a prema Kensingtonskom vrtu, svaki put dočekivana narodnom pesmom:

»Were are gone the geese?
Ask the police!
(Kud su otišle guske?
Pitajte policiju!)

¹ glavnog grada

sa aluzijom na opšte poznatu krađu gusaka, koju je nedavno izvršio jedan policajac u Klakenvilu. Tri časa je trajao ovaj spektakl. Samo su engleska pluća u stanju da izdrže jednu takvu turu nasilja. Za vreme predstave čulo se u raznim grupama: »Ovo je samo početak!« »To je prvi korak!« »Mrzimo ih!« itd. Dok se na licima radnika mogao pročitati bes, na licima srednjeg staleža nismo nikada ranije videli odsaj jednog tako prijatnog samozadovoljnog smešenja. Pred sam kraj žestina demonstracije je porasla. Prema kočijama se mahalo šta-povima, a beskrajna disonanca glasova došla je do izražaja u uskliku: »You rascals!« (Vi hulje!) Revnosni čartisti i čartistkinje probijali su se u toku tri časa kroz mase i delili štampane listiće na kojima je pisalo velikim slovima:

«*Reorganizacija čartizma!* U literarnom i naučnom institutu Friar Street, Doktor Commons, održaće se u utorak, 26. juna, veliki javni miting radi izbora delegata za konferenciju za reorganizaciju čartizma u glavnom gradu. Pristup slobodan.»

Londonska štampa donosi danas u proseku samo kratku vest o događaju u Hajd Parku. Još nema nijednog uvodnog članka o tome, izuzev u listu »The Morning Post« lorda Palmerstona.

»U Hajd Parku«, kaže se u listu, »priređen je jedan prizor, jedno otvoreno kršenje zakona i pristojnosti — nezakonito mešanje fizičke sile u slobodnu akciju zakonodavne vlasti. Ova scena ne sme se ponoviti iduće nedelje, kako je to zaprećeno.»

No istovremeno list proglašava »fanatičnog« lorda Grosvenora za jedino »odgovornog« vinovnika nereda i izazivača »pravednog ogorčenja naroda«! Kao da parlament nije usvojio u tri čitanja nacrt zakona lorda Grosvenora! Da nije odnekud »fizičkom silom« delovao »na slobodnu akciju zakonodavnog tela«?

Naslov originala:
Kirchliche Agitation —
[Eine Demonstration im Hyde Park]

Prvi put objavljeno u listu
»Neue Oder-Zeitung«
br. 295 od 28. juna 1855.

Karl Marx

Saopštenja različitog sadržaja

London, 26. juna. Na jučerašnjoj sednici Donjeg doma ustade gospodin Otway:

»Namerava li lord Palmerston da preduzme bilo kakve mere da bi naveo lorda Grosvenora da povuče svoj Sunday Trading Bill? (cheers)¹)

Lord Palmerston:

»Ako je moj plemeniti prijatelj« (Grosvenor) »čuo ovo opšte odobravanje, ja mislim da će biti sklon da se upravlja prema njemu.« (cheers)

Vidi se, demonstracija masa u Hajd Parku zaplašila je Donji dom. On odustaje od nacrtu zakona i pravi *bonne mine à mauvais jeu*². »The Times« naziva nedeljni prizor u Hajd Parku »velikim aktom pravde koja se sveti«, nacrt zakona produktom »klasnog zakonodavstva«, »merom organizovanog licemerja« i podsmeva se »parlamentarnoj teologiji«.

U vezi s masakrom kod Hankoa prvi lord admiraliteta ser Charles Wood saopštava da je danas primio depeše od admirala Dundasa. Prema tim depešama vatrom Rusa usmrćeni su 5 mornara i finski kapetan, ranjeno je i zarobljeno 4 mornara i 2 Finca, zarobljeno bez ranjavanja 3 oficira, 4 mornara i 2 Finca. Admiral Dundas uputio je pismo guverneru Helsinkija, u kome je konstatovao činjenice i u najodlučnijem tonu stavio prigovor protiv gnusnog akta da se otvara vatra na čamce pod zastavom mira. Primio je odgovor u kome se guverner izvinjava zbog događaja i donekle nalazi za njega *opravdanje*. On objašnjava da oficiri i vojnici, po njihovim sopstvenim iskazima, nisu videli zastavu mira. Oni su bili ozlojeđeni zbog toga što su u raznim drugim prilikama brodovi stavljali rusku zastavu i što su novine donosile izveštaje kako su engleski brodovi na nekim drugim mestima upot-

¹ odobravanje — ² pravi se veselim i kad mu nije do toga

rebljavali zastavu mira da bi viskom ispitivali dubinu. Celo opravdanje svodi se, dakle, na kratkovidost vojnika i oficira. Svakako to je znak civilizacije što ruski vojnici čitaju novine i što ih novinski izveštaji »ozlojeđuju«.

Administrativisti^[140] najavili su za sutra novi miting u pozorištu Drury-Lane. Kao i ranije: miting sa propusnicama i unapred poručanim govornicima. Pontije Pilat je pitao: Šta je istina? Palmerston: Šta je *zasluga*? Administrativisti su odgovorili: Zasluga je ono što čovek zaradi za godinu dana. U skladu s tim reformatori su prišli preobražavanju u svojoj unutrašnjoj organizaciji. Ranije su članovi glavnog komiteta — u stvari samoizabrani članovi — bili podvrgavani prividnom izboru putem opšteg glasanja Udruženja. Sada je samo po sebi razumljivo da član generalnog komiteta postane onaj ko plaća 50 i više funti sterlinga pretplate. Ranije je uslov od deset gvineja¹ i jedne gvineje smatran dovoljnim da bi se »pokret« zaštitio od plebejske nametljivosti. Sada gospodu od deset gvineja ne smatraju više za dovoljno »respectable«, osobe od jedne gvineje smatraju se za »mob«². Na plakatima kojima se daju obaveštenja o mitingu doslovce se kaže:

•Pristup samo uz propusnicu koju mogu dobiti samo članovi. Pretplatnici od 50 funti i više članovi su generalnog komiteta, pretplatnici od deset gvineja i od jedne gvineje članovi su Udruženja.▪

Prava članova unutar Udruženja iskalkulisana su, dakle, jednom klizavom skalom gvineja. Brutalno je proklamovana gola, neulepšana vladavina gvineja. Reformatori Sitija izbrbljali su svoju tajnu. Kakvi agitatori! Osim toga, poslednji period nije bio povoljan za njih. Drummond im je u parlamentu otvoreno prebacio za »sistematsku nemoralnost« i »korupciju«. I kakve su se ilustracije čistote njihove klase nizale jedna za drugom kao po komandi! Prvo »Lancet« (medicinski časopis) iznosi dokaze da se kvarenje i trovanje sve robe i životnih namirnica nipošto ne ograničava samo na maloprodavce, već da to u principu radi trgovina na veliko. Zatim se pročuje da su »respectable« firme Sitija pustile u cirkulaciju falsifikovane dockwarrants³. Najzad veliki, prevarantski bankrot privatne banke Strahana, ser Jonesa Paula i Batesa, koji je povezan sa direktnom krađom deponovanih zaloga. U ovom slučaju aristokratija se poučila da treba poštovati »administrativni« talenat gospode iz Sitija, jer je banka »administrirala« pre svega aristokratske gvineje. Palmerston je stradalnik, isto tako i markiz od Clanricarde-a, a admiral Napier je izgubio gotovo sav svoj imetak. *Crkva* je takođe izgubila mnogo ovozemaljskog blaga, pošto su gospoda Strahan, Paul i Bates uživali naročiti glas svetosti, predsedavali

¹ novčani iznos od jedne funte i jednog šilinga — ² masu — ³ stovarišne listove, skladišne potvrde

su prilikom mitinga »za preobraćanje neznabožaca« u Exeter Hallu, bili među prvim upisnicima društva za »širenje biblije« i nalazili se u upravi »Udruženja za prevaspitanje zločinaca«. Njihova odanost veri pribavila im je poverenje. Bili su omiljena banka duhovničke gospode i samostalnih zalagača. Ali »administrativni« talenat nije ništa poštedefo, počev od udovičkih penzija i štićeničkog novca pa sve do ušteđenih pfeniga mornara. Zašto im ne dozvoliti pristup upravljanju »državnim fondovima« prema kojima sada pružaju ruku?

»Sada se među nama javljaju simptomi«, setno uzvikuje »The Daily News«, organ par excellence reformatora Sitija, »koji pokazuju da ne treba truda da bi se među industrijskim klasama naveo neki slučaj sa vrlo nemoralnim obeležjem.«

Kriza gospode Strahan i komp. izazvala je, naravno, »run«¹ publike na kase Sitijevih privatnih banaka, za koje je dotle važno da ulivaju neuporedivo više poštovanja nego akcionarske banke. Krupni privatni bankari već su bili prinuđeni da se »javno« podstiču na uzajamni poverenici uvid u stanje zaloga koji su kod njih deponovani i da isto tako preko lista »The Times« pozivaju svoje klijente na neposredno pregledanje hartija od vrednosti koje su im poverene. Jedna druga okolnost sasvim neugodno pada Sitijevoj gospodi reformatorima: jedan od njihovih kraljeva, *Rothschild*, kao njihov izabrani predstavnik stoji, kao što je poznato, na pragu Donjeg doma, a ne dopuštaju mu da uđe u svetinju zato što *on* neće da položi »zakletvu pravog hrišćanina«⁽³³⁾, a lord *John Russell*, njegov kolega, neće da »realizuje« zakon o Jevrejima. Dakle, juče ustaje *Duncombe* i veli kako je pronašao da prema jednom aktu parlamenta iz 1782. svaki poslanik, koji *posle* svog izbora zaključi sa vladom ugovor o isporuci, gubi svoje mesto u Donjem domu, da je *Rothschild* primio poslednji zajam od 16 miliona funti sterlinga, i da on stoga najavljuje da će sutra uveče predložiti raspisivanje novih izbora u Sitiju. Još više. *Malins* prati *Duncombe*-a u stopu i najavljuje sličan predlog protiv *Lindsayja*, koga je za vreme debate o reformi otvoreno optužio ser *Charles Wood* da je sa vladom sklopio ugovore o isporuci brodova, dok ovamo sedi i sedeo je kao član parlamenta. Incident nije značajan samo zbog kompromitovanih ličnosti — jednog magnata Sitija i jednog magnata Sitijevog pokreta za reformu! On je značajan zato što podseća publiku da su *Pitt*, *Perceval* i *Liverpool*, koji se nisu osvrtni na akt od 1782, baš u velikodostojnicima Sitija, ugovaračima zajmova i isporuka za vladu, našli svoje temeljne stubove unutar i izvan parlamenta. Ova finansijska aristokratija — tada pokvarenija nego pod *Louis*-om *Philippe*-om — bila je duša antijakobinskog rata. Dok je brala svoje zlatne jabuke hesperida², demonstrirala je naciji na ozloglašenom mitingu Sitija da:

¹ navalu, juriš (engleski) — ² (grčkih boginja) kćeri noći

ona mora da žrtvuje novac i krv za spas blagoslovenog mira naše svete religije od bogohulnih Francuza i samu sebe od mračnog očajanja ateizma».

Tako se u najnezgodnije vreme nacija podseća da je Siti, koji ustaje protiv oligarhije, bio staklena bašta u kojoj je ta ista oligarhija stasala i doživela svoj najraskošniji procvat.

Naslov originala:

Mitteilungen verschiedenen Inhalts

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 297 od 29. juna 1855.

Friedrich Engels

Iz Sevastopolja^[196]

Nasuprot očekivanjima javnosti, pošta koja nam je stigla juče ujutro brodom »Pacifik«, ne donosi detaljan izveštaj o porazu saveznika kod Sevastopolja 18. juna. Istina, raspoložemo sa nekoliko oskudnih podataka o broju ubijenih i ranjenih u toj bici, o kojoj ćemo dole dati kratak komentar. No umesto očekivanih depeša, bar imamo Pélissier-ov detaljan izveštaj o zauzimanju Mamelona i kamenolomâ. Međutim, čak ni ovaj nije takav da jasno pokazuje liniju vojne politike čoveka koji sada praktično komanduje sa 200 000 savezničkih vojnika na Krimu. Moramo da poverujemo pre u negativan nego u pozitivan nagoveštaj ako želimo da dođemo do zaključka o toj stvari. Da bismo pogodili šta Pélissier namerava da učini, moramo da vidimo ne toliko šta on čini nego šta odbija da učini. Ali, vratimo se opet osvajanju Mamelona; ono ima neke karakteristike koje вреди ispitati.

Šesti i sedmi jun bili su određeni za kanonadu na čitavoj liniji savezničkih baterija. Ali dok je sleva (bastion Jarbol do bastiona Karantin) ova kanonada bila samo prividan napad, na desnom krilu (Redan do brda Sapun) ona je bila sasvim ozbiljna. Ovde su ruska spoljna utvrđenja bila izložena izvanredno teškoj vatri. Kada se činilo da im je vatra bila dovoljno učutkana, a njihovi branioči dovoljno oslabljeni, uveče, 7. došlo je naređenje za juriš. Francuzi su imali da zauzmu dva različita položaja, koji su obrazovali dva platoa, odvojena jedan od drugog jarugom; Englezi — jedan plato sa jarugama s obe strane. Način na koji su se obe armije pripremale za juriš bio je karakterističan po njima svojstvenim odlikama i tradiciji. Francuzi su odvojili četiri divizije, po dve za svaki poseban napad. Tako su protiv Zelenog Mamelona (redut Kamčatka) bile koncentrisane dve divizije i još dve protiv brda Sapun; svaki napadač je imao isturene dve brigade, u odvojenim kolonama, za napad i dve brigade u rezervi. Osamnaest bataljona je imalo da napada a osamnaest da podržava — ukupno najmanje 28 000 do 30 000 ljudi. Ovaj razmeštaj se u potpunosti slagao sa pravilima i tradicijom francuske armije, koja pri

velikim jurišima uvek napada u kolonama i to ponekad u previše glomaznim. Da bi se formirali na isti način, Englezima bi bile potrebne dve divizije da obave njihov deo posla; dve birgade za napad i dve u rezervi. U skladu sa svojim sopstvenim sistemom, međutim, oni su za napad odabrali oko 1000 ljudi, ili oko dva bataljona — što iznosi jedva polovinu jedne francuske brigade. Nema sumnje da su imali jake razerve; ali, uprkos tome, gde bi Francuzi upotrebili tri čoveka, oni bi upotrebili samo jednog. Ovo je delimična posledica britanskog sistema napada u liniji umesto u kolonama, a delimično velike upornosti britanskog vojnika u odbrambenim položajima. Čak ni ovih 1000 britanskih vojnika nije najednom jurišalo; napadalo bi najpre 200 i osvajalo ruska utvrđenja; zatim bi još 200 pristiglo kao njihovo pojačanje; ostatak bi nastupao na isti način; i zatim je 1000 britanskih vojnika, kad su se učvrstili na ruskom položaju, držalo taj položaj protiv šest uzastopnih napada i pod neprekidnom frontalnom i flankirnom vatrom iz ruskih utvrđenja. Kada je svanula zora, preko polovine tog broja bilo je mrtvo ili ranjeno; ali je položaj bio njihov, a neki od njih su čak povremeno gonili Ruse do Redana. To je bio podvig koji 1000 Francuza ne bi moglo izvesti. Ali pasivna izdržljivost britanskog vojnika pod vatrom jedva da poznaje granice, i kada, kao te noći, borba prsa u prsa dobija oblik njegove omiljene zabave, ulične tuče, onda je on u svom elementu i tući će se sa najvećim zadovoljstvom sam protiv šestorice.

U pogledu francuskog napada general Pélissier daje nam dugačak spisak angažovanih brigada i pukova, i za svakog od njih ima reči pohvale; ali njegovi izveštaji o odnosnim položajima i jurišnim položajima svake kolone vrlo su nejasni, dok je njegov prikaz razvoja akcije skoro nerazumljiv, i uopšte nema podataka o gubicima. Upoređujući ovaj zvanični bilten sa drugim izveštajima, možemo razabrati da su Francuzi zauzeli Mamelon u prvom naletu, gonili Ruse koji su se povlačili sve do bastiona Malahov, u koji su tu i tamo prodrli, pa su ih Rusi odbacili, opet izgubili Mamelon, postavili se iza njega u polukrug, i u ponovljenom jurišu konačno ga osvojili.

Na drugoj strani zaliva Kilen redut Volinsk zauzet je uz manje gubitke: bitka za redut Selenginsk, koji se nalazi iza njega, bila je žešća, ali se nije mogla uporediti sa onom kod Mamelona. Zbog preteranog broja trupa koje je Pélissier bacio na napadnute tačke, i zbog glomaznih kolona koje su morali da obrazuju, francuski gubici mora da su bili vrlo veliki. Činjenica da o tome nije objavljen zvanični izveštaj dovoljan je dokaz za to. Ne bi bilo preterano ako bismo rekli: 1500 do 2000.

Rusi su bili u posebnoj situaciji. Ova spoljna utvrđenja oni nisu mogli da zaposednu sa velikim brojem ljudi, jer bi ih to izložilo sigurnom uništenju od strane neprijateljske artiljerije čak i pre no što bi bio izvršen juriš. Na taj način oni su u tim redutima mogli da drže tek minimum branilaca, i da se uzdaju u dominantnu vatra svoje

artiljerije u Malahovu i Redanu, kao i u akciju svojih rezervi u tvrđavi. U Mamelonu su imali dva bataljona — oko 800 ljudi. Ali čim su reduti bili zauzeti, oni se više nikada nisu u njih vratili da bi se u njima utvrdili kako valja. Oni su otkrili da opsednuta armija može vrlo brzo da izgubi neki položaj, ali ne može lako da ga povrati. Sem toga, redut Mamelon bio je tako komplikovano konstruisan, sa traverzama i blindažima, koji su obrazovali neku vrstu improvizovanih kazamata, da je, iako je odlično zaštićen od artiljerije, njegov garnizon bio skoro bespomoćan prilikom juriša — u svaki odeljak jedva se mogao smestiti top sa ljudima koji ga opslužuju. Stoga, čim su topovi bili demontirani, pešadija, koja je morala da brani utvrđenje od napada, nije imala prostora za poziciju sa koje bi dejstvovala protiv jurišnih kolona jednovremenom usredsređenom vatrom. Razbijena u male odrede nije mogla odoleti žestini napadača, i ponovo je dokazala da, onde gde ne može da se bori u velikom broju, ruska pešadija nije jednaka ni u inteligenciji ni u hitrom pogledu sa Francuzima, ni u junaštvu sa Englezima.

Posle borbe od 7. došao je desetodnevni predah, za koje vreme su bili završeni i povezani rovovi, obeleženi položaji baterija i dovučeni topovi i municija. Istovremeno su bila preduzeta dva izviđanja u unutrašnjost zemlje. Prvo, prema Bajdaru, 12 milja od Balaklave, na putu koji vodi ka južnoj obali, bilo je samo pripremno; drugo, ka Ajtodoru, šest milja iznad Čorguna, na Čornoj, bilo je preduzeto desnim pravcem.

Ajtodor leži na visoravni koja se spušta u dolinu gornjeg Belbeka, gde se jedino, kao što smo odavno tvrdili¹, ruski položaj kod Inkermana može uspešno zaobići. Ali, poslati tamo izviđačku kolonu i ne poći u stopu za njom zauzimajući teren u dejstvu i odmah otpočeti operacije — nije ništa drugo nego upozoriti neprijatelja na to odakle mu pretil opasnost. No, možda se oblast oko Ajtodora pokazala neprohodnom, ali mi u to sumnjamo; pa čak i u tom slučaju, ovim manevrom je odveć jasno otkrivena namera da se izvrši bočni marš da bi se obuhvatio neprijatelj. Ako bi ovaj bočni marš mogao poslužiti kao prividni napad, onda u redu; ali mi smo ubeđeni da je on morao biti glavni pokret, i stoga se nije smelo na njega ukazati pre no što su saveznici zaista mislili da ga izvedu.

Međutim, umesto da i dalje nastavi ovaj slabi prividni napad, general Pélissier pokušao je nešto sasvim drugo. Osamnaesti jun, dan Vaterloa^[188], video je engleske i francuske vojnike kako marširaju rame uz rame da bi jurišali na ruske linije na desnom krilu. Englezi su napadali Redan, Francuzi Malahov. Trebalo je da na taj način bude osvećen Vaterlo; ali, na žalost, stvar je ispala sasvim naopako. Obe vojske bile su odbačene posle strašnog krvoprolića. Zvanični spiskovi govore da su njihovi gubici oko 5000, ali, s obzirom na poznati nedostatak verodostojnosti u francuskim izveštajima, skloni smo da te

¹ Vidi u ovom tomu, str. 199 - 202.

gubitke popnemo za još 50 procenata. Pošto se nisu saznale pojedinosti, taktički potezi ove bitke moraju se zasad ostaviti sasvim po strani. Ono što sada možemo uzeti u obzir, jesu njena strategijska i politička priroda.

Čitava evropska štampa smatra Pélissier-a za čoveka koji ne želi da mu se komanduje telegrafom iz Pariza, nego koji nepopustljivo dejstvuje oslanjajući se na svoju sopstvenu razboritost. Imali smo razloga da posumnjamo u ovu naročitu vrstu tvrdoglavosti; i to što je pokušao da »plemenito« osveti Vaterlo, to jest zajedničkom pobedom Francuza i Engleza, u potpunosti potvrđuje našu sumnju. Ideja za takav jedan podvig mogla je poteći samo od njegovog veličanstva, cara Francuza — čoveka koji mnogo drži do godišnjica, čoveka koji ne može da propusti 2. decembar⁽⁴⁹⁾ svake godine a da ne pokuša nekakvu posebnu smicalicu; čoveka koji je u Domu perova rekao da je bio specijalno pozvan da osveti Vaterlo. Ne može biti sumnje u to da je Pélissier bio dobio najstroža naređenja da bitku kod Vaterloa proslavi jednom blistavom godišnjicom. Način na koji je to izveo jedino je za šta on snosi odgovornost.

Juriš na odbrambene linije Karabeljne mora se smatrati teškom greškom, u šta smo više nego ikad ubeđeni. Ali dok ga ne upoznamo potpuno, mi ćemo i dalje Pélissier-u pripisivati pogodnost svih okolnosti koje bi, čini se, sa ove razdaljine od ratnog bojišta, mogle biti podvrgnute sumnji. Može biti da su higijenske prilike Heraklejskog Hersona — stvar na koju smo već odavno upozoravali — takve da je bio krajnje poželjan brz završetak operacija na tom malom prostoru. Isparenja leševa u raspadanju 25 000 ljudi i 10 000 konja takva su da ozbiljno ugrožavaju zdravlje armije preko leta. O drugim nagomilanim gadostima nećemo govoriti. Možda Pélissier misli da je moguće za kratko vreme prognati Ruse sa južne strane, potpuno razoriti mesto, ostaviti samo nekoliko ljudi da ga čuva, i onda započeti borbu sa jakim armijom. Dajemo ovu pretpostavku jer više volimo da u akcijama jednog starog vojnika vidimo bar neku razboritu pobudu. Ali ako je ovo slučaj, onda je on pogrešno ocenio jačinu tog mesta. Tu skoro smo rekli da će propasti svaki pokušaj da se nastavi uspeh od 7. juna protiv samog grada¹; događaji su potvrdili naše uverenje. Rekli smo da ključ za Sevastopolj leži severno od Inkermana; čini se da borba od 18. juna to dokazuje.

Tako, mi smo spremni da priznamo da je general Pélissier bio savršeno vođen logičkim pobudama da nadiranjem bojištem pretpostavi juriš na Karabeljnu; ali istovremeno, isto tako moramo priznati da su ljudi na licu mesta skloni da beznačajne činjenice uzmu za premise svojih zaključaka, i da je Pélissier, posle neuspeha od 18. juna, izgleda bio svestan da je podlegao toj slabosti; jer ako je snaga karaktera tvrdoglavo se držati preduzetog posla, isto tako je i odsustvo intelekta

¹ Vidi u ovom tomu, str. 249/250.

gurati tu stvar bilo kako samo zato što je ona već započeta. Pélissier bi bio u pravu da pokuša da Sevastopolj zauzme po svaku cenu; ali on očigledno greši što ne vidi da najbliži put u Sevastopolj vodi kroz Inkerman i da ruska armija brani taj položaj.

Ako se savezničke armije dobro ne potrude da bez oklevanja iskoriste svoju nadmoćnost, ubrzo će se naći u vrlo neprijatnom položaju. Rusija je već odavno osetila potrebu da pojača svoje snage na Krimu. Popuna rezervnih bataljona regularne armije, regruti i organizovanje poslednje odbrane u 200 bataljona, a još više smanjenje austrijske izviđačke armije na 180 000 ljudi — pri čemu je ostatak ili pušten na dopust ili stacioniran u unutrašnjosti carstva — sada pružaju mogućnost da se to uradi. Zbog toga je u Odesi bila formirana rezervna armija od oko 25 000 ljudi za koju se govori da je stacionirana u Nikolajevu, dvanaest do petnaest dana marša od Sevastopolja. Takođe se govori da su dve divizije grenadira na maršu iz Volinije. Prema tome, sredinom jula, a možda i ranije, Rusi će verovatno povratiti brojčanu premoć, sem ako im trupe koje se suprotstavljaju saveznicima u međuvremenu ne pretrpe odlučujuće poraze. Mi smo, doduše, obavешteni da još 50 000 Francuza maršira ka Tulonu i Marseju, gde treba da se ukrcaju; ali će oni zasigurno zakasniti i neće moći ništa više da učine sem da popune manjkove koje su u redovima prouzrokovale bitke i bolesti (što su se ponovo pojavile u savezničkom logoru).

Operacije na Azovskom moru uništile su Rusima jedan izvor snabdevanja; ali pošto je Dnjepar mnogo više nego Don prirodna kapija za ruske žitne oblasti, nema sumnje da se u Hersonu nalaze velike količine žita — više nego što je potrebno za ishranu Rusa na Krimu. Stoga transport u Simferopolj nije tako težak. Ko god od azovske ekspedicije očekuje ozbiljan i neposredan efekat na snabdevanje Sevastopolja, taj se nalazi u velikoj zabludi.

Mada je vaga za neko vreme preteгла na stranu saveznika, sada se opet može dovesti u ravnotežu, ili čak pretegnuti na drugu stranu. Ako Rusi budu brzo dejstvovali, krimski rat se još zadugo neće završiti.

Naslov originala:

From Sevastopol

Napisano oko 29. juna 1855.

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«

br. 4439 od 21. jula 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Saopštenja različitog sadržaja

London, 30. juna. Pošto lord Grosvenor odbija da dobrovoljno povuče svoj *Sunday Trading Bill*, to su se danas u najposećenijim ulicama Londona pojavili po zidovima plakati sa pozivima na ponovni veliki miting u Hajd Parku¹ za sutra po podne. Dom je bio dovoljno detinjast da na Grosvenorovo pitanje da li je iznenadna promena mišljenja većine inspirisana svetinom u Hajd Parku odgovori jednim živahnim No! No!

Uzgred, na pitanje jednog torijevskog pera, Panmure je rekao da su ministri u ime kraljice izdali armiji jednu proklamaciju u kojoj obaveštavaju o znatnom povećanju plata i povišenju penzija određenim korpusima i određenim pukovima — onim koji se nalaze na bojištu — ne samo za period njihovog sadašnjeg služenja već za više meseci unazad. Ovo obaveštenje dato je direktno u ime kraljice, u vreme kad je Donji dom zasedao, dok mu ministri nisu ništa saopštili. Ministri su tako prisvojili jedno pravo, koje po ustavu pripada isključivo Donjem domu — pravo da utvrđuje plate za vojsku. Oni svakako moraju kroz nekoliko nedelja ili dana izići pred Dom da bi se glasalo o obećanim dodacima. Ali proklamacija je prestigla glasanje Doma. Ako bi Dom odbacio zahtev, dospeo bi u konflikt s armijom. Eto odgovora na mišljenje Roebuckovog komiteta da vlada snosi odgovornost za stradanja armije. Eto koraka u pravcu koji je označio princ Albert.

Bouverie-ov nacrt zakona, koji je juče posle drugog čitanja prihvaćen u Donjem domu, značajan je za englesko trgovačko zakonodavstvo. Do sada je u Engleskoj svako ko je imao određeni udeo u profitima neke trgovačke kuće bio smatran kao asocié i stoga je sa svojom celokupnom imovinom bio odgovoran za komercijalne obaveze te kuće. Prema *Bouverie-ovom* nacrtu zakona, koji je podneo u ime vlade, ova zakonska funkcija se ukida. Još značajniji je njegov nacrt zakona o akcionarskim društvima. Do sada se odgovornost svakog člana jednog

¹ O prvoj demonstraciji vidi u ovom tomu, str. 280 - 283.

takvog društva za sve obaveze tog društva protezala ne samo na iznos njegovih akcija, već i na celokupnu njegovu imovinu. Prema tom nacrtu zakona odgovornost se svodi na iznos akcija koje su svojina pojedinog učesnika ali to samo u društvima čiji ukupan kapital iznosi najmanje 20 000 funti sterlinga, zatim u onim čiji su ugovor potpisali imaoći akcija u iznosu od najmanje 15 000 funti sterlinga i gde je uplaćeno najmanje 20 procenata učešća na celokupni kapital. Sama neophodnost da postoje takvi zakoni pokazuje u koliko velikoj meri zakonodavno telo stoji u rukama krupnih finansijera, kojima je uspeo da unutar prve trgovačke nacije sveta podvrgnu trgovinske ugovore najapsurdnijim i najsamovoljnijim pravnim ograničenjima. Novi nacrt zakona pretenduje da njegov princip bude »da rad i sitni kapitalisti budu na ravnoj nozi (u trgovinsko-pravnom pogledu) sa krupnim kapitalom«. A kako se to izvodi? Na taj način što akcionarski kapital *ispod* iznosa od 20 000 funti sterlinga ostaje lišen blagotvornosti jednog zakona i potčinjen starim ograničenjima. Da krupni kapital u Engleskoj, budući nezadovoljan nadmoćnim ekonomskim oružjem kojim suzbija konkurenciju sitnog kapitala, pribegava uz to još i pravnim privilegijama i izuzetnim zakonima — to se ne dokazuje ničim ubedljivije nego engleskim zakonodavstvom u oblasti akcionarskih i trgovačkih društava uopšte. Do pre nekoliko godina, na primer, banka nije smela da ima više od 6 udeoničara. Dugo je trebalo dok akcionarska društva nisu dobila pravo da u ime svoje uprave mogu tužiti ili biti tužena. Ali da bi ostvarila ovu privilegiju ona moraju biti registrovana ili inkorporirana, a zakon od 1837. određuje da Kruna sme inkorporirati samo na osnovu izveštaja Board of Trade¹, tako da, u stvari, zavisi od milosti ovog Board of Trade hoće li neko društvo biti inkorporirano ili ne. Banke, dobrotvorna društva i društva za uzajamnu pomoć ostala su potpuno izvan dejstva novog nacrtu zakona.

Jedan dnevni list donosi danas sledeću *parlamentarnu statistiku*: broj biračkih jedinica je 327. U zavisnosti od izbornih magnata od ovih 327 stoje: 9 od 1 magnata, 8 od 4, 7 od 1, 6 od 3, 5 od 8, 4 od 26, 3 od 29, tako da 72 magnata gospodare nad 297 izbornih jedinica. Takozvanih »independent«¹ izbornih jedinica ostaje 30. Donji dom ima 654 člana, od kojih se 594 biraju u 297 zavisnih izbornih jedinica. Među ove 594 ubrajaju se 274 osobe koje su u direktnom srodstvu sa perovima ili pripadaju aristokratiji.

Naslov originala:

Mitteilungen verschiedenen Inhalts

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 303 od 3. jula 1855.

¹ Ministarstva trgovine i saobraćaja

Karl Marx

Uznemirenost zbog zaoštavanja pitanja proslave nedelje

London, 2. jula. Demonstracija protiv nacrtu zakona o nedelji ponovljena je juče u Hajd Parku na višem stupnju, sa opasnijim predznacima, sa ozbiljnijim posledicama. Sumorna uznemirenost koja danas vlada u Londonu svedoči o tome.

Plakati koji su pozivali na ponavljanje mitinga sadržavali su istovremeno i poziv publici da se u nedelju u 10 časova pre podne okupi pred kućom pobožnog lorda Grosvenora i da ga prati na njegovom putu u crkvu. Pobožni gospodin je, međutim, još u subotu napustio London u jednim privatnim kolima — da bi putovao inkognito. Kako je on po prirodi više naklonjen tome da od drugih pravi mučenike nego da sam postane mučenik, on je svim listovima Londona pokazao svoj cirkular u kome, s jedne strane, čvrsto ostaje pri svom nacrtu zakona, a, s druge strane, ulaže napor da pokaže kako je taj nacrt zakona besmislen, besciljan i beznačajan. Njegovu kuću su u nedelju opseli ne pevači psalмова, već policajci, njih 200 na broju. Isto tako i kuću njegovog brata markiza od Vestminstera, čuvenog po svome bogatstvu.

Ser Richard Mayne, šef londonske policije, oblepio je u subotu zidove Londona plakatima u kojima je »zabranjivao« ne samo održavanje mitinga u Hajd Parku, nego i okupljanje u »velikim masama« i ispoljavanje bilo kakvih znakova odobravanja ili nezadovoljstva. Rezutat ovog ukaza bio je taj da je, čak prema izveštaju iz policijskog cirkulara, već u pola tri 150 000 ljudi svih staleža i svih starosti šetalo gore-dole po parku i da je masa ljudi postepeno narasla do takvih razmera koje su čak i za London bile gigantske i čudovišne. London se nije pojavio na okupu samo u masama; on je iznova napravio špalire s obe strane kolovoza duž Serpentine, samo zbijenije i dublje nego prošle nedelje. No onaj ko se nije pojavio — to je bio hautevolée. Sve u svemu pojavilo se možda 20 kola, i to većinom mali džigovi i faetoni koji su prolazili prazni, dok su njihova naočitija, trbušastija, sa više zavoja i sa više širita optočena braća bila pozdravljena starim

usklicima i starom zbrkom tonova od čijih je zvučnih talasa ovoga puta vazduh treperio na milju unaokolo. Policijski ukazi bili su obojeni okupljanjem masa i glasovima iz hiljada pluća. Hautevolée izbegao je bojište i svojom odsutnošću priznao suverenitet vox populi.¹

Došlo je 4 časa i izgledalo je da će se demonstracija zbog nedostatka prehrambenog materijala raspršiti u bezazlenoj nedeljnoj zabavi. Ali to policiji nije išlo u račun. Zar da se povuče uz sveopšti smeh bacajući tužni pogled na rastanku na svoje sopstvene plakate sa velikim slovima koji su se mogli pročitati na svečanom ulazu u park? Osim toga bili su prisutni njeni velikodostojnici ser Richard Mayne i glavni inspektori Gibs i Walker na konjima, inspektori Banks, Darkin i Brennan pešice. Osam stotina policajaca bilo je strategijski podeljeno, najvećim delom sakriveno po zgradama i u skrovitim mestima. Jača odeljenja bila su postavljena kod stanice, nedaleko odatle radi pojačanja. Stan glavnog nadzornika parka, barutni magacin i zgrade spasilačkih društava — sve na jednom mestu, onde gde kolovoz duž Serpentine prelazi u uzanu stazu prema Kensingtonskom vrtu — bile su improvizovane tamnice, sa jakim posadama, uređene za smeštaj uhapšenih i ranjenih. Droške su bile postavljene kod policijske stanice u Vajn stritu, Pikadili, da bi mogle voziti na bojište i dovoziti otud pobeđene pod sigurnom pratnjom. Ukratko, policija je bila napravila ratni plan »energičniji«, kako veli »The Times«, »nego što je ijedan na Krimu za koji smo doznali«. Policiji su bile potrebne krvave glave i hapšenja da ne bi bez prelaznog stupnja sa uzvišenog spala na smešno. Stoga čim su se špaliri ljudi malo više proradili i tamo dalje od kolovoza mase bile podeljene na razne grupe na ogromnim prostorima parka, njeni šefovi su stali nasred kolovoza između špalira i počeli sa svojih konja da dele naniže tobož važne zapovesti levo i desno; navodno radi zaštite kola i konjanika koji prolaze. Ali pošto ne beše kola i konjanika i nije, dakle, imalo šta da se štiti, otpočеше oni »pod lažnim izgovorima« da dohvataju pojedine individue iz mase i da naređuju da se hapse, naime pod izgovorom da su oni *pickpockets* (džeparoši). Kad ovi eksperimenti postadoše mnogobrojniji te se izgovor ne mogade više održati, i kad kroz mase prostruja jedan jedini krik — navališe skriveni korpusi čuvara reda iz svojih zaseda, povadiše svoje palice iz džepova, stadoše da razbijaju glave, tu i tamo da istržu poneku individuu iz gomile (tako je uhapšeno ukupno 104) i da je odvlače ka improvizovanim tamnicama. Leva strana kolovoza odvojena je od vode Serpentine samo jednom uzanom prevlakom. Jednim manevrom pritera ovde jedan policijski oficir sa svojom četom gledaoce na samu ivicu tekućeg elementa i zapreti im kupanjem u hladnoj vodi. Da bi umakao policijskoj palici, neki čovek zapliva Serpentinom na drugu obalu; ali jedan policajac zaplovi čamcem za njim, izvuče ga iz vode i trijumfalno ga doveze natrag.

¹ glas naroda

Kako se izgled scene bio promenio od prošle nedelje! Umesto državnih kočija — prljavi fijakeri, koji su vozili od policijske stanice u Vajn stritu prema improvizovanom zatvorima u Hajd Parku i odatle za policijsku stanicu. Umesto lakeja sa strane čuvar reda pored naljoskanog fijakeriste. Umesto elegantne gospode i dama unutra u kočijama — uhapšenici sa krvavim glavama, raščupane kose, razdrljeni, sa pocepanim odelima, pod stražom podozrivih lica, nasilno vrbovanih iz irskog lumpenproletarijata u londonske policajce. Umesto mahanja lepezom — fijuk kožne palice (*truncheon* čuvara reda). Prošle nedelje vladajuće klase pokazale su svoje fashionable¹ lice, ovoga puta pokazale su svoje državno lice. Pozadina ljubazno nasmešene stare gospode, pomodnih kicoša, otmeno-oronulih udovica, mirisnih lepotica u kašmiru, sa nojevim perjem, niskama dijamanta i vencima cveća — bio je policajac sa nepromočivim kaputom, ulepljenim uvošćenim šeširom i *truncheon*-om. To je bila druga strana medalje. Masa je prošle nedelje imala pred sobom vladajuću klasu u njenom pravom liku. Ovoga puta ona se pojavila u vidu državne vlasti, zakona, *truncheon*-a. Ovoga puta otpor je predstavljao pobunu, a Englez se mora dugo i sporo zagrevati pre nego što se pobuni. Stoga se u celini demonstracija ograničava na izrugivanje, gundanje i izviždavanje policijskih kola, na izolovane i slabe pokušaje oslobađanja uhapšenih, svodi se pre svega na pasivni otpor u flegmatičnom ostajanju na areni.

Karakteristična je uloga koju su u ovoj drami preuzeli vojnici, delom iz garde, delom iz 66. puka. Oni su bili zastupljeni u velikom broju. Njih dvanaestorica, gardisti, neki okićeni ordenjem sa Krima, našli su se u grupi ljudi, žena i dece po kojoj su pljuštale policijske palice. Jedan starac pogođen udarcem sruši se na tlo. »Londonski *stiffstuffs*« (pogrdan naziv za policiju) »gori su nego što su bili Rusi kod Inkermana«⁽¹¹¹⁾, uskliknu jedan krimski heroj. Policija položi ruku na njega. Bio je smesta oslobođen uz gromki uzvik gomile: »3 cheers za armiju!« Policija nade da je pametno da se udalji. U meduvremenu se broj grenadira povećao, vojnici obrazovaše jednu trupu, i okruženi masom, uz povik: »Živela armija, dole policija, dole zakon o nedelji!«, stadoše da prkose gurajući se tamo-amo po parku. Policija je stajala ne znajući šta da preduzme, kad naiđe jedan gardijski narednik, izgrdi policiju zbog njene brutalnosti, vojnike učutka i nagovori neke od njih da pođu s njim u kasarnu, kako bi se izbegli ozbiljniji sukobi. No većina vojnika ostade i neumerenim izrazima dade oduška svom besu protiv policije. Neprijateljstvo između policije i armije u Engleskoj stara je stvar. Ovaj trenutak, kada je armija »*pet child*« (omiljeno dete) masa, sigurno nije pogodan da se to neprijateljstvo ublaži.

Kažu da je jedan starac, po imenu Russell, danas preminuo usled zadobijenih rana; pola tuceta ranjenika nalazi se u bolnici Sveti Đorđe.

¹ otmeno

U toku demonstracije ponovo su vršeni razni pokušaji da se održe parcijalni mitinzi. Na jednom od njih, kod Albertove kapije, izvan onog dela parka koji je policija prvobitno posela, jedan anonimni govornik govorio je svojoj publici otprilike sledeće:

»Muževi drevne Engleske! Probudite se, oslobodite se svoga dremeža ili posrnite zauvek: Svake nedelje pružite otpor vladi! Ne plašite se da tražite prava koja vam pripadaju, već stresite okove oligarhijskog ugnjetavanja i nasilničke vladavine. Ako to ne učinite, onda ćete biti savladani za večita vremena. Zar nije sramota da stanovnici ove velike metropole, najveće u civilizovanom svetu, moraju da predaju svoje slobode u ruke jednog lorda Grosvenora ili jednog čoveka kakav je lord Ebrington! Njegovo gospodstvo oseća potrebu da nas natera u crkvu i da nas učini religioznim pomoću parlamentarnog akta. To je uzaludan pokušaj. Mi smo mi, a ko su oni! Posmatrajte sadašnji rat. Zar se on ne vodi na račun proizvođačkih klasa i prolivanjem njihove krvi? A šta rade neproduktivne klase? One ga upropašćuju.«

Govornika i miting prekinula je, naravno, policija.

U Griniču, u blizini opservatorije, Londonci su takođe održali miting uz učešće 10 000 do 15 000 osoba. Njega je isto tako prekinula policija.

Naslov originala:

*Die Aufregung gegen die
Verschärfung der Sonntagsfeier*

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 307 od 5. jula 1855.

Karl Marx / Friedrich Engels

Sukobi između policije i naroda — O događajima na Krimu^[197]

London, 6. jula. Od ponedjeljka pa sve do sinoć London je bio svedok neprekidnog niza sukoba između policije i «mob»¹-a. Policija je navaljivala svojim palicama, narod je uzvraćao kamenicama. U Marlboro stritu i okolnim ulicama videli smo scene koje živo podsećaju na Pariz. Duncombe je sinoć u Donjem domu predložio da se povede istraga o «lupeškom i brutalnom» ponašanju policije u prošlu nedelju. Mase nameravaju da prekosutra posete zgrade klubova u Pel Melu. Čartisti imaju nameru da izvedu *oružanu* (ne sa sabljama i puškama, nego sa oruđima za rad i batinama) povorku od mosta Blekfrajer prema Hajd Parku sa zastavama sa natpisom: «No Mayne law». (Nećemo zakon Mayne. Ovo je namerna dvosmislenost. *Maine law* je, kao što je poznato, naziv zakona američkih puritanaca o ekskomunikaciji alkoholnih pića. *Mayne* je ime šefa londonske policije.) Videlo se iz prethodnih izveštaja² kako su demonstracije u Hajd Parku bile improvizovane instinktom masa. Zatim se previranje konsolidovalo i pojačalo zbog izazivačke brutalnosti policije, čiji se šef, ser Richard Mayne, pokazao dostojnim ordena koji je dobio iz Pariza. U ovom trenutku, pak, mogu se već razlikovati razne struje koje teže da podstiču pokret masa, da ga usmeravaju i da ga iskoriste za buduće ciljeve. Te struje su:

Prvo sama vlada. Za vreme Bonapartinog boravka u Londonu sa zidova su kao čarolijom nestali svi plakati upereni protiv njega. Sve pokazuje skrivenu nameru: surovost policajaca *po naređenju*, izazivački govor vladinog advokata pred Marlborough court³, *nezakonito* upotrebljavanje zatvorenika za pokretanje treadmill-a^[198], uvredljivi ton vladinih listova, neodređeno istupanje kabineta u parlamentu. Hoće li Palmerstonu biti potreban jedan coup d'état u malom da bi održao svoju vladu, ili veliki unutrašnji neredi da bi odvratio pažnju

¹ mase, pučine — ² Vidi u ovom tomu, str. 275 - 283. i 295 - 299. — ³ sudom u ulici Marlboro

od Krima? Koliko mi poznajemo ovog presmelog državnika, koji pod maskom lakomislene površnosti krije duboku i neumoljivu sračunatost, smatramo ga, kao Voltaire Avakuma, »capable de tout«¹.

Drugo — *administrativni reformatori*^[140]. Oni gledaju da iskoriste pokret masa delom za zastrašivanje aristokratije, delom kao sredstvo za sticanje sopstvene popularnosti. Zato se *Ballantine* pojavio u *njihovo* ime i o *njihovom* trošku pred police-court-om² u ulici Marlboro kao branilac uhapšenika od prošle nedelje. Zato su juče otkupili sve osuđenike plaćanjem globe. Zato *njihovi* listovi štite »mob« (kako vladin »The Globe« naziva narodne mase) i napadaju policiju i vladu.

Treće — *čartisti* čiji su ciljevi razumljivi sami po sebi.

Najzad su se pojavili zvanični i nezvanični izveštaji o nesrećnom napadu od 18. juna. Objavljivanje službenih depeša odlaže se u toku više dana, i za to je sigurno postojao razlog. Ovo je sigurno najsavršeniji obrazac svih petljavina u istočnom sukobu.

Istureni francuski rovovi bili su udaljeni od ruske baterije 400-500 jardi, a engleski 500-700. Ove razdaljine označavaju dužinu puta koji su kolone u napadu, nezaštićene od ruske vatre i potpomognute vatrom svojih sopstvenih saveznika, imale da pretrče u jednom jurišu koji je morao da uništi svaki trag poretka i koji ih je bespomoćno izložio pušcanoj vatri u toku 3-5 minuta — u toku vremenskog perioda koji je bio dovoljan da ih potpuno dezorganizuje. Sama ova činjenica karakteriše plan. Pošto prethodno neprijateljska vatra nije bila *potpuno* učutkana i žestokim vertikalnim bombardovanjem efektivno sprečeno nagomilavanje borbenih snaga u neprijateljskim utvrđenjima — nije postojala ni najmanja šansa za postizanje uspeha.

Izgleda da su Rusi tačno procenili planove saveznika, ukoliko nisu, kao što je pretpostavio Pélissier, bili o njima unapred obavješteni. Oni su 17. samo slabo odgovarali na vatru saveznika, u toku dana su povukli svoje topove iza grudobrana i uopšte činili takve pripreme kao da će im teško ijedan top biti potreban za dejstvo sledećeg dana. U toku noći topovi su vraćeni na svoja mesta i na položaje postavljene kolone i rezerve predviđene za odbranu.

Prvobitno dogovoreni plan između Pélissier-a i Raglana sastojao se u tome da se sa vatrom ponovo počne u zoru 18, da se nekoliko časova nastavi svom mogućom žestinom i onda iznenada i istovremeno baci napred sedam jurišnih kolona — jedna (francuska) prema grudobranu uz sam zaliv Kilen, 2 (francuske) prema grudobranu Malahov, 3 (engleske) na Redan i jedna (engleska) prema skupini kuća i groblju između Redana i završetka unutrašnje luke. Ako je uopšte trebalo izvršiti juriš, onda je ovaj plan bio razuman. Njegovim izvođenjem bila bi učutkana vatra Rusa i rasterane ruske snage koje su koncentrisane radi odbrane još pre nego što je počeo stvarni napad. S druge

¹ »spremnim na sve« — ² policijskim sudom

strane, savezničke snage svakako bi morale da osete na svojoj koži dejstvo ruske vatre, dok bi se tiskale u rovovima, a branio bi verovatno ubrzo otkrili prisustvo kolona određenih za napad bajonetima na položaj. To je ipak bilo manje zlo. Sa svim svojim manama originalni plan bio je najbolji pod već datim okolnostima. Kako će on biti osujećen, kako se rasturaju Pélissier-ovi unapred uzeti lovorovi venci, kako će saveznička armija pod vladavinom zaštitničkih orlova restaurirane imperije doživeti »Balaklavu pešadije«^[3] — o tome sutra.

Ovo leto, izgleda, čuva za »svece« teška iskušenja. Prvi menični posrednik Londona, viđeni vođ kveker^a, bogati koliko i pobožni *Gurney* (Bunsenov sin oženio se jednom od njegovih kćeri) mnogo je kompromitovan u prevarantskom Strand¹-bankrotstvu. On je Strahanu i kompaniji isplatio menicu od 37 000 funti sterlinga, znajući pri tom da su bankroti, te ih tako osposobio da još nekoliko meseci nastave sa podvaljivanjem publici, a sam je umeo da se izvuče bez gubitaka. Profana štampa upušta se u zlorada razmatranja o grešnosti čak i samih odabranih.

Naslov originala:

*Konflikte zwischen Polizei
und Volk — Über die Ereignisse auf der Krim*

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«
br. 313 od 9. jula 1855.

---

¹ deo Londona

Friedrich Engels

O jurišu 18. juna

London, 7. jula. Juče smo analizirali originalni plan saveznika za napad 18. juna. Vrlo kasno uveče sedamnaestog Pélissier je doznao da Rusi nameravaju da sledećeg dana izvedu novi veliki napad na Mamelon. Mora da je on ovo smatrao pravom srećom; jer uspeh odbrane Mamelona protiv ma koje vojske koju bi Rusi mogli baciti na njega ne bi nikako dolazio u pitanje. Kako bi inače Mamelon (sada kršten *Brancion*-redutom) mogao poslužiti kao operaciona baza za juriš na Malahov? Tako bi se Rusi, poraženi prilikom svog napada na Mamelon, našli u fatalnom položaju da treba da biju drugu bitku za Malahov, a pod tim okolnostima uspeh savezničkih operacija protiv Malahova bio je, izgleda, siguran. Pélissier je na to gledao drugačije. Kasno u noć on obustavi topovsku paljbu i naredi juriš za 3 sata ujutru. Signal je trebalo da se da trima raketama. Englezi su takođe bili obavešteni o ovoj promeni plana.

Ovaj postupak završio se, kao što se morao završiti, onako kao što Napoleon, pravi Napoleon, opisuje sudbinu kolebljivih generala-šepRTLja: »Ordre, contreordre, desordre.« Pola časa *pre* određenog vremena najisturenija desna kolona Francuza stupila je u borbu s neprijateljem. Da li su je Rusi izmamili prividnim ispadom ili je general, kao što veli Pélissier, jednu francusku bombu smatrao signalnim raketama — nije sasvim razjašnjeno. U svakom slučaju Pélissier je bio prinuđen da svoj signal da prerano i — još zauzete traženjem mesta koja su im bila određena u rovovima, upola u neredu, i delimično sa drugih mesta a ne onih koja su im bila određena za polazak u napad — kolone su morale da krenu. Srednja francuska kolona, koja je bila određena da zaobide bok Malahova, stiže do svog cilja i navali na ruska utvrđenja; ali druge dve kolone nisu mogle da se probiju kroz kišu karteča i pušcanih zrna koja ih je dočekala. Svaka kolona sastojala se od jedne brigade sa četiri bataljona; druga brigada svake divizije nalazila se u drugoj liniji, dok je garda činila rezervu. Tako je na raspolaganju bilo oko četiri divizije ili 20 000 ljudi. Druga linija poslata je

napred da potpomogne prvi juriš, ali uzalud; konačno je komandovano da garda krene napred, ali je zaustavljena i najzad odbačena unazad. Na raspolaganju su ostala samo 2 bataljona. Došlo je pola devet. Brigada srednje kolone, koja se bila probila u ruska utvrđenja, bila je izbačena, a odmornih trupa nije bilo pri ruci. Englezi su imali isto tako malo uspeha. Pélissier izdade zapovest za povlačenje, koje je, kako on kaže, izvršeno »sa dostojanstvom«.

Na engleskoj strani vodeće kolone imale su svaka samo po 1800 ljudi, 1000 manje nego francuske. Od ovih 1800 za borbu je bilo određeno 1000, a 800 za izvođenje neophodnih radova. U drugoj liniji iza svake kolone nalazio se ostatak brigade iz koje je ona bila izdvojena, 1200 - 1400 ljudi. U trećoj liniji druga brigada svake divizije iza svoje prve brigade. Najzad garde i Škoti (prva divizija) obrazovali su opštu rezervu. Na taj način od celokupne engleske pešadije sakupljene na tom mestu, u prvom ispadu moglo se lansirati samo 7200 ljudi, a od toga je samo 4000 trebalo stvarno da uzme učešća u borbi. Do ove prorednosti u prvim kolonama dolazilo je delom zbog tradicije engleske službe, delom zbog njenog običaja da napada u stroju. Iz svih izveštaja može se zaključiti da su ovom prilikom napali u stroju i tako pružili neprijateljskim kuršumima nepotrebno široku metu. Komplikovanost, prouzrokovana postavljanjem četiri razne linije jedne za drugom u tesnim i nepravilnim rovovima, stvorila je od početka veliki nered i nevolju i morala je izazvati krajnju pometnju ako je bitka bila koliko-toliko ozbiljna. Prva i treća kolona (zdesna nalevo) trebalo je da obidu bokove Redana, dok je druga imala da napadne njegove isturene uglove čim prva i treća dopru do svog cilja. Četvrta ili krajnja leva kolona trebalo je da napadne početak unutrašnjeg zaliva.

Kad je bio dat znak te kolone su, baš kao i francuske, još uvek bile u pokretu ka položajima koji su im bili određeni. Prva kolona ipak preskoči grudobran rova i bi smesta dočekana ubitačnom vatrom karteča. Trupe koje su zbog pentranja bile poremetile red nisu se mogle srediti. Pukovnik Yea, njihov komandant, već je vikao za trubačem da svira povlačenje; trubača nije bilo, te oni navališe napred u velikom neredu. Nekoliko njih navališe na drvene prepreke koje su okruživale Redan, ali bez uspeha. Glavnina kolone bi iznenada odbačena unatrag i potraži zaštitu rovova. Treća kolona krenu napred minut ili dva kasnije. Ona pogreši put i navali direktno na fasadu Redana umesto na bok. Zatetura se napred pod strahovitom kišom kuršuma, razbi se i povuče se u neredu posle nekoliko minuta. Tako se napad na Redan završio pre nego što je bilo koja od komplikovanih rezervi lorda Raglana imala vremena da mu pritekne u pomoć. Druga kolona bila je tako iznenađena ovim neočekivanim slomom svojih potpornih kolona na krilima da čak nije ni napuštala svoje robove. Samo je četvrtoj koloni pošlo za rukom da se učvrsti na groblju i među okolnim kućama. Tu je oko 1800 ljudi izdržalo ceo dan; nisu se mogli povući, jer je teren iza njih bio otvoren i pod unakrsnom

vatrom Rusa. Tako su se borili što su bolje mogli sve do 9 časova uveče, kad su po mraku izvršili povlačenje. Izgubili su više od trećine svog sastava. Tako se završio Pélissier-ov veliki napad na predgrađe Karabeljnaju. Bio je to poduhvat, zaključen naglo, još naglije promenjen u glavnim crtama pre odlučujućeg trenutka i izveden sa izvanrednim javašlukom. Imao je pravo onaj ruski oficir koji je upitao jednog engleskog oficira za vreme zatišja 19. juna: »Jesu li vaši generali bili juče pijani kad su komandovali juriš?«

Naslov originala:

Über den Sturm vom 18. (Juni)

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 317 od 11. jula 1855.

Karl Marx

Iz parlamenta — [Predlozi Roebucka i Bulwera]

London, 11. julā. Roebuckov predlog za ocenjivanje *svih* članova starog koalicionog kabineta najavljen je, kao što je poznato, za idući utolak. Dok su se u Birminghamu, Šefildu, Njukastlu itd. održavali mnogobrojni mitinzi u znak podrške njegovom predlogu i istovremeno u tu svrhu javno potpisivane peticije u svim kutovima Londona, članovi parlamenta razbežali su se u Pariz, Napulj, u svoje letnjikovce, kako bi izbegli glasanje. Da bi zaustavio ovo bežanje koje je Palmerston podržavao na sve moguće načine, Roebuck je tražio juče ovlašćenje da idućeg utorka izvrši »call«¹ Donjeg doma. »Call« je jedno staro parlamentarno pravilo koje je od vremena debate o katoličkoj emancipaciji palo u zaborav. Naime, pri otvaranju sednice prozivaju se po imenu svi članovi parlamenta. Odsutni podležu pritvoru koji sprovodi parlamentarni serjeant-of-arms², podležu javnoj molbi za oproštaj i plaćanju izvesne globe. Ali Donji dom, većinom od 133 glasa prema 108, nije odobrio Roebucku da primeni prinudno sredstvo »call«. Uopšte ništa nije karakterističnije za britanski parlament i njegove organe u štampi nego njihovo držanje prema Roebuckovom predlogu. Predlog ne potiče od člana »zvanične« opozicije. To je njegova prva mana. On je uperen ne samo protiv članova sadašnjeg nego i protiv članova raspuštenog kabineta. Stoga on nije čist stranački manevar. Njime se proglašava da gresi stare vlade nisu okajani obrazovanjem novog ministarstva. On čini most ka podizanju optužbe. To je drugi krupan nedostatak ovog predloga. Zvanična opozicija hoće da vodi parlamentarni rat naravno samo »u granicama promene ministara«. Ona je daleko od toga da vodi rat protiv ministarske odgovornosti. Klika *Outs*³ nije ništa manje zabrinuta za očuvanje ministarske moći nego klika *Ins*⁴. Veština parlamentarne borbe baš se i sastoji u tome da u gušenju nikad ne bude pogođen položaj, nego uvek samo onaj koji je trenutno na njemu, a i on samo toliko da ostane sposoban da se podigne kao *kandidat za ministra* u istom trenutku kad je pao kao *ministar*. Oligarhija se ne ovekovečuje stalnim držanjem

¹ prozivku — ² pravo značenje: naoružani pratilac; inače ovde: dostojnik u parlamentu — ³ (onih koji nisu u službi, u vladi) opozicije — ⁴ (onih koji su u službi, u vladi) vlade

vlasti u *jednoj istoj* ruci, već time što s vremena na vreme ispušta vlast iz jedne svoje ruke da bi je dočekala svojom drugom rukom. Stoga su Roebuckovim predlogom nezadovoljni kako torijevci tako i vigovci.

Što se tiče *štampe*, tu je presudan »The Times«. Koji je list digao veću galamu za uklanjanje Roebuckovog komiteta dok je komitet trebalo da posluži s jedne strane za promenu ministara, a s druge za prokopavanje odvodnog kanala za jarost javnog mnjenja? Ali od onog trenutka kad Roebuck istupa i, oslanjajući se na rezultate svog komiteta, preti da *sva* članove koalicije preda na milost cenzuri parlamenta, — koji se list drži upornijeg čutanja nego »The Times«? Za njega Roebuckov predlog ne postoji; jučerašnji nezgodan događaj u parlamentu povodom »call-a« za njega ne postoji; mitinzi u Birminghamu, Šefildu itd. ne postoje na njegovim stupcima. Sam Roebuck, naravno, nije Brut. S jedne strane, vigovci su bedno platili njegove dugogodišnje usluge. S druge strane, iza njega stoje njegovi birači. On je predstavnik jedne velike izborne jedinice koju mora da potplati popularnošću, pošto ne može da je plati gotovim novcem. Konačno, uloga modernog Warwika, parlamentarnog tvorca kraljeva, teško da može neprijatno padati slavljaljubivom, ali malo uspelom advokatu. Torijevci, opozicija, ne smeju se, naravno, protiv Roebuckovog predloga boriti na isti način kao vigovci. Stoga oni gledaju da ga preduhitre. Eto u čemu je tajna *Bulwerovog* predloga za *izglasavanje nepoverenja* vladi na bazi značajnih otkrića lorda Johna Russella o bečkim konferencijama^[17]. Bulwerov predlog kreće se čisto »unutar« granica promene ministara. On preuzima sudbinu vlade iz Roebuckovih ruku. Ukoliko bude prihvaćen, torijevci su ti koji su oborili vigovce; a kad jednom budu u vladi, konvencionalna »velikodušnost« neće im dozvoliti da nastavljaju sa svojom pobedom i da i dalje podržavaju Roebucka. Ali prepredenost torijevaca istovremeno omogućava Palmerstonu da primeni stare parlamentarne majstorije. *Russellova* ostavka — dobrovoljna ili prinudna —, to parira Bulwerovom predlogu, kao što je Bulwerov predlog parirao Roebuckovom predlogu. Russellovo istupanje neminovno bi dovelo do obaranja Palmerstonovog kabineta da se nije dogodilo kratko vreme pred završetak sezone zasedanja. Ali sada ono može produžiti vek njegovom kabinetu. Ako bude tako, onda nijedan engleski ministar pre Palmerstona nije sa takvom spretnošću i uspehom iskoristio poviku naroda da bi se nametnuo parlamentarnim partijama, a sitne parlamentarne interese, frakcije, formalnosti, — da bi se nametnuo narodu. On liči na onog prokletog starca koga Sindbad moreplovac nije mogao više da zbací sa svojih leđa, pošto mu je jednom bio dopustio da se popne na njih.

Naslov originala:

Aus dem Parlamente — [Die Anträge Roebucks und Bulwers]

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«, br. 323 od 14. jula 1855.

Karl Marx

Iz parlamenta — [Bulwerov predlog — Irsko pitanje]

London, 13. jula. Oni koji nisu posvećeni u tajne sudske prakse teško shvataju kako dolazi do toga da i u najjednostavnijem procesu neočekivano iskrсну pravna pitanja koja za svoje postojanje imaju da zahvale ne prirodi procesa, već propisima i kalupima procesnih pravila. Baratanje ovim pravnim ceremonijama čini da neko bude advokat, kao što baratanje crkvenim ceremonijama čini da neko bude braman. Kako u daljem razvitku religije, tako i u daljem razvitku prava — forma postaje sadržina. A ono što su procesna pravila za sudove, to su dnevni red i službeni propis za zakonodavno telo. Istorija agrarnih zakona pokazuje da su stari rimski oligarsi, izumitelji secanja u pravnom postupku, takođe prvi uveli proceduralno secanje u zakonodavstvo. U oba pravca Engleska ih je nadmašila. Tehničke teškoće oko stavljanja nekog predloga na dnevni red, razne metamorfoze kroz koje mora da prođe jedan nacrt zakona da bi se pretvorio u zakon; šabloni koji protivniku nekog predloga ili nekog nacrt zakona omogućavaju da taj predlog ne pusti u Dom a nacrt da izide iz Doma — sve to čini neiscrpnim arsenal parlamentarnog secanja, cepidlačenja i taktike. Pa ipak pre Palmerstona nijedan drugi engleski ministar nije podario Donjem domu tako potpuni izgled, ton i karakter jednog *Court of chancery*^[190]. Tamo gde nije dovoljna diplomatija, on pribegava secanju. Pod njegovom rukom svaka debata o bilo kom predlogu pretvara se u prethodnu debatu o tome kojeg dana debatu stvarno treba održati i pozabaviti se slučajem. Tako se dogodilo i sa predlogom Milnera Gibsona, tako sa Layardovim predlogom. Pri prenatranom dnevnom redu na kraju sezone zasedanja Bulwer je mogao da podnese svoj predlog onoga dana kada se Dom pretvori u Committee of supply^[200], to jest, kada vlada podnosi Donjem domu novčana potraživanja na odobrenje. Obično je petak određen za taj posao. Naravno, zavisi od vlade *kada* će tražiti novac od poslanika, pa otuda i to kada će se Dom pretvoriti u Committee of supply. Palmerston

je odmah saopštio Bulweru da ovoga petka neće ići u supply, kako se to tehnički kaže, nego da će prethodno ići sa nacrtom zakona o ograničenoj odgovornosti trgovinskih kompanija. Neka Bulwer sam nađe »svoj dan«. Zato je Disraeli najavio prošlog utorka da će sledećeg četvrtka (juče) apelovati na Dom da se ukloni ovo secanje. Palmerston ga je preduhitrio. Na jučerašnjoj sednici on je ustao i, uz opšti smeh Doma, izjavio da njegova namera nije bila da odugovlači sa debatom o Bulwerovom izglasavanju nepoverenja i da tehničkim teškoćama spreči uvaženi Dom da izrekne svoju presudu. Ali naknadni akti o bečkoj konferenciji¹⁷⁾ ne bi mogli, uprkos svim naporima, da budu podneti članovima Doma pre sutrašnjeg dana, a kako bi mogli da izreknu svoju presudu bez uvida u procesna akta? On je spreman da ustupi ponedeljak za diskusiju o Bulwerovom predlogu. Disraeli je istakao da »naknadna akta« ne stoje ni u kakvoj vezi sa Bulwerovim predlogom, Nacrt zakona o ograničenoj odgovornosti trgovinskih kompanija je u svojoj vrsti sasvim značajan. Ali ono što nacija sada želi da zna jeste:

«da li je kabinet solidarno odgovoran za svoje postupke ili i tu važi princip ograničene odgovornosti? On hoće pre svega da se upozna sa uslovima pod kojima su asocijé firme iz Dauning strita vodili svoje poslove».

Bulwer je izjavio da prihvata ponedeljak kao dan debate. Russell je, sa svoje strane, iskoristio ovaj nezgodan događaj za uzaludni pokušaj da ublaži i izokrene smisao svoje izjave od prošlog petka. Ali drugo popravljeno izdanje dolazi prekasno, kako na to uverljivo ukazuje današnji »The Times«. Uopšte »The Times« već više dana ulaže svu svoju umešnost da bi spasao Palmerstonov kabinet na račun Russella, u čemu ga istrajno podržava bedasti »The Morning Advertiser«, koji Palmerstonu ukazuje sve svoje poverenje kad god parlament zapreti da to poverenje u njega izgubi. Palmerston je, međutim, dobio nekoliko dana u vremenu za jedan manevar. Kako on koristi svaki takav dan pokazao je irski *row*¹, koji se dogodio juče u Donjem domu.

Kao što je poznato, već dve godine vuku se po parlamentu 3 nacrt zakona koji treba da urede odnose između irskih zemljoposjednika i zakupaca. Jedan od ovih nacrt zakona predviđa obeštećenje koje bi imao pravo da zahteva zakupac na ime uvedenih poboljšanja na zemljištu, u slučaju da mu zemljoposjednik otkáže. Do sada su poboljšanja na zemljištu, koja su uveli irski zakupci (gotovo svi privremeni zakupci na vreme od jedne godine) služila samo za to da pruže mogućnost zemljovlasnicima da postavljaju zahteve za veću rentu po isteku zakupa. Zakupac tako ili gubi farmu, ukoliko neće da obnovi ugovor pod nepovoljnijim uslovima, ili je prinuđen da za poboljšanja koja je uveo pomoću svog kapitala, plaća lendlordu

¹ gužva, svada

zakupninu iznad prvobitne rente. Podrška gore pomenutim nacrtima zakona bio je jedan od uslova kojim je koaliciona vlada kupila glasove Irske brigade²⁴¹. Stoga su oni 1854. prihvaćeni u Donjem domu, ali su u Gornjem domu, uz tajno sudelovanje ministara, bili odloženi za iduću (1855) sezonu zasedanja, a onda tako prekrojeni da im je oštrica bila otupljena, te su u tako osakaćenom obliku vraćeni u Donji dom. Tu je prošlog četvrtka glavna odredba nacrtu zakona o obeštećenju žrtvovana na oltaru zemljoposjedništva, a Irci nadoše na svoje zaprepašćenje da su ishod stvari na njihovu štetu rešili delimično oni glasovi koji su pripadali vladi, delom oni koji su direktno s njom povezani. Besni napad Serjeanta¹ Shee-a na Palmerstona zapretio je da izazove riot² u »irskoj četvrti«³ parlamenta, čije su posledice baš u ovom trenutku opasne. Stoga je Palmerston posredovao preko Sadleira, ex-člana koalicije i maklera Irske brigade, te udesio da mu jedna delegacija od 18 irskih parlamentaraca prekjuche učini svoje podvorenje i da ga upita hoće li da upotrebi svoj uticaj kako bi se poništilo glasanje parlamenta i Dom prilikom novog glasanja usvojio odredbu? Da bi obezbedio irske glasove protiv izglasavanja nepoverenja on je, naravno, izjavio da je spreman na sve. Prevrneno izbijanje ove spletke u Donjem domu dalo je povoda za jedan od onih skandaloznih prizora koji karakterišu dotrajalost oligarhijskog parlamenta. Irci raspolazu sa 105 glasova. Ispostavilo se, međutim, da većina nije dala nikakvo punomoćje delegaciji osamnaestorice. Uopšte uzev, Palmerston ne može više tako potpuno da koristi Irce u ministarskim krizama kao što je to mogao u vreme O'Connella. Sa raspadom svih starih parlamentarnih frakcija raspala se, rascepkala se i irska četvrt. U svakom slučaju ovaj incident pokazuje kako Palmerston koristi dobitak u vremenu za obradu raznih koterija. Istovremeno on očekuje bilo kakvu povoljnu vest sa bojišta, bilo kakav sitan događaj koji se može iskoristiti u parlamentarne — ako već ne može u vojne svrhe. Podvodni telegraf istrigao je rukovođenje ratom iz ruku generala i potčinio ga diletantskim, astrološkim dosetkama Bonaparte, kao i parlamentarno-diplomatskim spletkama. Otuda neobjašnjivi i besprimerni karakter drugog krinskog rata.

Naslov originala:

Aus dem Parlamente — [Bulwers

Antrag — Die irische Frage]

Prvi put objavljeno u listu

•Neue Oder-Zeitunge

br. 325 od 16. jula 1855.

¹ najčuvenijeg pravozastupnika opšteg prava — ² pobuna

Karl Marx / Friedrich Engels

Russellova ostavka — O događajima na Krimu^[201]

London, 14. jula. O ostavci lorda Johna Russella, dobrovoljnoj ili prinudnoj, govorili smo u svom pretposlednjem izveštaju¹ kao o fait accompli². Ostavka je usledila juče po podne, i to kombinovana ostavka, dobrovoljna i prinudna u isto vreme. Palmerston je, naime, podstakao onaj deo vigovaca koji je najželjniji položaja, pod Bouverie-ovim vođstvom, na pobunu potčinjenih. Oni su izjavili da moraju glasati za Bulwerov predlog u slučaju da lord John ne podnese ostavku. Tome se nije moglo suprotstaviti. Nezadovoljan ovim uzvišenim delom neverni vigovski mob sakupio je u lobby-ju³ Donjeg doma potpise za peticiju Palmerstonu da on utiče na kraljicu da prihvati već podnetu Russellovu ostavku. Russell iz ovih podlih manevara svakako izvlači jedno zadovoljenje — stvorio je partiju po svom uzoru.

Ostavka čoveka koji, kako kaže Urquhart, »ima običaj da drži ruke na leđima da bi samome sebi poslužio kao moralni oslonac«, teško da bi imala neki uticaj na dalji opstanak kabineta, kad se većina Donjeg doma ne bi gramzivo laćala svakog izgovora koji joj dozvoljava da odgodi sudbinu raspuštanja. A raspuštanje Doma neodvojivo je od usvajanja Bulwerovog predloga. Ostane li Palmerston uprkos izglasavanju nepoverenja, onda on mora da pristupi raspuštanju; dode li umesto njega Derby, on isto tako mora da pristupi raspuštanju. Teško da je, kako izgleda, Dom sklon da se žrtvuje na oltaru otadžbine.

Ser George Grey sastavio je komisiju za istragu brutalnih postupaka policije. Sastavljena je od recorders-a⁴ Londona, Liverpula i Mančestera i počće sa svojim zasjedanjem idućeg utorka.

Ako je u trgovini vreme novac, u ratu vreme je pobjeda. Dopustiti da promakne najpovoljniji trenutak, trenutak kad na neprijatelja

¹ Vidi u ovom tomu, str. 306. — ² svršenom činu — ³ predvorju, foajeju — ⁴ najviših sudija za kriminal

može biti bačena nadmoćna snaga, to je najveća greška koja je mogućna u vođenju rata. Greška je dvostruko veća ako nije učinjena u defanzivi, kad se posledice propusta mogu ponovo popraviti, već u ofanzivi, u jednom invazionom ratu, kad takva nesmotrenost može povući za sobom gubitak armije. Sve su ovo opšte stvari koje su svakom zastavniku razumljive same po sebi. A ipak nijedno drugo pravilo strategije ili taktike ne krši se tako često, te izgleda kao da je general Pélissier, žestok čovek od dela, »maršal Napred« krimske armije, pozvan za to da svojom ličnošću pruži očigledan primer o ovom običnom zanemarivanju običnih stvari.

Put do Sevastopolja vodi preko Inkermena prema severnoj strani utvrđenja. Pélissier i njegov štab znaju to bolje nego iko drugi. Ali da bi došla do severne strane, saveznička armija mora s glavnom svojih snaga da navali na bojno polje, da potuče Ruse, da opsedne severnu stranu i da detašuje jedan korpus da bi se ruska ubojna snaga držala na odstojanju. Povoljan trenutak za to ukazao se kada su pripeli sardinijski korpus i Turci pod komandom Omer-paše. Saveznici su tada bili znatno jači od Rusa. Ali ništa od svega toga nije se dogodilo. Bila je preduzeta ekspedicija na Kerč i na Azovsko more i vršeni su uzastopni pokušaji juriša. Ratne operacije svele su se na izvidanja i na proširivanje logora sve do ulaza u dolinu Bajdara. Sada se konačno otkriva uzrok ove neaktivnosti: *nedostaj transportna sredstva*, te su saveznici posle petnaestomesečne borbe isto tako čvrsto prikovani za more, za Kamiš i Balaklavu, kao i pre toga! To je, zaista, nenadmašno. Krim nije nikakvo pusto ostrvo negde na Južnom polu. To je zemlja čiji izvori hrane zacelo mogu biti iscrpljeni, ali koja je uvek u stanju da dà veliku količinu stočne hrane, stoke za vuču i kola, samo ako postoje spretnost i smelost da se to uzme. Bojažljivi i tromi pokreti napred i nazad u krugu od nekoliko engleskih milja oko Čorne, naravno, nisu način da se dođe do njih. Ali čak i ako ostavimo po strani kamile, ponije i kola na Krimu, ostaje izobilje transportnih sredstava na evropskoj i azijskoj obali Crnoga mora, dostupnoj za parobrode za dva dana plovidbe. Zašto se ta sredstva ne rekviriraju za potrebe saveznika?¹ Rusi su im dali zaista dovoljno lekcija kako

¹ »New-York Daily Tribune«, broj 4452 od 27. jula 1855, umesto ove rečenice donosi sledeći tekst: »Zašto se silom ne oduzmu za potrebe saveznika? Kažemo oduzmu silom, jer oduzimanje silom, rekviriranje kako se to najčešće kaže, jeste pravi način da se ona dobiju. Zapošljavanje španskih goniča mazgi i bugarskih radnika uz visoku nagradu nije ostvarljivo, a pogotovu ne u jednoj zemlji kao što je Turska. Jedan konjički puk, koji čisti obale Anadolije, vrlo brzo bi sakupio stotine vozila i hiljade životinja zajedno sa neophodnom stočnom hranom. Rat se nastavlja radi Turaka, a isporuka transportnih sredstava je ono najmanje što se od njih može tražiti. U svakom kontinentalnom ratu to isto se očekuje od zemlje u kojoj armije vrše operacije. Delikatnije postupati sa Turcima dvostruko je apsurdno;

bi morali da dejstvuju. Treći, četvrti i peti armijski korpus zajedno sa raznim rezervnim divizijama transportovani su na Krim u ono vreme kad saveznici više nisu imali nade da prebace zalihe hrane iz Balaklave u rovove. Trupe su delimično prevožene kolima kroz stepe, a oskudica u namirnicama za ishranu kod njih je, izgleda, bila vapijuća. A zemlja oko Perekopa u polukrugu od 200 milja naseljena je vrlo retko. No rezerve u udaljenijim provincijama stavljene su pod kontribuciju, a sigurno je teže poslati kola iz Jekaterinoslava, Poltave, Krakova itd. Rusima na Krim, nego nabaviti transportna sredstva za saveznike u Anadoliji i Rumeliji. Ma šta bilo, pod izgovorom da nema dovoljno transportnih sredstava, dozvoljeno je da se ispusti iz ruku osvajanje Krima sve do Simferopolja. Rusi su između Odese i Hersona obrazovali jednu rezervnu armiju za Krim. Jačinu ove armije možemo proceniti samo prema odvojenim delovima zapadne armije koji se sastoje od celog 2. armijskog korpusa i dve divizije grenadira. To čini ukupno 5 divizija pešadije (82 bataljona), 1 diviziju konjice (32 eskadrona) i 80 topova. Uz to dolaze još pešadijska i konjička rezerva. Kad se proračunaju i svi gubici, u stvari, vrlo mali broj pukova. Trinaest hiljada ljudi, za koje smo pre izvesnog vremena rekli da polaze na put,¹ pokazuju se sada kao ministarsko naduvavanje stvari. Francuska vlada je izjavila da ne namerava da pošalje sveže divizije, već samo odeljenja odvojena od rezerve, kako bi popunila praznine do kojih je došlo na ratištu. Ako ova pojačanja i stignu blagovremeno, teško da će biti dovoljna da dovedu savezničku armiju do one jačine koju je imala u junu, to jest, na 200 000 ljudi, uključujući Turke i Sardinjane. Verovatno je neće povećati više nego do 180 000 ljudi, naspram kojih će početkom avgusta stajati bar 200 000 Rusa, na dobrim položajima, sa zaledem pod svojom komandom, kao i južnom stranom Sevastopolja

Šta, dakle, saveznici imaju da suprotstave ovim pojačanjima? Njihovi redovi ponovo postaju sve ređi ne manje zbog kolere i groznice nego zbog raznih pokušaja juriša. Britanska pojačanja pristižu sporo — otploviće, u stvari, vrlo mali broj pukova. Trinaest hiljada ljudi, za koje smo pre izvesnog vremena rekli da polaze na put,¹ pokazuju se sada kao ministarsko naduvavanje stvari. Francuska vlada je izjavila da ne namerava da pošalje sveže divizije, već samo odeljenja odvojena od rezerve, kako bi popunila praznine do kojih je došlo na ratištu. Ako ova pojačanja i stignu blagovremeno, teško da će biti dovoljna da dovedu savezničku armiju do one jačine koju je imala u junu, to jest, na 200 000 ljudi, uključujući Turke i Sardinjane. Verovatno je neće povećati više nego do 180 000 ljudi, naspram kojih će početkom avgusta stajati bar 200 000 Rusa, na dobrim položajima, sa zaledem pod svojom komandom, kao i južnom stranom Sevastopolja

---

ako Turci ne budu radili za svoje saveznike, radiće za svoje paše, koji s njima postupaju mnogo gore. Možda im se to ne dopada, ali im se ne dopada ni to da se muče za svoje paše, a ako neće da se povinuju disciplini i redu, onda će ih jedna sitna primena ratnog prava ubrzo dići na noge, pošto ih paše uvek drže pod režimom jednog sličnog prava. Savršeno je smešno da se saveznički generali na domaku takvih rezervi još uvek žale na to da ne mogu napredovati zbog oskudice u transportnim sredstvima.*

¹ Vidi u ovom tomu, str. 277.

kao mostobranom. Ako bi saveznička armija pod ovim okolnostima bila ponovo pritešnjena na uski plato iza Čorne, onda bi se to mesto pod silinom takve mase ljudi moralo pretvoriti u groblje.¹

Još nije kasno dočepati se bojnog polja. Najbolji trenutak je dođuše prošao, no uprkos tome jedno odvažno napredovanje čak i sad bi obezbedilo širi prostor za egzistenciju savezničke armije. Ali ne dobija se utisak da oni nameravaju da iskoriste ovu mogućnost.

U prilog opravdanju Pélissier-a može se najzad navesti da javno mnjenje, kako ovde tako i u Parizu, u mešanju Louis-a Bonaparte, generala iz daljine, traži i nalazi uzrok sve bede drugog krimskog rata.²

Naslov originala:

*Russells Resignation — Über die
Angewgenheiten in der Krim*

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 327 od 17. jula 1855.

---

¹ »New-York Daily Tribune« umesto ove rečenice donosi sledeći tekst: »Onda su izgledi takvi da saveznici budu oterani natrag na plato iza Čorne, da ne budu u stanju da se pomeraju napred ili unazad i da sa jednom tako brojnom armijom pretvore ovaj uzani komad tla u leglo bolesti. A onda će se Pélissier kajati zbog svog nedostatka energije i odlučnosti u pogledu nastupanja na bojno polje i svog viška energije u pogledu osvajanja utvrđenja na juriš.«

² »New-York Daily Tribune« umesto ove rečenice donosi pasus:

»U prilog opravdanju Pélissier-a mora se ipak navesti da javno mnjenje u Parizu i uopšte u Evropi glavnu krivicu stavlja na teret Louis-u Bonaparti. Ovaj zlosrećni general »Željko« mešao se u sve i svašta. Stvar nije još sasvim razjašnjena, ali uskoro će se nužno objasniti priroda mešanja ovog slavoljubivog avanturiste u krimske vojne operacije, te ćemo onda znati gde treba tražiti krivca za ove ogromne greške.«

Karl Marx

Russellova ostavka

London, 17. jula. Sa Russellovom ostavkom, dobrovoljnom ili prinudnom, Bulwerov predlog postaje bespredmetan, isto onako kao što Bulwerov predlog čini bespredmetnim Roebuckov predlog. Ovo gledište, koje smo izneli u svom izveštaju od 11. jula, potpuno je potvrđeno na jučerašnjoj sednici Donjeg doma. Stara je vigovska aksioma da »su partije iste kao i puževi, kod kojih rep pokreće glavu«. Sadašnji vigovski kabinet ima više polipski karakter; izgleda da ga amputacija podstiče na rast. On nadživljava gubitak svojih udova, svoje glave, gubitak svega, samo ne gubitak svoga repa. Russell, doduše, nije bio vođa kabineta, ali je bio vođa partije koja obrazuje kabinet i koju on predstavlja. Bouverie, vice-predsednik Board of Trade¹, predstavlja rep vigovskog polipa. On je otkrio da telo vigovaca mora dobiti glavu da bi vigovski trup ostao u životu. Ovo otkriće saopštio je Palmerstonu u ime i po nalogu vigovskog repa. Russell je juče uveravao ovaj rep u svoje »prezrenje«. Disraeli je mučio Bouverie-a »fiziologijom prijateljstva« i opisom prirode raznih vrsta u kojima se formirala kategorija poznata pod imenom »prijatelj«. Najzad, Bouverie-ov pokušaj da se opravda — on i rep su, navodno, odbili Russella — upotpunjava sliku iz svakidašnjeg života ove partije lovaca na položaje.

Ako je tako bila amputirana prirodna glava vigovske partije, njen uzurpirani vođa, lord Palmerston, utoliko je čvršće prionuo uz trup. Posle pada Aberdeena i Newcastle-a on je iskoristio Gladstone-a, Grahama i Herberta u cilju pripremanja nasledstva koalicionog kabineta. Po istupanju Gladstone-a, Grahama i Herberta, da bi obrazovao čisto vigovski kabinet on je iskoristio lorda Johna Russella. Najzad on koristi vigovski rep da bi eskamotirao Russella i tako postao samodržac u kabinetu. Svi ovi preobražaji predstavljali su isto toliko i stepenice za obrazovanje čisto Palmerstonovog kabineta. Videli smo iz Russellovih izjava da je on u više navrata podnosio Palmerstonu

¹ Ministarstva trgovine i saobraćaja

svuju ostavku, ali da ga je ovaj svaki put nagovarao da je povuče. Na potpuno isti način Palmerston je nagovorio Aberdeenov kabinet da do krajnjih granica pruža otpor Roebuckovom istražnom komitetu. Oba puta sa istim uspehom i sa istim ciljem.

Bulwerov predlog on je tako direktno vezao za Russella, da je ovaj sam od sebe pao u vodu čim je corpus delicti, Russell, iščezao iz kabineta. Stoga je Bulwer bio prinuđen da izjavi da povlači svoj predlog. Međutim, nije mogao da odoli iskušenju da održi govor koji bi trebalo da obrazloži njegov predlog. On je smetnuo s uma da nema predloga na kome bi se zasnivao njegov govor. Palmerston je iskoristio ovu nesrećnu situaciju. Smesta se ubacio u položaj gladijatora posle otkazivanja borbe. Postade drzak, bučan, razmetljiv, ali time navuče na sebe kaznu od Disraelijeve ruke, kaznu koja je, kako je pokazivala njegova mimika, čak i njega, savršenog komedijsaša, nagnala da izgubi uobičajeno cinično prisustvo duha. A najznačajnija stvar u Disraelijevoj replici bilo je sledeće objašnjenje:

»Znam da su mišljenja koja je lord Russell doneo kući iz Beča bila povoljno primljena ne samo od većine nego od svih njegovih kolega, i da su samo okolnosti, koje oni nisu bili anticipirali, sprečile srdačno i jednoglasno prihvatanje plana blagorodnog lorda. Ovu izjavu ne dajem bez dovoljno merodavnosti. Dajem je sa istim onim ubedenjem sa kojim sam 6 nedelja ranije govorio o dvosmislenom jeziku i nepouzdanom držanju vlade, a tačnost toga potvrdili su događaji koji su se potom odigrali. Dajem je sa ubedenjem da će se, čak pre završetka ove sezone zasedanja, u rukama Doma naći dokaz za ovu tvrdnju.»

»Okolnosti« na koje upravo aludira Disraeli bile su, kao što on objašnjava u toku svog govora, »teškoće koje su se isprečile na francuskoj strani«. Disraeli nagoveštava da Clarendonova prepiska, koja je predviđena za upotrebu u parlamentu, stoji u protivrečnosti sa tajnim instrukcijama vlade. Svoj govor završio je sledećim rečima:

»U zemlji postoji verovanje da krivica leži pretežno u rukovodenju našim poslovima. Pojavljuje se jedan spoljnopolitički dokumenat« (Buolova okružnica), »koji povećava uzbuđenje u narodu, on razmišlja, on govori, njegovi predstavnici u Domu postavljaju pitanja. Šta se događa? Najistaknutiji od vaših državnika ne usuđuje se da se sukobi sa spornom stvari koja nameće takva pitanja. On uzmiče na misteriozan način. Ali ko se usuđuje da se sukobi s njom? Prvi ministar Krune, koji se danas obratio Domu tonom i jezikom koji su sasvim nedostojni njegovog položaja i takve prilike i koji su me uverili da će, ako čast i interesi zemlje ostanu i dalje pod njegovim rukovodstvom, to dovesti samo do toga da čast bude degradirana a interesi iznevereni.«

Roebuck je prevazišao Disraelija u žestini govora. »Zahtevam da znam ko su, dakle, izdajnici u kabinetu?« Prvo Aberdeen i Newcastle. Onda Graham i Gladstone. Zatim Russell. Ko je *sequens*¹?

¹ sledeći

Međutim, položaj čoveka, koji je u tajnosti ovladao koalicijom, kao što sad javno vlada kabinetom, prilično je osiguran. Ako bi se pre završetka zasedanja dogodilo još neko izglasavanje nepoverenja, što nije verovatno, onda će on raspustiti parlament. Na svaki način on ima pred sobom 6 meseci da neograničeno vodi spoljnu politiku Engleske, neopterećen bukom i prividnim bitkama Donjeg doma.

Naslov originala:

Russells Entlassung

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 333 od 20. jula 1855.

Karl Marx

Iz parlamenta

London, 18. jula. Posle burne, hučne i bučne noćne sednice Donjeg doma od 16. jula neminovno je usledila reakcija iznurenosti, posustalosti i mlitavosti. Vlada, posvećena u tajne parlamentarne patologije, računala je na ovu zlovolju u sprečavanju svakog glasanja o Roebuckovom predlogu, i ne samo glasanja, nego i same debate. Nijedan član vlade nije govorio pre ponoći, kratko vreme pre završetka sednice, iako je jednog trenutka u Domu nastala pauza koja je pozivala ministre na davanje izjava, i uprkos ponavljanim zahtevima od strane Doma. Kabinet je istrajao u stoičkom ćutanju i prepustio predstavnicima markiza od Exetera, predstavniku lorda Warda i sličnim zastupnicima perova među poslanicima Donjeg doma da uvaženi Dom uvale u onaj dosadni mulj koji Dante u svom *Paklu* pretvara u večnu rezidenciju indolentnih^[202]. Podneta su dva amandmana na Roebuckov predlog, amandman generala Peela i amandman pukovnika Adaira, oba podneta od strane ratnika, oba u stilu bočnih marševa. Peelovim amandmanom se traži da Dom glasa o »prethodnom pitanju«^[203], što znači ni za, ni protiv glavnog predloga, odbijajući svaki odgovor na Roebuckovo pitanje. Pukovnik Adair traži odobravanje »politike koja je dala ideju za ekspediciju na Sevastopolj« i zahteva da se »u toj politici istraje«. On, dakle, odbija Roebuckovu kritiku rdavog izvođenja hvaleći dobar početak krimske ekspedicije.

Kabinet se uzdržao od svake kritike o tome koji amandman uživa podršku vlade. Izgleda da je hteo da opipa puls Doma da bi pribegao ili s generalom Peelom pitanju bez odgovora ili s pukovnikom Adairom odgovoru bez pitanja. Najzad je izgledalo da je Dom utonuo u onaj polusan koji je Palmerston vrebao. Tad on posla napred najbeznačajnijeg člana kabineta, koji izjavi da vlada podržava Peelov amandman. Palmerston ustade i, potpomognut povikom »Glasanje, glasanje!« iz klupa svojih pristalica, reče da se »nada da će Dom odmah doneti odluku«. Verovao je da je savladao Roebucka i da je lično pobrao slavu »velike debate«, slavu parlamentarnog turnira. Ali nije se samo Disraeli opirao glasanju. *Bright*, sa onom teškom ozbiljnošću koja ga odlikuje, ustade i reče:

»Vlada je očigledno želela da eskamotira pitanje o kome je reč i stoga se do ponoći uzdržavala od svake izjave. Ova stvar je najvažnija od svih koje su se ikada

nalazile pred Donjim domom. Ako debata bude trajala i celu nedelju dana, to za zemlju može da bude samo od koristi.*

Prinuden na taj način da prihvati *odlaganje* debate, Palmerston je morao da napusti svoj prvobitni ratni plan. Doživeo je poraz.

Roebuckov govor imao je veliku prednost u sažetosti. Jednostavno i jasno, ne kao advokat, nego kao sudija, onako kako mu je dolikovalo kao predstavniku istražnog komiteta, on je rezimirao motive svoje presude. On je očigledno morao da se bori sa istom onom teškoćom koja savezničkoj floti onemogućava ulazak u sevastopoljsku luku — sa *potonulim brodovima*, Aberdeenovim, Herbertovim, Gladstone-ovim, Grahamovim itd. Samo preko njih on je mogao da dopre do Palmerstona i do ostalih *preživelih* članova koalicionog kabineta. Oni su zatvorili prilaz do sadašnjeg kabineta. Roebuck je gledao da ih se otarasi komplimentima. Newcastle-a i Herberta treba pohvaliti za revnost u službi, Grahama isto tako. Za ono što su inače zgrešili zbog nepotpunog sagledavanja stvari kažnjeni su proterivanjem iz Downing strita⁽¹⁵³⁾. Radi se samo o tome da budu kažnjeni oni nekažnjeni grešnici. To je istinska težnja njegovog predloga. Napao je specijalno Palmerstona ne samo kao sukrievca, već posebno kao upravnika milicije. Da bi svoj predlog sabio u tradicionalne parlamentarne okvire, Roebuck mu je otupeo oštricu. Argumenti vladinih svedoka bili su tako slabog kvaliteta da je uspavljajuća forma u kojoj su bili izlagani delovala savršeno blagotvorno. Iskazi svedoka su nepotpuni, povikaše jedni. Vi nam pretite ostrakizmom, povikaše drugi. Stvar je već zastarela, smatrao je lord Cecil. Zašto naknadno ne osuditi ser Roberta Peela? Svaki član kabineta odgovoran je za korake kabineta uopšte, ali pojedinačno nije nijedan. Tako smatra »liberalni« Phillimore. Vi dovodite u opasnost savez s Francuskom, vi se konstituišete kao porota nad francuskim imperatorom! Tako veli Lowe (iz lista »The Times«) i za njim ser James Graham. Graham, kao čovek čiste savesti, izjavljuje da nije zadovoljan čistim negiranjem, kako to čini general Peel. On insistira na tome da Dom izrekne jedno »kriv« ili »nevin«. On se ne zadovoljava sa »not proven« (nije dokazano) pomoću čega se škotski sudovi rešavaju kriminalnih slučajeva koje je teško rešiti. Hoćete li zaista da vaskrsnete preživelo i neparlamentarno »stanje optuženog« (impeachment⁽²⁰⁴⁾)? Štampa, javno mnjenje je krivo za sve. Ono je nagnalo ministre na preduzimanje ekspedicije u nepovoljno vreme i sa nedovoljnim sredstvima. Ako osuđujete vladu, onda osudite i Donji dom koji je stajao iza nje! Naposletku odbrana ser Charlesa Wooda. Ako Roebuck sam opravdava Newcastle-a i Herberta i Grahama, kako onda može da optužuje *nas*? Mi smo bili *ništa*, te nismo *ni* za *šta* ni odgovorni. Tako govori Wood u svom »osećanju prožetom ništavnošću«.

Naslov originala: *Aus dem Parlamente*

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«, br. 335 od 21. jula 1855.

Friedrich Engels

Perspektive rata

U našem poslednjem izveštaju naveli smo da je na Krimu nastupilo zatišje u ratnim operacijama. Više nije bilo juriša; topovi gotovo da su bili zamukli; i da nije bilo stalnog puškanja između dva reda rovova, da nisu saveznici, potkopavanjem i miniranjem pomerali svoje položaje ka brdu Malahov, moglo se poverovati da su neprijateljstva obustavljena. Ali ovo može biti samo zatišje pred buru; a ta bura mora da je već počela. Po svim izgledima kod Sevastopolja se već uveliko vodi bitka, žešća nego kod Inkermana⁽¹¹¹⁾, kod Zelenog Mamelona, ili prilikom juriša od 18. juna.

Zapravo tokom avgusta mora se u izvesnom stepenu odlučiti ishod ratnog pohoda. Dosad je veliki deo (ako ne i sva ruska pojačanja) sigurno već stigao, dok saveznički redovi mora da su se proradili usled bolesti. Ako se učvrste na platou Hersona, to će biti sve što mogu da učine. Mišljenje da oni neće zauzeti južnu stranu Sevastopolja ove godine sada odbacuje i britanska štampa. Njima je još jedino ostala nada da će moći da razaraju grad deo po deo, i ako im pođe za rukom da nastave istom brzinom kao i ranije, ova opsada će potrajati kao i opsada Troje. Ali nema razloga očekivanju da će svoj posao obavljati brže, jer smo sada gotovo zvanično obavešteni da će se tvrdoglavo nastaviti pogrešna taktika koje su se i dosad držali. Krimski dopisnik pariskog lista »Le Constitutionnel«, čovek visokog čina u francuskoj armiji, za koga se veruje da je general Regnault de St. Jean d'Angély, komandant garde, izneo je činjenicu da javnost može da se poštedi truda oko nagađanja u pogledu operacija na otvorenom prostoru i eventualnog opkoljavanja severne strane Sevastopolja. U sadašnjim okolnostima, kaže on, ovo se ne bi moglo učiniti bez skidanja opsade i prepuštanja Rusima celog platoa; i zato je doneta odluka da se što je moguće žešće tuče već napadnuti položaj, sve dok se potpuno ne uništi. Na ono što je izneto u ovom dopisu čovek se može osloniti, jer ima puno razloga da se veruje da francuski car ne samo odobrava nego čak i prepravljiva svaki dopis iz tog izvora pre no što se štampa, i jer je Regnault jedan od njegovih naročito dragih ljubimaca.

Kakve moraju biti posledice svega ovoga, možemo lako ustanoviti. Rуска armija u Sevastopolju i oko njega sada se sastoji: od trećeg i četvrtog korpusa, dve divizije petog i šestog korpusa, sem mornaričke pešadije, mornara, lokalnih trupa, kozaka i konjice — što sve čini oružanu snagu od 180 bataljona, ili 90 000 pešaka, sa 30 000 artiljeraca i konjanika, a pored toga oko 40 000 bolesnih i ranjenih. Čak i francuski »Le Moniteur« procenjuje da njihove efektivne snage pod oružjem iznose 110 000 ljudi. Sada su ceo drugi korpus (50 bataljona, 32 eskadrona, 96 topova) i dve divizije grenadira, sa jednom divizijom konjice (24 bataljona, 32 eskadrona, 72 topa) u pokretu ili su već u Sevastopolju, što predstavlja dopunske trupe od 55 000 pešaka, 10 000 konjanika i kozaka i 5000 artiljeraca. Rusi će, tako, ubrzo koncentrisati oružanu snagu od najmanje 175 000 ljudi, ili znatno više nego što je saveznicima moglo da preostane posle skorašnjih gubitaka pritrpljenih u borbama i od bolesti. Da će Rusi s ovim biti kadri da bar sačuvaju svoje položaje, svakako je najmanje što se od njih može očekivati; ovo tim pre što su oni u stanju da stalno obnavljaju posadu odmornim trupama.

S druge strane, savezници nemaju mogućnosti da dobiju slična pojačanja. Oni sada imaju 21 diviziju pešadije (12 francuskih, 4 engleske, 3 turske, 2 pijemontske), ili oko 190 bataljona; 3 divizije konjice (1 francusku, 1 englesku, 1 tursku), ili oko 60 eskadrona; kao i odgovarajući broj topova. Ali pošto su njihovi bataljoni, a naročito njihovi eskadroni, veoma proređeni usled gubitaka u borbi, ukupne njihove snage neće biti veće od 110 000 pešaka, 7500 konjanika i od 20 000 do 25 000 artiljeraca, uključujući komoru i neborce sposobne za službu. Dok su snage obeju zaraćenih strana bile tako dobro uravnotežene pre dolaska ruskih pojačanja, odnos snaga očigledno moraće da prevagne na štetu saveznika, čim ta pojačanja stignu. Sva pristigla saveznička pojačanja kao i ona koja su sada na putu, samo su odredi iz depoa za podršku angažovanim bataljonima i eskadronima; a ona nisu baš mnogo jaka, ako je verovati izveštajima u štampi. Međutim, govori se da tri divizije marširaju ka Marseju i Tulonu, gde se koncentrišu parobrodi, dok je u Engleskoj pukovima određenim za Krim naredeno da budu spremni za neposredno ukrcavanje. Oni će možda dostići snagu još jedne pešadijske i jedne konjičke divizije. Tako bi u toku avgusta i septembra na Krim postepeno pristiglo oko 33 000 pešaka, sa otprilike 2500 konjanika i artiljeraca; ali sve ovo veoma mnogo zavisi od toga da li će brzo krenuti. U svakom slučaju, savezници će opet biti brojačno slabiji, i opet im se može desiti da budu blokirani na platou gde su proveli prošlu tužnu zimu. Da li će Rusi sada uspeti da ih oteraju sa tog uporišta, u to se nećemo upuštati. Ali da će držati svoje položaje, to je očigledno jedna stvar koju savezници mogu da očekuju, dok ne dobiju pojačanja u gigantskim razmerama. Tako rat obećava da će se svesti na niz bezuspešnih i krvavih okršaja, u koje će svaka strana baciti svoje sveže trupe, iz dana u dan, da se tuku s

neprijateljem prsa u prsa, na bedemima grada, na grudobranima rovova ili na strmim uzvišicama oko Inkermans i Balaklave. Ne može se zamisliti položaj dveju neprijateljskih armija kao što je ovaj u kome sve veće prolivanje krvi donosi sve bezvrednije rezultate.

Ipak postoje izgledi da će se dogoditi nešto presudno. Ako Rusi, sem trupa koje su već poslali, budu mogli da pošalju još 50 000 ljudi, da bi svojoj armiji osigurali neospornu nadmoćnost, saveznici bi pretrpeli ozbiljne gubitke, što bi ih primoralo da se ponovo ukrcaju na svoje brodove. Da bismo ocenili ovu mogućnost, moramo pogledati snage koje Rusi drže pod oružjem na celoj širini fronta. Računamo da krimska armija, uključujući već spomenuta pojačanja, broji oko 175 000 ljudi. Na Kavkazu, gde su, sem lokalnih trupa i kozaka angažovane 16. i 17. divizija, oni mogu imati oko 60 000 ljudi. Čuje se da u Besarabiji imaju 60 000 ljudi pod komandom Lidera — to su uglavnom kombinovani bataljoni sa rezervama, da tako kažemo, jer tamo se nalazi samo jedna divizija pešadije petog korpusa, i nije bilo objavljeno da su u tom pravcu marširale trupe prvog i drugog korpusa. U Poljskoj i Voliniji ostale bi dve gardijske divizije; jedna grenadirska, tri prvog armijskog korpusa i razne rezerve — ukupno oko 160 000 ljudi. Veći deo rezervi i deo garde koncentrisani su na Baltiku na sledeći način: 50 000 ljudi pod komandom Siversa u nemačkim baltičkim provincijama, 30 000 pod komandom Berga u Finskoj i 50 000 ljudi u Petrogradu i oko njega, kao rezervna armija pod komandom Ridigera; ukupno 585 000 ljudi. Ostatak ruske vojske, oko 65 000 ljudi, nalazi se u unutrašnjosti; i tako ukupne oružane snage iznosile bi 650 000 ljudi. Imajući u vidu da su Rusi sproveli obimna regrutovanja, ovaj broj ne izgleda nimalo preteran.

Jasno je onda da se u ovo podmaklo doba godine nije moralo strahovati od opasnosti iskrčavanja na baltičkoj obali, i da se ka jugu mogao izvršiti opšti pokret različitih odreda koji su bili tamo smešteni, kako bi se oslobodilo, recimo, 30 000 ljudi koji bi bili zamenjeni opolčencima ili drugim trupama iz unutrašnjosti. Ovih 30 000 vojnika u maršu ka Poljskoj oslobodilo bi u toj zemlji još toliko ljudi, a kad na granici Austrijanci budu smanjili svoju armiju na bezopasan broj od 70 000 do 80 000 ljudi, što se ubrzo mora desiti, od poljske armije moglo bi se uštedeti još 30 000 do 40 000 ljudi. Na taj način bi se mogle pronaći trupe za jedno takvo pojačanje koje bi isključilo svaku mogućnost da saveznici ikada sami ovladaju Krimom, i to pojačanje moglo bi biti dopremljeno na ratno poprište sredinom oktobra. Ali postavlja se pitanje da li će vlada moći da snabdeva tako velik broj trupa za vreme zime, naročito otkako je Azovsko more očišćeno od ruskih brodova. O ovome nemamo dovoljno podataka da bismo izneli naše mišljenje; ali ako je to izvodljivo i ako se ta mera usvoji, saveznici će moći sa istim uspehom da bombarduju i stene koje okružuju luku Balaklavu i bedeme Sevastopolja koje brani oružana sila od 250 000 ljudi.

Dosad je 300 000 Austrijanaca držalo Rusiju u šahu na boku njene linije komunikacija sa Krimom. Pođe li joj za rukom da se oslobodi tih okova, saveznici će se ubrzo uveriti s kakvom silom imaju posla. Oni su propustili da posredno potpomognuti od Austrije zauzmu Sevastopolj. A sada, kad Rusija počinje da se obezbeđuje s te strane i kad joj je ostalo da se bori samo protiv saveznika, to je prekasno.

Naslov originala:

War Prospects

Napisano oko 20. jula 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik
u listu »New-York Daily Tribune«
br. 4459 od 4. avgusta 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx / Friedrich Engels

Iz parlamenta — Sa bojišta

London, 20. jula. Debata o Roebuckovom predlogu nipošto nije ispala onako kako je vlada, laskajući sebi, mislila da će biti. Još juče ujutru ona je proricala u svojim poluzvaničnim organima da će Roebuckov predlog biti odbačen uz odnos glasova 5 protiv 1. Sinoć ona se smatrala srećnom što je sa 289 protiv 182 glasa sprovela *previous question*^[203], to jest, odbijanje Doma da uopšte odlučuje o predlogu. Isti taj Dom koji je naterao Aberdeena na povlačenje zato što je odbijao postavljanje istražnog komiteta, spasava Palmerstona odbijajući da donese zaključak o sudu svog sopstvenog komiteta. Odlaganje zasedanja parlamenta odlaže kraj Palmerstonovog kabineta sve do nove sezone zasedanja. Onda je njegov rok za življenje istekao. Na samu sednicu ćemo se vratiti.

Trenutno u ratnim operacijama na Krimu nastupilo je zatišje. Nema više nikakvih pokušaja da se juriša, topovi su gotovo umukli; i da nema stalnog puškanja između dve ušančene linije, da saveznici pomoću miniranja i potkopavanja ne pomeraju napred svoje položaje na brežuljke Malahova, da Rusi, kad se ukaže prilika, ne prave ispade — moglo bi se smatrati da su obustavljena sva neprijateljstva.

To je zatišje pred buru. Za 2-3 nedelje započeće borba prsa u prsa, surovija nego kod Inkermana, kod Zelenog Mamelona ili za vreme juriša 18. juna. Mesec avgust mora donekle da bude presudan: ruske borbene snage, koje se sada upravo nalaze na putu, stići će u to vreme, a redovi saveznika biće proređeni zbog bolesti. Tada će početi borba na život i smrt, i saveznici će imati pune ruke posla da bi zadržali svoj teren na platou.

Zauzimanje južne strane Sevastopolja u toku ove godine — to je pretpostavka koju je sada napustila čak i engleska štampa. Ona je sada svedena na nadanje da se Sevastopolj obara komad po komad; a ako to sprovedu, pa se bude napredovalo istom brzinom kao dosad, opsada će po svom trajanju dostići opsadu Troje. Apsolutno nema

osnova za verovanje da će oni svoj posao obavljati ubrzanim tempom, pošto smo sada može se reći zvanično obavješteni da će tvrdoglavo nastaviti sa primenom dosadašnjeg pogrešnog sistema. Krimski dopisnik lista »Le Constitutionnel«, čovek sa visokim činom u francuskoj armiji (priča se da je to general Regnault de Saint Jean d'Angély, komandant garde) saopštio je publici da može uštedeti sebi truda oko upuštanja u spekulacije o nekoj bici na otvorenom polju ili eventualnom opsedanju severne strane Sevastopolja. U sadašnjim okolnostima, veli on, to se ne može dogoditi bez dizanja opsade i prepuštanja celog platoa Rusima. Stoga je doneta odluka da se što je moguće jače udara na već napadnuti položaj sve do njegovog potpunog razaranja. Saopštenja iz ovog pisma mogu se smatrati poluzvaničnim pošto postoje svi razlozi za verovanje ne samo da ih Bonaparta odobrava, nego da on svaki izveštaj iz ovog izvora revidira pre štampanja. Regnault je jedan od njegovih posebnih miljenika — ministar rata koji je za vreme zakonodavne narodne skupštine dao svoj potpis za smenjivanje Changarnier-a.

Kakva mora biti posledica svega toga nije teško predvideti. Ruska armija u Sevastopolju i oko njega sastojala se od 3. i 4. korpusa, od dve divizije 5. i jedne 6. korpusa, pored marinaca, mornara, lokalnih trupa, kozaka i konjice, sve ukupno armija od 180 bataljona ili 90 000 ljudi u pešadiji, 30 000 ljudi u artiljeriji, konjici itd., zajedno sa 40 000 bolesnika i ranjenika. Čak i francuski »Le Moniteur« procenjuje njihovu efektivnu snagu pod oružjem na 110 000 ljudi. Ceo 2. korpus (50 bataljona, 32 eskadrona i 96 topova) i dve divizije grenadira sa jednom divizijom konjice (24 bataljona, 2 eskadrona, 72 topa) — nalaze se sada u maršu ka Sevastopolju ili su već u njegovoj blizini. Oni predstavljaju dopunsku borbenu snagu od 55 000 ljudi u pešadiji, 10 000 ljudi u konjici i Kozaka i 5000 u artiljeriji. Rusi će tako ubrzo imati koncentrisanu armiju od najmanje 175 000 ljudi, — znatno više nego što saveznicima može preostati posle njihovih nedavnih gubitaka prilikom ispada i zbog bolesti. Da će Rusi biti toliko sposobni da bar zadrže svoj dosadašnji teren treba očekivati utoliko pre što oni trupe garnizona koje budu iscrpljene naporima mogu stalno smenjivati svežim snagama.

Na drugoj strani saveznicima nemaju nikakvu šansu da dobiju slična pojačanja. Sada ih ima 21 divizija pešadije (12 francuskih, 4 engleske, 3 turske, 2 pijemonćanske) ili oko 190 bataljona, 3 divizije konjice (1 francuska, 1 engleska, 1 turska) ili oko 60 eskadrona i odgovarajući broj topova; ali pošto su njihovi bataljoni, a naročito eskadroni, vrlo proređeni gubicima u borbi, njihova ukupna snaga neće preći 110 000 ljudi u pešadiji, 75 000 u konjici i 30 000 - 35 000 u artiljeriji, komori, zajedno sa onima van stroja. Stoga, ako se snage obeju zaraćenih strana budu tako držale skoro u ravnoteži pre dolaska ruskih pojačanja, vaga očigledno mora prevagnuti na štetu saveznika, čim ta pojačanja stignu. Ono što je do sada naknadno poslato samo su odeljenja

dopunskih jedinica, namenjena popunjavanju angažovanih bataljona i eskadrona, i ne mogu imati veliki broj ljudi, ako je verovati izveštajima u štampi. Međutim, 3 divizije treba da su u maršu za Marsej i Tulon, gde se sakupljaju parobrodi, dok su u Engleskoj pukovi koji su određeni za Krim dobili naredbu da budu spremni za neposredno ukrcavanje. Ovih poslednjih ima na broju otprilike za jednu diviziju pešadije i jednu diviziju konjice. Tako u toku avgusta i septembra mogu postepeno prispeti 33 000 ljudi iz pešadije sa, možda, 2500 ljudi iz konjice i artiljerije. Ipak sve to zavisi od toga kada će se oni ukrcati. Na svaki način, saveznici će se ponovo naći u podređenom položaju u pogledu broja ljudi, i mogu opet biti pritešnjeni na platou na kome su propadali u toku prošle tužne zime.

O tome da li će Rusima ovoga puta poći za rukom da ih isteraju iz ovog čvrstog skloništa — ne usudujemo se da damo sud. A saveznici se mogu nadati samo tome da će zadržati svoj sopstveni teren, sem ako ne bi dobili pojačanja ogromnih razmera. Time bi se rat mogao svesti na niz krvavih bojeva i borbi prsa u prsa bez rezultata, u kojima će svaka strana dan za danom slati sveže trupe da se sukobe sa neprijateljem u borbi prsa u prsa bilo na bedemima grada, grudo-branima rovova ili na strmim uzvišenjima oko Inkermana i Balaklave. Od svih mogućnosti najverovatnije je da će se stvar odvijati na taj način. Teško je zamisliti neki drugi položaj neprijateljskih armija u kome bi se prolilo više krvi a postiglo manje rezultata, nego što je slučaj u takvim sukobima. Do toga su doveli mediokritet vrhovnih generala na obema stranama, bespomoćni diletantizam u Parizu i svesna izdaja u Londonu.

Naslov originala:

*Aus dem Parlamente —
Vom Kriegsschauplatze*

Prvi put objavljeno u listu
"Neue Oder-Zeitung"
br. 337 od 23. jula 1855.

Karl Marx

Palmerston — Fiziologija vladajućih klasa Velike Britanije

London, 23. jula. Naide li večeras garancija turskog zajma^[205] na isti otpor kao u prošli petak, Palmerston će odmah *raspustiti* Donji dom. Tom veštaku sve okolnosti su povoljne. Raspuštanje Donjeg doma zbog Bulwerovog predloga, raspuštanje Donjeg doma zbog Roebuckovog predloga. Obe stvari su bile podjednako nezgodne. Diplomacija primenjena na bečkim konferencijama^[17], administracija koja se pokazala u zimskom ratu — obe predstavljaju nedovoljno podnesna stanovišta da bi se na osnovu njih iz parlamenta apelovalo na biračka tela. Ali »garancija turskog zajma«! Dekor, situacija, motiv — menjaju se kao na udar čarobnog štapića. Nije više parlament taj koji je osuđivao kabinet zbog izdaje ili nesposobnosti. Kabinet je taj koji optužuje parlament za ometanje vođenja rata, za ugrožavanje saveza s Francuskom, za ostavljanje Turske na cedilu. Kabinet više ne apeluje na zemlju da ga oslobodi osude od strane parlamenta. On apeluje na zemlju da osudi parlament. U stvari, zajam je tako formulisan da Turska novac ne dobija direktno, već, stavljena pod starateljstvo pod najnečasnijim uslovima za jednu zemlju, mora sumu koja joj je tobože pozajmljena da ostavi na rukovanje i izdavanje engleskim posrednicima. Engleska administracija je u toku rata na Istoku tako sjajno dokazala svoje sposobnosti, da, u stvari, mora pokušati da svoje blagoslove proširi i na tuđe države. Zapadne sile dokopale su se Ministarstva spoljnih poslova u Carigradu i ne samo Ministarstva spoljnih poslova, nego i Ministarstva unutrašnjih poslova. Otkako je Omer-paša prešao iz Bugarske na Krim, Turska je prestala da raspolaze svojom sopstvenom armijom. Zapadne sile pružaju sada ruke ka turskim finansijama. Osmanlijsko carstvo prvi put dobija državne dugove, a ne dobija kredit. Ono dolazi u položaj zemljoposjednika koji ne samo da uzima pozajmicu na hipoteku, nego se obavezuje da rukovanje pozajmljenom sumom prepusti hipotekarnom poveriocu. Jedini korak koji još preostaje jeste da mu prepusti i samo imanje. Sličnim sistemom davanja zajma Palmerston je demoralisao Grčku i paralisao Španiju. Ali *opsena* je na njegovoj strani. Sudelovanje pristalica mira u opozi-

ciji protiv zajma pojačava opsenu. Naglim obrtom on opet stoji kao zastupnik rata naspram celokupne opozicije kao zastupnika mira. *Koji* rat on namerava da vodi — to znamo. U Baltičkom moru putem beskorisnih i uzaludnih paljevina da bi Finsku čvršće privezao za Rusiju. Na Krimu da bi ovekovečio pokolje u kojima jedino poraz, a ne pobjeda, može dovesti do rešenja. Po svom starom običaju baca spoljnopolitičke saveze na parlamentarni tas. Bonaparta je već dao da njegovo takozvano »zakonodavno telo« sankcioniše zajam. Engleski parlament mora pristati na to da postane odjek »zakonodavnog tela«, da postane odjek odjeka, ili je savez ugrožen. Dok Palmerston upotrebljava savez s Francuskom kao štita da bi odbio od sebe svaki udarac, on istovremeno dobija zadovoljenje zato što prima udarce. Kao dokaz »da pravog čoveka postavlja na pravo mesto« Palmerston je proizveo ser Williama Moleswortha u ministra šuma i državnih dobara. Molesworth pripada *Wakefieldovoj*^[206] kolonizatorskoj školi. Njen princip je da u kolonijama veštački poskupljuje zemlju i da veštački pojevtinjuje rad kako bi se stvorila »potrebna kombinacija proizvodnih snaga«. Eksperimentalna primena ove teorije u Kanadi proterala je otuda doseljenike u Sjedinjene Države i u Australiju.

Trenutno u Londonu zasedaju tri istražna komiteta; jedan je naimenovan od strane kabineta, druga dva od parlamenta. Prvi, sastavljen od *recorders*¹ iz Londona, Mančestera i Liverpula, u vezi sa *scenama u Hajd Parku* svakodneвно je zasipan dokazima da su policajci bili ne samo nečuvano surovi, nego da su bili surovi s predumišljajem i *po zapovesti*. Kad bi htela da bude bezobzirna, istraga bi morala da počne od ser George-a Grevja i kabineta kao glavnih krivaca. Drugi komitet, pod predsedništvom *Berkeleyja* koji se bavi ispitivanjem delovanja akata o »prodaji alkoholnih pića nedeljom«, ispoljava licemernu površnost subotarskih eksperimenata za popravljanje društva. Umesto da se smanji, broj izgreda učinjenih u pijanom stanju se povećao. Jedino što su se ti izgredi delimično pomerili sa nedelje na ponedeljak. Treći komitet, pod predsedništvom *Scholefielda* bavio se pitanjem krivotvorenja hrane, pića i sve robe koja služi za održavanje života^[207]. Krivotvorenje se pokazuje kao *pravilo*, nekriivotvorenje kao *izuzetak*. Sastojci koji su pomešani da bi bezvrednoj osnovi dali boju, miris i ukus, najvećim delom su otrovni, a svi su štetni po zdravlje. Trgovina se ovde pojavljuje kao velika laboratorija prevare, robna lista kao đavolski katalog varki, slobodna konkurencija kao sloboda sejanja otrova i trovanja.

Izveštaj fabričkih inspektora^[208] za polugodište koje se završava 30. aprila iznet je pred oba Doma parlamenta — kao neocenjivi prilog karakteristici *mančesterskih* pristalica mira^[108] i klase koja osporava aristokratiji monopol da vlada. »Nesrećni slučajevi prouzrokovani mašinama« klasifikuju se u izveštaju u sledeće rubrike:

¹ najviših sudija za kriminal

1. »Smrtonosni«, 2. »Gubitak desne šake ili desne ruke; gubitak dela desne šake; gubitak leve šake ili leve ruke; gubitak dela leve ruke; prelom ruke ili noge; povrede glave i lica« i 3. »Raskidanje, kontuzije i druge povrede koje gore nisu navedene.«

Čitamo o mlađoj ženi »koja je izgubila desnu ruku«, o detetu »kome je mašina spljoštila nosne kosti i uništila vid na oba oka«, o čoveku kome je »pretesterisana leva noga, desna ruka slomljena na tri ili četiri mesta, glava strahovito ozleđena«, o mladiću kome »je leva ruka istrgnuta iz ramenog zgloba i nanesene druge povrede« i o drugom mladiću kome su »obe ruke istrgnute iz ramenih zglobova, razderan donji trbuh, tako da je ispala utroba, a oba bedra i glava smrskani« itd., itd. Industrijski bilten fabričkih inspektora je strašniji, užasniji nego bilo koji bilten o bitkama na Krimu. Žene i deca su redovno i u znatnom broju zastupljeni na listi ozleđenih i unesrećenih. Smrt i rane nisu ništa slavnije od modrica koje ostavljaju bičevi vlasnika plantaža na telu crnca. One su gotovo isključivo posledica nepoštovanja zakonskog propisa o *oblaganju* mašina. Setićemo se da su fabrikanti Mančestera — ove metropole pristalica mira po svaku cenu — saletali kabinet deputacijama sa protestima protiv akata kojima se naređuje preduzimanje izvesnih mera obezbeđenja prilikom upotrebe mašina. Pošto prethodno nisu mogli da obore zakon, nastojali su da odstrane, da intrigama uklone fabričkog inspektora Leonarda Hornera i da na njegovo mesto ubace nekog savitljivijeg čuvara zakona. Do sada još uvek bez uspeha. Tvrdili su da će im uvođenje sigurnosnih uređaja pojesti profit. Horner sada dokazuje da se na njegovom području nalazi mali broj fabrika koje ne bi mogle uvesti obezbeđenje po ceni od 10 funti sterlinga. Ukupan broj nesrećnih slučajeva nastalih na mašinama u toku šest meseci koje obuhvata izveštaj iznosi 1788, među kojima 18 *smrtnih* slučajeva. Ukupan iznos novčanih kazni izrečenih fabrikantima, iznos naknade štete koju su oni platili itd., iznosi u istom periodu 298 funti sterlinga. Da bi se ova suma upotpunila, uračunate su i novčane kazne za »rad u toku zakonom zabranjenih časova«, za »upošljavanje dece ispod 8 godina« itd., tako da novčane kazne izrečene za 18 smrtnih slučajeva i 1770 osakaćenja još ni izdaleka ne dostižu sumu od 298 funti sterlinga. Dve stotine devedeset osam funti sterlinga! To je manje nego što košta trkački konj treće klase!

Roebuckov komitet i britanska oligarhija! Scholefieldov komitet i britanska trgovačka klasa! Izveštaj fabričkih inspektora i britanski fabrikanti — fiziologija klase koje sada vladaju u Velikoj Britaniji može se očigledno grupisati u ove tri rubrike.

Naslov originala:

Palmerston — *Physiologie der herrschenden Klassen Großbritanniens*

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«, br. 343 od 26. jula 1855.

KARL MARX

Lord John Russell^[209]

Pisano od 25. jula do 12. avgusta 1855.

London, 25. jula. Postoji jedan stari vigovski aksiom, koji je lord John Russell voleo da citira, da »partije liče na puževe kod kojih je rep taj koji pokreće glavu«. Teško da je slutio da će rep, da bi spasio sebe, odrubiti glavu. Ako i nije bio glava »poslednjeg vigovskog kabineta«, bio je neosporno glava *vigovske partije*. Burke je jednom rekao:

»Broj dobara, imanja, zamkova, šuma itd., koje su *Russellovi* nasilno uzeli od engleskog naroda, sasvim je *neverovatan*« (quite incredible)^[210].

Još neverovatniji bi bio ugled koji uživa lord John Russell, i još istaknutija uloga koju se on usuđuje da igra već duže od četvrt veka, da »broj dobara« koja je uzurpirala njegova porodica ne pruža ključ za rešenje zagonetke.

U toku celog svog života lord John je, izgleda, samo jurio za *položajima* i držao se ulovljenih položaja tako zadržao da bi gubio svaku pretenziju na *vlast*. Tako 1836-1841. kad mu je dopao položaj vode Donjeg doma; tako od 1846. do 1852. kad se nazivao premijer ministrom. Privid moći, koji ga je okružavao kao vođu opozicije u jurišu na državnu blagajnu, nestajao je svaki put sa onim danom kada je dolazio na vlast. Čim bi se pretvorio od jednog Out¹ u jednog In² s njim je bilo *svršeno*. Ni kod jednog engleskog državnika nikada se nije u tolikoj meri moć pretvarala u nemoć. Ali nijedan drugi takode nikada nije umeo svoju nemoć tako da uzdigne do moći.

Osim na uticaju vojvodske porodice Bedford, čiji je mladi sin lord John, prividna vlast kojom je on povremeno raspolagao zasnivala se na nepostojanju svih osobina koje nekog čoveka uopšte čine sposobnim da vlada drugim ljudima. Njegovo deminutivno viđenje svih stvari prenosilo se na druge kao zaraza i doprinosilo je unošenju zabune u mišljenje njegovih slušalaca više nego što bi to moglo učiniti i najgenijalnije izokretanje stvari. Njegov istinski talenat sastoji se u sposobnosti da sve čega se dotakne svede na svoje sopstvene patuljaste

¹ (onoga ko nije u službi, u vladi) opozicionara — ² (onoga ko je u službi, u vladi) člana vlade

dimenzije, da spoljni svet skupi u beskonačno male razmere i da ga pretvori u vulgarni mikrokosmos koji je sam izumeo. Njegov instinkt za umanjivanjem krupnih stvari prevazilazi jedino njegova veština da sitnicama dà izgled veličine.

Sav život lorda Johna Russella bio je život pod lažnim izgovorima — lažnim izgovorima za parlamentarnu reformu, lažnim izgovorima o slobodi religije, lažnim izgovorima o slobodnoj trgovini. Njegovo verovanje u dovoljnost lažnih izgovora bilo je toliko iskreno da je smatrao sasvim izvodljivim da pod lažnim izgovorima postane ne samo britanski državnik, nego i pesnik, mislilac i istoričar. Samo tako se može objasniti postojanje takvih tričarija kao što je njegova tragedija *Don Carlos, ili progon* ili njegova *Istorija engleske vlade i ustava od vladavine Henrija VII do današnjih dana* ili njegovi *Memoari o događajima u Evropi od utrehtskog mira*^[211]. Egoističnoj uskogrudosti njegove duše nijedan predmet ne pruža ništa drugo do jednu *tabula rasa*¹ na kojoj, ako hoće, može da ispiše svoje ime. Njegova mišljenja nikada nisu zavisila od realnosti činjenica, nego su za njeva same činjenice zavisile od redosleda kojim ih on rangira u frazama. Kao govornik nije ostavio za sobom nijednu dosetku vrednu pomena, nijednu duboku maksimu, nikakvo solidno zapažanje, nikakav upečatljiv opis, nikakvu lepu misao, nijednu živu aluziju, nikakvu humorističku sliku, nikakvo istinsko osećanje. »*Najkrotkija osrednjost*«, kao što Roebuck priznaje u svojoj istoriji reformatorske vlade^[212], iznenađivala je njegove slušaoce čak i kad je povlačio najveći potez svog javnog života, kad je u Donji dom donosio takozvani nacrt zakona o reformi. On ima osobit manir da svoje suvoparno, razvučeno, monotono, licitatorsko izlaganje poveže sa dačkim ilustracijama iz istorije i izvesnim svečanim iskvarenim jezikom o »krasotama ustava«, o »opštim slobodama u zemlji«, o »civilizaciji« i »napretku«. U istinsku vatru pada samo kad je lično pogoden ili kad ga njegovi protivnici žaokama nateraju da napusti licemerno držanje u aroganciji i samozadovoljstvu i da ispolji sve simptome osetljive slabosti. U Engleskoj postoji opšte slaganje u tome da objašnjenje za njegove bezbrojne pogrešne poteze treba tražiti u izvesnoj instinktivnoj naglosti. U stvari, i ova naglost samo je lažni izgovor. Ona se svodi na neizbežan sukob izvrđavanja i sredstava za nevolju koja su sračunata samo za sadašnji trenutak, sa nepovoljnom konstelacijom narednog trenutka. Russell nije instinktivan već sračunat; ali budući da je sićušan kao čovek, njegova sračunatost je — uvek samo ispomoć za sledeći trenutak. Otuda stalna kolebanja i izvrđavanja, hitri uzmaci, sramna povlačenja, izazivačke reči koje se ponovo mudro progutaju, ponosita jemstva kukavno povučena i, kad inače ništa ne pomaže, suze i jecanje da bi se ganuo svet. Stoga se sav njegov život može posmatrati ili kao sistematski sham² ili kao neprekidna greška.

¹ neispisani list (ploču) — ² podvala

Može izgledati nečuveno da je ma koji javni položaj preživeo toliko mnoštvo mrtvorodenih mera, oborenih projekata i neuspelih šema. Ali kao što polip napreduje posle amputacije, tako i lord John Russell napreduje posle neuspeha. Većina njegovih planova bila je podneta samo s ciljem da se ublaži zlovolja njegovih saveznika, takozvanih radikala, dok mu je sporazum sa njegovim protivnicima, konzervativcima, obezbeđivao »burken«¹ ovih planova. Od vremena reformisanog parlamenta ko bi mogao da navede jednu jedinu od njegovih »obimnih i liberalnih mera«, njegovih »velikih otpлата dugova za reformu«² za čiju je sudbinu on bio vezao sudbinu svoga kabineta? Baš obrnuto! Ono što je više od svega drugog doprinelo tome da se održi njegova vlada i da mu se produži život bilo je predlaganje mera radi smirivanja liberala i povlačenje tih mera radi smirivanja konzervativaca. Ima perioda u njegovom životu kada ga je Peel namerno držao na vlasti zbog toga da sam ne bi bio prinuđen da čini stvari za koje je znao da će Russell o njima samo *brbljati*. Za vreme takvih perioda tajnog sporazuma sa zvaničnim protivnikom Russell je postajao drzak prema svojim zvaničnim saveznicima. Bio je hrabar pod lažnim izgovorima.

Bacićemo pogled unatrag na njegova ostvarenja od 1830. do sada. To zaslužuje ovaj *genije svakidašnjice*.

II

London, 1. avgusta.

»Kad bih bio slikar«, reče Cobbett, »postavio bih tamo engleski ustav u obliku jednog starog hrasta — sa trulim korenem, sa svojim mrtvim korenem, svojim šupljim stablom koje se ljulja u osnovi — bacanog tamo-amo svakim naletom vetra, i tu bih posadio lorda Johna Russella, kao carića koji nastoji da sve dovede u red, koji kljucanjem traži ostatke malih insekata na polusatrunuloj kori jedne od najnižih grana. Neki čak pretpostavljaju da on grize pupoljke pod izgovorom da koru treba očistiti od štetnih insekata.«

Toliko su neajki bili Russellovi pokušaji sprovođenja reforme u njegovom prepotopskom periodu od 1813. do 1830, ali i tako neajki kakvi su bili oni nisu bili iskreni. On se ni trenutka nije kolebao da ih se odrekne kad bi makar samo namirisao neki ministarski položaj.

Od 1807. vigovci su uzalud čeznuli za sudelovanjem u funkciji na kojoj se gricka poreza, kad se 1827. učini da obrazovanje Canninogovog kabineta, kome su oni, tobože, bili naklonjeni u oblasti trgovine

¹ odbacivanje — burk (engleski) — preseći diskusiju; ugušiti — ² upotrebljena je finansijska terminologija za političke manevre; Russell je uzeo »politički kredit« da bi dobio glasove za reformu.

i spoljne politike, pruža dugo očekivanu priliku. Russell je tada bio postavio na dnevni red jedan od svojih caričkih predloga za parlamentarnu reformu, kad je Canning objavio svoju čvrstu rešenost da se do kraja svog života opire svakoj parlamentarnoj reformi. Lord John ustade da bi povukao svoj predlog.

«Parlamentarna reforma», reče on, «predstavlja pitanje u vezi s kojim vlada velika razlika u mišljenjima među njenim braniocima, a vođe vigovaca nikako nisu bile voljne da ga priznaju kao partijsko pitanje. Ovo je, dakle, *poslednji put* što pokrećem ovo pitanje.»

On završi svoj govor drskom izjavom: «Narod više ne želi parlamentarnu reformu.» On, koji se stalno hvalio svojom bućnom opozicijom protiv 6 Castlereagh-ovih ozloglašanih prinudnih akata iz 1819⁽²¹³⁾, uzdržavao se sada od svakog glasanja o Hume-ovom predlogu za ukidanje jednog od tih akata, po čijim odredbama se na doživotno progonstvo šalje svaki onaj ko objavi štampani spis u kome se nađe makar samo *namera* da se neki od Domova parlamenta izloži prezrenju.

Tako na završetku prvog perioda njegovog parlamentarnog života nalazimo lorda Johna Russella kako uteruje u laž svoje ispovedanje reforme koje traje više od deset godina, i u potpunoj saglasnosti sa izjavom Horace-a Walpole-a, tog prototipa vigovaca, protiv Conwayja:

«Popularni nacrti zakona nikada se ne predlažu ozbiljno, nego uvek kao partijski instrument, ali ne kao zaloga za ostvarenje takvih ekstravagantnih ideja!»

Dakle, nije nikako bila Russellova greška što je on, umesto da predlog za reformu podnese *poslednji put* u maju 1827, morao da ga ponovi 4 godine kasnije, 1. marta 1831, u obliku čuvenog nacrta zakona. Ovaj nacrt zakona, na kome on još uvek zasniva svoje pretenzije na divljenje sveta uopšte a Engleske posebno, nipošto nije bio njegovo delo. U svojim glavnim crtama, u pogledu ukidanja izbornih borough-a¹, dodavanja članova grofovija, prava glasa za copyholders, leaseholders⁽²¹⁴⁾ i 24 najznačajnija engleska trgovačka i fabrička grada — on je bio kopija nacrta zakona koji je grof Grey (šef reformističke vlade iz 1830) 1797, dok je bio u opoziciji, podneo Donjem domu, ali ga je mudro zaboravio kad se 1806. našao u kabinetu. To je taj isti nacrt zakona, samo površno modifikovan. Wellingtonovo protežiranje iz kabineta zato što se izjasnio protiv parlamentarne reforme, francuska julska revolucija, preteći krupni politički savezi, koje su obrazovale srednja i radnička klasa Birminghama, Mančestera, Londona itd., seljački rat u zemljoradničkim grofovijama, crveni petao

¹ jedinica

koji je proneo svoju vatru kroz najplodnije oblasti u Engleskoj^[215] — sve te okolnosti nagnale su vigovce da predlože ma kakav nacrt zakona o reformi. Zlovoljno, oklevajući, posle uzalud ponavljanih pokušaja, oni su odustali od toga da svoja mesta obezbede kompromisom sa torijevcima. U tome ih je istovremeno sprečavalo preteće držanje naroda i okrutna nepomirljivost torijevaca. Samo što je nacrt zakona o reformi uzdignut na stepen zakona i počela njegova primena, kad, da upotrebimo Brightove reči (od 6. juna 1849), narod »poče da oseća da je prevaren«.

Možda se nikada jedan tako moćan i po svim izgledima uspešan narodni pokret nije izgubio u beznačajnijim rezultatima. Nije samo radnička klasa bila lišena svakog političkog uticaja, i sama buržoazija je ubrzo otkrila da nije bila fraza kada je lord Althorp, duša reformatorskog kabineta, doviknuo svojim torijevskim protivnicima:

»Nacrt zakona o reformi je najaristokratskija mera koja je ikada pružena naciji.«

Novo predstavljanje sela daleko je prevagnulo nad povećanjem broja glasova koje je dato gradovima. Ovo pravo glasa koje se davalo zakupcima¹ do momenta otkazivanja, dovelo je do toga da grofovije još potpunije budu sredstva u rukama aristokratije. Zamena kategorije platilaca poreze i carine kategorijom vlasnika kuća koje donose godišnji prihod od 10 funti sterlinga, lišila je veliki deo gradskog stanovništva prava glasa. Davanje i oduzimanje prava glasa bilo je u celini sračunato ne na povećanje uticaja buržoazije, nego na uklanjanje torijevskog i podupiranje vigovskog uticaja. Nizom izvanrednih izvrđavanja, marifetluka i prevara održana je nejednakost izbornih okruga i ponovo uspostavljena ogromna nesrazmera između broja predstavnika i stanovništva i značaja izbornih jedinica. Ako je na jednoj strani ukinuto oko 56 trulih² izbornih jedinica od kojih je svaka imala po šaćicu stanovnika, na drugoj strani čitave grofovije i gusto naseljeni gradovi pretvoreni su u trule izborne jedinice. Lord John Russell i sam priznaje u jednom pismu svojim biračima u Stroudu, u kome govori »o principima nacrtu zakona o reformi« (1839) da je »pravo glasa na osnovu 10 funti sputavano odredbama svih vrsta a godišnja registracija imalaca prava glasa postala je izvorom secanja i troškova«. Tamo gde zastrašivanje i tradicionalni uticaj nisu mogli biti ovekovečeni, bili su nadoknađeni podmićivanjem koje je, otkako je prihvaćen nacrt zakona o reformi, postalo kamen temeljac britan-

¹ U »New-York Daily Tribune« broj 4479 od 28. avgusta 1855. ovde se nastavlja reči: »koji godišnje plaćaju 50 funti sterlinga zakupnine po ugovoru o zakupu« — ² Veoma male izborne jedinice koje su bile pod punom kontrolom velikih aristokratskih porodica. U ovim jedinicama glasovi su kupovani na otvoren način.

skog ustava. Eto to je bio nacrt zakona o reformi čiji je Russell bio predlagač, ali ne i njegov tvorac. Jedine klauzule koje, kako je dokazano, predstavljaju njegov pronalazak, jesu klauzula koja od svih freeholders^[216], izuzev sveštenika, iziskuje jednogodišnje posedovanje njihovog zemljišta, i druga klauzula kojom Tavistok, »trulo izborno mesto« porodice Russell, zadržava neokrnjene svoje privilegije.

Russell je bio samo niži član reformatorskog kabineta (od 1830. do novembra 1834), naime blagajnik armije bez prava glasa u kabinetu. On je bio možda najbeznačajniji među svojim kolegama, no uprkos svemu tome najmlađi sin uticajnog vojvode od Bedforda. Postignuta je saglasnost da se njemu prepusti čast iznošenja nacrtu zakona pred Donji dom. Na putu ovog porodičnog aranžmana stajala je jedna prepreka. U toku pokreta za reformu pre 1830. Russell je figurirao kao »Henry Broughams little man« (mali čovek Henryja Broughama). Russellu se nije moglo prepustiti iznošenje nacrtu zakona o reformi sve dok je Brougham sedeo pored njega u Donjem domu. Prepreka je uklonjena na taj način što je sujetni plebejac bačen na vunenu vreću^[217] u Domu lordova. Kako su značajniji članovi reformatorskog kabineta ubrzo stupili u Gornji dom (tako je bilo s Althorpom 1834), poumirali ili prešli torijevcima, Russellu je pripalo ne samo celokupno nasleđe reformatorske vlade, nego je on uskoro stao da važi za oca deteta kraj koga je stajao prilikom krštenja. On je uspeo da pod lažnim izgovorima postane tvorac nacrtu zakona o reformi, koji je i sam bio falsifikat i eskamotaža. Inače u toku 1830 - 1834. on se odlikovao samo ljutitom ogorčenošću sa kojom se opirao svakom ispitivanju liste penzija.

III

London, 3. avgusta. Vraćamo se *Russellovoj karakteristici*. Kod njega ćemo se duže zadržati, s jedne strane, zato što je on *klasični predstavnik modernog vigizma*, a, s druge strane, zato što njegova istorija, bar jedna njena strana, obuhvata *istoriju reformisanog parlamenta* sve do današnjih dana. U svom govoru u prilog nacrtu zakona o reformi Russell je u vezi sa *ballot-om* (glasanje kuglicama) i *kratkotrajnim parlamentima* — vigovci su, kao što je poznato, jednogodišnji parlament u Engleskoj pretvorili 1694, u trogodišnji, a 1717. u sedmogodišnji — dao sledeće tumačenje:

»Nema nikakve sumnje da *ballot* ima mnogo osobina koje ga preporučuju. Razlozi izneseni u njegovu korist oštromniji su i uverljiviji nego bilo koji koje sam ikada čuo da se iznose u vezi sa nekom spornom tačkom. Ipak, Dom se mora čuvati da ne donese pre nagljene zaključke . . . Pitanje *kratkotrajnih parlamenata* je od najvećeg značaja. Ostavljam jednom drugom članu Doma da to pitanje iznese kasnije, pošto ja ne smem da preopterećujem svoju veliku temu detaljima.«

Šestog juna 1833. on je tvrdio

«da se uzdržao od predlaganja ovih dveju *mera* kako bi izbegao koliziju sa Domom lordova, mada su *ubedenja* (!) duboko ukorenjena u njegovim grudima. On je ubeden da su one bitne za sreću, dobrobit i blagostanje zemlje.» (Ovde istovremeno imamo i primer stila njegovog govorništa.)

Usled ovog «duboko ukorenjenog ubedenja» on se u toku cele svoje ministarske karijere pokazivao kao stalni i neumoljivi protivnik ballot-a i kratkotrajnih parlamenata. U vreme kada su date, ove izjave poslužile su kao dvostruko sredstvo u nevolji. One su učitkale nepoverljive demokrate Donjeg doma; one su zaplašile tvrdoglave aristokrate Gornjeg doma. No čim je Russell sebi obezbedio podršku novog dvora kraljice Viktorije (vidi *Broughamov* odgovor na Russellovo pismo biračima u Stroudu 1839) i učinilo mu se da je sada besmrtni vlasnik položaja, on je istupio sa svojom izjavom od novembra 1837, u kojoj je «preterano odugovlačenje do koga je došlo u vezi sa nacrtom zakona o reformi» opravdavao time što to odugovlačenje isključuje mogućnost svakog nastavka.

«Cilj nacrtu zakona o reformi bio je», rekao je on, «da se poveća prednost zemljoposedičkog interesa, i on je bio zamišljen kao trajno rešenje jednog krupnog ustavnog pitanja.»

Ukratko, on je istupio sa svojom zaključnom izjavom koja mu je donela titulu »Finality-John«. Međutim, nije mu bilo teže sa »finality»¹, sa zaustavljanjem, nego sa nastavljanjem. To je istina. On se 1848. suprotstavio Hume-ovom predlogu za parlamentarnu reformu. Sjedinjenim snagama vigovaca, torijevaca i pilovaca^[11] on je ponovo tukao Hume-a, kad je ovaj 1849. podneo sličan predlog, većinom od 268 protiv 82 glasa. Ohrabren konzervativnom rezervom on je prkosno izazivao:

«Kad smo skicirali i predlagali nacrt zakona o reformi želeli smo da izgled ovog Doma *prilagodimo* ostalim državnim organima i da održimo saglasnost sa ustavom. Gospodin Bright i njegovi istomišljenici tako su izvanredno *tesnogrudi*, njihova moć rasuđivanja i njihov razum sputani su tako tesnim ogradama, da je prosto nemoguće učiniti im shvatljivim velike principe na kojima su naši preci zasnovali ustav zemlje, a kojima se mi, njihovi potomci, u skrušenosti divimo i težimo da ih podražavamo. Donji dom je u toku 17 godina, koliko je proteklo od nacrtu zakona o reformi, zadovoljio sva opravdana očekivanja. Postojeći sistem, iako donekle nepravilan, deluje dobro, i to dobro baš zbog svoje nepravilnosti.»

Pošto je Russell, međutim, 1851. pretrpeo poraz povodom predloga Locke Kinga da se pravo glasa u grofovijama proširi na posednike koji imaju godišnji prihod od 10 funti sterlinga, — pošto je video da sam mora kroz nekoliko dana da dâ ostavku, njegovom razumu

¹ zaključkom, konačnom izjavom

»široka duha« iznenada je postala jasna neophodnost jednog *novog nacrtu zakona o reformi*. On dade reč Domu da će ga podneti. Prečutao je u čemu bi trebalo da se sastoji njegova »mera«, ali je na nju izdao menicu *plativu na sledećem zasedanju parlamenta*.

»Polaganje prava sadašnje vlade na mesto koje zauzima«, govorila je tada »The Westminster Review«, organ takozvanih radikala koji su bili u savezu sa Russellom, »bilo je postalo povod za podsmeh i prekor, i najzad kad su pad i propast njegove partije izgledali neizbežni, izašao je lord John sa obećanjem jednog novog nacrtu zakona o reformi za 1851. Ostanite na svojim mestima, uzvikuje on, do tog roka, i ja ću zadovoljiti vašu žudnju za jednom širokom i liberalnom merom reforme.«

Godine 1852. on zaista predloži zakon o reformi, ovoga puta svoj najličniji izum, ali sa tako čudesno liliputanskim konturama da ni konzervativci nisu smatrali vrednim truda da ga napadaju niti liberali da ga brane. Na svaki način, neuspeh u reformi pružio je izgovor tom čovečuljku da, kad je konačno morao da napusti vladu, svom pobe-donosnom nasledniku, grofu Derbyju, odapne bežeći jednu skitsku strelu. Svoj odlazak izveo je sa pompeznom pretnjom da će »*insistirati na proširenju prava glasa*«. Proširenje prava glasa postalo je sada za njega »stvar srca«. Samo što je izbačen iz kabineta, ovo čedo sredstava za nevolju, sada i od svojih pristalica nazvano »Foul weather Jack« (Džek nevreme), pozvao je u svoju privatnu rezidenciju u Češem-plejs razne frakcije iz čije se sprege izrodilo slabunjavo čudovište koalicije. On nije zaboravio da pošalje po »izvanredno tesnogruđe« Brighte i Cobdene, da na svečanom skupu izmoli pred njima svoju sopstvenu širinu duha, i da im izda novu menicu na »poveći« reformatorski iznos. Kao član koalicionog kabineta, 1854, zabavio je poslanike Donjeg doma jednim novim projektom reforme; znao je da je sudbina tog novog projekta sudbina jedne druge Ifigenije koju će on, kao drugi Agamemnon, žrtvovati u korist jednog drugog trojanskog rata. On je prineo žrtvu u melodramatičnom stilu Metastasija, očiju punih suza, koje su se, međutim, osušile čim je »besplatno« mesto koje je on zauzimao u kabinetu bilo zamenjeno mestom predsednika kabineta — pomoću bedne intrige protiv gospodina Strutta, njegovog partijskog druga — sa platom od 2000 funti sterlinga.

Drugi plan za reformu trebalo je da podupre njegov kabinet koji je bio u padu, treći plan da obori torijevski kabinet. Drugi je bio izvrđavanje, treći secanje. Drugi je udesio tako da niko nije hteo da ga napadne; treći je podneo u trenutku kad niko nije mogao da ga napadne. U oba plana on je dokazao da, ako ga je sudbina odredila za ministra, priroda ga je odredila za kotlokrpu kao Christophera Slyja^[218]. Čak i kod prvog i jedino ostvarenog nacrtu zakona o reformi on je shvatio samo oligarhijsku smicalicu, a ne istorijsku bezvrednost.

IV

London, 4. avgusta. Sa izbijanjem antijakobinskog rata uticaj vigovaca u *Engleskoj* počeo je da zalazi u period oseke, koja je silazila sve niže i niže. Stoga vigovci upraviše svoje oči prema *Irskoj*, odlučivši da je bace na tas terazija, te napisahu na svom partijskom barjaku: *Irška emancipacija*. Kad su 1806. za trenutak došli na vlast, zaista su podneli Donjem domu jedan mali nacrt zakona o irskoj emancipaciji, prioneli su ga i kroz drugo čitanje, a onda ga ponovo dobrovoljno povukli da bi polaskali licemernom idiotizmu Georga III. Godine 1812. gledali su, mada bezuspešno, da se nametnu princu regentu (kasnije Georgu IV) kao jedinom sredstvu koje je pružalo mogućnost pomirenja sa Irskom. Pre i u toku agitacije za reformu puzili su pred O'Connellom, a »irska nadanja« poslužila su im kao snažna ratna mašina. Ipak, prilikom prvog okupljanja prvog reformisanog parlamenta prvi potez reformatorskog kabineta sastojao se u objavljivanju rata Irskoj, u »surovoj i krvavoj« meri »prinudnog zakona« koji je Irsku stavio pred preki sud¹. Vigovci su ispunili svoja stara obećanja »paljevinom, tamnicom, progonom, pa čak i smrću«. O'Connell je proganjan i osuđivan zbog ustanka. Međutim, vigovci su podneli i progurali prinudni zakon protiv Irske samo pod izričitom obavezom da podnesu nacrt jednog drugog zakona, zakona o *engleskoj državnoj crkvi u Irskoj*. Ovaj nacrt zakona — obavezali su se oni dalje — treba da sadrži klauzulu koja izvesne *viškove* prihoda engleske državne crkve u Irskoj stavlja na raspolaganje parlamentu. Parlament, sa svoje strane, treba da raspolaze ovim viškovima u interesu Irske. Značaj ove klauzule sastojao se u priznavanju principa da parlament ima moć eksproprijacije dobara državne crkve — principa u koji je lord John Russell trebalo da bude utoliko čvršće ubeden što se sve ogromno imanje njegove porodice sastoji od nekadašnjih crkvenih dobara. Vigovci su obećali da će njihov opstanak zavistiti od nacrta tog zakona o crkvi. Ali čim je bio izglasan prinudni zakon, oni su, pod izgovorom izbegavanja sukoba sa Domom lordova, povukli natrag gore pomenutu klauzulu, jedinu koja je davala vrednost nacrtu zakona o crkvi. Oni su nadglasali i potukli svoj sopstveni predlog. To se dogodilo 1835. Ipak, pred kraj iste godine izgledalo je kao da je kakav električni udar ponovo oživeo simpatije vigovaca prema Irskoj. Oni su, naime, u jesen 1834. morali da napuste kabinet pod pritiskom ser Roberta Peela. Bili su bačeni natrag u klupe opozicije. I odmah nalazimo našeg Johna Russella u revnosnom zalaganju

¹ U listu »New-York Daily Tribune« kraj ove rečenice dat je ovako: »... u objavi građanskog rata protiv Irske, u »surovoj i krvavoj meri«, prinudnom zakonu, »zakonu o sudu crvenih kaputa«, po kome su u Irskoj umesto sudija i porotnika postavljeni oficiri«.

na poslu pomirenja sa Irskom. On je bio glavni agent u pregovorima za sporazum Lichfield-House⁽⁹⁷⁾, koji je zaključen u januaru 1835. Tim sporazumom vigovci su prepustili O'Connellu pokroviteljstvo u Irskoj (dodeljivanje položaja itd.), dok je O'Connell njima garantovao irske glasove unutar i izvan parlamenta. Ali bio je potreban izgovor za proterivanje torijevaca iz Dauning strita⁽¹⁵³⁾. Russell, sa karakterističnom »bestidnošću«, izabra *crkvene prihode* kao bojno polje, a kao borbenu parolu istu onu *klauzulu* — ozloglašenu pod imenom *klauzula o prisvajanju* —, koju su on i njegove kolege iz samog reformatorskog kabineta neposredno pre toga povukli i žrtvovali. Peel je bio potučen zahvaljujući, u stvari, paroli »klauzula o prisvajanju«. Obrazovan je Melbourne-ov kabinet i John Russell je zauzeo u njemu mesto ministra unutrašnjih poslova i vođe Donjeg doma. Sad je hvalio sam sebe, s jedne strane, zbog svoje duhovne čvrstine, zbog toga što, iako je sada u službi, nastavlja da se drži svojih *ubedenja* u pogledu klauzule o prisvajanju; s druge strane, zbog svoje moralne umerenosti, zato što odustaje od toga da *postupa* po svojim ubedenjima. Nikada ih on nije pretvorio od reči u dela. Dok je bio premijer-ministar 1846. njegova moralna umerenost odnela je tako veliku pobjedu nad njegovom duhovnom čvrstinom da je porekao i svoje »ubedenje«. On ne poznaje, uzviknuo je, nikakve fatalnije mere nego što su one koje udaraju državnu crkvu po njenom suštinskom korenu, po njenim prihodima.

U februaru 1833. John Russell žigosao je u ime reformatorskog kabineta irsku *agitaciju za repeal*⁽⁹⁸⁾.

»Njihov stvarni cilj jeste«, uskliknuo je pred poslanicima Donjeg doma, »da sruše ujedinjeni parlament bez odlaganja i da umesto kralja, lordova i poslanika Donjeg doma Ujedinjenog Kraljevstva postave jedan parlament čiji bi vođa i čija bi glava bio O'Connell.«

U februaru 1834. agitacija za repeal bila je ponovo žigosana u prestonoj besedi, a reformatorska vlada predložila jednu poslanicu kojom bi se

»na najsvečaniji način izjavilo da je neopozivi zaključak parlamenta da se zakonodavna Unija triju kraljevstava održi neokrnjena i neporemećena.«

Ali samo što se nasukao na opozicione sprudove, John Russell izjavljuje:

»Što se tiče *repeala Unije*, ta stvar podleže amandmanu i postavljanju pitanja kao i svaki drugi akt zakonodavnog tela«,

dakle, ni manje ni više nego kao i svaki zakon o pivu.

U martu 1846. John Russell oborio je Peelovu vladu uz pomoć koalicije sa torijevcima, koji su goreli od želje da kazne otpadništvo svoga vođe od žitnih zakona. Kao izgovor poslužio je Peelov irski »nacrt zakona o oružju« protiv koga je Russell, pošteno ljut, uložio bezuslovni protest. Premijer postade on. Njegov prvi potez sastoji

se u tome da predloži taj isti »nacrt zakona o oružju«. No on se beskorisno blamirao. O'Connell je upravo sazivao velike mitinge protiv Peelovog nacrtu zakona, davao je na potpisivanje peticije sa 50 000 potpisa; on se nalazio u Dublinu odakle je upravljao polugama agitacije. King Dan (popularna titula Daniela O'Connella) izgubio bi bogatstvo i rentu da se u tom času pojavio kao sukrivac uz Russella. Stoga on uputi malome čoveku preteću poruku da odmah povuče svoj nacrt zakona o oružju. Russell ga povuče. O'Connell, kako je to on majstorski umeo i pored svoje tajne igre sa vigovcima, pridodade njihovom porazu poniženje. Da ne bi bilo nikakve sumnje oko toga po čijem naređenju je dat znak za povlačenje, on je u Dublinu pristalicama repeala najavio u Conciliation-Hallu povlačenje nacrtu zakona o oružju na dan 17. avgusta, istog onog dana kad je John Russell to učinio u Donjem domu. Godine 1844. ocrnio je Russell ser Roberta Peela zbog toga što je »napunio Irsku trupama i u zemlji ne upravlja nego zavodi vojnu okupaciju«. Godine 1848. Russell je zaveo vojnu okupaciju Irske, izrekao joj presudu za delo veleizdaje, proklamovao ukidanje zakona habeas corpus⁽²¹⁹⁾ i razmetao se Clarendonovim »energičnim merama«. I ova energija bila je lažni izgovor. U Irskoj su na jednoj strani stajali O'Connellove pristalice i popovi u tajnom sporazumu; na drugoj strani Smith O'Brien i njegove pristalice. Poslednji su bili jednostavno *dupes*¹, koji su igru repeal smatrali ozbiljnom te su zato doživeli komičan kraj. »Energične mere« koje je preduzeo Russell i surovosti koje je on uveo, nisu, prema tome, bile uslovljene okolnostima. One su, umesto održavanja engleske vladavine u Irskoj, imale za cilj produžavanje života vigovske vlade u Engleskoj.

V

London, 6. avgusta. *Zakoni o žitu* uvedeni su u Engleskoj 1815, pošto su se torijevci i vigovci bili sporazumeli da svoju zemljišnu rentu povećaju putem nameta na naciju. To se nije postizalo samo time što su žitni zakoni — zakoni o zabrani uvoza žita iz inostranstva — u nekim godinama veštački podizali cene žitu. Ako se posmatra prošečan period od 1815. do 1846. još je značajnija u tom pogledu bila iluzija zakupaca da su žitni zakoni u stanju da u svim okolnostima održe cene žita *a priori* na određenoj visini. Ova iluzija uticala je na ugovore o zakupu. Da bi stalno dolazilo do njihovog obnavljanja, nalazimo parlament stalno u velikom poslu oko novih i popravljenih izdanja zakona o žitu od 1815. Ako bi se cene žita pokazale neposlušne, ako bi pale uprkos diktatu zakona o žitu, organizovani su parlamen-

¹ *budale*

tarni komiteti radi ispitivanja uzroka »agricultural distress« (nevolje u zemljoradničkim područjima). »Agricultural distress« svodile su se, ukoliko su bile predmet parlamentarnih ispitivanja, u stvari, samo na nesrazmeru između cena koje je zakupac plaćao vlasniku zemlje za korišćenje zemlje i onih cena po kojima je on prodavao kupcima poljoprivredne proizvode, — na *nesrazmeru između zemljišne rente i cena žita*. Nju je, dakle, bilo lako ukloniti snižavanjem zemljišne rente, smanjivanjem izvora prihoda zemljoposedničke aristokratije. Umesto toga, aristokratija je, naravno, smatrala da je bolje da zakonodavnim putevima »snizi« cene žitu; jedan zakon o žitu potiskivan je nešto malo izmenjenim drugim zakonom; pogrešno dejstvo prethodnog tumačeno je nebitnim detaljima koji se mogu korigovati novim parlamentarnim aktom. Ako je na taj način cena žita pod izvesnim okolnostima održavana iznad prirodnog nivoa, sa *zemljišnom* rentom to se događalo u svim okolnostima. Kako se ovde radilo o »najsvetijim interesima« zemljoposedničke aristokratije, o čistom prihodu, to su obe frakcije, i vigovci i torijevci, bile spremne da »zakone o žitu« poštuju kao zvezde nekretnice uzdignute *iznad* njihove partijske borbe. Vigovci su se opirali i samom pokušaju da se o toj stvari daju liberalna »gledišta«, utoliko više što je tada izgledalo da je daleko mogućnost da se ponovnim dobijanjem naslednog zakupa položaja u vladi pokriju eventualni gubici u zemljišnom zakupu. Obe frakcije su, da bi obezbedile saglasnost finansijske aristokratije, glasale za zakon o bankama iz 1819, po kome državni dugovi koji su bili ugovoreni u novcu sa niskom vrednošću moraju biti ukamaćeni novcem sa punom vrednošću. Nacija koja je primila na zajam, recimo, 50 funti sterlinga, trebalo je da vrati 100. Tako je isposlovan pristanak novčane aristokratije na zakone o žitu. Prevarantsko podizanje državne rente za prevarantsko povišenje zemljišne rente — tako je glasilo sporazum između novčane aristokratije i zemljoposedničke aristokratije. Nije onda nikakvo čudo kad lord *John Russell* u toku parlamentarnih izbora 1835. i 1837. anatemiše svaku *reformu zakona o žitu* kao štetnu, apsurdnu, nepraktičnu i nepotrebnu. Od početka svoje ministarske karijere on je odbacivao svaki takav predlog, prvo uzdržano, zatim vatreno. U svojoj odbrani visokih žitnih carina on je ostavio daleko iza sebe ser Roberta Peela. Izgledi da dođe do gladi godine 1838. i 1839. nisu bili u stanju da uzdrmaju ni njega ni ostale članove Melbourne-ovog kabineta. Ono što nije moglo da postigne bezizlazno stanje nacije, moglo je da učini bezizlazno stanje kabineta. Deficit od 7 500 000 funti sterlinga u državnoj blagajni i Palmerstonova spoljna politika koja je pretila da dovede do rata sa Francuskom, navela je parlament da na Peelov predlog izglasa nepoverenje Melbourne-ovom kabinetu. To se dogodilo 4. juna 1841. Vigovci, oduvek koliko željni da se dokopaju položaja toliko nesposobni da ih pokrivaju, a neradi da ih napuste, pokušali su, mada uzalud, da izbegnu svoju sudbinu raspuštanjem parlamenta. Tada se duboko u duši Johna Russella rodila

ideja da eskamotira agitaciju protiv zakona o žitu, kao što je već pomogao eskamotiranju pokreta za reformu. Stoga se iznenada izjasnio u korist jedne »umerene fiksne carine« umesto promenljive skale carina — eto ljubitelja »umerene« političke čednosti i »umerenih« reformi. On se nije ustručavao da paradira ulicama Londona u izbornoj povorci kao vladin kandidat, praćen nosiocima barjaka koji su na koplja bili natakli dva hleba, izrazito nejednaka, hleb od dva penija sa natpisom »Peelov hleb«, i drugi hleb od jednog šilinga sa natpisom »Russellov hleb«. Ali nacija ovog puta nije dozvolila da bude obmanuta. Ona je znala iz iskustva da vigovci obećavaju hlebove a plaćaju kamenjem. Uprkos Russellovoj pokladncj povorci novi izbori doneli su vigovskoj vladi manjinu od 76 mesta. Ona je najzad morala da napusti svoje fotelje. Za rđavu uslugu koju mu je 1841. učinila umerena fiksna carina Russell se 1842. osvetio time što je mirno dopustio da se Peelova »klizava skala« kristališe u zakon. On je sada prezirao »umerenu fiksnu carinu«; okrenuo joj je leđa; on je pustio da propadne ne pustivši da o njoj padne nijedna reč.

U toku perioda 1841-1845. *Anti-Corn-Law League*^[137] narasla je do kolosalnih dimenzija. Stari sporazum između zemljoposedičke i novčane aristokratije nije više davao sigurnost zakonima o žitu, jer je industrijska buržoazija sve više i više umesto novčane aristokratije postajala vodeći deo srednje klase. A za industrijsku buržoaziju ukidanje zakona o žitu bilo je životno pitanje. Smanjenje troškova proizvodnje, proširivanje spoljne trgovine, povećanje profita, smanjenje glavnih izvora prihoda zemljoposedičke aristokratije a time i njene moći, porast sopstvenog političkog uticaja — to pruža repeal žitnih zakona industrijskoj buržoaziji. U jesen 1845. ona je našla jezive saveznike u bolesti krompira u Irskoj, poskupljenju žita u Engleskoj i slaboj žetvi u najvećem delu Evrope. Ser Robert Peel, uplašen pretećim konjunkturama, održao je stoga krajem oktobra i u prvim nedeljama novembra 1845. niz sednica kabineta, na kojima je predlagao ukidanje žitnih zakona aludirajući čak na neophodnost njihovog definitivnog povlačenja. Odugovlačenje sa odlukama kabineta prouzrokovano je tvrdoglavim otporom njegovog kolege Stanleyja (sada lord Derby).

Dok je bio na putovanju radi provoda u Edinburgu za vreme raspusta parlamenta, John Russell je nanjušio šta se događa u Peelovom kabinetu. On je doneo odluku da iskoristi odugovlačenje koje je prouzrokovao Stanley, da preduhitri Peela u zauzimanju jednog popularnog stava, da stvarima dâ takav izgled kao da je on na to podstakao Peela, te da na taj način njegovom delu oduzme svaku moralnu težinu. Shodno tome uputio je 22. novembra 1845. iz Edinburga jedno pismo svojim biračima u Sitiju puno jetkih i pakosnih aluzija na Peelov račun, pod izgovorom da su ministri suviše dugo oklevali da dođu do nekog zaključka o bezizlaznom stanju Irske. Povremeno gladovanje u Irskoj u godinama 1831, 1835, 1837. i 1839. nijednom nije moglo da poljulja verovanje Russella i njegovih kolega u žitne

zakone. A sada — on se sav pretvorio u oganj. Čak ni jedna tako velika nesreća kao što je gladovanje dveju nacija nije izazivala kod tog bednog čoveka ništa osim vizije mišolovki za njegovog suparnika »na položaju«. U svom pismu on je nastojao da stvarni motiv svog iznenadnog priklanjanja slobodnoj trgovini prikrije sledećom ispovešću grešnika:

«Priznajem da su moja gledišta o ovoj stvari uopšte u toku 20 godina doživela krupnu promenu. Imao sam običaj da se držim stava da žito predstavlja izuzetak od opštih pravila političke ekonomije; ali posmatranje i iskustvo uverili su me da mi treba da se uzdržimo od *svakog mešanja* u dopremanje prehrambenih sredstava.»

U *tom istom* pismu on prebacuje Peelu što se još nije umešao u dovoz namirnica za Irsku. Peel je uhvatio tog sitnog čoveka u njegovu sopstvenu klopku. Povukao se, ali je kraljici ostavio pisamce u kome je obećao da će podržati Russella u slučaju da ovaj preduzme ukidanje zakona o žitu. Kraljica pozva Russella k sebi i zatraži od njega da pristupi obrazovanju novog kabineta. On dođe, vide i — izjavi da to *nije u stanju* čak ni *uz podršku* svoga suparnika. Na tu stvar on nije tako gledao. Za njega je ona bila samo *lažni izgovor*, a preti mu se da bude uhvaćen za reč! Peel ponovo stupi na scenu i ukine zakone o žitu. Torijevska partija raspukla se i rasturila zbog njegovog postupka. Russell se povezao s njom da bi oborio Peela. Eto u čemu se sastoji njegovo pravo na titulu »ministra slobodne trgovine«, sa kojom se još pre nekoliko dana šepurio u parlamentu.

VI

London, 12. avgusta. Vraćamo se još jednom lordu Johnu Russellu da bismo završili njegovu karakteristiku. Na početku svoje karijere on je stekao neku vrstu imena navodno zbog tolerancije, a na kraju svoje karijere zbog tobožnje verske zadrčnosti; prvo je stekao svojim predlogom za »*repeal akata o ispitnoj zakletvi i korporaciji*«, drugi put svojim »*Ecclesiastical Titles Bill*« (Nacrt zakona o svešteničkim titulama)^[220]. Akt o ispitnoj zakletvi i korporaciji zabranjivao je disenterima da preuzimaju mesta u državnoj službi. On je odavno bio mrtvo slovo na papiru, kad je Russell podneo svoj poznati predlog za repeal. U odbrani predloga oslanjao se na svoje ubeđenje »da će ukidanje tog akta povećati sigurnost državne crkve«. Jedan pisac iz tog vremena obaveštava nas: »Niko nije bio više zapanjen prihvatanjem tog predloga nego sam predlagač.« Zagonetka se jednostavno rešava zapazanjem da je *torijevska vlada* godinu dana kasnije (1829) sama predložila nacrt zakona o katoličkoj emancipaciji, dakle apsolutno je morala želeti da se prethodno otarasi »akata o ispitnoj zakletvi i korporaciji.« Uostalom, disenteri nisu od lorda Johna dobijali ništa drugo

osim obećanja, kad god se nalazio u opoziciji. U vladi on se opirao čak i ukidanju crkvene poreze (church rates).

Njegova *povika protiv pape*, međutim, još je karakterističnija za unutrašnju prazninu tog čoveka i za svu bedu njegovih motiva. Videli smo da je on 1848. i 1849. godine, ostvarujući savez između pilovaca i torijevaca, obarao predloge za reformu koje su podnosili njegovi sopstveni saveznici. Zavisao tako od konzervativne opozicije njegov kabinet postao je 1850. vrlo sklon padu i kolebljiv. U to vreme papska bula o uspostavljanju katoličke hijerarhije u Engleskoj i naimenovanju kardinala Wisemana za arhiepiskopa u Vestminsteru izazvala je lako uzbuđenje u najlicemernijem i najglupljem delu engleskog naroda. Russell ni u kom slučaju nije bio iznenađen papinim koracima. Njegov tast, lord Minto, nalazio se u Rimu kada su »Rimske novine«¹ 1848. objavile Wisemanovo naimenovanje. Štaviše, mi vidimo iz »pisma engleskom narodu« kardinala Wisemana da je papa, još 1848, bio saopštio grofu Mintou bulu za uspostavljanje hijerarhije u Engleskoj. Sam Russell napravio je nekoliko pripremnih koraka, dopustivši Clarendonu i Greyju da zvanično priznaju titule katoličkog sveštenstva u Irskoj i kolonijama. Sada pak, imajući u vidu slabost svoga kabineta, uznemiren istorijskim sećanjem da je povika protiv pape izbacila 1807. vigovce iz kabineta, strahujući da bi Stanley mogao da se ugleda na Percevala i da njega samog anticipira u odsustvu parlamenta, kao što je Russell gledao da anticipira ser Roberta Peela pomoću repeala zakona o žitu — progonjen svim ovim slutnjama i avetima, mali čovek je napravio salto mortale i uskočio u neobuzdanu protestantsku strast. Četvrtog novembra 1850. objavio je zloglasno »pismo biskupu od Durhama« u kome svečano uverava:

»Slažem se sa Vama u pogledu toga da poslednji nasrtaj pape na naš protestantizam treba smatrati uvredljivim i podlim, i ja se stoga u vezi s ovom stvari osećam isto toliko ogorčen koliko ste to i Vi.«

On govori o »aktivnim pokušajima da se u ovom trenutku ograniči duh i potčini duša«. Katoličke ceremonije naziva »maskaradom sujeverja na koju velika masa nacije gleda s prezrenjem«, i naposljetku obećava biskupu da će raditi na uvođenju novih zakona protiv papske uzurpacije, ukoliko stari ne budu dovoljni. Isti taj lord John izjavio je 1845, tada u svakom pogledu izvan službe:

»Ja verujem da ćemo mi moći da ukinemo one klauzule koje onemogućavaju jednom rimokatoličkom biskupu da uzme onu titulu koju nose biskupi državne crkve. Ništa ne može biti apsurdnije ni detinjastije od održavanja takvih nejednakosti.«

Godine 1851. podneo je svoj nacrt zakona o svešteničkim titulama kao svoj prilog zadržavanju ovih »apsurdnih i detinjastih razlika«. Ali

¹ »Gazzetta di Roma«

pošto je te godine pretrpeo poraz od kombinacije Irske brigade^[24] sa pilovcima, mančesterovcima^[45] itd. — povodom predloga Locke Kinga za proširenje prava glasa —, njegova protestantska revnost je isparila, on je obećao preradu nacrtu zakona, koji je, u stvari, došao na svet mrtvoroden.

Kao što je njegova revnost protiv pape bila lažni izgovor, tako je i njegovo zalaganje za emancipaciju Jevreja bilo lažno. Ceo svet zna da je njegov Jewish Disabilities Bill¹ farsa godine — mamac za glasove birača kojima raspolaže austrijski baron Rothschild u Sitiju. Lažni izgovor su i njegove deklaracije protiv papstva.

«Vaša opozicija», piše mu lord Brougham, «protiv svih predloga u korist crnaca i suprotstavljanje čak i samom pokušaju suzbijanja trgovine robljem produbili su provaliju između vas i zemlje. Uobraženje da ste vi, protivnik svih predloga protiv ropstva podnetih u toku 1838. godine, neprijatelj svakog mešanja u stvari skupštinskih tela kolonija koja su bila sastavljena od vlasnika robova, da ste se Vi najednom tako jako zaljubili u crnce da biste zbog jednog zakona u njihovu korist reskirali 1839. svoj položaj, — takvo uobraženje odavalo bi priličnu sklonost ka samoobmani.»

Lažni izgovor su i njegove *reforme zakona*. Kad je parlament 1841. izglasao vigovskom kabinetu nepoverenje, a raspuštanje Doma obećavalo malo uspeha, Russell je pokušao da progura kroz Dom Chancery Bill² da bi

«izlečio jedno od najakutnijih zala našeg sistema, — odugovlačenje u Courts of Equity³ — stvaranjem dva nova judges of equity» (sudije koje se ne upravljaju prema striktnom pravu, već prema pravičnosti).

Ovaj svoj nacrt zakona Russell je nazivao «velikom râtom reforme zakona». Njegov stvarni cilj je bio da prokrijumčari dvojicu vigovskih pristalica na položaje *pre* obrazovanja torijevskog kabineta koje se predviđalo. Ser Edward Sugden (sada Baron St. Leonards), koji je prozreo njegovu nameru, uložio je amandman kojim se traži da nacrt zakona stupi na snagu tek 10. oktobra (dakle *posle* sazivanja novoizabranog Doma). Iako nije izvršena ni najmanja izmena u tekstu nacrtu zakona koji je Russell smatrao tako «hitnim», on ga je *posle* usvajanja amandmana smesta povukao. Bio se pretvorio u «farsu» i izgubio svoj pravi smisao.

Kolonijalne reforme, šeme vaspitnog sistema, «slobode podanika», javna štampa i javni mitinzi, oduševljenje ratom i čežnja za mirom — sve su to lažni izgovori lorda Johna Russella. Ceo taj čovek je lažni izgovor, sav njegov život je laž — sva njegova delatnost je neprekidni niz spletki radi postizanja bednih ciljeva — proždiranja društvenog

¹ Nacrt zakona o ukidanju pravne nesposobnosti Jevreja — ² Nacrt zakona o kancelarijskom sudu — ³ sudovima pravičnosti za rešavanje građanskih tužbi

novca i uzurpacije pukog privida moći. Niko nije ubedljivije od njega potvrdio onu biblijsku izreku da nijedan čovek ne može svojoj veličini dodati ni palac. Iako rođenjem, vezama, slučajnostima u društvu postavljan na ogromni pijedestal, on je stalno ostajao jedan isti homunkulus — patuljak koji igra na vrhu jedne piramide. Istorija možda nikada nije izbacila na površinu nekog čoveka — koji bi bio tako veliki u malenkosti.

Naslov originala:

Lord John Russell

Napisano oko 25. jula do 12. avgusta 1855.

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 347, 359, 363, 365, 369. i 377.

od 28. jula, 4, 7, 8, 10. i 15. avgusta 1855.

Karl Marx

Birmingemska konferencija — Danski naslednici prestola — Četiri garantije^[221]

I

London, 27. jula. Nasuprot Udruženju za administrativnu reformu^[140] u Londonu je obrazovano »Udruženje za državnu reformu«^[222]. Ono je privuklo u svoj komitet Ernesta Jonesa i nekoliko drugih čartističkih vođa. Na javnom mitingu koji je Udruženje održalo prekjuche kao glavni pravac delovanja proklamovana je reforma Parlamenta na osnovu opšteg prava glasa.

Birmingemska konferencija zaključila je svoj rad 23. jula. Ona je bila sastavljena od delegata iz Hudersfilda, Njukastla na Tajnu, Londona, Helifaksa, Šefilda, Lidza, Derbija, Bradforda, Notingema i Birmingema, koji su se svi okupili u Birmingemu da bi doneli *sud o spoljnoj politici* vladajuće klase i njenih predstavnika u kabinetu i parlamentu. *Čartisti* su, kao što primećuje »Birmingham Daily Press«, »godinama zaustavljali svaki pokret, a u ovom slučaju nisu tako postupili. Oni su uzeli učešća u njemu i dušom i telom, zato što su osetili da to nije ni neprijateljski ni tuđi pokret, da uopšte ne ide za klasnim interesima«.

Urquhartovo prisustvo u fabričkim područjima neosporno je dalo povoda za održavanje ove značajne konferencije, čijim je sednicama on prisustvovao sve do kraja. Kako smo usled nedostatka vremena bili sprečeni da se odazovemo pozivu da učestvujemo na ovoj konferenciji, to tek sada možemo u izvodu da izvestimo o nekim interesantnim pitanjima na osnovu poslanog štampanog izveštaja sa konferencije^[223]. Podmitljiva londonska štampa to prećutkuje ili izopačuje. Između grofa *Malmesburyja* i sekretara komiteta, koji je sastavila konferencija, odvijala se sledeća prepiska:¹

¹ »New-York Daily Tribune« br. 4464 od 10. avgusta 1855. donosi, umesto gornjeg pasusa, sledeći tekst: »Velika je greška suditi o pokretu u Engleskoj na

»Gospodine! Imao sam čast da primim Vaš poziv da učestvujem u birmingemskoj konferenciji. Nije u mojoj moći da ga prihvatim. Međutim, žurim da Vam dam željena razjašnjenja o *Danskom sporazumu od 8. maja 1852*. Vi se varate u pogledu cilja ovog sporazuma. Nije istina da se ,tim sporazumom obezbeđuje Rusiji nasleđivanje prestola u Danskoj i Šlezvig-Holštajnu'. Rusija nije dobila nikakvo pravo, ni stalno ni uslovno, koje nije imala pre sklapanja sporazuma. Danas su u živoru četiri naslednika danske krune. Sporazumom se određuje da, ukoliko svi oni preminu, visoki učesnici sporazuma — naime Austrija, Pruska, Rusija Engleska, Francuska i Švedska — preuzimaju obavezu da razmatraju svaki predlog koji bi učinio kralj Danske radi obezbeđenja nasleđa na principu integriteta Danske Kraljevine. Ako bi se zbio ovaj sada daleki događaj, sile potpisnice sporazuma bi se sastale da uredе pitanje danskih naslednika prestola, i ja prepuštam Vama da prosudite da li će pet sila, koje su potpisale sporazum s Rusijom 8. maja, biti sklone da u takvom slučaju njoj, kao glavi kuće Holštajn-Gotorp, dozvole da izvrši aneksiju celokupne Danske Kraljevine svojim oblastima.«

Tako je pisao lord Malmesbury. Na ovo pismo odgovara sekretar konferencije:

»Milorde! Dobio sam od birmingemske konferencije zadatak da zahvalim Vašem lordovstvu na saopštenju o Danskom sporazumu. Iz tog saopštenja mi razabiramo da su u slučaju smrti četvorice zakonitih naslednika Engleska i Rusija obavezne da intervenišu između kralja Danske s jedne strane, i raznih država Danske, Šlezviga i Holštajna, s druge strane. Mi ne shvatamo na kakvom se pravu zasniva takva intervencija, te smatramo samo to da bi činjenica da smo u ratu s Rusijom trebalo da se iskoristi za stvaranje mogućnosti da odustanemo od jednog tako nemoralnog i nezakonitog postupka. Vi nam nagoveštavate da karakter šest sila pruža garantiju protiv popuštanja Rusiji. Mi jako želimo da saznamo od Vašeg

osnovu izveštaja londonske štampe. Uzmimo, na primer, nedavno održanu birmingemsku konferenciju. Većina novina nije čak ništa ni zabeležila o njoj, dok su se ostale zadovoljile mršavom vesti da je održana. Šta je predstavljala ova konferencija? Ona je bila jedan javni kongres sa delegatima iz Birmingema, Londona, Hundersfilda, Njukastla, Halifaksa, Šefilda, Lidza, Derbija, Bradforda, Notingema i drugih mesta, sazvan radi toga da se diskusija o najvažnijem pitanju dana — o spoljnoj politici Engleske — uzme iz ruku jednog nesposobnog i posrnulog parlamenta.

Ovaj pokret je bez sumnje bio podstaknut mitinzima u fabričkim područjima na kojima je govorio Urquhart, a istaknuto obeležje upravo održane konferencije u Birmingemu bila je harmonična saradnja predstavnika buržoazije i radničke klase. Konferencija se podelila u komitete koji su dobili zadatak da podnesu izveštaje o najvažnijim pitanjima britanske spoljne politike. Uspelo mi je da dobijem jedan iscrpan izveštaj o raspravama i dokumente koji su u vezi s njima, a najkarakterističnije od njih iznosim čitaocima lista ,Tribune'. Evo prvo prepiske između sekretara konferencije i lorda Malmesburyja, ministra spoljnih poslova u vladi lorda Derbyja, a odnosi se na sporazum o danskoj dinastiji od 8. maja 1852. Lord Malmesbury piše:«

lordovstva *ko* treba da jamči za celokupnu Kraljevinu, ako ne Rusija. Ako Engleska nije imala nameru da postavi Rusiju za opšteg naslednika, zašto onda nije kao uslov sporazuma postavila odricanje Rusije od Holštajn-Gotorpa? Pošto je Vaše lordovstvo potpisalo ugovor o kome je reč, treba pretpostaviti da se na ova pitanja ne može odgovoriti, ili da ste Vi više nego bilo koja druga osoba u stanju da date odgovor. Meni je stoga naloženo da zamolim Vaše lordovstvo da odgovori na ovo pitanje i tako izvoli ukloniti izvor velike uznemirenosti.*

Kod ove tačke prepiska se, naravno, prekida, iako je lordovstvo moglo da objasni da je njegova preuzvišenost u samoj stvari učestvovala samo formalno. Palmerston je sa baronom Brunovom već bio potpisao *protokol* kojim su bili utvrđeni paragrafi i principi kasnijeg sporazuma.¹

Konferencija je postavila razne odbore za istraživanje i podnošenje izveštaja o raznim pitanjima. Neosporno najznačajniji jesu *Memuari odbora o četiri tačke*⁽⁸⁾, iz kojih donosimo najkarakterističnija mesta:

«Prilikom istraživanja o karakteru četiri tačke kao osnova mira Vaš komitet je posmatrao razvoj koji su one imale na bečkoj konferenciji⁽¹⁷⁾; podršku ili opoziciju sa kojom je od strane dotičnih sila dočekan svaki predlog za takav razvoj, kada su i na koji način kabineti Francuske i Engleske prvi put zapisali četiri tačke; izvor iz koga su prvobitno potekle i njihovu vezu sa priznatim motivom rata — nezavisnošću i integritetom Osmanlijskog Carstva. Prvobitni izvor četiri tačke nalazimo u sledećem predlogu, napisanom u *depeši grofa Neselrode-a*, od 29. juna 1854, sa naslovom *„Konsolidacija prava hrišćana u Turskoj“*: „Polazeći od ideje da su građanska prava koja treba da dobiju svi hrišćanski podanici Porte neodvojiva od religioznih prava, mi smo već izjavili da bi, kada bi bili ispunjeni svi zahtevi koje je imperator postavio Porti, otpalo sporno pitanje i njegovo veličanstvo bi bilo spremno da pruži svoju saradnju u *evropskoj garantiji ovih privilegija*“.

Ovaj predlog, predlog za stalno mešanje ne jedne, već 5 sila u unutrašnje stvari Turske, Engleska i Francuska su prihvatile u obliku četiri tačke a Drouyn de Lhuys ih je na sledeći način formulisao u depeši od 22. jula 1854 — u odgovoru grofu Neselrode-u —, „da nijedna sila ne treba da polaže pravo na vršenje bilo kakvog zvaničnog protektorata nad podanicima Porte, ma kojoj veri oni pripadali, nego da Francuska pruža Austriji, Velikoj Britaniji, Pruskoj i Rusiji uzajamnu saradnju za pokretanje inicijative kod Osmanlijske vlade u pogledu potvrde i poštovanja verskih privilegija raznih hrišćanskih zajednica i za usmeravanje velikodušnih namera njegovog veličanstva sultana na dobrobit raznih njegovih prijatelja

¹ «New-York Daily Tribune» donosi umesto ovog pasusa sledeći tekst: «Time je prepiska prekinuta, pošto lord Malmesbury nije osećao nikakvu sklonost da je nastavi. Nesposobnost njegovog lordovstva da odgovara na ova pitanja ipak ima izvesno opravdanje — plemeniti lord našao je sve tačke koje se tiču danskih naslednika prestola tako dobro uredene protokolom lorda Palmerstona od 8. jula 1850, da je sporazumu u stvari nedostajao samo njegov potpis.»

po veri, tako da iz toga ne nastane nikakva povreda dostojanstva i nezavisnosti njegove krune'.

Dejstvo ove četvrte tačke ima kao rezultat uništavanje nezavisnosti Osmanlijskog Carstva, čija zaštita predstavlja priznati cilj rata; ali nezakonitost te tačke sastoji se u činjenici da su Francuska i Engleska izvršile ovu predaju bez saglasnosti Turske i da su insistirale na tome uprkos odbijanju Turske, da se o toj tački raspravlja na bečkoj konferenciji. Da upotrebimo reči *Sidneya Herberta*: „*Stvar je zapetljana okolnošću da se mi slažemo sa svojim neprijateljem, ali ne sa svojim saveznikom.*”

Kad bi nas Rusija potukla u ratu i mi bili prinuđeni da molimo za mir, ne bismo smeli da dajemo takav predlog u ime treće sile. Da bi se otklonila ova nezakonitost, bilo je za Englesku i Francusku nužno da prvo otvoreno pređu na stranu Rusije i da Turskoj objave rat.

Kao što 4. tačka znači predaju nezavisnosti Turske, tako 1. tačka znači predaju njenog integriteta; i kao i u 4. tački, predaja se vrši bez odobrenja zainteresovane strane, iako je takvu saglasnost za konkretizovanje 1. tačke nedvosmisleno rezervisao za sebe turski opunomoćenik.

Nalazimo da se odvajanje Moldavije, Vlaške i Srbije od Turske prikrija uveravanjem da one nastavljaju da budu potčinjene Turskoj. Fraza: „Nikakav ekskluzivni protektorat ne treba ubuduće vršiti nad ovim provincijama”, razvija se u pet članova kroz koje se pet sila stavlja u isti položaj kao i Porta, koja je zajednički vrhovni gospodar ovih provincija. Ta fraza dolazi do krajnjeg savršenstva u predlogu Francuske i Engleske na šestoj sednici bečke konferencije da se Vlaška i Moldavija ujedine pod vladavinom naslednog princa koji bi bio izabran iz jedne od vladarskih porodica Evrope. Ali *nečasnost* ovog odricanja kako od priznatih ciljeva Engleske, tako i od prava našeg saveznika Turske, uvećava se okolnošću što se to odricanje dogodilo u vreme kad su ruske armije bile prinuđene da napuste tursku teritoriju bez i najmanje pomoći francuskih i engleskih snaga. Pošto se *tako predaja integriteta i nezavisnosti Osmanlijskog Carstva odigrala pred ekspediciju na Sevastopolj*, proizilazi samo od sebe da je ova ekspedicija preduzeta sa ciljem da se predaja *izmudi*, da se nametne Turskoj pomoću iscrpljivanja njenih rezervi, kao i Engleskoj *pružanjem prividnog trijumfa nad Rusijom.*»

II

London, 28. jula. U vezi s 2. tačkom *Birmingemski dokument* nastavlja:

»Druga tačka odnosila se na slobodnu plovidbu Dunavom. Prekid plovidbe Dunavom datira od ustupanja delte Dunava Rusiji, što je Turskoj bilo nametnuto jedrenskim mirom 1829⁽¹⁹⁾. Ovo ustupanje bilo je u suprotnosti sa londonskim sporazumom od 6. jula 1827, kojim se Rusiji zabranjivalo da oduzima tursku teritoriju. Prvobitno ćutanje Engleske na ovo nezakonito oduzimanje i njena kasnija podrška i priznanje istog predstavljali su uzastopnu povredu javnog prava. Izgovor za to pružala je želja da se održi mir, izgovor koji u postojećem ratnom stanju na-

ravno otpada sam od sebe. Ustupanje delte Dunava Turskoj bio je neminovan zahtev u svakom istinskom ratu Engleske protiv Rusije. Dok je u engleskim predlozima Rusiji nedostajalo svako dodirivanje pitanja delte Dunava, Rusija je od tog pitanja napravila sredstvo za vredanje Austrije, čiji interes za slobodnu plovidbu Dunavom stoji odmah iza interesa same Turske. Na četvrtom sastanku bečke konferencije, 21. marta 1855, baron Prokesch, austrijski opunomoćenik, predložio je da Rusija prizna neutralnost delte Dunava. Ruski opunomoćenik je odgovorio da „neće dati svoju saglasnost za sporazum koji ima izgled indirektnе eksproprijacije”. Lord John Russell *nije* podržao vrlo umereni predlog Austrije, te je pitanje 23. marta rešeno u korist stalnog posedovanja delte Dunava od strane Rusije. Pošto je Russell ovu tačku u potpunosti prepustio Rusiji, on 12. aprila piše lordu Clarendonu: „Grof Buol mi je rekao da nije insistirao na neutralnosti ostrva na ušćima Dunava, zato što je bio siguran da bi Rusija u tom slučaju prekinula konferenciju”. Šesnaestog aprila lord John Russell šalje telegram lordu Clarendonu da „Austrija neće da podrži nikakav zahtev za bilo kakvo ustupanje teritorije”. Pošto prenebre-gava da podrži Austriju u polovičnoj meri, u traženju neutralnosti za deltu, pošto je zatim osigurao da Austrija neće podržati potpunu meru, naime ustupanje delte Turskoj, što je samo od sebe otpalo potčinjavanjem lorda Johna Russella Rusiji 23. marta, predlaže on sada lordu Clarendonu „da zahteva ustupanje Turskoj ostrva koja leže na ušćima Dunava i koja su joj oduzeta jedrenskim ugovorom”.

Treća tačka glasi: Da sporazum od jula 1841. treba da revidiraju sile učesnice sporazuma u interesu ravnoteže i u smislu ograničavanja ruske moći na Crnom moru! Da se sa ovom tačkom mislilo pošteno, ona bi glasila: Prvo, ograničenje moći Rusije; drugo, obnavljanje prava Turske u Dardanelskom moreuzu i Bosforu. Obnavljanje isključive sultanove kontrole nad Moreuzom nije iziskivalo nikakav sporazum. Ona ponovo dolazi u njegove ruke poništenjem ugovorâ datim činjenicom rata, koja ih privremeno suspenduje. Ovo jednostavno gledanje na stvar izneto je više puta na bečkoj konferenciji.

Što se tiče ograničavanja ruske moći, to je grof Buol s pravom primetio u svome pismu od 20. maja 1855: „Po našem mišljenju zajednički napori saveznika trebalo bi da budu usmereni na to da se politička moć Rusije ograniči tako da zlo-upotreba njenih materijalnih rezervi bude ako ne onemogućena, ono bar u najvećoj meri otežana. Smanjenje, pa čak i totalno uništenje ruske flote u Crnom moru samo po sebi ne bi bilo dovoljno da Rusija bude lišena prednosti koje proizlaze iz njenog geografskog položaja prema Turskoj.”

Od svih obmana kojima je engleska vlada nastojala da veže parlament jedina koja nije uspela bio je predlog za ograničavanje ruske moći na Crnom moru. Da je rat zaista trebalo da ide za svojim navodnim motivima, onda bi, pošto je već jednom u početku rata integritet Osmanlijske imperije bio garantovan, bili postavljani sledeći uslovi mira: 1. Ustupanje delte Dunava Turskoj, u čijem se posedu ona de jure još nalazi. 2. Obavezivanje Rusije da pokrije troškove rata.*

Posle nekoliko drugih opaski dokument se završava sledećim rečima:

„Vaš komitet ne veruje da je krivica svih članova kabineta bila podjednako svesna. Ne može se prevideti izuzetni položaj četvorice ministara spoljnih poslova — Clarendona, Russella, Aberdeena a pre svega Palmerstona, čoveka koji je obez-

bedio priznavanje jedrenskog mira, koji čak u ratnim vremenima otplaćuje Rusiji dug koji je odavno postao nevažeci, koji je odbacivao ili odobravao hunkjar-iskelesijski⁽⁶³⁾, dardanelski, baltalimanski⁽⁶⁰⁾ i danski protokol od 1850, i koga je njegova perfidnost prema Poljskoj, Siciliji i Lombardiji, kao i njegova izdaja Francuske, Persije, Španije i Danske, prikazala kao nepomirljivog neprijatelja ne samo Turske nego i svih nacija Evrope. On je u engleskom kabinetu gospodar nad svim ostalim članovima koje je povukao za sobom u saučesništvo u zločinima, koje oni zbog svoje prevelike slabosti nisu mogli prozreti, da bi zatim ovladao njima bez ikakvog otpora s njihove strane. Samo izricanje kazne koju zakon predviđa za veleizdaju može osloboditi narod od zaverenika koji su ga izdali jednoj stranoj sili.»

Naslov originala:

Birminghamer Konferenz — Die dänische Erbfolge — Die vier Garantien

Prvi put objavljeno u listu

«Neue Oder-Zeitung»

br. 349 i 351 od 30. i 31. jula 1855.

FRIEDRICH ENGELS

Evropske vojske^[224]

Prvi članak

Rat koji u toku poslednje dve godine besni na obalama Crnog mora skrenuo je posebnu pažnju na dva miliona naoružanih ljudi koje Evropa izdržava čak i u mirno doba, i čiji se broj, možda, uskoro udvostručava. Ako se rat produži — što je gotovo sigurno — možemo se nadati da ćemo videti kako će ta četiri miliona vojnika biti angažovana u aktivnim operacijama na ratištu koje će se protezati od mora do mora po celom evropskom kontinentu.

Zbog toga će naše čitaoce svakako interesovati ne samo karakteristika ovih vojski koje su do sada uvučene u sukob na Istoku, nego i ostalih značajnih evropskih vojski, naročito zato što na ovoj strani Atlantskog okeana srećom nije bilo toliko masa koje bi se po svojim razmerama koliko-toliko mogle da uporede čak i sa drugostepenim evropskim vojskama, zbog čega oni među nama koji nisu profesionalni vojnici ne mogu imati jasnu sliku o organizaciji takvih snaga.

Danas više nema one surevnjivosti koja je ranije prinuđivala svaku državu da svoju vojsku obavlja velom misteriozne tajne. Čudnovato je da je organizacija vojske odlično poznata javnosti čak i u državama koje su potpuno neprijateljski raspoložene prema objavljivanju podataka i u kojima su i danas sve građanske ustanove obavijene tajnom koja je potrebna apsolutizmu. Objavljuju se zvanični izveštaji o vojsci u kojima se iznosi ne samo podela oružanih snaga na korpuse, divizije, brigade, pukove, bataljone i eskadrone, nego i raspored tih jedinica, sa njihovim brojevima i imenima oficira koji njima komanduju. Ne samo da se inostranim oficirima dopušta da prisustvuju svim velikim paradama već se oni čak i pozivaju da dođu i od njih se traži da iznesu svoje primedbe; razmenjuju se mišljenja; vodi se ozbiljna diskusija o karakterističnim ustrojstvima i pronalascima u svakoj vojsci i svemu tome daje široki publicitet, što čudno odudara od mnogih drugih postupaka te iste vlade. Bilo koje ministarstvo vojno u Evropi može da čuva sada u tajnosti samo nekoliko recepta hemijskog sastava raketa ili dobrih fitilja za paljenje, ali će se i za njih vrlo brzo saznati ili će se oni zameniti zahvaljujući novim pronalascima; kao što je npr. sastav britanske rakete zamenjen vojnom raketom go-

spodina Hale-a koja je uvedena u vojsku u Sjedinjenim Američkim Državama a sada i u britanske vojne redove.

Zbog takvog publiciteta ministarstvo vojno svake civilizovane države predstavlja u mirno doba nešto slično širem vojnom komitetu čiji je cilj da ocenjuje sve predložene pronalaskе i da svakom svom članu pruža mogućnost da iskoristi iskustvo ostalih. Tako se pokazalo da su uređenje, organizacija i snabdevanje uopšte skoro u svim evropskim vojskama približno jednaki, i u tom smislu može se reći da nijedna vojska kvalitativno ne zaostaje za drugom. Ali nacionalni karakter, istorijske tradicije, i iznad svega različiti stepen civilizovanosti, stvaraju svakojake razlike i svakoj vojsci daju njene posebne vrline i mane. Francuz i Mađar, Englez i Italijan, Rus i Nemač, pod određenim uslovima, mogu biti jednako dobri i vredni vojnici, ali će svaki od njih, bez obzira na jednoobrazan sistem obuke koji, čini se, izravnavja sve razlike, ispoljiti svoje vrednosti na svoj sopstveni način, zbog toga što se njegove osobine razlikuju od osobina njegovih suparnika.

To nas dovodi na pitanja koja su takođe često raspravljana u vojnim patriotskim krugovima, naime, do pitanja: čiji su vojnici najbolji? Naravno, svaki narod ljubomorno čuva svoju slavu, i — prema opštem javnom mišljenju pothranjivanom predanjima, koja su, bez obzira na njihovu stvarnu verodostojnost, ukrašena patriotskim koloritom — smatra da jedan njegov puk može da »zbríše« dva ili tri puka svake druge nacije. Ratna istorija, kao nauka, u kojoj je objektivna ocena činjenica jedini rukovodeći princip, veoma je mlada, te za to nema dovoljno literature. Pored svega toga, ona je grana nauke koja se već dovoljno utvrdila i koja svakoga dana sve više i više kao plevu razvejava bestidno i glupo hvalisanje koje je tako dugo bilo karakteristično za dela što su se nazivala istorijskim samo zato što su se nesvesno izvrtale sve činjenice izložene u njima. Prošlo je vreme kad u pisanju istorije rata narod može da nastavi taj rat, tako reći, za svoj sopstveni račun, i da bez opasnosti bombarduje blatom svog bivšeg neprijatelja zato što ga posle zaključenja mira više nije mogao bombardovati gvoždem. Iako ostaje da se reši još mnogo beznačajnih pitanja istorije rata, ipak je sigurno da nema nijedne od civilizovanih nacija koja se može pohvaliti da je u određenoj epohi dala najbolje vojnike svoga vremena. Nemački Landsknecht¹ krajem srednjeg veka, kao i švajcarski vojnici XVI veka bili su u svoje vreme isto tako nepobedivi kao i sjajni španski ratnici, koji su za njima došli kao »najbolja pešadija na svetu«. Francuzi Louis-a XIV i Austrijanci princa Eugene-a prepirali su se izvesno vreme o tome ko je od njih slaviji, dok to pitanje nisu odlučili Prusi Friedricha Velikog potukavši i jedne i druge. Prusi su zbog jednog jedinog poraza kod Jene potpuno izgubili svoj ugled tako da je svet još jednom priznao Francuze za najbolje vojnike u Evropi. U isto vreme, oni ipak nisu mogli sprečiti Engleze

¹ U »Putnam's Monthly« na nemačkom jeziku

u Španiji da pod određenim uslovima i u izvesnim momentima bitke pokažu svoju superiornost. Nema sumnje da su legije, koje je Napoleon 1805. godine iz Bulonjskog logora doveo do Austerlica^[225], bile najbolje trupe onog vremena; nema sumnje da je Wellington znao šta govori kad je posle svršetka rata na Pirinejskom poluostrvu^[226] nazvao svoje vojnike »vojskom s kojom bi mogao da pođe bilo kuda i učini bilo šta«, a ipak su milicija i dobrovoljci, koji nisu imali nikakve obuke i organizacije, kod Nju Orliensa^[227] razbili cvet te britanske vojske, koja se borila na Pirinejskom poluostrvu.

Na taj način, iskustvo svih prošlih ratova dovodi nas do istog zaključka, a svaki iskren stari vojnik bez predrasuda potvrdiće da su vojničke osobine, i u pogledu hrabrosti i u pogledu sposobnosti za akciju, uglavnom, prilično ravnomerno raspoređene među različitim narodima sveta; da se vojnici raznih nacionalnosti ne razlikuju u tom pogledu toliko koliko se razlikuju po svojim osobitim prirodnim sposobnostima; i najzad, da pojedina vojska može za izvesno vreme da zauzme prvo mesto među svojim suparnicima zahvaljujući publicitetu koji se danas daje vojnim stvarima, zatim upornom usavršavanju i raznim pronalascima u okviru vojne organizacije, državnim izvorima i razvoju vojničkih osobina koje su svojstvene dotičnom narodu. Tako, dakle, vidimo da jedna zemlja sa bolje razvijenom civilizacijom ima prednost nad njenim susedima koji su kulturno zaostali. Kao primer možemo da navedemo rusku vojsku, koja, i pored svih svojih odličnih vojničkih osobina, nikad nije bila u stanju da postane superiornija od ma koje druge vojske civilizovane Evrope. Pod jednakim uslovima Rusi su se očajnički borili, ali — bar do sadašnjeg rata — bili su uvek pobeđivani bez obzira na to da li su njihovi protivnici bili Francuzi, Prusi, Poljaci ili Englezi.

Pre nego što pređemo na posebno razmatranje pojedinih vojski, potrebno je da učinimo nekoliko opštih napomena koje se odnose na svaku od njih.

Vojska, naročito velika, od 300 do 500 ljudi i više, sa svim svojim potrebnim delovima, svojim različitim rodovima, svojim potrebama u ljudstvu i materijalu i sa svojom organizacijom, sama po sebi je tako komplikovano telo, da je postalo neophodno da se ona što više uprosti. Ona već ima toliko različitih delova koji se ne mogu izbeći da postoji nada da se oni više neće povećavati veštačkim i besmislenim šarenilom. No i pored toga, navike i ona naklonost prema smotri i paradi — tom prokletstvu starih vojski — komplikovali su stanje stvari skoro u svim evropskim vojskama. Zbog razlika u veličini, u jačini i mentalitetu ljudi i konja svake zemlje pojavila se potreba da se laka pešadija i konjica izdvoje od teške pešadije i konjice. Ako bi se pokušalo da se potpuno izbegne takvo izdvajanje, to bi značilo da se u jednoj jedinici moraju pomešati individue čije su vojničke osobine po svojoj prirodi suprotne, te bi se, prema tome, do izvesnog stepena međusobno neutralisale, čime bi se oslabila i efikasnost celine. Na taj način, svaki

rod vojske prirodno se deli na dve odvojene grupe: jednu u koju ulaze krupniji i tromiji ljudi (i konji koji njima odgovaraju) i koja je prvenstveno namenjena za velike odlučujuće juriše i za borbu u zbijenim redovima, i drugu koju sačinjavaju lakši i aktivniji ljudi koji su naročito pogodni za borbu u rasutom stroju, za predstražnu službu i službu u prednjim izviđačkim i zaštitničkim odredima, za brze manevre i slično. Takva podela je sasvim logična. Ali, pored ove prirodne podele, skoro u svima vojskama svaka grupa se opet delila na posebne grane, koje su se razlikovale po svojoj maštovito izrađenoj odeći, i ta podela se zasnivala na teorijskim shvatanjima koja su uvek pobijana praksom i iskustvom.

Tako u svakoj evropskoj vojsci postoji takozvana garda, koja pretenduje da bude elita, a koja se, u stvari, sastoji samo od fizički najrazvijenijih ljudi koji su se mogli pronaći. U tom pogledu najviše se odlikuju ruska i engleska garda, mada nema dokaza da su se i one svojom hrabrošću i uspesima uzdigle iznad drugih pukova jedne ili druge vojske. Napoleonova stara garda bila je sasvim drukčija institucija; ona je bila prava elita vojske. Pri njenom formiranju telesna veličina nije igrala nikakvu ulogu. Ali garda je upravo slabila ostali deo vojske pošto je iz nje uzimala najbolje elemente, a, iz obzira prema jednom takvom delu vojske koji nije imao takmaca, i Napoleon je ponekad grešio kao npr. kod Borodina^[228], gde u presudnom trenutku nije upotrebio svoju gardu i tako je propustio priliku da spreči sredeno odstupanje ruskih trupa. Osim svoje carske garde Francuzi u svakom bataljonu imaju neku vrstu elite, formirane u dve čete — grenadirsku i voltizersku, ali se time suviše komplikuju taktički pokreti bataljona. Slične jedinice postoje i u drugim vojskama. Pored svoje različite formacije i uniforme, sve ove odabrane trupe primaju i veću platu. Govorilo se da takav sistem podstiče ambiciju običnog vojnika, naročito kod temperamentnijih naroda kao što su Francuzi i Italijani. Međutim, isti, a možda čak i bolji rezultat mogao bi se postići kad bi vojnici koji su se naročito istakli ostali u redovima svoje vlastite čete, a ne sami poslužili kao povod za narušavanje taktičkog jedinstva i skladnosti bataljona.

U konjici se može videti još upadljivija besmislica. U njoj razlika između lakog i teškog konja služi kao izgovor za podelu na razne vrste — kirasire, dragone, karabinijere, ulane (kopljanike), šasere (lovce), husare itd. Sve te vrste konjičkih jedinica su ne samo beskorisne, već zaista i besmislene zbog komplikacija koje izazivaju. Husari i ulani su uzeti od Mađara i Poljaka. Ali ti vidovi konjice u Mađarskoj i Poljskoj imaju svoj smisao — oni su bili nacionalni rod vojske čije su trupe nosile uniformu koja je u isto vreme bila i narodna nošnja u njihovim zemljama. Prenositi u druge zemlje takve neobičnosti u kojima nema nacionalnog duha koji bi ih oživotvorio — to je u najmanju ruku smešno, tako da je sasvim moguće da je 1814. godine neki mađarski husar odgovorio ruskom husaru — kada mu se ovaj

obratio rečju »družo«: »Kakav drug? Ja sam husar, a ti pajac!« Drugu, isto toliko smešnu instituciju skoro u svima vojskama predstavljaju kirasiri, zaista nesposobni ljudi koji težinom svojih prsnih oklopa onesposobljavaju i svoje konje (francuski prsni oklop teži 22 funte), koji ih uz to ne štite od dejstva puščanog zrna ispaljenog sa daljine od 150 jardi! Prsni oklop je bio izbačen skoro u svim evropskim vojskama, dok ga Napoleon iz sklonosti za sjajem i monarhističkim tradicijama nije ponovo uveo u francusku konjicu, a za francuskim primerom uskoro su pošle skoro sve evropske nacije.

Ako ne računam našu sopstvenu malu vojsku, Sardinija je jedina među civilizovanim nacijama u kojoj postoji samo laka i teška konjica bez ikakve dalje podele i gde je prsni oklop potpuno odbačen.

U poljskoj artiljeriji svake vojske postoji mnoštvo raznih kalibara. To se naročito odnosi na Engleze, koji teorijski imaju 8 kalibara i 12 modela oruđa. Međutim, u praksi, njihova ogromna materijalna sredstva im dopuštaju da znatno uproste svoju artiljeriju. Tako se npr. na Krimu upotrebljavaju skoro jedino haubice od 9 i 24 funte. Francuzi su u toku nekoliko poslednjih godina uprostiti svoju artiljeriju do najveće moguće mere na taj način što su svoja četiri različita kalibra zamenili jednim, tj. lakom top-haubicom od 12 funti, o kojoj ćemo govoriti na odgovarajućem mestu. U većini ostalih vojski još postoje tri do četiri kalibra, ne računajući razlike u lafetima, municijskim dvokolicama, točkovima i sl.

Tehničke jedinice raznih vojski, inženjerijske trupe itd., kojima možemo pridodati i štab, organizovane su u svim vojskama na gotovo istoj osnovi izuzev u britanskoj, u kojoj štab — na njenu veliku štetu — uopšte ne predstavlja jedno sasvim posebno telo. O drugim manjim razlikama biće govora na odgovarajućim mestima.

Počecemo s onom vojskom koja je — pošto je dobila svoju organizaciju za vreme revolucije i pod Napoleonom — od samog početka ovog veka služila kao neka vrsta obrasca svima evropskim vojskama.

I. Francuska vojska

Kada je otpočeo sadašnji rat, Francuska je imala 100 pukova linijske pešadije (pukovi od 76 do 100 doskoro su se nazivali »laka pešadija«, ali se njihova obuka i organizacija nimalo nisu razlikovale od ostalih linijskih pukova). Svaki puk sastoji se od tri bataljona, tj. od dva aktivna i trećeg rezervnog. Ali za vreme rata treći bataljon može se vrlo brzo osposobiti za ratna dejstva, a četvrti bataljon, formiran od po jedne dopunske čete iz svakog od tri bataljona, prima na sebe ulogu rezerve. Za vreme Napoleonovih ratova ponekad su se formirali i peti, pa čak i šesti bataljon. Međutim, sada možemo računati samo sa pukom od tri bataljona. Svaki bataljon ima osam bo-

račkih četa (grenadirsku, voltizersku i šest običnih). U ratno vreme četa se sastoji od tri oficira i 115 podoficira i vojnika. Prema tome, francuski linijski bataljon dostiže oko 960 ljudi, od kojih je jedna osmina (voltizerska četa) izdvojena posebno za vršenje lake pešadijske službe.

Specijalne trupe, koje se namenjuju za vršenje lake pešadijske službe, sastoje se od lovaca pešaka (*chasseurs-à-pied*¹) i afričkih jedinica. Pre rata bilo je svega 10 lovačkih bataljona, a 1853. godine taj broj se popeo na 20 bataljona, tako da skoro svaka pešadijska divizija (četiri puka) može da dobije u svoj formacijski sastav po jedan bataljon šasera. Ovi bataljoni imaju po 10 četa, ili skoro po 1300 ljudi. Trupe koje su specijalno određene za službu u Africi sastoje se od: tri puka, u kojima se nalazi 9 bataljona zuava, zatim dva puka ili 6 bataljona stranačke legije i 6 bataljona lake pešadije (od kojih 3 bataljona domorodačkih lovaca), tj. svega 21 bataljon ili oko 22 000 vojnika.

Konjica je podeljena na četiri različita dela:

1. tešku ili rezervnu konjicu — 12 pukova, od kojih 2 karabinijerska (kirasiri sa izolučenim puškama) i 10 kirasirskih = 72 eskadrona;
2. linijsku konjicu — 20 pukova od kojih 12 dragonskih i 8 ulanskih = 120 eskadrona;
3. laku konjicu — 21 puk, od kojih 12 pukova *chasseurs-à-cheval*² i 9 husarskih = 126 eskadrona;
4. afričku laku konjicu — sedam pukova od kojih 4 puka *chasseurs d'Afrique*³ i tri puka spahija = 42 eskadrona.

Za vreme rata eskadroni imaju po 190 ljudi u rezervnoj i linijskoj a po 200 ljudi u lakoj konjici. U mirno doba jedva ima četiri eskadrona sa po 120 potpuno opremljenih vojnika, tako da se prilikom svake mobilizacije mora pozivati u vojsku veoma veliki broj ljudi sa odsustva i snabdevati ih konjima, što se u zemlji koja je siromašna u njima, kao što je Francuska, ne može postići bez većeg uvoza iz inostranstva.

Posle nedavne reorganizacije artiljerija se sastoji od 17 pukova od kojih 5 pešadijske artiljerije, namenjenih za posadnu i opadnu službu; 7 linijskih (za zadatke u pešadijskim divizijama), 4 puka konjičke artiljerije i jednog pontonirskog puka. Čini se da pešadijska artiljerija može dobiti borbene zadatke samo u izuzetnim slučajevima. U linijskoj artiljeriji lafeti i prednjaci izrađeni su tako da se posluga može voziti na njima za vreme brzih pokreta. Konjička artiljerija organizovana je kao i u drugim vojskama. Linijska i konjička artiljerija imaju 137 baterija od po 6 topova u svakoj, kojima se kao rezerva mogu priključiti i 6 baterija pešadijske artiljerije, tj. ukupno 1182 oruđa.

Osim navedenog, artiljerija ima još 13 radničkih četa.

¹ lovaca pešaka — ² konjičkih lovaca — ³ lovaca namenjenih za službu u Africi

U specijalne službe vojske spadaju generalštab sa 560 oficira; štabovi tvrđava, artiljerijski i inženjerijski štabovi sa oko 1200 oficira; 3 puka sapera i minera; 5 tovarnih i 5 vozarskih eskadrona; 1187 sanitetskih oficira itd. Celokupno brojno stanje vidi se iz sledećeg pregleda:

Pešadija

Linijska: 300 bataljona i 300 dopunskih četa	335 000 ljudi
Šaseri (lovci): 20 bataljona	26 000 „
Afričke trupe: 21 bataljon	22 000 „
Svega:	383 000 ljudi

Konjica

Rezervna: 72 eskadrona i 12 dopunskih	16 300 ljudi
Linijska: 120 eskadrona i 20 dopunskih	28 400 „
Laka: 126 eskadrona i 21 dopunski	31 300 „
Afrička: 42 eskadrona	10 000 „
Svega:	86 000 ljudi

Artiljerija i specijalne trupe: 1200 oruđa i 70 000 ljudi

Ukupno: 1200 oruđa i 539 000 ljudi

Tu treba dodati novoformiranu gardu, u jačini jedne pešadijske divizije (dva puka grenadira i dva puka voltizera), jedne konjičke brigade (jedan puk kirasira i jedan izvidački puk), jednog bataljona šasera i 4 ili 5 artiljerijskih baterija kao i žandarmeriju od dvadeset pet bataljona (25 000 ljudi), od kojih 14 000 žandarma konjanika. Osim toga, nedavno su formirana još dva pešadijska puka 101. i 102, a sada se formira i nova brigada stranačke legije (Švajcarci). Prema tome, francuska vojska, u svojoj sadašnjoj organizaciji, ukupno raspolaže jačinom od približno 600 000 ljudi, a taj broj daje prilično tačnu sliku njene sadašnje snage.

Vojska se popunjava izborom između svih mladića koji su stupili u 20. godinu života. Pretpostavlja se da će svake godine biti na raspolaganju oko 140 000 sposobnih regruta, ali se od toga broja za vreme mira za bojniu službu uzima samo 60-80 hiljada. Ostali mogu biti pozvani u svako doba u toku osam godina posle njihovog izbora. Osim toga, za vreme mira veliki broj vojnika otpušta se na dugoročno odsustvo, tako da stvarno provedeno vreme u vojnoj službi, čak i za one koji su pozivani u vojsku, ne prelazi 4-5 godina. Dok se ovim sistemom odlično osposobljavaju one trupe koje stvarno služe, dotle je obuka rezerve nedovoljna da bi se mogla upotrebiti u hitnom slučaju.

Veliki kontinentalni rat, u kome bi Francuska morala sama da se bori sa dve ili tri velike armije prinudio bi je da već u drugom pohodu uvede u borbu veliki broj mobilisanih neobučeni regruta, a u trećem pohodu došlo bi do veoma osetnog pogoršanja vojske. Zaista,

kad Francuzi veoma brzo savladaju vojnički zanat, zašto je potreban tako dug rok službe koji onemogućava većem delu sposobnih mladića da se koristi vojnom obukom?

Gde god je vojna služba obavezna i dugotrajna, pojavila se potreba da se za imućnije klase evropskog društva zavede privilegija koja će im na ovaj ili onaj način omogućiti da se novcem otkupe od obaveze ličnog služenja. Tako je u Francuskoj zakonom sankcionisan sistem pronalaženja zamene, te se u francuskoj vojsci stalno nalazi u službi oko 80 000 zamenika. Oni su obično vrbovani iz redova takozvanih »opasnih klasa«; sa njima se veoma teško izlazi na kraj, ali postaju dobri vojnici kada se jednom doteraju u red. Da bi se mogli čvrsto držati u ruci, potrebna je veoma stroga disciplina, jer su njihova shvatanja o redu i potčinjavanju ponekad veoma čudnovata. Ako ih ima mnogo u nekom puku, oni će sigurno izazvati teškoću u garnizonu. Zato se došlo do zaključka da je za njih najpovoljnije mesto pred neprijateljem, a u tom slučaju oni su naročito služili za popunu lakih afričkih trupa; npr. skoro svi zuavi stupili su u vojsku kao »remplaçants«.¹ Krimski rat je pokazao da zuavi svuda nose svoje afričke navike — svoju sklonost za pljačkom kao i svoju buntovnost u nepovoljnim prilikama, i možda je u tom smislu i pokojni maršal St. Arnaud, koji je imao slične osobine, rekao u svome biltenu o bici kod Alme: »Zuavi su zaista najbolji vojnici na svetu!«

Oprema francuske vojske uglavnom je prvoklasna. Oružje je dobro konstruisano, osobito konjička sablja ima dobar oblik, iako je možda nešto duža na što treba. Pešadija je opremljena po novom sistemu koji je istovremeno uveden i u Francuskoj i u Pruskoj; pri tome su izbačeni ukršteni kaiševi za fišeklije i sablje ili bajonet, tako da se sada i jedno i drugo nosi na opasaču koji drže dva kožna uprtača, dok se ranac nosi slobodno na leđima na dva kaiša bez staromodnog kaiša preko grudi. Na taj način, grudi su potpuno slobodne, a sadašnji vojnik nimalo više ne liči na ranijeg koji je bio nespretno sputan i utegnut nekom vrstom kožnog oklopa u koji ga je bio zatvorio stari sistem.

Uniforma je jednostavna ali ukusna. Zaista, mora se priznati da Francuska u vojničkoj kao i u građanskoj nošnji pokazuje više ukusa nego ma koji drugi narod. Plava tunika ili kaput koji doseže do kolena sa niskom upravnom i napred isečenom jakom, crvene, umereno široke pantalone, laka kapa (kepi), najpodesniji ukras vojničke glave koji je ikada pronađen — zatim cipele sa kamašnjama i ugodan sivi šinjel čine opremu tako jednostavnom i racionalnom kakva nije bila poznata u evropskim vojskama. Za zaštitu glave od sunčanih zrakova u Africi se upotrebljava beli pamučni ogrtač sa kapuljačom, a trupe dobijaju i pamučno donje rublje. Na Krimu su se prošle zime nosili sukneni ogrtači sa kapuljačom koji pokrivaju glavu, potiljak i pleća.

¹ zamenici

Lovci pešaci imaju sasvim sivo odelo sa zelenim reverima. Zuavi imaju nešto slično turskoj odeći, koja je, izgleda, dobro prilagođena klimi i službi koju oni imaju da vrše. Lovci i neki drugi afrički bataljoni naoružani su Miniéovom puškom, a ostali deo pešadije običnom perkusionom musketom, ali, izgleda, postoji namera da se veći broj trupa naoruža izolovanim musketama.

Konjica se sastoji od ljudi lepog izgleda i manje težine od konjanika većine drugih vojski, ali koji nimalo ne zaostaju za njima. Ona je u mirno doba, uglavnom, dosta dobro snabdevena konjima koji se uvoze iz inostranstva ili nabavljaju iz državnih ergela u oblasti u kojima se uspelo da se poboljša domaća pasmina, koja je do skora bila veoma loša. Ali, u slučaju rata, kada brojno stanje konja treba brzo udvostručiti, izvori zemlje su sasvim nedovoljni, tako da se u inostranstvu moraju kupovati hiljade konja od kojih su mnogi jedva sposobni za službu u konjici. Zbog toga bi francuska konjica u slučaju dugog rata brzo oslabila, ako vlada ne bi uspela da osvoji zemlje bogate konjima, kao što je to učinila 1805, 1806. i 1807. godine.

Sada je artiljerija naoružana isključivo novim lakim topom od 12 funti, takozvanim pronalaskom Louis-a Napoleona. Ali, pošto je u engleskoj i holandskoj vojsci već postojao laki top od 12 funti koji je bio podešen za punjenje, čija je težina iznosila jednu četvrtinu težine zrna i pošto su Belgijanci već izbacili komoru za punjenje u svojim haubicama, a Prusi i Austrijanci u nekim slučajevima imali običaj da gađaju granatama iz svojih običnih topova od 12 odnosno 24 funte, to se taj tobožnji pronalazak svodi na prilagođavanje ovog lakog topa od 12 funti običnom francuskom lafetu za top od 8 funti. Međutim, zahvaljujući toj promeni francuska artiljerija je očividno postala jednostavnija i efikasnija, ali ostaje tek da se vidi da li će ona negativno uticati na njenu pokretljivost, kao i to da li će se top od 12 funti pokazati dovoljno efikasan sa šupljim zrnom. U svakom slučaju dobili smo obaveštenja da se već pojavila potreba da se u vojsci na Istoku pošalju haubice većeg kalibra.

Taktička pravila francuske vojske predstavljaju čudnovatu mešavinu vojničkog zdravog razuma i staromodnih tradicija. Možda i nema drugog jezika koji bi, koliko francuski, bio tako pedesan za lakonsku razgovetnu zapovedničku vojničku komandu, pa ipak se komanda obično daje sa preterano mnogo reči; tamo gde bi bile dovoljne dve ili tri reči oficir mora da izgovori čitavu rečenicu ili čak i dve. Manevrovanje je komplikovano a vojnička obuka sadrži mnoštvo zastarelih besmislica, koje se nikako ne slažu sa sadašnjim stanjem taktike. U čarkama, tj. u borbi u rasutom stroju — u onom istinskom dejstvu, koje je, izgleda, urođeno Francuzima — ljudi se obučavaju sa takvom pedantnošću koja je jedva prevaziđena u ruskoj vojsci. Isto se može reći i za neke konjičke i artiljerijske manevre. Ali kad god Francuzi idu u rat, uvek ih stvarne potrebe primoravaju da vrlo brzo odbace sve te zastarele i pedantne manevre, dok nove taktičke

postupke, koji odgovaraju novoj situaciji, niko ne usvaja niti uvodi tako brzo kao Francuzi.

Uopšte, lake trupe predstavljaju jaku stranu francuske vojske. One su stvarno najlakše trupe u Evropi. Nigde prosečna visina vojnika nije tako mala kao u Francuskoj. Godine 1836. od oko 80 000 francuskih vojnika samo sedam stotina četrdeset tri imalo je visinu od 5 stopa i 8 palaca ili više; samo *sedmorica* je dostigla visinu od 6 stopa, dok je punih 38 000 ljudi imalo visinu od 4 stope i 10¹/₂ palaca do pet stopa i 2 palca! Pa ipak ti ljudi malog rasta ne samo da se vanredno dobro bore nego su u stanju da podnesu i najveći umor i da svojom pokretljivošću nadmaše skoro svaku drugu vojsku. General Napier smatra da je britanski vojnik najteže opterećeno biće koje se bori u ratu, ali on nikada nije video one francusko-afričke borce kako, pored svoga naoružanja i ličnog prtljaga na svojim leđima nose nago-milani teret od šatora, drva i hrane koji znatno štrči iznad njihovih kapa, i kako tako maršuju po 30 ili 40 milja na dan pod tropskim suncem. Uporedite onda krupnog tromog britanskog vojnika koji je za vreme mira visok najmanje 5 stopa i 6 palaca, sa malim kratkonogim krojaču sličnim Francuzom od 4 stope i 10 palaca! A ipak, taj mali Francuz pod težinom celokupnog svog tereta ostaje izvrstan lak pešak. On se pojedinačno bori, trči, skače, leže, brzo se diže, i sve vreme puni pušku, gađa, nastupa, odstupa, rastura se, skuplja, prestrojava i ispoljava ne samo dva puta veću pokretljivost već i dva puta veću dovitljivost, nego njegov koščati takmac s ostrva »roastbif«¹. Dvadeset bataljona lovaca pešaka savršeno je obučeno za tu službu lake pešadije. Te neuporedive trupe, odn. trupe kojima nema ravna u pogledu njihove naročite službe, obučene su da na domaku neprijatelja vrše svaki pokret jednom vrstom laganog kaskanja, takozvanim pas gymnastique², i to između 160 i 180 koraka u minutu. Ali, ne samo da one mogu da trče s kratkim prekidima po pola časa i više, već isto tako znaju da puze, skaču, da se penju, plivaju i da vrše svako drugo moguće kretanje, tako da nemaju premca, pošto su to prvoklasni strelci koji pod jednakim uslovima mogu da se nose u pojedinačnim borbama čak i sa onim odličnim strelcima koji se zaklanjaju iza najmanjih neravnina na zemljištu.

Što se tiče dejstva francuske pešadije u masama, njihov strastven temperament daje im velike prednosti, ali im nanosi i velike štete. Njihov prvi juriš obično je solidan, brz, odlučan, ako ne i besomučan. Ako je uspešan niko im ne može odoleti, a u slučaju poraza oni će se brzo prikupiti i biti u stanju da ponovo jurnu napred. Ali u nesrećnom ili čak sa promenljivom srećom vođenom pohodu francuska pešadija će ubrzo izgubiti svoju solidnost. Uspeh je neophodan svim vojskama a naročito onim romansko-keltske rase. Tevtonska rasa ima u tom

¹ »roastbeef« — pečena govedina — ² gimnastičkim korakom

pogledu odlučujuću prednost nad njima. Francuzi su, kad ih je Napoleon jednom doveo u red, u toku 15 godina mogli da ruše sve pred sobom dok ih nisu slomili neuspesi, ali sedmogodišnji rat^[229], onaj rat koji je Friedrich Veliki doveo do kraja, rat u kome je on više puta bio na rubu propasti i često trpeo poraze, a ipak na kraju pobedio — takav rat se nikad ne bi mogao dobiti sa francuskim trupama. Rat u Španiji od 1809. do 1814. godine pruža pouzdan primer u tom pogledu.

Za vreme Napoleona francuska konjica se, nasuprot pešadiji, mnogo više proslavila svojim akcijama u masi nego svojim dejstvima kao laka trupa. Ona je smatrana neodoljivom, pa čak i Napier priznaje njenu nadmoćnost nad engleskom konjicom onog vremena. Wellington je do izvesne mere bio istog mišljenja. I začudo, ta neodoljiva konjica, koja se sastojala od tako slabih jahača, vršila je sve svoje juriše u kasu ili u krajnjem slučaju u lakom galopu! Ali oni su jahali skupno u zbijenim redovima i nikada se nisu bacali u boj ako im artiljerija svojom jakom vatrom nije bila pripremila put, pa i tada samo u velikim masama. Hrabrost i pobjednički zanos činili su ostalo. Sadašnja francuska konjica je vrlo dobra, naročito alžirski pukovi; ona, uglavnom, ima dobre jahače a još bolje borce sabljom, iako u veštini jahanja još zaostaje iza Britanaca, Prusa, a naročito Austrijanaca. Ali kada vojska koja prelazi u ratno stanje mora da udvostruči svoju konjicu, nema sumnje da će se pogoršati i njen kvalitet. Međutim, činjenica je da Francuzi imaju onu bitnu osobinu konjanika, koju zovemo »žestinom« i koja nadoknađuje mnoge nedostatke. S druge strane, nema vojnika koji su tako nepažljivi prema svojim konjima kao Francuzi.

Francuska artiljerija je uvek bila na visokom nivou. Skoro sva usavršavanja u artiljeriji u toku poslednja tri ili četiri veka potekla su od Francuza. Za vreme Napoleonovih ratova francuska artiljerija je bila naročito opasna zbog velike umešnosti u izboru položaja za svoja oruđa, jer ta veština tada nije bila potpuno shvaćena u drugim vojskama. Sva svedočanstva se slažu da se niko nije mogao izjednačiti sa Francuzima u postavljanju svojih oruđa tako da ih zemljište koje je pred njima štiti od neprijateljske vatre i da ujedno bude povoljno za dejstvo svoje sopstvene vatre. Teorijska grana artiljerije takođe je bila uvek omiljena nauka kojom su se Francuzi bavili. U tome im je pomogla njihova sklonost prema matematici koju su dobro poznavali, a preciznost jezika, naučni metod i zdravo rasuđivanje, kojima se karakteriše njihova literatura o artiljeriji, pokazuju koliko je ova grana nauke prilagođena nacionalnim sposobnostima.

O specijalnim trupama inženjerskim, štabnim, sanitetskim i pozadinskim jedinicama možemo jedino reći da potpuno odgovaraju svojoj nameni. Vojne škole služe kao uzor svoje vrste. Od francuskog oficira ne zahteva se da ima ono opšte obrazovanje koje se traži u Pruskoj, ali u školama kroz koje prolazi dobija odličnu stručnu spremu, uključujući temeljno poznavanje pomoćnih nauka i izvesnu sposob-

nost da se služi bar jednim od živih jezika. Međutim, u francuskoj vojsci postoji još jedna grupa oficira koji su odabrani od starih podoficira. Ovi posljednji retko napreduju dalje od kapetanskog čina, tako da u francuskoj vojsci često ima mnogo mladih generala i starih kapetana; a taj sistem se pokazao kao izvanredno dobar.

Uopšte, po svima svojim osobinama, francuska vojska pokazuje da pripada ratničkoj i smeloj naciji, koja se ponosi svojim braniocima. Činjenica da su disciplinovanost i efikasnost te vojske nadvladale iskušanja u koja ih je dovodio Louis Bonaparte i da su se pretorijanci od decembra 1851.⁽⁴⁹⁾ godine tako brzo pretvorili u krimske heroje, nesumnjivo mnogo govori u njenu korist. Još nikada vlada nije toliko laskala i umiljavala se vojsci i tako je otvoreno podsticala na izgrede svake vrste kao francuska vlada 1851. godine; nijednoj vojsci nije nikada dopuštena takva razuzdanost kao francuskoj za vreme decembarskog građanskog rata; pa ipak, kod nje je ponovo uspostavljena disciplina i ona sasvim dobro vrši svoje dužnosti. Istina, na Krimu se više puta pojavljivao pretorijanski element, ali je Canrobert svaki put uspevao da ga uguši.

II. Engleska vojska⁽²³⁰⁾

Engleska vojska predstavlja potpunu suprotnost francuskoj. One nemaju ni dve zajedničke crte. U onome u čemu su Francuzi jaki, Britanci su slabi, i vice versa¹. Kao što je sama stara Engleska puna neobuzdanih zloupotreba, tako je i organizacija njene vojske trula do srži. Izgleda kao da je u njoj sve ustrojeno sa namerom da se onemoguću svako izvršenje postavljenih zadataka. Zahvaljujući nekoj nepojmljivoj slučajnosti najsmelija usavršavanja — iako malobrojna — mogu se naći usred gomile preživele gluposti. Pa ipak, kad se glomazna i škripava mašina stavi u pogon, ona ovako ili onako obavlja svoj posao.

Organizaciju britanske vojske lako je opisati: pešadija se sastoji od 3 gardijska puka, 85 linijskih pukova, 13 pukova lake pešadije i dva streljačka puka. U sadašnjem ratu gardijski, streljački i nekoliko drugih pukova imaju po tri bataljona a ostali po dva — sa po jednom dopunskom četom u svakom bataljonu. Međutim, regrutovanjem se teško mogu popuniti pretrpljeni gubici u ratu, te se jedva može reći da postoje drugi bataljoni. Sadašnje ukupno efektivno brojno stanje pešadije sigurno ne prelazi 120 000 ljudi.

Osim regularnih trupa, milicija obrazuje deo pešadije, kao neku vrstu rezerve ili rezervoara za vojsku. Shodno odluci parlamenta, njeno brojno stanje može dostići 80 000 ljudi, ali sada nema više od

¹ obratno

60 000 iako je samo u Lankaširu pod oružje pozvano šest bataljona. Po odredbama zakona, milicija može dobrovoljno da služi u kolonijama, ali se ne može uputiti na inostrana ratišta. Zbog toga se ona može iskoristiti samo za smenu linijskih trupa koje se nalaze kao posada na Krfu, Malti ili Gibraltaru ili, možda, u drugom redu u još udaljenijim posedima.

Konjica se sastoji od tri gardijska puka (kirasira), šest pukova dragonske garde (teški), četiri puka teških i četiri puka lakih dragona, pet husarskih pukova i četiri ulanska puka. U ratnom stanju svaki puk treba da se pojača do 1000 sabalja (4 eskadrona od po 250 ljudi, pored onih koji će ostati u garnizonu — depot). Neki pukovi koji su pošli sa takvom jačinom opet su spali, uglavnom, na predratni sastav usled nevolja u koje su zapali u toku zime na Krimu, besmislenog juriša kod Balaklave³⁾ i malog broja regruta. Ne verujem da svih 26 pukova sada broje više od 10 000 sabalja, što čini prosečno po 400 sabalja na puk.

Artiljerija se sastoji od puka pešadijske artiljerije (12 bataljona sa 96 baterija) i 1 brigade konjičke artiljerije (sedam baterija i jedna raketna baterija). Svaka baterija ima 5 topova i 1 haubicu. Prema kalibru topovi su od 3, 6, 9, 12 i 18 funti, a haubice od 4 i dve polovine, 4 i jedna polovina, 5 i jedna polovina i osam palaca. Takođe, svaka baterija ima dva modela topova, skoro od svakog kalibra, tj. teške i lake topove. Međutim, laki top od 9 i od 12 funti, kao i haubica od 4 i jedna polovina i 5 i jedna polovina palca obrazuju kalibre koji se upotrebljavaju na bojištu, a uglavnom se može reći da je u britanskoj artiljeriji sada opšte usvojen top od 9 funti i haubica od 4 i jedne polovine palca (12 funti) kao pomoćno oružje. Osim ovih oruđa upotrebljavaju se još i raketni topovi od 6 i 12 funti. Zbog toga što engleska vojska u svom mirnodopskom sastavu obrazuje samo kadrove za ratno stanje i pošto se popunjava isključivo dobrovoljnim upisom, nemoguće je u svakom trenutku tačno odrediti njenu snagu. Ali verujemo da nećemo pogrešiti ako njenu sadašnju snagu procenimo na oko 120 000 pešaka, 10 000 konjanika, 12 000 artiljeraca sa oko 600 oruđa (od kojih na konjima manje od jedne petine). Od tih 142 000 ljudi, oko 32 000 se nalazi na Krimu, oko 50 000 u Indiji i kolonijama, a u Engleskoj ostalih 60 000 (od kojih jedna polovina obučava drugu polovinu novih regruta). Tome treba dodati još oko 60 000 milicionera. Tu uopšte ne računamo penzionere, yeomanry-cavalry¹ i druge neupotrebljive jedinice koje nisu sposobne za službu van zemlje.

Pošto sistem regrutovanja dobrovoljnim upisom za vreme rata stvara veliku teškoću u pogledu održavanja efektivne snage vojske, Englezi sada ponovo osećaju taj nesmotreni nedostatak. Sada, isto kao i za vreme Wellingtona, ponovo vidimo da na datom ratištu ni u kom slučaju ne mogu koncentrisati više od 30 do 40 hiljada ljudi. A pošto

¹ dobrovoljce na konjima (ili miliciju)

su sada Francuzi, a ne Španci njihovi saveznici, to se »jak herojski mali odred« Britanaca skoro i ne primećuje u masi savezničkih trupa.

U britanskoj vojsci postoji jedan običaj koji savršeno odgovara društvenom sloju iz koga se vojnici regrutuju i karakteriše ga. To je kazna šibanjem. Telesno kažnjavanje ne postoji ni u francuskoj ni u pruskoj vojsci a ni u mnogim manjim vojskama. Čak i u Austriji gde većinu regruta čine poluvarvari postoji očevidna tendencija da se ono ukine. Tako je iz austrijskog zakona nedavno izbrisana kazna »vođenje kroz stroj«. Nasuprot tome, u Engleskoj je još u punoj primeni devetostruka kamdžija, sredstvo za udaranje koje se može potpuno uporediti sa ruskom knutom u periodu njene najveće primene. Čudnovato je da su se svaki put kad bi se u parlamentu postavilo pitanje reforme vojnog zakona stari komandanti, koji su predstavljali strah i trepet za vojnike, izjašnjavali za kamdžiju, ali nijedan vatrenije od samog starog Wellingtona. Za njih je vojnik koji bar jedanput nije išiban predstavljao biće kome i nije mesto u vojsci. Po njihovom shvatanju, hrabrost, disciplina i nepoverljivost bile su osobine isključivo onih vojnika čija su leđa bila prošarana ožiljcima bar od 50 udaraca biča.

Ne treba zaboraviti da devetostruka kamdžija nije samo sredstvo koje je namenjeno za kažnjavanje; ono ostavlja neizbrisive tragove i doživotno obeležava i žigoše takve ljude. Sada, čak i u britanskoj vojsci takva telesna kazna, takvo žigosanje, u stvari, znači isto što i veća sramota. Šiban vojnik ispada iz društva svojih vojnih drugova; međutim, prema britanskom vojnom zakonu kažnjavanje na bojištu sastoji se skoro isključivo u šibanju. Na taj način, to isto kažnjavanje — koje po mišljenju onih koji ga brane treba da bude jedino sredstvo za održavanje discipline, naročito u kritičnim slučajevima — potkopava disciplinu, ruši moral i point d'honneur¹.

To objašnjavaju dve veoma zanimljive činjenice. Prvo, veliki broj engleskih dezertera pred Sevastopoljem. Kad su britanski vojnici u toku zime morali da čine natčovečanske napore da sačuvaju rovove, šibani su oni koji nisu bili u stanju da se neprekidno održe budni u toku 48 ili 60 sati. Kakva ideja — šibati takve heroje kakvi su bili britanski vojnici koji su se lično istakli u rovovima kod Sevastopolja i odneli pobjedu kod Inkermana^[111] uprkos svojim generalima! Ali, sudeći po ratnim izveštajima, tu nije bilo nikakvog izbora. I najbolje vojnike u armiji — kad bi ih savladao umor — šibali su a time i obeščastili, pa su oni prebegli Rusima. Sigurno nema ubedljivije osude sistema šibanja nego što je ovo bekstvo. Ni u jednom od ranijih ratova trupe nijednog naroda nisu dezertirale Rusima u većem broju; one su znale da će se tamo s njima postupati gore nego u sopstvenoj vojsci. Tako je britanskoj vojsci palo u deo da prva dà znatan kontingent takvih vojnih begunaca, a, po tvrđenju samih Engleza, šibanje je bilo uzrok dezertiranja ljudi. Druga je činjenica potpuni neuspeh svih

¹ čast

pokušaja da se stvori stranačka legija, koja bi bila potčinjena britanskom vojnom zakonu. Kontinentalci više vole da čuvaju svoja leđa. Strah od šibanja nadmašio je iskušenje za visokim nagradama i dobrim platama. Do kraja juna nije se upisalo više od 1000 ljudi umesto očekivanih 15 000. Sasvim je sigurno da će vlasti, ako pokušaju da uvedu šibanje čak i kod ove hiljade prokletnika, izazvati pobunu koja će ih primorati ili da popuste ili da odmah raspuste stranačku legiju.

Uniforma i oprema britanskih vojnika predstavljaju obrazac onoga kakve ne bi trebalo da budu. Dosad je sačuvana ista onakva uniforma kakvu su vojske nosile pre 1815. godine. Nisu bila dopuštena nikakva poboljšanja. Po staromodnom kaputu sa repom kao u lastavice, unakaženom ružnim reverima, britanski vojnik se još uvek razlikuje od svih ostalih vojnika. Pantalone su mu uzane i nepodesne. Stari sistem ukrštenih sigurnosnih kaiševa, fišeklije i ranca potpuno vlada skoro u svim pukovima. Konjica nosi bolje prilagođenu i daleko bolju uniformu nego laka pešadija, ali je i pored toga ta uniforma suviše tesna i neudobna. Osim toga, Englezi su jedini narod koji je u svojoj vojsci sačuvao crveni kaput, »slavni crveni kaput«, kako ga Napier naziva. Smatralo se da taj kaput, u kome njihovi vojnici izgledaju kao uniformisani majmuni, svojim sjajem izaziva užas kod neprijatelja, ali, avaj, svako ko je posmatrao britansku pešadiju ciglene boje mora priznati da njeni kaputi posle 4 nedelje nošenja kod svakog posmatrača stvaraju nepobitnu predstavu o otrcanosti, a nikako o nekom osećanju užasa, i da bi svaka boja izazivala veći užas, samo ako je postojanija na prašini, blatu i vlazi. Danci i Hanoveranci nosili su crveni kaput, ali su ga vrlo brzo odbacili. Prva vojna u Šlezvigu pokazala je Dancima kako crveni kaput i beli kaiševi na grudima predstavljaju odličan cilj neprijatelju.

Prema novoj uredbi o odeći propisan je crveni kaput pruskog kroja. Pešadija nosi austrijski sako ili kapu (kepi), a konjica pruski šlem. Ukršteni kaiševi, crvena boja i tesne pantalone zadržani su više ili manje. Na taj način, to poboljšanje ne vredi ništa te će britanski vojnik, kao i ranije, neobično izgledati među ostalim evropskim vojskama, čija odeća i oprema nešto više odgovaraju zdravom razumu.

Pa ipak, u britanskoj vojsci izvršeno je jedno poboljšanje koje daleko prevazilazi sve što je učinjeno u drugim zemljama. To je naoružanje cele pešadije Miniéovom izolucenom puškom, koju je Pritchett usavršio. Teško je zamisliti kako su stari ljudi, koji se nalaze na čelu vojske i koji su obično toliko uporni u svojim predrasudama, mogli da prihvate takvo smelo rešenje, ali oni su to učinili i time udvostručili efikasnost svoje pešadije. Nema sumnje da je Miniéova puška svojom izvanrednom preciznošću gađanja i jakim dejstvom odlučila bitku kod Inkermana u korist Engleza. Kad god je engleska linijska pešadija otvarala vatru, tada je njeno dejstvo moralo nadvladati svakog neprijatelja naoružanog običnom musketom, jer se Miniéova puška puni isto tako brzo kao i bilo koje oruđe sa glatkom cevi.

Konjica ima krasne ljude koji dobro jašu i koji su naoružani sabljom vrlo dobrog modela, a šta mogu da učine pokazali su kod Balaklave. Ali, uopšte govoreći, konjanici su suviše teški za svoje konje, tako da se britanska konjica mora upropastiti za nekoliko meseci aktivnih operacija. Krim nam je sada dao primer za to. Kad bi se standardne visine vojnika u teškoj konjici smanjile na 5 stopa i 6 palaca, a u lakoj na 5 stopa i 4 ili čak 2 palca, kao što je to, kako nam se čini, sada u pešadiji, onda bi se glavni deo ljudi mogao daleko celishodnije obučiti za njihove stvarne ratne zadatke. Ali pošto su konji isuviše opterećeni oni neminovno ispadaju iz stroja pre nego što se uspešno mogu upotrebiti protiv neprijatelja. Artiljerija je takođe sastavljena od ljudi višeg rasta nego što bi to trebalo da bude. Artiljerac po prirodi treba da bude takvog rasta da može skinuti top od 12 funti sa prednjaka, a kako nam je iz bogatog ličnog iskustva i posmatanja poznato za taj cilj su dovoljne visine od 6 stopa i dva palca do 6 stopa i 5 palaca. I zaista ljudi visine 6 stopa i 5 ili 6 palaca, ako su čvrste građe, obično su najbolji poslužiocu topova. Ali Britanci se ne mogu pohvaliti izvrsnim telom, tako da njihovi vojnici iako su visoki i na izgled elegantni, nemaju one telesne čvrstine koja je potrebna za pravog sposobnog artiljerca. Njihov je artiljerijski materijal prvoklasan: topovi su najbolji u Evropi, barut im je priznat kao najjači na svetu, a zrno i granata uvek imaju tako glatku površinu koja nigde na drugom mestu nije poznata. Ali i pored svega toga, nema topova na svetu koji toliko promašuju, što pokazuje kakva vrsta ljudi njima komanduje. Teško da je neka artiljerija u Evropi popunjena oficirima koji imaju tako nedovoljno stručno obrazovanje kao što je to slučaj u britanskoj artiljeriji. Njihovo znanje retko prelazi okvir osnovnih elemenata artiljerijske nauke, a u praksi, oni umeju da rukuju samo poljskim oruđima, i to nepotpuno. Oficiri i vojnici britanske artiljerije odlikuju se neobično dobrim uočavanjem i velikom hladnokrvnošću za vreme dejstva.

Uopšte, efikasnost britanske vojske je veoma mala upravo usled slabog teorijskog i praktičnog znanja oficira. Zaista je smešan ispit kome se sada podvrgavaju — kapetan se ispituje iz prve tri knjige Euklida!⁽²³¹⁾ Ali pošto je britanska vojska poglavito ustrojena za postavljanje mladih sinova aristokratije i nižeg plemstva na dobra mesta, to se i nivo obrazovanja tih oficira ne određuje prema potrebama službe već prema onom malo znanja koje može da ima engleski džentlmen. Što se tiče praktičnog vojnog znanja oficira, ono je takođe nedovoljno. Britanski oficir smatra da treba da vrši samo jednu dužnost: da za vreme bitke vodi svoje ljude u napad na neprijatelja i da im daje primer ličnom hrabrošću. Od njega ne treba očekivati vešto rukovođenje trupama, korišćenje povoljnih momenata i sl., a nikad mu neće ni pasti na um da se brine o svojim ljudima i da vodi računa o njihovim potrebama. Polovina nevolja Britanaca na Krimu proistekla je iz te sveopšte nesposobnosti oficira. Međutim, oni imaju i jednu osobinu koja ih čini kadrima da obavljaju svoje funkcije: pošto većinu njih

čine strasni lovci, oni raspoložu onim instinktivnim i brzim uočavanjem zemljišnih prednosti koje se bez sumnje stiču lovačkom praksom.

Nesposobnost oficira nigde ne pričinjava toliku štetu kao što je slučaj u štabu. Pošto ne postoje normalno obučeni štabni kadrovi, svaki komandant organizuje svoj štab od pukovskih oficira koji su prave neznalice u tom poslu. Zbog toga je gore imati takav štab nego ga uopšte nemati. Naročito se nemarno vrši izvidanje, a tako i mora biti kad se ono poverava ljudima koji manje znaju nego što se od njih očekuje.

Obuka ostalih specijalnih jedinica nešto je bolja ali daleko ispod nivoa koji postoji kod drugih naroda. Uopšte, engleskog oficira bi smatrali za nezalicu, za nesposobnjakovića oficiri svake druge zemlje. O tome svedoči i britanska vojna literatura. Teško je naći i jedno delo koje ne vrvi najgrubljim greškama, kakve se nigde drugde ne bi oprostile ni kandidatu za čin poručnika. Svako prikazivanje činjenica vrši se nepažljivo, netačno, i na nevojnički način izostavlja se ono što je najvažnije, tako da se odmah može videti da pisac ne poznaje svoj zanat. Zbog toga se slepo prihvataju sasvim besmislene stvari iznete u inostranim knjigama*. Međutim, ne smemo zaboraviti da kažemo da ima i nekoliko časnih izuzetaka, među kojima W. Napier: *Peninsular War* i *Naval Gunnery* od Howarda Douglasa zauzimaju istaknuto mesto.^[233]

Administrativni, sanitetski, intendantski, transportni i dr. pomoćni delovi nalaze se u vrlo rđavom stanju; oni su doživeli potpun slom kada su stavljeni na probu na Krimu. Čine se pokušaji da se poboljšaju i da se uprava centralizuje, ali se od toga može malo očekivati, pošto građanska uprava i, u stvari, sav upravni sistem ostaju potpuno isti!

I pored svih ovih ogromnih nedostataka, britanska vojska na neki način prolazi kroz svaki pohod — ako ne sa uspesima, ono se i ne sramoti. Njeni gubici u ljudstvu, slabo rukovođenje i svakojake greške iznenađuju nas, kad ih pod istim okolnostima uporedimo sa stanjem u drugim vojskama. Pa ipak, ona ne gubi vojničku čast, retko odstupa, a skoro nikad nije bila potpuno poražena. To se postiže velikom ličnom hrabrošću i upornošću trupa, njihovom disciplinovanošću i bezuslovnom poslušnošću. Britanski vojnik je neokretan, nedovrtljiv i bespomoćan kad je prepušten sam sebi ili kad mora da vrši dužnost lakih trupa ali ga niko ne može nadmašiti u regularnoj borbi, gde dejstvuje u masama. On najbolje ispoljava svoju forte¹ kad dejstvuje u linijskom poretku. Engleski linijski borbeni poredak će učiniti ono što bi jedva mogla da učini neka druga pešadija: dočekati

* Kao primer pozivamo se na delo o vatrenom oružju od pukovnika Chesneya^[232], koji u Velikoj Britaniji važi kao jedan od najboljih artiljerijskih oficira.

¹ snagu

konjicu *u liniji*, držeći do poslednjeg momenta svoje napunjene muskete i opaliti plotun kad neprijatelj priđe na 30 jardi i to skoro uvek sa punim uspehom. Britanska pešadija otvara vatru s takvom hladnokrvnošću, čak i u najkritičnijoj situaciji, da zaista nadmašuje vatru svake druge trupe. Tako su Škotlandani postrojeni *u liniju* odbili rusku konjicu kod Balaklave. Nepokolebljiva istrajnost te pešadije nikad nije dala tako sjajne rezultate kao kod Inkermana, gde bi Francuzi pod istim okolnostima sigurno bili tučeni. Ali s druge strane, Francuzi nikad ne bi dopustili da sami budu iznenađeni i nezaštićeni u takvoj situaciji. Ta čvrstina i istrajnost, u napadu i odbrani nadoknađuje slabe strane britanske vojske i jedino su je one više puta spasle od potpuno zasluženog i skoro namerno pripremljenog poraza kao posledice nesposobnosti njenih oficira, apsurdnosti njenog upravljanja i tromosti njenih pokreta.

III. Austrijska vojska

Posle teških iskušenja 1848. i 1849. godine Austrija je iskoristila prve trenutke odmora da reorganizuje svoju vojsku i stvori savremena načela. Skoro svi njeni delovi izmenjeni su iz osnova, tako da je vojska sada efikasnija nego ikada ranije.

Prvo, o pešadiji. Linijska pešadija sastoji se od 62 linijska puka, jednog puka i 25 bataljona strelaca i 14 pukova i jednog bataljona granične pešadije, koja sa strelcima čini laku pešadiju.

Linijski pešadijski puk ima 5 boračkih i jedan dopunski bataljon — svega 32 čete. Boračke čete broje po 220 ljudi a dopunske po 130. Na taj način, brojno stanje operativnog bataljona iznosi oko 1300 ljudi, a celog puka približno 6000, tj. isto toliko koliko i brojno stanje britanske divizije. Prema tome, sva linijska pešadija za vreme rata brojala bi oko 370 000 ljudi. U graničnoj pešadiji svaki puk ima 2 boračka i jedan dopunski bataljon, tj. svega 16 četa ili 3850 ljudi, a brojno stanje cele granične pešadije iznosi 55 000 ljudi.

Šaseri ili strelci broje 32 bataljona, a svaki ima oko 1000 ljudi: svega 32 000.

Vojska ima 8 kirasirskih i 8 dragonskih pukova teške i 12 husarskih i 12 ulanskih pukova lake konjice (od ovih poslednjih 7 pukova ranije su bili laki dragoni ili *chevauxlégers*¹, ali su se docnije pretvorili u ulanske pukove). Teški pukovi sastoje se od 6 eskadrona ne računajući dopunski, a laki pukovi od 8 eskadrona i 1 dopunskog eskadrona. Teški pukovi imaju po 1200 a laki po 1600 ljudi. Brojno stanje cele konjice za vreme rata iznosilo bi oko 67 000 ljudi.

¹ laki konjanici

Artiljerija se sastoji od 12 poljskih pukova od kojih svaki ima 4 baterije od 6 funti, 3 baterije od 12 funti sa pešačkom poslugom, 6 konjičkih baterija i jednu bateriju haubica, tj. u ratnom stanju 1344 oruđa. Pored toga, ona ima i 1 obalski i 1 vatrometni puk od 20 baterija sa 160 cevi. Ukupno 1500 oruđa i vatrometnih cevi i 53 000 ljudi.

Dakle, celokupno efektivno brojno stanje vojske u ratnom stanju iznosi 522 000 boraca.

Tom broju treba dodati oko 16 000 sapera, minera i pontonira, 20 000 žandarma, transportnih trupa i sl. tako da se ukupan broj povećava na oko 590 000 ljudi.

Pozivanjem rezerve vojska se može povećati za 100 - 120 hiljada ljudi, a ako se do najveće mere iskoriste izvori vojne granice, može se napabirčiti još 100 do 120 hiljada. Ali, pošto se te snage ne mogu prikupiti u datom trenutku, tj. kad zatreba, one će postupno dolaziti tako da uglavnom služe za popunu gubitka. Prema tome, Austrija jedva da može odjednom staviti pod oružje više od 650 000 ljudi.

Vojska se deli na dva potpuno različita dela — regularnu vojsku i granične trupe. Rok službe u regularnoj vojsci iznosi 8 godina, posle čega vojnici još dve godine ostaju u rezervi. Međutim, kao i u Francuskoj, oni se puštaju na dugoročno odsustvo, tako da stvarno vreme koje provode pod zastavom može biti približno oko 5 godina.

Granične trupe se popunjavaju po sasvim drugom principu. To su potomci južnoslovenskih (hrvatskih ili srpskih), vlaških a delimično i nemačkih naseljenika, koji su u obliku vojnog zakupa od Krune dobili svoju zemlju i koji su ranije bili upotrebljavani za zaštitu granice od upada Turaka na delu od Dalmacije do Transilvanije. Sada se ta služba svela na prostu formalnost, ali se austrijska vladā ipak nije pokazivala sklonom da žrtvuje tako bogat vojnički rasadnik. Postojanje graničarske organizacije spaslo je 1848. godine njihovu vojsku u Italiji pod komandom Radetzskog, a 1849. omogućilo prvi upad u Mađarsku pod komandom Windischgrätza. Za svoj presto Franz Joseph ima da zahvali ne samo Rusiji nego i južnoslovenskim graničarskim pukovima. Svaki krunski zakupac (tj. skoro svaki stanovnik) na dugom pojasu zemlje na kome su naseljeni graničari obavezan je od svoje 20 - 50. godine da na poziv stupi u vojsku. Mladići, naravno, predstavljaju snagu tih pukova a stariji ljudi obično povremeno vrše graničnu stražarsku službu, dok i njih u slučaju rata ne pozovu u aktivnu službu. Time se objašnjava na koji način stanovništvo od jednog i po do dva miliona za vreme rata može da dā 150 - 170 hiljada ljudi ili 10 - 12% od ukupnog brojnog stanja.

Austrijska vojska ima mnogo osobina sličnih osobinama britanske vojske. I u jednoj i u drugoj ima mnogo pomešanih narodnosti, mada svaki puk obično pripada samo jednom narodu. Škotski gorštak, Velšanin, Irac i Englez skoro se više međusobno razlikuju nego Nemač, Italijan, Hrvat i Mađar. I u jednoj i u drugoj vojsci nalaze se oficiri različitih rasa, pa čak i veoma mnogo stranaca. I u jednoj i u drugoj

teorijska sprema oficira do krajnosti je nepotpuna. Taktički oblici i u jednoj i u drugoj vojsci sačuvali su mnogo od starog linijskog sistema i samo je u manjem stepenu usvojena upotreba kolona i rasutog stroja. Uniforma jedne i druge vojske je neobične boje: kod Engleza crvena a kod Austrijanaca bela. Ali po celishodnosti svoga uređenja, praktičnom iskustvu i sposobnosti oficirskog kadra, kao i po taktičkoj pokretljivosti, austrijska vojska daleko prevazilazi britansku.

Uniforma vojnika, izuzimajući samo besmisleni belu boju pešadijskog kaputa, svojim krojem prilagođena je savremenim potrebama. Kratka tunika, slična pruskoj, svetloplave pantalone, siv šinjel i laka kapa slična francuskoj sačinjavaju vrlo dobru i za službu pogodnu odeću, izuzev tesnih pantalona mađarskih i hrvatskih pukova koje predstavljaju deo njihove narodne nošnje ali su veoma nepogodne. Oprema nije onakva kakva bi trebalo da bude; još je zadržan sistem ukrštenih kaiševa. Granične trupe i artiljerija nose mrke kapute; konjica bele, mrke ili plave. Muskete su veoma glomazne, a izolučene puške, kojima su naoružani šaseri i izvestan deo svake čete, veoma su zastarelog modela i mnogo slabije od Miniöove puške. Obično musketa predstavlja staru kremenjaču koja je grubo prepravljena u perkusionu musketu i veoma često zataji pri opaljivanju.

Pešadija se više odlikuje (i u tom pogledu je slična engleskoj) svojim akcijama u masama nego svojom okretnošću u lakoj pešadijskoj službi. Ali moramo izuzeti graničarske trupe i šasere. Prvi su u većini veoma sposobni za borbu u rasutom stroju, naročito Srbi, kojima su napadi iz zaseda omiljen način borbe. Šaseri su uglavnom Tirolci i odlični su strelci. Ali su nemačka i mađarska pešadija obično impovale svojom čvrstinom, a za vreme Napoleonovih ratova često su dokazivale da su u tom pogledu zaslužile da se uvrste u isti red sa britanskom pešadijom. Postrojene u liniju one su takođe više puta dočekivale konjicu, smatrajući da nije potrebno da se prestrojavaju u karu, a kad bi je i obrazovale neprijateljska konjica je jedva uspevala da ih razbije, o čemu svedoči bitka kod Asperna^[103].

Konjica je odlična. Teška ili »nemačka« konjica, koja se sastoji od Nemaca i Čeha, ima odlične konje, dobro je naoružana i uvek efikasna. Možda je laka konjica izgubila nešto od svog kvaliteta usled mešanja nemačkih lakih konjanika sa poljskim ulanima, ali će njeni mađarski husari uvek ostati uzor lake konjice.

Artiljerija, koja se popunjava pretežno iz nemačkih provincija, uvek je stajala na visokom nivou, i to ne toliko zbog blagovremenog i smišljenog usavršavanja koliko zbog praktične delatnosti ljudstva. Naročito je poklonjena velika pažnja uzdizanju podoficira koji su bili bolji od podoficira ma koje druge vojske. Iako je teorijsko usavršavanje bilo isuviše prepušteno volji samih oficira, ipak je Austrija dala neke od najboljih vojnih pisaca. Dok usavršavanje u svojoj struci u Austriji važi kao obavezno pravilo, bar za niže oficire, dotle se u Engleskoj smatra da oficir sramoti svoj puk ako se usavršava u svojoj struci.

Specijalni delovi, tj. štabovi i inženjerijska jedinica su odlični, o čemu svedoče savršene karte koje su izradene pod njihovim nadzorom, naročito karta Lombardije. Iako je britanska generalštabna karta dobra, ona se ipak ne može uporediti sa austrijskom.

Mnoštvo raznih nacionalnosti u jednoj vojsci predstavlja veliku nevolju. U britanskoj vojsci svaki vojnik može da govori bar engleski, dok kod Austrijanaca čak i podoficiri pukova koji nisu nemački, jedva mogu da govore nemačkim jezikom. Naravno, to stvara veliku zbrku, teškoće i zahteva upotrebu tumača čak i među oficirima i vojnicima. To se unekoliko rešava tako što oficiri prilikom čestih promena garnizona, hteli-ne hteli, nauče po nešto od svakog jezika koji se govori u Austriji. Ali, ipak, nezgoda time nije otklonjena.

Stroga disciplina koja se uteruje u ljude čestim šibanjem leskovim prutom po zadnjici, kao i dugi rok službe, sprečavaju izbijanje ozbiljnih svada između raznih narodnosti u vojsci bar u mirno doba. Međutim, 1848. godina pokazala je kako ove jedinice imaju slabo unutrašnje jedinstvo. U Beču su nemačke trupe odbile da se bore protiv revolucije. U Italiji i u Mađarskoj nacionalne trupe prešle su skoro bez ikakvog otpora na stranu ustanika. To je ta slaba strana austrijske vojske. Niko ne može reći dokle će se ili koliko će se dugo sačuvati jedinstvo, ni koliko će pukova ovu vojsku napustiti u nekom naročitom slučaju, da bi se borili protiv svojih ranijih drugova. Šest raznih naroda i dve ili tri veroispovesti zastupljeno je u jednoj vojsci. A što se tiče njihovog međusobnog slaganja, oni se neizbežno moraju zavaditi u vreme kakvo je naše, kad narodi čeznu za slobodnim korišćenjem svojih snaga. Hoće li pravoslavni Srbi, koji se nalaze pod uticajem panslavističke propagande, hteti da se u jednom ratu protiv Rusije bore protiv Rusa, tj. protiv svoje braće po krvi koja su iste vere? Hoće li u revolucionarnom ratu Italijani i Mađari izdati svoju domovinu da bi se tukli za cara koji im je tuđ i po jeziku i po narodnosti? To se teško može očekivati; i zato, ma koliko da je jaka austrijska vojska, biće potrebni sasvim posebni uslovi da takva vojska ispolji svoju punu moć.

Drugi članak

I. Pruska vojska

Pruska vojska zaslužuje specijalnu pažnju zbog svoje posebne organizacije. Dok mirnodopsko brojno stanje i u svim drugim vojskama predstavlja osnovu čitave organizacije i dok se kod njih oseća nedostatak kadrova za formiranje novih jedinica koje su odmah potrebne za veliki rat, dotle je u Pruskoj, kako smo obavešteni, sve do najsitnijih pojedinosti pripremljeno za ratno stanje. Tako mirnodopski sastav predstavlja samo školu u kojoj se stanovništvo obučava u rukovanju oružjem i vojnim vežbama.

Taj sistem koji, kako se pretpostavlja, uključuje čitavo sposobno muško stanovništvo u redove vojske očigledno bi zemlju koja ga primenjuje zaštitio od svakog napada. Ali stvar nije samo u tome. Time se postiže da zemlja postaje skoro za 50% jača nego kad bi se primenjivao francuski ili austrijski sistem popunjavanja. Zemljoradnička država od nekih 17 miliona stanovnika i neznatne teritorije, bez mornarice ili neposredne pomorske trgovine, a sa srazmerno slabo razvijenom industrijom, može na ovaj način donekle održati položaj velike evropske sile.

Pruska vojska sastoji se od dva velika dela: od linijskih trupa čiji se vojnici još obučavaju, i landvera¹ sa već obučanim ljudima, za koje se može reći da su pušteni na neograničeno odsustvo.

Rok službe u linijskim trupama traje pet godina za svakog muškarca od 20 do 25 godina starosti, ali se smatra da su dovoljne i tri godine aktivne službe. Posle toga vojnici se otpušta kući i za preostale dve godine raspoređuje u takozvanu ratnu rezervu. On se za to vreme i dalje vodi u jediničnim spiskovima svog bataljona ili eskadrona i u svako doba može biti pozvan u svoju jedinicu.

Posle dvogodišnjeg boravljenja u ratnoj rezervi, vojnici prelazi u landver prvog poziva (erstes Aufgebot der Landwehr), u kome ostaje do svoje 32 godine. U toku toga perioda on je obavezan da se svake

---

¹ U „Putnam's Monthly“ na nemačkom jeziku: Landwehr

druge godine odaziva pozivu radi učešća na vežbama svoga korpusa, koje su obično veoma velikih razmera i koje se izvode u vezi sa vežbama linijskih trupa. U tom se cilju na manevrima koji obično traju mesec dana često prikuplja po 50 000 do 60 000 ljudi. Landver prvog poziva namenjen je da dejstvuje u ratnim operacijama zajedno sa linijskim jedinicama. On formira zasebne pukove, bataljone i eskadronne kao i linijske trupe i nosi iste pukovske brojeve. Međutim, artiljerija se pridaje odgovarajućim pukovima linijskih jedinica.

Od 32. do 39. godine starosti zaključno, vojnik se nalazi u landveru drugog poziva (zweites Aufgebot), ali se za to vreme ne poziva na duži rok u aktivnu službu, izuzev ako dođe do rata. U tom slučaju landveri drugog poziva vrše garnizonsku službu kao posada u tvrđavama, pružajući time mogućnost da se sve linijske trupe i svi landveri prvog poziva iskoriste za ratne operacije. Posle 40. godine starosti vojnik je oslobođen svake obaveze sem u slučaju kad se pod oružje zaista mora pozvati i ono misteriozno telo — takozvani landšturm¹ ili poslednja odbrana. U landšturm spada svaki muškarac od 16. do 60. godine života koji ne ulazi u gore navedene kategorije i svi oni koji su malog rasta, slabog zdravlja ili su oslobođeni od službe iz nekog drugog razloga. Ali može se reći da taj landšturm ne postoji čak ni na hartiji, pošto za njega nije pripremljena nikakva organizacija, niti predviđeno oružje i oprema. A ako se ikada i prikupi, on neće biti sposoban ni za šta drugo osim za policijsku službu u unutrašnjosti zemlje i za nemilosrdno trošenje jakih alkoholnih pića. Pošto u Pruskoj po zakonu svaki građanin od 20. do 40. godine starosti predstavlja vojnika, može se očekivati da će 17 miliona stanovnika dati ukupan kontingent od najmanje jednog i po miliona ljudi, ali se stvarno ne može prikupiti ni polovina od toga broja. Činjenica je da bi za obuku takve mase ljudi u toku trogodišnje službe u pukovima odgovarao mirnodopski sastav od najmanje 300 000 ljudi; međutim, Pruska stvarno drži samo oko 130 000. Tako se koriste razne mogućnosti za oslobođenje od službe velikog broja lica koja inače podležu vojnoj obavezi. Na primer, ljudi koji su dobro i dovoljno sposobni za službu oglašuju se nesposobnim; lekarska komisija ili odabira samo najbolje kandidate za službu u vojsci ili prima mito za oslobođenje onih za koje se smatra da su sposobni za službu itd. Ranije se smanjivanjem roka aktivne službe za pešadiju samo na dve godine smanjivalo mirnodopsko brojno stanje na 100 000 ili 110 000 ljudi. Ali posle revolucije, kad se vlada uverila koliko i produženje roka za godinu dana ima značaja za razvijanje odanosti vojnika oficirima i za stvaranje vojnika pouzdanijih u slučaju pobune, svuda je opet bio uveden trogodišnji rok službe.

Stajaća ili linijska vojska sastoji se od devet armijskih korpusa: jednog gardijskog i osam linijskih. Odmah ćemo objasniti njihovu

¹ U «Putnam's Monthly» na nemačkom jeziku: Landsturm

izuzetnu organizaciju. Oni sadrže svega 36 pešadijskih pukova (gardijskih i linijskih) od po tri bataljona; osam rezervnih pukova od po dva bataljona; osam kombinovanih rezervnih bataljona i deset lovačkih bataljona (lovaca¹); svega 142 bataljona pešadije ili 150 000 ljudi.

Konjica se sastoji od 10 kirasirskih, 5 dragonskih, 10 ulanskih i 13 husarskih pukova od po 4 eskadrona, ili u svakom puku po 800 ljudi; ukupno 30 000 ljudi. Artiljerija se sastoji od 9 pukova, a svaki puk kada je u ratnom stanju — ima 4 baterije sa pešačkom poslugom sa topovima od 6 funti, 3 baterije od 12 funti i 1 haubičku bateriju. Pored toga, puk ima 3 baterije konjičke artiljerije sa jednom rezervnom četom, koja se može pretvoriti u dvanaestu bateriju, zatim 4 posadne čete i jednu radničku čet. Ali kako je za posluživanje tih oruđa i za popunu četa potrebna cela ratna rezerva i landver prvog poziva (artiljerici), može se smatrati da se linijska artiljerija sastoji od 9 pukova, od kojih svaki ima oko 2500 ljudi i 30 oruđa, a potpuno je snabdeven konjima i svom ostalom opremom. Na taj način, ukupan broj pruskih linijskih trupa iznosi oko 200 000 ljudi, od kojih se sa sigurnošću može odbiti 60 000 do 70 000 rezervista, koji su posle trogodišnje službe otpušteni svojim kućama.

Landver prvog poziva broji po jedan landverski puk na svaki gardijski i linijski puk, ne računajući osam rezervnih pukova. Osim toga, on ima i 8 rezervnih bataljona, tako da obrazuje svega 116 bataljona ili oko 100 000 ljudi. Konjica se sastoji od dva gardijska i 32 linijska puka sa osam rezervnih eskadrona, tj. svega 136 eskadrona ili oko 20 000 ljudi. Artiljerija je, kao što je gore rečeno, dodata linijskim pukovima. Landver drugog poziva takođe broji 116 bataljona, 167 eskadrona (uključujući razne rezervne i dopunske eskadrona koji vrše slične dužnosti kao i landver drugog poziva) i nešto posadne artiljerije; svega oko 150 000 ljudi.

Računa se da se cela pruska oružana sila, zajedno sa 9 bataljona sopera u raznim sitnim jedinicama, oko 30 000 penzionera i armijskom komorom, koja u ratnom stanju broji najmanje 45 000 ljudi, sastoji od 580 000 ljudi, od kojih se 300 000 mogu upotrebiti za ratne operacije, 54 000 za dopunske jedinice, a 170 000 kao posada u garnizonima i kao rezerva sa oko 60 000 neboraca. Ovoj vojsci pridato je između 800 i 850 poljskih oruđa, raspoređenih u baterije od po 8 oruđa svaka (6 topova i 2 haubice).

Sve ove trupe imaju ne samo potpunu organizaciju kadrova, već je za njih unapred pripremljeno oružje i oprema, tako da u slučaju mobilizacije vojske treba nabaviti samo konje; ali to ne predstavlja nikakve teškoće zato što je Pruska bogata konjima i stoka podleže obaveznoj rekviziciji, kao što ljudi potpadaju pod obaveznu mobilizaciju. Tako predviđaju pravila, a kako je bilo stvarno stanje u tom pogledu pokazalo se prilikom mobilizacije vojske 1850. godine. Landver

¹ U «Putnam's Monthly» na nemačkom jeziku: Jäger

prvog poziva bio je opremljen, ali sa velikim teškoćama. Međutim, za landver drugog poziva nije bilo ništa pripremljeno, ni odeća, ni obuća, ni oružje, tako da je pružao najsmješniju moguću sliku. Mnogo pre nego što se ovo dogodilo, merodavni posmatrači, koji su i sami služili u pruskoj vojsci, predskazivali su da će se baš tako dogoditi i da će Pruska u slučaju nužde moći stvarno da računa samo sa linijskim trupama i delimično sa landverom prvog poziva. Događaji su potpuno potvrdili njihova predskazivanja. Sigurno nema sumnje u to da se otada pripremila oprema za landver drugog poziva i da bi on, kad bi sada bio pozvan, kroz mesec dana ili za šest nedelja obrazovao veoma dobre jedinice za garnizonsku službu, pa čak i za ratna dejstva. Ali tada se smatralo da je tromesečna obuka za vreme rata potpuno dovoljna za pripremu regruta za borbu i da zbog toga glomazna organizacija koju je Pruska usvojila nikako ne pruža tolika preimućstva kolika joj se obično pripisuju. Osim toga, materijal rezervisan za drugi poziv opet će nestati kroz nekoliko godina isto onako kao onaj koji je nekad sigurno postojao, ali ga nije bilo 1850. godine kad je bio potreban.

Kada je usvojen princip da svaki građanin treba da bude vojnik, Pruska se zaustavila na pola puta, izopačila taj princip a time i svu svoju vojnu organizaciju. Čim je napušten sistem prinudnog regrutovanja i zamenjen opštom vojnom obavezom, trebalo je ukinuti i stajaću vojsku kao takvu, a zadržati samo kadrove oficira i podoficira kroz čije ruke treba da prolaze mladi ljudi radi obuke, s tim da rok tog obučavanja ne bude duži nego što je potrebno za tu svrhu. U takvom slučaju rok mirnodopske službe, bar za pešadiju, morao bi se skratiti na jednu godinu. Ali to nije bilo prihvatljivo ni za vladu ni za stroge vojne starešine stare škole. Vlada je htela da ima na raspolaganju pouzdanu vojsku, koju bi u slučaju nužde mogla upotrebiti za ugušivanje pobuna u sopstvenoj zemlji. A strogi vojni komandanti hteli su takvu vojsku koja bi se po preciznosti obuke, opštem izgledu i solidnosti mogla takmičiti sa ostalim evropskim vojskama, koje su se sastojale od relativno starijih vojnika. Glavni deo mladih trupa koje nisu služile u vojsci više od godinu dana ne bi zadovoljio nijedan od tih zahteva. Zato je bio usvojen srednji, trogodišnji rok službe, te otuda i svi nedostaci i slabosti pruske vojske.

Kao što smo već videli, bar polovina sposobnih ljudi isključena je iz redova vojske. Oni se odmah unose u spiskove landvera drugog poziva, koji zbog toga na hartiji dostiže ogromne razmere, ali je nespособan za ma koju ulogu koja mu može pasti u deo jer veoma veliki broj ljudi nikad nije rukovao musketom i nije ništa bolji od neobučениh regruta. To smanjenje stvarne vojne snage zemlje najmanje za jednu polovinu jeste prva rđava posledica nastala usled produženja roka vojne službe. Ali taj sistem nanosi štetu i samim linijskim trupama i landveru prvog poziva. U svakom puku jedna trećina vojnika služila je manje od tri godine, jedna trećina manje od dve godine, a ostali

manje od godinu dana. Sada se ne može očekivati da vojska sličnog sastava može imati takve vojničke osobine kao što su bezuslovna poslušnost, čvrstina borbenih redova i ésprit du corps¹, kojima se odlikuju stari vojnici engleske, austrijske, ruske, pa čak i francuske vojske. Englezi, koji su u toj stvari merodavne sudije, jer njihovi vojnici imaju dug rok službe, smatraju da su potrebne tri godine za potpunu obuku regruta*. Kako je sada za vreme mira pruska vojska sastavljena od ljudi koji nisu nikada služili pune tri godine, sasvim je prirodno da se te vojničke osobine starog vojnika, ili bar njima slične, imaju naturiti mladim regrutima nepodnošljivom strogošću.

Usled nemogućnosti izvršenja postavljenog zadatka pruski niži oficiri i podoficiri postupaju sa svojim potčinjenima grubo i surovo što je još odbojnije zato što je povezano sa sablašću pedanterije. Međutim, ta pedanterija je smešna utoliko više što se nalazi u potpunoj protivrečnosti sa jasnim i razumljivim sistemom propisane obuke i što se stalno poziva na tradicije Friedricha Velikog, koji je imao da obučava sasvim drugu vrstu ljudi i u sasvim drugačijem taktičkom sistemu. Tako je stvarna efikasnost trupa na bojištu žrtvovana u korist paradne tačnosti na vežbalištu, a pruske linijske trupe uopšte su slabije od onih starih bataljona i eskadrona koje svaka evropska velika sila može da baci protiv njih u prvom naletu.

Tako stvar stoji sa pruskom vojskom, bez obzira na preimućstva koja nemaju druge vojske. Prusi, kao i Germani uopšte, predstavljaju prvoklasan vojnički materijal. Zemlja u kojoj se široke ravnice smenjaju sa prostranim planinskim masivima daje dovoljno materijala za sve rodove vojske. Glavne telesne osobine, koje su zajedničke za većinu Nemaca i odgovaraju kako za službu lake tako i za službu linijske pešadije, teško je porediti sa osobinama drugih naroda. Pruska popunjava konjicu velikim brojem ljudi koji su u detinjstvu stekli veštinu u jahanju, pošto u zemlji ima konja u izobilju. Zbog svoje razumne postojanosti i čvrstine Nemci su naročito podesni za artiljerijsku službu. Osim toga, oni spadaju među najratobornije narode koji prosto uživaju u ratu radi svojih sopstvenih ciljeva i, kao profesionalni ratnici, dosta često traže rat i u inostranstvu, ako ga nema u njihovoj zemlji. Počev od landsknehta² srednjeg veka pa sve do savremenih stranačkih legija Francuske i Engleske, Nemci su uvek davali veliki broj najamnika, koji su se borili kao profesionalci. Ako ih Francuzi nadmašuju svojom okretnošću i žestinom u napadima, ako su Englezi sposobniji za pružanje upornijeg otpora, Nemci, bez sumnje, prevazilaze sve evropske narode u opštoj sposobnosti za vojničku delatnost, koja od njih stvara dobre vojnike u svim situacijama.

* Vidi ser W. Napier, *Peninsular War*

¹ duh drugarstva — ² U «Putnam's Monthly» na nemačkom jeziku: Landsknechte

Pruski oficiri su najobrazovaniji predstavnici svoje klase u svetu. Opšti minimum obrazovanja koji se od njih traži mnogo je viši nego u drugim vojskama. Brigadne i divizijske škole služe za dopunjavanje njihovog teorijskog obrazovanja, a viša i specijalna vojna znanja stiču se u mnogobrojnim vojnim školama. Pruska vojna literatura stoji na veoma visokom stupnju, a dela koja su je obogatila za poslednjih 25 godina dovoljno dokazuju da njihovi pisci savršeno razumeju ne samo svoj sopstveni posao, već da se i u pogledu opštih naučnih pojmova mogu takmičiti sa oficirima svake druge vojske. Istina, među njima se nalazi priličan broj metafizičara, što je sasvim razumljivo, jer u Berlinu, Breslavi, ili Kenigsbergu možete videti oficire koji zajedno sa studentima slušaju univerzitetska predavanja. Clausewitz je u svojoj struci isto tako uzoran pisac svetskog glasa kao što je to Jomini, a radovi inženjera Astera označavaju novu epohu u nauci o utvrđivanju. Ipak je naziv »pruski lajtnant« postao poslovičan u celoj Nemačkoj, a tu činjenicu potpuno objašnjavaju iskarikirani ésprit du corps, pedanterija i nepristojni maniri, koje je on usvojio u svom ophođenju, zahvaljujući opštoj atmosferi u vojsci; nigde nema toliko starih tvrdo-glavih cepidlaka među oficirima i komandantima kao u Pruskoj. Pa ipak, većina njih predstavlja ostatke iz 1813-1815. godine. Posle svega što je rečeno, treba priznati da apsurdan pokušaj da se pruske linijske trupe pretvore u ono što one nikad ne mogu biti — u vojsku veterana — pogoršava kvalitet oficira isto toliko koliko i vojnika, pa čak i više.

Pravila za izvođenje obuke u pruskoj vojsci bez sumnje su najbolja u celom svetu. Ona su jednostavna, dosledna i zasnovana na opštim načelima zdravog razuma, tako da se ništa bolje ne može poželeti. Ona su plod Scharnhorstovog genija, koji je od vremena Moritza Nasauskog bio, možda, najveći vojni organizator. Pravila za upravljanje krupnim jedinicama takođe su dobra. Ali priručnici potrebnih znanja za artiljerijske službe, koji se zvanično preporučuju oficirima, zastareli su i ne odgovaraju savremenim potrebama. Međutim, ta se slabost odnosi više ili manje na zvanična izdanja a ne na prusku literaturu o artiljeriji u celini.

Inženjerski kor sa pravom uživa veoma veliki ugled; on je dao Astera, prvog vojnog inženjera od vremena Montalembert-a. Pruski vojni inženjeri izgradili su čitav niz tvrđava od Kenigsberga i Poznanja do Kelna i Koblenca, kojima se divi cela Evropa.

Posle izmena koje su izvršene 1843-1844. godine oprema pruske vojske nije osobito lepa, ali je za vojnike sasvim podesna. Šlem dobro štiti od sunca i košave, pa i kiše, odeća je udobna i komotna a oprema je bolje podesna nego kod Francuza. Garda i laki bataljoni (po jedan u svakom puku) naoružani su izolucenom puškom sa udarnom iglom, ostale linijske trupe imaju muskete koje su sasvim jednostavnom prepravkom pretvorene u dobre Miniéove puške, a landver, koji će kroz dve do tri godine takođe dobiti Miniéovu pušku, zasada upot-

rebljava perkusionu musketu. Konjičke sablje su suviše široke i krive, tako da veći deo njihovih udaraca pada pljoštimize, artiljerijsko naoružanje kola i konjska oprema moglo bi da bude mnogo bolje.

Uopšte uzevši, pruska vojska, tj. njene linijske trupe i landver prvog poziva predstavljaju impozantnu ljudsku masu, ali nikako ne onakvu kakvom se hvališu pruski pisci koji su patriotski nastrojani. Linijske trupe, kad se jednom nađu na bojištu, vrlo brzo će se osloboditi okova paradnih ceremonija i posle nekoliko okršaja izravnaće se sa svojim protivnicima. Landver prvog poziva, čim se u njemu probudi duh starog vojnika i ako rat bude popularan, izjednačiće se sa najboljim starim trupama u Evropi. Pruska se mora bojati aktivnog neprijatelja u prvom periodu rata, kad protiv nje budu bačene bolje organizovane i starije regularne trupe; ali ako se rat otegne, Pruska će u svojoj vojsci imati srazmerno veći broj starih vojnika nego bilo koja druga evropska država. U početku rata linijske trupe predstavljaju osnovno jezgro vojske, ali će ih landver prvog poziva uskoro potisnuti u zasenak boljom telesnom građom i boljim vojničkim kvalitetima svojih ljudi. To su pravi stari pruski vojnici, a ne golobradi mladići linijskih trupa. O landveru drugog poziva nećemo ni govoriti, jer on tek treba da pokaže koliko vredi.

II. Ruska vojska

U Rusiji su takođe preduzimane izvesne mere za stvaranje kadrova za slučaj rata pomoću sistema rezervi, koji je donekle sličan pruskom sistemu landvera. Ali ruske rezerve obuhvataju veoma ograničen broj ljudi, a teškoće da se one prikupe iz raznih mesta ogromnog carstva tako su velike da se, već 6 meseci posle anglo-francuske objave rata i pre nego što je odjeknuo prvi pucanj na Krimu, pokazalo potrebnim da se odbaci taj sistem i da se pristupi formiranju novih jedinica. Posle ovoga sledila su nova formiranja. Prema tome, u Rusiji moramo praviti razliku između vojske kakva je bila u početku rata i vojske kakva je sada.

Ruska vojska za vreme mira podeljena je na sledeći način:

1. aktivna vojska — 6 linijskih korpusa (od broja 1 - 6);
2. rezervna vojska — 1 gardijski korpus, 1 grenadirski korpus i 2 konjička rezervna korpusa;
3. specijalni korpusi — Kavkaski, Finski, Orenburški i Sibirski;
4. trupe za unutrašnju službu — veterani, straže unutrašnje bezbednosti, invalidi, itd.
5. Neregularne trupe.

Tu se mogu ubrojati uvek i rezerve koje se sastoje od vojnika koji su pušteni na odsustvo.

Svaki od 6 linijskih korpusa ima 3 pešadijske divizije, svaka divizija jednu linijsku brigadu i jednu brigadu lake pešadije, svaka brigada

dva puka, a svaki puk četiri boračka bataljona; svega 6 brigada ili 12 pukova od 48 bataljona, s jednim streljačkim i jednim saperskim bataljonom, tj. ukupno 50 bataljona. U sastav korpusa ulazi i jedna divizija lake konjice, koju sačinjavaju jedna ulanska i jedna husarska brigada, svaka od po 2 puka ili 16 eskadrona; ukupno 32 eskadrona. Artiljerija se sastoji od 3 artiljerijske brigade sa pešačkom poslugom i jedne brigade konjičke artiljerije; svega 14 baterija ili 112 oruđa. Prema tim podacima, u svakom korpusu ima 50 bataljona, 32 eskadrona i 112 topova, a u 6 korpusa ukupno: 300 bataljona, 192 eskadrona i 672 oruđa.

Garda se sastoji od tri divizije ili šest brigada, koje imaju 12 pukova (9 grenadirskih i 3 karabinijerska ili lake pešadije), svega 36 bataljona, jer gardisti i grenadirski pukovi imaju samo po 3 boračka bataljona. U gardi se takođe nalazi 1 streljački bataljon i jedan bataljon sopera i minera pored 3 konjičke divizije (jedna kirasirska, jedna ulanska i jedna husarska), koje obuhvataju 6 brigada ili 12 pukova, što čini svega 72 konjička eskadrona. Tu se još nalazi i jedna artiljerijska divizija od 5 brigada i 15 baterija (9 sa pešačkom poslugom, 5 konjičkih i 1 raketna), svega 135 oruđa. Grenadirski korpus sastoji se od 3 divizije ili 6 brigada sa 12 pukova ili 36 pešadijskih bataljona, jednim streljačkim bataljonom i jednim bataljonom sopera i minera. Ovaj korpus takođe ima jednu konjičku diviziju od dve brigade (ulansku i husarsku), sastavljene od 4 konjička puka ili 32 eskadrona. Artiljerija se sastoji od 3 brigade sa pešačkom poslugom i jedne brigade konjičke artiljerije sa 14 baterija, svega 112 oruđa.

Rezervna konjica organizovana je ovako:

Prvi korpus ima tri divizije (dve kirasirske i jednu ulansku) sa 6 brigada ili 12 pukova; svega 80 eskadrona (48 kirasirskih i 32 ulanska). U korpusu se nalazi i jedna divizija konjičke artiljerije od 3 brigade sa po 6 baterija, odnosno 48 oruđa.

Drugi korpus ima 3 divizije (jednu ulansku, 2 dragonske) ili 6 brigada, što čini 12 pukova ili 112 eskadrona (32 ulanska i 80 dragonskih). U korpusu još ima i dva eskadrona konjičkih sopera i pontonira i 6 baterija konjičke artiljerije, koji imaju 48 oruđa.

Kavkaski korpus sastoji se od jedne rezervne grenadirske brigade od dva puka i 6 bataljona, tri pešadijske divizije od 12 pukova ili 84 bataljona, jednog streljačkog i jednog saperskog bataljona, 47 bataljona kavkaskih trupa (landver), svega 103 bataljona. Konjica se sastoji od jednog dragonskog puka sa 10 eskadrona. Artiljerija ima jednu diviziju sa 10 običnih i 6 brdskih baterija, svega 180 oruđa.

Finski korpus sastoji se od jedne divizije sa 2 brigade ili 12 pešadijskih bataljona; Orenburški korpus takođe ima jednu diviziju od dve brigade, ali samo 10 bataljona; Sibirski korpus ima jednu diviziju od 3 brigade, što čini 15 bataljona.

Na kraju, ukupan broj regularnih trupa koje se u mirno doba stvarno nalaze pod oružjem može se videti iz ovog pregleda:

	bataljona	eskadrona	oruđa
Šest linijskih korpusa	300	192	672
Garda	38	72	135
Grenadiri	38	32	112
Rezervna konjica	—	194	96
Kavkaski korpus	103	10	180
Finski korpus	12	—	—
Orenburški korpus	10	—	—
Sibirski korpus	15	—	—
Svega	516	500	1195

Trupe za unutrašnju službu sastoje se od 52 bataljona unutrašnje bezbednosti, 800 članova čete veterana i invalida, 11 i po eskadrona žandarma i 98 četa artiljerije. Te trupe teško se mogu računati u sposobne borbene snage zemlje. Neregularne trupe, pretežno konjica, dele se ovako:

1. Donski Kozaci — 56 pukova, svaki puk po 6 satnija, svega 366 satnija i 13 baterija;
2. Crnomorski korpusi — 72 satnije, 9 bataljona i 3 baterije;
3. Kavkaski linijski Kozaci (na Kubanu i Tereku) — 120 satnija i 3 baterije;
4. Astrahanski Kozaci — 18 satnija i 1 baterija;
5. Orenburški Kozaci — 60 satnija i 3 baterije;
6. Uralski Kozaci — 60 satnija;
7. Baškirski poziv — 85 satnija, skoro sve Baškirci i Kalmici;
8. Sibirski Kozaci — 24 bataljona, 84 satnije i 3 baterije, sastavljene delom od Tunguza, Burjata i dr.;
9. Azovski Kozaci — angažovani u pomorskoj službi;
10. Dunavski Kozaci — u Besarabiji — 12 satnija;
11. Bajkalski Kozaci, koji su nedavno formirani, nepoznate formacije i jačine.

Ukupno ima 847 satnija (eskadroni od po 100 ljudi, naziv od reči »sto«), 33 bataljona i 26 baterija. To čini oko 90 000 konjanika i 30 000 pešaka. Ali za stvarne ratne ciljeve na zapadnoj granici mogu se možda iskoristiti 40 000 do 50 000 konjanika i nekoliko baterija, a ni jedna sposobna pešadijska jedinica. Na taj način, za vreme mira ruska vojska (izuzev trupa unutrašnje službe) sastoji se od 360 000 pešaka, 70 000 konjanika i 90 000 artiljeraca; ukupno 500 000 ljudi, ne računajući Kozake, čiji se broj menja prema prilikama. Ali se od tih 500 000 ljudi teritorijalni korpusi (Kavkaski, Orenburški i Sibirski) ne mogu iskoristiti za neki rat na zapadnoj granici carstva, tako da se protiv Zapadne Evrope ne može upotrebiti više od 260 000 pešaka, 70 000 konjanika i 50 000 artiljeraca, sa oko 1000 oruđa, ne računajući još 30 000 Kozaka.

Tako stoji stvar u pogledu mirnodopskog stanja. Za slučaj rata preduzete su ove date mere: prema prilikama, pun rok službe, bio je

20, 22 i 25 godina. Ali posle 10 ili 15 godina, prema potrebi, vojnici su pušteni na odsustvo, posle čega su prelazili u rezervu. Organizacija ove rezerve menjana je mnogo puta, ali je sada jasno da ljudi pušteni na odsustvo, za vreme prvih 5 godina pripadaju rezervnom bataljonu (4. bataljonu u gardijskim i grenadirskim, a 5. u linijskim pukovima), rezervnom eskadronu ili rezervnoj bateriji odgovarajućeg roda vojske. Po isteku 5 godina oni su prelazili u dopunski (peti odnosno šesti bataljon svoga puka ili dopunski eskadron ili dopunsku bateriju). Na taj način, pozivanjem rezerve pojačalo bi se efektivno brojno stanje pešadije i artiljerije skoro za 50% a konjice za 20%. Penzionisani oficiri imali bi da komanduju tim rezervama, čiji su kadrovi bili pripremljeni u izvesnoj meri, iako nisu bili potpuno organizovani.

Ali kada je buknuo rat sve je bilo drugačije. Operativna vojska morala je da pošalje dve divizije na Kavkaz, iako su bile određene za borbu na zapadnoj granici. Tri korpusa operativne vojske (3, 4, 5) bila su uvučena u operacije protiv Turaka pre no što su se anglo-francuske trupe iskrcale na istoku. U to vreme, rezerve su se zaista bile prikupile, ali je bilo potrebno veoma mnogo vremena dok su vojnici iz raznih krajeva carstva mogli stići do svojih odgovarajućih komandi. Prisustvo savezničkih trupa i flote u Baltičkom i Crnom moru, kao i kolebljiv stav Austrije, zahtevali su odlučnije mere; regrutovanje je udvostručeno i utrostručeno a od šarolike mase tako prikupljenih regruta i rezervista formirani su 4, 5, 6, 7. i 8. bataljon za sve pešadijske pukove, dok je slično povećanje izvršeno i u konjici. Na taj način, 8 gardijskih, grenadirskih i linijskih korpusa sada su brojali, umesto 376 bataljona, oko 800, dok su na svaka dva mirnodopska eskadrona ili baterije takođe dodati najmanje po jedan rezervni eskadron ili baterija. Međutim, svi ti brojevi izgledaju strašniji na hartiji nego u stvarnosti, jer je zbog korupcije ruskih činovnika, rdavog snabdevanja vojske i isuviše velike udaljenosti ljudi od njihovih kuća do mobilizacionih mesta i od ovih do koncentracijske prostorije njihovih korpusa a odatle do bojišta, veliki procenat vojnika bio izbačen iz stroja ili iznemogao pre nego što je stigao da se sudari sa neprijateljem. Osim toga, zbog bolesti koje su harale i ozbiljnih gubitaka pretrpljenih u bitkama za vreme dva prošla rata, smatramo da 1000 bataljona, 800 eskadrona i 200 baterija ruske vojske sada ne mogu imati više od 600 000 ljudi.

Međutim, vlada se time nije zadovoljila, ona je, brzinom koja pokazuje koliko je bila potpuno svesna teškoća u pogledu prikupljanja ogromnih masa ljudi iz raznih delova toga prostranog carstva, objavila mobilizaciju milicije čim je organizacija 7. i 8. bataljona bila dovršena. Miliciju ili *opolčenje* trebalo je organizovati u *družine* (bataljone) od po 1000 ljudi u svakoj, srazmerno broju stanovništva svake gubernije; to znači da je vojsku trebalo da služi po 23 čoveka na svaku hiljadu muškaraca ili skoro jedna četvrtina procenta celokupnog stanovništva. Za sada je opolčenje pozvano samo u zapadnim gubernijama.

To regrutovanje, koje se vrši među 18 000 000 stanovnika od kojih ima oko 9 000 000 muškaraca, moralo bi dati oko 120 000 ljudi, a taj se broj podudara sa ruskim zvaničnim podacima. Nema sumnje da će se milicija po svom kvalitetu pokazati slabijom čak i od onih rezervnih jedinica koje su nedavno formirane, ali ona ipak predstavlja dragocen doprinos ruskim vojnim snagama i, ako bude upotrebljena za garnizonsku službu u Poljskoj, ona će moći da oslobodi za dejstvo veliki broj linijskih pukova.

S druge strane, na zapadnu granicu već je stiglo ne samo mnogo Kozaka, već znatan broj Baškira, Kalmika, Kirgiza, Tunguza i drugih mongolskih jedinica. To pokazuje koliko je rano bilo izdato naređenje za njihovo upućivanje na zapad, pošto su mnoge od njih morale provesti na putu više od godinu dana pre no što su mogle stići u Petrograd ili na Vislu.

Tako je Rusija iscrpila svoje ratne izvore skoro do krajnjih granica; posle dvogodišnjeg ratovanja, u kome nije izgubila ni jednu odlučnu bitku, ona ne može sakupiti više od 600 000 do 650 000 ljudi iz regularnih trupa, sa 100 000 milicionera, i možda 50 000 ljudi ne-regularne konjice. Time ne mislimo da kažemo da je zemlja već iscrpljena, ali nema sumnje da ona sada, posle dve godine rata, neće biti u stanju da učini ono što je učinila Francuska posle rata od 20 godina i posle potpune propasti njene odlične vojske 1812. godine: da stvori sveže trupe od 300 000 ljudi, da bi bar za kratko vreme zauzavala nastupanje neprijatelja. To pokazuje kako je ogromna razlika u vojnoj moći između gusto i retko naseljene zemlje. Kad bi se Francuska graničila sa Rusijom, 66 000 000 stanovnika Rusije bili bi slabiji od 38 000 000 stanovnika Francuske. A nema ni najmanje sumnje da su 44 000 000 Nemaca znatno jači od 66 000 000 podanika pravoslavnog cara.

Ruska vojska popunjava se na razne načine. Prikupljanje velikog dela ljudi vrši se normalnim pozivom i to jedne godine u zapadnim a sledeće u istočnim gubernijama Evropske Rusije. Obično se poziva po četiri ili 5 ljudi na svaku hiljadu »duša« (muškaraca), jer Rusi pri popisu stanovništva računaju samo muškarce, pošto prema pravoslavlju verovanju Istoka, žene ne predstavljaju »duše«. Oni iz zapadne polovine carstva služe po 20, a oni iz istočne polovine po 25 godina. Garda služi 22 godine, a mladići iz vojnih naselja po 20 godina. Osim ovakvog popunjavanja sinovi vojnika predstavljaju bogat izvor regruta. Svaki sin koji se vojniku rodi za vreme službe u vojsci obavezan je da služi zato što to pravilo ide tako daleko da država polaže pravo na decu koju žene vojnika rode, čak i u slučaju kada se njihovi muževi već pet ili deset godina nalaze na drugom kraju carstva. Većina takve dece vojnika, koja se zovu kantonisti, vaspitava se o državnom trošku i od njih se većina uzima za podoficire. Najzad, za službu u vojsci određuju se zločinci, skitnice i drugi nevaljalci koji su osuđeni. Plemić ima pravo da pošalje svog kmeta u vojsku ako je

ovaj zdrav, a to isto može da učini i svaki otac koji je nezadovoljan svojim sinom. »Idi s bogom pod crvenu šapku« — obično kaže tada ruski seljak neposlušnom sinu — odnosno idi u vojsku.

Kao što smo kazali, podoficiri se većinom regrutuju od vojničkih sinova koji se vaspitavaju u državnom zavodu. Ti mladići, koji se od ranog detinjstva podvrgavaju vojnoj disciplini, nemaju ničeg zajedničkog sa onim ljudima koji će docnije biti komandanti. Oni sačinjavaju klasu koja je odvojena od naroda. Oni pripadaju državi i ne mogu postojati bez nje: kad bi jednom bili prepušteni sami sebi, ne bi bili sposobni ni za šta. Zato je njihov jedini cilj da napreduju pod starateljstvom države. Ono što je u ruskoj civilnoj službi niža klasa činovnika koja se regrutuje od sinova takvih istih činovnika, to su podoficiri u vojsci: sprega podmuklosti, podlosti i sićušne egoistične pokornosti, spojene sa površnim elementarnim obrazovanjem, čini ih još odvratnijim; oni su slavloljubivi i pohlepni; iako su prodali državi i dušu i telo, oni bi tu državu ipak svakog dana i svakog časa prodali za sitnicu, kad bi iz toga mogli izvući neku korist. Lep primer te klase ljudi jeste Feldjäger ili kurir koji je pratio de Custina za vreme njegovog putovanja po Rusiji, a koga je ovaj tako divno opisao u svome izveštaju o tom putovanju^[234]. To je ona kategorija ljudi u građanskoj i vojnoj struci koja, uglavnom, podržava onu ogromnu korupciju što prožima sve krane državne službe u toj zemlji. Na taj način, nesumnjivo je da Rusija ne bi bila u stanju da nađe potreban broj građanskih nižih činovnika i vojnih podoficira, ako bi se odrekla sistema potpunog prisvajanja dece od strane države.

S oficirskom klasom možda je još gore. Dok je vaspitavanje budućeg desetara ili podoficira srazmerno jeftina stvar, dotle je vaspitavanje oficira za milionsku vojsku (a, prema zvaničnim podacima, za toliku vojsku treba pripremiti ruske kadrove) veoma skupo. Privatne ustanove u tom pogledu ne daju ništa ili daju veoma malo, tako da se država opet mora pobrinuti za sve. Međutim, očevidno je da ona ne može vaspitavati toliki broj mladića koliko je potreban za tu svrhu. Zbog toga su, usled direktnog moralnog pritiska, deca plemića bila prinuđena da služe bar 5 ili 10 godina u vojsci ili građanskoj službi, jer je svaka porodica u kojoj tri uzastopna pokoljenja «nisu služila», gubila svoje plemićke privilegije i posebno pravo na sopstvene kmetove, bez kojih svojina prostrane zemlje u Rusiji nema nikakve vrednosti. Prema tome, veći broj mladića stupa u vojsku sa činom zastavnika ili poručnika, a čitavo obrazovanje im se, u najboljem slučaju, sastoji u sposobnosti da sa izvesnom lakoćom na francuskom jeziku razgovaraju o najobičnijim temama i u sasvim neznačajnom i površnom poznavanju elementarne matematike, geografije i istorije — sve sa ciljem da ostave dobar utisak. Za njih je služba nužno zlo, prema kome se pokazuje otvorena odvratnost kao prema kakvom dugotrajnom medicinskom lečenju. Oni daju ostavku čim istekne njihov propisani rok službe ili kad dobiju čin majora, i upisuju se u spiskove

dopunskih bataljona. Što se tiče učenika vojnih škola, oni se takođe skoro svi pripremaju samo da polože ispit; čak i u oblasti čisto stručnih znanja oni stoje daleko iza mladića koji se vaspitavaju u austrijskim, pruskim i francuskim vojnim školama. S druge strane, talentovani i vredni vojnici koji se oduševljavaju za svoju specijalnost toliko su retki u Rusiji, da ih odmah prihvataju čim se kao takvi pokažu, bilo da su stranci ili Rusi. Država ih veoma obilno snabdeva svim potrebnim sredstvima za dovršenje studija i brzo ih unapređuje. Takve ljude koriste za to da reprezentuju rusku civilizaciju pred Evropom. Ako imaju sklonosti da se bave literaturom, oni nailaze na podršku sve dotle dok ne pređu granice zahteva koje postavlja ruska vlada, a oni i jesu ti koji su dali ono malo vrednog u ruskoj vojnoj literaturi. Ali u sadašnje vreme Rusi svih klasa još su isuviše necivilizovani da bi mogli da nađu zadovoljstvo u naučnom ili nekom intelektualnom radu (izuzev za pravljenje spletki) i zato su skoro svi njihovi istaknuti ljudi u vojnoj službi bili stranci ili, što znači skoro isto, »ostzejski« Nemci iz pribaltičkih gubernija. General Totleben, glavni inženjer u Sevastopolju, koji je u julu ove godine umro od rana^[235], bio je poslednji i najsajjniji predstavnik te klase. On je svakako bio najbolji poznavalac svoje struke u čitavom opsadnom ratu, kako u ruskom, tako i u savezničkom taboru, ali je i on bio baltički Nemač, poreklom Prus.

Tako, u ruskoj vojsci ima dobrih i rđavih oficira, samo što prvih u poređenju sa drugima ima nesrazmerno mnogo manje. Kakvo mišljenje ruska vlada ima o svojim oficirima može se jasno i nedvosmisleno videti iz njenih taktičkih pravila. Ta pravila daju ne samo opšti obrazac zauzimanja borbenog poretka brigade, divizije ili armijskog korpusa, takozvani »normalni raspored« koji komandant može da menja prema zemljištu i ostalim prilikama, već su u njima propisani i razni normalni rasporedi za sve moguće slučajeve, a komandantu se ne ostavlja nikakav izbor i vezuju mu se ruke, tako da se sa njega u najvećoj mogućoj meri skida odgovornost. Na primer, prema pravilima, u bici se armijski korpus može postrojiti na pet raznih načina; i, zaista, kod Alme^[46] Rusi su se postrojili prema jednom od njih — naime po trećem rasporedu — i naravno bili potučeni. Ta manija propisivanja apstraktnih pravila za sve moguće slučajeve ostavlja komandantu tako malo slobode za akciju, pa ga čak i ometa u iskorišćavanju preimućstva zemljišta u tolikoj meri, da je jedan pruski komandant, kritikujući taj sistem, rekao:

»Takav sistem propisivanja može se podnositi samo u vojsci čiji su komandanti većinom tako glupi da im vlada bez opasnosti ne može poveriti bezuslovno komandovanje trupama ili im prepustiti da sami odlučuju.«

Ruski vojnik je jedan od najhrabrijih u Evropi. Njegova istrajnost skoro je ravna istrajnosti engleskih i nekih austrijskih bataljona. On se, kao i John Bull, može pohvaliti da ne zna kad je tučen. Ruske

pešadijske kare odupirale su se i borile prsa u prsa još dugo vremena posle prodiranja konjice kroz njih; Ruse je uvek bilo lakše izvesti na streljanje nego ih naterati da odstupe. Ser George Cathcart, koji ih je video 1813. i 1814.^[236] kao saveznike, a 1854. na Krimu kao neprijatelje, odaje im dostojno priznanje i kaže da oni »ne znaju za paniku«. Osim toga, ruski vojnik je dobro građen, zdrav, izvrstan pešak, čovek sa malo prohteva, koji može gotovo sve da jede i pije i sluša naredbe svojih oficira više nego ma koji drugi vojnik na svetu. Pa ipak, ruska vojska ne može mnogo da se hvali. Nikada od kad postoji Rusija Rusi nisu dobili nijednu bitku protiv Nemaca, Francuza, Poljaka ili Engleza, ako nisu bili znatno jači po broju. Njih je čak i onda kada su bili brojno jači uvek tukla svaka druga vojska, izuzimajući Tursku ili Prusku vojsku, a kod Četate i Silistrije^[237] Turci su ih tukli, iako su brojno bili slabiji od njih.

Pored svih drugih nedostataka, ruski vojnici su i najneokretniji na svetu. Oni ne odgovaraju ni za laku pešadiju ni za laku konjicu. Kozaci, koji sačinjavaju glavnu snagu lake konjice, obično su toliko nesigurni, bez obzira na svoje pozitivne osobine u izvesnom pogledu, da se pred neprijateljem druga linija ruskih predstraža uvek postavlja pozadi predstražne linije kozaka. Osim toga, kozaci su potpuno nepogodni za juriš. Regularne trupe — pešadija i konjica — nisu sposobne za dejstvo u rasutom stroju. Rus, koji sve podražava, učiniće sve što mu se naredi ili na šta se prisili, ali sigurno neće ništa uraditi ako treba da radi na svoju sopstvenu odgovornost. I zaista, taj zahtev teško pada onima koji nikad nisu znali za odgovornost i koji će ići na streljanje sa istom pasivnom poslušnošću kao kad im se naredi da crpu vodu ili da šibaju svog druga. Uzalud bi se očekivalo od ruskog vojnika da u svojim akcijama na predstraži ili u rasutom stroju ispolji brzu dovrtljivost Francuza, ili prosto zdrav razum Nemca. Njemu je potrebna jasna i razgovetna komanda, a ako je ne dobije, on se možda neće okrenuti da beži, ali neće poći ni napred, niti će umeti da se posluži svojim sopstvenim razumom. Ruska konjica nije nikada bila izuzetno dobra, iako joj se poklanjalo mnogo pažnje i za nju trošilo mnogo sredstava. Ona se nije isticala ni u ratovima protiv Francuske niti u onim protiv Poljske. Pasivna, strpljiva i pokorna poslušnost Rusa nije ono što se traži za konjicu. Osnovna osobina konjanika, koja Rusima upravo najviše nedostaje, jeste »žestina«. Tako, na primer, iako je 600 engleskih dragona sa svom smelošću i odvažnošću pravih konjanika kod Balaklave nasrnulo na brojno daleko nadmoćnije Ruse i uspelo da projuri kroz rusku artiljeriju, kroz kozake, husare i ulane sve do zbijenih pešadijskih kolona pred kojima su bili prinudeni da se povuku, ipak se još ne zna ko je u toj konjičkoj akciji zaslužio naziv pobjednika. Da je takav lakomisleni juriš bio preduzet protiv neke druge vojske, nijedan od dragona ne bi se vratio; neprijatelj bi ih obuhvatio sa bokova i iz pozadine i prosto ih odsekao. Međutim, ruski konjanici sačekali su ih stojeći u mestu, te su bili pregaženi pre

nego što su i došli na pomisao da pokrenu svoje konje. Ako bi išta moglo pomoći da se donese sud o ruskoj regularnoj konjici, onda je to baš ova činjenica.

Artiljerija je snabdevena materijalom različitog kvaliteta, ali tamo gde ima dobrih oruđa ona će dobro obaviti svoju dužnost. Ona će pokazati veliku hrabrost u borbi, ali će joj uvek nedostajati razboritosti. Kad izgubi svoje oficire, ruska baterija postaje sasvim beskorisna; ali i dok su oficiri živi, ona može da poseda samo položaje koji su propisani pravilima, što je često besmisleno. Kada je opsednuta u tvrđavi, gde se zahteva krajnja upornost i gde je stalno izložena opasnostima, ruska artiljerija se neće odlikovati toliko tačnim gađanjem koliko predanim vršenjem dužnosti i nepokolebljivošću pod dejstvom neprijateljske vatre. To sve dokazuje opsada Sevastopolja.

Međutim, u artiljeriji i inženjeriji ponekad se mogu naći oni dobro obrazovani oficiri koje Rusi pokazuju Evropi i koji su stvarno podstaknuti da slobodno koriste svoje talente. Dok, na primer, u Pruskoj najsposobniji ljudi, kao potčinjeni, obično nailaze na prepreke kod svojih pretpostavljenih i dok se svi njihovi predlozi za usavršavanja odbijaju kao uobraženi pokušaji novatorstva — tako da su mnogi od njih bili prinuđeni da traže službu u Turskoj, gde su stvorili regularnu artiljeriju, jednu od najboljih u Evropi — dotle u Rusiji takve ljude pomažu i, ako se nečim istaknu, oni i postižu brzu i sjajnu karijeru. Dibič i Paskevič postali su generali u svojoj 29. odnosno 30. godini, a Totleben je kod Sevastopolja za manje od osam meseci napredovao od kapetana do generalmajora.

Rusi se najviše hvale svojom pešadijom. Ona je izvanredno čvrsta i sa njom je uvek teško izaći na kraj, bilo da je upotrebljena u linijskom borbenom poretku ili u kolonama, ili iza grudobrana. Ali to je sve čime se ona odlikuje. Pešaci su skoro potpuno nespo. obni za laku pešadijsku službu (takozvani šaseri predstavljaju laku pešadiju samo po imenu, a samo 8 streljačkih bataljona, koji su pridati lakom korpusu, predstavljaju stvarno laku pešadiju u vojsci), obično su rdavi strelci, na maršu su izdržljivi ali spori; njihove kolone obično su tako rdavo postrojene da ih artiljerija može razbiti pre nego što pođu u juriš. Tome mnogo idu u prilog »propisani rasporedi« od kojih komandanti ne smeju da odstupe. Na primer, kod Alme britanska artiljerija napravila je pravu pustoš u ruskim kolonama mnogo pre nego što se isto tako nespreatna britanska linija bila formirala, prešla reku i pregrupisala se za juriš. Ali, čak i priču o izvanrednoj upornosti ruske pešadije treba primiti prilično oprezno otkad se zna da se kod Inkermana^[111] 8000 britanskih pešaka, iznenađenih na položaju koji su nepotpuno i nesređeno poseli, u borbi prsa u prsa oduprlo masi od 15 000 Rusa, koji su ih napadali više od 4 časa i koji su pri svakom novom napadu bili odbijeni. Ta bitka morala je pokazati Rusima da su u svome najomiljenijem načinu borbe naišli na prave majstore. Svi pokušaji Rusa pretrpeli su neuspeh usled hrabrosti bri-

tanskih vojnika i dovrtljivosti i prisebnosti podoficira i vojnika. Ta bitka dokazuje da Englezi opravdano pretenduju na titulu najbolje *linijske* pešadije na svetu.

Odeća ruske vojske predstavlja skoro potpunu imitaciju pruske uniforme. Njena oprema je veoma nepodesna; na grudima se ukrštaju ne samo kaiševi za bajonet i fišeklje već i naramenice koje drže ranac. Upravo sada su učinjene neke izmene ali ne znamo u kojoj se meri odnose na ovu opremu. Lako oružje je veoma nezgrapno, a pre kratkog vremena počelo je da dobija kapisle. Ruska musketa je najteža i najnespretnija od svih pušaka te vrste. Konjičke sablje su rdavog oblika i slabo kaljene. O nekim novim topovima koji su upotrebljeni na Krimu piše se da su vrlo dobri i da su odlične izrade, ali neizvesno je da li je to slučaj sa svima njima.

Najzad, ruska vojska još uvek u sebi nosi pečat ustanove koja se uzdigla iznad opšteg nivoa civilizacije zemlje i ima sve mane i nedostatke takvih veštačkih tvorevina. U malom ratu Kozaci su jedine trupe kojih se treba bojati zbog njihove aktivnosti i neumornosti, ali se njihov komandant nikako ne može pouzdati u njihovo dostojanstvo zbog njihove strasti za pićem i pljačkom. U velikom ratu, zbog sporosti s kojom se kreću, strategijski manevri Rusa biće malo opasni, osim ako imaju posla sa tako nebrizljivim protivnicima, kakvi su bili Englezi prošle jeseni. U regularnoj borbi Rusi će biti uporni protivnici za neprijateljske vojnike, ali neće zadavati mnogo brige komandantima koji ih napadaju. Njihovi rasporedi, koji su obično veoma jednostavni i zasnovani na pravilima propisanim za normalne prilike, mogu se lako predvideti, a zbog nedostatka inteligencije, kako kod komandanata tako i kod oficira u trupi, i zbog glomaznosti samih trupa preduzimanje značajnijih manevara na bojištu za Ruse predstavlja veliki rizik.

III. Manje nemačke vojske

Bavarska vojska ima 2 armijska korpusa, svaki od po 2 divizije. Svaka divizija ima 2 pešadijske brigade (4 pešadijska puka i 1 streljački bataljon), 1 konjičku brigadu, koja se sastoji od dva puka, 3 baterije sa pešačkom poslugom i jednu konjičku bateriju. Osim toga, svaki armijski korpus ima opštu artiljerijsku rezervu od 6 baterija sa pešačkom poslugom i 1 odred sapera i минера. Na taj način, cela vojska formira 16 pukova sa po 3 bataljona, uz to 6 streljačkih bataljona — svega 54 bataljona; 2 kirasirska i 6 lakih dragonskih pukova, svega 48 eskadrona; 2 artiljerijska puka sa pešačkom poslugom (svaki sa 6 baterija od 6 funti i sa 6 baterija od 12 funti) i jedan konjički artiljerijski puk (4 baterije od 6 funti) — svega 28 baterija od po 8 oruđa svaka, što čini 224 oruđa, pored 6 četa posadne artiljerije i 12 četa

komore; takođe postoji i jedan inženjerijski puk od 8 četa i 2 sanitetske čete. Ukupna jačina u ratnom stanju iznosi 72 000 ljudi osim rezerve i landvera čiji starešinski kadrovi čak i ne postoje.

U vojsci Nemačkog saveza^[238] Austrija daje 1, 2. i 3. korpus, Pruska — 4, 5. i 6, a Bavarska — 7. korpus. Osmi korpus daju Virtemberg, Baden, i Hesens-Darmštad.

Virtemberg ima 8 pešadijskih pukova (16 bataljona), 4 konjička puka (16 eskadrona) i 1 artiljerijski puk (4 baterije sa pešačkom poslugom i 3 konjičke baterije sa 48 oruđa). Ukupno u ratnom stanju 19 000 ljudi.

Baden ima 4 puka (8 bataljona), 2 pešadijska bataljona, jedan streljački bataljon — svega 11 pešadijskih bataljona, zatim 3 konjička puka ili 12 eskadrona i 4 baterije sa pešačkom poslugom i 5 konjičkih baterija, koje imaju ukupno četrdeset oruđa. Ukupno u ratnom stanju 15 000 ljudi.

Hesens-Darmštad ima 4 pešadijska puka ili osam bataljona, 1 puk ili 6 eskadrona lake konjice i tri baterije artiljerije (1 sa konjima) od 18 topova. Ukupno 10 000 ljudi.

Jedina specifičnost 7. i 8. korpusa sastoji se u tome da su u artiljeriju uveli francuski lafet. Deveti federalni armijski korpus formiralo je Saksonsko Kraljevstvo, koje daje jednu, i izborne pokrajine Hesens i Nasau, koje daju drugu diviziju.

Doprinos Saksonske je 4 pešadijske brigade od po 4 bataljona i jedna streljačka brigada od 4 bataljona; pored toga, četiri linijska bataljona i jedan streljački bataljon kao rezerva, koja još nije organizovana; četiri puka lake konjice od po 5 eskadrona i 1 artiljerijski puk od 6 baterija sa pešačkom poslugom i 2 konjičke baterije. U ratnom stanju ukupno: 20 pešadijskih bataljona, 20 eskadrona i 50 oruđa, ili 24 500 ljudi. U izornoj pokrajini Hesens ima 4 puka ili 8 bataljona sa jednim bataljonom pešaka i jednim streljačkim bataljonom, dva kirasirska i sedam husarskih eskadrona i 3 baterije, od kojih je jedna konjička. U ratnom stanju ukupno: 10 bataljona, 9 eskadrona, 19 oruđa odn. 12 000 ljudi. Nasau daje 7 bataljona i 2 baterije ili 7000 ljudi i 12 oruđa u ratnom stanju.

Deseti armijski korpus sastoji se od jedinica iz Hanovera i Braunšvajga, koji daju prvu, i od jedinica iz gradova Meklenburg, Holštajn, Oldenburg i gradova Hanze, koji daju drugu diviziju. Hanover daje 8 pukova ili 16 bataljona i četiri bataljona lake pešadije, 6 konjičkih pukova ili 24 eskadrona i 4 baterije sa pešačkom poslugom i dve konjičke baterije. Ukupno: 22 000 ljudi i 36 oruđa. Artiljerija je engleskog tipa. Braunšvajg daje 5 bataljona, 4 eskadrona i 12 topova — ukupno 5300 ljudi. Male državnice koje daju drugu diviziju nisu vredne pomena.

Najzad, najmanja od malih nemačkih državnica obrazuje rezervnu diviziju, sa kojom se cela vojska Nemačkog saveza u ratnom stanju može prikazati u ovom pregledu:

	I. kontingenti				II. rezervni kontingenti			
	pešadija	konjica	oruđa	svoga	pešadija	konjica	oruđa	svoga
Austrija	73 501	13 546	192	94 822	36 750	6 773	96	47 411
Pruska	61 629	11 355	160	79 484	30 834	5 660	80	39 742
Bavarska	27 566	5 086	72	35 600	13 793	2 543	36	17 800
Osmi korpus	23 369	4 308	60	30 150	11 685	2 154	32	15 075
Deveti korpus	19 294	2 887	50	24 254	9 702	1 446	25	12 136
Deseti korpus	22 246	3 572	58	28 067	11 107	1 788	29	14 019
Rezerv. div.	11 116	—	—	11 116	5 584	—	—	5 584
Ukupno:	238 721	40 754	592	303 493	119 455	20 364	298	151 767

Pregled ne predstavlja stvarnu oružanu snagu Saveza, jer bi Pruska, Austrija i Bavarska u slučaju potrebe davale daleko veće kontingente nego što je to gore izloženo. Trupe desetog korpusa i rezervna divizija, a možda i one devetog korpusa, obrazovale bi posade, da se njihove raznovrsne organizacije i specifičnosti ne bi sukobljavale sa brzinom ratnih operacija. Vojničke osobine ovih vojski su manje-više iste kakve su i osobine austrijskih i pruskih vojnika, ali, naravno, ove male jedinice ne pružaju priliku za razvoj vojničkih talenata, a među njima postoji i mnogo zastarelih uređenja.

Treći članak

I. Turska vojska

U početku sadašnjeg rata turska vojska bila je jača nego ikada ranije. Razni pokušaji reorganizacije i reforme koji su vršeni posle dolaska Mehmeda na presto, zatim posle pokolja janjičara^[239], a naročito posle jedrenskog mira^[19], bili su objedinjeni i sistematizovani. Prva i najveća prepreka na putu ka reformi — nezavisan položaj paša u vladanju udaljenim pokrajinama — u znatnoj je meri otklonjena i, uopšte uzevši, paše su podvrgnute približno onakvoj disciplini kakva je bila obavezna za komandante u evropskim okruzima. Ali njihovo neznanje, drskost i pohlepnost ostali su isti onakvi kakvi su bili i u najboljim danima vladavine azijskih satrapa. Ako smo za poslednjih 20 godina retko šta čuli o pobunama paša, ipak smo dosta slušali o ustancima provincija protiv svojih pohlepnih upravljača, koji su potekli iz redova najsiromašnijih kućnih robova i »ljudi za sve poslove« i koristili svoj novi položaj da bi globama, mitom i velikim proneverama državnog novca nagomilali bogatstva. Očevidno je da organizacija vojske, pri takvom stanju stvari, u velikoj meri postoji samo na hartiji.

Turska vojska sastoji se od regularne aktivne vojske (nizami), rezerve (redifi), neregularnih trupa i pomoćnih trupa vazalnih država.

Nizam se sastoji od 6 korpusa (ordusa), od kojih se svaki popunjava u onom okrugu u kome je stacioniran, slično pruskim armijskim korpusima koji se nalaze u onoj provinciji iz koje se popunjavaju. Kao što ćemo videti, čitava organizacija turskog nizama i turskog redifa izgrađena je po pruskom obrascu. Štabovi 6 nizamskih korpusa nalaze se u Carigradu, Šumli, Toli-Manastiru, Erzerumu, Bagdadu i Alepu. Svaki korpusom treba da komanduje mušir (feld-maršal) i svaki korpus treba da se sastoji od 2 divizije ili 6 brigada formiranih od 6 pešadijskih, 4 konjička i jednog artiljerijskog puka.

Pešadija i konjica su organizovane po francuskom, a artiljerija po pruskom sistemu.

Pešadijski puk sastoji se od 4 bataljona od po 8 četa, a njegovo puno brojno stanje treba da iznosi 3250 ljudi, zajedno sa oficirima i štabnim osobljem, ili po 800 ljudi u svakom bataljonu. Međutim, pre rata bataljon je retko kad imao više od 700 ljudi, a u Aziji obično i manje od toga.

Konjički puk se sastoji od 4 ulanska i dva lovačka eskadrona, sa 151 čovekom u svakom eskadronu. Uglavnom, ovde je efektivna jačina bila čak i slabija nego u pešadiji. Svaki artiljerijski puk sastoji se od devet baterija sa pešačkom poslugom i šest konjičkih baterija, svaka od po četiri oruđa, tako da u puku ima ukupno šezdeset oruđa.

Dakle, svaki nizamski korpus trebalo bi da ima 19 500 pešaka, 3700 konjanika i 60 oruđa. Ali, u stvari, brojno stanje korpusa nikada nije prešlo 20 000 do 21 000 ljudi.

Osim 6 nizamskih korpusa postoje i 4 artiljerijska puka (jedan rezervni i tri puka posadne artiljerije), dva puka sapera i minera i tri specijalna pešadijska odreda, koji su poslani na Krit, u Tunis i Tripolis, u ukupnoj jačini od 16 000 ljudi. Prema tome, pre rata ukupna jačina nizama ili regularne stajaće vojske bila je:

36 pešadijskih pukova prosečno po 2500 ljudi:	90 000 ljudi
24 konjička puka, prosečno po 660 - 670 ljudi:	16 000 „
7 pukova poljske artiljerije:	9 000 „
3 puka posadne artiljerije:	3 400 „
2 puka sapera i minera:	1 600 „
zasebni odredi:	16 000 „
Svega:	136 000 ljudi

Pošto u nizamu odsluže 5 godina, vojnici se otpuštaju kućama i u toku sedam narednih godina obrazuju deo redifa ili rezerve. Ta rezerva ima isto toliko korpusa divizija, brigada, pukova itd. koliko i stajaća vojska: u stvari, ona je u odnosu prema nizamu isto ono što je u Pruskoj prvi poziv landvera prema linijskim trupama, jedino s tom razlikom što su u Pruskoj u jedinicama većim od brigade linijske trupe i landver uvek pomešani, dok su u turskoj vojsci nizamske jedinice uvek odvojene jedna od druge. Oficiri i podoficiri redifa uvek su prikupljeni u dopunskim jedinicama. A redifi se jednom godišnje pozivaju na vežbu i za to vreme dobijaju iste prinadležnosti i isti obrok hrane kao i linijske trupe. Ali takva organizacija, koja zahteva dobro sredenu građansku upravu i takav stepen civilizacije od koga je tursko društvo još veoma daleko, u velikom stepenu nužno postoji samo na hartiji, i zato, ako računamo da je redif brojno jednak nizamu, moramo znatno smanjiti njegovu brojnu jačinu.

Pomoćne trupe sastoje se od jedinica iz:

1. Dunavskih kneževina	6 000 ljudi
2. Srbije	20 000 „
3. Bosne i Hercegovine	30 000 „
4. Gornje Albanije	10 000 „
5. Egipta	40 000 „
6. Tunisa i Tripolisa	10 000 „

Svega oko: 116 000 ljudi

Tim trupama treba dodati dobrovoljce — bašibozuke — koje Mala Azija, Kurdistan i Sirija mogu dati u ogromnom broju. To su poslednji ostaci onog mnoštva neredovnih trupa koje su u prošlim vekovima preplavljivale Mađarsku i dva puta se pojavljivale pred Bečom^[240]. Koliko te, većinom konjičke trupe zaostaju čak i za najslabije opremljenim evropskim konjicama, pokazuju njihovi skoro stalni porazi u toku poslednja dva veka. One su izgubile svoje ranije samopouzdanje i sada služe samo za to da tumaraju oko vojske, trošeći i uništavajući sve izvore hrane koji su potrebni za izdržavanje regularnih trupa. Zbog svoje sklonosti prema pljački i svog nepouzdanog temperamenta, one su nesposobne čak i za onakvu stražarsku službu kakvu Rusi poveravaju svojim Kozacima, jer se bašibozuci nikad ne mogu naći onda kad su najpotrebniji. Zato se u sadašnjem ratu smatra da je poželjno smanjiti njihov broj, te verujemo da ih nije prikupljeno više od 50 000 ljudi. Prema tome, brojna jačina turske vojske u početku sadašnjeg rata može se proceniti ovako:

nizam	136 000 ljudi
redif	136 000 „
regularne pomoćne trupe iz Egipta i Tunisa	50 000 „
neredovne pomoćne trupe iz Bosne i Albanije	40 000 „
bašibozuci	50 000 „
	<hr/>
Svega:	412 000 ljudi

Ali od toga opšteg zbira opet se mora nešto odbiti. Oni nizamski korpusi koji su stacionirani u Evropi bili su u dosta dobrom stanju i, kako po svemu izgleda, skoro potpuno popunjeni, koliko se to uopšte može očekivati od Turske. Međutim, u Aziji, u udaljenim provincijama, gde preovlađuje muslimansko stanovništvo, ljudstvo je možda i bilo spremno, ali za njih nije bilo pripremljeno ni oružje, ni oprema, ni zalihe municije. Dunavska armija bila je formirana poglavito od tri evropska nizamska korpusa. Oni su bili jezgro oko koga su se okupljali evropski redifi, sirijski nizamski korpus, ili bar njegov veći deo, i izvestan broj Arnauta^[241], Bosanaca i bašibozuka. Pa ipak, preterana preciznost i opreznost Omer-paše — njegovo uporno izbegavanje da sve dosada izvede svoje trupe na bojište — najbolji su dokaz njegovog slabog poverenja u sposobnosti te jedine regularne armije kojom Turska raspolaže. Ali, u Aziji gde stari turski sistem pronevera i nesavesnosti i dalje cveta kao i ranije, dva korpusa nizama, ceo redif i masa neredovnih trupa nisu se mogli odupreti ruskoj vojsci, koja je brojno bila znatno slabija; oni su u svakoj borbi bili tučeni, tako da je Turska azijska armija krajem 1854. godine skoro prestala da postoji. Otuda je jasno da u stvarnosti ne postoje ne samo pojednostojnosti organizacije, već ni veliki deo samih trupa. Inostrani oficiri i dopisnici listova u Karsu i Erzerumu stalno su se žalili na nedostatak oružja, opreme, municije i zalihe hrane. Oni su otvoreno izjavljivali

da je do svega toga došlo usled neaktivnosti, nesposobnosti i pohlepnosti paša, kojima je redovno slat novac, ali su ga oni uvek koristili za svoje sopstvene potrebe.

Oprema turskog regularnog vojnika predstavlja potpunu imitaciju opreme vojnika zapadnih vojski; jedinu razliku čini crveni fes ili kapica, koji za tamošnju klimu predstavlja najgori mogući pokrivač glave, jer za vreme letnjih žega prouzrokuje česte napade sunčanice. Kvalitet pojedinih delova opreme je veoma rđav, a odelo treba da traje duže nego što se može očekivati, jer oficiri obično prisvajaju novac koji je određen za njegovo obnavljanje. Oružje je u rđavom stanju, kako u pešadiji tako i u konjici, samo artiljerija ima odlične poljske topove livene u Carigradu pod rukovodstvom evropskih oficira i civilnih inženjera.

Turčin, po sebi, nije rđav vojnik. On je po prirodi hrabar, izvanredno smeo i istrajan i, pod izvesnim okolnostima, poslušan. Evropski oficiri koji su uspeli da steknu njegovo poverenje mogli su se u njega pouzdati kao npr. Grach i Butler u Silitriji i Skender-beg (Ilinski) u Vlaškoj. Ali, to su izuzeci. Uopšte govoreći, urođena mržnja Turčina prema »dauru« tako je neiskorenjiva, a njegovi običaji i ideje toliko različiti od evropskih, da se on dokle god bude ostao kao vladajuća rasa u zemlji, neće potčiniti ljudima koje prezire kao bića koja su neuporedivo niža od njega. Ta se odvratnost proširila i na samu organizaciju vojske od onog vremena od kada je primila evropske forme. Običan Turčin mrzi »daurske« ustanove isto toliko koliko i njih same. Zato stroga disciplina, organizovana delatnost i stalna pažnja, koje se traže u savremenoj vojsci, potpuno odbijaju lenog, pobožnog i fatalistički nastrojenog Turčina. Čak će i oficiri radije dopustiti da njihova vojska bude potučena, nego što će sami uložiti sve snage i probuditi se iz svoje učmalosti. To je jedna od najgorih osobina turske vojske, i sama ona bila bi dovoljna da onesposobi vojsku za jedan ofanzivan rat.

Obični vojnici i podoficiri popunjavaju se dobrovoljnim upisivanjem i žrebom. Oficiri nižih činova uzimaju se katkad iz redova odsluženih vojnika, a obično od posilnih i slugu starijih oficira, takozvanih čibukčija i kafedžija. Velike carigradske vojne škole, koje su na niskom nivou, ne mogu davati dovoljan broj mladića za popunjavanje upražnjenih mesta. Što se tiče viših činova, tu vlada sistem takvog favorizovanja o kakvom zapadni narodi nemaju pojma. Većina generala su poreklom čerkeski robovi, tj. mignons¹ nekih visokih ličnosti iz doba njihove mladosti. Krajnje neznanje, nesposobnost i samozadovoljstvo svuda caruje, a dvorske spletke predstavljaju glavno sredstvo za napredovanje. Čak i ono malo evropskih generala-izbeglica, koji se nalaze u turskoj službi, ne bi bili primljeni da nisu bili apsolutno potrebni da bi sprečili raspad celog mehanizma. Turci su, pored

¹ Ljubimci

ljudi od stvarne vrednosti, bez ikakvog izbora primili i prave avanturiste.

Sada, posle tri rata, može se reći da turska vojska više i ne postoji, izuzev 80 000 ljudi prvobitne Omer-pašine armije koja se delom nalazi na Dunavu a delom na Krimu. Azijska armija sastoji se od oko 25 000 odrpanaca, koji su nesposobni za ratna dejstva i demoralisani porazom. Ostatak od 400 000 ljudi nestao je bogzna kud; poginuli su na bojištu, umrli od bolesti, postali invalidi, razbegli se ili se pretvorili u razboj-nike. Veoma je verovatno da će to biti poslednja turska vojska, jer se teško može očekivati da će Turska uspeti da se oporavi od udaraca koje su joj zadavali savezi Engleza i Francuza.

Prošlo je vreme kada su borbe kod Oltenica^[242] i Četate izazivale preterano oduševljenje turskom hrabrošću. Uporna neaktivnost Omer-paše bila je dovoljna da pojača sumnju u druge vojničke vrednosti njegovih trupa, koju čak ni sjajna odbrana Silistrije nije mogla razbiti. Porazi u Aziji, bekstvo kod Balaklave, strogo defanzivno držanje Turske kod Evpatorije i njihova potpuna pasivnost u logoru pred Sevastopoljem, učinili su da se njihove vojne sposobnosti objektivnije procenjuju. Turska vojska bila je tako sastavljena da je dosada bilo nemoguće doneti sud o njenoj opštoj vrednosti. Nema sumnje da su se neki veoma hrabri i dobro vođeni pukovi pokazali sposobni za svaku dužnost ali je takvih pukova bilo vrlo malo. Pošto velika masa pešadije nije imala dovoljne povezanosti, ona nije bila sposobna za borbena dejstva, iako se dobro borila u rovovima. Regularna konjica sasvim je zaostajala iza konjice ma koje evropske države. Artiljerija je bila njen najbolji deo, a njeni poljski pukovi bili su efikasni u najvećem stepenu; vojnici su bili kao rođeni za svoj posao, ali oficiri ni izdaleka nisu bili na visini svojih zadataka. Izgleda da su redifi jako trpeli zbog opštih nedostataka organizacije, iako su vojnici bili voljni da na najbolji način vrše svoju dužnost. Od neregularnih trupa, Arnauti i Bosanci bili su izvrsni partizani, ali su isto tako bili odlični i za odbranu utvrđenja, dok su bašibozuci bili skoro sasvim nekorisni, pa čak i više od toga. Kako izgleda, egipatski kontingent je približno na istom nivou kao i turski nizam, a tuniske trupe skoro su sasvim neupotrebljive. Nije čudo što je takva šarolika vojska, sa tako rđavim oficirskim kadrom i tako rđavom administracijom, posle tri rata skoro sasvim propala.

II. Sardinjska vojska

Ova vojska se sastoji od 10 pešadijskih brigada, 10 streljačkih bataljona, 4 konjičke brigade, 3 artiljerijska puka, 1 puka sapera i минера, 1 odreda karabinijera (policijskih trupa) i lake konjice na ostrvu Sardiniji.

Deset pešadijskih brigada sastoje se od 1 gardijske brigade sa 4 grenadirska bataljona i 2 lovačka bataljona, kao i od 9 linijskih bri-

gada koje imaju 18 pukova od po tri bataljona. Tome treba dodati 10 streljačkih bataljona (bersaljera), tj. po 1 bataljon na svaku brigadu; dakle, broj stvarno obučениh lakih pešaka veći je nego u bilo kojoj drugoj vojsci.

Osim toga, svaki puk ima svoj dopunski bataljon, posle 1849. godine brojno stanje bataljona jako je smanjeno iz finansijskih razloga, za vreme rata bataljon treba da ima oko 1000 ljudi, ali u mirno doba on nema više od 400, jer su ostali otpušteni kućama na dugotrajno odsustvo.

Konjica se sastoji od 4 puka teške i 5 pukova lake konjice. Svaki puk ima 4 boračka i 1 dopunski eskadron. U ratno doba puk treba da ima oko 800 ljudi u 4 boračka eskadrona, ali za vreme mira njihovo brojno stanje iznosi jedva 600.

Artiljerija se sastoji od jednog puka stručnjaka i zanatlija, jednog puka posadne artiljerije (12 četa) i jednog puka poljske artiljerije (šest baterija sa pešačkom posluguom, dve konjičke i dve teške baterije od po 8 topova). Lake baterije imaju topove od 4 funti i haubice od 24 funte, a teške baterije topove od 16 funti. Svega ima 80 topova.

Puk sapera i minera ima 10 četa ili oko 1100 ljudi. Karabinijera (konjanika i pešaka) ima veoma mnogo s obzirom na tako malu kraljevinu, jer njihov broj dostiže do 3200 ljudi. Laka konjica, koja vrši policijsku službu na ostrvu Sardiniji, sastoji se od oko 1100 ljudi.

U prvom pohodu protiv Austrije 1848. godine sardinijaska vojska sigurno je dostizala jačinu od 70 000 ljudi. Godine 1849. porasla je na blizu 130 000 ljudi, a posle toga je smanjena na oko 45 000. Ne može se reći kolike su njene snage u sadašnjem trenutku, ali nema sumnje da su ponovo povećane posle zaključenja ugovora sa Engleskom i Francuskom^[243].

Ta velika elastičnost pijemontske vojske koja joj dopušta da u svako doba poveća ili smanji broj trupa koje se nalaze pod oružjem, objašnjava se sistemom popunjavanja koji je sasvim blizak pruskom sistemu. I doista, Sardinija se umnogome može zvati italijanskom Pruskom. U oblastima koje su potčinjene Sardiniji postoji slična obaveza svakog građanina da služi vojsku, samo što je za razliku od Pruske, dopušteno korišćenje sistema zamene. Kao i u Pruskoj, vreme u kome se građani smatraju obavezni za vojnu službu sastoji se od perioda aktivne službe i perioda kad vojnik napušta trup u ostaje u rezervi, odakle može biti pozvan u slučaju rata. Taj sistem predstavlja sredinu između pruskog sistema i sistema koji je primenjen u Belgiji i u manjim nemačkim državama. Na taj način, pozivanjem rezerve brojno stanje pešadije od oko 30 000 ljudi može se povećati na 80 000. Konjica i poljska artiljerija pojačale bi se samo neznatno, pošto vojnici tih rodova obično ostaju u svome puku u toku celog roka svoje službe.

U pogledu spoljnog izgleda i obučенosti vojnika, pijemontska vojska ne zaostaje ni za jednom evropskom vojskom. Slično Francu-

zima, Pijemontežani su malog rasta, osobito u pešadiji; prosečna visina gardista ne dostiže ni 5 stopa 4 palca. Ali zahvaljujući svojoj elegantnoj odeći, vojničkom držanju, snažnom i elastičnom sklopu tela i finim italijanskim crtama lica, oni izgledaju lepše od ma koje druge jedinice stasitijih ljudi. Uniforma i oprema linijske pešadije i garde pravljen je po ugledu na francusku, sa nekim detaljima koji su usvojeni od Austrijanaca. Bersaljeri imaju svoju sopstvenu uniformu — malu mornarsku kapu sa dugim petlovim perom i mrki kaput. Konjanici nose mrke žakete koji dopiru čak do kolena. Pešadija je uglavnom naoružana perkusionim musketama, bersaljeri imaju kratke izolučene tirolke, koje, i pored toga što su dobro i korisno oružje, u svakom pogledu zaista zaostaju iza Miniéove puške. Prvi red konjanika obično je bio naoružan kopljima, ali ne možemo reći da li se taj običaj i sad sačuvao u lakoj konjici. Kalibar od 8 funti u konjičkim baterijama i onim sa pešačkom poslugom daje im ono isto preimućstvo nad drugim kontinentalnim vojskama koje su Francuzi imali dok su držali taj kalibar. Ali njihove teške baterije sa topovima od 16 funti predstavljaju najtežu poljsku artiljeriju na Kontinentu. Da ti topovi mogu odlično da izvršavaju svoje zadatke kad su već postavljeni na položaj — pokazala je bitka na Crnoj Reci, gde je njihova precizna vatra u priličnoj meri doprinela uspehu saveznika i izazvala opšte divljenje.

Od svih italijanskih država Pijemont je u najpovoljnijem položaju da stvori dobru vojsku. U ravnicama Poa i njegovih pritoka gaje se izvrsni konji i žive lepi ljudi visokog rasta, najviši od svih Italijana, koji su veoma podesni za službu u konjici i u teškoj artiljeriji.

Planine, koje opkoljavaju ove ravnice sa tri strane — sa severa, zapada i juga — naseljene su snažnim ljudima koji nisu tako visoki, ali su jaki i energični, vredni i oštromni, kao i svi gorštaci. Oni čine jezgro pešadije, a osobito bersaljerskih jedinica koje po svojoj izvežbanosti skoro ne zaostaju za vensenskim lovcima, ali ih svakako nadmašuju telesnom snagom i izdržljivošću.

Uopšte uzev, vojne institucije Pijemonta su veoma dobre, te i njegovi podoficiri i oficiri zbog toga stoje na visokom stupnju. Međutim, do 1846. godine aristokratija i sveštenstvo su uticali mnogo na njihovo postavljanje. Do tog vremena, Karl Albert je znao samo za dva sredstva za vladanje — sveštenstvo i vojsku; u drugim delovima Italije govorilo se da je u Pijemontu od tri lica koja se sretnu na ulici jedno vojnik, drugo kaluđer, a tek treće običan građanin. Naravno, sada se to sasvim izmenilo; sveštenstvo je izgubilo veći deo svog uticaja, a vojska je u ratovima 1848/1849. godine stekla izvestan demokratski karakter, koji se ne može tako lako izbrisati, iako je plemstvo sačuvalo mnogo oficirskih mesta. Neki engleski dopisnici sa Krima tvrdili su da su skoro svi pijemontski oficiri »gospodskog roda«, ali to ni izdaleka nije tačno, jer lično poznajem mnoge pijemontske ofi-

cire koji su ranije bili obični vojnici, i smem da potvrdim da se većina sadašnjih kapetana i poručnika sastoji od ljudi koji su svoje epolette zaslužili hrabrošću u borbi protiv Austrijanaca ili od lica koja sa aristokratijom nemaju baš nikakve veze. Smatramo da najveći kompliment koji se može dati pijemontskoj vojsci predstavlja mišljenje koje je izneo njen bivši protivnik, general Schönhals, komandant glavnog stana austrijske vojske 1848/1849. godine. U svojim *Uspomenama iz italijanskog rata* taj general, koji je bio jedan od najboljih oficira austrijske vojske i čovek koji se na sve načine žestoko protivio svemu što liči na italijansku nezavisnost, govori sa najvećim respektom o pijemontskoj vojsci.

On kaže:

»Njihova artiljerija sastoji se od odabranih ljudi pod komandom dobrih oficira koji dobro poznaju svoj posao; materijal je veoma dobar, a kalibar je bolji od našeg . . . Konjica nije rod vojske koji se može potcenjivati. Prva vrsta nosi koplje, ali pošto njim može dobro da rukuje samo izvanredno dobar jahač, ne bismo se usudili da kažemo da je ta novina donela neko poboljšanje. Međutim, njihova škola jahanja stoji na visokom nivou . . . Kod Santa Lučije tukle su se obe strane sa zadivljujućom hrabrošću. Pijemontežani su napadali veoma energično i sa velikim elanom — i Pijemontežani i Austrijanci pokazali su primer visoke lične hrabrosti . . . Pijemontska vojska može se s ponosom sećati bitke kod Novares, itd.^[244]

I pruski general Willisen, koji je učestvovao u jednom delu rata 1848. godine i koji je neprijatelj italijanske nezavisnosti, isto tako pohvalno govori o pijemontskoj vojsci.

Od 1848. godine neki krugovi u Italiji gledaju na sardinijskog kralja kao na budućeg vladara celog poluostrva. Iako nikako ne delimo to mišljenje, ipak mislimo da će pijemontske snage, ako je Italijanima suđeno da izvojuju svoju slobodu, u tome odigrati presudnu vojničku ulogu i da će ujedno sačinjavati jezgro italijanske vojske. Pre nego što se to dogodi može se u samom Pijemontu odigrati više od jedne revolucije ali će njegovi izvrsni vojnički elementi to prebroditi pa čak i sami dobiti svojim ulaskom u zaista nacionalnu vojsku.

III. Manje italijanske vojske

Papina vojska postoji gotovo samo na hartiji. Bataljoni i eskadroni nisu nikada potpuni i obrazuju samo slabu diviziju. Pored toga postoji puk švajcarske garde, jedina snaga na koju se vlada može osloniti. Vojske Toskane, Parme i Modene su isuviše beznačajne da bi se o njima ovde govorilo; dovoljno je da se kaže da su uglavnom organizovane po uzoru na austrijsku vojsku. Osim toga, postoji i napuljska vojska za koju je bolje da se što manje pominje. Ona se nikada nije naročito istakla pred neprijateljem i bilo da se borila za kralja, kao

1799. godine, bilo za ustav, kao 1821. godine, ona se uvek odlikovala time što je bežala^[245]. Čak i pobunjenici su 1848–1849. godine svuda tukli napuljsku vojsku sastavlvenu od domorodaca i, da nije bilo Švajcaraca, kralj Bomba ne bi sada bio na svom prestolu. Za vreme opsade Rima, Garibaldi je nastupao sa šakom ljudi protiv napuljske divizije i dva puta je potukao^[246]. Moramo reći da je mirmodopsko brojno stanje napuljske vojske procenjeno na 26 ili 27 000 ljudi, ali je 1848. godine utvrđeno da je brojala blizu 49 000 i da njeno puno brojno stanje treba da dostigne 64 000. Od svih ovih trupa samo su Švajcarci vredni pomena. Oni imaju 4 puka od po dva bataljona i, kad su punog sastava, trebalo bi da imaju po 600 ljudi na bataljon ili ukupno 4800 ljudi. Ali, pošto je sada previše kadrova, svaki bataljon ima oko 1000 ljudi (4. ili bernski puk ima 2150), a može se ceniti da ukupan broj iznosi blizu 9000 ljudi. To su stvarno prvoklasne trupe, kojima komanduje oficir njihove sopstvene zemlje i koje su, u pogledu svoje unutrašnje organizacije i administracije, nezavisne od napuljske vlade. One su prve počele da primaju platu 1824. ili 1825. godine, kada je kralj, pošto više nije imao poverenja u vojsku koja se kratko vreme pre toga bila pobunila, našao za potrebno da se okruži jakom telesnom gardom. Ugovori ili, kako su ih nazvali, »kapitulacije«, zaključivani su na 30 godina sa raznim kantonima; trupama su bili garantovani švajcarski vojni propisi i švajcarska vojna organizacija; plata im je bila tri puta veća od plate domaćih napuljskih vojnika. Trupe su regrutovane iz redova dobrovoljaca iz svakog kantona u kome su postojali činovnici za regrutaciju. Bila je obezbeđena penzija za islužene oficire, veterane i invalide. Ukoliko se »kapitulacija« ne bi obnovila po isteku 30 godina, pukovi bi se raspuštali. Sadašnji švajcarski ustav zabranjuje regrutovanja za službu u tuđinskoj vojsci i »kapitulacije« su zbog toga bile ukinute posle 1848. godine; regrutovanje je bilo obustavljeno, bar javno u Švajcarskoj, ali su u Kijasu i drugim mestima Lombardije bili uspostavljeni depoi za prikupljanje dobrovoljaca. A mnogi regrutni agenti nastavili su svoj posao na švajcarskom tlu. Napuljska vlada imala je toliku potrebu za popunom vojske da nije prezala od toga da prihvata čak i one koji su tada uživali politički azil u Švajcarskoj. Pod takvim okolnostima napuljski kralj potvrdio je privilegije koje su prema »kapitulacijama« priznate švajcarskim vojnicima, i prošlog avgusta, kada je istekao period od 30 godina, jednim specijalnim dekretom produžio je njihovo važenje sve dotle dok se Švajcarci zadrže u njegovoj službi.

IV. Švajcarska vojska

U Švajcarskoj ne postoji nacionalna stajaća vojska. Svaki Švajcarac, ako je sposoban, obavezan je da služi u miliciji koja je, s obzirom na godine starosti, podeljena na tri poziva (*Auszug, erstes und zweites*

*Aufgebot*¹). Za vreme prvih godina službe mladići se posebno pozivaju radi obuke i s vremena na vreme prikupljaju u logore. Ali ko god je video nezgrapnan hod i neprijatan izgled švajcarskih vojnika, ili čuo šale koje oni zbijaju sa podoficirima za vreme vežbi, odmah će videti da su vojničke osobine tih ljudi veoma slabo razvijene. O vojničkim sposobnostima te milicije možemo suditi samo po jednom primeru iz rata Sonderbunda 1848. godine^[247], koji se odlikuje izvanredno malim brojem gubitaka u odnosu na jačinu angažovanih snaga. Organizacija milicije je skoro potpuno u rukama raznih kantonskih vlada; mada je njena opšta forma utvrđena federalnim zakonima i mada se na njenom čelu nalazi jedan federalni štab, ovaj sistem nužno stvara zbrku i nejednoobraznost, jer skoro neizbežno ometa pravilno prikupljanje zaliha, poboljšavanje i stalno utvrđivanje važnih tačaka, naročito na onoj strani na kojoj je Švajcarska slaba, prema Nemačkoj.

Kada su izvežbani, Švajcarci su vrlo dobri vojnici, kao i svi gorštaci. Oni su se izvanredno dobro borili svuda gde su kao regularne trupe služili pod stranom zastavom. Ali pošto prilično sporo misle i ne mogu steći samopouzdanje i potrebno jedinstvo, zaista im je potrebno mnogo više obuke nego Francuzima ili severnim Nemcima. Moguće je da bi nacionalno osećanje u slučaju jednog stranog napada na Švajcarsku to možda i nadoknadilo, mada je čak i to pod velikim znakom pitanja. Jedna vojska od 80 000 regularnih trupa, pa i manja, nesumnjivo će moći da izade na kraj sa 160 000 i više ljudi, koliko Švajcarci tvrde da ih mogu sakupiti. Godine 1798. taj posao su Francuzi obavili sa nekoliko pukova^[248].

Švajcarci se veoma mnogo ponose izlebljenim puškama svojih strelaca. Zaista, u Švajcarskoj ima, srazmerno, mnogo više dobrih strelaca nego i u jednoj drugoj evropskoj zemlji, izuzimajući austrijske alpske posede. Ali kad čovek vidi da su ovi sigurni strelci, kada ih pozovu u vojsku, skoro svi naoružani glomaznom običnom perkusivnom musketom, onda respekt prema švajcarskim strelcima postaje znatno manji. Ljudi iz ovih nekoliko streljačkih bataljona mogu biti dobri strelci, ali su njihove kratke i teške puške zastarele i mnogo slabije u poređenju sa Miniéovom puškom; njihov nezgodan i spor način punjenja barutom, koji se lako prosipa iz roga, dao bi im veoma malo izgleda na uspeh, kada bi se sukobili sa trupama koje su naoružane manje zastarelim oružjem.

Sve zajedno, oružje, oprema, organizacija i obuka, kod Švajcaraca je zastarelo, a vrlo je verovatno da će tako i ostati sve dok kantonske vlade budu imale neku ulogu u tome.

¹ U «Putnam's Monthly» na nemačkom jeziku

V. Skandinavske vojske

Iako se nalaze pod jednom krunom, švedske i norveške vojske su isto tako odvojene jedna od druge kao što su odvojene i dve zemlje kojima one pripadaju. Nasuprot Švajcarskoj, i jedna i druga nam daju primer planinskih zemalja sa stajaćom vojskom. Međutim, Skandinavija je po prirodi svoga tla i po siromaštvu koje odatle sledi, kao i po slaboj naseljenosti zemlje, toliko slična Švajcarskoj, da čak i u njihovoj vojnoj organizaciji preovlađuje jedan isti sistem — milicijski. Švedska ima tri vrste trupa — pukove koji se popunjavaju dobrovoljnim upisom (*värfvade trupper*), provincijske pukove (*indelsta trupper*) i rezervne trupe. Värfvade se sastoji od tri pešadijska puka sa ukupno 6 bataljona, zatim od dva konjička i tri artiljerijska puka sa 13 baterija sa pešačkom poslugom i 4 konjičke baterije, tj. svega 96 oruđa od 6 funti, 24 oruđa od 12 funti i 16 oruđa od 24 funte. To čini ukupno 2700 ljudi i 136 oruđa. Ove trupe obuhvataju svu artiljeriju celokupne vojske.

Indeltu obrazuju 20 provincijskih pukova od po dva bataljona, sa još 5 posebnih pešadijskih bataljona i 6 konjičkih pukova, čija jačina varira od 1 do 8 eskadrona. Ukupna jačina ovih trupa ceni se na 33 000 ljudi.

Rezervne trupe obrazuju glavnu masu vojske. Kad se pozovu u vojsku, one mogu dostići jačinu od 95 000 ljudi.

Osim toga, u provinciji Götaland postoji jedna vrsta milicije koja se stalno nalazi pod oružjem i broji 7850 ljudi svrstanih u 21 četu sa 16 topova. Prema tome, švedska vojska ima oko 140 000 ljudi i 150 poljskih topova.

Dobrovoljci pukova koji se popunjavaju upisom obično se uzimaju na 14 godina, ali zakon dopušta i trogodišnju službu. Indelta je jedna vrsta milicije koja, kad se jednom uvežba, živi na imanjima dodeljenim pripadnicima ovih trupa i njihovim porodicama, i poziva se jednom godišnje na četvoronedeljnu vežbu. Kao platu dobijaju prinos sa imanja, a za dolazak na vežbu dobijaju specijalnu nadoknadu. Isto tako i oficiri dobijaju kao leno kraljevsku zemlju u odgovarajućim okruzima. Rezervu obrazuju svi sposobni Švedani od 20 do 25 godina starosti. Oni se obučavaju kratko vreme, a zatim se svake godine pozivaju na četrnaestodnevnu vežbu. Na taj način, izuzimajući nešto malo dobrovoljačkih i gotlendskih trupa, milicija, tj. indelta i rezerva, predstavljaju najveći deo vojske koji je namenjen za sve zadatke.

U istoriji ratova Švedani igraju daleko veću ulogu nego što bi se to moglo očekivati od tako malog broja stanovnika koji je davao slavne vojske. U tridesetogodišnjem ratu^[142] Gustav Adolf je svojim usavršavanjima obeležio novu eru u taktici, a Karl XII je svojom avanturističkom smelošću koja je upropastila njegov veliki vojnički talenat

— zaista činio čuda, kao što je zauzimanje utvrđenja uz pomoć konjice. Za vreme poslednjih ratova protiv Rusije Šveđani su se držali vrlo dobro; 1813. godine, Bernadotte ih nije izlagao opasnostima, tako da su se nalazili skoro van domašaja vatre; izuzetan slučaj je greška kod Lajpciga, gde su sačinjavali veoma mali deo savezničkih snaga. Bez sumnje, värfvade, a čak i indelta, zauvek će očuvati slavu švedskog imena, ali rezerva — ukoliko nije prikupljena i obučavana duže vremena pre nego što je bačena u akciju — može predstavljati samo vojsku regruta.

Norveška ima 5 pešadijskih brigada sa 22 bataljona i 12 000 ljudi; jednu konjičku brigadu od tri divizionu šasera, koji imaju 1070 ljudi i jedan artiljerijski puk od oko 1300 ljudi. Osim toga, postoji i rezerva milicije od 9000 ljudi, tako da celokupna vojska iznosi oko 24 000 ljudi. Po svom karakteru norveška vojska se ne razlikuje mnogo od švedske; jedina razlika je u tome što ima nekoliko četa lovaca koji su snabdeveni specijalnom praktičnom obučom za sneg sa kojom, uz pomoć jedne duge motke, na laplanski način veoma brzo trče preko snega.

Danska vojska je sastavljena od 4 pešadijske brigade sa 23 bataljona (jedan gardijski, 12 linijskih, 5 lakih i 5 lovačkih), od kojih svaki u mirno doba ima oko 700 ljudi; zatim, tri konjičke brigade (tri gardijska eskadrona, 6 dragonskih pukova od po 4 eskadrona po 140 ljudi u vreme mira); jedne artiljerijske brigade (dva puka odn. 12 baterija sa 80 oruđa od 6 funti i 16 oruđa od 12 funti) i tri čete sopera. Ukupno: 16 630 pešaka, 2900 konjanika, 2900 artiljeraca i sopera sa 96 oruđa.

Za vreme rata svaka četa se povećava na 200, bataljon na 800, a svaki eskadron na 180 ljudi, čime se linijske trupe povećavaju ukupno na 25 500 ljudi. Osim toga, iz rezerve se mogu pozvati 32 bataljona, 24 eskadrona i 6 baterija u jačini od 31 500 ljudi, tako da ukupna snaga vojske dostiže oko 56 000 ili 57 000 ljudi. Međutim, u slučaju nužde čak i ove snage mogu se povećati, jer je i sama Danska, bez Šlezviga i Holštajna, u toku prošlog rata mogla da prikupi vojsku od 50 000 do 60 000 ljudi, a vojvodstva sada opet podležu Danskom sistemu regrutovanja.

Vojska se popunjava izborom mladića od 22 godine pa naviše. Rok službe je 8 godina, ali sada vojnici u artiljeriji ostaju 6 a u linijskim pukovima samo 4 godine, dok za ostalo vreme pripadaju rezervi. Od 30. do 38. godine starosti ljudi ostaju u prvom, a od toga doba pa do 45. prelaze u drugi poziv milicije. Iako je to veoma lepo uređeno, ipak bi se, u jednom eventualnom ratu protiv Nemačke, skoro jedna polovina trupa — onih iz vojvodstava — rasturila i okrenula oružje protiv svojih sadašnjih drugova. Baš taj veliki broj vojnika iz Šlezvig-Holštajna predstavlja veliku slabost danske vojske i u slučaju nekog sukoba sa njenim najmoćnijim susedom, u stvari, svodi njenu vrednost gotovo na nulu.

Posle svoje reorganizacije 1848-1849. godine, danska vojska je bila dobro opremljena i naoružana i postigla je veoma zavidan nivo. Pravi Danac, iz same Danske, dobar je vojnik. On se dobro držao u skoro svakoj akciji za vreme trogodišnjeg rata, ali se vojnik iz Šlezvig-Holštajna pokazao znatno bolji od njega. Oficirski kor je uglavnom dobar, ali u njemu ima isuviše aristokratije i premalo naučnog obrazovanja. Oni aljkavo sastavljaju svoj izveštaj, slično izveštajima britanske vojske, kojoj su danske trupe, izgleda, slične i po svojoj slabo pokretljivosti; samo što u skorije vreme nisu dokazali da poseduju onu nepokolebljivu čvrstinu kakvu imaju pobednici kod Inkermana. Šlezvig-Holštajnci su neosporno najbolji vojnici u Evropi. Oni su odlični artiljerci a dejstvuju hladnokrvno kao Englezi, njihovi srodnici. Mada su ravničari, veoma su pogodni za laku pešadiju. Godine 1850. njihov prvi streljački bataljon mogao se takmičiti sa ma kojom jedinicom svoje vrste.

VI. Holandska vojska

Holandska vojska ima 36 pešadijskih bataljona formiranih u 9 pukova sa ukupno 44 000 ljudi; zatim 4 dragonska puka sa 20 eskadrona; dva eskadrona konjičkih šasera i dva eskadrona žandarma, što čini svega 24 eskadrona, koji broje 4400 konjanika; dva puka poljske artiljerije (5 baterija od 6 i 6 baterija od 12 funti sa pešačkom poslugom i dve baterije konjičke artiljerije od 6 i dve baterije od 12 funti — svega 120 oruđa) i jedan bataljon sopera, što ukupno čini 58 000 ljudi, ne računajući nekoliko pukova u kolonijama. Međutim, ova vojska ne postoji uvek za vreme mira već pod oružjem ostaje samo jedno jezgro, koje se sastoji od oficira, podoficira i nešto malo vojnika — dobrovoljaca. Iako je velika masa ljudi obavezna da služi po 5 godina, oni se obučavaju samo u toku nekoliko meseci, a zatim se otpuštaju, da bi se svake godine ponovo pozivali na vežbu od nekoliko nedelja. Osim toga, postoji i neka vrsta rezerve od tri poziva, koja se sastoji od svih sposobnih ljudi od 20 do 35 godina starosti. Prvi poziv obrazuje 53, a drugi 29 bataljona pešadije i artiljerije. Ali ove jedinice još nisu potpuno organizovane, pa ih je teško nazvati čak i milicijom.

VII. Belgijska vojska

Belgijska vojska ima 16 pešadijskih pukova, koji se sastoje od 49 bataljona pored rezervnog bataljona za svaki puk, što čini svega 46 000 ljudi. Konjica se sastoji od dva lovačka, dva ulanska i dva kirasirska puka i jednog puka izviđača, što čini ukupno 38 eskadrona, pored sedam rezervnih eskadrona; svega 5800 ljudi. Postoje 4 artiljerijska puka (4 konjičke baterije, 15 baterija sa pešačkom poslugom, 4 dopunske baterije i 24 posadne čete) sa 152 oruđa od 6 i 12 funti i

jedan puk sapera i minera od 1700 ljudi. Ukupno brojno stanje bez rezerve iznosi 62 000 ljudi, a sa rezervom, kad se pozivaju i poslednji pozivi, ono se može popeti i na 100 000. Vojska se regrutuje izborom. Rok službe iznosi 8 godina, ali skoro polovinu toga vremena vojnici provode na odsustvu. Zbog toga će mirnodopsko brojno stanje vojske jedva dostizati 30 000 ljudi.

VIII. Portugalska vojska

Godine 1850. portugalska vojska sastojala se od sledećih trupa:

	Mirnodopsko brojno stanje	Ratno brojno stanje
Pešadija	18 738	40 401
Konjica	3 508	4 676
Artiljerija	2 707	4 098
Inženjerija i štabovi	728	495
Svega:	25 681	49 670

Artiljerija se sastoji od jednog poljskog puka sa jednom konjičkom baterijom i 7 baterija sa pešačkom poslugom, 3 puka pozicijske i posadne artiljerije i 3 samostalna bataljona na ostrvima. Kalibri artiljerijskih oruđa su od 16 i 12 funti.

IX. Španska vojska

Pošto španska vojska iz posebnih razloga interesuje Sjedinjene Države više nego ma koja druga vojska u Evropi, na kraju ovog pregleda vojnih organizacija u Evropi iznećemo o njoj podrobnije podatke nego što to ona možda zaslužuje, ako se uporedi sa vojskama svojih suseda sa one strane Atlantskog okeana.

Španska vojna snaga sastoji se od vojske u metropoli i od kolonijalnih vojski.

Vojsku u metropoli sačinjavaju jedan grenadirski puk, 45 linijskih pukova od po 3 bataljona, 2 puka od dva bataljona u Seuti i 18 bataljona strelaca (kasadora). Svih tih 160 bataljona brojali su 1852. godine 72 670 ljudi, koji su državu stajali 82 692 651 real ili 10 336 581 dolar godišnje. Konjica se 1851. godine sastojala od 16 pukova karabinijera ili dragona i ulana od po 4 eskadrona svaki, i 11 eskadrona strelaca ili lake konjice, tj. svega 12 000 ljudi, čije je izdržavanje stajalo 17 549 562 reala ili 2 193 695 dolara.

Artiljerija ima 5 artiljerijskih pukova sa pešačkom poslugom od po tri brigade svaki, tj. po jedan puk za svaki okrug monarhije; osim toga, 5 brigada teške artiljerije, 3 brigade konjičke artiljerije i 3 brdske

brigade, tj. svega 26 brigada ili bataljona, kako ih sada nazivaju. Bataljon konjičke artiljerije ima dve, a brdski artiljerijski bataljon i artiljerijski bataljon sa pešačkom poslugom po 4 baterije, tako da svega ima 92 baterije sa pešačkom poslugom i 6 konjičkih baterija sa 588 poljskih topova.

Saperi i mineri formiraju jedan puk od 1240 ljudi.

Rezerva se sastoji od jednog (četvrtog) bataljona za svaki pešački puk i jednog dopunskog eskadrona za svaki konjički puk.

Godine 1851. ukupno brojno stanje vojne snage — na papiru — iznosilo je 103 000 ljudi, a 1843. godine, kad je Espavtero bio oboren, iznosilo je samo 50 000 ljudi, ali ga je Nárvaez za neko vreme povećao na preko 100 000 ljudi. Može se pretpostaviti da se pod oružjem prosečno nalazi najviše 90 000 ljudi.

Kolonijalne vojske su sledeće:

1. Vojska Kube: 16 pešadijskih pukova veterana, 4 čete dobrovoljaca, 2 konjička puka, 2 bataljona od po 4 baterije sa pešačkom poslugom, jedan bataljon od 4 baterije brdske artiljerije, jedan bataljon od dve konjičke baterije i jedan bataljon sapera i minera. Osim ovih linijskih trupa postoji milicia disciplinada¹ od 4 bataljona i 4 eskadrona, i milicia urbana² od osam eskadrona, ukupno 37 bataljona, 20 eskadrona i 84 oruđa. U toku nekoliko poslednjih godina ova stajaća kubanska vojska bila je pojačana mnogobrojnim jedinicama iz Španije. Ako uzmemo da je njeno prvobitno brojno stanje iznosilo 16 000 ili 18 000 ljudi, to sada na Kubi, možda, ima 25 000 do 28 000 ljudi ali je ta procena samo približna.

2. Vojska Portorika sastoji se od 3 pešadijska bataljona veterana, 7 bataljona milicije za održavanje reda, 2 bataljona i jednog eskadrona dobrovoljaca — domorodaca i 4 baterije sa pešačkom poslugom. Nesređeno stanje većine španskih kolonija ne dopušta nikakvu procenu jačine tih jedinica.

3. Na Filipinskim ostrvima postoji 5 pešadijskih pukova od po 8 četa, jedan puk luzonskih šasera, 9 baterija sa pešačkom poslugom, jedna konjička i jedna brdska baterija. Devet odreda od 5 bataljona domorodačke pešadije i drugi provincijski odredi koji su ranije postojali raspušteni su 1851. godine.

Vojska se popunjava izborom, a i zamena je dopuštena. Svake godine regrutuje se kontingent od 25 000 ljudi, ali su 1848. godine bila pozvana 3 kontingenta ili 75 000 ljudi.

Za svoju sadašnju organizaciju španska vojska ima da zahvali poglavito Nárvaezu, mada se ona još i danas zasniva na pravilima koja je Karlo III propisao 1768. godine. Nárvaez je oduzeo pukovima njihove stare provincijske zastave i zamenio ih zajedničkom španskom zastavom! On je ukinuo i staru provincijsku organizaciju, uveo centra-

¹ milicija za održavanje reda — ² gradska milicija

lizaciju i uspostavio jedinstvo. Pošto je iz iskustva isuviše dobro znao da je novac osnovni pokretač za takvu vojsku, koja skoro nikada nije bila plaćena i retko i odevana i hranjena, on je pokušao da unese veći red u njeno finansijsko poslovanje i izdavanje plate. Nije poznato da li je uspeo da potpuno ostvari te svoje želje ali su se sva poboljšanja koja je u tom pogledu bio sproveo izgubila u vreme uprave Sartoriusa i njegovih naslednika. Normalno stanje »nikakva plata, nikakva hrana, nikakva odeća« — ponovo je uspostavljeno u punom stepenu, i dok su se viši oficiri i generali šepurili u mundirima koji blistaju od zlata i srebra, ili čak nosili uniformu koja nije bila predviđena nikakvim pravilima, vojnici su išli u dronjcima i bez obuće. Jedan engleski pisac ovako opisuje stanje španske vojske pre 10-12 godina⁽²⁴⁹⁾:

«Izgled španskih trupa je potpuno nevojnički. Stražar šeta tamo-amo na svom stražarskom mestu sa kapom koja se jedva drži na potiljku i nemarno obešenom puškom na ramenu, pevajući slobodno neku veselu seguidilla¹ sa najvećom sans façon². Često mu nedostaje poneki deo odeće ili su mu mundir i pantalone tako očajno pocepani, da čak i za vreme letnje žege mora preko njih da oblači pohabani sivi šinjel, a svakom trećem vojniku cipele su sasvim pocepane i iz njih vire goli prsti; eto, tako je lep vida militar³ u Španiji.»

Naređenje koje je Serrano izdao 9. septembra 1843. godine propisuje da se

«svi oficiri i viši rukovodioci vojske na javnim mestima moraju pojavljivati u uniformi svoga puka i sa pripasanom sabljom, ako nisu u građanskom odelu. Svi oficiri su takode obavezni da nose tačne oznake svojih činova, a zabranjuju se sve druge oznake i svi proizvoljni i smešni ukrasi, kojima mnogi žele da se istaknu.»

Toliko o oficirima. Sada da pređemo na vojnike.

«Komandant brigade general Cordova započeo je u Kadisu akciju sakupljanja novca potrebnog za to da se svakom hrabrom borcu asturijskog puka pokloni po jedan par čakšira.»

Taj finansijski nered je najbolje objašnjenje zašto se španska vojska od 1808. godine neprekidno nalazi u stanju pobune. Ali pravi uzroci su mnogo dublji. Dugotrajan rat protiv Napoleona, u kome su različite vojske i njihove vođe zadobile politički uticaj, prvi put je dao španskoj vojsci pretorijansko obeležje. Mnogi energični ljudi iz doba revolucije ostali su u vojsci; uključivanje partizana u regularne trupe još više je pojačalo taj element. Tako, dok su komandanti sačuvali svoje pretorijanske težnje, vojnici i mladi oficiri su bili prožeti revolucionarnim tradicijama. Neprekidno je pripreman ustanak 1819-1823. godine, a docnije, 1833-1843⁽²⁵⁰⁾ godine, građanski rat je ponovo na prvo mesto istakao vojsku i njene vođe. Pošto je svim parti-

¹ pesmu uz koju se igra — ² (ovde:) bezbrižnošću — ³ život vojnika

jama služila kao oruđe, španska vojska je morala pre ili posle uzeti vlast u svoje ruke.

»Španci su ratoboran ali ne i vojnički narod« — rekao je opat de Pradt^[251]. Nesumnjivo je da oni najviše od svih evropskih naroda mrze vojnu disciplinu. Ali i pored toga, moguće je da će narod čija je pešadija bila slavna više od 100 godina stvoriti vojsku kojom će moći da se ponosi. A da bi to bilo moguće, potrebno je da se promeni ne samo vojni sistem nego još pre čitav građanski život.

Naslov originala:

The Armies of Europe

Napisano od kraja juna do septembra 1855.

Prvi put objavljeno u listu

»Putnam's Monthly« u br. XXXII, avgusta,
XXXIII, septembra i XXXVI, decembra 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Abdikacija generala Simpsona — Iz parlamenta

London, 3. avgusta. Prekjučerašnji »The Morning Post« obaveštava englesku publiku vidno smušenom frazeologijom da će general Simpson uskoro napustiti komandovanje pod izgovorom slabog zdravlja i da neće dobiti naslednika. Drugim rečima: *engleska armija treba da bude stavljena pod francusku vrhovnu komandu*. Tako bi vlada odgovornost za vođenje rata svalila sa sebe na »našeg slavnog i velikog saveznika«. Parlament gubi čak i prividnu kontrolu. Istovremeno je otkriveno nepogrešivo sredstvo za pretvaranje saveza između Engleske i Francuske u sukob pun mržnje između dve nacije. Na delu vidimo onu istu majstorsku ruku pod čijim se suviše grubim pritiskom raspala entente cordiale 1839.^[252]

Parlament je dostojno završio svoje zasedanje — skandalima. *Prvi skandal*: povlačenje nacrtu zakona o ograničenoj odgovornosti u *privatnim* (ne akcionarskim) trgovačkim kompanijama, i to po naređenju *krupnih* kapitalista, od čijeg mrgodnog pogleda drhti čak i olimpijac Palmerston. *Drugi skandal*: odlaganje in infinitum nacrtu zakona za regulisanje zakupničkih odnosa u Irskoj, koji već četiri godine luta kroz oba doma parlamenta — kukavički kompromis u kome Donji dom povlači svoj sopstveni rad, kabinet gazi svoju reč, a irska četvrt^[24] drži to pitanje u rezervi radi korišćenja na hustingsu¹. *Završni skandal*: predlog majora Reeda kojim bi trebalo obavezati kabinet da sazove Dom u slučaju da bude zaključen mir za vreme njegovog raspusta. Reed je lakrdijaš, očevidno Palmerstonov plaćenik. Njegova namera je bila da od Doma izvuče *izglasavanje poverenja* pomoću svog »nepoverljivog predloga«. Dom je ismejao i odbio njegov predlog, ismejao je Palmerstona i ismejao je i samoga sebe. Dospeo je do stepena na kome »smeh« ostaje poslednja mogućnost da podlost osudi samu sebe.

Naslov originala:

General Simpsons Abdankung — Aus dem Parlamente

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«, br. 361 od 6. avgusta 1855.

¹ govornici (za izborne govore)

Karl Marx

Komentar parlamentarnim debatama

London, 8. avgusta. Debatu o *Indiji* na prekjučerašnjoj sednici Donjeg doma, pokrenutu povodom finansijskog izveštaja Vernona Smitha (trenutno Veliki mogul i Manu u jednoj osobi) o Britanskoj imperiji u Aziji i Brightovog predloga da se ovaj značajni predmet ubuduće iznosi u vreme »podesno za debate« — tu debatu ostavićemo privremeno na stranu, pošto nameravamo da za vreme raspusta parlamenta damo jednu iscrpnu skicu prilika u Istočnoj Indiji.

Lord John Russell ne bi smeo da dopusti da se približi predstojeći završetak zasedanja parlamenta, a da ne učini nikakav pokušaj da od jedne nezgodne situacije napravi politički kapital. On *više nije* u vladi, on *još nije* u opoziciji — eto nezgodne situacije. U torijevskoj opoziciji mesto vođe je zauzeto, pa Russell nema šta da traži na toj strani. U liberalnoj opoziciji na čelo se gura Gladstone. U svom poslednjem govoru, koji je sa njegove tačke gledišta uzoran, — održanom prilikom rasprave o turskom zajmu — Gladstone je vešto pledirao za mir s Rusijom, ukazujući na to da rat predstavlja rat na račun Turske i na račun nacionalnosti koje u njemu učestvuju, naročito Italije. Russell naslućuje da će biti strahovitih neprilika kad parlament ne bude zasedao i povika za mirom prilikom ponovnog okupljanja parlamenta. On naslućuje da mir pod liberalnim izgovorima mora biti izvojevan utoliko pre što su torijevci svojim položajem stranke za mir par excellence dospeli u čorsokak. Italija — izgovor za sklapanje mira s Rusijom! Russell zavidi Gladstone-u na ovoj ideji i pošto je ne može *anticipirati*, jer zauzima taj privlačan položaj, on rešava da je *apsorbuje* prevodeći Gladstone-ov govor sa visokog na prosti stil. Okolnost što on više nije, kao Palmerston, u vladi i što još nije, kao Gladstone, u opoziciji, obećava ovom plagijatu probitačnost. Stoga, Russell ustade sinoć i poče da uverava: »Ja neću ni da umanjujem ni da otežavam odgovornost vlade.« Ali, ova odgovornost je velika. Samo ove godine odobrena je za rat suma od 45 000 000 funti sterlinga, a približava se vreme za polaganje računa o ovoj preteranoj sumi. Flota u Baltič-

kom moru nije učinila ništa a i ubuduće će verovatno učiniti još manje. U Crnom moru izgledi ne obećavaju ništa više. Promenjena politika Austrije dozvolila je Rusiji da svoje armije prebacuje iz Poljske i drugih predela na Krim. Na azijskoj obali turskoj armiji predstoji katastrofa. Iščezle su nade da se tamo kao dopuna uputi jedna legija stranaca od 20 do 30 000 ljudi. On žali što njegove depeše iz Beča nisu predočene parlamentu. Turski izaslanik bio je u potpunoj saglasnosti s njim u pogledu prihvatljivosti mira na osnovu poslednjih austrijskih predloga. Ako se nastavi sa vođenjem rata protiv volje Turske, ubuduće se više neće raditi o garantiji zajmova nego o novčanjoj pomoći. Pijemont se priključio zapadnim silama, ali i on zato s pravom traži promenu prilika u Italiji. Rim su okupirali Francuzi, Papsku državu Austrijanci — to je okupacija koja ovde i u obe Sicilije održava despotizam i sprečava italijanski narod da sledi primer Španije. Ruska okupacija Dunavskih kneževina predstavlja izgovor za sadašnji rat. Kako sa tim usaglasiti francusko-austrijsku okupaciju Italije? Ugrožena je nezavisnost pape a time i ravnoteža u Evropi. Može li se s Francuskom i Austrijom postići sporazum u pogledu promena oblika papske vladavine, kojim bi se omogućila evakuacija Papske države? Konačno, najoveštaliји savet: ministri ne treba da sklope nečasni mir, ali ni da dopuste da izmakne prilika za pregovore o miru.

Palmerston je odgovorio da »on nije kao drugi ljudi koji su preuzeli veliku odgovornost da objave rat, a zatim drhteći uzmakli od odgovornosti da vode takav rat. On nije takav čovek«. (On zaista zna šta povlači za sobom »odgovornost«.) Uslovi mira zavisili su od rezultata rata, a rezultati rata od svakojakih okolnosti, što znači — od slučaja. (Slučaj je, dakle, odgovoran za rezultate rata, a rezultati rata su odgovorni za rezultate mira.) Koliko on (Palmerston) zna, Turska se potpuno slaže sa mišljenjima Francuske i Engleske. Ako to nije tako, onda je Turska *puko sredstvo* a ne svrha borbe protiv Rusije. »Prosvetlene« zapadne sile morale bi bolje znati šta donosi korist nego propala istočna sila. (Eto izvrsnog komentara uz objavu rata Rusiji, u kome se rat prikazuje kao čisto »defanzivni rat« u korist Turske; komentara o ozloglašenoj bečkoj noti, koju su »prosvetlene« zapadne sile htele da nametnu Turskoj, itd.) Što se tiče Italije, ta stvar je delikatna. U Napulju vlada grozno stanje, ali zašto? Zato što je Napulj saveznik Rusije, saveznik jedne *despotske* države. Što se tiče stanja Italije koju su okupirale Austrija i Francuska (a to nisu despotske države?), to se »tamošnja vladavina doduše ne slaže s osećanjima naroda«, ali okupacija je nužna radi održavanja »reda«. Uostalom, Francuska je smanjila broj trupa u Rimu, a Austrija je potpuno evakuisala Toskanu. Naposljetku, Palmerston je čestitao na savezu s Francuskom, koji je sada toliko prislan, da s ove i s one strane Kanala, u stvari, vlada samo »jedan kabinet«. Upravo je ocrnio Napulj zbog savezništva sa jednom despotskom državom! A sada čestita Engleskoj na istoj stvari! U Palmerstonovom govoru glavna stvar je bila u tome što je umeo da

završi tiradama o ratu onu sednicu na kojoj je uspeo da izbegne pominjanje vojnih podviga.

Russellu, naravno, nije bilo stalo do toga da od Italije pravi lažni izgovor za mir, kao što je po svom povratku iz Beča uzeo Poljsku i Mađarsku kao lažni izgovor za rat. On se nije ustručavao da zaboravi da je kao premijer od 1847-1852. dozvolio Palmerstonu da Italiju prvo ohrabri lažnim obećanjima, da bi je zatim prepustio Bonaparti i kralju Ferdinandu, papi i imperatoru. To ga nije brinulo. Brinulo ga je to da otme Gladstone-u »italijanski izgovor« i da ga pripiše sebi.

Naslov originala:

Kommentar zu den Parlamentsverhandlungen

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 371 od 11. avgusta 1855.

Karl Marx

Vojne snage protiv Rusije

London, 1. avgusta. Vojne jedinice koje saveznici odvajaju u ovom trenutku za dejstvo protiv Rusije svode se, osim njihovih sopstvenih trupa:

1. na jedan mali pijemontski pomoćni korpus od 15 000 ljudi — korpus koji je iznuđen od Pijemonta zajedničkim pretnjama Engleske, Francuske i Austrije. Ovo puštanje krvi Pijemontu bilo je jedan od uslova pod kojim je Austrija prodala svoje pristupanje »ugovoru od 2. decembra«⁽⁷⁾;

2. na *legiju stranaca* koja je brojala nekoliko hiljada — jednu ollu podrida¹ zapadnih plaćenika koji su odmamljeni iz svojih otadžbina pojedinačno, u tajnosti i uz narušavanje policijskih pravila;

3. na jednu *italijansku legiju* od 4000- 5000 ljudi, koja se upravo formira;

4. na jednu *poljsku legiju*, koja postoji samo u projektu;

5. najzad, u dalekoj perspektivi, na jedan *španski* pomoćni korpus koji treba da predstavlja »bleđu finansijsku krizu«.

Eto, ta šarena karta uzoraka dobrovoljačkih odreda i sićušnih armija predstavlja kartu one Evrope koju Engleska i Francuska u ovom trenutku vode za sobom. Može li se nacrtati savršenija karikatura armije naroda koju je Napoleon I vodio protiv Rusije?

Naslov originala:

Die Streitkräfte gegen Rußland

Prvi put objavljeno u listu

«Neue Oder-Zeitung»

br. 375 od 14. avgusta 1855.

¹ mešavinu, darmar

Karl Marx

Miting u vezi sa Poljskom

London, 13. avgust. Ponovljeni srditi ispadi vladinih listova protiv velikog mitinga u vezi sa Poljskom, koji je održan prošle srede u St. Martins Hallu^[253], zahtevaju da damo nekoliko objašnjenja. Inicijativa za miting potekla je očigledno iz samog kabineta. Kao izgovor je uzeto »Literarno društvo prijatelja Poljske«^[254], društvo sastavljeno od pristalica Čartoriskog, s jedne strane, i onog dela engleske aristokratije koji je bio prijateljski raspoložen prema Poljskoj, s druge strane. Od svog nastanka ovo društvo bilo je slepo oruđe u Palmerstonovim rukama, kojim je on rukovodio i kontrolisao ga posredstvom nedavno preminulog lorda Dudleyja Stuarta. Poslanice i deputacije Poljaka, koje je to društvo svake godine upućivalo Palmerstonu, bile su jedno od najvažnijih sredstava za održavanje utiska o njegovoj »antiruskoj« nastojenosti. Pristalice kneza Čartoriskog izvukle su za sebe značajne koristi iz ove veze: figurirali su kao jedini predstavnici dostojni poštovanja, tako reći kao »zvanični« predstavnici poljskih iseljenika, potiskivali su demokratski deo emigracije i raspolagali su znatnim materijalnim sredstvima društva kao novcem za pridobijanje pristalica za svoju sopstvenu partiju. Žestok i dugotrajan je sukob između Literarnog društva i »Centralizacije«^[255] poljskog Demokratskog društva. Ova poslednja održala je 1839. godine veliki javni miting u Londonu na kome je raskrinkala spletke »Literarnog« društva, iznela istorijsku prošlost kneza Čartoriskog (ovo je učinio Ostrovski, pisac jedne istorije Poljske^[256] na engleskom jeziku) i javno izrazila svoje neslaganje sa diplomatsko-aristokratskim »obnoviteljima« Poljske. Od tog trenutka bio je poljuljan položaj koji je uzurpiralo »Literarno« društvo. Uzgred još da primetimo da su događaji godine 1846. i 1848/1849.^[257] dodali poljskoj emigraciji treći element, jednu socijalističku struju, koja, međutim, zajedno sa demokratskom deluje protiv stranke kneza Čartoriskog.

Miting koji je podstakla vlada imao je trostruki cilj: obrazovanje jedne poljske legije, da bi se tako preko Krima otarasilo jednog dela

»poljskog inostranstva«; ponovno oživljavanje Palmerstonove popularnosti; naposljetku, predaju svakog mogućeg pokreta Poljaka u njegove i Bonapartine ruke. Vladini listovi tvrde da je jedna duboka zavera, koja potiče od ruskih agenata, osujetila postizanje cilja mitinga. Nema ničeg smešnijeg od ove tvrdnje. Većinu slušalaca u St. Martins Hallu činili su londonski čartisti. Antivladin amandman* podneo je jedan Urquhartov sledbenik i podržao ga drugi — Collett i Hart. Štampane ceduljice koje su deljene u sali imale su *ovu* sadržinu:

«Miting su sazvali engleski aristokrati koji teže samo održavanju starog britanskog sistema upravljanja», itd., »Poljska odbacuje svaki savez sa sadašnjim vlastodršcima Evrope, ne želi da je uspostavi bilo koja postojeća vlada, neće da je srozaju na to da bude oruđe diplomatskih intriga, itd.»

Ove štampane ceduljice potpisali su predsednik i sekretar »poljskog demokratskog komiteta«. Setimo li se sada toga da u Londonu čartisti, Urquhartove pristalice i stvarno »demokratska« poljska emigracija, — sve troje stoje u svim drugim samo ne u prijateljskim odnosima, onda otpada svaka sumnja o nekoj »zaveri«. Galamu koja je prekidała miting isključivo je prouzrokovalo neparlamentarno odbijanje predsedavajućeg, lorda Harringtona, da se pročita Collettov amandman i da se predloži za glasanje. Prekidanju je doprinela i ideja pukovnika *Šulševskog*, sekretara »Literarnog društva prijatelja Poljske«, da se pozove jedan policajac i da se Collett uhapsi. Buka je naravno dostigla vrhunac kad su lord Harrington, ser Robert Peel i njihovi prijatelji pobjegli sa bine i ostavili prazna mesta. Čim je George Thompson naimenovan za predsedavajućeg umesto Harringtona, mir je uspostavljen za tren oka.

Primerici engleske vladajuće klase koji su se pojavili na ovom poljskom mitingu nisu nipošto bili podesni za to da uliju poštovanje prema patricijatu. Grof *Harrington* je možda vrlo dobar čovek, ali je, bez sumnje, vrlo loš govornik. Ne može se ni zamisliti mučnije izlaganje. Samo krajnjim naporom uspelo je njegovo lordovstvo da izmuca dve povezane reči. Sve do ovog trenutka on nije dovršio ni jednu jedinu sentencu svog govora. To se ipak dogodilo u njegovo ime — posredstvom stenografa. Njegovo lordovstvo je vojnik i bez sumnje hrabar, ali sudeći po njegovom vođenju mitinga, pre je stvoreno za sve drugo nego za vođu. Kao govornik lord *Ebrington*, akušer nacrt

* Collettov amandman, koji je prihvaćen na mitingu, doslovce je glasio ovako: »Od sveg srca pozdravljajući ponovno uspostavljanje poljske nacionalnosti, ovaj miting ne može da zaboravi da za uništenje te nacionalnosti krivica poglavito leži na perfidnom držanju Palmerstona od 1830 - 1846; dokle god Palmerston ostane sluga Krune, svaki predlog za uspostavljanje Poljske može biti samo zamka i prevara. Istinitost ove tvrdnje dokazuje se time što on rat vodi tako da Rusiji nanese što manje štete, dok bi uslovi mira koje on predlaže potpuno uništili integritet i nezavisnost Turske.«

zakona o nedelji, samo neznatno je bolji od grofa Harringtona. Njegova fizionomija odaje tvrdoglavost, oblik njegove lobanje pokazuje da je spreman da ide glavom kroz zid. On ima jednu neospornu vrlinu. Nemoguće ga je potući argumentima. Napoleon je jednom rekao da Englezi ne znaju kad su potučeni. U tom pogledu Ebrington je uzorni Englez.

Posle lordova došli su baroneti. Lord Ebrington je podneo predlog vlade za ponovno uspostavljanje Poljske; ser Robert Peel je sledio njegov primer i govorio kao njegov sekundant. Po mnogo čemu ne može se zamisliti veći kontrast nego što je ovaj između »poslanika za Temvort« (Peel) i »poslanika za Merilebon« (Ebrington). Prvi je drski i neizveštačeni prevarant, drugi usiljeni i čistunski plašljivac. Jedan razonođuje, drugi izaziva odvratnost. Ser Robert Peel ostavlja utisak vinarskog trgovačkog putnika koji je uzdignut na stepen plemstva, a lord Ebrington utisak inkvizitora preobraćenog u protestanta. Toni Lumpkin i Beau¹ Brummell spojeni u jedno lice dali bi kao rezultat otprilike takav nesklad kakav se ispoljava u Peelovoj osobi, odevanju i načinu ponašanja. On je izvanredna mešavina klovna i dendija. Palmerston je vrlo pristrasan kad je u pitanju ova retkost iz Temvorta. On smatra da je ona korisna. Kad hoće da sazna s koje strane duva narodni vetar, on poziva u pomoć ser Roberta Peela kao vetrokaz. Kad je tražio da zna da li će javno mnjenje Engleske odobriti proterivanje Victora Hugoa itd., on je davao reč ser Robertu Peelu da ocrni izbeglice i da uzme u zaštitu Bonapartu^[258]. Tako isto i u vezi sa Poljskom. On se njime koristi kao »pipkom«. Za ovu, ne baš prečasnu ulogu Peel je izvanredno pogodan. On je ono što Englezi zovu »a chartered libertine«, patentirani vetropir, privilegovani osobenjak, za čije upadice i ispade, za čije ševrdanje, za čije reči i dela nijedna vlada i nijedna partija ne smatraju sebe odgovornim. Ser Robert došao je na miting posvećen Poljskoj kicoški odeven i, kako se čuje, našminkan u umetničkom stilu. Izgledao je utegnuto, sa jarko crvenom ružom u rupici za dugme, bio je neparfimisani kao kakva modiskinja, mahao je u desnoj ruci ogromnim kišobranom, kojim je otkucavao takt u svoj govor. Zahvaljujući ironiji slučaja, lordove i baronete neposredno je u stopu pratio gospodin Tite, ex-vice-predsednik Udruženja za administrativnu reformu^[140]. Otkako je uz pomoć uticaja Udruženja postavljen za Solona za područje Bata, on je, kao što je poznato, započeo svoju parlamentarnu karijeru glasajući protiv Scullyjevog predloga za jedan deo administrativne reforme i za Palmerstonove turske zajmove, dok se prilikom glasanja o Roebuckovom predlogu sa velikom umerenošću uzdržao od glasanja. Činilo se da lordovi i baroneti cereći se ukazuju na njega: pogledajte našeg zamenika! Nije potrebno detaljnije opisivati gospodina Tite-a. To je učinio Shakespeare kad je izmislio

¹ kicoš

besmrtnog Plitkovića, što ga Falstaf upoređuje sa onim čovečuljkom koga čovek izrezuje od kore sira pošto je završio s obedom^[259].

Nasuprot svoj ovoj gospodi, *Hart*, jedan nepoznati mladi plebejac, odmah posle prvih reči ostavio je utisak čoveka koji je pozvan da privuče mase i da njima vlada. Sad je shvatljivo nezadovoljstvo vlade zbog mitinga u vezi sa Poljskom. Bio je to poraz ne samo za Palmerstona nego još i više — poraz klase koju on zastupa.

Naslov originala:

Polenmeeting

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 379 od 16. avgusta 1855.

Karl Marx

Prilog kritici austrijske politike u krimskom ratu

London, 15. avgusta. Bratiano je nedavno uputio pismo listu »The Daily News«, u kome opisuje patnje stanovništva Dunavskih kneževina pod pritiskom austrijske okupacione armije, aludira na dvolično držanje francuskog i engleskog konzula, a zatim postavlja pitanje:

»Postupa li Austrija kao saveznik ili bar samo kao *neutralna sila* kad izdržava u Kneževinama armiju od 80 000 ljudi pomoću koje, kao što pokazuju službene depeše, sprečava ulazak Turske u Besarabiju i obrazovanje rumunske armije koja bi mogla da uzme aktivnog učešća u ratu. S druge strane, Austrija istovremeno povlači iz Galicije 200 000 ljudi i tako omogućava Rusiji da isti toliki broj ljudi uputi na Krim?»

Dvolično držanje Austrije započelo je onog trenutka kad se ona, ni neutralna ni saveznik, nametnula kao *posrednik*. Da je *Engleska* donekle gurnula Austriju u ovu ulogu pokazuje, izgleda, sledeći odlomak iz jedne depeše lorda Clarendona od 14. juna 1853, upućene Bečkom kabinetu:

»Ako ruska armija pregazi Kneževine i upadne u ostale turske provincije, verovatno bi se mogao očekivati opšti ustanak hrišćanskog stanovništva, ne u korist Rusije niti radi podrške sultanu, već za svoju sopstvenu nezavisnost. Nepotrebno je dodavati da bi se jedna takva pobuna ubrzo protegla i na *austrijske dunavske pokrajine*, ali stvar je austrijske vlade da proceni dejstvo koje bi takvi događaji mogli izazvati u Mađarskoj i Italiji, i ohrabrenje koje bi time bilo dato evropskim izazivačima nemira, od kojih Austrija s razlogom može strahovati, a koji veruju da se baš sada bliži trenutak za ostvarivanje njihovih planova. To su ti obziri koji navode vladu Njenog veličanstva na želju da se udruži sa Austrijom radi jednog cilja koji je tako bitan za najvažnije interese društva, i da zajedno s njom otkrije bilo kakav metod pomoću koga bi se mogli pomiriti opravdani zahtevi Rusije sa suverenim pravima sultana.«

Jedno drugo pitanje u vezi sa austrijskom politikom ostalo je na

završetku zasedanja parlamenta isto tako bez odgovora kao i na početku. Kakav je stav Austrija zauzela prema *krimskoj ekspediciji*? Dva-deset trećeg jula ove godine upitao je Disraeli lorda Johna Russella na osnovu kojeg autoriteta je on izjavio da »je jedan od osnovnih uzroka za preduzimanje krimske ekspedicije bilo odbijanje Austrije da izvrši prebacivanje preko Pruta«.

Lord John Russell se nije mogao setiti — to jest, rekao je da je »njegov autoritet jedno neodređeno sećanje, sećanje uopšte«. Disraeli je onda uputio isto pitanje Palmerstonu, koji

»nije hteo da odgovara na *takva* pitanja koja su istrgnuta iz dugog niza pregovora između Njenog Veličanstva i vlade jednog suverena, koji je do izvesnog stepena saveznik Njenog Veličanstva«.

Ovim odgovorom, koji je predstavljao prividno izvrđavanje, Palmerston je očigledno potvrdio, samo indirektno, Russellovu tvrdnju, izgovarajući se da je pitanje za »saveznika do izvesnog stepena osetljivo«. Krenimo sada iz Donjeg doma u Dom lordova. Dvadeset šestog juna ove godine održao je lord Lyndhurst svoju filipiku protiv Austrije:

»Početkom juna« (1854) »Austrija se bila odlučila da zatraži od Rusije evakuaciju Kneževina. Traženje je usledilo u vrlo ostrim izrazima koji su obuhvatali i neku vrstu pretnje o pribegavanju oružanoj sili ako zahtevima ne bude udovoljeno.«

Posle nekoliko istorijskih opaski Lyndhurst nastavlja:

»Pa dobro, je li Austrija neposredno preduzela bilo kakav napad na Rusiju? Je li pokušala da prodre u Kneževine? Daleko od toga. Ona se više nedelja uzdržavala od svakog postupka i tek pošto je skinuta opsada Silistrije i ruska armija stala da se povlači, pošto je sama Rusija izjavila da će u određenom roku evakuisati Kneževine i povući se iza Pruta, tek tada se Austrija ponovo setila svoje obaveze.«

U odgovoru na ovaj govor lord *Clarendon* je izjavio:

»Kad je Austrija preuzela svoje sukcesivne obaveze prema Engleskoj i Francuskoj i izvršila svoje obimne i skupe pripreme za rat, kad je, dalje, nametljivo predložila da u glavni stan generala Heša budu upućeni vojni komesari, ona je tada, van svake sumnje, smerala i očekivala rat. No, ona je isto tako očekivala da, dugo pre nego što je došlo ono godišnje doba koje je potrebno za početak ratnih operacija, savezničke armije izvojuju odlučne pobeđe na Krimu, kako bi ona bila slobodna i u stanju da preduzme druge operacije u okviru saveza svojim sopstvenim borbenim snagama. Na nesreću, to se nije dogodilo, te da je Austrija objavila rat na naš poziv, ona bi ga, po svemu sudeći, morala voditi sama.«

Još više iznenađuje kasnija *Ellenborough-ova* izjava u Domu lordova, koju do ovog trenutka nije osporio nijedan ministar.

»Pre nego što je otpovila *krimska ekspedicija*, Austrija je predložila da se održi savetovanje između nje i savezničkih sila o budućim ratnim operacijama. Pa ipak, postupajući prema ranije zauzetim stavovima, saveznici su poslali ekspe-

diciju, te *sad* Austrija odmah izjavi da ona ne može izolovano da napada Rusiju i da je *krimska ekspedicija primorava na primenu drugačijeg metoda*. U kasnijem periodu, baš na početku bečke konferencije^[17], onda kad je bilo od najveće važnosti da Austrija bude uz nas — u to vreme, još neprestano okupirani isključivo uspehom novih operacija na Krimu, vi odvlačite iz neposredne blizine Austrije 50 000 dobrih turskih trupa i tako je lišavate jedinog oslonca na koji je mogla računati u slučaju ratne ekspedicije protiv Rusije. Otuda je jasno, moji lordovi, kao što proizilazi i iz nedavnih razjašnjenja grofa Clarendona, da je vaša krimska ekspedicija, preduzeta na osnovu pogrešnih saveta, bila ta koja je paralisisala austrijsku politiku, koja ju je gurnula u njenu sadašnju tešku situaciju. *Pre* nego što je ekspedicija otplovila na Krim, ja sam upozorio vladu. Upozorio sam je na dejstvo koje ova ekspedicija mora imati na austrijsku politiku.*

Ovde imamo direktnu protivrečnost između izjave Clarendona, ministra spoljnih poslova, i izjava lorda Johna Russella i lorda Ellenborough-a. Russell kaže: Krimski ekspedicija otplovila je zato što je Austrija odbila da izvrši prebacivanje preko Pruta, tj. da se s oružjem u ruci okrene protiv Rusije. Ne, kaže Clarendon, Austrija nije mogla da se okrene protiv Rusije zato što joj krimska ekspedicija nije ispala po želji. Najzad, lord Ellenborough: Krimski ekspedicija preduzeta je protiv volje Austrije i prinudila je Austriju da odustane od rata s Rusijom. Ove protivrečnosti ma kako bile tumačene — u svakom slučaju dokazuju da nije samo Austrija bila dvolična.

Naslov originala:

*Zur Kritik der österreichischen
Politik im Krimfeldzuge*

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 383 od 18. avgusta 1855.

Karl Marx / Friedrich Engels

Englesko-francuski rat protiv Rusije^[260]

I

London, 17. avgusta. Englesko-francuski rat protiv Rusije će neosporno figurirati u vojnoj istoriji kao »besmislen rat«. Obilna krasnorečivost uporedo sa ništavnom aktivnošću; ogromne pripreme bez rezultata ma kakvog značaja; obazrivost, veoma bliska bojazni, koja se smenjuje sa bezumnom smelošću kao rezultatom potpunog neznanja; generali sasvim osrednje sposobnosti i uporedo s tim izuzetna hrabrost trupa; porazi za koje bi se moglo reći da su bili pripremljeni, a pobjede izvojevane blagodareći nesporazumu; armije, uništene usled nemarnosti i opet spasene čudnim sticajem okolnosti, — beskrajno klupko protivrečnosti i nedoslednosti. A sve je to karakteristično za Ruse gotovo koliko i za njihove neprijatelje. Ako su Englezi upropastili uzornu vojsku blagodareći rđavoj upravi činovnika i lenjoj nespretnosti oficira, ako su se Francuzi izlagali nepotrebnim opasnostima i trpeli ogromne gubitke samo zato što se Louis Bonaparta pretvarao da rukovodi ratom iz Pariza, to su Rusi trpeli takve iste štete blagodareći rđavoj upravi i glupim, ali odlučnim naređenjima iz Petrograda. Vojni talent cara Nikolaja od turskog rata 1828-1829. godine brižljivo »prećutkuju« čak i njegove najponiznije ulizice. Ako Rusi mogu isticati Totlebena, koji, uostalom, i nije Rus, oni, s druge strane, imaju Gorčakova i mnogo drugih sa prezimenom na »ov«, koji po nesposobnosti ni u čemu ne zaostaju za Saint Arnaud-om i Raglanom.

Moglo bi se pomisliti da će se bar sada, kada je tako mnogo glava zauzeto izmišljanjem svemogućih planova za napad i odbranu, kada svakim danom sve više rastu mase trupa i materijala, pojaviti neka ideja koja će omogućiti pobjedu. Ali nema ništa od toga. Rat se odugovlači, a njegovo produženje ide naruku samo proširenju ratišta. Ukoliko se više bojišta stvara, utoliko se manje događaja odigrava na svakom od njih. Sada ih ima šest: *Belo more*, *Baltičko more*, *Dunav*, *Krim*, *Kavkaz* i *Jermenija*. A sve što se dešava na tom nepreglednom prostanstvu može se opisati na jednoj stranici.

Anglo-Francuzi sasvim mudro čute o *Belom moru*. Tamo oni imaju samo dva moguća zadatka: ometati obalsku i drugu trgovinu Rusa u tim vodama i, ako je moguće, zauzeti Arhangel'sk. Pokušali

su da izvrše prvi zadatak, ali samo delimično. Ujedinjene eskadre, kako u ovoj tako i u prošloj godini, pojavile su se sasvim kasno, a otišle odveć rano. Drugi zadatak — zauzimanje Arhangelska — nije bio čak ni postavljen. Umesto da se posveti tom osnovnom zadatku, opasna eskadra se zanimala bednim napadima na ruska i laponska sela i uništavanjem bedne imovine sirotih ribara. Engleski dopisnici pravdaju to sramno ponašanje prirodnom srdžbom eskadre, koja oseća da ne može učiniti ništa ozbiljno! Dobrog li opravdanja!

Na *Dunavu* se ništa ne događa. Delta ove reke se ne čisti čak ni od gusara koji je ugrožavaju. Austrija drži ključ za vrata koja s te strane vode u Rusiju i, očevidno, odlučila je da ga ne ispušta iz svojih ruku.

Na *Kavkazu* je sve mirno. Izgleda da su strašni Čerkezi, kao i svi divlji i nezavisni gorštaci, sasvim zadovoljni odstupanjem ruskih marševskih kolona iz njihovih dolina i da ne ispoljavaju nikakvu želju da se spuštaju u dolinu, izuzev u cilju razbojničkih pohoda. Oni umeju da se bore samo na svojoj sopstvenoj zemlji, a malo ih oduševljava perspektiva za prisajedinjenje Turskoj.

U *Aziji* se Turska pojavljuje onakva kakva i jeste: njena vojska odražava potpuno rastrojstvo čitave države. Pokazalo se neophodnim da pozove u pomoć francuske đauze, ali tu Francuzi nisu mogli ništa drugo osim da naprave poljska utvrđenja. Svi njihovi pokušaji da prinude trupe da prihvate civilizovani način vođenja rata završili su se potpunim slomom. Rusi su okružili Kars i, kako izgleda, pripremaju se da na njega izvedu planski napad. Teško je pronaći makar i jednu šansu za spasenje ovog grada, sem ako bi se Omer-paša iskrcao u Batumu sa 20 000 ljudi i napao Ruse s boka. Ostaje potpuno neshvatljiva i, u svakom slučaju, za Ruse nimalo pohvalna okolnost što su oni, raspolažući sa 20 do 30 hiljada vrlo dobrih vojnika, tako sporo i tako obazrivo dejstvovali protiv neprijatelja sa tako slabom disciplinom. Ma kakve uspehe oni postigli na tom bojištu, najbolji rezultat može biti zauzimanje Karsa i Erzeruma, jer je pohod na Carigrad kroz Malu Aziju potpuno neverovatan. Zato rat u Aziji zasad, uglavnom, ima lokalni značaj. A pošto je zbog netačnosti postojećih karata teško izdaleka doneti pravilan taktički ili strategijski sud, mi nećemo podrobno dodirivati tu temu. Ostaju dva glavna bojišta: Krim i Baltičko more.

II

London, 18. avgusta. Opsada na Krimu nastavlja se tromo. Francuzi i Englezi su čitavog jula radili na svome novom približavanju Redanu i Malahovu i, mada smo čitavo vreme slušali da su se saveznici »sasvim blizu« primakli Rusima, sada saznajemo da se 4. avgusta čelo sape nalazilo najmanje 115 metara od ruskih glavnih rovova, a možda još i dalje. Doduše, zadovoljavajuće je već i to što je uspelo da se vatreni Pélistier natera da prizna da je njegov »sistem

napada» pretrpeo slom i da pravilni opsadni radovi moraju krčiti put njegovim trupama. Pa ipak je izvanredno originalan takav način ratovanja pri kome 200 000 ljudi mirno leži pod šatorima, dok se ne završe rovovi, i za to vreme umiru od kolere i groznice. Ako se reka Čorna, kako pišu pariski listovi, ne može preći zbog nepristupačnosti ruskih položaja koji leže s one strane reke, pomorska ekspedicija u Evpatoriju i pokušaj da se Rusi sa te strane nateraju da izađu na otvoreno polje i da se izvide njihove stvarne snage i stanje njihovih rezervi, mogli bi dati neke pouzdane rezultate. A pri sadašnjem stanju stvari, turske i sardinijske trupe i polovina francuskih i engleskih trupa osuđena je na ulogu pasivnih posmatrača. Deo tih trupa mogao bi se upotrebiti za razne diverzije. Jedine »diverzije«, o kojima saznavamo, odigravaju se u cirkusu Estli, u zabavnim vrtovima Serej i Kremorn, gde Rusi svake večeri, uz gromoglasni aplauz patriotski nastrojenih cockneya¹, pretrpljuju užasne gubitke.

Ovoga trenutka Rusi treba da dobiju sva svoja pojačanja i da u najskorije vreme dostignu maksimum svojih snaga. Englezi šalju još nekoliko pukova, Francuzi su već poslali 10 do 15 hiljada ljudi, a još više ih ide za njima, tako da savezničke trupe na Krimu treba da dobiju pojačanje od ukupno 50 do 60 hiljada svežih vojnika. Istovremeno Francuzi su izvršili popis ili zakupili veću količinu rečnih brodova (po raznim podacima — od 50 do 100), koji treba da budu iskorišćeni za ekspediciju u Crnom moru. Da li su namenjeni za Azovsko more ili za ulaz u Dnjepar i Bug — gde se kao objekti za napad pojavljuju Očakov, Kinburn, Herson i Nikolajev — zasad je neizvesno. Mi smo još ranije predskazivali da će sredinom avgusta doći do krvavih sukoba, pošto će Rusi, koji će do toga vremena dobiti pojačanja, ponovo uzeti *inicijativu* u svoje ruke.² I stvarno, oni su pod komandom generala Liprandija izvršili ispad protiv francuskih i sardinijskih trupa, koje su stajale na reci Čorni, i bili odbačeni nazad sa velikim gubicima. Gubici saveznika *nisu* navedeni, pa, znači, moraju biti zaista znatni. Da bismo se mogli podrobnije zadržati na ovoj stvari, bilo bi neophodno da raspoložemo detaljnijim izveštajima od onih koji su dati preko telegrafa.

Na *Baltičkom moru* je, najzad, »pošlo za rukom da se nanese ozbiljan udar«. A great blow has been struck! Pogledaj engleske novine. Bombardovanje Sveaborga! Razaranja Sveaborga! Sva zemljana i druga utvrđenja leže u ruševinama! Sveaborg je faktički prestao da postoji! Veliki trijumf saveznika! Flota se nalazi u stanju neopisivog oduševljenja! A sada pogledajmo sâm događaj. Savezničke flote — 6 bojnih brodova, 4 ili 5 velikih fregata i oko 30 brodova sa merzerima i topovnjača — krenule su 7. avgusta iz Revala za Sveaborg. Osmog avgusta zauzele su svoje položaje. Brodovi koji plitko gaze prešli su

¹ Podrugljiv naziv za Londonce, koji žive u siromašnom kvartu nazvanom »Istočni kraj« (East end). — ² Vidi u ovom tomu, str. 323/324.

peščane plićake i podvodne stene zapadno od tvrđave, gde nisu mogli preći veći brodovi, i zaustavili se, očevidno, na domet topova sa ostrva na kojima leži Sveaborg. Veći brodovi ostali su pozadi i, koliko možemo oceniti, van dometa tvrđavskih oruđa. Posle toga su topovnjače i brodovi sa merzerima otvorili vatru. Nije vršeno gađanje položenim putanjama, već samo bombardovanje sa najvećim elevacionim uglovima, koliko su to topovi dopuštali. Bombardovanje je trajalo 45 časova. Tvrđava je pretrpela izvesnu štetu, koju je sada teško ustanoviti bez izveštaja obeju strana. Skladište za smeštaj ratne opreme i razna skladišta baruta (očevidno od manjeg značaja) bila su razrušena. »Grad« Sveaborg (koliko nam je poznato, nekoliko kuća naseljenih ljudima koji su zaposleni u floti ili u tvrđavskim postrojenjima) uništen je požarom. Sama tvrđava pretrpela je neznatnu štetu, jer flote, kako izveštavaju oba admirala, nemaju nijednog mrtvog, samo nekoliko ranjenih, i nikakve gubitke u materijalnim sredstvima. To je najbolji dokaz da su se flote zadržale na bezopasnom položaju, a u takvom slučaju one su i mogle samo da bombarduju, a ne i da deluju neposrednim gađanjem, kojim se jedino i mogu rušiti tvrđavska postrojenja. Dundas, koji je u svojoj depeši uglavnom pristojniji i uzdržljiviji od francuskog admirala (bar sudeći po njenom bukvalnom tekstu u listu »Le Moniteur«, možda ulepšanom u Parizu), priznaje da je od sedam ostrva na kojima leži Sveaborg pričinjena šteta samo na ona tri ostrva koja se nalaze zapadno od glavnog ulaza u luku Helsinki. Izgleda da nisu ni preduzimani napadi na glavni ulaz. Veći brodovi su igrali ulogu pasivnih posmatrača, a o odlučujućem potihvatu u takvim napadima — o iskrcavanju trupa sa ciljem da se izvrši juriš na tvrđavu i da se razruši — nije bilo ni govora. Na taj način, pričinjena šteta se odnosi samo na ratne zalihe i skladišta, tj. na ono što se lako može obnoviti. Ako Rusi energično iskoriste vreme i sredstva, Sveaborg će za tri dana biti u istom onakvom dobrom stanju u kakvom je bio i ranije. S vojne tačke gledišta, Sveaborg nije pretrpeo gotovo nikakvu štetu. Ceo se taj poduhvat svodi na akciju čiji bi rezultati jedva opravdali izdatke koji su sa njom skopčani, i koja je bila preduzeta delom zato što je bilo potrebno da baltička flota bilo šta uradi pre nego što se vrati kući, a delom zato što se Palmerstonu prohtelo da vatrometom završi parlamentarno zasedanje. Na žalost, za taj cilj događaj je zakasnio 24 časa. Takvo je to znamenito rušenje Sveaborga koje je izvršeno naporima objedinjenih flota. Na ovu temu ćemo se još jednom vratiti čim stignu detaljniji izveštaji.

Naslov originala:

Der englisch-französische Krieg gegen Rußland

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 385 i 387 od 20. i 21. avgusta 1855.

Karl Marx

O događajima na bojištima

London, 22. avgusta. Izveštaji admirala Penaud-a i Dundasa potvrđuju sud koji smo izrekli o »slavnom razaranju Sveaborga, Gibraltara severa« (kako se izražava »The Times«). Danas čitamo takođe u jednom londonskom dnevnom listu:

»Veliko bombardovanje Sveaborga bilo je tako da se o njemu može reći samo to da je neprijatelju širenjem požara možda naneta znatna šteta. Međutim, ne izgleda da smo time mnogo dobili. Uspeh nije bio ni briljantan ni solidan. I sada, kao i ranije, sav posao u Baltičkom moru tek ostaje da se obavi.«

Svakako, »The Times«, kome su za vreme kraljičinog boravka u Francuskoj potrebni povoljno vreme i povoljne novosti, koji od pre nekoliko dana slika samo couleur de rose¹ i simulira napade optimizma, taj »The Times« tvrdoglavo ostaje pri snu o nekom razaranju »grada« Sveaborga.

Što se tiče afere oko Čorne, radi njenog ocenjivanja potrebna su, pre svega, bliža obaveštenja. Naime, sve zavisi od toga koliko se bitka vodila oko kanjona Čorne i koliko je vodostaj učinio reku stvarnom preprekom. Ako se bitka odigrala bez takve prepreke pred francuskim frontom, onda ovo baca veliku ljagu na Rusiju. Naprotiv, ako se radi o forsiranju kanjona koji se nisu mogli obići, onda je objašnjen veliki ruski gubitak, a bitka se može smatrati časnom za obe strane. Pa ipak, još uvek ostaje nejasno zašto Rusi sa svoje strane nisu pokušali obilazak kroz dolinu Bajdar. Ali sigurno je to da su Rusi, ako saveznici neće dobrovoljno da odu, sada dokazali svoju nesposobnost da ih oteraju sa platoa i sa linije Čorne. Tako je stara trakalica ponovo uspostavljena.

Juriš na Malahov može se očekivati svakog dana. Ako pretrpi neuspeh, saveznici će se naći u lošem položaju. Ako uspe, što je u svakom slučaju moguće, mada uz ogromne gubitke, zato još nije

¹ ružičasto

izgubljena južna strana, sem ako ne bi morala da se napusti zbog nedostatka životnih namirnica. No, u tom slučaju saveznici svakako imaju izgleda da isteraju Ruse odatle pre zime. Vesti o zdravstvenom stanju engleske armije na Krimu su protivrečne. Prema jednom izveštaju, hiljadu engleskih vojnika mesečno biva onespobljeno u rovovima. Činjenica je da je od jednog jedinog puka, 10. husarskog puka, koji broji 676 ljudi, 161 bolestan. Dr Sutherland, rukovodilac zdravstvene komisije koju je vlada uputila na Krim, piše u jednom pismu grofu Shaftesburyju između ostalog:

«Na kraju nedelje, 7. jula: brojno stanje engleske armije 41 593, ukupno smrtnih slučajeva 150, od kolere 71, od groznice 17, od dijaree 19, od srdobolje 2. Na kraju nedelje, 14. jula: brojno stanje armije 42 513, ukupno smrtnih slučajeva 123, od kolere 55, od groznice 18, od dijaree 10, od srdobolje 5. Od rana prve nedelje umrlo 44, druge 30, zajedno 74.»

Smrtni slučajevi usled bolesti stoje, dakle, prema smrtnim slučajevima usled ranjavanja u toku prve dve nedelje jula skoro u odnosu 4 : 1. Dr Sutherland izvodi sledeći zaključak o razlici u pogledu zdravstvenog stanja armije između prošle zime i ovog leta:

«Smrtnost u toku zime ima sasvim drugačiji karakter nego smrtnost u toku leta. Sada teško da postoji i jedan od uzroka — naime loša ishrana, nedostatak odmora, preteran rad, nedostatak odeće i krova nad glavom, nezaštićenost od elemenata koji su gotovo u celoj armiji izazvali skorbut. Tada su svi slučajevi oboljenja bili praćeni skorbutom i otuda potiče strahovita smrtnost u bolnicama kod Skadra; to se moglo uporediti samo sa pustošenjem koje je izazvala glad u Irskoj (1847); sada, naprotiv, imamo groznicu i koleru čiji je intenzitet u našem logoru bez sumnje ublažen velikom brigom o vojnicima.»

Zdravstveno stanje opsednute armije u ovom trenutku neosporno je gore od zdravstvenog stanja opsadnika. Međutim, u pismo doktora Sutherlanda može se imati utoliko manje bezuslovnog poverenja što jedan nedavni događaj pokazuje da se u engleskom logoru kritika *kažnjava*. Naime, otprilike pre šest nedelja, «The Times» je doneo jedan anonimni napis u kome je otkriven neoprostiv postupak prema ranjenicima posle krvavog pokolja od 18. juna. Ministarstvo vojno je tražilo da dobije od lista «The Times» ime autora pisma. Rečeno je da se zahtev odbija sem ako gospodin Frederick Peel nedvosmisleno ne obeća da autor pisma neće biti kažnjen zbog svojih otkrića. Peel nije pristao na ovaj uslov, ali je u parlamentu ocrnio ovo odbijanje lista «The Times». Gospodin Bakewell (Assistent-Surgeon¹), autor pisma o kome je reč, bio je u međuvremenu na odsustvu zbog bolesti u Skadru. Ovo se dogodilo sredinom jula. Komanda logora uspela je na neki način da otkrije njegovo autorstvo. Iza njegovih leđa i u njegovom odsustvu sastavljen je od strane viših sanitetskih činovnika, pre-

¹ hirurg-asistent

težno onih koji su bili kompromitovani Bakewellovim pismom, jedan istražni sud, koji ga je osudio, ne ostavljajući mogućnost za samoodbranu i za dokazivanje njegove optužbe. Trećeg avgusta saopšteno je njegovo smenjivanje u opštoj ordre de jour¹ armije. Prema ovom događaju treba meriti verodostojnost engleskih zvaničnih ili poluzvaničnih izveštaja o zdravstvenom stanju armije, nezi ranjenika itd.

Naslov originala:

Über die Ereignisse auf den Kriegsschauplätzen

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 395 od 25. avgusta 1855.

---

¹ dnevnoj zapovesti

Karl Marx

Napierovo pismo

London, 24. avgusta. Ser *Charles Napier* objavljuje u današnjim dnevnim listovima pismo⁽²⁶¹⁾, u kome se bitno potvrđuje naše mišljenje o aferi oko Sveaborga. Iz tog pisma saopštavamo sledeći odlomak:

»Iz onoga što sam ja sam napisao, kao i iz depeše admirala Dundasa, vidi se da bi Sveaborg već bio uništen da se postupalo tačno po mom planu. Ispostavilo se da saveznici imaju samo 43 topovnjače i brodova sa merzerima i da su mnogi čamci sa merzerima izbačeni iz stroja. Trebalo je da imaju bar 100. Ser James Graham 1854. u pismu upućenom meni ocenjuje da ih je potrebno 200. Da ih je bilo ovoliko na broju, bombardovanje se moglo nastaviti uz uvođenje smena ljudstva, slično onome kako se ljudstvo smenjuje u rovovima. Merzeri bi imali vremena da se ohlade, a bombardovanje bi moglo da se nastavi sve dok više ne ostane ni kamen na kamenu i dok se ne napravi prolaz za bojne brodove da uplove i dovrše posao. Umesto toga, admiralitet, izgleda, nije predvideo da merzeri ne mogu većito stajati na svojim mestima, iako su ih izveštaji iz Sevastopolja morali poučiti tome. Tako je operacija, koja je naoko vođena vrlo promišljeno, imala samo sasvim nepotpun uspeh, jer admiral Dundas priznaje u svom izveštaju da su ruska odbrambena postrojenja jedva oštećena. Da je admiral Dundas imao više sredstava na raspolaganju mogao je da nastavi bombardovanje sve dotle dok su trajale povoljne vremenske prilike, a flote, umesto da se vrate u Nargen, mogle su da bace sidro u Sveaborgu.

Prve godine moglo se, možda, admiralitetu i oprostiti zbog nedostatka sredstava, ali druge godine sigurno ne. Umesto da gradi topovnjače i čamce sa merzerima, admiralitet je gradio ploveće *gvozdene* baterije, koje su jedva mogle da plove, pa čak i da su mogle, bile bi beskorisne zato što su na 400 jardi od Sveaborga imale sigurno uništavajuće dejstvo, a preko 400 jardi nisu mogle naneti nikakvo oštećenje.

Prvi pokušaj sa gvoždem stajao je zemlju jedan milion, a ove gvozdene baterije još nisu napustile naše luke i verovatno ih nikada neće ni napustiti. Do ovih stvari dolazi zbog toga što se na vrhu nalaze nesposobni ljudi. Ministri su bili pri-

nuđeni da izvrše reformu ratnog odseka. Kada će se setiti reforme admiraliteta? Dokle god to ne učine, rasipa se narodni novac. Izgleda da admiralitet nije razumeo dejstvo bombardovanja, iako sam im ja još pre više od godinu dana rekao šta će se dogoditi; a da su čitali istoriju oni bi znali da je Martinik, na kome ima isto tako malo podzemnih skloništa za ceo garnizon kao u Sveaborgu, zauzet pomoću brodova s merzerima. Admiral Dundas kaže da nijedan deo svog plana nije sastavio u tom smislu da se pokuša opšti napad bojnih brodova na odbrambena postrojenja, te su stoga njegove operacije bile ograničene na to da se utvrđenja i arsenali unište u onoj meri u kojoj je to moguće pomoću merzera.

Da je admiral Dundas imao na raspolaganju dovoljno sredstava, on bi u svoj plan uvrstio jedan napad na odbrambena postrojenja i koncentrisao svoju flotu, spreman da iskoristi strah i pometnju koje bi morali prouzrokovati topovnjače i čamci s merzerima. Sama vrelna požara držala bi garnizon na odstojanju od topova, flota bi se našla u Sveaborgu i poslala do davola utvrđenja ostrva itd. umesto da uništi samo drvene zgrade i arsenale i da opet odloži stvarni posao za narednu godinu.*

Napier završava svoje pismo ovako:

»Ser James Graham bio je jedan od ministara koji su usred septembra uputili englesku armiju za Sevastopolj, bez sredstava za dalji pokret, bez hrane, šatora ili pokretnih bolnica, da tamo provede užasnu zimu i propadne, — i on je bio ministar koji je hteo da me odredi da krajem oktobra uzmem u ruke britansku flotu i da je razlupam o stene Sveaborga, a na njihovu sramotu on je našao dva pomorska oficira koji su potpisali njegovo ilustrativno pismo upućeno meni, i ovi ljudi još se nalaze u admiralitetu. Eto, kako se rukovodi mornaricom ove zemlje! Dva leta u Baltičkom moru poslužiće admiralitetu kao lekcija. On ima moje planove za napad na Kronštat, a verovatno i planove admirala Dundasa. Stoga će se ser James Graham i oba njegova pomagača idućeg leta dobro pripremiti i sami izvesti ove planove.«

Naslov originala:

Ein Brief Napiers

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 397 od 27. avgusta 1855.

Karl Marx

Austrija i rat

Na posebnoj strani našeg lista iznosimo našim čitaocima izveštaj jednog austrijskog oficira o smotri galicijske armije koju je nedavno izvršio car Franz Joseph. Preporučavajući događaje sa ove smotre i navodeći dislokaciju carskih snaga, autor potvrđuje mišljenje koje smo u ranijim prilikama nastojali da objasnimo; a to je da Austrija, u pripremama za rat koje je vršila prošle godine, ni u kom slučaju nije bila upletena u komediju obmanjivanja zapadnih sila. Svakako da one nikada ne bi mogla da podnese takve žrtve samo zato da bi svetu bacila prašinu u oči.^[262]

Istina je da je Austriju samo najpreča nužda navela da se naoruža protiv Rusije; i doista, sve dok je bilo moguće odugovlačenje, ona se grčevito hvatala paučinaste mreže jednog očekivanog mira koji je ruska diplomatija pružala kao mamac. Ipak je njenom strpljenju najzad došao kraj, a Petrograd je, sa iznenađenjem i ne bez straha saznao da su austrijske kolone postrojene duž galicijske granice. Ovo se desilo pre nego što su Rusi imali ikakvu mogućnost za jedno takvo naoružavanje; i uopšte se nije moglo ni zamisliti da se na ruskoj strani može koncentrisati armija iste snage i za isto tako kratko vreme. Zato se ponovo moralo pribeci veštini diplomatije. Nije potrebno da ponavljamo na koji je način i sa kakvim uspehom to bilo učinjeno. Čitava ogromna armija, nedavno sakupljena na galicijskoj granici, bila je odmah raspuštena^[263], i strahovanja Rusije u tom prostoru bila su delimično ublažena. Kažemo delimično, jer su sa tom armijom iskrsla dva važna elementa koja s njom nisu iščezla. To su utvrđenja i željezničke pruge — objekti koji su za vreme zadržavanja armije u Galiciji bili podignuti, obnovljeni ili kompletirani.

Dok se vlada u drugim delovima carstva rukovodila principom da se izgradnja pruga prepusti privatnim špekulantima i dok su zapadne železnice, koje je trebalo da povezuju Beč i Minhen, očigledno bile zanemarene, Baron Heß, glavnokomandujući u Galiciji, zapošljavao je hiljade vojnika na gradnji pruge čije su komercijalne pred-

nosti, ma koliko velika bila njena strategijska vrednost, bar zasad pod znakom pitanja i, najzad, čiji bi planovi inače ležali u fiokama privatnih inženjera još trideset godina. Za Ruse nije bilo neprijatnije stvari od gradnje ove pruge, koja Austriji sada omogućava da ponovo koncentriše tek raspuštenu armiju za manje od petine vremena potrebnog Rusiji da dovuče sličnu armiju. Ko god želi da se potruži i pogleda u statističke podatke o austrijskom železničkom poduhvatu, i ono što je na Istoku učinjeno u čisto političke svrhe uporedi sa ono malo pažnje poklonjene trgovačkim interesima na Zapadu, ne može poverovati u to da se sa gradnjom ove galicijske pruge žurilo samo zato da se obmane svet. I zaista je potpuno jasno da bi ubrzano završavanje zapadnih pruga, koje povezuju Austriju sa Bavarskom, mnogo bolje odgovaralo jednom takvom cilju.

Ovo naše mišljenje u još većoj meri potvrđuju i nedavni obimni radovi na proširenju i poboljšanju fortifikacija u austrijskim istočnim provincijama. Ako se pruga može ili ne može graditi iz strategijskih razloga, podizanje i dopunjavanje sistema fortifikacija i neunosni izdaci uslovljeni takvom gradnjom svakako ne dopuštaju nikakvo objašnjenje koje prevazilazi neposrednu potrebu u datom slučaju. Ono što smo rekli o relativnom proširivanju izgradnje pruga na istoku i zapadu Austrije još u većoj meri važi za ove fortifikacije. Od trideset šest tvrđava Austrijske carevine sedam neposredno a devet posredno pripada istočnoj odbrambenoj liniji; a među njima je većina tek nedavno dovedena u potpuno ispravno stanje — kao na primer, Krakov, Pšemisl i Zaleščik. Dve prve, zajedno sa Lavovom, koji se zbog svog položaja ne može bolje utvrditi, dominiraju putem za Varšavu; poslednja se nalazi na krajnjem istoku Galicije, nasuprot važnoj ruskoj tvrđavi Hotinu. Krakov je izgrađen u prvoklasnu tvrđavu i sva postrojenja u njoj, kao i kod drugih galicijskih fortifikacija, potpuno su pripremljena za rat. Nekad je vladao običaj u austrijskoj armiji da se komandovanje tvrđavama prepušta starim isluženim generalima, kao neka vrsta počasne penzije, i takva mesta su se smatrala jednom vrstom izgnanstva za oficire pale u nemilost dvora; sada na čitavom istoku i severoistoku zaista nalazimo sposobne ljude, zaslužne generale i istaknute štabne oficire kao komandante tvrđava. Krakovom komanduje feldmaršal Wolter; Pšemislom general-major Ebner; Zaleščikom general-major Gläser; Karlsburgom u Transilvaniji feldmaršal Sedlmayer; i Olomoucom, na severozapadnom krilu, general von Böhm. Istovremeno, na zapadu stanje je sasvim drukčije — i ljudi i stvari su maltene ruševine, mirno prepuštene daljem propadanju. Koliko bi se slika tamo izmenila kad bi zapadne sile čak i lažno izjavile da austrijsku politiku smatraju dvosmislenom! Kako bi se austrijske vlasti požurile da obnove Linc, sa njegovih četrdeset Maximilianovih kula, koji se jedva može smatrati tvrđavom — i Salcburg, koji je nekad bio uporište prvog reda? Umesto toga, šta vidimo? — potpuno spokojstvo i savršeno odsustvo bilo kakvih ratnih priprema.

I sami vojnici, koji se vraćaju sa istoka, gde su se nadali da će pobrati lovorike, postaju nesposobni čim se približe bavorskoj granici.

Pošto su ovo činjenice koje govore same za sebe, ostaje da se razjasni samo još jedno pitanje, naime: čijom je krivicom austrijska politika osujećena i toj zemlji natovaren ogroman dopunski dug, bez ikakve neposredne koristi za nju samu, ili za njene tobožnje saveznike? Znamo da je to mišljenje rasprostranjeno u Beču i da ima odjeka u celoj Nemačkoj; da je Austrija ustuknula u strahu da od Pruske ne stvori drugog protivnika, i zato što rat, koji se vodi bez pomoći Nemačke, nije pružao garantiju za njegov brz završetak, kako je to zahtevao izuzetan položaj carstva. No mi ipak moramo nastojati na suprotnom gledištu. Naše je mišljenje da bi Pruska i ostala Nemačka, ako bi Austrija hrabro napala rusku armiju, bile prisiljene da pošu njenim stopama, manje-više polako i nerado.

Koga, dakle, treba smatrati odgovornim za sadašnju austrijsku politiku? — Englesku pod vodstvom onog sjajnog skanjerala i brbljivog razmetljivca, lorda Palmerstona. Za dokaz ove tvrdnje treba ostaviti vojni logor i ući u diplomatski lavirint. Dvadeset trećeg jula gospodin Disraeli je upitao lorda Johna Russella šta ga je rukovodilo da izjavi da je »jedan od glavnih razloga vojnog pohoda na Krim bio u tome da se Austrija spreči da pređe reku Prut«. Lord John nije mogao da se seti — to jest, rekao je da se on »uopšte rukovodi pamćenjem kao takvim«.

Onda je g. Disraeli postavio isto pitanje lordu Palmerstonu, koji je rekao da

»ne želi da odgovara na takva pitanja, uzeta nadohvat iz dugog toka pregovora između vlade Njenog Veličanstva i vlade jednog od suverena koji je u izvesnom stepenu saveznik Njenog Veličanstva. Sve što je mogao da kaže u odnosu na sebe bilo je to da je on oduvek smatrao da je Krim mesto gde se može zadati najefikasniji udarac nadmoćnosti Rusije na Crnom moru; čak i ako ne bi bilo drugog razloga, to bi, po njegovom mišljenju, bilo sasvim dovoljno za vojni napad«. »Moje je mišljenje bilo«, izjavio je on, »da je vojni pohod na Krim bio najbolji korak koji se mogao preduzeti.«

Tako saznajemo od lorda Palmerstona da vojni pohod na Krim nije potekao od Austrije niti od Napoleona, nego od njega lično. Dvadeset šestog juna lord Lyndhurst, žestoko napadajući Austriju, izjavio je da je

»ona početkom juna odlučila da zatraži od Rusije da evakuise Kneževine. Zahtev je bio postavljen veoma oštro i u sebi je sadržavao nešto nalik na nagoveštaj da će Austrija, ukoliko joj se ne udovolji, pribeci sili da bi ostvarila ovu zamisao«.

Posle nekoliko istorijskih primedaba, učeni lord je nastavio:

»Da li je zatim Austrija bilo gde izvršila neposredan napad na Rusiju? Da li je pokušala da uđe u Kneževine? — Daleko od toga. Uzdržala se od svakog

dejstva u periodu od nekoliko sedmica, sve do trenutka kada je skinuta opsada Silistrije i ruska armija bila u povlačenju, i kada je Rusija sama objavila da će kroz izvesno vreme napustiti Kneževine i povući se iza Pruta.»

Ovim lord Lyndhurst prebacuje Austriji što govori jedno a radi drugo. Posle njega u debati je učestvovao lord Clarendon, i od njega možemo dobiti predstavu o geniju koji je Austriju iz maja i juna pretvorio u Austriju iz jula i avgusta. On kaže:

»Kada je Austrija postepeno preuzimala svoje obaveze prema Engleskoj i Francuskoj, i kada je vršila obimne i skupe pripreme za rat — kada je, štaviše, hitno predložila da Francuska i Engleska pošalju vojne predstavnike u glavni štab generala Heša, ona je, ne sumnjam, smerala i očekivala rat. Ali ona je isto tako očekivala da će savezničke armije, mnogo pre početka sezone za ratne operacije, postići odlučujuće pobeđe na Krimu — da će biti slobodne i kadre da zajedno sa njenim sopstvenim snagama preuzmu druge operacije.

Ali, na žalost, to se nije desilo; i da je Austrija na naš poziv objavila rat, ona bi ga, po svemu sudeći, morala voditi sama.»

Na taj način objašnjenje lorda Johna Russella u direktnoj je suptrotnosti sa izjavom lorda Clarendona. Lord John je izjavio da je krimska ekspedicija otplovila, jer je Austrija odbila da pređe Prut — to jest, da zarati sa Rusijom. Lord Clarendon nam kaže da Austrija nije mogla da zarati sa Rusijom zbog krimске ekspedicije.

Dalje, može nam biti od koristi da uzmemo u razmatranje i neosporenu izjavu lorda Ellenborough-a:

»Pre nego što je bila preduzeta krimska ekspedicija, Austrija je predložila da bude u vezi sa savezničkim snagama u pogledu budućih vojnih operacija; saveznici su, ipak, dejstvujući prema unapred donetim planovima, preduzeli ekspediciju, i tada je Austrija najednom izjavila da ne može sama da napadne Ruse, i da je ekspedicija na Krim primorava da primeni drukčiji postupak. U kasnijem periodu, upravo kad je počela bečka konferencija¹⁷⁾, kada je bilo od najveće važnosti da Austrija bude uz nas — u to vreme, još uvek isključivo zauzeti uspehom svojih operacija na Krimu, vi ste iz neposredne blizine Austrije povukli 50 000 dobrih turskih vojnika, lišivši na taj način Austriju jedine pomoći na koju se mogla osloniti u slučaju vojnog pohoda protiv Rusije. Otuda je jasno, moji lordovi, kao i iz izjava plemenitog grofa, da je upravo naša nepromišljena ekspedicija na Krim paralisala politiku Austrije, i da je ona zbog nje zapala u tako težak položaj koji je sprečava da odmah uzme kurs, bitan za njenu čast, dostojanstvo i njene interese. Pre nego što je taj ekspedicioni korpus otplovio za Krim, usudio sam se da vladi ukažem na to kakve će sve nužne posledice iz toga proizići. Ukazao sam im na to kakav bi efekat ta ekspedicija proizvela na politiku Austrije.»

Savet lorda Ellenborough-a nije poslušan. Palmerston je poslao ekspedicioni korpus na Sevastopolj u istom trenutku kada je njegov dolazak bio najbolje sračunat da spreči austrijska neprijateljstva prema Rusiji. Gotovo izgleda kao da je nameravao da pruži pomoć velikom

neprijatelju Engleske, i kao da je namerno doveo Austriju u njen sadašnji neodređeni položaj u Kneževinama, predao je ruskoj diplomatiji i gurnuo još bliže ivici provalije u koju će se naposljetku nužno strmoglaviti. U ovoj stvari, kao i u mnogim drugim u toku svoje duge i neslavne karijere, Palmerston je sjajno uspevao da služi samo interesima Rusije, ma kakva bila njegova stvarna namera.

Naslov originala:

Austria and the War

Napisano krajem avgusta 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

»New-York Daily Tribune«

br. 4493 od 13. septembra 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx / Friedrich Engels

Kažnjavanje vojnika

London, 28. avgusta. Jedna institucija britanske armije dovoljno karakteriše klasu iz koje se regrutuje britanski vojnik. Mislimo na *kaznu bičevanja*. Telesno kažnjavanje više ne postoji u francuskoj, pruskoj i u raznim manjim armijama. Čak u Austriji, gde se veći deo regruta sastoji od poluvarvara, očigledno se teži njegovom ukidanju; tako je nedavno iz austrijskog zakona o vojsci izbačena kazna prolaženja kroz šibu. U Engleskoj je, naprotiv, »Cat-o'-nine-tails« (bič od šest struka) zadržan u punom dejstvu — kao instrument torture potpuno jednak ruskoj knuti. Kad god je bila pokrenuta neka reforma ratnog zakonodavstva u parlamentu, stare perjanice bi se žustro zalagale za »Cat«, i to najviše stari Wellington. Za njih je nebičevan vojnik bio nepojmljivo biće. Hrabrost, disciplina i nepobedivost bili su u njihovim očima isključivi atributi ljudi koji na svojim ledima nose ožiljke od bar 50 udaraca, kao što su nekada članovi pratnje nosili grb.

Jedina reforma bilo je ograničavanje broja udaraca na 50. O dejstvu ove reforme treba zaključivati po tome što je pre otprilike nedelju dana u Olderšotu jedan vojnik izdahnuo ubrzo posle dobijenih 30 udaraca bičem. Tom prilikom primenjen je omiljeni način — »Cat-o'-nine-tails« kvašeni su urinom. Nanošenje urina na živo i krvavo meso jeste nepogrešivi recept da se pacijent izmuči do ludila. Bič od šest struka nije samo instrument za mučenje, on ostavlja za sobom neprolazne ožiljke, on žigoše čoveka za čitav život. Čak i u engleskoj armiji jedno takvo žigosanje predstavlja sramotu koja bičevanog stalno pronomi. Bičevani vojnik pada ispod nivoa svojih drugova, ali prema britanskom vojnom kodeksu, kad se vojska nalazi pred neprijateljem, kazna se sastoji gotovo isključivo u bičevanju, te je na taj način ta kazna, koju njene pristalice hvale kao jedino sredstvo za održavanje discipline u odlučujućem trenutku, najsigurnije sredstvo za uništavanje discipline, pošto slama moralno držanje i point d'honneur vojnika. To objašnjava dve naročite činjenice. Prvo: *veliki broj engleskih dezertera pod Sevastopoljem*. U zimu, kad su britanski vojnici morali da ulažu natčovečanske napore radi stražarenja u rovovima, oni koji nisu bili u stanju da ostanu budni 48 - 60 časova bili su bičevani.

Zamislite samo! Bičevati heroje kakvi su britanski vojnici, koji su potvrdili da su to pod Sevastopoljem, kao i onog dana pred Inkermannom⁽¹¹¹⁾! Ali, ratni propisi nisu ostavljali mogućnost nikakvog bičanja. Najbolji ljudi u armiji, kad bi ih savladao umor, bivali su bičevani, te su tako obeščašćeni dezertirali Rusima. Nema bolje definisane osude sistema od ovih činjenica. Ni u jednom ranijem ratu nisu vojnici bilo koje nacije dezertirali Rusima u takvom broju koji bi bio vredan pomena. Oni su znali da će se tamo s njima postupati mnogo gore nego u redovima njihove nacije. Za englesku armiju je bila rezervisana slava da dâ prvi veliki kontingent takvih dezertera a, prema priznanju samih Engleza, »Cat-o'-nine-tails« je vrbovao ove dezertere za Rusiju.

Druga činjenica jeste teškoća na koju Engleska nailazi pri svakom pokušaju obrazovanja legije stranaca. Još za vreme antijakobinskog rata, iako su ratni propisi važili nominalno i za stranačke korpuse, kazna bičevanja se faktički morala ukinuti. Početkom ovoga veka neki heterodokсни engleski generali, između ostalih ser Robert Wilson, objavili su kritičke pamflete protiv telesnog kažnjavanja vojnika. Ser Francis Burdett je u toku više od 10 godina grmeo u parlamentu protiv »Cat-o'-nine-tails« i nazivao englesku naciju imenom »a flogged nation« (izbičevana nacija). U Donjem domu našao je energične sekundante u lordu Folkestone-u i čuvenom lordu Cochrane-u (sada admiral grof Dundonald). U štampi Cobbett je vodio strahovitu polemiku protiv »Cat«, i to je platio kaznom na dve godine zatvora. Jednog trenutka u toku poslednjih godina rata protiv Napoleona ogorčenje u narodu i u armiji dostiglo je takvu jačinu da je vojvoda od Yorka, — na zlu glasu zbog svog upornog insistiranja na vojničkoj stezi, bežanja pred Francuzima i zbog svojih ljubavnih veza sa madam Clarke — bio prinuđen da izda dnevnu zapovest u kojoj se saopštavalo svim oficirima da će im česta pojava bičevanja u njihovim jedinicama praviti smetnje prilikom napredovanja.

Kako objasniti to da je »Cat-o'-nine-tails« prebrodila sve ove nape u toku pola stoleća? Vrlo jednostavno. Ona je instrument kojim se održava aristokratski karakter engleske armije, kojim se obezbeđuju svi viši položaji, počev od zastavnika, kao apanaža za mlade sinove aristokratije i džentrija. Ukidanjem »Cat-o'-nine-tails« nestaje i strahovita podvojenost između vojnika i oficira, koja cepa armiju na dve potpuno različite rase. Istovremeno njeni redovi bi se otvarali višim narodnim slojevima nego što su oni iz kojih je ona do sada bila regrutovana. Tada bi propalo staro ustrojstvo engleske armije. Ona bi doživela revoluciju iz osnova. Bič od šest struka je Kerber koji štiti aristokratsko blago.

Naslov originala: *Züchtigung der Soldaten*

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«, br. 405 od 31. avgusta 1855.

Friedrich Engels

Bitka na Čornoj^[264]

Nasuprot našim očekivanjima, u pošti koja je stigla brodom »Afrika«, a koju smo primili prošle srede uveče, nije bilo izveštaja kneza Gorčakova o bici na Čornoj, koja se vodila 16. prošlog meseca. Ipak, francuski i engleski izveštaji, koje smo objavili juče, pružaju dovoljno obaveštenja za prilično tačnu ocenu ove borbe. Francuski izveštaj iznenađuje odsustvom one tendencije ka hvalisanju koje je i odveć često svojstveno francuskom sabljašu, a koje je bilo tako uočljivo u Pélissier-ovim prvim biltenima. Sada je stari general neobično jasan, praktičan i realan; on čak odaje puno priznanje Rusima za pokazanu hrabrost tom prilikom; i njegov izveštaj znatno odudara od zabavnih računica generala Simpsona u pogledu angažovanih snaga, prema kojima izlazi da je nekih 15 000 Francuza i Sardinaca bez po muke potuklo 60 000 Rusa. Činjenice su bile ovakve:

Ujutro 16. avgusta, pre svitanja, Rusi su sišli sa Mekenzijske uzvišice i zauzeli položaj na ivici brežuljaka koji se spuštaju prema Čornoj. Njima je komandovao knez Gorčakov lično, pod kojim je general Read komandovao desnim krilom (7. i 12. divizija), dok je Liprandi sa 5. divizijom izgleda držao centar, a 17. divizija činila je levo rusko krilo. Delovi 4. i 6. divizije bili su takođe prisutni, i to, po svemu sudeći, kao rezerva. Peta divizija, zajedno sa trupama 4. i 6. korpusa, obrazuje deo drugog (Panjutinovog) korpusa, koji je tada upravo stigao na Krim; ostatak su sačinjavale stare krimske trupe koje su morale da dejstvuju u veoma oslabljenom sastavu.

Zemljište na drugoj strani Čorne uglavnom je ravno, kao produžetak doline Balaklave prema reci; ali pored samih njenih obala ova ravnica je prekinuta dvema grupama brežuljaka, koji se stepenasto penju od strane Balaklave, ali se spuštaju prema Čornoj, pružajući na taj način dobar defanzivni položaj protiv neprijatelja koji prelazi reku. Između ove dve grupe leži dolina kojom je britanska laka konjica napadala u bici kod Balaklave. Istočnu grupu brežuljaka, koji čine desno krilo položaja, zauzeo je La Marmora sa svoje dve sar-

dinijske divizije; drugu grupu na severozapadu, tri francuske divizije, koje su s njom tako obrazovale centar i levo krilo položaja. Francuzima je komandovao general d'Herbillon, koji je Camou-ovu diviziju smestio levo, svoju u centar, a Faucheux-ovu desno, gde se spajala sa sardinijskom divizijom Trottija. Položaj je bio još ojačan sa dve prepreke neposredno ispred njega; prvo, Čornom, koju je u to vreme, doduše, bilo moguće pregaziti, ali uprkos tome, Rusi su mogli da je prelaze samo na nekim mestima, i to na uskom frontu; i drugo, akveduktom uklesanim na većini mesta u stenama, iza kojeg stoji jedna strma litica sa eskapama pogodnim za penjanje. Na ivici Francuzi i Pijemontezi su podigli nekoliko lakih gradobrana sasvim dovoljnih da zaklone svoje topove. Dve grupe brežuljaka obrazovale su, tako reći, nekoliko bastiona, koji su svojom artiljerijom štitali jedan drugom bokove. S onu stranu Čorne, preko koje su vodili mostovi kod Čorguna, na sardinijskom krajnjem desnom krilu i pored jedne krčme (na ruskom — traktir) ispred francuskog centra, Pijemontezi su imali dva puka predstraže, dok je traktirski most bio zaštićen jednim slabim mostobranom koji su zauzeli Francuzi. Francuske predstraže nalazile su se još dalje.

Ujutro 16. avgusta, pošto su postavili svoju artiljeriju na uzvišice istočno od Čorne, Rusi su poslali svoje isturene trupe u dolinu. Zora još nije bila svanula, a gusta magla olakšala je prepad, kao kod Inkermana. Savezničke predstraže bile su začas potisnute, i u zoru u ruskim rukama su bili mostobran i čitava istočna strana reke, dok su vodili borbu sa dva francuska puka oko prelaza preko mostova. Zatim su 7. i 12. ruska divizija Camou-a i d'Herbillona, sišle u dolinu u dve zbijene kolone; i ovde su obrazovale svoje udarne kolone i nadirale kao dve zasebne mase — 7. divizija prešla je reku i akvedukt, delimično gazeći vodu, a delimično na brzinu sklepanim skelama, i krenula na Camou-a; dok je 2. divizija, od koje je jedan deo ostao u rezervi, napadala d'Herbillona preko traktirskog mosta, čiji su branioци bili začas odbačeni nadmoćnim masama Rusa. Nadirali su većom brzinom i žarom nego ikada ranije kroz akvedukt i uz strmice brežuljaka. Sedma ruska divizija skoro se bila primakla ivici brežuljka, kad Camou-ove trupe, razvijene u strelce, osuše po njima paljbu i napadoše im bok i pozadinu sa takvom žestinom, da se Rusi odmah okrenuše, ponovo se prebaciše preko mosta pod ubitačnom vatrom i, ako je verovati Pélissier-u, u toku bitke 7. divizija se više nije pojavila. U centru je 12. divizija uspela da se ispne na uzvišice i otera nekoliko francuskih pukova. Za trenutak je sudbina bitke bila neizvesna, kad d'Herbillon naredi jednoj brigadi iz Faucheux-ove divizije da napadne levo krilo ruskih kolona; i posle kraće borbe Rusi su bili bačeni niz strminu, praćeni u stopu od Francuza, koji za trenutak povratih most.

Gorčakov je, međutim, pripremao nov napad. Ostatok 12. i 5. divizija sišli su u dolinu, gde su se sklonili begunci koji su se ponovo

formirali; i sada su cela 12. i 5. divizija kretale napred u drugi napad. Prošle su pored mosta, desno i levo od njega, i velikom žestinom napale saveznički centar (divizije d'Herbillona i Faucheux-a). Ali za to vreme Francuzi su doveli svu svoju artiljeriju; ona je udarila frontalnom vatrom po ruskim kolonama, dok ih je sardinijska artiljerija tukla s boka. Uprkos ovoj ubitačnoj vatri Rusi su i dalje brzo napredovali i opet stigli na uzvišice. Tamo su zatekli Francuze koncentrisane, razvijene u liniju nešto iza ivice brežuljaka. Čim su čela kolone izbila na ivicu, Francuzi su ih zasuli plotunom, i krenuli u juriš na njih s bajonetima, frontalno i bočno. Borba je bila kratka, kao i ranije. Rusi su popustili i u neredu pobjegli preko reke, praćeni vatrom iz pušaka i dejstvom artiljerije saveznika. Ovaj drugi poraz Rusa u stvari je odlučio bitku. Oni su bacili u borbu tri petine svoje pešadije i nisu se mogli nadati tome da im na bojište pristignu bilo kakva nova pojačanja; i saveznici su angažovali tri od svojih pet divizija, ali su iz logora pred Sevastopoljem hitale sveže trupe da im pomognu. Pélissier je zatražio još dve linijske divizije i jednu gardijsku, i one su ubrzo bile u pokretu onamo. To se dogodilo oko 8 časova ujutru.

Uprkos ovoj nadmoćnosti saveznika, Gorčakov se odlučio za još jedan napad. Sedamnaesta divizija morala je sada da napreduje obrazujući jezgro za onaj deo potučениh trupa koji je još uvek bio sposoban za borbu protiv neprijatelja. Jurišni položaj opet je bio pomenen ulivo; Rusi su ovog puta naišli na Faucheux-ovu diviziju. Ali uzalud. Unakrsna vatra francuske i sardinijske artiljerije desetkovala ih je pre nego što su uspeali da se domognu vrha brežuljaka, a francuski redovi ponovo su im slomili kolone i odbacili na drugu obalu reke, dok su ih Pijemontezi (Trottijeva divizija) napali s boka i doneli konačnu pobjedu. Ostale su nedirnute samo trupe 4. i 6. divizije, — ukupno efektivne snage od otprilike jedne divizije. Nije imalo nikakve svrhe da se i one uključe. Poraz je bio nesumnjiv; i tako, pošto su na čelo postavili artiljeriju, Rusi su počeli da se povlače. Položaj saveznika bio je sad tako jak, da je Pélissier isključivao svaki napad na njega; i zaista, bili su samo uznemiravani dejstvom artiljerije i puščanom paljbom. Gubici Rusa u ovom sukobu ogromni su u poređenju sa gubicima saveznika. Prvi su imali 5000 mrtvih, ranjenih i zarobljenih; drugi samo oko 1500. Razlog je bio u tome što su Rusi morali da vrše svoje napade pod vrlo efikasnom vatrom savezničke artiljerije, naročito Pijemonteza, čiji se topovi s granatama od 16 funti teško kreću, ali vrlo efikasno dejstvuju kada se izvuku na položaj.

Ruski napad izvršen je ovde isključivo frontalno. Izgledalo je da je nemoguće zaobići levo krilo Francuza kod Inkermana, jer su na ogranku grebena na suprotnoj strani bile postavljene francuske baterije koje su dominirale predelom. Da bi zaobišla desno krilo saveznika, trebalo je da glavnina Rusa s ide u Bajdarsku dolinu, gde je teren očigledno pretežak za tako nezgrapne trupe. Stoga su oni iza-

brali frontalni napad i pokušali prepad u pravom smislu reči. Prepad je delimično uspeo, ali nije bio dokrajčen s dovoljno energije. Kada su Rusi jednom ovladali prelazima preko Čorne, trebalo je da guraju svoje trupe napred, baš zato što su im bile pri ruci, da bi osigurali svoje preimućstvo pre nego što su se Francuzi mogli povratiti od prvog udarca. Umesto toga, oni su svojim protivnicima dali dovoljno vremena da na položaj dovuku svoje trupe i artiljeriju, a efekat prepada koji bi im možda povratio uzvišicu zauzetu od Francuza, prestao je gotovo istog časa kad su Rusi izbili na Čornu. Ovo je još jedan dokaz za to kako je ruskim trupama teško da se kreću u uslovima kada se od njih očekuje da dejstvuju brzo i kada niži komandiri moraju da se oslone na svoje vlastito rasuđivanje.

Francuzi su oduvek bili poznati po tome što osećaju izvestan prezir prema službi predstraža. Čak i u njihova najslavnija vremena aktivan neprijatelj je mogao kad god je hteo da im noću iznenadi predstraže i stvori pometnju u njihovim logorima, a da se ne izloži velikom riziku. Ovom prilikom se pokazalo da to mogu da učine čak i spori Rusi. Njihov glavni položaj ležao je toliko blizu Čorne, da je trebalo da se isturene trupe ili probijaju mnogo dalje ili, ako to teren nije dopuštao, dobiju pojačanje kako bi bile kadre da se održe dok se logor ne naoruža. A u stvari, Francuzi su se ulogorili bez ikakve odgovarajuće prethodnice. I zato su Rusi mogli da napadnu na njihov glavni položaj pre nego što su Francuzi imali vremena da puste u dejstvo sve svoje snage otpora. Aktivniji protivnici nego što su Rusi izbacili bi napred nadmoćne snage tako brzo da bi uzvišice koje su držali Francuzi bile osvojene pre nego što bi moglo doći do nekog normalnog i sistematskog otpora. Ali i sami Rusi su se plašili da u bici u sumrak rizikuju jednu do dve divizije svojih trupa, i tako su izgubili svako preimućstvo koje im je doneo prepad.

Za odlučne i lako izvojevane pobeđe Francuza prilikom odbacivanja ruskih kolona kada su se ove već bile ispele na uzvišice, treba zahvaliti taktici koju oni dotad nisu često primenjivali. Očigledno je da su ovaj način borbe naučili od Engleza, koji su za to majstori. U odbrani lanca brežuljaka, velika prednost se sastoji u tome da se trupe skrivaju odmah iza grebena, gde su potpuno zaklonjene i razvijene u liniju u očekivanju neprijatelja. Čim se čela neprijateljskih kolona pojave na grebenu, linija pali plotun (na šta može da odgovori samo nekoliko pušaka) i onda se vrši juriš, frontalno i s boka, na bajonet. Englezi su se ovako tukli kod Busakoa, Pamplone, Vaterloa^[265], i u drugim bitkama, i uvek pobeđivali. No, i pored toga, kontinentalne trupe Evrope kao da su potpuno zaboravile ovaj nepogrešivi način odbrane niza uzvišica. Ovaj način je opisan u priručnicima taktike, ali je u praksi gotovo iščezao zbog opšte sklonosti da se kolone prikrivaju strelcima. Francuzi zaslužuju visoko priznanje zato što su od svojih starih protivnika preuzeli ovaj jednostavan i efikasan manevar. Da su bili razdeljeni u kolone, gotovo je van svake sumnje da bi Rusi

imali veća preimućstva i da bi možda čak i pobedili. Ali kako su stvari stajale, pokazalo se da je nadmoćna ona pešadija razvijena u liniju koja djeluje protiv neprijatelja dezorganizovanog efikasnom artiljerijskom vatrom i zamorenog pentranjem uz strmi breg; i žestok juriš na bajonet bio je sasvim dovoljan da se odbace mase koje su već bile izgubile borbeno raspoloženje mnogo pre nego što se nad njih nadneo svetlucavi čelik.

Ovo je treća prava bitka ovog rata koja se vodila na bojnom polju, i koja se, kao ona na Almi^[46] i kod Inkermana^[111], odlikuje svojim relativno kratkim trajanjem. U Napoleonovim ratovima bitku je uglavnom karakterisalo prethodno čarkanje; svaka strana je prvo pokušavala da ispita neprijatelja, pa tek onda da se sa njim sukobi na odlučujućim tačkama i sa odlučujućim trupama; i tek kada bi svaka strana angažovala veći deo svojih trupa, bio bi preduzet odlučujući udar.¹ Ovde, naprotiv, vidimo da se nije gubilo vreme, nije bilo borbe sabljama da se izmori neprijatelj; udarac se zadavao odmah, i sudbina bitke zavisila je od ishoda jednog ili dva napada. Način borbe izgleda mnogo odvažniji nego Napoleonov; ipak, ako nadmoćnost od dva prema jedan, koju su saveznici imali na Almi, ili ako poznata nespretnost Rusa u manevrisanju može izgledati kao opravdanje za takvu neposrednu akciju, ostaje činjenica da se na obema stranama oseća odsustvo ratne veštine; i kad god se sabljašima koji se drže tog principa desi da imaju za protivnika generala koji dobro zna kako da im zaposli trupe, kako da im postavi zamke i da ih namami da se u njih zapetljaju, oni će se ubrzo naći u veoma nezavidnom položaju.

Najzad, ponavljamo ono što smo često isticali: hrabrost vojnika i mediokritet generala na obema stranama glavne su karakteristike sadašnjeg rata.

Naslov originala:

The battle of the Chernaya

Napisano 31. avgusta 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

«New-York Daily Tribune»

br. 4494 od 14. septembra 1855.

Prevod s engleskog

¹ Namesto daljeg teksta u «Neue Oder-Zeitung» br. 411 od 4. septembra 1855. stoji: «Postupci na Krimu spolja izgledaju hrabriji, ali, u stvari, dokazuju samo osrednjost generala na obema stranama i potvrđuju naše mišljenje da se u modernom dobu ratna veština razvijala obrnuto srazmerno ratnom materijalu. Ako bitka na Čornoj i ne svedoči tako odlučno kao bitka kod Inkermana o slabosti Rusa, ona, ipak, neosporno ponovo dokazuje nadmoć zapadnih vojski. Prorocima koji, pod izgovorom da su u istoriji otkrili „nov“ elemenat, daju samo modernu boju i vid svojim starim dačkim sećanjima o propasti Rimskog carstva, — tim prorocima ova bitka pokazuje da zamenu za Gote treba da potraže drugde a ne među Moskovljanima.»

Karl Marx

Novo otkrivanje tajni u Engleskoj

Sa jedinim izuzetkom posmrtnih dokumenata ser A. Burnesa koje je objavio njegov otac da bi uspomenu na njega oprao od lažnih optužbi lorda Palmerstona da je on započeo sramni i nesrećni avganistanski rat, i da bi pružio nepobitan dokaz da je takozvanim depešama ser A. Burnesa, kako ih je lord Palmerston izložio pred parlamentom, ne samo bio u potpunosti iskrivljen njihov prvobitni smisao, nego da su one u stvari bile falsifikovane i u njih bili ubačeni pasusi isfabrikovani sa ciljem da se zavede javno mnjenje^[266], — sa ovim jedinim izuzetkom, možda se nikada nije pojavio niz dokumenata koji više šteti ugledu britanske vlade i kaste koja uživa nasledna prava na državne položaje u ovoj zemlji, nego što je prepiska između ser Jamesa Grahama i ser Charlesa Napiera, koju je upravo objavio stari admiral sa ciljem da odbrani svoje časno ime^[267].

U ovoj polemici ser James Graham ima veliko preimućstvo nad svojim protivnikom — i teško da će ikakvo otkriće srozati njegov ugled u očima sveta. Čovek koji se glasno hvalisao da je bio saučesnik u ubistvu braće Bandiera; čovek za koga je dokazano da je na londonskoj pošti redovno otvarao i menjao sadržinu privatnih pisama, samo da bi učinio uslugu Svetoj alijansi^[268]; čovek koji je kao kakvo umiljato kućence lizao ruke caru Nikolaju kada se ovaj iskrcao na engleskoj obali; koji je čak preuveličavao groznu svirepost novog engleskog zakona o sirotinji^[269] time što ga je primenjivao po svom specijalnom metodu; i koji je, još pre nekoliko meseci, pred punim Domom uzalud pokušavao da uvrede pune mržnje, koje je lično naneo nesrećnom kapetanu Cristieu, svali na g. Layarda — takav čovek odista može važiti kao karakteran. Ima nečeg tajanstvenog u njegovoj političkoj karijeri. Nije imao ni onaj neobični talenat koji je omogućavao lordu Palmerstonu da ne pripada nijednoj partiji, niti nasledni uticaj na jednu partiju koji je, opet, omogućavao lordu Johnu Russellu da prolazi bez nekog osobitog talenta, pa ipak je uspevao da igra istaknutu ulogu među britanskim državicima. Ključ za ovu zagonetku treba

tražiti, ne u analima istorije sveta, nego u analima lista »Punch«. Iz godine u godinu pojavljuje se u tom poučnom časopisu slika uzeta iz života i ukrašena lakonskim natpisom: »Prljavi dečak ser Roberta Peela.« Ser Robert Peel bio je pošten čovek, mada nije bio velik čovek; ali on je, pre svega, bio britanski državnik, vođa partije, koji je upravo zbog zahteva svog položaja bio prisiljen da radi mnoge prljave stvari koje su mu inače bile odvratne. Tako je ser James došao kao pravi božji dar, i tako se desilo da je ser James postao neizbežan čovek i uz to još velik čovek.

Ser Charles Napier pripada porodici koja se isto tako istakla svojom darovitošću kao i svojim nastranostima. Usred današnjeg miroljubivog čovečanstva Napierovi podsećaju na pripadnike nekakvog primitivnog plemena, kojima njihov prirodni dar omogućuje da prisvajaju tekovine civilizacije, ali ne i da se priklone njenim konvencijama, da poštuju njene običaje ili da se podvrgnu njenoj disciplini. Ako su Napierovi uvek činili dobre usluge engleskom narodu, sa njegovom vladom su uvek bili u zavadi i protiv nje se bunili. Ako poseduju vrline Homerovih junaka, dato im je ponešto i od njihove razmetljivosti. Pokojni general ser Charles Napier nesumnjivo je najdarovitiji vojnik kojeg je Engleska imala još od vremena Marlborough-a, ali koji nije bio toliko poznat po tome što je osvojio Sind⁽²⁶⁹⁾, koliko po svadama sa Istočnoindijskom kompanijom, koje je njegova porodica nastavila i posle njegove smrti. Tu je i general ser W. Napier, prvi pisac u vojnoj literaturi Engleske, ali ne manje čuven po svojim večitim razmiricama sa britanskim Ministarstvom vojnim — koje nimalo nije poštovalo sitne predrasude svojih sugrađana, tako da su njegovu čuvenu istoriju rata na Poluostrvu⁽⁷⁴⁾ britanski kritički osvrti jednoglasno označili kao »najbolji francuski prikaz koji je ikada dat o tom ratu«. Tu je i protivnik ser Jamesa Grahama, stari admiral Napier, koji je bio na glasu po tome što je menjao naređenja svojih starešina. Ser James je verovao da je ovog poslednjeg kršnog potomka Napiera stisnuo u gvozdeni zagrljaj boa-constrictor¹, ali se najzad pokazalo da je to samo konvencionalna paukova mreža.

Ser James Graham, ministar mornarice, po povratku u Englesku oduzeo je seru Charlesu Napieru komandu. U Donjem domu označio ga je kao odgovornog za baltički poraz, a kao dokaz za to citirao je nekoliko odlomaka iz svojih privatnih pisama; optužio ga je da je izbegao da izvrši smela naređenja koja je primio od Ministarstva mornarice; izrazio je nadu da nijedan budući ministar mornarice neće biti toliko neobazriv da prepusti komandu ser Charlesu Napieru; i on ga je ismevao u listovima koji su mu stajali na raspolaganju nazivajući ga »borbeni Charly«, koji je, poput mitološkog kralja Francuske, »marširao sa dvadeset hiljada ljudi uzbrdo, a zatim opet nizbrdo«. Ser Charles, citiramo njegove reči,

¹ džinovske zmije

»zatražio je da se ispita njegovo ponašanje, što je bilo odbijeno; obratio se vladi, ali nije dobio odgovor; najzad se obratio Donjem domu. Dokumenti su mu bili uskraćeni pod izgovorom da bi se time nanela šteta službenoj stvari njenog veličanstva«.

Posle bombardovanja Sveaborga ovaj izgovor bio je, naravno, neodrživ.

Ser James je verovao da je njegova stvar utoliko sigurnija, jer je preduzeo mere da označi kao »privatna« sva ona pisma koja bi ga mogla raskrinkati i opravdati njegovu izabranu žrtvu. O značaju svete reči »privatan« ser James se sam izjasnio kada je svedočio pred sevastopoljskom komisijom: jedan britanski ministar mornarice je navikao da javne instrukcije označava kao »privatne« kad god ima dosta razloga da ih uskrati ne samo javnosti nego i parlamentu.

Za čoveka kao što je ser James, koji sebi daje pravo da privatna pisma pretvara u javna, sasvim je prirodno da od javnih dokumenata pravi privatno vlasništvo. Ali, ovog puta je pravio račun bez krčmara. Ser Charles Napier, smelo razbivši okove »privatnih instrukcija«, možda se izložio opasnosti da bude izbrisan sa liste britanske mornarice, i verovatno je sam sebe onemogućio da ikad više dobije komandu, ali, istovremeno, ne samo da je sprečio ser Jamesa da uđe u Ministarstvo mornarice, nego je isto tako pokazao engleskom narodu da mu je mornarica iskvarena kao i armija. Kada je krimski pohod oduzeo britanskoj armiji dobar glas osveštan vremenom, branioci ancien régime odricali su krivicu iz na izgled prihvatljivog razloga da Engleska nije nikad težila da bude vojna sila prvog reda. Ipak, oni se neće usuditi da tvrde da nisu polagali pravo na to da budu prva pomorska sila na svetu. Iskupljujuća strana rata je u tome što on stavlja naciju na probu. Kao što se mumije raspadnu onog trenutka kad se izlože uticaju atmosfere, tako i rat izriče najtežu presudu socijalnim organizacijama koje više nemaju vitalnosti.

Ova prepiska između ser Jamesa Grahama i admirala Napiera, koja se vodila od 24. februara do 6. novembra 1854, a koja nije mogla u potpunosti naći mesto na našim stupcima zbog svoje velike dužine, može se vrlo kratko izložiti. Do kraja avgusta, kada se sezona na Baltiku, kao što je opšte poznato, bližila kraju, sve je išlo veoma glatko — mada je ser Charles Napier, odmah na početku ekspedicije, izneo ser Jamesu svoje mišljenje da

»sredstva koja je Ministarstvo mornarice obezbedilo za naoružavanje i popunjavanje ljudstvom severnomorske flote nisu bila dovoljna za tu priliku i nisu omogućavala suprotstavljanje Rusima pod prihvatljivim uslovima«.

Za sve ovo vreme ser James se u svojim pismima samo osmehivao svom »dragom ser Charlesu«. Dvanaestog marta on mu »čestita« na »redu« u kome je flota napustila engleske obale; 5. aprila on je »zadovoljan njenim pokretom«; 10. aprila on je »potpuno zadovoljan nje-

govim postupcima»; 20. juna on ga naziva »savršenim vrhovnim komandantom»; 4. jula on je »siguran da će ser Charles učiniti sve što čovek može da učini»; 22. avgusta on »mu iskreno čestita na uspehu njegovih operacija ispred Bomarsunda»; i 25. avgusta, obuzet nekom vrstom pesničkog zanosa, on uzvikuje:

»Ja sam više nego zadovoljan Vašim postupcima; ushićen sam razboritošću i zdravim rasuđivanjem koje ste ispoljili.«

Za sve vreme ser James se brine da ser Charles,

»u strasnoj želji da učini neko junačko delo i da udovolji neobuzdanim željama nestrpljive gomile, ne podlegne nekom naglom nagonu i propusti da izvrši jednu od najplemenitijih dužnosti — to jest da smogne moralne snage da čini ono što se smatra za ispravno, uz rizik da se može biti optužen za počinjenu grešku«.

Još 1. maja 1854. kaže on ser Charlesu:

»Verujem da se ni Sveaborg ni Kronštat ne mogu zauzeti s mora — naročito ne Sveaborg — i samo bi vrlo velika armija mogla uspešno da operiše kopnom u prisustvu jedne takve borbene sile koju bi Rusija mogla lako da koncentriše za neposredno prilaženje svojoj prestonici.«

Kada mu ser Charles 12. juna kaže da

»jedini uspešan način da se napadne Sveaborg, koji on može da iznađe posle najzrelijeg razmišljanja, uz podršku admirala Chadsa, jeste da se opremi veliki broj topovnjača«

— ser James mu odgovara 11. jula:

»Sa 50 000 vojnika i 200 topovnjača mogli biste pre kraja septembra da učinite nešto veliko i odlučujuće.«

Ali tek što je došla zima, tek što su otplovile francuska armija i flota, tek što su teške ravnodnevičke bure počele da brazdaju Baltikom — tek što je ser Charles izvestio

»da su naši brodovi već počeli da kidaju svoje sidrenjake; da je ‚Dragonu‘ ostalo samo jedno sidro, a da su ‚Impérieuse‘ i ‚Basilisk‘ poslednje noći izgubili svaki po jedno sidro; i da je ‚Magicienne‘ bio primoran da se usidri po magli, a kada je u noći digao sidro kod Nargena, morao je da se usidri kod svetionika Remskar, pošto je bio nateran među stenje; i da se ‚Euryalus‘ nasukao na stene i da je pravo čudo što nije izgubljen«

— kad je ser James najednom otkrio da se »rat ne vodi bez rizika i opasnosti«, i prema tome, Sveaborg se mora zauzeti bez ijednog vojnika, bez ijednog topa ili teške topovnjače! Zaista, možemo samo da ponovimo reči starog admirala: »Da je ruski car ministar mornarice, i on bi napisao upravo ovakva pisma.«

U Ministarstvu mornarice, kao što se jasno može videti iz ove prepiske, vladala je ista anarhija kao i u Ministarstvu vojnom. Ser

James je izrazio povoljno mišljenje o Napierovim operacijama u Beltu, dok ih Ministarstvo nije odobrilo. U avgustu, ser James mu piše da se spremi za blagovremeno povlačenje sa Baltika, dok Ministarstvo šalje depeše sa suprotnim sadržajem. Ser James zastupa jedno gledište o izveštaju generala Niela, a Ministarstvo sasvim suprotno. Ali najzanimljivije što je dala prepiska možda je u tome što ona baca novo svetlo na anglo-francusku alijansu. Francuski admiral je pokazao ser Charlesu svoju naredbu o opozivu 13. avgusta. Francuska armija je otplovila 4. septembra, a ostatak francuske flote krenuo je 19; međutim, ser James Graham izveštava ser Charlesa da je za njihovo povlačenje saznao tek 25. septembra. Ser James je stoga pogrešno pretpostavio da se »odluke imaju doneti na licu mesta uz Napierov pristanak«, ali, kako on nedvosmisleno dodaje, »bez ikakvog obraćanja engleskoj vladi«. S druge strane, čini se da je Niel, francuski general inženjerijskih jedinica, i intimni prijatelj Louis-a Bonaparte, dao savet »da se Sveaborg razori za dva časa pomoću linijskih brodova«. Iz ovoga jasno proizilazi da je on nameravao da englesku flotu gurne u beznađežan napad, u kome bi se beskorisno smrskala o podvodno stenje i utvrđenja ruske odbrane.

Naslov originala:

Another British revelation

Napisano oko 8. septembra 1855.

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribunes

br. 4502 od 24. septembra 1855.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

O zauzimanju Sevastopolja^[270]

London, 11. septembra. Topovi iz Džems parka i *Tauera* objavili su Londonu sinoć u 9 časova pad južne strane Sevastopolja. U pozorištima Liceum, Hejmarkit i Adelfi upravnici pozorišta konačno su imali to zadovoljstvo da na osnovu zvaničnih depeša, umesto kao dosada na osnovu lažnih vesti, izazovu »ura«, »God save the Queen« i »Partant pour la Syrie«^[185].

Krimski rat našao se najzad na prekretnici. Od pre otprilike nedelju dana u ruskim telegramima se počelo priznavati da je saveznička vatra nanela znatne gubitke linijama u Sevastopolju i da su gubici nadoknađeni »onoliko koliko je bilo moguće«, dakle ne potpuno. Onda smo juče saznali da su u subotu, 8. septembra, negde po podne, saveznici jurišali na četiri bastiona, da su ispred jednog od njih potučeni, dva osvojili, da su jedan od ta dva ponovo morali da napuste, ali da su naposljetku zadržali poslednji i najvažniji — kulu Malahov (bastion Kornilov), čiji je gubitak nagnao Ruse u rasulo i na napuštanje južne strane.¹

Dolazak znatnih pojačanja posle bitke na Čornoj obezbedio je savezničke generale protiv svakog eventualnog poduhvata ruske armije kod Inkermana; jer i u slučaju da se ostatak 4. i 6. ruske divizije zajedno sa dve grenadirske divizije doda toj armiji, saveznici su se sada nalazili u položaju da sa uspehom mogu suprotstaviti bilo koji broj trupa koje bi mogle da odbace Ruse preko Čorne i istovremeno su zadržali kao ostatak dovoljno jake jedinice za nastavak opsade i čak i za preduzi-

¹ Umesto ove rečenice u listu »New-York Daily Tribune« broj 4506 od 28. septembra 1855. stoji: »Gubitak ove tačke naterao je Ruse da 9. marširaju sa svojim trupama sa južne na severnu stranu i tako napuste grad Sevastopolj, pošto su razorili svoja skladišta, zgrade digli u vazduh, eksplozijama porušili odbrambena postrojenja i celo mesto, da upotrebimo reči generala Pélissier-a, pretvorili u džinovsku peć koja plamti. Takođe su spalili svoje parobrode, potopili svoje poslednje ratne brodove i najzad porušili most u blizini Pavlove tvrđave.«

manje juriša. Mora se priznati da je francuska vlada ovog puta bila izuzetno brza u slanju trupa za održavanje ravnoteže pojačanjima koja su se već nalazila u maršu iz Poljske i Volinije. Broj francuskih trupa koje su od početka jula bile ukrpane za Istok mora se oceniti bar na 50 000 ljudi. Pod ovim okolnostima i uz odgovarajuće dejstvo isturenih engleskih i francuskih baterija merzera, tranšeje su pod zaštitom jake vatre bile pomerene unapred sve do rova. Koliko su one bile pomerene napred i da li je glasiya nadgrađena secundum artem¹, to mi još ne znamo. Vatra je sve više i više dobijala karakter ravnomernog bombardovanja; vertikalna vatra primenjena je efikasno kako bi se onemogućilo zadržavanje većih trupa u mestu, i najzad je naređen juriš,

Na Mamelonu Rusi su prošlog proleća uz pomoć traverses i blindes² konstruisali izvestan broj gradnji koje su bile osigurane od vatre i bombi. Ove građevine poslužile su im kao odličan zaklon od neprijateljske vatre, ali pri jurišu se pokazalo da nije preostalo nimalo mesta za koncentraciju dovoljnog broja jedinica radi odbrane utvrđenja. Deo po deo ovih građevina branjen samo malim brojem ljudi, padao je Francuzima u ruke i odmah obrazovao za njih trenutno utvrđenje. Izgleda da je ista greška učinjena prilikom podizanja odbrambenih utvrđenja Malahova. Teren je bio prenatrpan i čim su se Francuzi jednom dokopali dominantne tačke brega, ruska utvrđenja sama su im pružila zaklon od ruske vatre. Pošto Redan (bastion broj 3) i Redan kod zaliva u obliku kičme broda (ruski bastion broj jedan) leže na pretežno ravnom terenu, oni nisu dopuštali pravljenje terasastih i komplikovanih odbrambenih utvrđenja kakva su se mogla izvesti na Malahovu. Stoga je ovde, izgleda, bio napravljen jedan prosti coupure³ u grudobranu, koji je odsekao istureni ugao i izložio njegovu unutrašnjost nadmoćnoj vatri. Stoga su trupe, koje su bile određene za njegovu odbranu, mogle da budu koncentrisane više u pozadini i unutrašnjost utvrđenja se mogla braniti ispadima sa coupure-a. Usled toga rasporeda, koji je postavljan uopšte u takvim slučajevima, engleske linije i francuske kolone, kojima je bilo komandovano da jurišaju na ove položaje, mogle su istina lako da prodru preko gotovo sasvim napuštenog spoljnog bedema, ali su, kad su se jednom našle naspram coupure-a, bile zasute kišom kuršuma i prisiljene da odustanu od juriša.

Odmah po osvajanju Malahova general de Sallas učinio je na levom krilu francuskog napada pokušaj da se smesti u Centralni bastion (broj 5, između bastiona Jarbol i Karantin). Bio je odbačen unatrag. Ne znamo da li je ovaj juriš bio preduzet na njegovu ličnu odgovornost ili je sačinjavao deo originalnog plana. Isto tako ne znamo da li su francuske tranšeje bile dovoljno primaknute bastionu, da bi se mogao opravdati ovaj vratolomni pokušaj.

---

¹ po svim pravilima veštine — ² poprečnih i zaštitnih zidova — ³ usek

Zauzimanje brežuljka Malahov odmah je postalo prekretnica opsade¹. Malahov potpuno dominira Karabeljnom i istočnom padinom brežuljka, na kojoj je podignut grad Sevastopolj. On obuhvata zaleđe forova na obali mora, na južnoj strani luke i onemogućava ruskim ratnim brodovima odbranu celog unutrašnjeg dela luke i većeg dela spoljne luke. Padom Malahova prekinut je kontinuitet odbrambenih linija Sevastopolja baš na onoj tački od koje je zavisila bezbednost celine. Držanje Malahova značilo je otuda i držanje Karabeljne, razaranje grada bombardovanjem, zauzimanje krila i zaleda bastiona Jarbol i nestanak poslednje mogućnosti držanja Sevastopolja. Sve dotle Sevastopolj je bio utvrđeni logor za jednu veliku armiju, onakav kakve su sve značajne moderne tvrđave. Osvajanjem Malahova on se srozao na rang pukog mostobrana bez mosta.² Nekoliko ruskih brodova već je bilo zapaljeno granatama savezničkih baterija. Biće da je Malahov, jednom već naoružan francuskim topovima, onemogućio preostalim ruskim brodovima da nadu sigurno mesto za bacanje sidra, osim uz samo podnožje Nikolajeva i Aleksandrova fora, gde ima samo vrlo malo prostora. Otuda potapanje i paljenje bojnih brodova i ratnih parobroda od strane Rusa. Potpuno zauzimanje strane Karabeljne pružice saveznicima mogućnost za otpočinjanje operacija u polju. Iako neće biti u stanju da u ovaj deo grada smeste mnoge baterije i mnogobrojne trupe zbog vatre sa severne strane, oni su svakako uspeli da prostor koji su Rusi držali u Sevastopolju pre 8. septembra smanje na polovinu i to u jednom utvrđenju u kome se može skloniti samo ograničeni broj branilaca. Ne samo da je potpuno slomljena ofanzivna snaga garnizona nego je znatno oslabljena i njegova odbrambena snaga. Biće dovoljan mnogo manji broj ljudi da bi se nastavilo sa opsadom, a trupe koje time budu oslobođene, zajedno sa trupama koje su na putu ili se već nalaze u logoru Maslak, postaju upotrebljive za ekspediciju na Evpatoriju. Što čovek više studira uzajamni položaj saveznika i Rusa na Čornoj, sve više dolazi do uverenja da nijedna strana ne može da otera drugu bez ogromne brojne nadmoćnosti i izvanrednih žrtava. Stoga u savezničkom vojnom logoru sve više preovlađuje mišljenje da se za Evpatoriju mora ukrcati 60 - 70 000 ljudi, kako bi

---

¹ U listu «New-York Daily Tribune» na ovom mestu rečenica se nastavlja: «Prema svim prethodnim događajima ove značajne opsade trebalo je očekivati da se Francuzi ne bi izlagali ni najmanjoj opasnosti da budu oterani sa svojih položaja, da su tačno znali svoje zadatke.» — ² U listu «New-York Daily Tribune» ovde se nastavlja sledeći tekst: «Stoga je bilo preporučljivo da se grad napusti. Mi smo, doduše, mnogo slušali o novim utvrđenjima koja su bila podizana na zadnjoj strani brdašca Malahova, s ciljem da se održi odbrana Karabeljne posle gubitka ovog utvrđenja. Ali ona, izgleda, nisu vredela toliko da bi pobudila kneza Gorčakova da nastavi odbranu. Ipak ćemo vrlo brzo znati šta stvarno predstavljaju ta utvrđenja.»

se otuda marširalo na ruske komunikacije kod Simferopolja. Rusi će time biti naterani da prihvate bitku na otvorenom polju, u kojoj je uspeh, izgleda, u sadašnjim prilikama, osiguran za saveznike. Ali sve se to zasniva na tome da oni iskoriste sadašnji trenutak hitro i energično.¹

Naslov originala:

Zur Einnahme von Sewastopol

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 429 od 14. septembra 1855.

---

¹ Umesto ove poslednje rečenice »New-York Daily Tribune« donosi sledeći tekst: »Pretpostavimo da Rusi imaju na Krimu 200 000 ljudi (koje oni, naravno, nemaju); onda bi 80 000 ljudi bilo upotrebljeno za odbranu severne strane tvrđave, 60 000 za položaj na Čornoj i 60 000 da bi se moglo suprotstaviti savezničkoj armiji kod Evpatorije. Sa sadašnjim moralom savezničkih trupa izvesno je da će oni, u podjednakom broju i pri podjednakim položajima, tući Ruse. Pošto takode mogu, zauzimanjem položaja na ruskim komunikacionim linijama, da nateraju ove na bitku, izgleda da nema nikakvog rizika u jednom takvom pokušaju. Naprotiv, verovatno je da bi Rusi mogli da suprotstave ovoj ekspedicionoj armiji najviše 60 000 ljudi. Što se pak ranije preduzme jedan takav manevar, to bolje za saveznike, a ako budu postupali energično, mogu očekivati krupne rezultate. Oni sada imaju kako moralnu tako i brojnu nadmoćnost, te ne sumnjamo da će iz toga izvući korist, pre nego što nova zima na platou bude smanjila njihov broj i oslabila njihov moral.

Poslednje vesti stvarno kažu da je već 13. za Evpatoriju otplovilo 25 000 ljudi, pa ćemo bez sumnje čuti da će za njima poći još veća vojska.

O ovim značajnim događajima do sada imamo samo oskudne informacije telegrafa. Kad nam stignu potpunije pojedinosti, ponovo ćemo se vratiti na ovu temu.« (Ove dve poslednje rečenice dodala je redakcija lista »Tribune«.)

Karl Marx

O'Connorov pogreb

London, 11. septembra. Juče po podne obavljen je pogreb O'Connora, vođe čartista. Povorka od 20 000 osoba, koje su gotovo isključivo pripadale radničkoj klasi, kretala se od Finsberi skvera i Smitfilda prema Noting hilu, gde je kovčeg skinut i prenet na groblje Kensal-Grin (jedno od najdivnijih groblja Londona).

Pogrebna kola sa četiri konja, ukrašena po engleskom običaju ogromnim kičankama, nalazila su se na čelu povorke. Iza samih kola išli su oni koji su nosili zastave i barjake. Na crnim zastavama nalazio se napis belim slovima: »He lived and died for us« (On je živio i umro za nas). Na jednoj ogromnoj zastavi blistao je napis »Alliance des peuples«¹. Na vrhu glavnog barjaka lebdela je crvena kapa slobode^[271]. Po završetku božje službe u lepoj kapeli na groblju, ukrašenoj stazama sa stubovima sa strane, William Jones održao je posmrtni govor na grobu pokojnika. Ceremonija je završena pevanjem himne. Bili su prisutni svi uslovi za demonstraciju; nedostajala je poenta zato što je Ernest Jones bio sprečen da se pojavi i da govori, jer mu je žena bila na samrti. Kad se povorka vraćala u grad oko pola 6 uveče susrela je pet odeljenja policajaca i sa ironičnim zadovoljstvom redom ih je pozdravljala jednim »too late« (prekasno). Kako je O'Connor umro u pravom smislu reči kao pauper, sahrana je obavljena o trošku londonske radničke klase.

Naslov originala:
Begräbnis O'Connors

Prvi put objavljeno u listu
»Neue Oder-Zeitung«
br. 430 od 15. septembra 1855.

¹ »Savez naroda«

Friedrich Engels

Izgledi na Krimu

Sem jednog nepotpunog spiska ubijenih i ranjenih britanskih oficira, novine koje su stigle parobrodom »Amerika« — a mi smo ih brižljivo pregledali — jedva da ičim dopunjuju ono što već znamo o okolnostima pod kojima je zauzeta južna strana Sevastopolja. Tačno je da tu ima mnogo nagađanja i u pogledu uzroka i u pogledu posledica toga što je Gorčakov iznenada napustio mesto koje je tako dugo i tako očajnički branio; i među takvim nagađanjima najveću pažnju zaslužuju nagađanja naših dopisnika iz Londona i Pariza. Postoje, međutim, neka gledišta i neka razmišljanja kojima se nijedan od ovih izveštača — toliko se razilaze njihova gledišta — izgleda nije dovoljno pozabavio, ili im nije pridao dovoljno važnosti^[272].

Kakav će sada obrt uzeti stvari na Krimu — u velikoj meri zavisi od uzroka koji su naveli Ruse da predaju južnu stranu. Očigledno je da ove čisto taktičke i strategijske pobude nisu imale nikakve veze sa tom iznenadnom odlukom. Da je Gorčakov smatrao da se južna strana, pa čak i Karabeljna, ne mogu braniti čim padne Malahov, ne bi u tom predgrađu sagradio toliko unutrašnjih odbrambenih utvrđenja. Mada bi se poslednji uspeh opsade mogao smatrati osiguranim zauzimanjem te dominantne tačke, ipak bi se moglo dobiti od četiri do šest nedelja predaha upornom odbranom najpre unutrašnjih utvrđenja predgrađa, a onda i samog grada. Ako je suditi po najboljim mapama, planovima i maketama, nije bilo nikakve potrebe, sa čisto taktičkog i strategijskog gledišta, da se tako žurno napusti ono što se tako uporno branilo. Sama vojna nauka ne može da objasni takav korak koji jedva da se može pripisati haosu i strahu koji je bio prouzrokovan iznenadnim i odlučujućim porazom. Nužda druge vrste morala je naterati Gorčakova na korak koji tako ozbiljno kompromituje njegov vojni položaj i karijeru.

Tu postoje samo dve mogućnosti. Ili je moral ruskih vojnika bio toliko poljuljan, da bi bilo nemoguće nekakvom naredbom prikupiti ih iza unutrašnje odbrambene linije da bi nastavili borbu, ili

im je počelo da ponestaje namirnica ne samo u Sevastopolju nego i van njega, u logoru. Skoro neprekidan niz poraza koje je doživela ruska armija, od Oltenice^[242] i Četate do Čorne, i juriš od 8. septembra, svakako su potpuno slomili duh branilaca Sevastopolja, utoliko pre što su njih sačinjavale uglavnom iste one trupe koje su bile potučene na Dunavu i kasnije kod Inkermana^[111]. Rusi imaju prilično otupljena moralna osećanja i duže od većine vojnika mogu da izdrže poraze; ali se nijedna armija na svetu ne može održati ako je tuče svaki neprijatelj koga sretne, i ako dugom spisku poraza ne može da suprotstavi ništa drugo osim negativnog zadovoljenja svog upornog i dugotrajnog otpora i usamljenog primera uspešne, aktivne odbrane, kao što je bila ona od 18. juna. Ali takav otpor u opsadenom mestu, vremenom sam po sebi demoralizuje. On uključuje nedaće, nespavanja, bolest i prisustvo ne one akutne opasnosti koja drži u napetosti, nego one hronične opasnosti koja na kraju mora da otupi um. Brzi uzastopni porazi na Čornoj i kod Malahova sigurno su dokrajčili proces demoralizacije, i više je nego sigurno da Gorčakovljeve trupe u gradu više nisu bile sposobne da se povedu protiv neprijatelja. I pošto je Malahov dominirao mostom koji je vodio na drugu stranu, a koji bi francuski topovi mogli razoriti svakog dana, oslobođenje od opsade postalo je nemoguće, dok bi povlačenje bar moglo da spase trupe. Nije nikakvo čudo što je ova demoralizacija najzad zahvatila garnizon; čudno je to što ona nije došla mnogo ranije.

Ima takođe nekih vrlo uverljivih znakova da je nedostatak namirnica za armiju uglavnom imao veze sa iznenadnim povlačenjem kneza Gorčakova. Prekidanje ruske plovidbe Azovskim morem, mada nije imalo onaj neposredan efekat koji su očekivale britanska i francuska štampa, kojima je tada toliko bio potreban neki uspeh — ipak je moralo na kraju da se pokaže mučno za Ruse, jer su time bili ograničeni samo na jedan jedini operacijski pravac, čime je bilo ograničeno njihovo snabdevanje. Ogromne teškoće u transportovanju životnih namirnica, municije i stočne hrane iz Hersona kroz slabo naseljenu stepu, morale su se još više povećati kada je ovaj put postao jedini kojim se armija mogla snabdevati. Transportna sredstva, dopremljena putem rekvizicije iz Ukrajine i oblasti oko Dona, nužno su na kraju postala neupotrebljiva; konji i volovske zaprege morali su biti žrtvovani u velikom broju usled premorenosti i oskudne hrane; i kad bi se najbliža pokrajina iscrpla, bivalo je sve teže i teže da se osiguraju potrebne zalihe. Ovaj nedostatak zaliha bi se najpre pokazao ne toliko u Sevastopolju (gde su se morale držati rezerve u slučaju da se mesto zatvori i sa severne strane), koliko u logoru iznad Inkermana, kod Bahčisaraja i na pravcu kretanja pojačanja. Saveznički zapovednici su u svojim izveštajima više puta napominjali da stvari tako stoje, ali i druge okolnosti ukazuju na to da je takva morala biti činjenica. To što nije bilo moguće ishraniti čak ni trupe na Krimu samo po sebi objašnjava zašto dvema grenadirskim divizijama, koje su tako dugo na maršu

i koje su, kako se priča, stigle do Perekopa, nije bilo dopušteno da napreduju i uzmu učešća u bici na Čornoj; i zašto je, iako je veći deo trupa koji je pošao u pomoć Sevastopolju bio zadržan, ta bitka ipak započeta, mada sa snagama smešno malim u poređenju sa zadatkom koji je trebalo izvršiti.

Tako svi znaci ukazuju na to da su i demoralizacija većeg dela ruskih trupa i nedovoljno snabdevanje armije na bojnopolju naveli Gorčakova da ne stavlja odviše na kocku time što bi za nekoliko dana odgodio pad tvrđave koja se više nije mogla braniti. Iskoristio je poslednju mogućnost da spase garnizon, i čini se da je pravilno postupio: jer, po svim izgledima, morao bi da ga prepusti njegovoj sudbini, da prikupi svoju operativnu vojsku i da se povuče u unutrašnjost Krima, ako ne i do Perekopa. U tom slučaju garnizon na južnoj strani ubrzo bi bio primoran ili da se krišom prebaci na severnu stranu, ili da kapitulira; a severna strana, lišena svake mogućnosti da ikad bude smenjena i popunjena demoralisanim trupama, bila bi gladu primorana da se preda.

Sve dotle dok su Rusi imali mogućnosti da na Krimu drže armiju koja se po jačini mogla uporediti sa snagama saveznika (pa su čak očekivali pojačanja kojima bi brojčano znatno nadmašili svoje protivnike), severna strana Sevastopolja bila je položaj od ogromne važnosti. Držati severnu stranu sa jednim garnizonom, dok su se operativne jedinice nalazile tamo gde su i bile prema najnovijim vestima koje smo primili, značilo je dovesti savezničku armiju na plato Heraklejskog Hersona. To je značilo držati svoje brodove daleko od sevastopoljskog zaliva i lišiti ih pogodne pomorske operacijske baze koja je bila bliža od Bosfora, jer ni Kamiš ni Balaklava ne mogu da posluže za tako nešto. Sve dok su Rusi bili kadri da na Krimu produže operacije, severna strana je bila isto toliko ključ za ceo Krim i za ono što čitavoj zemlji daje nekakav vojni i pomorski značaj, kao što je Malahov bio za južnu stranu. Ali od onog trenutka kada Rusi nisu više kadri da održe položaj, severna strana više nema nekog velikog značaja. Ona je prilično jako utvrđen položaj, ali je, ako se bude normalno opsedao sa dovoljnim snagama, osuđen da padne, jer ne može niotkuda da očekuje pomoć.

Ovo može izgledati čudno posle velikog značaja koji je, i to s pravom, bio pridavan severnoj strani. Pa ipak je to sasvim tačno. Ceo ovaj rat bio je, po svemu sudeći, rat fortifikacija i opsada, a u očima površnih posmatrača on je uništio napredak koji je bio postignut Napoleonovim brzim manevrom, i tako ratnu veštinu vratio natrag u dane sedmogodišnjeg rata⁽²²⁹⁾. Ali u stvarnosti, činjenično stanje je sasvim suprotno. U današnje vreme tvrđave i grupe tvrđava nemaju nikakvog drugog značaja sem kao utvrđene tačke na koje se jedna operativna armija oslanja prilikom svojih pokreta. Tako je logor kod Kalafata bio mostobran koji je dopuštao Omer-paši da ugrožava Ruse s boka; tako su Silistrija, Ruščuk, Varna, Šumla predstavljali četiri

isturena ugla jednog tako reći velikog utvrđenog logora u koji se on mogao uvek povući, i kuda ga ne bi mogli goniti, ako se prethodno ne bi zauzela ili neutralisala bar dva isturena ugla. Na taj način, Sevastopolj je bio stožer ruske armije na Krimu, i kad god bi ta armija bila brojčano slabija, ili kad bi bila na neki drugi način zaustavljena, Sevastopolj joj je omogućavao da predahne dok ne stignu sveža pojačanja. Za saveznike Sevastopolj je bio ruski pomorski centar koji se mora uništiti, i pomorska operacijska baza koju treba dobiti; za Ruse je on značio vladanje Krimom, jer je to jedini položaj koji se, dok ne stigne smena, može održati protiv znatno jačih snaga.

Tako je krajnja odluka uvek zavisila od operativnih trupa, a značaj tvrđava nije zavisio od njihove prirodne ili veštačke utvrđenosti, ili prave vrednosti, nego od zaštite i podrške (*appui*) koje mogu da pruže operativnoj armiji. Njihova vrednost postala je relativna. One više nisu nezavisni faktori u ratnoj igri, nego samo korisni položaji koji se mogu ili ne mogu braniti svim sredstvima i do kraja. Bitka za Sevastopolj dokazuje ovo više nego ijedan raniji događaj. Sevastopolj, kao sve zaista moderne tvrđave, igra ulogu stalno utvrđenog logora. Sve dok se ima na raspolaganju dovoljno snaga za odbranu tog logora, sve dok ima u izobilju namirnica, sve dok su komunikacije sa glavnom operacijskom bazom sigurne, a naročito sve dok taj logor, koji drži jaka armija, sprečava neprijatelja da prođe pored njega, a da pri tom ne dovede u pitanje svoju vlastitu bezbednost — dotle je taj logor od prvorazredne važnosti i može da pokvari neprijatelju račune za sve vreme vojnog pohoda. Ali ako to više nije slučaj, ako odbrambene snage trpe udarac za udarcem, oskudevaju u namirnicama, ako postoji opasnost da im budu presečene komunikacije i dožive sudbinu Austrijanaca kod Ulma 1805.^[273] — onda je krajnje vreme da se bezbednost armije pretpostavi apstraktnoj vrednosti položaja i da se ona odmah povuče na drugo mesto koje pruža veća preimućstva.

Čini se da je sada takva situacija kod Rusa. Veći deo njihove prvobitne aktivne armije — četrnaest divizija od ukupno dvadeset četiri — angažovan je i delimično uništen na Krimu, a ono nešto malo rezervi i opolčenaca ili drugih novih formacija što Rusi imaju, ne može se uporediti sa trupama koje su izgubili. Zacelo će dobro učiniti ako više ne šalju vojnike na to opasno poluostrvo i ako ga što pre napuste. Saveznici ih znatno nadmašuju brojem a naročito borbenim duhom. Sa sadašnjom Gorčakovljevom armijom rizikovati bitku — značilo bi doživeti poraz. On bi se mogao zaobići ili sa južne obale i doline Salgira ili od Evpatorije. I jedna i druga operacija bi ga prisilile da prekine vezu sa severnom stranom, i da je nikad ne povrati, jer se brojčana nadmoć saveznika povećava iz dana u dan. Izgleda da bi za Gorčakova bilo još najbolje da drži front po svaku cenu, dok sve ne pripremi za dizanje u vazduh severnih utvrđenja, i da svojim protivnicima izmakne u dva, tri marša. Ukoliko brže stigne na Perekop, utoliko bolje. Ovo tim pre, što su saveznici, ako je verovati izveštaju

koji smo dobili iz Pariza, neposredno pošto su osvojili Sevastopolj počeli da šalju jednu armiju u Evpatoriju. Ako oni energično nastupaju, bilo u ovom pravcu ili duž južne obale i prelaza na Čatir Dagu, vojni pohod će se nužno brzo završiti i saveznici će osvojiti Krim. Koliko mi možemo da vidimo, jedina greška koju oni sada možda čine jeste frontalni napad na ruski položaj iznad Inkermana, ili sedmična neaktivnost. Sledeći brod, koji treba da stigne ovamo sutra uveče, doneće nam odgovor na pitanje šta su oni smislili da urade.

Naslov originala:
Crimean prospects

Napisano oko 14. septembra 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu
New-York Daily Tribunes
br. 4508 od 1. oktobra 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx / Friedrich Engels

O događajima na Krimu

London, 14. septembra. »Zvonjenje zvona i grmljavina topova«, to je u ovom trenutku parola dana u Engleskoj. Atmosfera je puna ružičastog raspoloženja i svaka iole značajnija zgrada, javna ili privatna, okićena je sa puno engleskih i francuskih zastava. Ista slika je i u Mančesteru uprkos »Mančesterskoj školi«⁽⁴⁵⁾; u Edinburgu kao u Mančesteru, uprkos škotskoj filozofiji. Ništa u ovom trenutku nije u stanju da uništi opšti zanos, čak ni vanredna lista poginulih, koja je putem telegrafa stigla u London munjevitom brzinom. Poraz Engleza ispred Redana i zauzimanje najvažnije tačke, Malahova, od strane Francuza — jedino ova *suprotnost* pomućuje pobjednički usklik i postavlja izvesne granice razmetanju. Onaj ko se drži stare predrasude — predrasude za koju, pored mnogih drugih, dugujemo nekritičnom brkanju modernih društvenih prilika sa starim — predrasude da industrija i trgovina uništavaju ratničke osobine jednog naroda, — taj se može sada u Engleskoj, čak u Mančesteru, njenoj industrijskoj metropoli, uveriti u suprotno. Stvar je vrlo jednostavna. U savremenim uslovima sa porastom *rada* raste, ako ne bogatstvo pojedinca, ono svakako nacionalno bogatstvo; u starim uslovima ono je raslo sa povećanom *lenjonošću* nacije. *Steuart*, škotski nacionalni ekonomista, koji je 10 godina *pre* Adama Smitha objavio svoje značajno delo, već je otkrio i razvio ovu misao⁽²⁷⁴⁾.

Oduševljenje javnosti, međutim, traži uzalud hranu u novim telegrafskim depešama. One su isto onoliko oskudne koliko je prva bila obimna. Pélissier piše da je saveznicima pao u ruke u Sevastopolju »materiel immense«¹. Pretpostavljamo — gomila starog gvožđa, kome će sigurno opasti cena.

Obrt koji će sada stvari uzeti zavisi najvećim delom od motiva koji su pobudili Ruse na iznenadno napuštanje južne strane. Toliko je jasno: čisto taktički i strategijski razlozi nisu bili prisutni pri dono-

¹ »ogroman materijal«

šenju ove odluke. Ako je Gorčakov napuštanje Karabeljne i grada smatrao neodvojivim od pada Malahova, čemu onda ogromna masa odbrambenih utvrđenja u unutrašnjosti predgrada? Uprkos dominantnom položaju Malahova pet-šest nedelja moglo se dobiti upornom odbranom prvo unutrašnjih odbrambenih utvrđenja u predgradu, pa tek onda samog grada. Sudeći po najboljim kartama, planovima i maketama, ne postoje nikakvi čisto stratezijski ili taktički razlozi za iznenadno napuštanje onoga što je do sada bilo tako uporno branjeno. Ostaju samo dva načina objašnjenja: moralno samopouzdanje ruske armije bilo je slomljeno do te mere da nije bilo preporučljivo iznova pružati otpor iza unutrašnjih odbrambenih utvrđenja u gradu. Ili je počela da se oseća oskudica u zalihama, ne samo u gradu već i u logoru, ili, najzad, obe stvari zajedno.

Gotovo neprekidni niz poraza koji su ruske armije doživele od Oltenica^[242] i Četate pa do bitke na Čornoj i juriša od 8. septembra, mogao je delovati na opsadenike samo obeshrabrujuće, utoliko više što je veliki deo njih bio svedok poraza na Dunavu i kod Inkermana^[111]. Rusi sigurno imaju otupljeno osećanje morala i stoga mogu podneti poraze bolje nego druge trupe. Ali i to, neminovno, ima svoju granicu. Otpor u opsednutom mestu, koji se razvukao u neobično dug vremenski period, sam po sebi deluje obeshrabrujuće. On sa sobom donosi patnje, muke, odsustvo odmora, bolesti i stalno prisustvo ne akutne opasnosti, koja čeliči, nego hronične koja ubija. Poraz na Čornoj, gde je bila angažovana polovina dopunske armije, upravo pojačanja koja je trebalo da spasu južnu stranu, i gubitak Malahova, ključa celokupnog položaja, ta dva poraza morala su demoralisanost dovesti do krajnjih granica. Pošto je Malahov dominirao nad mostom prema drugoj strani, a Francuzi su ga mogli razoriti svakog trenutka, svaki prilaz bio je problematičan, te je povlačenje bilo jedini izlaz za trupe. Što se tiče nedostatka zaliha, postoje znaci da je on počeo da se oseća. Prekidanje ruske plovidbe u Azovskom moru ograničilo je Ruse na jednu jedinu operacionu liniju i stoga smanjilo njen dovoz zaliha. Ogromna teškoća da se životne namirnice, municija itd. transportuju kroz jednu slabo naseljenu stepu, rasla je, naravno, čim je ostao otvoren još samo put preko Hersona. Transportna sredstva, sakupljena rekvizicijom u Ukrajini i pokrajinama na Donu, morala su se postepeno istrošiti, te ih je bilo sve teže i teže nadoknaditi kad su najbliži krajevi već bili iscrpljeni. Ovaj nedostatak dovoza zaliha mora da se nije najpre pokazao u Sevastopolju, gde su bile nagomilane velike rezerve, već u logoru kod Inkermana, kod Bahčisaraja i na liniji kojom su marširala pojačanja. Jedino se time može objasniti zašto dve grenadirske divizije, koje su se tako dugo nalazile u maršu i sada stoje kod Perekopa, nisu jurnule napred i uzele učešća u bici na Čornoj, kao i to da se uprkos nastojanju ove bolje polovine rezervnih trupa, odvažilo na bitku sa vojskom koja uopšte nije bila srazmerna svome zadatku. Ako su ova

gledišta tačna, Gorčakovu zaista nije ostajalo ništa drugo nego da iskoristi zauzimanje Malahova da pod valjanim izgovorom spase svoj garnizon.

Naslov originala:

Zu den Angelegenheiten in der Krim

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 435 od 18. septembra 1855.

Karl Marx

Stanje trgovine i finansija

London, 24. septembra. Stanje trgovine i finansija, ne samo u Velikoj Britaniji, već naročito u *Francuskoj*, privlači u ovom trenutku pažnju javnog mnjenja gotovo isto toliko koliko i rat na Krimu. Kao što se zna, Francuska banka je povisila svoj diskonto na državne papire i slične zaloge na 5%, dok trgovinske menice eskontuju uz 4% odbitka. Direktori Francuske banke, uplašeni oticanjem plemenitog metala iz svojih podruma, već su bili rešeni da povećaju i diskonto na trgovinske menice na 5%, kad se u stvar direktno umešao ministar finansija i zabranio im ovu operaciju. Vladi je naravno stalo do toga da što duže održi utisak jednog neometanog novčanog tržišta i preobilnog kredita, a kod sitnih trgovaca dobro raspoloženje.

«Zahtevi Francuske za bogatstvom u poslednje dve godine», rekao je «Manchester Examiner»^[275], «bili su preterani. Za dve godine vlada Louis-a Napoleona imala je 200 000 000 funti sterlinga izdataka — gradski oci Pariza utrošili su velike sume uzajmljenog novca na ulepšavanje glavnog grada; projekti koji su iziskivali izvanredno bogatstvo bili su stvoreni na podsticaj i pod pokroviteljstvom vlade; samo *Crédit mobilier*^[270] bio je predak bar polovini tuceta velikih kompanija, od kojih je svaka nadula svoje akcije do ogromnih ažia¹; kapital ovih kompanija treba tek da se uplati, a beskrajna masa akcijskog papira ide od ruke do ruke bez obzira na dan obračunavanja. Finansijski položaj vlade, čisto špekulantski karakter velikog dela ovih poduhvata, sadašnje stanje francuskog novčanog tržišta, drugi po redu pritisak osrednje žetve na narodne mase i berza, — sve to ukazuje na moguće nedaće koje predstavljaju smetnju kako za rat na Istoku tako i za unutrašnji mir i blagostanje Francuske.»

U vezi sa *tržištem žita* list koji smo citirali naročito primećuje:

«Nema nikakve sumnje da će obe zemlje, Francuska i Engleska, biti značajni uvoznici žita. Porudžbine koje su odavde otišle čak do dunavskih provincija pobudiće Sjedinjene Države da u Evropu prevezu žito umesto zlata. Žetva prošle godine u Engleskoj bila je bolja nego ikad, pa ipak smo od avgusta 1854. do avgusta 1855. uvezli 2 335 000 kvartera pšenice i 1 588 892 cente brašna, a prosečna cena je i pored toga u toku cele godine ostala iznad 70 šilinga. Ove go-

¹ aggio (lat.): pride, višak tečajne vrednosti nad nominalnom kod novca, zlata i deviza

dine biće nam potreban mnogo veći uvoz da bismo zadržali još veći porast cena. Odakle da dobijemo uvoz osim od Severne Amerike? I u severnoj Nemačkoj žetva je podbacila, te Sjedinjene Države prevoze brašno u oblast Baltičkog mora, odakle smo mi inače u vreme preke potrebe obično uvozili znatne količine hrane. U Austriji, kako saopštava njena vlada, biće osrednja žetva, ali nije izvesno da li ona raspolaže viškom za izvoz, a u celoj južnoj Italiji vlada ozbiljna oskudica, koja se ne može kao do sada otkloniti dopremanjem namirnica iz oblasti Crnog mora. Tako će Francuska u potražnji za žitom morati da konkuriše, ne samo zajedno sa Engleskom, nego i sa velikim delom evropskog kontinenta. Koliko je njenoj vladi neprijatna ova situacija ne pokazuje se nigde bolje nego u napola utešnom, napola poučnom članku lista «Le Moniteur».

Što se tiče mnogobrojnih novih akcionarskih društava u Francuskoj, koja je pomenuo «Manchester Examiner», spis *Operations de Bourse*^[277], koji se nedavno pojavio u Parizu, pokazuje da se samo u jednoj grani — *akcionarskim bankama* — od februarske revolucije njihov broj samo u Parizu ušestostručio. Pre 1848. postojala su samo dva; sada se u Parizu nalazi 12 takvih banaka, i to: *Banque de France*, *Caisse Commerciale*, *Comptoir d'Escompte*¹, jedna komanditna banka pod firmom Lediheur i Co., *Crédit Foncier de France*², banka Martinik, *Banque de Guadeloupe*, *Banque de l'île de la Réunion*³, Alžirska banka, *Crédit mobilier*, *Société Général du crédit maritime*, *Caisse et journal des chemins de fer*, *Comptoir central*, *Crédit industriel* i *Banque de Senegal*⁴. Uplaćeni kapital ovih banaka iznosi samo 151 230 000 franaka, a njihov ukupni bankovni kapital samo 252 480 000 franaka ili oko 10 000 000 funti sterlinga, što nije jednako ni kapitalu same Engleske banke.

«Ogromne stvari koje je izgradio kredit na ovoj tankoj podlozi kapitala», veli londonski «The Economist», vladin organ, «nisu nipošto umirujuće. Francuska banka, na primer, na osnovu kapitala od 91 250 000 franaka izdaje novčanice do 542 589 300 franaka, što znači do šestostrukog iznosa. *Crédit mobilier* ima pravo da izda novčanica do desetstrukog iznosa svog kapitala. *Crédit Foncier de France*, čiji nominalni kapital iznosi samo 30 000 000 franaka, izdala je novčanica u iznosu od 200 000 000 franaka. Stoga možemo da predvidimo da će panika ili obezvređenje ove ogromne mase obligacija izazvati veliku bedu u Parizu i Francuskoj.»

Naslov originala:

Der kommerziell und finanzielle Zustand

Prvi put objavljeno u listu

«Neue Oder-Zeitung»

br. 453 od 28. septembra 1855.

¹ Francuska banka, Trgovinska kasa, Diskontna banka — ² Francuska zemljišna kreditna banka — ³ Banka Guadelupe, Banka ostrva Reunion — ⁴ Glavno društvo za pomorski kredit, Kreditna i depozitna banka železnice, Centralna banka, Banka za industrijski kredit i Senegalska banka.

Friedrich Engels

Odbrambena moć Rusije^[278]

Put imperatora Rusije u Odesu; preseljenje njegove supruge iz Petrograda u srce svete Rusije, u Moskvu; predavanje vlade u ruke Konstantina, najratobornijeg imperatorovog brata, — sve te okolnosti predstavljaju mnoge dokaze da je Rusija rešena na krajnji otpor. Nikolajev i Herson, dve najbolje utvrđene tačke južne Rusije, čine sada centar rezervne armije koja se trenutno okuplja u gubernijama Tavriena i Hersona. Pored armijskih rezervi (ljudstva koje pripada 5, 6, 7. i 8. bataljonu), čiji je broj nemoguće odrediti, u Nikolajevu treba da je koncentrisano 40 000 ljudi iz milicije, dok se u Odesi nalazi oko 25 000 ljudi. Nije moguće proveriti tačnost ovih podataka. Ovoliko je sigurno: znatna vojska koncentriše se na jugu Rusije.

Ruski *strategijski plan* uzima u obzir ne samo gubitak Krima, nego čak i upad neprijatelja u južnu Rusiju. Zato je linija Dnjeptra izabrana kao glavna linija odbrane sa Hersonom i Nikolajevim kao prvom, i Jekaterinoslavom kao sledećom operacionom bazom. Pošto Herson i Nikolajev leže u polju dejstva ne samo topovnjača, nego čak i manjih lađa, neophodna je jedna baza u unutrašnjosti zemlje. Nju pruža Jekaterinoslav. Postavljen na mestu gde Dnjepar zavojem u svom toku obrazuje ugao od oko 75 stepeni, on je odličan centar za armiju koja se povlači ka unutrašnjosti, koja ima nameru da se zakloni prvo iza južnog (od severoistoka prema jugozapadu), a zatim iza srednjeg toka (od severozapada prema jugoistoku) ove reke. Armija koja bi prodirala u unutrašnjost Rusije morala bi prvo da forsira Dnjepar kod Hersona, a zatim da napreduje prema Jekaterinoslavu, da bi tamo tu istu reku ponovo pregazila. Svako odeljenje koje bi napredovalo levom obalom Dnjeptra bilo bi lako zaustaviti nekoliko milja južno od Jekaterinoslava, na liniji Volčje, tamo gde se ona uliva u glavnu reku. Uz ova preimućstva dolazi još i to da je sav predeo od Jekaterinoslava prostrana stepa, 200 milja široka; tu je armiji podjednako teško i da se probija i da se hrani, dok sam grad, koji leži na severnom kraju stepe i uz same bogate i relativno gusto naseljene pokrajine

Kijeva i Poltave, može bez teškoća dobiti svaku potrebnu količinu zaliha. Najzad, Jekaterinoslav održava vezu sa armijom centra kod Kijeva i štiti put ka Moskvi. Zbog toga se Jekaterinoslav utvrđuje i oprema svim neophodnim stvarima za snabdevanje južne armije. Tu se gomilaju zalihe hrane, opreme i municije. Ako to, s jedne strane, govori o stratezijskom oštroumlju Rusa — a stari general i dezertar Jomini ih sigurno nije uzalud obučavao tako dugo — s druge strane, to dokazuje isto tako da oni ne veruju da će postići uspeh u toku prilično dugog perioda. Ako bi saveznici navalili u unutrašnjost Rusije (od Perekopa), oni bi svakako morali da jurišaju na Jekaterinoslav. Ali to ne može doći u obzir u toku ratovanja u ovoj, a teško i u 1856. godini. Rusija bi prvo morala da napusti Krim, celo Zakavkazje, Kavkaz sve do Tereka i Kubana trebalo bi da budu opustošeni plamenom, luka kod Nikolajeva razorena i Dunav očišćen do Galca, — prvo bi morali svi ovi njeni spoljni krajevi da budu amputirani, pre nego što bi saveznici došli čak i na pomisao da preduzmu pohod u unutrašnjost Rusije. Stoga, dugoročni stratezijski plan Rusa, izgleda, ima de mauvais augure¹.

Savezničke trupe kreću se prema dolini gornjeg toka Čorne, kako bi zaobišle krajnje desno krilo kod Ajtodora ili gornjeg toka Belbeka. Tako i depeše Gorčakova i depeše Pélissier-a daju ista obaveštenja. Nama se čini da se ovaj manevar izvodi isuviše upadljivo, a da bi zaista mogao imati taj cilj.

Sada se zadatak saveznika očigledno sastoji u tome da oteraju Ruse sa ušančenih položaja na Mekenzijevim visovima. Pođe li im to za rukom, Rusi moraju da napuste severno utvrđenje, a time i Krim. Između Mekenzijevih visova i Simferopolja nema, naime, nikakvog položaja koji bi se mogao obići, a s druge strane Simferopolja stepa, nepogodna za dejstvo velikih armija, ne pruža čak nikakav položaj. Otuda, da li će Rusi zadržati Krim — to zavisi od njihove sposobnosti da zadrže svoje sadašnje položaje specijalno na Mekenzijevim visovima.

Naslov originala:

Die Widerstandskraft Rußlands

Napisano 25. septembra 1855.

Prvi put objavljeno u listu

«Neue Oder-Zeitung»

br. 455 od 29. septembra 1855.

¹ rdav predznak

Karl Marx / Friedrich Engels

Izveštaji generala Simpsona, Pélissier-a i Niela — [Vesti iz Francuske]

London, 27. septembra. Izveštaji generala Simpsona, Pélissier-a i Niela, a naročito pisma engleskih novinskih dopisnika sa Krima, čine pozamašan materijal čije kritičko ispitivanje zahteva vremena. Stoga tek u našem narednom dopisu možemo podrobnije ulaziti u događaje od 7. i 8. septembra^[279]. Ali da primetimo toliko da je engleska štampa s pravom gotovo jednoglasna u svojoj osudi generala Simpsona i viših engleskih zapovednika koji rukovode pod njegovom komandom. Vic koji kruži u redovima ruske armije: »L'armée anglaise est une armée des lions, commandée par des ânes« (Engleska armija je armija lavova koje predvode magarci) pokazao se istinit prilikom juriša na Redan. Jedan londonski list zahteva formiranje novog komiteta za ispitivanje događaja kod Sevastopolja, zaboravljajući da je bedno vođstvo engleske armije produkt vladavine preživele oligarhije. Sve pripreme su od samog početka promašile svoj cilj. Engleske tranšeje bile su još uvek toliko udaljene (250 jardi) od rova pred Redanom da su trupe morale nezaštićene da pretrče više od četvrt sata pod neprijateljskom artiljerijskom vatrom, te su izgubile dah. Francuski inženjerci unapred su skrenuli pažnju na ovu nepovoljnu okolnost, ali su sa engleske strane dobili odgovor:

«Ako se pomerimo nekoliko jardi dalje unapred doći ćemo pod ugao pod kojim ćemo biti po dužini izloženi vatri sa grudobrana Jarbol i velikom gubitku.»

Ova mogućnost gubitka bila je neosporno manja nego prilikom izlaganja trupa za vreme juriša. A u tom slučaju je uzdužna vatra mogla biti sprečena delom poprečnim hodnicima i krivinama u tranšejama, a delom postavljanjem kontra-barijere. Sve francuske primedbe razbile su se, međutim, o debelokožnu bandoglavost Simpsonovu. Dok su, dalje, tranšeje Francuza bile široke, prostrane i sposobne ne samo da prime veliki broj borbenih jedinica, nego i da ih zaklone, dotle su engleske tranšeje bile uske i napravljene tako da je svaki sta-

sitiji Britanac odmah privlačio na sebe pažnju ruskog štaba. Veliki razmak koji su morale da pretrče engleske trupe doveo je do toga da su oni, došavši do objekta napada, umesto da navale na neprijatelja, prvo potražili zaklon i upustili se u pušчанu vatru, što je Rusima dalo vremena da ponovo zbiju svoje redove. Kako su jadne bile sve pripreme vidi se i po tome što se, pošto su se engleske trupe dokopale bedema, nije mislilo na to da se topovi, koji su se tu nalazili, onespobne za dejstvo. Niti su im za to bili dodeljeni radnici sa potrebnim instrumentima, niti artiljerci koji bi stvar svršili bez ikakvih posebnih instrumenata. No, kruna svega su taktička naređenja generala Simpsona pre i za vreme juriša. (Za vreme juriša, kako saznajemo iz jednog izveštaja dopisnika lista »The Daily News«, Simpson, koji je imao kijavicu, sedeo je umotan u široku kabanicu u jednoj naslonjači u bateriji Mamelon.) Dvesta jurišnika, 320 ljudi u zaštitnici i ne više od 1000 ljudi celokupnog operativnog ljudstva on je uputio na strahoviti Redan, o koji su se u toku šest meseci razbijali napadi Engleza. Pošto su Englezi probili isturene uglove Redana, bili su izloženi ubitačnoj vatri koja je dolazila iz jednog reduta pretvorenog u sklonište i iz podzemnih skloništa koja su se nalazila sa strane iza njega. Da ih je bilo u dovoljnom broju, mogli bi da opkole redut, što bi ubrzo borbu dovelo do završetka. Ali, pojačanja nisu dolazila iako je pukovnik Windham triput hitno slao po njih i najzad lično morao da ode da ih traži. Tako su trupe ostale na grudobranima u toku tri smrtonosna časa, dvaput su navaljivale u unutrašnjost da bi bez potrebe bile listom sasacane, te su se napoljetku morale povući u velikom neredu. Preduzimanje juriša s nedovoljnim brojem trupa, kao što je to učinio Simpson kad je uveo u borbu manje od jedne dvadesetine snaga kojima je raspolagao, zadržavanje neophodnih rezervi u toku akcije, nepotrebno i obesno žrtvovanje hrabrih jurišnika — sve to čini jedan od najvećih skandala koji su poznati u savremenoj ratnoj istoriji. Pod Napoleonom I Simpson bi neminovno bio izveden pred ratni sud.

Na Kontinentu se s pravom polemislalo o nepravilnosti *naslednog pravosuđa*. *Besplatna engleska magistratura*^[280], međutim, nije ništa drugo do modernizovano, u ustavu zapisano nasledno pravosuđe. Da pročitamo sledeći članak iz jednog engleskog provincijskog lista:

«Prošlog utorka Nathaniel Williams, postariji zemljoradnik, izveden je pred sud u Vusteru i osuđen na 5 šilinga kazne i 13 šilinga sudskih troškova zato što je u nedelju, 26. avgusta, samleo jednu malu količinu pšenice koja je pripadala njemu samom. On se branio da je taj posao bio neophodan, da bi pšenica propala da je ostavio da leži i dalje, da je preko nedelje od jutra do kasno u noć radio kod svog gospodara zakupa. Sve to nije pomoglo. Sudijc, obilno obasute počastima, ostale su neumoljive.»

Kao što je ovde paroh sudija u svom sporu, tako i vlasnik fabrike, seoski plemić i drugi povlašćeni staleži čine neplaćeno sudstvo.

Iz privatnog pisma jednog Engleza (vigovca), koji boravi u Parizu, saznajemo sledeće:

«Izgleda da današnji (24. septembar) ratnički članak u listu »Le Constitutionnel« prilično obeshrabruje parisku buržoaziju; a u tri razna dela grada, ali sva tri od velikog značaja za trgovinu, čuo sam iste primedbe, izrečene gotovo istim rečima: Eto ti sad! U toku skoro godine dana govori nam se da će, kad Sevastopolj jednom bude zauzet, biti moguće početi sa pregovorima o miru. Sada kad je Sevastopolj zauzet, govori nam se da je to čisto vojni faktor, te da pre pada celokupnog Krima ne treba misliti na mir. Tako će to ići dalje, i bog zna kada će doći mir. Sve ovo izneto je u najvećoj potištenosti. Da bismo bili pravedni moramo priznati da je, bez obzira na pitanje nacionalne slave, za Francusku sadašnji rat iz mnogih razloga nezgodan. Jesenji izveštaj se svake nedelje pokazuje lošiji nego što se slutilo prethodne nedelje. Hleb, na primer, staje trenutno u Ruanu 26 sua za veknu od 4 funte, što čini koliko i 3 franka ili 60 sua za Pariz. U Bordou gradski oci su već bili prinuđeni da odobre veliku sumu novca u slučaju da hleb od 4 funte padne na 1 frank, što se u Žirondi smatra cenom iz perioda gladi. Ovo stanje ispoljava se postepeno na celoj teritoriji zemlje. Stoga je unutrašnje stanje Francuske izvanredno zabrinjavajuće, pristalice revolucije rasute su po zemlji u zapanjujuće velikom broju i, ako kritično stanje postane nepodnošljivo, oni će pod svojom zastavom okupiti hiljade ljudi. Nova organizacija okružnih i gradskih veća predstavljala je ogroman promašaj. Taj sistem deluje fatalno. U mnogim okruzima trenutno ne postoji nijedno okružno veće; a predsednici opština, koje je postavila vlada, sada su svuda prinuđeni da raspuštaju svoja gradska veća. Skoro svakog dana može se pročitati zvanično obaveštenje da je predsednik opštine tog i tog grada raspustio gradsko veće ili da je prefekt NN raspustio generalno veće. Razlozi se ne objavljuju; ali sama činjenica da dolazi do raspuštanja, iako nisu dozvoljeni nikakvi javni komentari o tome, izaziva negodovanje u okrugu u kome se događa. U mnogim mestima to bi moglo da učini poželjnim prisustvo starijih i pouzdanijih vojnika.»

Naslov originala:

Die Berichte der Generale Simpson, Pélissier und Niel — [Mitteilungen aus Frankreich]

Prvi put objavljeno u listu

»Neue Oder-Zeitung«

br. 457 od 1. oktobra 1855.

Friedrich Engels

Veliki ratni događaj^[281]

Pojedinosti uspešnog opšteg juriša na Sevastopolj, 8. prošlog meseca, sada su nam sasvim poznate zahvaljujući zvaničnim izveštajima savezničkih komandanata i dopisa evropskih listova, od kojih su najvažniji već zauzeli mesto u našem listu. Naravno, ova zanimljiva izlaganja čitali su skoro svi, i nije potrebno da ponavljamo činjenice koje ona sadrže. Mi samo želimo da našim čitaocima pružimo jasnu predstavu o uslovima pod kojima je izvršen juriš, i da objasnimo zašto su saveznici tom prilikom postigli tako suprotne rezultate na različitim tačkama napada.¹

Prema generalu Nielu, Francuzi su na svim tačkama primakli svoje robove sasvim blizu ruskih utvrđenja. Nasuprot Malom Redanu u zalivu Kilen (bastion br. 1) i Malahovu (bastion br. 2), čelo potkopa bilo je udaljeno od ruskog jarka manje od dvadeset pet jardi. Kod Jarbola (bastion br. 4), razdaljina je iznosila trideset, a kod Centralnog bastiona (bastion br. 5) četrdeset jardi. Tako su na svim tim tačkama jurišne kolone bile blizu utvrđenja na koja je trebalo jurišati. S druge strane, Englezi su prekinuli potkopavanje čim su stigli na 240 jardi od Velikog Redana (bastion br. 3). Za ovo treba zahvaliti duhu rutine koji je još uvek preovlađivao u engleskoj armiji. Čim su pomakli svoje robove do te razdaljine, oni otkriše da bi, ukoliko tako nastave, bili zasipani flankirnom vatrom sa bastiona Jarbol, koji je prilično štrčao iznad drugih ruskih utvrđenja. U teoriji opsade postoji opšte pravilo prema kome se nijedan deo rovova ne sme postaviti tako da se njihovo produženje naslanja na bilo koju tačku koju drži neprijatelj, jer bi taj deo bio izložen flankirnoj vatri.

¹ U listu »Neue Oder-Zeitung« br. 463 od 4. oktobra 1855. umesto ovog pasusa stoji: »Na dan 8. septembra bile su angažovane 5 francuskih divizija i odeljenja 2 engleske divizije. Od oko 45 000 ljudi saveznici su, kako sami priznaju, izgubili 10 000, dakle skoro svakog četvrtog čoveka. Ruski gubici se ne mogu odrediti.«

Ovo je, naravno, tačno ako se može proći bez takvog pogrešnog postavljanja rovova. Ali ovde, gde se ova flankirna vatra nije mogla izbeći (opšti plan opsade i konfiguracija terena unapred isključuju pomisao da se bastion Jarbol zauzme odvojeno), očigledno je bilo bolje da se prokopavaju i takvi rovovi nego nikakvi. U stvari, teoretska pravila predviđaju obilje lekova za jedno tako neizbežno zlo. U takvom slučaju propisuju se traverze i mešane vrste potkopa. Kako izgleda, francuski inženjerijski oficiri prigovorili su svojim engleskim kolegama, rekavši im da bi, mada bi izgubili mnogo ljudi u probijanju rovova pod tako nepovoljnim uslovima, ipak bilo bolje da ih izgube u dovršavanju jednog posla koji bi maltene obezbedio uspeh juriša, nego da ih izgube za vreme juriša, čiji bi ishod bio veoma sumnjiv s obzirom na nedostatak prikrivenih prilaza. Ali britanski inženjeri su ostali pri svom mišljenju. Ishod pokazuje da su grdno pogrešili.

Francuski general je rasporedio svoje snage ovako: diviziju Mac-Mahona protiv ključa čitavog položaja, Malahova; desno od nje, protiv srednjeg bedema koji Malahov povezuje sa bastionom br. 1, diviziju La Motterouge-a; sasvim desno, protiv bastiona br. 1, diviziju Dulaca. Pošto je Malahov bio jedina tačka koju je, u slučaju ozbiljnog otpora, bilo nužno zauzeti po svaku cenu, Mac-Mahon je u rezervi imao jednu gardijsku diviziju pod zapovedništvom Mellinet-a. Toliko o francuskom napadu na strani Karabeljne. Na gradskoj strani, bastion Jarbol obrazovao je neku vrstu isturene citadele na vrlo čvrstom terenu, imao je unutrašnja veoma snažna utvrđenja i nije se mogao direktno napasti frontalno; ali je na Centralni bastion trebalo da juriša divizija Levaillant-a za kojom je, u slučaju uspeha, trebalo da pođe divizija d'Autemarre-a, kojoj je bilo naređeno da zaobide klisuru bastiona Jarbol, da je u tom trenutku napadne frontalno, pošto je Cialdinijeva pijemontska brigada bila koncentrisana u rovovima. Položaj između Malahova i bastiona Jarbol držali su Englezi. Oni su imali da napadnu Redan.

Najpre je trebalo napasti Malahov, a posle njegovog zauzimanja, preostale kolone trebalo je da nadiru ka svojim ciljevima napada. Malahov je bio veliko utvrđenje na vrhu istoimenog dominirajućeg brega, zatvoreno sa svih strana, ali sa širokim otvorima u zadnjem delu za pripuštanje pojačanja. Bio je povezan srednjim bedemom sa Velikim i Malim Redanom, desno i levo; a ovi su bili zatvorena utvrđenja, koja su imala manje utvrde, određene za odstupnicu; dok su zadnje strane, čije su puškarnice gledale u unutrašnjost utvrđenja, obrazovale jedan odsečak. Ždrela ovih odsečaka bila su opet povezana sa Malahovom posredstvom jednog drugog, ili unutrašnjeg bedema, koji je činio drugu odbrambenu liniju. Unutrašnjost Velikog i Malog Redana bila je gotovo bez prepreka, i stoga je njome sasvim dominirala artiljerija sa odsečaka i odstupnice. Utvrđenje Malahov, međutim, na koje je bila koncentrisana neprijateljska vatra posle osvajanja Mamelona, bilo je duž bedema nabijeno šupljim traverzama, koje su

pružale sklonište tobđžijama i trupama na službi, sklonište sigurno od dejstva bombi, dok je unutrašnjost bila ispunjena teškim bunkerima sa tavanicama obezbeđenim od dejstva bombi, koji su služili kao kasarne, i bili sasvim nepodesni za odbranu. Kada su stigle prve vesti o zauzimanju Mamelona, izneli smo mišljenje da su Rusi nesumnjivo učinili istu grešku kao i prilikom izgradnje utvrđenja Kamčatke na Mamelonu: naime, da bi se spasli od neprijateljske vatre, oni su očigledno unutrašnjost fora učinili neprikladnom za odbranu od juriša, jer su je rasepkali u male odeljke^[282]. Naše mišljenje je sada u potpunosti potvrđeno. Lavirint Malahova, kao i onaj Mamelona, pokazao je da se on uopšte ne može braniti; bio je zauzet za deset minuta, i nikad više nije povraćen.

Pripreme Francuza za ovaj juriš na Malahov bile su za divljenje. Sve je bilo predviđeno i obezbeđeno. Za prelaz preko jarka bila je upotrebljena jedna nova vrsta mostova, čiji opis nije objavljen; oni su bili postavljeni za manje od jednog minuta. Jedva da je juriš bio počeo, a saperi su konstruisali leteću sapu od rovova do jarka, prosekli velike prolaze kroz ruske grudobrane, suprotne jarke popunili, i napravili prohodan put u unutrašnjost utvrđenja Malahov kojim su se mogli kretati pojačanja, rezerve, pa čak i poljski topovi. Čim je bilo zauzeto celo utvrđenje, prolazi u ždreću bili su brzo zatvoreni, puškarnice odsečene, poljski topovi uzdignuti, i za nekoliko časova, pre no što su Rusi mogli ozbiljno da pokušaju da povrate utvrđenje, ono se sasvim okrenulo protiv njih; i oni su tako stigli prekasno. Tobđžije su bile spremne da u slučaju potrebe onesposobe topove, a odredi pešadije nosili su za pojansom rovovski alat sa kratkom drškom.

Ovaj napad bio je pod neposrednim vrhovnim nadzorom maršala Pélissier-a i generala Niela. Ne znamo da li su drugi napadi bili isto tako dobro organizovani; ali znamo da su uglavnom bili neuspešni, a naročito onaj na Centralni bastion. Izgleda da je general de Salles izvršio ovaj juriš sa nedovoljnim snagama, jer čim su Francuzi stigli do ruskog grudobrana, bili su prisiljeni da traže zaklon iza njega, juriš se izmetnuo u puškaranje i bio je neizbežno odbijen. Šta ovo znači, general Simpson se pobrinuo da nam pokaže u svom jurišu na Redan. Napad na Mali Redan bio je neobično krvav, i Rusi su položaj dobro branili; oni su ovde sami porazili pet francuskih brigada.

U ranijim prilikama ukazali smo na apsurdnost sistema koji je preovlađivao u britanskoj armiji; naime, Britanci su formirali tako slabe kolone da su se one mogle smatrati izgubljenim u slučaju svakog malo ozbiljnijeg otpora. Ova greška pala je u oči već u planiranom napadu lorda Raglana od 18. juna; i čini se da je general Simpson bio odlučio da čak nadmaši svog nekadašnjeg šefa.¹ Istureni ugaio Redana

¹ «Neue Oder-Zeitung» na mestu ove rečenice donosi sledeći tekst: «Ova rutina se zasniva na tome što su tvrdave s kojima su Englezi — naročito Wellington u Španiji — poglavito imali posla bile izgrađene po italijansko-španskom sistemu

bio je izložen engleskoj vatri, a bilo je odlučeno da se juriš usmeri na ovaj položaj čim Francuzi sasvim obezbede Malahov. Tako je general Simpson povukao jurišne delove iz druge i lake divizije, ukupno oko 1800 ljudi — ili jednu celu brigadu! Druge dve brigade ovih divizija trebalo je da dejstvuju kao podrška, a treća i četvrta divizija trebalo je da čine rezervu; osim toga, gardijska i škotska divizija bile su na licu mesta — sa ukupnom snagom od 25 000 ljudi; a od ovih je samo oko 1800 ljudi imalo da učestvuje u pravom jurišu; njima je kasnije pomoglo još oko 2000 ljudi! Ovih 1800 ljudi, za razliku od Francuza koji su iz svojih rovova mogli da uskoče u ruski jarak, moralo je da pređe put od 250 jardi preko otvorenog polja koje je bilo izloženo flankirnoj vatri sa bedema Redana. Padali su u gomilama, ali su jurili napred, prešli jarak pomoću lestava, prodrli u istureni ugao, i tu su najednom naišli na kartečnu i puščanu vatru iz šanaca i reduta u pozadini Redana.

Ovo je imalo za posledicu da su se raspršili na sve strane, tražili zaklon iza traverzi i počeli da pucaju na Ruse upravo kao što su Francuzi pucali na Centralni bastion. Ovo ne bi nanelo nikakvu štetu da su pojačanja i rezerve išli napred i u napadu iz neposrednog dodira koristili već stečene prednosti. Ali jedva da je nešto malo ljudi pristiglo; a i oni koji su stigli, dolazili su u malim grupama i neredovno. Triput je brigadir Windham, koji je komandovao, slao oficire s molbom da trupe nadiru u normalnoj formaciji, ali nijedan nije stigao. Sva tri oficira bila su ranjena dok su prelazila ravnicu. Najzad je pošao on lično i nagovorio generala Codringtona da pošalje još jedan puk; kad, najednom, britanske trupe odstupiše i napustiše Redan. Pristigla su ruska pojačanja i očistila utvrđeno mesto. Onda je otac Simpson, koji je još uvek imao 20 000 ljudi u rezervi, odlučio da sutradan ujutro pokuša još jedan juriš!

Ovaj slabi napad Engleza na Redan daje njihovim generalima na Krimu neizbrisivi pečat nesposobnosti. Čovek bi rekao da im je urođena sklonost da jedan drugog nadmašuju u pravljenju grešaka. U tom smislu su Balaklava³⁾ i Inkerman⁽¹¹¹⁾ predstavljale velike junačke podvige; ali ih događaji od 18. juna i 8. septembra u tome daleko prevazilaze. Juriš je bio tako neobazrivo pripremljen da, dok su Englezi držali istureni ugao Redana, ni topovi tamo zatečeni nisu bili onesposobljeni; tako su Engleze ovi isti topovi prilikom povlačenja

---

i stoga retko mogle da skrivaju više od 500 ljudi. Kao što je kod Engleza sve tradicionalno, tradicionalan je i njihov način na koji jurišaju, — makar i kad su davno iščezle pretpostavke za njega. Tako je lord Raglan — poznato je s kakvim uspehom — 18. juna podražavao stari Wellingtonov manir. Umesto da izvuče pouku iz njegove nesreće, Simpson je smatrao da mu je dužnost ne samo da podražava Raglana, već čak i da ga nadmaši. Simpson je 8. septembra imao 25 000 ljudi. Od svih njih je stvarni juriš prepustio grupi od njih 1800.*

isto tako propisno zasuli kartečom i šrapnelom kao i prilikom njihovog nadiranja. Što se tiče pokušaja da se silom zauzme povoljan zaklon, o tome ništa ne kažu ni Simpson ni novinski izveštači. U stvari, čini se da su bile zanemarene prve mere predostrožnosti.

Napadi na Redan, Centralni bastion i Mali Redan bili su, uistinu, u izvesnom stepenu, lažni napadi. Ali je napad na Redan još uvek bio od posebnog značaja. To je bio položaj posredstvom koga je osvajanje Malahova bilo od presudnog značaja, jer ako Malahov svojom visinom dominira Redanom, Redan dominira prilazima Malahovu, i bude li zauzet, udario bi u bok svih ruskih kolona koje marširaju da povrate brežuljak. Osvajanje Malahova navelo je Ruse da napuste celu severnu stranu; osvajanje Redana primoralo bi ih da na brzinu evakušu, u najmanju ruku, Karabeljnu, i to pre no što bi mogli da organizuju dobro ustrojen sistem razaranja vatrom i eksplozijom, pod čijom zaštitom bi mogli da se sigurno povuku. Englezi su odista propustili da urade ono što su od njih saveznici s pravom očekivali, i to na jednoj vrlo važnoj tački. I ne samo da su generali zakazali, nego ni vojnici nisu bili okretni kao ranije. Većina mladića koji su tek odskora stigli na Krim jedva je čekala da potraži zaklon i da puca, umesto da juriša na bajonet. Nedostajali su im disciplina i red; različite divizije su se izmešale, oficiri su izgubili svaku kontrolu, i tako je za nekoliko minuta sve ispalo iz koloseka. Ipak se pružajući uporan, pasivan otpor, iako pojačanja nisu pristizala; ali mi nismo navikli da gledamo britansku pešadiju kako se spušta na nivo Rusa i kako svoju slavu traži jedino u pasivnoj hrabrosti.

Pobednička palma dana pripada generalima Bosquet-u i Mac-Mahonu. Bosquet je komandovao celokupnim jurišem na desnoj strani, a Mac-Mahon je komandovao divizijom koja je zauzela Malahov. Ovo je bio jedan od onih retkih dana kada su Francuzi stvarno nadmašili Engleze u hrabrosti. U svim drugim domenima oni su već od ranije pokazali svoju nadmoćnost nad njima. Da li, prema tome, da zaključimo da je engleska armija postala lošija, i da se njena pešadija više ne može hvaliti da je, u smaknutom poretku, prva pešadija na svetu? Bilo bi preuranjeno da se to kaže; ali je izvesno da su britanski generali na Krimu najposobniji ljudi na svetu za fizičko i moralno uništenje armije; dok su sa druge strane, vojnici koji se odnedavno uvode u armiju kudikamo slabiji nego što je to ranije bio slučaj. Bilo bi bolje da se britanski narod zabrine nad ovim; dva poraza za tri meseca predstavljaju jedan sasvim nov momenat u britanskoj vojnoj istoriji.

O Rusima možemo reći samo to da su se borili sa uobičajenom pasivnom hrabrošću, da su u jurišu izvršenom za povraćaj Malahova čak pokazali veliku aktivnu hrabrost. Kako su izgledale njihove taktičke pripreme, o tome ne možemo da sudimo dok oni ne objave izveštaj. Jedno je sigurno, naime, da je Malahov zauzet na prepad.

Garnizon je bio zatečen pri ručku, i niko od njih, sem artiljerije kraj topova, izgleda nije bio pod oružjem i spreman da dočeka napad.

Ako sada pogledamo šta je učinjeno od zauzimanja južne strane, vidimo iz Gorčakovljevih izveštaja da je 20 000 savezničkih vojnika (nije rečeno koje nacije) otišlo u Evpatoriju i da su jaki izviđački delovi bačeni protiv Rusa levo u dolini Bajdara, gde su ruske isturene trupe bile prisiljene na povlačenje ka Urkusti, u pravcu doline gornjeg toka Čuline, jedne od pritoka Čorne. Korpus od 30 000 ljudi, koji se sada nalazi u Evpatoriji, dosta je slab i ne bi smeo da se mnogo udaljava od svog mesta. Ali mogu stići pojačanja. U svakom slučaju, ratne operacije su počele i za sledećih četrnaest dana će se pokazati da li Rusi mogu da zadrže svoj položaj, ili će morati da ceo Krim ostave saveznicima kao plen.

Naslov originala:

The Great event of the war

Napisano 28. septembra 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

»New-York Daily Tribune
br. 4519 od 13. oktobra 1855.

Prevod s engleskog

Smrt: 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

1. 21. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 21. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 22. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

1 Oct. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

Oct 9/10 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 17. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 25. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 26. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

Nov. 4. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 5. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 11. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

Dec. 11. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

Jan. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 27. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

Feb. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

Feb. 27/13 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 28/11 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

Mar. 11/12 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 23/13 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

April. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 19/14 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

May. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 23 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

Jun. 7. 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 18 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 18 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 18 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 18 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 18 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

• 18 1854. 14. sept. Sany "bin" v. v. v. v. v.

Karl Marx

Zvanični finansijski izveštaj

London, 2. oktobra. Zvanični finansijski izveštaj o državnim prihodima za proteklu godinu, polugodište i tromesečje — (prema Gladstone-ovim novinama, finansijska godina u Engleskoj kako za rashode tako i za prihode završava se 30. septembra) — nalazi se sada pred nama. On pokazuje, s jedne strane, rastežljivost engleskih rezervi, a, s druge strane, to da račun verovatnoće nije forte¹ engleskih finansijskih stručnjaka. Neto višak iznosi, u poređenju s prošlom finansijskom godinom, 8 344 781 funtu sterlinga, prema prošlom polugodištu 2 929 699 funti sterlinga, a prema prošlom tromesečju 1 924 124 funte sterlinga. Značenje ovih brojki odmah se menja ako se, s jedne strane, uzme u obzir povišenje poreza sprovedeno za vreme Gladstone-a i Lewisa, a, s druge strane, nesrazmera između prihoda od poreza na koje se računalo i onih koji su ostvareni. To se nepobitno dokazuje čim se uđe u pojedinosti. Kod prihoda od carine nalazimo porast od 1 290 787 f. st. za godinu dana, od 608 444 f. st. za pola godine i od 364 423 f. st. za tri meseca. Ovo treba u celini pripisati novim porezima na čaj, šećer i kafu. Uz to dolazi buržoaski oportunizam lista »The Daily News« da iz ovih statističkih premisa izvlači zaključke o porastu blagostanja među radničkom klasom. Kao što je poznato, Gladstone je ukinuo smanjenje poreza na čaj i šećer, o čijem uvođenju je Donji dom doneo odluku na njegov predlog 1854. godine. Njegov naslednik Lewis dodao je 3 šilinga po centi šećera, što je, prema njegovoj proceni, trebalo da donese 1 200 000 funti sterlinga poreza. Zatim, 3 penija po funti čaja, što je po njegovom proračunu trebalo da doda carini 750 000 funti sterlinga; najzad jedan peni na funtu kafe, što je trebalo da bude ravno novčanom višku od 150 000 funti sterlinga. Ali celokupni višak carine u proteklom tromesečju iznosi samo 364 423 funte sterlinga, dakle, daleko manje čak i od polovine prihoda koji se očekivao samo od povećanja poreza na šećer. Iz liste

¹ jaka strana

poreza vidimo da je potrošnja kafe u odnosu na 1853. godinu opala skoro za 2%. Carinski prihod na vino i duvan znatno je opao.

Prihodi od akcize važe u Engleskoj kao barometar »komfora« nižih slojeva naroda. Ovdje nalazimo u najboljem kvartalu manjak od 266 006 funti sterlinga. Pa ipak, novi porez ser George-a Cornewalla Lewisa na žestoka pića bio je potpuno na snazi u Škotskoj i Irskoj. On je računao na to da od svog dodatnog poreza dobije povećanje od milion funti sterlinga. Umesto toga, u toku tog tromesečja izgubio je 266 006 f. st. Što se tiče poreza na žigove, tu postoji povećanje za godinu dana od 100 472 f. st., no za pola godine smanjenje od 48 402 f. st. i za posljednje tromesečje smanjenje od 103 344 f. st. Ovo pada u oči utoliko više kad se uzme u obzir da se porez na nasljedstvo, koji je Gladstone ponovo uveo, nalazi u punom dejstvu. U приходима поште, koji spadaju u ovu kategoriju (prihodi od žigova), imamo deficit od 206 819 f. st. za godinu, 175 976 f. st. za pola godine i 81 243 f. st. za posljednje tromesečje. Kod poreza na zemljišni posed pokazuje se porast od 6 484 147 f. st. za godinu, 2 195 124 f. st. za pola godine i 1 993 590 f. st. za tromesečje. Ali ne sme se zaboraviti da je Gladstone udvostručio raniju poresku stopu i da je od toga očekivao povećanje od 6 500 000 f. st., dok je ser G. C. Lewis povrh toga zaveo novi naknadni porez od 2 penija na funtu sterlinga, od čega je očekivao novi poreski višak od 4 000 000 f. st. Dakle, ni kod prihoda od zemljišnih poseda povećanje nije nikako odgovaralo povećanju poreza.

Svet se ovdje i dalje bavi podvalama i izgledima za budućnost *Crédit Foncier*¹ i *Crédit mobilier*^[276], i drugih bankarskih i bankrotskih kreatura. Treba se setiti da su Émile Péreire i drugi šefovi ovih institucija stari *sensimonisti*. Ova gospoda oduvek su očekivala spas sveta od *banaka*, a, može biti, i od *bankrotstva*. U svakom slučaju oni su u njima našli svoj *sopstveni spas*. Sensimonizam, ukoliko se ne uzmu u obzir velike opšte ideje njegovog učitelja, ostvario se pod vlašću Bonaparte u svom jedino mogućem obliku. Šta se hoće više! Péreire je glavni Bonapartin prevarant, a gospodin Michel Chevalier je jedan od glavnih redaktora, on je glavni ekonomist »*Journal des Débats*«^[284]. *Habent sua fata libelli*². Ali i velike ideje imaju svoje »fata«³.

Naslov originala:

Der offizielle Finanzbericht

Prvi put objavljeno u listu

»*Neue Oder-Zeitung*«

br. 467 od 6. oktobra 1855.

¹ Zemljišne kreditne banke — ² Knjige imaju svoje sudbine — ³ »sudbine«

Karl Marx

Francuska banka — Pojačanja za Krim — Novi feldmaršali

London, 4. oktobra. Engleska banka ponovo je povisila kamatnu stopu sa 5 na 5,5%. Ova mera uvedena je pre svega protiv *Banque de France*, koja je u toku poslednjih 6 nedelja — posredstvom menica koje su izdate i eskontovane u Londonu — prevezla iz Engleske u Francusku zlata u vrednosti od 4 600 000 f. st. Ovdajšnjom berzom kruže obespekujavajuće glasine o finansijskom položaju *Banque de France*. Prema nekim od tih glasina njoj predstoji obustavljanje gotovinskih isplata, prema drugim za novčanice *Banque de France* »radi dalje sigurnosti« daje se garantija da će im vrednost porasti. To bi onda neminovno dovelo do jednog »run«¹ na banku i do naglog pada vrednosti njenih papira. Najzad, tvrdi se da će *Banque de France* pokušati da dvostruko poveća iznos svog kapitala putem subskripcije. Ma koliko nepouzdati bili ovi glasovi u pojedinostima, svi oni ukazuju na to da *Banque de France* ide u susret jednoj krizi i da ova institucija, koja je od svog osnivanja pod Napoleonom I stalno važila kao nepokolebljivo solidna, pod Napoleonom III predstavlja još samo jednu od mnogih *naopako postavljenih* kreditnih piramida na koje se mora gledati kao na najkarakterističnije tekovine njegovog vladarskog doba. Onaj deo francuskog društva koji je tražio, pre svega, *privid* preobilnog kredita i »*prospérité toujours croissante*«², ne može se žaliti, pošto cena za ovu prijatnu obmanu mora da bude plaćena. Svakako, javljaju se finansijske operacije, berzanski manevri i bankarske špekulacije koje su u poslednjem periodu doba Louis-a Philippe-a napravili tako veliku senzaciju i doveli do pojave čitavog niza polemičke literature tipa *Juifs rois de l'époque*, *La dynastie Rothschild*^[285], itd., što su prave detinjarije kad se uporede sa onim što je u toj oblasti ostvareno od 1852. godine do danas.

¹ nasrtaja, navale — ² »sve većeg prosperiteta«

Ovog trenutka pod naredbom za prebacivanje na Krim nalazi se oko 6000 ljudi među kojima 800 artiljeraca, 900 konjanika, a ostalo je pešadija. Povrh toga, na bojište treba da se pošalje oko 4000 pešaka sa Gibraltara, Malte, Jonskih ostrva i Pireja. Ova pojačanja, čak i kad se uračuna legija stranaca, nisu dovoljna da ponovo dovedu englesku aktivnu armiju ni do njene prvobitne jačine. Stoga je *Bright* primetio juče na jednom mitingu u Ročdejlu:

«Da sam pobornik rata, usvojio bih posve drugačiju politiku u vezi s našom unutrašnjom vojnom organizacijom. Uveo bih odgovarajuće opšte upisivanje vojnih obveznika, kakvo postoji u Rusiji, Austriji i Francuskoj, te bih tako primorao ljude iz svih klasa da uzmu odgovarajuće učešće u onome što se naziva delom nacije.»

Naimenovanjem prestarelih lordova i grofova Combermere-a, Strafforda i Hardinge-a za feldmaršale kao nagrade za poraz generala Simpsona (koji je, uzgred rečeno, opozvan) pred Redanom, predstavlja jedan od mnogih neuspelih viceva i drskih šala pomoću kojih Palmerston, po običaju, unosi vedrinu u suton svoga života. Oba prva generala mogu se s pravom smatrati *pokojnim*, tako da njihova promocija ima obeležje naknadne kanonizacije. Oni su uzdignuti u vojni svetački red pošto se završila njihova zemaljska karijera. Lord Hardinge drži prepotopski položaj komandanta en chef¹ engleske armije i svoju feldmaršalsku palicu u punoj meri je zaslužio svojim odlučnim i neumornim puženjem i licemerjem pred feldmaršalom princom Albertom. Ono što stvar čini još pikantnijom jeste okolnost da se pobjeda nad Rusima, izvojevana zajednički s Francuzima, proslavlja promocijom zaboravljenih oficira koji su se nekada rame uz rame s Rusima tukli protiv Francuza. Tako se, na primer, zasluga lorda Strafforda sastoji u tome što je on kod Vaterloa^[188] predvodio brigadu gardista, u maršu na Pariz komandovao armijskim korpusom i zauzeo Pariz osvajanjem Belvilskih visova i Monmartra.

Naslov originala:

Die französische Bank — Verstärkungen nach der Krim — Die neuen Feldmarschalle

Prvi put objavljeno u listu

«Neue Oder-Zeitung»

br. 469 od 8. oktobra 1855.

¹ glavnokomandujućeg

Friedrich Engels

Tok rata

Vesti o ratu ima u izobilju. Sem Gorčakovljevog izveštaja, koji smo komentarisali na drugom mestu, parobrodom u subotu stigli su nam zvanični izveštaji o akciji konjice kod Kurgula, blizu Evpatorije, o kojoj smo već pisali, kao i vesti o neuspešnom jurišu Rusa na Kars, o savezničkom razaranju Tamana i Fanagorije i iskrcavanju jednog savezničkog odreda na poluostrvo Kinburn^[286].

Akciju konjice blizu Evpatorije izvelo je dvanaest francuskih eskadrona (četvrti husarski, šesti i sedmi dragonski). Prema izveštaju generala d'Allonville-a, koji je jasan i razumljiv, Francuzi i Turci izvršili su obimna izvidanja prema unutrašnjosti na tri različita puta — jednim na jug i na dva severno od jezera Sasik. Obe poslednje kolone srele su se u selu Dolšak, gde su otkrile da se približava ruska konjica. Ovdje izveštaji počinju da se ne slažu. General d'Allonville tvrdi da je — kad su Francuzi bili sjahali da nahrane svoje konje — osamnaest ruskih eskadrona pokušavalo da ih zaobiđe s juga i preseče im odstupnicu ka Evpatoriji; da je, zatim, svojim ljudima naredio da uzjašu konje, da je napao bok Rusa, naterao ih u bekstvo i gonio dve lieue¹. Gorčakov kaže da je Rusa bilo samo za jedan puk (osamnaesti ulanski puk) ili osam eskadrona; da su ih Francuzi iznenadili kad su bili sjahali da pripreme artiljerijsku bateriju za dejstvo, i da su u takvim okolnostima morali da se spasavaju bekstvom. On za ovu pogrešku krivi generala Korfa. Zašto je ceo puk ulana morao da sjaše da bi pomogao u pripremanju osam topova za dejstvo, i kako se desilo da tobdžije, čiji je to zapravo bio posao, nisu bile na licu mesta, — ostaje nam samo da nagađamo. Ceo Gorčakovljev izveštaj je tako zbrkan, tako nevojnički, tako prožet željom da se zabašuri ovaj prvi poraz konjice, da je nemoguće smatrati ga ozbiljnim. U isto vreme vidimo da je general Korf učinjen odgovornim za ovaj poraz, kao što je Selvan bio odgovoran za Silistriju, Sojmonov za Inkerman, Read za Čornu. Iako je u svakoj akciji trpeo poraz, Gorčakov je i dalje nepobediv. Nije on bio potučen, ni u kom slučaju; to samo neki nesrećnik koji mu je potčinjen upropašćuje generalove mudre planove praveći grube greške i biva kažnjen za to na taj način što gine u

¹ stara francuska mera (4,45 km)

borbi. U ovom primeru, međutim, krivac ima tu nesreću da je ostao u životu. Možda će on kasnije imati nešto da kaže na Gorčakovljevu depešu. U međuvremenu, on dobija zadovoljenje u tome što ga njegov protivnik prikazuje u znatno boljem svetlu nego što to čini njegov nepogrešivi vrhovni komandant. Posle toga, u Evpatoriju je upućena britanska laka konjička divizija kao pojačanje Francuzima.

Dve druge ekspedicije bile su preduzete na krajnjim krilima ratnog poprišta na Krimu. Jedna od ovih je pošla od Kerča i Jenikalea do suprotne strane moreuza. Razorene su male tvrđave Taman i Fanagorija, zaplenjeno oko stotinu topova, i na taj način saveznici su potpuno obezbedili izlaz na Azovsko more. Ova operacija je bila preduzeta samo kao mera predostrožnosti; njeni neposredni rezultati nisu od velikog značaja.

Druga ekspedicija je od većeg značaja. Saveznička flota, sa oko deset hiljada ljudi, najpre je ispred Odeze izvela lažan napad, pri čemu, međutim, nije ispaljen nijedan metak, i zatim je otplovila u Kinburn. Ovo mesto se nalazi blizu vrha rta koji na jugu zatvara zaliv što ga obrazuju Dnjeper i Bug na svojim ušćima. Na ovom mestu rukavac je širok otprilike tri milje; ulaz u zaliv zatvara peščana brana koja leži petnaest stopa pod vodom (prema najboljim pomorskim kartama). Na severnoj strani ovog ulaza leži Očakov, na južnoj Kinburn. Oba ova mesta postala su poznata za vreme rusko-turskog rata 1787, kada je Bug činio granicu dva carstva; i prema tome, Očakov je pripadao Turcima a Kinburn Rusima. Onda je Suvorov komandovao levim krilom ruske armije (pod Potjomkinom) i nalazio se u Kinburnu. Turci, tada gospodari Crnog mora, prebaciše se preko od Očakova. Najpre izvedoše diverziju iskrcavši se iza grada Kinburna, jugoistočno; ali kada su videli da se Suvorov ne da zavarati tim lažnim manevrom, oni se iskrcaše sa svojom glavninom na severozapadnom vrhu kopnenog jezička, tačno naspram Očakova. Ovde se ukopaše i napadoše tvrđavu; ali Suvorov napravi ispad sa mnogo manjim brojem ljudi, napade ih i, uz pomoć pristiglih pojačanja, satera ih u more. Posle ove borbe usledio je iduće, 1788. godine, juriš na Očakov.

Ovog puta saveznici su se iskricali ne ispod, nego oko četiri milje iznad grada Kinburna, da bi presekli kopnene komunikacije sa Hersonom u unutrašnjosti Rusije. Njihove topovnjače će po svojoj prilici uskoro preseći i komunikacije vodom. Kopneni jezičak Kinburna, na šest milja iznad grada, veoma je uzan, kao onaj kod Arabata, i tako je nizak i peskovit da se nailazi na vodu već na nekoliko stopa ispod površine. Prema tome, ovde se ne mogu na brzinu podići jaka utvrđenja sa dubokim jarcima; i utvrđenja koja su Turci izgradili 1787. bila su ili palisade ili baterije prekrivene vrećama sa peskom. Utvrđenja Kinburna ne mogu, iz istog razloga, ulivati neko osobito strahopoštovanje, jer je nemoguće da se postave dobri temelji za zidine eskarpe, mada su od onog vremena bez sumnje bili kopani široki jarkovi sa vodom. Stoga smatramo da se Kinburn ne može dugo držati protiv

saveznika, ukoliko bude energično napadnut; a kad se bude našao u savezničkim rukama, pružiće im mogućnost za ozbiljne operacije u pravcu Hersona i Nikolajeva — to jest, u pravcu operacijske baze ruske armije na Krimu. Ovo iskrcavanje, dakle, moglo bi se pokazati vrlo značajnim, ako bi se valjano podržalo. Ali sve do odlaska parobroda nisu stigle nikakve značajne vesti, te smo stoga skloni da zaključimo da se i ova ekspedicija vodi sa uobičajenom sporošću i tromošću saveznika.

Poraz Rusa kod Karsa najverovatnije će se pokazati kao glavni događaj ratnog pohoda u Armeniji. Slabo organizovani i bez dovoljno raznovrsne ratne opreme, Turci su na ovom delu ratnog poprišta odigrali žalosnu ulogu. Nesposobni da drže položaj, oni su se ograničili na osvajanje Karsa, Erzeruma i terena kojim su neposredno dominirale ove tvrđave. General Williams, koji je stupio u tursku službu, komandovao je garnizonom u Karsu i vodio vrhovni nadzor nad izgradnjom prikladnih odbrambenih utvrđenja. U toku većeg dela leta čitava ova kampanja na obe strane bila je ograničena na čarke, nalete u cilju pljačke i pribavljanja hrane po brdovitom terenu; opšti i glavni ishod bio je u tome što su Rusi, postepeno osvajajući teren, uspeali da blokiraju Kars i čak da preseku njegovu vezu sa Erzerumom. Kars leži u bočnoj dolini gornjeg toka Araksa; Erzerum na izvorima Eufrata; Batum, na ušću Čoroh (Batis), čiji gornji tok prolazi blizu Karsa i Erzeruma, tako da jedan od puteva između ova dva mesta vodi basenom Čoroha sve do Oltija, odakle skreće preko brda prema Karsu. Olti je, stoga, bio centralna tačka za Turke, jer se jedan put iz Batuma tamo spaja sa već pomenutim putem, a Batum je mesto odakle su se očekivala najbliža i najjača pojačanja. Da su Rusi uspeali da zauzmu Kars, njihov bi prvi korak bio da se utvrde kod Oltija, čime bi odsekli Erzerum od njegove najbliže i najbolje veze sa Crnim morem i Carigradom. Turci su, međutim, bili toliko obeshrabreni, da su se povukli sve do Erzeruma, i držali su samo planinski prolaz između Gornjeg Eufrata i izvora Araksa, dok je Olti bio skoro sasvim zanemaren.

Najzad, kad se oko Karsa još više stegao обруč, oni su pokušali da u Oltiju obrazuju konvoj za snabdevanje, sa jakom pratnjom koja je imala silom da uđe u Kars. Jedan deo konjice bio je poslat iz Karsa, jer tamo od njega nije bilo koristi, i on se stvarno probio kroz ruske redove sve do Oltija, a ubrzo posle toga krenuo je i konvoj. Ali ovog puta Rusi su bili oprezniji, — Turke su potukli do nogu, a konvoj su zarobili. U Karsu je, u međuvremenu, počelo da nestaje hrane; Omer-paša je zaista bio poslat u Aziju da preuzme komandovanje i da u Batumu organizuje armiju kadru da zapodene bitku; ali za stvaranje jedne nove armije treba dosta vremena, a marš direktno preko Oltija za pomoć Karsu ne bi za njega bio najbolji put jer bi Kars svakog časa mogao biti primoran na predaju zbog nedostatka namirnica, pre nego što bi mu stigla pomoć.

U ovako teškom položaju nalazili su se Turci krajem septembra; Kars se već smatrao sigurno izgubljenim, a Rusi su bili uvereni da će samom blokadom grad izmoriti gladu. Ali čini se da ni sami Rusi nisu bili voljni da sačekaju da se ispeče poslednji hleb i skuva poslednji konj u Karsu. Da li iz straha od približavanja zime, zbog stanja puteva, nedostatka namirnica, vrhovnih naredbi, ili, pak, iz straha od Omer-pašinoг korpusa koji je dolazio u pomoć — tek, oni najednom odlučiše da dejstvuju energično. Iz Aleksandropolja, tvrđave na granici samo nekoliko milja od Karsa, stigoše opasni topovi i posle nekoliko dana kopanja rovova i topovske paljbe, na Kars je izvršen juriš sa koncentrisanim glavnim snagama ruske armije pod zapovedništvom Muravjova. Bitka je bila žestoka i trajala je osam časova. Bašibozuci i neregularne pešadijske jedinice, koji su toliko puta pobegli sa bojišta ispred Rusa, tukli su se ovde na pogodnijem terenu. Mada su napadačke snage sigurno bile brojčano četiri do šest puta jače od garnizona, ipak su bili uzaludni svi pokušaji da se prodre u tvrđavu. Turci su najzad ovde povratili hrabrost i razboritost. Iako su Rusi više puta uspevali da se probiju do turskih baterija (najverovatnije lineta otkrivenih u ždrelu, tako da je njima dominirala vatra druge odbrambene linije), nisu mogli nigde da se učvrste. Govori se da su imali ogromne gubitke; tvrdi se da su Turci sahranili četiri hiljade ubijenih; ali pre nego što u ovo poverujemo, moramo da dobijemo detaljnija i tačnija obaveštenja.

Što se tiče Omer-pašinih operacija, on je imao dve mogućnosti. Ili da duž Čoroha preko Oltija maršira u pomoć Karsu, pri čemu bi se izložio opasnosti da stigne prekasno za ostvarenje postavljenog cilja, jer bi morao da vodi svoju armiju na Jermensku visoravan, gde su se Rusi osigurali od efikasnog frontalnog napada jakim nizom tvrđava, i gde Omer-paša ne bi imao mogućnosti da ih napadne s boka; ili bi morao da maršira duž Riona do Kutaisa, i odatle preko brda, u dolinu Kure prema Tiflisu. Tamo ne bi naišao ni na kakve utvrđene tačke od nekog naročitog značaja, i odmah bi ugrozio centar ruske moći u južnom Kavkazu. Uspešniji način da se opozove Muravjov iz Jermenije nije se mogao naći; a naši čitaoci će se setiti da smo bezbroj puta ukazivali na činjenicu da je samo ovaj operacijski pravac pogodan za zadavanje snažnog udara Rusima u Aziji. Pogodna operacijska baza za ovaj marš bio bi Redut-Kale; ali kako tamo nema bezbedne luke, Omer-paša je izabrao Suhum-Kale, gde postoji dobra luka i bolji put uz obalu. Da li je već kasno započinjati neke ozbiljnije operacije u ovo doba godine — uskoro ćemo saznati.

Naslov originala: *Progress of the War*

Napisano 19. oktobra 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik
u listu *New-York Daily Tribune*
br. 4538 od 5. novembra 1855.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Ruska vojska

U vreme kada je bio objavljen rat između zapadnih sila i Rusije, anglo-francuska štampa bila je mišljenja da Rusija neće oskudevati u vojnicima, ali da će joj ubrzo ponestati novca. Računalo se na to da će finansijske teškoće oslabiti snagu i sprečiti pokrete onih miliona vojnika koje Rusija, kako se priča, može da pošalje protiv svojih neprijatelja u svako doba. Ali kakva je bila stvarnost? Iako su je, prividno, sve velike evropske berze odbacile, Rusija je bez nekih teškoća zaključila zajam^[287]; njen papirni novac, uprkos ponovljenim dodatnim emisijama, ostaje stabilan; rusko stanovništvo ishranjuje svoje trupe na marševima i snabdeva ih transportnim sredstvima na način koji bi bio neizvodljiv u nekoj drugoj zemlji koja nije tako isključivo agrarna. Iako su joj luke blokirane, Rusija se dovila da dosad prebrodi sve one finansijske teškoće, koje bi, po tvrdjenju londonskih pametnjakovića, trebalo da je upropaste. Međutim, u pogledu neiscrpnih rezervi u ljudstvu, stvari stoje sasvim drukčije. Dok je Engleska sa dobrovoljnom regrutacijom kod kuće i napolju uspela da postepeno poveća svoju krimsku armiju na nekih četrdeset hiljada ljudi, dok je Francuska samo u toku ove godine pozvala sto četrdeset hiljada ljudi umesto osamdeset, a mogla bi na Istok da pošalje armiju, koja bi po broju bila dovoljna da obavi i više posla nego što bi Pélissier bio u stanju da joj nađe — šta je Rusija mogla da uradi? Za celu teritoriju na kojoj se sprovodi regrutovanje bila su obnarodovana dva opšta poziva za vojsku, pri čemu je u proseku regrutovano deset na hiljadu muških glava; zatim opšta regrutacija za »opolčenje« od dvadeset tri čoveka na svakih hiljadu duša, i sada je ponovo naređena opšta regrutacija za stroj od deset ljudi na svakih hiljadu duša. Prosečna regrutacija, u vreme mira, iznosi oko pet prema hiljadu za jednu polovinu carstva, druga polovina daje regrute sledeće godine. Tako je godišnji prosek dve i po prema hiljadu muških duša u celom carstvu (izuzev, naravno, u gubernijama koje ne podležu regrutaciji). Dve godine rata, međutim, već su dovele do toga da su regrutacije obuhvatile pedeset

tri osobe na svaku hiljadu duša, ili oko dva i po procenta od celokupnog stanovništva, muškog i ženskog — to jest, u svakoj od ove dve godine regrutovanje je bilo deset puta veće nego normalno regrutovanje za vreme mira. Ako pretpostavimo da je Francuska, za dve godine rata, regrutovala u svoju vojsku ukupno trista hiljada ljudi, što je svakako preterano, to bi, za stanovništvo od trideset šest miliona, iznosilo $\frac{5}{6}$ odsto za dve godine, ili $\frac{5}{12}$ odsto godišnje — dakle, tačno jednu šestinu od broja koji je Rusija morala da primi u svoju vojsku. Tačno je da se u Rusiji otprilike $\frac{1}{9}$ odsto, a u Francuskoj $\frac{2}{9}$ odsto ukupnog stanovništva uzima godišnje za službu u vojsci u vreme mira; ali pošto je vreme stvarne vojne službe u Rusiji dvaput duže nego u Francuskoj, to je više nego u ravnoteži.

Sa svih strana doznajemo da u Rusiji već počinje da biva upadljivo ovo stalno odvođenje telesno sposobnog muškog stanovništva, dok se ono u Francuskoj jedva oseća. Naročito u Poljskoj, kako smo obavestili, nema radne snage za obrađivanje zemlje; još jedan dokaz za ovo jeste veliko nezadovoljstvo plemića što im uzimaju njihove najdragocenije kmetove. Naimenovanje jednog čistog aristokrate, Lanskoga, za ministra unutrašnjih poslova, i njegovo cirkularno pismo plemtvu, u kome se kaže da im je car Aleksandar svojim ukazom garantovao sva prava i povlastice^[288], pokazuje koliko je dvor ozbiljno uznemiren ovim simptomima nezadovoljstva među vlasnicima kmetova.

Ono što, međutim, najviše pada u oči pri ovim ponovljenim regrutacijama, jeste to da se pomoću njih vojska u stvari brojčano neznatno povećava. Ako se računa da ukupan broj muškaraca koji podležu regrutaciji iznosi dvadeset dva miliona, što je zaceo malo, za dve godine ništa manje nego šest stotina šezdeset hiljada ljudi uvedeno je u spiskove za front i pet stotina šezdeset hiljada za opolčenje. Od ovih poslednjih, doduše, samo je jedan deo mobilisan, možda dvesta hiljada ljudi; tako da stvarni broj mobilisanog telesno sposobnog muškog stanovništva iznosi oko osam stotina šezdeset hiljada ljudi. Ovde treba dodati i vojnike iz rezerve, koji su poslednjih pet ili deset godina svoga vojnog roka bili pušteni na odsustvo i pozvani pre nego što je izbio rat; ali kako je većina ovih bila pozvana još 1853, nećemo taj broj ovde dodavati.

Uprkos ovim rezervama, koje su sačinjavale peti i šesti bataljon svakog pešadijskog puka — i pored šest stotina šezdeset hiljada regruta svrstanih delimično u prva četiri linijska bataljona svakog puka, delimično u novoformirane (sedmi i osmi) bataljone druge rezerve ovih pukova, razni delovi trupa još uvek nisu sasvim popunjeni ljudstvom. Vrlo zanimljiv dokaz za ovo pruža proglaš koji je u Nikolajevu izdao komandant južne armije general Liders. On obznanjuje da, po naređenju cara, dvadeset tri *družine* opolčenja (dvadeset hiljada ljudi) pridodate južnoj armiji, imaju da se pripoje linijskim trupama

i da uđu u treći i četvrti bataljon svakog puka. Ova mera ne može značiti ništa drugo sem to da su pukovi koji sačinjavaju južnu armiju toliko oslabljeni brojačno, da su mase vojnika trećeg i četvrtog bataljona morale biti prebačene u prvi i drugi bataljon, a da su njihova mesta zauzeli opolčenci. Drugim rečima, pre njihovog popunjavanja opolčencima, četiri bataljona ovih pukova jedva da su bila jaka kao dva bataljona u punom sastavu. Ako je došlo do takvih gubitaka u vojsci čiji se veći deo nije nikada sreo s neprijateljem, i čiji se nijedan odred nije tukao još od Silistrije, kakvi li su onda morali biti gubici na Krimu i u Aziji! Najednom sagledavamo stvarno stanje u ruskoj vojsci, i na tome zasnovana pretpostavka o njenoj istrošenosti objašnjava kako je moguće da ona u sebe primi dve trećine miliona ljudi a da se brojno stanje vojske vidno ne poveća.

Ali kako je došlo do te ogromne i nesrazmerne istrošenosti? Prvo, dugim marševima regruta od svojih kuća do glavnih gradova gubernija, odatle do sabirališta, i najzad do svojih pukova, — ne računajući marševe na koje su pukovi posle toga morali krenuti. Nije malenkost da regrut maršira od Perma do Moskve, od Moskve do Vilne i najzad od Vilne do Odese ili Nikolajeva. I, ako su ti beskrajni marševi požurivani vrhovnom voljom čoveka kakav je Nikolaj, koji utvrđuje i vreme dolaska i vreme polaska, i kažnjava svako odstupanje od svoje naredbe; ako brigade, divizije, armijski korpusi strmoglavno jure s jednog kraja carstva na drugi, ne obazirući se na broj onih koji su zaostali usled bolesti i umora; ako se marš od Moskve do Perekopa mora izvršiti brzinom usiljenog marša, koji nigde ne traje više od dva dana — može se objasniti veliki deo ove istrošenosti. Ali ovom preteranom naprezanju fizičkih snaga vojnika mora se dodati zbrka koja se nužno javlja usled dobro poznatog rdavog upravljanja u svakom odseku ruskih oružanih snaga, naročito u intendanturi. Zatim, postoji metod da se vojnici što više snabdevaju na maršu od stanovnika oblasti kroz koju prolaze, metod koji je izvodljiv ako je dobro organizovan u jednoj isključivo agrarnoj zemlji, ali je iluzoran i stvara najveće neprilike tamo gde se, kao u Rusiji, intendantura i komandiri obogaćuju utajom, jer krađu namirnice koje isporučuju seljaci. I, najzad, one sasvim pogrešne računice do kojih neminovno dolazi kad god su armije, rasute po tako ogromnoj površini zemlje, prisiljene da se kreću saglasno naređenjima iz jednog centra, s tim da ih izvršavaju sa tačnošću mehanizma sata, dok su sve pretpostavke na kojima se ta naređenja zasnivaju pogrešne i nepouzđane. Ne, ni mač ni metak neprijatelja, ni bolest — koja je neizbežna u mnogim krajevima južne Rusije — čak ni potreba za dugim marševima koji desetkuju rusku vojsku, — već posebni uslovi pod kojima ruski vojnik stupa u vojsku, izvodi strojevu obuku, maršira, način na koji se s njim postupa, kako se on hrani, odeva, kako stanuje, kako se njime komanduje i kako se on bori, to je ono čime se može objasniti strašna činjenica da je gotovo cela

ruska armija, kakva je bila 1853, već nestala sa lica zemlje, ne nanevši svojim protivnicima više od trećine gubitaka koje je sama pretrpela.

Dnevna zapovest generala Lidersa značajna je po jednoj drugoj okolnosti. U njoj se otvoreno priznaje da opolčenci uopšte nisu spremni da krenu protiv neprijatelja. U njoj se mole stari vojnici da ne ismevaju i ne preziru ove mlade trupe zbog njihove nespretnosti kad su pod oružjem; u njoj se priznaje da oni gotovo ništa ne znaju o strojevoj obuci i tu se uvode izmene u strojevim pravilima koje je car morao da odobri. Vojnike ne treba »ljutiti« beskorisnim paradnim vežbama; sa njima treba vežbati samo najpreče pokrete: rukovanje oružjem, punjenje i pucanje iz pušaka, pucanje u metu, kretanje u koloni i rasutom stroju, — sve drugo se oglašava za beskorisno paradno vežbanje. Tako jedan ruski general, uz izričito odobrenje cara, odbacuje dve trećine svih ruskih strojevih pravila kao beskorisnu stvar, koja kod vojnika jedino može da izazove osećaj odvratnosti prema dužnostima; a ta pravila bila su upravo delo kojim se veoma ponosio pokojni car Nikolaj!

Ovi »mladi vojnici«, za čiji se svaki pokret i korak kaže da izaziva smeh njihovih drugova, ni u jednoj drugoj zemlji ne bi se zvali regruti. Već su od šest do deset meseci pod oružjem, pa ipak su nespretni kao da su tek napustili plug. Ne može se reći da im dugi marševi na koje su morali da idu nisu ostavili vremena za obuku. U svojim poslednjim ratnim pohodima Napoleon je uključivao svoje regrote u odgovarajuće bataljone već posle četrnaestodnevne obuke i zatim ih slao u Španiju, Italiju, Poljsku; obučavali su se za vreme marša, i dok su marširali i kad bi stigli na konačište; i kada su se priključili armiji, posle maršovanja od šest ili osam sedmica, od njih se očekivalo da budu sposobni za aktivnu službu. Nikada Napoleon nije davao svojim regrutima više od tri meseca obuke da postanu vojnici; čak i 1813, kada je morao da stvara novu vojsku, nove kadrove i sve drugo, izveo je svoje regrote na ratna poprišta Saksonije tri meseca posle dolaska na sabirališta; a njegovi protivnici ubrzo su iskusili šta sve on može učiniti sa ovim »neiskusnim regrutima«. Kakva razlika između brzine prilagodavanja Francuza i ove gejačke nespretnosti Rusa! Kakvo svedočanstvo nesposobnosti oficira ovog ruskog opolčenja! Pa ipak, Liders kaže da su maltene svi ovi oficiri služili na frontu i mnogi od njih omirisali barut.

Svođenje obuke na najpreče pokrete pokazuje, takođe, šta Liders očekuje od svojih novih pojačanja. Uvežbavaće se samo pokreti u koloni i u rasutom stroju; nikakvih razvijanja u liniju, nikakvih formiranja kolona izvan linije. Ruski vojnik je odista u najmanju ruku dobro pripremljen za pokrete u liniji, ali uopšte nije obučan za rasuti stroj. On je jak u borbi u zbijenoj koloni, u formaciji kada greške komandujućih oficira unose najmanji mogući nered i pometnju u opšti tok bitke i kada instinkt zbijenosti hrabre ali pasivne mase može da popravi te greške. Ruski vojnici, poput divljih stepskih konja kad ih

progone vukovi, tiskaju se u bezobličnoj masi, nepromenljivo i nepokorno, ali masi koja neće popustiti sve dok ih neprijatelj uz krajnji napor ne rastera. Ali, uza sve to, poredak u liniji je neophodan u mnogim prilikama, pa su čak i Rusi njemu pribegli iako u umerenom stepenu. Šta će onda biti od vojske koja uopšte ne može da se postavi u liniju ili koja, kad se s mnogo muke i postavi, ne može da se ponovo formira u kolonu a da pri tom ne dođe do opšte zbrke.

Naslov originala:

The Russian army

Napisano oko 2. novembra 1855.

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«
br. 4582 od 16. novembra 1855.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Tradicionalna engleska politika

O spoljnoj politici engleskih vigovaca preovlađuje veoma pogrešno mišljenje; pretpostavlja se da su oni odvajkada zakleti neprijatelji Rusije. Istorija jasno dokazuje suprotno. U dnevniku i prepisci Jamesa Harrisa, prvog erla od Malmesburyja — koji je nekoliko godina i pod vigovskom i pod torijevskom vladom bio engleski ambasador na dvoru u Petrogradu — i u memoarima i prepisci Charlesa Jamesa Foxa^[289], koje je izdao lord John Russell, nailazimo na zapanjujuća otkrića o vigovskoj politici kakvu je inspirisao i inaugurisao Fox, koji je još uvek hijerofant¹ vigovaca, i koga oni poštuju isto onoliko duboko koliko i Osmanlije Muhameda. Stoga, da bismo shvatili kako je Engleska gotovo ropski pokorna Rusiji, mi ćemo se vratiti za trenutak stvarima koje su se dogodile pre Foxovog stupanja u vladu.

U dnevniku erla Malmesburyja primećujemo kako je Engleska bila nestrpljiva u svojoj žurbi da izvrši diplomatski pritisak na Rusiju za vreme našeg rata za nezavisnost^[290]. Njen ambasador je dobio instrukcije da obavezno sklopi ofanzivni ili defanzivni savez. Carica je prvi put izbegla da odgovori; sama reč »ofanzivan«¹ bila je mrska Katarini, a bilo je potrebno prvo sačekati razvoj događaja. Najzad je engleski diplomata shvatio da je prepreku predstavljala želja Rusije da Engleska podrži njenu politiku prema Turskoj. I, Harris je obavestio svoju vladu da je potrebno da zadovolji apete Rusije ako hoće sebi da obezbedi njenu pomoć protiv američkih kolonija.

Sledeće godine predlog ser Jamesa Harrisa javlja se u blažoj formi; on ne moli za savez. Za Englesku će biti prihvatljiv ruski protest — uz podršku ratne mornarice — da se Francuska i Španija drže u šahu. Carica odgovara da ne vidi razloge za takve mere. Ambasador, servilno laskajući, stavlja prigovor da

»je neki ruski vladar iz 17. veka možda mogao da govori tako, ali, otkako je Rusija postala vodeća sila u Evropi, ono što se tiče Evrope tiče se i nje. Kad bi

¹ tumač, učitelj, bogoslužbenik

Petar Veliki mogao da vidi rusku mornaricu udruženu sa engleskom, ne bi više sebe smatrao prvim ruskim vladarem»

— i tako dalje u tom smislu.

Carica je primila ovo laskanje, ali je odbila ambasadorove predloge. Posle dva meseca, 5. novembra 1779, kralj George je svojeručno napisao svojoj »gospođi sestri«, carici, jedno pismo na francuskom jeziku u staromodnom stilu. Više nije insistirao na formalnom protestu već je rekao da će biti zadovoljan običnom demonstracijom.

»I sama pojava jednog dela carske flote« — tako su glasile njegove kraljevske reči — »biće dovoljna da obnovi i učvrsti mir u Evropi, i savez sklopljen sa Engleskom odmah će nestati.«

Da li je ikad neka druga velika sila molila tako ponizno?

Sva ta laskanja Engleske nisu postigla svoj cilj, i 1780. godine proglašena je oružana neutralnost. Engleska je strpljivo progutala pilulu. Da ova doza ne bi bila suviše gorka, njena vlada je prethodno objavila da engleske krstarice neće zaustavljati i ometati ruske trgovačke brodove. Tako se Engleska tada, bez ikakve nužde, odrekla prava na pretres stranih brodova. Ubrzo potom, engleski diplomata je uverio vladu u Petrogradu da britanski ratni brodovi neće uznemiravati caričine podanike u njihovim trgovinskim poslovima, a 1781. ser James Harris je pripisao engleskom admiralitetu u zaslugu što često gleda kroz prste ruskim brodovima koji nose brodske toware neprijateljima Engleske, i što je isplaćivao bogatu odštetu za zadržavanje, kad god su takvi brodovi pogreškom zadržani i ometani. Engleska vlada je koristila svaki povod da Rusiju nagovori da se odrekne neutralnosti. Tako lord Stormont piše ambasadoru u Petrogradu:

»Zar ne postoji nikakav dragocen objekt pomoću koga bi se moglo uticati na caričino častoljublje, nikakva koncesija u korist njene mornarice i njene trgovine koja bi mogla da je navede da nam pomogne u borbi protiv naših pobunjenih kolonija?»

Harris odgovara da je takav mamac ustupanje Minorke. Godine 1781. Minorka je ponuđena Katarini — ali je ona nije prihvatila.

Marta 1782. Fox je ušao u vladu, i smesta je ruskom ambasadoru u Londonu saopšteno da je Engleska spremna da pregovara sa Holandijom — kojoj je prethodna vlada objavila rat na osnovu ugovora od 1674^[291] — ugovora kojim je priznata sloboda plovidbe i trgovine — i da će smesta zaključiti primirje. Fox je dao instrukcije Harrisu da tu ponudu predstavi kao dokaz poštovanja koje kralj želi da ukaže caričinitim željama i shvatanjima. Ali se Fox nije zaustavio na tome. Na jednom sastanku vlade, odlučeno je da se savetuje kralju da obavesti ruskog ambasadora, čija je rezidencija bila blizu dvora, da njegovo veličanstvo želi da deli caričino mišljenje kao i da se uspostave najbliže veze sa dvorom u Petrogradu, postavljajući deklaraciju o neutralnosti za osnovu ugovora između te dve zemlje.

Ubrzo potom Fox je dao ostavku. Njegov nasljednik, lord Grant-ham, potvrdio je da je prilično blagonaklon stav Petrograda prema Londonu plod Foxove politike. A kad je Fox ponovo ušao u vladu, izrazio je mišljenje da je savez sa severnim silama politika koju treba da vodi prosvećeni Englez i da tako treba da ostane zauvek. U jednom od svojih pisama Harrisu on ga podseća da je prijateljstvo sa dvorom u Petrogradu od najveće važnosti za Veliku Britaniju, i uve-rava da je najsjajniji cilj prvog kratkotrajnog perioda njenog upravljanja bio da dokaže carici kako engleska vlada iskreno želi da posluša njene savete i zadobije njeno poverenje. Fox je neobično mnogo želeo savez sa Rusijom. On je savetovao kralju da piše carici i da je zamoli da pos-veti svoju pokroviteljsku pažnju pitanjima Engleske.

Godine 1791. Fox, koji je tada bio u opoziciji, rekao je u parla-mentu da

»je za britanski dom novost da čuje kako se o sve većoj moći Rusije govori kao o zabrinjavajućoj stvari. Pre dvadeset godina Engleska je uvela ruske brodove u Mediteran. On« (Fox) »je tada savetovao kralju da ne ometa rusku aneksiju Krima. Engleska je podržala Rusiju u njenim planovima da se proširi na ruinama Turske. Bila bi ludost biti surevnjiv prema ojačanoj moći Rusije na Crnom moru.«

U toku te iste debate, Burke, tada vigovac, primetio je:

»Novost je smatrati da je turska carevina deo evropske ravnoteže»,

a takva mišljenja je izražavao sve oštrijim rečima sve do kraja svoje političke karijere taj isti Burke, za koga svaka partija u Engleskoj smatra da je oličenje britanskog državnika. A njih je prihvatio veliki vođa vigovaca koji je nasledio mesto vođe stranke.

Za vreme svoje uprave 1831. i 1832. godine, lord Grey je jednom iskoristio priliku da učestvuje u diskusiji o spoljnoj politici da bi iz-razio svoje ubeđenje da bi za samu Tursku bilo korisno, i sreća za Evropu, ako bi se ona stopila sa ruskim carstvom. Zar je Rusija tada bila manje varvarska nego što je sada prikazuju? Zar je ona tada bila manje zemlja gnusnog despotizma nego što je sada slikaju moderni vigovci? A ipak, ne samo da su se ponašali ropski pokorno u želji da sklope savez sa njom, već su je engleski liberalni državnici podržavali u onim istim planovima za koje je sada žestoko optužuju.

Naslov originala:
Traditional English Policy

Napisano 28. decembra 1855.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu
»New-York Daily Tribune»
br. 4597 od 12. januara 1856.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Rat u Aziji

Malo-pomalo dolazimo do pojedinosti o padu Karsa⁽²⁹²⁾ koje potpuno potvrđuju ono što smo stalno tvrdili o turskoj vojsci u Maloj Aziji. Sada se više nikako ne može poricati da je ta vojska bila sistematski uništavana nemarom turske vlade i carovanjem turskog javaš-luka, fatalizma i gluposti. Zaista, činjenice koje su sada obelodanjene nisu daleko od toga da dokažu da je čak i direktno izdajstvo, kakvo je obična stvar u Turskoj, imalo znatnog udela u padu Karsa.

Još u samom početku prošlogodišnje kampanje imali smo prilike da ukažemo našim čitaocima na jadno stanje turske vojske u Erzerumu i Karsu i na gnusne pronevere koje su dovele do takvog stanja. Za odbranu jermenske planinske oblasti bila su koncentrisana dva armijska korpusa iz Male Azije i Mesopotamije i pored toga jedan deo Sirijskog korpusa. Ovi su korpusi bili pojačani svojim redifskim ili rezervnim bataljonima i obrazovali su jezgro mnogobrojne neregularne vojske Kurda i Beduina. Ali u toku četiri ili pet nesrećnih bitaka 1853. i 1854. godine, od Ahalcija do Bajazita, uništeno je jedinstvo i duh ove vojske, dok ju je oskudica odeće i hrane za vreme zime potpuno upropastila. Šarena skupina mađarskih i poljskih izbeglica, i pustolova i zaslužnih ljudi, bila se okupila u njenom glavnom štabu bez ikakvog značajnog i priznatog položaja. Pred neznanjem, zavidljivošću i intrigantstvom paša pustolovi su se mogli predstavljati kao prvoklasni ljudi, dok je sa stvarno korisnim ljudima među ovim izbeglicama postupano kao sa pustolovima; najzad, počela je prava utakmica sujete i intriga, što je diskreditovalo izbeglice u celini i zbrisalo i tragove njihovog uticaja. Zatim su došli britanski oficiri koji su primljeni sa velikim poštovanjem, onako kako su to nalagali obziri koji se duguju savezničkoj vladi, i kako je to odgovaralo potpunoj bespomoćnosti turskih komandanata. Ali ni oni nisu imali uspeha u svom nastojanju da jermensku armiju koliko-toliko zadoje vojničkim duhom. Oni su svojim naporima katkad uspevali da za časak probude nekog pašu iz njegove tupe apatije, da obezbede izgradnju najneophodnijih odbram-

benih utvrđenja u Karsu i da s vremena na vreme spreče najgrublje primere utaje, pa čak i dosluha s neprijateljem, ali to je bilo sve. Kada je general Williams prošlog proleća ulagao sve snage da obezbedi najneophodnije namirnice za Kars, u tome je bio stalno ometan. Turska intendantura je smatrala da opsada ne dolazi u obzir i uopšte nije imala konja za prenos zaliha. A kada je utvrđeno da ima magaraca u izobilju, ona je smatrala da je nedostojno da se za sultanovu komoru upotrebljavaju magarci itd. Tako je na kraju Kars, bedem Jermenije, koji se nalazi samo na dva dana marša od ruske tvrđave Gumri, u stvari bio ostavljen bez ikakvih namirnica, te je morao da se sam snabdeva iz mesnih sredstava. Isto je bilo i sa municijom. Posle ruskog napada od 29. septembra ostala je samo trodnevna zaliha artiljerijske municije, iako treba imati u vidu da prave opsade, u stvari, nije ni bilo jer je 29. septembar bio jedini dan borbe za vreme cele blokade. U sanitetskim sanducima koji su slati vojsci bilo je svakakvih tričarija, a Carigrad je snabdeo hirurge akušerskim instrumentima da njima ispituju rane i amputiraju udove!

Takvo je stanje vladalo u Karsu. To što je jedna posada, koja se sastojala od demoralisanih anadolskih trupa sa toliko oskudnim sredstvima, mogla da pruži tako očajnički otpor 29. septembra i da posle toga tako dugo izdrži prkoseći gladi, predstavlja jedan od onih svetlih momenata turske istorije kojima ovaj rat obiluje. Onaj isti fatalizam koji dovodi do apatične učmalosti kod pretpostavljenih starešina stvara ovako istrajan otpor kod masa. To je poslednji ostatak ratničkog duha koji je zastavu islama proneo od Meke do Španije i koji je bio ukroćen tek kod Poatjea^[293]. Njegova ofanzivna snaga je iščezla, ali se još zadržao trag njegove odbrambene moći. Ovaj tvrdoglavi otpor iza zidova i bedema je tipično turski, te bi bila velika greška zaslugu za to pripisati prisustvu evropskih oficira. Ako su ovi oficiri i bili prisutni u Karsu 1854. i u Silistriji 1855, nije ih bilo u Varni, u Braili, u Silistriji 1829, kada su izvedena ista takva herojska dela^[294]. Ono što su evropski oficiri u takvim prilikama mogli da učine svodilo se na ispravljanje grešaka, pojačavanje reduta, obezbeđenje jedinstva u sistemu odbrane i sprečavanje neposrednog izdajstva. Međutim, lična hrabrost vojnika ostala je uvek ista bez obzira na to da li su ovi oficiri bili prisutni ili ne; ona nije nedostajala ni u Karsu, čak ni kod dezorganizovanih trupa skoro uništene anadolske vojske. Ovde moramo istaći zasluge britanskih oficira koji su igrali vidnu ulogu u odbrani Karsa i koji se sada nalaze kao ratni zarobljenici u Tiflisu. Ne može se sumnjati u to da su oni mnogo doprineli pripremi sredstava za otpor, da zaslužuju priznanje što su utvrdili grad i snabdeli ga koliko god je to bilo moguće, što su probudili turske paše iz njihove pospane učmalosti i rukovodili odbranom 29. septembra. Ali je pogrešno što im pripisuju, kao što to sada čini britanska štampa, sve zasluge za 29. septembar i za odbranu uopšte, i što se proglašavaju herojima, koje su u času opasnosti napustili kukavički Turci, za koje su se oni žrtvovali. Nemamo nameru

da poričemo da su oni za vreme napada bili u prvim redovima; Englez je tako ratoborne prirode da je najveća i najčešća mana britanskog oficira u tome što za vreme borbe zaboravlja svoju dužnost oficira i što se bori kao redov. Zaista, kad to čini, on je siguran da će naići na živo odobravanje zemljaka, iako bi u svakoj drugoj vojsci bio izložen riziku da bude ražalovan zato što je izgubio prisustvo duha. Ali, s druge strane, turski vojnik je toliko naviknut na bekstvo svojih oficira da mu uopšte nije stalo ni do oficira ni do komande kad se zagreje za borbu, nego se bori tamo gde se zatekne, a, u svakom slučaju, to nije vojnik koji će obraćati pažnju, a kamoli se oduševljivati delima pola tuceta Engleza pored sebe koji pokušavaju da dokažu svoju hrabrost. Čim se ovde saznalo za napad od 29. septembra, odmah smo podrobno dokazali da je utvrđivanje Karsa bilo potpuno pogrešno planirano, a ocena koju smo o tome onda dali bila je posle toga potpuno potvrđena zvaničnim planom ovih utvrđenja koji je objavila britanska vlada. Konačno, zasluge ovih britanskih oficira u Karsu moraju se meriti francuskom poslovicom: »U kraljevstvu slepih jednooki je kralj.« Mnogi od njih, koji ne bi mogli da ovladaju dovoljnim znanjem da uspešno polože ispite za potporučnike u Francuskoj, bili bi velike vojskovođe kod Indokineza. A ako su britanski oficiri poznati u svojoj vlastitoj zemlji kao slabi stručnjaci, ne sme se očekivati da će odjednom steći ogromno znanje ili postati geniji kad stupe na službu u Turskoj. Što se nas tiče, mi verujemo da je Kmety zaslužan isto toliko koliko i ma koji učesnik u odbrani Karsa.

Takvi su bili događaji u Karsu, a kakva je bila situacija u Erzerumu? Tuće prestarelih paša provodilo je dane pušeći čibuke, sasvim nesvesni svake odgovornosti, nesvesni teškog položaja Karsa i činjenice da se neprijatelj nalazi na udaljenosti od nekoliko marševa s druge strane visova Deve Bojuna. Nekoliko hiljada regularnih vojnika, prućenih nekim neregularnim jedinicama, maršovalo je tamo-amo, ne usudujući se nikako da napadne neprijatelja i vraćajući se nazad čim bi primetili njegove predstraže. Tu nije bilo ni snaga ni duha za oslobođenje Karsa, i dok je on zbog toga moren glađu, erzerumska armija se jedva usudila da izvrši demonstraciju, da bi mu time pomogla. General Williams je morao znati da sa te strane nije mogao očekivati nikakvu pomoć. Ali nikako ne možemo saznati kakve je izveštaje i kakva obećanja on primao u vezi sa Omer-pašinim pokretima. Govorilo se da je Williams u poslednjem času nameravao da se sa posadom probije kroz rusku vojsku, ali sumnjamo da se o takvom planu moglo ozbiljno razmišljati. Planinsko zemljište, sa svega nekoliko prolaznih prevoja preko kojih bi se moglo stići do Erzeruma, bilo je u svemu povoljnije za Ruse, tako da se ovaj plan ne bi mogao ostvariti, ako oni drže nekoliko klanaca. S druge strane, pokreti trupa pred kraj oktobra postaju skoro nemogući u oblasti koja se nalazi na 5000 do 8000 stopa nadmorske visine, gde zima dolazi veoma rano i traje od 6 do 9 meseci. Ako bi Kars mogao izdržati do zime, gubitak posade od 6000 regular-

nih vojnika ne bi značio ništa u poređenju sa vremenom koje bi se dobilo produženjem odbrane. Erzerum, veliki centar svih turskih zaliha u Jermeniji, nije imao skoro nikakvih utvrđenja, te bi se tim dobitkom vremena osigurao do maja 1856, dok bi se stvarno preimućstvo koje bi Rusi time dobili svelo na zauzimanje sela u dolini reke Kars-čaje i u gornjem toku Araksa, od kojih im ni jedno ne bi moglo biti oteto, čak i kada bi posada Karsa uspela da se probije do Erzeruma. Ovaj grad gotovo da i nije utvrđen; za njegovu odbranu ne bi bilo dovoljno snage čak ni onda kada bi posada Karsa u njega stvarno stigla sredinom oktobra. Bez utvrđivanja mogao se braniti samo Deve Bojun, ako bi se bitka primila ispred grada na prevoju. Tako je Erzerum bio spašen strpljenjem posade Karsa.

S druge strane, postavlja se pitanje nije li Omer-paša mogao spasti Kars, pitanje na koje skoro svaki evropski dopisnik na Istoku ima svoj odgovor. Sada se čak pokušava da se sva krivica za pad Karsa baci na Omer-pašu, i to čine baš oni krugovi koji su se oduševljavali njime i pevali mu slavopojke. Međutim, pre svega treba istaći činjenicu da je Omer-paša protiv svoje vlastite volje bio zadržan na Krimu dok nije bilo prilično kasno pre zime preduzimati bilo kakva dejstva velikih razmera. Kada je zatim došao u Carigrad da utvrdi plan svojih operacija, morao je da traći vreme na suzbijanje svakovrsnih intriga. Kada je, najzad, sve bilo gotovo, obećani britanski brodovi nisu stigli, a kada je izvršena koncentracija armije u blizini Batuma, a docnije kod Suhum-Kalea, nisu bile obezbeđene ni namirnice, ni municija, ni transportna sredstva. Kako se pod takvim uslovima moglo očekivati da Omer-paša krene neposredno u pomoć Karsu, nije lako shvatiti. Videli smo da se on za vreme svoje mingrelijske ekspedicije nikada nije usuđivao da se udalji od obale više od dva-tri dana marša, iako se tada kretao dobrim ruskim putevima. Ali kad bi išao u Kars, bilo preko Erzeruma bilo preko Ardahana, od obale bi morao da maršuje dvadeset, odnosno dvanaest dana, koristeći za puteve korita reka i brdske staze, kojima ne može proći ništa krupnije od tovarnog konja. Iz same činjenice što karavani koji idu iz Trapezunta za Erzerum nemaju drugih puteva i što nikada ne upotrebljavaju vozila, jasno se vidi preko kakvog zemljišta moraju da prelaze. A ovo je jedina utrvena staza. Što se tiče takozvanih drumova koji iz Batuma vode ka unutrašnjosti zemlje, njihovo postojanje je još problematičnije, jer se njima ne vrši nikakav znatniji promet. Mudri vojni kritičari koji upućuju prekore Omer-paši što nije direktno pošao na Kars trebalo bi najpre da prouče iskaze ljudi koji su putovali po ovom zemljištu, kao što su to Curzon i Bodenstedt^[295]. Što se tiče navoda lista »The London Times« da je general Williams predložio Omer-paši da krene pravo iz Batuma, možemo reći samo toliko da Williams i previše dobro poznaje Jermeniju u kojoj je živeo mnogo godina, da bi tako nešto predložio. Sve u svemu, Omer-paša nije mogao učiniti ništa bolje nego ugroziti rusku komunikaciju pred Karsom. Sa kakvim je uspehom

to mogao da izvede — zavisilo je od pokretljivosti njegove armije i od ruskih snaga koje bi mu se suprotstavile. Ostavljajući na stranu prvi razlog kao stvar koju tek treba oceniti na delu, već smo na početku zaključili da bi se najverovatnije pokazalo da su Rusi mnogo jači od armije koja bi ih napala. Naša prva tvrdnja o snagama kojima raspolaže Bebutov, a koja se pokazala kao potpuno tačna, ukazivala je na to da bi Rusi uz malo bolje rukovođenje čak i u Kutaisu mogli suprotstaviti nadmoćnije snage Turcima. A oni su to i učinili. Čak i da je Omer-paša imao potpunu slobodu u svojim pokretima, on se sa armijom kojom je komandovao ne bi mogao probiti kroz Rionski tesnac. A pored toga, sporost i nesigurnost njegovog snabdevanja kočile su njegove operacije od početka. On se posle svaka dva-tri dana marša morao zadržavati skoro nedelju dana, da bi pripremio najneophodnije zalihe hrane, a kada se, najzad, udaljio na tri dana marša od Redut-Kalea duboko u unutrašnjost, bio je potpuno paralizovan. Pošto je u isto vreme pred sobom zatekao nadmoćnije snage, nije mu preostalo ništa drugo nego da odstupi prema obali, kuda su ga Rusi gonili i ozbiljno uznemiravali njegovu pozadinu. Sada turska vojska bivakuje na obali i transportuje se za Batum, Trapezunt i druga mesta, pošto su joj i neprijatelj i bolesti naneli znatne gubitke. Mingrelija, izuzev obalskih forova, opet se nalazi u ruskim rukama.

Ovim se završava treća uspešna operacija Rusa u Aziji: Kars i njegov pašaluk su osvojeni, Mingrelija je oslobođena od osvajača, a poslednja turska snaga koja je ostala na bojištu, Omer-pašina armija, znatno je brojno i moralno oslabljena; to su rezultati koji se ne smeju potcenjivati na teritoriji kakva je ona na jugozapadu Kavkaza, gde su sve operacije neizbežno spore zbog karaktera zemljišta i nedostatka drumova. A ako se ovi uspjesi i osvajanja uporede sa zauzimanjem južnog dela Sevastopolja, Kerča, Kinburna, Evpatorije i nekoliko kavkaskih forova od strane saveznika, videće se da preimućstva koja su ovim poslednjim stvarno postignuta nisu tako ogromna da bi opravdala razmetljivost britanske štampe. Vrlo je značajna činjenica da pariski »Le Constitutionnel«, u jednom članku čiji je inspirator francuski dvor, direktno optužuje lorda Redcliffe-a kao glavnog krivca za poraze u Aziji, ne samo zato što je zadržavao subvencije koje su saveznici odobrili Porti, nego i zato što ju je nagovorio da što duže zadrži pojačanja koja su bila određena za dejstvo na ovom bojištu.

Naslov originala:

The War in Asia

Napisano oko 11. januara 1856.

Prvi put objavljeno kao uvodnik
u listu »New-York Daily Tribune«
br. 4608 od 25. januara 1856.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Evropski rat

Sistem vođenja rata, koji su dosad zapadne sile primenjivale protiv Rusije, pretpeo je potpun neuspeh. Neće valjati da se ovogodišnja kampanja, ako uopšte bude kampanje, nastavi prema dosadašnjem planu. Koncentrisati celokupne snage Francuske, Engleske, Turske i Sardinije na jednu posebnu tačku na Krimu, na tačku koja bi se, upotrebom indirektnih sredstava, mogla uzgred zauzeti, za tu tačku tući se jedanaest dugih meseci, a zatim dobiti samo polovinu od toga; propustiti sve druge prilike da se neprijatelju zadaju ozbiljni udarci u tolikoj meri da je Rusija, osvajanjem Karsa, mogla da dobije poravnanje za gubitak južne strane Sevastopolja — sve bi to moglo biti u jednoj ili dve kampanje, u ratu u kome su najranjivije tačke protivničkih partija zaštićene neutralnošću centralne Evrope. Ali tako više ne ide. Ratni savet, koji je upravo zasedao u Parizu, najbolji je dokaz da ćemo sada doživeti nešto nalik na ozbiljan rat, ako se rat uopšte i nastavi^[296].

Rat, kako je dosad vođen, bio je stanje zvaničnih neprijateljstava, ublaženih krajnjom učtivošću. Mi ovde ne mislimo na učtivost koju karakteriše neizbežno opštenje pod belim zastavama parlamentaraca, nego na učtivost koju ratni saveti protivničkih strana upućuju svojim protivnicima. Krivicu za to što je uopšte izbio rat treba tražiti u pogrješnoj računici cara Nikolaja. On nikako nije očekivao da će se Francuska i Engleska udružiti da bi se suprotstavile njegovim planovima u pogledu Turske; on je očekivao miran mali rat sa sultanom, koji bi njegove trupe i po drugi put doveo pod zidine Carigrada^[297], razdrmao evropsku diplomatiju kad bi već bilo prekasno i, najzad, pružio mogućnost njegovim diplomatama da, kao i obično, na konferencijama i kongresima izvojuju dvaput veće uspehe nego što bi to mogle da postignu njegove trupe mačem. Na žalost, neočekivano, nedragovoljno, Rusija i zapadne sile zaplele su se u rat pre nego što su bile svesne toga, i to u rat u koji su morale da uđu iako se nikome nije ulazilo. Svaka

strana imala je u izgledu poslednje sredstvo u vođenju rata za koje je mislila da će zaplašiti drugu stranu da ne pribegne krajnjim merama. Očekivalo se da će to biti principijelan rat, i manje-više revolucionarnog karaktera, u kome bi učestvovala Nemačka i njoj potčinjene zemlje Mađarska, Poljska i Italija. *Ultima ratio*¹ Zapada sastojao se u tome da se oslobode ugnjetene narodnosti Mađarske, Poljske, Italije, a donekle i Nemačke. *Ultima ratio* Rusije bilo je, s druge strane, obraćanje panslavizmu, ostvarenju snova koje su poslednjih pedeset godina pothranjivali entuzijasti među slovenskim stanovništvom Evrope.

Ali ni ruska vlada ni vlada Louis-a Bonaparte (a da ne govorimo o Palmerstonu) nisu želele da pribegnu takvom sredstvu akcije nego što je došlo do krajnje odluke; i tako je bio poveden rat sa međusobnom trpeljivošću i uglađenošću, koje teško da su uobičajene među legitimnim vladarima starinske loze, još manje među takvim skorjevićima i uzurpatorima kao što su Romanovi, Hanoveranci i pseudo-bonapartisti. Baltička obala Rusije jedva da je bila i dirnuta; nije bilo nikakvih pokušaja da se tamo stvori stalno uporište. Tamo, kao i na Belom moru, privatno vlasništvo bilo je mnogo više na udaru nego državno; a na obali Finske, posebno, činilo se kao da britanska flota nije imala drugog cilja nego da Fince pomiri sa ruskom vladavinom. Na Crnom moru postupalo se po sličnim principima. Savezničke trupe koje su tamo poslate činilo se kao da su došle u nameri da navedu Turke da čeznu za jednom ruskom invazijom; jer je to jedini zaključak koji se mogao izvući iz njihovog držanja, još od 1854, pa do sada. Najbezbržižnije dane koje su proveli u Turskoj imali su za vreme svog zadržavanja u Varni kada, nesposobni da urade nešto korisno, bar nisu činili neku ozbiljnu štetu nikom sem sebi samima. I najzad su krenuli na Krim. Pošlo im je za rukom da vode rat na takav način da je ruska vlada imala puno razloga da bude s njima veoma zadovoljna. Vojvoda od Cambridge-a je nedavno razdelio mnoga odlikovanja francuskim trupama koje su se vratile sa Krima; ali nikakve medalje, krstovi, veliki krstovi, zvezde i trake, koje je ruska vlada podarila, neće u dovoljnom stepenu izraziti zahvalnost koju ona duguje vođama kampanje 1854. i 1855. Doduše, kada je ruski garnizon napustio južnu stranu Sevastopolja, to je saveznike koštalo 250 000 mrtvih i ranjenih vojnika, pored mnogih miliona u novcu. Rusi, koji su uvek bili pobeđivani u bici, redovno su nadmašivali svoje neprijatelje u odlučnosti, aktivnosti i u veštini njihovog komandujućeg inženjera². Ako je Inkerman^[11] bio neizgladiva sramota za Ruse, utvrđenja koja su Rusi podigli na Sapunu i Mamelonu, pod samim nosom svojih protivnika, bila su neizgladiva sramota i za Engleze i za Francuze. I, naposletku, čini se da Sevastopolj nije u tolikoj meri iscrpeo snage Rusije koliko snage saveznika, jer to nije sprečilo Ruse da zauzmu Kars.

¹ poslednji razlog, krajnje sredstvo — ² Totleben

Osvajanje Karsa je, u stvari, nešto najsravnije što je moglo zadesiti saveznike. Sa ogromnim pomorskim naoružanjem, koje im je stajalo na raspolaganju, i sa trupama koje su još od juna 1855. svojom brojnošću nadmašivale Ruse na bojnom polju, oni nikada nisu napadali najslabije tačke Rusije — zakavkaske gubernije. Čak su dopustili Rusima da u toj oblasti organizuju nezavisnu operacijsku bazu, neku vrstu potkraljevstva, kadru da se izvesno vreme odupire nadmoćnim napadačkim snagama, iako bi bile prekinute veze sa otadžbinom. Nezadovoljni time, neupozoreni unapred na neprekidne poraze koje je trpela azijsko-turska armija 1853. i 1854, saveznici nisu dopuštali turskoj armiji Omer-paše da se posveti nečem korisnom u Aziji, nego su je držali na Krimu, a na Krimu joj nisu dali ništa da radi sem da seče drva i vuče vodu za svoje saveznike. Na taj način, pošto je čitava obala od Kerčanskog moreuza do Batuma bila brižljivo očišćena od ruskih naselja, i pošto se time dobila linija na kojoj se moglo izabrati deset do petnaest tačaka kao glavne baze za operacije protiv Kavkaza ili Zakavkazja — kao što smo već napomenuli, tih najslabijih tačaka Rusije — ništa drugo nije preduzeto, sve dok, najzad, Kars nije bio prilično pritešnjen, pa je Omer-paši bilo dopušteno, budući da se armija kod Erzeruma nije mogla ni za šta upotrebiti, da preduzme svoju nesrećnu ekspediciju u Mingreliju, — ali bilo je prekasno da se nešto učini.

Tvrdoglavost s kojom se žarište rata koncentrisalo na poluostrvu velikom otprilike kao Long Ajlend, zacelo je bila sračunata na to da se izbegnu neprijatna pitanja. Na sceni se nisu pojavile nacionalnosti, panslavizam, teškoće sa centralnom Evropom, potrebe za osvajanjem i veliki odlučujući rezultati koji bi mogli da ometu kasnije pregovore, jer bi sve to sobom nosilo potrebu da se jednoj od strana nametne istinska žrtva. Ali ovo nije prijatno vojnicima koji su angažovani u stvarnom ratu. Za njih, bar od starijeg vodnika naniže, rat je neumoljiva, tvrdokorna činjenica. Otkad postoje ratovi, nikad tako blistava hrabrost nije bila proćerdana za tako neodgovarajuće rezultate kao u ovom krimskom pohodu. Nikad nije bio žrtvovan toliki broj prvoklasnih vojnika, i u tako kratkom vremenu, da bi se postigli tako sumnjivi uspjesi. Očigledno je da se takve žrtve ne mogu više tražiti od armija. Moraju se postići opipljiviji rezultati nego što je prazna »slava«. Ne može se nastaviti borba sa dve velike bitke i četiri ili pet opštih juriša godišnje, a da se pri tom ne pomera s mesta. Konačno, to ni jedna armija ne može izdržati. Ni jedna flota neće izdržati treću kampanju, ako su rezultati skromni kao u prethodne dve, na Baltičkom i Crnom moru. Ako se rat bude nastavio, čučemo i da predstoji invazija Finske, Estonije i Besarabije; obećavaju nam švedske pomoćne trupe i austrijske demonstracije. Ali u isto vreme saznajemo da je Rusija prihvatila austrijske predloge kao bazu za pregovore^[298], i mada je ovo daleko od toga da reši pitanje mira, ipak pruža mogućnost da se taj cilj postigne.

Ima, zatim, izgleda da možda neće doći do još jedne kampanje; ali ako do nje i dođe, smemo pretpostaviti da će ona svakako biti mnogo opsežnija i plodonosnija od onih koje su joj prethodile.

Naslov originala:
The European War

Napisano oko 18. januara 1856.

Prvi put objavljeno kao uvodnik
u listu »New-York Daily Tribune»
br. 4616 od 4. februara 1856.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Englesko-američki sukob] —
Dogadjaji u Francuskoj⁽²⁹⁹⁾

London, 18. februara. Sem potkupljive bagre iz vladine štampe, niko u Engleskoj, izgleda, ne veruje mnogo u zategnutost anglo-američkih odnosa⁽³⁰⁰⁾. Neki to smatraju smicalicom da se odvuče pažnja sa pregovora o miru. Drugi navode da će Palmerston insistirati na obostranom opozivanju ambasadora, kada sâm bude istupio iz službe, kao što je Pitt učinio pre mira u Amijenu⁽³⁰¹⁾, da bi se vratio kada se ponovo bude tražio pravi engleski ministar. Po načinu kako se vodi prepirka, pametni ljudi zaključuju da je sve to obična izborna ujdurma predsednika¹. Demokratska štampa vidi kako se Bonaparta iza kulisa zadovoljava time da raspiruje istrebljivački rat između Anglosaksonaca s obe strane Atlantika. Inače je svako potpuno uveren u to da nema ni najmanjeg izgleda na neprijateljstva, ma koliko bio oštar zvanični jezik. Ovo gledište, napominjemo, isto tako podržava list francuske vlade »Le Constitutionnel«, koji svoju gazdaticu prikazuje kao mirotvorku Novog i Starog sveta.

Glavna okolnost, koja se ne sme izgubiti iz vida kada se procenjuje ovaj sukob, jeste praktično gašenje entente cordiale između Engleske i Francuske, koje manje-više otvoreno priznaje engleska štampa. Uzmimo, na primer, »The London Times«, list koji je tu nedavno proglasio ovog istog Bonapartu za mnogo većeg čoveka nego što je bio pravi Napoleon, i predložio da se proteraju sve one zlonamerne osobe koje neće da se priklone ovom kredu. U uvodnom članku se ukazuje na to da je jedina prepreka miru upravo Bonapartina preterana želja da se mir očuva. Za ovim sledi jedan drugi članak koji nagoveštava da je »izabrano oruđe providenja«, na kraju krajeva, samo pis-aller² francuskog društva, koji je prihvaćen, »jer se nije mogao naći ni jedan jedini čovek u koga bi nacija mogla da ima poverenja i koga bi mogla ceniti«. U trećem članku list osuđuje čitav štab generala, ministara, funkcionera itd., kao šaroliku družinu berzanskih špekulanata spremnih na sve. Jezik engleske provincijske štampe još manje je uzdržan.

¹ Pierce-a — ² poslednji izlaz

Pogledajmo, s druge strane, izmenjeni ton francuskih listova — njihovo preterano pozdravljivanje i laskanje Rusiji, što naročito odudara od njihove umerene antipatije prema Engleskoj. Dalje, pogledajmo sasvim pouzdane pretnje za obrazovanje opšte kontinentalne koalicije koju predlažu austrijski, belgijski i pruski listovi. Najzad, uzmimo rusku štampu, koja se u svojim propovedima o miru razmetljivo obraća jedino Francuskoj, a da čak i ne pominje Englesku.

«Duga mira», kaže «Severna pčela», «pojaviła se na horizontu, i nju su radosno pozdravili svi prijatelji civilizacije. . . Za ove dve godine rata protiv četiri sile, ruski narod je dao upečatljiv dokaz svog snažnog i plemenitog karaktera, i zadobio poštovanje svojih neprijatelja. Što se tiče Francuske, može se sa sigurnošću tvrditi da francuska nacija voli i poštuje Ruse, divi se njihovoj hrabrosti i samoodricanju, i koristi se svakom prilikom da izrazi svoje simpatije, kao što je to činila za vreme kratkih prekida neprijateljstava na Krimu, kao i onda kada su ruski zarobljenici prolazili kroz Francusku. Sa francuskim zarobljenicima Rusi su postupali kao sa braćom.»^[302]

Briselski «Le Nord» otvoreno objavljuje da je Bonaparta od početka podupirao austrijsko posredovanje sa ciljem da se prvom prilikom otarasi saveza sa Engleskom.

Pošto je njen savez sa Francuskom tada mogao svakog časa da dovede do raskida sa tom zemljom, Engleska, još uvek u ratu sa Rusijom, očigledno nema nameru da se upusti u rat protiv Amerike, i jasno je da se, izuzev onoga što je izloženo, sadašnjoj zategnutosti između dveju vlada ne može pridati nikakav značaj.

Mir u samoj Evropi je svakako osiguran. U pogledu uslova koje su saveznici postavili Rusiji činjenica je da se njihovo prihvatanje teško može ceniti kao znak nekakvih ustupaka. Ustupanje problematičnog parčeta zemlje u Besarabiji, označenog tajanstvenim planinskim lancem koji se ne može naći ni na jednoj mapi, više je nego uravnoteženo upornim ćutanjem o ruskom osvajanju Karsa, koji se otada u jednom petrogradskom listu sumnjivo označava kao ruska gubernija. U međuvremenu, s obzirom na prednosti jednog primirja, zajedno sa drugim mogućnostima koje iskrsavaju, sasvim je verovatno da će Rusija, pošto je imala vremena da koncentriše svoje snage na svim odlučujućim tačkama, zavezeti da nastavi rat. Velika zaloga mira, međutim, jeste neophodna potreba za Bonapartu da zaključi mir po svaku cenu. S jedne strane, njegova sredstva za nastavljanje rata presušuju; a s druge, sve je veća potreba da se krimska ekspedicija, kako se Montalembert izrazio o ekspediciji protiv Rima^[303], ponovi u unutrašnjosti Francuske.

Ukratko, pre prihvatanja prethodnih pregovora o miru od strane Rusije, u Parizu je vladalo mišljenje da je Bonaparta uzeo u razmatranje raspisivanje prinudnog zajma, srazmerno povećanju direktnih poreza. Vakuum njegove državne blagajne ubedljivo prikazuje stanje njegove armije na Krimu. Od nekog vremena dopisnici ukazuju na

bedno stanje trupa pod komandom Pélissier-a. Sledeće jednostavno izlaganje potiče od jednog britanskog podoficira koji u listu »The Birmingham Journal« od 5. januara piše iz Sevastopolja sledeće:

«Danas je bio vrlo lep dan. Oko 3 sata počeo je snažno da duva severac i stegao je jak mraz, što nas ubrzo natera da se do grla zakopčamo. Naši ljudi ne osećaju hladnoću, ali su za žaljenje jadni Francuzi. Stalno vuku gorivo iz Sevastopolja. Bedno su obučeni i, čini mi se, još bednije hranjeni. U svako doba dana dolaze i mole za dvopek. Naši ljudi ih sažaljevaju, i vrlo su ljubazni. Naši stražari su dobili naređenje da ih ne puštaju u logor, jer su neki imali običaj da prodaju konjak, od koga su se neki naši ljudi ponapijali. Ali jadtim Francuzima polazi za rukom da ovde-onda izbegnu straže i da dopru do *bono inglis*¹. Naravno, naši ljudi znaju šta oni žele, i nikad ih ne otpuste praznih ruku. Jadni momci nemaju čak ni rukavice da bi zaštitili promrzle ruke. Jedina stvar koju vidim na njima sada a nisam video letos, jeste kapuljača uz njihov šinjel i par običnih grubih platnenih kamašni, koje im dopiru do kolena, dok su oko kolena uvezane sa nekoliko remenova. Oni ne nose čarape, a većina nije imala čizme. Stvarno, pružaju sliku bede, i zbilja se bedno osećaju kada vide britanskog vojnika sa kapom od fine kože morskog psa, u šinielu od tvida, postavljenom krznom, sa toplim velikim šalom oko vrata i drugim oko struka, i u solidnim čizmama od volujske kože koje dopiru do kolena.»

Mora da je stanje Napoleonovih finansija dosta jadtno kad on ostavlja svoju vojsku, uopšte i pojedinačno, u stanju koje je upravo opisano; u isto vreme, u pogledu upravljanja finansijama može se izvući neki zaključak iz same činjenice da su ga ove dve godine rata koštale više nego svi ratni pohodi njegovog strica, od 1800. do 1815. Govori se da su čak i bonapartistički generali, kad su se vratili sa Krima, ozlojedeno komentarisali drske pljačke od strane firme *Morny and Co.*, na račun armije. Ovi prigovori bili su objavljeni u jednom poluzvaničnom listu, u kome se kaže:

«Ako se zaključi mir, car će svu svoju pažnju pokloniti finansijama, a naročito izvesnim zloupotrebama koje su tesno povezane sa velikim špekulacijama, kao što su izvesna nagomilavanja zvanja, nespojiva sa izvesnim bogatstvom koje je pomalo prebrzo stečeno.»

U međuvremenu, ispoljili su se revolucionarni simptomi kod omladine na univerzitetima, u radničkoj klasi, u jednom delu srednje klase i, što je najgore za Bonapartu, u armiji.

U pogledu afere na *École Polytechnique*^[304] obavešteni smo da je Bonaparta najpre smišljao da napravi kompromis sa *École*, mada ga je ozlojedilo njihovo rezervisano držanje 20. decembra, kada je pred armijom izigravao rimski senat (kao što voli da izigrava rimskog imperatora pred svojim senatom). Studentima je bilo stavljeno do znanja da je car sklon da održi tu instituciju ako pristanu da u datoj prilici

¹ dobrih Engleza

izraze simpatije prema dinastiji. Na ovo je *École* preko svojih delegata odgovorila ne samo da neće izvikivati *Vive l'Empereur*¹, nego da će iz škole najuriti svakog onog svog druga koji samo i pokuša da izusti te reči. Na osnovu ovog odgovora bilo je rešeno da se ukine ova anarhistička ustanova. Jedna polovina, koju su sačinjavali učenici određeni za vojnu službu, biće prebačena u Vensen, da tamo formira običnu artiljerijsku školu. Druga polovina, određena za državnu službu, biće u *École Normale*². Sama zgrada biće pretvorena u kasarnu. Takav je kraj omiljenog instituta Napoleona Velikog.

Zatvor Mazas pun je studenata Pariskog univerziteta i drugih mladih ljudi koji su na sahrani vajara Davida izvikivali *Vive la liberté*³. Jedna okolnost, koja je bila u vezi sa demonstracijama protiv Nisarda, osobito je ozlojeđila Bonapartu. Posle jedne racije koju je policija izvršila među studentima zato što su izviždali Nisardovu apoteozu Tiberiju kao spasiocu rimskog društva, ostali su obrazovali jednu grupu i, pošto su prešli ceo Pariz, stigli pred Nisardov stan, u Rue Courcelles, i zatražili od njega da pusti na slobodu njihove drugove. Jedno odeljenje linijskih vojnika koje je poslato za njima, stiglo je tamo gotovo u isto vreme. Dočekani sa povcima *Vive la ligne*⁴, vojnici su smesta stali na mestu voljno i odbili da dejstvuju. Da bi se sprečilo dalje bratimljenje, odmah su bili povučeni i zamenjeni *sergens de ville*⁵. Studenti su se u grupi prebacili u Odeon, gde su zauzeli parter i zapevali »Sire de France Boissy«, izvikujući veoma uvredljive stihove pravo Bonaparti i Eugeniji, koji su sedeli u svojoj loži.

Bonapartistička štampa priznaje da broj uhapšenih u departmanima iznosi 5000; dakle, brojka od 15 000 koja je navedena negde drugde, po svoj prilici, odgovara istini. Ova zavera radnika⁶, kao što se sada ispostavlja, imala je ogranke u samoj armiji. Pokazalo se neophodnim da se raspusti cela podoficirska škola u Lafleche-u, i da se promene svi garnizoni u centru Francuske. Da bi ugušio ovaj opasni duh u armiji, Bonaparta pribegava najopasnijem eksperimentu iz vremena restauracije; naime, uspostavljanju kompletnog sistema špijuniranja u svim činovima u vojsci. Ova nova legija časti dovela je do izvesnih vrlo žučnih prepirki između maršala Magnana i nekih viših oficira koji su mišljenja da sve ovo nije baš po ukusu trupa.

Kao i uvek kada predstoji kriza, pokret radničke klase Pariza objavljuje se sa *quod libets*⁶, od kojih je najomiljenija

«Voilà qu'il part, voilà qu'il part,
Le petit marchand de moutarde,
Voilà qu'il part sur son pays
Avec tous ses outils», etc.⁷

¹ Živeo kralj — ² (Normalna škola) viša pedagoška nastavna ustanova u Parizu — ³ Živela sloboda — ⁴ Živela armija — ⁵ redarima — ⁶ (ovde:) vesele pesme koje se sastoje od različitih melodija i tekstova — ⁷ Evo ode on, evo ode on / Mali prodavac senfa / Evo ode on u svoj kraj, / Sa svim svojim tričarijama, itd.

Da ne bi bilo nedoumice u pogledu malog prodavca senfa, policija je zabranila pesmu.

Koliko su cenjene bonapartističke institucije, ilustruje jedna anegdota ispričana u listu »Nord«. Neki senatori nisu oklevali da odobre ostavku g. Drouyna de l'Huysa na položaj senatora, ali su dobro pazili da ne pođu njegovim stopama. Kada je Morny bio upitan da li bi neki od njih sledili njegov primer, odgovorio je da ima odlične razloge da veruje u suprotno. »Ali kakve imate razloge?« upitao ga je sago-vornik. »Imam trideset hiljada vrlo dobrih razloga, jedan franak po komadu«, mirno je odgovorio Morny.

O sadašnjem položaju francuskog naroda može se navesti još jedna okolnost od ogromnog značaja. Ne mislim na berzanske špekulante, za koje su mir i rat podjednako povoljni. Prvi put u svojoj istoriji mase francuskog naroda ispoljile su ravnodušnost prema svojoj staroj strasti zvanoj »la gloire«¹. Ovaj zlokobni plod revolucije 1848. nedvosmisleno pokazuje da je epoha bonapartizma prešla svoju najvišu tačku.

Naslov originala:

The American difficulty — Affairs of France

Napisano 8. februara 1856.

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«

br. 4634 od 25. februara 1856.

Prevod s engleskog

---

¹ »slava«

The People's Paper.

LONDON, SATURDAY, APRIL 6, 1856.

Karl Marx

Francuska Bonaparte Malog^[306]

Francuska Bonaparte Malog, koja se veseli rođenju sina jedne Montijo, rasipa bogatstva nacije na smešnu raskoš, »blešteći u zlatu, k'o idoli nevernika«^[307], ova Francuska strahovito odudara od Francuske koja je mučena u Kajeni, koja pati u Lambesi, vene u Bel-ilu^[308] i trune u tamnicama, od Francuske koja propada na Krimu i od Francuske u Francuskoj koja se nalazi na ivici bankrotstva.

U pismu građanina Tassilier-a, koje je doslovno prevedeno sa originala^[309], čitalac nalazi istinitu i dirljivu priču o francuskom građaninu proganatom u Kajenu. Štampa pravog britanskog lakejstva, istina, trubi u uši uspavanom svetu, sa hiperboličnim fraziranjem, veliku novost o beskrajnoj velikodušnosti i gotovo natčovečanskoj milosti junaka kobasica logora Satori^[310], koji obznanjuje opštu amnestiju i zaglušuje prve krike svog mrzovoljnog odojčeta klicanjima hiljada Francuza kojima je vraćena sloboda i koji su se vratili svojim porodicama.

Ali ostavimo plaćeno oduševljenje ulizice i oslušnimo nepodmitljivi jezik činjenica. Boustrapa predlaže ljudima koje je četiri godine držao na mukama da raskinu lance, pod uslovom da pristanu da se žigošu neizbrisivom sramotom i prođu kroz *Furcae Caudinae*^[311] Lower Empire-a^[174]. Ako oni izraze *lojalnu pokornost* carstvu, to jest, sankcionišu *coup d'état*, i ne priznaju republiku — ako prodaju svoje duše, Boustrapa je spreman da im proda njihove živote.

»Još prilikom inauguracije carstva«, kaže »Le Moniteur«, »bio je upućen ovaj plemeniti poziv.« Tako »Le Moniteur« sam priznaje da je opšta amnestija, sada naduvana kao izvanredna novost, samo ponavljanje otrcane lakrdije odigrane još pre četiri godine. Genije korupcije laska sam sebi da su njegove žrtve dovedene na njegov vlastiti nivo i da su dovoljno ukroćene da sada, 1856, kao milost prihvate ono što su sa ogorčenjem odbile kao uvredu 1852.

»Le Moniteur« do niskosti zaodeva svoj »plemeniti poziv« lukavo sračunatim lažima i falsifikatima. On tvrdi da je posle događaja od

juna 1848, kada je 11 000 lica bilo osuđeno na progonstvo u Alžir, milošću predsednika u Africi ostalo samo 306. Sa istim listom »Le Moniteur« u rukama, mi tvrdimo da je od 11 000 zarobljenika juna 1848, u novembru 1848, u vreme kada je Assemblée constituante¹ raspravljala o donošenju zakona o progonstvu, ostalo samo 1700; da ih je 1500 bilo poslato u Bel-il, a 8. marta 1849, za vreme ministროvanja Barrot-a, 700 od ovih 1500 lica bilo je upućeno u Bona, u Afriku. I tako je ovaj poslednji broj, 700, milošću Boustrapa smanjen na 306, a ne iznosi, kako kaže lažljivi »Le Moniteur«, čitavih 11 000 lica, te je ova mala milost bila samo u tome da se obmane skupština. Ipak, mi smo obavezni da zahvalimo listu »Le Moniteur« što je podsetio Francusku na užasne gadosti koje su počinili Cavaignac i buržoaska republika.

Što se tiče deportovanih i prognanih u decembru, isti »Le Moniteur« procenjuje njihov broj na 11 201 i tvrdi da je ovaj sveden na 1058. Sada je *coup d'état* iziskivao više od 11 000 žrtava samo u departmanima Donji Alpi, Ero, Var i Nevr, i u istom času ostalo je bar 12 000 žrtava osuđenih na progonstvo i deportaciju. Opšte je poznato da je *coup d'état* pogodio više od 50 000 lica. Treba dalje napomenuti da je »plemeniti apel« lista »Le Moniteur« isključivo upućen onima koji su bili deportovani u Alžir i druge strane posede, u njemu nije dat ni najmanji nagoveštaj o osuđenima iz Angersa, o ljudima koje su bacili u tamnice zbog učestvovanja u tajnim društvima, o onima koje su pokretna ratna veća iz 1851. bacila u tamnice, o zatvorenicima Bel-ila, o studentima koji su bili pozatvarani zato što su izviždali plaćene apologete Boustrapa, itd. Kao poravnanje za to, »Le Moniteur« objavljuje potpunu i безусловnu amnestiju za zverokradice, krijumčare, falsifikatore, lopove, dezertere, robijaše i *id genus omne*². To se u potpunosti slaže sa karakterom Lower Empire i sa navikama Brummagema³-Bonaparte da rođenje jednog sina mora da bude praznik za svaku fukaru koja je u srodstvu sa ocem.

Pređimo sada sa žrtava *coup d'état* na njegovo oruđe, od ljudi koji su mu se suprotstavili, na robove koji su ga podržavali; od vojnika slobode do armije na Krimu. Ako je veliko istorijsko znamenje to što Bonaparte, usled svežih zabluda o jednoj novopečenoj dinastiji i o najvećem trijumfu svog pripuštanja u balsamovanu atmosferu užegle legitimnosti, još uvek želi da ga cene njegove nesrećne žrtve i zato ih licemerno moli za privrženost carstvu, — to je nota istorijske ironije ne manje značajna od činjenice da, u isto vreme, dok glava i članovi društva 10. decembra^[312], u pompeznoj raskoši, proslavljaju uspeh *coup d'état* u Parizu, armija, koja je Francuskoj nametnula ovaj odvratni režim, okajava svoj zločin na Krimu trpeći oskudicu, glad, doživljavajući agoniju i smrt u njihovom najtmurnijem i najgroznijem vidu.

¹ Ustavotvorna skupština — ² njima slične — ³ jevtinog i ružnog, nižeg kvaliteta

U prvom periodu vojnog pohoda na istok, od novembra 1854. do marta 1855, skorojević decembra bio je veličan kao drugo providenje i opevano je zadivljujuće vojno upravljanje carstvom svih divota, za razliku od skandaloznih patnji koje su zadesile englesku armiju usled izdaje koja je s predumišljajem izvršena u domovini i prirodnog delovanja zastarelog sistema. Ali kao i u drugim postupcima Lower Empire, ono što se smatra stvarnošću bila je samo teatralna fantazmagorija, sračunata na neposredan scenski efekat. Dve godine Bonaparte se isključivo bavio pripremama za rat. Napregnuo je svaki nerv ogromne i snažne Francuske da bi osigurao prvi uspeh svojoj armiji¹. Svakako, ne treba se čuditi što čak ni ovom kukavnom pustolovu iz Strazbura i Bulonja^[105] nije pošlo za rukom da u prve dve godine svoje rdave vladavine upropasti izvrsnu organizaciju francuske armije, koju je zaveštala prva revolucija. Čudo je što je on postigao taj cilj za prve dve godine sadašnjeg rata. Pošto je utrošio više novca na svoju sopstvenu Batrahomiomahiju^[313] nego Napoleon Veliki za petnaest godina svoje Ilijade, on otkriva na početku treće godine da su resursi Francuske iscrpeni, njena vojna uprava dezorganizovana, i da njena armija nestaje usled nemaštine i bede. Rak-rana koja nagrizala francusku armiju jeste organski princip Lower Empire — lopovluk i pronevera, i trebalo je samo dve godine da to izbije na površinu.

Jadno stanje francuske armije dugo je krila ne samo francuska nego i engleska štampa. Sada je to tajna koja se pronosi ulicama i šapuće na uglovima. To stanje je postalo istina koja nije pobijena, pošto je čak i Bonapartin »Le Moniteur« sam sebe uhvatio u laži. U tu svrhu biće dovoljno da se iznesu citati iz poslednjeg pisma sevastopoljskog dopisnika lista »The Times«:

»Francuska armija, koja još može izgledati brojna na papiru, ipak bespovratno čili. Skorbut i groznica haraju u njenim redovima. Nedavno sam naveo da ona dnevno gubi 170 ljudi . . . Sada Francuzi priznaju da u njihovoj armiji dnevno umire 120 ljudi, a ponekad i znatno više. Desno krilo armije u Bajdarskoj dolini najviše trpi . . . Kada se prolepa vreme, treba očekivati veće širenje bolesti . . . Bolesničke liste Francuza biće strašne . . . Francuska armija se proređuje bar isto toliko brzo koliko su je proređivali meci i karteč za vreme najtežih dana opsade.«

Nedovoljan broj zaklona, oskudica u odeći i nedostatak namirnica navedeni su kao glavni uzroci njihovih nevolja. Pošto je opisao vremenske nepogode, kada se »u barakama voda u sudovima smrzavala do dubine od tri inča«, i obilje snežnih oluja kojima su »odolele samo neke barake, te u njih sneg nije prodro u većim količinama«, dopisnik postavlja pitanje šta bi onda francuska armija morala da podnese u šatorima; ne u brižljivo opremljenim barakama, ne u dvostrukim

¹ U listu »New-York Daily Tribune« br. 4676 od 14. aprila 1856. ova rečenica je ovako završena: » . . . koja predstavlja glavnu potporu njegove uzurpirane moći i koja još nije postigla postavljene joj cilje.«

šatorima sa odvodnim kanalima iskopenim oko njih, nego u jednostavnim i nezaštićenim šatorima. On zaključuje izjavom da »je zaista mučno sresti transporte francuskih bolesnika«, i da se maršal Pélissier više brine o tome kako da ih sakrije od engleske armije nego da im olakša muke.

Dodajemo još jedan citat iz lista »The Morning Advertiser«, onog istog lista koji je zajedno sa listom »The Morning Post« podelio sramnu privilegiju da pozdravi dolazak Bonaparte 1851, i da otada trubi o tome kako je lord Palmerston pravi engleski ministar:

»U francuskom logoru kod Čorne ima 3000 bolesnika, poljske bolnice su pretrpane a medicinsko osoblje desetkovano bolestima i iscrpljenošću, intendantura nije funkcionisala i nije bila u stanju da ishrani trupe, ljudi zapravo prose dvopek od vojnika na predstražama, skorbut, usled nedostatka povrća i tifus, usled nedostatka mesa, besne upornom snagom svog otrova, a razlike između dveju armija predstavljaju izvor otvorenog nezadovoljstva francuskih vojnika. Transportna sredstva nisu dovoljna da bolesnike prebace u Carigrad, u tamošnjim bolnicama ima više od 12 000 bolesnika, epidemija je prava napast, a smrtnost zastrašujuća, vojni transporteri koji sa istoka stižu u Marsej natovareni su onima koji su preživeli groznicu; brodovi i tifusari su upućeni u karantin u Friulu.«

Šta će biti sa ovom armijom koja nestaje?¹ Da li će joj biti lakše od pričanja arabljske priče o »rođenju« alžirskog kralja^[314], ili kada joj se opišu one zlatnim gajtanima ukrašene uniforme razmažene garde opreznog junaka? Treba podsetiti na to da francuski vojnici nisu voljni da trpe nepravdu kao engleski redovi. Dokaz za to, ako je dokaz uopšte potreban, predstavljaju onih nekoliko pokušaja u francuskoj armiji da se ubije general Pélissier, što je činjenica o kojoj nas izveštava »Gazetta di Milano« i »Le Moniteur« Radetzskog. Takođe se ne može zamisliti da će linijska armija u Francuskoj ostati ravnođušan posmatrač krimske tragedije. Racije pariske policije počinju da se prenose i na kasarne. Zuavi koji su pozvani u Pariz da svojom pojavom podignu moral javnosti, već su uklonjeni iz prestonice, jer su i oni postali sumnjivi. Dva druga puka, koja su se vratila sa Krima, takođe su oterana u provinciju. Antagonizam između garde i linijskih trupa iz dana u dan sve se više zaoštrava, a Bonaparte u ovom istom času kani da formira dovoljan broj novih gardijskih pukova, kako bi ovom privilegovanom korpusu omogućio da zauzme mesto pariskog garnizona, isključivši linijske pukove. Pošto je pridobio armiju i time izazvao antagonizam između nje i zemlje, Bonaparte sada pokušava da potkupi jednu armiju u armiji — što je dosta opasan eksperiment.

Finansije — koje ne bismo hteli da nazovemo petom ovog neobičnog Ahila, jer je ta peta dosta velika — zahtevaju poseban članak

¹ U listu »New-York Daily Tribune« umesto ove rečenice stoji: »Šta će biti sa tim nezadovoljnim legijama koje umiru usled bedne uprave u komesarijatu, skandalozne nemarnosti i javno organizovane krađe?«

da bi se u potpunosti prikazale. Zasad je možda dovoljno da se utvrdi — pošto je nedavno pala cena vrednosnim papirima — da se nagoveštenim sklapanjem mira i rađanjem jednog novog Bonaparte prirodno očekivao porast i njihove vrednosti. Takav ishod nikako nije bio prepušten slučaju. Ne samo da je vlada naredila da se državna sredstva, koja su stajala na raspolaganju, slobodno upotrebe za kupovinu državnih vrednosnih papira, nego su i *crédit mobilier*^[276] i slične bonapartističke kreditne ustanove bile dva dana uzastopce uveliko zaposlene oko kupovine akcija. Uprkos svim ovim manevrima, na vest o »rođenju«, umesto da vrednost državnim papirima skoči, ona je pala, i nastavlja da pada. U velikoj srdžbi Bonaparta je zabranio prodaju na berzi svih vrednosnih papira sem onih koje je kotirala vlada, i naredio da se u *préfecture de police* pozovu najvažniji berzanski špekulanti.

Kada se u Partenonu srušio kip Atine Palade, taj događaj je bio, kako se govorilo, rđav znak za Republiku Atinu. Bonapartina bista, koja se ljulja na svom postolju u sinagogi, gde je utvrđena tržišna vrednost vlada i diskontovana istorija naroda, proriče propast carstva špekulacije obveznicama.

Naslov originala:

The France of Bonaparte the Little

Napisano oko 1. aprila 1856.

Prvi put objavljeno u listu

»The People's Papers

br. 205 od 5. aprila 1856.

Prevod s engleskog

KARL MARX

Pad Karsa^[315]

I

Pad Karsa je prekretnica u istoriji prividnog rata protiv Rusije. Bez pada Karsa nema pet tačaka⁽²⁹⁸⁾, nema konferencija, nema pariskog ugovora⁽³¹⁶⁾, jednom rečju: nema prividnog mira. Zatim, ako iz vladine Plave knjige⁽³¹⁷⁾ — brižljivo isfabrikovane, to jest osakaćene citatima, unakažene ispuštanjima, zaglađene i ukrašene falsifikatima — možemo dokazati da je kabinet lorda Palmerstona od početka planirao pad Karsa i sistematski ga do kraja sprovodio, zavesa se diže i drama rata na Istoku, sa svim njenim potresnim događajima, pomalja se iz magle kojom je bila diplomatski obavijena.

Krajem maja 1855, general Williams izveštava lorda Redcliffe-a, koji izveštava lorda Clarendona da su se

»kod Gumrija okupile jake snage koje se sastoje od 28 000 pešaka, 7500 konjanika i 64 artiljerijska oruđa, i da je mušir primio vest o nameri neprijatelja da napadne Kars. U tom utvrđenom logoru mi imamo 13 900 pešaka, 1500 konjanika, 1500 artiljeraca i 42 poljska topa«.

Sedam dana kasnije, 3. juna, Williams izveštava Clarendona:

»U garnizonu Karsa imam hrane još za četiri meseca, i verujem da će centralna vlada i saveznici ubrzo dokazati ovim ostacima armije da ih nisu sasvim zaboravili.

Ova depeša (vidi dokumente o Karsu, br. 231), bila je primljena u Dauning-stritu⁽¹⁵³⁾ 25. juna. Prema tome, toga dana britanska vlada je saznala da 3. oktobra Kars mora pasti ako ne dobije pomoć: i ovo saznanje postalo je osnova njenih operacija.

Jedanaestog jula lord Clarendon dobija tri depeše od generala Williamsa, datirane 15, 17. i 19, u kojima posebno navodi da je došlo do čarkanja isturenih straža; da su Turci 16. juna hrabro odbili jedan žestok napad Rusa na utvrđeni logor, i najzad, da je neprijatelj izvršio bočni marš na utvrđeni logor i da se u jačini od 30 000 ljudi učvrstio na jedan čas hoda od najslabije tačke u turskom položaju. Poslednju od ove tri depeše Williams zaključuje ovim rečima:

»Na žalost, mi nemamo dobrovoljačku konjicu ... Neprijatelj je već delimično prekinuo naše komunikacije sa Erzerumom.«

Kada je ova vest prispela u Carigrad, lord Redcliffe je bio pozvan na konferenciju u kući velikog vezira na Bosforu. Turski ministri su predložili da se Karsu pošalje u pomoć jedna ekspedicija iz Redut-Kalea preko Kutaisa u Gruziju, koja bi se sastojala od ovih snaga:

Kontingent Viviana	20 000
Kontingent Beatsona	3 000
Iz garnizona Batum	12 000
Albanci	2 000
Iz Bugarske	5 000
Regularna egipatska konjica	800
Tuniska konjica	600
Ukupno	43 400

Porta je izrazila spremnost da komandovanje ovom ekspedicijom poveri jednom britanskom komandantu i da u tom svojstvu prihvati generala Viviana. Ovaj predlog stigao je lordu Clarendonu 11. jula. A 12. jula lord Redcliffe ga dalje telegrafski izveštava da su

»u toku pripreme za jednu eventualnu ekspediciju. Uštedelo bi se dosta dragocenog vremena ako biste me odmah telegrafski izvestili da li je vlada spremna da sankcioniše jednu snažnu diverziju preko Redut-Kalea i Kutaisa u Gruziju«.

Od 25. juna do 12. jula britanska vlada, svesna opasnosti koja je pretila Karsu, ni prstom nije makla da mu priskoči u pomoć; ni jedan jedini put telegraf nije bio pokrenut; ali istog dana, kada je trebalo osujetiti neki turski plan za pomoć Karsu, cela vlada je najednom živnula. Trinaestog jula (vidi br. 248, dokumenti o Karsu) Clarendon šalje Redcliffe-u depešu sledećeg sadržaja:

»Vlada njenog veličanstva je mišljenja da bi bilo pametnije poslati pojačanja u pozadinu turske armije, umesto da se preduzme jedna ekspedicija u pozadinu ruske armije. Pojačanja bi mogla ići u Trapezunt, a odatle bi se mogla uputiti u Erzerum. Razdaljina između Trapezunta i Erzeruma je manja nego od Redut-Kalea do Tiflisa; put vodi kroz prijateljsku a ne kroz neprijateljsku zemlju; armija bi u Erzerumu naišla na podršku prijatelja a ne na otpor neprijatelja; bila bi snabdevena, a ne bi trpela glad. Ako armija u Karsu ne može da drži taj položaj protiv Rusa, ona treba da se povuče u Erzerum, i tamo treba da se koncentrišu celokupne turske snage. Ako Ruse treba poraziti, biće lakše poraziti ih udruženim ukupnim snagama nego njihovim pojedinim delovima, i poraz bi zato bio presudniji, ukoliko bi se odigrao što dalje u okviru turskih granica.«

Sledećeg dana po prijemu Redcliffe-ove telegrafske depeše, Clarendon je još izdašniji, dodavši i Erzerum listi mesta iz kojih se treba povući.

(Telegrafski)

»Earl Clarendon lordu Stratfordu de Redcliffe-u

Ministarstvo spoljnih poslova, 14. jul 1856.

Plan za pojačanje armije u Karsu, sadržan u Vašim depešama od 30. juna i 1. jula« (treba da stoji 12. jula) »ne odobrava se. Razlozi protiv upotrebe turskog

kontingenta, dok on ne bude sposoban za ratnu službu, biće javljeni po današnjem kuriru. Trapezunt treba da bude operacijska baza, i ako turska armija iz Karsa i Erzeruma ne može da odbrani od Rusa ovo poslednje mesto, neka se povuče u Trapezunt gde bi mogla lako da se pojača.*

Ako je Kars ključ za Erzerum, onda je Erzerum ključ za Carigrad i centralna tačka u kojoj se stiču stratezijski i trgovački putevi Anadolije. Čim Kars i Erzerum padnu Rusima u ruke, odmah se prekida britanska trgovina kopnom via¹ Trapezunt prema Persiji. Britanska vlada, svesna svih tih okolnosti, mirno savetuje Porti da preda ključeve svoga doma u Aziji, kada se teško može reći da je neka od tih dveju tačaka u opasnosti, i poziva opsednutu armiju u Karsu da krene prema pojačanjima, kojima je zabranjeno da se upute u pravcu opsednute armije. »Ako Ruse«, kaže njegovo lordovstvo, »treba poraziti« (zašto je to potrebno? — čini se da on pita), on misli da bi poraz bio utoliko presudniji i lakši, ukoliko bi do njega došlo dalje na turskoj teritoriji, tj. ukoliko se Rusima preda što više utvrđenih mesta i oblasti, i, u stvari, ukoliko se budu bliže primakli Carigradu.

Ove depeše lorda Clarendona dostojno su podržane sledećom depešom milorda »Take care of Dowb«⁽³¹⁸⁾ Panmure-a, engleskog Carnota, general-lajtnantu Vivianu:

Lord Panmure general-lajtnantu Vivianu.

Ministarstvo vojno, 14. jula 1855.

Gospodine!

Ovim Vam šaljem, Vašeg znanja radi, kopiju depeše koju je erl Clarendon upravo uputio ambasadi njenog veličanstva u Carigradu povodom plana koji je predložila Porta za pružanje pomoći turskoj armiji u Karsu, i moram da Vas obavestim da se u potpunosti slažem sa svim onim što je rečeno u toj depeši u pogledu nepoželjnog karaktera plana koji je predložila Porta. Imam toliko poverenja u Vaše stručno znanje, da ne strahujem da biste se Vi mogli upustiti u jednu takvu ekspediciju koja u sebi krije i dosta pustolovnog i dosta neshvatljivog od sveg onog što je zamislila Porta. Dok je Vaša dužnost da, ne samo kao zapovednik kontingenta nego i kao britanski oficir koji uživa poverenje vlade njenog veličanstva, pružite svu moguću pomoć našim saveznicima, Turcima, u isto vreme je nužno da budete oprezni da ne stavite na kocku čast britanskog imena i svoj sopstveni glas time što biste preduzeli vojne operacije za koje nije stvorena pogodna baza, nisu otvorene komunikacije, niti osigurano snabdevanje i obezbeđen transport. Jedan coup de main², kojim se jedna armija iznenada baca na obalu, da bi ugrozila neprijateljsku tvrđavu ili je čak napala, sasvim se razlikuje od dobro pripremljene ekspedicije sa ciljem da se prodre u neprijateljsku zemlju i povede rat protiv neprijatelja na njegovom vlastitom tlu. U prvom slučaju može se nešto i rizikovati, ali u drugom, akciji mora da prethodi temeljna priprema. Štaviše, prema svim obaveštenjima koja sam dobio, imam puno razloga da verujem u to da se batumska armija nalazi u žalosnom stanju. Znam da je kontingent jedva organizovan; o bugarskim trupama

¹ preko — ² prepad

ne znate ništa, a postoji pretpostavka da se Beatsonova konjica slabo pokorava komandovanju i disciplini. Ukratko, uveren sam da bi bila ludost na taj način priteći u pomoć brigadnom generalu Williamsu. Prekasno je kajati se zbog politike koja je ovog hrabrog oficira i njegovu armiju dovela u takvu nepriliku; ali to bi samo značilo otvoriti put novim promašajima, kad bi se želelo da se ostvare planovi koji su predloženi sa ciljem da mu se pritekne u pomoć. Vi ne smete — što je Vama bez sumnje jasno — da gubite vreme; svoje trupe morate pripremati za ratnu službu koja će Vas svakako čekati negde drugde, čim budete spremni za nju; dobra organizacija je isto toliko potrebna armiji koliko i izdržljivost i hrabrost, a bez prvog kvaliteta ovi drugi su sasvim beskorisni.*

U ovoj se depeši ministar vojni lorda Palmerstona ponižava kao pravi klovn, koji ne služi ničem drugom sem da zabavi svog gospodara. Ugroziti, »ili čak« napasti uporište Sevastopolj, na čije je utvrđivanje Rusija utrošila dvadeset godina, njemu se čini kao sasvim razumljiva stvar, jer to je bio nepromišljen coup de main od strane saveznika; ali za »dobro promišljen upad« od strane Porte, za upad u jednu neprijateljsku zemlju sa ciljem da njega poraze — »Dowb« nikad nije čuo. On se u potpunosti slaže sa Clarendonom u tome da je u strategiji bitno ojačati pozadinu sopstvene armije, umesto voditi operacije u neprijateljskoj pozadini — i tu se on slaže i sa Napoleonom I, i sa Jominijem i svim drugim velikim stratezima. Isto tako, on se slaže sa svojim prijateljem koji smatra da u ratu jedna armija nikad ne sme da prolazi kroz neprijateljske, već samo kroz prijateljske zemlje, »gde će naći hranu umesto da trpi glad« — prava muftaška filozofija! Ali iza te samozadovoljne gluposti klovn mi naziremo tračak uma koji ga pokreće! Jer inače kako bi se poverovalo jednome Dowbu da je otkrio da je Gruzija neprijateljska umesto prijateljska zemlja — Gruzija, ruska Poljska na Kavkazu.

Turski predlog, za koji Dowb kaže da je pustolovan i neshvatljiv, bio je, po svojoj opštoj koncepciji, smeo, ispravan — a možemo reći — i jedina strategijska ideja koja se javila u toku celog ovog rata. Ona se svodila na to da se zauzme ekscentričan položaj u odnosu na opadnu armiju, da se ugrozi Tiflis, centar ruske moći u Aziji, i da se Muravjov prisili na povlačenje iz Karsa, jer bi bio izložen opasnosti da bude odsečen od svoje operacijske baze i komunikacija za snabdevanje. Takva jedna mingreljska ekspedicija ne samo da je obećavala da će pomoći Karsu, nego je pružala i mogućnost da se ofanzivno napreduje na svim stranama, i da se tako stekne najveća prednost svakog rata — naime, da se neprijatelj prisili na defanzivu. Ali pošto je opasnost bila ozbiljna, takav plan je mogao uspeti samo uz energično zalaganje, sa dovoljnim snagama i uz odlično snabdevanje i transport. Sa Gumrijem kao prvom operacijskom bazom u svojoj neposrednoj pozadini, tvrđavom koja je bila direktno predviđena za defanzivu protiv ruske teritorije, Muravjov je bio u stanju da drži svoj položaj sve dok se ne uveri da je nadiranje prema Tiflisu postalo stvarna opasnost. Da

bi se to sprovelo, bilo je neophodno da se na čerkesku obalu iskrca najmanje 55 000 ljudi, da se zauzme Kutais, i da se forsira prelaz kod Gumrija. Omer-paša, koji je u jednom kasnijem periodu preduzeo istu ekspediciju sa 36 000 ljudi, na Rion je doveo jedva 18 000 - 20 000.

Ne može biti sumnje u to da bi od veće koristi bila armija od 20 000 ljudi u Erzerumu, nego jedna od 40 000 u Mingreliji. S druge strane, ne sme se zaboraviti da je u vreme kada je Porta dala svoj predlog, broj Rusa u Tiflisu, prema Plavoj knjizi, iznosio samo 15 000 ljudi, a Bebutov još nije bio stigao sa svojim pojačanjima. Sem toga, marš jedne za tu svrhu dosta velike armije, od Trapezunta do Erzeruma, i odatle do Karsa, sa predmetima snabdevanja, municijom i topovima, trajao bi, po uveravanju Omer-paše, tačno četiri meseca. Najzad, ako je Porta predložila ispravan plan sa nedovoljnim sredstvima, onda je bila stvar njenih saveznika da obezbede prava sredstva a ne da predlože pogrešan plan. Šezdeset hiljada Turaka bilo je u to vreme bez posla, sabijeno na Krimu — i to su bile jedine borbene trupe Turske.

«U Batumu, Suhum-Kaleu i drugim okolnim naseljima na obali», piše lord Redcliffe 28. juna, «bilo bi izvanredno teško sakupiti više od 11 000 ljudi . . . Drugi delovi carstva (sem Bugarske) ne mogu da daju dopunske rezerve, izuzev Bosne, gde je još uvek moguće da se odvoji nekoliko hiljada ljudi; bašibozuci se mogu dobiti, ali Vaše lordovstvo zna koliko se malo čovek može osloniti na tako nedisciplinovane horde . . . Pitanje je da li u Bugarskoj ima više od 50 000 ljudi uključujući garnizone. Austrija je, istina, iznela svoju nameru da će prelaz Dunava od strane Rusije smatrati kao casus belli¹ — i da se takođe obavezuje da ovu silu isključi iz Dunavskih kneževina; ali odluka koja bi u jednom takvom slučaju omogućila Porti da preduzme svoje mere u pogledu tih uveravanja i da previdi neugodnost time što bi važnu tačku ostavila nedovoljno branjenu, više ide na to da joj se čovek divi, nego što je verovatno da će se ta odluka prihvatiti.»

Kakve su, onda, trupe stajale na raspolaganju Porti, sem anglo-turskog kontingenta? I ovaj je služio, kao što proizilazi iz depeša Clarendona i Panmure-a, samo kao smicalica da bi se Porti zadržale njene poslednje raspoložive snage.

Da li je britanska vlada bilo koji svoj plan suprotstavila turskom? Da li je ona, i na koji način, bila sklona da pošalje anglo-turski kontingent u Trapezunt, a odatle u Erzerum ili Kars? U svojoj depeši, datiranoj 10. jula, Clarendon se izjašnjava »protiv upotrebe turskog kontingenta sve dok se ne osposobi za ratnu službu«. Ako nije sposoban za ratnu službu, onda nije sposoban ni za ekspediciju u Erzerum i u Mingreliju. Klovn Panmure u svojoj depeši od istog dana piše Vivianu, komandantu kontingenta:

«Ne smete gubiti vreme, već svoje trupe pripremajte za ratnu službu, koja će Vas svakako čekati *negde drugde*, čim budete spremni za nju.»

¹ uzrok rata, povod za rat

On ga tako poziva da bude spreman ne za neposrednu akciju, ne za Erzerum, nego za *negde drugde* — to jest, za *nigde*. Ipak, 7. septembra (vidi dokument br. 302) Clarendon smatra da je anglo-turski kontingent odveć slabo organizovan da bi mogao da postavi logor u utvrđenim linijama ispred Sevastopolja. Dakle, jasno je da engleska vlada iznosi na videlo erzerumski plan, ne da bi ga ostvarila, nego da bi osujetila mingrelijsku ekspediciju Porte. Ona se nije usprotivila određenom planu za pomoć Karsu, nego svakom planu.

«Bila bi ludost pokušati priteći u pomoć armiji brigadnog generala Williamsa . . . Prekasno je kajati se zbog politike» (Palmerstonove politike) «koja je ovog hrabrog oficira i njegovu armiju dovela u takvu nepriliku», kaže Panmure Vivianu. Prekasno je da se učini bilo šta, sem da se Kars preda Rusiji, a kao pride i Erzerum, kaže Clarendon Redcliffe-u. Ne samo da je Palmerstonova vlada ovaj plan utvrdila još 13. jula, nego se on priznaje i u Plavoj knjizi, a vidimo da oni od njega nijednog trenutka ne odstupaju.

Sve Redcliffe-ove depeše od meseca jula, koje su navedene u dokumentima o Karsu br. 254 do 277, pokazuju da se Porta aktivno angažovala u pripremanjima za Vivianovu mingrelijsku ekspediciju. Kako se ovo ostvarilo?

Kao što je poznato, 12. jula 1855. lord Redcliffe je telegrafisao erlu Clarendonu da su pripreme za mingrelijsku ekspediciju pod komandom generala Viviana u toku i «da bi se uštedelo dragoceno vreme», on moli vladu da telegrafski pošalje instrukcije. Zato Clarendon telegrafski šalje protest protiv turskog plana; no, iako ova poruka nosi datum 14. jul, ona stiže u Carigrad tek 30. jula, kada zatičemo lorda Redcliffe-a kako opet piše Clarendonu.

«Naravno, nepovoljni sud vlade njenog veličanstva o planovima za pružanje pomoći turskoj vojsci u Karsu, o kojima se diskutuje u poslednje vreme, izazvao je još veću zbunjenost Porte. Moja dužnost je bila da saopštim taj sud turskim ministrima ne samo kao izraženo mišljenje nego — u odnosu na kontingent generala Viviana — kao veto. Neposredan rezultat je vanredno ozbiljna dilema. Vlada Njenog Veličanstva ne samo da zadržava kontingent, nego je i odlučno za alternativu da se pojačanja šalju u Erzerum preko Trapezunta. Ovo mišljenje ovde ne deli ni Porta ni bilo koja zvanična vlast ili privatno lice. Serasker¹, Omer-paša, general Guyon i naši oficiri slažu se s Portom i francuskim poslanstvom u tome da bi diverzija u pravcu Redut-Kalea imala mnogo više izgleda na uspeh, naravno pod pretpostavkom da je moguća dovoljna isporuka potrebnih transportnih sredstava, provijanta i drugih nužnih potreba . . . Međutim, vesti iz Karsa nikako nisu ohrabrujuće, i dragoceno vreme se neizbežno gubi na sumnjičenje i neizvesnost.»

Pošto put od Carigrada do Londona nije duži ni za pedalj nego put od Londona do Carigrada, u stvari je vrlo čudno to što

¹ Mehmed Ruždi-paša

je Redcliffe-ov telegram, poslat 12. jula iz Carigrada, stigao u London već 14. jula, dok je Clarendonova depeša, koja je otišla iz Londona 14. jula, dospela u Carigrad tek 30. jula ili negde tih dana. U svojoj depeši od 19. jula Redcliffe se žali zbog ćutanja vlade, koju je bio zamolio »da neodložno iznese svoje mišljenje«. Iz jedne kasnije depeše, datirane 23. jula, vidimo da ni tada još nije bio dobio nikakav odgovor. I stvarno, kao što smo već rekli, tek 30. jula on potvrđuje da je primio odgovor. Dakle, van svake je sumnje da je londonski datum na Clarendonovoj depeši *falsifikovan* i da je ona poslata tek nekoliko nedelja posle onog datuma koji je naveden u Plavoj knjizi. Ovaj falsifikat odaje svrhu odlaganja. Trebalo je da prođe dragoceno vreme da se stvore sumnje i neizvesnost, i pre svega je trebalo da Porta straći ceo mesec juli na pripreme za Vivianovu ekspediciju, koju, po čvrstoj odluci britanske vlade, nikad nije ni trebalo izvršiti.

II

Kako strategijske nedoumice nisu dopuštale britanskoj vladi da u razdoblju od tri meseca zauzme svoje stanovište prema velikim operacijama koje je Porta nameravala da preduzme, ne bi bilo ništa bolje i preče nego da je u međuvremenu, na svoju odgovornost, poslala jedan mali odred *via* Erzerum, da bi ponovo otvorila komunikacije između tog grada i Karsa. Saveznici su bili gospodari Crnog mora, a britanska vlada imala je na neograničenom raspolaganju 4000 bašibozuka generala Beatsona, taj jedini za borbu sposobni korpus turske dobrovoljačke konjice. Posle iskrcavanja u Trapezuntu mogli su da stignu u Erzerum za deset dana, da sprovedu provijant u Kars i na taj način omoguće toj tvrđavi da produži otpor još za četiri do šest nedelja, sve dok ne bi nailaskom oštrem jermenskoj zime bile prekinute sve ofanzivne operacije opsadnika. General Beatson je svojim pismom od 7. jula zamolio Redcliffe-a da ga pošalje u aktivnu ratnu službu.

Njegova molba nije uzeta u razmatranje. A 14. avgusta same trupe su podnele peticije, u kojima mole da ih pošalju u Aziju, jer više ne mogu da besposličie. Odgovor uopšte nisu dobile. Beatson se 12. septembra odvažio da podnese i treću predstavku. Pošto je britanska vlada na kraju izgubila strpljenje usled većitih saletanja tog nasrtljivog molioca, stupile su na scenu neke diplomatsko-vojne intrige, koje su bile krunisane otpuštanjem Beatsona iz vojne službe. I kao što je sâm Beatson udaljen iz službe, tako je i iz Plave knjige izbačena njegova celokupna prepiska sa vladom.

Videli smo koliko je britanska vlada uporno ostajala pri ekspediciji u Erzerum *via* Trapezunt. Ali kad je stigla vest da su se Rusi utvrdili na glavnom drumu između Erzeruma i Karsa i da su pre-

sekli jedan deo provijanta koji je bio sakupljen za armiju u Karsu, iz Trapezunta, u pozadini britanske ambasade, pokušalo se sa sponzanim naporima da se pruži neposredna pomoć. U Redcliffe-ovoj depeši, datiranoj 16. jula 1855, nalazi se izveštaj vicekonzula Stevensa o ovom poduhvatu:

Trapezunt, 9. jula 1855.

Milorde, imam čast da Vas izvestim da je Hafiz-paša juče krenuo u Erzerum sa 300 artiljeraca i 20 poljskih topova. Sada se okuplja velik broj dobrovoljaca, koji će možda dostići broj od 10 000 ljudi, i oni će danas krenuti u istom pravcu. (potpis) Stevens»

Redcliffe odmah, po dužnosti, traži objašnjenje zašto serasker ćuti o sakupljanju 10 000 dobrovoljaca u Trapezuntu i o maršu Hafiz-paše na Erzerum.

«Sve što sam o tome saznao od njegove ekelencije», žali se on, «jeste da je Tusum-paša dobio naređenje da ide u Trapezunt, a odatle možda u Sivas, gde treba da sakupi 4000 dobrovoljaca i da sa njima krene na ratno poprište.»

Ako se povuku linije između Trapezunta, Sivasa i Erzeruma, vidi se da one obrazuju ravnokrak trougao — čija je osnovica, to jest linija od Trapezunta do Erzeruma, za oko jednu trećinu kraća od druga dva kraka. Poslati, zatim, pojačanja direktno iz Trapezunta u Erzerum, umesto da se Tusum-paša pošalje iz Carigrada u Trapezunt, pa iz Trapezunta »možda« u Sivas, i tamo gubiti vreme prikupljanjem dobrovoljačkih snaga sa namerom da se možda krene na Erzerum, bio je odveć pre nagljen postupak a da ga britanski ambasador ne bi osudio. Ne usuđujući se da kaže seraskeru da pomoć opsednutom gradu zavisi od dobro sračunatog oklevanja, on mu postavlja pitanje:

«Zar ne postoji opasnost da jedna tako velika masa bašibozuka, sakupljenih iznenada i na brzu ruku, bude od koristi samo neprijatelju?»

A kada je serasker s punim pravom odgovorio

«da je on nastojao da dobije potreban novac kojim bi ih platio, što bi bio glavni instrument za uspostavljanje reda, i da je zapretio da će se povući sa svog položaja ako se njegovom zahtevu ne bude udovoljilo»,

lord Redcliffe je najednom začutao.

Kada prelazimo na drugi plan operacija, predložen od Porte a osujećen od njenih saveznika, ulazimo u lavirint pun vijugavih staza, bez ijednog pravog puta.

Iz jedne depeše od 15. jula, koju je britanski opunomoćenik u Omer-pašinom logoru, potpukovnik Simmons, uputio lordu Clarendonu, i iz priključenog Omerovog memoranduma, mogu se izvući sledeće činjenice. Dvadeset trećeg juna Omer-paša je primio pismo od generala Williamsa, u kome ga ovaj izveštava da je prekinuta komunikacija sa Erzerumom, i saleće ga da uz najmanje moguće zadr-

žavanje pošalje pojačanja u Kars, ili da izvrši snažnu diverziju protiv Redut-Kalea. Sedmog jula Omer-paša upućuje memorandum savezničkim komandantima — Simpsonu i Pélissier-u — moleći ih da sazovu veće savezničkih generala i admirala, da bi se donela neposredna odluka. U svom memorandumu on predlaže

»da se prebaci, sa delom svoje armije koja je ovde (u Balaklavi) i u Kerču — 25 000 pešaka, 3000 konjanika iz Evpatorije, i odgovarajuća artiljerija — na neku tačku na čerkeskoj obali i, ugrožavajući odatle komunikaci'e Rusa, prisili ih da napuste opsadu Karsa«.

Da bi podupro ovaj predlog, Omer ukazuje na to da je osmanlijska armija u Aziji, koja broji 10 000 ljudi i koju su još jače ruske snage blokirale u utvrđenom logoru Karsa, u takvom položaju da će, verovatno zbog nedostatka hrane, biti primorana da kapitulira; da je garnizon u Karsu u stvari otomanska armija u Aziji; da će, ako se garnizon u Karsu preda, Erzerum, grad kojeg je zbog njegovog položaja teško utvrditi, pasti u ruke neprijatelja, koji bi na taj način postao gospodar komunikacija sa Persijom i većeg dela Male Azije; da će saveznici, prihvatanjem njegovog predloga, iskoristiti glavne prednosti koje imaju, naime, povoljnu priliku za pomorski transport i jedinu tursku armiju koja je spremna za borbu i sposobna za marš, to jest njegovu vlastitu armiju. Odgovarajući na taj memorandum, maršal Pélissier i general Simpson pišu da »usled pomanjkanja bližih informacija smatraju da bi konferencija bila preuranjena«. Omer-paša, međutim, opet im se obraća 12. jula da bi ih izvestio da je

»u međuvremenu dobio od svoje vlade depešu, prema kojoj čitava azijska Turska, sve do samih carigradskih vrata, ostaje nebranjena, a kako je svaki čas veoma dragocen, vlada ga zaklinje da smesta pronade sredstva i da iskoristi sve izvore potrebne za otklanjanje velike opasnosti u koju je došla turska vlada kao i stvar saveznika«. »Pod ovim uslovima«, dodaje on, »kako na Krimu imam 60 000 Turaka, od kojih većinu čine Azijati, čije su porodice i imanja izloženi pljački neprijatelja, i kako nalazim da je ta armija neaktivna na Krimu, i, koliko vidim, bez izgleda da se neposredno upotrebi, smatram svojom dužnošću prema svom suverenu i zajedničkoj stvari da obnovim svoj raniji predlog.«

Stoga ih on poziva na konferenciju u engleski štab. Istovremeno sa ovom opštom notom upućenom savezničkim generalima, uputio je preko pukovnika Simmonsa poverljivo pismo generalu Simpsonu i admiralu Lyonsu, iz koga dajemo sledeći izvod:

»Porta je predložila generalu Vivianu da povede turski kontingent u Redut-Kale . . . Omer-paša, međutim, smatra da je vrlo opasno poslati ih tamo, jer vojnici se još nisu upoznali sa svojim oficirima, oficiri ne govore njihovim jezikom, i prema tome, ne mogu da im komanduju u borbi; i, mada bi taj kontingent mogao da obara jedan garnizon, on ipak nije u stanju da maršuje u unutrašnjost. Isto tako, kontingent je brojtano slab da bi mogao da izvede dobro zamišljenu operaciju. Omer-paša takođe smatra da će on, koji uživa poverenje Turaka i dobro je poznat

u Aziji, gde je već vodio nekoliko kampanja, svakako pre zadobiti simpatije i podršku stanovnika u snabdevanju hranom i dobijanju obaveštenja, nego stranci koji ne poznaju ni jezik ni zemlju.«

Četrnaestog jula održana je konferencija kojoj su prisustvovali Omer-paša, pukovnik Simmons, general Simpson, Pélissier, Martimprey i admirali Lyons, Bruat i Stewart. Omer-paša je dao detaljan opis ruskih snaga u Aziji i njihovih operacija u okolini Karsa. Opsežno je izložio pomenute argumente i čvrsto se držao mišljenja da

»se ne sme gubiti vreme, nego da je potrebno preduzeti mere za sprečavanje daljeg prodiranja Rusa u Aziju«.

Međutim, kao što pukovnik Simmons izveštava Clarendona,

»generali i admirali — u nedostatku informacija od svojih ambasadora u Carigradu, koje bi ih navele da poveruju da stvari u Aziji zaista stoje tako loše kako ih vidi Omer-paša a na osnovu obaveštenja koje je primio od svoje vlade — odlučili su da o toj stvari ne izraze svoje mišljenje«.

Prema tome, saveznički generali su odbili da iznesu svoje mišljenje o toj stvari, jer nisu bili primili nikakve informacije od svojih vlada. Kasnije, savezničke vlade su odbile da izdaju naređenja, jer njihovi generali nisu izneli svoja mišljenja. Prilično zaprepasčen hladnokrvnim držanjem savezničkih komandanata, njihovom čudnom taktikom — da im prosto neverovanje u činjenice bude razlog da o njima ne iznesu svoje mišljenje, — kao i nepoštovanjem njegove vlade, odmah se digao Omer-paša, jedini koji je bio neposredno zainteresovan za tu stvar, i odlučno izjavio da se on

»u ovim okolnostima oseća dužnim da ode u Carigrad na nekoliko dana da bi se posavetovao sa svojom vladom«.

I tako, dva dana kasnije, 16. jula, on je krenuo u Carigrad, zajedno sa pukovnikom Simmonsom, ali i u pratnji nekog pukovnika Suleau-a, »koji je putovao tobože na oporavak« (vidi prilog I, br. 270. dokumenata o Karsu); njemu su, u stvari, Pélissier i Simpson dali zadatak da osujeti plan Omer-paše. Ovaj Suleau, koji je pripadao Simpsonovom štabu, preneo je Redcliffe-u jedno pismo jadnog generala Simpsona — najnesrećnijeg ratnika koji je ikada postojao, kako se izrazio Evans — u kome taj general izveštava svog ambasadora, da su on i njegove kolege daleko od toga da ne veruju u Omer-pašine tvrdnje, ali da »se energično protive povlačenju bilo kojih trupa sa Krima u ovom trenutku«; daleko od toga da su smatrali uputnim da Omer-paši prečute svoje mišljenje, ali da oni

»ozbiljno mole njegovu ekscelenciju da upotrebi sav svoj moćni uticaj kod Porte da njihovo mišljenje prevagne nad mišljenjem njegove visosti«, jer su »u pitanju veliki državni interesi«, i »da bi ovaj njegov uspeh mogao izazvati ozbiljne posledice«.

Uspeh, znači! Omer-pašin uspeh nije dopuštao Pélissier-u da

mirno spava; on se do ovog trenutka nije imao čime drugim pohvaliti sem sramnom bitkom od 18. juna. Jadni Simpson, nesrećni ratnik koga general Evans opisuje kao čoveka po prirodi ograničena uma, ipak je bio dovoljno mudar da oseti nespokojstvo svog sakomandanta, i da napravi intrigu iza leđa Omer-paše, — može se reći, jedini manevar koji je on izveo za vreme celog krimskog rata.

U depeši od 19. jula Redcliffe piše Clarendonu da je

«preksinoć» (17. jula) «bio iznenađen kad je čuo da je Omer-paša iznenada stigao sa Krima i uputio se pravo seraskeru».

On se zadovoljno smeška kada mu fanariot⁽³¹⁹⁾ Pisani donosi vest da je

«generalisimusov dolazak bez pristanka njegove vlade stvorio izvesno osećanje nezadovoljstva», i da je pod «jakim utiskom uverenja da će Omer ponajbolje zastupati interese alijanse ako se bez nepotrebnog zadržavanja vrati u komandu svojih snaga na Krimu».

Uprkos Redcliffe-ovom jakom utisku, Omer-pašin boravak u Carigradu produžio se od 17. jula do početka septembra. Ubrzo ćemo videti čime je bilo prouzrokovano ovo gubljenje vremena.

Dvadeset trećeg jula Redcliffe obaveštava Clarendona da je

«Omer-paša predložio Porti da on sam pođe od Redut-Kalea, zaobide Kutais, i napravi prodor u Gruziju».

O ovome predlogu se raspravljalo prethodne noći (22. jula) na savetovanju kod Velikog vezira, a zaključci savetovanja bili su

«da trupe, koje bi se pod komandom Omer-paše upotrebile na gore pomenuti način, treba da se dovedu iz Evpatorije, oko 20 000 ljudi, i iz Bugarske oko 5000 ljudi, i da popunjeni kontingent zauzme prazan prostor u Evpatoriji. Ako bude prigovoreno gore pomenutom planu, predlaže se alternativa, naime, da se plan tako izmeni da se sa Krima dovede samo 10 000 ljudi i 15 000 iz Bugarske, uključujući i one koji su bili određeni da obrazuju jedan deo kontingenta».

Ova depeša, koju je Clarendon, kako se priča, primio 1. avgusta i odmah po njenom prispeću iskoristio priliku da pošalje depešu lordu Cowleyju, britanskom ambasadoru u Parizu, očigledno je i namerno u svom glavnom delu falsifikovana — to jest, u onom delu u kome se navodi da je Porta predložila povlačenje iz Evpatorije 20 000 ljudi koji bi bili stavljeni pod komandu Omer-paše i njihovo zamenjivanje u Evpatoriji turskim kontingentom. Upravo to je mesto na koje Clarendon ukazuje u svojoj depeši upućenoj lordu Cowleyju i kaže «da je vlada njenog veličanstva milostivo naklonjena tome» izražavajući «svoju nadu da će se carska vlada saglasiti sa tim».

Na ovom mestu je stavljena Evpatorija umesto Balaklava. Iz depeše pukovnika Simmonsa, od 15. jula, koju je Clarendon primio 30. jula, videće se da je Omer-paša, u svom memorandumu savezni-

čkim generalima i na ratnom savetovanju, insistirao na tome da sobom povede onaj deo armije koji je ovde (Balaklava), u stvari, koji je on doveo iz Evpatorije i za koji je izjavio da je jedina sposobna vojska za rat u Aziji. Da li je Omer-paša promenio mišljenje posle dolaska u Carigrad? Sasvim suprotno sledi iz depeše od 2. avgusta, u kojoj Simmons izveštava:

«Njegova visost Omer-paša me je izvestio da bi bio voljan da za popunjavanje kontingenta odvoji bilo koje turske trupe pod svojom komandom, izuzev divizije koja se sada nalazi u logoru ispred Sevastopolja, koju bi on svakako želeo da ima uza se, s obzirom na to što je bila sastavljena od njegovih najboljih trupa, ako bude izveo nameravan pokret u Aziju.»

Da li će se tvrditi da je Porta na savetovanju u noći 22. jula donela odluku suprotnu Omerovom predlogu? U istoj depeši od 23. jula, u kojoj Redcliffe izveštava o odluci Porte, on kaže Clarendonu da je

«Omer-pašu sultan vrlo milostivo primio i veoma plemenito nagradio», i dodaje, «ne treba da pomijem da je on u odličnim odnosima sa ministrima njegovog veličanstva a naročito sa serasker-pašom».

Stoga nema ni govora o nekom neslaganju između Porte i njenog vrhovnog komandanta; izgleda da su oboje bili podjednako iznenađeni kada su iz Londona primili naređenje da se trupe u Evpatoriji stave pod Omerovu komandu, a da mu se uzmu trupe kod Sevastopolja i Kerča. Kakva je, onda, bila namera britanske vlade kada je falsifikovala pomenuto mesto? Da sakrije od javnosti da je, izigravajući pred francuskom vladom zaštitnicu Omerovog plana, čistim premetanjem reči Portin sopstveni predlog pretvorila u predlog koji je njoj direktno neprijateljski. Tako se došlo do novog predmeta rasprave. Stvari su se sve više zaplitala, i u toj situaciji su protekli i avgust i septembar u davanju naređenja i protivnaređenja. Lažna igra britanske vlade ogleda se čak i u obradi Plave knjige. Da bi se čitalac zbunio, Clarendonova depeša, upućena Cowleyu, nalazi se na strani 248, a od 248. do 252. strane slede izvodi iz Redcliffe-ove depeše od 19. jula, Simpsonovo pismo Redcliffe-u od 16. jula, Omer-pašina pisma i memorandumi, i tek na kraju dolazi Redcliffe-ova depeša od 28. jula, kojoj tobože treba da bude nastavak Clarendonova instrukcija Cowleyu.

Sada moramo da se za časak zadržimo u Ministarstvu spoljnih poslova, u Dauning-stritu, i da pogledamo kako se erl Clarendon vredno trudi da izigrava glavnog pisara velikog Palmerstona. Dva dana posle odašiljanja poruke Redcliffe-u, 16. jula, on otpravlja Redcliffe-u još jednu depešu koja se završava sledećim rečima:

«Vlada njenog veličanstva i dalje preporučuje da sve snage koje se pošalju u pomoć armiji u Karsu treba da marširaju u Trapezunt. Ako se, pak, Omer-paša, koji, koliko smo upoznati, namerava da krene u Carigrad, bude odlučio da bilo

koji deo svoje armije, sa Tunizanima i Albancima, povede u Redut-Kale, vlada Njenog Veličanstva ne bi imala ništa protiv takvog pokreta.*

Dok je Redcliffe-ova depeša, datirana u Carigradu 23. jula, stigla u London 1. avgusta, za ciglo devet dana, Clarendonovoj depeši, datiranoj 16. jula, bilo je potrebno opet više od pola meseca da stigne do Carigrada. Tridesetog jula još nije bila stigla; toga dana Redcliffe piše:

»Ako vlada njenog veličanstva nastoji na tome da se pojačanja pošalju preko Trapezunta, Porta će biti dovedena u najtežu dilemu.«

Dakle, Redcliffe još nije imao Clarendonovu depešu u kojoj je ovaj izjavljivao da vlada njenog veličanstva ne bi imala šta da prigovori ekspediciji za Redut-Kale, kad bi je preduzeo sam Omer-paša. Hronologija ove čudne diplomatsko-vojne drame ima tu svojevrstu karakteristiku da sve depeše koje treba da izazovu odugovlačenje stižu najvećom brzinom, dok se prispeće onih koje donose savete za ubrzavanje odugovlači na neobjašnjiv način. Ali u poslednjoj navedenoj Clarendonovoj depeši postoji još jedno mesto koje nas takođe zapanjuje. Dok lord Redcliffe piše iz Carigrada 19. jula da je u najvećoj meri zapanjen veću o Omer-pašinom iznenadnom dolasku u Carigrad, Clarendon iz Londona obaveštava lorda Redcliffe-a 16. jula, dakle istog onog dana kada je Omer-paša napustio Krim, »da sazna je da se Omer-paša sprema da krene u Carigrad«. Kao što znamo, sam Omer-paša je doneo ovu odluku tek 14. jula, kad je bio završen vojni savet. Međutim, u vreme od 14. do 16. jula nije išlo nikakvo vozilo iz Sevastopolja u Carigrad, tako da je Omer-paša bio prinuđen da zamoli admirala Lyonsa da mu stavi na raspolaganje brod njenog veličanstva »Valorous«. Treba li, možda, da poverujemo da — dok je depešama Ministarstva spoljnih poslova potrebno sedamnaest dana da stignu do Carigrada — depeše koje ono dobija sa Krima donose izveštaje o događajima još pre nego što su se ovi i zbili? Stvar tako ne stoji. Postoji podvodna telegrafska veza između Sevastopolja i Varne i telegraf između Varne i Londona, tako da je Clarendon mogao imati direktnu vest istog onog dana kad je vojni savet održao sednicu. Ali gde je ta depeša datirana u Sevastopolju? Sigurno nije u Plavoj knjizi. Ona je prosto zadržana. A zašto? Preko onog istog telegrafskog voda — preko kojeg je Clarendon obavešten o nameri Omer-paše da otputuje — sigurno mu je javljeno i o otporu na koji je Omer-paša naišao kod Pélissier-a, to jest kod francuske vlade. Oдавde bi, prirodno, iskrslo pitanje zašto je Clarendon spokojno čekao od 16. jula do 1. avgusta da francusku vladu obavesti o toj stvari i da sa njom stupi u pregovore o onoj tački od koje je zavisila čitava kampanja. Da bi se sprečilo postavljanje ovog pitanja, postaralo se za to da nestane telegrafska vest. Ali ako je Clarendon zadržao depešu sa Krima, zašto je onda objavio svoju sopstvenu iz Londona, datiranu 16. jula? Pošto nije bilo moguće ući u trag tome da je ona ikada stigla u Carigrad,

njeno neobjavlivanje u Plavoj knjizi ne bi ostavilo nikakvu osetnu prazninu. Time su postizana dva cilja. S jedne strane, u najboljem svetlu bi se prikazala spremnost engleske vlade da pomogne Karsu, nasuprot teškoćama koje je pravio Bonaparte, na koga bi se svalila sva odgovornost za odlaganje. S druge strane, trebalo je dokazati da je Clarendon poverovao u lažnu depešu od 23. jula i da je bio spreman da Omer-paši prepusti svaki deo vojske pre nego što je saznao za odluku Porte da ga optereti evpatorijskom vojskom. Kad je Clarendon saznao za tu odluku, on je, svakako, uporno nastojao na njoj, bez obzira na sve proteste Omer-paše i Porte. Čitav Clarendonov postupak, njegov bodrenje Porte da se u toku čitavog jula bavi Vivianovom ekspedicijom, njegovo otezanje pregovora sa Bonapartom do avgusta, njegovo podmetanje lažnog predloga Porte u depeši za Pariz, upravo onog predloga koji bi, da ga je Bonaparte prihvatio, postao izvor novih zapleta u ovoj komediji zabune, — svi ovi koraci služili su istom cilju: ubijanju vremena.

III

Drugog avgusta 1855. lord Cowley telegrafiše iz Pariza da »grof Walewski predviđa zamerke predlogu« koji je u ime Porte podneo Clarendon. Tako se promućurnom erlu pruža mogućnost da, u depeši datiranoj 3. avgusta, ispolji svoj patriotski žar, i da saleće francusku vladu ukazujući joj na grozne posledice do kojih bi moglo doći ako bi Kars i Erzerum pali u ruke Rusije. Sledećeg dana, 4. avgusta, dobija on iz Pariza sledeću depešu:

»Telegrafski — lord Cowley erlu Clarendonu

Pariz, 4. avgusta 1855. — Francuska vlada neće se usprotiviti nameravanoj ekspediciji u Malu Aziju pod zapovedništvom Omer-paše, pod uslovom da se ne smanji brojno stanje turskog kontingenta ispred Sevastopolja.«

Bez obzira na uslovljavanje, ovo je bezuslovno prihvatanje predloga koji je Clarendon podneo 1. avgusta u ime Porte, prema kome trupe stacionirane u Evpatoriji treba da se prepuste Omer-paši, s tim da ih zameni kontingent generala Viviana. Istog dana Clarendon depešira Redcliffe-u sledeće:

»4. avgust. — Omer-paša može da pritekne u pomoć Karsu, pod uslovom da ne smanji svoje turske trupe ispred Sevastopolja ili da ne dira garnizon u Jenikaleu.«

Francuska vlada je samo protestovala protiv smanjivanja turskih trupa ispred Sevastopolja. Engleska vlada dodaje još jednu prepreku, time što izolira i turske trupe u Jenikaleu. Osmog avgusta Clarendon je primio pismo od generala Williamsa, datirano u Karsu, 14. jula, u kome izveštava da je general Muravjov izvršio blisko izviđanje 11. i 12. jula, i da se 13.

»pojavio sa svojom celokupnom armijom na južnim uzvišicama iznad Karsa koje čine ključ naših utvrđenja i sa čijih je vrhova bio zauzet Kars 1828«.

Pismo se završava rečima :

»Upravo sam čuo da ruski general očekuje pojačanja iz Bajazita via Gumri, i da one trupe, koje su tu skoro bile isterane iz garnizona na čerkeskoj obali, isto tako marširaju u unutrašnjost Gruzije, te mogu da učestvuju u budućim operacijama u Maloj Aziji.« (br. 276)

Kada je čuo za ruska pojačanja, Clarendonova revnost da se smanje turske snage dobija nov podsticaj. On smesta seda da dopuni svoj *index militum prohibitorum*¹.

»Telegrafski — eri Clarendon lordu Redcliffe-u.

Ministarstvo spoljnih poslova, 9. avgust 1855. — Kontingent generala Viviana odmah neka krene u Evpatoriju. Turske trupe, sa 10 000 ili 12 000 ljudi, da idu s Omer-pašom u Redut-Kale. Brojno stanje turskih trupa u Balaklavi i Kerču ne sme se smanjiti. Turske snage da idu u Redut-Kale pod zapovedništvom Omer-paše, da se popune do njihovog normalnog broja trupama iz Bugarske ili sa nekog drugog mesta, ali ne sa Krima.«

Dakle, ovde vidimo Clarendona kako ponovo proširuje krug svojih zabrana. Pošto se iz depeše pukovnika Simmonsa od 15. jula priseća da je Omer-paša nameravao da povede sobom »deo svoje armije koja se nalazi ovde (Balaklava) i u Kerču — 25 000 pešaka, 3000 konjanika iz Evpatorije i Kerča« — on sad zabranjuje Porti da dira garnizon u Kerču, i Bonapartino protivljenje da se povuku turske trupe iz Sevastopolja proširuje na ceo Krim — sem Evpatorije, te se čak i u ovom mestu smanjuje broj na 10 000 ili 12 000 ljudi, umesto da bude 20 000, koliko je naveo u svojoj depeši francuskoj vladi od 1. avgusta. Sa nekom vrstom klovnovskog humora on ostavlja Porti slobodu da sama »negde« potraži trupe. Pošto je bombu napunio u Londonu, sada može mirno da čeka da ona eksplodira u Carigradu.

U Clarendonovoj depeši Redcliffe-u od 16. jula palo nam je u oči ovo mesto :

»Ako se, pak, Omer-paša, koji, koliko smo upoznati, namerava da krene u Carigrad, bude odlučio da bilo koji deo svoje armije povede u Redut-Kale, vlada Njenog Veličanstva ne bi imala ništa protiv takvog pokreta.«

Iz jednog pisma Fuada Efendija Redcliffe-u od 31. jula, iz Redcliffe-ovog odgovora od 4. avgusta, i iz Redcliffe-ovog pisma od 8. avgusta (vidi br. 282 i priloge) izlazi da Clarendonova depeša, datirana 16. jula, još nije bila stigla u Carigrad 8. avgusta. Fuad-paša navodi u svom pismu da su mere, već preduzete (u vezi sa mingrelijskom ekspedicijom), obustavljene usled toga »što nije bio stigao (iz Londona) očekivani zvanični i kategorični odgovor«, i brani turski plan za min-

¹ listu trupa na koje se stavlja zabrana

grelijsku ekspediciju od »sadržine engleskih depeša«, prema kojima se »pomoc mora poslati preko Erzeruma putem preko Trapezunta«. U svome odgovoru od 4. avgusta Redcliffe kaže da

»kada je nedavno zahtevano od njega da iznese stavove svoje vlade, on je tu dužnost izvršio s mučnim saznanjem o teškoćama u kojima se našla Porta,

jer bi se one još više povećale zbog stavova »koje je bio prinuđen da iznese«, i dodaje:

»Iako je vlada njenog veličanstva izjavila da nedvosmisleno daje prednost direktnijoj operaciji preko Trapezunta i Erzeruma, ona bi, po svoj prilici, preinačila svoje protivljenje diverziji na čerkesku stranu, ako bi upotrebljene snage bile kompaktne i pouzdane.»

U svojoj depeši Clarendonu, od 8. avgusta, on se žali da vlada »još uvek baca glavno težište na Trapezunt, kao na jedinu pravu mogućnost za pružanje pomoći... Vojni autoriteti su nedvosmisleno za to (za mingrelijsku ekspediciju)... Uprkos tolikim motivima za snažnu podršku jedino izvodljivom planu za pružanje pomoći, bez ustezanja sam preneo Porti suprotna mišljenja vlade njenog veličanstva.»

Clarendonov odgovor na ovu poslednju Redcliffe-ovu depešu (20. avgust) mora se razmotriti sa dva stanovišta — s obzirom na Redcliffe-ovu tvrdnju da se, po njegovom mišljenju, engleska vlada sve do 8. avgusta opirala mingrelijskoj ekspediciji, i s obzirom na plan koji je Clarendon poslao u Pariz 1. avgusta kao sopstveni plan Porte. Što se tiče prve tačke, Clarendon izjavljuje (vidi br. 203):

»Moje razne telegrafske poruke i moja depeša od 4. ovog meseca, koje ćete primiti posle odašiljanja Vaše depeše, pokazaće Vam da je vlada njenog veličanstva, zajedno sa vladom francuskog cara, pristala da Omer-paša krene u Aziju i izvrši diverziju za pružanje pomoći Karsu, i u tom slučaju vlada njenog veličanstva više ne insistira na gledištu koje je najpre zastupala, naime, da se pomoc mora pružiti preko Trapezunta.»

Sa izuzetkom depeše od 14. jula, u kojoj je Clarendon protestovao protiv mingrelijske ekspedicije i pozvao Turke da odstupe od Erzeruma i Karsa, i depeše od 9. avgusta, koju Redcliffe, naravno, nije mogao primiti 8. avgusta, Clarendon, prema Plavoj knjizi, uopšte nije poslao depešu. Stoga je očigledna neistina kada on govori o svojim »raznim telegrafskim porukama« u kojima se povlači zabrana britanske vlade da se povede mingrelijska ekspedicija. Zašto se on ne poziva na svoju depešu od 16. jula? Zato što ona figurira samo u Plavoj knjizi, i nikad nije izišla iz Ministarstva spoljnih poslova u Dauning-stritu. Kao da je naslućivao da mu se postavlja zamka, Redcliffe piše Clarendonu 13. avgusta (br. 286):

»Upravo sam se upoznao sa sadržajem telegrafske poruke Vašeg lordovstva od 9. ovog meseca. To što vlada njenog veličanstva odobrava da se pokuša sa

diverzijom protiv Redut-Kalea, ne sumnjam da će doneti najveće zadovoljstvo turskom ministarstvu i Omer-paši. Jezik prethodne poruke, koji je izgleda isključivo podupirao nadiranje na Kars preko Trapezunta, očigledno je bio uzrok razočarenju.*

Redcliffe ništa ne zna o Clarendonovim »raznim telegrafskim porukama«, on zna samo za prethodnu poruku koja ide »isključivo« u prilog trapezuntskoj ekspediciji. On ima na umu poruku od 13. jula, koja je bila podržana telegrafskom porukom od 14. jula. On uopšte ne zna da postoji poruka od 16. jula. Na ovome insistiramo iz jednog prostog razloga. Jedan pogled na dokumente o Karsu zadovoljiće svakog u pogledu stalnih napora koje je ulagala britanska vlada da bi osujetila Portine planove. Ali falsifikati, izmišljotine i laži koje otkrivamo, dokazuju da je britanska vlada bila svesna prljave igre, i otkrivaju da je imala prethodno ugovoren plan, ali se ne usuđuje da to otvoreno prizna.

Razmotrimo sada Clarendonovu depešu od 20. avgusta sa jednog drugog stanovišta:

«Omer-paša», kaže on, »kao zapovednik sultanovih trupa, imaće određene ruke da usmeri svoje pokrete na način koji će biti najpovoljniji za opštu stvar; i jedino ograničenje koje su dve vlade stavile u odnosu na njegove postupke jeste uslov da maršovanje u Aziju ne dovede ni do kakvog smanjivanja brojnog stanja turskih snaga angažovanih ispred Sevastopolja i Jenikalea, dok se turski kontingent, pod komandom generala Viviana, može upotrebiti da zauzme mesto turskih trupa koje bi Omer-paša poveo sa sobom iz Evpatorije.»

Prema Clarendonovoj depeši upućenoj Parizu, datiranoj 1. avgusta, Porta je predložila da se evpatorijske trupe stave pod komandu Omer-paše, ali da ne diraju u tursku armiju ispred Sevastopolja. Kako on može prosto prihvatanje Portinih predloga da nazove »stavljanje ograničenja na Omer-pašine postupke?«. Ali, s druge strane, da li je mogao da postupi drukčije kad ga ta ista Redcliffe-ova, depeša na koju odgovara, podseća na to da paša računa na »17 000 ljudi iz Balaklave«, 3000 iz Kerča itd. Na taj način, ono što je figuriralo u njegovoj depeši Parizu kao Portin sopstveni predlog, sada je nametnuto Porti kao savet njenih zapadnih saveznika.

Sve do 13. avgusta — tačno mesec dana otkako je Omer-paša predložio savezničkim komandantima mingrelijsku ekspediciju — Porta je bila pod mučnim utiskom da joj se britanska vlada protivi, i stoga su njene pripreme za pritanje u pomoć Karsu bile prosto paralizirane. Trinaestog avgusta, najzad, ona se oslobađa tog košmara, i ima to zadovoljstvo da sazna da su njeni zapadni saveznici prihvatili odluku koju je ona donela 22. jula. Najzad će biti slobodna da svoje snage okrene protiv Muravjova umesto protiv Clarendona. Petnaestog avgusta bilo je sazvano osmansko veće da se posavetuje o najefikasnijem načinu za pružanje pomoći Karsu. Rezultat ovih savetovanja je isto toliko iznenađujući koliko i neočekivan.

»Omer-paša«, kaže Redcliffe u svojoj depeši Clarendonu, datiranoj 16. avgusta (br. 294) »vrlo izričito se protivi planu, koji je telegrafski prenesen iz Londona, da kontingent bude stacioniran u Evpatoriji, i on nije spreman da kao komandant ekspedicije primi na sebe odgovornost, ukoliko se turskim trupama ispred Sevastopolja ne dozvoli da obrazuju jedan deo tog kontingenta.«

Tako vidimo da se za evpatorijski plan, koji je tobože bio poslan u London 23. jula, sada tvrdi da je bio prenesen iz Londona u Carigrad 9. avgusta.

Šesnaestog avgusta pukovnik Simmons isto tako šalje depešu Clarendonu (br. 297):

»Moram da izvestim Vaše lordovstvo da je serasker, pošto je primio saopštenje od lorda Stratforda de Redcliffe-a o tome da je vlada njenog veličanstva naredila turskom kontingentu da krene u Evpatoriju, to saopštenje preneo njegovoj visosti Omer-paši, koji je, u uverenju da ovaj pokret ne bi omogućio Porti da prikupi potrebne snage za bilo kakve operacije u Aziji radi spasavanja armije u Karsu, sastavio izveštaj za seraskera . . . Iako je ostajao pri tome da svoje trupe iz Sevastopolja povede sa sobom, Omer-paša će predati jedan njihov deo, kao i turske trupe u Kerču anglo-turskom kontingentu, tj. onoliko koliko bude potrebno da se popuni njegov broj . . . Predlog pašin čini mi se da je jedini koji daje neku nadu da se spase armija u Karsu, pod uslovom koji su, kao što njegova visost zna, postavile engleska i francuska vlada — da ne sme biti nikakvog bitnog smanjivanja snaga na Krimu, i da se stoga prvi predlog, koji je Omer podneo generalima, o čemu sam izvestio u mojoj depeši od 15. jula, ne može ostvariti. Paša sumnja da će ekspedicija sada stići na vreme da spase karski garnizon; ako ne stigne, to će u svakom slučaju sprečiti neprijatelja da se utvrdi u guvermanu Erzerum, i da tamo preduzme mere za ponovno nadiranje u unutrašnjost u sledećoj kampanji.«

Omer-pašin memorandum seraskeru, na koji se aludira u gore navedenoj depeši pukovnika Simmonsa, priključen je Redcliffe-ovom pismu Clarendonu od 16. avgusta. Iz njega ćemo citirati sledeća razmišljanja Omer-paše:

»Trupe koje se sada nalaze u Evpatoriji sastoje se od raznoraznog ljudstva, od Tunizana i Egipćana, i nedostaju im sredstva za kopneni transport . . . Oni nisu u stanju da stupe u borbu ili da manevrišu . . . Ako Egipćani budu morali da idu u Aziju, jer će se pokazati potrebnim da se produže operacije i u toku zime, a kako oni potiču iz toplih krajeva, neće moći da izvrše nužne manevre; pošto je armija sastavljena od raznoraznog ljudstva, biće malo izgleda na uspeh. Ostvarivanjem ovog plana, biće razoreno jedinstvo i osmanlijske i engleske vojske, i ne sme se izgubiti iz vida da veliki deo efektivnosti, ako ne i postojanje jedne armije u ratu, zavisi od tog jedinstva . . .«

Paša napominje da svaki general u ratnom pohodu treba unapred da uzme u obzir najteže okolnosti u koje mogu da ga bace ratni događaji, i da se što je moguće duže čuva nesreće. On navodi pretpostavku da je armija u Karsu uništena pre njegovog dolaska u Aziju, i da su Rusi napredovali dalje od tog mesta, i objašnjava da bi u takvom slučaju, sa armijom sastavljenom od raznoraznog ljudstva, u koje

ne bi mogao imati puno poverenje, zapao u slične teškoće u kojima se sada nalazi azijska armija.

Svaki general kome se poverava neka operacija, morao bi da pristane na operaciju i način njenog izvođenja, da bi mogao da se učini odgovornim za njen tok. Anglo-turski kontingent, ako se bude popunio do svog punog broja iz odreda koji upravo treba da se prebace iz Bugarske i iz Kerča, bio bi brojčano gotovo jednak divizijama pod njegovom komandom. Što se pak tiče brojnog stanja savezničkih armija, one ne smeju da se smanjuju, ako se usvoji njegovo gledište. »Ako se, na protiv, bude postupalo po planu poslatom iz Londona, bile bi poremećene neprekidne mere koje je serasker preduzeo za snabdevanje garnizona u Evpatoriji; moralo bi doći do neizbežnog odlaganja, i morale bi se organizovati sasvim nove vojne snage.«

Uništenje poslednje efektivne turske armije, gubljenje jedinstva i u engleskoj i u osmanlijskoj armiji, namerno žrtvovanje Egipćana i Tunizana, dezorganizovanje neprekidnih mera preduzetih za snabdevanje turskih trupa u Evpatoriji, stvaranje neizbežnog odlaganja, propast njegovih sopstvenih vojnih pogleda, prepuštanje mingrelijske armije sudbini karskog garnizona — sve su to, po mišljenju Omer-paše, prirodne posledice plana poslatog iz Londona. Prilikom prenošenja Clarendonu ovog oštrog protesta, lord Redcliffe uopšte i ne sluti da je on predstavljao kanal koji je Portu naveo na to da identičan plan prenese lordu Clarendonu.

Na ovaj način imamo nov i nepobitan dokaz da je predlog Porte, kako je uobičeno u depeši od 23. jula, falsifikat Londona, i da je Clarendon, kada je u svojoj depeši od 1. avgusta predložio francuskoj vladi da ga prihvati, bio potpuno svestan da čini gnusnu prevaru.

Njegov plan se ostvario sasvim po njegovoj želji. Porta, najzad izveštena o tome da se britanska vlada uglavnom slaže sa turskom ekspedicijom, istovremeno saznaje da se ona protivi svim pojedinostima potrebnim za njeno izvođenje. Pošto je bila primorana da se čitav mesec dana bori protiv Clarendonovog erzerumskog plana, sada mora da izdangubi kudikamo dragoceniji mesec avgust da bi se oduprla njegovom evpatorijskom planu.

U depeši od 20. avgusta, koju je Redcliffe uputio Clarendonu, nalazi se još jedan Omer-pašin memorandum, po sadržini sličan pret hodnom, ali sa dodatkom (vidi br. 296):

»Svaki general, koji preduzima jednu takvu operaciju protivno svim vojnim pravilima, žrtvovao bi svoju vojnu reputaciju, štaviše, doveo bi u opasnost zajedničku alijansu. Mislim da ne treba činiti ni jedno ni drugo.

Čak kad bih i prihvatio tu dužnost ona ne bi doprinela stvari kojoj se teži.«

On prikazuje trupe u Evpatoriji »kao nedisciplinovane, izmešane i neiskusne vojnike«.

Dvadesetog avgusta (vidi br. 298, Simmons Clarendonu) Omer-paša izveštava Simmons o situaciji u Karsu onako kako ju je opisao seraskerov adutant, koji je pošao iz Karsa 5. a stigao u Carigrad 19. avgusta.

«U vreme kada je on polazio, skladišta u gradu Karsu imala su dovoljno namirnica za garnizon samo za jedan mesec ili najviše za pet nedelja, a bila su slabo snabdevena municijom. Ipak, ovo kao da nije bilo od velikog značaja, jer je general Muravjov objavio svojoj armiji, za koju se navodi da sa pojačanjima koja je dobila sada broji oko 50 000 ljudi, da ljudstvo grada Karsa mora izmoriti gladu a sam grad zauzeti bez ijednog metka . . . Rusi su prisilili stanovnike da sklone sve što liči na hranu na području sa radijusom od 8 časova (28 milja) od Karsa kao središta . . . Tvrđava Erzerum ima 6000 regularnih vojnika i 12 000 dobrovoljaca; ali od ovih drugih mnogi odlaze i rasturaju se.» «Iz Omer-pašinoz izlaganja», kaže Simmons, «vidi se da je Porta duboko impresionirana žalosnim stanjem stvari u Aziji, i skoro da je pala u očajanje zbog očigledne izvesnosti da će, krajem ovog meseca ili početkom septembra, izgubiti garnizon u Karsu, sa 16 000 ljudi i gotovo dve stotine topova, od toga oko sedamnaest poljskih . . . Ona je ožalošćena i razočarana što je toliko vremena zalud izgubljeno i što kabineti u Parizu i Londonu, kao i vojni autoriteti na Krimu, nisu razmotrili tu stvar onako ozbiljno kako se ona javlja kod Porte, nego su se usprotivili predlozima koji su bili dosad dati s namerom da im se poboljša položaj i spreči propast.»

Dvadeset prvog avgusta, na zasedanju Portinog veća (br. 299 — Simmons Clarendonu 23. avgusta),

«doneta je odluka da se s najvećom energijom i svim sredstvima koja stoje Porti na raspolaganju pristupi izvršavanju plana koji je predložio Omer-paša . . . Usvojena je nota koja se ima uputiti ambasadorima Francuske i Engleske, a kojom se oni obaveštavaju o odluci Porte i od njih traži da dobiju pomoć flota svojih vlada koje bi prebacile osmanske trupe na azijsku obalu sa artiljerijom, prtljagom i suvozemnim transportnim sredstvima . . . Učinivši sve što je bilo u njenoj moći da se izvede marš za pružanje pomoći armiji u Karsu, da bi ova povratila svoju poziciju u Aziji, ona (Porta) se smatrala oslobođenom odgovornosti za bilo kakav zao udes koji bi se mogao dogoditi zato što nije izvršen nijedan od planova predloženih u tom cilju. Da bi otpočela pokret, turska vlada sada šalje svoje brodove u Sizopolis da bi se počelo sa ukrcavanjem trupa itd., ali ona je očigledno gajila izvesnu sumnju u to da treba da preduzme odlučujući korak, pošto je anglo-turski kontingent primio naređenje iz Londona da maršuje u Evpatoriju.»

Tako se bližio kraj avgusta, a Porta je još uvek osećala da su joj pokreti paralisani Clarendonovim evpatorijskim planom, i njena zabrinutost sada raste sa pristizanjem sumornih vesti iz Karsa; najzad ona iznudaže od Redcliffe-a, koji je u međuvremenu otputovao za Sevastopolj, sledeću telegrafsku depešu (br. 290):

«Lord Redcliffe erlu Clarendonu. Ispred Sevastopolja 26. avgusta. — Zahtevam da budem neposredno ovde i definitivno obavešten o tome da li Omer-paša može da uzme trupe iz Balaklave u celosti ili delimično, pod uslovom da budu zamenjene drugim trupama iste jačine, i da li u tom slučaju kontingent generala Viviana ima određene ruke da zauzme položaj ispred Sevastopolja, umesto da ide u Evpatoriju. Omer-paša se očekuje svakog dana. On svoju ekspediciju uslovljava time da li će mu biti odobrene snage da dejstvuje kako je gore navedeno. Naveo je

na izgled ubedljive razloge za to. Ako bismo dostavili transportere, trupe bi se mogle iskrcati, kako se čini, u Redut-Kaleu za oko mesec dana. Rusi koji su ugrozili Erzerum povukli su se putem za Kars; navodi se da turska armija početkom avgusta ima namirnica za još oko dva meseca.»

IV

Clarendon je sada uspeo da svojim evporijskim planom osujeti svaku akciju Porte tokom celog meseca avgusta. Redcliffe-ova depeša je potvrdila izjavu generala Williamsa da će »provijant u Karsu jedva dostići do početka septembra«. Sa kakvim je izvanrednim samoodričanjem turski garnizon u Karsu uspeo da produži svoj život preko roka koji je označio Williams, pokazuje nam sledeći memorandum (Prilog uz br. 315):

»Kars, 1. septembar 1855. — Rastegli smo naš provijant što smo više mogli; vojnicima je na pola smanjeno sledovanje hleba i mesa, ili maslaca od pirinča. Ponekad sto grama dvopeka umesto hleba; inače ništa drugo. Nikakav novac. Muslimansko stanovništvo, 3000 pešaka, uskoro će umreti od gladi. Jermenima je naređeno da sutra napuste grad. Nema ječma, jedva da ima furaže. Konji liče na skelete koji hodaju, i otpremljeni su iz garnizona; to će se uskoro desiti i artiljerijskim konjima. Šta da se učini za spasavanje ove armije?

(potpis) Williams»

Pošto se uverio da provijant u Karsu ne može da potraje do prvih dana oktobra, i pošto ga je, s druge strane, Redcliffe uverio da Omer-pašine trupe, čak i uz pomoć savezničkih transportera, ne bi mogle stići u Redut-Kale pre početka oktobra, Clarendonu se čini da više nema opasnosti da izvrši pritisak na francusku vladu da prihvati turski plan. Sem toga, bio je obavešten da je, baš u trenutku kad se obraćao toj vladi, predstojao juriš na Sevastopolj, i da je stoga Pélissier imao puno razloga da ne dopusti nikakve izmene u ustrojstvu trupa ispred Sevastopolja. Da bi prikrilo saznanje o tome, Redcliffe-ova depeša data je u osakaćenom obliku jednog izvoda. Evo Clarendonove depeše lordu Cowleyu:

»Ministarstvo spoljnih poslova, 28. avgust 1855.

Vlada njenog veličanstva veruje da će se carska vlada složiti sa sledećim odgovorom na depešu vikonta Stratforda de Redcliffe-a, poslatom iz Balaklave 26. avgusta, u kom slučaju će je Vaša ekscelencija smesta poslati preko lorda Panmure-a generalu Simpsonu, koji će izvestiti vikonta de Redcliffe-a, ako je još u Balaklavi: »Omer-paši treba dati odrešene ruke da iz Balaklave povede u Aziju one svoje trupe koje mu odgovaraju. One moraju biti zamenjene u istoj jačini trupama iz kontingenta generala Viviana, ili trupama iz Evporije, kako budu odlučili saveznički generali; i uz saglasnost admirala moraju se dati instrukcije u pogledu njihovog transportovanja.»

(potpis) Clarendon»

Čak i u ovoj depeši Clarendon ne može a da ne podvali Porti. Iako je iz različitih memoranduma Omer-paša bio obavešten o tome da bi zamenjivanje njegovih trupa pred Sevastopoljem trupama iz Evpatorije u velikoj meri pokvarilo njegov celokupni plan, on predlaže francuskoj vladi, onako *en passant*¹, da trupe ispred Sevastopolja zameni Vivianovim kontingentom ili trupama iz Evpatorije. Odgovor iz Pariza je ovako glasio:

»Telegrafski — lord Cowley erlu Clarendonu

Pariz, 29. avgusta 1855. — Car nema ništa protiv toga da se turske trupe uklone iz Balaklave i da se zamene drugima, pod uslovom da ni saveznički komandanti armija ne stave prigovor; ali on neće da primi na sebe odgovornost da u ovim okolnostima kaže nešto više. Telegrafsku depešu šaljem generalu Simpsonu i posle reči »Azija« ubacujem: »pod uslovom da general Péliissier i Vi nemate ništa protiv'«

Iskrena briga lorda Clarendona da u ovom poslednjem trenutku požuri mingrelijsku ekspediciju, izbija apsolutno jasno u njegovoj depeši od 7. septembra koju je poslao pukovniku Simmonsu običnom poštom, tako da je ona stigla tek 23. septembra. Petog septembra je primio od potpukovnika Simmonsa sledeću depešu (br. 301):

»Moram da izvestim Vaše lordovstvo da mi je Omer-paša objasnio da neće moći napustiti Carigrad pre isteka pet do šest dana, jer je zauzet sprovođenjem potrebnih priprema za ekspediciju u Aziju, i da je za dovršavanje tih priprema apsolutno neophodno njegovo prisustvo.« Prema naredenima koja je primio od Porte »Omer-paša se nadao da se u Aziju iskrca sa 50 000 ljudi i 3400 konja samo sa turskom flotom u dva transporta, tako da bi ta operacija trajala od tri nedelje do jednog meseca, ili za svaki transport deset do četrnaest dana... Omer-paša jako želi da mu saveznici pomognu time što bi prevezli trupe i materijal ispred Sevastopolja i tovarne konje iz Sizopolisa, i on smatra da je najpogodniji način za to dopustiti engleskoj floti da trupe ispred Sevastopolja preveze u Aziju, pošto prethodno preveze u Balaklavu kontingent koji treba da ih zameni.«

Na ovu depešu Clarendon odgovara na sledeći način:

»Erl Clarendon potpukovniku Simmonsu.

Ministarstvo spoljnih poslova, 7. septembra 1855.

Gospodine, izveštaj o pripremama koje je predložio Omer-paša za oslobađanje armije u Aziji, koji se nalazi u Vašoj depeši od 26. prošlog meseca, nije u saglasnosti sa kasnijim izveštajima koje je primila vlada njenog veličanstva. U Vašoj depeši Vi izveštavate da Omer-paša računa na to da uzme jedan deo turskih trupa koje se nalaze ispred Sevastopolja i da ih zameni kontingentom generala Viviana. Ali iz jedne depeše generala Simpsona, kasnijeg datuma, proizilazi da se Omer-paša izjasnio u smislu da kontingent generala Viviana ne bi bio sposoban da do idućeg proleća zauzme položaj ispred Sevastopolja; i, s obzirom na to izjaš-

¹ uzgred

njenje, kao i na osnovu protesta generala Simpsona što mu se šalje kontingent, a taj protest se temeljio na tom izjašnjenju, vlada njenog veličanstva je odlučila da se kontingent ne pridruži armiji ispred Sevastopolja.

Clarendon*

Skrećemo pažnju na to da je Simpsonova depeša, depeša jednog ratnika, ispuštena iz Plave knjige, da je Omer-pašino »izjašnjenje« podmetnuto, i da se »kasniji datum«, kada je Omer izrazio svoje novo mišljenje suprotno mišljenju od 26. avgusta, slučajno poklopio sa početkom jula, — što se može videti iz sledećeg izvoda iz depeše potpu-kovnika Simmonsa, datirane u logoru Kamara, 23. septembra 1855:

«Slobodan sam da u vezi sa tom stvari obavestim Vaše lordovstvo da je ovo mišljenje Omer-paša izneo u pismu generalu Simpsonu početkom jula... i to pre nego što je saznao za kritičnu situaciju armije u Aziji. Onda je on rekao da odlučno zastupa mišljenje da general Simpson ne može očekivati da upotrebi kontingent na otvorenom bojnopolju (en rase campagne) ispred neprijatelja... Lord Raglan me je u nekoliko navrata pitao za mišljenje da li bi se kontingent mogao upotrebiti za održavanje balaklavskog fronta, i pošto se o tome posavetovao sa Omer-pašom, rekao mi je da za to ne vidi nikakve smetnje ako njegovo lordovstvo nađe da je to apsolutno potrebno.»

Kada je izvukao mišljenje Omer-paše, koje je bilo izneto pre nego što se raspravljalo o mingrelijskoj ekspediciji, kada je to mišljenje falsifikovao i na tom falsifikatu zasnovao protest, Simpson se svojim »ograničenim umom« upravljao, naravno, prema tajnim instrukcijama koje je primio iz Londona. Jadni Simpson je bio Palmerstonov izum, jedan od njegovih golema. Golemi su, kako nam kaže nemački pesnik Arnim^[320], grumeni zemlje u ljudskom obličju kojima su čudljivi čarobnjaci udahnuili veštački život. Pretpostavimo da je Simpson tačno onako napisao kako je prikazano u Clarendonovoj depeši — stvar koja je za diskusiju zbog toga što je njegova depeša izostavljena iz Plave knjige — Clarendon nije ni za trenutak u nedoumici ni u pogledu datuma ni u pogledu sadržaja Omer-pašino izjašnjenja. Još 15. jula Simmons ga je obavestio prema Omerovom mišljenju »da kontingent, mada on može da čini garnizon, još nije u stanju da maršuje u unutrašnjost«; a u jednoj kasnijoj depeši je rekao »da će trupe kontingenta u Balaklavi i Kerču biti u utvrđenim linijama«, dakle, »ne na otvorenom bojnopolju«.

Istorija Omer-pašine mingrelijske kampanje nije data u Plavoj knjizi, ali se dovoljno obelodanjuje da bi obznanila prepreke koje su joj na putu postavile savezničke vlade, čak i u odveć kasnom trenutku kada su preko volje dale svoj pristanak i zauzele južnu stranu Sevastopolja.

Simmons piše Clarendonu iz logora u Kamari 21. septembra 1855:

«Osamnaestog ovog meseca general Pélissier je pristao da se odavde u Aziju prebace tri bataljona turskih strelaca. Za dan-dva biće ukrcani i krenuće za Batum.

Do ovog časa general Péliissier nije dao pristanak da u Aziju otputuju još neke osmanlijske trupe koje su ovde stacionirane.*

«U odgovor na moje traženje kod Porte», kaže Redcliffe 26. septembra, «mene uveravaju da su u toku prebacivanje trupa i prevoz provijanta, mada to ide sporo, usled toga što je bilo naređeno da se transportna sredstva upotrebe u ograničenom broju. Nemoguće je ne uvideti da mnoge izmene plana, kritično stanje naših operacija u Sevastopolju, i velika odgovornost transportne službe, doprinose tome da bude sve manje nade da se spase Kars.»

Mnoge izmene u planu bile su delo britanskog ministarstva; kritično stanje operacija ispred Sevastopolja bilo je samo izgovor, jer su se saveznici posle zauzimanja grada ograničili na to da čuvaju njegove ruševine; i najzad, nedostatak dovoljnog broja transportera bio je prouzrokovan time što su iz Dauning-strita bila poslata naređenja za besmisleno odašiljanje kontingenta iz Varne u Jenikale, Kerč, Evpatoriju i natrag u Bosfor.

Sumornost ovih slutnji bila je za trenutak odagnata meteorskim bleskom pobede koju su Turci izvojevali nad ruskim jurišnim kolonama ispred Karsa 29. septembra. U svojoj depeši, koja nosi isti datum, general Williams naziva taj dan »danom slave turskog oružja«. U svojoj depeši od 3. oktobra (br. 342) on kaže Clarendonu:

«Tokom bitke, koja je trajala skoro sedam časova, turska pešadija, kao i artiljerija, tukle su se sa nepokolebljivom hrabrošću, i kada se prisetimo da su skoro četiri meseca radili na svom ušančivanju i noću čuvali rovove, kada se ima na umu da su bili slabo odeveni i da su dobijali manje od polovine sledovanja hrane, da 29 meseci nisu primali platu, verujem da će Vaše lordovstvo priznati da su se pokazali dostojni divljenja Evrope, i da su izvojevali nesumnjivo pravo da se svrstaju u njihove najistaknutije trupe.»

Po prijemu ovih radosnih vesti, Porta je uputila adresu zahvalnosti braniocima Karsa (br. 345) u kojoj stoji ovo:

«Uverili smo se u žar i neustrašivost koje su nadahnjivale Vašu ekscelenciju, i u beskonačnu božju milost, i našli smo utehu u toj misli. S druge strane, radili smo danonoćno na izmišljanju sredstava, koja bi prisilila neprijatelja da skine opsadu, a radosne vesti o ovoj pobedi ulile su nam novi život.»

A koliko li će tek života one uliti u Clarendonove grudi? On, koji je danonoćno radio i izmišljao protivsredstva da bi osujetio sredstva koja je izmislila Porta, neće li on u najmanju ruku lake ruke razasuti jevtino cveće retoričke saosećajnosti! Ni u kom slučaju. Prilično razočaran u svoje računice, on izliva svoj gnev na Portu u sledećoj kratkoj i izazovno ironičnoj depeši (vidi br. 346):

«. . . Zanemareni garnizon u Karsu bar će imati zadovoljstvo u saznanju da njegove patnje remete . . . mir turskih ministara koji, u nedostatku svih običnih sredstava za pružanje pomoći, nikad nisu prestali da se mole za njegovu dobrobit i uspeh.»

Clarendon, ranije čutljivi Aberdeenov prijatelj, pojavljuje se ovdje kao Palmerstonov bučni glasnogovornik.

Od odbacivanja Rusa ispred Karsa 29. septembra, do dana njegove kapitulacije 24. novembra, prošlo je skoro dva meseca. A kako je ovo vreme iskoristila britanska vlada? Prvo, zadržala je Omer-paši nužna transportna sredstva. Drugog oktobra, g. Oliphant, dopisnik lista »The Times«, piše iz Omer-pašinog logora:

«Izgled turske armije sve više i više imponuje, i posle pristanka koji su saveznički generali nerado dali za otpremanje 10 000 Turaka iz Balaklave, armija će se povećati na oko 50 000 ljudi. U stvari, zakašnjenje je bilo prouzrokovano nemarnošću naših vojnih stručnjaka na Krimu, koji ne obezbeđuju niti transportere za prevoz trupa ovamo, niti se, izgleda, i najmanje brinu o tome da li će one uopšte stići, ili ne. Svakako da je nesreća u tome što je jedini ozbiljan razlog za uznemirenost, koju je Omer-paša osetio u vezi sa ovom ekspedicijom, bio pripisan istom izvoru iz koga je već poteklo toliko nesreća.»

Ali to nije bilo sve. Već juna meseca lord Palmerston je u parlamentarnim debatama govorio o turskom zajmu, da je Porta u teškoj novčanoj oskudici, i da sve njene operacije zavise od toga da li će odmah dobiti novac. Čim je parlament odobrio zajam, britanska vlada ga je raspisala avgusta 1855, ali iz jednog dokumenta podnetog parlamentu proizilazi da je Porti, od odobrenih pet miliona sterlinga, bilo isplaćeno 29. januara 1856. nešto manje od dva miliona, pa čak je i ta suma bila poslata u manjim iznosima od po sto hiljada funti. Još 24. novembra 1855. Porta izjavljuje (vidi br. 353, prilog 4):

«Na kraju, Njegova ekselencija (serasker) okrenuo se meni i rekao da ja znam isto tako dobro kao i on kolike je on neprestano ulagao napore da pomogne garnizonu u Karsu; da su Omer-pašu zadržali razlozi nad kojima, na žalost, nije imao nikakvu vlast. Bila je to stvar saveznika. Već odavno je svima bilo jasno da mere koje su mogli da preduzmu ne bi bile dovoljne za postizanje željenog cilja, ako se ne bi sprovele sa armijom koja je bila zadržana na Krimu . . . Zatim je Njegova ekselencija nastavila da mi govori, s velikom emfazom, da su Turci, zbog odlaganja da im se da zajam, bili apsolutno sprečeni da učine sve što je bilo potrebno za nastavljnje kampanje. Zito u količini od jednog miliona kilograma, koje su kupili za potrebe armije, nije bilo isporučeno jer nisu mogli da ga plate . . . Pisao je velikom veziru da će on, ako novac iz onog izvora (zajma) ne stigne za nedelju dana, napustiti službu.» (Pismo generala Mansfielda lordu de Redcliffe-u).

Dosta je čudan sticaj okolnosti da je baš onog dana, kada se Kars predao, serasker iznosio britanskom vojnom opunomoćeniku ubedljive razloge za taj poraz — odugovlačenje sa ekspedicijom Omer-paše, jer su saveznici zadržavali Porti njene sopstvene trupe, a zatim prekid svih operacija u oktobru i novembru, jer je britanska vlada zadržala Porti njen sopstveni novac.

Kada su se u Karsu bili odlučili na kapitulaciju, 24. novembra, »na stotine vojnika umiralo je svakodnevno od gladi. Bili su još samo koža i kost,

nisu imali snage da se tuku niti da pucaju. Žene su dovodile decu u generalovu kuću i tražile hranu, i tamo su ih ostavljale, a po celom gradu bili su razasuti leševi i tela onih koji su umirali». (br. 366)

Za sve vreme, u kome Clarendon sistematski osujećuje Portine planove, parališe njene snage i zadržava njen vlastiti novac, vidimo ga kako puni uši okovanom čoveku savetima da energično deluje i grdi ga zbog njegove tromosti. U istoriji možda i nema paralele koja izaziva gorči smeh od one između britanske vlade, koja je od Engleske, svojim pustolovinama na Krimu, Baltiku i Pacifiku i nagradama koje je davala oruđima svojih neuspeha, napravila metu za podsmeh — i iste te vlade, koja najoštrijim rečima antičkog katonizma osuđuje Portu zbog grešaka njenih vojnih i državnih činovnika. Vlada sadlerizma, koja se u duši ljuti na korupciju paša; zaštitnica jednog Codringtona i jednog Elliota, koji insistiraju da se kazne jedan Selim-paša i jedan Tahir-paša; improvizatori jednog Simpsona koji se preteći mršte na pokrovitelje jednog Omer-paše; »Take-care-of-Dowb« Panmure, koji poučava seraskera; Dauning strit sa svojim doktorima Smithovima, sa svojim Filderima, sa svojim Aireyjima, i sa svojim Gordonima, koji još za vreme zasedanja sevastopoljskog komiteta grde jednog pašu u Trapezuntu zato što tovar četki za čišćenje topovskih cevi i nabijača nije bio upakovan u svežnjeve i prekriven asurom, — to je prava slika rata na Istoku. I, iznad svih, hrabri Clarendon, sa svojim dirljivim jadikovkama zbog Portine apatije! — te čovek mora da pomisli na zvaničnog Terzita koji grdi Danajeve kćeri što ne pune vodom bure sa probušenim dnom.

Naslov originala:
The Fall of Kars

Prvi put objavljeno u listu
»The People's Papers«
u br. 205, 206, 207 i 208
od 5, 12, 19. i 26. aprila 1856.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Pruska [godine 1856]^[321]

Neobična pomama koja je Francusku pretvorila u kockarnicu a Napoleonovo carstvo poistovetila s berzom, ni u kom slučaju nije ograničena galskim međama. Ta, političkim granicama neobuzdana, kuga prešla je Pirineje, Alpe i Rajnu i, ma kako to bilo čudno, šćepala čvrstu Nemačku, gde su špekulacije sa idejama ustupile mesto špekulacijama sa akcijama, gde je opšte dobro ustupilo mesto materijalnom dobru pojedinaca, tajanstveni jezik dijalektike ne manje tajanstvenom jeziku berze, dok je težnje ka jedinstvu zamenila strast prema dividendama. Tom bolešću se prva zarazila Pruska oko Rajne, zbog svoje blizine Francuskoj i visoko razvijene industrije i trgovine. Nisu samo kelnski bankari stupili u zvaničan savez s velikim prevarantima iz Pariza zajedničkom kupovinom »Independance Belge«^[322], koji je postao njihov zajednički organ, i osnivanjem jedne međunarodne banke u Luksemburgu; nisu samo uvukli u vrtlog Crédit Mobilier-a^[276] i čitavu jugoistočnu Nemačku, već su u granicama rajnske Pruske i Vojvodstva Vestfalije tako lepo uspeli da u ovom trenutku svaki društveni sloj, sem onog koji čini radnička klasa i sitno seljaštvo, zahvata zlatna groznica, te je čak i kapital male buržoaske klase skrenuo sa svojih uhodanih staza i krenuo u veliku avanturu, a svaki dućandžija se pretvorio u alhemičara. Sledeći izvod iz ministarskog lista »Preußische Correspondenz« pokazuje da ni ostali delovi Pruske nisu izbegli ovu zarazu:

«Nedavna zapažanja o novčanom tržištu opravdavaju pretpostavku da se ponovo približava jedna od onih strašnih komercijalnih kriza koje se redovno vraćaju. Grozničava psihoza prekomernih špekulacija, koja se prvo pojavila u inostranstvu, počela je od prošle godine da zahvata i Nemačku, i to u velikoj meri. Taj vrtlog nije povukao samo berlinsku berzu i pruske kapitaliste, već i čitave društvene klase koje su ranije uvek izbegavale da se odmah upuštaju u riskantne berzanske transakcije.»

Strepeći upravo od bliske finansijske krize, pruska vlada je i odbila da dozvoli osnivanje jedne »Credit Mobilier«, podozrevajući da se iza njene zaslepljujuće fasade skrivaju nepoštenе namere. Ali ono što se ne dopušta u jednom vidu, može se dopustiti u drugom; i ono što nije dozvoljeno u Berlinu, podnosiće se u Lajpcigu i Hannoveru. Poslednja faza manije špekulisanja počela je zapravo krajem rata, koji je, osim uzbuđenja u trgovačkim krugovima, uzbuđenja što uvek prati zaključenje mira — što potvrđuju i godine 1802. i 1815 — ovog puta obeležen posebnom karakteristikom: Pruska je zvanično izrazila svoju želju da otvori svoja tržišta uvozu zapadnog kapitala i špekulacije. Prema tome, uskoro ćemo čuti o velikoj Irkuckoj železnici s ograncima sve do Pekinga, kao i o drugim ne manje čudovišnim planovima, čije samo ostvarenje nije od prvenstvenog značaja, već sveži zalogaji koji se kao hrana mogu ponuditi špekulantskim duhovima. Bio je potreban samo mir da bi se ubrzala propast od koje strepi pruska vlada.

Ovo neuobičajeno učešće Pruske u spekulacijama koje su zahvatile Evropu, bilo bi neostvarljivo da njena industrija nije poslednjih godina velikim koracima krenula napred. Kapital investiran samo u železnice povećan je od 19 000 000 na 154 000 000 pruskih talira, u razdoblju od 1840. do 1854-1855. godine. U izgradnji se nalaze još neke železničke pruge, čiji se troškovi cene na 54 000 000; osim toga, vlada je odobrila izgradnju novih linija za koje će se utrošiti još 57 000 000 talira. Od 1849. godine osnovano je osamdeset i sedam akcionarskih društava s kapitalom od 83 000 000 talira. Od 1854. do 1856. godine protokolirano je devet osiguravajućih zavoda s kapitalom od 22 000 000 talira. Isto tako, u toku poslednje dve godine, šest akcionarskih društava s kapitalom od 10 500 000 talira počelo je da upravlja radom predionica. Iz izveštaja o stanju pamuka može se videti da su se količine pamuka dopremljenog iz raznih evropskih luka u periodu 1853-56. kretale u sledećim srazmerama — prema izveštaju za prvih sedam meseci, izvoz bala pamuka odvijao se kako sledi:

	1853.	1854.	1855.	1856.
Za Englesku	1 100 000	840 000	963 000	1 131 000
Za Francusku	255 000	229 000	249 000	354 000
Ka ostalim evropskim lukama	204 000	179 000	167 000	346 000

Iz ovoga izlazi da je 1853. godine kontinentalni deo Evrope apsorbovao samo jednu trećinu ukupne količine pamuka izvezenog u Englesku, a 1856. godine čitavih pet osmina od engleskog uvoza. Ovome se mora dodati količina koja je ponovo ukrcana u Engleskoj i otposlata kontinentalnom delu Evrope. Veliki izvoz u Francusku je samo prividan, jer znatne količine se transportuju iz Avra u Švajcarsku, Baden, Frankfurt i Antverpen. Razvoj evropske kontinentalne industrije, kao što se to vidi iz gornjih cifara, ukazuje pre svega na proširenje nemačke i prvenstveno pruske industrije. Bogatstvo koje

je industrijska buržoazija akumulirala tokom poslednjih godina, gotovo bi se moglo uporediti s profitima zemljoposjednika zgrnutim u toku ratnog perioda oskudice i visokih cena. Konji, goveda, stoka uopšte, a i žitarice, u samoj Nemačkoj su na tako visokoj ceni, da je velikim zemljoposjednicima jedva potreban uticaj stranih tržišta da bi plivali u zlatu. Upravo je bogatstvo — dosad najveće bogaćenje ovih dveju klasa — stvorilo bazu za ovu sadašnju kugu špekulacija koja se širi u Pruskoj.

Prskanje ovog mehura od sapunice staviće prusku državu na ozbiljnu probu. Različite kontrarevolucije koje je ona izdržala od 1849. godine do danas, dovele su vladu u zavisnost od male klase plemića-zemljoposjednika, prema kojima se kralj, učinivši sve da im osigura nadmoćnost, našao sada u istom onom položaju u kojem se Louis XVIII nalazio prema Chambre introuvable^[323]. Friedrich Wilhelm nikada nije imao smisla da podnosi suvi birokratski mehanizam vlade, koji je nasledio od svoga oca. On celog svog života sanja o ulepšavanju građevine pruske države nekakvim romantično-gotskim ukrasima. Međutim, ono kratko iskustvo koje je stekao sa svojim *Herrenhaus*¹ mora da ga je zadovoljilo utoliko što u stvari uticajni plemići-zemljoposjednici, ili, kako ih zovu u Pruskoj, *Krautjunckeri* — daleko od toga da sebe smatraju srećnima što služe kao neki srednjovekovni ukras birokratije — svim silama nastoje da birokratiju degradiraju i svedu je na nivo njihovog oruđa i zaštitnika njihovih klasnih interesa. Otuda i rascjep između junkera i administracije; između kralja i pruskog kneza. Da bi pokazali vladi koliko su revnosni, oni su prosto odbili da ponovo odobre dopunski porez koji je bio nametnut u toku rata, — što predstavlja nečuvenu stvar u ustavnoj Pruskoj. Oni su hladno i smišljeno proklamovali doktrinu da su oni na svojim malim posedima isto tako kraljevi kao što je sam kralj vladar cele države. Oni nastoje da ustav, koji i dalje ostaje obmana za sve druge klase, bude stvarnost za njih same. Oslobođajući se svake kontrole od strane birokratije, oni žele da vide kako ona vrši dvostruki pritisak na klase koje su ispod njih.

Buržoazija, koja je izdala revoluciju od 1848, sad je sigurna da — istog ovog časa kad neograničenom akumulacijom kapitala postiže svoj socijalni trijumf — gubi svoj politički značaj. Još i više; *Krautjunckeri*² uživaju u tome da svakodnevno koriste priliku da je ponižavaju, i u odnosu na nju ne vode računa čak ni o osnovnim pravilima uglađenog ponašanja. Kad buržoaski govornici ustanu da govore u poslaničkom domu, junkeri en masse napuštaju svoje klupe i, kad ih zamole da bar saslušaju mišljenja različita od njihovih, oni se smeju na brk gospodi iz levice. Kad se ovi požale na smetnje koje im se prave na izborima, objašnjava im se da je dužnost vlasti da masa sačuva

¹ U «New-York Daily Tribune» na nemačkom jeziku — ² U «New-York Daily Tribune» na nemačkom jeziku

od zavođenja. Kad upoređuju neobuzdanost aristokratske štampe sa prinudom koja se nameće liberalnoj štampi, podsećaju ih na to da se sloboda u jednoj hrišćanskoj državi ne sastoji u tome da čovek radi ono što se njemu sviđa već ono što je ugodno bogu i vlasti. Jednom im se daje na znanje da je »čast« monopol aristokratije, a drugog dana ih duboko vređaju praktičnom ilustracijom javno odbačenih teorija Hallera, Bonalda i de Maistre-a. Pruskog građanina, koji se ponosi svojom prosvetenošću u filozofiji, ozlojeđuje to što vidi kako najistaknutije naučnike izbacuju sa univerzitetâ i obrazovanje poveravaju bandi mračnjaka; duhovni sudovi mešaju se u njegove porodične stvari i nedeljom ga policija nagoni u crkvu. Ne zadovoljavajući se time da same sebe što više oslobode poreza, junkeri su zatvorili buržoaziju u esnafe i udružena preduzeća, iskarirali njene opštinske institucije, ukinuli nezavisnost njenih sudija i njihovo pravo na stalnost, ukinuli versku jednakost različitih sekta, i tako dalje. Kad im ponekad veliki gnev nadvlada strah, kad povremeno skupe dovoljno hrabrosti da sa svojih mesta u skupštini zaprete junkerima skorom revolucijom, buržuji dobijaju podrugljiv odgovor da će se revolucija i te kako obračunati s njima kao i s plemstvom.

I zaista, nije verovatno da će se viša buržoazija opet naći, kao 1848. godine, na čelu jedne nove pruske revolucije. Seljaštvo Istočne Pruske izgubilo je ne samo sve ono što mu je revolucija od 1848. godine donela u vidu sloboda, već je još jednom dovedeno, i upravno i sudbeno, pod neposredan jaram plemstva. U rajnskoj Pruskoj, usled privlačenja kapitala od strane industrijskih preduzeća, seljaci su još čvršće zahvaćeni stegama hipoteke, i to sve više što više raste interes na zajmove. Dok je u Austriji učinjeno bar nešto da se seljaštvo smiri, u Pruskoj ništa nije propušteno da se učini da se seljaštvo ogorči. Što se tiče radničke klase, vlada ju je kaznama zbog štrajkova osujetila da učestvuje u profitima njenih gazda, i sistematski je isključila iz političkog života. Ukratko, jedna zavađena dinastija, jedna vlada razbijena u neprijateljske tabore, birokratija u svadi sa aristokratijom, aristokratija u svadi sa buržoazijom, opšta trgovačka kriza, a razbaštinjene klase ispunjene duhom pobune protiv viših slojeva društva, — to je slika Pruske u ovom trenutku.

Naslov originala:

Prussia

Napisano 15. aprila 1856.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

«New-York Daily Tribune»

br. 4694 od 5. maja 1856.

Prevod s engleskog

Napomene i registri

Napomene

- ¹ Ovim člankom u listu »Neue Oder-Zeitung« Marx počinje sistematski da objašnjava parlamentarne debate o pitanjima unutrašnje i spoljne politike Engleske godine 1855.

»Neue Oder-Zeitung« — buržoasko-demokratski dnevni list koji je izlazio u Breslavi od 1849. do 1855.

Rascep redakcije opoziciono-katoličkog lista »Allgemeine Oder-Zeitung«, koji je izlazio od 1846, doveo je u martu 1849. do osnivanja lista »Neue Oder-Zeitung«, koji je uzeo buržoasko-demokratski pravac. Pedesetih godina on je važio za najradikalniji list u Nemačkoj i zbog toga bio izložen progonima od strane vladinih organa.

Početkom pedesetih godina na čelu redakcije su bili buržoaski demokrati Elsner, Temme i Stein. Septembra 1855. godine glavni urednik »Neue Oder-Zeitung« je bio Moritz Elsner; izdavač lista je bio nemački publicista Max Friedländer, rođak Ferdinanda Lassalle-a. Lassalle-ovim posredovanjem privučen je Marx na saradnju u listu. Od kraja decembra 1854. počinje Marx da saraduje u listu »Neue Oder-Zeitung« kao londonski dopisnik, i nedeljno šalje dva do tri dopisa. U uslovima skoro potpunog odsustva radničke štampe tih godina Marx i Engels su smatrali vrlo važnim da iskoriste buržoasko-demokratsku štampu u borbi protiv reakcionarnih snaga. Saradnja u listu »Neue Oder-Zeitung« dala je Marxu mogućnost da održava vezu sa Nemačkom i da nemačke čitaoce upozna sa najznačajnijim pitanjima međunarodne i unutrašnje politike, kao i sa demokratskim i radničkim pokretom i ekonomskim razvitkom kapitalističkih zemalja, pre svega Engleske i Francuske.

U vezi s krimskim ratom Marx je listu »Neue Oder-Zeitung« sistematski slao članke o toku ratnih operacija. Pri objašnjenju ratnih događaja Marx je katkad koristio izveštaje o ratu koje je Engels pisao za list »New-York Daily Tribune«, prevodeći ih na nemački. Ponekad je Marx za »Neue Oder-Zeitung« pravio sažete izvode Engelsovih članaka, pri čemu je unosio u njih niz izmena i dopuna. 3

- ² Pri analizi parlamentarnih debata Marx je za svoje članke koristio stenografske beleške lista »The Times« i »Hansard's Parliamentary Debates« koje su izlazile u Londonu. Nekim sednicama Donjeg doma prisustvovao je i Marx lično. 3
- ³ Misli se na bitku kod Balaklave 25. oktobra 1854. u kojoj je ruska vojska nanela težak poraz englesko-turskim trupama, naročito engleskoj konjici. Podroban opis ove bitke dao je Engels u svom članku *Rat na Istoku* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 441 - 447). 3 51 74 301 369 474
- ⁴ U drugom punskom ratu (218 - 201. pre n. e.), Hanibal, kartaginski vojskovođa, potukao je do nogu Rimljane u bici kod Kane (Italija) (216. god. pre n. e.). 3
- ⁵ »The London Gazette« — engleski službeni list; pod ovim nazivom izlazi od 1666. dva puta nedeljno. 4
- ⁶ »Punch« — *Punch, or the London Charivaris*, engleski humoristički nedeljni list buržoasko-liberalnog pravca, koji izlazi od 1841. u Londonu. 4

- ⁷ *Ugovor od 2. decembra 1854* (Beč) o savezu Engleske, Francuske i Austrije obavezuje ove sile da bez prethodnog međusobnog dogovora ne stupaju ni u kakve sporazume sa Rusijom, niti dozvole ruskim trupama da okupiraju Dunavske kneževine. U slučaju rata između Austrije i Rusije, Engleska i Francuska su se obavezale da će Austriji uputiti vojnu pomoć. Ugovorom je predviđeno da se tri sile moraju dogovarati o daljim zajedničkim akcijama ako pregovori do 1. januara 1855. ne dovedu do zaključenja mira. Engleska i Francuska su nameravale da uz pomoć ovog ugovora uvuku Austriju u rat sa Rusijom; sa svoje strane Austrija je htela da savez sa zapadnim silama iskoristi za jačanje svog uticaja na Balkanu i podređivanje Dunavskih kneževina austrijskoj dominaciji. 4 125 135 157 417
- ⁸ *Četiri tačke* — zahtevi koje su zapadne sile postavile Rusiji u noti od 8. avgusta 1854. kao preliminarne uslove za početak mirovnih pregovora. Oni su sadržavali sledeće: 1. Rusija se mora odreći dosadašnjeg protektorata nad kneževinama Vlaškom, Moldavijom i Srbijom; 2. Rusija mora dopustiti slobodnu plovidbu Dunavom na njegovim ušćima; 3. Rusija se mora saglasiti sa revizijom ugovora od 13. jula 1841 (vidi nap. 192) »u interesu ravnoteže evropskih sila»; 4. mora se odreći zahteva za pokroviteljstvom nad hrišćanskim podanicima u Turskoj. Pošto je na početku odbijala ove četiri tačke carska vlada je bila prinuđena da u novembru 1854. ove četiri tačke prihvati kao polaznu tačku budućih mirovnih pregovora. 4 125 223 228 236 260 350
- ⁹ »*The Times*» — najveći engleski dnevni list konzervativnog pravca; osnovan je 1. januara 1785. u Londonu kao »Daily Universal Register»; 1. januara 1788. promenio je ime u »The Times». Izlazi i sada. 5
- ¹⁰ *Fidavi* (oni koji sebe žrtvuju) su pripadnici političko-religiozne sekte ubica (asasena), grane šiitske sekte ismailaca, koju je stvorio Hasan ibn Sabbah. Vođa ove sekte, osnovane krajem 11. veka u borbi protiv Seldžuka, koji su vladali u Iranu, i protiv krstaša bio je Šeih al-Džebel (planinski knez), što se na Zapadu prevodilo sa Vetulus de montanis, odnosno starac sa bregova. 6
- ¹¹ *Pilovci* su pristalice Roberta Peela (umereni torijevci), koji su podražavali njegovu politiku ekonomskih ustupaka trgovačkoj i industrijskoj buržoaziji očuvanjem političke vlasti zemljoposjedničke i finansijske aristokratije. Godine 1846. u interesu industrijske i finansijske aristokratije Peel je sproveo ukidanje zakona o žitu (vidi nap. 55), što je izazvalo ogromno nezadovoljstvo kod torijevaca-protekcionista i što je imalo za posledicu rasep partije torijevaca kao i izolaciju pilovaca. Pedesetih godina oni su stvorili malu frakciju u parlamentu bez određenog programa. O njima je Marx rekao: »Pilovci (liberalni i konzervativni) nisu nikakva partija već samo uspomena na jednog partijca, preminulog ser Roberta Peela. Takozvani pilovci nisu ništa drugo već štab birokrata koje je Robert Peel školovao za svoje ciljeve. A pošto predstavljaju stvarno brojan štab, oni povremeno zaboravljaju da za sobom nemaju armiju. Oni su, dakle, stare pristalice ser Roberta Peela koje se još dvoume kojoj partiji da se priključe.» (Vidi 11. tom ovog izdanja.) Pilovci (Cardwell, Graham, Gladstone i dr.) su ušli u sastav Aberdeeneve koalicione vlade (1852 - 1855), gde su zauzimali vrlo važne položaje, između ostalih i vojne. Krajem pedesetih, početkom šezdesetih godina pilovci su se stopili s Liberalnom partijom. 6 21 37 42 49 59 78 139 144 158 210 216 235 244 259 337
- ¹² Na kraju ovog članka se nalazi sledeći pasus, koji je ubacila redakcija lista »Neue Oder-Zeitung», na osnovu telegrafskog obaveštenja iz Londona:
»Prema telegrafskim depešama iz Londona lord John Russell je — u vezi sa izjavama datim parlamentu o uzrocima svog povlačenja — dao na uvid između ostalog i svoju prepisku sa lordom Aberdeenom u kojoj insistira da se promeni način na koji se vode stvari. Po njegovom mišljenju žalostan položaj vojske pod Sevastopoljem je neosporan i njemu je uprkos iskustvu u poslovima nemoguće da dokuči uzroke nedaće. Lord Palmerston je kritikovao motive ostavke

J. Russella, no ipak se složio s tim da rat treba voditi sa najvećom energijom. On je tvrdio da su svi brodovi bili korišćeni onako kako ih je trebalo koristiti: za transport trupa, odeće i provijanta na Krim i zatražio formalno poverenje ili nepoverenje za ili protiv vlade. Roebuckov govor — iako je govornik očigledno bio bolestan — nekoliko puta je bio prekidan glasnim aplauzom koji je dolazio iz svih delova palate. U Gornjem domu erl Aberdeen je izjavio da, uprkos ostavci svog uticajnog kolege, ministri smatraju svojom obavezom da se suprotstave predlogu za imenovanje istražnog komiteta.¹³ 7

¹³ Vidi *Memorials and Correspondence of Charles James Fox* koje je izdao 1853/1854. John Russell. 9

¹⁴ *Pjuziizam* — između tridesetih i šezdesetih godina 19. veka unutar anglikanske crkve struja naklonjena katolicizmu. Nazvana je po imenu njenog osnivača, teologa Puseya sa Oksfordskog univerziteta, zalagala se za ponovno uspostavljanje katoličkih obreda i nekih dogmi katolicizma u anglikanskoj crkvi. Pristalice pjuziizma su izlagale svoje dogme u člancima i brošurama koje su izdavane pod opštim nazivom *Tracts for the Times* (Traktati vremena), i otuda njihovo drugo ime — traktarijanci. Pjuziizam predstavlja religiozni odraz borbe engleske aristokratije, koja je želela da sačuva svoj uticaj u zemlji, protiv industrijske buržoazije, koja je većinom pripadala različitim protestantskim sektama. 10 17 141 224

¹⁵ Sistem prodaje i kupovine oficirskih činova u vojsci uveden je u Engleskoj krajem 17. veka i postojao je do 1871. On je engleskoj aristokratiji obezbeđivao monopolski položaj u vojsci. O ovom sistemu opširno raspravlja Karl Marx u svom članku *Kupovina položaja — Vesti iz Australije* (vidi u ovom tomu, str. 91/92; vidi i u 13. tomu ovog izdanja, str. 201/202). 10

¹⁶ *Evropski rat* je jedan od mnogobrojnih članaka, koje je u vezi sa krimskim ratom Engels napisao na Marxovu molbu za list «New-York Daily Tribune».

«New-York Daily Tribune», američki dnevni list, izlazio je od 1841. do 1924. Osnovao ga je poznati američki žurnalista i političar Horace Greeley, do sredine pedesetih godina bio je organ levog krila američkih vigovaca, potom organ Republikanske partije. Četrdesetih i pedesetih godina list je stajao na progresivnim pozicijama i istupao protiv ropstva. U listu su saradivali mnogi poznati američki pisci i novinari. Krajem četrdesetih godina jedan od njegovih urednika je bio Charles Dana, koji je bio pod uticajem ideja utopijskog socijalizma. Marxova saradnja u listu počinje avgusta 1851. i traje do marta 1862. Veliki broj članaka za «New-York Daily Tribune» napisao je Engels na Marxovu molbu. Marxovi i Engelsovi članci sadrže značajnije probleme radničkog pokreta, unutrašnje i spoljne politike i ekonomskog razvitka evropskih zemalja, probleme kolonijalne ekspanzije i nacionalnooslobodilačkih pokreta ugnjetenih i politički zavisnih zemalja i druge. U periodu ponovnog pritiska reakcije u Evropi Marx i Engels su iskoristili ovaj vrlo popularan list da bi na osnovu činjenica napali kapitalističko društvo zbog njegovih nedostataka, otkrili nepomirljive protivurečnosti ovog društva i ukazali na ograničeni karakter buržoaske demokratije.

Redakcija lista «New-York Daily Tribune» je u više navrata proizvoljno menjala tekst članaka. Neki članci su objavljivani bez potpisa autora kao uvodnici redakcije. Ovakvi postupci su dali povoda Marxu da više puta protestuje. U jesen 1857. zbog privredne krize u SAD, koja se odrazila i na finansijski položaj lista, Marx je bio prinuđen da broj svojih članaka za list «New-York Daily Tribune» ograniči. Njegova saradnja sa listom je konačno prekinuta pred početak građanskog rata u SAD. Odlučujuću ulogu u raskidu odnosa između «New-York Daily Tribune» i Marxa odigralo je to što su u redakciju ušle pristalice kompromisa sa robovlasnicima kao i napuštanje progresivnih pozicija lista. 12

- ¹⁷ *Bečka konferencija* je konferencija predstavnika Rusije, Engleske, Francuske, Austrije i Turske, sazvana da bi se precizirali uslovi za zaključenje mirovnog ugovora između sila koje su učestvovala u krimskom ratu. Konferencija je počela 15. marta 1855. i trajala, s prekidima, do 4. juna 1855. Pregovori su se vodili na bazi takozvane četiri tačke (vidi nap. 8). Rusija je izjavila da je saglasna, sa prvom, drugom i četvrtom tačkom, uz izvesna ograničenja, ali je kategorički odbila treću tačku, koja je po tumačenju zapadnih sila predviđala ograničavanje pomorskih snaga Rusije na Crnom moru. Na ovo su predstavnici Engleske i Francuske insistirali da Rusija bez rezerve prihvati sve tačke. Na poslednjoj sednici konferencije oni su odbili i kompromisni predlog Austrije. Ovaj predlog je išao na to da Rusija i Turska dobiju pravo da se same sporazumeju o istom broju ratnih brodova koje bi obe sile trebalo da drže na Crnom moru, a koji ne bi trebalo da prelazi trenutni broj ruskih brodova. Konferencija je završila rad bez nekih utvrđenih zaključaka. 12 122 124 156 179 209 215 218 234 258 259 306 308 326 350 424 437
- ¹⁸ Engels misli na članak *Vojna snaga Rusije* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 426 - 429). 12
- ¹⁹ *Jedrenski mir* — mirovni ugovor zaključen između Turske i Rusije 14. septembra 1829, kao rezultat rata 1828/1829, iz koga je Rusija izišla kao pobednik. U skladu s ugovorom Rusiji je pripala delta Dunava sa ostrvima i veći deo istočne obale južno od ušća Kubana. Turska je morala da prizna autonomiju Moldavije i Vlaške i da im prizna pravo na samostalan izbor gospodara. Garanciju ove autonomije davala je Rusija, što je faktički značilo uspostavljanje protektorata cara nad kneževinama. Turska vlada je pored ostalog bila prinuđena da prizna nezavisnost Grčkoj, koja je bila obavezna Turskoj samo da plaća godišnji danak, kao i da uvaži sve ranije ugovore u vezi sa autonomijom Srbije i da tu autonomiju potvrdi jednim specijalnim pravosnažnim fermanom. 16 56 160 351 396
- ²⁰ «*The Morning Advertiser*» — dnevni list, koji je počeo da izlazi u Londonu 1794; pedesetih godina 19. veka bio je organ radikalne buržoazije. 17
- ²¹ Ovi stihovi se baziraju na Goetheovim stihovima: «*Was ich mir gefallen lasse? / Zuschlagen muß die Masse, / Dann ist sie respektabel, / Urteilen gelingt ihr miserabel.*» (Iz ciklusa *Sprichwörtlich.*) 18
- ²² *Valherenska ekspedicija* — za vreme rata pete koalicije protiv Francuske Napoleonovog vremena (1809) engleska flota je preduzela ekspediciju na ušće Šelde. Posle osvajanja ostrva Valheren Englezi nisu smeli da ga iskoriste kao bazu za razvijanje ratnih operacija i morali su da ga napuste pošto su od 40 000 ljudi suvozemnih trupa izgubili 10 000 ljudi zbog gladi i bolesti. 18 190
- ²³ Ovaj članak predstavlja jedan od mnogobrojnih primera stvaralačke saradnje između Marxa i Engelsa. Tridesetog januara 1855. Marx je poslao Engelsu materijale o karakteristikama Aberdeenove koalicione vlade u ostavi. Dan kasnije u pismu Engelsu dao je pregled o «radu koalicije». Na osnovu ovih materijala Engels je napisao članak *Poslednja britanska vlada* koji je objavljen u listu «*New-York Daily Tribune*» br. 4321 od 23. februara 1855. kao uvodnik. Za list «*Neue Oder-Zeitung*» Marx je o istom pitanju napisao članke *Svrgnuta vlada* i *Dve krize* (vidi u ovom tomu, str. 37 - 39 i 42 - 44). 21
- ²⁴ *Irska brigada* — frakcija irskih poslanika u engleskom parlamentu. Od tridesetih do pedesetih godina 19. veka većinu ove frakcije su činili pripadnici desnog, kompromisnog krila nacionalnog pokreta Irske. Ovo krilo je zastupalo interese vrha irske buržoazije, veleposednika i klerikalne krugove katoličke crkve. Pored toga frakciji su pripadali i irski liberali iza kojih su stajali imućni irski zakupci. U uslovima ravnoteže između torijevaca i vigovala irska brigada je, kao i pripadnici mančesterske škole, mogla da pokoleba odnos snaga u parlamentu, da izvrši uticaj na tok interparlamentarne borbe, a ponekad i da odluči o sudbini vlade. 21 37 103 309 346 413

- 25 Godine 1844. James Graham, kao ministar unutrašnjih poslova, naložio je engleskoj poštanskoj službi da otvara pisma italijanskih revolucionarnih emigranata, između ostalih i Mazzinija, koji je od 1837. živio u Londonu kao emigrant, i da o njihovom sadržaju informiše napuljsku i austrijsku vladu. 22
- 26 U svom govoru na sednici Donjeg doma 31. maja 1853. Russell je izjavio da engleski parlament nije dužan da sankcioniše državnu pomoć katoličkoj crkvi u Irskoj, jer katoličko sveštenstvo nije dovoljno odano engleskoj kruni i ustavu. 22
- 27 *Južnomorska kompanija* je osnovana 1712. u Engleskoj pod vidom trgovine sa Južnom Amerikom i ostrvima u Tihom okeanu; njen pravi cilj je bila špekulacija državnim papirima. Kompanija je od vlade dobila niz privilegija i monopolskih prava, a posebno pravo na izdavanje državnih papira i razvila ogromnu špekulantsku delatnost koja se završila 1720. bankrotom kompanije. Ovaj bankrot je doveo do uvećanja engleskog državnog duga koji Gladstone pokušava delimično da likvidira 1853. kupovinom na veliko obezvređenih akcija ove kompanije. 24
- 28 Misli se na *Landlords and Tenants Bills* (Zakonske predloge o regulisanju odnosa između zemljoposjednika i zakupaca) u Irskoj koji su bili podneti novembra 1852. u engleskom parlamentu. Njima su bile predviđene izvesne olakšice u uslovima za zakup zemlje u Irskoj. Godine 1853. ovi predlozi su prihvaćeni u Donjem domu — uz licemernu podršku koalicione vlade, koja je htela da na taj način stekne podršku irskih poslanika za svoju politiku — ali su naišli na otpor u Gornjem domu. Sledećih godina oni su bili podnošeni čas u Gornjem čas u Donjem domu i podvrgavani su različitim izmenama; u julu 1855. pretes ovih predloga bio je ponovo odložen na neodređeno vreme. Analizu i ocenu ovih predloga dao je Marx u mnogim člancima (vidi u ovom tomu, str. 309. i 413). 24
- 29 *Deportations bill* (Zakonski predlog o deportovanju) koji je, osim za izuzetne slučajeve, predviđao ukidanje takve kazne za krivična dela koja se sastojala u slanju na prinudni rad u kolonije, prihvaćen je 12. avgusta 1852. Osuđenici su nakon izdržavanja određenog vremena u zatvoru uslovno oslobođani i dobijali potvrdu kojom su sticali pravo da žive u Engleskoj (ali pod nadzorom policije); oni su korišćeni kao jeftina radna snaga za javne radove. Ocenu ovog predloga dao je Marx u svom članku: *Pitanje rata — Statistički podaci o britanskom stanovništvu i trgovini — Rad parlamenta* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 206). 24
- 30 Misli se na konferenciju izaslanika Engleske, Francuske, Pruske i jednog predstavnika Austrije, koja je na inicijativu austrijske vlade počela 24. jula 1853. da bi se zauzeo stav o zaoštavanju rusko-turskih odnosa. Konferencija je sačinila notu (takozvanu bečku notu) koja je upućena caru i sultanu i kojom se htelo posredovati kod obeju strana. U skladu s notom sultan bi bio obavezan da se pridržava kučuk-kajnardžijskog ugovora (1774) (vidi nap. 119) i jedrenskog ugovora (1829) (vidi nap. 19) i da garantuje nepovredivost prava i privilegija pravoslavne crkve u Osmanskom Carstvu. Na osnovu zaključaka konferencije notu je trebalo najpre predati caru a zatim — ukoliko se on sa njom saglasi — sultanu. Nikolaj I se saglasio sa sadržajem note, ostavivši ipak sebi pravo da je tumači po svojoj volji. Turski sultan je svoj potpis uslovio nizom izmena i klauzula, koje je carska vlada ocenila kao neprihvatljive.
- U noti, koju su potpisali izaslanici Engleske, Francuske, Austrije i Pruske 12. decembra 1853. i koja je uručena Turskoj 15. decembra 1853, četiri sile su turskoj vladi ponudile svoje posredovanje za uspostavljanje mira između Rusije i Turske (rat je počeo 23. oktobra 1853), predloživši za osnovu pregovora sledeće tačke: da Rusija napusti Dunavske kneževine, da se obnove prethodni ugovori između Rusije i Turske, da se specijalnim fermandom garantuju prava hrišćana u Turskoj, i da se izmeni administrativni sistem Osmanskog Carstva (upor. nap. 17). 24 219

- ³¹ Misli se na tajnu prepisku između engleskog izaslanika u Petrogradu, lorda Seymoura, i ministra spoljnih poslova Engleske, lorda Johna Russella, a kasnije i Clarendona, koja se odnosila na pregovore o turskom pitanju vođene početkom 1853. između Seymoura i Nikolaja I. U vezi sa govorom Johna Russella u Donjem domu 17. februara 1854, koji je bio uperen protiv Rusije, objavljen je u «Journal de Saint-Petersbourg» (organu ruskog ministarstva spoljnih poslova, koji je izlazio na francuskom) 2. marta 1854. uvodnik u kome je nagovešteno postojanje sporazuma o turskom pitanju između carske vlade i vlade Engleske, i to na osnovu Seymourove prepiske. Engleska vlada je bila prinuđena da objavi spomenutu prepisku. Opširnu analizu ovih dokumenata i dvolično držanje engleske vlade za vreme pregovora sa Nikolajem I dao je Marx u člancima: *Dokumenti o rasparčavanju Turske i Tajna diplomatska korespondencija* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 114 - 123. i 124 - 136). 25 43
- ³² Saglasno Zakonu o nastanjivanju, koji je u Engleskoj bio na snazi od 1662, čovek koji promeni mesto boravka i obrati se za pomoć organu za staranje o sirotinji mogao je rešenjem suda prinuđeno biti vraćen u zavičajno mesto. Desetog februara 1854. godine u Donjem domu je podnet zakonski predlog (Settlement and Removal Bill) koji je predviđao da se zabrani proganjanje ljudi kojima je potrebna pomoć u Engleskoj i Velsu na osnovu zakona o nastanjivanju. Parlament nije prihvatio ovaj predlog. 25
- ³³ Od početka 18. veka u Engleskoj važi zakon da su članovi novoizabranog parlamenta dužni položiti zakletvu (Oath of Abjuration) (zakletva kojom se uskraćuje pravo na presto potomcima Jakoba II, odnosno kući Stuart i kojom se odbacuje katolička vera). Zakletva se završava rečima: «na istinsku Hristovu veru». Poslanik koji ne bi položio ovu zakletvu, gubio je pravo na aktivno učešće u radu parlamenta. U parlamentu je u više navrata postavljano pitanje o izmeni teksta zakletve ali su tek 1866. jednim aktom izbačene reči o istinskoj Hristovoj veri. 25 286
- ³⁴ Marx ironično upućuje na to što je državni sekretar za rat Sidney Herbert pobrkao istorijske činjenice i pripisao Direktorijumu, ustanovljenom u Francuskoj 1795, postupke iz 1793. godine. Početkom aprila 1793, za vreme rata revolucionarne Francuske protiv koalicije evropskih sila, u štabu glavnokomandujućeg Severne armije, generala Dumouriez-a, došlo je do susreta komesara Konventa u pratnji ministra rata, Beurnonville-a i Dumouriez-u je predata naredba da se javi Konventu radi saslušanja jer je bio optužen da je izdao revoluciju. Dumouriez je odbio da se povinuje Konventu, uhapsio je komesara i ministra rata i 4. aprila otvoreno je prešao na stranu Austrijanaca. 27
- ³⁵ Marx očevidno misli na Byronovu satiru *English Bards and Scotch Reviewers*, koja je izašla 1809. 28
- ³⁶ Pod *manjinama* Marx podrazumeva razne male frakcije i grupe u engleskom parlamentu, koje su u periodu Aberdeenove koalicione vlade, bez obzira na svoje neznatne snage, igrale značajnu ulogu, tako da su, u nedostatku čvrste većine u parlamentu, imale uticaja na tok unutarparlamentarnih borbi. Karakteristiku ovih parlamentarnih frakcija i grupa dao je Marx u članku *Partije i klike* (vidi u ovom tomu, str. 40 - 41). 31
- ³⁷ Vidi Shakespeare, *Henri IV*, prvi deo, V čin, četvrta scena. 31
- ³⁸ Imenom *Horse Guards* u Engleskoj je nazivana gardijska konjica i njen štab. Isti naziv je nosila i zgrada u Vajtholu u Londonu, koja je — nekad kasarna gardijske konjice — bila štab britanskog glavnokomandujućeg i time postala sinonim za vrhovnu vojnu komandu. (Vidi o ovome Marxov i Engelsov članak *O organizaciji engleske vojske*, u 13. tomu ovog izdanja, str. 477). 33 50 62 83 122
- ³⁹ *Afera Pacifico* — Aluzija na Palmerstonovo držanje za vreme englesko-grčkog konflikta 1847. u vezi sa pitanjem trgovca Pacifica. Pacifico, po rođenju Portu-

galac, primio je englesko državljanstvo. Njegova kuća u Atini je zapaljena 1847. To je poslužilo Palmerstonu kao povod da na Grčku pošalje englesku flotu i da grčkoj vladi postavi vrlo oštar ultimatum. U jednom agresivnom govoru u parlamentu 25. juna 1850. Palmerston je svoj postupak pravdao neophodnošću da se zaštiti prestiž engleskih građana, poredeći ih sa građanima drevnog Rima. 35

- ⁴⁰ »*The Morning Post*« — dnevni list koji je izlazio u Londonu od 1772. do 1937. Sredinom 19. veka bio je organ desnog krila vigovaca, čiji su predstavnici bili grupisani oko Palmerstona. 35
- ⁴¹ »*The Daily News*« — dnevni list, organ industrijske buržoazije, izlazio je u Londonu od 1846. do 1930. 36
- ⁴² »*The Morning Herald*« — dnevni list konzervativnog pravca, izlazio je u Londonu od 1780. do 1869. 36
- ⁴³ *Mayfair-radikali* — nadimak za pseudoradikale (Mollesworth, Bernal Osborne, i dr.). Oni su pripadali onom delu engleske aristokratije koji je flertovao s demokratskim krugovima. Imenom »Mayfair« su nazvani prema gradskoj četvrti Londona u kojoj je stanovala aristokratija. 37 49
- ⁴⁴ Vidi Quetelet-ovo delo *Sur l'homme et le développement de ses facultés . . .* koje je izašlo u Parizu 1835. Marx je koristio engleski prevod ove knjige izdat u Edinburgu 1842. 40
- ⁴⁵ *Mančesterska škola* — ekonomsko učenje, koje su izrazito zastupali engleski buržoaski ideolozi prve polovine 19. veka. Pristalice ovog pravca, predstavnici slobodne trgovine su osnovali takozvanu mančestersku partiju, partiju engleske industrijske buržoazije. Oni su se zalagali za slobodnu trgovinu, nemešanje države u privredni život zemlje i neograničenu eksploataciju radničke klase. Mančester je bio centar agitacije. Na čelu pokreta su se nalazila dva fabrikanta tekstila, Cobden i Bright, koji su 1838. osnovali Anti-Corn-Law League (vidi nap. 137). Četrdesetih i pedesetih godina pristalice slobodne trgovine su predstavljale posebnu političku grupaciju, one su činile levo krilo Liberalne partije u Engleskoj. 41 49 76 103 123 137 174 210 235 244 262 346 461
- ⁴⁶ Engels misli na svoj članak *Bitka na Almi*, u kome je analizirao jednu od najvećih bitaka (20. septembra 1854) između ruskih trupa i trupa saveznika u krimskom ratu (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 421 - 425). 45 390 445
- ⁴⁷ Ovo se odnosi na opsadu španske tvrđave Badajoz (graničnu tvrđavu prema Portugalu opsednutu francuskim trupama) koju su izvršile engleske trupe pod zapovedništvom Wellingtona za vreme rata na Pirinejskom poluostrvu (1808 - 1814). Wellington je dva puta prekidao opsadu da bi stupio u borbu sa francuskom vojskom koja je hitala u pomoć opsednutom garnizonu. 47
- ⁴⁸ Engels verovatno misli na svoj članak *Opsada Sevastopolja* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, 430 - 433). 47
- ⁴⁹ Drugog decembra 1851. Louis Bonaparta je izvršio u Francuskoj državni udar. Odmah potom Palmerston, tadašnji ministar spoljnih poslova Velike Britanije je u razgovoru sa francuskim ambasadorom u Londonu podržao državni udar Louis-a Bonaparte. Ovu podršku Palmerston je dao bez prethodnog dogovora sa ostalim članovima vigovske vlade, što je potom, takođe u decembru 1851, dovelo do njegove ostavke, iako se engleska vlada u principu slagala sa Palmerstonovim gledištem i bila prva vlada u Evropi koja je priznala bonapartistički režim u Francuskoj. 49 291 368
- ⁵⁰ Misli se na članak *Povodom kritike opsade Sevastopolja* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 499 - 502), objavljen u listu »Neue Oder-Zeitung« br. 37 od 23. januara 1855. 51

- ⁵¹ Vidi Shakespeare, *Henri IV*, prvi deo, II čin, četvrta scena. 52
- ⁵² Seriju članaka »Lord Palmerston« Marx je napisao za list »Neue Oder-Zeitung« u vezi sa formiranjem Palmerstonove vlade 6. februara 1855; ona uglavnom predstavlja rezime poznatog pamfleta *Lord Palmerston*, koji je Marx napisao u jesen 1853. za list »New-York Daily Tribune« i koji je u potpunosti bio objavljen u organu čarlista »The People's Paper« (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 287 - - 339). 53
- ⁵³ *Karbonarizam* — ovde u smislu tajnog savezništva; pravi smisao reči je pokret tajnog društva karbonara u Italiji. Oni su se zalagali za nacionalno jedinstvo i nezavisnost Italije i za slobodoumne državne reforme. Od 1815. karbonari su se odlučno borili protiv italijanske reakcije. U Napulju su oni brojali hiljadu članova i odigrali su značajnu ulogu u revoluciji 1820.
Po uzoru na italijanske karbonare stvorena je u Francuskoj početkom 1820. godine revolucionarna tajna organizacija sa istim imenom (La Charbonnerie), koja je sebi postavila za zadatak da oružanim ustankom sruši burbonsku dinastiju. Ova organizacija je bila sastavljena pretežno od studenata, advokata, trgovačkih pomoćnika, liberalnih industrijalaca i drugih predstavnika francuske buržoazije. Ustanci koje su organizovali francuski karbonari bili su potpuno neuspeli. 54
- ⁵⁴ Kada je engleski parlament u junu 1850. raspravljao o englesko-grčkom konfliktu zbog tzv. afere Pacifico (vidi nap. 39) odobrena je u Donjem domu spoljna politika vlade, u kojoj je ministar spoljnih poslova bio Palmerston, dok je u Gornjem domu većinom od 37 glasova izraženo neslaganje sa stavom vlade u vezi sa pitanjem postavljenim u debati. Vlade Francuske i Rusije su preko svojih ambasadora u Londonu izrazile svoje neslaganje i nezadovoljstvo ovim stavom; francuski ambasador je demonstrativno napustio London, a ruski ambasador se nije pojavio na ručku kod Palmerstona. 54
- ⁵⁵ *Zakoni o žitu*, kojima se ograničava ili zabranjuje uvoz žita, uvedeni su u Engleskoj 1815. radi zaštite interesa krupnih zemljoposjednika, lendlordova. Industrijska buržoazija se protiv ovih zakona borila pod lozinkom slobodne trgovine, i ukinula ih 1846. 54
- ⁵⁶ *Blokadu Šelde* i holandske obale izvršila je englesko-francuska flota 1832. da bi prinudila Holandiju da obustavi vojne operacije, koje je obnovila protiv Belgije 1831. zato što je Belgija 1830. istupila iz Holandskog kraljevstva. Ratne operacije su prekinute 1833. Istovremeno kao rezultat dogovora pet sila (Engleska, Francuska, Rusija, Pruska i Austrija) bile su prinuđene kako Holandija, tako i Belgija da prihvate kompromisne uslove za mirovni ugovor, koje su predložile pomenute sile (mirovni ugovor 1833).
Ušća reka *Taho* i *Duro* blokirala je Engleska za vreme građanskog rata u Portugalu (1828 - 1834). Građanski rat je vođen između apsolutista (feudalno-klerikalna partija) na čelu sa Don Miguelom, pretendentom na portugalski presto, i konstitucionalista (buržoasko-liberalna partija). Engleska vlada je nastojala da pojača svoj uticaj na Pirinejskom poluostrvu i da potkopa pozicije Austrije, koja je potpomagala apsolutiste; stoga je poslala svoju flotu na portugalsku obalu i tako blokirala ušća reka Taho i Duro, doprinevši na taj način pobedi konstitucionalista.
Blokadu Buenos Airesa i čitave argentinske obale izvršila je englesko-francuska flota da bi navela argentinsku vladu da oslobodi Paranu i druge reke za inostrane brodove. Engleska i Francuska su postigle taj cilj 1852. prinudivši Argentinu da potpiše odgovarajući ugovor. 55
- ⁵⁷ *Napuljska ekspedicija* — Prema ugovoru zaključenom 1816. između engleske vlade i vlade Kraljevina obeju Sicilija, ova poslednja se obavezuje da nijednoj zemlji neće omogućiti trgovinske privilegije, koje bi išle na uštrb interesa Engleske. I pored toga je kralj obeju Sicilija, Ferdinand II, 27. juna 1838. preneo na francusko društvo Taix, Aycard et Comp. pravo monopola na eksploataciju

sumpora na Siciliji, zbog čega je Engleska oštro protestovala. Ferdinand II je bio prinuđen da izmeni svoju odluku jer je engleska vlada 1840. poslala flotu da bi blokirala Napulj i time postigla da se raskine 21. jula 1840. ugovor o sumporu sa francuskim društvom.

Pod ekspedicijama u Persijskom zalivu Marx podrazumeva akcije engleske flote za vreme englesko-persijskog konflikta godine 1838 - 1841, nastalog zbog toga što su persijske trupe opsele tvrđavu Herat (vidi nap. 65). Pohod Muhamed-šaha na Herat godine 1837. bio je posledica zaošttravanja ne samo persijsko-avganistanskih, nego i englesko-ruskih sukoba u toj oblasti. U nastojanju da ojača uticaj Engleske u Avganistanu i umanji u to vreme pojačani uticaj Rusije u Persiji, i pored toga da prinudi Persiju na — za nju nepovoljan — trgovinski ugovor, engleska vlada je delatnost Muhamed-šaha proglasila neprijateljskom za Englesku i zahtevala prekid opsade Herata. Pošto je šah odbio da udovolji ovom zahtevu, engleska vlada je prekinula diplomatske odnose sa Persijom i 1838. godine poslala, otvoreno preteći ratom, jednu eskadru u Persijski zaliv. Muhamed-šah je bio prinuđen da prekine opsadu i da da svoju saglasnost za zaključenje trgovinskog ugovora sa Engleskom, koji je bio nepovoljan za Persiju. 55

- ⁵⁸ Pod *ratom u Španiji za »slobodu«* ovde se misli na rat karlista (1833 - 1840). On je vođen između reakcionarnih feudalno-katoličkih snaga na čelu sa prestolonaslednikom Don Carlosom i snaga buržoasko-liberalnog tabora, koji je podržavao vladu regentkinje Marie-Christine. Pod izgovorom da želi pomoći španskoj vladi Engleska je poslala svoju flotu na špansku obalu da bi karlistima presekla prolaz. Pravi razlog za mešanje Engleske u španske poslove je bila njena namera da ojača svoj uticaj na Pirinejskom poluostrvu.

Rat u Kini za uvoz opijuma (takozvani prvi opijumski rat 1839 - 1842) je bio osvajački rat Engleske protiv Kine. Njime je počelo pretvaranje Kine u polukolonijalnu zemlju. Povod za rat je bio to što je kineska vlada zaplenila i zapalila postojeće zalihe opijuma inostranih trgovaca. Iskoristivši poraz zaostale Kine, Engleska je diktirala razbojnički mirovni ugovor u Nankingu (avgust 1842). Nankinskim ugovorom je utvrđeno otvaranje pet kineskih luka (Kanton, Amoj, Fidžu, Ningpo, Šangaj) za englesku trgovinu, predaja Hongkonga Engleskoj »za večita vremena« i plaćanje kontribucije u iznosu od 21 milion dolara. Prema dopunskom protokolu od 1843. Kina je morala priznati strancima i pravo eksteritorijalnosti. 55

- ⁵⁹ *Avganistanski pohodi* — pohodi Engleske protiv Avganistana godina 1838 - 1841. i 1842. Godine 1838. avganistanski emir Dost Muhamed-kan je odbio zahtev Engleske da sa njom zaključi savez protiv Persije i Rusije. Ovim savezom Engleska je želela da Avganistan pretvori u oruđe svoje politike. Zbog tog odbijanja engleska vlada je odlučila da oružanom intervencijom sruši Dost Muhamed-kanu i da na njegovo mesto dovede potkupljenog šaha Šudžu. Engleske trupe su upale u Avganistan, osvojile i opustošile skoro čitavu zemlju i zarobile Dost Muhamed-šaha. Narodnim ustankom u novembru 1841. potučene su i razbijene engleske trupe. Godine 1842. Englezi su još jednom pokušali da osvoje Avganistan, što se takođe završilo potpunim fiaskom.

Bombardovanje Sen-Žan-d'Akra (Saint Jean-d'Acre) su izvršile engleska i austrijska flota u novembru 1840. za vreme tursko-egipatskog rata (1839 - 1841). Engleska se umešala u ovaj konflikt da bi sprečila separatne akcije Rusije za pomoć turskom sultanu i da bi izolovala Francusku, koja je u borbi oko uticajnih sfera na Bliskom istoku svoje nade polagala u osvajača Sirije Mehmed Alija. Engleska vlada je postigla to da se 15. jula 1845. potpiše londonska konvencija četiri sile (Engleska, Rusija, Austrija i Pruska) o vojnoj pomoći Turskoj. Na osnovu ove konvencije Mehmed Aliju je postavljen ultimativan zahtev da se potčini sultanu i da neodložno vrati sve posede izvan Egipta i južnog dela Sirije. Pošto je Mehmed Ali odbio da prihvati ovaj zahtev engleski i austrijski ratni brodovi su bombardovali u novembru 1840. Bejrut, Sen-Žan-d'Akr

i druga utvrđenja na sirijskoj obali. Mehmed Ali je bio prinuđen da učini ustupke i da prihvati ultimatum četiri sile. 55

⁶⁰ *Balta-limanski ugovor* — konvencija između Rusije i Turske potpisana 1. maja 1849. u vezi s boravkom njihovih trupa u Moldaviji i Vlaškoj. Trupe su bile tamo postavljene s ciljem da sruše revolucionarni pokret. Shodno konvenciji, okupacioni režim bi ostao na snazi do potpunog otklanjanja opasnosti od revolucije (tek 1851. strane trupe su prvi put izbačene iz kneževina). U skladu s konvencijom gospodare je imenovao sultan posle dogovora s carem; ona dalje sadrži niz predviđenih mera Rusije i Turske, između ostalih i okupaciju kneževina, u slučaju da se revolucija ponovi. 56 353

⁶¹ *Ugovor o nasleđivanju danskog prestola* — 8. maja 1852. predstavnici Rusije, Engleske, Francuske, Pruske, Švedske i Danske su potpisali londonski protokol o očuvanju integriteta danske monarhije. Ugovor se zasniva na protokolu, koji su 2. avgusta 1850. prihvatili ti isti učesnici londonske konferencije (osim Pruske), kojim je utvrđen princip nedeljivosti poseda danske krune uključujući i vojvodstva Šlezvig i Holštajn. U londonskom protokolu ruski car se pominje kao jedan od legitimnih pretendenaata na danski presto (kao potomak vojvode od Holstein-Gottorpa, Karl-Peter Ulricha, koji je u Rusiji vladao pod imenom Petar III). On se, pak, odrekao svojih prava u korist princa Christian von Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburga, koji je bio proglašen za naslednika kralja Frederika VII. To je značilo prešedan za kasnije pretenzije cara na danski presto u slučaju gašenja dinastije Glücksburg. 56

⁶² Devetnaestog maja 1815. u Londonu je potpisan sporazum između Rusije, Engleske i Holandije o obeštećenju Rusije za ratne troškove nastale prilikom proterivanja Napoleonovih trupa iz holandskih i belgijskih provincija. Ovim sporazumom vlade Engleske i Holandije su se obavezale da će kao kompenzaciju otplatiti jedan deo dugova ruske vlade Holandiji i da će platiti do 1. januara 1816. neisplaćene kamate na ovaj dug.

Posebним članom ugovora je utvrđeno da otplata prestaje ako dođe do otcepljenja belgijskih provincija od Holandije. Posle revolucije 1830. i osnivanja nezavisne belgijske države holandska vlada je prestala sa otplatom. I pored toga Palmerston je 16. novembra 1831. u ime engleske vlade potpisao sa Rusijom novi sporazum, kojim su potvrđene ranije finansijske obaveze Engleske. 56

⁶³ *Ugovor u Hunkjar-Iskelesiju* — zaključen je između Rusije i Turske 8. jula 1833. Potpisivanju ugovora je prethodilo iskrcavanje ruskih trupa kod mesta Hunkjar-Iskelesi, u oblasti Bosfora. Ove trupe su bile upućene u Tursku da bi ukazale sultanu pomoć u borbi protiv vojske pobunjenika Mehmed Alija, koja je ugrožavala glavni grad Turske. U maju 1833. posredovanjem Engleske i Francuske došlo je do zaključenja mira između Porte i Mehmed Alija, kome su ustupljene Sirija i Palestina. Shvativši da je za sultana neposredna opasnost tek minula, ruska diplomatija je iskoristila zategnutu situaciju i boravak ruskih trupa u Turskoj i navela Portu da sa Rusijom zaključi jedan defanzivni savez. Tako je došlo do zaključenja ugovora u Hunkjar-Iskelesiju, koji je ovaj defanzivni savez ozakonio jednom tajnom klauzulom, kojom se Turska obavezuje da neće dozvoliti prolaz kroz moreuze stranim brodovima, osim ruskim. Drugim članom ugovora potvrđen je jedrenski ugovor (vidi nap. 19) i drugi rusko-turski sporazumi. Rok važenja ugovora utvrđen je na osam godina. 56 277 353

⁶⁴ Ovo se odnosi na Muhamed-šaha iz dinastije Kadžara, koji je u Persiji vladao od 1834. do 1848. godine. 56

⁶⁵ Rusko-persijsku ekspediciju na Herat — neuspešno su izvršili 1837/1838. Persijanci pod uticajem Rusije da bi pokorili Herat (utvrđenje i trgovinski centar), oko koga su se vodili mnogi ratovi između Avganistanca i Persije. 57

⁶⁶ Prema jedrenskom ugovoru, zaključenom 1829 (vidi nap. 19) Rusiji su pripala sva ostrva na ušću Dunava, pri čemu je i pored toga garantovana slobodna

plovidba trgovačkim brodovima svih zemalja. Drugog marta 1836. carska vlada je izdala naredbu o postavljanju karantina na Sulina ušću Dunava, koji je faktički trebalo da služi kao carinska kontrola i kontrola brodskog saobraćaja na tom delu reke. Aprila 1836, za vreme debate o tom pitanju, Palmerston je izjavio da ove mere Rusije ne nanose nikakvu štetu englesko-turskoj trgovini i da on ne vidi nikakav razlog za diplomatsko posredovanje Engleske. 57

- ⁶⁷ «*Portfolio*» — skraćeni naziv za zbirku diplomatskih dokumenata i materijala koju je izdao u Londonu David Urquhart. Serija «*The Portfolio*; or, a Collection of State Papers» je izlazila od 1835. do 1837; nova serija je izlazila od 1843. do 1845. pod naslovom «*The Portfolio. Diplomatic Review*». 57
- ⁶⁸ «*The Manchester Guardian*» — dnevni list, organ pristalica slobodne trgovine (freetraders); kasnije organ liberalne partije; izlazi od 1821. u Mančesteru. 60
- ⁶⁹ Misli se na brošuru John McNeilla *Progress and present Position of Russia in the East* koja je 1836. anonimno izašla u Londonu.
- ⁷⁰ «*The Morning Chronicle*» — dnevni list, izlazio je u Londonu od 1769. do 1862; bio je organ vigovala, pedesetih godina organ pilovalaca i kasnije konzervativaca. 65
- ⁷¹ «*The Economist*» — nedeljni list za pitanja ekonomije i politike; list krupne industrijske buržoazije; izlazi u Londonu od 1843. 65
- ⁷² Članak Friedricha Engelsa napisan za list «*New-York Daily Tribune*», *Rat koji se nadneo nad Evropom* objavio je Marx sa izvesnim skraćenjima i malim izmenama među dopisima za list «*Neue Oder-Zeitung*»: *O parlamentarnim i vojnim pitanjima* (vidi u ovom tomu, str. 74 - 75) i *Stanje armija*. Poslednji članak je izašao u listu «*Neue Oder-Zeitung*» br. 93 od 24. februara 1855, ali nije dat u ovom tomu, jer se po sadržaju potpuno podudara sa člankom objavljenim u listu «*New-York Daily Tribune*». 67
- ⁷³ *Blue Books* (Plave knjige) — opšti naslov za publikacije materijala engleskog parlamenta i diplomatskih dokumenata ministarstva spoljnih poslova. Plave knjige, nazvane po svom plavom povezu, izdaju se u Engleskoj od 17. veka i predstavljaju glavni zvanični izvor za ekonomsku i diplomatsku istoriju ove zemlje. 74
- ⁷⁴ Marx i Engels ovde upućuju na šestotomno delo Williama Francisa Patricka Napiera *History of the War in the Peninsula...*, koje je u Londonu izišlo u periodu od 1828. do 1840. 75 447
- ⁷⁵ Misli se na debatu vođenu u engleskom parlamentu 1845. o povećanju subvencija katoličkom koledžu, osnovanom 1795. u Menutu (Irsko). Povećanje subvencija je imalo za cilj da se katoličko sveštenstvo privuče na stranu vladajućih klasa u Engleskoj i da se na taj način oslabi nacionalnooslobodilački pokret u Irskoj. 77
- ⁷⁶ Misli se na usvajanje zakonskog predloga o reformi (reformbill) u Donjem domu; ovaj predlog je usvojen 1831. i konačno potvrđen u Gornjem domu una 1832. Ovim zakonskim predlogom dato je izborno pravo onim licima iz gradova koja plaćaju kiriju najmanje 10 funti sterlinga godišnje. Broj birača se povećao, ali su radnici ostali isključeni. Reforma je bila uperena protiv političkog monopola zemljišne i finansijske aristokratije i tako omogućen pristup predstavnicima industrijske buržoazije u parlament. 79
- ⁷⁷ *Narodna povelja* (People's charter) — dokument u kome su sadržani zahtevi čarlista; objavljena je 8. maja 1838. kao zakonski predlog koji je trebalo da bude podnet parlamentu. Zahtevi su bili: 1. opšte pravo glasa (za muškarce iznad 21 godine starosti), 2. godišnji parlamentarni izbori, 3. tajno glasanje, 4. ujedinjavanje izbornih okruga, 5. ukidanje imovinskog cenzusa za kandidate za članove parlamenta, 6. dnevnice za članove parlamenta. 79 120 205

- ⁷⁸ *Malom poveljom* naziva se zakonski predlog za reformu izbora, koji je vođa buržoaskih radikala, Joseph Hume, od 1848. do 1851. u više navrata podnosio engleskom parlamentu kao protivtežu »Narodnoj povelji« čartista. Hume-ovim zakonskim predlogom predviđeno je izborno pravo za sve koji poseduju kuću ili deo kuće (house hold suffrage), trogodišnji parlament i izbore putem glasačkih listića. On je postao program parlamentarnih i finansijskih reformatora.
- Za *parlamentarne i finansijske reformatore* su smatrane pristalice Nacionalnog udruženja za parlamentarnu i finansijsku reformu, koje su osnovali 1849. buržoaski radikali, agitatori za Hume-ovu »malu povelju« i za sprovođenje poreske reforme. Buržoaski radikali, koji su svoj program suprotstavljali zahtevima čartista, nadali su se — pošto je politička aktivnost radničke klase opala posle neuspelih demonstracija čartista 10. aprila 1848. — da će pocepati čartistički pokret i radničke mase podvesti pod svoj uticaj. Agitacija buržoaskih radikala je ostala bez uspeha i pored podrške Cobdena, Brighta i reformističkih elemenata čartista sa O'Connorem na čelu. Većina čartista je i pedesetih godina ostala verna »Narodnoj povelji«. Godine 1855. Udruženje se raspalo. 79 205
- ⁷⁹ Vidi Shakespeare, *Kralj Ričard III*, peti čin, četvrta scena. Rimski imperator Kaligula »naimenovao je« svog omiljenog konja za konzula. 80
- ⁸⁰ *Veliki mogul* — tako su u Evropi zvali tursko-mongolske vladare Indije (1526 - 1803), čije se carstvo raspalo u 18. veku. 80
- ⁸¹ Aluzija na Palmerstonovu inicijativu, datu sredinom februara 1855, da John Russell bude imenovan za predstavnika Engleske na Bečkoj konferenciji (vidi nap. 17), koja je trebalo da počne marta 1855. 80
- ⁸² *Emancipacija katolika* — ukidanje ograničenja političkih prava katolicima od strane engleskog parlamenta godine 1829. Katolici, uglavnom Irци, dobili su pravo da budu birani u parlament i da zauzimaju neke položaje u vladi; istovremeno imovinski cenzus za izbor povećan je pet puta. Uz pomoć ovog manevra vladajuće klase Engleske su pokušale da privuku na svoju stranu gornji sloj irske buržoazije i katoličkih zemljoposjednika i na taj način pocepaju irski nacionalni pokret. 81
- ⁸³ *Zakon o sirotinji* koji je engleski parlament doneo 1834. dopuštao je samo jednu formu pomoći sirotinji — smeštanje u radne domove sa zatvorsko-prinudnim režimom. U narodu ovi radni domovi su nazivani bastiljama za sirotinju. Trebalo je da zakon prinudi sirotinju da se saglasi sa teškim uslovima rada u fabrikama i time poveća ponudu jeftine radne snage za industrijsku buržoaziju. 83 188
- ⁸⁴ *Prestonska obustava rada* je jedan od najvećih štrajkova engleskih radnika pedesetih godina 19. veka. U avgustu 1853. štrajkovali su ткачи i prelci fabrika pamuka u Prestonu i okolini; oni su zahtevali povećanje najamnine za 10% u čemu su ih podržavali i radnici drugih struka. U septembru 1853. udruženje preduzetnika je na štrajk odgovorilo lokautom. Od 30 000 prestonskih radnika oko 25 000 je odbilo da radi. Zahvaljujući pomoći radnika iz drugih gradova radnici iz Prestona su izdržali više od 36 nedelja. U sprovođenju kampanje za pomoć radnicima u štrajku aktivno su učestvovali i čartisti. Lokaut je prekinut u februaru 1854. ali je štrajk i dalje nastavljen. Zbog toga što im je pretila propast fabrikanti su počeli dovoditi u Preston štrajkbrehere iz Irske i engleskih domova rada. Marta 1854. uhapšene su vođe štrajka. U onoj meri u kojoj su novčana sredstva presušivala i radnici su bili prinuđeni da se ponovo vrate poslu. U maju je štrajk završen. Nešto više o štrajku u Prestonu vidi u 12. i 13. tomu ovog izdanja. 84
- ⁸⁵ Redakcija lista »New-York Daily Tribune« je u nizu slučajeva menjala početak članaka Marxa i Engelsa s namerom da im da takav vid kao da su pisani u SAD. Jednu takvu izmenu Marxovog teksta vidimo i u prvim redovima ovog članka. 88

- ⁸⁶ *Zakon o pobunama* (Mutiny Act) — jedna vrsta disciplinskog zakona za englesku vojsku, prvi put objavljenog 1689, koji je parlament do 1881. svake godine (sa delimično novim tekstom) ponovo potvrđivao, i odobravao kruni da svake godine drži određeni broj trupa i na njih primenjuje ratno pravo. Povod za izdavanje ovog zakona, što je bio izraz ograničavanja moći krunе putem parlamenta, bila je pobuna jednog škotskog puka u Engleskoj. 91
- ⁸⁷ *Simonija* ili Simonov greh (prema haldejskom magu iz priča o apostolima) — u srednjem veku lihvar ili trgovac sveštenim službama protiv koga su se počev od 12. veka borile pristalice crkvene reforme. 92
- ⁸⁸ *Zakon o pobuni* (Riot Act) — zakon koji je 1714. izdao George I, prema kome je na svakom nezakonitom pobunjeničkom skupu od dvanaest i više osoba svaki sudija, šerif, gradonačelnik ili drugi činovnik koga je kralj ovlastio, bio dužan da pročita sledeću naredbu: «Naš preuzvišeni gospodar i kralj opominje i zapoveda svim okupljenim licima da se neodložno rasture i u miru vrate svojim kućama ili redovnim poslovima, a da će u suprotnom slučaju biti kažnjeni za bukačko i pobunjeničko okupljanje prema zakonu o pobuni izdatom u prvoj godini vladavine kralja George-a. Neka bog čuva kralja!» («Our Sovereign Lord the King chargeth and commandeth all Persons, being assembled, immediately to disperse themselves, and peaceable to depart to their Habitations, or to their lawful Business, upon the Pains contained in the Act made in the First Year of King George, for preventing Tumults and Riotous Assemblies. God save the King!») 93
- ⁸⁹ Aluzija na pismo poznatog engleskog lekara Agosto Bozzi Granville-a (objavljeno 6. marta 1855. u listu «The Morning Herald», «The Times», kao i drugim londonskim listovima) koje je ovaj 6. jula 1853. iz Bad Kisingena uputio Palmerstonu. U ovom pismu Granville nagoveštava skoru carevu smrt i daje savet Palmerstonu da ovo predviđanje uzme u obzir pri određivanju svoje politike prema Rusiji. 95
- ⁹⁰ «*Le Moniteur universel*» — dnevni list, izlazio je u Parizu od 1789. do 1901. Od 1799. do 1814. i od 1816. do 1868. bio je zvanični vladin organ. Članak koji Marx pominje izašao je u listu «*Le Moniteur universel*» 17. februara 1855. 97
- ⁹¹ Marx ima u vidu anonimnu brošuru *De la conduite de la guerre d'Orient . . .*, koja je izašla u Briselu 1855. Objavljivanje ove brošure, u kojoj je oštro kritikovan način vođenja krimske ekspedicije, je izazvalo senzaciju i veliki odjek u štampi. Autorstvo ove brošure svojevremeno je pripisivano princu Joseph-Charles-Paul-Napoléonu (Jerôme Bonaparte mlađi). 97 102 106 110 113 160
- ⁹² Misli se na antibonapartističke članke pod naslovom *An Englishman* (Englez), engleskog dramatičara i novinara Alfred Bate Richardsa o državnom udaru od 2. decembra 1851. Louis-Napoléona, koji su u listu «*The Times*» objavljivani u periodu od decembra 1851. do novembra 1852. 97
- ⁹³ Marx daje izvode iz govora Ernesta Jonesa na mitingu u St. Martin's Hallu, koji je objavljen u listu «*The People's Paper*» od 3. marta 1855.
«*The People's Paper*» — nedeljni list čartista, koji je u maju 1852. osnovao Ernest Jones, jedan od vođa revolucionarnog čartizma i Marxov i Engelsonov prijatelj. Marx i Engels su saradivali u listu od oktobra 1852. do decembra 1856. Osim članaka, koje su oni pisali specijalno za list «*The People's Paper*», u listu su objavljivani i značajniji članci iz lista «*New-York Daily Tribune*». U tom periodu list je konsekventno zastupao interese radničke klase i propagirao ideje socijalizma. Jonesovo zbližavanje s buržoaskim radikalima dovelo je do prestanka Marxove i Engelsonove saradnje sa listom i do privremenog raskida sa Jonesom. U junu 1858. list je došao u ruke buržoaskih biznismena. 97
- ⁹⁴ Misli se na zaoštravanje englesko-francuskih sukoba na Bliskom istoku u periodu tursko-egipatskog rata od 1839 - 1841. Zaključivanje londonske konven-

cije od 15. jula 1840 (vidi nap. 59) — u kome nije učestvovala Francuska i koje je od Mehmed Alija, koga je Francuska potpomagala, zahtevalo povraćaj svih turskih poseda izuzev Egipta i Palestine — dovelo je do pogoršanja odnosa između Engleske i Francuske i izazvalo opasnost od rata. Pošto se Francuska uplašila od osnivanja antifrancuske koalicije sila, bila je prinuđena da odustane od dalje pomoći Mehmed Aliju. 98

- ⁹⁵ Godine 1846. Guizot-ovoj vladi je pošlo za rukom da postigne zaključenje braka između najmlađeg sina francuskog kralja Louis-Philippe-a, vojvode od Montpensier-a sa španskom infantkinjom Maria-Luisom Ferdinandom i da osujeti sklapanje braka između princa Leopolda od Coburga sa španskom kraljicom Isabelom II, koji je planirala Engleska. Borba oko ovih bračnih planova između francuske i engleske vlade dovela je godine 1846/1847. do ozbiljnog zaoštravanja englesko-francuskih odnosa. 98

- ⁹⁶ *Utreltski ugovor* (1713) — mirovni ugovor zaključen između Francuske i Španije, s jedne strane, i država učesnica antifrancuske koalicije (Engleske, Holandije, Portugala, Pruske i habsburške Austrije), s druge strane, kojim je okončan drugi rat oko nasleđivanja španskog prestola, koji je počeo 1701. Prema ugovoru španski presto je pripao francuskom pretendentu, Philippe-u burbonskom, unuku Louis-a XIV. Francuski kralj je morao da odustane od svojih planova da ujedini francusku i špansku monarhiju. Član 6. ugovora glasi «da krune Španije i Francuske nikada neće biti ujedinjene jednom te istom glavom dinastije Bourbon». Ugovor je sankcionisao davanje Engleskoj niza francuskih i španskih kolonija u zapadnoj Indiji i Severnoj Americi, kao i Gibraltara.

Kada je 1846. i 1847. optužio Francusku za kršenje utreltskog ugovora Palmerston je imao u vidu plan Louis-Philippe-a, da ženidbom svog najmlađeg sina sa španskom infantkinjom dobije novu perspektivu za ujedinjenje obe monarhije. 98

- ⁹⁷ «Lichfield-House»-sporazum je sklopljen februara 1835. između O'Connella, vode buržoasko-nacionalnog pokreta u Irskoj i irske brigade (vidi nap. 24) u britanskom parlamentu s jedne, i voda vigovaca, s druge strane. Naziv sporazuma potiče od kuće lorda Lichfielda u Londonu u kojoj su održani pregovori. 103 340

- ⁹⁸ *Repeal-agitacija* — agitacija za stvaranje anglo-irske unije od 1801. godine. Unija na koju je engleska vlada primorala Irsku posle poraza irskog ustanka od 1798, uništila je i poslednje ostatke nacionalne samostalnosti Irske i rasturila irski parlament. Zahtev za ukidanje unije (Repeal of Union) bila je od dvadesetih godina 19. veka najpopularnija lozinka oslobodilačkog pokreta. Buržoaski liberali (O'Connell i drugi) koji su bili na čelu nacionalnog pokreta su tu agitaciju za ukidanje Unije smatrali samo sredstvom za davanje sitnih ustupaka engleske vlade irskoj buržoaziji. Godine 1853. O'Connell je potpuno prekinuo ovu agitaciju posle sporazuma sa engleskim vigovcima. Pod pritiskom masovnog pokreta irski liberali su bili prinuđeni da 1840. osnuju Repeal Association (udruženje protivnika anglo-irske unije), ali su pokušali da je usmere na kompromise sa engleskim vladajućim klasama. 103 340

- ⁹⁹ Godine 1848. u Irskoj se pripremao narodni ustanak koji je imao za cilj nacionalno oslobođenje zemlje i stvaranje republike. Glavni inicijatori ustanka su bili John Mitchell, Lalor i drugi predstavnici revolucionarnog krila Irske konfederacije, koja je osnovana prilikom rascepa Repeal Association (vidi nap. 98). Zbog hapšenja Mitchella i drugih voda pokreta kao i kompromisne, u suštini izdajničke taktike liberalnog krila konfederacije, koje je vodio član parlamenta William Smith O'Brien, nije došlo do opšte akcije. U julu 1848. došlo je do pojedinačnih ustanaka u gradovima i spontanih akcija seljaka u provincijama, koji su pretrpeli poraz. Engleska vlada se surovo razračunala sa učesnicima revolucionarnog pokreta od 1848. u Irskoj. 105

- ¹⁰⁰ Članak *Događaji na Krimu* je prevod rada Friedricha Engelsa, koji je Marx izradio za list »Neue Oder-Zeitung«; ovaj rad je napisan za list »New-York Daily Tribune«, i u broju 4353 od 2. aprila 1855. objavljen kao uvodnik pod naslovom *The Results in the Crimea* (Rezultati ratnih operacija na Krimu). Nemačka varijanta ovog članka je malo izmenjena i skraćena. 106
- ¹⁰¹ *Bitka kod Evpatorije* se odigrala 17. februara 1855. između ruskih i turskih trupa. 108
- ¹⁰² Početne redove ovog članka dodala je redakcija lista »New-York Daily Tribune«. 110
- ¹⁰³ U oblasti *Asperna* (na levoj obali Dunava nedaleko od Beča) 21. i 22. maja 1809. odigrala se jedna od najvećih bitaka između trupa Napoleona I i austrijske vojske nadvojvode Karla, koja se završila pobedom Austrijanaca. Da bi sačuvao svoje trupe od rasula, Napoleon I ih je odveo sa leve obale Dunava. 111 376
- ¹⁰⁴ Misli se na bitku kod *Lajpciga* 16. do 19. oktobra 1813. u kojoj je evropska koalicija sila (Rusija, Pruska, Austrija) odnela odlučujuću pobjedu nad Napoleonom I i prinudila ga na povlačenje preko Rajne. 112
- ¹⁰⁵ Aluzija na neuspeli puč Louis-a Bonaparte u Strazburu 30. oktobra 1836. 112 511
- ¹⁰⁶ Osamnaesti brimer (9. novembar 1799) — državni udar kojim je završen proces buržoaske kontrarevolucije u Francuskoj; rezultat državnog udara bila je vojna diktatura Napoleona Bonaparte.
Četrnaestog juna 1800. vojska Napoleona Bonaparte je pobjedila u bici kod *Marenga* (Severna Italija) austrijske trupe. Ova prva veća pobjeda Bonaparte posle državnog udara učvrstila je njegovu moć.
Pod drugim izdanjem osamnaestog brimera Marx i Engels podrazumevaju državni udar Louis-a Bonaparte 2. decembra 1851. 114
- ¹⁰⁷ »*The Leader*« — nedeljni list liberalnog pravca, koji je osnovan u Londonu 1850. godine. 117
- ¹⁰⁸ *Društvo za mir* — buržoasko-pacifistička organizacija, koju je 1816. godine u Londonu osnovala religiozna sekta kveкера. Društvo su aktivno pomagale pristalice slobodne trgovine, koji su smatrali da u Engleskoj, u mirnodopskim uslovima, mogu uz pomoć slobodne trgovine potpuno iskoristiti svoju industrijsku premoć i postići ekonomsku i političku dominaciju. 117 157 327
- ¹⁰⁹ Zakon o desetočasovnom radnom danu, koji se odnosio samo na omladinu i žene, donet je 8. juna 1847. u engleskom parlamentu.
Februara 1850. sud državne blagajne (Court of Exchequer) (jedan od četiri najviša suda u Engleskoj) je izrekao presudu u procesu protiv kršenja zakona o desetočasovnom radnom danu od 1847. od strane fabrikarata. Ovakva odluka je faktički sankcionisala ove prekršaje i praktično značila ukidanje ovog zakona, što je izazvalo protest radnika. U vezi s tim 5. avgusta 1850. parlament je izdao novi zakon, kojim je utvrđeno trajanje radnog dana za žene i omladinu na 10 1/2 časova i određeno je vreme za početak i kraj radnog dana.
Iscrpnu analizu zakona od 1847. o desetočasovnom radnom danu dao je Engels u člancima *Pitanje desetočasovnog radnog dana* i *Engleski Zakon o desetočasovnom radnom danu* (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 188 - 193. i 194 - 202). 118
- ¹¹⁰ Izveštaj o pomenutom mitingu, na kome je govorio Ernest Jones, objavljen je u listovima »*The Morning Post*« od 19. marta 1855. i »*The People's Paper*« od 24. marta 1855. 119
- ¹¹¹ *Bitka kod Inkermanna* na Krimu odigrala se 5. novembra 1854. između ruske vojske i englesko-francuskih trupa. Bitka se završila porazom ruskih trupa; aktivne operacije ruske vojske su ipak prinudile saveznike da odustanu od ne-

- posrednog juriša na Sevastopolj i pristupe dugotrajnoj opsadi tvrđave. O ovjoci Engels je opširno pisao u članku *Inkermanska bitka* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 448 - 452). 122 142 297 319 370 392 440 445 457 462 474 501
- 112 Izvod iz Engelsovog članka *Posljednja Napoleonova podvala* i njegov članak *Bitka kod Sevastopolja* Marx je u skraćenom obliku objavio među svojim dopisima *O posljednjim događajima na Krimu* u listu «Neue Oder-Zeitung» br. 143 od 26. marta 1855. 128
- 113 Princ Joseph-Charles-Paul-Napoléon (Jérôme Bonaparte mlađi) godine 1854. zapovedaio je jednom divizijom na Krimu. Pošto on nije odobravao krimsku ekspediciju, u kojoj je ispoljio nedovoljnu vojničku sposobnost, i pošto nije u vojsci uživao popularnost, pod izgovorom da je bolestan nastojao je da se drži što dalje od rukovođenja vojnim akcijama i samovoljno se vratio u Pariz. 128
- 114 Prvi pasus ovog članka očividno je dodala redakcija lista «New-York Daily Tribune» (O nemačkoj varijanti vidi napomenu 112). 131
- 115 «The Press» — nedjeljni list, organ torijevaca; izlazio je u Londonu od 1853. do 1866. godine. 135
- 116 Marx očigledno misli na to što je lord Malmesbury, tadašnji ministar spoljnih poslova u Derbyjevoj torijevskoj vladi, posetio Paris u martu 1853. Kako o ovoj poseti izveštava «The Times» od 23. marta 1853, Napoleon III je pozvao Malmesburyja na ručak i sa njim vodio poverljive razgovore. U uspomenu samog Malmesburyja se ističe da je u razgovoru sa francuskim carem podvučena neophodnost da se učvrste prijateljski odnosi između Engleske i Francuske. 135
- 117 Ovde Marx aludira na knjigu Napoléon-Louis Bonaparte *Des idées napoléoniennes*, koja je izašla u Parizu 1839. 137 265
- 118 *St. James's Palace* u Londonu — od kraja 17. veka glavna rezidencija engleskih kraljeva (od Williama III do George-a III); u 19. veku ovde su održavani Queen's Levées (kraljičini prijemi) i velika dvorska posela. 138
- 119 *Kučuk-kajnardžijski ugovor* — mirovni ugovor sklopljen 21. jula 1774. između dve sile koje su vodile rusko-turski rat 1768 - 1774, iz koga je Rusija izašla kao pobjednik. Shodno ugovoru, Rusiji je pripao jedan deo severne obale Crnog mora između Južnog Buga i Dnjeptra sa tvrđavama Kinburn i Azov, Kerč i Jenikale; zatim je ugovorom Krimu priznata nezavisnost, što je olakšalo njegovo priključenje Rusiji. Ruski trgovački brodovi su dobili pravo na slobodnu plovidbu kroz Bosfor i Dardanele. Sultan je morao da garantuje niz privilegija grčko-pravoslavnoj crkvi u Turskoj; 14. članom ugovora posebno je bila predviđena gradnja jedne pravoslavne crkve u Carigradu.
- Nekrolog caru Nikolaju, koji Engels pominje, izašao je u listu «Le Moniteur» 27. marta 1855; u njemu se tvrdi da je povod za krimski rat bilo tendenciozno tumačenje jedrenskog ugovora od strane Rusije. U raspravi vođenoj u predvečerje krimskog rata oko pitanja «svetih mesta», Rusija je odstupila od uslova kučuk-kajnardžijskog ugovora u kome su jednim specijalnim članom bile utvrđene privilegije grčko-pravoslavne crkve. 138 160 220 225
- 120 Ovo se odnosi na dvotomni dnevnik O'Meara *Napoleon in Exile, or a Voice from St. Helena*, koji je objavljen 1822. u Londonu. 139
- 121 *Exeter Hall* — zgrada u Londonu, sastajalište religioznih i filantropskih društava. 141
- 122 Na prvom pasusu ovog članka vide se tragovi izmena teksta, koje je izvršila redakcija lista «New-York Daily Tribune». 147
- 123 Engels misli na svoj članak *The Results in the Crimea* (Rezultati ratnih operacija na Krimu), čija je nemačka varijanta pod naslovom *Događaji na Krimu* data na stranicama 106 - 109. 147

- ¹²⁴ Vidi članak *O poslednjim zbivanjima na Krimu*, objavljen u listu »Neue Oder-Zeitung« br. 143 od 26. marta 1855, čija je engleska varijanta data na str. 130 - 134. 152
- ¹²⁵ *Sistem zamene* (remplacement) u vojsci je dugo vremena bio rasprostranjen u Francuskoj i predstavljao je privilegiju imućnijih klasa. Svaki imućniji čovek pozvan u vojnu službu mogao je za izvesnu sumu iznajmiti sebi zamenika (remplaçant). U periodu francuske revolucije krajem 18. veka ovaj sistem je bio zabranjen, ali ga je Napoleon I ponovo ozakonio. Aprila 1855. francuska vlada je izvršila izvesne zakonske izmene u sistemu zamene. Po njima, državni organi su mogli odrediti zamenika ukoliko on nije bio bliski rođak pozvanog. Novac dobijen za zamenjivanje ulagan je u specijalni fond »za dotacije armiji«. Uvođenje novog zakona imalo je za cilj da se stvori stabilna i caru odana armija. Godine 1872. sistem je ukinut u Francuskoj. 154
- ¹²⁶ *Fra Diavolo* (Brat davo) — komična opera francuskog kompozitora Daniel-François-Esprit Aubera prema libretu Augustin-Eugène-Scribe-a. 156
- ¹²⁷ Dvadeset trećeg juna 1848. izbio je u Parizu snažan proleterski ustanak, koji je trajao do 26. juna. Ugušila ga je francuska buržoazija. Poraz junskog ustanka bio je signal za početak kontrarevolucije u evropskim zemljama. 159
- ¹²⁸ Ovaj članak je bio objavljen (kao uvodnik) i u listu »New-York Daily Tribune« br. 4377 od 30. aprila 1855, i to pod naslovom *Napoleon's Apology* (Napoleonova odbrana). 160
- ¹²⁹ U julu 1808. za vreme španskog rata za nezavisnost (1808 - 1814) u bici kod *Bajlena* Španci su opkolili francuske trupe pod generalom Dupont-om, tako da su one morale kapitulirati.
- Dvadeset devetog i 30. avgusta 1813. za vreme rata koalicije evropskih sila protiv Francuske Napoleonovog vremena francuske trupe su kod *Kulma* pod generalom Vandamme-om opkolili Austrijanci i zarobili ih. 161
- ¹³⁰ Misli se na knjigu tadašnjeg majora, kasnije generalfeldmaršala Helmuta Karla Bernharda von Moltkea *Der rußisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828. und 1829*, Berlin 1845. 161
- ¹³¹ Članak *Afera od 23. marta* je Marxov prevod Engelsovog rada *The Siege of Sevastopol* (Opsada Sevastopolja), napisanog za list »New-York Daily Tribune« i objavljenog kao uvodnik u br. 4377 od 30. aprila 1855. Nemačka varijanta se razlikuje od engleskog teksta po nekim malim redakcijskim izmenama. 164
- ¹³² Ovaj članak je napisao Friedrich Engels na Marxovu molbu za istovremeno objavljivanje u listovima »Neue Oder-Zeitung« i »New-York Daily Tribune«. Kako se vidi iz drugog članka u »Neue Oder-Zeitung« i iz Marxovog pisma uredniku ovog lista, Moritzu Elsneru, od 17. aprila 1855, Engels je imao nameru da nastavi kritiku panslavističkih teorija. U ovom pismu se kaže: »Dva priložena članka predstavljaju početak polemike protiv panslavizma. — Po mom mišljenju, krajnje je vreme da se Nemačka ozbiljno upozori na opasnost koja joj preti. Vi možete ove stvari štampati *kada* vam to bude zgodno, pošto one nisu direktno vezane sa dopisima. Međutim, ja sam ubeđen da *nema vremena* za gubljenje da se Nemačka alarmira.«

Ostali članci Friedricha Engelsa ipak nisu izašli.

U listu »New-York Daily Tribune« članci o panslavizmu su u brojevima 4382 i 4383 od 5. i 7. maja 1855. pod naslovom *The European Struggle* (Borba u Evropi) i *Austria's Weakness* (Slabost Austrije) objavljeni u unakaženom obliku; tako je u drugom članku redakcija lista »New-York Daily Tribune« dodala čitav pasus u kome su veličane panslavističke ideje njihovog poljskog saradnika Adama Gurovskog. (O Adamu Gurovskom vidi u Marxovim pismima Engesu od 30. oktobra 1856. i 16. februara 1857.) 167

- ¹³⁹ *Slovenski kongres* je održan 2. juna 1848. u Pragu. Na kongresu se ispoljila borba između dve struje nacionalnog pokreta slovenskih naroda, ugnjetenih u habsburškoj carevini. Desna umereno liberalna struja, kojoj su pripadali i vođe kongresa Palacki i Šafarik, pokušala je da nacionalno pitanje reši putem održanja i učvršćenja habsburške monarhije. Leva, demokratska struja (Sabina, Frič, Libelt i dr.) se odlučno suprotstavljala ovome i stremila zajedničkom delovanju sa revolucionarno-demokratskim pokretom u Nemačkoj i Mađarskoj. Delegati na kongresu radikalno-demokratskog krila su aktivno učestvovali u praškom ustanku juna 1848. Predstavnici umereno liberalnog krila koji su ostali u Pragu odložili su 16. juna 1848. zasedanje kongresa na neodređeno vreme. 170
- ¹³⁴ Godine 1804. u Srbiji je podignut narodni ustanak, koji je bio od ogromnog značaja u istoriji vekovne oslobodilačke borbe naroda protiv vladavine turskih feudalaca. Neposredni povod za ustanak bio je pokolj najuglednijih ljudi u Srbiji, tzv. seča knezova, koju su posle ukidanja kneževske samouprave izvršile janičarske starešine (dahije). U februaru 1804. digle su se široke mase srpskog naroda, pod vodstvom Đorđa Petrovića-Karadorda, na borbu protiv turskih zavojevača. Posle niza dobijenih bitaka i podrške koju je ustanak dobio uspešnim delovanjem ruske vojske na Balkanu za vreme rusko-turskog rata (1806 - 1812), ustanici su potisnuli Turke i 1811. organizovali sopstvenu državnu upravu. Prema Bukureštanskim mirovnim ugovorima između Rusije i Turske 1812. Turska se obavezala da Srbiji prizna autonomiju u vođenju unutrašnjih poslova, ali posle upada Napoleonove vojske u Rusiju sultan je prekršio ugovor i na Srbiju poslao moćan ekspedicioni korpus kome se ustanici nisu mogli suprotstaviti, pa je u Srbiji ponovo uspostavljena privremena turska vlada. Posle novog, uspešnog ustanka Srba 1815. i uz diplomatsku pomoć Rusije, Srbima je pošlo za rukom da se oslobode turskog jarma. Pošto je rusko-turski rat (1828/1829) bio okončan, Turska je morala jednim specijalnim sultanovim fermanom da prizna Srbiji autonomiju. 170
- ¹³⁵ Misli se na učešće carske Rusije u ugušivanju revolucije u Mađarskoj (1849). 171
- ¹³⁶ Ovde Engels aludira na idealističkog filozofa Bruna Bauera, koji u nizu svojih brošura: *Rußland und das Germanenthum* (Rusija i germanstvo; 1853); *Deutschland und Rußenthum* (Nemačka i Rusija; 1854), *Die jetzige Stellung Rußlands* (Sadašnja pozicija Rusije; 1854), *Rußland und England* (Rusija i Engleska; 1854) i drugima u suštini razvija panslavističke ideje. 172
- ¹³⁷ *Anti-Corn-Law League* (Ligu protiv zakona o žitu) osnovali su 1838. fabrikanti iz Mančestera Cobden i Bright. Liga je zahtevala potpunu slobodu trgovine i borila se za ukidanje zakona o žitu (vidi nap. 55) s ciljem da smanji najamninu radnicima i oslabi ekonomske i političke pozicije zemljišne aristokratije. Liga je pokušala da u svojoj borbi protiv zemljoposjednika iskoristi radne mase. Ali baš u to vreme napredni radnici Engleske su oformili jedan samostalan, politički izrazito radnički pokret (čartizam). Posle ukidanja zakona o žitu 1846. Liga je prestala da postoji. Kao rezultat kampanje, koju je sprovela Liga bilo je ukidanje zakona o žitu, koje je izvršila torijevska vlada Roberta Peela, što je dovelo do cepanja torijevske partije i olakšalo vigovcima da se 1846. dokopaju vlasti. 173
187 206 244 343
- ¹³⁸ Godine 1797. engleska vlada je izdala vanredni zakon o restrikciji banaka (ograničenju), kojim je utvrđen prinudni kurs banknota i zabranjena razmena banknota za zlato. Razmena banknota za zlato ponovo je uvedena 1821. na osnovu jednog zakona iz 1819. godine. 173
- ¹³⁹ Vidi August von Haxthausen, *Studien über die innern Zustände, das Volksleben und insbesondere die ländlichen Einrichtungen Rußlands*, Dritter Teil, Berlin 1852, S. 526. 173

- ¹⁴⁰ *Udruženje za administrativnu reformu* osnovano je u maju 1855. na inicijativu vođa liberalnih krugova trgovačke i finansijske buržoazije (poslovni krugovi Sicija). Udruženje je nastojalo da iskoristi nemire u zemlji pojačane pod uticajem vesti iz štampe i Roebuckovog komiteta o katastrofi engleske armije na Krimu. Uz pomoć masovnih mitinga Udruženje je nastojalo da izvrši pritisak na parlament i dobije za predstavnike krupne trgovačke i finansijske buržoazije širi pristup na državne položaje. Pokušaj vođa Udruženja da sa čartistima postignu sporazum i na taj način osiguraju podršku narodnih masa u borbi protiv oligarhije, ostao je bezuspešan. Na mitinzima, koje je organizovalo Udruženje i na svojim mitinzima, čartisti su se suprotstavljali umerenim, buržoaskim zahtevima za administrativnu reformu i zahtevali reformu parlamenta na osnovu Narodne čarte (vidi nap. 77). Agitacija za administrativnu reformu nije dala nikakve rezultate i udruženje je uskoro prestalo da postoji. 173 187 194 230 257 269 285 300 348 420
- ¹⁴¹ Vidi satirični roman *Istorija Abderićana*, istaknutog predstavnika napredne nemačke literature u 18. veku Christophu Martina Wielanda, u kome se priča kako se stanovništvo starog trakijskog grada Abdere u sporu oko magareće senke podelilo u dve nepomirljive partije, što je grad dovelo skoro do propasti. Prvo izdanje ovog romana je izašlo 1776. u Vajmaru. 174
- ¹⁴² *Tridesetogodišnji rat* od 1618. do 1648. — opšteevropski rat izazvan borbom između protestanata i katolika. Rat je počeo ustankom u Češkoj protiv jarma habsburške monarhije i napredovanja katoličke reakcije i pretvorio se u rat između katoličkog tabora (pape, španskih i austrijskih Habsburgovaca, katoličkih kneževa u Nemačkoj) i protestantskih zemalja (Češke, Danske, Švedske, buržoaske Holandije) i niza nemačkih država koje su prihvatile reformaciju) koje je potpomogao francuski kralj, rival Habsburgovaca. Nemačka je bila glavno poprište ovih borbi, objekt pljačke i razbojništava učesnika rata. Rat, koji je u prvom stadijumu imao karakter otpora protiv reakcionarnih snaga feudalno-apsolutističke Evrope, pretvorio se, naročito od 1635, u niz invazija nemačkih oblasti koje su izvršili međusobno zavađeni inostrani zavojevači. Rat je završen 1648. zaključenjem vestfalskog mira, kojim je potvrđena politička rascepanost Nemačke. 175 406
- ¹⁴³ *pape-reformatori* — Rimski papa Pije IX (1846 - 1878) je u periodu od 1846. do početka 1848. pokušao da, s obzirom na širenje revolucionarnog pokreta u Italiji, — u Papskoj oblasti sprovede neke umereno-liberalne reforme u interesu plemstva i trgovačke i industrijske buržoazije i na taj način predupredi revoluciju. 175
- ¹⁴⁴ Reč je o ulozi koju je odigrao Odilon Barrot u banketskoj agitaciji za izbornu reformu, koju su sprovodili, u predvečerje februarske revolucije 1848, predstavnici buržoaske i sitnoburžoaske opozicije. Grupa poslanika francuskog parlamenta sa Odilonom Barrot-om na čelu (tzv. dinastička opozicija), koja je izražavala politička shvatanja liberalnih krugova industrijske i trgovačke buržoazije i koja se zalagala za sprovođenje umerene izborne reforme, učestvovala je u organizovanju ove kampanje nastojeći da čitavom pokretu da takav karakter, koji bi bio bezopasan za julsku monarhiju. U zahtevu za jednu umerenu izbornu reformu dinastička opozicija je videla sredstva da se predupredi revolucija i održi orleanska dinastija. (Vidi u 7. tomu ovog izdanja, str. 325 - 331, 334 - 336, 346, 354 - 359. i 435.) 175
- ¹⁴⁵ Nemačka varijanta ovog članka izašla je (prilično skraćeno) u listu «*Neue Oder-Zeitung*» br. 217 od 11. maja 1855. pod naslovom *Opsada Sevastopolja* 176
- ¹⁴⁶ Reč je o privremenom prekidu Bečke konferencije (vidi nap. 17) zbog razmimoilaženja između učesnika u pregovorima zbog treće tačke uslova predloženih Rusiji. Rusija je odbila zahtev zapadnih sila da ograniči svoje pomorske snage na Crnom moru na četiri linijska broda i 4 fregate, posle čega je 26. aprila 1855. privremeno prekinuto zasedanje Bečke konferencije. Poslednja sednica je održana 4. jula 1855. 176

- 147 Ova tvrdnja izveštača ne odgovara činjenicama. Pomenuta ruska utvrđenja su zauzele trupe saveznika 7. juna 1855. 176
- 148 Ovaj članak je prvobitno bio napisan za list »New-York Daily Tribune« i objavljen u broju 4402 od 29. maja 1855. kao uvodnik pod naslovom *The new Move in the Crimea* (Novo nastupanje na Krimu). Ali pošto je engleski tekst ovog članka izmjenila redakcija lista i navela sasvim drugi broj snaga saveznika na Krimu (i to prema podacima londonskih dopisnika), ovde dajemo nemačku varijantu članka. 183
- 149 Parlamentarni zakon od 1716 (Septennial Act) je u interesu vigovske oligarhije produžio mandat parlamenta sa tri na sedam godina. 188
- 150 *Londonski upravni ili organizacioni komitet čartista* je nastao u februaru 1855. reorganizovanjem »komiteta za dočeke« i »proteste«. Komitet za proteste je osnovan na inicijativu Ernesta Jonesa u oktobru 1854. s ciljem da se u Londonu organizuje svečani doček učesniku revolucije 1848. u Francuskoj, Armand-u Barbès-u, koji je pušten iz zatvora i da se pripreme protestne demonstracije protiv posete Napoleona III Londonu koja je bila predviđena za to vreme. Londonski organizacioni komitet je radio i pored Čartističkog izvršnog komiteta, postavivši sebi za zadatak da ponovo oživi masovni pokret čartista i ojača međunarodnu saradnju demokratskih snaga. Komitet su sačinjavali: Jones, Harrison, Taylor i dr.; zadatak da se uspostave međunarodne veze poveren je komisiji od 7 članova, koju je izabrao komitet i koja je zajedno sa predstavnicima francuskih, nemačkih i drugih emigranata u Londonu činila Međunarodni komitet. Krajem 1855. Londonski organizacioni komitet je prekinuo s radom, a Međunarodni komitet je postao samostalna organizacija. On je 1856. promenio naziv u Međunarodno udruženje i kao takav postojao do 1859. godine. 194
- 151 Vidi uvodnik lista »The People's Paper« od 12. maja 1855. u kome su raskrinkane intrige Udruženja za administrativnu reformu i smisao njegovog pokušaja da se zbliži s čartistima. 195
- 152 *Bitka kod Jene* se odigrala 14. oktobra 1806. godine između francuske vojske pod Napoleonom I i pruskih trupa. Bitka, u kojoj su pruske trupe poražene, dovela je do kapitulacije Pruske. 202
- 153 *Dauning strit* (Downing Street) — ulica u centru Londona u kojoj se nalaze kabinet i rezidencija predsednika vlade. 205 210 216 340 517
- 154 Misli se na anonimnu brošuru *The City; or the Physiology of London Business; with Sketches on »Change, and at the Coffee Houses«*, koju je Marx citirao i u trećem tomu *Kapitala*. 206
- 155 Misli se na uvodnik lista »Le Moniteur« od 11. aprila 1855, u kome su date instrukcije Napoleona III maršalu Saint-Arnaud-u od 12. aprila 1854. Podrobniju ocenu ovog uvodnika dao je Engels u svom radu *Kritika Napoleonovog članka u listu »Le Moniteur«* (vidi u ovom tomu, str. 160 - 163). 207
- 156 Jedan francuski korpus pod Espinasse-ovom komandom, preduzeo je 12. jula 1854. ekspediciju na Dobrudžu, gde se, i ne sukobivši se s Rusima, našao u baruštinama u očajnom položaju, tako da se poluunisten morao povući, jer je bio desetkovan kolerom i drugim bolestima. 208
- 157 U noći između 1. i 2. decembra 1851. jednom bataljonu iz puka kojim je komandovao Espinasse, izdata je naredba da izvrši napad na Narodnu skupštinu. Espinasse, potkupljeni bonapartista, 2. decembra 1851. sa svojim trupama je zauzeo zgradu Narodne skupštine i time doprineo uspehu državnog udara Louis-a Bonaparte. 208
- 158 *Disraelijev predlog* — Disraelijeva izjava na sednici Donjeg doma 22. maja 1855. o tome da će on sledećih dana podneti parlamentu na debatu rezoluciju u kojoj će biti izraženo nezadovoljstvo kolebljivom politikom Palmerstonove vlade u

- «krupnom pitanju mira i rata». Rezolucija je podneta 24. maja 1855. i u parlamentu je izazvala žive debate. 209
- ¹⁵⁹ Deo ovog članka, u kome se raspravlja o poslednjim događajima na Krimu (sve do pasusa, u kome se govori pod kakvim je okolnostima Pélissier izabran za vrhovnog komandanta), predstavlja prevod Engelsovog članka *The new French Commander* (Novi francuski vrhovni komandant), koji je kao uvodnik objavljen u listu «New-York Daily Tribune» br. 4414 od 12. juna 1855. 210
- ¹⁶⁰ *Dvorane Sv. Stefana* — engleski Donji dom, čija su zasedanja održavana od 1547. do požara 1834. u crkvi Sv. Stefana. I kasnije je Sv. Stefan korišćen kao sinonim za engleski Donji dom. 215
- ¹⁶¹ Grupisanje klasnih snaga u Francuskoj posle februarske revolucije 1848. i poraz junskog ustanka pariskih radnika omogućili su bonapartističkim krugovima da, koristeći opšte pravo glasa, izaberu 10. decembra 1848. Louis-a Bonaparte za predsednika republike. Louis Bonaparte je demagoški iskoristio lozinku ponovnog uspostavljanja opšteg prava glasa, koje je ukinula zakonodavna narodna skupština Francuske 31. maja 1850, pri izvršenju državnog udara 2. decembra 1851. Analizu ovog događaja dao je Marx u svojim radovima *Klasne borbe u Francuskoj 1848 - 1850* (vidi u 10. tomu ovog izdanja) i *Osammaesti brimer Louis-a Bonaparte* (vidi u 11. tomu ovog izdanja). 231
- ¹⁶² Godine 1842. radikalni i liberalni fritrejderski krugovi buržoazije pokušali su da ponovo podrede radnički pokret svom uticaju i zainteresuju ga za agitaciju za ukidanje zakona o žitu i za buržoaske reforme. Oni su postavili mlake zahteve za tzv. puno izborno pravo, koji su se mogli različito tumačiti, da bi radnike odvratili od borbe za ostvarenje socijalnog i političkog programa čartista. Oslanjajući se na neke pomirljivo nastrojene vođe čartista (Lovett, Vincent i dr.), buržoaskim radikalima je pošlo za rukom da 1842. sazovu dve konferencije predstavnika buržoazije i čartista u Birminghamu (u aprilu i decembru) na kojima se raspravljalo o zajedničkoj agitaciji za izbornu reformu. Čartistička većina je na konferenciji od 27. decembra 1842. odlučno odbila predlog da se Narodna čarta zameni sa «new bill of right» (novim zakonskim predlogom o pravima) i zahtevom za «complete suffrage» (puno izborno pravo). Od tog trenutka čarta je postala isključivi zahtev širokih narodnih masa. 232
- ¹⁶³ Vidi Hamletov monolog (Shakespeare-ova tragedija *Hamlet*, 3. čin, druga scena), u kome ovaj daje uputstva glumcima i od njih zahteva: «da nikada ne prekoračite granice prirode». 235
- ¹⁶⁴ Misli se na knjigu Charlesa Babbage-a, *On the Economy of Machinery and Manufactures*, objavljenu 1832. 235
- ¹⁶⁵ Vidi oba romana Edwarda Lyttona Bulwera *The last of the Barons* i *Eugene Aram, a Tale*. U prvom romanu grof Warwick, nazvan «tvorac kraljeva», predstavljen je kao vođa feudalnih ratova u Engleskoj 15. veka. 236
- ¹⁶⁶ Početne redove prvog i trećeg pasusa dodala je redakcija lista «New-York Daily Tribune» (vidi nap. 85). 237
- ¹⁶⁷ Ove reči su uzete iz pesme Georga Herwegh-a *Aus den Bergen* («Gedichte eines Lebendigen»). Ti stihovi glase: «... Raum, ihr Herrn, dem Flügelschlag Einer freien Seele!» 244
- ¹⁶⁸ Skraćena varijanta ovog članka sa malim redakcijskim izmenama, koje je izvršio Marx, objavljena u listu «Neue Oder-Zeitung» br. 273 od 15. juna 1855. pod naslovom *Kritika krimskih poduhvata*. Prvi pasus ovog članka u listu «New-York Daily Tribune» dodala je redakcija lista. 246
- ¹⁶⁹ Engels misli na svoj članak *The Siege of Sevastopol* (Opsada Sevastopolja; «New-York Daily Tribune», br. 4377 od 30. aprila 1855), čiju nemačku varijantu, *Afera od 23. marta* («Neue Oder-Zeitung» br. 179 od 18. aprila 1855) dajemo u ovom tomu na str. 164 - 166). 247

- ¹⁷⁰ »*Le Constitutionnel*« — dnevni list, izlazio je u Parizu od 1815. do 1870; četrdesetih godina bio je organ umerenog krila orleanista; za vreme revolucije 1848. zastupao je gledišta kontrarevolucionarne rojalističke buržoazije, koja je bila okupljena oko Thier-a; posle državnog udara Louis-a Bonaparte, decembra 1851, postao je bonapartistički list. 251
- ¹⁷¹ Misli se na raspad Rimske Republike i ponovno uspostavljanje svetovne moći pape u julu 1849. kao rezultat intervencije koja je izvršena prema odluci francuske vlade. Louis Bonaparte, predsednik Francuske Republike, bio je jedan od organizatora intervencije. 251
- ¹⁷² *Tilzitski mir* — mirovni ugovor zaključen 7. i 9. jula 1807. između Francuske Napoleonovog vremena i učesnika četvrte antifrancuske koalicije, Rusije i Pruske, koje su u ratu pretrpele poraz. Uslovi mira su bili posebno teški za Prusku, jer su je lišavali velikog dela njenih teritorija (između ostalog i svih poseda zapadno od Elbe). Rusija nije pretpela nikakve teritorijalne gubitke, nego je, štaviše, dobila okrug Belostok, koji je od Pruske predat Rusiji. No, ipak je Aleksandar I morao da prizna osvajanja u Nemačkoj, i tamošnje teritorijalne izmene koje je izvršio Napoleon, kao i Napoleonov suverenitet na Jonskim ostrvima. Morao je da se saglasi sa obrazovanjem Varšavskog vojvodstva, koje je postalo manevarska oblast Francuza na ruskoj granici i da se priključi blokadi protiv Engleske (tzv. kontinentalna blokada). 253
- ¹⁷³ Misli se na ugovor o savezu između Austrije i Pruske od 20. aprila 1854. U dodatnom članu ovog ugovora je naglašena obostrana intervencija »u slučaju inkorporacije kneževina kao i napada ili prelaska Balkana od strane Rusije«. 254
- ¹⁷⁴ *Lower Empire* (od francuskog Bas-Empire) — naziv za vizantijsko carstvo, koji se upotrebljava u istorijskoj literaturi, postao je utvrđen pojam za označavanje države u opadanju i rasulu. 255 266 509
- ¹⁷⁵ Pismo Charles-a Napiera je objavljeno u listu »The Morning Advertiser« od 15. juna 1855. 256
- ¹⁷⁶ Članak koji je Marx obećao nije nađen u listu »Neue Oder-Zeitung«. 257
- ¹⁷⁷ *Trinity-House* — zgrada u londonskom Sitiju, u kojoj je bila smeštena korporacija osnovana 1515. god., koja je imala za cilj unapređenje brodarstva, gradnju svetionika, postavljanje bova duž britanske obale, imenovanje sprovoznika brodova itd. 257 261
- ¹⁷⁸ »*Reynolds's Weekly Newspaper*« — nedeljni list radikalnog pravca; osnovao ga je Reynolds 1850. u Londonu; početkom pedesetih godina podržavao je čartiste. 261
- ¹⁷⁹ »*Lloyd's Weekly Newspaper*« — nedeljni list, koji je izlazio od 1843. do 1918; pedesetih godina zastupao je pozicije liberala. 262
- ¹⁸⁰ Vidi Dominique Dufour de Pradt, *Du Congrès de Vienne*, Paris 1815, tom I, str. 262. 263
- ¹⁸¹ Vidi Karl Friedrich Freiherr von dem Knesebeck, *Denkschrift, betreffend die Gleichgewichts-Lage Europa's, beim Zusammenritte des Wiener Congresses verfaßt*, Berlin 1854, str. 11 - 14; vidi i *General v. Knesebeck an Stein* in: G. H. Pertz, »Das Leben des Ministers Freiherrn vom Stein«, četvrti tom, 1814/1815, Berlin 1851, str. 645 - 647. 264
- ¹⁸² Verovatno se misli na mali spis Alexandera Grahama Dunlopa: *Cossack Rule, and Russian Influence in Europe, and over Germany. A few Notes and Suggestions for the present Crisis*, koji je izašao u Londonu 1855. 265
- ¹⁸³ Prvi deo ovog članka (*Objava o zauzimanju Sevastopolja*) objavljen je u listu »Neue Oder-Zeitung« kao samostalni dopis. U jednoj fusnoti se upućuje na to da je »Nastavak i kraj dopisa u sutrašnjem broju«. 271

- 184 *Mesečarka* (La Somnambula) — opera italijanskog kompozitora Vincenza Bellinija, napisana 1831. 271
- 185 »*God save the Queen*» (Neka bog čuva kraljicu) — engleska državna himna.
»*Rule Britannia*» (Vladaj Britanijo) — engleska nacionalna himna.
»*Partant pour la Syrie*» (Podimo u Siriju) — za vreme Drugog carstva zvanična pesma koja je pevana na svetkovinama Napoleona III. 271 451
- 186 Za vreme vojne parade koju je krajem septembra 1854. održao, Napoleon III je objavio da su saveznici zauzeli Sevastopolj, što je bilo bazirano na jednoj pogrešnoj vesti. 271
- 187 »*Ruski Invalidi*» — organ ministarstva rata; izlazio je od 1813. do 1917. u Petrogradu, od 1816. svakodnevno.
Ovaj list je 1. juna 1855. objavio vest o događaju kod Hankoa. (Reč je o napadu na posadu broskog čamca jedne engleske fregate koja je izašla na ostrvo Hanko i koju je ruski garnizon tretirao kao izviđački odred.) 272
- 188 *U bici kod Vaterloa* (Belgija) 18. juna 1855. potučena je Napoleonova armija od strane engleskih i holandskih trupa pod Wellingtonovom komandom i pruske vojske pod Blücherovim zapovedništvom. 275 290
- 189 Ovde Marx aludira na široko rasprostranjen izraz u Engleskoj: »It's Hamlet without the Prince» (Evo Hamleta bez princa), kojim se izražava odsustvo suštinskog u ovoj ili onoj stvari. 275
- 190 »*The Globe and Traveller*» — dnevni list, izlazio u Londonu od 1803; kao organ vigovala u vreme kad su vigovali bili na vlasti bio je vladin organ; od 1866. list konzervativaca. 275
- 191 Ovde i na početku pasusa Marx se poziva na članak *Kritika krimskih poduhvata*, čija je engleska varijanta data u ovom tomu na str. 246 - 250, kao i na članak *Predigra za lorda Palmerstona*. — *Tok poslednjih događaja na Krimu* (vidi u ovom tomu, str. 210 - 213). 276
- 192 *Ugovor o Dardanelima* — Londonska konvencija o moreuzima, koja je potpisana 13. jula 1841. između Rusije, Engleske, Francuske i Pruske, s jedne strane, i Turske, s druge. Konvencijom je zabranjen prolaz ratnim brodovima svih država kroz crnomorske moreuze za vreme mira. Konvencijom nije regulisano pitanje Dardanela za vreme rata. To je dalo pravo Turskoj da sama odlučuje za vreme rata o prolazu ratnih brodova stranih zemalja. 277
- 193 *Visoka crkva* — struja anglikanske crkve koja je svoje pristalice imala uglavnom među aristokratijom; oni su čuvali stare raskošne ceremonije i ispoijavali hijerarhijsko-katolička stremjenja.
Niža crkva — druga struja anglikanske crkve, koja je bila uglavnom rasprostranjena među buržoazijom i nižim sveštenstvom; nasuprot visokoj crkvi oni su za svoj glavni cilj postavili propagandu buržoasko-hrišćanskog morala.
Disidenti — pristalice religioznih sekta i stremjenja koje su u ovoj ili onoj meri odstupale od dogmi zvanične anglikanske crkve. 279
- 194 U skladu sa uobičajenim postupkom u engleskom parlamentu, pri pretresanju određenih važnih pitanja, Donji dom se konstituise u punom sastavu kao komitet (Committee of the Whole House); funkciju predsedavajućeg (Chairman of Committees) na takvoj sednici preuzima predsednik budžetske komisije ili njegov zamenik, a u slučaju njihovog odsustva član parlamenta, koga za vođenje ove sednice imenuje predsednik Donjeg doma. 280
- 195 *Centralni komitet čartista* — izvršni komitet Nacionalnog udruženja čartista (National Charter Association) osnovan u julu 1840. Ovo udruženje je bilo prva masovna partija radnika u istoriji radničkog pokreta. U godinama šireg zamaha čartzima ovo udruženje je brojalo negde oko 40 000 članova. 281

- 196 Skraćenu varijantu ovog članka pod naslovom *O događajima na Krimu*, objavio je list »Neue Oder-Zeitung« br. 301 od 2. jula 1855. U prvom pasusu članka u listu »New-York Daily Tribune« redakcija lista je očigledno izvršila izmene Engelsovog teksta. 288
- 197 Deo ovog članka, posvećenog ratnim zbivanjima i članak *O jurišu od 18. juna* objavljen na str. 302 - 304. u ovom tomu su prevod Engelsovog članka *The late Repulse of the Allies* (Poslednji poraz saveznika) koji je napisan za list »New-York Daily Tribune« i u broju 4447 ovog lista od 21. jula 1855. izašao kao uvodnik. 299
- 198 *Treadmill* — težak točak koji se pokretao ljudskom snagom. Zatvorenci engleskih zatvora su bili primorani da takav jedan točak okreću za kaznu. 299
- 199 *Court of chancery* (Sud pravičnosti) — jedan od najviših građanskih sudova u Engleskoj; do 1873. bio je pod predsedništvom lorda kancelara, od tada je odeljak Vrhovnog suda. U kompetencije ovog suda su spadala pitanja nasleda, ugovornih obaveza, sporna pitanja akcionarskih društava i dr. koja su rešavana uzajamnim poravnanjem i pravičnošću. Ovo je bilo u suprotnosti sa uobičajenim odlukama ostalih sudova, koji su počivali na engleskom običajnom pravu. Zbog svojih pipavih i skupih postupaka ovaj sud je postao sinonim za odugovlačenje pravnih poslova. 307
- 200 *Committee of supply* — shodno uobičajenoj proceduri u engleskom parlamentu, pri pretresanju određenih značajnih pitanja koja su se odnosila na pokriće državnih izdataka, Donji dom se konstituisao kao komisija za odobravanje novčanih sredstava kruni. Ovo je jedan od slučajeva kada je Donji dom zasedao kao Committee of the Whole House (vidi nap. 194). 307
- 201 Drugi deo ovog članka posvećen zbivanjima na Krimu je varijanta Engelsovog članka *The great Crimean Blunder* (Velika greška na Krimu), koji je objavljen kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune«. Pri objavljivanju ovog članka u listu »Neue Oder-Zeitung« Marx je izostavio neke pojedinosti. 310
- 202 Vidi Dante Alighieri, *Božanstvena komedija*, prvi deo, *Pakao*, treće pevanje. 317
- 203 *Prethodno pitanje* (previous question) — postupak u engleskoj parlamentarnoj praksi koji se po pravilu primenjuje u slučajevima kada se odluka o određenom pitanju htela izbeći. Postavljanjem previous question da li da se započne debata, mogao se pri negativnom odgovoru (putem glasanja) jedan predlog skinuti s dnevnog reda. 317 323
- 204 *Impeachment* — tužba Donjeg doma podneta sudu Gornjeg doma koji bi zasedao pod predsedništvom Lord High Steward (lorda upravitelja dvora) protiv nekog ministra ili člana parlamenta. Impeachment je obezbeđivao Donjem domu pravo kontrole nad radom ministara, i često je primenjivan u 17. i 18. a faktički je iščezao iz parlamentarne prakse u 19. veku. 318
- 205 *Turski zajam* — 27. juna 1855. zaključen je ugovor između Engleske, Francuske i Turske, kojim je engleska i francuska vlada garantovala Turskoj zajam od 5 miliona funti sterlinga. U vezi s tim engleska vlada je u julu 1855. podnela Donjem domu nacrt zakona, kojim bi Turskoj bio garantovan zajam. Kod velikog broja poslanika on je naišao na otpor, ali je ipak nakon debate prihvaćen s neznom većinom glasova i u avgustu podnet kraljici na potpis. 326
- 206 Marx se kasnije, u dvadeset petoj glavi prvog toma *Kapitala*, razračunava sa Wakefieldovom teorijom kolonizacije. 327
- 207 Pomenute materijale parlamentarne komisije Marx koristi u 51. primedbi uz četvrtu glavu prvog toma *Kapitala*. 327

- ²⁰⁸ Izveštaje fabričkih inspektora — «Reports of the Inspectors of Factories. . .» za polugodište do 30. aprila 1855. Marx je naveo u 32. primedbi uz sedmu glavu prvog toma *Kapitala*. 327
- ²⁰⁹ Skraćena varijanta Marxove serije članaka *Lord John Russell* objavljena je pod istim naslovom u listu «New-York Daily Tribune» br. 4479 od 28. avgusta 1855. 329
- ²¹⁰ Vidi spis *A Letter from the Right Honourable Edmund Burke to a Noble Lord, on the Attacks made upon him and his Pension. . .* str. 37, objavljen u Londonu 1796. 331
- ²¹¹ Originalni naslovi knjiga Johna Russella koje Marx pominje su: *Don Carlos, or Persecution. . .*, *An Essay on the History of the English Government and Constitution, from the Reign of Henry VII to the present time* i *Memoirs of the Affairs of Europe from the Peace of Utrecht*. 332
- ²¹² Vidi John Artur Roebuck, *History of the Whig Ministry of 1830, to the Passing of the Reform Bill*, tom 2, London 1852, str. 67. 332
- ²¹³ Godine 1819, nekoliko meseci posle krvavog ugušivanja radničkih demonstracija za opšte pravo glasa i ukidanje poreza na žito, održanih na St. Peter's Fields u Mančesteru (16. avgusta 1819), doneo je engleski parlament izvanredne zakone poznate kao «Six Acts» kojima je ukinuta, između ostalog, nepovredivost ličnosti i omogućeno održavanje skupova i izdavanje jeftinih radničkih novina. 334
- ²¹⁴ *Copyholders* — zakupci, nasledni zakupci u Engleskoj, naziv za vlasnike starih neoslobodjenih seljačkih dobara, koji su bili podložnici zemljovlasnika (manor). Svaka izmena izvršena na posedu bila je povezana sa dozvolom suda, o čemu bi bio sastavljen zapisnik (copy).
Leaseholders — vlasnik zakupljenog zemljišta. Rok i uslovi zakupa su utvrđivani ugovorom između lendlorda i zakupca. 334
- ²¹⁵ Misli se na spontani pokret poljoprivrednih radnika u nizu grofovija južne i jugoistočne Engleske od kraja 1830. do početka 1831, koji je bio izazvan uvećanjem bede i nedostatkom posla za vreme privredne krize i zbog toga što su zakupci počeli upotrebljavati mehaničku vršalicu. Pokret je dobio ime «swing» (swing na engleskom znači drveni malj za vršalicu). Pobunjeni poljoprivredni radnici i siromašni zakupci, koji su im se priključili, palili su salaše, plastove sena i ambare lendlordova i krupnih zakupaca i uništavali vršalice. Ove izolovane ustanke seoskog proletarijata uskoro su ugušile oružane snage po nalogu vigovske vlade lorda Greya. 335
- ²¹⁶ *Freeholders* — vlasnici potpuno nezavisnog zemljišnog poseda (vidi u II. tomu ovog izdanja, str. 175); oni potiču od srednjovekovnih yeomena, koji su od lorda sticali pravo na parče zemlje, najpre za zasluge u vojnoj službi, kasnije plaćanjem zemljišne rente. 336
- ²¹⁷ *Vinena vreća* (Woolsack) — sedište lorda kancelara engleskog Gornjeg doma; reč je nastala od jastuka ispunjenog vunom bez naslona. U ovom slučaju izraz znači da je nepoželjni član Donjeg doma uklonjen na taj način što je promovisan za člana Gornjeg doma. 336
- ²¹⁸ *Christopher Sly* (Lukavi Kristofer) — pijani kotlokrpa, ličnost iz Shakespeare-ove komedije *Ukročena goropad*. 338
- ²¹⁹ *Habeas Corpus Act* (Habeas corpus — imaj telo! — početne reči srednjovekovne naredbe za pritvor) — akt koji je 1679. u englesku sudsku praksu uveo postupak, po kome nijedan engleski podanik optužen za neko krivično delo, pri podnošenju habeas corpora, ne sme biti duže vreme zadržan u istražnom zatvoru ukoliko nije utvrđeno da je ovo pritvaranje zakonito; po ovom postupku optuženi se po pravilu, uz kauciju ili jemstvo, pušta iz zatvora sve do početka procesa. U

slučaju veleizdaje habeas corpus akt se ne primenjuje i može se isključiti po odluci parlamenta. Engleska vlada je naročito često pribegavala ovome u Irskoj. 341

- ²²⁰ *Corporation Act* (Zakon o korporaciji) — donet je 1661. u engleskom parlamentu i zahtevao je od osoba koje zauzimaju izborne dužnosti (misli se pre svega na organe gradske uprave) priznavanje dogmi anglikanske crkve.
Test Act (Zakon o zakletvi da se neće tajno prihvatiti katoličanstvo) od 1673. zahtevao je to od svih osoba u državnoj službi. Ovaj zakon je bio prvobitno uperen protiv katoličke reakcije, kasnije je služio kao sredstvo u borbi protiv svake opozicije anglikanskoj crkvi i korišćen je za zaštitu privilegija ove crkve.
Ecclesiastical Titles Bill (Nacrt zakona o svešteničkim titulama) — pošto je u avgustu 1851. usvojen kao zakon, oglasio je za nevažeći papski edikt od 1850. o imenovanju biskupa i nadbiskupa u Engleskoj. 344
- ²²¹ Engleska varijanta Marxovog članka objavljena je pod naslovom *The late Birmingham Conference* (Poslednja birmingemska konferencija) u listu «New-York Daily Tribune» br. 4464 od 10. avgusta 1855. 348
- ²²² *Udruženje za državnu reformu* (State Reform Association) su osnovali u julu 1855. predstavnici levog krila buržoaske opozicije. Nasuprot udruženju za administrativnu reformu (vidi nap. 140) oni su istakli zahtev za parlamentarnu reformu na osnovu opšteg prava glasa. Buržoaski radikali, koji su bili na čelu udruženja za državnu reformu nastojali su da postignu saradnju sa čartistima s namerom da radnički pokret podrede svom ideološkom i političkom uticaju. Vođe čartista, Ernest Jones, Finlay i dr., koji su se s početka priključili izvršnom odboru ovog udruženja, uskoro su istupili pod pritiskom većine čartista, koja je shvatila opasnost organizacionog potčinjavanja Nacionalnog čartističkog udruženja buržoaskim radikalima i istupila protiv učešća u buržoaskoj organizaciji. 348
- ²²³ Marx u ovom članku koristi dva izveštaja o sednicama birmingemske konferencije u julu 1855: «Birmingham Conference. Report of Committee on the Proposed Bases of Pacification known as 'The Four Points'» i «Birmingham Conference. Report of Committee on the Danish Treaty». 348
- ²²⁴ Na Marxovu molbu Engels je napisao rad *Evropske vojske*, pošto je urednik lista «New-York Daily Tribune», Charles Dana, zamolio Marxa da takav rad napiše za časopis «Putnam's Monthly». (Vidi Marxovo pismo Engelsu od 15. juna 1855.) Marx je pomogao Engelsu pri prikupljanju materijala, posebno onih koji su bili skupljeni u Britanskom muzeju, o španskoj i napuljskoj vojsci. 355
- ²²⁵ *Bulonjski logor* — vojni logor, osnovan u vezi sa Napoleonovim pokušajem da 1803 - 1805. iz Bulonje napadne Englesku.
 Kod *Austerlica* 2. decembra 1805. odigrala se bitka između ruskih i austrijskih trupa, na jednoj, i francuskih trupa, na drugoj strani. Bitka se završila Napoleonovom pobedom. 359
- ²²⁶ Ratom na Pirinejskom poluostrvu ili španskim ratom naziva se rat 1808 - 1814. između Engleske i Francuske, koji je vođen na teritoriji Španije i Portugalije. Na poluostrvu se istovremeno odvijao rat za nezavisnost španskog i portugalskog naroda protiv francuske okupacije. 359
- ²²⁷ Bitka između engleskih i američkih trupa kod Nju Orliensa se odigrala 8. januara 1815. 359
- ²²⁸ U bici kod *Borodina* (u blizini Moskve) 7. septembra 1812, ruske trupe su ispoljile ogromnu hrabrost i nanele francuskoj vojsci težak poraz. Iako je ruska vojska morala da napusti Moskvu, što je pod datim uslovima bilo najcelishodnije, ishod ove bitke je doveo do zaokreta u toku rata u korist Rusije i do konačnog poraza Napoleonove vojske. 360

- 229 *Sedmogodišnji rat (1756 - 1763)* vođen između Pruske i Engleske s jedne strane i Austrije, Rusije, Francuske, Saksonije, Švedske i vojske Nemačkog Rajha s druge strane. »Engleska i Francuska su se u sedmogodišnjem ratu borile za kolonije, što će reći, vodile imperijalistički rat...« (Lenjin: *O Juniusovoj brošuri*); pruska agresivna, osvajačka politika je bila duboko protivurečna interesima Austrije, Francuske i Rusije. Pruska vojska, pod Friedrichom II više puta poražena od strane francuskih i austrijskih trupa, najteže poraze je pretrpela u borbama sa ruskim trupama. Rezultat ovog rata je bilo jačanje britanske kolonijalne imperije na račun kolonijalnih poseda Francuske. Pruska i Austrija su uglavnom ostale na starim granicama. Rusija iz ovog rata nije izvukla nikakvu materijalnu korist, osim što je znatno porastao njen politički i vojni prestiž u Evropi. 367 458
- 230 Drugi deo Engelsovog rada o engleskoj vojsci Marx je preveo i objavio među dopisima za list »Neue Oder-Zeitung« od 28. i 31. avgusta i 1. septembra 1855 (br. 399, 405. i 407). To su članci *Britanska vojska, Obuka vojnika i Uniformisanje i snabdevanje britanskih vojnika*. U ovom tomu je dat samo drugi od nabrojanih članaka u kome je Marx izvršio niz dopuna (vidi str. 439 - 440). Dva ostala članka se potpuno poklapaju sa tekstom objavljenim u časopisu »Putnam's Monthly«. Prevod engleskog originala je stoga ovde i uzet na osnovu nemačkog teksta iz lista »Neue Oder-Zeitung«. Bitna odstupanja od teksta su, kao u sličnim slučajevima, označena u fusnotama. 368
- 231 Misli se na Euklidovo delo *Stoixeta* (stoihea) — Elementi — koje se sastoji od trinaest knjiga i u kome su izloženi osnovi antičke matematike. 372
- 232 Misli se na knjigu Howarda Douglasa *A Treatise on Naval Gunnery...*, koja je izdata 1820. u Londonu. 373
- 233 Ovde Engels upućuje na spis Francisa Rowdona Chesneya *Observations on the Past and Present State of Fire-Arms, and on the Probable Effects in War of the New Muscet...*, koji je izašao 1852. u Londonu. 373
- 234 Vidi putopis Astolphe de Custine-a *La Russie en 1839*, izdat u Parizu 1844. 389
- 235 Ovde se Engels oslanja na obaveštenja londonskih listova koji su širili netačnu vest da je umro inženjer Todtleten koji je ranjen 20. juna 1855. 390
- 236 Vidi knjigu George-a Cathcarta *Commentaries on the War in Russia and Germany in 1812 and 1813*, koja je izašla u Londonu 1850. 391
- 237 Bitku kod *Četate* 6. januara 1854. i opsadu *Silistrije* u maju i junu 1854. opisao je Engels u člancima: *Poslednja bitka u Evropi, Opsada Silistrije i Rat na Dunavu* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 29 - 31, 222 - 230. i 254 - 258). 391
- 238 *Nemački savez* — ujedinjenje nemačkih država, izvršeno po odluci Bečke konferencije 8. juna 1815; odsustvo centralne vlade i očuvanje velikog broja nemačkih država sa njihovim apsolutističko-feudalnim poretkom je konzerviralo političku i ekonomsku rascepanost Nemačke i kočilo njen progresivni razvitak. 394
- 239 *Pokolj janičara* — surovi obračun turskog sultana Mehmeda II godine 1826. sa janičarima, koji su 14. juna digli pobunu protiv reformi u turskoj vojsci. Reforme su sprovedene s ciljem da se feudalne janičarske trupe zamene regularnom vojskom. 396
- 240 Turci su dva puta opsedali Beč: 1529. i 1683, oba puta bez uspeha. 398
- 241 *Arnauti* — turski naziv za Albance. 398
- 242 Iscrpnu analizu bitke kod *Oltenice* 4. novembra 1853. dao je Engels u svom članku *Rat na Dunavu* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 429 - 434). 400 457 462

- ²⁴³ Misli se na vojnu konvenciju sklopljenu 26. januara 1855. između Engleske i Francuske, s jedne, i Kraljevine Sardinije (Pijemont), s druge strane. U skladu s konvencijom Sardinija se obavezala da će dati jedan armijski korpus od 15 000 ljudi za rat protiv Rusije, dok su Engleska i Francuska garantovale integritet država Kraljevine Sardinije. Vladajući krugovi Sardinije su po cenu učešća u krimskom ratu hteli da steknu podršku Napoleona III u budućoj borbi za prisajedinjenje svih onih italijanskih poseda Pijemonta koji su se nalazili pod vlašću Austrije. 401
- ²⁴⁴ Engels citira knjigu Karla Freiherra von Schönhalsa *Erinnerungen eines österreichischen Veteranen aus dem italienischen Kriege der Jahre 1848 und 1849*, tom I, str. 166, 167. i 223; tom II, str. 239, Stuttgart und Tübingen 1852, koja je anonimno izašla. 403
- ²⁴⁵ Godine 1799, za vreme rata koji je Francuska vodila protiv evropske koalicije, u kome je učestvovao i Napulj (Kraljevina obe Sicilije), francuske trupe su potukle vojsku napuljskog kralja Ferdinanda IV. Francuzi su zauzeli Napulj 25. januara 1799.
- U julu 1820. napuljski buržoaski revolucionari-karbonari (vidi nap. 53) uz učešće vojske podigli su ustanak protiv apsolutističkog režima i postigli uvođenje umereno-liberalne konstitucije. Prema odluci Ljubljanskog kongresa Svete alijanse, Austrija je 1821. preduzela intervenciju protiv Napulja; austrijske trupe su nanele poraz napuljskoj vojsci i okupirale Napulj 14. marta 1821. Apsolutistički poredak je bio ponovo uspostavljen. 404
- ²⁴⁶ Misli se na učešće Kraljevine Napulj (obe Sicilije) u francuskoj i austrijskoj intervenciji protiv Rimske Republike, koja je formirana putem narodnog ustanka 16. novembra 1848, i proklamovana 9. februara 1849. Borbe za odbranu Rimske Republike trajale su od aprila do početka jula 1849. Revolucionarni odredi pod Garibaldijevom komandom izvršili su dva puta iznenadne napade i napuljske trupe naterali u bekstvo. 404
- ²⁴⁷ *Sonderbund* — reakcionarni blok sedam švajcarskih kantona (Uri, Frajburg, Lucern, Untervalden, Švic, Valis i Cug), stvoren 1843, postavio je sebi za cilj da se suprotstavi svakom naprednom buržoaskom preobražaju i odbrani privilegije crkve i jezuita. Odluka skupštine u Bernu 20. jula 1847. o ukidanju ovog reakcionarnog bloka, poslužila je kao povod Sonderbundu da 4. novembra započne građanski rat protiv ostalih kantona. Trupama skupštine je pošlo za rukom da u periodu od 14. do 29. novembra potčine svih sedam kantona Sonderbunda. 405
- ²⁴⁸ Misli se na poraze švajcarske vojske i okupaciju Švajcarske koju su izvršile francuske trupe u proleće 1798. 405
- ²⁴⁹ Engels citira knjigu T. M. Hughesa *Revelations of Spain in 1845. By an English Resident* (vol. I, p. 326, 329, uporedi i p. 313/314), koja je anonimno izašla u Londonu 1845. 411
- ²⁵⁰ Misli se na drugu buržoasku revoluciju u Španiji, koju su 1823. ugušile snage Svete alijanse upućene u Španiju prema odluci kongresa u Veroni. Isto tako je ugušen i prvi karlistički rat (1833 - 1840; vidi nap. 58), koji je doveo do treće buržoaske revolucije (1834 - 1843). 411
- ²⁵¹ Ovaj citat je uzet iz knjige Dominique Dufour de Pradta *Mémoires historiques sur la révolution d'Espagne*, str. 189, koja je objavljena u Parizu 1816. 412
- ²⁵² *Entente cordiale* (srdačni sporazum) — izraz kojim se označava zbližavanje između Francuske i Engleske posle julske revolucije 1830. I pored entente cordiale, kako tridesetih godina tako i kasnije, englesko-francuske protivrečnosti su se više puta zaoštrile u nizu međunarodnih pitanja, naročito u istočnom pitanju.

- U datom slučaju misli se na antifrancusku poziciju engleske vlade, pre svih Palmerstona, u tursko-egipatskom konfliktu od 1839 - 1841 (vidi nap. 94). 413
- ²⁵³ Miting u St. Martins Hallu održan je 8. avgusta 1855; izveštaj o njemu objavljen u listu »The People's Paper« od 11. avgusta 1855. 418
- ²⁵⁴ *Literarno društvo prijatelja Poljske* osnovano je u Londonu 1832. po ugledu na literarna društva, koja je iste godine osnovalo plemićko-monarhističko krilo poljske emigracije na čelu sa Adamom Čartoriskim. 418
- ²⁵⁵ *Centralizacija* — 1836. formirana je rukovodeća Centralna uprava poljskog Demokratskog društva (Towarzystwo Demokratyczne Polski). Demokratsko društvo je nastalo 1832. u Francuskoj kao organizacija levog krila sitnog plemstva i buržoazije poljske emigracije nasuprot aristokratsko-klerikalnom krilu. Program društva je predviđao ukidanje kmetstva, feudalnih nameta i staleških nejednakosti, kao i vraćanje zemlje seljacima bez naknade plemićima i niz drugih naprednih mera. Demokratsko društvo je aktivno učestvovalo u pripremanju krakovskog ustanka 1846, koji je imao za cilj nacionalno oslobođenje Poljske. Pošto mu je u leto 1849. zabranjen rad u Francuskoj sedište poljskog Demokratskog društva je postao London, no, i pored toga, većina članova društva je ostala u Francuskoj. Pedesetih godina je došlo do ideološkog rascjepa u Demokratskom društvu. Pošto je 1862. u Poljskoj osnovan Centralni nacionalni komitet za pripremu ustanka, Demokratsko društvo je donelo odluku o svom raspuštanju. 418
- ²⁵⁶ Misli se na trotomno delo Jozefa Boleslava Ostrovskog *The History of Poland*, izdato u Londonu 1841. 418
- ²⁵⁷ U februaru 1846. pripreman je ustanak u Poljskoj koji je imao za cilj nacionalno oslobođenje zemlje. Glavni inicijatori ustanka su bili poljski revolucionarni demokrati (Dembovski i dr.). Zbog izdaje plemstva i hapšenja vođa ustanka od strane poljske policije čitav ustanak se raspao i došlo je samo do pojedinačnih revolucionarnih pobuna. Samo je u Krakovu, koji je od 1815. bio pod zajedničkom kontrolom Austrije, Rusije i Pruske, ustanicima pošlo za rukom da 22. februara izvojuju pobjedu i stvore narodnu vladu, koja je izdala manifest o ukidanju feudalizma. U isto vreme su i ukrajinski seljaci u Galiciji digli ustanak. Početkom marta 1846. ugušen je ustanak u Krakovu; zatim je austrijska vlada ugušila pokret galicijskih seljaka. U novembru 1846. potpisale su Austrija, Pruska i Rusija ugovor o prisajedinjenju Krakova austrijskoj imperiji.
- Godine 1848. ponovo je buknuo revolucionarni pokret u mnogim oblastima, naročito u Poznanju i Šleziji, a i među ukrajinskim seljacima u Galiciji. Godine 1848. i 1849. poljski revolucionari su aktivno učestvovali u revolucionarnoj borbi u nizu zemalja (Nemačka, Austrija, Mađarska, Francuska i Italija). 418
- ²⁵⁸ Marx misli na poziv Roberta Peela engleskoj vladi (na sednici Donjeg doma 12. decembra 1854) da preduzme represivne mere protiv emigranata i učini kraj njihovim istupima, pre svega istupima Victor Hugoa protiv Louis-a Bonaparte. 420
- ²⁵⁹ *Plitković* — mirovni sudija u Shakespeare-ovom *Henriju IV*, drugi deo, 3. čin, 2. scena. (Falstaf o Plitkoviću: »Sećam ga se u Klemensovom koledžu kao čovečuljka koji je jedva ličio na čovjeka...«). 421
- ²⁶⁰ Skraćena varijanta drugog dela ovog članka pod naslovom *The War* (Rat) objavljena je kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune« br. 4483 od 1. septembra 1855. 425
- ²⁶¹ Pismo Charlesa Napiera objavljeno je u listu »The Times« 24. avgusta 1855. 432
- ²⁶² U prvom pasusu ovog članka redakcija lista »New-York Daily Tribune« izvršila je izmenu teksta. 434

- ²⁶³ Po naređenju austrijskog cara 24. juna 1855. počelo je brojno smanjivanje austrijske vojske, koja je bila na granici Galicije, što je u osnovi značilo otvoreno istupanje Austrije iz rata na strani saveznika. 434
- ²⁶⁴ U prvom pasusu ovog članka redakcija lista «New-York Daily Tribune» je izvršila izmenu teksta. Jednu varijantu članka pod naslovom *O bici na Čornoj*, objavio je list «Neue Oder-Zeitung» br. 409 i 411 od 3. i 4. septembra 1855. 441
- ²⁶⁵ Ovde su navedeni primeri ratnih poduhvata, u kojima su engleske trupe sa trupama svojih saveznika pobedile Francuze za vreme rata protiv Napoleona I: Bitka kod *Busakoa* (Portugalija) 27. septembra 1810, opsada tvrđave *Pamplone* (Španija) godine 1813. i bitka kod *Vaterloa* (Belgija) 18. juna 1815. 444
- ²⁶⁶ Godine 1839. engleski parlament je predao javnosti Plavu knjigu *Correspondence relating to Persia and Afganistan*. U Plavoj knjizi je dat materijal političkog agenta engleske vlade na dvoru Šudža-Šaha u Kabul, Alexandra Burnesa, o događajima u vezi sa englesko-avganistanskim ratom (vidi nap. 59). Materijali su tendenciozno izabrani i delimično falsifikovani da bi se prikrila provokatorska uloga Engleske u raspirivanju rata. Nešto malo pre svoje smrti (1841) Burnes je poslao u London kopiju svoje zvanične prepiske, gde su njegovi rodaci objavili ono što nije dato u Plavoj knjizi. 446
- ²⁶⁷ Prepisku između Jamesa Grahama i Charlesa Napiera, koja obuhvata period od 24. februara do 6. novembra 1854, objavio je list «The Times» 3, 4, 6. i 8. septembra 1855. 446
- ²⁶⁸ O pregledu pisma italijanskih revolucionarnih emigranata, koji je vršen prema Grahamovom uputstvu vidi nap. 25.
Između ostalih otvarana su i pisma braće Bandiera Mazziniju, u kojima su oni izložili plan svoje ekspedicije u Kalabriju s ciljem da u Italiji podignu ustanak protiv napuljskih Bourbona i austrijske vladavine. Pri sprovođenju ove ekspedicije u junu 1844. uhapšeni su njeni učesnici. Braća Bandiera su streljani. 446
- ²⁶⁹ *Sind*, pograničnu oblast severozapadne Indije prema Avganistanu, osvojili su engleski kolonizatori 1843. Za vreme englesko-avganistanskih ratova (1838 - 1841) Istočnoindijska kompanija je pretnjama i nasiljem dobila saglasnost feudalnih regenata Sinda da engleske trupe pređu preko njihovih poseda. Ovaj ustupak su Englezi iskoristili i 1843. prinudili mesne feudalce da se kao vazali potčine Kompaniji. Posle surovog pokolja, koji su izvršile engleske trupe pod komandom Charlesa Napiera među pobunjeničkim plemenima Beludža (starosedeoci Sinda), Englezi su proglasili pripajanje cele oblasti Britanskoj Indiji. 447
- ²⁷⁰ Ovaj članak je jedna varijanta Engelsovog članka *The Fall of Sevastopol* (Pad Sevastopolja) koji je objavljen kao uvodnik u listu «New-York Daily Tribune» br. 4506 od 28. septembra 1855. U ovom tomu dat je članak prema pouzdanijem tekstu iz lista «Neue Oder-Zeitung»; kako se vidi iz Marxovog pisma Engelsu od 11. septembra 1855, Marx je na osnovu novih telegrafskih depeša uneo izvesne izmene u Engelsov članak. 451
- ²⁷¹ *Kapa slobode* (jakobinska kapa) — u francuskoj revoluciji od 1789. do 1794. upotrebljavana je frigijska kapa (kapa maloazijskih starih Grka), slična šeširu, koja je predstavljala simbol slobode francuskih revolucionara. 455
- ²⁷² U prvom i poslednjem pasusu članka redakcija lista «New-York Daily Tribune» je izvršila dopune. 456
- ²⁷³ Sedamnaestog oktobra 1805, za vreme rata treće koalicije evropskih sila protiv Francuske Napoleonovog vremena, austrijska vojska pod Mackovom komandom, vojska koju su Francuzi opkolili u *Ulm* bila je prinuđena da kapitulira. 459

- ²⁷⁴ Vidi glavu VII u I knjizi, James Steuartovog (Stewart) dela *An Inquiry into the Principles of Political Economy*. . . , koje je prvi put izdato u Londonu 1767. u dva toma. 461
- ²⁷⁵ »Manchester Examiners» — »Manchester Daily Examiner & Times», liberalni list, nastao 1848. spajanjem listova »Manchester Times» i »Manchester Examiners». Četrdesetih i pedesetih godina podržavao je pristalice slobodne trgovine; pod različitim imenima izlazio je do 1894. 464
- ²⁷⁶ *Crédit mobilier* — Société générale du Crédit mobilier, francuska akcionarska banka, koju su osnovali 1852. braća Péreire. Ona je bila tesno vezana sa vladom Napoleona III, pod čijim je pokroviteljstvom vršila špekulacije. Po uzoru na francusko društvo Crédit mobilier osnovane su slične institucije u nizu drugih zemalja; 1867. banka je bankrotirala i likvidirana je 1871. 464 480 513 543
- ²⁷⁷ Misli se na knjigu Alphonse Courtois-a *Des Opérations de Bourse ou Manuel des fonds publics français et étrangers et des actions et obligations de sociétés françaises et étrangères négociés à Paris*, koja je izišla 1855. u Parizu. 465
- ²⁷⁸ Engleska varijanta ovog članka pod naslovom *The State of the War* (Ratno stanje) objavljena je kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune» br. 4822 od 17. oktobra 1855; engleski tekst članka jasno ukazuje na izmene koje je izvršila redakcija lista »New-York Daily Tribune». 466
- ²⁷⁹ Misli se na juriš na Sevastopolj; iscrpnu analizu ovog događaja dao je Engels u članku *O jurišu na Sevastopolj* (»Neue Oder-Zeitung» br. 463 od 4. oktobra 1855), čija je engleska varijanta data u ovom tomu. 468
- ²⁸⁰ *Patrimonijalni sud* — U Nemačkoj od 1848. ograničeno a 1877. ukinuto feudalno pravo zemljoposjednika da sude i kažnjavaju svoje seljake.
Pod neplaćenom engleskom magistraturom se podrazumevaju mirovne sudije imenovane iz redova predstavnika imućnijih klasa. 469
- ²⁸¹ Skraćena nemačka varijanta ovog članka objavljena je pod naslovom *O jurišu na Sevastopolj* u listu »Neue Oder-Zeitung» br. 463 od 4. oktobra 1855. U prvom pasusu članka postoje izmene koje je izvršila redakcija lista »New-York Daily Tribune». 471
- ²⁸² Vidi Engelsov članak *Pad Sevastopolja*, čiju nemačku varijantu dajemo u ovom tomu, na str. 451 - 454. 473
- ²⁸³ Dat je prevod Engelsovih hronoloških beležaka o najvažnijim događajima u krimskom ratu (u rukopisu ima dosta skraćenica).

Krimski rat: 1854,	14. septembar	Iskrčavanje kod Old Forda (kod Evpatorije).
	septembar	20. Bitka na Almi.
	»	25. Kretanje saveznika prema južnoj strani Sevastopolja.
	»	26. Zauzeta Balaklava.
	»	28. Blokada južne strane. (Tada je bilo osim mornara samo 8 bataljona na južnoj strani.)
	1. oktobar	Izvidanje i odluka da se pre juriša bombarduje.
	oktobar	9/10. Prva paralela. 400 - 600 sašena do tvrđave.
	»	17. Bombardovanje Sevastopolja (ruska vatra prekrila zemlju, 200 teških oruđa protiv 126 ofanzivnih), isto-

		vremeno vatra flote. Francuska vatra se utišala. — Za juriš sada kasno.
	oktobar	25. Bitka kod Balaklave.
	„	26. Napad Rusa sa 9 bataljona protiv Engleza.
	novembar	4. Rusi nadjačali saveznike. Napad.
	„	5. Bitka kod Inkermana. Engleski opsadni radovi sada skoro potpuno prekinuti. Nastavlja se samo cirkumvalacija protiv pomoćne vojske.
	Decembar	11. Osten-Saken komandant. Učestani i uspešni napadi.
1855.	Januar početak	Englezi prave drugu paralelu, 400 sašena pred tvrđavom, napadi i dalje traju.
	Januar	27. Niel došao. Glavni napad Francuza prenet ka Malahovu; Englezi napustili $\frac{1}{2}$ svojih rovova — sve ukupno, na dužini od 1 milje.
	Februar	22/23. Od izgrađenog Selenginska odbijen 23. napad. 1100 jardi od glavnog bedema.
	„	28/1. mart
		Volinsk izgrađen 1450 jardi od glavnog bedema.
	Mart	11/12. Kamčatka lineta 770 jardi, tako je 470 sašena ispred tvrđave neprijatelj morao da primeni nagli obrt sape. Pred tvrđavom još bivak strelaca.
		22/23. Napadi na bivak odbijeni i ovo povezano sa odsecanjem od glavnine; to isto i pred bastionom 3-Quarry (Kamenolom) 430 jardi pred glavnim bedemom.
	April	Napadi na ruske bivake napravljene na odstojanju 200 koraka od bastiona 4 - 6.
	„	19/20. Englezi na Kamenolomu i
	„	20/21. odbijeni.
	M a j	Pojačanje saveznicima (Francuzi i Sardinci) i Pélissier. Ofanziva s novim snagama.
	„	23. Borba za kontrapribližnice pred bastionom 5, uspešna za Ruse.
	Juni	7. Juriš na Kamčatku, Kamenolom, Selenginsk i Volinsk.
	„	18. Prvi juriš, odbijen.
	Avgust	16. Čorna.
	Septembar	8. Juriš.

- ²⁸⁴ *Journal des Débats politiques et littéraires* — francuski dnevni list, osnovan 1789. u Parizu. Za vreme julske monarhije kao vladin list bio je organ orleanističke buržoazije. U toku revolucije 1848. zastupao je gledište kontrarevolucionarne buržoazije. Posle državnog udara godine 1851. bio je organ umerene orleanističke opozicije. 480
- ²⁸⁵ Vidi pamflete Alphonse Toussenela *Les Juifs rois de l'époque. . . .*, i Georges-Maria Dairnvaell *Histoire édifiante et curieuse de Rothschild 1er* (anonimno izšlo) i *Rothschild 1er, ses valets et son peuple*, koji su izdati u Parizu 1845. i 1846. 481
- ²⁸⁶ U prvom pasusu ovog članka postoje izmene koje je izvršila redakcija lista *«New-York Daily Tribune»*. 483
- ²⁸⁷ U junu 1854. Rusija je preko petrogradske banke Štiglic & Co. uzela inostrani kredit u visini od 50 miliona rubalja u srebru uz 5%. Ova sredstva su bila uglavnom određena za pokriće izdataka nastalih u vezi sa krimskim ratom. 487
- ²⁸⁸ Navedeni cirkular je izdat 28. avgusta 1855. 488
- ²⁸⁹ Vidi *Diaries and Correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury, containing an Account of his Missions at the Courts of Madrid, Frederik the Great, Catherine the Second, and at the Hague; and his special Missions to Berlin, Brunswick, and the French Republic*, 2. izdanje, London 1845, tom I, str. 166, 217, 218, 228, 299, 454, 510. i 515.
O Foxovim memoarima i prepisci vidi nap. 13. 492
- ²⁹⁰ Rat za nezavisnost (1775 - 1783) engleskih kolonija u Severnoj Americi doveo je do stvaranja Sjedinjenih Američkih Država. Stav evropskih sila u ovom ratu je bio određen njihovom kolonijalnom i trgovačkom konkurencijom sa Engleskom. Da bi oslabile moć Engleske, Francuska i Španija su nakon oklevanja 1778. odnosno 1779. stupile u rat protiv Engleske. Uprkos težnji Engleske da na bilo koji način stekne pomoć ruske vlade, Rusija je 1780. proglasila princip oružanog neutraliteta, koji je bio uperen protiv Engleske i koji su podržale Danska i Švedska, a zatim su se priključile 1781. Pruska i Austrija, 1782. Portugalija i 1783. Kraljevina obe Sicilije. Politika «oružanog neutraliteta» je ubrzala poraz Engleske u njenom ratu protiv američkih kolonija. Neposredno posle odlučujućeg poraza engleskih trupa kod Jorktauna u Virdžiniji (1781), Engleska je bila prinuđena da zaključi mir (mirovni ugovor je konačno potpisan 1783. u Versaju) i prizna nezavisnost svojim ranijim kolonijama. 492
- ²⁹¹ Dvadesetog decembra 1780. Engleska je objavila rat Holandiji, koja je pregovarala sa Amerikom i pripremala se da pristupi ligi oružanog neutraliteta (vidi nap. 290). Rat je objavljen pod izgovorom da je Holandija prekršila vestminsterski mirovni ugovor, kojim je 1674. okončan englesko-holandski rat. Ovom prilikom Engleska se pozivala na tajni član ugovora od 1674. po kome se obe zemlje obavezuju da neće pomagati onu državu koja bi se neprijateljski odnosila prema bilo kojoj od dve zemlje. Međutim, predviđen je drugi član ugovora, kojim je garantovana sloboda plovidbe i trgovine.
Engleska vlada je objavljivanjem rata Holandiji, koja je održavala trgovinske veze sa zemljama koje su bile u ratu sa Engleskom (naime, sa Francuskom, Španijom i severnoameričkim kolonijama), nameravala da potkopa holandsku trgovinu i prigrabi njene kolonije. Ovaj rat je završen 1784. pobedom Engleske. Prema ugovoru sklopljenom 20. maja 1784. u Londonu, Holandija je morala predati Engleskoj lučki grad Negapotam (južna Indija) i dozvoliti Englezima slobodnu plovidbu u svim indijskim morima. 493
- ²⁹² *Kars* su 28. novembra 1855. zauzele ruske trupe. Zauzimanjem ove tvrđave, koju su Turci uz pomoć Engleza pretvorili u vojno skladište za invaziju u Transkavkaz, završen je niz uspešnih operacija ruskih trupa na kavkaskom bojištu. Porazi Turaka pri pokušaju da porodu u Jermeniju i Gruziju (kod Ahalcija 26. novembra 1853, kod Baš-Kadikljara 1. decembra 1853, kod Čoloka 15.

- juna 1854, kod Bajazita 29. jula 1854. i kod Kirjuk-Dare 5. avgusta 1854) su pokolebali borbeni duh turske vojske. Operacije trupa Omer-paše koje su u oktobru 1855. upućene sa Krima na Kavkaz preduzele su pohod od Suhum-Kalea na Mingrelin, da bi pritekale u pomoć opkoljenoj turskoj tvrđavi Kars, i ostale su bez uspeha. Zauzimanje Karsa je bilo poslednji veći događaj u krimskom ratu i ubrzalo je u izvesnoj meri njegov završetak. 495
- ²⁹³ Godine 732. franačka vojska Karla Martella je svojom pobedom nad Arapima, koji su nastupali iz Španije, u bici kod *Poatjea* (zapadna Franačka) sprečila njihov dalji prodor na teritoriju Evrope. 496
- ²⁹⁴ Misli se na opsadu i konačno zauzimanje tvrđava Varne (zapadna obala Crnog mora), Braila i Silistrije (na obali Dunava), koje su izvršile ruske trupe za vreme rusko-turskog rata 1828/1829. 496
- ²⁹⁵ Ovde Engels upućuje na knjigu Friedricha Bodenstedta *Die Völker des Kaukasus und ihre Freiheitskämpfe gegen die Russen. Ein Beitrag zur neuesten Geschichte des Orients*, koja je izdata 1848, kao i na spis Roberta Curzona *Armenia: a Year at Erzeroom, and on the Frontiers of Russia, Turkey, and Persia*, čija su tri izdanja izašla u Londonu 1854. 498
- ²⁹⁶ U januaru 1856. održana je u Parizu tajna sednica ratnog saveta predstavnika Engleske, Francuske i Sardinije, uz učešće diplomata ovih zemalja pod predsedništvom Louis-a Bonaparte. Prema novinskim izveštajima ratni savet je raspravljao pitanje koordinacije operacija saveznika u slučaju novog pohoda na Rusiju. 500
- ²⁹⁷ Aluzija na prodor ruskih trupa u pravcu Carigrada za vreme rusko-turskog rata 1828/1829. 500
- ²⁹⁸ Misli se na predlog za posredovanje koji je Rusiji podnela Austrija u ime savezničkih sila sredinom decembra 1855. kao uslove za mirovne pregovore. Ovi uslovi su predstavljali dalju konkretizaciju ranije izložene četiri tačke (vidi nap. 8). U suštini njihov sadržaj je sledeći: 1. Ukidanje ruskog protektorata nad Dunavskim kneževinama i njegova zamena protektoratom svih država u pregovorima, saglasnost Rusije za revidiranje granica u Besarabiji — ustupanje teritorija koje neposredno leže na Dunavu; 2. slobodna plovidba Dunavom i njegovim ušćima; 3. neutralizacija Crnog mora, zabrana prolaza ratnim brodovima, zabrana Rusiji i Turskoj da na obalama Crnog mora drže arsenale i ratne flote, osim određenog malog broja brodova; 4. kolektivna zaštita velikih sila hrišćanskim podanicima u Turskoj. Prema petoj tački zaraćene države su sebi zadržale pravo da Rusiji mogu postavljati nove uslove u toku mirovnih pregovora, osim već navedene četiri tačke. Pet tačaka je bilo podneto carskoj vladi u obliku ultimatum; carska vlada ih je prihvatila: one su, dalje, činile osnovu za mirovne pregovore u Parizu (vidi nap. 316). 502 517
- ²⁹⁹ U drugom delu ovog članka Marx navodi činjenice o pojavi opozicije protiv Napoleona III u Francuskoj, koje su date u Engelsovom pismu od 7. februara 1856. 504
- ³⁰⁰ *Konflikt između Engleske i Sjedinjenih Američkih Država* je izbio krajem 1855, i odražavao je njihovu borbu oko prevlasti u Srednjoj Americi. Ova borba je došla do izražaja u oštrim razmirušenjima u tumačenju Clayton-Bulwerovog ugovora od 19. aprila 1850, po kome su se Engleska i SAD obavezale da će garantovati neutralnost projektovanog kanala u Nikaragvi, koji je trebalo da poveže Karipsko more i Tihni okean, i da neće okupirati Nikaragvu, Moskito obalu, kao i druge oblasti Srednje Amerike. I pored ugovora, Engleska je i dalje učvršćivala svoj uticaj na Moskito obali i drugim teritorijama, koje je osvojila četrdesetih godina. SAD, koje su nameravale da prošire svoj uticaj u toj oblasti, potpomogle su banditske napade američkog avanturiste Walkera, koji se 1855. dokopao vlasti u Nikaragvi. Zaoštavanju odnosa između Engleske i SAD do-

prineo je i pokušaj Engleske da na teritoriji SAD vrbuje najamnike za svoju vojsku na Krimu. Vlade obeju zemalja su se međusobno optuživale za kršenje ugovora od 1850. i pretile prekidom diplomatskih odnosa. Engleska je uputila svoje brodove na obalu Amerike. Ipak nije došlo do ratnog sukoba. Konflikt je izgladen u oktobru 1856. zaključenjem konvencije, kojom je utvrđena neutralizacija Moskito obale i susednih pomorskih zona. 504

- ³⁰¹ *Amijenski mir* zaključen je 27. marta 1802. između Francuske, Španije, Batavske republike (Holandija), s jedne, i Engleske, s druge strane. Ugovorom je obezbeđen samo predah u ratnim operacijama; objavljivanjem rata Engleske Francuskoj ponovo je 18. maja 1803. novom snagom buknuo rat. 504
- ³⁰² «*Severnaja pčela*» — ruski politički i literarni list, izlazio je od 1825. do 1864 (do 1860. u Bulgarinovoj i Grečovoj redakciji) u Petrogradu. On je bio poluzvanični organ carske vlade. Citat koji Marx navodi je iz jednog članka, koji je objavljen u ovom listu 14. januara 1856. 505
- ³⁰³ Na sednici zakonodavne skupštine 22. maja 1850. Montalembert je pozvao francusku vladu da protiv revolucionarnih i demokratskih snaga u zemlji preduzme istu takvu vojnu ekspediciju kakva je bila ekspedicija protiv Rimske Republike 1849. (O ekspediciji protiv Rimske Republike vidi nap. 171.) 505
- ³⁰⁴ Studenti École Polytechnique (Viša politehnička škola) u Parizu su odbili da 29. decembra 1855. učestvuju u svečanom pozdravu Napoleonu II, kao i francuskoj carskoj gardi koja se vratila sa Krima, čime su na sebe navukli gnev bonapartističke vlade.
U svom pozdravnom govoru carskoj gardi Louis Bonaparte je izjavio: «Ja sam vam izašao u susret, kao što je nekada rimski senat izašao u susret do kapija Rima pobeđničkim rimskim legijama.» 506
- ³⁰⁵ U noći između 26. i 27. avgusta 1855. nekoliko stotina radnika iz Trelazea i Angera (u severozapadnoj Francuskoj) su pokušali da dignu oružani ustanak s ciljem da se u Francuskoj uspostavi republika; ovaj pokušaj nije uspeo. Vode pobunjenih radnika su bile u vezi sa tajnim republikanskim društvom «La Marianne», osnovanim 1850. U vezi s tim nemirima, sve do početka 1856. izvršena su mnoga hapšenja i održan niz sudskih procesa. 507
- ³⁰⁶ Osim listu «The People's Paper» Marx je ovaj članak poslao i listu «New-York Daily Tribune», gde je objavljen u br. 4676 od 14. aprila 1856. kao uvodnik pod naslovom *Bonapartean Victims and Tools* (Bonapartine žrtve i oruđa). 509
- ³⁰⁷ Vidi Shakespeare, *Henri VIII*, I čin, prva scena. 509
- ³⁰⁸ *Kajena* — grad u Francuskoj Gijani (Južna Amerika), mesto proгона za političke zatvorenike (od 1852. do 1948), koji je dobio naziv «suva giljotina», jer su tamo režim prinudnog rada i teška tropska klima bili uzrok masovnog umiranja.
Lambesa — francusko mesto za progon političkih zatvorenika (1851 - 1860) u alžirskoj provinciji Konstantin, koje je ležalo na ruinama starog rimskog grada Lambesis.
Bel-il — francusko ostrvo naspram južne obale Bretanje; ovde su od 1849. do 1857. smeštani politički zatvorenici, osobito učesnici junske ustanka 1848. u Parizu. 509
- ³⁰⁹ U pismu od 10. aprila 1856. Marx piše Englesu: «Za nekoliko dana dobićeš isečak iz «L'Homme» (nedeljni demokratski list koji je izlazio u Londonu), «koji sam zaturio i koji ti ne mogu danas poslati, naime pismo jednog déporté u Kajeni, po imenu Tassilier, upućeno gospodinu ministru mornarice u kojem su razotkrivene strašne svinjarije Boustrapa prema deportovanima.» Ovo Tassilier-ovo pismo je objavljeno u listu «The People's Paper» od 12. aprila 1856. 509

- ³¹⁰ Marx ironično ukazuje na metode koje su primenili Louis Bonaparte i bonapartistički krugovi pripremajući državni udar od 2. decembra 1851, vrbujući oficire i vojnike. Za vreme prijema u prostorijama Élysée, i za vreme vojnih parada na ravnicama Satori i drugim mestima, koje je priređivao Louis Bonaparte kao predsednik republike, bilo je uobičajeno da se oficiri i vojnici služe «cigarama i šampanjcem sa hladnim živinskim pečenjem i kobasicama» (Marx). 509
- ³¹¹ *Furcae Caudinae*, u stvari, *Furculae Caudinae* — kaudinijski prolazi u blizini grada Caudiuma (u starom Rimu); ovde su Samniti godine 321. pre n. e. za vreme drugog samnitskog rata naneli poraz rimskim legijama i naterali ih da prođu kroz «jaram», što je važno kao najveća poruga pobeđenoj vojsci. Otuda izraz «proći kroz Furcae Caudinae» znači biti podvrgnut krajnjem uniženju. 509
- ³¹² *Društvo 10. decembar* — bonapartističko društvo osnovano 1849, organizovano u vidu tajnih sekcija, čije jezgro je činio pariski lumpenproletarijat. Iscrpnu ocenu društva «10. decembar» dao je Marx u *Osamnaestom brimeru Louis-a Bonaparte* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 130 - 134). 510
- ³¹³ *Batrahomiomahija* (Rat miševa i žaba) — starogrčki komični ep (parodija na *Ilijadu*), čije se autorstvo ranije pogrešno pripisivalo Homeru. 511
- ³¹⁴ Misli se na rođenje sina Napoléona III, Eugène-Louis-a, 16. marta 1856, koji je dobio titulu kralja Alžira. 512
- ³¹⁵ Rad *Pad Karsa* dat je prema tekstu koji je u aprilu 1856. u četiri nastavka izašao u listu «The People's Papers». Marx je prvobitno napisao kratak članak na ovu temu za list «New-York Daily Tribune», koji je objavljen pod istim naslovom u ovom listu br. 4671 od 8. aprila 1856. Članci objavljeni trećeg maja 1856. sa Marxovim potpisom u listovima «The Sheffield Free Press» i «The Free Press» pod naslovom *Kars Papers Curiosities* (Interesantna mesta u dokumentima o Karsu) sastoje se u suštini od isečaka iz drugog i trećeg nastavka rada objavljenog u listu «The People's Papers». 515
- ³¹⁶ *Pariski ugovor* (traktat) — mirovni ugovor potpisan 30. marta 1856. na pariskom kongresu predstavnika Francuske, Engleske, Austrije, Sardinije, Pruske i Turske, s jedne strane, i Rusije s druge strane, kojim je okončan krimski rat od 1853. do 1856. Rusija, koja je poražena u ratu, morala je da ustupi ušće Dunava i jedan deo južne Besarabije, da se odrekne protektorata nad Dunavskim kneževinama i pokroviteljstva nad hrišćanskim podanicima u Turskoj, da se saglasi sa neutralizacijom Crnog mora (tj. Crno more je bilo otvoreno za trgovačke brodove svih nacija, njegove vode i luke zabranjene za sve ratne brodove izuzev po 10 malih ruskih i turskih ratnih parobroda, odnosno ratnih jedrenjaka i doneta je odluka da se obema zemljama zabrani da na njegovim obalama postavljaju arsenale); Rusija je dobila ponovo Sevastopolj i druge gradove koje su osvojili saveznici, s tim da vrati Kars Turskoj. Mada su mirovni uslovi bili vrlo teški za Rusiju, zapadnoj diplomatiji (engleskoj i francuskoj) nije pošlo za rukom da u punoj meri ostvari svoje namere. Herojska odbrana Sevastopolja, poraz turske vojske na kavkaskom ratištu, neuspesi saveznika na Baltičkom moru, kao i englesko-francuski sukobi koje je iskoristila ruska diplomatija, — sve ove okolnosti su imale znatan uticaj na ishod mirovnih pregovora.
- Pariskim ugovorom nije rešeno istočno pitanje, što je sedamdesetih godina bio razlog za novo zaoštravanje sukoba između evropskih zemalja na Balkanu i Bliskom istoku. 517
- ³¹⁷ Marx misli na Plavu knjigu «Papers relative to Military Affairs in Asiatic Turkey, and the Defence and Capitulation of Kars», koja je u proleće 1856. podneta engleskom parlamentu i iz koje su preuzeti svi citati sadržani u radu *Pad Karsa*. 517

- ³¹⁸ **Take care of Dowbs* (Pobrinite se za Dowba) — ovo podrugljivo ime je dobio ministar rata Panmure, kada je, u vezi sa telegrafskim obaveštenjem generalu Simpsonu o njegovom imenovanju za vrhovnog komandanta, zamolio ovoga da se pobrine o njegovom nećaku, mladom oficiru Dowbigginu. 519
- ³¹⁹ *Fanarioti* — bogati Grci koji su živeli u Fanaru, gradskoj četvrti Carigrada i većinom bili potomci aristokratskih vizantijskih kolenovića. Zahvaljujući svom bogatstvu i političkim vezama oni su zauzimali visoke državne položaje u Turskoj. 527
- ³²⁰ Vidi fantastičnu novelu Achima vom Arnima *Isabella von Ägypten. Kaiser Karl des Fünften erste Jugendliebe* (Izabela od Egipta. Prva mladalačka ljubav cara Karla Petog). 539
- ³²¹ U ovom članku Marx navodi pojedine činjenice o ekonomskom položaju Pruske, koje mu je Engels saopštio u pismu od 14. aprila 1856. 543
- ³²² **L'Indépendance Belge* — dnevni list, osnovan u Briselu 1831; organ liberala. 543
- ³²³ **Chambre introuvable* (Nečuveni dom) — francuski poslanički dom od 1815/1816. koji je bio sastavljen od ekstremnih reakcionara. 545

Literatura

I. Dela

- Babbage, Charles: *On the economy of machinery and manufactures* [O ekonomiji mašinerije i manufakture], London 1832. 235
- Batrachomyomachia* [Rat žaba i miševa] (vidi i napomenu 313). 511
- Birmingham conference. Report of committee on the proposed bases of pacification know as, The four points* [Birmingemska konferencija. Izveštaj komiteta koji se odnosi na predložene osnove pacifikacije poznate pod imenom «Četiri tačke»], London 1855. 350 - 353
- Birmingham conference. Report of committee on the Danish treaty* [Birmingemska konferencija. Izveštaj komiteta o pitanju danskog ugovora], London 1855. 349 - 350
- Bodenstedt, Friedrich: *Die Völker des Kaukasus und ihre Freiheitskämpfe gegen die Russen. Ein Beitrag zur neuesten Geschichte des Orients*, 2 Bände [Narodi Kavkaza i njihova oslobodilačka borba protiv Rusa. Prilog novijoj istoriji Orijenta, 2 toma], Berlin 1855. 498
- Blue Book* vidi *Papers relative to military affairs in Asiatic Turkey, and the defence and capitulation of Kars.*
- Brüsseler Memoire* vidi *De la conduite de la guerre d'Orient . . .*
- Bulwer, Edward Lytton: *The last of the barons*, vol. I - II [Poslednji baroni, tomovi I - II], Leipzig 1843. 236
- [Bulwer, Edward Lytton]: *Eugen Aram, a tale* [Ežen Aram, priča], Paris 1832. 236
- [Burke, Edmund]: *A letter from the right honourable Edmund Burke to a noble Lord, on the attacks made upon him and his pension, in the House of Lords, by the Duke of Bedford and the Earl of Lauderdale, early in the present sessions of Parliament* [Pismo uvaženog Edmunda Burkea jednom plemenitom lordu o napadima uperenim protiv njega i njegove penzije u Gornjem domu početkom sadašnjeg zasedanja parlamenta od strane vojvode Bedforda i erla Lauderdale-a], London 1796. 331
- Cathcart, George: *Commentaries on the war in Russia and Germany in 1812 and 1813* [Pribeleške o ratu u Rusiji i Nemačkoj godine 1812. i 1813], London 1850. 391
- Chesney Francis Rawdon: *Observations on the past and present state of fire-arms, and on the probable effects in war of the new muscet: with a proposition for reorganizing the royal regiment of artillery by a subdivision into battalions in each special*

- arm of garrison, field, and horse artillery, with suggestions for promoting its efficiency* [Zapažanja o ranijim i sadašnjim svojstvima vatrenog oružja i o mogućem dejstvu nove puške u ratu: sa predlogom da se kraljevski artiljerijski puk reorganizuje podjelom na bataljone, a prema specijalnim rodovima oružja u garnizonsku, poljsku i konjičku artiljeriju i sa sugestijama za unapređenje njihove efikasnosti], London 1852. 373
- The city; or, The physiology of London business: with scetches on 'change, and at the coffee houses* [Siti ili fiziologija londonskog poslovnog sveta: sa skicom o berzi i kafanama], London 1845. 206
- Courtois, Alphonse: *Des opérations de Bourse ou Manuel des fonds publics français et étrangers et des actions et obligations de sociétés françaises et étrangères négociés à Paris* [O berzanskom poslovanju ili priručnik o francuskim i stranim državnim papirima kao i o akcijama i obveznicama francuskih i stranih akcionarskih društava koja posluju u Parizu], Paris 1855. 465
- Curzon, Robert: *Armenia: A year at Erzeroom, and on the frontiers of Russia, Turkey and Persia*. Third edition [Jeremija: Godina dana u Erzerumu i na granicama Rusije, Turske i Persije. Treće izdanje], London 1854. 498
- Custine, [Astolphe] de: *La Russie en 1839*, tom I - IV [Rusija godine 1839. Tom I - IV], Bruxelles 1844. 389
- [Dairnvaell, George]: *Histoire édifiante et curieuse de Rothschild Ier, Roi des Juifs, par Satan* [Poučna i neobična povest Rothschilda I, kralja Jevreja, od Satane], Paris 1846. 481
- Dairnvaell, [George]: *Rothschild Ier ses valets et son peuple* [Rothschild I, njegovi lakeji i njegov narod], Paris 1846. 481
- Dante Alighieri: *La Divina Commedia* [Božanstvena komedija]. 317
- De la conduite de la guerre d'Orient. Expédition de Crimée. Mémoire adressé au gouvernement de S. M. l'Empereur Napoléon III. par un officier général* [O vodenju rata na Istoku. Krimski pohod. Memoari upućeni Njegovom Veličanstvu caru Napoléonu III od jednog štapskog oficira], Bruxelles 1855. 97 102 106 110 113 160 162
- Diaries and correspondence of James Harris . . .* vidi Harris, James
- Douglas, Howard: *A treatise on naval gunnery* [Rasprava o mornaričkoj artiljeriji], London 1820. 373
- Dunlop, Alexander Graham: *Cossack rule, and Russian influence in Europe, and over Germany. A few notes and suggestions for the present crisis* [Vladavina Kozaka i uticaj Rusije u Evropi i na Nemačku. Neke opaske i sugestije o trenutnoj krizi], London 1855. 265
- [Fox, Charles James]: *Memorials and correspondence of Charles James Fox*, edit. by John Russell. In three volumes [Uspomene i prepiska Charlesa i Jamesa Foxa, izdao John Russell. U tri toma], London 1853/1854. 9 492
- Girardin, Émile de: *La Paix* [Mir], Paris 1855. 137
- [Harris, James, Earl of Malmesbury]: *Diaries and correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury: containing an account of his missions to the courts of Madrid, Frederick the Great, Catherine the Second, and the Hague; and his special missions to Berlin, Brunswick, and the French Republic. Edited by his grandson, the third Earl*, 2-nd edit., vol. I [Dnevnik i prepiska Jamesa Harrisa, prvog erla Malmesburya, koji sadrži izveštaj njegovih misija na dvorovima Friedricha Velikog i Katharine II u Madridu i Hagu, i njegovih specijalnih misija u Berlinu, Braunšvajgu i Francuskoj Republici. Izdao njegov unuk, treći erl. Drugo izdanje, prvi tom], London 1845. 492 493

- Haxthausen, August von: *Studien über die innern Zustände, das Volksleben und insbesondere die ländlichen Einrichtungen Rußlands*, 3 Teile, Teil III [Studije o unutrašnjim prilikama, životu naroda, s posebnim osvrtom na državno ustrojstvo Rusije, u 3 dela, deo III], Berlin 1852. 173
- Hobbes, Thomas: *The English works of Thomas Hobbes of Malmesbury*; now first collected and edited by Sir William Molesworth. In 16 volumes [Dela Thomasa Hobbesa of Malmesbury, na engleskom jeziku koja je prvi put sakupio i izdao ser William Molesworth. U 16 tomova], London 1839 - 1845. 235
- [Hughes, T. M.]: *Revelations of Spain in 1845. By an English resident*. In two volumes [Istina o Španiji godine 1845. Od jednog Engleza koji je tamo živio. U dva toma], London 1845. 411
- Knesebeck, Friedrich Freiherr von dem: *Denkschrift, betreffend die Gleichgewichts-Lage Europa's, beim Zusammentritte des Wiener Congresses verfaßt*. In: Pertz, Georg Heinrich »Das Leben des Ministers Freiherrn vom Stein«, Vierter Band, Berlin 1851 unter der Überschrift: »XV. General v. Knesebeck an Stein«; als Einzelausgabe: [Memoari koji se odnose na ravnotežu Evrope napisani prilikom zasedanja bečkih kongresa. U: Pertz, Georg Heinrich »Život ministra barona vom Steina«, IV tom, Berlin 1851. pod naslovom: »XV. General v. Knesebeck an Stein«; kao posebno izdanje], Berlin 1854. 264 - 265
- [McNeill, John]: *Progress and present position of Russia in the East* [Progres i sadašnja pozicija Rusije na Istoku], London 1836. 62
- Memorials and correspondence of Charles James Fox* vidi Fox, Charles James.
- Moltke [Helmut Karl Bernhard von]: *Der russisch - türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828 und 1829* [Rusko-turski rat u evropskom delu Turske 1828 - 1829], Berlin 1845. 161
- Napier, W[illiam] F[rancis] P[atrick]: *History of the war in the Peninsula and in the South of France, from the year 1807 to the year 1814*. Vol. I - VI [Istorija ratova na Pirinejskom poluostrvu i u južnoj Francuskoj od 1807. do 1814. godine. Tomovi I - VI], London 1828 - 1840. 75 373 382 447
- O'Meara, Barry Edward: *Napoleon in exile, or a voice from St. Helena*, 2 vols. [Napoleon u progonstvu, ili glas sa Svete Jelene. U dva toma], London 1822. 139
- Ostrowski, J[oseph] B[oleslaw]: *The history of Poland*. In three volumes [Istorija Poljske. U tri toma], London 1841. 418
- Papers relative to military affairs in Asiatic Turkey, and the defence and capitulation of Kars* [Dokumenti u vezi s ratnim zbivanjima u azijskom delu Turske i u vezi sa odbranom i kapitulacijom Karsa], London 1856. 516 - 541
- Pradt, [Dominique Dufour] de: *Mémoires historiques sur la révolution d'Espagne* [Istorijski memoari o španskoj revoluciji], Paris 1816. 412
- *Du Congrès de Vienne*. Tome premier [O Bečkom kongresu, prvi tom], Paris 1815. 263
- Quételet, [Lambert -] A[dolphe - Jacques]: *A treatise on man and the development of his faculties* [Rasprava o čoveku i razvitku njegovih sposobnosti], Edinburgh 1842. 40
- *Sur l'homme et le développement des ses facultés, ou Essai de physique sociale* [O čoveku i razvitku njegovih sposobnosti ili esej o socijalnoj fizici]. Tom 1 - 2, Paris 1835. 40
- Reports of the inspectors of factories of Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, for the half year ending 30th April 1855* [Izveštaji fabričkih inspektora ministru unutrašnjih poslova Njenog Veličanstva za period do 30. aprila 1855], London 1855. 327

- Roebuck, John Arthur: *History of the whig ministry of 1830, to the passing of the Reform Bill*. In two volumes [Istorija vigovske vlade do usvajanja reform-bila. U dva toma], London 1852. 332
- Russell, John: *An essay on the history of the English government and constitution, from the reign of Henry VII. to the present time* [Esej o istoriji engleske vlade i ustava od početka vladavine Henryja VII do danas], London 1821. 332
- *Don Carlos, or, persecution; a tragedy, in five acts and in verse* [Don Kariolos ili progonstvo, tragedija u 5 činova i u stihu], London 1822. 332
- *Memoirs of the affairs of Europe from the peace of Utrecht*. In two volumes [Memoari o evropskim zbivanjima od mira u Utrehtu. U dva toma], London 1824 - 1829. 332
- *Memorial and correspondence of Charles James Fox* vidi [Fox, James].
- [Schönhals, Karl Freiherr von]: *Erinnerungen eines österreichischen Veteranen aus dem italienischen Kriege der Jahre 1848 und 1849*, Bd. 1 - 2 [Uspomene jednog austrijskog veterana iz italijanskog rata godine 1848. i 1849. Tomovi 1 - 2], Stuttgart und Tübingen 1852. 403
- Smith, Adam: *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. In two volumes [Istraživanje o prirodi i uzrocima bogatstva nacija. U dva toma], London 1776. 461
- Steuart, James: *An inquiry into the principles of political economy: Being an essay on the science of domestic policy in free nations. In which are particularly considered, population, agriculture, trade, industry, money, coin, interest, circulation, banks, exchange, public credit, and taxes*. In two volumes [Istraživanje o principima političke ekonomije: Rasprava o nauci unutrašnje politike slobodnih nacija koja uglavnom obrađuje: stanovništvo, poljoprivredu, trgovinu, industriju, novac, kovani novac, kamatu, promet, banke, razmenu, javni kredit i poreze. U dva toma], London 1767. 461
- Toussene!, A[lphonse]: *Les juifs rois de l'époque. Histoire de la féodalité financière* [Jevreji, kraljevi epohe. Istorija feudalnih finansijera], Paris 1845. 481
- [Wieland, Christoph Martin], *Die Abderiten. Eine sehr wahrscheinliche Geschichte vom Herrn Hofrath Wieland* [Abderićani. Jedna vrlo verovatna istorija gospodina dvorskog savetnika Wielanda], Weimar 1774. 174

II. Listovi i časopisi

Advertiser — vidi *The Morning Advertiser*

The Argus [Argus], Melbourne, od 1. decembra 1854. 93

The Birmingham Daily Press [Birmingemska dnevna štampa], Birmingham 348

The Birmingham Journal and Commercial Advertiser [Birmingemski list i trgovačke oglasne novine], Birmingham. 506

Chronicle — vidi *The Morning Chronicle*

Le Constitutionnel. Journal politique, littéraire, universel [Konstitucionalac. Politički, književni i opšti list], Paris (vidi i napomenu 170). 251 259 267 319 324 470 499 504

Courier and Telegraph [Kurir i telegraf], London. 262

The Daily News [Dnevne novosti], London (vidi i napomenu 41). 36 94 174 181 261 286 422 469 479

— Br. 2731 od 19. februara 1855. 66

The Economist. Weekly Commercial Times. Bankers' Gazette, and Railway Monitor: A Political, Literary, and General Newspaper [Ekonomist. Nedeljno trgovačko vreme. Bankarska gazeta i železnički monitor: političke, književne i opšte novine], London (vidi i napomenu 71). 66
— Br. 630 od 22. septembra 1855. 465

The Edinburgh Review, or Critical Journal [Edinburška revija ili kritički žurnal], Edinburgh. 123

Gazette vidi *The London Gazette*

Gazzetta di Roma [Rimske novine], Rom. 345

Gazzetta Ufficiale di Milano [Zvanične milanske novine], Milano. 512

Le Globe [Globus], Paris. 154

The Globe and Traveller [Svet i putnik], London (vidi i napomenu 190). 275 300

Hansard's Parliamentary Debates... [Hansardove parlamentarne debate...]

— tom 15, London 1810. 191

— tom 17, London 1828. 334 344

— tom 22, London 1830. 56

— tom 2, London 1831. 336

— tom 15, London 1833. 341

— tom 18, London 1833. 337

— tom 21, London 1834. 341

— tom 37, London 1837. 55/56

— tom 39, London 1838. 337

— tom 65, London 1842. 98

— tom 72, London 1844. 341

— tom 82, London 1845. 345/346

— tom 99, London 1848. 335

— tom 105, London 1849. 334 337

— tom 119, London 1852. 338

— tom 124, London 1853. 41

— tom 129, London 1853. 24 39

— tom 131, London 1854. 25 44

— tom 136, London 1855. 28 29 42 62 63 74 77 96/97

— tom 137, London 1855. 122 124-127 139

— tom 138, London 1855. 208 214 215 218-221 223 225 226 228 236 243
272-274 280

— tom 139, London 1855. 308 315 423 436 437

Herald — vidi *The Morning Herald*

Illustrated Times [Ilustrovano vreme], London. 262

L'Indépendance Belge [Belgijska nezavisnost], Bruxelles (vidi i napomenu 322). 543

Invalide Russe — vidi *Ruski Invalid*

Journal des Débats politiques et littéraires [Žurnal za političke i književne debate], Paris (vidi i napomenu 284). 480

The Lancet. A Journal of British and Foreign Medicine, Physiology, Surgery, Chemistry, Criticism, Literature, and News, edited by Thomas Wakley [Lanceta. Žurnal za britansku i stranu medicinu, fiziologiju, hirurgiju, hemiju, kriticizam, književnost i novosti, koji izdaje Thomas Wakley], London 1855. 285

The Leader [Voda], London (vidi i napomenu 107). 117 275

Lloyd's Weekly Newspaper [Lloydove nedeljne novine], London (vidi i napomenu 179). 262

- The London Gazette* [Londonske novine], London. 4
- Manchester Daily Examiner & Times* [Mančesterski dnevni posmatrač & vreme], Manchester (vidi i napomenu 275).
— Br. 193 od 24. septembra 1855. 464 465
- The Manchester Guardian* [Mančesterski stražar], Manchester (vidi i napomenu 68). 60
- Le Moniteur universel. Journal officiel de l'Empire Français* [Opšti glasnik. Zvanični list francuskog carstva] Paris (vidi i napomenu 90). 97 148 154 160 181 207 320 324 364 428 509 - 512
— Br. 101 od 11. aprila 1855. 160 163
- The Morning Advertiser* [Jutarnje oglasne novine], London (vidi i napomenu 20).
17 74 80 94 97 99 119 174 181 256 308 512
— Br. 19877 od 6. marta 1855. 95
- The Morning Chronicle* [Jutarnja hronika], London (vidi i napomenu 70). 66 74 139 154/155 174 181 182 270
— Br. 27504 od 15. februara 1855. 65
- The Morning Herald* [Jutarnji glasnik], London (vidi i napomenu 42). 36 96 99 116 135 193 207 212 245 262 276
- The Morning Post* [Jutarnja pošta], London (vidi i napomenu 40). 35 43 74 102 151 209 283 413 512
— Br. 25325 od 3. marta 1855. 94
— Br. 25338 od 19. marta 1855. 116
— Br. 25386 od 14. maja 1855. 186
- New-York Daily Tribune* [Njujorška dnevna tribina], New York (vidi i napomenu 16). 23 47 266 348
- Le Nord* [Sever], Paris. 505 508
- Nordische Biene* — vidi *Severnaja pčela*
- Penny Times* [Peni — vreme], London. 262
- The People's Paper* [Narodne novine], London (vidi i napomenu 93). 262
— Br. 148 od 3. marta 1855. 97
- The Pilot* [Pilot], London. 262
- The Portfolio; or, a Collection of State Papers* [Portfelj ili zbirka državnih papira], London (vidi i napomenu 67). 57
- Post* vidi *The Morning Post*
- The Press* [Štampa], London (vidi i napomenu 115). 135 - 137
- Preußische Correspondenz* [Pruski dopisnik], Berlin. 543
- Punch, or the London Charivari* [Panč ili londonska mačja dreka], London (vidi i napomenu 6). 4 55 208 447
- Reynolds's Weekly Newspaper* [Reynoldsove nedeljne novine], London (vidi i napomenu 178). 261 262
- Römische Zeitung* vidi *Gazzetta di Roma*
- Ruski Invalid* [Ruski invalid], St. Petersburg (vidi i napomenu 187). 272
- Severnaja pčela* [Severna pčela], St. Petersburg (vidi i napomenu 302). Br. 11 od 14. januara 1856. 505

The Times [Vreme], London (vidi i napomenu 9), 5 18 21 31 35 - 38 47 51 58
65 83 88 94 122 123 138 - 140 145 148 149 152 153 166 194 208 261 262
272 273 286 296 306 308 318 429 430 498 504 511 541

- Br. 16949 od 26. januara 1839. 57
- Br. 17041 od 14. maja 1839. 346
- Br. 19092 od 27. novembra 1845. 344
- Br. 21316 od 4. januara 1853. 21 37
- Br. 21959 od 24. januara 1855. 4 5
- Br. 21961 od 26. januara 1855. 7
- Br. 21962 od 27. januara 1855. 9
- Br. 21963 od 29. januara 1855. 17
- Br. 21979 od 16. februara 1855. 59 83
- Br. 21981 od 19. februara 1855. 66
- Br. 21990 od 1. marta 1855. 86 117
- Br. 21995 od 6. marta 1855. 100/101
- Br. 21996 od 7. marta 1855. 100
- Br. 22008 od 21. marta 1855. 141 144
- Br. 22028 od 14. aprila 1855. 163
- Br. 22048 od 8. maja 1855. 182
- Br. 22063 od 25. maja 1855. 218/219
- Br. 22080 od 14. juna 1855. 257 258
- Br. 22088 od 23. juna 1855. 277
- Br. 22090 od 26. juna 1855. 284
- Br. 22091 od 27. juna 1855. 423/424 436 437
- Br. 22095 od 2. jula 1855. 298
- Br. 22108 od 17. jula 1855. 315
- Br. 22109 od 18. jula 1855. 317/318
- Br. 22111 od 20. jula 1855. 423
- Br. 22113 od 24. jula 1855. 423 436
- Br. 22117 od 27. jula 1855. 423/424
- Br. 22138 od 21. avgusta 1855. 429
- Br. 22139 od 22. avgusta 1855. 430
- Br. 22141 od 24. avgusta 1855. 432/433 447 - 449
- Br. 22150 od 4. septembra 1855. 449
- Br. 22324 od 25. marta 1856. 511

Town and Country Newspaper [Gradske i seoske novine], London. 262

Tribune vidi *New-York Daily Tribune*

The Westminster Review [Vestminsterska revija], London. 338

Datumi iz života i rada Karla Marxa i Friedricha Engelsa

(januar 1855. do aprila 1856)

1855.

- Kraj januara do početka februara   Marx se bavi problemima političke ekonomije; on ponovo čita svoje sveske iz godine 1844 - 1847. i 1850/1851. da bi «ovladao materijalom i pripremio ga za obradu».
- 24 - 27. januara   Za breslavski list «Neue Oder - Zeitung», čiji je saradnik od kraja decembra 1854, Marx piše o debatama u engleskom parlamentu i o krizi vlade. Članci *Otvaranje parlamenta*, *Objašnjenja o kabinetskoj krizi* i *Iz parlamenta* izašli su u listu «Neue Oder-Zeitung» 27, 29. i 30. januara.
- Oko 29. januara   Engels, koji neprestano prati tok ratnih operacija na Krimu piše na Marxovu molbu za list «New-York Daily Tribune» rad *Evropski rat*, u kome razmatra mogućnost da se krimski rat pretvori u veliki evropski rat. Marx šalje nemačku varijantu ovog rada sa dodatkom o debatama engleskog parlamenta listu «Neue Oder-Zeitung», u kome je i objavljen 1. februara pod naslovom *Iz parlamenta - Sa ratišta*. List «New-York Daily Tribune» od 17. februara je dao Engelsov rad kao uvodnik.
31. januar do 1. februara   U vezi sa padom Aberdeenove koalicione vlade, Marx šalje Engelsu za prilog listu «New-York Daily Tribune» iscrpnu kritičku ocenu «rada koalicije». Engels je iskoristio ovaj mat rijal u članku *Poslednja britanska vlada*, koji je objavljen kao uvodnik u listu «New-York Daily Tribune» 23. februara.
1. februar   Na poziv čartističkog vođe Ernesta Jonesa Marx prisustvuje «kao običan posmatrač» sednici Internacionalnog emigrantskog komiteta da bi proučio karakter ove organizacije. Na sednici se raspravljalo o pripremi svečanosti povodom godišnjice francuske februarske revolucije od 1848.
- Najkasnije 2. februara   Marx dobija pismo od Ferdinanda Lassalle-a o političkoj situaciji u Nemačkoj; Marx ovo pismo šalje Engelsu.
2. februar   Marx informiše Engelsa o osnivanju Internacionalnog emigrantskog komiteta na Jonesovu inicijativu i pod njegovim predsedništvom. Marx podvrgava kritici delatnost ovog

- komiteta u čiji sastav ulaze, osim čartista, i predstavnici sitno-buržoaskih emigrantskih grupa, koje nemaju ničeg zajedničkog sa stvarnim proleterskim pokretom.
2. do 6. februara Marx piše o krizi engleske vlade članak *Pad Aberdeenove vlade*, koji je sa njegovim potpisom izašao u listu «New-York Daily Tribune» od 17. februara, kao i dopise *O krizi vlade*, *Svrgnuta vlada*, *Partija i klike* i *Dve krize*, koji su objavljeni u listu «Neue Oder-Zeitung» 5, 7, 8. i 9. februara.
- Oko 9. februara Engels piše za list «New-York Daily Tribune» članak *Borba na Krimu*, u kome, između ostalog, visoko ocenjuje odbrambeni sistem branitelja Sevastopolja. On je izašao kao uvodnik 26. februara. Nemačka varijanta sa jednom Marxovom dopunom, pod naslovom *Palmerston—Armija*, izlazi 12. februara u listu «Neue Oder-Zeitung».
- Oko 9. februara do 3. marta Marx boluje od zapaljenja očiju, izazvanog napornim radom pri pregledu vlastitih ekonomskih svezaka. Zbog teškog stanja mora da ostane nekoliko dana u postelji. Njegov sin Edgar (Musch) i nedavno rođena kćerka Eleanor su takođe bolesni. Lekar savetuje Marxu da napusti nezdravu četvrt Londona — Soho skver.
- 12 - 14. februara U vezi sa obrazovanjem Palmerstonove vlade Marx šalje u list «Neue Oder-Zeitung» dva priloga pod naslovom *Lord Palmeston* (to je skraćena varijanta njegovog pamfleta *Lord Palmeston*, koji je krajem 1853. i početkom 1854. objavljen u listu «New-York Daily Tribune» i organu čartista «The People's Paper»), u kojima je raskrinkao englesku vladajuću oligarhiju; oni su izašli u listu «Neue Oder-Zeitung» 16. i 19. februara.
- Najkasnije 13. februara Internacionalni emigrantski komitet je pozvao Marxa da aktivno učestvuje na mitingu povodom godišnjice francuske februarske revolucije od 1848. On odlučuje da odbije učešće, između ostalog, zato što se sa «Hercenom nigde i nikad neće zajedno pojaviti».
17. i 19. februar Za list «Neue Oder-Zeitung» Marx piše članke *Parlament i Koalicija torijevaca s radikalima*, u kojima izlaže zaoštavanje privredne i političke situacije u Engleskoj. Oni su izašli u listu «Neue Oder-Zeitung» 22. i 24. februara.
- Oko 20. februara Engels piše članak *Rat koji se nadneo nad Evropom* u kome ispituje odnos snaga zaraćenih strana. Nemačka varijanta sa Marxovom dopunskom primedbom o debatama u engleskom parlamentu data je u listu «Neue Oder-Zeitung» 23. i 24. februara pod naslovom *O parlamentarnim i vojnim pitanjima*. Engelsov rad je kao uvodnik objavljen u listu «New-York Daily Tribune» 8. marta.
24. februar U vezi sa istupanjem pilovaca iz Palmerstonove vlade Marx piše dopis *O novoj krizi vlade*, koji je izašao u listu «Neue Oder-Zeitung» 27. februara.
27. februar Marx piše za list «Neue Oder-Zeitung» članak *Palmerston i engleska oligarhija*, u kome pokazuje reakcionarnu suštinu politike vladajućih partija. On je izašao 3. marta.

- Kraj februara Marx proučava istoriju starog Rima; on pravi ispise iz trotomnog Niebuhrovog dela *Rimska istorija*.
2. mart Marx šalje listu »Neue Oder-Zeitung« dopis *Britanski ustav*, i istovremeno upućuje listu »New-York Daily Tribune« englesku varijantu ovog članka; ovde Marx pokazuje da osnovu političkog poretka Engleske čini kompromis između buržoazije i aristokratije, koji koči progresivni razvitak zemlje. Ovaj dopis je u listu »Neue Oder-Zeitung« objavljen 6. marta, dok ga je list »New-York Daily Tribune« dao 24. marta kao uvodnik pod naslovom *Kriza u Engleskoj*.
3. mart Marx piše Engelsu da zbog svog lošeg zdravlja i promene vazduha namerava da dođe u Mančester na kratko vreme.
6. i 7. mart Marx piše za list »Neue Oder-Zeitung« priloge *Prilog istoriji francuske alijanse*, *Istražni komitet* i *Briselski »Memoire«*, u kojima raskrinkava licemernu spoljnu politiku Palmerstona i dokazuje neodrživost saveza između Engleske i Francuske. Oni su objavljeni 9. 10. i 11. marta.
13. mart Marx piše članak *Irska osveta*, u kome je sadržana kritika upućena kompromisnoj politici irske brigade u engleskom parlamentu. On je izašao u listu »Neue Oder-Zeitung« 16. marta.
- Sredina marta do 6. aprila Marxov sin Edgar je teško bolestan; potresena ovim, razbolela se i njegova supruga. Marx neguje bolesnike i potpuno je iscrpljen od dugih noćnih bdenja. Kao i uvek, Engels materijalno pomaže Marxovu porodicu koja trpi veliku oskudicu.
- Oko 16. marta Engels piše vojni pregled *Dogadaji na Krimu*, koji je objavljen u listu »Neue Oder-Zeitung« 19. marta a i kao uvodnik pod naslovom *Rezultati ratnih operacija na Krimu* u listu »New-York Daily Tribune« 2. aprila.
- U svom članku *Sudbina velikog pustolova*, objavljenom u listu »New-York Daily Tribune«, Engels je raskrinkao avanturističku spoljnu politiku bonapartističke Francuske. Jednu varijantu ovog članka Marx šalje listu »Neue Oder-Zeitung«, u kome je objavljen 20. marta pod naslovom *Kritika francuskog načina vodenja rata*. Engleska varijanta članka objavljena je kao uvodnik 2. aprila u listu »New-York Daily Tribune«.
18. marta Marx piše Engelsu da je sada »apsolutno neophodno« u listu »New-York Daily Tribune« »antipanslavistički istupiti. Ako to ne bude moguće biću prinuđen da prekinem sa tim listićem. . . » Istovremeno on obavestava Engelsa da će Herzen izdavati jedan časopis ruske revolucionarne emigracije pod imenom »Polarna zvezda«.
20. mart Marx šalje listu »Neue Oder-Zeitung« dopis o mitingu, koji su organizovali fritrejdski krugovi 16. marta u London Tavernu, s ciljem da uvuku čartiste u opozicionu kampanju buržoazije protiv aristokratije i da radnički pokret potčine svom uticaju. U ovom dopisu Marx je dao i govore koje su održali Ernest Jones i drugi vođi čartista, u kojima je raskrinkan pokušaj predstavnika buržoaske opozicije da radnički pokret iskoriste za svoje ciljeve. Dopis *Jedan miting* je izašao u listu »Neue Oder-Zeitung« 24. marta.

- 20 - 27. marta Marx prati govore u engleskom parlamentu i štampu o pitanjima međunarodne politike i o tome piše niz članaka. Oni su izašli u listu »Neue Oder-Zeitung« 23, 24, 27. i 30. marta pod naslovima: *Saopštenja iz engleske štampe, Iz parlamenta—Debate o Pruskoj u Gornjem domu, Prilog istoriji francuske alijanse, Napoléon i Barbès—Novinski žig.*
- Oko 23. marta U članku *Poslednja Napoleonova povelja*, Engels je raskrinkao dinastičke ciljeve Napoleona III u krimskom ratu, a u članku *Bitka kod Sevastopolja*, on izveštava o porazu saveznika pri pokušaju da zauzmu redut Selenginsk. Oba su izašla 7. aprila kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune«. Skraćenu varijantu ova dva članka na nemačkom Marx je poslao listu »Neue Oder-Zeitung«, u kome je objavljena 26. marta pod naslovom *O poslednjim događajima na Krimu.*
28. mart Marx izveštava o formiranju jedne parlamentarne komisije za ispitivanje katastrofalnog položaja britanske vojske na Krimu i podvrgava oštroj kritici engleski vojni sistem. Izveštaj je izašao 31. marta u listu »Neue Oder-Zeitung« pod naslovom *Istražni komitet i njegov rad*, dok je druga varijanta objavljena kao uvodnik pod naslovom *Britanska armija* u listu »New-York Daily Tribune« 14. aprila.
- Oko 30. marta U svom članku *Tok rata* Engels ističe veliko rusko inženjerijsko iskustvo pri odbrani Sevastopolja; nemačku varijantu ovog članka Marx šalje listu »Neue Oder-Zeitung«, u kome je izašao 2. aprila pod naslovom *O situaciji na Krimu.* U listu »New-York Daily Tribune« izašao je kao uvodnik 17. aprila.
30. mart Marx piše svom prijatelju Engelsu da je i lekara napustila nada u ozdravljenje njegovog sina Edgara i zahvaljuje Engelsu na saosećanju koje je imao za njegovu porodicu, kao i na tome što je u ovo za Marxa teško vreme pisao za njega članke.
6. april Marxov osmogodišnji sin Edgar umire. Marx saopštava Engelsu nameru da svoju suprugu pošalje na neko vreme u Mančester.
10. april Marx šalje listu »New-York Daily Tribune« članak *Izgledi u Francuskoj i Engleskoj*, u kome između ostalog ukazuje na to da proleterska klasa mora iskoristiti složenu situaciju, nastalu zbog krimskog rata, za širenje revolucionarne borbe, da bi »ponovo stekla onu poziciju koju je izgubila junjskom borbom 1848. u Francuskoj«. List »New-York Daily Tribune« je objavio 27. aprila ovaj članak sa Marxovim potpisom.
- Oko 14. aprila U članku *Kritika Napoleonovog članka u listu »Le Moniteur«*, objavljenom u »Neue Oder-Zeitung« 17. aprila, Engels pokazuje nesposobnost Napoleona III i njegovih generala kao vojskovođa. Englesku varijantu članka objavio je list »New-York Daily Tribune« 30. aprila kao uvodnik pod naslovom *Napoleonova odbrana.*
- Oko 15. aprila Za list »Neue Oder-Zeitung« Engels piše vojni pregled *Afera od 23. marta* (izašao 18. aprila), u kome kritikuje opsadu Sevastopolja, koju su izvršili saveznici, i istovremeno pravi englesku varijantu koja je izašla 30. aprila u listu »New-York Daily Tribune« kao uvodnik pod naslovom *Opsada Sevastopolja.*

- Oko 17. aprila Engels šalje listovima »Neue Oder-Zeitung« i »New-York Daily Tribune« članak protiv panslavizma, u kome oštro napada ideju o ujedinjenju Slovena pod hegemonijom carske Rusije. U listu »Neue Oder-Zeitung« članak je izašao 21. i 24. aprila pod naslovom *Nemačka i panslavizam*. List »New-York Daily Tribune« je doneo ovaj članak 5. i 7. maja kao uvodnik, samo s velikim izmenama.
18. april do oko 6. maja Marx i njegova supruga se nalaze u Mančesteru.
- 7 - 21. maja Uoči sve jače agitacije predstavnika buržoaskih trgovačkih i finansijskih krugova za administrativnu reformu Marx piše za list »Neue Oder-Zeitung« članke: *Prilog istoriji agitacija*, »*The Morning Post*« protiv Pruske — *Karakter vigovalca i torijevalca*, *Sednica Gornjeg doma*, *Uzbuđenje izvan parlamenta* i *O reformatorskom pokretu*. U člancima su razotkriveni pravi ciljevi reformatora iz Sitija, njihov strah pred radničkom klasom i njihova spremnost na kompromise sa aristokracijom; članci su u listu »Neue Oder-Zeitung« objavljeni 10, 18, 19. i 24. maja.
- Oko 8. maja i oko 11. maja Engels piše članke *Opsada Sevastopolja* i *Rat na Krimu*, koje je 11. i 14. maja objavio list »Neue Oder-Zeitung«; engleske varijante su izašle 28. i 29. maja u listu »New-York Daily Tribune« kao uvodnici pod naslovima *Iz Sevastopolja*, *Novo nastupanje na Krimu*.
- Najkasnije 16. maja Marx moli urednika lista »Neue Oder-Zeitung«, Elsnera, da nađe izdavača za jednu brošuru o panslavizmu, koju Engels namerava da napiše i objavi u Nemačkoj. Elsnerov pokušaj je ostao bezuspešan; on saopštava Marxu da izdavači »svi skupa, koje sam pitao, odbijaju, jer se bez sumnje plaše da će dobiti revolucionarnu reputaciju«.
- Zbornik koji je izdao Tucker »Political Fly-Sheets« (Politički pamfleti) sadrži neke Marxove članke iz serije članaka *Lord Palmerston*, objavljene u listovima »New-York Daily Tribune« i »The People's Paper«.
19. maj Marx piše članak *Finansijska pitanja*, u kojem pokazuje zaoštavanje finansijske krize u Engleskoj; članak je izašao 22. maja u listu »Neue Oder-Zeitung«.
- Oko 21. maja Engels daje vojni pregled, koji je pod naslovom *Krimski rat* izašao kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune« 8. juna.
24. maj Marx prerađuje Engelsov vojni pregled za list »New-York Daily Tribune« za svoj članak *Predigra kod lorda Palmerstona — Tok poslednjih događaja na Krimu*, koji je izašao 29. maja u listu »Neue Oder-Zeitung«. Članak je objavljen 12. juna i u listu »New-York Daily Tribune« kao uvodnik pod naslovom *Novi francuski vrhovni komandant*.
26. maj do 1. juna U vezi sa parlamentarnom debatom o spoljnoj politici Palmerstonove vlade Marx šalje listu »Neue Oder-Zeitung« članke: *Reforma parlamenta — Prekid i nastavljanje Bečke konferencije — Takozvani rat do uništenja, Disraelijev predlog, Iz parlamenta — Debata o Disraelijevom predlogu, Prilog kritici poslednjeg Palmerstonovog govora*, u kojima pretresa stav raz-

- ličitih partija i grupa u engleskom parlamentu prema krimskom ratu. Oni su izašli u listu »Neue Oder-Zeitung« 30. i 31. maja i 1. i 4. juna.
5. juni Marx piše članak *Udruženje za administrativnu reformu — Povelja*; on pri tom ukazuje na značaj čartističkog programa za demokratizaciju političkog poretka u Engleskoj i ističe da ostvarenje ovog programa otvara perspektivu radničkoj klasi Engleske da osvoji vlast. Članak je izašao u listu »Neue Oder-Zeitung« 8. juna.
- 6 - 9. juna Marx i dalje prati debate o pitanju rata vođene u engleskom parlamentu. U vezi s tim on šalje članke *Iz parlamenta — Prilog pitanju rata ili mira* i *Velika parlamentarna debata*, koji su objavljeni u listu »Neue Oder-Zeitung« 9. i 12. juna.
- Oko 8. juna Engels piše za list »New-York Daily Tribune« članak *Sa Krima*. Nemačka varijanta ovog članka je objavljena 11. juna u listu »Neue Oder-Zeitung« pod naslovom *Prilog kritici ratnih događaja na Krimu*. List »New-York Daily Tribune« ga je objavio 23. juna kao uvodnik.
- Oko 12. juna U svom članku *Sevastopolj* napisanom za list »New-York Daily Tribune« i objavljenom 29. juna kao uvodnik, Engels daje kratku skicu razvoja gradnje utvrđenja. Nemačka varijanta članka je objavljena 15. juna u listu »Neue Oder-Zeitung« pod naslovom *Kritika krimskih poduhvata*.
- Oko 15. juna Engels piše za list »New-York Daily Tribune« članak o *Napoleonovim ratnim planovima*; on dokazuje da plan saveznika o »lokalnom ratu za lokalne ciljeve« ima za cilj da se ne dopusti da se krimski rat pretvori u rat naroda protiv reakcionarnih režima Evrope. Marx prerađuje ovaj materijal za svoje dopise *Prilog debati o Layardovom predlogu — Rat na Krimu* i *Lokalni rat — Debata o administrativnoj reformi — Izveštaj Roebuckovog komiteta itd.*, koji su objavljeni 19. i 23. juna u listu »Neue Oder-Zeitung«. U listu »New-York Daily Tribune« Engelsov izveštaj je objavljen 2. jula kao uvodnik.
- Najkasnije 15. juna Dana, urednik lista »New-York Daily Tribune«, predlaže Marxu da za napredni njujorški časopis »Putnam's Monthly« piše o evropskim vojskama; na Marxovu molbu Engels na sebe preuzima pisanje članka.
19. juni U članku *Čudna politika* Marx raskrinkava kontrarevolucionarne ciljeve vladajućih klasa Engleske i Francuske u krimskom ratu. Članak je izašao kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune« od 10. jula.
- Posle 19. juna Schily, učesnik revolucije 1848/1849. u Nemačkoj, saopštava Marxu iz Pariza mišljenja raznih, Marxu poznatih ličnosti da što pre objavi svoje delo o političkoj ekonomiji.
24. juni Marx zajedno sa Wilhelmom Liebknechtom učestvuje u masovnim demonstracijama u Hajd parku, koje su bile uperene protiv nacrtu zakona o zabrani rada trgovačkih radnji nedeljom. Svoje utiske sa demonstracija opisao je Marx u svom dopisu *Agitacija crkve — Demonstracije u Hajd parku*, koji je objavljen 28. juna u listu »Neue Oder-Zeitung«; tu on ističe masovni

- karakter pokreta kao i aktivnu ulogu, koju su pri tom odigrali čartisti.
27. juni do oko 3. jula U biblioteci Britanskog muzeja Marx prikuplja za Engelsa materijal o španskoj i napuljskoj armiji, koji je Engels koristio u svojoj seriji članaka *Evropske vojske*.
- Oko 29. juna Engels šalje Marxu članak *Iz Sevastopolja* za list «New-York Daily Tribune». Nemačka varijanta članka izašla je 2. jula u listu «Neue Oder-Zeitung» pod naslovom *O događajima na Krimu*. Članak je izašao kao uvodnik u listu «New-York Daily Tribune» od 12. jula.
- Kraj juna do početka jula Engels završava prvi deo svoje serije članaka *Evropske vojske* koji je izašao u avgustovskom broju časopisa «Putnam's Monthly».
1. juli Marx učestvuje u drugim demonstracijama u Hajd parku, koje su bile uperene protiv nacrtu zakona o zabrani rada trgovačkih radnji nedeljom; samo pukim slučajem izbegao je hapšenje. U dopisu *Uznemirenost zbog zaoštavanja pitanja proslave nedelje* koji je objavljen 5. jula u listu «Neue Oder-Zeitung», Marx odlučno istupa protiv rigoroznog postupka londonske policije prema demonstrantima.
- Oko 6. jula Engels piše za list «New-York Daily Tribune» izveštaj o neuspelom jurišu saveznika na Sevastopolj 18. juna; izveštaj je izašao kao uvodnik 21. jula pod naslovom *Poslednji poraz saveznika*. Nemačka varijanta se sastoji od dva dela, pri čemu je Marx prvi deo dopunio opisom sukoba između naroda i policije u Londonu prilikom demonstracija 1. jula. Oni su objavljeni pod naslovom *Sukobi između policije i naroda — O događajima na Krimu* i *O jurišu 18. juna*, u listu «Neue Oder-Zeitung» 9. i 11. jula.
- 11 - 20. jula U vezi sa novom krizom vlade i Russellovim povlačenjem Marx je napisao niz članaka o debatama u engleskom parlamentu, u kojima je razotkrio antidemokratski karakter ovog parlamenta. U nekim od njih Marx je preuzeo Engelsove vojne izveštaje napisane za list «New-York Daily Tribune». Članci *Iz parlamenta — Predlozi Roebucka i Bulwera*, *Iz parlamenta — Bulwerov predlog — Irsko pitanje*, *Russellova ostavka — O događajima na Krimu*, *Rusellova ostavka*, *Iz parlamenta*, i *Iz parlamenta — Sa bojišta* su izašli 14, 16, 17, 20, 21. i 23. jula u listu «Neue Oder-Zeitungen».
17. juli Marx upućuje Engeltu neka obaveštenja o bivšim članovima Saveza komunista koji su emigrirali u Ameriku i o drugim nemačkim revolucionarnim emigrantima.
- Posle 17. jula Marx se seli sa svojom suprugom, koja se još nije oporavila od potresa izazvanog smrću sina Edgara, i sa svojim kćerkama u Kambervel (u okolini Londona) u seosku kuću Imandta (bivšeg člana Saveza komunista) koji ju je za vreme svog boravka u Škotskoj stavio Marxu na raspolaganje.
25. juli do 12. avgusta Marx piše pamflet *Lord John Russell*, u kome je preko Russellove ličnosti, tipičnog predstavnika vigovaca, raskrinkao politiku vladajuće engleske oligarhije u prvoj polovini 19. veka.

- Pamflet je izlazio u listu »Neue Oder-Zeitung« od 28. jula do 15. avgusta. A u skraćenom obliku je objavljen 28. avgusta u listu »New-York Daily Tribune«.
- Kraj jula Engels piše drugi deo svoje serije članaka *Evropske vojske*, koji je izašao u septembarskom broju časopisa »Putnam's Monthly«.
13. avgust Marx piše članak *Miting u vezi sa Poljskom*, u kome ukazuje na provokatorsku politiku Palmerstonove vlade prema poljskom nacionalnom pokretu i u kome osuđuje stav konzervativnog plemićko-monarhističkog krila poljske emigracije, protivstavljajući mu demokratsko krilo. Članak je izašao 16. avgusta u listu »Neue Oder-Zeitung«.
15. avgust U članku *Prilog kritici austrijske politike u krimskom ratu*, koji je izašao 18. avgusta u listu »Neue Oder-Zeitung«, Marx komentariše debate u engleskom parlamentu o razlozima zbog kojih je Austrija odbila da objavi Rusiji rat. Jedna varijanta članka, proširena krajem avgusta, objavljena je kao uvodnik pod naslovom *Austrija i rat* u listu »New-York Daily Tribune« od 13. septembra.
17. i 18. avgust Za list »Neue Oder-Zeitung« Marx piše članak *Englesko-francuski rat protiv Rusije*, u kome koristi Engelsov vojni pregled napisan za list »New-York Daily Tribune«. Članak je izašao u listu »Neue Oder-Zeitung« 20. i 21. avgusta. Engelsov rad je objavljen kao uvodnik pod naslovom *Rat* u listu »New-York Daily Tribune« od 1. septembra.
- Oko 31. avgusta Engels piše izveštaj za list »New-York Daily Tribune« *Bitka na Čornoj*; nemačka varijanta je izašla pod istim naslovom u listu »Neue Oder-Zeitung« 3. i 4. septembra. List »New-York Daily Tribune« je objavio izveštaj kao uvodnik 14. septembra.
- Septembar Engels završava treći i poslednji deo svoje serije članaka *Evropske vojske*, koji je izašao u decembarskom broju časopisa »Putnam's Monthly«.
1. septembar Marx informiše Engelsa o novom Danaovom predlogu da za časopis »Putnam's Monthly« piše o napretku u modernom načinu vođenja rata.
6. septembar Marx piše povodom smrti dr Rolanda Danielsa (jednog od optuženih u kelnskom komunističkom procesu) pismo sa izrazima saučešća gospodi Amaliji Daniels u Keln.
Marx saopštava Engelsu svoju nameru da objavi jedan kratak nekrolog o Danielsu i da dá u štampu obaveštenje o smrti sa svojim, Engelsovim, Freiligrath-ovim i W. Wolffovim (Lupus) potpisom.
- Oko 8. septembra U vezi sa prepiskom koju je objavila engleska štampa, između engleskog admirala Charlesa Napiera i prvog lorda admiraliteta, Grahama, o ratnim operacijama saveznika u oblasti Baltičkog mora godine 1854, Marx piše članak *Novo otkrivanje tajni u Engleskoj*; članak je izašao 24. septembra kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune«.

- Posle 8. septembra Engels pravi hronološke beleške o najvažnijim događajima u krimskom ratu.
11. septembar Na osnovu poslednjeg telegrafskog obaveštenja Marx precizira Engelsov članak *Pad Sevastopolja*, napisan za list «New-York Daily Tribune», i šalje nemačku varijantu listu «Neue Oder-Zeitung», gde je objavljen 14. septembra pod naslovom *O zauzimanju Sevastopolja*. Članak je objavljen kao uvodnik 28. septembra u listu «New-York Daily Tribune».
- Marx odgovara na Elsnerovo pismo o finansijskim teškoćama lista «Neue Oder-Zeitung» izražavajući spremnost da za list radi bez honorara.
- Povodom smrti bivšeg čartističkog vođe O'Connora Marx piše za list «Neue Oder-Zeitung» članak *O'Connorov pogreb*, u kome je opisao kako su londonski radnici sahranili O'Connora; članak je objavljen 15. septembra.
12. septembar Marx putuje iz Kambervela Engelsu u Mančester.
- Oko 14. septembra U članku *Izgledi na Krimu* Engels izlaže svoja shvatanja o ulozi utvrđenja i poljskih armija u modernom ratu. Nemačku varijantu ovog članka šalje Marx listu «Neue Oder-Zeitung», gde je objavljena 18. septembra pod naslovom *O događajima na Krimu*. List «New-York Daily Tribune» je objavio Engelsov članak kao uvodnik 1. oktobra.
24. septembar do 4. oktobra U člancima *Stanje trgovine i finansija i Francuska banka — Pojačanja za Krim — Novi felđmaršali*, Marx ukazuje na simptome nastupajuće finansijske krize u Francuskoj. Članci su izašli 28. septembra i 8. oktobra u listu «Neue Oder-Zeitung».
28. septembar Engels piše za list «New-York Daily Tribune» o jurišu i zauzimanju Sevastopolja. List «Neue Oder-Zeitung» je dao 4. oktobra nemačku varijantu ovog izveštaja pod naslovom *O jurišu na Sevastopolj*. Izveštaj je objavljen u listu «New-York Daily Tribune» 13. oktobra kao uvodnik pod naslovom *Veliki ratni događaj*.
2. oktobar U članku *Zvanični finansijski izveštaj*, napisanom za list «Neue Oder-Zeitung», objavljenom 6. oktobra, Marx kritikuje poresku politiku engleske vlade i pobija tvrdnje engleske buržoaske štampe o blagostanju engleskih trudenika.
- Oko 6. do 10. oktobra Marx dobija dva pisma u kojima ga Elsner moli da više ne šalje dopise za list «Neue Oder-Zeitung», jer list uskoro prestaje da izlazi. Po prijemu prvog pisma Marx prekida da šalje svoje dopise.
- Oko 19. oktobra Za list «New-York Daily Tribune» Engels piše vojni pregled *Tok rata*, koji je izašao kao uvodnik 5. novembra.
- Prva polovina novembra Marx i Engels se sastaju sa svojim prijateljem, proleterskim pesnikom, Georgom Weerthom, koji se u povratku sa putovanja po Evropi zadržao u Mančesteru.
- Početak novembra U pismu Danau Marx postavlja nove uslove za svoju saradnju u listu «New-York Daily Tribune». Dana prihvata Marxov predlog da listu šalje dva članka nedeljno, koji bi bili plaćeni po 10 dolara.

- Oko 2. novembra Engels piše članak *Ruska vojska*. U njemu on ukazuje na uticaj privredne zaostalosti i reakcionarnog političkog režima carske Rusije na prilike u ruskoj vojsci. Članak je izašao kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune« od 16. novembra.
8. novembar Marx saopštava Elsneru da je primio njegova pisma sa vestima o predstojećem prestanku izlaženja lista »Neue Oder-Zeitung« i da on zbog toga više nije napisao nijedan članak. U svom pismu Marx odobrava delatnost lista »Neue Oder-Zeitung«, koji još neko vreme izlazi, i ističe da je list štampao maksimum mogućeg u uslovima političke reakcije u Nemačkoj. On takođe piše o progonima političkih emigranata na ostrvo Džersi, koje su preduzele engleske vlasti.
17. novembar 1855. i 5. januar 1856. Urkvartistički list »Sheffield Free Press«, koji je bio u opoziciji prema Palmerstonu, preštampao je Marxove članke o Palmerstonu iz 1853. godine; prvi članak je izašao u separatu kao izdanje Nr. 4A »Free Press Serials« izdavanih u Šefildu.
- Početak decembra Marx se vraća iz Mančestera u London.
12. decembar Engels izveštava Marxa o štrajku tekstilnih radnika u Mančesteru.
12. decembar 1855. do januara 1856. Marx se nekoliko puta sastaje sa Edgarom i Brunom Bauerom. U svojim pismima on izveštava Engelsa o svojim razgovorima sa njima i kritikuje njihova idealistička shvatanja; on naročito oštro osuđuje oholi, uobraženi odnos Bruna Bauera prema radničkom pokretu.
- Oko 24. decembra 1855. do početka januara 1856. Engels, koji je u gostima kod svojih rodaka u Londonu, stalno se sastaje sa Marxom.
- Oko 28. decembra U svom članku *Tradicionalna engleska politika* Marx na osnovu primera iz istorije dokazuje kontrarevolucionarnu suštinu vigovske politike. Članak je izašao kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune« od 12. januara 1856.
29. decembar 1855. do 16. februara 1856. Celu Marxovu seriju članaka »Lord Palmerston«, koja je objavljena u listu »The People's Paper«, preštampao je organ londonskih urkvartista »Free Press«, a osim toga izdao ga je i kao separat Nr. 5 »Free Press Serials«.

1856.

- Januar do aprila Za list »New-York Daily Tribune« Engels piše seriju članaka protiv panslavizma; on proučava literaturu iz oblasti istorije i kulture Slovena; članci, koje je Marx poslao u Njujork, ostali su neobjavljeni.
- Prva polovina januara Marx šalje listu »New-York Daily Tribune« članke o Dunavskim kneževinama i o Švedskoj. Ni oni nisu objavljeni.
- Oko 11. januara Povodom zauzimanja tvrđave Kars, koje je izvršila ruska vojska u novembru 1855, Engels piše za list »New-York Daily Tribune« članak *Rat u Aziji*. Tom prilikom on ispituje uzroke

- poraza turske vojske u Transkavkazu i ističe veliki uspeh Rusa. Rad je izašao kao uvodnik 25. januara.
- Oko 18. januara U svom članku *Evropski rat*, Engels navodi neke rezultate krimskog rata i podvlači da tok događaja ne opravdava nade za pretvaranje ovog rata u rat za demokratski preobražaj Evrope i za oslobođenje ugnjetenih naroda. Ovaj članak je izašao kao uvodnik u listu «New-York Daily Tribune» od 4. februara.
18. januar Marx šalje Engelsu članak Davida Urquharta *Čartistička korespondencija*, u kome ovaj kleveta čartističke vođe. Povodom toga Marx kaže da se Urquhart u datom slučaju «pokazuje kao engleski policijski agent».
- Februar do aprila U biblioteci Britanskog muzeja Marx proučava diplomatska dokumenta, pamflete s kraja 17. i prve polovine 18. veka, kao i istorijske rasprave o englesko-ruskim odnosima. On pravi ispise iz knjiga Jamesa Williamsa, Hughesa, Schlossera, i mnogih drugih, kao i iz dnevnika Petra I, i beležaka Veselovskog, ruskog izaslanika u Engleskoj. On piše Engelsu da bi želeo da objavi pronađene materijale o istoriji diplomatije 18. veka.
7. februar U pismu Marxu Engels podrobno izlaže političku situaciju u Francuskoj i pri tom ističe jačanje antibonapartističkog raspoloženja među proletarijatom, studentima i u vojsci.
8. februar Marx koristi Engelsovo pismo od 7. februara i piše članak *Englesko-američki sukob — Događaji u Francuskoj*. Tu on predskazuje neminovni pad bonapartističkog režima u Francuskoj, i ukazuje na englesko-američke protivrečnosti. Članak je izašao u listu «New-York Daily Tribune» 25. februara.
- Oko 25. do 28. februara Marxa posećuje Gustav Levy, koji je došao u London u svojstvu predstavnika diseldorfskih radnika i informiše ga o rastućem revolucionarnom raspoloženju među fabričkim radnicima u Solingenu, Izerlanu, Elberfeldu i drugim mestima, spremnim na ustanak. Marx upozorava Levyja na rizičnost ovakvog koraka i objašnjava mu da je za ustanak u Rajnskoj provinciji pod datim okolnostima suviše rano, ali da bi «u slučaju da Pariz dá signal, bilo dobro u takvim okolnostima sve reskirati». Levy saopštava Marxu neke kompromitujuće činjenice iz delatnosti i ličnog života Lassalle-a koje su na njega navukle mržnju diseldorfskih radnika; Marx savetuje, «vi treba da nastavite da ga kontrolišete, međutim svaku javnu izjavu treba izbegavati».
- Kraj februara i prva polovina marta U Britanskom muzeju Marx proučava literaturu o istoriji slovenskih naroda. U pismima Engelsu on daje kritičku ocenu pojedinih dela slavista — između ostalih spisa Dobrovskog, Hefftera i Eichhoffa. Marx pokazuje interes za kulturnu istoriju Slovena, posebno za starorusku kulturu, on čita *Slovo o polku Igorovu* u francuskom prevodu, i obećava Engelsu da će mu nabaviti neko izdanje ovog dela.
- 5 - 7. marta Putem pisama Marx i Engels razmenjuju mišljenja o Levyjevim informacijama u vezi sa radničkim pokretom u Rajnskoj provinciji. Oni raspravljaju o Levyjevim obaveštenjima o Lassalle-u i dolaze do zaključka da takvo držanje daje povoda za još veće nepoverenje prema njemu.

- Kraj marta i april Marx se upoznaje sa diplomatskim dokumentima povodom predaje Karsa, objavljenim u tek izašloj Plavoj knjizi, i piše rad *Pad Karsa*, da bi razotkrio verolomne postupke engleske i francuske diplomatije prema «savezničkoj» Turskoj. Rad je bio prvobitno predviđen za list «New-York Daily Tribune», gde je i objavljen 8. aprila. Znatno proširen rad, Marx šalje čarističkom listu «The People's Paper», gde je izašao sa Marxovim potpisom u četiri nastavka, 5, 12, 19. i 26. aprila. Neke članke iz lista «The People's Paper» Marx je iskoristio u svojim dopisima za «Free Press» i «Sheffield Free Press», gde su izašli 3. maja.
- Najkasnije 29. marta Marx upoznaje urednika lista «The People's Paper», Ernesta Jonesa, sa rukopisom svog rada *Pad Karsa*, predviđenim za list «New-York Daily Tribune». Jones namerava da ovo iskoristi pri svom javnom predavanju pred radnicima u Sv. Martins' Holu i 29. marta oglašava u listu «The People's Paper» da će ovaj list uskoro objavljivati Marxovu seriju o Karsu.
- Oko 1. aprila U članku *Francuska Bonaparte Malog*, Marx razotkriva režim Drugog carstva. Članak je izašao u listu «The People's Paper» 5. aprila, i u listu «New-York Daily Tribune» kao uvodnik 14. aprila.
- Prva polovina aprila Marx se više puta sastaje sa Karlom Schapperom, koji priznaje da je njegovo sektaško-avanturističko držanje pri rascepu Saveza komunista bilo pogrešno i kaje se zbog svog učešća sa Willichom u frakcionaškoj kampanji protiv Marxa, Engelsa i njihovih pristalica.
- Najkasnije 10. aprila Marx dobija pismo od Levyja iz Diseldorfa, u kome ga ovaj obaveštava o svom susretu sa bivšim članom Saveza komunista, Johannom Miquelom, kao i o svom razmimoilaženju sa njim o pitanju stava proletarijata prema buržoaziji u predstojećoj revoluciji; Levy, koji ne deli Miquelov kompromisni stav, moli Marxa za njegovo mišljenje o tom pitanju.
15. april Marx piše o ekonomskom i političkom stanju u Pruskoj, koristeći podatke iz Engelsovog pisma od 14. aprila. Marxov članak *Pruska*, izašao je kao uvodnik u listu «New-York Daily Tribune» od 5. maja.

Registar imena

- Abdulmežd* (1823 - 1861) — turski sultan (1839 - 1861). 122 124 350 352 422 496 500 526 528 533
- Aberdeen, George Hamilton Gordon Earl of* (Džordž Hamilton Gordon, erl Aberdin; 1784 - 1860) — britanski državnik, ministar spoljnih poslova (1828 - 1830. i 1841 - 1846), premijer koalicione vlade (1852 - 1855). 6 9 10 21 22 24 27 - 30 39 40 49 56 63 64 74 76 77 80 122 215 219 227 243 244 269 314 315 318 323 352 541
- Acland, James* (Džejms Eklend; 1798 - 1876) — engleski političar, pristalica slobodne trgovine; 1855. jedan od organizatora pokreta trgovačkih i finansijskih krugova za administrativnu reformu. 194
- Acair, Robert Alexander Shafto* (Robert Aleksandar Šafto Edeir) — engleski pukovnik, član parlamenta. 317
- Addington* — vidi *Sidmouth, Henry Airey, Richard, Baron* (Ričard baron Eiri; 1803 - 1881) — engleski general, 1854/1855. komandant glavnog štaba na Krimu. 542
- Alberoni, Giulio* (Đulio Alberoni; 1664 - 1752) — španski državnik, kardinal; od 1714. do 1719. prvi ministar kralja Philippa V. 61
- Albert, Prinz von Sachsen-Coburg-Gotha* (princ Albert od Zaksen-Koburg-Gota; 1819 - 1861) — princ, suprug kraljice Viktorije. 257 258 261/262 276 278 293 482
- Aleksandar I* (1777 - 1825) — ruski car (1801 - 1825). 95 263
- Aleksandar II* (1818 - 1881) — ruski car (1855 - 1881). — 122 124 125 130 135 136 167 171 253 268 350 466 488 490
- Allonville, Armand-Octave-Marie d'* (Arman-Oktav-Mari de Alonvij; 1800 - 1867) — francuski general; 1854/1855. komandovao je jednim armijskim korpusom na Krimu. 483
- Alsager, Thomas Massa* (Tomas Mesa Olsidžer; 1779 - 1846) — saradnik i finansijski rukovodilac lista «The Times» (1817 - 1846). 139
- Althorp, John Charles Spencer, Viscount* (Džon Čarls Spenser, vikont Oltorp; 1782 - 1845) — britanski državnik, član parlamenta, jedan od vođa vigo-vaca u vreme borbi za reformu parlamenta (1832); ministar finansija (1830. i 1831 - 1834). 335 336
- Anna (Stuart)* (Ana Stjuart; 1665 - 1714) — engleska kraljica (1702 - 1714); za vreme njene vladavine došlo je do ujedinjenja Engleske i Škotske u Veliku Britaniju. 91
- Apsley Pellat* — vidi *Pellat, Apsley*
- Arhimej* (oko 287 - 212. god. pre n. e.) — veliki grčki matematičar i fizičar. 281
- Argyll, George John Douglas Campbell, Duke of* (Džordž Džon Daglas, vojvoda Argail; 1823 - 1900) — britanski državnik; lord čuvar pečata (1853 - 1855, 1859/1860, 1860 - 1866. i 1880/1881), ministar pošta (1855 - 1858. i 1860), ministar za Indiju (1868 - 1874). 80
- Arnim, Ludwig Achim von* (Ludvig Ahim fon Arnim; 1781 - 1831) —

- pesnik, predstavnik mlade ili hajdelberške struje romantičarske škole. 539
- Ashley, Anthony* — vidi *Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Earl of*
- Aster, Ernst Ludwig von* (Ernst Ludwig fon Aster; 1778 -1855) - pruski general, generalni inspektor utvrđenja, komandant inženjerije; član pruskog državnog saveta od 1827. godine. 248 383
- Aumale, Henri-Eugène-Philippe-Louis d'Orléans, duc d'* (Ari-Ežen-Filip-Luj d'Orlean, vojvoda Omal; 1822 -1897) — sin francuskog kralja Louis-Philippe-a; četrdesetih godina je učestvovao u osvajanju Alžira. 128
- Automarre, d'* (d'Otomar) — francuski general, 1855. komandant jedne divizije na Krimu. 472
- Babbage, Charles* (Čarls Bebidž; 1792 -1871) — engleski matematičar, fizičar i ekonomist. 235
- Backhouse, John* (Džon Bekhaus; 1772-1845) — engleski činovnik, zamenik ministra spoljnih poslova (1827-1842). 57
- Baillie, Henry James* (Henri Džems Beili) — član engleskog parlamenta. 209
- Bakewell, R. Hall* (R. Hol Beikevel) — engleski vojni lekar; 1855. je radio u jednoj poljskoj bolnici na Krimu. 430 431
- Ballantine, William* (Viljem Belentain; 1812 -1887) — engleski pravnik. 300
- Balzac, Honoré de* (Onore de Balzak; 1799 -1850) — francuski pisac realista. 66
- Bandiera, braća Attilio i Emilio* (braća Bandiera Attilio [1810-1844] i Emilio [1819-1844]) — italijanski rodoljubi; učestvovali su u nacionalnooslobodilačkom pokretu i bili su pogubljeni pri pokušaju da organizuju 1844. ustanak u Kalabriji. 256 446
- Banks* (Benks) — policijski inspektor u Londonu. 281 296
- Baraguay d'Hilliers, Achille, comte* (Ašij grof Barage d'Ilier; 1795. — 1878) — francuski general, od 1854. maršal Francuske, diplomatski izaslanik u Carigradu (1853/1854), 1854. komandant jednog francuskog ekspedicionog korpusa upućenog na Baltičko more. 213
- Barbès, Armand* (Arman Barbe; 1809 -1870) — francuski revolucionar; za vreme julske monarhije jedan od vođa tajnog društva godišnjih doba; 1848. poslanik u ustavotvornoj narodnoj skupštini, osuđen je na doživotnu robiju kao učesnik akcije od 15. maja 1848. 1854. je amnestiran, od tada je živeo u emigraciji. 138
- Baring, Sir Francis Thornhill* (ser Francis Tornhil Bering; 1796 -1866) — britanski državnik, član parlamenta; ministar finansija (1839 -1841), prvi lord admiraliteta (1849 -1852). 59 218 219 234 243
- Barnes, Thomas* (Tomas Berns; 1785 -1841) — izdavač lista 'The Times' (1817 -1841) 139
- Barrington, William Wildman Shute Viscount* (Viljem Vajldmen Šut, vikont Berington; 1717 -1793) — britanski državnik; državni sekretar za ratna pitanja (1755 -1761. i 1765 -1778). 92
- Barrot, Camille-Hyacinthe-Odilon* (Kamij-Ijasint-Odilon Baro; 1791-1873) — francuski političar; za vreme Julske monarhije vođa liberalne dinastičke opozicije; od decembra 1848. do oktobra 1849. ministar predsednik. 175 510
- Bates, Robert Meakin* (Robert Mikin Beirs; rođ. oko 1791) — engleski bankar. 285
- Báthory, Stefan* (Stefan Batori; 1533 -1586) — erdeljski knez (1571. do 1576) i kralj Poljske (1576 -1586). 265
- Beales, Edmond* (Edmond Bils; 1803 -1881) — engleski pravnik; 1855. jedar od agitatora za proširenje političkih prava industrijske buržoazije putem parlamentarne reforme, predsednik Lige za reformu (1865 -1869). 3 15
- Beatson, William Ferguson* (Viljem Fergasn Bisson) — engleski general; 1854. komandovao je jednim odredom

- konjice turske vojske na Dunavu; kasnije na Krimu (do septembra 1855). 517 520 523
- Bebutov, Vasilij Osipovič, knez* (1791 - 1858) — ruski general, komandant kavkaske armije u krimskom ratu. 499 521
- Bedeau, Marie-Alphonse* (Mari-Alfons Bedo; 1804 - 1863) — francuski general i političar; tridesetih i četrdesetih godina je učestvovao u osvajanju Alžira, potpredsednik ustavotvorne i zakonodavne Nacionalne skupštine; posle državnog udara od 2. decembra 1851. prognan iz Francuske. 111
- Bedford* (Bedforda) — engleska aristokratska porodica. 187 331
- Bedford, John Russell, Duke of* (Džon Rasl, vojvoda Bedford; 1766 - 1833) — engleski aristokrata, otac Johna Russella. 331 336
- Bentley* (Bentli) — vlasnik hotela kod Ballarotskih zlatonosnih polja u engleskoj provinciji Viktoriji (Australija). 92
- Berg, Fjodor Fjodorovič* (1793 - 1874) — ruski general, kasnije general-feldmaršal; vrhovni zapovednik dela ruskih trupa u Finskoj i generalni guverner Finske (1855. do 1863), namesnik u Poljskoj (1863). 321
- Berkeley, Francis Henry Fitzhardinge* (Frensis Henri Fitsharding Berkli; 1794 - 1870) — engleski političar, član parlamenta. 327
- Berkeley, Sir Maurice Frederick Fitzhardinge* (ser Moris Frederik Fitsharding Berkli; 1788 - 1867) — engleski admiral i političar, član parlamenta, lord admiraliteta (1833 - 1839. i 1846 - 1857). 33 256
- Bernadotte, Jean Baptiste-Jules* (Žan-Batist-Žil Bernadot; 1763 - 1844) — maršal Francuske, 1810. usvojio ga je švedski kralj Karl XIII, čiji je presto nasledio pod imenom Karl XIV. Johann Švedski (1818 - 1844); učestvovao je u ratu protiv Napoléona I. 407
- Bernal Osborne, Ralph* (Ralf Bernel Ozben; 1808 - 1882) — engleski političar (pripadao je tzv. Mayfair-
- radikalima), član parlamenta, sekretar admiraliteta (1852 - 1858). 3 33 37
- Bishop od Atlone* — 104
- Bishop od Durhama* — 345
- Bizot, Michele-Brice* (Mišel-Bris Bizo; 1795 - 1855) — francuski general, vojni inženjer; 1854 - 1855. šef francuskih inženjerijskih trupa na Krimu. 131
- Bligh, James* (Džems Blai) — pedesetih godina jedan od aktivnih učesnika čartističkog pokreta. 281
- Bodenstedt, Friedrich von* (Fridrih fon Bodenšet; 1819 - 1892) — pesnik, pisac i prevodilac; četrdesetih godina je proputovao Kavkaz, Krim i Malu Aziju. 498
- Böhm von* (fon Bem) — austrijski general, za vreme krimskog rata komandant tvrđave Olomouc. 435
- Bolingbroke, Henry Saint-John, Viscount* (Henri Sen -Džon vikont Bolingbruk; 1678 - 1751) — engleski filozof deista i političar, jedan od vođa torijevaca. 187
- Bonald, Louis-Gabriel-Ambroise, vicomte de* (Luj - Gabriel-Ambroaz, vikont Bonal; 1754 - 1840) — francuski političar i publicista; ideolog aristokratske i klerikalne reakcije za vreme restauracije. 546
- Bonaparte* — carska dinastija Francuske (1804 - 1814, 1815, 1852 - 1870). 111 113 162 244
- Bonaparte I* — vidi *Napoléon I.*
- Bonaparte III* — vidi *Napoléon III.*
- Bonaparte, Jérôme* (Žerom Bonaparta; 1784 - 1860) — najmladi brat Napoléona I, kralj Vestfalije (1807 - 1813); od 1850. maršal Francuske. 128
- Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul* (Žerom-Napoleon-Žozef-Sarl-Pol Bonaparta; 1822 - 1891) — sin Jérôme-a Bonaparte-a, rođak Napoléona III; uzeo je ime Jérôme posle smrti svog najstarijeg brata (1847); komandant jedne divizije na Krimu (1854). 102 106 110 112 113 128

- Bonin, Eduard von** (Eduard fon Bonin; 1793 - 1865) — pruski general i državnik, ministar rata (1852 - 1854. i 1858/1859); za vreme krimskog rata zalagao se za savez Pruske sa zapadnim silama. 125
- Bosquet, Pierre-Joseph-François** (Pjer-Žozef-Fransoa Boske; 1810 - 1861) — francuski general, od 1856. maršal Francuske; tridesetih i četrdesetih godina je učestvovao u osvajanju Alžira, 1854. komandant jedne divizije, kasnije korpusa na Krimu (1854/1855). 475
- Bourbon** (Burbon) — francuska kraljevska dinastija; vladala je u Francuskoj (1589 - 1792, 1814 - 1815. i 1815 - 1830), u Španiji (1701 - 1808, 1814 - 1868. i 1874 - 1931), Napulj-Siciliji (1735 - 1860) i Parmi (1748 - 1859). 139
- Bourquenev, François-Adolphe, comte de** (Fransoa-Adolf grof Burkene; 1799 - 1869) — francuski diplomata; diplomatski izaslanik (1841 - 1844) i ambasador (1844 - 1848) u Carigradu, diplomatski izaslanik (1853 - 1856) i ambasador (1856 - 1859) u Beču. 4
- Boustrapa** (Bustrapa) — vidi *Napoleon III.*
- Bouverie, Edward Pleydell** (Edvard Plejdel Buveri; 1818 - 1889) — britanski državnik, član parlamenta; zamenik predsednika Board of Trade (Ministarstvo za trgovinu i saobraćaj) (1855), predsednik Centralnog odbora za pitanja o sirotinji (1855 - 1858). 293 310 314
- Boxer, Edward** (Edvard Bokser; 1784 - 1855) — engleski kontraadmiral, komandant luke Balaklava. 59
- Brancion, Adolphe-Ernest de** (Adolf-Ernest de Bransion; 1803 - 1855) — francuski oficir, 1855. komandant jednog puka na Krimu. 302
- Bratiano, Demeter** (Demeter Brasiano; 1818 - 1892) — rumunski političar i publicista, učestvovao je u revoluciji 1848. u Vlaškoj; od 1848. do 1859. u emigraciji, ministar prosvete (1867/68), premijer (1881). 422
- Brennan** (Brenen) — policijski inspektor u Londonu. 296
- Bright, John** (Džon Brajt; 1811 - 1889) — engleski fabrikant i političar, pristalica slobodne trgovine, jedan od osnivača Lige protiv zakona o žitu; od početka šezdesetih godina jedan od vođa levog krila Liberalne partije; u više navrata ministar u liberalnim vladama. 76-78 120 139 158 174 206 209 210 244 317 335 338 414 482
- Brougham, Henry Peter** (Lord Braugham and Vaux) (Henri Piter Bruem, lord Bruem i Vouks; 1778 - 1868) — engleski pravnik, pisac i državnik, dvadesetih i tridesetih godina jedan od vođa vigovala, član parlamenta; lord kancelar (1830 - 1834); od pedesetih godina nije imao nikakvu značajnu ulogu u političkom životu. 273 336 337 346
- Brown, Sir George** (ser Džordž Braun; 1790 - 1865) — engleski general, 1854/1855. komandant jedne divizije na Krimu. 211
- Brown, John** (Džon Braun) — mornar na engleskom parobrodu «Cossack». 272
- Bruat, Armand-Joseph** (Arman-Žozef Bria; 1796 - 1855) — francuski admiral, 1855. vrhovni komandant crnomorske flote. 526
- Brummagem-Bonaparte** (Brimažem-Bonaparta) — vidi *Napoleon III.*
- Brummell, George Bryan** (Džordž Brajen Bramel; 1778 - 1840) — engleski aristokrata, zbog svog kačiperstva dobio je nadimak «Beau Brummell». 420
- Brunov, Filip Ivanovič, baron**, kasnije grof (1797 - 1875) — ruski diplomata; diplomatski izaslanik (1840 - 1854, 1858 - 1860) i ambasador (1860 - 1874) u Londonu. 225 350
- Brut, Marko Junije** (oko 85 - 42. god. pre n. e.) — rimski državnik, jedan od inicijatora zavere protiv Julija Cezara. 10 306
- Bulwer, Sir Edward George Earle Lytton** (ser Edvard Džordž Erl Litn Bulver; 1803 - 1873) — engleski pisac i političar, član parlamera. 236 269 306-308 310 314 315 326

- Buol - Schauenstein, Karl Ferdinand, grof* (Karl Ferdinand grof Buol-Sauenštajn; 1797 - 1865) — austrijski državnik i diplomata. 4 127 156 220 315 352
- Bunsen, Christian Karl Josias, Freiherr von* (Kristijan Karl Josias baron Bunzen; 1791 - 1860) — pruski diplomata, publicista i teolog; blizak pruskom dvoru; diplomatski poslanik u Londonu (1842 - 1854), diplomatski izaslanik u Petrogradu (1848 - 1850), zatim u Londonu (1851 - 1852), predsednik vlade i ministar spoljnih poslova (1852 - 1859). 125 301
- Burdett, Sir Francis* (ser Frensis Berdet; 1770 - 1844) — engleski političar, član parlamenta. 174 232 440
- Burgoyne, Sir John Fox* (ser Džon Foks Bergoin; 1782 - 1871) — engleski general, vojni inženjer, od 1868. feldmaršal; 1854 - 1856. član savezničkog ratnog saveta na Krimu, istovremeno i komandant inžejerskih trupa britanske vojske. 62
- Burke, Edmund* (Edmond Berk; 1729 - 1797) — engleski publicista i političar, član parlamenta; u početku je naginjao liberalizmu, kasnije jedan od ogorčenih protivnika francuske revolucije. 331 494
- Burnes, Sir Alexander* (ser Aleksander Bernez; 1805 - 1841) — engleski oficir, agent engleske vlade na dvoru Šuđžah šaha u Kabulu (1839 - 1841). 446
- Butler, James Armar* (Džems Armar Batler; 1827 - 1854) — engleski oficir, 1854. je učestvovao u odbrani Silistrije. 399
- Butt, Isaac* (Ajzek Bat; 1813 - 1879) — irski advokat i političar, član parlamenta; sedamdesetih godina jedan od organizatora pokreta za samostalnu vladu Irske putem irskog parlamenta i kabineta (Home Rule). 65
- Byron, George Gordon Nož, Lord* (Džordž Gordon Nouel lord Bajron; 1788 - 1824) — engleski pesnik, predstavnik revolucionarne romanike. 28
- Cambridge, George William Frederick Charles, Duke of* (Džordž Viljem Frederik Čarls vojvoda Kembridž; 1819 - 1904) — engleski general, 1854. komandant jedne divizije na Krimu; vrhovni zapovednik engleske vojske (1856 - 1895). 140 142 143 501
- Camou, Jacques* (Žak Kamu; rod. 1792) — francuski general, 1855. komandant jedne divizije na Krimu. 442
- Canning, Charles John, Earl of* (Čarls Džon erl Kening; 1812 - 1862) — britanski državnik, ministar pošta (1853 - 1855), generalni guverner Indije (1856 - 1862). 76
- Canning, George* (Džordž Kening; 1770 - 1827) — britanski državnik i diplomata, jedan od vođa torijevaca; ministar spoljnih poslova (1807 - 1809. i 1822 - 1827), premijer (1827). 53 54 187 333 334
- Canrobert, François-Certain* (Fransoa-Serten Kanrober; 1809 - 1895) — francuski general, od 1856. maršal Francuske; tridesetih i četrdesetih godina je učestvovao u osvajanju Alžira; aktivni učesnik državnog udara od 2. decembra 1851; vrhovni komandant francuske vojske na Krimu (septembar 1854. do maja 1855). 110 113 123 124 141 - 149 151 152 162 165 176 - 178 183 199 202 203 208 210 - 213 237 249 368
- Cantillon* (Kantijon) — francuski podoficir, služio je u vojsci Napoleona I, 1818. zbog atentata na Wellingtona (tadašnjeg vrhovnog komandanta engleske okupacione vojske u Francuskoj) predat je sudu, ali je oslobođen. 181
- Cardigan, James Thomas Brudenell, Earl of* (Džems Tomas Bradenel erl Kadigen; 1797 - 1868) — engleski general, 1854. komandant jedne konjičke brigade na Krimu. 122
- Cardwell, Edward, Viscount* (Edvard vikont Kardvel; 1813 - 1886) — britanski državnik; predsednik Board of Trade (Ministarstvo za trgovinu i saobraćaj) (1852 - 1855), državni sekretar za Irsku (1859 - 1861), mi-

- nistar za kolonije (1864 - 1866) i ministar rata (1868 - 1874). 76 89 145
- Carlisle* (Karlajl) — engleska aristokratska porodica. 187
- Carnot, Lazare-Nicolas* (Lazar Nikola Karno; 1753 - 1823) — francuski matematičar i fizičar, političar i stručnjak za vojna pitanja; za vreme francuske revolucije najpre jakobinac, kasnije učesnik državnog udara od 9. termidora; 1795. član Direktorijuma, za vreme Napoleóna I privremeno ministar rata. 248 519
- Cartwright, John* (Džon Kartrajt; 1740 - 1824) — engleski publicista i političar; preko štampe se zalagao za parlamentarnu reformu na osnovu opšteg prava glasa. 232
- Castellane, Esprit - Victor - Elisabeth-Boniface, comte de* (Espri-Viktor-Elizabet-Bonifas grof Kosbelan; 1788 - 1862) — marsal Francuske, aktivno je učestvovao u državnom udaru od 2. decembra 1851. 213
- Castlereagh, Henry Robert Stewart, Lord, Marquess of Londonderry* (Henri Robert Stjuart lord Kaslreidž markiz, Landnderi; 1769 - 1822) — britanski državnik; ministar za rat i kolonije (1805 - 1806, 1807 - 1809), ministar spoljnih poslova (1812 - 1822). 124 263 334
- Cathcart, Sir George* (ser Džordž Katket; 1794 - 1854) — engleski general, 1854. komandant divizije na Krimu. 122 391
- Cavaignac, Louis-Eugène* (Luj-Ežen Kavenjak; 1802 - 1857) — francuski general i političar; tridesetih i četrdesetih godina je učestvovao u osvajanju Alžira, od maja 1848. ministar rata; pošto je od ustavotvorne Nacionalne skupštine dobio neograničenu diktatorsku vlast surovo je ugušio junski ustanak pariskog proletarijata; predsednik vlade (juni do decembra 1848). 213
- Cecil, Robert Arthur Tolbot Gascoyne, Marquess of Salisbury* (Robert Arhur Tolbet Geskoin Sesl, markiz Solzberi; 1830 - 1903) — britanski državnik, član parlamenta; u konzervativnim vladama je bio više puta ministar spoljnih poslova i premijer. 318
- Chads, Sir Henry Ducie* (ser Herri Đusi Čadz; 1788 - 1868) — engleski admiral, 1854/1855. komandant jedne eskadre na Baltičkom moru. 449
- Changarnier, Nicolas-Anne-Théodule* (Nikola - An - Teodil Šangarnie; 1793 - 1877) — francuski general i državnik; tridesetih i četrdesetih godina je učestvovao u osvajanju Alžira; 1848/1849. poslanik u ustavotvornoj i zakonodavnoj Nacionalnoj skupštini; posle juna 1848. vrhovni komandant Nacionalne garde i garnizona u Parizu, posle državnog udara od 2. decembra 1851. proteran iz Francuske. 111 213 324
- Chesney, Francis Raoudon* (Frensis Rodn Česni; 1789 - 1872) — engleski general i istraživač. 373
- Chevalier, Michel* (Mišel Ševalie; 1806 - 1879) — francuski inženjer, ekonomista i publicista, tridesetih godina Saint - Simonov pristalica, kasnije pristalica slobodne trgovine; posle državnog udara 2. decembra 1851. podržavao je i propagirao ekonomsku politiku Napoleóna III, dugo je radio u redakciji lista «Journal des Débats». 480
- Christie* (Kristi; 1798 - 1855) — engleski kapetan, nadzornik luke i komandant transportne službe u Balaklavi; umro je onih dana kada ga je prvi lord admiraliteta James Graham hteo izvesti pred ratni sud zbog njegovih tobožnjih propusta u službi. 256 446
- Cialdini, Enrico* (Enriko Čialdini; 1811 - 1892) — italijanski general, 1855. komandant jedne brigade sardinskog korpusa na Krimu. 472
- Clanricarde, Ulick John de Burgh, Marquess of* (Julik Džon de Berg, markiz Klanriked; 1802 - 1874) — britanski diplomata i političar; ambasador u Petrogradu (1838. do 1841), ministar pošta (1846 - 1852). 66 90 285
- Clarendon* (Klarendon) — engleska aristokratska porodica. 80

- Clarendon George William Frederick Villiers Earl of* (Džordž Viljem Frederik Vilez, erl Klarendon; 1800 - 1870) — britanski državnik; vicekralj Irske (1847 - 1852), 1848. ugušio je irski ustanak; ministar spoljnih poslova (1853 - 1858, 1865/1866. i 1868 - 1870). 10 22 27 49 62 80 94 99 126 127 219 277 315 341 345 352 422 - 424 437 517 - 524 526 - 542
- Clarke Mary Novello* (Meri Novelou Klark; 1809 - 1898) — spisateljica. 440.
- Clausewitz Karl von* (Karl fon Klauzevic; 1780 - 1831) — pruski general i vojni teoretičar. 383
- Cobbett, John Morgan* (Džon Morgan Kobit; 1800 - 1877) — engleski advokat i političar, član parlamenta, sin Williama Cobbetta. 118
- Cobbett, William* (Viljem Kobit; 1762 - 1835) — engleski političar i publicista seljačkog porekla, borio se za demokratizaciju političkog poretka u Engleskoj. 30 79 118 174 232 333 440
- Cobden, Richard* (Ričard Kobden; 1804 - 1865) — fabrikant iz Mančestera, pristalica slobodne trgovine, jedan od osnivača Lige protiv zakona o žitu; član parlamenta. 120 174 206 236 243 244 338
- Cochrane, Thomas, Earl of Dundonald* (Tomas Kokren, erl Dandonald; 1775 - 1860) — engleski admiral, učestvovao je u ratovima protiv Napoléona I; član parlamenta. 440
- Codrington, sir William John* (ser Viljem Džon Kodrington; 1804 - 1884) — engleski general, 1854/1855. komandant divizije, zatim vrhovni zapovednik krimske armije (novembar 1855. do jula 1856). 474 542
- Colchester, Charles Abbot, Baron* (Čarls Abot baron Koultčister; 1798 - 1867) — engleski admiral, član parlamenta. 273
- Collet, Collet Dobson* (Kolit Dobsn Kolit) — engleski žurnalista. 419
- Combermere, Stapleton Cotton, Viscount* (Stejplton Kotn vikont Kombermier; 1773 - 1865) — engleski general, od 1855. feldmaršal; učestvovao je u ratovima protiv Napoléona I, vrhovni komandant trupa u Irskoj (1822 - 1825), zatim u Indiji (1825). 482
- Congreve, Sir William* (ser Viljem Kongriv; 1772 - 1828) — engleski artiljerijski general i tehničar, pronalazač po njemu nazvanih zapaljivih raketa. 357
- Conway, Henry Seymour* (Henri Simor Konvej; 1721 - 1795) — engleski general i državnik, od 1793. feldmaršal; član parlamenta. 334
- Córdova* (Kordova) — španski brigadni general. 411
- Cormontaigne, Louis de* (Luj de Kormonten); oko 1696 - 1752) — francuski general, inženjer, autor niza radova o građenju utvrđenja i opsađivanju. 247
- Cowley, Henry Richard Charles Wellesley, Earl* (Henri Ričard Čarls Velzli erl Kauli; 1804 - 1884) — britanski diplomata, ambasador u Parizu (1852 - 1867). 527 528 530 537 538
- Cromwell, Oliver* (Oliver Kromvel; 1599 - 1658) — engleski državnik; vođa buržoazije i poburžoaznog plemstva za vreme buržoaske revolucije u 17. veku, od 1653. do 1658. lord-protector Engleske, Škotske i Irske. 120
- Curzon, Robert* (Robert Kerzn; 1810 - 1873) — engleski svetski putnik i pisac; 1843/1844. jedan od vladinih opunomoćenika u Erzerumu za utvrđivanje granica između Turske i Irana. 498
- Custine, Astolphe, marquis de* (Astolf markiz Kistin; 1790 - 1857) — francuski svetski putnik i pisac. 389
- Čartoriski, Adam Jerži, knez* (1773 - 1861) — poljski magnat; početkom 19. veka bliski prijatelj Aleksandra I, ministar spoljnih poslova Rusije (1804 - 1806); za vreme poljskog ustanka 1830/1831. šef privremene vlade; posle ugušenja ustanka emigrirao u Pariz, gde je vodio poljsku konzervativno-monarhističku emigraciju. 57 418

- Čeodajev, Mihail Ivanovič** (umro 1859) — ruski general, učesnik u ratu protiv Napoléona I (1812); za vreme krimskog rata komandant korpusa i pešadijske rezerve. 14 19
- Dante, Alighieri** (Aligieri Dante; 1265 - 1321) — veliki italijanski pesnik. 317
- Darkin** (Darken) — policijski inspektor u Londonu. 296
- Dasent, Sir George Webbe** (ser Džordž Veb Deisent; 1817 - 1896) — engleski žurnalista, saradnik lista «The Times» (1845 - 1870). 139
- David d' Angers, Pierre-Jean** (Pjer-Žan David d'Anžer; 1788 - 1856) — poznati francuski vajar, učestvoval je u revolucijama od 1830. i 1848; posle državnog udara od 2. decembra 1851. proteran iz Francuske, ali se uskoro vratio. 507
- Dawkins, Edward** (Edvard Dokinz) — engleski diplomata, od 1827. do 1834. otpravnik poslova u Grčkoj. 56
- De Burgh (Delacour), John** (Džon De Berg [Delakurl] — sin Clanricarde-ov i Josephine Handcock. 90
- Delane, John Thadeus** (Džon Tedis Delejn; 1817 - 1879) — engleski novinar, urednik lista «The Times» (1841 - 1877). 36 139
- Demosten** (384 - 322. god. pre n. e.) — istaknuti govornik i političar stare Grčke, vođa antimakedonske partije u Atini. 102
- Derby, Edward George Geoffrey Smith Starley Earl of** (Edvard Džordž Džefri Smit Stenli erl, Derbi; 1799 - 1869) — britanski državnik; vođa torijevaca, kasnije vođa Konzervativne partije; premijer (1852, 1858/1859. i 1866 - 1868). 21 24 27 28 35 37 40 41 49 65 86 104 155 187 191 194 269 310 338 343 349
- Devonshire** (Devonšir) — engleska aristokratska porodica. 187
- Devonshire, William George Spencer Cavendish, Duke of** (Viljem Džordž Spenser Kevendiš, vojvoda Devonšir; 1790 - 1858) — engleski aristokrata, član parlamenta. 120
- Dibič, Ivan Ivanovič, grof** (1785 - 1831) — ruski generalfeldmaršal, vrhovni komandant za vreme rusko-turskog rata 1828/1829; vrhovni komandant vojske koja je ugušila poljski ustanak 1830/1831. 392
- Disraeli (D'Israeli), Benjamin, Earl of Beaconsfield** (Bendžamin Dizraeli, erl Bekonsfild; 1804 - 1881) — britanski državnik i pisac, jedan od vođa torijevaca, zatim vođa Konzervativne partije; ministar finansija (1852, 1858/1859. i 1866 - 1868), premijer (1868. i 1874 - 1880). 3 10 21 23 25 34 37 38 40 41 61 63 65 80 135 187 209 210 214 - 220 224 225 228 235 269 308 314 315 318 423 436
- Dobrowski, Jozef** (1753 - 1829) — istaknuti češki naučnik; osnivač filologije slovenskih naroda; njegovi spisi su odigrali veliku ulogu u razvitku nacionalnog pokreta u Češkoj tokom prve polovine 19. veka. 169
- Douglas, Sir Howard** (Ser Hauard Daglas; 1776 - 1861) — engleski general i vojni pisac, autor radova o artiljeriji i gradnji utvrđenja. 17 373
- Dowb** — vidi *Panmure, Fox Maule*
- Drouyn de Lhuys, Édouard** (Eduar Druin de Liis; 1805 - 1881) — francuski diplomata i državnik; ministar spoljnih poslova (1848/1849, 1851, 1852 - 1855. i 1862 - 1866); predstavnik Francuske na bečkoj konferenciji (1855). 154 156 157 350 508
- Drummond, Henry** (Henri Dramend; 1786 - 1860) — engleski političar, član parlamenta; 1855. član komisije za ispitivanje položaja engleske vojske na Krimu. 18 65 139 285
- Duke, Sir James** (ser Džems Djuk; rod. 1792) — član engleskog parlamenta, pristalica slobodne trgovine. 119
- Dulac** (Dilak) — francuski general, 1855. komandant divizije na Krimu. 472
- Dumouriez, Charles-François** (Šarl Fransoa Dimuric; 1739 - 1823) — francuski general i političar, za

- vreme francuske revolucije priključio se žirondistima; vrhovni komandant Severne armije (1792 - 1793); izdao je revoluciju u martu 1793. 27 33 265
- Duncombe, Thomas Slingsby* (Tomas Slinsbi Dankem; 1796 - 1861) — engleski političar, četrdesetih godina je učestvovao u čarističkom pokretu; član parlamenta. 61 63 256 286 299
- Dundas, Sir James Whitley Deans* (ser Džems Vajtli Dinz Dandes; 1785 - 1862) — engleski admiral, vrhovni komandant engleske srednjomorske flote za vreme krimskog rata (pre 1852. do januara 1855). 236
- Dundas, Richard Sounders* (Ričard Sonderz Dandes; 1802 - 1861) — engleski admiral, 1855. vrhovni komandant engleske flote na području Baltičkog mora. 256 272 284 428 429 432 433
- Dundonald* — vidi *Cochrane, Thomas, Earl of Dundonald*
- Dunlop, Alexander Graham* (Aleksander Greem Danlop) — engleski publicist. 265
- Duns Scotus, John* (Džon Duns Skot; oko 1265 - 1308) — srednjovekovni filozof, sholastičar, predstavnik nominalizma, koji je u srednjem veku predstavljao prvi izraz materijalizma; autor višetomnog dela «Opus Oxoniens». 52
- Dupont de l'Étang, Pierre-Antoine, comte* (Pjer-Antoan grof Dipon de l'Étan; 1765 - 1840) — francuski general, 1808. za vreme rata u Španiji kapitulirao sa svojom divizionom kod Baylena. 160
- Ebner* (Ebner) — austrijski general, za vreme krimskog rata komandant trdave Przemysl. 435
- Ebrington, Hugh, Viscount* (Hju vikont Ebrington; 1818 - 1905) — engleski političar, član parlamenta. 120 228 298 219/420
- Ellenborough, Edward Law, Baron* (Edvard Lou, baron Elinbero; 1750 - 1818) — engleski pravnik i državnik, član parlamenta, predsednik vrhovnog dvorskog suda. 190
- Ellenborough, Edward Law, Earl of* (Edvard Lou, erl Elinbero; 1790 - 1871) — britanski državnik, član parlamenta; generalni guverner Indije (1842 - 1844), prvi lord admiraliteta (1846), predsednik kontrolnog odbora za indijske poslove (1858); sin Edwarda Lawa Ellenborougha. 3 187 189 191 193 194 423 424 437
- Ellice, Edward* (Edvard Elis; 1781 - 1863) — engleski državnik, član parlamenta; 1855. član komisije za ispitivanje prilika u engleskoj vojsci na Krimu. 65
- Elliot, George Augustus* (Džordž Ogestes Eliot; 1813 - 1901) — engleski mornarički oficir, od 1858. admiral; 1854 - 1856. komandant jednog linijskog broda na Baltičkom moru. 542
- Eshin* (oko 389 - 314 pre n. e.) — čuveni atinski političar i govornik. 102
- Espartero, Don Baldomero, duque de la Victoria* (Don Baldomero Espartero, vojvoda de la Vitoria; 1793 - 1879) — španski general i državnik, vođa progresista, regent Španije (1841 - 1843), predsednik vlade (1854 - 1856). 410
- Espinasse, Charles-Marie-Esprit* (Šarl-Mari-Espri Espinas; 1815 - 1859); — francuski general; tridesetih i četrdesetih godina je učestvovao u osvajanju Alžira, aktivno je učestvovao u državnom udaru od 2. decembra 1851; 1854. komandant jedne divizije u Dobrudži, zatim brigade na Krimu (1854/1855). 128 208
- Eugen, Prinz von Savoyen* (Princ Eugen Savojski; 1663 - 1736) — austrijski vojskovođa i državnik. 264 358
- Eugenie-Marie de Montijo de Guzman* (Eženi-Mari de Montižo de Gizma; 1826 - 1920) — supruga Napoléona III, francuska carica (1853 - 1870). 507 509
- Euklid* (oko 3. veka pre n. e.) — istaknuti grčki matematičar. 372
- Evans, Sir George de Lacy* (ser Džordž de Lejsi Evenz; 1787 - 1870) —

- engleski general, član parlamenta, 1854. komandant jedne divizije na Krimu. 59 100 101 119 526 527
- Exeter, Bronlow Cecil, Marquess of* (Branlou Sesi, markiz Ekseter; 1795 - 1867) — engleski aristokrata. 317
- Faucheux* (Foše) — francuski general, 1855. komandant divizije na Krimu. 442 443
- Ferdinand II* (1810 - 1859) — kralj Sicilije i Napulja (1830 - 1859); zbog napada na Mesinu 1848. nazvan je »Kralj Bomba«. 404 416
- Filber* (Fajlber) — engleski general; 1854/1855. šef intendantske službe engleske vojske na Krimu. 100 101 542
- Filip II Makedonski* (oko 382 - 336. pre n. e.) — makedonski kralj (339 - 336. pre n. e.). 102
- Finlen, James* (Džems Finlen) — istaknuti predstavnik čartističkog pokreta, 1852 - 1858. član rukovodstva Nacionalnog udruženja čartista (National Charter Association). 281
- Fitzgerald, John David* (Džon Dejvid Fitsdžerald; 1816 - 1889) — irski pravnik i političar, član parlamenta; zauzimao je visoke položaje u engleskoj upravi Irske. 104
- Florimond* — vidi *Saint-Arnaud*
- Folkestone, Lord* (lord Foukston) — član engleskog parlamenta. 440
- Forey, Elie-Frédéric* (Eli-Frederik Fore; 1804 - 1872) — francuski general, kasnije maršal Francuske; tridesetih i četrdesetih godina je učestvovao u osvajanju Alžira, aktivno je učestvovao u državnom udaru od 2. decembra 1851; 1854. i početkom 1855. komandant trupa na Krimu; u aprilu 1855. imenovan je za guvernera provincije Oran (Severna Afrika). 133 208
- Fox, Charles James* (Čarls Džems Foks; 1749 - 1806) — engleski državnik; ministar spoljnih poslova (1782, 1783. i 1806). 9 492 - 494
- Franz Joseph I* (Franc Jozef I; 1830 - 1916) — austrijski car (1848 - 1916). 135 136 182 375 434
- Frederik VII* (1808 - 1863) — kralj Danske (1839 - 1863). 349
- Friedrich II der Große* (Fridrih II Veliki; 1712 - 1786) — kralj Pruske (1740 - 1786). 126 358 367 382
- Friedrich Wilhelm III* (Fridrih Vilhelm III; 1770 - 1840) — kralj Pruske (1797 - 1840). 263 545
- Friedrich Wilhelm IV* (Fridrih Vilhelm IV; 1795 - 1861) — kralj Pruske (1840 - 1861). 116 545
- Fuad Efendi, Mehmed* (1814 - 1869) — turski državnik; tokom pedesetih i šezdesetih godina je više puta bio veliki vezir i ministar spoljnih poslova. 518 527 531 541
- Gaj, Ljudevit* (1809 - 1872) — hrvatski filolog, političar i žurnalista, vođa južnoslovenskog »ilirskog« nacionalnog pokreta, pristalica habsburške monarhije zasnovane na federativnom sistemu; u svojim političkim shvatanjima saglašavao se sa programom austroslavizma; 1848. član privremene vlade Hrvatske. 169
- Garibaldi, Giuseppe* (Đuzepe Garibaldi; 1807 - 1882) — italijanski revolucionar, demokrat, vođa nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji; 1848. se borio na čelu dobrovoljačkog odreda na strani pijemontske armije u ratu protiv Austrije; organizator odbrane Rimske republike od aprila do juna 1849; od pedesetih do šezdesetih godina bio je na čelu borbe italijanskog naroda za oslobođenje i ponovno ujedinjenje Italije. 404
- George III* (Džordž III; 1738 - 1820) — kralj Velike Britanije i Irske (1760 - 1820), izborni knez a od 1814. kralj Hanovera. 252 493 494
- George IV* (Džordž IV; 1762 - 1830) — princ regent (1811 - 1820), kralj Velike Britanije, Irske i Hanovera (1820 - 1830). 280 339 493 494.
- Gibs* (Gibs) — glavni intendant policije u Londonu. 296
- Gibson, Thomas Milner* (Tomas Milner Gibsn; 1806 - 1884) — britanski državnik, pristalica slobodne trgovine, liberal; ministar za trgovinu i saobraćaj (1859 - 1865. i 1865/1866). 209 215 216 235

- Girardin, Émile de* (Emil de Žirarden; 1806 - 1881) — francuski publicista i političar, od 1836. do 1857. sa prekidima urednik lista «La Presse»; u politici se istakao krajnjom besprincipijelnošću. 137
- Gladstone, William Ewart* (Viljem Ewart Gledston; 1809 - 1898) — britanski državnik; u drugoj polovini 19. veka vođa liberalne partije; ministar finansija (1852 - 1855. i 1859 - 1866) i premijer (1868 - 1874, 1880 - 1885, 1886. i 1892 - 1894). 10 23 - 25 27 33 34 37 40 42 - 44 49 50 52 62 76 77 89 96 97 123 141/142 145 158 209 216 218 219 222 - 224 227 228 235 243 244 259 269 314 315 318 414 479 480
- Gläser* (Glezer) — austrijski general, za vreme krimskog rata komandant tvrđave Zaleszczyki. 435
- Goderich* — vidi *Robinson, Frederick John*
- Goethe, Johann Wolfgang von* (Johan Wolfgang fon Gete; 1749 - 1832) — jedan od najvećih nemačkih pesnika. 18
- Gordon, Sir John William* (ser Džon Viljem Gordon; 1814 - 1870) — engleski oficir, vojni inženjer, kasnije general; šef inženjerijskih trupa na Krimu (1854/1855). 542
- Gorčakov, Aleksandar Mihailovič, knez* (1798 - 1883) — ruski državnik i diplomata, ambasador u Beču (1854 - 1856), ministar spoljnih poslova (1856 - 1882). 4 156 216 225
- Gorčakov, Mihail Dmitrijevič, knez* (1793 - 1861) — ruski general, komandant dunavske armije (1853/1854), vrhovni komandant južne armije (septembar 1854. do februara 1855), a zatim krimske armije (februar do decembra 1855); namjesnik u Poljskoj (1856 - 1861). 19 182 202 241 425 441 - 443 453 456 - 459 462 463 467 476 483 484
- Grach, Friedrich* (Fridrih Grah; 1812 - 1854) — pruski oficir; 1841. stupio je u službu Turske; 1854. rukovodio je odbranom Silistrije. 399
- Graham, Sir James Robert George of Netherby* (sir Džems Robert Džordž ov Neterbi Greem; 1792 - 1861) — britanski državnik; ministar unutrašnjih poslova (1841 - 1846), prvi lord admiraliteta (1830 - 1834. i 1852 - 1855). 22 27 42 49 62 76 77 96 97 135 210 216 235 236 243 256 259 314 315 318 432 433 446 - 450
- Graham, Lord Montagu William* (lord Montegju Viljem Greem) — član engleskog parlamenta. 127
- Granby, Charles Cecil John Manners, Marquess of* (Čarls Sesi Džon Menez, markiz Grenbi; rođj. 1815) — engleski aristokrata, član parlamenta. 218
- Granier de Cassagnac, Bernard-Adolphe de* (Bernar-Adolf de Granie de Kasanjak; 1806 - 1880) — francuski žurnalista, besprincipijelni političar; poslanik Corps législatif (1852 - 1870). 154
- Grantham, Thomas Robinson, Baron* (Tomas Robinson, baron Grentem; 1738 - 1786) — britanski državnik i diplomata; ambasador u Madridu (1771 - 1779), ministar spoljnih poslova (1782/1783). 494
- Granville, Agosto Bozzi* (Agosto Boci Grenvil; 1783 - 1872) — engleski lekar, autor niza medicinskih spisa; po poreklu Italijan. 95
- Granville, George Leveson-Gower, Earl* (Džordž Levisn-Gauer, erl Grenvil; 1815 - 1891) — britanski državnik, jedan od vođa liberalne partije; ministar spoljnih poslova (1851/1852, 1870 - 1874. i 1880 - 1885) ministar za kolonije (1868 - 1870. i 1886), predsednik Tajnog saveta (1852 - 1854). 80 86 273 277 282
- Granville, Maria Luise Dalberg* (Maria Lujza Dalberg Grenvil; umrla 1860) — supruga Georgea Granvilca. 282
- Grey, Charles, Earl* (Čarls erl Grej; 1764 - 1845) — britanski državnik, jedan od vođa vigoavca; prvi lord admiraliteta (1806) i premijer (1830 - 1834). 334 494
- Grey, Sir George* (ser Džordž Grej; 1799 - 1882), — britanski državnik, ministar unutrašnjih poslova (1846 - 1852, 1855 - 1858. i 1861 - 1866), ministar za kolonije (1854/1855). 9 80 310 327 334 494

- Grey, Sir Henry George, Earl* (ser Henri Džordž erl Grej; 1802 - 1894) — britanski državnik; državni sekretar za ratna pitanja (1835 - 1839), ministar za rat i kolonije (1846 - 1852); sin erla Charlesa Greya. 25 37 40 42 44 80 345
- Griffiths, W., Dr.* (dr V. Grifits) — engleski sveštenik. 244
- Grosvenor, Lord Robert* (lord Robert Grouvner; 1801 - 1893) — engleski političar, član parlamenta. 210 228 229 280 283 284 293 295 298
- Guizot, François-Pierre-Guillaume* (Fransoa-Pjer-Gijom Gizo; 1787 - 1874) — francuski historičar i državnik; od 1840. do 1848. vodio je unutrašnju i spoljnu politiku Francuske. 154 205
- Gurney, Samuel* (Semuel Gerni; 1786 - 1856) — engleski bankar, bio je na čelu velike londonske Diskoutbank Overent, Gurney and Company (1825 - 1856). 301
- Gustav (II) Adolf Wasa* (Gustav II Adolf Vaza; 1594 - 1632) — kralj Švedske (1611 - 1632) i vojskovođa; težio je premoći na Baltičkom moru i zbog toga vodio rat sa Danskom, Poljskom i Rusijom; za vreme tridesetogodišnjeg rata bio je na čelu protestantskih država. 406
- Guyon, Richard Debaufre* (Ričard Debofr Gajon; 1803 - 1856) — engleski oficir, general u mađarskoj revolucionarnoj vojsci (1848/49); posle poraza mađarske revolucije pod imenom Kuršid-paša stupio je kao general u tursku vojsku; učestvovao je u odbrani Karsa. 522
- Hafis paša* — turski general, 1855. komandant trupa na Kavkazu. 524
- Hale, William* (Viljem Hejl) — vlasnik fabrike raketa u jednom predgrađu Londona. 22 357/358
- Halford, Sir Henry* (ser Henri Holfed) — član engleskog parlamenta. 118
- Hall, Sir Benjamin* (ser Bendžamen Hol; 1802 - 1867) — britanski državnik, pripadao je tzv. Mayfair-radikalima; predsednik organa za zdravstvenu zaštitu (1854/1855) i ministar za javne radove (1855 - 1858). 3 4 327
- Hall, John* (Džon Hol; 1795 - 1866) — engleski vojni lekar, za vreme krimskog rata generalni inspektor bolnica na Krimu; član parlamenta. 52
- Haller, Carl Ludwig von* (Karl Ludvig fon Haler; 1768 - 1854) — švajcarski historičar, bavio se naukom o državi. 546
- Hancock Josephine*, rođ. *Kelly* (Džozefin Hendkok, rođ. Keli; umrla 1853) — Clanricarde-ova miljenica. 90
- Hanka, Vaclav* (1791 - 1861) — češki filolog i historičar; u svojim spisima je istupao protiv germanizacije Čeha koju su sprovodili Habsburgovci; pri objavljivanju istorijskih dokumenata grubo ih je falsifikovao. 169
- Hanoveranci* — kraljevska dinastija koja je vladala u Velikoj Britaniji i Irskoj od 1714. do 1901, i koja potiče od izbornog kneza Hanovera Georga Ludwiga (George I, kralj Velike Britanije i Irske). 501
- Hardinge, Sir Henry, Viscount* (ser Henri vikont Harding; 1785 - 1856) — britanski general i državnik, od 1855. feldmaršal; učestvovao je u ratovima protiv Napoléona I, državnog sekretar za ratna pitanja (1828 - 1830. i 1841 - 1844), generalni guverner Indije (1844. do januara 1848), vrhovni komandant britanske vojske (1852 - 1856). 33 122 145 482
- Hardwicke, Charles Philip Yorke, Earl of* (Čarls Filip York erl Hardvik; 1799 - 1873) — engleski mornarički oficir i političar; od 1854. admiral. 3 190
- Harrington, Leicester Fitzgerald Charles, Earl of* (Lečester Fiedžerald Čarls, erl od Heringtena; 1784 - 1862) — engleski pukovnik i političar. 419 420
- Harris* — vidi *Malmesbury, James Harris*.
- Harrison, George* (Džordž Herison) — engleski radnik, aktivno je učestvovao u čarističkom pokretu. 120
- Hart, Richard* (Ričard Hart) — advokat, Urquhartov pristalica. 419 421

- Hasan ibn-Sabah* (1056 - 1124) — osnivač muslimanske sekte «ubica», koja se u 12-13. veku borila protiv Turaka-Seldžuka i protiv krstaša. 6
- Haxthausen, August, Freiherr von* (August baron Haksthauzen; 1792 - 1866) — pruski vladin savetnik i autor mnogih dela u kojima je opisao ostatke opština u agrarnim odnosima u Rusiji. 173
- Haynau, Julius Jacob, Freiherr von* (Julius Jakob baron Hajnau; 1786 - 1853) — austrijski artiljerijski general, ugušitelj revolucionarnih pokreta u Italiji (1848); Madarskoj (1849). 239
- Hayter, William Goodenough* (Viljem Gudinaf Hejter; 1792 - 1878) — engleski pravnik, član parlamenta. 7
- Hayward, Abraham* (Abraham Hejved; 1801 - 1884) — engleski pravnik i publicista; 1854. imenovan za sekretara Centralne uprave za staranje o sirotinji. 25
- Heathcote, Sir William* (ser Viljem Hetkot; 1801 - 1881) — član engleskog parlamenta. 218 219 234
- Henry VII* (Henri VII; 1457 - 1509) — kralj Engleske (1485 - 1509). 244
- Herbert, Sidney, Baron of Lea* (Sidni Herbert, baron Li; 1810 - 1861) — britanski državnik; državni sekretar za ratna pitanja (1845/1848. i 1852/1855) i ministar rata (1859/1860). 8 17 18 27 29 32 - 34 40 42 49 58 76 - 78 96 97 141 145 209 314 315 318 351
- Herbillon, Emile d'* (Emil d' Erbijon; 1794 - 1866) — francuski general, 1855. komandant jedne divizije na Krimu. 442 443
- Herwegh, Georg* (Georg Herveg; 1817 - 1875) — poznati nemački pesnik. 244
- Heß, Heinrich, Freiherr von* (Hajnrh baron Hes; 1788 - 1870) — austrijski general, aktivno je učestvovao u ugušivanju revolucije u Italiji (1848/49); 1854/1855. vrhovni komandant austrijskih trupa u Madarskoj, Galiciji i Dunavskim kneževinama. 182 423 434 437
- Hobbes, Thomas* (Tomas Hobs; 1588 - 1679) — engleski filozof, pred-
stavnik mehanicističkog materijalizma. 235
- Holstein-Gottorp, dinastija* — vidi *Romanov*
- Horner, Leonard* (Lioned Horner; 1785 - 1864) — engleski geolog, fabrički inspektor (1833 - 1856) — zastupao je interese radnika. 117
- Horsman, Edward* (Edvard Hosmen; 1807 - 1876) — britanski državnik; državni sekretar za Irsku (1855 - 1857) 61
- Hotham Charles* (Čarls Hadem; 1806 - 1855) — engleski oficir, guverner britanske provincije Viktorija (Australija) (1854/1855). 92 93
- Hruščov, Aleksandar Petrovič* (1806 - 1875) — ruski generaladutant, 1853 - 1855. komandant jednog dela trupa krimske armije, aktivno je učestvovao u odbrani Sevastopolja. 133
- Hughes, T. M.* (T. M. Hjuž) — engleski pisac prve polovine 19. veka, dugo godina je živio u Španiji. 411
- Hugo, Victor* (Viktor Igo; 1802 - 1885) — francuski pisac, za vreme Druge Republike poslanik u ustavotvornoj i zakonodavnoj Nacionalnoj skupštini; posle državnog udara 2. decembra 1851. prognan i živio je na ostrvima Jersey i Guernsey u Lamanšu; 1855. proteran i iz Engleske. 419
- Hume, Joseph* (Džozef Hjum; 1777 - 1855) — engleski političar, član parlamenta. 55 79 206 232 334 337
- Ibrahim-paša* (1789 - 1848) — egipatski vojskovođa, usvojeni sin egipatskog regenta Mehmed Alija; vrhovni komandant egipatske vojske u ratovima Egipta protiv Turske (1831 - 1833. i 1839 - 1841). 56
- Iskender-beg* (*Aleksandar Ilincki*; 1810 - 1861) — turski general, poljskog porekla; od tridesetih do četrdesetih godina služio je u španskoj, portugalskoj, persijskoj i francuskoj vojsci, učestvovao je u revoluciji u Madarskoj (1848/49), posle čijeg poraza je emigrirao u Tursku i tamo primio tursko državljanstvo; komandant dela turskih trupa na Dunavu (1853/

- 1854), na Krimu (1855), i Kavkazu (1855/1856). 151 399
- Ismail-paša (György Kmety; 1810 - 1865)* — turski general, mađarskog porekla; učestvovao je u revoluciji u Mađarskoj (1848/49) posle čijeg poraza je emigrirao u Tursku i tamo primio tursko državljanstvo; komandant jednog dela turskih trupa na Dunavu (1853/1854) i Kavkazu (1854/1855). 497
- Jeffrey, George, Baron (Džordž baron Džefri; 1648 - 1689)* — engleski pravnik i državnik; predsednik vrhovnog dvorskog suda (1682 - 1688); njegove presude u političkim sudskim procesima se odlikuju surovošću. 190
- Jérôme Bonaparte* — vidi *Bonaparte Jérôme*
- Jérôme Bonaparte (junior)* — vidi *Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph Charles-Paul*
- Johnson (Džonson)* — policijski komesar u britanskoj provinciji Viktorija (Australija). 93
- Jomini, Henri, Baron (Anri Žomini, baron; 1779 - 1869)* — general u francuskoj, a od 1813. u ruskoj službi, vojni pisac, autor niza radova o strategiji i ratnoj istoriji; poreklom je Švajcarac. 383 467 520
- Jones, Ernest Charles (Ernest Čarls Džons; 1819 - 1869)* — engleski proleterski pesnik i publicista; vođa čartista (levo krilo), jedan od urednika lista «The Northern Star», izdavač čartističkih listova «Notes to the People» i «The People's Paper»; do pedesetih godina vrlo blizak Marxu i Engelsu. 120/121 174 194 195 230/231 348 455
- Jones, Jane (Džejn Džons; umrla 1857)* — supruga Charlesa Jonesa. 455
- Jones, Sir Harry David (ser Hari Dejvid Džons; 1791 - 1866)* — engleski general, vojni inženjer, 1855. šef inženjerijskih trupa na Krimu. 62 131
- Jones, John Gale (Džon Gejl Džons; 1769 - 1838)* — engleski lekar i političar. 190
- Jones, William (Viljem Džons)* — čarlist, sekretar komisije za organizaciju sahrane Feargusa O'Connora (septembar 1855). 455
- Juvenal (Decimus Junius Juvenalis; oko 60. do oko 140)* — rimski satirični pesnik. 244
- Kaligula Gaj Cezar (12 - 41)* — rimski car (37 - 41). 80
- Karlo III (1716 - 1788)* — španski kralj (1759 - 1788). 410
- Karl XII (1682 - 1718)* — švedski kralj (1697 - 1718). 406
- Karl Albert (1798 - 1849)* — kralj Sardinija i Pijemonta (1831 - 1849). 402 403
- Karl der Große (Karlo Veliki; oko 742 - 814)* — od 768. kralj Franačke; rimski car (800 - 814). 128
- Katarina II (1729 - 1796)* — ruska carica (1762 - 1796). 124 492 - 494
- Katon, Marko Porcije (234 - 149. pre n. e.)* — rimski državnik i istoričar, branio je aristokratske privilegije; 184. pre n. e. izabran za cenzora, zbog svoje stroge uprave nazvan Censorius. 542
- Kelly (Keli)* — engleski oficir, 1855. komandant jednog puka na Krimu. 165
- Keogh, William Nicolas (Viljem Nikoles Kjou; 1817 - 1878)* — irski pravnik i političar; jedan od vođa irske parlamentarne frakcije; u više navrata je zauzimao visoke pravne položaje u britanskoj upravi u Irskoj. 37 104
- King, Peter John Locke (Piter Džon Lok King; 1811 - 1885)* — engleski političar, član parlamenta. 337 346
- Kmety* — vidi *Ismail-paša*
- Knesebeck, Karl Friedrich, Freiherr von dem (Karl Fridrih baron fon dem Knezebek; 1768 - 1848)* — pruski generalfeldmaršal, učestvovao je u ratu protiv Napoléona I, 1814/1815. učesnik na bečkoj konferenciji; 1831. general-komandant pruskih izviđačkih trupa u Poznanju. 264 265
- Knight, Charles (Čarls Najt; 1791 - 1873)* — engleski publicista i izdavač. 262

- Kolar, Jan** (1793 - 1852) — istaknuti češki pesnik i filolog slovačkog porekla; jedan od inspiratora borbe slovenskih naroda za nacionalnu slobodu. 169
- Konstantin Nikolajevič, veliki knez** (1827 - 1892) — drugi sin cara Nikolaja I, veliki admiral, bio na čelu resora mornarice (1853 - 1881) i flote (1855 - 1881). 466
- Konstantin Pavlovič, veliki knez** (1779 - 1831) — drugi sin cara Pavla I, od 1814. vrhovni komandant poljske armije, namesnik u Poljskoj (1814 - 1831). 57
- Kopitar, Jernej** (1780 - 1844) — istaknuti predstavnik slovenske filologije, poreklom Slovenac, napisao je niz radova o jeziku, literaturi i istoriji slovenskih naroda. 169
- Korf, Fjodor Kristoforovič, baron** — ruski general, 1855. komandant jedne konjičke divizije na Krimu. 483
- Kornilov, Vladimir Aleksejevič** (1806 - 1854) — ruski admiral, šef štaba crnomorske flote (1849 - 1853), jedan od organizatora odbrane Sevastopolja. 148 149 152 451
- Košćuško, Tadeuš Andžej Bonaventura** (1746 - 1817) — poljski borac za slobodu i general, učestvovao je u borbi za nezavisnost SAD (1776 - 1783), a 1783. postao general; 1794. vođa poljskog ustanka. 265
- Kossuth, Lajos** (Lajoš Košut; 1802 - 1894) — vođa mađarskog nacionalno-slobodilačkog pokreta; šef mađarske revolucionarne vlade; posle poraza revolucije pobjegao u Tursku, kasnije je živio kao emigrant u Engleskoj i Americi. 22 39
- Krez** — lidijjski kralj (560 - 546. god. pre n. e.), 128
- La Marmora, Alfonso** (Alfonso La Marmora; 1804 - 1878) — italijanski general i državnik, ministar rata Pijemonta (1848, 1849 - 1855, 1856 - 1859), 1855. komandant sardinskog korpusa na Krimu, predsednik vlade (1859/1860. i 1864 - 1866). 441
- Lamoricière, Christophe-Louis-Léon Juchault de** (Kristof-Luj-Leon Žišo de Lamorisie; 1806 - 1865) — fran-
- cuski general i političar; tridesetih i četrdesetih godina je učestvovao u osvajanju Alžira, 1848. aktivno je učestvovao u ugušivanju junskog ustanka u Parizu; ministar rata u Cavaignacovoj vladi (juni do decembra 1848), bio je u opoziciji prema vladi Louis-a Bonaparte-a; posle državnog udara 2. decembra 1851. proteran iz Francuske, vratio se u zemlju 1857. 111 128 213
- La Motterouge, Joseph-Édouard de** (Žozef-Eduar de La Moteruž; 1802 - 1883) — francuski general, 1855. komandant divizije na Krimu. 472
- Lansdowne, Henry Petty-Fitzmaurice, Marquess of** (Henri Peti Fitsmoris, markiz Lenzdaun; 1780 - 1863) — britanski državnik; ministar finansija (1806 - 1807), predsednik tajnog saveta (1830 - 1841. i 1846 - 1852), ministar bez portfelja (1852 - 1863). 49 277
- Lanskoj, Sergej Stepanovič, grof** (1787 - 1862) — ruski državnik, ministar unutrašnjih poslova (1855 - 1861). 488
- Lawley, Francis Charles** (Frensis Čarls Levli; 1825 - 1901) — engleski žurnalista, Gladstone-ov privatni sekretar (1852 - 1854); dopisnik iz SAD lista «The Times» (1854 - 1865). 25 90
- Layard, Austen Henry** (Ostin Henri Leerd; 1817 - 1894) — engleski arheolog i političar, član parlamenta, 1855. član komisije za ispitivanje prilika u engleskoj vojsci na Krimu. 4 8 33 61 65 74 86 87 119 145 174 187 191 209 210 228 244 256 257 259 276 307 446
- Ledru-Rollin, Alexandre-Auguste** (Aleksandr-Ogist Ledri-Rolen; 1807 - 1874) — francuski publicista i političar; urednik lista «La Réforme»; 1848. ministar unutrašnjih poslova u privremenoj vladi i član egzekutivne komisije, poslanik u ustavotvornoj i zakonodavnoj Nacionalnoj skupštini, bio je na čelu montanjara; posle demonstracija 13. juna 1849. emigrirao u Englesku. 65
- Leroy, Achille** — vidi *Saint-Arnaud*
- Levaillant (Levejan)** — francuski general, 1854/1855. komandant divizije na Krimu. 472

- Lewis, Sir George Cornwall* (ser Džordž Kornvel Luis; 1806 - 1863) — britanski državnik; sekretar Ministarstva finansija (1850 - 1852), od 1852. urednik lista »The Edinburgh Review«, ministar finansija (1855 - 1858), ministar unutrašnjih poslova (1859 - 1861) i ministar rata (1861 - 1863). 80 123 479 480
- Liders, Aleksandar Nikolajevič, grof* (1790 - 1874) — ruski general, 1831. učestvovao je u krvavom potčinjavanju Poljske, kasnije se borio protiv stanovništva Kavkaza. Godine 1848. ugošio je revoluciju u Vlaškoj i Moldaviji, učestvovao je u ugušivanju revolucije u Mađarskoj; 1853/1854. komandant 5. armijskog korpusa na Dunavu; 1855. komandant južne armije, 1856. vrhovni komandant vojske na Krimu; 1861/1862. namesnik u Poljskoj. 321 488 - 490
- Ligne, Karl Joseph, Fürst von* (Karl Jozef knez Ligne; 1735 - 1814) — austrijski feldmaršal, diplomata i pisac. 263
- Lindsay, William Shaw* (Viljem Šo Lindzi; 1816 - 1877) — engleski brodovlasnik i trgovac, pristalica slobodne trgovine, član parlamenta. 286
- Liprandi, Pavel Petrovič* (1796 - 1864) — ruski general, 1853/1854. komandant divizije na Dunavu, 1854/1855. na Krimu i komandant jednog korpusa u bici kod Černe. 427 441
- Liven, Darja Kristoforovna*, rod. fon Bekendorf (1785 - 1857) — supruga ruskog diplomate kneza Kristifora Andrejeviča fon Livena; igrala je značajnu ulogu u diplomatskom životu kao domaćica političkih salona u Londonu i Parizu. 277
- Liverpool, Robert Banks Jenkinson, Earle of* (Robert Benks Dženkinson, erl Liverpul; 1770 - 1828) — britanski državnik, jedan od vođa torijevaca, zauzimao je različite ministarske položaje, premijer (1812 - 1827). 54 64 124 190 286
- Locke King* — vidi *King, Peter John Locke*
- Louis* (Luj) — vidi *Napoléon III*
- Louis XIV* (Luj XIV; 1638 - 1715) — francuski kralj (1643 - 1715). 358
- Louis XVIII* (Luj XVIII; 1755 - 1824) — francuski kralj (1814/1815. i 1815-1824). 545
- Louis-Napoléon* — vidi *Napoléon III*
- Louis-Philippe, duc d'Orléans* (Luj-Filip vojvoda od Orleana; 1773 - 1850) — francuski kralj (1830 - 1848). 90 98 154 156 163 190 208 286 481
- Lovett, William* (Viljem Lavit; 1800 - 1877) — engleski političar; učesnik čartističkog pokreta; pristalica »moralnog sredstva sile«. 232
- Lowe, Robert, Viscount Sherbrooke* (Robert Lou, vikont Šerbruk; 1811 - 1892) — britanski državnik i publicista, saradnik lista »The Times«, član parlamenta; zamenik predjednika ministarstva za trgovinu i saobraćaj (1855 - 1858), ministar finansija (1868 - 1873), ministar unutrašnjih poslova (1873/1874). 65 139 210 218 219 234 235 318
- Lucan, George Charles Bingham, Earl* (Džordž Čarls Bingem, erl Luken; 1800 - 1888) — engleski general; 1854. do početka 1855. komandant jedne konjičke divizije na Krimu. 122
- Lyndhurst, John Singleton Copley, Baron* (Džon Singliten Kopli, baron Lindherst; 1772 - 1863) — britanski državnik, pravnik; lord kancelar (1827 - 1830, 1834/1835. i 1841 - 1846). 7 124 125 219 423 436 437
- Lyons, Edmund, Lord* (lord Edmund Lajenz; 1790 - 1858) — engleski admiral; 1855. vrhovni komandant crnomorske flote. 211 525 526 529
- Macdonald* (Mekdonald) — saradnik lista »The Times«. 140
- Mac-Mahon, Marie-Edme-Patrice-Maurice de, duc de Magenta* (Mari-Edm-Patris-Moris de Mak-Maon, vojvoda od Madente; 1808 - 1893) — maršal Francuske; učestvovao je u ratovima Drugog Carstva, 1855. komandant divizije na Krimu, vrhovni komandant Versajske vojske koja se borila protiv Komune, predsednik Treće republike (1873 - 1879). 472 475

- Mac Neil* — vidi *McNeil*, *Sir John*
- Magnan, Bernard-Pierre* (Bernar-Pjer Manjan; 1791 - 1865) — maršal Francuske; jedan od organizatore državnog udara od 2. decembra 1851. 213 507
- Maistre, Joseph-Marie, comte de* (Žozef Mari grof de Metr; 1853 - 1821) — francuski pisac, monarhist, neprijatelj francuske revolucije. 546
- Malins, Richard* (Ričard Mejlinz; 1805 - 1882) — engleski pravnik, član parlamenta. 286
- Malmesbury, James Harris, Earl of* (Džems Heris, erl Malmsberi, 1746 - 1820) — engleski diplomata i državnik; ambasador u Petrogradu (1777 - 1782). 492 493
- Malmesbury, James Howard Harris, Earl of* (Džems Hauard Heris, erl Malmsberi; 1807 - 1889) — britanski državnik; ministar spoljnih poslova (1852. i 1858/1859), lord čuvar pečata (1866 - 1868. i 1874 - 1876). 135 272 273 348 - 350
- Mansfield, William Roice, Earl of Sundhurst* (Viljem Rois Mensfeld, erl Sandherst; 1819 - 1876) — engleski general, 1855. do 1856. savetnik za vojne poslove pri poslanstvu u Carigradu. 541
- Manteuffel, Otto Theodor, Freiherr von* (Oto Teodor baron fon Mantojfel; 1805 - 1882) — pruski državnik; ministar unutrašnjih poslova (1848 - 1850), predsednik vlade i ministar spoljnih poslova (1850 - 1858). 125
- Marija Aleksandrovna* (1824 - 1880) — kći velikog vojvode od Hesena Ludwiga II, supruga cara Aleksandra II. 466
- Marlborough, John Churchill, Duke of* (Džon Čerčil, vojvoda Molbere; 1650 - 1722) — engleski vojskovođa političar, vrhovni komandant engleskih trupa u španskom ratu za naslede (1702 - 1711). 447
- Martimprey, Edouard-Charles, de* (Eduar-Šarl de Martimpre; 1808 - 1883) — francuski general, šef vojnog štaba na Krimu (1854/1855). 526
- Maximilian von Osterreich-Este* (Maksimilijan fon Esterajh-Este; 1782-1863) — austrijski nadvojvoda, general, pronašao je poseban tip utvrđenih građevina, koje su po njemu nazvane »Maximilianove kule«. 435
- Mayne, Sir Richard* (ser Ričard Mejne; 1796 - 1868) — šef londonske policije. 295 296 299
- Mazzini, Giuseppe* (Đuzepe Macini; 1805 - 1872) — italijanski revolucionar, jedan od voda nacionalno-oslobodilačkog pokreta u Italiji; 1849. šef privremene vlade Rimske republike, 1850. jedan od osnivača Centralnog odbora evropske demokratije u Londonu. 22
- McNeill, Sir John* (ser Džon Meknil; 1795 - 1883) — britanski diplomata, diplomatski poslanik u Teheranu (1836 - 1839. i 1841/1842); 1855. bio je jedan od opunomoćenika vlade za ispitivanje rada intendature na Krimu. 62
- Mehmed II* (1785 - 1839) — turski sultan (1809 - 1839). 56 396
- Mehmed Rišadi-paša* (1809 - 1882) — turski oficir i državnik, od 1850. bio je u više navrata u službi ministarstva za rat. 522 524 527 528 534 - 536 541 542
- Melbourne, William Lamb, Viscount* (Viljem Lem vikont Lembern; 1779 - 1848) — britanski državnik, ministar unutrašnjih poslova (1830 - 1834), premijer (1834. i 1835 - 1841). 59 66 103 340 342
- Melikšah* (1055 - 1092) — persijski sultan iz dinastije Seldžuka (1072 - 1092). 6
- Mellinet, Émile* (Emil Mejine; 1798 - 1894) — francuski general, 1855. komandant divizije na Krimu. 472
- Mensikov, Aleksandar Sergejevič, knez* (1787 - 1869) — ruski vojni funkcioner i državnik, 1853. izvanredni ambasador u Carigradu, vrhovni komandant suvozemnih i pomorskih snaga na Krimu (1853. do februara 1855). 14 19
- Metastasio, Pietro Antonio Domenico Bonaventura, Trapassi* (Pietro Antonio Domeniko Bonaventura Metastazio, u stvari: Trapasi; 1698 - 1782) — italijanski pesnik, pisao je pre svega tekstove za opere. 338

- Metternich, Clemens Wenzel Lothar, Fürst von* (Klemens Vencel Lotar knez fon Meternih; 1773 - 1859) — austrijski državnik i diplomata; ministar spoljnih poslova (1809 - 1821), i državni kancelar (1821 - 1848), jedan od osnivača Svete alijanse. 169 - 171 236 263
- Mihail Nikolajevič, veliki knez* (1832 - 1909) — četvrti sin Nikolaja I. 94
- Miklošič, Franjo* (1813 - 1891) — istaknuti naučnik, predstavnik slovenske filologije, osnivač uporedne gramatike slovenskih jezika; poreklom je Slovenac. 169
- Miles, William* (Viljem Majls; rođ. 1797) — engleski bankar, član parlamenta. 65
- Milner* — vidi *Gibson, Thomas Milner*
- Minić, Claude-Étienne* (Klod-Etjen Minie; 1804 - 1879) — francuski oficir, pronalazač po njemu nazvanog oružja. 365 371 376 383 402 405
- Minto, Gilbert Elliot Murray Kynningmond, Earl of* (Gilbert Elliot Mari Kinimond, erl Mintou; 1782 - 1859) — engleski državnik i diplomata; prvi lord admiraliteta (1835 - 1841), lord čuvar pečata (1846 - 1852); 1847/1848. nalazio se u diplomatskoj misiji u Italiji. 345
- Molesworth, Sir William* (ser Viljem Moulzwert; 1810 - 1855) — britanski državnik, pripadao je tzv. Mayfair-radikalima, član parlamenta; ministar za javne radove (1853 - 1855) i ministar za kolonije (1855). 3 37 214 235 236 327
- Moltke, Helmut Karl Bernhard, Grof von* (Helmut Karl Bernhard grof fon Moltke; 1800 - 1891) — pruski oficir, kasnije general - feldmaršal, stručnjak za vojna pitanja i pisac; 1835 - 1839. bio je u službi turske vojske; šef pruskog (1857 - 1871) i carskog generalštaba (1871 - 1888). 161
- Monet, de* (de Mone) — francuski general, 1854. do početka 1855. komandant jedne brigade na Krimu. 133
- Monsell, William* (Viljem Monsel; 1812 - 1894) — irski političar, jedan od vođa irske parlamentarne frakcije, sekretar artiljerijskog odseka (1852 - 1857). 37 87 104
- Montalembert, Charles-Forbes de Tryon, comte de* (Šarl-Forb de Trion, grof de Montalamber; 1810 - 1870) — francuski političar i publicista; za vreme Druge republike poslanik u zakonodavnoj i ustavotvornoj Nacionalnoj skupštini, vođa katoličke partije. 154 505
- Montalembert, Marc-René, marquis de* (Mark-Rene markiz de Montalamber; 1714 - 1800) — francuski general i stručnjak za gradnju utvrđenja, izradio je novi sistem za gradnju utvrđenja, koji je široko primenjivan u 19. veku. 248 383
- Montecuccoli, Raimond, Grof von, Reichsfürst und Herzog von Melfi* (Rajmond grof fon Montekukoli, carski knez i vojvoda fon Melfi; 1609 - 1680) — carski vojskovođa i vojni pisac. 264
- Montesquieu, Charles de Secondat, baron de La Brede, et de* (Šarl de Sekonda, baron de La Bred i de Monteskije; 1689 - 1755) — francuski sociolog, ekonomista i pisac, predstavnik prosvetiteljstva u 18. veku, teoretičar konstitucionalne monarhije i podele upravne vlasti. 277
- Moritz, Prinz von Oranien, Grof von Nassau* (Moric, oranski princ i grof od Nasaua; 1567 - 1625) — namesnik u Holandiji (1585 - 1625); vojskovođa za vreme rata ujedinjenih holandskih provincija za nezavisnost. 383
- Morny, Charles-Auguste-Louis-Joseph, duc de* (Šarl-Ogist-Luj-Žozef vojvoda Morni; 1811 - 1865) — francuski političar, poslanik zakonodavne narodne skupštine (1849 - 1851), jedan od organizatora državnog udara od 2. decembra 1851; ministar unutrašnjih poslova (decembar 1851. do januara 1852), predsednik Corps législatif (1854 - 1856. i 1857 - 1865). 154 506 508
- Morris, Mowbray* (Moubrej Moris) — finansijski i politički rukovodilac lista "The Times". 139
- Muhamed Abul Kasim ibn Abdala* (oko 570 - 632) — osnivač islama. 492

- Muhamed-šah* (1810 - 1848) — persijski šah (1834 - 1848). 56
- Muntz, George Frederick* (Džordž Frederik Manc; 1794 - 1857) — engleski fabrikant oružja i političar, član parlamenta. 104
- Muravjov, Nikolaj Nikolajevič, grof*, kasnije knez (1794 - 1866) — ruski general, 1854 - 1855. vrhovni komandant trupa na Kavkazu i namesnik u Zakavkazju. 252 267 486 520 530 531 532 536
- Murrough, John Patrick* (Džon Patrik Marou) — engleski političar, član parlamenta. 120
- Mušir* — vidi *Omer-paša*
- Napier, Sir Charles* (ser Čarls Neipier; 1786 - 1860) — engleski admiral, 1854. komandant baltičke flote. 236 256 286 432/433 446 - 450
- Napier, Sir Charles James* (ser Čarls Demis Neipier; 1782 - 1853) — engleski general, od 1808. do 1814. učestvovao je u ratovima na Piri-nejskom poluostrvu protiv Napoléona I; 1842/1843. komandant trupa koje su zauzele Sind; 1843 - 1847. otpravnik poslova u Sindu. 447
- Napier, Edward Alers* (Edvard Eles Neipier; 1808 - 1870) — engleski oficir; 1854/1855. učestvovao je u organizaciji snabdevanja vojske na Krimu. 47
- Napier, Sir Joseph* (ser Džozef Neipier; 1804 - 1882) — engleski političar, član parlamenta; 1852. bio je u Derbyjevoj vladi kao Attorney-General (državni pravobranilac) u Irskoj. 24
- Napier, Sir William Francis Patrick* (ser Viljem Frensis Patrik Neipier; 1785 - 1860) — engleski general i vojni pisac; 1808 - 1814. učestvovao je u ratovima na Pirinejskom poluostrvu protiv Napoléona I. 68 75 366 367 371 373 382 447
- Napoléon I Bonaparte* (Napoleon I Bonaparta; 1769 - 1821) — francuski car (1804 - 1814. i 1815). 69 81 112 114 115 129 130 139 160 163 181 202 208 236 247 255 265 266 269 302 359 - 361 367 376 411 417 420 440 444 445 458 469 481 504 506 507 510 520
- Napoléon III Louis Bonaparte* (Napoleon III Luj Bonaparta; 1808 - 1873) — nećak Napoléona I; predsjednik Druge republike (1848 - 1852); francuski car (1852 - 1870). 27 49 81 94 96 97 - 100 102 110 - 115 128 129 130 134 - 138 151 154 157 - 159 160 - 163 181 182 203 207 213 236 238 251 - 255 260 265 267 269 271 275 291 299 309 313 318 319 324 327 365 368 416 419 420 425 436 450 464 480 481 501 504 505 - 513 529 - 531 538 543
- Napoléon - Eugène - Louis - Jean - Joseph* (Napoleon - Ežen - Luj - Žan - Žozef; 1856 - 1879) — sin Napoléona III i Eugénie Marie de Montijo. 509 - 513
- Narváez, Ramón Maria, duque de Valencia* (Ramon Maria Narvaez, vojvoda od Valencije; 1800 - 1868) — španski general i državnik, vođa moderadosa, predsjednik vlade (1844 - 1846, 1847 - 1851, 1856/1857, 1864/1865. i 1866 - 1868), surovo je gušio revolucionarni pokret masa. 410
- Neselrode, Karl Vasiljevič, grof* (1780 - 1862) — ruski državnik i diplomata, ministar spoljnih poslova (1816 - 1856), državni kancelar. 124 220 224 225 350
- Newcastle, Henry Pelham Fiennes Pelham-Clinton, Duke of* (Henri Pelem Fainz Pelem Klinton, vojvoda Njukasl; 1811 - 1864) — britanski državnik, ministar vojni i ministar za kolonije (1852 - 1854), ministar vojni (1854/1855) i ministar za kolonije (1859 - 1864). 3 7 9 28 - 30 32 33 40 42 44 64 76 122 141 145 314 315 318
- Nicholay, J. A.* (Dž. A. Nikelej) — engleski političar, 1855. jedan od agitatora za proširenje političkih prava industrijske buržoazije putem parlamentarne reforme, šezdesetih godina član rukovodstva Lige za reformu. 120

- Niel, Adolphe* (Adolf Nil; 1802 - 1869) — francuski general, kasnije maršal Francuske; 1854. komandant inženjerskih trupa francuske ekspedicione vojske na području Baltičkog mora, 1855. komandant baltenjerskih trupa krimске vojske. 111 114 131 450 468 471 473
- Nightingale, Florence* (Florans Najtingejl; 1820 - 1910) — engleska filantropkinja i spisateljica, za vreme krimskog rata imala je značajnu ulogu u organizaciji medicinske službe u engleskoj vojsci. 141 144
- Nikolaj I* (1796 - 1855) — ruski car (1825 - 1855). 4 12 14 16 24 25 39 43 55 72 84 88 94 95 116 124 135 160 219 225 257 268 425 446 489 490 498 500
- Nisard, Jean-Marie-Napoléon-Désiré* (Žan-Mari-Napoleon-Dezire Nizar; 1806 - 1888) — francuski kritičar i istoričar književnosti; pedesetih godina profesor na Pariskom univerzitetu, u svojim predavanjima je pokušavao da opravda državni udar od 2. decembra 1851. 507
- O'Brien, William Smith* (Viljem Smit O'Brajen; 1803 - 1864) — učesnik irskog nacionalnooslobodilačkog pokreta, vođa desnog krila društva Mlada Irska; član parlamenta; 1848. posle neuspelog pokušaja da se digne ustanak u Irskoj uhapšen i osuđen na smrt (osuđena je preinačena u doživotnu robiju); 1856. pomilovan. 341
- O'Connell, Daniel* (Daniel O'Konel; 1775 - 1847) — irski advokat i političar, vođa desnog liberalnog krila irskog nacionalnooslobodilačkog pokreta (Repeal Association). 79 103 232 309 339 - 341
- O'Connor, Feargus Edward* (Fergas Edvard O'Konor; 1794 - 1855) — jedan od vođa levog krila čarističkog pokreta; osnivač i urednik lista «The Northern Star». 79 455
- O'Flaherty, Edmund* (Edmund O'Fleerti) — engleski činovnik, 1854. opunomoćenik ministarstva finansija za naplatu poreza u Irskoj. 25
- Oliphant, Lawrence* (Lorens Olifent; 1829 - 1888) — engleski svetski putnik i novinar; 1855. nalazio se na Kavkazu kao ratni izveštač lista «The Times» pri ekspedicijom korpusu Omer-paše. 541
- O'Meara, Barry Edward* (Bari Edvard O'Mare; 1786 - 1836) — engleski vojni lekar i publicista irskog porekla, lični lekar Napoléona I na ostrvu Sveta Jelena (1815 - 1818). 139
- Omer-paša (Mihail Latas)* (1806 - 1871) — turski general, poreklom Hrvat, vrhovni komandant turskih trupa u krimskom ratu. 47 50 68 100 147 149 151 152 183 - 185 202 212 238 240 249 311 326 398 400 426 458 459 485 486 497 - 499 502 521 522 524 - 542
- Orléans* (Orleanska dinastija) — francuska kraljevska dinastija (1830 - 1848). 129
- Orsi, comte* (grof Orsi; umro 1899) — berzanski senzal, agent Napoléona III, poreklom Korzikanac. 272
- Osborne, Bernal* — vidi *Bernal Osborne, Ralph*
- Ostrowski, Jozef Boleslaw* (1805 - 1871) — poljski publicista i istoričar, autor niza radova iz istorije Poljske. 418
- Otway, Arthur John* (Artur Džon Otvej; 1822 - 1912) — engleski parlamentarac. 259 284
- Pacifico, David* (David Pacifiko; 1784 - 1854) — trgovac u Atini; engleski državljani, poreklom Portugalac. 35 55
- Palacki, František* (1798 - 1876) — češki istoričar i političar; predsedavajući na Slovenskom kongresu u Pragu (juni 1848), vodio politiku očuvanja habsburške dinastije, jedan od ideologa austroslavizma. 169
- Palmerston, Henry John Temple, Viscount* (Henri Džon Tempel, vikont Palmerston; 1784 - 1865) — britanski državnik, od 1830. jedan od desnih vođa vigovaca; državni sekretar za ratna pitanja (1809 - 1828),

- ministar spoljnih poslova (1830 - 1834, 1835 - 1841, 1846 - 1851), ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1855), premijer (1855 - 1858. i 1859 - 1865). 4 7 9 10 17 21 22 24 25 27 28 32 34 - 36 39 - 43 49 53 - 57 61 62 - 65 74 76 - 78 80 81 87 89 91 98 99 102 104 116 122 123 127 144 151 155 - 157 174 175 181 186 191 193 208 - 210 214 - 216 220 221 227 228 234 235 243 245 253 258 259 261 269 270 275 - 278 283 - 285 299 305 - 310 314 315 317 318 323 326 327 342 350 352 353 413 - 416 418 - 421 423 428 436 - 438 446 482 504 512 .17 520 522 528 539 541
- Panjutin, Fjodor Sergejevič** (1790 - 1865) — ruski general, početkom krimskog rata komandant jednog korpusa a 1855/1856. komandant rezervne armije na jugozapadu Rusije. 14 19 239 441
- Panmure, Fox Maule, Ramsay, Earl of Dalhousie** (Foks Moli, Remsi, Penmjur, erl od Delhauzija; 1801 - 1874) — engleski državnik; državni sekretar za ratna pitanja (1846 - 1852), ministar vojni (1855 - 1858). 59 62 64 76 122 155 191 293 519 520 521 542
- Papa** — vidi *Pije IX*
- Paskevič, Ivan Fjodorovič, knez** (1782 - 1856) — ruski generalfeldmaršal, od juna 1831. vrhovni komandant ruskih trupa koje su ugušile poljski ustanak od 1830/1831, od 1832. namesnik u Poljskoj; 1849. vrhovni komandant ruske vojske koja je učestvovala u ugušivanju revolucije u Mađarskoj; 1854. vrhovni komandant trupa na zapadnoj i južnoj granici Rusije, od aprila do juna komandant trupa na Dunavu. 392
- Paul, Sir John Dean** (ser Džon Din Pol; 1802 - 1868) — engleski ban- kar. 285
- Paxton, Sir Joseph** (ser Džozef Pekstn; 1801 - 1865) — engleski povrtar i arhitekta, projektovao je kristalnu palatu na Svetskoj izložbi u Londonu 1851; član parlamenta. 65
- Peel, Frederick** (Frederik Pil; 1823 - 1906) — engleski političar; član parlamenta; zamjenik ministra rata (1855 - 1857). 59 87 430
- Peel, Jonathan** (Džonatan Pil; 1799 - 1879) — engleski general, član parlamenta; 1855. član komisije za ispitivanje prilika u engleskoj vojsci na Krimu. 317 - 318
- Peel, Sir Robert** (ser Robert Pil; 1788 - 1850) — britanski državnik i ekonomista, vođa umerenih torijevaca, koji su kasnije po njemu nazvani pilovcima; ministar unutrašnjih poslova (1822 - 1827. i 1828 - 1830), premijer (1834/1835. i 1841 - 1846), uz podršku liberala ukinuo je 1846. zakone o žitu. 56 59 77 81 98 141 145 187 196 197 236 318 333 339-345 447
- Peel, Sir Robert** (ser Robert Pil; 1822 - 1895) — britanski političar i diplomata, početkom pedesetih godina pilovac, kasnije liberal, član parlamenta; mlađi lord admiraliteta (1855 - 1857); sin prethodnog. 116 127 -419 420
- Pélissier, Aimable-Jean-Jacques, duc de Malakoff** (Emabl-Žan-Žak Pelisije, vojvoda de Malakof; 1794 - 1864) — francuski general, od septembra 1855. maršal Francuske, od tridesetih do pedesetih godina učestvoovao je u osvajanju Alžira; početkom 1855. komandant jednog korpusa, potom je proizveden za vrhovnog komandanta vojske na Krimu (maj 1855. do jula 1856). 199 203 208 211 - 213 237 238 240 241 246 249 - 251 271 276 288 - 292 300 - 304 311 313 426/427 441 - 443 451 461 467 468 473 487 506 512 525 - 527 529 537 538 540
- Pellat, Apsley** (Apsli Pelat; 1791 - 1863) — engleski preduzetnik, član parlamenta. 120
- Penaud, Charles** (Šarl Peno; 1800 - 1864) — francuski general, 1855. komandant jedne eskadre na Baltičkom moru. 428 429
- Perceval, Spencer** (Spenser Pesivel; 1762 - 1812) — britanski državnik, ministar finansija (1807 - 1809), premijer (1809 - 1812). 54 187 190 191 286 345

- Péreire, Émile* (Emil Pereir; 1800 - 1875) — francuski bankar, 1825 - 1831. priključio se sensimonistima; u periodu Drugog carstva bonapartist; jedan od osnivača i direktora *Crédit mobilier*. 480
- Petar I* (1672 - 1725) — ruski car (1682 - 1725). 16 124 493
- Phillimore, John George* (Džon Džordž Filimor; 1808 - 1865) — engleski pravnik i političar, član parlamenta. 318
- Pianori Giovanni* (Đovani Pianori; 1827 - 1855) — italijanski revolucionar, učesnik revolucije od 1848/1849. u Italiji i odbrani Rimske republike od francuskih intervenata; posle poraza revolucije emigrirao je u Pijemont, zatim u Francusku, pogubljen je u maju zbog atentata na Napoléona III. 181
- Pierce, Franklin* (Franklin Pirs; 1804 - 1869) — predsednik Sjedinjenih Američkih Država (1853 - 1857). 504
- Pije IX* (1792 - 1878) — rimski papa (1846 - 1878). 345 346 415 416
- Pindar* (oko 522. do oko 442. god. pre n. e.) — starogrčki lirski pesnik, pisao je svečane ode. 54 190
- Pisani, Étienne* (Etjen Pizani) — tumač pri engleskom poslanstvu u Carigradu (1854/1855). 527
- Pitt, William* (Viljem Pit, mladi; 1759 - 1806) — britanski državnik, torijevac; premijer (1783 - 1801; 1804 - 1806). 81 173 187 189 190 286 504
- Ponjatovski, Stanislaus* (1732 - 1798) — pod imenom Stanislaus II August kralj Poljske (1764 - 1795). 265
- Porchester, Lord Henry Herbert* (lord Henri Herbert Porčester; 1741 - 1811) — engleski parlamentarac. 18 190
- Portland, William Henry Cavendish Bentinck, Duke of* (Viljem Henri Kevendiš, Bentink, vojvoda Portlend; 1738 - 1809) — britanski državnik, jedan od voda vigoavaca; ministar unutrašnjih poslova (1794 - 1801), premijer (1783. i 1807 - 1809). 54
- Potjomkin, Grigorij Aleksandrovič, knez* (1739 - 1791) — ruski državnik, generalfeldmaršal, vrhovni komandant tokom rusko-turskog rata (1787 - 1791). 484
- Pozzo di Borgo, Karl Andreas Osipovič* (Karl Andreas Osipovič Poco di Borgo, grof; 1764 - 1842) — ruski diplomata, poreklom Korzikanac; diplomatski izaslanik (1814 - 1821), ambasador (1821 - 1835) u Parizu i (1835 - 1839) u Londonu. 124
- Pradt, Dominique Dufour de* (Domenik Difur de Prad; 1759 - 1837) — francuski sveštenik, publicista i istoričar. 263 412
- Praslin, Charles-Laure-Hugues-Theobald, duc de Choiseul* (Šarl-Lor-Ig-Teobal Praslen, vojvoda de Šoazel; 1805 - 1847) — francuski aristokrata i državnik, per Francuske; 1847. optužen za ubistvo svoje supruge. 66 90
- Princ Napoleon* — vidi *Bonaparte, Jérôme - Napoléon - Joseph - Charles - Paul*
- Princ od Orleana* — vidi *Aumale, Henri-Eugène-Philippe-Louis d'Orléans, duc d'*
- Princ Pruske* — vidi *Wilhelm I*
- Pritchett, Robert Tailor* (Robert Tejlor Pričit; 1828 - 1907) — engleski oružar, usavršio je minu. 371
- Prokesch (Prokesch-Osten), Anton Graf von Osten* (Anton Prokeš, grof fon Osten; 1795 - 1876) — austrijski diplomata i pisac; diplomatski izaslanik u Berlinu (1849 - 1852), 1855. opunomoćenik Austrije na bečkoj konferenciji. 352
- Pseudo-Bonaparta* — vidi *Napoléon III*
- Pufendorf, Samuel Freiherr von* (Samuel baron fon Pufendorf; 1632 - 1694) — poznavalac državnog prava i istoričar, jedan od predstavnika teorije "prirodnog prava". 167
- Pusey, Edward Bouverie* (Edvard Bueveri Pjuzi; 1800 - 1882) — engleski teolog, profesor univerziteta u Oksfordu, voda po njemu nazvanog katoličkog pravca u anglikanskoj crkvi (vidi nap. 14). 10
- Quételet, Lambert-Adolphe-Jacques* (Lamber-Adolf-Žak Ketele; 1796 - 1874) — belgijski naučnik, statističar, matematičar i astronom. 40

- Radetzky, Joseph, Grof** (Jozef grof Radecki; 1766 - 1858) — austrijski feldmaršal, od 1831. komandant austrijskih trupa u Severnoj Italiji; 1848/1849. ugušio je revolucionarni i nacionalnooslobodilački pokret u Italiji. 171 375 512
- Raglan, Fitzroy James Somerset, Baron** (Fitsroj Džems Somerset baron Reglen; 1788 - 1855) — engleski feldmaršal; kao Wellingtonov štabni oficir učestvovao je u ratovima protiv Napoleona I (1808 - 1814. i 1815), sekretar vojne kancelarije vrhovnog komandanta (1827 - 1852), vrhovni komandant vojske na Krimu (1854/1855). 27 29 46 47 50 51 62 63 101 110 111 113 114 122 133 142 145 149 152 159 162 165 211 238 246 275 300 303 425 473 539
- Read, Nikolaj Andrejevič** (oko 1793 - 1855) — ruski general, 1855. komandant korpusa na Krimu. 441 483
- Redcliffe** — vidi *Stratford de Redcliffe*
- Rede (Ride)** — policijski komesar u britanskoj provinciji Viktoriji (Australija). 93
- Redington, Sir Thomas Nicholas** (ser Tomas Nikeles Ridington; 1815 - 1862) — engleski političar; zamjenik državnog sekretara za Irsku (1846), pomoćnik predsjednika kontrolnog odbora za indijske poslove (1852 - 1856). 86
- Reed, Joseph Haythorne** (Džozef Hejtn Rid) — engleski oficir, član parlamenta. 413
- Regnault (Regnaud) de Saint-Jean d'Angély, Auguste - Michel - Étienne comte de** (Ogist-Mišel-Etjen comte Reno de Sen-Žan d'Anželi; 1794 - 1870) — francuski general; za vreme Druge republike poslanik ustavotvorne i zakonodavne Nacionalne skupštine, ministar vojni (1851), komandant garde (1854 - 1859); komandant rezervnog korpusa na Krimu (1855). 319 324
- Reynolds, George William MacArthur** (Džordž Vi'jem Mekartur Reneldz; 1814 - 1879) — pisac i političar, urednik lista »London Journal« (1846), osnivač listova »Reynolds' Miscellany« (1846) i »Reynolds' Weekly Newspaper« (1850); od 1848. do 1856. vođa čarista, sa O'Brienom bio je na čelu levog krila pokreta. 261 262
- Richard II** (Ričard II; 1367 - 1400) — kralj Engleske (1377 - 1399). 62 74
- Richard III** (Ričard III; 1452 - 1485) — kralj Engleske (1483 - 1485). 80
- Richard, Alfred Bate** (Alfrid Beit Ričard; 1820 - 1876) — engleski dramatičar i novinar; istupio je protiv Cobdenovog pacifizma i »Mančesterskih ljudi«. 97
- Richards, George Henry** (Džordž Henri Ričards) — engleski admiral, 1854/1855. lord admiraliteta. 256
- Richmond, Charles Gordon-Lennox, Duke of** (Čarls Gordon Lenoks vojvoda Ričmond; 1791 - 1860) — engleski političar; protekcionista. 3
- Ridiger, Fjodor Vasiljevič, grof** (1783 - 1856) — ruski general; 1831. učestvovao je u osvajanju Poljske a 1849. u ugušivanju revolucije u Mađarskoj; 1854. zamjenik namesnika u Poljskoj i komandant trupa na zapadnoj granici Rusije, 1855. vrhovni zapovednik garde i grenadirskog korpusa. 321
- Robespierre, Maximilien-Marie-Isidore de** (Maksimilien-Mari-Isidor de Robespjer; 1758 - 1794) — vođa jakobinaca u francuskoj revoluciji; šef revolucionarne vlade (1793 - 1794). 65
- Robinson, Frederick John, Viscount Goderich** (Frederik Džon Robinson, vikont Goudrič; 1782 - 1859) — britanski državnik, ministar finansija (1823 - 1827), premijer (1827 - 1828). 54 91
- Rodwell, Joseph** (Džozef Rodvel) — engleski sveštenik. 82
- Roebuck, John Arthur** (Džon Artur Roubak; 1801 - 1879) — engleski političar i publicist, član parlamenta; 1855. predsjednik komiteta za ispitivanje prilika u engleskoj vojsci na Krimu. 5-11 17 26 27 31-34 40 41 62 63 65 76-78 99 142 145 146 215 216 244 256 258 270 274 276 277 293 305 306 314-318 323 328 332 420

Roguet, Christophe-Michel, comte de (Kristof - Mišel grof Rože; 1800 - 1877) — francuski general, aktivno je učestvovao u državnom udaru od 2. decembra 1851. 213

Rokeby, Henry Robinson Montague, Baron (Henri Montegiju Roukbi; 1798 - 1883) — engleski general, 1855. komandant divizije na Krimu. 59

Romanov — dinastija ruskih careva (1613 - 1762) (do 1917. postojala preko kuće Holstein-Gottorp-Romanov). 349 501

Rothschild (Rotšild) — internacionalna bankarska kuća. 481

Rothschild, Lionel Nathan, Baron (Lajonel Natan baron Rotšild; 1808 - 1879) — šef banke Rothschild u Londonu, član parlamenta. 286 346

Russell — učesnik demonstracija od 1. jula 1855. protiv nedeljne trgovine u Hajd parku. 297

Russell, Lord John (Lord Džon Rasl; 1792 - 1878) — britanski državnik, vođa vigovac; premijer (1846 - 1852. i 1865 - 1866), ministar spoljnih poslova (1852/1853. i 1859 - 1865), predsednik tajnog saveta (1854 - 1855), 1855. predstavnik Engleske na bečkoj konferenciji i ministar za kolonije. 4 6-11 21 22 24-26 28-33 35 40 42 43 49 63 64 66 77-81 86 87 89 135 146 154 156 157 215 216 219 220 224-226 228 235 236 243 244 258 259 277 286 306 308 310 314 315 331-347 352 414 416 423 424 436 437 446 492

Russell, Sir William Howard (ser Viljem Hauard Rasl; 1821 - 1907) — specijalni dopisnik lista "The Times". 51 148

Sadler, John (Džon Sedler; 1814 - 1856) — irski bankar i političar, jedan od vođa irske parlamentarne frakcije, 1853. mladi lord državne blagajne. 24 37 90 309 542

Saint-Arnaud, Armand-Jacques-Achille Leroy de (Arman-Zak-Ašil Leroj de Sen-Arno; 1801 - 1854) — francuski general, od 1852. maršal Francuske; tridesetih i četrdesetih godina uče-

stvovao je u osvajanju Alžira; jedan od organizatora državnog udara od 2. decembra 1851, ministar vojni (1851 - 1854), 1854. vrhovni komandant francuske vojske na Krimu. 102 110 113 128 145 160-162 208 212 364 425

Saint-Simon, Claude-Henri de Rouvroy, comte de (Klod-Anri de Ruvroa, grof de Sen-Simon; 1760 - 1825) — francuski utopijski socijalist. 480

Salles, Charles-Marie, comte de (Šarl-Mari grof de Sale; 1803 - 1858) — francuski general, 1855. komandant korpusa na Krimu. 452 473

Sartorius, Luis José, primer conde de San Luis (Luis Hoze Sartorius prvi grof de San Luis; 1820 - 1871) — španski državnik i publicista jedan od vođa moderadosa; ministar unutrašnjih poslova (1847 - 1851), ministar predsednik (1853/1854). 411

Scharnhorst, Gerhard Johann David von (Gerhard Johan David fon Šarnhoist; 1755 - 1813) — pruski general, posle propasti pruske vojske 1806. predsednik komisije za izradu priručja vojne reforme, ministar rata (1807 - 1810) i šef generalštaba armije i inženjerijskog korpusa (1807 - 1813), igrao je istaknutu ulogu u oslobađanju zemlje od Napoleónovih trupa. 383

Scholefield, William (Viljem Skoufild; 1809 - 1867) — engleski političar, član parlamenta. 327 328

Schönhals, Karl, Freiherr von (Karl baron fon Šenhals; 1788 - 1857) — austrijski vojskovođa i vojni pisac; aktivno je učestvovao u ugušivanju revolucije u Italiji (1848/1849). 403

Scully, Vincent (Vinsent Skali; 1810 - 1871) — irski advokat i političar, član parlamenta. 420

Seaton, John Colborne, Baron (Džon Koulborn baron Sitn; 1778 - 1863) — engleski general, učestvovao je u ratovima protiv Napoleona I (1808 - 1814. i 1815), komandant engleskih trupa u Irskoj (1855 - 1860). 59

Sedlmayer (Zedlmajer) — austrijski general, za vreme krimskog rata komandant tvrđave Karlsburg. 435

- Selim-paša (Zedlinski)* — turski general, poreklom Poljak; 1855. komandant turskih odreda na Kavkazu. 542
- Selvan* (umro 1854) — ruski general, 1854. komandant vojnih odreda kod Silistrije, poginuo je za vreme juriša na tvrđavu. 483
- Serasker* — vidi *Mehmed Rišdi-paša*
- Serrano y Dominguez, Francisco, duque de la Torre* (Francisko Serano i Dominguez, vojvoda de la Tore; 1810 - 1885) — španski general i državnik, ministar rata (1843), učesnik u državnom udaru od 1856; ministar spoljnih poslova (1862/1863), predsednik vlade (1868/1869, 1871. i 1874), regent Španije (1869 - 1871). 411
- Seymour, Sir George Hamilton* (ser Džordž Hamilton Simor; 1797 - 1880) — britanski diplomata, diplomatski izaslanik u Petrogradu (1851 - 1855). 24 219 225
- Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Earl of (Antoni Ešli Kuper erl Šaftsburi; 1801 - 1885)* — engleski političar, 1855. predsednik komiteta za ispitivanje sanitarnog stanja krimske vojske. 279 430
- Shakespeare, William* (Viljem Šekspir; 1564 - 1616). 31 52 80 275 414 509
- Shee, William* (Viljem Ši; 1804 - 1868) — irski pravnik i političar, član parlamenta. 104 309
- Shelley, Sir John Villiers* (ser Džon Viljers Šeli; 1808 - 1867) — engleski političar, pristalica slobodne trgovine, član parlamenta. 119
- Sidmouth, Henry Addington, Viscount* (Henri Edingten vikont Sidmet; 1757 - 1844) — britanski državnik; premijer i ministar finansija (1801 - 1804), kao ministar unutrašnjih poslova (1812 - 1821) vršio je represalije protiv radničkog pokreta. 54 188
- Sieyès, Emmanuel-Joseph, comte de* (Emaniel-Zozef grof de Sije; 1748 - 1836) — francuski opat i državnik; član Konventa i Direktorijuma, potpomagao je Napoleonov državni udar od 18. brimera. 272
- Simmons, Sir John Lintorn Arabin* (ser Džon Lintorn Erabin Simenz; 1821 - 1903) — britanski potpukovnik, vojni inženjer, kasnije feldmaršal; za vreme krimskog rata britanski komesar pri štabu turske vojske na Krimu. 524-527 531 534 535 536 538-540
- Simpson* (Simpson) — engleski berzanski posrednik. 82
- Simpson, Sir James* (ser Džems Simpson; 1792 - 1868) — engleski general, štabni general (od februara do juna 1855), zatim vrhovni komandant krimske vojske (od juna do septembra 1855). 59 62 413 441 468 469 473-475 482 525-527 528 537-539 542
- Sismondi, Jean-Charles-Léonard Simonde de* (Žan-Šarl-Leonar Simond de Sismondi; 1773 - 1842) — švajcarski ekonomista i istoričar, kritikovao je kapitalizam «sa sitnoburžoaskog stanovništva» (Lenjin) i idealizovao situ prozivodnju. 27
- Sivers, Vladimir Karlovič, grof* (1780 - 1862) — ruski general, 1854/1855. komandant trupa u oblasti Baltičkog mora. 13 19 321
- Slocombe, William* (Viljem Slonkem) — pedesetih godina aktivni učesnik čartističkog pokreta. 195
- Smith, Adam* (Adam Smit; 1723 - 1790) — engleski ekonomista, predstavnik klasične političke ekonomije. 3 461
- Smith, Andrew* (Endrju Smit; 1797 - 1872) — engleski vojni lekar, bio je na čelu medicinske uprave u britanskoj vojsci (1846 - 1858). 141 144 542
- Smith, Robert Vernon* (Robert Vernen Smit; 1800 - 1873) — britanski državnik; državni sekretar za ratna pitanja (1852), predsednik kontrolne uprave za indijska pitanja (1855 - 1858). 18 80 414
- Sobjeski, Jan* (1624 - 1696) — kralj Poljske (1674 - 1696). 264
- Sojmonov, Fjodor Ivanovič* (1800 - 1854) — ruski general, za vreme krimskog rata komandant vojnih odreda na Dunavu i na Krimu, poginuo je u bici kod Inkermmana. 483

- Solon* (oko 638. do oko 558. god. pre n. e.) — čuveni atinski zakonodavac, 594. sproveo je niz zakona koji su bili upereni protiv aristokratije. 420
- Somerset, Henry* (Henri Somerset; 1794 - 1862) — engleski general, 1855. imenovan za vrhovnog zapovednika britanskih trupa u Indiji. 59
- Stafford, Augustus O'Brien* (Ogastes O'Brajen Staford; 1811 - 1857) — engleski parlamentarac. 33 145
- Stanley, Lord Edward Henry* (lord Edvard Henri Stenli; 1826 - 1893) — britanski državnik; član parlamenta; zamenik ministra spoljnih poslova (1852), predsednik kontrolnog odbora za indijske poslove (1858/1859), ministar spoljnih poslova (1866 - 1868. i 1874 - 1878), ministar za kolonije (1882 - 1885); sin Edwarda Georgea Geoffrey Smitha Stanley, Earl of Derby. 65 86 218
- Sterling, Edward* (Edvard Sterling; rod. 1773) — urednik lista »The Times«, dobio je nadimak »The Thunderer« (Gromovnik). 139
- Stewart (Stewart), Sir James* (ser Džemes Stjuart; 1712 - 1780) — engleski ekonomista, jedan od poslednjih predstavnika merkantilizma, poreklom Škot. 461
- Stevens* (Stivens) — engleski vicekonzul u Trapezuntu za vreme krimskog rata. 524
- Stewart, Huston* (Hjuston Stjuart; 1791 - 1875) — britanski admiral, lord admiraliteta (1850 - 1852); 1855. pomoćnik vrhovnog komandanta crnomorske flote. 526
- Stewart, James* — vidi *Stewart, James*
- Stonor* (Stounor) — irski sudija u britanskoj provinciji Viktoriji u Australiji, 1854. optužen zbog podmićivanja prilikom izbora. 90
- Stormont, David Murray, Viscount* (Dejvid Mari vikont Storment; 1727 - 1796) — britanski državnik i diplomata; diplomatski izaslanik u Beču (1763 - 1772) i Parizu (1772 - 1778), ministar spoljnih poslova (1779 - 1782). 493
- Strafford, John Byng, Earl of* (Džon Bing erl Straford; 1775 - 1860) — engleski general, od 1855. feldmaršal, učestvovao je u ratovima protiv Napoléona I. 482
- Strahan, William* (Viljem Stran; rod. oko 1806) — engleski bankar. 286 301
- Stratford de Redcliffe, Stratford Canning, Viscount* (Stratford Kening, vikont Stratford de Redkliif; 1786 - 1880) — britanski diplomata, diplomatski izaslanik u Carigradu (1810-1812, 1825-1828, 1841-1858). 57 499 517 518 521-524 526-529 531-537 540 541
- Strutt, Edward Baron Belper* (Edvard Strat baron Bilper; 1801 - 1880) — engleski političar, kancelar vojvodstva Lankaster (1852 - 1854), član parlamenta. 338
- Stuart, Lord Dudley Coutts* (lord Dadli Kuts Stjuart; 1803 - 1854) — engleski političar, član parlamenta; bio je povezan sa krugovima poljske monarhističke emigracije. 55 418
- Sugden, Edward Burtenshaw Baron St. Leonards* (Edvard Bertenšo Sugden, baron St. Lioneds; 1781 - 1875) — engleski pravnik i državnik, lord-kancelar (1852). 346
- Suleau* (Silo) — francuski potpukovnik, 1855. predstavnik pri štabu engleske armije na Krimu. 526
- Summer, John Bird* (Džon Berd Samer; 1780 - 1862) — engleski sveštenik, kenterberijski nadbiskup. 117
- Sutherland* (Saterland) — engleska aristokratska porodica. 80 187
- Sutherland John* (Džon Saterland; 1808 - 1891) — engleski lekar, 1855. šef komisije za ispitivanje sanitarnih prilika krimske armije. 430
- Suvorov Aleksandar Vasiljevič* (1730 - 1800) — veliki ruski vojskovođa. 484
- Šafarik Pavel Jozef* (1795 - 1861) — istaknuti slovački filolog, istoričar i arheolog, predstavnik liberalnog krila češkog i slovačkog nacionalnog pokreta; učesnik na panslavističkom kongresu u Pragu (1848), pritalica programa austroslavizma. 169

- Silder, Karl Andrejevič* (1785 - 1854) — ruski general, vojni inženjer i pronalazač, za vreme rusko-turskih ratova (1828/1829. i 1854) rukovodio je opsadnim radovima ruske armije na Dunavu. 149
- Sulševski* — poljski pukovnik, emigrant; 1855. sekretar literarnog društva Prijatelji Poljske u Londonu. 419
- Tahir-paša* — turski general, 1855. komandant turskih vojnih odreda na Kavkazu. 542
- Talleyrand-Périgord Charles-Maurice de, prince de Bénévent* (Šarl-Moris de Tajeran-Perigor, princ de Benevan; 1754 - 1838) — francuski diplomata, ministar spoljnih poslova (1797 - 1799, 1799 - 1807. i 1814/1815), predstavnik Francuske na Bečkom kongresu (1814/1815), isticao se krajnjom besprincijipelnosću u politici i gramzivošću. 156 263
- Tamerlan* — vidi *Timur*.
- Tassilier* (Tasilie) — francuski tipografski radnik, od juna 1848. kao politički zatvorenik u Kajeni. 509
- Taylor, James* (Džems Tejlor) — engleski političar, 1855. potpomogao je pokret industrijske buržoazije za parlamentarnu reformu. 119 121
- Taylor, Tom* (Tom Tejlor; 1817 - 1880) — engleski dramatičar i novinar, pedesetih godina saradnik, a od 1874. do 1880. urednik časopisa «Punch»; 1854. imenovan za sekretara zdravstvene uprave. 4
- Thompson, George* (Džordž Tompsn; 1804 - 1878) — engleski političar; pedesetih godina aktivno je radio u Udruženju za parlamentarnu i finansijsku reformu. 206 419
- Tiberije* (42. god. pre n. e. do 37. n. e.) — rimski car (14 - 37). 507
- Timur* (*Tamerlan*) (1336 - 1405) — mongolski kan, od 1370. gospodar Samarkanda; osvojio je srednju Aziju i Persiju. 94
- Tite, Sir William* (ser Viljem Tit; 1798 - 1873) — engleski arhitekta i političar, član parlamenta; 1855. zamenik predsednika Udruženja za administrativnu reformu. 230 420
- Titov, Vladimir Pavlovič* (1805 - 1891) — ruski pisac i diplomat, diplomatski izaslanik u Carigradu (1843 - 1853); 1855. predstavnik Rusije na Bečkoj konferenciji. 216 225
- Totleben, Eduard Ivanovič, grof* (1818 - 1884) — poznati ruski vojni inženjer, pukovnik, od aprila 1855. general, jedan od organizatora odbrane Sevastopolja. 149 179 390 392 425 501
- Travers, Ingraham* (Ingrehem Trevers) — engleski političar; 1855. vođa pokreta trgovačkih i finansijskih krugova za administrativnu reformu. 194 195
- Trollope, Sir John* (ser Džon Trolep; rod. 1800) — engleski političar, član parlamenta. 41
- Trotti* (Troti) — sardinijski general, 1855. komandant divizije sardinijskog korpusa na Krimu. 442 443
- turski sultan* — vidi *Abdulmedžid* (1823 - 1861)
- turski sultan* — vidi *Mahmud II* (1785 - 1839)
- Tusum-paša* — turski general, 1855. komandant turskih vojnih odreda na Kavkazu. 524
- Urquhart, David* (Dejvid Erket; 1805 - 1877) — britanski diplomata, publicista i političar, turkofil; tridesetih godina bio je u diplomatskoj službi u Turskoj, od 1847 - 1852. član parlamenta. 57 95 232-234 236 257 310 349
- Vaillant, Jean-Baptiste-Philibert* (Žan-Batist-Filiber Vajan; 1790 - 1872) — maršal Francuske, ministar rata (1854 - 1859). 110 113 238
- Vandamme, Dominique-René, comte d'Unebourg* (Dominik-Rene Vandam grof d'Inbur; 1770 - 1830) — francuski general, učestvovao je u ratovima Napoleona I, 1813. kapitulirao je sa svojim korpusom kod Kulma. 160
- Vane, Lord Harry George* (lord Hari Džordž Vini) — član engleskog parlamenta. 209

- Vattel, Emmerich von* (Emerih fon Fatel; 1714 - 1767) — švajcarski pravnik, diplomata u saskonskoj službi, stručnjak za pitanja međunarodnog prava. 167
- Vauban, Sébastien le Prêtre, marquis de* (Sebastien le Pretr, markiz de Voban; 1633 - 1707) — maršal Francuske, vojni inženjer, autor niza radova o gradnji utvrđenja i opsadivanju. 247 248
- Victoria* (Viktorija; 1819 - 1901) — kraljica Velike Britanije i Irske (1837 - 1901). 6 28 36 40 43 137 191 257 276 278 293 337 344 423 429 436
- Vittorio Emanuele II* (Vittorio Emanuel II; 1820 - 1878) — vojvoda od Savoje, kralj Sardinije (1849 - 1861) i kralj Italije (1861 - 1878). 403
- Vivian, Robert John Hussey* (Robert Džon Hasi Vivjen; 1802 - 1887) — engleski general, 1855/1856. komandant jednog dela turskih trupa na poluostrvu Kerč. 518 519 521 522 525 530 531 532 536-538
- Voltaire, François-Marie Arouet de* (Fransoa-Mari Arue de Volter; 1694 - 1778) — francuski filozof, deista, satirični pisac, istoričar; predstavnik prosvetiteljstva u 18. veku, borio se protiv apsolutizma i klera. 280 300
- Voroncov, Mihail Semjonovič, knez* (1782 - 1856) — ruski državnik, general, namesnik i vrhovni komandant trupa na Kavkazu (1844 - 1854). 58
- Wakefield, Edward Gibbon* (Edvard Giben Vejkfild; 1796 - 1862) — engleski državnik, ekonomista; osnivač buržoaske teorije kolonizacije. 327
- Wakley, Thomas* (Tomas Vekli; 1795 - 1862) — engleski lekar i političar; 1855. istupao je za proširenje političkih prava industrijske buržoazije putem parlamentarne reforme. 119
- Walewski, Alexandre-Florian-Joseph Coloma, comte de* (Aleksandr-Florian-Zozef Colona, grof Valevski; 1810 - 1868) — francuski državnik i diplomata, sin Napoleona I i poljske grofice Walewske; učesnik u poljskom ustanku od 1830/1831, posle propasti ustanka emigrirao u Francusku; ministar spoljnih poslova (1851 - 1860), predsednik pariskog kongresa (1856). 530
- Walker* (Voker) — glavni intendant policije u Londonu. 296
- Walmsley, Sir Joshua* (ser Džoša Volmzli; 1794 - 1871) — engleski političar, član parlamenta; pedesetih godina jedan od organizatora i predsednik Nacionalnog udruženja za parlamentarnu i finansijsku reformu. 206
- Walpole, Sir Horatio* (ser Horeišiu Valpoul; 1717 - 1797) — engleski aristokrata, pisac i istoričar umetnosti. 334
- Walpole, Spencer Horatio* (Spenser Horeišiu Valpoul; 1806-1898) — britanski državnik, ministar unutrašnjih poslova (1852, 1858/1859. i 1866/1867). 34 244
- Walter* (porodica Volter) — glavni akcionari lista "The Times". 139
- Ward, William, Baron* (Viljem baron Vord; rod. 1817) — engleski aristokrata. 317
- Warwick, Richard Neville, Earl of* (Ričard Nevil erl Vorik; 1428 - 1471) — engleski feudalac, odigrao je značajnu ulogu u ratovima crvene i bele ruže (između kuća Lancaster i York) (1455 - 1485); zbog uticaja koji je imao pri postavljanju Eduarda (iz kuće York) za kralja Engleske dobio je nadimak "kraljotvorac". 79 306
- Wat, Tyler* (Vat Tajler; ubijen 1381) — vođa seljačkog ustanka u Engleskoj (1381). 62 74
- Wedell, Leopold Heinrich von* (Leopold Hajnrih fon Vedel; 1784 - 1861) — pruski general; 1855. nalazio se u diplomatskoj misiji u Parizu. 116
- Wellington, Arthur Wellesley, Duke of* (Artur Velzli, vojvoda Velington; 1769 - 1852) — britanski vojskovođa i državnik; 1808 - 1814. i 1815. komandovao je engleskim trupama u ratovima protiv Napoleona I; vrhovni vojni komandant (1827/1828. i 1842 - 1852), premijer (1828 - 1830) i

- ministar spoljnih poslova (1834/1835). 46 47 51 54 81 145 181 275 334 359 367 370 439 473
- Westminster, Richard Grosvenor, Marquess of* (Richard Grouvner markiz Vestminster; 1795 - 1869) — engleski aristokrata, krupni zemljoposjednik. 295
- Westmoreland, Fane John, Earl of* (Fejn Džon erl Vestmelend; 1784 - 1859) — britanski diplomata, diplomatski izaslanik u Berlinu (1841 - 1851) i u Beču (1851 - 1855). 4 215 216
- Whiteside, James* (Džems Vajtsajd; 1804 - 1876) — irski pravnik i političar, član parlamenta; zauzimao je visoke pravničke položaje u engleskoj upravi u Irskoj. 65
- Wikoff, Henry* (Henri Vikof; 1813 - 1884) — američki novinar i pisac, početkom pedesetih godina u štampi je istupao kao Palmerstonov agent. 36
- Wilhelm I* (Vilhelm I; 1797 - 1888) — kralj Pruske (1861 - 1888); nemački car (1871 - 1888); kao prestolonaslednik nosio je titulu »princ od Pruske«. 545
- Wilhelm III von Oranien* (Vilhelm III Oranski; 1650 - 1702) — namesnik u Holandiji (1672 - 1702) i kralj Engleske (1689 - 1702). 61 81
- William IV* (Viljem IV; 1765 - 1837) — kralj Velike Britanije, Irske i Hanovera (1830 - 1837). 57
- Williams, Nathaniel* (Natanjel Viljems) — zemljoradnik. 469
- Williams, Sir William Fenwick* (ser Viljem Fenvik Viljems; 1800 - 1883) — engleski general, 1854/1855. predstavnik pri štabu turske kavkaskе armije i jedan od organizatora odbrane Karsa. 485 496 - 498 517 520 522 524 530 537 540
- Willisen, Karl Wilhelm, Freiherr von* (Karl Vilhelm baron fon Vilizen; 1790 - 1879) — pruski general; 1848. kraljev komesar u Poznanju, 1848/1849. nalazio se pri austrijskoj armiji koja je gušila revolucionarni i nacionalni pokret u Italiji. 403
- Wilson, James* (Džems Vilson; 1805 - 1860) — engleski političar i eko-
- nomista, pristalica slobodne trgovine, osnivač i urednik časopisa »The Economist«; član parlamenta; sekretar ministarstva finansija (1853 - 1858). 65
- Wilson, Sir Robert Thomas* (ser Robert Tomas Vilson; 1777 - 1849) — engleski general, vojni pisac, član parlamenta. 440
- Windham, Charles Ash* (Čarls Eš Vindem; 1810 - 1870) — engleski pukovnik, od oktobra 1855. general; u jesen 1855. komandant brigade, od novembra 1855. do jula 1856. šef štaba krimске armije. 469 474
- Windischgrätz, Alfred, Fürst zu* (Alfred knez Vindišgrec; 1787 - 1862) — austrijski feldmaršal; 1848. rukovodio je ugušivanjem ustanaka u Pragu i Beču; 1848/1849. bio je na čelu austrijske armije koja je ugušila revoluciju u Mađarskoj. 171 375
- Wise, John Ayshford* (Džon Ejšford Vaiz) — član engleskog parlamenta. 208 209
- Wiseman, Nicholas Patrick Stephen* (Nikoles Patrik Stiven Vajzmen; 1802 - 1865) — engleski katolički sveštenik, 1850. papa ga je imenovao za kardinala i vestminsterskog nadbiskupa kao i za najstarijeg nadbiskupa katoličke crkve u Engleskoj. 345
- Wolter, Johann, Edler von Eckwehr* (Johan Volter plemić od Ekvera; 1789 - 1857) — austrijski feldmaršal-lajtnant, vojni inženjer; 1853 - 1857. komandant tvrđave Krakan. 435
- Wood, Sir Charles, Lord Halifax* (ser Čarls Vud, lord Halifaks; 1800 - 1885) — britanski državnik, ministar finansija (1846 - 1852), predsednik kontrolnog odbora za indijske poslove (1852 - 1855), prvi lord admiraliteta (1855 - 1858); ministar za Indiju (1859 - 1866). 23 37 61 80 135 284 286 318
- Workman* (Vekmen) — jedan od aktivnih učesnika čarlističkog pokreta pedesetih godina. 195
- Wright, Nathan* (Nejten Rajt; 1654 - 1721) — engleski pravnik i državnik, lord-čuvar pečata i član tajnog saveta. 91

Yea, Sir Lacy Walter Giles (ser Lejsi Volter Džailz Jei; 1808 - 1855) — britanski pukovnik, 1855. komandant brigade na Krimu. 303

York, Frederick Augustus, Duke of (Frederik Ogastes vojvoda York; 1763 - 1827) — drugi sin engleskog kralja Georgea III, od 1795. feldmaršal, vrhovni komandant engleske armije (1798 - 1809. i 1811 - 1827); pod njegovom komandom engleske trupe su neprestano trpele poraze u ratovima protiv Francuske krajem 18. veka. 440

Yorke, Charles Philipp (Čarls Filip Jork; 1764 - 1834) — britanski državnik, državni sekretar za ratna

pitanja (1801 - 1803), ministar unutrašnjih poslova (1803/1804), prvi lord admiraliteta (1810/1811). 189 190 191

Young, Sir John (ser Džon Jung; 1807 - 1876) — britanski državnik, državni sekretar za Irsku (1852 - 1855). 37

Zamojski, Vladislav, grof — poljski magnat, učesnik ustanka 1830/1831, posle ugušenja ustanka jedan od vođa poljske monarhističke emigracije u Parizu; za vreme krimskog rata pokušao je da organizuje poljsku legiju protiv Rusije. 57

Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih dela

Ahil — u starogrčkom predanju o trojanskom ratu najhrabriji od svih grčkih junaka i jedna od najznačajnijih ličnosti Homerove «Ilijade»; prema predanju, Ahil je umro od uboda strele u petu, koja je bila jedino ranjivo mesto na njegovom telu. 512

Agamemnon — u grčkoj mitologiji kralj Mikene i grčki vojskovođa u trojanskom ratu; pošto je grčka flota ostala ukotvljena u Aulidi, jer se boginja Artemida naljutila na Agamemnona i skrenula vetrove da bi sprečila brodove da doplove do Troje, on je svoju kćerku Ifigeniju prineo boginji na žrtvu da bi je umilostivio. 338

Avakum — jedan od tzv. malih proroka iz «Starog zaveta». 300

danaide — prema grčkoj mitologiji, pet kćeri kralja Danaja, koje su zbog ubistva svojih muževa osuđene da u Hadu večno pune vodom bure bez dna. 542

Don Kihot — vitez tužnog lica; glavna ličnost istoimenog viteškog romana španskog pesnika Miguela de Cervantesa (1547 - 1616). 54 190

Dromio (Dromio iz Efesa i Dromio iz Sirakuze) — braća blizanci i robovi koji su bili neobično slični; ličnosti iz Shakespeare-ove «Komedije zablude». 63

Eugene Aram — junak istoimenog romana Edwarda Lytton Bulwera; ličnost naučnika zatvorenog u svet nauke koji se sukobio sa stvarnošću. 236

Falstaf, ser Džon — domišljati hvalisavac i proždrljivac iz Shakespeare-ovog «Henrija IV» i «Veselih žena vindzorskih»; sinonim za debelog, bojažljivog i raskalašnog, ali domišljatog hvalisavca. 52 421

Golem — prema jevrejskoj legendi, veštački čovek koga je jedan rabin u Pragu (1580) napravio od gline; Ludwig Achim von Arnim ga je literarno obradio u svojoj fantastičnoj noveli «Izabela od Egipta». Prva mladička ljubav Karla Petoga. 539

Hamlet — legendarni princ Danske, glavni junak istoimene Shakespeare-ove drame. 235 275

- hesperide* — u grčkoj mitologiji zajedničko ime za kćeri Atlasa i Hespere, koje su zajedno sa zmajem čuvale zlatnu jabuku boginje Here (Junone). 286
- Ifigenija* — prema grčkoj mitologiji, kćerka Agamemnonova koja je privena na žrtvu boginji Artemidi i odvedena na Tauridu, gde je živela kao veoma poštovana sveštenica. 338
- Isahar* — prema Bibliji, sin Jakoba i Lee i jedan od dvanaest praotaca jevrejskog naroda. 261
- John Bull* — podrugljivo ime kojim se obično nazivaju predstavnici engleske buržoazije; ono je našlo široku primenu od 1712, kada je izašla politička satira Johna Arbuthnota (1675 - 1735) »History of John Bull«. 25 31 35 69 156 157 207 252 390
- Kerber* — prema starogrčkom predanju, troglavi pas, čuvar duša umrlih na vratima Hada. 440
- Kurtius* — legendarni rimski mladić koji se, prema predanju, godine 326. pre n. e. bacio u pukotinu, što se iznenada otvorila na rimskom forumu, da bi spasio Rim od opasnosti. 10
- Lumpkin Toni* — ličnost iz komedije engleskog pesnika i pisca Olivera Goldsmitha (1728 - 1774) »She Stoops to Conquer; or The Mistakes of a Night«; on je sin jednog provincijskog plemića, uobraženi lakrdijaš, ignorant i grubijan. 420
- Manu* — prema staroindijskom učenju, otac i zakonodavac ljudi; »Manu zakone« su napisali bramanci između 1. i 5. veka. 414
- Mefistofel* — u starom nemačkom predanju (prvi put 1587, u Narodnoj knjizi) a i u Goetheovom »Faustu« ime za đavola. 282
- Mesija* — prema Starom zavetu, očekivani spasitelj Jevreja; prema Novom zavetu, Isus Hristos. 171
- Moloh* — starosirijski bog prirode i toplote, kome su u znak obožavanja prinošene ljudske žrtve; ovo ime je kasnije služilo kao simbol besne, surove sile koja zahteva nebrojene žrtve. 116
- Milord* — ličnost iz komične opere »Fra Diavolo«. 156
- Odisej* — junak Homerovih epova »Ilijada« i »Odiseja«, kralj ostrva Itake i jedan od predvodnika grčke vojske u trojanskom ratu; odlikovao se hrabrošću, lukavstvom i rečitošću. 5
- Palas Atina* — jedno od dvanaest glavnih božanstava, boginja mudrosti i zaštitnica Atine u ratu i miru. 513
- Pontije Pilat* — rimski namesnik u Judeji (26 - 36); njegovo ime predstavlja simbol licemerstva i surovosti. 285
- Plitković* — ličnost ograničenog, arogantnog i sebičnog seoskog sudije i sitnog spletkaroša u Shakespeare-ovom »Henriju IV« i »Veselim ženama vindzorskim«. 421
- Sibile* — u starom veku ime za prorokice; najpoznatija je bila Sibila iz Kume u Donjoj Italiji, koja je napisala tzv. Sibiline knjige (zbirku proročanstava), koje su u religioznom životu Rima odigrale veliku ulogu. 95
- Samson* — prema izraelskom predanju, junak iz plemena Dan koji je raspolagao natčovečanskom snagom. 59
- Sindbad moreplovac* — ime jednog junaka arabijskih bajki »Hiljadu i jedna noć«. 306
- Sly, Christopher* (Slau Kristofer) — pijani kotlokrpa u Shakespeare-ovoj komediji »Ukročena goropad«. 338
- Tantal* — prema grčkoj mitologiji, libijski kralj koji je zbog uvrede i izdaje bogova bio osuđen da u Hadu gladan i žedan stoji u vodi pod plodovima, koji su visili iznad njegove glave. 141 144

Terzit — ličnost iz Homerove «Ilijade», zlobni intrigant i nakazni Grk, koji je učestvovao u opsadi Troje i koga je Odisej kaznio a Ahil ubio zbog klevetanja grčkog vojskovođe Agamemnona. 5 277 542

Warwik (Vorik) — glavni junak Bulwer - Lyttonovog romana «Poslednji baroni»; idealizovana ličnost jednog

učesnika feudalnih borbi u 15. veku. 306

Zigfrid — junak staronemačkog predanja, jedna od glavnih ličnosti srednjovekovnog epa «Nibelunška pesma»; prema predanju, Zigfrid je ubio zmaja, okupao se u njegovoj krvi i na taj način postao neranjiv, izuzev na jednom mestu. 216

Registar pojmova

Austrija

- *austrijska vojska* 374 - 377
- artiljerija* 375 376
- brojno stanje artiljerije* 375
- brojno stanje* 374 375
- disciplina u austrijskoj vojsci* 377
- granične trupe* 375
- inženjerijske jedinice* 377
- konjica* 374 376
- brojno stanje* 374
- mnogonacionalni sastav austrijske vojske* 377
- organizacija* 374
- oprema* 376
- pešadija* 374 376
- linijska pešadija* 374
- podjela austrijske vojske* 375
- rok službe* 375 377
- štabovi* 377
- uniforma* 376
- vojna moć Austrije* 72
- *i krimski rat* 112, 254 422 - 424 434 - 438
- *i stanje finansija u Austriji* 182

Australija

- *javni radovi* 93
- *pobuna u Balaratu* 92 93
- i opšti revolucionarni pokret u pokrajini Viktoriji* 92 93
- *ukidanje imovinskog cenzusa za članove predstavničke skupštine* 93

Balta-limanski mir 56

Bavarska vojska 393 394

- *brojno stanje* 393 394

Belgijska vojska 408 409

- *brojno stanje* 408 409
- *rok službe* 409
- *sastav* 408 409

Danska

- *danska vojska* 407 408
- brojno stanje* 407
- naoružanje* 408
- obrazovanje oficira* 408
- reorganizacije* 408
- rezerva* 407
- sastav* 407
- *nasledivanje danskog prestola* 56 349 350

Engleska

- *administrativna reforma* 194 269
- (vidi i Udruženje za administrativnu reformu)*
- *aristokratija* 81
- antiaristokratski pokret u Engleskoj* 186 187 192
- finansijska* 81
- zemljoposednička* 81
- i buržoazija* 84 117
- i monopol vlasti* 66
- *britanska trgovina* 157
- stanje trgovine* 464
- *budžet* 23 38 44
- *buržoazija* 81
- buržoaski pokret* 192
- i krimski rat* 157
- i monopol u zakonodavstvu* 66
- kao vladajuća klasa u političkom smislu* 83 84
- *čartisti* 79 121
- i Narodna povelja* 79
- kao politički program čartista* 79
- i «mala povelja»* 79
- kao program «parlamentarnih» i finansijskih reformatora* 79
- i administrativna reforma* 194
- i opšte pravo glasa* 79
- *demokratija u Engleskoj* 65
- i revolucija* 65
- *državni dug Engleske* 38 44
- smanjenje državnog duga* 37

- *Engleska banka* 196 197
  - bankovni odsek 196 197
  - emisioni odsek 196 197
  - i promet novčanica 197
  - i promet zlata 197
- *engleska oligarhija* 279
  - i crkva 279 280
- *engleska vlada* 61 65 144 145
  - i krimski rat 277
  - i sistem gerontokratije 59 81 82
- *koaliciona vlada* 21 37 40 59 61 65
  - kriza vlade 6 7 21 27 31 37 42 49 76
- *engleska vojska* 75 155 368 - 374
  - artiljerija 369
  - naoružanje artiljerije 371
  - sastav 369
  - stručno obrazovanje u artiljeriji 371
  - telesni sastav vojnika 371
  - borbeni poredak* engleske vojske 373 374
  - brojno stanje* 369
  - konjica* 369
  - sastav 369
  - telesni sastav vojnika 372
  - milicija* 155 368
  - kao deo pešadije 368
  - oprema i uniforma* engleske vojske 371
  - organizacija* engleske vojske 68 69 75 368
  - pešadija* 368 374
  - borbeno dejstvo pešadije 374
  - naoružanje 371
  - pomoćne jedinice* engleske vojske 373
  - njihova obuka 373
  - rukovodstvo* engleske vojske 68
  - reorganizacija ratnog rukovodstva 9 10 29 31 32 77 146
  - sistem regrutovanja* 369
  - štab* 372
  - telesno kažnjavanje* u engleskoj vojsci 51 370 439 440
  - i dezerterstvo 370
  - i stranačka legija 370 371 440
  - vojni sistem* Engleske 17 18 33
  - reforma vojnog sistema 91 (vidi i *Krimski rat* — engleska armija na Krimu)
- *finansije* 464
  - stanje finansija 464
- *hiperprodukcija* u Engleskoj 60 84
- *Istočnoindijska kompanija* 23 38
  - i odnos Engleske prema Indiji 38
- *Krize* 88
  - akutne i hronične 84 89
  - industrijska* 66 84 89
  - politička* 88
  - socijalna* 84 90
  - trgovinska* 27 66 84
  - i fabrikanti i radnici 27
  - u fabričkim oblastima* 85
  - u manufakturnim oblastima* 59 60
  - i *politički pokret* 85 89
  - i *prezasićena tržišta* 84 89
  - i *slobodna trgovina* 84 89
- *Mančesterska škola* 123 137 244
  - i industrijski rat 244
  - i mir na Istoku 244
  - i pokret engleske buržoazije 174
  - i vladavina engleske buržoazije na svetskom tržištu 244
- *opšte pravo glasa* u Engleskoj 231 232
- *parlament* 8 17 26 39 49 58 59 61 63
  - Donji dom* 66 76 118 174
  - kao predstavnička institucija 66
  - reforma Donjeg doma 79
  - Gornji dom* 124 189 191 193
  - i *eksproprijacija* dobara državne crkve 339
  - izbori* i podmićivanje 41
  - parlamentarne partije* 40
  - pilovci* 7
  - torijevci* 7 81 186 - 188
  - vigovci* 186 - 188
  - raspuštanje* parlamenta 24
  - reforma* parlamenta 44 175 191
- *radnička klasa*
  - i birmingemska konferencija 349
  - i borba za zaštitu radnika 117
  - i krimski rat 159
  - i zakonsko ograničenje radnog vremena 118
  - odbici od nominalne nadnice 117 118
  - sukob između industrijskog proletarijata i buržoazije 117
- *seljaštvo*
  - i krimski rat 158 159
- *sistem moderne poljoprivrede* 58
- i «čišćenje» zemlje 58
- *spoljna politika* Engleske 492
- *stanovništvo* Engleske 231 232
- *Udruženje za administrativnu reformu* 194 230
- (vidi i *administrativna reforma*)
- *upravljačke kaste* 66
- i vladajuća klasa 40
- *ustav Engleske* 59 81
- i krimski rat 83
- i organizacija vojske 83
- kao kompromis između buržoazije i zemljišne aristokratije 83 84 88

- zakon o nedelji 295
- zakoni o žitu 341 - 343
- Francuska**
  - francusko-engleski savez 136 i istočno pitanje 136
  - francuska vojska 361 - 368
    - artiljerija 362
    - naoružanje 365
    - reorganizacija artiljerije 362
    - garda 363
    - konjica 362 367
    - oprema i uniforma francuske vojske 364 365
    - organizacija francuske vojske 361 u ratu 361 362
    - pešadija 362
    - dejstvo pešadije 366
    - telesna izdržljivost vojnika 366
    - rezerva 363
    - sistem regrutovanja 363
    - sistem zamene u francuskoj vojsci 364
    - specijalne trupe (inženjerijske, sanitetske) 367
    - štab 363
    - artiljerijski 363
    - generalštab 363
    - inženjerijski 363
    - taktička pravila francuske vojske 365
    - vojne škole 367 (vidi i *Krimski rat* — francuska armija na Krimu)
  - i revolucija 66
  - opšte pravo glasa 231 232
  - pod Louis-om Bonapartom 509 - 513
    - Louis Bonaparta kao pokretač krimskog rata 97 110-112 113-115 128-130 251 267 272
  - radnička klasa
    - i krimski rat 159
  - seljaštvo
    - stav prema krimskom ratu 158 159
  - stanje finansija i trgovine 464
  - stanovništvo Francuske 231 232
  - Zakonodavno telo (Corps legislatif) 154
- Holandija**
  - holandska vojska 408
  - brojno stanje 408
  - sastav 408
- Hunkjar-Iskeleski mir** 56
- Irska**
  - agitacija za repeal 340
  - emancipacija Irske 339
  - »Irska brigada« 103 104
  - irski sistem agrikulture 105 i sistem krupnih zakupa 105 309 i zakon o zemljoposjednicima i zakupcima u Irskoj 24 413
  - politički uticaj Irske u Engleskoj 104
- Istorija**
  - ratova 358 406 407
- Jedrenski mir** 56
- Krimski rat** 63-73 106-109 183 199 429 430 451 500
  - bitka za Almu 45
  - bitka na Čornoj 441-445
    - gubici Rusa 443
    - gubici saveznika 443
  - bitka kod Inkermana 122 142
  - bitka kod Sevastopolja 47 48 51 52 132-134 203 237 238 240 241 249 288-290 300 302-304
    - gubici engleske armije pod Sevastopoljem 101
    - odbrana Sevastopolja 149 151 166 179 180
    - opsada Sevastopolja 106 107 110 113 114 148 149 151 152 164-166 177-179 184 241 246 319 323 324
    - pad južne strane Sevastopolja 451 - 454 461 462 472 - 476
    - utvrđivanje Sevastopolja 166 249
  - engleska armija na Krimu
    - brojno stanje 276 277
    - organizacija engleske armije na Krimu 100 101 140 - 142
    - položaj engleske armije 26 28 31 33 34 42 46 49 52 152 430
    - Roebuckov predlog o formiranju istražnog komiteta za ispitivanje položaja engleske armije na Krimu 9 27 29 33 62 63 64 77 78
    - istražni komitet 65 96 97 99 123
    - izveštaj komiteta 270
    - rad komiteta 140 - 143
    - kao vladin komitet 78
    - propast engleske armije na Krimu 45 50 100
    - i komanda engleske armije 145
    - i reforma medicinskog resora 62
    - i širenje zaraza 210
  - francuska armija na Krimu 69 70 111 148
    - Louis Bonaparta i krimski rat 97 110 - 112 113 - 115 128 - 130 251 260 267 272
    - organizacija francuske armije na Krimu 69 70

- *i vojni interesi* 15
- *i slobodna plovidba Dunavom* 351 352
- *kao evropski rat* 15 67 500
- *kao sredstvo vladavine* 157
- *konferencija u Beču o uslovima za sklapanje mira* 12 74 122 126 156 157 179 215 219 226 258 351
- *«četiri tačke» mirovnog sporazuma* 77 122 125 156 223 259 350 351 415
- *i hrišćanski podanici Turske* 350
- *izgledi za mir* 15 16 151
- *odnos Pruske prema Bečkoj konferenciji* 124 126
- *marš na Balaklavu* 45 51 52
- *i ishod krimskog rata* 45
- *mirovni pregovori* 218
- *i Louis Bonaparta* 135
- *motivi rata* 252
- *odnos vojnih snaga na Krimu* 427
- *okršaj na Malahovu* 148
- *pad Karsa* 495 - 499 502 515 - 542
- *perspektive rata* 319 - 321
- *ruske trupe na Krimu* 51 70 152 184
- *brojno stanje ruskih trupa na Krimu* 292 320 321
- *odbrana Selenginska* 148
- *organizacija ruske armije* 70 71 152
- *položaj ruskih trupa* 184 185 199
- *poraz kod Karsa* 485 486
- *savezničke trupe na Krimu* 107 129 130 149 152 176 238 417
- *brojno stanje* 320 324 325
- *napredovanje saveznika* 185
- *neuspesi saveznika* 102
- *pojačanja savezničkih trupa* 153 482
- *poraz saveznika pod Sevastopoljem* 18. juna 1855. 275 288 290 300 302 - 304
- *sastav savezničkih trupa* 183 184
- *snabdevanje trupa* 311
- *strateški položaj savezničkih trupa* 311
- *stanje trupa* 211 238 240 271
- *tok rata* 147 483 - 486
- *turska ekspedicija u Evpatoriju* 107 108 147
- *turska vojska na Krimu* 151
- Napuljska vojska* 403 404
- *Švajcarci* 404
- Norveška vojska* 407
- *brojno stanje* 407
- Panslavizam* 167 - 172
- *demokratska i socijalistička forma panslavizma* 172
- *i Austrija* 168 - 171
- *i crkva* 170
- *i evropska civilizacija* 170 171
- *i jezik* 169 170
- *i nacionalnosti* 168 - 170
- *i Nemačka* 167
- *i proces denacionalizacije Slovena* 169
- *i revolucija* 171
- *i Rusija* 171
- *jedinstvo austrijskog panslavizma* 170
- *kao politički program* 167
- Papina vojska* 403
- *švajcarska garda* 403
- Poljska*
- *miting za Poljsku* 418 419
- *poljska emigracija* 418 419
- *ponovno uspostavljanje Poljske* 420
- Portugalska vojska* 469
- *brojno stanje* 409
- *sastav* 409
- Pruska* 543
- *birokratija* 545
- *buržoazija* 545
- *finansijska groznica (1856)* 543 - 546
- *i istočno pitanje* 127
- *i krimski rat* 125 - 127
- *i stav prema Austriji* 127
- *napredak industrije* 544
- *plemići-zemljoposednici* 545
- *pruska vojska* 378 - 384
- *artiljerija* 380
- *brojno stanje pruske vojske* 380
- *konjica* 380
- *sastav* 380
- *landver* 378
- *organizacija landvera* 378 379
- *landšturm* 379
- *linijske trupe* 378 379
- *brojno stanje linijskih trupa* 378
- *rok službe u linijskim trupama* 378
- *sastav i organizacija linijskih trupa* 379 380
- *obrazovanje u pruskoj vojsci* 383
- *obuka* 382
- *opšta vojna obaveza* 381
- *organizacija pruske vojske* 378 381
- *taktička pravila pruske vojske* 383
- *telesne osobine pruske vojske* 382
- *uniforma i oprema* 383 384
- *seljaštvo* 546
- Rat na Baltičkom moru*
- *bombardovanje Sveaborga* 428 429 432

- *savezničke flote na Baltičkom moru* 427 428
- Rusija**
  - *i krimski rat* 352
  - *i pregovori o miru* 18 352
  - *i protektorat nad hrišćanskim podanicima Turske* 219 222
    - duhovni 222
    - svetovni 222
  - *kao pomorska sila* 225
  - *odbrambena moć Rusije* 466
  - *strateški plan odbrane* 466 467
  - *ograničavanje ruske moći na Crnom moru* 352
  - *političko angažovanje u evropskom ratu* 72
  - *ruska vojska* 384 - 393 487 - 491
    - artiljerija* 385 392
    - brojno stanje ruske vojske* 385 386 388
    - finski korpus* 385
    - garda* 385
    - kavkaski korpus* 385
    - konjica* 385
    - rezervna* 385
    - Kozaci* 391 393
    - milicija ili opolčenje* 387 388
    - obrazovanje oficira* 389 396
    - organizacija ruske vojske* 384 387 u ratu 387
    - pešadija* 384 392
    - podela ruske vojske* 384
    - neregularne trupe* 386
    - regularne* 384 385
    - regrutacija* 13 487 488
    - rok službe* 388
    - taktička pravila ruske vojske* 390
    - uniforma ruske vojske* 393 (vidi i *Krimski rat* — ruske trupe na Krimu)
  - *vojna moć Rusije* 321
  - *vojna organizacija Rusije* 12 19 20
- Sardinijska vojska** 400 - 403
  - *artiljerija* 401
  - *brojno stanje* 400
  - *konjica* 401
  - *obuka sardinijske vojske* 401
  - *pešadija* 400 401
  - *sistem zamene u sardinijskoj vojsci* 401
  - *uniforma i oprema* 402
  - *vojne institucije* 402
- Španska vojska** 409 - 412
  - *brojno stanje* 409 410
  - *organizacija* 410 411
- *rezerva* 410
- *sastav* 409
- *stanje španske vojske* 411 412
- *španske kolonijalne vojske* 410
  - vojska Kube* 410
  - vojska na Filipinskim ostrvima* 410
  - vojska Portorika* 410
- Švajcarska vojska** 404 405
  - *milicija* 404
  - *organizacija milicije* 405
  - *naoružanje* 405
  - *obuka* 405
  - *organizacija švajcarske vojske* 405
- Švedska vojska** 406
  - *brojno stanje* 406
  - *u istoriji ratova* 406 407
- Turska**
  - *i odvajanje Moldavije, Vlaške i Srbije* 351
  - *korumpiranost turske vlade* 46
  - *turska carevina* 494
    - kao deo evropske ravnoteže 494
  - *turska vojska* 396 - 400
    - artiljerija* 396 400
    - bašibozuci* (dobrovoljci) 398
    - brojno stanje turske vojske* 398
    - disciplina u turskoj vojsci* 399
    - konjica* 396 397 400
    - organizacija turske vojske* 400
    - pešadija* 396 400
    - regularne aktivne trupe (nizami)* 396 397
    - brojno stanje* 397
    - oprema* 399
    - organizacija* 396
    - sastav* 396
    - rezervne trupe (redifi)* 396 397
    - brojno stanje* 397
    - organizacija* 396
- Ustrojstvo evropskih armija** 359 360
  - *artiljerija* 361
    - poljska* 361
  - *inženjerijske jedinice* 361
  - *konjica* 359 - 361
    - laka* 359
    - teška* 359
  - *pešadija* 359
    - garda* 360
    - laka* 359
    - teška* 359
  - *štab* 361
- Vojska Nemačkog saveza** 394 395
  - *brojno stanje* 394 395

Sadržaj

	Strana
<i>Predgovor</i>	IX
Karl Marx, Otvaranje parlamenta	3
Karl Marx, Objašnjenja o krizi kabineta	6
Karl Marx, Iz parlamenta	8
Friedrich Engels, Evropski rat	12
Karl Marx / Friedrich Engels, Iz parlamenta — Sa ratišta	17
Karl Marx / Friedrich Engels, Poslednja britanska vlada	21
Karl Marx, O ministarskoj krizi	27
Karl Marx, Pad Aberdeenove vlade	31
Karl Marx, Svrgnuta vlada	37
Karl Marx, Partije i klike	40
Karl Marx, Dve krize	42
Friedrich Engels, Borba na Krimu	45
Karl Marx / Friedrich Engels, Palmerston — Armija	49
Karl Marx, Iz parlamenta — Gladstone-ov nastup	52
Karl Marx, Lord Palmerston	53
I	53
II	55
Karl Marx, Herbertov ponovni izbor — Prvi koraci nove vlade — Vesti iz istočne Indije	58
Karl Marx, Parlament	61
Karl Marx, Koalicija torijevaca s radikalima	65
Friedrich Engels, Rat koji se nadneo nad Evropom	67
Karl Marx / Friedrich Engels, O parlamentarnim i vojnim pitanjima	74
Karl Marx, O novoj krizi vlade	76
Karl Marx, Joseph Hume	79
Karl Marx, Palmerston i engleska oligarhija	80
Karl Marx, Britanski ustav	83
Karl Marx, Layard	86
Karl Marx, Kriza u Engleskoj	88
Karl Marx, Kupovina položaja — Vesti iz Australije	91
Karl Marx, Engleska štampa o mrtvom caru	94
Karl Marx, Prilog istoriji francuske alijanse	96

	Strana
Karl Marx, Istražni komitet	99
Karl Marx, Briselski »Memoire«	102
Karl Marx, Irska osveta	103
Friedrich Engels, Događaji na Krimu	106
Friedrich Engels, Sudbina velikog pustolova	110
Karl Marx / Friedrich Engels, Kritika francuskog načina vodenja rata	113
Karl Marx, Agitacija protiv Pruske — Dan posta	116
Karl Marx, Jedan miting	119
Karl Marx, Saopštenja iz engleske štampe	122
Karl Marx, Iz parlamenta. Debate o Pruskoj u Gornjem domu	124
Friedrich Engels, Poslednja Napoleonova podvala	128
Friedrich Engels, Bitka kod Sevastopolja	131
Karl Marx, Prilog istoriji francuske alijanse	135
Karl Marx, Napoleon i Barbès — Novinski žig	138
Karl Marx, Istražni komitet i njegov rad	140
Karl Marx, Britanska armija	143
Friedrich Engels, Tok rata	147
Friedrich Engels, O situaciji na Krimu	151
Karl Marx, Skandal u francuskom zakonodavnom telu — Uticaj Drouyna de Lhuysa — Stanje milicije	154
Karl Marx, Izgledi u Francuskoj i Engleskoj	156
Friedrich Engels, Kritika Napoleonovog članka u listu »Moniteur«	160
Friedrich Engels, Afera od 23. marta	164
Friedrich Engels, Nemačka i panslavizam	167
I	167
II	169
Karl Marx, Prilog istoriji agitacije	173
Friedrich Engels, Iz Sevastopolja	176
Karl Marx, Pianori — Neraspoloženja prema Austriji	181
Friedrich Engels, Rat na Krimu	183
Karl Marx, »The Morning Post« protiv Pruske — Karakter vigovaca i torijevaca	186
Karl Marx, Sednica Gornjeg doma	189
Karl Marx, Uzbudjenje izvan parlamenta	193
Karl Marx, Finansijska pitanja	196
Friedrich Engels, Krimski rat	199
Karl Marx, O reformatorskom pokretu	205
Karl Marx, Prilog kritici krimskih događaja — Vesti iz parlamentarnog	207
Karl Marx / Friedrich Engels, Predigra kod lorda Palmerstona — Tok poslednjih događaja na Krimu	210
Karl Marx, Reforma parlamenta. Prekid i nastavljanje bečke konferencije — Takozvani rat do uništenja	214

	Strana
Karl Marx, Disraelijev predlog	218
Karl Marx, Iz parlamenta — Debata o Disraelijevom predlogu	222
Karl Marx, Prilog kritici poslednjeg Palmerstonovog govora	227
Karl Marx, Udruženje za administrativnu reformu — Povelja	230
Karl Marx, Iz parlamenta — Prilog pitanju rata ili mira	234
Friedrich Engels, Sa Krima	237
Friedrich Engels, Prilog kritici događaja na Krimu	240
Karl Marx, Velika parlamentarna debata	243
Friedrich Engels, Sevastopolj	246
Friedrich Engels, Napoleonovi ratni planovi	251
Karl Marx, Napierova pisma — Roebuckov komitet	256
Karl Marx / Friedrich Engels, Prilog debati o Layardovom predlogu — Rat na Krimu	259
Karl Marx, Zdravica princa Alberta — Novinski žig	261
Karl Marx, Čudna politika	263
Karl Marx / Friedrich Engels, Lokalni rat — Debata o administrativnoj reformi — Izveštaj Roebuckovog komiteta itd.	267
Karl Marx, Obaveštenje o zauzimanju Sevastopolja — O pariskoj berzi — O masakru kod Hankoa u Gornjem domu	271
Karl Marx, Udes 18. juna — Pojačanja	275
Karl Marx, Agitacija crkve — Demonstracije u Hajd parku	279
Karl Marx, Saopštenja različitog sadržaja	284
Friedrich Engels, Iz Sevastopolja	288
Karl Marx, Saopštenja različitog sadržaja	293
Karl Marx, Uznemirenost zbog zaoštavanja pitanja proslave nedelje	295
Karl Marx / Friedrich Engels, Sukobi između policije i naroda — O događajima na Krimu	299
Friedrich Engels, O jurišu 18. juna	302
Karl Marx, Iz parlamenta — Predlozi Roebucka i Bulwera	305
Karl Marx, Iz parlamenta. Bulwerov predlog — Irsko pitanje	307
Karl Marx / Friedrich Engels, Russellova ostavka. O događajima na Krimu	310
Karl Marx, Russellova ostavka	314
Karl Marx, Iz parlamenta	317
Friedrich Engels, Perspektive rata	319
Karl Marx / Friedrich Engels, Iz parlamenta — Sa bojišta	323
Karl Marx, Palmerston — Fiziologija vladajućih klasa Velike Britanije	326
Karl Marx, Lord John Russell	329
I	331
II	333
III	336
IV	339
V	341

	Strana
VI	344
Karl Marx, Birmingemska konferencija — Danski naslednici prestola — Četiri garantije	348
I	348
II	351
Friedrich Engels, Evropske vojske	355
Prvi članak	357
I Francuska vojska	361
II Engleska vojska	368
III Austrijska vojska	374
Drugi članak	378
I Pruska vojska	378
II Ruska vojska	384
III Manje nemačke vojske	393
Treći članak	396
I Turska vojska	396
II Sardinjska vojska	400
III Manje italijanske vojske	403
IV Švajcarska vojska	404
V Skandinavske vojske	406
VI Holandska vojska	408
VII Belgijska vojska	408
VIII Portugalska vojska	409
IX Španska vojska	409
Karl Marx, Abdikacija generala Simpsona — Iz parlamenta	413
Karl Marx, Komentar parlamentarnim debatama	414
Karl Marx, Vojne snage protiv Rusije	417
Karl Marx, Miting u vezi sa Poljskom	418
Karl Marx, Prilog kritici austrijske politike u krimskom ratu	422
Karl Marx / Friedrich Engels, Englesko-francuski rat protiv Rusije	425
Karl Marx, O događajima na bojištima	429
Karl Marx, Napier-ovo pismo	432
Karl Marx, Austrija i rat	434
Karl Marx / Friedrich Engels, Kažnjavanje vojnika	439
Friedrich Engels, Bitka na Čornoj	441
Karl Marx, Novo otkrivanje tajni u Engleskoj	446
Friedrich Engels, O zauzimanju Sevastopolja	451
Karl Marx, O'Connorov pogreb	455
Friedrich Engels, Izgledi na Krimu	456
Karl Marx / Friedrich Engels, O događajima na Krimu	461
Karl Marx, Stanje trgovine i finansija	464
Friedrich Engels, Odbrambena moć Rusije	466
Karl Marx / Friedrich Engels, Izveštaji generala Simpsona, Pélissier-a i Niela — Vesti iz Francuske	468
Friedrich Engels, Veliki ratni događaj	471

	Strana
Karl Marx, Zvanični finansijski izveštaj	479
Karl Marx, Francuska banka — Pojačanja za Krim — Novi feldmaršali	481
Friedrich Engels, Tok rata	483
Friedrich Engels, Ruska vojska	487
Karl Marx, Tradicionalna engleska politika	492
Friedrich Engels, Rat u Aziji	495
Friedrich Engels, Evropski rat	500
Karl Marx, Englesko-američki sukob. Događaji u Francuskoj ..	504
Karl Marx, Francuska Bonaparte Malog	509
Karl Marx, Pad Karsa	515
I	517
II	523
III	530
IV	537
Karl Marx, Pruska [godine 1856]	543

NAPOMENE I REGISTRI

Napomene	549
Literatura	586
Datumi iz života i rada Karla Marxa i Friedricha Engelsa	593
Registar imena	605
Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih dela	634
Registar pojmova	637

ILUSTRACIJE

Engelsove hronološke beleške o najznačajnijim događajima krimskog rata	477
--	-----

K. MARX—F. ENGELS

DELA • tom 14

•

Pripremili za štampu saradnici
Instituta za međunarodni radnički pokret
Olga Kostrešević i Slobodanka Kovačević
Registar pojmova izradila *Slobodanka Kovačević*

•

Prevodioci:

Zoran Marić je preveo priloge na str.: 3 - 11,
17 - 20, 27 - 30, 37 - 44, 49 - 66, 74 - 87,
91 - 105, 116 - 127, 135 - 142, 154 - 155, 164 -
- 175, 181 - 198, 205 - 236, 240 - 245, 256 - 262,
267 - 287, 293 - 318, 323 - 353, 413 - 424, 429 -
- 433, 439 - 440, 451 - 455, 461 - 470, 479 - 482
Aleksandar Petrović: 12 - 15, 21 - 26, 31 - 36, 45 -
- 48, 67 - 73, 88 - 90, 110 - 112, 128 - 134,
143 - 150, 156 - 159, 176 - 180, 199 - 204, 237 -
- 239, 246 - 255, 263 - 266, 288 - 292, 319 -
- 322, 434 - 438, 441 - 450, 456 - 460, 471 - 478,
483 - 494, 500 - 546
Milutin Šušović: 106 - 109, 113 - 115, 151 - 153,
160 - 163, 355 - 412, 425 - 428
Boris Vuković: 495 - 499

•

Nacr za korice *Eduard Stepančić*
Tehnički urednik *Milorad Stojanović*
Korektori *Olga Zarin i Branka Sjeran*

•

Izdavači

Izdavačko preduzeće Prosveta
Beograd, Dobračina 30
Institut za međunarodni radnički pokret
Beograd, Trg Marksa i Engelsa 11

•

Štampa *Birografika*
Subotica, Put Moše Pijade 72

•

Tiraž: 5.000 primeraka

